UJ

MAGYAR SION.

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI

Zádori Ev. János.

TIZENNEGYEDIK ÉVI FOLYAM.

ESZTERGOM, 1883.

NYOMATOTT BUZÁROVITS GUSZTÁVNÁL.

„Obstrepunt, et intercedunt ne audiant; et oculos suos opprimunt, ne lumen videant, quod offerimus. Student damnare tamquam nocentes, quos utique sciunt innocentes; constare de ipsa innocentia nolunt. Quasi vero major iniquitas sit, probatam innocentiam damnasse, quam inauditam. Sed, ut dixi, verentur, ne si audierint, damnare non possint." *Lactantius Institut. V. 1.*

„Kik az egyház romlására igyekeztek, ugy jártak mint Milo, ki midőn erejéhez bizakodván, kezével akart egy öreg tölgyfát hasítani, de a fahasadék közé csiptetődék karja, és a vadaktól ugyanott elszaggattatott; mint irva hagyta Gellius. Az egyházat is noha feszegették a tévelygők, de annak erejétől meggyőzetvén, elvesztek.

Kalauz. VIII. 2

PÁZMÁNY PÉTER SZOBRA.

I. Panaszi Pázmány Péter bibornok, esztergomi érsek született 1570. okt. 4. Ős, nemes családja Kalvin felekezetének volt hive. Mig a kalvinismus korlátlan hatalommal pompázott, azalatt a katholicismus Mózese ismeretlenül növekedett közelükben. Tizenhárom éves korában szülei Kolosvárra küldték bővebb kiképeztetés végett, hol a jezsuiták hires tanintézetében, nagy számban gyülekeztek nem csak Erdély, hanem a magyar részeknek ifjai. Hihetőleg már N.-Váradon lett katholikus, hol Szántó jezsuita tanitott. Az bizonyos, hogy 1587. tizenhét éves korában a jezsuita rendbe lépett. Az ujoncz évekre Krakkóba küldötték, két év mulva a bécsi collegiumba, utóbb Rómába, hol a hittanban Vasquez és Valencia voltak tanárai. Itt tudorrá avattatván föl, 1597. Grátzban tanár lett, hol még 1607-ben is mint hittanár működött. De eközben mint hittérítő Magyarországban is predikált, mert 1601. Kassán találjuk. A protestantismus, mely a nemzetet lelkiismeretében szakasztotta ketté, hatalma tetőpontján delelt, s főleg Kassa volt bevehetetlen vára. Ott lépett föl először. 1603. Nyitrán nagyhatásu beszédeket tartott, melyeket — Káldi szerint — a hivek nagy vigasztalással, a pártosok álmélkodással hallgattak. Ugyanakkor megtéritette Forgách Mik-

lóst, Zsigmondot és Thurzó Kristóf grófokat.*) Ezen időtájban kezdette vitázó iratait kiadni. Mást kifáraszt, őt foglalkoztatta a nagy és sok munka. 1608. mint a thuróczi prépostság képviselője megjelent az országgyülésen, de a protestansok kivitték, hogy az országgyülésből társával együtt kizáratott, és ellensúlyozó nélkül maradván, könnyebben mérkőzhettek. Elutazván Pozsonyból két éven át az ország különböző részein, mint hittérítő áldásosan és szerencsésen működött. 1614. Forgách érsek által Rómába küldetett némely egyházi ügyek elintézése végett. Forgách halála után általános lett a vélemény és óhaj, hogy Pázmány esztergomi érsekké neveztessék ki. Evégből a pápa feloldozta szerzetesi fogadalmaitól, de csak azon föltétel alatt, ha előbb más rendbe lép, mihez képest a Sommascha rendbe lépett. Erre a király 1616. előbb thuróczi préposttá, azután esztergomi érsekké nevezte ki, mire szeptember 28. Prágában Khlesl bibornok, püspökké szentelte. Nov. 29. bevonult Nagyszombathba, amely alkalommal Dubovszky Gergely eszt. kanonok tartotta a beszédet. Hogy mit tett a kath. egyház a tudomány, a szónoklat érdekében, azt az egész korszak eseményei hirdetik; joggal állíthatjuk, hogy egyházunk Pázmány nélkül, elhagyott állapotában nem lett volna képes a protestantismus támadásait visszaverni, s most Hollandia vagy Svédország sorsára lenne kárhoztatva a kath. egyház. Szónoklatára felhőkölt a nemzet, Kalauza fölébresztette, minden irányu intézkedésre, cselekvésre buzditotta, vezette a tevékeny erőket, és minden időkre bebizonyitotta, hogy tévesztett hűség, mely sopánkodik ahelyett hogy harczolna. A nagyszerü eredmények, fontos vivmányok, melyek tevékenységéből származ-

*) Lásd ezeket bővebben Fraknói Vilmos, jeles müvében: Pázmány Péter és kora. Pest 1868. Három kötet. I. 29. és 616. lapon.

tak arra vitték a királyt, hogy Rómában a bibornoki méltóságra ajánlotta. VIII. Orbán örömmel sietett őt a biboros collegium tagjává nevezni, ami 1629. nov. 19. meg történt is. A bibornoki föveget 1632. évben kapta, midőn nagy fénynyel, mint a császár követe Rómába vonult. Változatos tevékenységgel, de ezentul is mindig egy czélra törekedett. Az Isten igéjének hirdetésétől soha sem szünt meg, mert ez ifju korától fogva kedvencz foglalkozása volt, ugymond jeles életirója Fraknói (III. 277.) Ugyanő ekképen jellemzi szónoklatát. „Midőn elüljárói által hazájába küldetett az ismeretlen jezsuita, szent beszédei által, melyek fölvillanyozták és elragadták hallgatóit, alapította meg hirnevét. Messze tájakról siettek katholikusok és protestansok a helyre, hol megjelent. És a tömeg, mely betöltötte a templomot, feszült figyelemmel csüggött az ifjú szónok ajkain, a ki pedig szerette órákon át próbára tenni türelmét. Föllépése a szószéken ép úgy nevezetes esemény volt, mint föltünése az irodalmi, majd a politikai küzdtéren. És kortársai a „biboros magyar Cicero“ czimet hizelgés nélkül ruházhatták reá. Hogy a hatásban, melyet prédikációival elért, nagy része volt személyének s előadásának: nem szenved kétséget. A legremekebb beszéd hidegen, ügyetlenül előadva, hatástalan marad. Ellenben a kevésbbé tartalmas beszéd is, ha melegen és ügyesen előadatik, megragadhatja a hallgatók figyelmét és szivét is. Pázmánynál kétségtelenül ugyanazon magasl[illegible]on állott az előadás modora és tartalma.“*)

*) Az előadás physicumát illetőleg gyönge volt. Atque istud fuisse credidero, cur Petri Pazmanni Cardinalis doctae licet langveant conciones; erat enim (ut e gravibus viris intellexeram) voce, pectore ad concitatum dicendi genus minime comparato. Kaprinai, Institutio eloquentiae sacrae. Cassoviae 1757. I. 334. — „Testal-

„Már a biztosság, melyet a meggyőződés erőssége, s a valódi melegség, melyet az előadottakért való őszinte érdeklődés kölcsönöz, alkalmas volt meghóditani a hallgatót, kit a tiszta és mesterileg kezelt magyar nyelv könnyüsége és hangzatossága még le nem kötött. Emellett hatásának kulcsát főleg az erőben, melylyel eszméi s az átlátszó világosságban, melylyel érvelései birtak, kell keresnünk. A nagy, félig müvelt közönséghez szólva nem mulasztja el ugyan azt a szentirásból, a szent atyákból, s profán irókból vett idézetekkel, a régi és ujkor eseményeinek elbeszéléseivel bámulatra ragadni; de első sorban mégis erejét azon eszmékből meríti, melyek a szellemek közös birtokát s azon érzelmekből, melyek a szivek természetes hozományát képezik. Miként Demosthenes, vagy az ujabb időben Bossuet, úgy Pázmány is nem igyekszik váratlan dolgokkal meglepni hallgatóit; inkább leereszkedik hozzájok s velök mintegy eszmecserébe bocsátkozik, velök okoskodik. Nem erőlködik, hogy uj gondolatokat teremtsen; hanem azt mondja, mit

---

katára nézve középtermetü, ösztövér testü, szeg szinü, hosszas tiszta és helyes képü, fekete szemü, alázatos, mellette méltóságos, és kellemes tekintetü, sas orrú volt. Szakált és bajuszt viselt. Sok jeles tehetség diszesité, jámborság, hazaszeretet, fedhetetlen élet, sok tapasztalás, éles elme, tudósult ész, fáradhatlan munkálkodás“ stb. Podhratzky: Pázmány Péter. 100. lapon. — „Pázmány azon ritka emberek közé tartozik, kiket hódolva a barát, tisztelve emlit az ellenség, mert az érdem néha oly terjedelmes és dicső fénykört von az ember személye köré, hogy közelében a nemtelen indulat meg nem élhet, mert megfullad. A közvélemény kérdezetlenül is megválasztá az érseki székre És az eredmény dicsően koszoruzta reményeit.“ Lányi, Magyarföld tört. II. 196.

mindenki tudott, vagy legalább sejtett. Hasonlatait is a köznapi életből meríti. Titka az, hogy mit az egész világ tud és érez, azt erőteljesebben, szebben, melegebben tudja kifejezni, mint bárki más".

Mint államférfi a haza politikai ügyeibe hasznosan folyt be, amint azt lángoló hazaszeretétől várni lehetett, s azért azt a pártatlan történelem magasztalólag elismeri. Tüzet lehellt a hanyagokba, fékezte a heveskedőket, hogy a haza és trón számos ellenével megvívhasson. Kik fellengős álmaikban vagy éretlenségökben, függetlenségi agyrémek után indultak, azokat a hazaszeretet ösztönével erélyes, tüzet villanó érvekkel világositotta fel a hazai viszonyokról. A nemzet józan eszének volt képviselője. De nem csak államférfiui, szónoklati lángész volt, hanem irodalmi nagy szellem. Soknak csak az a dicsősége maradt, hogy általa összemorzsoltattak. Mint iró a magyar irodalom classicusai közé számíttatik. Igazságra vezérlő Kalauzáról (1613.) mondja Toldy, hogy az a mindenre kiterjedő tudománynak, éles dialecticának, a páratlan hathatós előadásnak bámulandó müve; melynek vérnélküli diadala tisztább és sikeresb volt a Ferdinandok 30 éves háborujoknál, bár hetven éven át a legjobb prot. elméket és azok tekintetre méltó tudományát fárasztotta.

Pázmány Péter mint iró legtermékenyebb kortársai között. Harmincznégy munkája közől mindegyik a maga körében nevezetes jelenség, értelmi fensőségének szóló emléke. Ezek közt huszonkettőt magyar nyelven irt. Utóbbiak által — irja Toldy Ferencz, — a magyar nyelvnek nem várt, előre nem láthatott kiképzést adott. Ő az irodalomban addig uralkodott dunántúli nyelvjárás felett, a tiszait érvényesítette, a nyelvvel grammatikai szabatossággal élt, azt kifejezések s a nép szájából vett szebbnél szebb és jelentős szólásformák és közmon-

dásokkal gazdagította, irályának pedig oly helyességet, kerekdedséget és bőség mellett is oly hathatósságot kölcsönzött, hogy méltán egy uj aera szerzőének tekintetik, ki a régibb kort befejezte s ujat kezdett meg. Ő a mai könyvnyelv teremtője; kevesen tudták azt ő utánna mind mai napig, annyi eredetiséggel s egyszersmind uj szinnel kezelni.“ M. irodalom története Pest. 1864. 62 lap. Életrajzi adatait s magasztalásait közli: Hurter. Nomenclator literarius. Oeniponti 1873. I. 593.

Utoljára beszélt 1635. Karácsony ünnepén Nagyszombathban a székesegyházban, s erről azt mondja: „állitom, hogy ez lészen vége a 40 esztendőtől való prédikálásomnak, mert mellem fulladása, hurutok és belső szelek szaggatása, emlékezetem fogyatkozása, fogaim kihullása, egyéb mindennapi nyavalyákkal egyetemben, alkalmatlanná tettek a prédikálásra.“ (Utószó az 1636. évben megjelent prédikáczióiban.)*)

II. Pázmány sokoldalu hatását a zsidók Jeruzsalemi tevékenységéhez hasonlitották, kik midőn Machabeus Judás alatt a szent városba érkeztek, a falak le voltak döntve, a házak hamuvá égve, minden felforgatva és lerontva. Ujra kellett épiteni mindent, s az ellenség a kapu előtt volt. Azon egy időben ujjá kellett teremteni a várost és védeni is a falakat; a háboru és béke fáradalmait egyszerre szenvedte, a harczot munkával cserélvén fel.

---

*) A római anyaszentegyház szokásából minden vasárnapokra és egynehány Innepekre rendelt Evangeliumokról Prédikácziók, melyeket élő nyelvének tanitása után irásban foglalt Cardinál Pázmány Péter, esztergomi érsek. Nyomtatták Pozsonyban 1636. esztendőben. Ivrét 1248 lap. Másodszor 1695. Harmadszor 1768. Ivrétben. A hármas előbeszédet gyöngéd áhitatu ajánlás előzi meg.

Ha valaha szónok romoknak prédikált, az Pázmány volt, mikor Kassán 1601. föllépett. Ezen idő volt a protestantismus zenitje hazánkban, s főleg Kassán, honnét uralkodott a Duna, Tisza tájain. A lelki anyagi eszközök birtokában lévén, teljes uralomra tett készületeket, mert nem egyensúlyt akart létrehozni, hanem inkább a hatalom áthelyezését akarta. A katholikus egyház úgyszólván megmerevült; olyan volt mint a föld, melynek termékeny részét elmosta az árviz, a már 80 éves török uralom. Ha pedig a talajhoz jutunk, az rendesen terméketlen. Pázmány előtt csupa szárnycsattogtatás az egész irodalmi működés; ő volt ama sas, kitől megijedtek a baglyok, vércsék, keselyük s ha nem bujtak el oduikba, megtépászta irgalmatlanul.

Pázmány föllépésében nevezetes körülmény, hogy irodalmi és hittéritői vagyis szónoki pályáját egyszerre kezdette meg. És mint ekkor, ugy egész életén át az irodalmi tevékenységet, a gyakorlati hatással szoros kapcsolatba hozta, amazt ennek alárendelni, ezt amaz által biztositani óhajtotta. Eladdig megvetették az irodalmat, mint akár Japánban. Azonkivül figyelemmel kisérte az ellenséges állás és irodalom minden mozzanatát, mert sokáig és nagy szorgalommal készült a kath. és prot. hittani irodalom ismerésére, melyet prédikáczióiban és műveiben fényesen kitüntetett, és szerencsésen felhasznált. Maga irja egyik munkájának elején: „valamit előhozok az uj tanitó atyafiak irásiból, azt én saját könyvükből irom le. És ha valaki különben találja, ezután is bár orczámra térjen. Mert ugyanis sok időtől fogva olvasom az uj tanitók irásait, hogy minden tudományuk és rókalyukuknak végére mehessek.“ (Tiz bizonyság.)

Az élő szó és a toll hatalmas fegyvereivel küzdeni az uj tanoknak nem kiirtásáért, hanem követőinek felvilágositásaért az igazság által, ez volt

Pázmány munkásságának feladata, életének czélja. Ebbeli elhatározásában igen erős akadályul szolgált azon körölmény, hogy mig a pártosok törekvéseiket azonositották a nemzeti szellemmel, s így a nemzetiség varázsával is hatottak, Pázmányt hazaszeretete, a hazának nyomorult állapota, a Habsburgház hiveihez terelte, mert csak ezeknek europai összeköttetéseinél fogva remélte hazája majdani felszabadulását. Ezen politikai exigentia, ezen hazafiúi elhatározása sokszor ugy fordult, élesült, mint a haladás, szellemi hóditás elé állított akadály. Milyen lett volna az eredmény, ha vallási hóditásai mögé állíthatta volna a nemzetiség, az ország önálló államiságának varázslatos eszméjét, ha szónoklatának az országos függetlenség lett volna diapason-ja; — amint azt tették a protestansok és számos ember e czimek alatt szegődött hozzájok!? Mert az emberek ugy vannak alkotva, hogy az agyrémektől jobban félnek, mint a valódi veszedelemtől; aminek teste van azzal megvívnak, de eszöket vesztik a a phantom alatt. Ilyen volt az ország függetlensége utáni vágy.

De ezen akadályt is legyőzte azon rendkivüli erő, melylyel rendelkezett, s mely fényesen tündöklik szentbeszédeiben. Pázmány egybefoglal tudományt, hogy megtöltse az észt, megragadja a szónoki alakokat, hogy fölgerjeszsze a sziv indulatait. A szentirás, az atyák és a világi tudomány csaknem egyenlő mértékben szállitják az érveket. A pogány bölcsek használatát avval igazolja: „mert nagy vigasztalására szolgál a kereszténveknek, ha látják, hogy a természetes ész szavai után induló pogány bölcsek, ugyanazt tanitották az erkölcsökről, mit a ker. vallás is követel.“ Mind a három tekintetben egyenlően sublimis.

Midőn tanit, az eszmét szabatosan, világosan, előadja, bebizonyitja, hasonlatokkal szint, éle-

tet, elevenséget kölcsönöz neki. Miután több oldalról felvilágositást adott az igazságról, a belőle folyó kötelességet ugy köti a lélekre, hogy az olvasó törvény előtt érzi magát, hol felelnie, számot kell adnia. Soha nem tulságos egyes kötelmek vázolásában, nem változtatja kötelességgé ami tanácsul adatott, s igy a lélek a lehetetlenség ürügye alatt nem menekülhet a teljesités tartozásától. Mindezt keresett mondások, frásisok nélkül, de gondolat, eszme, érvekkel, megható vagy villanyos fényvető hasonlatokkal eszközli. Közmondásokat használ, de merőben eme kettős czél kedveért. Tapasztalhatjuk ugyanis, hogy a prédikációban hallott közmondások hasonlithatók az úrvölgyi, fémoldatos vizbe dobott vasdarabhoz, mely rézzé változik. A szónok által használt példabeszédet azon tanitás és intelmekkel felruházva viszi haza a hallgató, melyek közt az elmondatott az Ur házában. Jelszó leszen az egyideig a családban, mely azt épülve hallgatta a templomban.

Pázmány prédikációival soha sem akart fényleni, hanem használni; a szónoklat nála nem a hiuság kielégitésének, hanem a felebaráti szeretet gyakorlásának tere. Nincs is azokban mesterkéltség, hatásvadászat, hanem a legnagyobb természetesség; a szónoki elem, nagy erő, melegség, mintegy visszatartva nyilatkozik bennök. Némely beszédje csonka, de legtökéletlenebb maradványaiban is az óriás tetemét leljük meg. Századok mulva is örömmel fogják hazafiai elmondani s épüléssel hallgatni. Valamint az eseményekben, melyek viharosan következtek egymás után, nem saját nagyságát kereste, ugy nem a szónoklatban. Nem sejté, hogy századok mulva eszményes lesz a magyar szónokoknak. Eddig ezek voltak emlékei. A lelki fénynek, központjai melyektől az egyház szolgái gyuladoztak, az Isten dicsősé-

gének előmozditásában. Csak 30 évi prédikálás után kezdett gondoskodni azok kiadásáról!

Beszédei mai napig minták. Már Kaprinai az ékesszólás nagy mester müveinek mondá, melyek a világirodalomban foglalnak diszes helyet. Nemcsak a magyarok közt tartja elsőnek, hanem idegenek közt is alig van, aki felülhaladta volna. — Habet igitur hungarus tyro vel in uno Pazmanno amplissimam egregie dicendi bibliothecam, quo inter posterioris aevi oratores vix ullum vel in alia lingva superiorem reperies. Kifogása csak az, hogy az indulatok gerjesztésére keveset ügyelt. Ad comparandum stylum hungaricum assidua manu terat opera Pazmanni, praesertim conciones, qui mea sententia primis oratorum esset conferendus, si ad argumentorum soliditatem, ad eximiam qua pollet styli elegantiam et copiam affectus praeterea quibus aspergendis parcior est, ac temporis hodierni plenius artificium adjecisset. (60 lap.)

A dogmát erkölcstannal együtt prédikálta, amint ez az egyházban törvényes, szabálynak mondható. Hogy kiadott szónoklatai közt csak vagy 30 dogmatikus beszéd találtatik, onnan van, mert mint maga mondja: „a mostan támadott tévelygések ellen, mivel bőségesen irtam a Kalauzban és egyéb harczoló könyveimben, nem akarom itt kétszerezni irásomat, hanem azokról ritkán és rövideden szólok a prédikácziókban.“

Szóval tettel küzdvén a protestantismussal, az egész szellemi athmosphaera megtelt az ő reményei és vágyaival; a szellemek tudva vagy öntudatlanul a kitűzött rendszerben indultak és minden irányban sikerdus tevékenységben volt a katholicismus, midőn a nagy lélek égbe szállt. — Feltünő, hogy a szónoklati irodalomban hatása nem mutatkozott.

Pázmány után aszály következett a szónoklati irodalomban; a magas hegy után, mély völgy.

Voltak ugyan elegen, kik hirdették az igét s kik a protestansokkal való vitákban helyt állottak, mint Veresmarty, Vásárhelyi Dániel, Sámbár Mátyás, Kiss Imre stb. de Pázmány szinvonalára egy sem emelkedett, az ő müvei nyomán nem támadt szónok, kit utánna legott megnevezni lehetne.

Midőn félszázad mulva (1696.) föllépett Illyés András, csak mint a hanyatlás hőse tündöklik, mert habár törekvéseitől, tevékeny lelkesedésétől a bámulatot megvonni nem lehet, prédikációiban nincsen se mélység, sem erő. Ritka az irodalmak történetében oly időszak, mely a megelőzőtől oly élesen különböznék, miut Pázmány és Illyés. Egyébiránt ugyanez történt a müvészetben, mert Raphael közvetlen utódjaiban szintén közönséges mesterkéltség foglal helyet (maniéristes.) Toldy is mondja, hogy „hitszónoklatunk s általában prózánk sülyedésének kiáltó jelét adja.“ A XVIII. század hajnalán és delén egyetemesen uralkodott a rococo modor az ékesszólásban. Valamint a szobrászat és festészet a külsőség hajlitásával, a tagok fintorával hatni remélt, épen ugy a szónoklat, a külsőség, vagyis a betű bálványozásába sülyedt. Mennél hosszabb mondatot, mennél keresettebb szót kigondolhatott, mennél inkább bővitette az ösztövér gondolat kifejezésére való szólamokat, annál jelesebb szónoknak nézetett. Vajmi sokszor határozott izléstelenség is ömlik el müveiken. És igy Pázmány hatása bármilyen nagy volt a szószéken és az életben, a szónokirodalomban, kevés; mert nem támadtak kiken viszfénylett volna lángelméje.

III. Meghalt Pozsonyban 1637. marc. 19. s eltemettetett a székesegyházi szentély sirboltjában, hol Knauz Nándor feltalálta sirját (Religio 1859. II. 23.) Ezen alkalommal a latin gyászbeszédet Szelepcsényi György eszt. kanonok tartotta a magyart Forró György jézusrendi tag, s nagyszombati

rector. Lippay György, második érsekutódja azon gondolattal foglalkozott, hogy Pázmány sirja fölé méltó emléket emel. Ez iránt már alkudozásban állott a szobrászszal, ki a terveket el is készité s Pálffy Pál gróf a szükséges márványt készséggel fölajánlá. Pálffy Pál 1641. apr. 10-én átküldte Lippaynak Bécsből a terveket s kisérő soraiban a többi között ezeket irja: „Az Isten is megáldja kegyelmedet, hogy ennek a jámbor urnak megcsináltatja a memoriáját, aki többet is érdemlett.“ (Fraknói.)

De Lippay Györgynek ki huszonnégy évig ült a primási székben, ezen magasztos szándéka nem valósult, és Pázmány nagytudományu életirója Fraknói épen tiz évvel ezelőtt említi, hogy: „nem valósult azon remény, hogy Esztergom fényes főegyházába fognak a nagy férfiu tetemei áthelyeztetni, sem az, hogy legalább méltó emlékkő figyelmeztetendi a későbbi nemzedéket . . . tetteire melyek az utókor kegyeletére és hálájára sokszorosan érdemesek.“

Századok multak, de nem rótta le tartozását sem az egyház, sem a nemzet. Nem feledte el ugyan soha, mert sokkal nagyobb Pázmány, semhogy elfeledni lehetne, a feledés csak a középszerüségeket érheti; de nem jelölte sirját nagyságához mért emlék. Volt ugyan egy márvány lapja, mely temetése után porait jelölte s utóbb nehány évig a templom fala mellett volt elhelyezve, épen a csepegő alatt, de ez is öt év óta eltünt; és igy valóban jeltelen sirja volt mai napig.

IV. Ő Emja Simor János bibornok-érsek urnak régi eszméje, hogy a magyar papság eszményének, Pázmánynak emléket állít.*) Sokáig foglalkozott az alakkal, melyben előállítani lehetne, hogy

*) Kijelenté ezt Ő Emja egy társalgás alkalmával, hol e sorok irója is jelen volt, s ezen örvendetes hirnek

vajjon milyen igazságot lehetne a szobor által érzékeltetnie, mert Pázmányban az államférfiú, az iró és szónok egy személyben egyesült. Mig elvégre megbizta Dellavedova hires turini szobrászt, hogy tervet nyujtson be. Többféle vázlatot készitett, hol majd ülve, majd imádkozva állittatik elé, ámde egyik sem nyerte meg tetszését. Mert Ő Emja mint mondá, nem képzelhette a nagy férfiut másképen mint predikálva; a szószék volt amint legkedvesebb helye, ugy leghatékonyabb eszköze, melylyel négy évtizeden át a legnagyobb sikerrel működött. Evégből megbizást adott a müvésznek, hogy állva és prédikálva tüntesse elő, hozzácsatolván egyéb utasitásait, s a feliratot. A nehéz feladat megoldását méltán remélhette olyan müvésztől, ki nem csak saját hazájában számos szobrot készitett, (melyeket fényképekben láttunk,) hanem hazánkban is kimutatta müvészetét, azon két szoborban (szent István és szent László) melyek a Bakácskápolna oltárát diszitik. Olaszországban ünnepelt müvész, kinek alkotásairól rendesen szóllanak az olasz lapok. Lehetne mondani, hogy az élő szobrászok közt egész Európában első, mert hazájában is nem kételkednek müveit Michelangelo szobraihoz hasonlitani. Ennek öntudatában is van Dellavedova, mert miután juniusra volt a szobor megküldése határozva, s meg nem érkezett, a sürgetésre azt válaszolta: már csak engedje meg Eminentiád, hogy még tovább javithassak rajta, mert nem csak Esztergomnak dolgozom, de magamnak is, amennyiben a szobor nevemet viseli.*)

---

kifejezést adott az Uj Magyar Sion 1875. folyamának 795. lapján. Azon beszélgetésből gyanitani lehet, hogy Széchenyi érsek is fog jeles siremléket kapni.

*) Della-Vedova Olaszország egyik legnagyobb szobrásza, ki Magyarországot Pázmány remek szobrával

Mi hálával tartozunk O Emjának, hogy a legnagyobb magyar primásnak, örök emléket állítván, Európa legelső szobrászát választotta, hogy a szobrot elkészítse. „Ott hol — mondja Maszlaghy — országos, monumentalis műről van szó, félre kell tenni minden nationalistikus felfogást s arra kell tekinteni, hogy a mű ahhoz, akinek állittatott, s ahhoz, aki azt állíttatta, méltó legyen. Ezen minden izében jogosult és egészséges felfogás vezette ő Eminentiáját a Pázmány-szobor alkotójának megválasztásában.“

Miután a leghitelesebb arczképet megkapta a művész, s a legkimeritőbb utasitásokat, ezeknek alapján fogott huzamos tanulmányhoz és szorgalmas munkához. Megoldotta nehéz feladatát oly sikerrel, hogy a legalaposabb itészek, kik a világ plastikus remekeit nem csak szemlélték, hanem tanulmányozták is, megelégedetten hagyják el a basilikát. Mert amit kivánnak a művésztől, hogy a kőbe életet, elevenséget, melegséget leheljen, hogy Pygmalion meséjét valósitsa, azt mind teljesitette. Azért nincs kétség benne, hogy ha mi

---

diszitette fel, pár év előtt gyönyörü kis palotát épittetett magának, melyben műterme is el volt helyezve. Egy alkalommal egy dúsgazdag angol is megfordult műtermében, szemügyre vevén az egész palotát. Ez annyira megtetszett, hogy kérte Della Vedovát, adná el neki, mert ő megveszi. A művész mit sem akart erről hallani, és hol szépen, hol erélyesen visszautasitá az ajánlatot. De az angol nem tágitott. Della Vedova — hogy véget vessen a dolognak — végre árát szabta a palotának, de oly magasat, hogy remélte miszerint az angolt teljesen visszariasztja. De az angol bizony nem riadt vissza, hanem megfizette a mesés árt. Della Vedova most egy uj palotát épittet, s már előre is fél, hogy valamely angol abból is kibolygatja. M K.

kortársak elporladunk s a barbár népek országpusztító csapatai el nem rontják a jelenkor alkotásait, ez mint kimagasló művészeti remek, örökre fogja hirdetni két nagy érsek halhatatlan eszméit, egyház és haza iránt lángoló keblök dicsőségét. Talán mi is megéljük, hogy valamint általán a szobrokat fáklyafénynél is szokás nézni, mert a változó világosság látszólagos életet kölcsönöz a merev szobornak, az erősebb árnyék elveszi a kő egyformaságát; — megéljük talán, hogy idegenek villanyfénynél fogják csodálni a szobor szépségeit.

V. A székesegyház kúpja négy széles alapfalon áll, melyeknek felső, hajlott részén négy latin szent atya freskója van alkalmazva. Ezen alapépületeken nagy terület, nyilt mező maradt; kettőn melyek a főoltárhoz közelebbek, ajtók nyilnak, kettő azonban egészen üres. Ezek egyikén (szent Ambrus van fölötte) alkalmaztatott Pázmány szobra, s oly pompásan illik oda, mintha eredetileg tervezték volna.

Minthogy a szépség az arányokban áll, ezen odaillés onnét is származott, mert az arányok az épitészet és szobor közt szigoruan számitásba vétettek. Kitünik ez a méretekből is. Ugyanis Pázmány szobrának magassága 3 meter és 25′. Az ívbe hajló diszkeret, mely hasonlag márványból készült (melynek közepén van a szobor) 10 méter és 20′ magas és 3 méter 20 széles. A földtől ép annyira van, hogy alatta a talajon egy pompás kősir (sarcophag) hol majd Pázmány hamvai fognak nyugodni, még elég helyet nyer. A szobor nincs a talajon, sem pandalban, hanem alig másfél lábnyira a falból kiálló talapzaton áll. Huszonegy darabból van egybeillesztve az egész alkotmány. Árát nem tudjuk, csak azt sikerült kitudnunk, hogy a vasuton 19 ezer forintra volt biztositva. Ha már beszámitjuk a beillesztési s más költségeket, 25 ezer frtra

tehetjük értékét. Sulya az egésznek 16 ezer kilo, vagyis 285 bécsi mázsa (160 métermázsa.) A szobor fehér carrarai márványból készült, ép úgy szűz Mária dombormüve a lunettában, a diszletek szürke márványból, melyek kellemes átmenetet képeznek a főtemplom fényesitett főszkérgéhez (stucco-márvány fal.)

A talapzat alatt (melyen a szobor áll,) Pázmány czimere látható (három strucztól.) Alatta a felirat:

D. O. M.
PETRI CARDINALIS PÁZMÁNY
IMMORTALI MEMORIAE
POSUIT
JOANNES CARDINALIS SIMOR
MDCCCLXXXII.

Jobb oldalt apró betükkel a müvész neve: Pietro Della Vedova fece. Torino 1882.

A két oldalt felnyuló körzetben müvészi, domboru faragványban gazdag kalász- és repkény lombozatban Pázmány életére, működésére vonatkozó emblémák láthatók, u. m. kereszt, kehely irattekercsek, alapitványlevelek stb. Fennt a félkörben egészen kidomboruló haut-reliefben a bold. Szűz fél alakban s a gyermek Jézus széttárt karjaival láthatók.

Oct. 31. hozatott a főtemplomba, harmadnapra a munkások 2 olasz szobrász vezérlete alatt megkezdették a beillesztési munkát, decz. 8. először látta meg a közönség, s mindenki el volt ragadtatva szépségeitől. Ő Emja prédikált és misét mondott, egyéb ünnepély nem volt. Ámde lelkünk ünnepelt, mert Pázmány föléledt hangját véltük hallani; Simor bibornok szavait először viszhangoztatta Pázmány szobra. Vonásai megelevenültek, mintha fölemelt karjával jóvahagyólag intett volna, a megélénkült képzelem az apologeta hős beszédeit, a

hittérítő szónoklatát vélte hallani.*) Ekkor nagyon közeli volt a gondolat, hogy a végzet azért késett e szoborral, mert olyanra várt, aki abban érné utól Pázmány Pétert, amiben ő leginkább kitünt. Ismételtük, azaz másoltuk azon mondást, mely Aquinástól származik, midőn szent Bonaventura megirta szent Ferencz életét, hagyjátok, ugymond hogy a szent megirja a másik szentnek életét. Hagyjátok, hogy egyik nagy szónok, dicsőitse a másikat, nem csak röpke szóval, hanem időt haladó remekművel. Valóban illett, hogy azon szónok, kinek magasztalása minden ajkon hangzik, ily magasztos szobor által dicsőitette Pázmányt, az első magyar szónokot. Hogy ez a közönség itélete, s nem csupán ezen

*) „A boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatásának szent ünnepi magasztos egyházi szertartásán főmagasságu Simor János Bibornok, Magyarország Herczeg-Primása maga személyesen celebrált fényes segédlettel. A nagy szent mise végeztével a biboros főpásztor a szószékre lépett, mely ép szemben emelkedik Pázmány carrarai márvány szobrával. — És mondta egyikét azon megdönthetlen érvektől duzzadó, napként világitó szent beszédeknek, melyekhez ő már megszoktatta a szószéke körül csoportosuló áhitatos tömeget, melytől meggyőződés ébresztő és megerősítő melegség hatja át ugy a pór népet, mint a müvelt osztályt, szegényt, gazdagot egyaránt. A nagy Pázmányt véltük hallani, mintha ő tért volna vissza a Mindenható trónjának zsámolyától, hogy ihletett lelkével hitet, szeretetet, reményt öntsön szivünkbe. — A roppant tömeg, mely a szent beszédet elfojtott lélekzettel hallgatá, még akkor is midőn a biboros főpásztor a szószékről lelépett, a szeretet, a ragaszkodás kifejezésével követte tekintetével, mig kisértetve a főkáptalan, a városi papság s a növendékpapság tagjaitól, kocsijába ülve el nem tünt szemei elől.“

M. K.

sorok irójáé, nem kételkednek a kortársak, kik szerencsések a biboros főpap ajkairól az Isten igéjét, az ő népszerű, plastikus, fönséges prédikációit hallgatni, és a lelkesedés azon tüzhelyénél melegülni, mely a főszékesegyház szószékén oly gyakorta fellángol. Hogy igy gondolkozik a nép, kitünik a zsufolt egyházból, a közönség tömegéből, mely áhitattal tódul a szószék alá, mikor gyanitja, hogy Ő Emja prédikál. Midőn egy alkalommal hallgattam a nép között szónoklatát, egyik mondá: oh mily szép, a másik: oh mily igaz, oh mily kedves; a harmadik: oh mily érdekes. És mindeniknek volt igaza; mert a ker. hitigazságokat oly érzékeltető alakba öltözteti, oly behizelgő, harsány de vonzó hangon adja elő, hogy java részét elmondja otthon övéinek a nép. Ékesszólása csengő, mint a harangzene. Ünnepélyes ilyenkor a napsugár, mely fénybe önti a a vallási titkok ábrázolásait. Dagadnak a sziv érzelmeitől hevülő keblek, édes remény, bizalom szál a szivbe, nappal van a megvilágositott értelemben, menyországot éreznek a kebelben. A hang is képezi egyik szépségét szónoklatának. Szelleme magasröptű, de a képzelem égi szárnyait, az értelem folyton fékezi, az ész közérthetővé teszi. Nem a siker iránti bizalmatlanság közönyével, nem a kötelességteljesités puszta indokából predikál, hanem a szó tűzkeblének lángja, érzelmeinek melegét átönti hallgatóiba. Mert van nemcsak természeti, hanem erkölcsi villanyosság is, mely szintén közölhető másokkal. A nép csak azt érti, amit érez, csak az igazi népszónok, aki lelkesedésbe hozza. Az eszmék csak akkor lesznek cselekvők, mikor az érzés által megelevenednek. Ámde buzgósága nem fölgerjedésből, hanem inkább megfontolt akaratjából, mély meggyőződésből ered. Az egyház szive látszik verni keblében. Lángesze annyira át van hatva szive érzelmeitől, mint minden nagy léleknél, hogy a meg-

indulás könyei nem ritkák szent beszédeiben. Ifju lélek, egészséges izmok szövik át testét, mert csak ifju lélek tud ennyire lelkesedve, ily vonzóan, ily átható hangon, oly sokáig beszélni!

Örömmel mondottuk el ezen dolgokat melyeket mindenki tud, most, ahogy alkalom kinálkozott, mert ugy véljük, hogy ha főpap is, az igazságot tőle elvonni nem lehet, joga van elismerésünk és hódolatunkra. Mi kik ismerjük, önvád nélkül nem hallgathatunk. A szónoklat mikor egy bibornok tulajdona, nem szünik meg szép lenni, van jogunk azt annak mondani, mikor a szépet csaknem ugy szeretjük, mint az igazat. Helyesen cselekszünk, mikor eszményének magasztos nagyságából, mérjük erejét, képességét, nagyságát.

VI. Anyagnál kezdjük a leirást és a szobrász vasánál, melyben általában kitünnek az olaszok; — de a technikai ügyesség nem ad alapot, jogot, hogy valamely szobort remeknek mondjunk; habár a kéz ügyességét ép ugy kell megbámulnunk, mint az ügyes vivót, lövőt, vagy az erőművészek bármely faját.

Ruhája ugy látszik selyemből készült, a redőzet oly hű, mintha kárpitos drappirozta volna. Karingének csipkézete ugy látszik Brüsselből került elő, s rá van akasztva; talán öltöztetik ünnepek szerint a szobrot. Mert hogy márványból legyen a vászon széle, a csipkézet fodra, a dús redőzet az hihetetlennek látszik.

Mellén azon kereszt alakja függ, melyet valaha hordott s most is a főszékesegyházi kincstárban őriztetik. E kereszt volt tanuja keble melegének, szive forró dobbanásának, mikor szónoklatával az elszakadt magyarságot az igaz egyházba visszavezette. Baljában egy nyitott könyv, melynek természetes hordozása, leveleinek élethű elválása, a legtökéletesb rajz, s a legügyesebb vésőről tanuskod-

nak. A könyv nyilt lapjain I. H. S. betük sugárözönben, és Omnia ad majorem Dei gloriam (Mindent Isten dicsőségére) jelszava, nagy betükkel vannak kivésve.

Ugyanezen kiviteli szorgalom és tökély jelentkezik a szobor-alkotmány minden részében, még a körzet apró tárgyain is, ugy hogy meglátszik, miszerint a müvész teste lelke minden odaadásával dolgozott fölvett tárgyán, a megbizásnak teljesen akart megfelelni, s a várakozást minden tekintetben kielégiteni. De nem csak vésőjének rendszeres, értelmes vezetése által nyerte meg tetszésünket, hanem az inspiratio által (müvészi nem hittani értelemben veszszük) mely a szobor alkotásában vezérelte.

Állása, mozgása természetes, a helyzetből kiszökellő pathos, (legkisebb tulzás nélkül) egészen öntudatlan rajta és egyszerü, s ép azért hatása nagyszerü. A vonalok rhythmusa nemes és jóltevő a szemnek. Mintázata oly tökéletes, hogy a legélesebb kritikus sem vehet észre hibát, taglejtésének természetessége, könnyüsége által elragad mindenkit. Mintha Ghibertitől tanulta volna a modellirozást. Állásában nincs semmi kényszer, mesterkéltség, vagy nehézség; hanem a természetesség leghivebb utánzása. Ezen forma-érzék által is a legjelesb müvészek sorába illik. Testmozgásának nyelvezete oly világos, hogy nincs szüksége a szobornak fejre, mert enélkül ís mindenki tudná, hogy mit akar kifejezni.

Ámde van feje, melyen csakugyan beszélnek az izmok, látnak a szemek, szól az egész arcz, nem csak a kissé nyitott ajkak. Mert, — mint mondók — nem az ünnepélyes áhitat alakjában van vésve, hanem szónoklat közben, fölemelt jobb karral, négyszegü papsüveggel fején. Dramatikus életerő és szelid lelkesedés, buzditás sugárzik arczáról, de nem

fanatikus düh, hanem engesztelékeny, jóakaró, harczokban kifáradt, a sir nyugalma felé haladó ábrázattal. Idealizálta, mint illik a müvészethez a realitást. Jellemzetes arcza hű tükre lelke mozgalma, buzdulásának, ihletségének, aggódásának mintha keblében lenne eltemetve az egyház és haza fájdalma. Kifejezi mindazt, amit a maecenas kifejeztetni ohajtott, s ebben áll a müvészet legfőbb feladata, tökélye. Arcza a férfi jellem kifejezésére oly bevégzett, mint Raphaelnél a nők arczjelleme. Ezen arcz kitárja a szónok belső érzelmeit, kimutatja hidegvériségét lelkesedésében is. Nyugodsága, hatalma érzését jelenti. Látás által halljuk beszédjét, emelkedik melle, mintha a márvány belülről érezne. Szinte lehetetlennek véljük, hogy az anyag ennyire képes volna közvetiteni az érzelmeket, eszméket. Ez valóban a szellem uralma az anyag felett. Kifejezi vas tetterejét, történeti nagyságát, szónoki fönségét, engesztelő jóságát. Arcza a legtökéletesb, amint e nemben (a szónoklatban) láttam. Hangzó kő, beszélő anyag, tanitó márvány, oly fülekre nézve, melyek szivvel, észszel hallgatnak. A müvészet remekeiben van bizonyos nagyság, mely a középszerű tehetségekkel is közlődik, mely a köznapi lelket az eszmények magasságába emeli, s nagy tettekre tüzeli. Ezt Pázmány szobra mind eszközli, azért az lesz nálunk Vendome oszlopa, melyre a magyar egyház tagjai mindenkor föltekinteni s belőle forró lelkesedést meriteni fognak az egyház ügye mellett.

(Vége és képe következik.)

A ZSIDÓSÁG S AZ EGYHÁZI TÖRVÉNYHOZÁS.

(Canonjogi tanulmány.)

I.

Mai nap, midőn az antisemitismus europaszerte nagymérvü hóditásokat tesz, — midőn már hazánkban is előfordultak zsidóheczczek és zsidópüfölések, — nem leend érdektelen tüzetesen megismertetnünk a kath. egyház álláspontját a zsidósághoz. Ez álláspontról legbiztosabb tudomást a zsidókra vonatkozó canon-törvények nyomán szerezhetünk. Ugyanis valamint az államnak jogelvei a polgári törvényhozásnál nyernek kifejezést: akként a kath. egyház juridikus nézetei is a canonokból és egyéb egyházi szabványokból ismerhetők fel.

Aki némi jártassággal bir a canonjog terén, azon erős meggyőződésre jut, hogy az egyház a zsidósággal szemben mindenha kerülte a végleteket. Nem dédelgette a judaismust, de nem is üldözte azt. Nem dédelgette, de nem is dédelgethette a judaismust, mert abban a a kereszténységnek egyenes megtagadását látja, s mert másrészt kezdettől fogva ismerte az Istentől eltaszitott Izraelnek halálos gyülöletét a kereszténység iránt, s az erkölcsi és anyagi károkról is tudomással bir, melyeket a vészes sectának tagjai a ker. hivekre folyton árasztanak. — A zsidóságnak egyenes üldözésétől is tartózkodott az egyház, mert nem feledheté, hogy e nemzet egykor Jehovának választott népe volt, nem feledé, hogy az egyház isteni alapitója test szerint ugyanezen nemzet kebléből vette származását. Egyébként is az egyház, mint a szeretet letéteményese, szeretetlenséget ellenségével szemben sem tanusithatott. Mint mindenben, ugy a zsidókhoz való viszony szabályozásainál is az arany középúton, a józan mérsékeltség ösvényén haladt

az egyház. *Ovatosság és szeretet* — e két fogalmat, s e két fogalommal kapcsolatos jogi elveket és szabványokat találjuk a zsidókat illető egyházi törvényekben.

II.

Ovatosság szempontjából régi időkben nem csak tanácsolta, de sőt egyenesen megparancsolta az egyház hiveinek, hogy a zsidókkal való polgári közlekedést, barátságos viszonyt szorgosan kerüljék. Igy pl. az agathoi zsinat rendelete szerint mind a papoknak, mind a világi hiveknek tilos volt a zsidók lakomáiban részt venni (c. 14. C. XXVIII. q. 1.) A hatodik egyetemes zsinat 11 fejezete pedig általában meg nem engedi a zsidókkal való közös étkezést, együtt lakást, fürdést, avagy a zsidó orvosok használatát (c. 13. Ugyanott.) Az ujonnan megtért zsidóknak pedig meghagyatott, hogy a hithagyás veszélyének elkerülésére régi hitsorsosaikkal semmiféle közlekedésbe ne lépjenek (c. 12. U. o.) — Több más egyházi törvény ismét a keresztényeket a zsidóknál való szolgálattól igyekvék visszatartani (c. 5. 8. 13. de judaeis et saracenis.) Egyik részleges zsinat pedig, melynek rendeletét III. Kelemen pápa is megerősité, a zsidók hatalmába került rabszolgáknak 12 soldoért való mielőbbi szabadon bocsátását hagyja meg (c. 1. 19. U. o.) Hogy mind eme törvények nem a gyülölet, hanem az észszerü ovatosság sugallata alatt készültek, onnét bizonyos, mert az egyházi törvényhozók tilalmaiknak okait is kifejtették. Igy pl. o. az agathoi zsinat a zsidók lakomáiban való részvételnek kárhozatos voltát ekként magyarázza meg: „quia cum (judaei) apud christianos communibus cibis non utantur, indignum atque sacrilegum est eorum cibos a christianis sumi: cum ea, quae Apostolo permittente nos sumimus, ab illis judicentur immunda, ac si inferiores incipiant esse christiani, quam judaei, si nos, quae ab illis apponantur, utamur, illi vero a nobis oblata contemnant“ (c. 14. C. XXVIII. q. 1.) — III. Sándor pápa

pedig a ker. szolgákat azért ohajtja távol tartani mert ugymond „judaeorum mores et nostri in nullo concordant, et ipsi de facili ob continuam conversationem et assiduam familiaritatem ad suam superstitionem et perfidiam simplicium animos inclinarent“ (c. 8. de judaeis et sarac.) — III. Incze a ker. nőknek a zsidó családoknál szoptatós dajkákul való alkalmazása ellen kikelve, felemlíti a zsidóknak a keresztények iránti vad gyülöletből eredt egyik gyalázatos szokását. „Accepimus autem, quod judaei faciunt christianas filiorum suorum nutrices (quod non tantum dicere, sed etiam nefandum est cogitare) cum in die resurrectionis dominicae illas recipere corpus et sanguinem Jesu Christi contigit, per triduum, antequam eos lactent, lac effundere faciunt in latrinam (pöczébe.)

Alia insuper contra fidem catholicam detestabilia et inaudita committunt, propter quae fidelibus est verendum, ne divinam indignationem incurrant, cum eos perpetrare patiuntur indigne, quae fidei nostrae confusionem inducunt.“ (c. 13. U. o.)

Látni való tehát, hogy az egyház, mint az egyedül igaz hit és szeplőtlen erkölcsök őre, kötelességszerüleg tiltá hiveinek a zsidókkal való közelebbi érintkezést. — Ott azonban, ahol a hivek hite vagy erkölcsisége veszélyben nem forgott — megengedé az egyház a közlekedést. És ezért több régi canonista vélekedése szerint nem volt tilos a kereszténveknek zsidók szolgálatába állniok, ha a szolgálatot a zsidó család házán kivül végezték; ugyszintén megengedik a canonisták azt is, hogy ker. hivő zsidót fogadhasson szolgálatába. (V. ö. Reiffenstuel: Jus Can. univ. lib. V. tit. 6. n. 13. 14.) Hasonlókép az adás-vevés czéljából történt összeköttetést, de sőt azt sem kárhoztatják a canonisták, ha valamely keresztény kiváncsiságból megtekinti a zsidók zsinagógáit. (V. ö. Reifferstuel: id. mü l. V. tit. 6. n. 18. 19.)

Az egyház a már fentebb elősorolt törvényeken kivül egyéb ovatossági szabályokat is alkotott, azon

czélból, hogy a zsidókat külsejük által is meglehessen a kereszténytől különböztetni, — s hogy másrészt a ker. fejedelmek csakis bizonyos korlátok közt tegyék őket a polgári jogok részesévé. Igy p. o. III. Incze pápa a IV-ik laterani zsinaton elrendelé, hogy a zsidók a kereszténytől különböző ruházatot viseljenek s hogy nagypénteken nyilvános helyeken ne mutassák magukat. E rendszabály mai nap kissé különösen hangozhat a polgári jogegyenlőség barátai előtt; sőt a liberalis gondolkodásmód e rendszabályban inhumanus türelmetlenséget is láthat. — Ám aki meggondolja, hogy e törvény a XIII. században vagyis akkor alkottatott, midőn a krónikák tisza-eszlári esethez hasonló számtalan bűnügyről beszélnek; s a midőn a többnyire kóbor életet folytató zsidók a legrafinirtabb csalásokat követték el, — ha mondom ezt meggondoljuk, — igen természetesnek fogjuk találni, a bölcs pápa intézkedését, ő ugyanis óhajtá, hogy a zsidók által viselendő külön ruházat, a ker. híveket ovatosságra intse, s őket a ritualis czélú gyilkosság, a csalás esélyeitől megmentse. Még egy más moralis czél is lebegett III. Incze szemei előtt, mely a törvény szövegéből is felismerhető. A szöveg ekként hangzik: „In nonnullis provinciis a christianis judaeos — habitus distinguit diversitas; sed in quibusdam sic quaedam inolevit confusio, ut nulla differentia discernantur. Unde contigit interdum, quod per errorem christiani judaeorum — — et judaei — — christianorum mulieribus commiscentur. Ne igitur tam damnatae commixtionis excessus per velamen erroris huiusmodi ulterioris excusationis possint habere diffugium: statuimus, ut tales utriusque sexus in omni tempore, qualitate habitus ab aliis populis distinguantur“ (c. 15, de judaeis et saracenis.) — A nevezett pápa ugyane törvény szövegében okát adja ama tilalomnak is, mely szerint a zsidóknak nem vala szaba nagypénteken az utczára kijönni. Néhol ugyanis a zsidók e szent napon, a kereszténveket boszantani óhajtván ünnepélyes ruhát

öltöttek magukra, sőt olykor-olykor a nyilvános helyeken gúnyosan utánozták a templomi lamentatiokat. Ily insultatiók, mint gondolni lehet, utczai zavargásokat idéztek elő, melyeknél természetesen a zsidók hozták a rövidebbet. Nem egy zsidó véres fejjel tért haza, sőt némelyik életével is adózott. És nézetünk szerint csakis a zsidók kihivó magaviselete fejtheti meg ama sajnos eseményt, melyet Cantu Caesarnál olvasunk (Világtörténelem. VIII-ik könyv. 193. l. Sz. István-Társulat által rendezett kiadas) — hogy t, i. egy alkalommal Beziersben a püspök Virágvasárnapon felszóllitá a népet a szószékről: hajigálná meg kövekkel a zsidókat, mely csatát azután a nép husvétig folytatott. — Tehát el lehet mondanunk, hogy III. Incze inkább jóindulatot s nem ellenséges érzületet tanusitott a zsidók iránt, midőn őket otthonmaradásra kötelezte.

Ugyanezen pápa, később pedig IX. Gergely a zsidók polgári jogainak megszoritását is sürgették, midőn helytelenitették ama szokást, mely szerint a zsidók néhol nyilvános hivatalok viselésére képesitettek (c. 16. 18. de judaeis et saracenis.) A római sz. széknek ez intézkedésén szintén megbotránkozhatnak a modern liberalismus emberei, mi azonban csak helyeselni tudjuk az emlitett két pápa törvényét. A két pápa előtt ugyanis ismeretesek valának a talmud kárhozatos elvei s ép ezért a zsidó vallásu hivatalnokoktól semmi jót sem várhattak. Hasonlókép talmudnak az esküre vonatkozó erkölcstelen tanai fejtik meg a IV-ik toledoi zsinatnak (c. 24. C. II. q. 7.) és Cajus pápának (c. 25. Ugyanott.) azon rendeléséét, mely szerint a zsidóknak a keresztények ellen való vádaskodás és tanuskodás meg nem engedtetik.

III.

Az olvasó talán hajlandó leend szemünkre vetni, hogy mi á fentebbiekben régi, — részben soha általános

érvényre nem jutott, — részben pedig elavult egyházi törvényekre hivatkoztunk. — Minket e szemrehányás legkevésbbé sem zavar meg. Mi azt hisszük, hogy mai nap sem hiába való dolog a zsidókat illető canonokra hivatkozni. E törvények ugyanis hűn jellemzik az egyháznak érzületét a zsidóság iránt. Értésünkre adják, hogy az egyházat az ál-humanismus soha sem ejtette meg, s hogy ennélfogva, ha mindenütt az egyháztól függ vala a zsidók sorsa: akkor ők sehol a földkerekségén teljes mérvű emancipátióban nem részesültek volna. Igen, — mert csak a liberalis gondolkodásmód — a ker. vallás megvetése — a vallási indifferentismus — s ezekkel párosultan a vaksággal határos rövidlátás egyengetheté az u. n. zsidó-emancipatio utját. — Akik a kereszténységet kellőleg méltányolni tudják, másrészt pedig a zsidóságot nem a liberalismusnak mindent hamis szinben mutató szemüvegén át nézik: azok már rég belátták és nyiltan kimondták, hogy a zsidóság a kereszténységgel össze nem férhet; s hogy ennélfogva a zsidóságot a ker. államokban csak tűrni lehet, — de képtelenség azt az emancipatió által, mintegy a kereszténységbe olvasztani akarni. — Képtelenséget keresztül vinni akarni: mindenesetre oktalanság. Tehát a zsidók feltétlen emancipálása is oktalanság. Az egyház soha oktalanságot nem követett el; sőt ellenkezőleg mindenben, mint az okosság s bölcseség példányképe tündöklik. — A zsidósággal szemben is az okos házigazda szerepét vitte. Az okos házigazda távol tartja házától mindazt, mi neki avagy családjának kárára válna. S ha valami teljesen, vagy részben káros dolgot házában megtürni mégis kénytelen: azt lehetőleg ártalmatlanná tenni törekszik. Ezért készített a kürtőn keresztül utat a tűzhelyen kifejlő füst számára. Ezért nem helyezi a szobába, hanem az ólba a ronda sertést. Ezért ásat emésztő gödröt, vagy valamely folyóba vezető csatornát a ganaj, szemét és egyéb piszok eltávolitására. Szóval az okos házigazda saját háza területén elkülöníti, elzárja

magától, mindazt, mi egészségének ártalmára lenne. Ilyetén okos házi gazda volt az egyház is, midőn a ker. vallásra és ker. társadalomra egyaránt káros judaismusnak viszonyát a kereszténységhez fentebb elősorolt törvényei által szabályozta. Tehát bár különöseknek látszanak ama törvények a mai kor gyermekei előtt, — azoknak jogosultságát — észszerüségét és helyes voltát az előitélettől ment elme kétségbe nem vonhatja. S különben is mamár ott állunk, hogy a meg nem vesztegethető közvélemény nemsokára keresztül fogja vinni a zsidók polgári jogainak megszoritását. Maholnap kénytelen leend az állam ép oly, vagy hasonló intézkedéseket tenni, minőket századokkal ezelőtt az egyház a zsidóságra vonatkozólag tett. S ha egykor az állam a zsidókérdésnél az egyház álláspontjára jutott — megtanulhatja az egyháztól a zsidókkal szemben észszerüleg gyakorolható humanismust is. A középkori állam igen gyakran inhumanus, sőt nem ritkán kegyetlen volt a zsidók iránt. Az egyház ekkor sem vala inhumanus. Bár a judaismust esküdt ellenségül ismerte, — ez ellensége iránt is humanus tudott lenni, vagy hogy keresztény s ne modern nyelven beszéljünk: az egyház a zsidókkal szemben is felebaráti szeretetet gyakorolt. Kitünik ez a következő egyházi törvényekből, jogelvekből s történeti tényekből:

1. Az egyház a zsidóknak erőszakos uton való megkeresztelését mindenkor kárhoztatta (c. 5. D. 45. — — c. 9. de judeis et saracenis.)

2. Ismeretes dolog, hogy a pápák a zsidókat Rómában megtürték; sőt egyebütt is az igazságtalan üldözés ellen védték őket. Igy nagy Gergely a fellázadt antiochiai zsidókat Phocas császár ellenében pártfogása alá vette. IX. Gergely határozottan kárhoztatta a keresztesek által véghez vitt zsidógyilkosságokat. II. Sándor megdicsérte a franczia püspököket, mert védelmezték az üldözött zsidókat. V. Kelemen szintén felemelé szavát a zsidók érdekében, kiket a pastoreal név alatt

lázongó franczia pórok halálra kerestek, s ugyane pápa megtérítésük végett minden egyetemnél héber tanszéket állitott fel. — 1348-ki döghalál alkalmával ama hír szárnyalván, mintha a zsidók a kutakat megmérgezték volna: VI. Kelemen az álhir megczáfolására mindent elkövetett. — Ezért még a franczia forradalom alatt szerepelt hirhedt Gregoir is ekként nyilatkozott: „A zsidók mondhatlan nyomorba sülyesztették és létük hosszas halálvonaglás volt, kivéve a pápai uralom alatt; ezt még a protestans Basnage is kénytelen volt bevallani. Midőn a zsidók a kincsvágyó politika, féktelen csőcselék nép által kinoztatott, mindig a főpásztorok s különösen a római pápák szárnyai alá menekültek." (Histoire des sectes religieuses II. kötet 351. lap.)

3. Bár a régi canonok a zsidók zsinagógáinak szaporitását meg nem engedik, de a már létezők fentartását s avagy restaurálását nem ellenzik (c. 3. 8. de judeis et sarac.)

4. III. Kelemen pápa szigoru büntetéseket mér azokra, kik a zsidók isteni tiszteletét háboritják; sirjaikat feltörik, s általán mindazokra, kik a zsidókat bántalmazzák (c. 9. Ugyanott.)

5. A legjelesebb canonisták vélekedésekint a menhelyek (asylumok) jótéteményeiből a zsidók nincsenek kizárva (V. ö. Fagnanus: in c. Inter alia 6. h. t. n. 6. — Barbosa: l. II. de jur. eccl. univ. c. III. n. 44. — Reiffenstuel l. III. tit. 49, n. 77.)

6. A zsidóknak ama régi kiváltságát, mely szerint őket szombati napon pörbe fogni nem szabad — az egyház a maga részéről is megerősitette (Reiffenstuel: l. de Reg. jur. Reg. 69.)

7. A megtért zsidók iránt az egyház gyengéd szeretetet tanusitott. Jelesül a harmadik laterani egyetemes zsinat 26-ik canonjában szigoruan meghagyja, hogy a convertita zsidókat javaik élvezetében senki ne háborgassa, s a fejedelmeknek s egyéb polgári előljáróknak kiigtatás terhe alatt kötelességükké teszi, miszerint

a megtérteknek az atyai örökségből való kizáratását minden áron meggátolni törekedjenek (c. 5. de judeis et sarac.) III. Pál pápa pedig Cupientes czimű constitutiojában sajátos kiváltságot engedélyez a megtért zsidóknak, midőn t. i. a megtérés jutalmául felmenti őket a keresztség felvétele előtt csalás utján elidegenitett olyatén pénz vagy jószág visszatéritésétől, melynek igaz birtokosát megjelölni nem képesek.

* * *

Az oly államokban, hol a zsidókérdés immár acuttá vált, bizonyára sokszor törik a fejüket a kormányférfiak hogy és miként lehetne e kényes kérdést szerencsésen megoldaniok. Kár emiatt a fejöket törniök. — Vegyék figyelembe az egyház érzületét, — kövessék az egyház példáját. Módositsák a zsidókat illető törvényeket a józan ovatosság és valódi szeretet igényei szerint — s legott megszünik a zsidókérdés.

Et nunc reges intelligite: erudimini, qui judicatis terram.

Kazaly Imre.

A COLLEGIUM ROMANUM HÁROMSZÁZADOS ÉVFORDULÓJA.

A római collegium folyó január hóban fennállása negyedik századába lép. Háromszáz éve annak, hogy XIII. Gergely nagy áldozatokkal járó vállalatai, melyek az egyház terjedését keleten czélba vették, nem sikerültek, s Európára fordult ismét az egyház terjesztését tervező pápa figyelme. Letette a fegyvert, melylyel csatatéreken kivánta az egyház veszteségeit kárpótolni, és hallgatott azok szavára, kik élesen fölismerték a kor

igényeit, és a győzelmet csakis az igények kielégitése által tartották lehetségesnek. Keleten a török ellen karddal kellett vivni, de nyugaton a tévely ellen a kard keveset használt s a tévelygőket az üldözésben sokszor az igazság vértanuivá avatta. XIII. Gergely azért a már megindult szellemi harczoknak támogatására akarta erejét és tehetségét forditani, s a harczokban megfordult s a helyzetet jól ismerő Canisius Péter és Truchsess bibornok hathatósan működtek közre, hogy a fölvett irányban lehető legczélszerübben alkalmaztassék a pápa áldozatkészége. Hogy a pápa a szellemi mozgalomban biztos utat kövessen, nem kellett mást tennie mint Loyolai sz. Ignácz és a kevés évet látott, de óriási eredményeket kivivott társaság nyomaiban haladnia, s ez ébredő és győztesen előnyomuló egyházi szellem fejlesztésére és óvására védfalakat emelnie. A pápa Collegiumok és Seminăriumok alapitása és segélyezéséhez fogott, melyek száma körülbelül 23-ra rúg, és egyéb intézetek és tanulók iránt oly bőkezü volt, hogy e részbeni adakozásai az akkori időben és körülmények közt óriási összeget 2.000,000 római scudit meghaladják.

A pápa legnagyobb müve azonban Jézus társasága római collegiuma, amely falai nagysága és kiterjedésével is hirdesse a foganatba vett mű szellemi kihatását. Midőn épülőfélben volt a pápa megtekintette, de kicsinynek látszott előtte, lerontatta és nagyobb mérvekben parancsolá épittetni. Hozzátehetjük, hogy most sem érte el tervezett nagyságát, mert eredetileg a Corsóig kellett terjeszkednie. A pápa szándéka volt a collegium romanumban a legnagyobb nemzetközi intézetet fölállitani, ahol minden már keresztény népekből a berontó eretnekség megfékezésére hithű római katholikus papok képeztessenek.

Miután ugyanis Rómában a különféle nemzetek számára több collegiumot állitott a nemzetek papjainak a világegyház egységes szelleméhez illő kiképzést akart nyujtani, ugy hogy egy a csalhatatlan tanitó felügyelete

alatt álló tanszék köré csoportosodva egy nyelv és szellem által összetartva képezzék kicsinyben a római széktől tanuló egyházak képviseletét. A collegium romanum Jézus társasága vezetése alatt a leginternationalisabb, de egyszersmind legtarkább és leghangzatosabb iskola. Midőn XIII. Gergely megnyitotta, 25 nyelven ünnepelték a napnak fontosságát. — Nem is volt az intézet a városnak, hanem a világnak szánva. Az egész világból vannak tanulói, s egész Európából voltak s vannak tanárai is. A pápa által kitüntetett rend meg akart felelni nagy feladatának, s ha nem akarok bocsátkozni a tanrend ismertetésébe és a tudományok terén kivivottt s közelismerésnek örvendő siker elemzésébe azt azért teszem, mert már a működő tanárok puszta névsorában vélem a siker biztositékát fölismerni. A colleg. romanumban tanitottak Jézus társaságának legnagyobb tudósai nemcsak a theologia, hanem a philosophia, a számtan és a természettudományok terén mint: Toletus, Suarez, Vasquez, de Lugo, Bellarmin, Kircher, Corneliusa, Lapide, kiknek utódaiul méltán számláljuk a közelmult évek tanárait: Perrone, Franczellin, Secchi, Palmieri, Boskowich, Caraffa, Pianciani, Ballerini, Patrizit stb. Internationalis a tanári kar, még internationálisabb a hallgatóság, nyelv és ruha egyaránt hirdeti a változatosságot, a padok vörös, fehér, barna viola s más szinekkel vannak tarkázva s a latin beszéden a sok idegen nyelv sajátos kimondását érezni.

A collegium Romanum azonban nem örvendhetett mindig Jézustársasága vezetésének, a rend eltörlése után világi papok váltották föl a társaságot. Ötvennégy évig volt idegen kézben, mig XII. Leo pápa azt a társaságnak visszaadta és 12000 scudit szabott ki évi jövedelméül. Az 1848-ki zavarok rövid ideig tartottak, s azóta 1872. az intézet szép virágzásnak örvendett. Az egységes Italia azonban nem nézhette jó szemmel a nagyhirü iskolákat, hol papok a tudomány lelkes müvelőinek bizonyultak, hisz Bonghi cultusminiszter a vi-

lágosság fia, midőn őt P. Sechi a csillagdában körülvezette s meggyőződhetett, hogy a colleg. romanumban Olaszország első intézetét birja, más kifogást nem talált szegény, mint, hogy minek barátoknak mindezen tudomány. A collegium romanum iskoláit, muzeumát, csillagdáját, könyvtárát a kormány lefoglalta, s jóllehet a garantia törvény 13. §. szerint, Olaszország a külnemzetek collegiumai föntartását biztositja, iskoláikat mégis elvette, s ezáltal fenállásukat is kérdésessé tette, mert minek a collegium hol iskola nincs. Talán nem is érhette volna meg fönállása háromszázados évfordulóját, ha a collegium germanicum nem bocsáthatot volna a társaság rendelkezésére néhány termet, hol bár szerényen a hely szüke miatt, de egyenlő buzgalommal folynak az előadások, és a heves disputák. A tiltakozások a külföldi collegiumok részéről semmiféle eredménynyel sem birtak, a romanum rectora jegyzékváltást kezdett a kormányközegekkel, hogy a collegium jogait világitásba helyezze, de minden eredmény nélkül, a levelezést, mely a collegium rectora és a praefectus közt folyt kiadták, hogy a törvényhatóság igazságos itélete hiányában minden egyes olvasó elitélje az erőszakoskodást. — A csillagda Secchy kezében maradt, nehogy ily világhirű tanár elutasitása fényesen bizonyitsa, hogy a kormány mindezen fosztogatásai korántsem a tudomány és közművelődés javát czélozzák, hanem csak egy hamis elveken épülő törvényhozásnak ellenmondásokban dús kifolyásai. — De mihelyt a nagy csillagász behunyta szemeit, a kormány ugyanazon jogalapon a csilllagdát is lefoglalta, s a soká tartó pör a törvényszékek befolyásoltatása következtében a társaság kárával végződött. Mindenéből kifosztva pillantja meg a római colleg. a hasadó negyedik század hajnalát, nem tudjuk, valjon elmult-e már az éj avagy csak most borul-e ránk.

IX. Pius az anyagi károkat pótolni akarván, külön három évre terjedő egyházjogtanfolyamot csatolt az archigymnasiumhoz, mely eszerint a theologia, philosophia

s a canoni jogból oszthatja a tudori czimet. S talán jó lesz fölemliteni, hogy a colleg. Germanicumban őriztetik II. Ferdinand császár 1628. év szept. 14-ről keltezett okirata, mely szerint: alumni ibidem promoti gaudere debeant iisdem privilegiis, quibus ii, qui in aliqua Italiae vel Germaniae universitate gradus susceperunt et ad omnes dignitates ecclesiasticas in Germania possint promoveri."

Ha ezen az egész világra nézve központi intézet történetét akarnók csak körvonalaiban is előadni ki kellene terjeszkednünk azon kiható és elágazó működésre, melyben az intézet növendékeit szerepelni látjuk. Csak ami közelebbről érdekel legyen megemlitve. A collegium romanum iskoláiban első helyet foglal el a colleg. germanicum et hungar. mely ha nem is volna oly kitünő, legalább föltünő világos vörös ruházata miatt. Ezen collegium története hű fogalmat nyujthat az egyes collegiumok s az azokat összefoglaló colleg. rom. jelentőségéről. Mig sokat igérő s már munkába fogott története megjelenik addig csak a számok adhatnak némi fölvilágositást.

A legujabb kimutatás szerint 1573—1879-ig a collegium germanicum 5488 alumnust nevelt, kik közül 1580—1798-ig 588 magyar volt. 1844-től 1879-ig pedig 52 magyar vétetett föl. Az 1798—1844-ig terjedő közre nézve a catalogus zárjelben megjegyzi: quippe ante annum 1844. Hungari lege civili ab Urbe studiorum ergo petenda prohibebantur. Hogy mit tettek mindezek a veszélyeztetett hitért, azt az Úr Isten könyvei fogják kimutatni, a catalogus csak a külső érdemet és méltóságot közli; eszerint a collegium germanicumból kikerült 5 vértanu, köztük az esztergomi kanonok Marcus Crisinus; 1 pápa XV. Gergely, 27 római bibornok, 46 érsek, 280 püspök, az érsekek közül 6 választófejedelem, 21 primás. Hasonlót kell mondanunk aránylag a többi collegiumról, melyek hire és dicséretében a collegium romanum osztozik.

Ha a collegium romanumban divott volna, hogy a nemes családok sarjai emlékül czimereiket aggatták volna a falakra, akkor ugyan számtalanszor meg megállna a magyar látogató csodálkozva, hogy ez meg ez is itt volt. Igy a magyar érsekek közül, mint a collegium germanicum növendékei látogatták a római collegium iskoláit: Lippay, Losy, Szelepcsényi, Kolonich László és Zsigmond, Esterházy Imre, Gubasóczy, két Patachich Szécsényi Pál, Püski, Klobusiczky, Csáky Imre és Miklós, Barkóczy, Borkowich, akikhez a püspökök egész sora csatlakozik.

E három századon át az Isten áldása lebegett a hitért lelkesülő Gergely pápa müvén. Ott a homlokzat közepén olvasható kőbevésve neve, a kapu felett azonban tarka olasz czimer függ, reméljük, hogy előbb mossa le a zápor az élénk szineket, mint a három századot hirdető név kemény vonásait. De ha soká nem fogna is szolgálhatni rendeltetésének, nagy emléke marad mindig a pápa lelkesülése és fejedelmi bőkezüségének, s intőjel a következő időkre nézve, mely korunkban akkor igér az egyháznak győzelmet, ha a felkelő észt a tudomány hatalmával megalázza vagy a hitre foganatossá teszi.

Pethő Rudolf.

NEHÁNY SZO A SZENTIRÁS ALEXANDRIAI FORDITÁSÁROL.

Köztudomásu dolog, hogy az ó szövetségi szent könyveket legelőször görög nyelvre forditották.

Ezen forditás Alexandriában eszközöltetett Ptolomaeus Philadelphus és Ptolomaeus Euergetes királyok alatt; és mivel a forditók hetvenketten voltak, művük röviden kerekszámban a hetvenek forditásának neveztetik. Ezen alexandriai fordítás reánk maradt több, a keresztény egyház első századaiból származó kéziratban, melyek közül a legnevezetesebbek a vatikáni, alexandriai. és szinai hegyi codexben foglaltatnak.

Az ó szövetségi szentiratok eme görög forditása a kereszténveknél kezdettől fogva igen nagy tekintélynek örvendett; már az uj szövetség szent könyveinek irói is nagyrészt a Septuaginta szerint idézik az ó szövetség egyes helyeit, még ott is, ahol a görög forditás a mai héber szövegtől kissé eltér.

Később azonban a Septuaginta (LXX.) ezen tekintélyét majdnem egészen elvesztette, különösen a reformatió óta jött divatba a görög forditásban mindazt hibának deklarálni, ami a mai héber szöveggel meg nem egyezik. Ámde napjainkban a vélemények ismét megváltoztak és többen vannak, kik a Septuagintát régi jogaiba visszahelyezni kezdik.

Hogy a mai héber szöveg teljes épsége és hibátlansága nem áll minden kétségen felül, azt már abból is láthatjuk, hogy 8. és 9-ik századbeli zsidó mazoréták a sok meglevő (és természetesen betűről betüre nem egyező — sőt itt ott talán a keresztények ellenében kissé el is ferdített) kézirat közül egészen önkényesen egyet kiválasztottak, és ezen önkényesen választott codex hű másolataiban vélte az utókor a szent könyvek

eredeti héber szövegét birni, holott ennél több száz évvel régibb görögkézirataink vannak. Már ebből is világos, hogy a LXX fordításnak még is csak igaza lehet néha ott is, a hol a zsidó szövegtől eltér. Daczára ennek a legujabb időkig majd mindenki az általuk ismert zsidó szöveg teljes hibátlanságát tartotta, mig végre napjainkban Dr. Scholz Antal, a hires würzburgi egyetem biblikus tanára megtette a kezdeményezést az alexandriai fordításnak védelmére és régi jogaiba való visszahelyezésére, ily czimü müveiben: „Der masorethische Text und die LXX Übersetzung des Buches Jeremias. Regensburg 1875 és „Alexandrinische Übersetzung des Buches Isaias, Würzburg 1880."

A tudós szerző ezekben azon eltérésekről szól, melyek a zsidó szöveg és a görög forditás között fennforognak, s melyek sok helyen nem a legcsekélyebb terjedelmüek, miután a zsidószövegben néha több van, mint a Septuagintában, néha kevesebb. Ami nevezetesen a héber többletet illeti, két lehetség forog fenn, vagy a zsidóban kezdettől meg voltak ezen a LXX-ban hiányzó részek, és ekkor hanyagságról kell vádolnunk a hetven forditót, kik azokat a részleteket elhagyták, vagy pedig azok nem voltak meg az eredeti szövegben, és csak a LXX elkészülése után lettek odaillesztve.

Az első, aki a második lehetőségre csak gondolt is, tudtommal Movers boroszlói tanár volt a harminczas években, s amit Movers helyesen gondolt, azt Scholz fent idézett müveiben be is bizonyitotta, kimutatván, hogy az alexandriai forditók, ha nem is mindig a legügyesebben, mégis mindenütt, amennyire csak tudták egészen pontosan, és lehet mondani aggályos lelkiismeretességgel fordítottak. A héber nyelvet tökéletesen nem értették, miután az egyptomi zsidók ekkor már régen görögül beszéltek, és igy megesett sok helyen, hogy a szent könyvek egyes mondatait meg nem értvén, a zsidó szavaknak megfelelő görögöket gyakran minden értelem nélkül, egymás mellé sorolták. Ha már most ők

valamit kihagytak volna a szent könyveknek előttök fekvő szövegéből, mindenesetre első sorban ezen előttük érthetetlen mondatokat hagyták volna ki. Más helyeken ismét az egyes szavak értelmét nem tudták, és ezek megfejtésére elővették a hasonló hangzásu arab szókat, és ezeknek értelmét adták vissza a görög szövegben, vagy pedig a zsidóval hasonló hangzásu görög szót irták le. A zsidó szövegben előforduló ismétléseket mind meghagyták — ha valamit, akkor ezeket is mellőzték volna. Ezek és még más jelek arra mutatnak, hogy a LXX egy egészen szolgai, betűről betüre való fordítása azon szövegnek, mely a fordítók kezében volt — kikről tehát fel nem tehetjük, hogy a szövegben tetemes változásokat eszközöltek volna. Hogy példát is hozzunk fel arra nézve, mikép értjük ezeket, azt következtetjük, hogy az alexandriai fordítók kezében oly szövege volt Jeremiásnak, mely a mai LXX-nak szóról-szóra megfelelt.

Azonkivül más jelek is vannak, melyek azt mutatják, hogy az alexandria fordítás sokkal kevésbbé viseli magán a corruptio nyomait, mint a zsidó szöveg. Legjobban látszik ez a tulajdonneveken. Igy a birák könyve III. f. 8. versében előforduló mezopotámiai király neve bizonyosan Cusaratho-nak hangzott — összetéve Chusar phoeniciai isten nevéből és jaton (a zsidó natan) igéből, jelenti Isten adományát, Theodorost, Adeodatust. Ezt a zsidószöveg egészen elferdítve Kuschan Rischatojimnak nevezi, mig a LXX-ban az egészen helyes Chusarathont találjuk. (l. Dietrich: de Sanchuniathonis nomine disputatio, Marburg 1872. a III. lapon.)

Egy másik név, mely a LXX fordításában helyesen találtatik, mig a héber szövegben el van rontva, Benhadar damascusi királyé. Az utolsó r betűt a zsidók a hasonló dalettel cserélvén fel Benhadadot csináltak felőle, mig a LXX-ban a név eredeti alakját találjuk. Hogy pedig eredetileg igazán r, és nem d állott a név végén azt az ezen királylyal egykoru asszir tudósitások

mutatják, melyeket nem 800 évvel Kr. u. másoltak a rabbinusok, hanem amelyeket eredetiben birunk a Kr. előtti 8-ik és 9-ik századból (l. Maspéro hist. anc. des peuples de l'Orient Paris 1878. (a 341. l.)

A harmadik név, melyen a görög fordítás hűsége kitünik, Nabuchodonozor király neve. Ez, mint az egykoru ékiratok és maga a babyloni nyelv mutatják, Nabukudurussurnak hangzott, és ezt a LXX-ban egészen helyesen Nabukodorosornak találjuk. A zsidók szent Jeromos korában már hibásan birták ezen nevet az első r betü helyett n-et csúsztatva be, és igy a pontozatban vagyis magánhangzók nélküli szövegben N-b-k-d-n-s-r találtatott, de ezt még szent Jeromos korában legalább a helyes magánhangzókkal mondták ki Nabuchodonosornak, mint ezt a Vulgátából látjuk. Később a név helyes kiejtésének emlékezete is elveszett a zsidóknál, s igy midőn a 8-ik században a szentirás szövegébe a magánhangzókat is beirták, ezen név hangzóit elhibázták, Nebukadnezart írva, amiben Babylon hirhedt királya már aligha ismerne nevére. L. Vigouroux la Bible et les découv. mod. Paris. 1882. IV. k. 294. l.

E kevés példából is látszik, hogy nagyon is helytelenül cselekszenek azok, kik a zsidó szöveg absolut megmásítatlanságát állítva, a fordításokban talált minden eltérést már a priori elvetnek. És igy lehet valami igaz azon egynehány versben is, melyet itt ott a LXX-ban találunk anélkül, hogy a héberben meg volnának. Erről tanuskodik egy korunkban tett felfedezés is.

Az alexandriai fordításban ugyanis Jozsue XXI, 40. és Jud. II. 9. után nehány szót találunk, mely nincs meg a zsidóban. Ezen toldalékok elsejében az van mondva, hogy Jozsue magával vitte Thamnasarába azon köveket, melyekkel Galgalában a zsidókat körülmetélte, a másodikban pedig, hogy ezen köveket Józsue sirjába tették, és hogy még most is ott vannak. Miután a hatvanas években Józsue sirját megtalálták, 1870-ben még

ezen kövekre is rá akadt benne Richard Abbé franczia tudós, s igy ténynyel bizonyitotta be legalább azt, hogy a LXX ezen két toldaléka igazat mond.

Emelkedvén igy a LXX tekintélye ujabb érvünk van az ó szövetségnek ugynevezett *deuterocanonicus* könyvei mellett, (Baruch, Tobiás, Judith, I. és II. Maccabaeorum, Ecclesiasticus, Sapientia, végre Eszther X. 4-től végig, Dániel III. 24—90 és XIII—XIV.) Ezeknek kánoni tekintélyét a zsidók és protestansok tagadják, mivel nincsenek meg a héberben, hanem csak az alexandriai fordításban. Az különben ugy is bizonyos, hogy kezdetben nagy tekintélyben állottak ezen könyvek is a zsidóknál; látszik az abból, hogy a Krisztus Urunk korában élő targumisták és az idő szerint közvetlenül reájuk következő rabbinus irók igen gyakran hivatkoznak ezen könyvek bármelyikére. — Csak azóta nem akarnak tudni a zsidók ezen könyvekről, mióta a keresztények őket az ezen könyvekben elég világosan kifejtett logos- és szentháromságtannal megtámadták, tehát különösen Justinus martyr ideje óta.

Végre még egyet jell megjegyeznünk: A vulgáta a zsidószövegből van forditva, és sok helyen azzal megegyezik, ha a LXX eltér is. Daczára ennek nem jövünk collisióba az egyház tanitásával és a tridenti zsinatban kimondott határozatával, miután az egyház a vulgátát csak a hit- és erkölcs dolgában hirdeti authentikus fordításnák, már pedig a tulajdonnevek irása, vagy itt-ott egy pár történeti jegyzet ide nem tartozik.

Ha a LXX ezen felkarolása haeresis volna, akkor tévedésben lettek volna az apostolok, kik a hetvenek forditása szerint idézik többnyire, (és gyakran a zsidótól eltérőleg) az ó szövetségi szentirás helyeit; tévedésben lett volna az egész keresztény egyház sz. Jeromos koráig, sőt azon túl, miután még szent Jeromos korában is szent Ágoston azt állította, hogy az alexandriai forditók a szent Lélek által inspirálva voltak.

Hogy különben az egyház nem tartja a vulgátát

minden csekélységben egyedül helyesnek, az már abból is kitetszik, hogy a Martyriologiumban Krisztus Urunknak a világ teremtésétől számitott születési évét nem a Vulgáta, hanem a Septuaginta szerint olvassa, jeléül annak, hogy ő abba ami nem tartozik a hit és erkölcs dolgaihoz nem avatkozik, szabad tért hagyva a kutatásnak.

Halász Ágoston.

AZ ERENY ÉS TUDOMÁNY AZ ERKÓLCSI TÁRSADALOMBAN.

Irta *Luzzatti Lajos*, olasz parlamenti képviselő és a páduai tud. egyetemen az alkotmány-jog tanára.*)

I.

Egy új eszme kezd tért foglalni a világban. Kezdetben csak egy-két szoba-tudós könyveiben lelt az ki-

*) Ismeretes Buckle „Anglia müvelődésének történelme“ czimü müve. E mű Európának majdnem minden müvelt nyelvére fordittatott. Magyar forditása is csak nem régiben hagyta el a sajtót. B.-nek e müve, mely a materialismusnak, vagy mint modern nyelven nevezni szokták, a positivismusnak akar útat törni a történelemben, a külföld legkiválóbb keresztény tudósainak több, kisebb-nagyobb fontosságú nyilatkozatát vonta maga után. Nem utolsó ezek között az a nyilatkozat, mely magyar tollból Koreny-Seck Vinczétől „Buckle rendszere. Budapest. 1876.“ czim alatt látott napvilágot. (L. ismertetését a „Magyar Állam“ 1876. okt. 26. számában.) Most azonban, midőn az egész munka a magyar közönség kezébe jutott, jónak látták e nagy nyomatékú értekezést a „Reforme Sociale“ után melyben Le Play-nek, a nem rég elhalt lángeszű nemzetgazdának, tanitványai amily szellemesen, ép oly alaposan szólnak a modern tanokhoz, hazai olvasó közönségünkkel megismertetni. A fordító.

fejezést, de mely ma mind jobban megragadja a szellemeket; s ez az, hogy tudomány, az ő folytonos fejlődése útján különböző módokon fejtvén ki mindenféle diadalmas hatását, a jövőben egyedül van hivatva az emberi nem összes vágyainak, aspiratióinak kielégitésére; s hogy egyedül a tudomány birja majd bajainkat korlátolni, fájdalmainkat megorvosolni és bennünket a hatalom tetőpontjára emelni.

Ezt az eszmét szövik tovább némelyek, midőn hangoztatják, hogy a természettudományok az ő szakadatlan haladásuk és bámulatos alkalmazásukban az embernek teljesen hatalma alá hajtják az anyagot, sőt felruházzák őt azon készséggel is, hogy a természetet akár tetszése szerint gyúrja, dagaszsza, módosithassa. A vallás és erkölcs nem egyebek, mint a szenvedésektől exaltált képzelem fenséges szülöttei, mint megannyi hypothezisek, arra hivatva, hogy azon rejtélyeknek, melyek rendeltetésünk nagy problemáját környezik, megfejtésére kisérletül szolgáljanak. Ma már a tudomány kicsikarta a végzetes sohinxtől a nagy titkot; szerencséjével felülmulta az antik világ regés Titánjait, amennyiben legyőzte az eget és az Olympusról letaszitott régi istenségeknek trónját most már ő foglalta el — még csak reményt sem adva nekik arra, hogy azt valaha visszafoglalhassák. Az ember hiszi ugyan, hogy szabad, de tulajdonképen ő egyetemes törvények alatt áll, s ezeknek és bizonyos tudományos szükségszerüségnek, determinismusnak, mely előtt sem bűn sem erény meg nem állhat, engedelmeskedik. Hiába is való minden daczolás, küzdelem e kikerülhetlen, az elháríthatatlan ellen: a gazdászati érdekek spontán játéka épen elégséges lesz az egyedi önzés erőlködéseinek kiegyenlítésére, elhárítására.

Ezeknek a tanoknak és törekvéseknek egész összege valóságos rendszerbe öntve található Bucklenek: „*Anglia művelődése történelme*“ művében. Ez a mű, melyet majdnem minden nyelvre lefordítottak, általában mély

benyomást tett a szellemekre és szinte már győzelem ittasan egyengeti az útat a positivismusnak a történelembe bevonulásához.

Ha az eszméknek, tanoknak, észleleteknek bizonyos sora philosophiai kifejezésre jut, ez arról tesz tanuságot hogy azok már némi fontosságig, érettségig emelkedtek. A philosophiai rendszerek e tekintetben hasonlítanak a sashoz, mely a szédületes alpok magasáról tekintetével uralkodik az alatta elterülő völgyeken. Buckle könyve is ezek közé a müvek közé tartozik. Ő bámulatos fürkésző észszel gyüjti össze mindazt a bő anyagot, amit a phisicai, történelmi, statisztikai és polit.-gazdasági tudományok eddigelé összehordtak; azután az általa bizonyos rendbe szedett gyüjteményt sajátságos egyéni, hogy ne mondjuk borzalmas szempontból veszi tanulmányba; s az eredmény? A tudomány feldicsőitése, a szabadakarat megsemmisítése, az erénynek, a vallásnak lerontása. Vizsgálat alá ejti a physikai és értelmi törvények hasznát és fontosságát. Előtte physicai törvények képviselői annak a befolyásnak, melylyel a természet van az emberre; az értelmi törvények pedig azok a módok, melyekben az ember fejti ki befolyását a természetre. Amikor az értelmi törvények föléjök kerekednek a physikaiaknak; ekkor kezdetét veszi a haladás, s ez egyszersmind nyitójául az emberiség azon dicsőséges epopoeiájának, mely átalakitja az egyes helyeket, megváltoztat egész földrészeket és egész éghajlatokat.

Maguk ezek az értelem törvények kétfélék: *erkölcsiek és értelmiek;* amazok az akarattal, ezek az értelemmel állnak viszonyban. A haladás, mint a mechanikában szoktuk mondani, a két erő együttes hatásának az „*eredménye.*“ Az angol bölcselő azután azt kérdi: e két erő közül melyiknek nagyobb, túlnyomóbb a hatása? „Szükséges, ugymond, meghatározni, melyiknek nagyobb a hatása, hogy az alsóbbrendü elemet a felsőbbnek törvényei alá vethessük. Ha az emberiség polgárisodásának és boldogságának előhaladása inkább

erkölcsi érzésétől, mint értelmi ismereteitől függ: természetes, hogy ez esetben a társadalom haladását az érzés fejlődése szerint kell mérni; ha pedig e haladás egészen az emberek tudásától függ, akkor értelmi tevékenységök fejlettsége fog szolgálni becsleléseinknél a legfőbb irányszabályul. Ha pedig netalán e két erő-tényezőnek viszonylagos hatását felismertük, ez esetben azon módszer szerint fogunk eljárni, melyet alkalmazunk az igazság keresésénél; vagyis, megfigyeljük ez erők kettős hatásának eredményét, a mint az enged azon fensőb tényező hatósabb törvényeinek, melynek hatását esetleg megzavarta egy elsőbbrendű tényezőnek másodrendű befolyása . . . Csakhamar fogjuk látni, hogy mily csekély a polgárisodás haladására az erkölcsiség elveinek a befolyása; mivel kétségtelen, hogy a világon mi sincs kevésbbé változó, mint azok a nagy dogmák, melyekből az erkölcsíség alakul. Ha az erkölcsi igazságoknak e pangó állapotát összehasonlítjuk az értelmi igazságok haladásával, a különbség valóban bámulatosnak tünik föl. Ha tehát a polgárisodás az értelmi és erkölcsi okoknak eredménye, és ha ez eredmény folyton-folyvást változik: ez az eredmény nem lehet annak a pangó tényezőnek a folyománya . . .; minélfogva csak az értelmi tényező lehet annak egyetlen oka, vagyis ez annak a valódi, tulajdonképeni mozgató eleme."

Buckle kérlelhetlen szigorral igyekszik kimutatni, hogy „az értelmi elvben nemcsak több és erősebb a haladási elem, mint az erkölcsi elvben, hanem hogy annak eredményei is állandóbbak, maradandóbbak." Ekkép a tudomány győzelmeit az emberiség számára tett örök hagyománynak tekinthetnők, mely ahelyett hogy fogyna, hanyatlanék, folyton-folyvást határtalanul növekszik, gyarapodik. Ellenben az áthagyományozott jó kevésbbé észrevehető." „Innen van, hogy ha az erkölcsi tökéletesség több vonzó és varázserőt fejt is ki a közemberiségre, mint az értelmi tökéletesség; azt, mindazáltal meg kell vallanunk, hogy ha a végső eredményt tekintjük,

amaz kevésbbé hatékony, kevésbbé tartós és amint azt csakhamar befogom bizonyitani, kevésbbé termékeny valódi, számbavehető hasznos következményekben. Ha vizsgálja az ember még a legáldozatosabb philanthropiának, a legtöbb oldalú s legönzetlenebb jóságnak is eredményeit, el kell ismernie azoknak mulékony tartósságát. Általában azok az embereknek csak viszonylag csekély számát érdeklik. Itt veszi észre maga Buckle is véleményének egész érzéketlenségét, amidőn kétségbe von, megtagad minden alapot, hivatást a szent és apostoli lelkű férfiaktól, s azzal egésziti ki szavait: „Bizonyára e következtetések nem kieligitők és a mi még visszatetszőbbekké teszi azokat, az, hogy megczáfolhatatlanok. Mert szerinte minél mélyebben hatunk a problema velejébe, annál világosabban fogjuk látni a tudománynak az erkölcsi érzés fölött való felsőbbségét.

Eszerint tehát, szerzőnk alapján, az értelmi törvények szakadatlan fejlődésre képesek, vagyis, hogy modern nyelven szóljunk, azok az örök „*evolutio*“ útját jelzik. Az erkölcsi törvényeknek ellenben semmi részök sincs az evolutiónak e tulajdonságában. Minden ember nagy fáradsággal fog az erény munkájához, de vajmi ritkán veszi hasznát elődei erkölcsi tapasztalatinak. A jó cselekedetek, az akarat eredménye, nem hagyományozhatók át úgy, mint az összegyüjtött ismeretek; csak személyes, homályos, rejtett, benső tevékenység útján elért tökéletesség gyümölcsei azok s nem gyüjthetők össze, mint a tudomány hagyományai, és eredményeik is sokkal kevésbbé termékenyek, tartósak, mint az értelmi haladásái. Az a jó, mely belőlök ered, legföljebb az embereknek egy kis körére terjed s azokon is csak egy nemzedéken keresztül érezteti hatását. Az erkölcsi igazságok az emberiség által századok folytán megszereztetvén, állandóan változatlanul maradnak. Ugyan olyaknak, mindig hasonlóknak találjuk azokat évezerek hosszú során a népek évkönyveiben. Ha ma, például roppant haladást veszünk észre a régi világhoz képest,

ámbár erkölcsi ismeretünk ma sem áll följebb a régieknél; Buckle szerint, nem is lehet kétségbe vonni, hogy e haladás az értelmi elemből származik, mely a tudománynak és épen nem az erénynek folyománya. Cuvier mondotta: „Az emberektől véghez vitt jó, bármely nagy legyen is az, csak mulékony: azok az igazságok azonban, melyeket egymásnak hagynak, örökkévalók". Ime tehát értsétek meg népek: az erkölcsiség nem főben járó dolog, mert nem jár haladással, vagyis a haladás lényegileg az értelmi fejlődéstől függ.

Buckle alkalmazza az ő elméletét a történelemre, ennek alapján Franczia-, Angol- és Skótországban fel is födözi az emberi szellemnek nagy két irányát. Ezek egyike a a skepticismusban, nyugtalan, fáradhatlan kutatásban, a szabad vizsgálódásban áll; másika pedig a hagyományban, a szokások, szertartások tiszteletében, mely törvényesíti a gondolat szolgaságát és a theologiai hierarchia szentesítését. Erősen hiszi, hogy Spanyolország sülyedésének, pusztulásának feltalálta okát a papi és királyi iga szivtelen fegyelmében, zsarnokságában. Ha úgymond, a spanyol községek Villalában 1521-ben megszorították volna a királyi tekintélyt; ha a protestantismusnak közéjök tévedt szikrái lángra gyujtották volna közöttük a reform szent tüzét: Spanyolország el nem veszett volna. A polgárisodás haladása egyenes arányban áll az újitás szellemével, mely a szabadsággal együtt fejlődik; ellenben fordított arányban a hagyománynyal és gyámsággal. A népek, melyek kételkednek és kutatnak, felsőbbségben vannak azok fölött, melyek vizsgálás nélkül elfogadják a fenlévő vagy gyakorlatba hozott szokásokat, a megállapított vallást. Ha eközben félbe szakítjuk az angol bölcselőt és egyenesen felhivjuk arra, hogy aphorismáinak e tudományos szövedékét hozza összhangba amaz önkénytesen szabad, fönkelt élő hittől duzzadó emberi cselekvések történelmével, mely nem kevésbbé nagyszerű s nem is kevésbbé igaz, mint a tudomány fölfedezésének általa elbeszélt

történelme: minden zavarodás nélkül azzal fog nekünk válaszolni, hogy midőn egyes emberek emelkedettebb érzelmeknek, nemesb szenvedelmeknek hódolnak, — összeütközésbe jutnak az emberek hátralévő nagyobb részének köznapi érzelmei- és szenvedelmeivel, s hogy ezeknek hatása elvész, elenyészik „az emberi ügyek, bajok nagy átlagában.“ Ezen különös tan szerint tehát az élet biztosságát, a házasság szentségét, az atyafiui szeretet édességét e nagy átlagban, vagy, hogy jobban fejezzük ki magunkat, egyáltalában ellensúlyoznák, megsemmisítnék az orgyilkosok, a házasságtörések, a szülőknek természetellenes odahagyása. Egy szóval, e szempontból vizsgálván az emberiség nagy problémáját, oly képét látnók az emberiségnek, melynek agya roppant munkáját épen nem zavarnák a sziv gondjai és izgalmai. Buckle elmélete eszembe hozza azon örökösen mozdulatlan jéghegyeket, melyeket a nap sugarai megaranyoznak, de melyeket sem meginditani, sem megolvasztani nem képesek.

II.

Nem hagyhatjuk tiltakozás nélkül ez uj rendszereket, melyek az emberiséget az önimádás lejtőjére hajtják vagy a semmiség végetlen ürébe fullasztják. A görög világ istenité szépségét; úgy festette magát, mint egy Narcissost, ki szerelmes a maga képébe. És a modern világ vajjon csak véletlenül alkalmazná ez istenitést egyedül a tudományra, és léptetné a természettudományi, vegytani, erőmű- és polit.-gazdaságtani műveket helyébe a szentirásnak, a költészet és müvészet remekeinek, ennek a nagy és folyton élő epopoeiának, mely oly méltán dicsőiti, halhatatlanitja az emberiség herosainak, apostolainak, szentjeinek tetteit? A gondolat fáradalmas analysisei után egyedüli vigasztalásunkat talán csak abban kellene keresnünk, hogy *Buckle*, *Strauss* et *Hartmann* könyveiből kiolvashatjuk azokat a kemény

igazságokat és azt a fatalis végzést, mely jövő sorsunk fölött lebeg? Az ő legujabb nyilatkozataik szerint a társadalmak kiléptek már a theologiai és metaphysicai életkor phasisaiból és most lépnek be a rationalismusnak kriticai phasisába. A mi korunk már érettségre jutott; érzik rajta a férfiúság lehe és melege. Az ember elég önmagának; választott szellemek fölvezetik őt a positiv philosophia magaslataira, meggyőzvén arról, hogy az emberiség lényegében tökéletes; s hogy ott önmagában s önmagából megalkotja s felállítja a maga istenét. Sőt, hogy mérsékelje, eloszlassa ezekből a következtetésekből fakadt mélabús hangulatát, *Strauss* avval a jó tanácscsal áll elő, hogy olvassuk Göthét vagy fuljunk bele abba az extasisba, melyet Beethowen melodiái fölött érezünk. Ha majd egyszer a hitnek ez óriási hajótörése idején a szentirás bezárult, a megváltók világa kialudt: ő majd csak a tudományok, müvészetek és zene gyönyöreinek hullámain fog fen lebegni. Ha hihetünk Strauss doctornak, ezentúl csak Krisztusok lesznek a fájdalmas lelkeknek vigasztalói.

De nem! Mindezen tudós nyilatkozatok, határozatok, kijelentések élet és érték nélkül valók. Sőt az e tudósok felállította törvények, szabályok ellenére a vallási érzés mind jobban átalakúl, tisztúl, tökéletesül; teljességgel nem gyengül, sem ki nem alszik; ellenkezőleg a szentirás dicsőséges küzdelmet áll ki mindazon tanok ellen, melyek őt feledésre kárhoztatták. És itt csak mint oly *emberi* könyvet tekintem azt, mely a legfönségesebb erkölcstant sugározza ki magából. De pusztán erre a szempontra szorítkozva is nem különös tünemény-e az, hogy e könyv a mind sürűbben fölmerülő philosophiai és exegetikai rendszerek mellett napról-napra jobban-jobban terjed? Legyen szabad csak egy pillanatra a positivista bölcselet előtt annyira kedves vitatkozási módszerek egyikét kölcsön vennem és például a statisztika tanitására hivatkoznom. Ez alapon nekem úgy tetszik, hogy ez évszáz kezdetén a szentirásnak ötven nyelvre

forditva csak mintegy négy—öt millió példánya terjedt el. És ma mit mondhatunk? Azt, hogy maga az angol Biblia-társaság hetvenkét millió, a vele egyesült, vagy általa segített fiók-társaságok pedig ötvenöt millió példányt osztottak szét a szentirásból. Tehát a szent könyvnek százharminczegy millió példánya terjesztetett szét e században, csak egyetlen egy intézet részéről. A szentirás ma kétszáz nyelvre van leforditva; mihez ha hozzáveszszük a tájszólásokat, a forditások teljes száma mintegy kétszázhatvanra rúg. Németországban, hol túlnyomólag uralkodik a positiv philosophia és a Culturkampf: az eladott szentirások száma az utóbbi hat év alatt tizenhárom százalékkal csökkent; Franciaországban Sedan után tizenhárom százalékkal emelkedett, Lengyelországban pedig harmincznégy százalékkal. Ausztriában szintén terjedt; tiz év alatt egy millió példányban fordittatott le tizenhárom nyelven. *Bartle Frère*, a hires utazó és tudós beszéli, hogy utolsó utazásakor a walesi herczeg a szentirás tizenöt különböző indus szójárásban kiállitott forditásának ajánlatát fogadta el, holott negyven év előtt még alig létezett közöttük négy forditás. Ugyancsak Bartle Frère bizonyitja, hogy az indusok ezrei, anélkül hogy gyakorolnák a kereszténységet, olvassák a szentirást, hogy abban keressék a maguk vigasztalását, sőt azon vallomásra fakadnak, hogy: abban találják fel legjobb, legkedvesebb imádság-mintáikat, legmagasztosabb erkölcsi példaképeiket. Tehát ez a könyv épen azon pillanatban is, amidőn örökre le akarnák zárni és pecsételni, szakadatlanul terjed még a legtávolabbra eső népek közt is!

A modern társadalmak, bármennyire ki vannak is fáradva, merülve, a tudománynak nagy előhaladottsága daczára sem birták még szivökből kitörölni a haragot és fájdalmat; még mindig azt a meggyőződést érzik magukban, hogy nem pusztán tudománynyal lehet megoldani a világegyetem nagy feladatát. Igen ők még mindig kegyelettel s hálával fogadják lelkökbe a szentirás

ihletes szavát, mely megtöri az ég és föld között a csendet, mely meghozza zaklatott szivöknek az ohajtott békét és reményt.

(Vége következik.)

Nagy Alajos.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Septem motiva contra Thomam de Kempis. Ed. Coel. Wolfsgruber. Windobonae 1882. Typis Gymn. ad Scotos.

Ily czimű füzetet adott ki Wolfsgruber Coelestin bencés, melyet előszóval látott el, ismertetvén benne a füzet eredetét és szerzőjét. Wolfsgruber a párizsi „Biblioteque nationale"-ban kutatott a Krisztus követéséről szóló négy könyv szerzője után, s e járatában bukkant a kéziratra, mely nyomtatva előttünk fekszik. Csak az a baj, hogy szerzője szinte ismeretlen s majdnem úgy jár, hogy fölötte is elvitázzanak a könyvnyomozók. — Az egész füzet egyike a régi hangoknak, melyek a századokat túlélő vita ujabb kitörésébe elegyednek, s azt a gondolatot érlelteti meg az olvasóban, ha már akkor ennyire voltak minden nyom kipuhatolásában, minden szó és szólás kritizálásában, a szerző gondolatai és érzelmei tagolásában, úgy nem sokat látszik haladni a kérdés megoldása, s utóvégre is ami régi, azt találjuk sikerültebb fölszólalásnak ez ügyben.

Az iró a könyv föliratában teljesen szint vall: Septem motiva contra Thomam de Kempis, ezen Kempis Tamást pedig ki ellen sikra száll, a többi neki tulajdonitott müvek szerzőjében ismeri föl úgy, hogy a tagadás ekkép hangzik: nem az Krisztus követésének irója, aki a többi neki tulajdonitott müveket irta; ha valaki talán az utóbbiakat sikeresen eltagadná a most

elfogadott szerzőtől, akkor akár Kempis Tamásnak is hivhatják az ismeretlent. — Ezáltal nem akarom mondani, hogy az anonym füzet minden érvét a müvek összehasonlitásából tehát benső ismérvekből meriti, hanem hogy a fősúlyt igenis ezekre fekteti. — Álláspontja különben is nemleges, amennyiben csak Kempis Tamást kivánja minden áron megfosztani a meg nem érdemelt dicsőségtől, anélkül, hogy valaki mást állitana föl, kinek javára szolgáljon heves csatározása.

A hét érv a következő: 1-ör az irály különbözősége, 2-or Krisztus követésének szerzője egészen németes, nem úgy Kempis Tamás, 3-or a követésről szóló könyvecske nem fér össze Tamás életkorával, 4-er erkölcsi képtelenség olyannyira sajátjává tenni, és oly ügyesen használni a sz. irás szavait, mig az iró fiatal novitius s még föl sincs szentelve, 5-ör bizonyos, hogy a követés szerzője tudós theologus volt, amit Kempisről nem lehet bebizonyitani, 6-or Kempis Tamás Antwerpiai kézirata, melyet maga készitett hemzseg a hibáktól, 7-er ugyanezen kézirat még számtalan javitás, törlés, áthelyezés, kiegészitésekkel ékeskedik, ami nem engedi meg, hogy ugyanezen tollnokot, szerzőnek elismerjük. A harmadik érv tehát külső, a többi mind belső.

Amily egyszerü és világos az érvek ezen fölállitása, ép oly világos és begyőző kifejtésük. Egészen scholastikus módon vitatkozik, ami nem engedte, hogy a világosság és alaposság rovására oda nem tartozó szépitő szerekkel éljen; mindazonáltal nem száraz, mert élénk és lelkesen szólal meg ügye mellett.

Az első érvre vonatkozólag megjegyzem, hogy az irályból meritett érvelés más külső bizonyiték hiányában lehet begyőző, ha nem is érezteti erejét oly föltétlenül s még inkább oly átalánosan, mint a külső bizonyiték. Az egyéni itélet alapjára levén szoritva nem világos mások előtt, kik a müvek ismerete, az irmodor tüzetes felismerésében nem birnak nagy jártassággal,

Ehhez is érzék kell, melyet ha nincs nem igen pótolhatni. Az anonym vitázó bőven fejtegeti úgy az irály helyes fölismerésére szükséges ismeretet és érzéket, mint az itélet indokait, melyek következtében az irályt Kempis Tamás irályától eltérőnek mondja. Megengedi, hogy sokban megegyeznek, amiért is Bellarmin szerint a Krisztus követéséről szóló könyv, az irály némi hasonlósága miatt tulajdonittatik Kempis Tamásnak; megmossa Kempis pártolóit, kik oly finom érzékkel birtak, hogy elmondhatták: Non rosa rosam magis redolet, quam liber de imitatione Christi similis est reliquis Thomae a Kempis scriptionibus. Ily itéletre csak az képes, ki az irály általános, nem jellemző sajátságainál megállapodik s nem veti latba a kevésbé föltünő kicsinyes, de ép azért annál jellemzőbb egyedi körvonalakat. Szerinte Kempis irályának fékét sokszor megereszti, bőbeszédű, nem ragad meg akkép s nem is indit, szólásaiban nincs meg az a nyomaték, nem oly vonzó és beható, hogy csakhamar meg ne unnók, nincs benne annyi szellem és oly hév, lő ugyan, de golyó nélkül, a fegyver füstöt okád, de nem terit le senkit, zajt csap, de megadásra nem késztet. Ellenkezőleg Krisztus követésének szerzője, a lelkek tanitója, a szivek megindítója, kinek szavaira mint a tavasz leheletére olvad minden fagy és jég, leterül, ki daczolni akart volna. Az anonymus nem marad csak állitások mellett, hanem a legnagyobb fáradsággal készitett jegyzéket közöl ezen első érv kifejtésére, mely Kempis Tamás és az ismeretlen iró által tárgyalt egyenlő anyagot föltünteti; ezáltal elejét veszi azon kifogásnak, hogy Kempis Tamás Krisztus követésében más irályt mutat, mert más tárgyról szól. A jegyzék kimutatja, hogy egyenlő tárgy daczára különbözik irályuk. Az ötödik fejezetben még egy paradigmát is állit föl, mely szerint egybe kell vetni Kempis Tamás és az ismeretlen iró müveit, hogy igaznak találjuk itéletét: „Látod, mily különböző irály, lendület, és szellem jellemzi e két tollat, észt, itéletet, jellemet és természetet?

Solem et lunam juxta se pariter ambulantes mihi videre videor." — Még evvel be nem éri, hanem előveszi Kempis Tamás irályainak physiognomiáját és a barbár szólásmódokban 460 himlőhelyre ismer, melyek nagy hasonlatosság daczára az arczok különbségét eléggé bizonyitják.

A második érvet a névtelen, a mystikus négy könyv irójának németességéből meríti. Mindenki elismeri, hogy a kérdésben forgó iró német volt, hanem az is bizonyos, hogy Kempis Tamás is eléggé elárulja mivoltát, annál is inkább, mert mint a névtelen hangsulyozni szereti és mi szivesen megengedjük, Kempis Tamás nem volt hatalmában a classicus képzettségnek. Azért e második érvet csak némi kiegészitésnek vehetjük az elsőhöz.

A harmadik érv a chronologiára támaszkodik.

Éles criteriummal határozta meg Kempis életének főbb szakait, hol és mikor és mily körülmények közt tanult, lépett be a szerzetbe, a kolostor állapotát, Kempis foglalkozásait sorolja elő és mindezekben kimutatja hogy erkölcsileg szólva lehetetlen volt ily mély nyugalmat, szemlélődést, tapasztalást, s benső szellemvilágot föltételező művet irni. Kempis majdnem koldulva vagy legalább is szolgálva tanult; egy akkor épülő kolostorba lépett, hol a Priortól kezdve mindenik előbb a kapát és kalapácsot mint a tollat foghatta kézbe, azután is könyvek másolásával foglalkozott vagy a kolostor számára vagy eladásra.

A mi positiv adat volna, az hét iró tanuságára szoritkozik, kik először meg nem egyeznek egymásközt, másodszor meg senki sem mondja közülök, hogy Kempis Tamás a négy könyvet meghatározott időben irta, hanem beérik egyszerüen korának jelelésével.

Az pedig, hogy valaki akkor és akkor élt, még nem bizonyitja, hogy irt is. Még kevésbé ajánlja magát azon időszámitás, mely a négy könyv szerzését 1410-re helyezi, midőn Tamás mint fiatal ember föl sem volt

szentelve; ugyan hogy osztogathat akkor tanácsokat aggastyánt szinlelve?

A negyedik és ötödik érv ismét az irály megitélésére tér vissza. A névtelen fáradhatlan szorgalommal összeállította a sz. irási idézeteket, melyeket az ismeretlen szerző a legnagyobb könnyedséggel használ, fesztelenül illeszti azokat fogalmazásába, mint aki teljesen hatalmában birja. Érv ez Kempis Tamás ellen annyiban, amennyiben ha 1410-re teszszük a négy könyv szerzését Tamás még igen fiatal volt, és különös sugallást nem kell fölvennünk, annál is inkább, mert a következő ötödik érvben a névtelen Kempis Tamásnak a tudományból keveset juttat. Quid enim 'an sola haec barbara vox „theologalis speculatio" qua usus est serm. VI. hominem a schola theologica procul arcet et excludit? és méltán amily barbár volt a derék schola latinismusa ép oly általánosan el volt fogadva azon meghatározott kifejezésekben, úgy hogy nem bármely barbár szólásmód, hanem csak az elfogadott barbarismus volt szabad és tudományos, a többi nevetséges és tudatlanságot elárulo. Azért azon két szó is mérvesszeje lehet a tudománynak, ha indokolatlanul holmi feneketlen scepsisnek betudni nem akarjuk. — Ha pedig Eisengrein Kempist kitünő philosophusnak, költőnek, hirneves történésznek, kora jelesebb theologusának hireszteli, azt inkább jóakaró megszólásnak, mint komoly dicséretnek vehetjük. — Kempisben tehá a tudományt illetőleg nem találja föl a kellékeket, melyek őt a négy könyv megirására képesitették volna.

A két utolsó érv magára az antwerpai kéziratra mely magának Kempisnek tulajdonittatik, forditja a figyelmet. Ezen kéziratban tömérdek hiba van, melyeket a névtelen hasonlóképen összeállított, hiba v. i. rosz hibás kifejezés, kihagyás, azonkivül pedig számtalan javitás, törlés, kiegészités, melyet járatlanság tudatlansággal egyesülve hozhat csak létre. — Az érv hegye éles s gondolom átlyukasztja a már úgy is megfogyatkozott paizsot.

Mert Kempis védői szerint legyen bár másolata az eredeti első iratnak, hanem mindenesetre lehetetlen, hogy egy iró ki 30 év után fog ujra valamely irata másolásához, annyi kézzelfogható szembeszökő hibát ejtsen, melyekért még az iskolás gyermekek is kidobolnák. Hozzájárul, hogy más iratok egészen helyesen birják a szöveget, amiből következtethetünk, hogy régiebbek, vagy legalább, hogy más kézirat után irattak, mely amennyivel tisztább és hibátlanabb volt, annál közelebb állt az igaz szerző iratához. A hibák igazán tudatlan iróra mutatnak, mert ha nagy codexek leirásában sokat lehet a fáradság és vigyázatlanság, a szundikálás és sietés számlájára róni, hanem nem ilyeneket mint: verumptamen, volt, och, dampnosis, concilium, nichil, broch dolor — verumtamen, vult, oh, damnosis consilium, nihil, proh dolor helyett.

Ezen érvelésre és az előbbire, melyben szerző tudományosságáról szól, meg kell azonban jegyeznem, hogy nem látszik begyőzőnek lenni, nam qui multum probat, nihil probat. Ezen érvelésből folyik ugyanis, hogy Kempis Tamás korántsem birt azon tudománynyal, mely a neki tulajdonitott és mindenkitől elismert könyvek irásához föltétlenül megköveteltetik; már pedig birt annyi ismerettel, mint megengedik, tehát helytelenül következtetnek a kézirat hibáiból Kempis szerzősége tagadására. S követve az anonym irmodorát mondom: probo majorem: aki több könyvet irt, attól gondolom nem szabad eltagadni, hogy legalább a Syntaxis nehány szabályát, a grammaticát s még valamit hozzá tud, különösen ha mások, bár tévesen, kitünő bölcsésznek, nagy poetának tartják, mert valami alappal kell birnia e dicsőitésnek; ha pedig ennyi tudományt meghagyunk neki, hogy lehet mégis, hogy oly nagy égbekiáltó hibákat követ el. Aki latin beszédeket mond és könyveket ir, az csak megfogja tudni különböztetni a concilium és consilium szót, tudja hogy vult és nem volt volo ige 3 személye, hogy egy broch dolor-ra nagyon

is elmondhatni proh dolor — tantus error! és mégis megesett, még úgy is van, hogy Kempis Tamás antwerpiai kézirata e hibákat tartalmazza. Tehát nem lehet ebből egy iró tudatlanságára következtetni, mert tényleg Kempis nem volt annyira tudatlan; fölfoghatatlan ugyan, hogy ily hibákat latin nyelvhez értő ember ejthet, de a codexek más hibamérővel birnak mint a mi kevés soros irataink. Jobb lesz tehát e hibák magyarázására máshová fordulni, de nem a szerző tudatlanságához. Az is talán ajánlatos lenne, hogy classicus irály tekintetében ne találjunk föl különbséget Kempis és a vitatott iró közt, el kell tagadni e dicsőséget mindkettőtől.

Végül megjegyzem, hogy Wolfsgruber kiadványa nemcsak Kempis Tamás szerzősége tagadását veszi czélba, hanem ellentmondani akar egy ujabb kritikus ezen állitásának is: „die Strömung nimmt ihre Richtung in immer unverkennbarerer Weise nach dem Agnetenberg.“

Dr. Petheő Rudolf.

Die biblischen Frauen des A. T. Von Dr. H. Zschokke, o. ö. Prof. der Theologie an der. k. k. Universität in Wien. — Mit Fürstbischöflichen Approbation. Freiburg im B. Herder. 1882. 469 lap.

Az ó szövetségi szentirási tudományoknak kitünő és fáradhatlan bécsi tanára nem szünik meg a legérdekesb munkákkal gazdagitani a biblicus irodalmat. Egymást érték — nem is számitva régibb munkálkodását és apróbb értekezéseit — „das Buch Job“ czimű jeles commentárja, „Theologie der Propheten des A. T.“ mély tudományt előmutató müve, s midőn most, mint halljuk, az ó szövetségi kinyilatkoztatás történetéről irt practicus kézikönyvét rendezi másodszor sajtó alá, — amellett a fent irt, s itt röviden ismertetendő igen érde-

kes, s a szentirási tanulmányok kedvelői számára valóban hasznos tanulmány megirására is volt ideje.

Tárgyát a könyvnek képezik mindazon nők, kik az ó szövetségben szerepelnek, kezdve Évától, az emberi nem ősanyjától, egész a Makkabeusok anyjáig, — azok személyiségének, működésének jellemzése, amennyiben az a szentirási adatok nyomán lehetséges. Nem akart azonban a Sz., mint azt előszavában ki is mondja egyszerü életképeket, vagy vázlatokat nyujtani, valóban tudományos értekezések azok, amiket a műben a mohón lapozgató találni fog, értekezések, melyekben az exegeticus momentum a túlnyomó, s melyekben az itt-ott előforduló nehézségek is — és pedig az eredeti szöveg — figyelembe vétetnek, és a sz. atyák folytonos tekintetbe vételével, tehát egészen catholice magyaráztatnak. Ami az utóbbit illeti, mindenki, a ki Sz.-nek ugy alaposságát, mint szerénységét ismeri, meg lesz győződve, hogy a szentatyákból vett sürü idézeteket nem azért vette fel, hogy müvének bizonyos tudományos mázt, mesterkélt apparatust kölcsönözzön; hanem inkább azért, hogy ugyanannak maradandó értékét biztositsa; mert a kath. egyházban a szentatyák tekintélye mindenkorra megdönthetetlen. De meg ki is győzné ama nagy foliansokat, sőt még a Migne-féle köteteket is mindannyiszor a pusztán helyi idézetek szerint felütni, — itt helyesen idézve megtalál mindent, ami a themához tartozik.

Nem mulasztja el azonban másrészt a Sz. egyéb forrásokból is meriteni jegyzeteit, kiterjeszti figyelmét a régibb szentirás magyarázók véleményeire, sőt a Thalmudra és Koránra is, melyek egyik-másik dolognak könnyebb megérthetésére néha kulcscsal szolgálnak.

És itt mellesleg megjegyezzük, mennyire szembeszökő az ellentét a szent atyáknak tiszta világossága és a Thalmudnak alszerü álmodozásai, s meséi között, melyet az olvasó maga fölfödöz a Sz. minden objectivitása mellett.

Igen szép a sok szép dolog között a Canticum

Canticorum magyarázata, de legszebb gyöngye a műnek a nyolcz utolsó czikk, Sz. azon typusokat, jelképeket dolgozta fel, melyek a Méssiás szűz szent Anyjára vonatkoznak, milyenek az idealis Sulamith, a „bölcseség és szeretet anyja", az „erős dicső asszony" stb. Ezeket már nemcsak a biblicus, hanem az egyházi szónok, a catecheta is haszonnal fogja olvasni, — sőt e paragraphusok az Officium Marianum tökéletesb megértését is fogják eszközölni, vagy üdvös elmélkedések alapjául is szolgálhatnak.

Pompás index teszi az egész könyvet könnyen használhatóvá.

Méltán nyilatkozik tehát a műről az összes kritika dicsérőleg, mely nyilatkozatokhoz mi is a legszivesebben csatoljuk a mienket.

Dr. Kereszty.

Mélanges Bibliques. La cosmogonie mosaique d'après les Pères de l'Église. Suivie d'études diverses relatives à l'Ancien et au Nouveau Testament. Par F. Vigouroux prêtre de Saint-Sulpice. Avec une carte et des illustrations par M. l'abbé Bouillard, Architecte. Paris, 1882. 12-rét, 532 lap. Ára 4 franc.

Ezen czikksorozat, mely mintegy befejezést képezi a „La Bible et les découvertes" czimű kitünő műnek, a hires szerző egy igen korszerű dolgozattal kezdi meg, melyben a szent atyák hexaemeron magyarázatait tárgyalja. E tárgyalás megoldja a rationalismus azon ellenvetéseit, melyeket a mózesi kozmogónia ellen a szent atyák magyarázatai alapján szokott emelni. Miután ugyanis Newton, Ampère, Cuvier, de Serres s a természettudományok többi korifeusai megadták a tudományos kommentárt a negyedfél ezer éves szöveghez a hitetlenek, csak azért, hogy a szentirásra tévedést foghassanak, azt szeretik állítani, hogy a theologusok a hexaemeront magyarázva kénytelenek a biblia szavainak értelmét kiforgatni, és

a napnak átvitt értelemben való magyarázata által ellenkezésbe jönnek a traditióval.

Ezt czáfolja V. az első czikkben, kimutatván, hogy a theologusok nincsenek ellenkezésben semmiféle traditionalis magyarázattal azon egyszerü oknál fogva, hogy ilyen „hagyományos magyarázat“ nem is létezik, ennek nem létezését pedig kimutatja történeti uton előadván, hogy majd minden exegetikus iskola más magyarázatot fogadott el.

Időrendben haladván tanulmányát az alexandriai iskolával kezdi (Alex. Kelemen, Origenes.) Ez mintegy örököje volt a Philó-féle platonista iránynak, a hat napot allegorikus értelemben vette. A világ szerinte egyszerre lett teremtve, a hatos szám csak a tökéletességet jelzi. Igen méltó a megjegyzésre azon tény, hogy már akkor is más értelmet kerestek a hat nap számára.

Az allegorizmus ezen túlkapása nem maradhatott visszahatás nélkül, mely a szír iskolák nézeteiben nyilatkozott (sz. Ephrém, mopswestiai Theodor és aranysz. sz. János) a teremtési napokat a betüszerinti értelemben 24 órás napoknak vették fel.

Szerencsés középuton haladott a három nagy kappadócziai sz. atya, nazianzi sz. Gergely, sz. Vazul és nyssai sz. Gergely.

A latin szent atyák közül majd mindegyik más nézethez szegődött. Sz. Ágoston megkülömböztetést tett az opus creationis és az opera formationis között és kimondotta, hogy nem kell a csodákat ok nélkül szaporitani. Követői közt kiemeljük tiszt. Bédát, akinél e nevezetes szavakat találjuk: Quid est vespere, nisi ipsa perfectio singulorum operum? Et mane, id est inchoatio sequentium.

Már most, hogy melyik az a hagyományos magyarázat, azt a rationalistáknak is nehéz lesz megmondani.

A második értekezés czime: „Les inventeurs de l'expication naturelle des miracles; Jean Gottfried Eichhorn et Henri Eberhard Gottlob Paulus.“ Kuriozum

gyanánt kiemeljük, hogyan magyarázza Paulus a csodákat megkülömbözteti ezeknek három nemét: az elsőt Krisztus Urunk orvosi ügyessége által müvelte; a második faj esetleg sikerült, a harmadik meg sem történt. Igy Krisztus Urunk a vakonszületettet meggyógyította, mert igen ügyes szemorvos volt; a holtaknál Krisztus kitalálta — anélkül, hogy látta volna a holtat, — hogy nincsenek meghalva, a kenyérszaporitás végre meg sem történt — — mintha csak Paulus ur lett volna ott és nem az apostolok és evangelisták, különben azért rationalista, hogy ne adatok nyomán, hanem fejből csináljon történetet. Ebből is láthatjuk, mily hitelt érdemel azon tudomány, melynek mezején ily bolondgombák teremnek.

A harmadik essai kimeritően értesiti az olvasót a sínai félszigeten talált feliratokról, melyekben ujabban Forster K. anglikán minister a pentateuchus egyes részeit vélte feltalálhatni. Vig. kimutatja, hogy a számtalan felirat majd egytől-egyig a zarándokok és utazók graffitijeit tartalmazza.

A negyedik czikk Zsuzsannáról szól; megállapitja a könyv hitelességét és megczáfolja az ellene felhozott ellenvetéseket.

Az ötödik értekezésben Sz. ur a szamaritánokkal foglalkozik elmondván röviden történetüket, melyből világosan látjuk azon gyülölet közelebbi okait is, mely a zsidók és szamaritánok közt létezett és most is létezik. Mióta ugyanis a rómaiak Palesztina határait átlépték, nem volt az a zendülés vagy lázadás, melyben a szamaritánok ne foglaltak volna állást a zsidók ellen a rómaiak mellett, innen volt, hogy ez utóbbiak a szamaritánokat a zsidók rovására mindig pártfogolták, ami azután a zsidók gyülöletét a szamaritánok ellen még fokozta. Néhány rationalista Krisztus Urunkra is rá akarná bizonyitani ezen gyülöletet a szamaritánok ellen; de olvassák-e ezen urak az irgalmas szamaritán példabeszédét vagy a sichemita asszony történetét? Ha ol-

vasták volna, ilyeneket nem mondhatnának, ha pedig nem olvasták, ne kritizálják Krisztus Urunk életét.

A hatodik dolgozat tárgyát a zsinagógák képezik; különös tekintettel van itt Sz. ur isteni Üdvözitőnknek a zsinagógákban adott tanitásaira.

A czikkek sorozatát befejezik Sz. urnak az apostolok cselekedeteiről tett tanulmányai. Ezen szent könyv védelmére is felhozza a legujabban felfedezett feliratokat és érmeket.

Igy sz. Lukácsnak nagyon is igaza van, midőn a cyprusi helytartót prokonzulnak nevezi — találtak eddig két feliratot s egynehány érmet, mely ezt bizonyitja; sőt az ott emlitett Sergius Paulus is mint prokonzul szerepel egy szerződésen; nem igaz tehát, hogy Cyprusnak propraetora volt és igy sz. Lukács nem is tévedett. Más feliratok Theszalonikát civitas liberának nevezik, sőt a görög szöveg patriárcháit (Act. XVII. 6—8.) is emlitik és bebizonyitották, hogy itt is igaza van a szentirásnak a rationalista okoskodásokkal szemben.

Hasonló argumentumokat hoz fel Sz. ur az ap. cselekedeteinek többi eseményeire nézve is, és igy az ezen szent könyv ellen felhozott ellenvetéseket mind visszaveti.

Ebből áll a jeles könyv tartalma. A végén egy nagy gonddal készitett alphabetikus tárgymutató könnyebbíti az egyes dolgok felkeresését.

A műnek diszére válik Bouillard abbénak 22 sikerült illustratiója, mely egyaránt segíti az olvasó képzelő és emlékező tehetségét.

Végül talán nem lesz felesleges megemlíteni, hogy az irály igen világos és könnyü, de mindamellett igen vonzó is.

Halász Ágost.

Die Unsündlichkeit Christi. Von Dr. L. Atzberger Priester der Diözese München und Freising. München. Druck u. Verlag von Ernst Stahl. 1883.

A vétek nélkül való Krisztus önmagának leghatályosabb apologiája, a vétkezhetlen Krisztus pedig a szentség eszménye és a bünnek eltörlője. — A Krisztusban való hit nemcsak nem vétkező, de vétkezhetlen Krisztust is követel.

Ezen megkülönböztetést szem előtt tartva a szerző az első részben a vétek nélkül való Krisztussal foglalkozik, a második részben tárgyalja a Megváltó vétkezhetlenségét, a harmadikban a vétkezhetlenség viszonyát az emberi természet gyarlóságához és az érdemben megkivántatott szabadsághoz.

Nem látszik-e nagyon részletesnek e tanulmány, mely talán nem érdemel annyi figyelmet! Dogmatikus szempontból a kérdés fontos, mert midőn a vétkezhetlenség okát megállapitjuk, akkor közelebb lépünk azon nehézség megoldásához, mely a vétkezhetlenség és az érdemeket szerző, a törvénynek engedelmeskedő szabad akarat közt emelkedik. Apologetikus tekintetben pedig amily alkalmas ép oly magasztos szempontra állit, mert a bün megrontójának az üdv szerzőjének méltó dicsérete. — A szerző dogmatikus szempontból vizsgálja tárgyát, de nem a speculatio, hanem a történelem fonalán.

Mind a vétektől való mentességre, mind a vétkezhetlenségre nézve a szerző nem is helyezhette volna kellő megvilágitásba a katholikus tant és a traditió érveit, ha a történelmet figyelmen kivül hagyja. — Már a bölcsészet teljesebb tanulmányozására nézve is ajánlják a fogalmak és rendszerek egymásra való következését és befolyását, mely tényezők képesitenek az eltérések és nézletek teljesebb fölfogására. Annál inkább megkivántatik a történelem szemmeltartása a dogmatikában, hol a tan megértésére annak fejlődése, az egyház harcza a tévely ellen elkerülhetlenül szükséges. — A szerző

megfelelt eme föladatának a különböző áramlatok hiven és elég bőven vannak fejtegetve és a sokszor nagyon is elágazó tévelyben el nem veszti tárgyának fonalát.

Midőn a Scolastika korszakához ért, a tárgyalás jóllehet történelmi marad, speculativ szinezetet nyer. — A különbség mely az egyház atyák által kezelt tanmód és a Scolastika közt észlelhető, a műben is kifejezést nyer. Mert az egyházatyák, minden alkalommal az egész Krisztust az élő Istenembert állították a még oly részletező tévelyek ellenében, mig a Scolastica rendszeresitett, nem csak azt kutatja a mi van, hanem ami lehetséges, nemcsak egy közelfekvő az idő körülményeknek megfelelő okot állít föl gátul a tévely árama ellen mint azt az egyházatyák kik a harcz tüzében álltak tették, hanem megvonva magát a biztos sánczok mögé theoriát alkot a támadás és védelemről. — A szerző e téren is kimeritő. Valamint a scolastikát megelőző korban a különféle tévelyek viszonyát tárgyalja a vétkezhetlenséghez, úgy a scolastika korszakában a különböző iskolák állását jellemzi, — nem hagyja kritika nélkül a kevésbé valószinü tanokat és a Scotisták, Vasquez, Lugo véleményét joggal roszalván az egyház tanával leginkább öszhangzó és általánosan elfogadott magyarázatot és okadatolást vallja magáénak.

A harmadik rész a fölvett természetnek gyarlóságát egyezteti meg a vétkezhetlenség minden gyengeségen fölülálló sajátságával. E részben leginkább a Monotheleták tévtana és harczaik vetnek fényt az egyházi tanra. Különben ezen rész alapos tanulmányt követel, nem annyira a tárgy nehézsége mint a könnyü zavar elkerülése miatt. Krisztus szabadságára vonatkozólag, melylyel érdemeket szerezhetett, és jóllehet a törvényt, a parancsot át nem hághatta, engedelmessége által mégis érdemeket gyüjthetett, a műben az éltérő vélemények nagy számával találkozunk, és a szerző választ magának egyet, mely itélete szerint a nehézségeket megoldja.

Két észrevételem van e két fejezetre, az első, hogy

más vélemények szerint is lehet a hitágazatot védeni, és a szerző röviden emelt ellenvetéseire nem hiányoznak feleletek, a második, hogy helytelenül mondja valaki, miszerint a cselekedet lényegére nézve szabad lehet in concreto. Ezen különböztetésre csak az elvonás képesit és jogosit föl; midőn a cselekvés valósággá lesz, akkor nincs többé elválasztó vonal húzva a lényeg és a körülmények közt, hanem az egységes cselekedet szabad lesz, ha csak körülményeire nézve is a szabadakarat hatalmában állt, mint a vértanuk halálát szabad önfeláldozásnak dicsőitjük, jóllehet a halál oly szükségesség, mely fölött nem rendelkezik a szabad akarat. Néhány sarkalatos görög szó magyarázata, melyek a vitákban lemmákként szerepeltek, helyén van és sikerült.

Petheő Rudolf.

VEGYESEK.

(Érdekes mozgalom) indult meg hazánkban arra nézve, hogy a honfoglalás 1000. évében hazánkat Jézus Szivének felajánljuk. A „Jézus Szive Hirnöke“ lelkes felhivást közölt e czélra nézve. A szép eszmét mind fogják felkarolni, kik ismerik az ájtatosság mivoltát, és tért, időt meghaladó eredményeit. Csatlakozunk az inditványhoz, és erőnkhöz képest taglalni, terjeszteni fogjuk. A honfoglalás évét illetőleg, hazai krónikáink egyhangú tudósitását követjük, mely így hangzik: „a megváltás 888. évében foglalták el őseink Pannoniát.“

(Jan. 21.) szentelte fel Ő Emja uj palotájának gyönyörű kápolnáját, és megszentelte zárkövét, mely a szokásos okmányokkal a lépcsőház talajába tétetett. Reggel 8 órakor kezdődött az ünnepély. Dankó praelatus felolvasta az okmányt, mely az épités történetét tar-

talmazta. Huszonegy hónapig tartott az épités, melyet Lippert lovag tervezett s köztetszésre végrehajtott. A szekrénybe tétetett a mult évi névtár, a palota fényképei, a müvészek nevei, kik a palotán dolgoztak, pénzek, érmek és a „M. Korona“ azon számai, hol a palota leiratott. Azután következett az oltár consecratiója, a Pontificale Romanum szabványai szerint. És evvel bevégeztetett a nagy mű, mely századokra szóló emléke a Bibornok-Érsek nagylelküségének, mert mint már egyszer emlitettük, minden teher nélkül adatott át a fél milliót meghaladó palota az érsekségnek. Ezen tény által bevégeztett az érsekségnek Esztergomba való hozatala, melyet Rudnay Sándor primás megkezdett, és Simor János Ő Emja kettősen bevégzett. Ugyanis nem csak a basilika épitését nagy áldozatokkal befejezte, hanem az érseki lakot oly fénybe helyezte, amint ez hazánk főpapjához illik. Mondhatnók az érseki lakot Vatikánnak, nem a nagyságot, fényt és müvészeti kincsek nagyságát és temérdek gazdagságot illetőleg, hanem azon körülményt figyelve meg, hogy valamint a pápának három négy lakó szobája van, a többi a tudománny és müvészet kincseinek befogadására van szánva, ép ugy az esztergomi palotában az érsek lakszobája három, a többi részint a vendégszeretet gyakorlása, de leginkább a tudomány és müvészet ápolása végett emeltetett. Ugyanis, a palotában lesz elhelyezve a könyvtár, képtár és archivum. Ezek pedig sok helyet kivánnak. Ekképen befejeztetvén az épület, hátra volt az áldomás mely jan. 23. megtartatott az uj diszteremben, melynek márványozott falai közt először hangzott az éljen a biboros Főpap áldásos életére. Álmélkodás fogta el a közönséget, megpillantva a magasztos lépcsőházat, járkálva a süppedő szőnyegen, látva először az izlésteljes diszteremet, melynek fényes falai versenyeznek a tarka szinekben játszó csillárokkal. A koczkatalaj törekszik elérni a tükrök simaságát. Izlés, fény karöltve járnak. Négyszáz éve mult, hogy Esztergomban épült érseki palota, mely-

nek azonban romjait is elpusztitotta az idő. Sokban hasonlitották össze Ő Emja tevékenységét Vitéz Jánossal aki 1465. évben emeltetett e méltóságra. Az összehasonlitás annyiban is találó, hogy Vitéz „nagy szép palotát csináltatott nagy költséggel, miben a magyarországi királyoknak képeit drága festékkel kiiratta vala." (Pethő Krónikája. Kassa 1729.) Galeotti, Bonfin mint szemtanuk leirják. Galeotti mondja: Hungariamque novum musarum domicilium constituit. Mi pedig a palotára Bonfin szavait idézhetjük: „locus quidem ad philosophandum et contemplandum nimis idoneus". Az áldomások hogy lelkesedést gerjesztettek, magától értetődik; mert az esztergomi közönség ohajtva várta a palota befejezését, mely a városnak arczulatát előnyösen megváltoztatta. Örvendett mindenki, hogy az épités idejében esők nem jártak, még hó is kevés volt, habár télre elkészült fedele; vizáradás is kerülte, mig a Duna oldaláról czölöpökre épitették bástyáit; és igy minden közreműködött, hogy Ő Emja azon évben, melyben ünnepelte püspökségének negyedszázadát, bevonulhatott palotájába; amint csakugyan decz. 30. Rómából hazatérve, uj palotájában szállt le, hol azóta lakik. Mi is egy áldomás szavaival kivánjuk, hogy szaporodjanak Ő Emjának életében a keresztek (a számokat jelző Andráskeresztek X) de ne érezze súlyát csak azon keresztnek, mely az Isten és hazáért dobogó mellén nyugszik.

(*Megjelent.*) 1. A magyarországi kath. egyház jogairól. Megnyitó beszéd a szent-László-társulat gyülésén. Tartotta Dr. Schlauch Lőrincz szathmári püspök. Budapest 1882. Hunyady Mátyás intézet. Nyolcz. IX. 15 lap. Nemcsak a szellemdús beszéd teszi tartalmát az érdekes füzetnek, hanem alapos magyarázat, melylyel Ő nméltósága a netaláni félreértéseknek elejét veszi. — 2. Introductio in libros sacros Veteris testamenti. Auctore Dr. Josepho Grosz, Prof. in Sem. Csanádiensi. Temesvarini. 1882. Nyolcz. 204 lap. Editio altera. Immár tiz hazai papnöveldében tanitják. Fogjuk ismertetni. —

3. Egy év Párizsban vagy az ész ellenmondásai. Irta M. kanonok. Franciából forditotta Csiráky Imre. Budapest 1882. Atheneum. Kis nyolcz. 224 lap. Érdekes olvasmány. — 4. A m. kath. alapitványok jogi természete, különös tekintettel a kath. iskola-ügy körül ujabb időben felmerült téves nézetekre. Irta dr. Városy Gyula. Kalocsán 1882. Nyolcz. 44 lap. — Ehhez járul még egy füzet (192 lap) mely a kath. iskolák alapitására vonatkozó okmányokat adja elő, hogy azok jogi természete szem előtt legyen. — 5. A socialis kérdés, s nehány javaslat annak megoldásához. Irta dr. Surányi János. Győr 1882. Nyolcz. 83 lap. Ára 50 kr. Fogjuk ismertetni. — 6. Nagy Máriaczell vagyis Nagy Lajos magyar király győzelme. Budapest 1882. Nyolcz. 70 lap. Ára 25 kr. — Kapható Szemenyei Mihálynál Regölön u. p. Tamási (Tolna megye.) Egyéb kiadványai is kaphatók erga intentiones. — 7. Schematismus Cleri Nitriensis pro anno 1883. Nitriae typis Huszár. Az egyházmegyei papság száma 250 ezek közül 213 lelkészettel foglalkozik. A növ. papok száma 45. Az egyházmegye területén van 10 monostor, káplányság 92. A hivek száma 290 ezer. — 7. Dr. Komlósy Ferencz nagyszombathi tanár kiad: Ifjusági szinház czim alatt, jóirányu szindarabokat. Első száma: „A szerencsétlen flótás" czimmel. Ára 20 kr. Nagyszombath 1883. Winter Zsigmond kiadása. — 8. Esketési beszéd. Tartotta Moháry Gyula varbói plebános. Esztergom 1883. Buzárovits G. Nyolcz. 8 lap. — 9. A magyar Könyvtárból több füzet jelent meg. (Kiadja Aigner Lajos Budapesten.) Egynek ára 15 kr. Czimeik: A haszonhajtó szőlőmivelés leglényegesebb fogásai. Irta Galgóczy Károly. Az „arany középut." Irta Mayer Miksa. Saját boszujának áldozata. Irta Mayer Miksa. Az ördög bibliája — a kártya. Irta Mayer Miksa.

(Külföldi kath. irodalom.) 1. Doctoris Seraphici S. Bonaventurae Cardinalis Opera omnia. Edita studio et cura Patrum Collegii S. Bonav. Tomus I. Quaracchii (ad claras aquas) prope Florentiam. Negyedrét 1882.

88 és 426 lap. — Ez lesz a legteljebb s itészileg legjobb kiadás, mert szerzettársai rendezik sajtó alá. — 2. Scheeben, Handbuch der kath. Dogmatik. Harmadik kötet első része megjelent. Nyolcz X. 629 lap. Itt van a legterjedelmesebb Mariologia, melyet valaha dogmatikákban láttunk. Fogjuk ismertetni. — 3. A Kirchen-lexicon 15 füzete megjelent, mely jobbára biblicummal foglalkozik; és a német előkelő, kath. tudósok amit csak tudnak a szentirásról, azt remek szabatossággal mind előterjesztették; tud ám a német ha neki gyűrkőzik rövid szabatossággal sokat mondani. — 4. Assyrien und Babylonien nach den Neuesten Entdeckungen. Von Dr. Fr. Kaulen Prof. der Theol. in Bonn. Második kiadás 49 fametszettel és két térképpel. Freiburg 1882. Nyolczadrét. 222 lap. Ára 6 mark. Fogjuk ismertetni. — 5. Decreta authentica S. Congreg. Indulgentiis sacrisque reliquiis praepositae ab anno 1668. 1882. Edita jussu et auct. Leonis XIII. Regenshurg 1883. Pustet. Nyolcz. XX. 582 lap. Ára 6 mark. Ez a legtökéletesb kiadás, fogjuk ismertetni. — 6. Erlauer Spiele. Sechs altdeutsche Mysterien. Von Karl Kummer. Wien 1882. Holder. Nyolczadrét 61 és 198 lap. Ára 7 mark 20 fillér. Annyiban egriek ezen mysteriumjátékok, amennyiben a XV. századi kézirat az egri könyvtárban találtatott és Samassa érsek a kiadónak rendelkezése alá bocsátotta.

(*Irodalmi dolgok.*) 1. Bougaud Emil hires munkája, melyet Spett Gyula és Dobos Lajos magyarra forditottak (A kereszténység és korunk. Nagyvárad.) második kiadásban fog megjelenni. Előfizetések 1 frt 50 krjával a forditókhoz küldendők Nagy-Váradra. Igen örvendünk a fényes sikernek, melyben nem csak a hires eredeti műnek, hanem a gondos forditásnak van része. — 2. A Magyar bölcsészeti füzetekből megjelent a II. folyam 2-ik füzete. Szerkeszti Barath és Böhm. Kiadja Aigner Lajos, Greguss Gyula (a hivő protestans) haláláról kegyelettel emlékszik meg a szerkesztő. — 3. Mentsük meg a magyar földbirtokot. Országgyülési beszéd, mon-

dotta Simonyi István képviselő. Pozsony, Lipcse. 1882. Nyolcz. 28 lap. — 4. A Kertbeny Károly által megkezdett de közbejött halála folytán befejezetlenül maradt „Magyarországi s Magyarországra vonatkozó külföldi német nyomtatványok“ folytatólagos összeállításával a a vallás- és közoktatásügyi miniszterium Petrik Géza könyvkereskedőt bizta meg. Petrik a könyvészet terén már régóta működik, sőt az ujabb magyar irodalomnak igen alapos összeállitása részben már meg is jelent tőle a magyarországi könyvkereskedők egyletének kiadásában, ugy hogy a Kertbeny által megkezdett nagyszabású mű befejezésére, mely hivatva van irodalmunk egy részét a külfölddel is megismertetni, minden tekintetben alkalmas szakember. — 5. Stokar Ferencz regensburgi ódondász, kiadta ó könyveinek 100 számu jegyzékét, mely csupa hittannal foglalkozik. Ugyanő kiterjeszteni akarván ódon könyvkereskedését, a könyvtárak igazgatóihoz fordul s kijelenti, hogy ép ugy egész könyvtárakat megvesz, amint egyes könyvekért, kettős példányokért tisztességes árakat kinál. Könyvjegyzékeit bérmentve küldi. Szerintünk ez Európában legolcsóbb ódondász.

(Kleutgen József halála.) Jézus sz. nevenapját előző éjjel meghalt Kalternben (Tirol) Kleutgen József S. J. Született 1811-ben Dortmundban, és 1834-ben Jézus társaságába lépett. Freiburg és Briegban a rhetorikát és a philosophiát adta elő, 1843-ban Rómába hivatván részint a Collegium Germanicumban mint tanár, részint a társaság különböző hivatalaiban és az Indexcongregatióiban nyert alkalmazást. — Kleutgen egyike azoknak, kik a német philosophia és az általa megmételyezett rationalistikus theologiának sirját ásták, temetését siettették. Miután Kant és egyéb hivatlan reformator a „dogmatismus“ vádja alá helyezvén azt, amit józanabb korok és iskolák gondolkozása teremtett, mindennel szakitott, az uj irány a bölcsészetben egészen uralkodóvá lett s a theologián is meglátszott hatása. Újat

akartak alkotni, de nem volt miből, az újság tehát szóbőségben, csatangoló gondolatmenetben, szétfolyó értekezésekben állott. P. Kleutgen a visszatérést könnyité, két művével „Theologie der Vorzeit“ és „Philosophie der Vorzeit“ utat nyitott a mozgalomnak, mely most általános, s mig eddig kevesen, és csak ösvényeken haladtak a tudományok gazdag tárházaihoz, az előkor tudományához, most már országút nyilt oda. Egynémelyik, kifogásolni valót talált irányán, azért P. Kleutgen álláspontja igazolására: „Zu meiner Rechfertigung“ czimű füzettel felelt. Ezen fő müveihez csatlakoznak: „Ars dicendi“ melyet irói munkássága első éveiben szerzett; később jelentek meg: „Ueber die Verurtheilung des Ontologismus durch den heiligen Stuhl.“ Rom. 1868. „Ueber das Vatikanische Concil“ 1869. „Die oberste Lehrgewalt des römischen Bischofs“ 1870. „Ueber die alten und neuen Schulen.“ Kisebb müveit hat kötetben Münsterben adták ki 1869. Életének utolsó éveit betegeskedve részint Gries, részint Kalternben töltötte. 1879-ben ismét Rómában volt, s a Collegium Romanumban a póttanfolyamot ő vezette. De egy nap a kathedrán ülve, az ősz tudóst szélhüdés érte, tanitványai fájdalommal fogták a roskadozót karjaikba. A leggondosabb ápolás mellett lassankint föllábadt, de Rómában nem maradhatott. S még ez állapotában sem hagyott föl a munkával: sajtó alá rendezte müvét: „Theologie der Vorzeit“, legujabban pedig a scholastikus dogmatica első kötete jelent meg, mely gyászolva hirdeti veszteségünket. Jól mondta P. Kleutgen egy római kritikusnak, ki a második kötetben sz. Tamás egyik nehezebb passusát kivánta értelmeztetni: „ott lenne helye az értelmezésnek, de én azt meg nem érem!“ Megérte küzdelmeinek irányt alkotó diadalát, vegye most szerzetes élete jutalmát.

(Dr. Zlathényi Béla) papnöveldei hittanár, munkatársunk jan. 14-én, Jézus legszentebb névünnepén, délben meghalt. Két év előtt elesett, ebből támadt jobb lábán

csontizület gyuladás, melyben 15 hónapig iszonyú fájdalmakat szenvedve, feküdt. — Harmincznégy éves volt, melyekből 11 évet az Úr oltáránál töltött el. A velőig ható szaggatásokat csakis a vallás vigasztalásai mellett türelmesen viselte, mig elvégre életereje elfogyott s miután a haldoklók szentségeiben részesült volna negyedórai halálküzdelem után csöndben elszunnyadt. Két irgalmas nővér (Vincentia és Lucia) tovább egy évnél bámulatos türelemmel és készséggel ápolta. A t. közönség ájtatos imáiba ajánljuk.

(Tournay,) Belgium városában levő kath. nyomdai vállalatról már többször szóllottunk, most arról tudósitanak, hogy a vállalat egy nagy palotaszerű gyárat állitott fel, mely decz. 8-án avattatott fel Rousseau püspök által. Az egész nyomdai, kötőműhelyi, öntészi, kereskedői személyzet, (számra 250) áldozáshoz járult. Az ünnepély után következett a dejeuner, melyen a püspök is részt vett. Az egyik főnök (Lefebvre) hajdan pápai Zuáv, a mult novemberben Rómában volt, és Ő Szentsége XIII Leonak átnyujtotta a pompás misekönyvet, (melyet ismertettünk.) Ő Szentsége azonnal kápolnájába vitette, azon igérettel, hogy ezentul belőle fog misézni. A vállalat (imprimerie lyturgique de S. Jean evangéliste) az egész lyturgia minden részletét vette kiadás alá s most még nagyobb terjedelemben, elegansabb alakban állitja ki a kath. istentisztelet tárgyait, mert nem csak nyomdai készlete dúsabb, hanem a legelső lyturgikus rajzolókat, metszőket, régészeket szerződtette vállalata számára.

(A Jézusrend) névtára megjelent: Catalogus Provinciae Austriaco Hungaricae Societatis Jesu, ineunt anno 1883. Viennae. Mayer. Sumptibus ordinis. Az osztrákmagyar tartomány (melyhez Australia is tartozik 33 taggal) számit 540 egyént, szaporodás csak 3 tag. Ezek közül is 39 más tartományokból csak ideiglenesen tartózkodik itt. Érdekes, hogy az egész világon élő jézusrendi tagok daczára az üldözésnek mely Német- és

Franciaországban érte, szaporodást mutatnak. Számuk volt 1881. év végén 10,792; most pedig 11,058 egyén. Itt bele van számítva a 3 ezerre menő növendékpap és 2926 laikus. Kár hogy a hitküldérek száma nincs kitéve. Az osztrák-magyar tartományban van 6 halottjuk, ezek közt Szigeti Nándor, ki 56 éves korában mult évi decz. 16-án Nagyszombathban meghalt. Ny. b.

(*Szentföldi hirek.*) Gatt gázai hitküldér irja, hogy maj. 9. megkezdette a missio ház épitését, s máris készen van a földszint, jövőre marad a II. és III. emelet. Nagy bajt okozott az alapkő letétele, mert Gaza talaján 10 meter magas törmelék van, melyet keresztül kellett ásni, hogy erős földhöz jussanak, vagy czölöpöket alkalmazni; ez utóbbit választották. Sok épitményre akadtak, egyebek közt egy zsinagoga iratos márványoszlopára. Pénzt is találtak minden nemzettől, mely valaha erre tanyázott. Egy rakmű kövezetről azt tartják, hogy a philisteusoké volt. Bizonyos tehát, hogy Gáza régi helyén áll, daczára némely tudós ellenmondásának. A munkások mind mohamedánok, a kőmivesek kapnak egy napra 2 frtot, napszámosok 50 kr., gyerekek 30 kr. A szent család házaért 8000 frankot kér török tulajdonosa. Minthogy a török kormány az Oroszországból kiüzött zsidóknak megtiltotta a letelepedést, talán olcsóbban is fogja odaadni. Köszönöm a küldeményt, Isten fizesse meg. A termés jó volt, de a kereskedés pang. Palmer, angol tudós megöletett, most jár erre az angol consul, hogy kikutassa gyilkosait; egy angol fregat czirkál a partoknál. — Ratisbonne irja: „Das heilige Land“ (Köln 1882. Bachem VI. füzet) czimü közlönyben, hogy uj Messiás támadt Jeruzsálemben; neve Rosenthal, oláh zsidó, özvegy ember, 3 gyermek apja. Ruházata modern, kürtőkalap, szép szőke szakál, lehet vagy ötven éves. (Az oláhországi zsidók tömegesen készülnek letelepedni a szent földön.) 1867-ben jelent meg először, mint mondá felsőbb parancsra; de csakhamar haza ment. Most nincs egyéb feladata, minthogy Sion királya legyen, a nem-

zetek mind jogara alá seregüljenek. Mert mint állítja, világos kijelentést kapott, hogy közeleg a világ vége, de előbb egy vallás, egy nemzet s egy király lesz (már t. i. Rosenthal ur), és Jeruzsalem lesz a fővárosa. Neki addig sokat kell szenvednie, de mindettől meg nem ijed. Volt Egyiptomban is, honnét rövid idő mulva visszatért, mert irva vagyon: „Egyiptomból hivtam meg fiamat." Egyiptomban pórul járt, befogták, de minthogy csendes messiás, kibocsátották. Minthogy Betlehem nagyon szerepel a jóslatokban, azt is meglátogatta, azt gondolván, hogy igy teljesitheti a jövendöléseket. Beszél, beszél, de senki sem hallgat rá, legföllebb hogy kinevessék. Mikor csodát kértek tőle, mondá, hogy csak egy csudát bir elkövetni, nézzetek rám, — ugymond — ki bir ekképen a napba nézni? És meredt szemmel a napba nézett. Nevezetes, hogy egynehány ószövetségi személyt felismert a mostani lakósok közt; egy vén arabsra ráfogta, hogy Ábrahám, a Jaffakapui vendéglősök Mózes és Áron, egy zsidóorvos Dávid stb. Bajos dolog, hogy egyikök sem emlékszik viselt dolgaira. Eredménytelen munkája folytán hazatért s három alakban ismét megjelent. A kath. egyház ellen az a kifogása hogy elvetette a körülmetélést, és a szombatot. De ki győzné elmondani ötleteit! — Szentföldön, Egyiptomot is bele számitva a g. és l. katholikusok száma 55,181. Ott azt vélik, hogy minden német protestans; azért egy tüzes franczia megbotránkozott hogy egy kath. intézetben a német nyelvet tanitják: langve national de l'erreur (a tévely nemzeti nyelve.) A spanyol zarándoklat 150 egyénből állott. — A damaskusi kapunál egy romra akadtak, melyek egy templom falai voltak, s feliratokból kitünt, hogy a templom sz. István vértanu tiszteletére volt felavatva. Egy szép kórházat épitett Jeruzsalemben Piellat Amadeus gróf; és orvosa Dr. Sabadini; itt bármely vallású ember gyógyittatik. A betegápolást Józsefapáczák kezelik. — Az Ecce homo kápolna ilyen feliratot kapott: Ad arcum Ecce homo; ubi Pontius Pilatus Christum Judaeis tra-

didit ut crucifigeretur. Oroszok sok földet vásárolnak szent földön, ugy látszik egyes vidékeket akarnak, megvenni, hol oroszok lakván, független gyarmatokat alakitsanak.

(*Az Izlamismus*) is támasztott prófétát. Mohamed vallása, látva, hogy Európából kiszorítatik, Afrikára vetette magát s ott nagy eredménynyel hódit a négerek közt. Kevés hinnivalója, az érzéki örömök, melyeket nem csak megenged, hanem ugy ahogy szentesit, s a jövő életre is kilátásba helyezi, nagyon megnyerte a négerek tetszését s állitjuk, hogy az utóbbi 50 évben 12 millió lett mohamedan. Azonkivül Sudanban egy próféta támadt: Akmed Mohamed, scheik. Származik a fehér Nil egy szigetéről, 70 órányira Chartumtól. A próféta családjából mondja magát eredettnek és miután a mohamedán jóslatok szerint a Hegira 13. századában mely a jelen évi novemberben következnék be, a Mohamed vallás ujitója világuralomra segiti a török vallást, ezek végrehajtására vállalkozott. Taval fölkelést rendezett, megigérte, hogy hiveit nem érinti golyó; ámde kegyetlenül szétporlasztotta őket a kiküldött katonaság. Utóbb 40 ezeret gyüjtött s az ellene kiküldött Jussuf basát 12 ezer katonával éjjel megtámadva, csaknem az egész sereget meggyilkolták. Most még nagyobb erőt gyüjt, s reméli, hogy megverekszik az angolokkal is. Fájdalom, hogy a kereszténység plántái ama vidéken mind elvesznek, a fanatikus düh áldozatai lesznek.

(Csudálatos dolog) hogy napjainkban is még a düh eszelősséggé lehet; ilyen a hitetlenek és protestansok azon vádja, hogy a jezsuiták tanitják: a czél szentesiti az eszközöket. Ki van mutatva, hogy azt soha nem tanitotta egy jezsuita sem, annál kevésbé vallotta a rend. Roh jezsuita 1000 tallérjára, s melyet a tübingi egyetem kath. és prot. történészeinek kellett volna birálat után jutalmul odaitélni, még most sem akadt pályázója. Tehát kitünt, hogy ez aljas rágalom s mégis rájok kenik mindazok, kiknek nincs tudományos szemérmök,

különben őrizkednének az aljas rágalomtól. Lám Drouet a franczia conventben ezeket mondotta: „miután erényünk semmire sem vezetett, legyünk rablók a nép boldogságáért!“ És ugy tett amint beszéle. Ime ez valotta az elvet: a czél szentesíti az eszközöket. Mért nem idézik Drouet vagy a convent nevét? Miután a convent ezen elv szerint cselekedett, történetileg is helyesen cselekszünk, ha azt mondjuk: a fr. convent elve szerint a czél szentesíti az eszközöket.

(T. olvasóinkhoz.) Figyelmeztetve lettünk, hogy multkori czikkünk a „Franczia állami nevelés“-ről azon benyomást gyakorolja az olvasóra, mintha Francziaországban manap kizárólag csak állami (elemi-, közép- és felső) iskolák léteznének. Ha czikkünk csakugyan e benyomást gyakorolja, akkor azt oda kell módositanunk, hogy nem ez a létező status quo Francziaországban, hanem igenis e status quo létesítésére törekszik minden eszközzel a mai köztársasági kormány és törvényhozás. Ezt akartuk mondani. *Sz.*

(Levél Chinából.) Ning-Po, 1882. okt. 13. Tavali szeptember óta, midőn önnek utoljára irtam európai orvosok egészségemet némileg és rövid időre helyreállitották. Azóta csaknem föltétlen tétlenségre vagyok kárhoztatva, kivált az utóbbi időben, ugyszólván, a sz. misén és parancsolt lelkigyakorlataimon kivül egyebet semmit sem teszek. Tenni szeretnék, még pedig mint vélem sokat, de nincs erőm, s amellett mások is váltig arra intenek, hogy ne dolgozzam, hanem nyugalomban maradjak. Már annakelőtte irtam önnek, hogy beteg vagyok; azóta a betegség folyton tartott, jóllehet különféle változaton ment át. Valami öt hónap óta testi ereimet egészen aláásta s a szó szoros értelmében csak lézengek; gyomrom nem képes emészteni, ha vérhassá válik, ugy gondolom át nem gázolom. Midőn uj évkor Ning-Pón átutazva itt elbetegedtem, kértem püspökömet, hogy azon esetre, ha meghalok, önt tudósítani sziveskedjék; meg is igérte. Azt reméltem ugyanis, hogy ön

közvetitése által halálom azon keveseknek, kik barátságokra vagy ismeretségökre méltattak, tudomásokra jutván, majd a sz. misében legalább egy mementot ajándékoznak. Nem mondhatom, mennyire hátravetett e betegeskedés minden tekintetben; a chinai nyelvben is igen elmaradtam, azt is feledni kezdem, a mit már tudtam; mások, kik velem egy időben jöttek, már igen nevezetes előmenetelt tettek, jóllehet egy közülünk, ki velünk jött, már meghalt vérhasban; ő volt a legfiatalabb és legkedvesebb. Könnyen elképzeli ön, hogy ily állapotban a munka, még ha időnk van is, nem igen izlik; s valóban nemcsak testileg, de lelkileg is le vagyok csépelve, csak a hit és azon gondolat nyujt még életet, hogy a jó Isten akarja ezt igy. Másik, de nem lényeges oka eddigi hallgatásomnak és tétlenségemnek a következő volt. Küldeni akartam önnek nem utleirást, sem valami aprólékos muló esemény, hanem olyas valamit, a mi a Magy. Sionnak, mint tudományos folyóiratnak keretébe kissé jobban beillett volna. Az elsőre azért nem volt nagy kedvem, mert mi missionáriusok helyhez vagyunk kötve s legföljebb a kijelölt kerületben teszünk minden évben egy kis körutat, vagy pedig az évi gyakorlatok alkalmával teszszük meg változatlanul ugyanazon utat. Természetes, hogy ha ezekről az ember egyszer szólt, már másodszor nem szólhat, ha csak ugyanazt nem akarja mondani. A másik tervhez pedig azért vonzódtam jobban, mert itt a tárgy bővebb s azért a mozgás is könnyebb. Ugyanis folytatólagosan el akartam mondani mindent a chinai nép életéről, sajátságairól, történelméről, tudományos képzettségéről és állásáról, társadalmi intézményeiről, azonkivül a keresztény vallás megjelenéséről, küzdelmeiről, kilátásairól és más egyéb dologról. Erre nézve egy kis előleges tanulmányozás és olvasásra volt szükségem, amit mennyire-annyira tettem és már anyagot valamennyire gyüjtöttem; továbbá szükségem volt arra, hogy a népet az ő szokásaiban, életében átértsem, amit csak tapasztalás által lehet elérni. A

dolgozat eleje meg van kezdve s jó csomó le is van irva, de bevégezetlenül asztalom fiókjában hever ápril hó óta. Nem valami mély kutatásokat és buvárlatokat akartam létrehozni, ön tudja, hogy erre én képtelen vagyok; mégis minthogy önnek olvasóköre nagyobbrészt képzett és avatott egyénekből áll, illő, hogy izlésökhöz mért táplálékot találjanak. Kétségkivül könnyen akadnának kik mondanák: igenis eleget olvastunk a külirodalom termékeiben Chináról; de vajjon igaz-e az mind, s még ha igaz is, jobb szeretnők a dolgot részletezve oly egyén által, ki közülünk való. Egyébiránt nem hinné ön, mennyi badarságot olvas az ember a különben elég hitelesnek tartott müvekben is, igen sokat kötve kell hinni; leggyakoribb hiba a nagyitás és túlhajtás. Tavasz elején irtam Erdélyinek s kérve kértem őt, hogy jőne a jó ügynek segitségére gyakoribb tudósitások és közlemények által. Elébe tettem, hogy ő azt könnyebben teheti, mint a ki már a nyelv első nehézségein átesett, magát évek hosszú során a chinai papi ténykedésre képesitette. Ha a jó Isten méltónak fogja találni nyomorult életemnek kegyelmezni s megrendült egészségemet helyreállitani, remélem, hogy meg fog ön elégedni szorgalmammal; mert szándékom voltaképen az, hogy az itteni állapotokra tehetségem szerint való és kellő világot deritvén, némileg kifejteni segitsem azon hivatási kegyelemnek csiráját, amelyet Isten talán egyik-másik magyar áldozárnak lelkébe rejtett s igy talán eszköz leszek arra, hogy utánunk mások fognak jőni Chinába. Mert emberre van szükségünk még inkább, mint pénzre. Érdekes tudósitás volt az, a midőn irta, hogy valaki chinai nyelvtant és chinai szótárt irt magyar nyelven. Elképzelheti ön vagy el sem képzelheti, menynyire kiváncsi vagyok e dologra. Ugyan mi módon járt el ezen töladatban? Minő irásmódot követ? Ha nem lakott a szerző itt Chinában, nem hiszem, hogy sikerüljön neki a chinai nyelvet a magyar nyelvre alkalmazni. Ama nagy száju franczia buvárok igen otthon maradtak,

de amit tudtak, azt a franczia missionáriusok müveiből tanulták. Tavaly küldtek rendtársaim egy német chinai nyelvtant, valami berlini Schott-tól. A dolog oly sületlen hogy felét sem birtam elolvasni, félretettem. Most már nem folytatom tovább; majd nemsokára megint, ha Isten életet és egészséget ad. Ugyancsak közelebb hozzáfogok az önnek szánt munkához; szeretnék egyszerre annyit küldeni, hogy több füzeten át beérje. Isten áldja meg. Ürge Ignácz, missiotársasági áldor.

(*Furcsa dolog,*) hogy a spanyol inquisitiot még most is a katholikus egyháznak tulajdonitják; legujabban előjött vele Herman Ottó, akiről az a hir, hogy nem csak a pókászathoz ért, hanem egyéb tudományban is jártas. Ennélfogva tudnia kellene, hogy a spanyol inquisitio nem az egyház szennye, hanem spanyol nemzeti intézmény. Valamint ami népünk káromkodását nem szabad az egyházra kenni, vagy hogy az orosz pálinkát iszik, az olasz lesből öldököl, a cseh csal, ép ugy a spanyol inqusitio a faj kiváltsága. Őseik, mint gladiatorok tüntek ki, utóbb eretnekégetés volt mulatságuk, most bikaviadal. A török és arab egy vallásnak hivei, t. i. a mahomedánnak; de még a török buta, az arabs, müvelte a tudományokat, a IX—X. századokban mint a tudomány restaurátorai szerepeltek Olasz és Spanyol országban. Ezt a különlegességet mindenki a fajnak tulajdonitja, s mégis a spanyol inquisitio miatt, merőben az egyházat okolják, mely a vérontást tiltotta. Valamint a föld közepén dúló tüzek, ha kitörnek a vulkánokon, csak a hegyoldalának ártanak, mely kibocsátotta, ép ugy a nemzeti sajátságok miatt nem szabad okolni az egyházat. Vagy talán a czél szentesiti a hazugságot? Minden eszköz jó, még a ferditès is, mihelyt vele az egyháznak árthatunk?

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

PÁZMÁNY PÉTER SZOBRA.

(Vége.)

VII. Legszebb, azaz leginkább igéző az emléken a bold. Szűz, kinek alakja magasztos szépségben az istenanyai méltóságot fejezi ki. Raphaeli szépség, aetherikus fönség. Nem édeskés, szeretettől olvadozó anya, aki a szeretet érzelmében már felolvadt, hanem, noha boldogsága tavasz korában van, már is érzi hivatását, s valamint a próféták arczain látható a jövendő, ugy szűz Mária arczáról olvashatjuk a jövendő dolgokat, mintha gondolkodnék a szegekről, melyek a kis Jézus kezecskéit majdan átlyuggatni fogják.

A szépség, szüzi komolyság, érzettisztaság erőteljes kifejezése. Egészen Jézusára mélyed tekintete, boldog csak annak mosolyában, aggódó csak annak elmélázó arcza miatt. Valóban a gyengédség és kellem ege, melybe tekinteni jól esik a léleknek s felüdül a kettős bünnélküliség látásán. A szentség, szelidség előállitásában nincs semmi tulzás, melynek vége modorosság. Valami ünnepélyes magasztaltság vonul el szüz Mária arczán, melyben a dicsőülés vonásai is észrevehetők. A typikus, egyetemesen használt nagyszerüségektől óvakodott a művész; komoly méltóság terül el arczán. Csak imádkozva lehet megállani előtte; mert nem csupán földi asszony, hanem átszellemült nő, ki miután Krisztusnak az

embernek adott végtelen életet, mindazon boldogságban részesül, melyet egy teremtmény elviselni bir; ki közvetitse Istennel az emberiséget, mint csakugyan legelőbb benne és általa egyesült teremtményével az Isten. Ah mennyi sziv dobbanása fogja üdvözölni szobrát! Ez a müvészet pártolóinak és müvészeknek legnagyobb jutalma, hogy még haláluk után is magasztos érzelmeket gyujtanak az utókor sziveiben. A pyramisok a halál emlékjelei, a szent szobrok, a jámborság és áhitat örök emlékei, évszázadok imája kezdődik, mikor lelepleztetnek.

Azért igen megfogható, hogy a műértő maecenas, kápolnája oltárára is akarja megrendelni a szép alakot. Szellemhangokon évezredeken keresztül fogja hagyományozni azon áhitatot, mely az „Immaculata“ bevallott hivében ég, és folyton dicső tettekre gyullasztja.

A kis Jézus, kiterjesztett karjaival a gyermeki szelidség, az egész emberiséget átkaroló szeretet édes kifejezése; mintha a keresztre készitené kifesziteni karjait, oly édes melancholiával tárja elénk. Nyiló mosolylyal tekint, bűbájos ábránd, isteni boldogság dereng arczán. Keble csaknem átlátszó, mintegy látjuk keble fohászát, szive dobbanását; már is a mienk, ölelésre tárja ki karjait.

VIII. Ami a nyitott ajkat illeti, ez otthonos és tökéletesen jogosult a müvészetben. Láttam egy Murillo madonna arczán is nyitott ajkat, mely a döbbenés ámulatának jelvénye. Raphael „El Spasmo“ képén több alak nyitott ajakkal van ábrázolva, hallani véljük a vezető katonának vezényszavát, nógatásait. Lessing is mondja, „hogy az igazság szükséges a léleknek; zsarnokság azt elvonni az embertől a müvészetben. De ne menjen az igazság a karikaturáig.“ Ezen kivánalomnak elég van téve. „Egyedül az gyümölcsöző a müvészetben, ami a képzelemnek szabad tért enged; mentül többet látunk, annál töb-

PÁZMÁNY PÉTER SZOBRA.

bet kell hozzá gondolnunk, s ezen arányban többet látunk is. Midőn Laokont sóhajtani látjuk, a képzelem hallja kétségbeejtő lármáját is.“ stb. Pázmány szobra bőven fejezi ki a szónoklatot, a beszéd tényében kifejezi egy magyar jezsuitának szónoklatát.

Ezek után nem kételkedünk a szobrot Michelangelo Mózeséhez hasonlitani, ami a helyzet hűségét, a formák, mint eszközök czélravezetőségét illeti; mert hiszen egyebekben különbözik tőle. Mózes jogosult haragban szólal meg a zenebonás zsidó nép előtt, melyet komoran lenéz, korhol, Pázmány pedig a Krisztus egyházába visszaszerzett néphez atyai szeretettel beszél. Amazon a vezér uralma tükröződik, itt a bölcsész és lángész nyugodt kifejezése. Amaz büntetést hirdet a zendülőknek, ez jutalmat ad az állandóságnak. Mózes ülve van előállitva, Pázmány állva szónokol stb; de mindezek csekély eltérések. Hasonlóvá teszi a müvészeti tökély; az eszközök egyszerűsége, a helyzetet magyarázó indulatok. Az látta a haragvó Istent, ez látta Isten boszuló ostorait pusztuló hazáján. Az kiválasztatott, hogy az Isten népét visszavezesse hazájába, ez, hogy Isten elpártolt népét visszavezesse a kath. egyházba. Oly márványok ezek, melyek gondolkodnak, az elmult zivatarok felett elmélkednek s előre látnak. Ott is, itt is éreztük a vallásos meghatottság, a szomoruságnak (örömtől kevéssé behintett) érzelmeit. Mert Mózesnek ép ugy, mint Pázmánynak, ámbár sokat tettek, érezték is az égő csipkebokor hevitő szellemét (amaz Arabiában, ez az oltáron) még elég okuk volt aggódni, hogy vajjon a végkifejlés milyen lesz?

IX. Maszlaghy Ferencz a „Magyar Koronában“ ekképen ir a szoborról:

„Mária országának és áldást patakzó cultusának második Státora, Pázmány Péter nem nélkülözhette emlékszobrán azt, kinek fényteljes életén át mindig leghőbb

tisztelője vala, kit költői elragadtatásában egy örökbecsü klassikai fenségü s e falak között most is zengett hymnusával magasztalt, — a bold. Szüzet hazánk Patronáját. A mű hirdeti mesteri kezét alkotójának. Leirhatatlan báj és szendeség van e bámulatos tökélylyel kivitt arczon kifejezve. Mellette a gyermek Jézus, áldásra szétt tárt kicsiny karjaival, hasonló műtökélylyel kidolgozva, a szent naivitás jellegét viseli magán. Mintha mondaná ott a magasban: azon hatalmas ember ott lent, engem hirdet, őt hallgassátok! Az egész egy megragadó művészi expositiót mutat, mely eszméjének magasztossága, áhitata, szendeségével mintegy enyhiti ama tüzet, lángot és erőt, melyet az alatta levő Pázmány alakja kifejez.

Pázmány alakjára csak egy jelző illik. Impozáns egész teljében. A két ember magasságnyi hatalmas, fejedelmi alak egészen szabadon áll, s első pillanatra már megragadja a szemlélőt. Itt Pázmányt látjuk, a nagy és hatalmas szónokot ékesszólása zenithjére emelkedve. A fej és arcza leghivebb portrait; fején a magas bibornoki barett, mely alól mély értelmet sugárzó nyilt homloka, erős ivezetü s nagy szellemeket jellemző dús szemöldei látszanak. Felpedert bajusza, hullámos szakálla, nyitott ajkai mintegy élő lényt varázsolnak elénk. Az arczban benne van az egész Pázmány; tüz és lélek, erő és elszántság, elszéditő ihlehete a meggyőződés szónokának. Vállairól müvészi törésekben foly alá a bársony mozetta, mellén ismert keresztje. Jobbját emelten tartja a legélénkebb actióban, baljában egy nyitott könyvet, melynek egyik lapján a Jézustársaságiak emblémája J. H. S.; a másikon ugyanazok jelmondata, melyet Pázmány is megtartott: „Omnia ad majorem Dei gloriam“ — olvasható. A derékon alól a gazdag himzetü rochetum látszik. A csipkék ezen karingen oly művészi tökélylyel vannak kivíve, hogy nincs az a középkori művész-apácza, ki finomabban tudta volna szőni. A karing alatt a hosszu selyem talár ereszkedik alá, melynek redőzetei, törései oly mesterileg vannak kifaragva, hogy a szemlélő, kivált

oldalt nézve valódi fehér selymet vél látni. Az egész alak összbenyomása a nézőt megragadja, figyelmét leköti s minthogy nemcsak az óriási bazilika roppant dimensióhoz képest a legszerencsésebb és művészileg eltalált arányban van, hanem a még szerencsésebben választott helynél fogva, a bármely oldalról belépőnek egyszerre szemébe ötlik, természetes hogy ki e nagyszerü egyház ivei alá belép, első pillanatban annak legbecsesebb, legdrágább kincse fogja lekötni figyelmét."

Walter Gyula a „Magyar Államban" ezeket mondja:

„Óriási képhez hasonlit, mely gyönyörüen dolgozott márványkeretbe van foglalva. Valójában azonban szobor az.

Nem talajon nyugvó alapzaton áll, hanem be van illesztve a falba, ugy mindazáltal, hogy a szobor maga, egy körülbelül 2 lábnyira nyuló alapon foglal állást. Pázmány egyházi öltönyben, fején biretummal, jobbját magasra emelve, baljában a sz. irást tartva, áll.

A szobor hüen Pázmány életiróinak leirásához, középtermetünek, nem épen izmosnak, hosszas arczúnak van előállitva, szép tömött, — de nem hosszu szakállal és bajusszal. A phidiászi kezekkel készült szobor remekül visszatükrözi Pázmány kiválóan nagy lelki tulajdonait. Méltóságteljes testtartása, kellemes és szelid tekintete, a mély gondolkozású férfiu plasticus nyugodtsága, az erős meggyőződés szilárdsága, az átható jámborság és kegyesség szendesége, mindezen fényes tulajdonok annyi elevenséggel, annyi, a csalódásig menő hűséggel, annyi melegséggel tükröződnek vissza az éllettelen kőtömegből, hogy megállva alatta, nem a nagyszerű szobor élvezetes szemléletébe, mint inkább az életre kelt nagy férfiu elragadó bámulatába látszunk elmerülni.

Aki olvasva Pázmány életét, vágyat érzett ma gában látni e dicső alakot, tekintse meg a nagyszerü emléket, és látni fogja a XVII. század első tizedeinek nagyhatalmu vezérét, amint az korának nehéz küzdelmeiben, az

igazság öntudata által szilárditott meggyőződés rendületlenségével diadalmasan harczol. Az látni fogja alakját azon hatalmas egyháznagynak, kihez hasonlót, mint Fraknói mondja: a világegyház keveset, a magyar egyház egyet sem képes felmutatni. Az látni fogja a protestantismus ama rettegett ellenfelét, ki mélyen meglevén győződve amaz igazságról, miszerint az egyén üdvösséget, a társadalom jólétet csak a kath. egyházban találhat, egészen életének végszakáig, azon időpontig, midőn a sok gond, fáradság és a szakadatlan óriási munkásság megtörvén testi erejét, lehetetlenné tevék az előbbi mérvű munkálkodást, csüggedetlen kitartással fáradozék a kath. hit terjesztésén és az eretnekség kiirtásán.

De nem csak ezeket fogják látni a Pázmány-emlék szemlélői, kiknek száma pedig közelről és távolból bizonyosan igen nagy lesz. Fognak látni mást is. Fogják látni ragyogó bizonyitékát e nagy férfiu méltó hivatalutódja áldozatkészségének, a dicső lelki tulajdonok ép oly dúsgazdag birtokosa fejedelmi bőkezüségének; fogják látni egy bámulatra ragadó, bűvölő hatású alkotását kegyelmes főpásztorunknak, kinek magas személye iránt ép oly hódolattal és odaadással viseltetik minden magyar kebel, mint amily bámulattal és kegyelettel őrizi a nagy Pázmány halhatatlan emlékét.“

A „Religio“ igy szól:

„*A Pázmány-szobor*, melyet Magyarország herczegprimása, Simor János bibornok fejedelmi bőkezüséggel készíttetett, bizonyára nagy vonzerőt fog képezni. Ez a szobor valóban szép, s a nagy mesternek, Della Vedovának, mint ezt több olasz lap is elismeri, legjobb műve. — Volt alkalmunk egy év előtt a milanói kiállitáson látni Della Vedova gyönyörű szobrait, melyek általános bámulás tárgyát képezték. Előre tudtuk, hogy a genialis művész kezéből csak szép mű kerülhet ki, de amit Pázmány szobrában bemutat, az felülmulta minden várakozásunkat. — Igaz, hogy a terv, a felfogás voltaképen Simor bibornok érdeme, mert azon tervek s rajzok, me-

lyeket a művész előterjesztett, nem feleltek meg azon magas eszmének, mely Pázmány emlékéhez füződött. Ő eminentiája ugy akarta Pázmányt megörökiteni, mint lánglelkü hitszónokot, ki velőkig ható igazságaival a nép lelkébe az isteni igék malasztját csöpögteti. És valóban, nem is lehetett volna szerencsésebben visszatükröztetni Pázmány nagyságát, mint átszellemülten a hitterjesztés, hiterősités dicső hivatásától, beszélve a néphez, oktatva, tanitva a gondolkozókat, erősitve a gyöngéket. — A milyen helyes volt Simor cardinalis felfogása, ép oly méltó vala az eszmének megtestesitése Della Vedova remek vésője által. — Mennyi fönség, lelkesültség, erély és szivjóság, férfias meggyőződés és áhitat sugárzik felénk e márvány arczból. — A kifejezésben annyi az élet, oly világosan van visszaadva a szellem, a gondolat, mely a nagy főpásztort szónoki tevékenységében lelkesitette, hogy valóban elfeledjük, hogy csak hideg kőszobor az, mely felénk nyujtja karját, hogy a tekintetnek, mely rajtunk nyugszik, nincs fénye, deleje, hogy a mozogni s melegnek lenni látszó arczizmok merevek. De nemcsak e bámulatra méltó tökélylyel modellált arczban nyilvánul a természettől oly csodás módon ellesett élet. Az egész test állásában a szónoklást kisérő gesticulatióban oly élethűség rejlik, mely megkap, hogy ne mondjuk, megdöbbent. És minő finomsággal, mesteri tökéletességgel vannak dolgozva a szövetek a ruházatban. A mi bársony, selyem, gyolcs, csipke, az oly félreismerhetetlenül tolul szemünk elé, hogy csaknem hihetetleneknek tartjuk, miszerint a legmagasabb művészet bár, képes legyen márványból ily különböztetést előállitani. A milyen kitünő mestermü maga a szobor, ép oly genialisan van tervezve és alkotva az architectonicus háttér és környezet, mely szintén carrarai márványból, valamivel szürkébb szinezetűből, van alkotva. Az ezen keret felső részét bezáró félkörben, hófehér márványból, dombormü alakban szemléljük a Boldogságos Szűz Máriát Jézussal, virágoktól környezve. — Még a legridegebb

keblet is a keresztény szeretet melege fogja átheviteni e gyönyörü alkotás szemléleténél. Ha akarod minden jónak, minden magasztos és szent érzelemnek harmonicus kifejezését láthatólag magad elé varázsolni, akkor tekints e felséges képre és szived lelked fel lesz világositva, meg lesz nemesítve. Nincs festő, kinek rendelkezésére áll a szinpompa ezerféle változata, aki ily elragadólag tudná ábrázolni e képet, mint azt Della Vedovának sikerült előállitani a liliomszinü márványból. — Ajánljuk hazai művészeink figyelmébe e nagyszerü monumentumot, mert széles Magyarországon ehhez hasonló mintaalkotást nem találunk, mely finom izlés, helyes felfogás, plasztikai tökély, természethüségből fakadó egészséges idealismus és mesteri technica tanulmányozására alkalmasabb volna."

Dr. Kőrösy László ekképen ir:

„Az egyház és a haza szeretete van itt márványba vésve. Egy uj oltárral gyarapodott hazánk legszebb székesegyháza. Annak az oltárnak a szentje Pázmány Péter, s áldozati lángja az egyház és haza forró szeretete. Zajtalanul, minden feltünés nélkül állitották föl a Pázmány-emléket főszékesegyházunkban. A nagy álvány erős gerendázatát gyorsan eltávolitották, a hátralevő munkát sebten elvégezték, hogy a diszes emlék az Immakulata ünnepén már a maga teljes magasztosságában készen álljon. Lehetetlen emelkedő sziv nélkül a szép emlék felé közeledni. A nagy Pázmány Péter dicső alakja áll előttünk, a XVII. század leghatalmasabb tollu irója s legerélyesebb szavu szónoka, s tulzástalanul: a legnagyobb magyar primás. A rendkivüli, finoman stilizált emlékü foglalata a főszékesegyház mesterséges szürke márványához, szinben és fölszinben egészen talál. A pillérek remekül vannak diszitve s bizonyos gyöngédség ömlik el az egész foglalaton, melyet legfelül a tetőző hajlatban a boldogságos szüz anya s a gyermek Jézus erős domborműve ékesit. Az emléket feszület tetőzi. A talpazat kiemelkedik a falból s erős gyökerü talpkövön áll maga a

szobor. Pázmány Pétert a turini jeles szobrász Della Vedova, szónoki állásban ábrázolja. A talárba öltözött alak, jobbját magasra emeli, baljában a könyvek könyvét, az evangéliumot tartja. Fejét a biretum boritja, mely azonban nem födi el egészen szigoru homlokát. Nagy átható szemeiben s beszédes ajkán szónoki ihlet van kifejezve. Erős bajsza s dús spanyol szakála, még férfiasabb kifejezést kölcsönöz anélkül is férfias és erélyes arczának. Van a szoborban bizonyos ihletszerüség, a mit mind a müvész adott meg. Kivitelében rendkivül finom, egész a legapróp részletességig. Herczeg-primásunk örök emléket emelt magának is, hogy a nagy Pázmány Péternek harmadfélszázad év leforgása után fejedelmi bőkezüségével oly remek szobrot állittatott, mely nemcsak a főszékesegyház egyik disze, de remek szobrászati müvekben szegény hazánk legelső szobrai közt foglal helyet."

Kovács János a „Szegedi Hiradó" munkatársa szeptember hóban Olaszországban utazván, látogatást tett Turinban Kossuth Lajosnál, ki miután egyről-másról nevezetessen a Szegeden felállitandó egyetemről elmondta volna nézeteit, nyilatkozott Pázmány Péternek épen akkor Turinban készülő emlékszobráról is. „Itt aztán, — irja a „Pesti Hirlap" tudósitója, m. évi okt. 14. számában, — a haza magyarosodására, a vidékek magyarositó voltára tért át Kossuth s majd ismét az esztergomi érsek müködésére és az általa Della-Vedova turini szobrásznál megrendelt és már el is készült Pázmány Péter bibornoknak szobrát emlitette, melegen ajánlva, hogy mint hazánkba kerülő nagyszerü emléket, ha valami szépet akarok látni, el ne mulaszszam megtekinteni s részletesen megmagyarázta, hol és merre találhatom meg a szobrász mütermét."

X. Érdekes tudni az olasz lapok magasztaló nyilatkozatait Pázmány szobráról. (Jobbára Maszlaghy forditása szerint.)

A „*Gazetta Piemontese*" czimű turini napilap mult évi szeptember 14-ki 253. számában Dr. Vinaj következ-

zőleg ir a Pázmány szoborról: „Pietro Della Vedova, városunk egyik legkedveltebb s legkitünőbb müvésze (simpatici e valorosi) egy uj szobormüvet fejezett be, mely Magyarország egyik legnagyobb székesegyházát, a primási székhely, Esztergom kathedrálisát fogja diszíteni. A mű anyagilag is colossalis: Pázmány Péter bibornok szobra. (Miután elmondotta ki volt Pázmány, ekképen folytatja.)

„Azon élénkség és nyughatatlanság, (vivacitá ed irrequietezza) mely a bibornok physicai és erkölcsi jellemének fővonásait alkotják, nem csekély nehézséget képeztek a müvészre nézve, ki szobrában a magyar erélynek igaz és átérzett képét óhajtotta kifejezni.

Állithatom, hogy Della Vedova szobrában ezen feladatot a legszerencsésebben megoldotta.

Pázmány legünnepélyesebb momentumainak egyikében van ábrázolva, midőn prédikál, még pedig azon pillanatban, midőn a szónokon a legélénkebb fölindulás uralkodik s mintegy akarata ellen magával ragadja, midőn a szó gyorsan, hévvel foly ajkairól, s a taglejtés élénk és erőteljes.

Pázmány alakja egyenes állásban van vésve, az izmok kifejezése az arczban és a fölemelt jobb karban van összpontositva. A gazdag bibornoki öltözet a szónok testén igazi és hibátlan elegantiával ömlik végig.

A nagy főpap alakja ünnepélyes és fönséges mintha csak hallanók a tüzes jezsuita lelkesitő szavait és kárhoztatásait, oly hiven van visszatükrözve e szóborban a bibornok izgékony élete. (La vita agitata del Cardinale si rivela per intiero in quella statua.)

S mindezt a müvész a legegyszerübb módon vitte ki, minden tulzás, minden mesterkélés nélkül; a szobor jól van mintázva, mesterileg van rajzolva, nem találjuk rajta némely bukott ujitáshajhászók könnyü megvetését, sem a divatszagu mesterkéltséget, két hiba, mely egyaránt sért és boszant. Della Vedovának sikerült egy idegesen izgatott és nyugodni nem tudó személyt a kocz-

kázott helyzetek legnagyobb józanságával (massima sobrietá di pose arrischiate) az érzelmek legbölcsebb takarékosságával márványba vésni.

Különös ellentétet képez a bibornok eleven és erőteljes alakjával szemben a Madonnának és a gyermek Jézusnak egészen békét és költészetet lehelő jelenete mely domborműben van kivíve, két elegans frisekkel diszitett nyugpilléren nyugvó pártázatra helyezett lunettában. A nyugalom érzetét leheli a jelenet, mely a Pázmányszobor mellett van, ennek, az ellentét törvényénél fogva nagyobb elevenséget és mozgalmat kölcsönözve. Az a kedves és gyöngéd Madonna nyugtalan fiacskájával, virágaival, a müvésznek leleménye; az egyik jelenet nem kiegészitője a másiknak, de az egyiknek nyugalma növeli az izgalmat, mely a másikban kifejezve van. Mulékony villáma az élénk fénynek, mely megszakitja pillanatra a sötétséget, hogy annál mélyebbnek tüntesse föl azt. Szerencsés és sikerült csel, melylyel a müvész élt! (É una astuzia felice e riuscica di artista.)

Della Vedova, ezen müvével uj diadalt füzött szép hiréhez, egy remekkel szaporitotta kitünő (simpaticissimi) müveinek sorát, s tanuságot fog tenni a magyar müvészek előtt olaszországi müvésztársaik kitünő voltáról, s a nemes és szép Turinnak haladásáról a müvészetekben.

A kitünő szobrász müve a Della Vedova palotában (corso Vittorie Emanuele II. Nr. 93.) van közszemlére kitéve; polgártársaink kényelmesen megtekinthetik a kitünő müvész szobrát, a nagyértékű drága ajándékot, melylyel Simor János Bibornok Herceg-Primás az esztergomi székesegyházat gazdagitotta.“ Az „*Il Monte Rosa*“ czimű hetilap e czikket egész terjedelmében átvette.

A „*L'Unità Cattolica*“ szeptember 29-iki száma a következőket irja: „Főmagasságu Simor Bibornok, Magyarország Primása, nem rég megbizta Pietro Della Vedova szobrászt egy fontos munkával, egy szobor készi-

tésével, mely Magyarország egyházi történelmének egyik nagyhirü személyét Pázmány Péter bibornokot ábrázolja. stb.

A mű sikerült, méltó Pázmányhoz, méltó a főmagasságu megbizóhoz és a kitünő müvészhez. Az alak nemes, az életnagyságunál jóval nagyobb arányokban, carrarai márványból készült, talárban és mozettában, egyik karja szónoklásra van fölemelve, az egész a nemes egyén tiszteletparancsoló méltóságát, a szónok lelkesedését, Isten szolgájának áhitatát, a püspök tekintélyét és a pásztor szeretetét tükrözi vissza. A szobor mintázata kitünő, a rajz mesteri, a helyzet kellemes (graziosa la posa) s anélkül, hogy akár a merevségbe, akár a modorosságba lépett volna, a szobrász lángesze fenséget, elegantiát és nem közönséges életet lehelt e márványba. A szobor oldalánál két nyugoszlop van, melyeken egy algerenda (architrave) nyugszik; amazokon és ezen classicus stylben tartott dombormüvü fries fut végig. — A nyugoszlopokon egy pártázat emelkedik frisekkel diszített párkányzattal, s közepén a kitünő müvész domborműben liliomok és rózsák közé egy gyönyörü Madonnát metszett, a legremekebb formákban, mint a régi festményeken láthatni."

A „*Diritto*" czimű napilap szeptember 23-ki számában ezeket irja: „A mi jeles szobrászunk, Pietro Della Vedova Turinban saját palotájában a napokban egy remek müvét, Pázmány Péter hires magyar bibornok márvány szobrát állitotta ki közszemlére. Della Vedova ezen szobrot Simor János Bibornok, Magyarország Primásának megbizásából készitette, ki azt Esztergom székesegyházának fogja ajándékozni.

Pázmány mint szónok van ábrázolva, midőn erélyes kézmozdulattal s szónoki hévvel föllelkesült hallgatóit magával ragadja; ez a legnehezebb mozzanat, melyet a müvész bámulatosan tudott megoldani.

A bibornok-jezsuita majestaticus szobra mellett egy dombormű van, mely kedves kis csoportban a Madon-

nát a gyermek Jézussal tünteti elénk. Az ellentétnek lehetetlen élénkebben szemünkbe ötlenie, s ünnepélyesebben és mysticusabban ragyognia! Mindannyian, kik megtekintették Pietro Della Vedova uj remekét, a legnagyobb dicséretekkel halmozták el, s szerencsét kivántak neki azon becsülethez, melyet Pázmánya szerezni fog Magyarországban az olasz müvészetnek."

A „*L'Arte*" czimű szépmüvészeti lap 18. számában Luigi Rocca Turinból igy ir: „Habár a festészetben versenyeznek velünk a különféle nemzetek müvészei, s kétségessé teszik hazánk elsőségét, melylyel birt az elmult századokban, a szobrászatban diadalmaskodik (trionfa in modo assoluto) s büszkén látja, hogy szobrászait fölkeresi a világ. Ma a derék cavaliere Pietro Della Vedovának egy uj müvéről kell szólanom, mely nemsokára Magyarországban, az esztergomi székesegyházban fog felállittatni, mely czélra Simor János Bibornok Herczeg-Primás bizta meg e munkával a müvészt.

E mű egy nagyszerü szobor, mely a jezsuita rendi Pázmány Péter bibornok emlékére készittetett stb. Számos asceticus munkát irt magyar s latin nyelven, s ellenállhatlan szónoki tehetségével tetszése szerint tudott uralkodni elbüvölt hallgatói felett.

S mint ilyet véste őt márványba Della Vedova, életnagyságunál nagyobb alakban, egyenes helyzetben, jobb karját felemelve azon pillanatban amint prédikál; átszellemült arczából oly erély sugárzik, hogy majdnem hallani véljük lelkesítő szavait, melyekkel a nagy szónok az elbüvölt tömeg kedélyeit a legélénkebb hullámzásba hozza.

Hogy az egész müvet még sokkal fenségesebbé tegye, az ügyes szobrász a szobor melletti domborműben egy kedves Madonnát vésett a gyermek Jézussal — ez a kis csoport egy becses lunettában van elhelyezve, mely két friesekkel diszitett elegáns nyugpilléren fekszik; s az isteni Megváltó Szűz Anyjának szelid nyu-

galma kitünő és jól átgondolt ellentétet képez a szónokló bibornok heves alakjával.

Ez a szobor a maga egészében, melynek kivitele valóban bámulatos az ő egyszerüségében, menten minden keresett mesterkéltségtől, természetes mozdulataiban, a gazdag bibornoki öltözet redőinek elhelyezésében, s minden egyes részében.

Mindent összevéve Della Vedova ezen müvével ékszert tett koronájába, melyet magának, már annyi kitünő müvével készitett s nem szenved kétséget, hogy midőn e szobor a gazdag magyar székesegyházban fel lesz állitva, ugyanazon magasztalásokkal fog találkozni ama távol országban, mint amilyet a mi félszigetünkön már rég kiérdemelt a legkitünőbb olasz szobrászok között."

A LEGUJABB ŐSNYELV.

Napjainkban, midőn oly sok különös dolognak vagyunk szemtanui, megtörtént az is, hogy egy régen elfeledett ősnyelv ujra fölfedeztetett. Ez a szúmir nyelv, mely a legujabb időben lépett elő, két ezer évig tartó feledettségéből.

Nem hallgathatunk a szumir nyelvről két szempontból, mivel a szumir nyelv kétszeresen fontos a magyar papokra nézve. Egyrészt ugyanis az altáji nyelvcsaládhoz tartozik, és különösen a magyarral feltünő rokonságot mutat, másrészt pedig a szentirás magyarázatához sok érdekes adattal szolgál.

Ezen kettős fontosságánál fogva szól hozzá a „Sion" is. Avagy nem lélekemelő tudat-e az, fürkészhetni azon nyelvet, melyen őseink három-négy ezer év előtt Babylonban beszéltek, mely nyelv azonban már Kr. előtt VII-ik században, tehát harmadfél ezer év előtt, fele

désbe kezdett menni, és két ezer évig egészen elfeledve is volt?

Ami a szumir nyelv nevét illeti, már a felfedezés után is soká tévedésben voltak, akkad nyelvnek hivták legtöbben, holott az akkad, a szumiri nyelvnek csak egy kis területen használt szójárása volt.

Az akkad vagy szumir elnevezés fölött hosszabb ideig vitatkoztak; az első aki a szumiri elnevezés mellett sikra szállott, Oppert Gyula franczia assziriologus volt, ki azt az akkadisták ellenében (élükön a nagy Lenormant Ferenczczel) elejénte ugyan gyenge érvekkel védelmezte, kinek azonban a német Haupt Pál kutatásai a lefolyt évben véglegesen igazat adtak, ugy hogy most a vita Oppert és a szumiristák javára végképen el van döntve; mindazonáltal kérdés marad, vajjon lehet-e a szumir nyelvet meghonositani, miután az akkad név már teljes polgárjogot nyert és igy vajmi nehéz lesz azt kiküszöbölni. Igy vagyunk az Ur Isten szent nevének zsidó alakjával is: tudjuk hogy Jahve-nek kell kimondani és hogy a Jehova nem helyes, de azért a Jehova név ugy látszik sohasem lesz kiszoritva.

A szumir nyelv első felfedezésének dicsősége szintén Oppert Gyulát illeti, kimüvelése azonban egyedül Lenormant Ferencznek köszönhető. Oppert ugyanis figyelmes lett az asszir ékirás egy sajátságára, melynek megértésére előre kell bocsátanunk egynehány megjegyzést az asszir ékirásrendszerről.

Mint ismeretes, az asszirok irodalmi termékeiket agyag táblákon és hengereken örökitették meg; a jegyeket ugyanis a még lágy agyagba belenyomták és az igy tele irt táblákat megszáritották és tartósság kedveért ki is égették. Ezen irásjegyek majd mind, az ék alakjának összetételeiből eredtek, miért is az irás ékirásnak neveztetik.

Irásrendszerük nem volt alphabetikus, azaz bizonyos számu betük jegyeiből összetéve, hanem nagyrészt szótagos irásrendszer volt, ugy hogy minden szótag birt

külön jegygyel, ami által a jegyek nagyon nagy számra emelkedtek, azonkivül számtalan jelvény is van az asszir irásban, amely egyetlen egy jegygyel egy egész szót jelent.

Az asszir ékirás eme jegyeinek vizsgálása által Oppert és mások azon eredményre jutottak, hogy majd minden irott alaknak az asszirban két jelentménye volt: egyik hangirási (phonographicus) amely szerint az egy bizonyos szótagot jelentett; a másik pedig eszmeirási (ideographicus) amely egy egész szó vagy fogalom jelölésére használtatott. Igy egy jegynek ideographicus jelentménye asszir nyelven abu (atya), phonographicus pedig at, egy másiké ideogr. bit (ház), phonogr. val. Tekintve most az első példában az „abu" jelentményt, ez atyát jelent; a másik jelentményének, „at"-nak az asszir nyelvben igy magában nincs semmi értelme — de némely turáni nyelvben az „atya" neve egészen hasonlóan hangzik az „at"-hoz, mint pl. a magyar atya szó is. Egy más jegy ideographice nun-nak hangzott (hal); phonographice chan-nak olvasták, amely igen közel áll a magyar hal-hoz — és igy volt majd minden szóval.

Ezek után Oppert, Lenormant továbbá az angol Rawlinson Henrik fürkészni kezdték ennek okát, és rájöttek az egyedül lehetséges megfejtésre, mely szerint: 1. az asszir ékirást egy turáni nép találta föl, és 2. ezen irás eredetileg egészen ideographicus volt, azaz minden szó vagy fogalom jelölésére külön jegyet használt, tekintet nélkül azon hangelemekre, melyekből az illető szó állott. 3. ezen irásmódot a szémita asszirok ugy alkalmazták saját nyelvükre mint azt a következő példa mutatja: Valamely jegy, melynek vonásai elejénte egy háznak alakját ábrázolták, a szumir irásban házat jelentett, és mivel a házat a szumirok val-nak mondták, ezen jegyet is val-nak olvasták. Már most az asszirok átvevén ezen irást a szumiroktól, a ház fogalmát ugyanazon jegygyel jelezték, csakhogy ezt azután asszirul bit-nek

mondták ki (és ez az ideographicus jelentmény.) Azonban nehéz volt a sokkal gazdagabb asszir nyelv minden fogalmának megfelelő jegyet találni, és igy az asszirok arra jöttek hogy jó lenne az ő hosszabb szavaikat elemeikre, szótagokra bontani, és ezen szótagokat az irásban külön-külön jelezni; ekkor esetleg szükségük volt nekik a „val" szótag jelezésére, mely asszir nyelven semmit sem jelent, s melyre igy ideographicus jelük nem volt. Most tehát elővették még egyszer azon irásjegyet, mely szumir nyelven „val"-nak olvastatott, és a „val" szótag jelölésére is használták. Most tehát egy és ugyanazon jegynek az asszir irásban kétféle jelentménye volt, „bit" asszir nyelven ház, és „val" asszir nyelven semmi, csak az egyszerü „val" szótag de szumir nyelven szintén ház. A nevezett tudósok véleményének helyességét a további ásatások és kutatások teljesen igazolták;. azóta találtak már asszir nyelven irt szumir nyelvtan és szótártöredékeket is, melyek a nyelv visszaállitását nagyban elősegitik. Ezen töredékek Assurbanipál asszir király korából valók, kinek korában a szumir nyelv a közéletben már nem volt használatos, de mint a papok szent nyelve a tudományos iskolákban még eléggé virágzott.

A szumir nyelv turáni és pedig finn-ugor nyelv lévén, érdekes lesz talán nehány mutatványt közölni annak szókincséből, hogy lássuk mennyire egyezik az a magyar nyelvvel; anélkül azonban, hogy szerkezetének bonczolgatásába mélyebben bele bocsátkoznánk. Ezen oknál fogva Lenormant F. „La langue primitive de la Chaldée et les idiomes Touraniens" czimű munkájából a következő szavakat választottuk ki: szumir at, magyar atya; sz. pi vagy pil, m. fül; sz. ha vagy han, m. hal; sz. til, m. tele; sz. hal, (megöl) m. hal, meghal; sz. nab (világosság) m. nap; sz. uru, (him) m. ur; sz. ur, m. vár; sz. aria (folyó), m. ár; sz. char, m. ökör; sz. chor, m. kör; sz. gum, m. him; sz. unu, m. hon; stb. Lenormant idézett müvében ezen szók a megfelelő finn, vogul továbbá török stb. szókkal is össze vannak hasonlitva. Ami a

szumir nyelv grammatikai szerkezetét illeti, itt ismét a nevezett műre és ugyanazon szerző „Etudes Accadiennes Paris 1871." czimű munkájának első kötetére utalunk.

Ha tekintetbe vesszük, hogy egy három-négy ezer év előtt használt nyelvvel van dolgunk, nem fogunk azon csodálkozni, hogy ez a kifejlődésnek még meglehetősen alacsony fokán áll, és igy valami nagy szóbőséggel nem is rendelkezik. A nyelvtani formáknak azonban egész seregei léteznek, ugy hogy itt is igazolva találjuk Cantu C. azon állitását, hogy a nyelvek kifejlődésük első stádiumában a leggazdagabbak voltak a nyelvtani formákban, és az idő folytával ezen alakokból folyton vesztettek, anélkül, hogy csak egy uj alakot képeztek volna. A szókincs hiányossága okozta a szumir nyelvben azt, hogy elég egyszerü fogalmak jelölésére már is összetételekhez kellett folyamodniok, igy például a király fogalmat un-gal azaz nagy emberrel adták vissza.

Volt a szumiroknak irodalmuk is, amely tekintve az akkori viszonyokat, gazdagnak is nevezhető. Irataik nagyrészt vallásiak, — de telve vannak a legfurcsább babonaságokkal. Minden egyes istenüknek külön hymnusa volt, amely hymnusok itt-ott szép költői ihletre mutatnak ugyan, másrészt azonban a bálványimádás egész nyomoruságát tárják szemeink elé. Ennek illustratiójául legyen elég azon epizódra utalni, midőn szerintük a vízözön alkalmával az isteneket is oly iszonyú félelem fogta el, hogy mint a kutyák behúzott farkkal csúsztak Anu, az ég istene elé — ilyen isteneket imádni csakugyan nagy nyomorúság.

Kiváló tudományuk a magia és jóslás volt (ideértve az astrologiát is); és ezen jóslati könyvek teszik a szumir irodalom nagy részét, hiven visszatükrözvén a népnek babonás szellemét, mely mindenféle tüneményekből vélte a jövő titkait kitalálhatni. Ezekről bőven értekezik Lenormant F. két jeles munkája: La magie chez les Chaldéens Paris 1874. és La divination et la science des présages chez les Chaldéens Paris 1875.

A magusoknál és jósoknál a szumir nyelv még akkor is a szent nyelv maradt, midőn az a közéletből a szémi asszir nyelv által már régen ki lett szoritva. Igy Daniel is még ezen szumiri nyelvet tanulta Nabuchodonozor palotai iskolájában. (L. M. Sion 1882. 818 lap.) Ezen tudományaikban a szumirok utódjai igen soká nagy mesterek maradtak, ugy hogy a görögök és rómaiak a jósokat gyakran egyenesen khaldeusoknak nevezték. Jellemző még azon tény, miszerint az ezen vidékről származó nem zsidók elseje, ki a szent irásban előfordul, t. i. Bálaám, szintén ráolvasási és elátkozási szándékból hivatik meg Balaq moabita király által.

A civilizatiónak a szúmirok elég magas fokán állottak, sőt a müvészetekben sokkal tökéletesebb müveket hoztak létre, mint később az asszirok, kiknek különben az előbbiek mindenben mestereik voltak, annyira hogy mindazt, amit az asszironknál találunk, bizvást a szumiroktól származtathatunk. Az asszirokról került azután sok ismeret a khéták által a görögökhöz és ezektől hozzánk; ugy hogy jelen sorainkat azon állitással fejezhetjük be, hogy az emberi nem polgárosultságának első uttörői a fajunkhoz, a finn-ugor fajhoz tartozó szumiriak voltak.

Halász Ágoston.

AZ ERÉNY ÉS TUDOMÁNY AZ ERKÖLCSI TÁRSADALOMBAN.

(Vége.)

Irta *Luzzatti Lajos*, olasz parlamenti képviselő és a páduai tud. egyetemen az alkotmány-jog tanára.

De e statisztikai kitérés után tekintsük alapjában e tárgyat. Ez állitólag oly dölyfös, oly merev tételekbe öntött dogmatikai pangás, ez a tespeteg, kimerült, fejlődésre képtelen, minden fölfedezéssel ellenséges lábon álló erkölcstan — igen, ez a pangás, tespedés, igaz-e? Mi azt kereken tagadjuk.

Ez az állitás már a meghatározásban megtagadja azt, mit az erkölcstannak tulajdonit. Mert az erkölcsiség azonkivül, hogy tudomány, egyszersmind gyakorlat, úgy hogy e tekintetben fejlődésre képes. Igaz, hogy az erkölcsi eszmék már kezdetben egész szépségökben megnyilatkoztak. Miként például napjainkig egy művész sem multa felül Phidiast vagy Raphaelt; ép úgy nem multa felül még egy erkölcstanár sem Socratesnek Plato által magyarázott egyes tanitását vagy sz. Pál korinthusiakhoz irt levelének tizenharmadik fejezetét. Ámde az erkölcsi eszmének a tettek útján kell jelentkeznie; már pedig épen ez a tér, hol előtte a haladásnak mérhetetlen, véget nem érő útja nyilik meg. Az erény fejlődése a müveltségben elért belerő fokától, és az erkölcsi erőknek megtestesitésétől, cselekedeteink átvitelétől függ; úgy hogy rendkivül érdekes történelmet irhatnánk az erkölcsi eszmék haladásáról a népeknél, tekintettel ezek intézményeire. *Leckel*, egyik kiváló angol philosophus, nagy elmeéllel sorolja fel „Az erkölcsiség története Európában" czimű művében az emberi jóságnak egymást követő fejleményeit s az erények minden egyes osztályának viszonylagos értékét, és túlsulyát, szemben azon

viszonyokkal melyekben azok a társadalom különböző osztályaiban érvényesülnek. Ha igaz is, hogy az erkölcsiség első elemei állandók, változatlanok maradnak; az erkölcsi typusnak, jellegnek fogalmában az uralkodó életszabályban, a különböző erények osztályzásában szakadatlan fejlődés folyamatára kell utalnunk. Buckle-nak az az állitása is, hogy míg a tudomány összegyüjthető s a jövő nemzedékre áthagyományozható; ellenben, minden egyes embernek ujra kell kezdeni maga számára az erkölcsi munkát — csak részben igaz. Nem szenved kétséget, hogy ma egy inas több physikai ismeretnek van birtokában, mint Galilei, és nehány lapra összeszoritva találja a természettudomány fejedelmeinek összes bölcseségét. Az is ipar, hogy ezzel ellenkezőleg az erényről *Epicharmussal* mi is elmondhatjuk, „munka fejében osztogatják nekünk az Istenek kegyeiket.“ Mindazon jó mellett is, mit mások előttünk véghez vittek, mindazon jócselekedetek nagy serege után is, melyek előttünk lefolytak, sem lesz könnyebbé az erény. Az érdemnek ma is az az ára, ami volt a világ kezdetekor; a jónak gyakorlása most is ugyanoly áldozatokat, most is ugyanazokat az erőfeszitéseket kivánja meg. Mindez kétségtelenül bizonyos; azt azonban ki sem tagadhatja, hogy ne képződnének, alakulnának ki a családban, nemzetekben bizonyos jó szokások, habitusok, melyek ép úgy áthagyományozhatók, növelhetők és gyakorolhatók, mint a tudományok.

Ezenkivül az erkölcsiséggel még jár egy más fejlődés is, de mely nem az eszme ujdonságában áll, hanem azon módban, melyben kifejezésre jut, s azon hatásban, eredményben, melyet maga után von. Ez annak nagyszerüsége, melyben az egész az epopoeia fönségéig emelkedik föl. Az apostolok, a szentek, a nagy bölcsek megannyi fönséges festői, szobrászai, az erénynek. Ezek mindanynyian bizonyos szembeszökőséget, átható erőt, szeretetreméltóságot s oly bűvös varázserőt kölcsönöznek az erénynek, mely lelkesedésre gyujtja s bámulatos buzgalomra he-

víti még a legelfásultabb lelkiismereteket is. Szavaik és irataik pedig azok az örök minták, melyek újra és újra felidézik a jövő nemzedékben mindazt a hatást és jótékony eredményt, melynek hasonlithatatlan boldog részesei voltak azok, kik egykor azokat halhatták és láthatták.

Egy Raphael festménye előtt a szemlélő lelke emelkedik és olvadozik; előtte egy magasb látkör tárul föl és kimagyarázhatatlan érzelmek hullámzanak lelkében; úgy hogy egy pillanatra mintegy Raphaellé változik, mivel sikerült a nagy mester eszméjét megérteni: s ez az, amiben áll tulajdonképen az emberiség nagy előképeinek fensőbbsége. A szeretet szivünkre köttetik a szentirásban és a gyakorlati bölcselet egy-egy értekezésében. De hol találsz szavakat, melyekkel az evangeliumnak hasonlithatatlan szépségü helyeit eléggé magasztalhasd? „Ovakodjatok alamizsnát adni az emberek szemeláttára vagy oly módon, hogy azok lássák a ti jó cselekedeteiteket, mert akkor nem nyertek jutalmat Atyátoktól, ki mennyekben van.“ A nemzetek apostola pedig igy kiált fel: „Ha mindenemet feláldoznám is, amivel csak birok, hogy tápláljam a szegényeket; sőt még ha lángoknak adnám is testemet: mindez mit sem használna nekem, ha nem volna szeretetem. Ha az emberek és angyalok minden nyelvén beszélnék is, ha szeretetem nincs, olyan vagyok mint a pengő ércz és a zengő czimbalom; és ha a jövendölés adományával birnék is, ha minden titkot és tudományt értenék is, vagy ha olyan hitem lenne is, hogy a hegyeket áthelyezhessem: semmit sem érnék szeretet nélkül.“

Valóban ha e fönséges szavakat olvassuk, kénytelenek vagyunk azon vallomást tenni, hogy *az Apostol tétele sokkal tudományosabb, sokkal nagyobbszerü, mint Buckle-é.*

III.

Világos tehát, hogy az erkölcsiségnek is meglehet, megvan a maga saját, a tudományétól különböző fejlődése. De még ezzel végére nem értünk. Ugyanis, egyik tételt a másikkal szembe állítva Buckle ellenében, nem tünik fel előttem nehéznek annak kimutatása, hogy az erkölcsi elemnek megvan a maga elhatározó befolyása az emberi társadalmaknak politikai és társadalmi szervezetére, alakulására, sőt tudományos fejlődésére is.

A nagy történelmi korszakok, melyekből a legtermékenyebb ujitásoknak, találmányoknak és legnagyobbszerü előhaladásoknak szikrái pattannak elő, többnyire az erénynek és nem egyszersmind a tudománynak korszakai: s ezek nem az értelemnek kidolgozott elméleteiből, reflexióiból, hanem a szivnek, akaratnak és jellemnek szemléleteiből, spontán mozgalmaiból, tényeiből állanak elő.

Ugyanez áll a nyelvekről, melyekben a népeknek nyelvi szemléletei megelőzik a philologiai haladást, s hol maga a nyelv is megelőzi a nyelvtanokat. Ha továbbá a történelem világa mellett a különböző népeknél a virágzás, társadalmi fölemelkedés és boldogság nagy korszakait tekintjük, azt fogjátok tapasztalni, hogy azok megfelelnek a lélek, lelkiismeret fölvilágosodásainak, melyeknek bizonyos titkos, magasztosan homályos erő hatása, sugallata alatt engednek, hódolnak. Azok az erkölcsi villámlások, kitörések, melyek megannyi halhatatlan tényekben nyilatkoznak, előzői és útegyengetői a tudománynak: mindezeket a tudomány nem is birná felidézni; annál kevésbé, mert még azoknak kimagyarázására, megfejtésére is tehetetlen.

Nincs történetiró, ki teljesen megtudná fejteni azokat a titkokat és benső okokat, melyek az emberiség élet-egén majd egy, majd más alkalommal a haladás hajnalát felidézik; valamint nincs az az aesthetika-tanár,

kinek sikerülne kimagyarázni azt a kimondhatatlan hatást, melyet Raphaelnek egy festménye vagy Virgiliusnak egy-két verssora lelkünkben támaszt. Mivé törpülnek a legmélyrehatóbb elemzések, mivé zsugorodik a bölcselet, az emberi tudomány, szemben azon alkotásokkal, melyeket új, eleddig nem ismert, lelkünkből csak imént kivillant erők létrehoznak, melyeknek mélyébe ki sem bir beléhatni; vagy azon bámulatos tényekkel, melyeket öntudatunk hatalma a fájdalomnak vagy erénynek ösztönzésére világra kelt? A népek ilyetén követelményei, a lelkükből hirtelen fölvillanó világ-sugarak olykor összeütközést jeleznek a tudomány és az öntudat közt; a fönséges együgyüség diadalt arat a tudóskodó farizeismuson és uj korok dicsőségének vetik előre sugarát. A római világnak birtokában az alexandriai iskola és a stoicismus philosophiája, összepontositva Keletnek és Hellasnak összes tudománya, a müvészeteknek, az irodalomnak, világra szóló emlékmüveknek kincshalmaza, a törvényhozásnak és közigazgatásnak összes bölcsesége: és ime ezalatt nehány tudatlan halász áthatva egy egyszerű de fönséges erkölcsi eszmétől elhomályositja e dicsőséget és a világot egy új polgárisodás áldásával ajándékozza meg. Mert a „haladás nem működik egyedül magában; nem lebeg az minden támasz nélkül mintegy felfüggesztve fejünk fölött. Az épület hogyan állhatna szilárdan, ha a támasztó oszlopok elrohadtak?“ (F. Bouillier, Morale et progres. Ch. X. p. 227.)

De ereszkedjünk le a nagyarányú történelmi synthesisekből szerényebb szemlélődésekre, és látni fogunk a mi modern társadalmainkban egy kizárólagos, olykor szinte az állatiasságig sülyedő irányt; s ez: *a tudománynak istenitése*, s az a törekvés, mely a tudományban keresi reményét és üdvét. Mit mondjunk? a tudománynak e bálványozása elválasztva az erkölcsiségtől, annak ezen szertelen cultusa nem fogja-e büneinket egy uj bűnnel szaporitani, a *tudományos egoismuséval?*

Némely modern iskolai rendszerek oda törekszenek, hogy elválaszszák a vallástól az erkölcsöt, az erkölcstől a tudományt, a neveléstől az oktatást. A népeknek ajánlgatják, sőt rájok erőszakolják a kötelező és világi oktatást azon ürügy alatt, hogy ekként egy, századok óta rájok nehezedő iga alól fognak felszabadulni; valóságos csodadolgokat zengenek fülökbe a jövő polgárisodásáról, amidőn minden polgárnak birtokában lesznek legalább a tudománynak elemei. Ez a kilátás talán kielégíti, megnyugtatja Buckle tanitványait; azonban legkevésbbé sem azokat, kik minden egészséges müveltségnek lényeges alapjául az erkölcsi elemet tekintik. Igaz, az oktatás hatalom, félelmes eszköz; de minő czélra fog szolgálni? A neveltség, a jellem a fő dolog. Olvasás, irás, számtan ép úgy szolgálhatnak eszközökül, alkalmul jó cselekedetek-, mint uj gonosztettekre. Az irodalmi müveltség híjával levő ember talán nem fog irni „*Divina commediá*"-kat; de legalább nem fog ejteni hibákat a polgári, kereskedelmi ügyiratokban. Stael asszony igazi ékesszólással mondta, hogy: „a tudományok előhaladása szükségessé teszi az erkölcsiségben való előhaladást is; mert minél jobban növekedik az ember hatalma, olyan arányban kell erősödnie a féknek is, mely az avval való visszaélést korlátolja, megakadály ozza." Nagyon is világosan láttuk, hogy a párizsi munkások, midőn szították azt a tüzet, melylyel egy világ-várost akartak romokba temetni, a politikai szinházakká változtatott templomokban minő hangzatos jelszavakkal cziczomázott beszédeket tartottak; azt is láttuk, hogy vezetőik, izgatóik, irók s egyébként nem érdemetlen tudós szónokok valának. De hát ki ne becsülné ezeknél többre az egyszerű, tudatlan parasztot, ki nyugodt lélekkel vezeti ökrét a szántóföldre? Az igazi eszmény a szív és szellem müveltségének az a testvéri szövetsége lenne, melyet sz. Bernát amily szépen oly szabatosan fejez ki abban a rövid nehány szóban: „*Lucere et ardere perfectum est!*" Igen, a tudomány fényével világitani s az erény szere-

tetétől lángolni, csak ez az egyetlen mód, melyen a polgárok különféle osztályai között uralkodó számtalan természeti és müveltségi különbözet mellett is, az erkölcsi eszmék és bizonyos számú szent habitusok közössége létre hozza, megteremti a nemzeti és emberi egységet. Ez az a gyémánt kapocs, mely odafüzi a lángészt a tudatlansághoz, a szegénységet a gazdagsághoz. Mindnyájan nem birják fölérni eszökkel az égi rendszert irányzó, mozgató törvényeket; de mindnyájan feltalálják lelkök mélyén azokat az érzelmeket és reményeket, melyeket mindnyájan a mindnyájunkat összekötő közös módon, a mindnyájunkkal közös erkölcsi érzelmek közös nyelvén fejezhetünk ki.

Igaz, hogy Buckle előtt e szemléleti vágyak, törekvések, ezek az egyedi és önkénytes erők nem egyebek puszta ködképeknél vagy csalódásoknál. És csakugyan mi jelentőségük, fontosságuk is lehet az egyéni szabadságnak, a kötelesség fogalmának és gyakorlatának, az egyén erkölcsi önuralmának akkor, mikor a szabadakarat nem egyéb üres szónál? „Bizonyára — ugymond Buckle — ha sikerült kimutatnunk, hogy az emberek rosz cselekedetei azon társadalom változásai szerint változnak, amelyben élnek: az esetben kénytelenek vagyunk azon következtetést vonni, hogy jócselekedeteik is, melyek úgyszólván nem egyebek, mint az ő rosz cselekedeteik maradványa (igy!), szintén ugyanazon módon változnak; azonkivül innen még azon behozó következtetést kell tennünk, hogy ezen változások oly fontos és egyetemes okoknak következménye, melyek a társadalom nagy tömegére való hatásuk utján szükségképen hoznak elő bizonyos következményeket, függetlenül azon egyedek akaratától, kikből e társadalom áll. A szabad akarat vagy ehhez hasonló eszme Buckle szerint nem egyéb, mint a phantasia szülötte. A gonosz tettek határozott törvényeknek vannak alávetve, melyek viszont a társadalom különböző állapotaitól függnek; az orgyilkos hasonló törvényeknek képviselője s végzetes végrehajtója

a dolgok bizonyos rendjének. Épen úgy vagyunk az öngyilkosságokkal is; úgy hogy a társadalomnak bizonyos állapotában a személyek bizonyos mennyisége kénytelen véget vetni a maga életének. Csakugyan az öngyilkosok bizonyos számának e kérlelhetetlen végzetszerüsége fölött enyelegve méltán kiálthatott fel humorában az angol iró: „Pikans egy elmélet valóban, mely szerint ha egy szerelmes leányka a Temsébe ugrik, annál valótlanabb szinüvé válik, hogy egy másik bukott kereskedő főbe lője magát!“

Itt nincs ideje tüzetesen értekezni *Quételetnek* bizonyos tények szabályszerüsége- és időszerüségéről (periodicité) szóló statisztikai elméletéről, ellentétben a szabadakarat elvével. Ezúttal csak arra szoritkozom, hogy egy-két szóban összefoglaljam e fontos tárgyra vonatkozó azon véleményemet, hogy ha a Quételet által oly szigoru módszerességgel meginditott vizsgálatok némi bizonyitékot mutathatnak is fel általános eredmények dolgában bizonyos szabályszerüség, vagy rend mellett; e vizsgálatokból nem látni, nem is láthatni előre az egyes különös eseteket. Az, hogy egyik ember megöl egy másikat, egészen bizonytalan tény a szabad akarat működésének, hatásának tekintetéből, valamint minden egyéb a valószinüség kérdéseibe vágó különös eset is. Buckle egyenesen áthágja a tudománynak szorosan megvont határait, midőn azt mondja, hogy „a társadalom bizonyos állapotában a személyek bizonyos száma kénytelen véget vetni a maga életének. Ez általános és az e nemü bünökre forditott részletes kutatás eredménye *természetesen* azon különös törvényektől függ, melyek egészben vett hatásuk, érvényesülésök alkalmával a rajtok uralkodó bővebb, hatalmasabb általános törvénynek engedni kötelesek.“ Ez a „*természetesen*“ kifejezés nem önként érthető. Mert azzal az állitással, hogy bizonyos számú személynek meg kell magát ölnie, épen nincs bebizonyitva, hogy könnyü vagy lehetséges megjelölni azokat az osztályokat is, melyekbe ama szemé-

lyeknek kellene tartozniok. Ámde épen azáltal, hogy ez a bizonyiték fel nem mutattatik, s hogy az egyes különös esetek nem vettetnek határozott, megállapitott szabályok alá, Quételet tana a szabad akaratról szóló tannal szépen kiegyeztethető. Teszünk mégis egy-két reflexiót.

Messedaglia az ő ily czimű értekezésében: „*A statisztika és módszerei*", vizsgálat alá veszi az erkölcsi rend tényeinek, vagyis az emberi szabadakarattól függő tényeknek *viszonylagos állandóságáról és szabályszerüségéről* szóló tant. Jelzi azokat a következményeket, melyeket bizonyos philosophusok vontak ezekből a statisztikai észleletekből, s ezek közé sorolja azt az uj történelmi elméletet is, melyet Buckle oly mereven — ridegen tételekbe szedett. Messedaglia szigorú tudományos vizsgálat után kimutatja, hogy már első tekintetre szemünkbe ötlik az az igazság, miszerint semmi nyoma sincs az összeférhetetlenségnek a statisztika még oly meglepő eredménye és az egyéni szabadság, valamint azon bölcseleti rendszerek között sem, melyek e szabadságra súlyt fektetnek; s hogy a statisztika ilyetén eredménye csak az egyedek tömegére, egyetemére, nem pedig az egyes egyedekre külön-külön alkalmazható. Hogy az általános eredmény ez állandóságának némi érvénye legyen az egyes egyedekre egyenkint, ki kellene például mutatni, hogy kivétel nélkül minden egyes egyed közrehat ez eredményhez, és pedig bizonyos állandó arányban és törvény szerint: vagyis, hogy ki-ki szükségkép részt vesz a maga személyét illetőleg a bünök, vétségek amaz összegében. Hangsúlyozzuk, ezt a pontot kellene felmutatni; de épen ez hiányzik!

Azonban nincs itt helye annak, hogy e tételbe egészen bemélyedjek, sem annak, hogy azt minden szempontból s a philos. erkölcstan teljes fényével megvilágítsam; azért sietek visszatérni tanulmányom tüzetes tárgyára és azt egy-két szóval befejezni.

IV.

Ne vegye zokon Buckle és az evolutionista iskola, ha kimutattuk, hogy az emberi boldogság alkotó elemei nem azok, amelyeket a tudományban előttünk felmutatnak; a családnak, becsületnek és jámborságnak tisztelete, hála Istennek, nem üres szók; a népek életbevágó nagy feladatai még mindig a vén erkölcstanból sarjadoznak; de megoldásukért fensőbb eredetű tanokhoz, elvekhez kell folyamodnunk. Avagy a tudomány volt-e az, mely a középkor háborus századaiban, hogy egyebeket mellőzzünk, az „*Isten békéjét*“ behozta?“ (Fr. Bouillier, Moral et progrès. Ch. X. p. 222.) Valljuk meg: az erény többel járul a boldogsághoz, mint a tudomány, és a bűn szégyenletesebb a tudatlanságnál. A tudósok és irodalmilag művelt férfiak nem teremtői a polgárisodásnak: az erkölcsi bátorság, a lovagiasság, a jellem még mindig azok a titkos erők, azaz ismeretlen isteni elem, mely egyensúlyban tartja a világot.

Mint a multban történt, úgy napjainkban is még mindig az a látvány tárul szemeink elé, hogy a jó lelkek, kik üldözést szenvednek az igazságért, de kik szeretettől égnek, lángolnak, nemcsak mennyben nyernek királyságot örökségül; hanem a szabadon és boldogan országokul birják a földet is. Következőleg: a tiszta, szent, nemes lelkek ezentúl is vigasztalódjanak és bátorodjanak! Az ujabb száraz és úgynevezett positivista bölcseleti rendszerek még nem jutottak oda, hogy Istent kiszakitsák a teremtés örök munkájából, s az ép oly kevéssé fog nekik sikerülni, hogy az emberiséget feltartóztathassák vagy megállithassák az örök jóra törő fáradságos de üdvös nagy útjában.

Az emberi öntudatot és a történelmet egyaránt tanukul merjük fölhíni arra, hogy az értelem soha nem jut a szív fölött egyeduralomra! A haladásnak két lényeges tényezője az erkölcsiség és tudomány: vagy

karöltve haladnak ezek együtt, s az emberiség nagygyá s boldoggá lesz; vagy az egyenetlenség furiái dúlják fel testvéri békéjöket, s akkor — az emberiség, elhanyatlik. Hogy Buckle tétele fennállhasson, annak bebizonyitásával kellene kezdenünk, hogy *tudós gonoszokból* álló világ, történelmi korszak, nép egyáltalán nem létezhetnek; vagy azt állitanunk, hogy a tudomány magában is elégséges az erénynek, választott hiveivel való közlésére. Avagy ki tiltja, hogy ne képzelhessünk oly esetet, midőn egy emberben egyesülne *Nero* lelkiismeretével *Leibniz* tudománya? Azután ki bizonyította be, hogy az erénynek csak a tudomány hatalmával lehetne a delelőpontot elérnie?

Szeretni anyánkat; szeretni hazánkért életünket — mindezek egészen más szinben tünnek föl mielőttünk, mint például, valamely állagnak vegyi elemzés utján ős elemeire való szétbontása, vagy például, egy Uranos valódi állásának az ég boltján való meghatározása. Azt azonban mindenki érzi, vallja, hogy egy szent tudós, egy Sokrates- s még inkább egy sz. Pál-féle minta képviselője a tökéletességnek: *„Lucere et ardere perfectum est“ — tudománynyal fényleni és szeretettől lángolni . . . igazi tökéletesség!*

S mig tehát a Buckle-féle tannak igazságát mathematikai úton bebizonyitva nem látjuk (még ennek is alá kellene bizonyos mélabús belenyugvással vetnünk magunkat!); mindaddig ellene kellene állnunk olyan tannak, mely az emberiséget a jóra való küzdelemért lealázza, megbecsteleníti; annak a tannak, mely az erkölcsi érzelmeket oly méltatlanul szállitja le azoknak az alsóbbrendű tünemények szinvonalára, melyek a szükségszerüség alapján a fölöttük uralkodó tudomány másithatatlan törvényeinek engedelmeskednek. Az igazi tudomány nem ily szivtelen, nem ily vakmerő; az igazi tudomány az, mely mig fönséges függetlenséggel járja be és vizsgálja át a mérhetetlennek, végtelennek körébe vágó, de még eddig kikutatlan téreit: érintetlenül hagyja, sőt

szent tisztelettel őrzi a vallási és erkölcsi érzelmek birodalmát. A tudomány be nem hat a teremtés titkába, csak tovább mozditja, tovább tolja azt; és bár ez úton nemes, magasztos eredményhez juthat: de legföljebb csak odáig emelkedhetik, honnan, Royer-Collard szép szavai szerint *„tudatlanságát egy fensöbb forrásból származtathatja.“*

Végezzünk.

Buckle óriási munkája mellett is, még mindig teljes bizalommal várakozunk azon történelmi bölcseletre, mely midőn egyrészről csonkittatlanul hagyja az emberi természet alap-tulajdonságait, másrészt, azokat megszilárditván, fölfedezi azon titkos harmonikus köteléket, mely a jót az igazzal, a tudományt az erénynyel összefűzi. Bizzunk!

Nagy Alajos

RÉGI MAGYAR IROK ARCZKÉPCSARNOKA.

Két jeles alkalmi szónok.

Midőn e folyóiratban a magyar irók arczképcsarnokát olvasom, örömmel tapasztalom, hogy mégis vannak kik nem tartanak azokkal, akik csupán az uj dolgokon kapnak, a régieket pedig elvetik azt vélve, hogy nem egyébre valók mint sót, borsót, takarni beléjök. Mert bizony a régieket kedvvel böngészni, mindig kifizeti a fáradságot. Sok szellemi kincs rejlik azokban, mind megannyi tőke, — melyet Isten egyházának nagyobb dicsőségére gyümölcsöztetni szép feladat; azonkivül a velök való foglalkozás szellemi élvezete is nagy nyereség.

A „magyar irók arczképcsarnoka“ régi magyar jeleseinknek rövid életrajza mellett, azok szétszórt s itt ott a sutból napfényre került irodalmi termékeit tartal-

milag s kritikailag röviden ismerteti; nem mellőzvén különösen azon szónoklati remekeket sem, melyek egykoron jeleseink által nevezetesebb alkalmakkor elmondva, önálló füzetkékben is megjelentek; s melyek most a porlepte könyvgarmadákból előkerülve, a régiek iránt kegyelettel viseltetők figyelmét s méltó érdekeltségét magukra vonják.

E folyóirat 1876. folyama deczemberi füzetében, a „magyar irók arczképcsarnoká"-ban Hermann Józsefet s hét alkalmi beszédét ismerteti Kurcsy. A 8-ik beszédről csak rövid említést tesz „Sándor könyves háza" után. E sorok irója szintén a régiek irodalmi termékeinek gyüjtésében fáradozván, Hermannak 3 még eddig nem ismertetett alkalmi beszédét hozza felszinre.

Hermann József mézeskuti apát győrbelvárosi plebános (sz. 1723. megh. 1769.) méltán megérdemli, hogy mint Horány szerint „facundissimus orator" a halhatatlanság diszcsarnokában álljon Telegdi, Pázmány s egyéb jelesek után, mert az egyházi szónoklat terén ép az volt a mult század végén, mi Horváth János néhai székes-fehérvári püspök e század elején. (szül. 1769. megh. 1835.) Ha Székes-fehérvár méltán büszke Horváth János nagynevü aranyajku egykori püspökére, Győr is joggal büszkélkedhetik Hermannban. Hogy mindkettő legnagyobb szónoka volt saját korának, vitatni nem kell. A nymbus, mely Horváthot körülveszi, Hermannt is jogosan megilleti. Sőt a szónoklati téren Horváth inkább utódja lőn Hermannak; ép azon esztendőben születvén ugyanis, melyben emez meghalt 1796-ban; mintha az isteni gondviselés által kijelöltetett volna, hogy Hermann nyomaiba lépve, hivatva legyen betölteni az ürt, melyet Hermann maga után hagyott; s kétségen kivül áll, hogy Horváth, Hermann nyomait követve, jutott el a hir és dicsőség templomába. Azon időben ugyanis még jobban emlékezetben volt Hermann kitünő ékesszólásának hire; még jobban közkézen forogtak ennek nyomtatásban megjelent alkalmi beszédei, mi bizonyára ösztönzésül szolgált

Horváthnak, Hermann tanulmányozására, s igy lépcsőzetül azon magaslatra, hová a szónoklat terén eljutott. Ha Horváthot széles körben ismerték nagy müveltségéről és kitünő ékesszólásáról, s ha messze földről eljártak hozzá, hogy ékes beszédeit hallhassák; hasonlót mondhatunk Hermannról is, amint azt a róla még most is fenforgó szóbeli adatok, nem különben fenmaradt beszédei tanusítják.

Horváthról, életirója Szabó Imre azt mondja az „Ifjusági Plutarch II. évf. I. f. 127 lapon: „Egyházi beszédei a magyar egyházi ékesszólásnak most is kiváló gyöngyei s bevégzett müremekei. Akkor élt ő, midőn a magyar egyházi irodalomnak még nagyon kevés uttörő bajnoka volt, s beszédeit mégis már akkor oly müvészileg kezelt, velős, szabatos, és vonzó nyelven irta, hogy azokat most is akárki, nyelvezeti tekintetben is haszonnal tanálmányozhatja. Vegye bár valaki kezébe „Ékesszólás a koporsónál" czimü könyvét (Veszprém, 1816.) s olvassa át az annak függelékében fölhozott „Halotti beszédeit," át fogja látni, hogy semmit sem nagyitok, midőn Horváth Jánosról azt mondom, amit Bouglene jeles franczia püspök és szónokról mondott életirója, hogy „a ker. szószék méltóságát emelte egyházi beszédei által, melyek ragyogó nyelvezet és szokatlan gondolatbőség által tünnek ki." Kölcsey a mély elméjü müitész, s a magyar polgári szónokok egyik legjelesbike mondá már, hogy oly szónokban mint Horváth János, méltán büszkélkedhetünk. Nevezett műve mutatja mily sokat olvasott, tanult és elmélkedett. A szentirásból és szentatyák munkáiból, valamint a külföldi, kivált franczia szónokokból tett számos idézeteiből láthatjuk, mily terjedelmes volt a mező, melyen ékesszólása virágait szedte."

A kritikai nyilatkozat csaknem általában Hermannra is illik. Mert habár őt Horváth a szónoklati remekek alkotásában fölülmulta is, de el nem homályositotta. Kölcsey állitását, hogy „a szónokság sok és mély tudo-

mányt, sok és lélekemelő gyakorlást, sok és szivrázó erőt kiván.“ — Hermann beszédeiben valósítva találjuk. Aki csak egyet-kettőt olvasott el beszédeiből, meggyőződhetett róla, hogy Hermann, széleskörü tudománya, müveltsége mellett apostoli buzgóságtól is lángolt, ki az életében szerzett emberismeret, gyüjtött tapasztalás, s ezeknek szellemi elmélyedés után való feldolgozásában igazi mester. Beszédeiben a sok szép és magasztos eszme, a sok apró de érdekes és hasznos közlemény, példa, nagy olvasottságot, a világi és egyházi tudományokban való jártasságot árul el. Habár nyelve nem is oly magassan emelkedett mint Horváthé, de azért szónoki; nem fárasztó, nem is üres szóvirágos de tősgyökeres magyar zamatu. Irálya könnyü, a kiváló helyeken tömöttebb, megérzik rajta az antik remekek zamata, illő helyeken velős szálásmódokkal, magvas eszmékkel logikai összefüggésben közbeszőtt; melyek mint megannyi szikrák gyujtanak, benső meggyőződésre, mély érzelemre vallanak, olvasva is buzdítanak, s igy élvezetes olvasmányt nyujtanak. Általában a tartalom alaposságával mindig egyesítve van a forma müvészete. Aki hozzáférhet e gyöngyökhez, ne vesse meg, hanem szedje fel; megérdemlik, hogy mint Horváthéit megbecsüljük, forgassuk.

Lássuk most Hermann emlitett három beszédét.

Aquila magnarum alarum. (Ezech. 17. v. 3.) A héderváry nagy szárnyú mennyei sas, az az: A' héderváry várban újonnan bé-helyheztetett kegyelem annya, Mária. Kinek Istennél talált kegyelmét és ez által a méltóságos héderváry háznak fel-derült hajdani boldogságát élő nyelvel magasztalta a meg-nevezett várnak meg-újitott templomában annak fel-szentelése alkalmatosságával Gyümölts-oltó Boldog Asszony napján Ezer hét-száz hatvan kilenczedik esztendöben Hermann József mézes-kúti apátur és győri kánonok. Nyomatattatott Györben, Streibig Gergely János által. 4 rét 38 lap.

Jelige: „Ne félj Mária, mert kegyelmet találtál az Istennél.“ (Luk. I. 30.)

Elmondja a hosszabb bevezetésben, Isten maga rendelte, hogy tiszteletére az ember e földön templomot építsen. Említi a jeruzsálemi templomot s miben haladják felül azt az uj szövetség templomai. „Abban pedig felette nagy kedve telik az Istennek, hogy valahol az ő szentsége imádtatik, ott tiszteltetik az ő sz. annya is Mária. Illik is bizonyára, hogy a ki a fiut tiszteli az azon fiunak Annyát is tisztellye. — Azért nem kell csodálni, hogy minden ker. templomban rendesen Mária oltár is van, mert a hivek könyörgése Isten előtt akkor legkedvesebb, ha azt M. által mutatják be. — A nagy szárnyú és titkos értelmü mennyei sas a kegyelem anynya Mária, sas fia a kisded Jézus. — Ezután felosztja a beszédet: „Valamint Mária, ugy ez a Méltóságos Hédervári ház is kegyelmet talált mai napon az Istennél. Kegyelmet talált az Istennél Mária, mert méhében fogadta mái napon az Isten fiát, és ez az első. Kegyelmet talált az Istennél ez a Méltóságos Hédervári ház mert az Isten Annyát Máriát ebben az uj templomban mai napon béfogadván, azt egész várában örökös Aszszonynak béiktatta, s ez második része beszédemnek.“ Az elsőből „Mária nagy hatalmát;“ a másodikból a „Hédervári háznak nagy boldogságát“ mutatja ki a szónok. Fohászkodása után: „dignare me laudare te Virgó Sacrata“ a hallgatókat Mária iránt való bizodalomra, s a Hédervári ház iránt való hűségre buzditja.

Az Istennek őrizete minden városoknak erőssége, melylyet a Török Pogány igájából ki-szabadúlt Győr-Városa ditsőséges Vissza-Vételének örvendetes emlékezete Napján a Tekintetes Nemes Győri Káptalan Templomában 1765-ik Esztendőben Husvét kedden élő nyelvvel prédikállott Hermán József mézes-kuti apátur, meg-nevezett Káptalannak Kánonokja, Sopronyi Megyének Fő-Esperestye, Tekintetes Győri Szent Széknek, és Tekintetes Győr, Komárom és Mosson Vármegyéknek törvényes táblabirája, assessora, Szabad ki-

rályi Győr-városának Plebanussa. Nyomtattatott Győrben, Streibig Gergely János királyi, püspöki és városi privil. könyvnyomtató által. 4 rét 20 sztlan lap.

Jelige: „Ha tsak az Ur nem őrzi a várost, hijában vigyáz, a ki azt őrizi." (Psal. 126. v. 1.)

Két levélre terjedő bevezetésében a pogány és bibliai történetből vett példákban kimutatja „Feddésre de egyszersmind követésre méltó buzgóságát a pogányoknak" kik féltették, őrizték bálvány isteneiket; „feddésre," mivel azoktul kivántak őriztetni a kik igaz istenek nem valának; „követésre," hogy noha nem igaz istenek, hanem csupán csak bálványok valának, — „de mivel igaz Istennek ismerték, oly nagy bizodalommal viseltettek hozzájok, hogy azoknak őrzések és segítségek nélkül minden emberi erőt és hatalmat tsak merő hivságnak és semminek tartottak." Ezek után kimutatván, „melly hasznos es szükséges minden keresztény Országnak, Tartománynak és Városnak az egy igaz Isten őrizete és oltalma," mely nélkül azok ledülnek és öszve-omlanak, hálára buzdít eképen; „Igen is méltó esztendőnként hálákat adnunk az Istennek, hogy őrizete, és oltalma alá viszsza-vévén városunk, (Győrt) mind eddig ugy őrizte, és óltalmazta, hogy a melly Pogány vendéget egyszer városunkból kihajtott, azt többé városunkba viszsza-térni nem engedte. Ennek hálaadására, hogy annál jobban fel-gerjeszszem mai napon sziveiteket, két részre osztom beszédemet; elsőben megmutatom, melly boldogtalan Város az, mellyet az Isten nem őriz, és óltalmaz; — ellenben pedig megmutatom másodszor, melly szerencsés, és boldog város az mely az Isten őrizete és óltalma alatt vagyon. Az elsőbül meg-hallyátok Győr-Városának nehéz rabságát: a másodikbúl szerencsés megszabadulását. Mind a kettőnek tzéllya és tárgya egyedül az, hogy ha tovább is Isten őrizete és oltalma alatt megakarjátok tartani Várostokat, szükséges, hogy attúl ójjátok magatokat, a mi az Isten őrizetét és óltalmát akadályoztattya. Mi légyen pedig az, mig bővebben megmagyarázom,

figyelmezzetek.“ — Bethulia, Jeruzsálemnek kétszeri, s Trója város elpusztulásának története után Győr elvesztését, gyalázatos feladását rajzolja. S hogy mért engedte Isten pogány kézbe esni 1594-ben „a római birodalom ezen arany kultsát“ — megfejti: „soha sem hagyja el az Isten az embert, ha előbb az ember el nem hagyja az Istent.“ Leirja mit szenvedett negyedfél esztendeig a pogányság igája alatt a győri kereszténység; mint foglalták vissza Győrt 1598 márczius 29-én „a vitéz magyar Scipio“ Gr. Pálfi Miklós és Gr. Svarczenberg Rudolf.

III. Ugyancsak egy igen jeles primitiai beszéd marad fen kéziratban Hermantól, melyet 1768-ban Nt. Rozmán József ujmisés pap első sz. miséje alkalmával nagy népsokaság előtt mondott. A kézirat 4 rét, hat sürün irt levélből áll, legvégén: „Ao 1768 2-a Apr. in Sab. Sanct.“ Valószinüleg ekkor tisztázta le. Eddig sehol nem találtam nyomtatásban. „Concio pro Primitiis.“ aláirva: Jos. Hermán. Jelige: „Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Ez az én kedves Fiam, kiben nékem jó kedvem tölt.“ (Mát. 17.) „A mit a Tábor hegyén szinben megváltozott sz. Fijárul a Krisztus Jézusrul mondott a menybéli Atya Isten, azt láczotik a mái örömök attya az ő menyegzős fijárul e mái Tisztelendő Primitiansrul nagy örömmel, lelki vigasztalással és hálaadással mondani: Hic est etc. — Kedve tölt az Istennek e mái Tiszt. Primitiansban mert oly hivatalra emelte őtet az Isten, mennél nagyobb nincs se az égen se a földön, ez az első; kedve tölt az Istennek e mái Primitiansban, mert papi hivatala szerint oly áldozatot mutat be naponkint az Istennek, mennél az Isten előtt se kedvesebb, se foganatosabb nincs, és ez a második része örvendetes beszédemnek. Az elsőbül meghallyátok, hogy e mái Tisz. Primitians a többi fölszentelt papokkal egyetemben nem magán, hanem meg istenesítetett ember. A másodikbul megértitek, hogy e mái Tisz. Primitians az Istennél oly közbenjárójuk a bünösöknek, kinek közbenjárása által leghamarébb meg-engeszteltetik

a meg bántódott Isten. Mind a kettőért, mely nagy tiszteletre és böcsületre méltó légyen e mái Tisz. Primitians és ez által az egész papi rend, hogy jól meg-értsétek, figyelmezzetek.“

Szebb primitiai beszédet ennél nem olvastam. Mintául szolgálhatna.

Venczell Károly.

GAMBETTA LEO.

I. Nagy igazságot irt le, élte utolsó éveiben, Guizot Ferencz, állitván, hogy egy században sem nyilvánult az isteni gondviselés müködése oly feltünően, mint épen századunkban, midőn mindenképen el akarják a félrevezetett nemzedékkel hitetni, mikép gondviselés nem létezik. És csakugyan, bármennyire is törekesznek lázadó emberek Isten kezéből kiragadni a világ kormányzását és az események lefolyását akkép igazgatni, mint nekik leginkább tetszik: minden lépten-nyomon észrevehető marad a láthatatlan, minden emberi tervet megsemmisitő kéz, mely mindent saját czéljai elérésére használ fel, ugy hogy mindenki végre is kénytelen Hervè Edével felkiáltani: „Melyik azon titokszerü hatalom, mely minden emberi tervet megzavar, és csak általa ismert utakon vezeti a népeket rendeltetésük felé.“[1])

Melyik az? kérdezitek. — A gondviselő Isten hatalma, mely annál megrázkódtatóbb tettekben nyilvánul, mentül inkább tagadják azt a kor szerencsétlen elméi. — Ha ujabb érveket kivántok, — ime nézzétek a boldogtalan Gambetta Leót. Váratlanul tünt el a földről épen

[1]) A Párisban megjelenő Soleil 1883. jan. 2-iki sz.

akkor, midőn jelenléte legszükségesebbnek látszott arra, hogy visszatartsa a féktelenség, az anarchia rohamát, mely, müvét a köztársaságot, megsemmisitéssel fenyegeti.

Megmagyarázhatatlan tények, rejtélyek egyikének, melyeket a XIX század az utódoknak fog megfejtés végett hátrahagyni — tartják azon körülményt, hogy oly kicsiny ember, mint Gambetta, annyira vitte, mikép hirével az egész világ betölt, épen ugy, mint Francziaország ármányával.[1]) — Pedig e körülmény csak ujabb bizonyitéka az isteni gondviselés létének, mely ludit in orbe terrarum, korcs piaczi hősöket használván fel, a romlottságban elsatnyult népek kevélységének megalázására.

Lehet, hogy a hang, melyen beszélünk, meglepi azokat, akik a közvélemény — e privilegizált csaló által félrevezettetvén, hinni szeretik, hogy Gambetta korunk nagy emberei közt fog helyet foglalni, méltó lévén jövendő idők emlékezésére. — Az ilyen hiszékeny lelkeken csak sajnálkozni tudunk, és sajnálkozásunk még inkább növekszik, ha látjuk, hogyan álmélkodnak és hitetlenként fejüket rázzák akkor, midőn bübájos lakatoktól ment ajkakról hallják, hogy e szerencsétlent nagygyá csak vakmerősége tette, melynek segélyével tekintélyre tudott szert tenni olyan együgyüek előtt, akik a valódi nagyságnak értelmét — nem akarom mondani, eszméjét — régen elfeledték. A gondolkodni tudó ember kénytelen bevallani, hogy a franczia ministerium, mely a Gambetta számára rendezendő temetési ünnepélyek költségeit a parlament által megszavaztatni óhajtván, nem restelte az elhunyt becsületességét, fenkelt gondolkozás módját és magas lelkületét dicsőiteni, önmagára és a köztársaságra oly szégyen foltot sütött, minőhöz hasonlót a hottentották „erkölcsi nagyságát“ tárgyaló lapok aligha mutathatnak fel.

---

[1]) Gazetta d'Italia, 1883. jan. 5.

Azoknak, akik azt vetik szemünkre, hogy a megholtat, köztudomásu tettei után, minden tartózkodás nélkül megitélvén, sirját megszentségtelenitjük, — egy minden, csak nem scrupulosus lappal válaszolunk: „Gambetta tetemeit birják azok, kik eltemetik; de neve már a történeté.“[1]) Különben is, nem látjuk be, hogyan lehetne megsérteni oly sír szentségét, mely csak romlásnak indult testet tartalmaz, oly testet, mely minden szentet gyülölő léleknek volt lakhelye?

II. Szerencséjének imádói és mindazok, kik abból hasznot huztak, egekig magasztalták ritka tehetségét. — Szerintök Gambetta, ha nem volt épen a legkiválóbb szellem, mégis sokat, nagyon sokat felülmult, tekintve tehetsége sokoldaluságát és müveltségét! — Legbátrabb és legügyesebb ellenfelei egyike, az Univers, nem mert tőle halála után, minden tiszteletet megtagadni, hacsak azért is, hogy ezáltal Francziaország tekintélyét megmentse. „Ha ő egyszerü kalandor lett volna, minden becs nélkül, mit kellene tartanunk hazánkról, és mi magunk is, hová jutottunk volna?[2]) — Legrajongóbb barátai Olaszországban, ugyanazok, akik emlékének leginkább tömjéneztek, a nápolyi „Pro Patria“ lap republicanusai, Bovio szavaival igy jellemezték: „Rajongó és játszi szellem, élénk és vakmerő szónok, középszerü és ennél kevesebb müveltség: ime emberünk. A legkevésbé szigorú itéletet halottunk fölött Tacitusnak Galbara vonatkozó szavai fejezik ki: Maior privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax, nisi imperasset.[3])

Mi is számtalan szenvedélyektől elvakitott jó vagy roszakaratú birálók tulzásait mellözvén, Bovio barátjának itéletét méltányos és igaz gyanánt elfogadjuk, annál inkább, mert ezen itéletet megerősiti politikai rendszerének természete is, mely mindenben az opportunismus

[1]) Gazetta d'Italia 1. sz.

[2]) 1883. jan. 3. 2. sz.

[3]) 2. sz. 1883. jan. 3.

jellegét viselte. Amily bizonyos, hogy e szó: opportunismus, elvek, szabályok, eszmék tökéletes hiányát jelentvén, mindent képes kifejezni, ép oly világos, hogy csak nagyon gyarló ész és erkölcsileg elveszett ember alkothatott politikai rendszert oly dolgok tömkelegében, melyek változó és bizonytalan erélyeket leszámitva, minden alapot nélkülöztek. Eszme szegénysége versenyezett lelkiismerete változékonyságával; nem egyszer kényszerült a gyakorlati téren elveit meghazudtolni, lelkiismeretét beszennyezni, önmagát pedig mint elvtelen, erkölcstelen politikust, minden alávalóság és ellenmondás hivét, feltüntetni: csakhogy bastardrendszere győzzön; omnia serviliter pro dominatione. Ime Gambetta Leo, kinek szive és esze annyira helyén volt, mint opportunismusa.

III. Annyira magasztalják ékesszólását, mintha bizony ő lett volna a jelenkor politikai szónokai közt a sas. Nagyon sokat kell e tulzásból levonni. Gambetta inkább szóbő-facundus — mint ékesszóló-eloquens — volt. Első rangú szónokká válhatott volna, ha ifjuságában komolyabb tanulmányokkal foglalkozik, és tudományosság megszerzésére törekszik, ahelyett, hogy idejét és képességét a nyilvános helyeken, kávéházakban és mulatóhelyeken, népszerüséget hajhászva vesztegette volna. Igy nagyon tökéletlenül fejleszté ki a legkiválóbb ajándékát a természetnek, és csak ritkán emelkedett fel a valódi ékesszólásig. Rendesen jobban feltünt bőbeszédüsége mint rábeszélő szónoki tehetsége. Midőn beszélt a piaczi, néha fecsegő néptribun, a nemes és erőteljes szónokot egészen háttérbe szoritotta. Micsoda Gambetta Leo felizgató, bőbeszédü, üres és semmi szentet nem kimélő szónoki tehetsége Thiers, Montalembert, Broglie, Keller és az ujabb franczia parlamentek hősei ékesszólásával szemben! — Gambetta értette a mesterséget, hogyan lehet valaki nagygyá nem gondolkodó, büszke és a szenvedélyektől félrevezetett tömeg szemeiben; érveknél többre becsülte a feltünő, nagyhangú, csalékony, a szenve-

délyeknek hizelgő szavakat. Hiresek szabadkömüveshez méltó találmányai: „az eredmények politikája," „a mindent megmételyező clericalis poklosság," „clericalisme voilà l'ennemi" jelszavak, melyeket a történelem szegény, üres agyának szüleményei közé fog feljegyezni, — tán ugyanazon lapra, melyen a hirhedt, katonai képtelenségét tökéletesen begyőző — és azon hirre, hogy a poroszok a franczia haderőt két részre hasitották, adott felelet leend olvasható: „Annál jobb, igy egy hadsereg helyett kettővel birunk."

IV. Vannak, kik politikai elmeélét éneklik meg, ugy tüntetvén fel őt, mint korunk legnagyobb államférfiát. Vizsgáljuk meg csak politikáját, melyet az „Intransigeant" e hat szóval fejezett ki: „az ő politikája saját személye volt;" és nagyon helyesen magyarázott meg a „Gazetta d' Italia"[1]) állitván, hogy Gambetta csak egy elvvel birt, és ez „saját személyes nagyravágyásának telhetőleg szolgálni és azt lehetőleg kielégiteni."[2]) Az egész világon csak önmagát látta. Franciaországot anyagnak tekinté, mely arra van teremtve, hogy belőle önmagának emlékszobrot készitsen. Politikája opportunismusa abban állott, hogy tetszés szerint forgatta köpenyét, feltéve, hogy szerencséje és uralomvágya nem szenvedtek. Orleanista, majd democraticus és végre caesaristicus republicanus volt. Midőn meghalt, a rend hivei épen ugy féltek tőle, mint gyülölték őt a felforgatás barátjai.

Két izben volt Franciaország ura; két izben vesztette el uralmát — politikai tapintat hiánya miatt. Midőn az ország védelmének ürügye alatt, a dictaturát bitorolta, a nemzet katonai erejét szétforgácsolta, és utoljára is a hazát megkötött kezekkel és lábakkal a győzőnek kiszolgáltatta. Franciaország, az ő hibája folytán, majdnem megsemmisittetett. — De ez mind kevés! Mit törődött ő ilyen kicsinységekkel! Hiszen ő mint diktator szerepelt; nevével az egész világot tele lármázták;

[1]) 1883. jan. 2. sz.

[2]) l. c.

a haza első bajnokát bámulták benne, és — vagyont is tehetett félre. Politicus elmeéle nem csalta meg — szerencsére tett szert; sőt opportunismusával azt még nagyobbitani remélte!!

Midőn aztán „nagy“ ministeriuma élén a hatalom netovábbját elérte, és az országot lábainál heverni látta, politicus elméjében olyan „ötletek“ támadtak, melyek rövid két hó alatt a magasból ledobták — Francziaország és Europa gunymosolya közt. Csakugyan omnium consensu capax, nisi imperasset!

A nemzet salakjából összetoborzott bámulói egyhangu véleménye szerint is, politikai félisten gyanánt imádták volna Gambettát, nisi imperasset! — Ha tagadhatatlan tények nem erősitették és igazolták volna, mikép egészen méltó azon incapacitalis patensse, melyet a világ számára kiállitott — mielőtt sirba szállt.

V. Hazugság ugy még félre nem vezette a világot, mint azon legendaszerü, a hősiességet szinlelő hazafiság, melynek dicsfényébe Gambetta oly ügyesen tudott burkolódzni, hogy bámulói őt halála után is a legmeglepőbb tiszteletben részesitették. Alattomosságát e téren csak a néptömeg hiszékenysége multa felül. Nem beszélünk egész Francziaországról, melynek habár csekély számú, de válogatott fiai felismerték a hazugságot, és lerántották az iparlovag vágyát és eszeveszett törekvéseit elfedő álarczot.

Csakugyan aki nyugodtan megvizsgálja a „dictator“ hazafiságát, a porosz-franczia háború alatt, nem fogja tagadhatni, hogy ügyetlen és ellenmondó rendeletei, a legjobb tábornokok mellőzése és dühös bolondhoz — mint őt Thiers Adolf jellemezte — méltó vakmerősége által Francziaország összes erejét megbénitotta, veszteségeit és a béke föltételeket pedig majdnem elviselhetetlen mértékben sulyosbitotta. Amiért bizonyosan hazaárulóként elitélik, ha a béke megkötése után Francziaország rendes és erős kormánynyal bir. A „nemzeti védelem kormányának tetteire vonatkozó parlamenti vizsgálat“ lap-

jait olvasó utókor bámulni fog azon, hogyan arathatott Gambetta, kit e lapok annyi bünről vádolnak, mindezért cserébe dicsőitést, tapsokat és diadalokat. Incredibilia sed vera!

Nagy hazafi volt — igy irt méltó boszankodással az „Univers," a párizsi szégyenteljes gyászünnepélyek napján — az az 1870-i hadügyminister; a Coulmiers-i győzelmet követő napon a győző tábornokot leteszi, nehogy saját dicsfénye szenvedjen; ke vés nap mulva, a csatatéren Chanzy tábornok hadosztályait feldarabolja és az Beangency-t az ellenfélnek engedi; Burbaki tábornok hadseregét keletre küldi elveszni, megfelejtkezvén az igért élelmiszerekről; és e viszontagságok közt, látván, mennyit szenvedtek katonáik 1870-i decz. 19-én, a következő kétkedő sensualismusát tökéletesen kifejező sürgönyt küldi: „válogatott szivarok; legyünk mindig vigak és megelégedettek!"[1])

A háború befejezése után, hazafisága abban nyilvánult, hogy cselszövények és erőszakoskodások árán is az országot oly kormányformával boldogitotta, mely a haza ellenei előtt legkedvesb volt: mert általa az országot politikailag és katonailag mindinkább meggyöngité, a hatalmaktól elidegenité és előre lehetetlenné tett minden szövetséget. Ezt eredményezte azon köztársaság, melynek támaszául és oszlopául Gambettát tartották.

Épen azért azon emlék, melyet Francziaország nevében ezen uj hazafinak legközelebb érczből emelni fognak, bizonyosan ezen egyszerü felirat lesz majd olvasható: „Gambetta Leónak a hálás Francziaország, melyet békében és háborúban tönkre tett."

VI. Legfőbb érdemeül a harmadik franczia köztársaság megszilárditását rótták fel. Tudjuk már minő érdem ez, ha mégis érdem Francziaországot számtalan kiengesztelhetetlen pártra osztani akkor, midőn inkább mint valaha szükséges lett volna minden külön törekvést

[1]) 1883. jan. 3-i szám.

és czélt egyesiteni; — a hazát megfosztani a legderekabbb, legjobb és a közügyek vezetésére leginkább hivatott egyének közremüködésétől azért, hogy helyüket ügyetlen, megvesztegethető emberek foglalják el, kik közöl nem egyet előbb a gályarabságból vagy bilincsekből kellett megszabaditani; megfoghatatlan módon a poroszok érdekeit előmozditani, kik — Bismarcknak Arnim grófhoz intézett sürgönyei szerint — mitsem óhajtottak annyira, mint az élőhalott Francziaországot tehetetlen köztársaság lábai alatt láthatni. Ha ezek hazafias és rendkivüli érdemek: akkor Gambetta Leó halhatatlanná lett általok.[1])

Hogy igazat mondjunk, a béke előzetes feltételeinek megállapitása után, 1871-ben a köztársaságot nem Gambetta létesitette. Ezen idő alatt Spanyolországban St. Sebastianban bujkált, hogy ott számadásait rendezze azon 140 millióra vonatkozólag, melyek az államkincstárból eltüntek, akkor midőn ő őrizte annak kulcsait. A köztársaság megujitása tulajdonképen Thiers müve, aki elég szerencsétlenül azt a bordeaux-i monarchikus érzelmű gyülés által megszavaztatta. Gambetta „nagy“ müve abban állott, hogy a Thiers-i köztársaságból Gambetta köztársaságot alkotott: a conservativ respublicát, radikalis és csaknem anarchicussá változtatta át, jól tudván a nagy hazafi, hogy monarchiában épen nem, rendezett köztársaságban csak kissé tünhetett volna fel, mig fejetlen respublikában minden ut nyitva áll előtte. A legfőbb polcz után vágyott; ezért szinlelt akkora hazafiságot. Számi-

[1]) Gambetta halála után, Europa első rangú lapjai felelevenitették Bismark levelezését a párizsi német követ Arnimmal, vonatkozással azon előnyökre, melyeket Németország a köztársasággá alakult Francziaország gyengeségéből huzhat. Ezen gyengeség — mondá Bismark — a belső zavarok és a nehézségből származik külső hatalmakkal szövetséget köthetni. Ezen okokat ismételték a német lapok akkor, midőn a köztársaság archimandritája Gambetta a legfeltünőbb gyásztiszteletben részesült. Ugyanez lapok a franczia hazafi halálát, mint Németországra nézve sulyos csapást, siratták.

tásában nem csalatkozott: milliókat szedett rá, akik tenyerükön hordották.

VII. Azt mondják, azért hajoltak meg felsősége előtt, mert benne testesült meg a francziák óhaja Németországon boszut állni; mert ő készité el erre nemzetét, mely általa remélte elveszett nagyságát visszaszerezhetni.

Igaz, Berlinben látszólag féltek Gambettától; féltek a visszatorlás eszméjétől; de csakis látszólag; nem lévén előttök ismeretlen, mikép annak végrehajtására hadvezérek és sereg is szükségesek. Gambetta a legjobb vezéreket letette, a nemzeti vagyont megtámadta, és lehetetlenné tette, hogy a hadosztályok szerves és szilárd sereggé olvadjanak egybe. Gambetta Leó a franczia hatalom megtörésére akkor sem tehetett volna többet, ha a poroszok zsoldjába állott volna.

A franczia hadsereg legjelesebb főtisztjei egyike a napokban, Párisban katonai kérdéseket tett közzé, melyeket ezen következtetéssel zár be: „Nem szabad a dolgok mai állása felett tévhitben ringatni magunkat. A régi állandó sereg, Metz és Sedan után, nincs többé; az uj nemzeti hadsereg, melynek a régit kellene pótolni, még nem létezik; a szomorú, de való következtetés: nincs hadseregünk.“ [1])

„E nagy hazafi — folytatá az „Univers“ — 4 év előtt a hadsereget oly tisztek vezénylete alatt találta, akik annak büszkeségét és reményét képezték. Ő, mindazokat eltávolitotta, kik nem akartak uszályhordozói lenni. Maga számára praetori sereget akarván alakitani, a katonai szellemet megmérgezte, és azt meg is ölte volna, ha arra ideje lett volna és a franczia zászlóról le lehetne törölni a kitartás és becsület jelvényeit.“ [2])

Ez lett volna azon nagy, rettegett ember, aki Fran-

---

[1]) Questions militaires à l'ordre du jour, par le lieut. colonel Grandclèment. Libr. milit. de Baudoin. Paris. 30. rue Dauphine 1883.

[2]) u. o.

cziaország harczias vágyait képviselte; a visszatorlás hőse per antonomasiam; kinek halála fölött — külsőleg — az egész nemzetnek gyászba kelle borulnia; kinek tetemén virághalmok és hegyek hirdették, mintha ő mentette volna meg a hont, — melyet nyomorba döntött — és szerezte vissza az elveszett tartományokat, — melyek elvesztén annyira közremunkált. — Ha az ügy szentségét tekintve, nem borzadnánk vissza comediát játszani, azt kellene irnunk: Risum teneatis amici?

VIII. Nem hiányoztak, kik Gambetta Leo képzelt bámulandó talajdonai közt kiemelték jellem nagyságát. Pedig akármit mond is a hizelgés, tagadhatatlan marad, hogy jelleme politikai elvétől elválaszthatatlan volt: mindenben és mindenkor opportunista volt. Delord Taxil beszéli róla, hogy kezdetben Aumale herczegtől koldult pénzt, és épen azért az orleanisták ügyét védte; utóbb a köztársaságiak zsoldjába szegődött, Bonaparte trónjának megdöntése végett; ismét a legvadabb radikalistákkal szövetkezett, hogy Mac-Mahon tábornagy elnökségének véget vessen; majd a párisi commune-nek gyilkosait, „a gályák vértanuit" szabaditá meg, hogy segitségükkel könnyebben juthasson a főhatalom polczára; végre bukása után caesari ábrándok megvalósitására törekedett. Nem alaptalan a gyanu, hogy épen azon időben, midőn a végzetes női kéz halálosan megsebezte, arvay-i villájában, titkon azon törte fejét, hogyan lehetne a dictaturát visszaszerezni — azon ürügy alatt, hogy a rendet korábbi büntársai és collégái ellen megvédje, önmaga levén főczélja, mitől sem riadt vissza. Azok közé tartozott, akikről mondja a költő: Mirare al fine è regola costante; — E chi soffre di scrupoli è pedante. Egyik régi összeesküvő társa azt irta róla, hogy ő nem volt ember, sem sziv, sem ész; egészen has volt. Az emberek azon osztályába való volt: quorum Deüs venter est.

Daczára annak, hogy tökéletesen és teljesen szabadelvű férfi hirében állott, a legnagyobb zsarnokok egyike volt. Semmiből a hatalom legmagasb pontjára

oly durván bánt ellenfeleivel, hogy durvaságát hizelgői is megutálták. „Ősökkel biró kényúr (szabadelvü ir igy) nem alázta meg eddig annyira a népfenség képviselőit mint ezen parlamenti elnök. Mindenhatósága érzetében elrendelte, hogy egy csapat katona a képviselőházba rontván, d'Asson követet saját helyéről egész durván a fogságba hurczolja; mialatt ő, a felfuvalkodott és durva diktator, szivarral szájában, a felindult csoportok közé ment, nehány mameluk éljenzése közt.“ [1])

Nem ártott volna, ha az olasz kalandor collegáitól megtanulta volna, mi a sensus pudoris: mi a szégyenérzet? És ha már nem vágyott meghalni szegényen, miként azok: legalább ovakodnia kellett volna, hogy gazdasága annyira fel ne tünjék. A mi olasz lelki szegény „hazafiaink“ sem feledkeztek meg magokról, de mégis tekintetbe vették az emberek itéletét. Nem igy Gambetta Leo. Midőn 1870-ben elfoglalta az állam kormányát, nem elégedett meg az estebéddel; csak utána bizonyitotta be igazán mily tökéletes és hü tanitványa Epicureusnak, az aranyat szórván, mint akár egy fejedelem; — habár nem voltak előtte ismeretlenek azon hirek, melyek a kezelése alatt eltünt 140 és több millióról szállinkóztak. A demokratia fejének nem ártott volna egy kis megszoritás a fényüzésben és lakmározásokban, ha ugyan nem lettek volna annyira ismeretesek a pazar évi dijak, melyeket hires szakácsa huzott; a palotájában uralgó sibarita kényelem; az általa rendezett ünnepélyek, a pazar lakomák, uszályhordozói megolvashatatlan száma, kik házában bőségben usztak.

Ennyi elég megvilágitani jellemnagyságát. Ami magánéletét illeti, ezt a nép és a világ előtt eltakarták — nem ellenségei, hanem legnagyobb tisztelői emlékezetének. Azok, akik hamvainál dicséneket zengedeztek, elfeledtek tömjént gyujtani magán élete felett. Törekvésük, Gambetta erkölcsi titkait mély hallgatás leplébe bur-

[1]) Gazetta d'Italia i. h.

kolni nagyon igazolni látszott, mikép hősük a nagy hazafi politikai nagyságát tán csak magánélete multa fel. Egyébiránt, visszatérünk oda, hol kezdtük, nehogy piszokba lépjünk.

IX. A jelenség, hogy ilyen ember, aki a vakmerőséget és alattomosságot kivéve, minden téren csak középszerü és közönséges tehetséget árult el, oly határtalan hatalom birtokába jutott, megmagyarázhatatlan volna, ha nem tudnók, hogy Gambetta a szabadkőmüvesek közt magas méltóságot képviselt, kik őt franczia s keresztényellenes czéljaik eszközéül felhasználták. E secta érdekében, mely Francziaországban inkább, mint máshol ilyen befolyásnak hódol, meg kellett akadályozni a monarchia visszaállitását és amennyire csak lehetséges volt, kiirtania a keresztény elveket a nép szivéből. Jutalmul a szabadkőmüvesek bel- és külföldi barátaik támogatását igérték meg, nagyratörő egyéni tervei valósitására. E kölcsönös igéret folytán történt aztán, hogy Gambetta, aki csak annyiban volt franczia, amennyiben esetlegesen franczia területen született, és keresztény, amennyiben meg lőn keresztelve, — a secta hatásos oltalma és támogatása mellett, a legdurvább kiméletlenséggel hajtotta végre annak akaratát.

Csakis igy magyarázható azon ördögi és vad gyülölet, melylyel Gambetta „a clericalismus, ime a haza ellensége“ jelszó alatt Krisztust és egyházát üldözte, kiirtani törekedvén mindazt, ami még a régi nagy és nemes Francziaországból fenmaradt. Ez fejti meg a hirnevet, tapsokat és vagyont; a secta a jutalmazás.

Nem hozzánk tartozik megvizsgálni, vajjon ezen ördögi üldözés oka esztelen felfuvalkodottságában keresendő-e inkább, mint megromlott lelkiismeretében? A szerencsétlen lelke az Isten itélőszéke előtt áll már: Istent illeti az itélet. Annyi bizonyos, hogy a gonoszság és vakság annyira elvették eszét, mikép nem szégyenelte megsérteni a köztiszteletet és szeretetet, melylyel a fiu anyjának tartozik: megakadályozta hogy az egyház, ke-

reszténylleg elhunyt szegény anyját áldásiban részesitse. A hittagadás és a hiuság elölték benne a természeti érzést azon lény irányában, aki életet adott neki. Csoda-e, ha ilyen ember lábbal tiporta Francziaország érdekeit, megtagadta atyái hitét, és Isten szent nevét, mely gyermekajkain annyiszor hangzott el!

Semmi az ég alatt és a föld szinén nem volt előtte szent. Hogy a szabadkőmüvességet, nagyravágyó tervei előmozditóját, lekenyerezze, mindent, ami keresztény, káromolt, megszentségtelenitett, és megsemmisiteni igyekezett. Nevetséges garral, az Istenember esküdt, legnagyobb ellenségekint szeretett szerepelni. Az Istenember, kihivó ellenfelét, lehelletével elsöpörte. Élte virágában, legszebb remények közt, asszonykéz ölte meg. A rothadás előbb érte el, mint a halál. Két hitehagyott barátja karjai közt mult ki. Utolsó szavai voltak: „mindennek vége“!

Nekünk, katholikusoknak, szemünkre hányják, hogy e borzasztó eseményben a gondviselés boszuló kezét látjuk, mely annyi nyilvános ellenségét büntetlenül hagyja e földön. Bármit mondjanak is, annyi bizonyos, hogy magok, Gambetta Leo szövetséges társai, a kereszténység ellen vivott harczban, felismerik az ég büntetését. „44 évet élt csak — igy jajdul fel a párisi Voltaire, hitehagyott Juliánhoz méltó elkeseredésében — 44 éves korban halt meg.“ — Gambetta halálát „átkosnak, igazságtalannak, ellenmondásnak, az istenek boszujának, a sors szomorú botlásának“ nevezvén.

A szabadkőmüvesség, Isten haragjának e szánandó áldozatát megboszulandó, tehetetlensége érzetében a legkihivóbb módon temette el, 72 páholy, jelvényeik és czimereikkel kisérték ki a szerencsétlen hulláját a temetőig, nevét és tetteit az egekig magasztalván — ahol azon Isten van, kit annyiszor megbántott. Nem gondolták meg, hogy a halottat önkénytelenül is igazán itélik meg. Ilyen hőst csakugyan ilyen temetés, ilyen végtisztelet illetett meg. Ennyi virágkoszorú, zászló, látványos pompa,

ennyi dicsőités mellett csak egy hiányzott: — Franczia-ország szobra — sürü fátyollal letakarva.

A „Civilta Catt.“ után

Gr.

A KERESZTÉNYSÉG ÉS KORUNK.

Bougaud után.

(Mutatvány a III. kötetből.) *)

Előszó.

Mióta a kereszténységnek ez új tárgyalását megkezdők, két fontos lépést tettünk. Először teljes bizonyosság fényében láttuk, hogy az embernek vallás kell. Magunkba mélyedve hallottuk az észt, a lelkiismeretet, a szivet, minden tehetségünket, midőn igy szóltak hozzánk: „Isten és az ember rokonszenvező lények; két egymást kereső szeretet s a vallás ama fölséges szentély, hol találkoznak.“

Istennek fölkeresésére szánva el magunkat azon tanakodtunk: mikép fogjunk hozzá. „Az embernek — mondók — kell vallás, de melyik vallás?“ midőn egyszerre egy embert láttunk feltünni, kegyelemmel és igazsággal telve, ki egyhez sem hasonlitott a többiek közül; ki a közéletben alig három évet töltött; ki egyetlen sort sem irt; kinek — tanitványai által összegyüjtött szavai húsz lapra lefértnének; ki a földön oly világosságot gyujtott, azt oly örvényből emelte ki, oly istenileg teremtette ujjá, hogy lehetetlen be nem vallanunk: több ő mint ember. S meglepett bennünket, hogy bármily szép és rendkivüli a mű: mesteréhez nem fogható. A legistenibb eré-

*) Ford. Spett Gyula és Dobos Lajos Nagyváradon. Előfizetési ára 1 frt. 50. Ugyanannyi az I. kötet második kiadására.

nyeket sugalta; de e két ezer év óta sarjadt erények az övéi mellett csak árnyék. Lelkének szépsége minden leirást meghalad. Amit tett, semmi ahhoz képest, ami volt. Rátekintünk s azt mondogatjuk: „Ha Sokrates élete és halála egy bölcsé, Jézus élete és halála egy Istené.“ (Rousseau.) S ez életnek és e halálnak előadása az őszinteségnek egy sugarát csalja ki, mely rögtön azt mondatja: „Sokrates tettei, melyekről ki sem kétkedik, kevésbbé vannak bebizonyitva, mint Jézus Krisztuséi.“ (U. a.)

Ime két első lépésünk, s ama pompás látványok, melyeket már szemléltünk.

Az előbbi kötetben tanulmányoztuk Jézus Krisztus életének logikáját, most isteni theologiája következik.

E tétel: Jézus Krisztus Isten, magában foglalja a Háromságot, teremtést, bukást, megtestesülést, megváltást, vagyis a kereszténység alapjait s legfönségesebb tanait.

E fő kérdéseket világositjuk meg e harmadik könyvben, melyet három részre osztunk.

Először szükséges bevezetés alakjában megvizsgáljuk az apostoloknak tulajdonitott ama nevezetes hitvallást, melyet *Hiszekegy-nek* nevezünk, melyben rövid, velős lánczolatban egyesitvék mindazon hitczikkek, melyek a megtestesült Igéről szóló isteni tant képezik.

Azután megvizsgálunk minden egyes hitczikket.

Végre — következtetésül — egy pillantást vetünk Istennek időbeli egész művére, mely egyik örökkévalóságtól a másikig ér s melyet az apostol oly találóan fejezett ki, midőn azt mondá róla: *Krisztus titka, mysterium Christi.* (Pál, Col. IV. 3.)

Ez a harmadik könyv tervezete.

Induljunk. — Elhagyjuk Galilaeát, el a tó bájos partjait. Fölfelé haladunk. Az út meredeknek tetszik; a hegy-csúcsok ködben úsznak; félelmes homály borul reánk. Igaz; de ha fenn leszünk: mily látvány, mily nagyszerű panoráma! Isten és ember, ég és föld, mult, jelen és jövő, szellem és anyag, idő és örökkévalóság, min-

den orom és minden örvény . . . . . fényárban tündökölve.

Föl tehát; ám lassan, türelemmel, mint akik tudnak járni. Lépésről-lépésre. Az út hosszú lesz; de a tető bűbája előtt is lesznek megnyugtató, élvezetes kilátásaink, ezer — hol fönséges, hol kedves látvány.

A katakombák csodája.

Szóljunk most az Isten Anyjáról, a Boldogságos Szűz Máriáról. A *Hiszekegy* nyomán, isteni Fia mellé illik őt helyezni: *Natus ex Maria Virgine. Született Szűz Máriától.* A protestansok, kik szemünkre vetik, hogy Jézus anyját tiszteljük s azt állitják, hogy e tisztelet a kereszténységben ujitás, sziveskedjenek velünk leszálni a katakombákba. Sokáig azt álliták, hogy Mária képe ott nem volt található, vagy csak a magusok imádásának történelmi jeleneteiben szerepelt. A Szent Szűzre vonatkozó képek, mint mondák, csak az ephesusi zsinat után szaporodtak el. Ez oly nagy tévedés onnan eredt, hogy kezdetben a katakombáknak csak egy kis szögletét ismerték, s azt is csak nagyjában fürkészték ki; mert ellenkezőleg, az Isten Anyja kiváltságai, életének csodái közül, milyenek: szüzessége, az angyal köszöntése, a látogatás, az isteni anyaság, örökös tisztasága, Isten előtt hatalmas közbenjárása — egyetlen egy sincs, melyek a katakombák falain ezer alakban ne olvashatnánk.

És az első festők nemcsak hogy semmit ki nem hagytak abból, ami a Sz. Szüzet illeti, de talán soha jobban ihletve nem voltak. Magasabb fokban sehol sem található az az alkotó szellem, eredetiség, az az ösztönszerü ragaszkodás az ős müvészet nagyszerű hagyományaihoz, mely a legnagyobb élvezetek egyike a műizléssel biró emberre, ki a katakombákat látogatja.

És e csodás jelenség koronája az, hogy e festmények közől épen a legszebbek a legrégiebbek, az apostolok korából valók.

Lépjünk először Sz. Priscilla katakombájába, melyet a Máriát ábrázoló számtalan freskók miatt oly találóan *Mária sirboltjának* neveztek el; álljunk meg egy festmény előtt, hol a legnagyobb fokban látjuk az uj szellem összeolvadását az ős külalakkal; az *Annunciatio* (Angyali Üdvözlet) képe ez, a legrégibb, melyet ismerünk, Sz. Jánossal egykorú. Pompásan elkészitett és diszitett alapon, öt sor drágakőből alakitott körben, két egyén tünik fel. Először Szűz Mária, ó-izlésű széken ülve, aztán a másik egyén, bizonyos távolságban előtte áll, és vele beszélni látszik. A Szűz hallgatja, szemeit szerényen lesütve, jobb kezét a szék karján nyugtatva, bal kezét kissé előre nyujtva, mint aki ellenvetést tesz. A másik egyén csak folytatja. Egyik kezével köntöse fölé öltött köpenyét tartja, a másikat a Szűz felé terjeszti, mint aki rábeszélni akar. Szemei tágra nyitvák, mennyei tüzzel ragyognak. A két egyén magatartása, ruháik elrendezése, az egyiknek szerénysége, a másiknak tekintélyes föllépése, a legnagyobb hatást keltik. Az ember nem győzi bámulni az oly méltóságos, oly szerény Szűz képét; arczának szüzies kifejezését; azt az indulat és csodálkozás miatt kissé a székre támaszkodó testet. Ez a legnagyobb müvészetre vall. A négy szögletre helyezett négy galamb az angyal ez igéjét látszik kifejezni: *Spiritus sanctus superveniet in te* (Lukács I. 35.) E festmény az I. század végéről, vagy a II. század elejéről való. Ez azon alak, melyet később Fra Angelico az *Annunciatio* jeleneteiben eszményitett, s mely felülmulhatatlan.

Priscillának eme, régisége miatt oly hires temetőjében van egy másik, még szebb kép: a Szüz Anyát és Isaias prophetát ábrázoló festmény. [1]) A Szűz ül, karjaiban a gyermek Jézust tartja. Mellette áll Isaias propheta, köpenyben; egyik kezében tekercs, a másikkal egy csil-

[1]) E kép körülbelül az apostoli korból való. „A keresztény időszámitás 50—120 évében készült; sőt talán, mondja Rossi *az apostolok felügyelete alatt.*“

lagra mutat. Soha sem feledem azt a benyomást, melyet éreztem, midőn e freskót először megláttam. Ama hiedelemmel, hogy a katakombákban csak esetlen festmények vannak, oly egyszerü emberektől, kik ecsetet sohasem forgattak: most egyszerre ott látom az ó-kori művészetet, oly ifjan, élettel teljesen, a testtagokba oly hajlékonyságot, az alakokba oly kifejezést öntve, minőt maguk a régiek sem ismertek. A gyermek raphaëli. Anyja keblére simul, de fejét a propheta felé forditja, oly mozdulattal, mely bámulatos csinnal és élénkséggel van ecsetelve. E fejmozdulat, azok az oly mély gyönyörű szemek, az a picziny kacsó, mely oly kecsesen nyugszik Mária keblén, mint a *Madonna del Duca*-nál: oly nagy művészetre vallanak, hogy ha e freskók Raphaël korában nem voltak volna a föld alá rejtve, megesküdnénk reá, hogy azokat látta, s élénk emléköket lelkébe szivá. Aztán a Szűz alakja versenyez a gyermekével. Nézzétek azt a gyönyörű homlokot, azokat az oly tágra nyitott, de oly szemérmes szemeket, azt a piczi szájat, azt a csodálkozó arczkifejezést. A kisded karjai közt van bár, mégis mintha nem hinné boldogságát; még az angyali köszöntés *Quomodo fiet istud*-jánál van. *Miképp leszen ez?* Ily gyönyörű, ily régi festményt mért nem is másoltak le, mért nem ékesit minden keresztény házat? Raphaël szűzeinek családjából való az, mint ugyanazon nagy művészet leánya: és a Sz. Jánossal egykorú.[1]) Rossi, ki *A Boldogságos Szűz válogatott képei*-ből többet közöl, e képet nagyon helyesen első rangra emelte. A legrégibb az, s egyszersmind a legszebb.[2])

De vajjon e két tekintben a Domitilla katakombá-

---

[1]) Richemont: *Nouvelles Études sur les catacombes*, p. 350 et suiv. Richemont, miután e freskó régisége mellett minden érvet felhozott, igy végzi: „Könnyű volna elfogadni, hogy a Szűz e képe az apostolok korából való.“

[2]) *Imagini scelte della B. Vergine Maria tratte della catacombe Romane.* Roma, 1863. E képeket, de csak nehányat, a pápai lithochromographiai bizottság adta ki.

ban levő Szűz Anya nem versenyezhetne? A Szűz curul-széken ül.[1]) Rajta bibor szalagokkal ékitett dalmatica. Fején rövid fátyol, mely vállait betakarja. Jobb keze fölemelve, feje kissé hátra fordítva, mintegy derülten, oly helyzetben, mintha bámulna, csodálkoznék és dicséneket mondana. Ez a *Magnificat.* A gyermek, ki térdein ül és a közönségre néz, fénylő fehér ruhában van. *Beato* miniatura-festményeire emlékeztet.

Mária e három képe mellé kell állitanunk Sz. Péter és Sz. Marcellin temetőjének Szűz Anyját; nem mintha azokkal régiségre és szépségre vetekednék; de érdekes különlegessége miatt méltó a keresztények figyelmére. A Szűz anya ül, rajta bibor szegélyű köntös, karjaiban a gyermek Jézus. Valamennyi ily helyzetben festett Szűz Anya fején fátyol van. Itt nincs. Rossi ugy véli, hogy mert a férjes nőknek mindig fátyoluk volt, melyet az eljegyzés napján öltettek föl, és csak a szüzek nem viselték:[2]) itt Mária sértetlen szüzességét akarták kifejezni.

Egyébiránt Máriának isteni tisztasága dicső anyaságában, titokszerű és mégis szembeszökő módon ki van fejezve a katakombák könyvének egy másik lapján, Sz. Valentin temetőjében, a Flaminia-úton. E lap mintegy három szakaszra oszlik. Jobbról a látogatás; az ölelkező Erzsébet és Mária kedves képe; az egyik idősebb, a másik egészen fiatal, mindkettő dicskörös. Középen a Szűz Anya, térdein a gyermek Jézust tartja, e függélyes felirattal: *Sancta Dei Genitrix.* Végül balra egy jelenet, melyet sokáig találgattak, s mely rendkivüli fontosságú.[3]) Ez az a nem hiteles legenda ama nőről, ki nem hivén, hogy Mária a születés utan szűz maradt, arról meg akart győződni. Büntetésül elveszté jobb karját, és az is-

---

[1]) *Sella curulis.* A római királyoknak elefántcsonttal, majd aranynyal ékített széke. Később a consulok, praetorok s az u. n. *curulis* aedilis-ek méltóságának jelvénye volt. Ford.

[2]) Tertull. *De velandis virginibus.* cap. II.

[3]) Megfejté Martin atya, *Mélanges d'archéologie*, t. I. p. 23.

teni gyermekhez fordult, ki visszaadá azt neki. E történet hiteles-e, vagy nem keveset határoz. Csak az világos, hogy a keresztények e festménynyel Mária örökös szüzességéről akartak vallomást tenni.

Mielőtt e tárgyat elhagynók, nem szabad felednünk, a Szűz Anya egy másik képét, mely Sz. Ágnes temetőjének boltives oltársírjában (arcosolium) van. Ez Máriának a katakombában talált első képe, mely hamar hiressé lőn. Ennél régiebbeket azóta már találtak s még fognak is találni. Értéke csökkenhet, de azért mindig kiváló marad. A Szűz egy nagy fátyollal van ékesítve, mely egészen befödi; nyakában értékes nyakék; *Orante*-testállásban van; szemei és karjai ég felé emelvék. Ölében, vagy inkább előtte a gyermek Jézus ül. Az egészben egy kis mesterkéltség és ridegség van, mely miatt e kép Priscila és Domitilla katakombáinak képei mögött messze marad.[1])

(Vége következik.)

IRODALOM és MŰVÉSZET.

J. Fioretti di San Francesco. Testo di lingua secondo la lezione adottata dal P. Antonio Cesari. Milano. Casa editrice italiana di M. Guigoni. 1837. — St. Francisci Blütengärtlein. Deutsch von Dr. Franz Kaulen. Zweite Auflage. Mainz Kircheim 1880. Nyolcz.

„Amidőn a jó sz. Ferencz még e földön járt, oly nyilvánvaló volt szentsége, hogy az észnélküli természet is bizonyságot tett róla . . . És ahová lábát tette, ott

[1]) Sokáig azt hitték, hogy Máriának e képe volt az egyetlen, melyet a katakombák láttak. Ezt hitte Palmer (*Early Christian Symbolism.*, p. 66) ami azt bizonyítja, hogy a katakombáknak csak egyrészét vizsgálta meg. Ez csak a IV. századból való, és messze túlszárnyalta, még művészeti szempontból is, a többit mind, melyek a II-ik, sőt az I. századra vihetők vissza.

mindjárt virágcsák sarjadoztak és illatoztak tanuskodván az erény illatáról, melylyel sz. Fer. ékeskedett. És történt idők multával, miután sz. Fer. ez életből elköltözött, hogy a virágcsák is elhaltak, és nem maradt más emlékeztető jel sz. Ferenczre. Akkor fölál vala egy öregebb barát és mondja: Sokkal gyönyörübb virágok az épületes beszédek és a csodás tettek, melyeket sz. Ferencz viselt vala, s azért a kinek Isten tehetséget adott, az pergamentumra irja azokat . . . . És ők mindnyájukat összeirták, és a könyvet sz. Ferencz virágainak hivták."

Röviden és elmésen adja elő e sorokban a német kiadás előszava a könyv eredetét, s ha nem is egészen tárgyhű talán az eredet magyarázata, legalább illik a czimhez. A könyvhöz ugy látszik soha sem kellett commentár, mert az az egyszerüség és nyiltság, mely az egészen elömlik, olyan mint a forrás vize, melyben a szem meglátja a homok szemet és fenekén kisérheti a fölszinen uszó buborék árnyékát. Azért fölösleges volt minden magyarázat, mely csak zavarná a szelid nyugalmas hangokat; nem is illik a szerény kis képhez, ha remek mű is, óriási ráma.

De mivel néha nagyon is eltérők a vélemények a világos vagy világosaknak látszó dolgokban is, azért a könyvismeret és értelem érdekében jó lesz e műről valamit szólni, s ha többet mondok, mint amennyit e helyen tán szabad, nem fog ártani az ismeretnek, ha rovására szolgál is az ismertetőnek; mivel pedig rosszaló nyilatkozatok is hallhatók, különösen szükséges az álláspontot megjelelni, melyre a tévedni nem akaró itéletnek helyezkednie kell.

A Fioretti di S. Francesco czimű könyvecske nem viseli magán szerzője nevét, s e részben hasonló a mystikus irodalom egyéb termékeihez, melyek, mint a Krisztus követéséről szóló négy könyv, titokban tartják, hogy kitől származtak. Mystikus már az első lap, mert rejtőzik a szerző, halljuk a hangot, de nem látjuk a szólót. S e

homály jól illik azon szellemhez, melyben e könyvek irattak. Ezen szellem az önmegsemmisülés minden tehetségünkben, hogy Isten legyen minden mindenben, hogy az ő világossága legyen az ismeret fénye, az ő szeretete adjon szivemnek érzelmeket. Ész és sziv elhagyja akkor müködése természetjelölte utait, és más fensőbb behatásnak enged, melylyel szemközt az egyed inkább szenved, mint cselekszik. Az iróban is inkább e fensőbb behatás diktálja a sorokat, mint ő maga. S azért egyedisége háttérbe vonul, nevét nem tudni.

De a kuttatás szabad. A mű ugy látszik a 14-ik század első felében iratott. Szerzőjéről ekkép szól a Dizionario di opere anonime e pseudonime dí scrittori italiani. Lo Sbaraglia inclina à credere autore di questa leggenda un frate Giovanni di S. Lorenzo dalla famiglia Marignolli, ma è opera di più antichi autori forse cavata dal Floretum del P. Ugolino da S. Maria.“ — Az első olasz kiadást 1476-ban Lunordo Longo rendezte, ki Vicenza sz. Pál templomának plebánosa volt. Bárki legyen is a szerző, vagy jobban mondva összeiró, alkalmasabb lesz ezen kutatást máskorra bizni. Szemeim előtt lebeg a Kempis Tamás ellen érvelő anonymus vallomása ki az efféle kuttatást, quaestio scandalosának mondja. De ha nem is botrányos, legalább kevésbé fontos, különösen ha valamivel alább kifejtendő véleményünket tartjuk szem előtt, mely szerint ez elbeszélések szerzője maga a nép és a hagyomány. Helyén van azonban előbb a tartalom ismerete.

Sz. Ferencz virágai jelenleg öt csoportra vannak osztályozva. Az első rész tartalmazza sz. Ferencz életét és csodatetteit, hozzáadva más kitünő társai csodáit; a második rész előladja sz. Ferencz sebei történetét; a harmadik és negyedik rész Inniperus és Aegidius rendtársak életét; s végre az ötödik részben az utóbbinak oktatásai és épületes beszédei közöltetnek.

Ezen csoportokban az egyes elbeszélések közt nincs összefüggés, elszigetelten állnak egymás mellett, minde-

nik a maga egyszerüsége és szépségében. Virágok ezek, melyek nem diszelegnek holmi németalföldi mesterségesen kiczirkalmazott kertben, hanem az Istenalkotta virányokon nőnek, a hová őket a természet elveté, s változatos szinekkel nem játszik a hatást hajhászó müvészet: nincs tehát a tartalomban szigorú rend, s az egyes részek nincsenek határozott, előre megállapitott terv szerint kidolgozva.

Még inkább meggyőződünk erről, ha az egyes részeket közelebbről szemügyre vesszük.

Egyszeri átolvasás után mindenki meggyőződik, hogy e remek elbeszélések nem oly módon irattak, amint egy egységes mű iratni szokott; e virágok szerzője csak annyiban egy, amennyiben egy s ugyanazon szellem termékenységéből fakadnak. Sz. Ferencz Isten seraphikus szegénye alkotta maga köré e világot, melynek melegében e virágok nyilhattak, s azért mind feléje fordítja kelyhét vagy bokrétáját, mind neki tulajdonitja szépségét, pompáját, ha mások is a szereplők, mint Paduai sz. Antal, Inniper, Egyed s a fejlődő rend egyéb tagjai, azért életük, szavaik, tetteik sz. Ferencz virágai, mert az ő szelleme nyilvánult ő bennük. Csak egy pillantást kell vetnünk sz. Ferenczre és korára, hogy e virágok kertészére ismerjünk. Sz. Ferencz maga járó-kelő csoda volt, un prodigio ambulante, és a töredelem szigorában, melylyel bünösnek, a többivel egyenlőnek ismerte magát, és a szegénység iránt rajongó szerelmében, mely által mindenek fölé hasonlithatatlanul emeltetett, rejlett ez erőteljes alak kelleme is.

Sz. Ferencz a népnek szentje volt, ki ugy szólván fölfoghatatlan jelenséggé vált élete és túlvilággal való érintkezése által, s mégis legjobban érté a nép szükségeit és szenvedéseit, kezéből jól esett minden; ha ő velük szenvedett, édes lett a keserüség is. Midőn bejárta Olaszországot, mindenütt nyomokat hagyott szentsége, melyeket a nép hiven megörzött. Assisi Ferencz szentségét és Istenfönségét magasztalá bennök. Mi természete-

sebb, minthogy a szeretet az idők multával a legforróbb kegyelet és leghübb emlékezettel párosult. De az emlékezet, mely nem akar szárazon referálni, nem tartja magát a tények sorompói között, az emlékezet, melyet a kegyelet emel, szárnyakat ölt, s midőn magasan röpül, elfelejteti a föld porát, mely mindenre száll, mindent ellep, ami lent történik, szükségképen másnak festi a multat mint a küzdelmekben lefolyó jelent.

Illyen volt a népnél sz. Ferencz emlékezete; nem volt meddő, hanem termékeny, nem volt őrzője a hagyománynak, hanem alkotója uj vonásoknak, szóval az emlékezet költészet is lett. Midőn Umbria szép völgyeinek lakói és a Labina juhász népe sz. Ferencz tetteit mesélé, észrevétlenül is emlitett egyet mást, amit az unoka elkülönözve, még csodásabb fényben tüntetett föl gyermekei előtt. A szentnek Istentől vett ereje tette le ez elbeszélések alapjait, a hir és tisztelet, mely vagy csak nagynak jár, vagy ha nem, a kicsiből is nagyot alkot, alakitotta és formálta azokat, s a kegyelet megőrizte és csodálja bennük sz. Ferencz szellemeinek költői nyilvánulásait.

Sz. Ferencz virágai tehát oly talajon nőttek, melyet egy hálás nép kegyelete és szeretete öntözött.

Ha a szájról szájra járó hagyomány ily körülmények közt foly be elbeszélések keletkezésébe, ha ez sugalmazója a tollnak: mely azokat megörökiti, tisztában vagyunk ez elbeszélések szigorúan történeti értéke iránt, valamint utba igazitjuk azok itéletét is, kik a történeti igazság és hűség mérvesszejével kezükben, akarják a mű becsét meghatározni.

Az emlékezetnek, mely költészettel egyesül, nincs joga a történelmi tekintélyre és az ennek megfelelő hitre. Ki akarná tagadni ezt? A ki sz. Ferencz csodáiról kritikus ismereteket, biztos tudomást akar szerezni, annak nem szabad a Fioretti-kből meriteni, a virágok koszorúba valók, s elhervadnak a kritika fagyában. De ép oly téves eljárás, ha valaki a Fioretti czimü elbeszéléseket a

történet igényei szerint itéli meg. Negatur suppositum pedig ennél nagyobb baj nincs az érvelésben. Egészen más álláspontot kell tehát választanunk, e kis müvek megértése czéljából, melyet nekünk eredetük föntebb kifejtett természete kijelöl. Van a Fiorettiben sok történeti adat, de kiválasztásuk nem az elbeszélés hitelessége folytán történik, hanem más tényezők által, melyekre a Bollandistáknak van gondjuk.

Azt mondom tehát, hogy a Fioretti di S. Francesco elbeszélések, melyek elragadó, egyszerü nyelven irvák, nem birnak történeti becscsel, s azért ne járjunk ily igényekkel olvasásukhoz. Hanem egészen más téren mozognak, mint a melyek egyesitik magokban a költészet mindkét nemü tárgyát.

A költészet ugyanis a való, vagy az esetleges lét törvényei szerint kigondolt tüneményeket, szép ábrázolásban adja elő. S igy azok élénk szemléletét, s az érzék fölött való szépnek élvezetét eszközli. A Fioretti-ben van sok való történet, van több, miről nem tudjuk való-e vagy sem, mindkét tárgy müvészileg összefoglalva, az épületes iratok vagy költemények egyik legszebb termékét adja.

Sz. Ferencz virágai igazi költemények. — Három forrásra utalhatunk, melyekből ez elbeszélések költői szépsége foly. Az első maga sz. Ferencz megjelenése, ő ez elbeszélések hőse a legköltőisebb alak, mert benne a természetfölötti szép, a legélénkebb szinekben van kifeezve; a szónak nem kell mást tenni, mint egyes vonásait hiven ecsetelni, hogy költeménynyé váljék. Az a lélek, mely annyira kivetközödött minden földi burokból sokkal magasabban szárnyalt, hogy sem föllengzőnek ne mondassék. S ha Orpheus, mert egyike volt az elsőknek kik a költészet hatalmával fölléptek, a mese szerint az élő és élettelen természeten uralkodott; nem bir-e hasonlókép a költészet csabjával, kinek a természet nem mese szerint, hanem valósággal engedelmeskedett, aki előtt hódolva meghajolt a madár és a gubiói farkas.

A második a természet iránt való vonzódás: Ferencz gyöngéden érző szive, és nagy rokonszenve minden természeti tünemény iránt, életet és lelket öntött minden virágba, értelmet minden állapotba, és oly gazdag világot állitott maga köré, mely a legdusabb és a legáradozóbb költészetre nézve is kifogyhatatlan. Nem lehet megindulás nélkül olvasni azon bensőséggel irt fejezeteket, melyek sz. Ferencz érintkezését az oktalan természettel beszélik: a XXI. fejezet szól „a legszentebb csodáról, melyet szent Ferencz művelt, midőn a nagyon vad Gubbiói farkast megtérité"; a XXII. fej: mint szelidité meg sz. Ferencz a vadgalambokat; a XVI. fej: mint csendesité le sz. Ferencz a fecskéket. De a mily kedves mindezen szép vonás, ép oly kevéssé erőltetett és keresett, hanem természetesen beleillik azon képbe, melyet eszményit. Mivel sz. Ferenczről van szó, mindenki elhiszi, aki a szent szellemét ismeri.

A harmadik forrás közös; mondják ugyan is, hogy a költészetnek legélénkebb forrása a szeretet; és kárt vallana a ki tagadná. Az érzéki szeretet ép ugy fakasztja a költészet forrását, mint a természetfölötti, az Isteni szeretet, s ha nagyon különböző is irányuk és czéljuk, ha az egyik az édenbe lejt, másik egy büzhödt mocsárban akad el, azért mégis közel, nagyon közel feküsznek forrásaik a szivben. Sz. Ferenczet az isteni szeretet hevité, egész élete és minden emléke e szeretettől van áthatva, s azért ő benne támasztotta az Isten szeretete lantosát, s nem tagadta meg a költészet hangjait azoktól, kik e szeretettől hevitett élethez s alakhoz közelednek. — Azért van a Fiorettiekben annyi költői szépség, annyi meleg, annyi bensőség. Hozzá kell vennünk még az élő hitet és a hitélet csodás erényeit, melyek nem e földről valók, s ha pompájokban föltünnek, az embereket a földön idegenekké teszik. Ez a szellem kifejezést talál a Fiorettikben, sajátja volt azoknak, kik Ferenczczel érintkeztek, sajátja volt a népnek, mely oly

találóan választá a szavakat s füzte a mondatokat s megtoldotta a tényeket.

Szabad most mindezekből egy fontos következtetést vonnunk, a feleletet azon kérdésre, miben áll ez elbeszélések tárgyilagossága, igazsága, mely szükséges alapja a lelki olvasmánynak, — különben hatása biztositva nincs. Fra Angelico jeles festő volt, de nem embereket, hanem angyalokat festett ő mindenütt, alakjait nem heviti szenvedély, tiszta ártatlanság ömlik el rajtuk; nem hisszük, hogy valaha ilyenek léteztek, de tudjuk, hogy az ártatlan festő szivét a kifejezett szép vonások disziték: ép igy van ez a Fiorettikban, melyek lelke az érzelem és szineik a szavak. Ha nem történt minden ugy amint az elbeszélés közli, de a szellem mely ott kifejezést nyer, és a kifejezés mely oly találóan megfelel az érzelemnek magasan hirdetik, hogy a hittől áthatott mély és gyengéd érző lélekből erednek.

S ebben áll a műnek becse, és ebből folyik hatása, ha mint lelki olvasmányt, mint épületes könyvet tekintjük. Sok költészet mellett nagy realitással bir, mert ecseteli sz. Ferenczet, amilyen volt, aminő benyomást tett a népre, mely vele érintkezett. Hű tükör, melyben a nagy, sz. alak visszaverődik; és azért buzdit, int, tanit, áld, megszégyenit, hogy oly messze állunk, s mutat az érzületre, melylyel birni kell annak, ki a hitből él. Csupa áldásos benyomás és realis alappal biró kellékei minden lelki olvasmánynak.

Ha a lélek behatol azon alázat és egyszerüségbe, azon hit és önmegsemmisülésbe, mely az elbeszélésből sugárzik, megifjodva, megtisztulva jön ki, s élénken érzi, hogy van a léleknek a szivnek még más világa, más napja, más melege, azon kivül, mely a temészet körén belül föllelhető. S lesz e jobban biztositva egy lelki olvasmány hatása, mintha azt mondhatni róla, hogy a lelket az érzékvilágból kiemeli, nem az ábrándok szárnyain, hanem a keresztény erény meredek ösvényén. Mert arról nem szabad megfeledkeznünk, hogy a költészet daczára,

melyet az erény szépsége szükségkép elhint, az elbeszélés nem veszti el lábai alól a valóság alapját.

Egészen helyes fogalmat nyujt az egyes erényekről például a szegénységről, az alázatról; helyesen fogja föl mibenlétüket. Tapintatos a szellemi ajándékok megitélésében (discretio spirituum); a contemplativ életben is, nemcsak a világot kerülő elvonultságot állitja elő, hanem a tettre képes és készülő buzgalmat is.

Az elbeszélések költői iránya még egy fontos megjegyzésre jogosit. A legkomolyabb költői alkotásokba is elvegyül sokszor a comicum. Mi komolyabb mint az a gothikus dóm, mely a vallásos érzület, a religio megtestesülésének mondatik, s mégis hány benne a comicus törpe bohóczalak, nevetséges torzkép? nem akart e Dante nevettetni a pokol harsonája által? és a régi passiojátékok sem nélkülözhették a tréfát, az üzérkedő Judást bizták meg vele. Ha mi az elbeszélésekben többet ezen müvészeti igény és természetes következmény rovására irnánk lehetne-e az ellen kifogás! Talán fölismerheti a műitész a költészet e természetes hajlamát a gubbiói farkasról szóló legendában, a hol az elbeszélés észrevehető gyönyörrel tartózkodik e kellemes és tréfás jelenet ecsetelésénél. Ugyanezt irjuk Iuniperus testvér egyes tréfáiról, melyeket a mesélő nép Inniperus csodás és szent egyszerüségével megegyeztethetőknek vélt. Akkor eltünik a botrány köve, mely egyik másik kritikus olvasó lába elé gördül. De a criticismusnak szükségkép kell itt egy szende intelmet adnunk. Ha biztosan tudnók, hogy az egyes csodás történetek, melyek látszólag nem épületesek, a sz. Lélek sugallata folytán származtak, vonakodnánk-e fönakadó megbotránkozó itéletünket szabályozni, fensőbb igazságok szerint irányát meghatározni? Mindenesetre nem. Ahol az inditó ok nem bizonyos, ott a határozott itéletnek el kell maradnia, vélekedésünkre pedig az óvatosság fékét kell vetnünk. Sok volt már a világ előtt botrányos és nem épületes, — amit az életszentség fényesen igazolt. Ha

korántsem védem az erényt, mely különösen a negativ parancsok megsértésével keres valósulást, azt mégis hangoztatom, hogy, mint a szentek életéből, különösen a sz. egyszerüséget illetőleg kitünik, kevesen vannak, kik a határvonalat huzni képesek. Ismétlem Aristotelesnek a bölcsésznek mélyértelmü szavait: hogy azoknak, kiket az isteni ösztön vezet, nem kell tanácsot kérni az emberi észnél, mert nálánál jobb és nemesebb elv indítja őket.

Az elbeszélések objectiv megitélésére mindenezen észrevételeket szükségeseknek tartjuk, ezek szem előtt tartásával olvasásuk, melyet sokban a régi nyelv zamatja füszerez, élvezetet nyujt. — Kaulen német forditása legalkalmasabb a régi olasz nyelvezet potlására.

Ezen nézpontra állva nagyra becsüljük ez elbeszéléseket, gyönyörködünk ez ismeretlen kéz által ültetetett virágok szinein s illatán, törekszünk elsajátitani az alázat és élő hit érzelmeit, melyek belőlük sugároznak, s mint kritikusok sem mondunk ellent, sőt elismerjük Pope mondását: A képtelen csodán én bájt nem ismerek, amit nem hiszek, lelkem nem inditja meg; de hogy valaki megkülönböztesse a képtelen csodát a valódi csodától, és kiválaszthassa azt amit hinni lehet és kell, ahhoz nem elég angol deismus vagy positivismus, hanem szükséges mély tanulmány és keresztény bölcsészet s theologia által kiképzett criterium.

Petheő Rudolf.

The funeral tent of an egyptian Queen. Together with the latest information regarding other monuments and discoveries. By Villiers Stuart. With numerous illustrations. London, 1882. 163 lap, — ára diszkötésben 16 frt.

Már régóta fordul Egyptom felé a közfigyelem. Régészek, szaktudósok, biblikusok érdekkel irányozzák tudományos buvárlataikat ezen legrégibb culturnemzetnek történetére, viszonyaira, szokásaira. A régész

feliratokat, képeket keres, hogy hypothesiseit megszilárdithassa, a szaktudós a már megállapított „egyptologiához" gyüjt ujabb és ujabb adatokat a hieroglyphek kibetüzése által, a biblikus mindkettő fáradozásainak gyümölcsét saját szakmájában igyekszik érvényesiteni; mert noha jól tudja, hogy nem az egyptomi vagy assyr-babiloni régiségek ismerete — valamint semmi más emberi tudomány sem az, ami a szent könyveknek ama tulajdonképeni tekintélyt és értéket biztositja, melylyel azoknak, tekintettel fensőbb czélunkra birniok kell; — noha jól tudja, hogy a szentirás az egyház tekintélye által az, ami: mégis természetes, hogy nagy érdeklődéssel látja, mily szépen egyeznek meg a legujabb felfedezések és az ásatások eredményei azon egyes szétszórt jegyzetekkel, melyek a szentirásban, jobbára csak mint mellékkörülmények oda vetve — fordulnak elő.

Egyptom mindenesetre különös dolgokat rejt magában, melyeknek kutatására, nem csoda, ha vonzalmat éreznek magokban a tudósok. Midőn még az emberiség legnagyobb részének történetét mély homály fedi, már az egyptomiak a müveltségnek nem alacsony fokán állanak. Honnan jött elő ama tömérdek műemlék, mely részint sértetlenül, részint romjaiban ma is bámulatra ragadja a szemlélőt? Mily események füződnek azokhoz? Honnan mindez e szük, sziklás hazában, melynek mégis oly népesnek kellett lennie. (A történészek 7 millióra teszik a régi Egyptom lakosainak számát.) Mily józannak és mértékletesnek, mily komolynak és szorgalmasnak kellett e népnek lenni! Ily és hasonló gondolatok foglalták el már a régibb időkben is az elméket, és a tudományszomj nem egy komoly férfiut sarkalt állhatatos kutatásra, nem egyet vértezett fel a legnagyobb áldozatokra is. Egyptomról egész irodalom keletkezett, a művelt világnak csaknem minden nyelvén.

Mégis talán az angolok azok, kik kiváló előszeretettel foglalkoznak a régi Egyptom nevezetességeivel. Ugy értjük ezt, hogy nem annyira az általános áttekin-

tésben gyönyörködnek, mint inkább a részletekben, — ezekbe hatolnak, egész a minutiákig, amennyire az csak lehetséges. Annyi bizonyos, hogy az ily monographiák kidolgozásához nagy szorgalom, alapos kutatás, és mindenek fölött erős érdeklődés kivántatik.

A régibb Cudworth Ralph cambridgei tanár, „Systema Universi" czimmel Mosheim által latinra forditott munkájában még inkább általános leirást ád Egyptomról, legalább igen sokat emlit fel az egyptomiak theologiájából, bölcsészetéből, különböző szertartásaikból. Az ujabb angol irók már jobbára speczialisták.

Az előttünk fekvő, külsejét tekintve is igazán angol „patent," pompás kiállitású könyv például „egy egyptomi királynő temetési sátráról" értekezik. Szerzője Villiers Stuart, ki már „Nile gleanings" (nilusi böngészet) czimű művével feltünést keltett, s ki nehány év előtt ismét Egyptomba utazván, uj felfedezésekkel gazdagította tapasztalatait, melyeket ez ujabb művében értékesit.

Köztudomásu dolog, hogy az egyptomiak igen nagy gondot fordítottak halottaik eltemetésére, amit theologiájokból kell magyarázni. Azt hitték ugyanis, hogy a halhatatlan lélek, hosszú vándorlása után megtisztulva salakjától, csak ugy fog ismét egyesülni egykori testével, ha e test is sértetlenül őriztetik meg. Ezért aggályos pontossággal balzsamozták be a holttestet, annak minden tagját finom kendőkbe göngyölgették, s aztán egy vagy több koporsóba téve helyezték el sirboltjaikban. Ily sirboltok huzódnak végig az egész sziklaháton a Nilus jobb partján, — az élők városa mellett mindenütt a holtak városa terül el, ugy hogy még ma is a sirok mennyiségéből és pompájából következtetnek a nevezetesb hajdankori városok fekvésére. Theba mellett roppant fáradsággal vannak a királyok sirjai sziklákba vésve, s számtalan festménynyel és különféle alakokkal diszitve. A mumiák, melyek itt várták Osiristól uj életre való ébredésöket, és a kincsek, melyeket halottaik

mellé az egyptomiak tenni el nem mulasztottak, rég eltüntek azon helyekről, melyekhez hozzáférhetett az ujabbkori profán kincskereső, de ahol a tárna bejárata jobban el volt rejtve, még most is találhatók múmiák, melyek azután europai muzeumokba vándorolnak.

Sz. is egy ily érdekes felfedezést tett, megtalálta Deir el Bahari-ban Isi em Kheb királynőnek sirboltját, sőt, magát a királynőnek múmiáját is. E királynő az El Ghor dynastiából származott és Sz. szerint kortársa volt Salamonnak, tehát 1000 évvel élt Kr. e. — Bámulatos, hogy úgy a múmia, mint az a fölött elhelyezett csodálatos mennyezet, épen, sértetlenül megmaradt napjainkig, tehát közel háromezer évig! A királynőnek, úgy látszik, kedvencz állata volt a gazella, mert ennek múmiáját is megtalálta Sz. a sirboltban, s a falakon is gazellák voltak festve. A sátor vagy mennyezet maga, hogy ugy fejezzük ki magunkat, bőrmozaik-munka, ezer meg ezer gazellabőrdarabból összerakva, melyek mindegyike más és más szinüre van festve, s e szinek is még élénkek, daczoltak az évezredekkel, melyekkel annyi nagy birodalom nem volt képes daczolni. E mennyezetet Sz. fölötte érdekesnek találja nemcsak azért, hogy egyetlen példánya az ősegyptomi kárpitozás művészetének, hanem kiválólag a rajta előforduló számtalan symbolicus jelentőségü kép és hieroglyph által is, melyeknek magyarázatába bocsátkozik, alkalmat találva ebben magának szólani egyet-mást az egyptomiak isteneiről, az itéletet s paradicsomot illető fogalmaikról stb.

Isi em Kheb királynőnek sirbolt-mennyezete a főtárgy, melyről Sz. szól, de nem az egyedüli. Felvesz még egy-két, eddig még csak felületesen ismert mythologiai és cultur-történeti kérdést. Egyptomot illetőleg beszél a mesék homályában eltünő dynastiákról, „philologia“ czim alatt azon véleményének ád kifejezést, hogy Európának egyes részei, kivált a földközi tenger vidékei Egytomból népesültek be. stb.

Nyelvezete könnyü és folyékony, kiállitása pedig mint már megjegyeztük, igen diszes, mondhatni pazar, s különösen emeli azt a sok szebbnél szebb rajz, és egynehány finomul szinezett kép.

Dr. Kereszty.

Decreta authentica sacrae congregationis indulgentiis sacrisque reliquiis praepositae ab anno 1668 ad annum 1882 edita. Jussu et auctoritate Sanctissimi D. N. Leonis PP. XIII. Regensburg 1883. Pustet. Nagy nyolczadrét. XX. 582 lap. Ára 6 márka vagyis 3 frt. 50 kr.

A jeles mű, melynek czimét kiirtuk, hirdeti egyrészt szentséges Atyánknak kifogyhatatlan gondoskodását, másrészt kitartó szorgalmát azon tudósoknak, kik az egyházi rendeletek egybegyüjtésén fáradoztak.

Létezett ugyan már ily gyüjtemény — szerzője Prinzivalli A.*) — de a rendeleteket csak 1861-ig közölte; pedig ép 1861—1882. évben lettek a legfontosabb decretumok e congregatio részéről kibocsátva. Ő Szentsége tehát mig egyfelöl a legujabb okmányokat is a ker. világ tudomására hozni akarta, másfelül élvén ez alkalommal, ezen congregatiónak levéltárában található összes rendeleteket adta át a közhasználatnak. Hogy ezen gyüjtemény hiteles, bizonyitja a III. lapon foglalt pápai jóváhagyás.

Ami a tartalmat illeti, csak a szorosan vett rendeleteket és határozatokat öleli fel; mig a tágabb értelemben vett decretumok (leiratok egyes személyek vagy helyeknek adott bucsúengedélyek, a summaria indulgentiarumok) egy külön kötetben fognak megjelenni. E körülményből magyarázható, hogy mig Prinzivalli 1861-

*) Resolutienes seu Decreta authentica S. Congr. Indulg. Sacrisque Reliquiis praepositae ab anno 1668 ad annum 1861 accurate collecta ab Aloysio Prinzivalli.... Romae 1862. Ugyanakkor jelent meg Brüsselben is Goemare kiadásában. Ámde ez csak magánkiadás volt.

iki müve 695*) rendeletet sorol elő, melynek utolsója, ezen kiadás 391-ikének felel meg, addig az 1883-iki kiadás csak 454-et emlit.

Prinzivalli az egyes jóváhagyási rendeletekkel is foglalkozik, melyek a „Raccolta" kiadványainak és P. Maurel franczia forditásának engedélyeztettek. A két gyüjtemény között 62 rendelet jelent meg, s a közös időtartamban megjelent decretumok közül Princivalli 30 rendeletre semmi tekintettel sincs. A jelen kiadásban 100-nál több decretum vagyon, melyek még sehol kiadva nincsenek. Tekintve az anyag csoportositását, ez, idő rendben történt. Minden rendelet elején látható annak kelte, rövid tartalma; maga a kérdés és a határozat szórt betükkel nyomatott; az olasz nyelven kiadott rendeletek latin szövege a lapszélen látható; ha mely rendelet időfolytával megmásittatott, csillaggal jelöltetik, az ujabb rendelet folyó számának közlése mellett. Minden rendelet az eredeti szöveggel összehasonlittatott.

Ezen mű becsét emeli azon körülmény, hogy mig P. fenntemlitett gyüjteményében gyakran csak a kérdés, és annak megfejtése van: itt az egész kétely minden érveivel hozatik fel s magát a megfejtést és a felhozott ellenérvek illustrálják. Kiállitása is Pustet nyomdájához illik.

Első helyet IX. Kelemen „In ipsis Pontificatus" kezdetü constitutiója foglalja el (ddto 1669-iki jul. 6-án) melynek erejénél fogva az addig csak rendkivüli congregatiót, rendessé emeli. A könyv kezelését megkönnyiti 2 jegyzék, melynek egyikében ujabb elnevezései foglaltatnak azon helységeknek vagy egyházmegyéknek, melyeknek latin — a decretumokban előforduló — nevei nehézségeket okoznának. A gyüjteményhez járul függelékkép (432 laptól—524) azon rendeletek, bullák, és en-

*) Róla maga Prinzivalli is igy nyilatkozik: „praefata Collectio ea (decreta) tantum complectitur, quae selectiora visa sunt et usui magis idonea et opportuna" (p. VII.)

cyklikáknak csoportosulása, melyekre a rendeletek bármikép vonatkozással vannak.

Ez rövid jelentésünk e műről, melynek bő elterjedést kivánunk.

Péczely Győző.

VEGYESEK.

(Lourdes-ban) jan. 14. megkezdődött a jubileumi év, és tart decz. 31. amikor az egész tarbesi egyházmegyében ünnepélyes tedeummal bezáratik. Ugyanis most van 25. évfordulója annak, hogy szüz Mária, Soubirous Bernadette pásztor leánynak megjelent; febr. 11. amikor az egyház szűz Mária hét szolgájának emléknapját üli (Septem servi Mariae, a serviták alapitói.) — A mult évben volt Lourdesban 115 ezer bucsus, a világ minden részéből, kik bejelentett járdalatban jöttek; az egyes bucsusok számát tudni sem lehet. A kettős templomban jan. 1-től, nov. 1-ig mondatott 35200 szent mise. Harmincz püspök volt a bucsusok között. A betegek számát nem tudjuk, mert a párizsi nemzeti járdalat egymaga 900 nyavalyást hozott. A betegek lovagjai (les hospitaliers, kik a betegek önkénytes szolgálatára vállalkoztak) alig győzik a munkát; ugy látszik, hogy egy uj rend keletkezik a két év előtt támadt jámbor vállalkozásból. Az áldozók száma (az emlitett 10 havi időközben) 270 ezerre ment. A mult évben 100 ezer liter vizet küldtek szét a világba. Aug. 21. egy protestans pap tette le a kath. hitvallást a Szeplőtelen szobra előtt. Nov. 21. egy angol protestans bérmáltatott ezer vendéei bucsus jelenlétében. Ezerekre megy azok száma, kik csendben, feltünés nélkül megtérnek, s megváltozott életmódjuk, jámbor tetteik mutatják, hogy voltak Lourdesban. Tények szónokolnak a lourdesi ese-

mények hitelességéről. A mult évi nemzeti járdalat alkalmával történt, hogy egy városi polgármester is, daczára annak, hogy esprit fort (erős szellem, igy nevezik magukat a hitetlenek) volt, Lourdesba ment. Ugyanis neje azt mondta neki, „édesem menjünk el Lourdesba, neked ezen alkalommal pompás módod lesz a klerikálisok furfangját napvilágra hozni.“ „Jól van elmegyünk; ámde azért meggyőződésemen ez mitsem fog változtatni.“ A vaggonba érve, kedvetlensége, dühösségre fajult, mert egy beteget hoztak oda. „Nyugodjál meg édes férjem, mondá neje, legalább tapasztalod, hogy nem álbetegek (malades de carton) azok, kik meggyógyulnak.“ „De ha itt hal meg közelünkben?!“ — „De hátha meggyógyul?“ válaszolja neje. „No majd meglátjuk.“ Morgás közt valahogy csak eljutottak a kegyhelyre; de egy beteg sem halt el. A polgármester, hogy titkos szándékát végrehajtsa, a papokat rajta kapja a csalásokon, mindent megfigyelt, kutatott, kérdezősködött (mert akadnak még, kik csalást vagy csalódást szimatolnak) egy este, ahogy bolyongott a jórakelő nép között, ráakadt ama nőre, kinek halálától félt, mikor csaknem ájultan a waggonba hozták. A tökéletesen egészséges nő, mosolyogva nyujtá neki kezét, s elmondá hogyan gyógyult meg. A polgármester egészen megváltozva utazott haza. Mert az Uristen ugyszólván rendesen a külső tényekhez arányosan adja belső kegyelmét, mely az örök üdvösségre okvetlenül szükséges. És csak azok maradnak, ennyi jelre meg nem térnek, kik nincsenek az üdvre praedestinálva. A pápa ő szentsége mindazoknak, kik a jelen évben Lourdesba utaznak, ott meggyónnak, áldoznak, a szentélyek bármelyikét háromszor látogatják, az egyház szándékára imádkoznak, s a templomra adakoznak, teljes bucsut ad, melyet a tisztitó tüzben szenvedő lelkekre is lehet alkalmazni. Ilyen teljes bucsut csak egyszer lehet nyerni, habár valaki többször is látogatná meg a kegyhelyet (una tantum vice lucrandam.) Kik adakozni akarnak a rózsafüzér kápolnájára, szivesen közvetitjük az adomá-

nyokat; mert habár több épület vár meg befejezésre, ezen évben az olvasókápolnáját akarjuk bevégezni. (Ut ab iisdem aliqua juxta proprias vires eleemosyna erogetur pro aedificatione Ecclesiae in honorem Deiparae Virginis sub titulo, Sanctissimi Rosarii; mondja a pápa, Ő Szentsége azon decretumában, hol adja a bucsuengedélyt.)

(Lourdesi Miasszonyunk keleten.) Konstantinápolyban, Féri-keniben a mahomedanismus központjában, a szeplőtlen Szűz megujitja Lourdes csodáit. Kegyhelyét, a georgianus atyák kápolnáját, számtalan török és szakadárnő keresi fel. Férfiak is, habár kisebb számban, a legérdekesb, festői, változatos csoportokban tódulnak oda. Mindenkor, minden állás képviselve van e kápolnában, a lourdesi Szűz szobra előtt. 4—5000-re teszik azok számát, kik itt naponkint megfordulnak. Egy szabadkőmüves egy vasárnap reggeli 5 órától esti hétig 500 kocsit számlált. — Találsz itt ifjakat, férfiakat, aggastyánokat; tudatlanokat és müvelteket; gazdagokat, szegényeket, szolgákat és urakat — van itt kézmüves és kereskedő, közvitéz s minden rangu tiszt, katonai s más intézeti növendék; láthatsz effendibeyt, basát, ulema és dervis oldala mellett. 4—5000 ezer gyertya ég naponkint a lourdesi szobor körül. — A pórnép arabas nevű ökrök által vont kocsikon siet ide a fekete tenger minden partjáról. Éjjel utaznak, s 6—7 óra után megérkezve lourdesi vizet s a lámpából olajt kérnek, azután sietve távoznak, hogy még napnyugat előtt falujokba érjenek. Az alsóbb osztályú zarándokok személyesen terjesztik könyörgéseiket Bikir Meriem, Meriem-Ana (a bold. Szűz) elé. Rendesen betegek, vakok vagy némák. — A jobb móduak nejeik, gyermekeik vagy szüleik számára kérnek lourdesi vizet és olajat. — Majd mindnyájan leborulnak a lourdesi Miasszonyunk szobra előtt. Sokan gyertyát égetnek oltáránál. Némelyek az evangeliumot kérik felolvastatni. Érdekes látni, hogyan vetik le, török szokás szerint, saruikat a kápolna ajtajában, és a georgianus atyáknak nagy fá-

radságba kerül rábeszélni őket, hogy a kereszténveket utánozzák. Ha kut volna közelben, bizonyosan meg is mosakodnának, mielőtt belépnek. Azok kik reggel jönnek, sz. misét hallgatnak, épen oly ájtatosan és oly helyzetben, mint a katholikusok. — A müvelt zarándokok, kik a sz. Szűz közbenjárása által meggyógyulnak, török nyelven, körülményesen feljegyzik a zárda évlapjaira felgyógyulásuk és betegségük egyes részleteit. Maria — aurora solis justitiae! Tisztelete a legszebb reményekre jogosit — keleten. (Le petit Messager du Coeur de Marie, tome VIII. 1882.)

(Megjelent.) 1. Reflexiók XIII. Leo pápa ő szentsége: „Aeterni Patris" apostoli körlevelére. Bölcsészeti tanulmány. Irta Dr. Wolafka Nándor csanádi szentszéki ülnök, tanulmányi felügyelő a budapesti papnöveldében, Budapest 1882. Nyolcz. 111 lap. Nyomatott Kocsi Sándornál. — A föltünést keltett értekezés, méltán megérdemli a figyelmet, melyben részesült, nem csak a tárgy időszerüségénél, hanem főleg a terjedelmes olvasottság, behatő tanulmánynál fogva, melylyel iratott. — 2. Gyóntatási intelmek és elégtételek. Röggl Alajos után forditotta Nogely István szentszéki ülnök, képezdei tanár. Eger 1883. Szolcsányi Gyulánál. Nyolcz. 260 lap. Ára 1 frt. 50 kr. Immár ez második kiadása ama jeles műnek, melyet a lelkipásztorok, mint gyóntatók a remek művek közé soroznak. — 3. Fel a szivekkel. Irta Dr. Zankay Gyula veszprémmegyei áldozár. Veszprém. Nyomatott Krausz Ármin nyomdájában. 1883. Ára 1 frt. nyolczadr. 158 l. Fogjuk ismertetni. — 4. Főveszedelmünk. Irta Tóth Mike jézustársasági tag. Második kiadás. Kalocsa 1883. Malatin nyomása. Kis nyolczad 94 lap. A szerző kijelenti, hogy szivesen megengedi más nyelvekre való fordítását, ha bejelenti a vállalkozó; eddig román és illyr nyelvre forditották. — 5. Jézus szent gyermekségének műve Magyarországon. Évi jelentés 1882. évről. Budapest 1883. Kis nyolczad 32 lap. Kiadja Lováky Antal pleb. Csolnokon, u. p. Dorogh. Esztergom megye. Van benne egy

érdekes elbeszélés, és az egyesület jelen állapotának leirása. — 6. A vén lantos. Népies versezetek. Irta Beregi Sándor. Eger, 1883. Lyceumi nyomda. Nyolcz. 94 lap. Ára 40 kr. — A mulattató Zsebkönyvtárból megjelent a 16—18. füzet. Egynek ára 12 kr. Kiadja Buzárovits Gusztáv Esztergomban. Tartalma víg elbeszélések.

(Latin kath. irodalom.) 1. Theologiae Dogmaticae compendium in usum studiosorum Theol. Tomus II. Eddidit H. Hurter S. J. Prof. Theol. in univ. Oenipontana. Editio quarta recognita. Oeniponte 1883. Apud Wagner. Nyolcz. 500 lap. Ára a jelen kötetnek 2 frt. 70 kr. Immár egész világon van elterjedve a gyönyörü munka, mely nemsokára évenkint fog sajtóba adatni, ugy kapkodják. Az I. és III. kötet sajtó alatt van. — 2. Officium hebdomadae sanctae et octavae Paschae. Tornaci Verbiorum (Tournay). Typis Soc. J. Joannis Ev. — Desclée Lefebvre. et Soc. 1883. Tizenhatodrét 113 lap. Ára 1 franc. Ugyanazon szép alakban van nyomva, (egy képpel diszitve) melyben a kis zsolozsmáskönyv megjelent, s mely mindenki tetszését megnyerte. Kapható Szolcsányi Gyula könyvkereskedésében, Egerben. — 3, S. Alphonsi de Ligorio Systema morale. Expositum a Joanne Kiss presbytero D. Csanádiensis. Dissertatio inauguralis. Temesvárini 1882. Nyolcz. 132 lap. Ára 85 kr. Kapható a szerzőnél Temesvárt, a papnöveldében.

(Whitackers almanack for 1883) a legtökéletesb utmutató Angolország ismerésére, mert megvan benne minden képzelhető tudnivaló, azon dolgokról, melyek a naptárak, utikönyvek, kalauzok tartalmát alkotják. Bennünket csak az egyházak érdekelnek. A 209. lapon előszámláltatnak azon vallási községek, melyek az európai Angliában polgár jogot nyertek, számuk 183 egyházi felekezet. Ide nincs beszámitva a Methodisták öt felekezete, mert ezek, mivel tekintélyes egyházat alkotnak, külön fejezetben iratnak le; negyedfélezer papjok van. Mindeme községek hivei 21 ezer 864 templomban imádkoznak. A mult évben keletkezett, és hivatalosan beje-

lentetett 12 uj vallási felekezet. Névszerint Alethians (észvedő keresztények.) Army of the King's Own. — Calvinistic Independents. — Christian army. — Christian Evangelists. — Christian Pioneers. — Gaspel Temperance — Holiness army. — Hosanna army. — Redeemed army. — Royal Gospel army. — Salvation navy. Azonkivül jelenti, hogy a tavali almanackban meglévő: The order of St. Augustin felekezet megszünt. A különféle vallás legtöbbnyire csak névben különbözik egymástól; legjobban szeretik a szabad elnevezést; 13 felekezet viseli melléknév gyanánt, mint: free church, free union stb. A baptista név is gyakori (tudvalevő, Angliában az anabaptisták neve: baptista), van ennélfogva General baptist, Presbyteran baptist, Old baptist, open baptist, Seventh Day baptist. Strict baptist. Vannak Spiritualisták is. Valóban mindnyájára illik a név, amit egy felekezet visel: peculiar peaple, (különös nép). Mindazonáltal ezen községek, (beleértve az államegyházat és a katholikusokat) külföldi missiókra a mult évben adtak egy millio 93 sterlinget (10 frt. egy sterling) ezen számban a kathólikusok 10 ezer sterlinggel szerepelnek.

(Szentszéki határozat.) Két év előtt a szentszék jóváhagyott három letenyét, t. i. Jézus nevéről, a lorétomit és a Mindenszentekről valót, a többit mellőzte. Most, (azaz multévi okt. 29.) ugy módosította, hogy szabad a püspöknek bármilyen letenyét jóváhagynia, de azok a nyilványos istentiszteletben ne használtassanak. A döntő válasz ekképen hangzik: Monitum de quo agitur, respicere Litanias in Liturgicis et publicis functionibus recitandas, posse vero, imo teneri Ordinarios alias, seu novas Litanias examinare, et quatenus expedire putent, adprobare, at nonnisi pro privata et extraliturgica recitatione. A püspök tehát jóváhagyhat olyan imakönyveket is, melyek más letenyéket is tartalmaznak.

(Harmadik magyar zarándoklat a Vatikánba.) Örömmel értesitjük t. olvasóinkat arról, hogy f. 1883-iki május 16-án Isten segélyével harmadik magyar zarándoklat

fog indulni Rómába XIII. Leo dicsően uralkodó pápánk iránt való rendithetlen hűségünk és fiui hódolatunk nyilvánitása, s legszebb kath. kötelességünk teljesitése végett. A zarándoklat vezére ezuttal is a „Magyar Állam“ buzgalmas szerkesztője, Lonkay Antal lovag ur lesz, kinek kipróbált bölcs tapintatában méltán bizhatnak meg a zarándoklat tagjai. A mint hirlik ezuttal családok is fognak csatlakozni a 3-ik zarándoklathoz, minek folytán remélhető, hogy az nem kisebb örömet fog szerezni a sz. Atyának, mint a franczia, belga, spanyol stb. zarándoklatok. Május 16-án lesz az indulás Budapestről, személyenként legföljebb 300 frt. költségre van kilátás; mindenki maga gondozza magát, s a ki Rómán tul Nápolyig nem megy, szintugy a kik családosan többen utaznak, 300 frtnál kevesebb költséggel is megtehetik az utat. A részletes programm még ezen hóban fog kiadatni.

(*A lyoni anarchista pör*) vádlottai értenek a logikához. Regault beszédében levonja a következményt az előzményekből, melyeket a modern társadalmi elvek állitottak föl: „A világon semmi sem eszközölhető erőszak nélkül. A köztársasági kormány, mely most a hatalmat kezeiben tartja, hasonlókép nem intéz el mindent a törvények szerint, hanem erőszakot is használ. Midőn önök köztársasága azon meggyőződésre jutott, hogy kezét a kolostorok birtokára tegye, a tulajdonosokat embertelenül az utczára hajtsa, a papokat lakásaikból kiüzze, gondolják-e, hogy kormányuk nem nyult volna-e puskapor és dinamithoz, ha a Jezsuiták és Kapuczinusok szent jogaik védelmére a végletekig ellenálltak volna. Tudták azt a papok, s azért gyalázatosan sértett jogaik nevében beértek a tiltakozással, s engedtek az erőnek. Látja államügyész uram, hogy a köztársaság szintén csak erőszakhoz nyul, ha akaratát érvényesitni kivánja, és az eljárás törvényességét semmisem bizonyitja. Miért méltatlankodtok, ha mi anarchisták azt tanitjuk, hogy hason esetben mi is erővel nyitunk utat eszméinknek.“ Hir

szerint e válasz ellen nem tiltakozott senki. A vádlottból vádló lett, s az elnémulás igazat adott a szónak!

(*Apró hirek.*) Perraud, autuni püspök a franczia akademia tagja lett. April 19. lesz székfoglalója, Rousset Camille fogja üdvözölni; már most kapnak a jegyek után, melyek segélyével ama napon a Mazarin palotába jussanak.— Az életkor különbözik, a foglalkozások szerint, egy franczia lap irja, hogy a lelkészek középszámú életkora 65 év, a kereskedőké 62, hivatalnoki életkor 61, gazdászok 61, katonák 59, ügyvédek 58, müvészek 57, tanárok 56, orvosok 56. Ilyképen a lelkészek a leghosszabb, az orvosoknak a legrövidebb életkor jutna osztályrészül. — Monsabre, dömés tartja a bőjti beszédeket a párizsi Miasszonyunk egyházban; tárgya: Krisztus kegyelme a szentségekben. — Márt. 7. ismét indul Marseille-ből egy vezeklő zarándoklat Jeruzsálembe. Jármű; ismét Gvadeloupe. Odavissza a III. helyen 300 frank. II. hely 450. I. hely 600 frank. — Wagner Richard protestans zeneszerző meghalt febr. 13. Velenczében, 70 éves korában. — Pendola Tamás kegyesrendi áldor Sienában, meghalt 82 éves korában. Arról volt nevezetes, hogy 60 évig a siketnémákat tanitotta s e téren tekintély volt. A város közköltségén rendeztette fényes temetését. — Az elmult 1882. évben Bécsben 181 személy tért a zsidó hitről a kath. hitre, és pedig 101 férfi és 80 női személy. A megtérők között van 6 orvos, 3 tanár, 3 ügyvéd, 2 tanitónő, 10 tanuló, 2 tiszt, stb. A megtérők kora 14—64 év között váltakozik. A férfi megtérők legnagyobb része 30 éves, a nők 25 évesek. Katholikusokból zsidókká 38-an lettek. Azonkivül 3 protestansból lett zsidó és 2 felekezet nélküli belépett a zsidó vallásba.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

FM. SIMOR JÁNOS

BIBORNOK, MAGYARORSZÁG HERCZEG-PRIMÁSA
Ő EMINENTIÁJÁNAK BESZÉDE,
melylyel **A SZ.-ISTVÁN-TÁRSULAT XXX. KÖZGYŰLÉSÉT**
megnyitotta.
(Márczius 15-én 1883.)

Tisztelt Nagygyülés!

A kitől minden, a kiben és a ki által minden, az Úr Jézus nevében üdvözlöm a társulatnak az ünnepélyes alkalomra összegyült tagjait, szivvel, lélekkel mondván: Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus.

Tudósokhoz, irókhoz, a tudományok müvelőihez, az irodalom pártolóihoz, intézem igénytelen szavaimat, oly tárgyra hiván fel figyelmüket, mely a kath. elmék legkedvesebb tárgya volt egykor, de melynek hiányát, kivéve egy két boldogabb helyet, a világ küzdelmeiben fölötte érezzük, mely hiányt szentséges Atyánk XIII. Leo pápa, 3 év előtti nagy szabású „Aeterni Patris“ körlevelében megnevezett, s e tárgy: keresztény bölcsészet a tudós világban.

Nem mint tudós férfi, hanem mint Krisztus helytartója szólt és intézkedett a sz. Atya, szent hivatásának magaslatáról a támadó erők nem igazolt emelkedését, a véderők sajnos elégtelenségét, a hit és a bölcsészet közötti természetellenes szakadást abban fedezte fel, mert nincsenek, az igaz, a kereszt-

tény bölcseletben szabatosan iskolázott elméink; mert hiányzik manapság a tudományok összhangzatának szülője, az igaz keresztény bölcselmi rendszer, melynek feladata volna, a tudományok családi tüzhelyén ápoló, rendező, anyaként mindazt, mit a tudós munkások tudományos kutatásaiból, mint jogos szerzeményt a tudományok családi tárházába időnkint behordanak, az igazság fényében s rendjében megőrizni.

Nem volt elég a sz. Atyának az apostollal inteni: „Senki se csábitson el titeket haszontalan szavakkal“: (Efez. 5.) ő a védvet, a fegyvert is kézbe adta emlitett körlevelében az aqu. sz. Tamás bölcselmi rendszerének tanulmányozását, s használatát ajánlván s rendelvén.

Mi, a kath. egyház hivei, egy családnak gyermekei vagyunk, az egyház szavára hallgatva, gondolataink — cselekedeteinkben az egyház csalhatatlanságában osztozunk, ennélfogva mi a hit terén egy nyelvezettel — populus unius labiis — egy életszokással — qui facit unius moris in domo — birunk: megtartván azonban mindenki egyéni sajátságait az életnek ama tágas mezején is, mely a tudományok országának mondatik.

Meghozza ezt is a keresztény bölcselmi rendszer, melynek alkotója aquinói sz. Tamás; sőt több, a tudomány hatalmas eszköz lévén az ember s társadalom tökéletesitésére, e bölcselmi rendszer tanulmányozásával a tudományok egész országát lehetend meghóditani czéljukhoz, mely az embernek is végczélja, az Istenhez visszavezetni.

Descartes a 17-ik század elején renaissance-nak nevezett, de mindig a halottak alakjaival játszó korszakokból legalább a gondolatot — cogito — örökölte: már-már ez is elveszett, mert gépiesen kiugró villanyfényhez, a veséken átszűrődő gépies lecsapo-

dáshoz hasonlittatva, az anyag szükségképeni módozatának lenni állíttatik.

De ha a gondolat gépies, minélinkább az akarat, a cselekedet? Hová lesz a szabadság és felelősség, mely nélkül embert, családot, államot, társadalmat gondolni sem lehet.

A sz. Atya az ész, az erkölcsi méltóság, a tudományosság czéljának, tekintélyének megmentésére, minden szellemi működés biztositására a kath. tudósoktól is mellőzött, de soha meg nem czáfolt, soha meg nem döntött bölcselmi rendszert hozza vissza, s épen azon pillanatban, mikor az önálló bölcselem az ő legutolsó érvét játszotta ki, mikor a gondolat, anyagi gépiességében általán a tudományok lehetetlenségét állapitotta meg.

Nagy tévedések az elmékben mindenkor nagy romlást szüleményeznek az életben. — Törvénytelenség a gondolkodásban, féktelenséget szül a társadalomban, s nincs mentség, mert a helyes gondolat, mert az okos szó ily elméknél alkalmas talajra nem talál.

Felszabaditván önmagát az ész, nemcsak az egyház, vagy az állam tekintélyétől — hanem a közérzék, a romlatlan egyetemes emberi ösztöntől, sőt a vele született törvényektől is, mikor okozatot ok nélkül lenni tanitottak; minden hatalom, minden tekintély, minden rend és szabály, még a józan ész is mint teher, mint korlát, mint a szabadság ellensége, gyülöletessé lett, mely elméleti működésnek végső és következetes lehozása az anarchisták szózata: „sem Isten, sem mester, sem vallás, sem törvény, sem család, sem állam, sem jog, sem rend“ — mi maradjon tehát? a semmi — a nihil, melynek nevét viselik.

Milyen a tudomány, milyen az irodalom, szóval, milyen az észjárás, olyan az állami és társadalmi rend és erkölcs.

Minden tudományos vizsgálatnak, minden elméleti alkotmánynak, correctora a meglevő tárgy, meglevő tény, szóval az élet, hacsak ábrándok után nem akar a tudós indulni. — Bárki a bölcsészek közől inthet, az irány veszélyességére figyelmeztethet: inkább inthet az egyház, a szellemi és erkölcsi fejlődésnek született vezére, s mikor int, nem akadályozza, hanem biztositani akarja a haladást. Az egyes daczos a maga kárán tanulhat; de hogy az egész tudományos világ, az egész társadalom e próbára essék, az Egyház soha nem fogja engedni, mert az elmék vezérletiről, az levén rendeltetése, soha nem fog lemondani.

Küzd a család, küzd az állam; küzd az Egyház, hogy az elméket felderitve, a helyes gyakorlati ösvényen megtartsa, a kötelességben és jogban megszilárditsa: de a czél igen magas, a küzdelmi tér igen tágas, a szükségletek számtalanok. E nagy munkára a hármas isteni hatalom gyakorlói egyesek segélyére szorulnak.

Hozzájuk csatlakozik a lángelméjű, a nemes buzgalmu tudós — mint önkénytes harczfi, a ki szóval, vagy tollal szintén az elméket, szintén a lelkeket keresi, hogy oktassa, hogy felvilágositva tökéletesitse. — Ő nem tartozik a szigoru fegyelmi hadsereghez, de szabad kirándulásaiban, futtatásaiban a fő vezér czéljait mindig figyeli, s a hadsereg feladatát könnyíti. — Neki nincs alattvalója, de van követője, nincs fenyitő, nincs javító hatalma, de van tehetsége, ebben van küldetése az Istentől, meg van nála az igazság hóditó, meg van a nyelvezetnek csábitó ereje, — ő a család, az állam, az Egyház után első a sorban s megőrizvén irói erkölcsösségét, hogy a hármas isteni eredetű hatalmat küzdelemben segitve, majd nagyobb lesz tekintélyben, befolyásban, a tanitó szavát az érintett hármas hatalom kezelői is felkeresik, készséggel elfogadják,

a késő nemzedék pedig „Atya“ vagy „Mester“ névvel tiszteli.

Ily tudósokhoz s ily irókhoz fordult a sz. Atya „Aeterni Patris“ körlevelében, a tudományos elmék irányát biztositani akarván, az elmék oly gyászos eredményü kalandozásai után, kiindulási pontul sz. Tamás bölcsészeti rendszerét ajánlván.

Elévesedett már a guny, elmosódott a rágalom, mintha az Egyház a bölcsészetnek, a tudományos buvárlatoknak, a természeti jelenségek éles megfigyeléseinek barátja nem volna.

Czáfolatul áll a sz. Atya eme körlevele, czáfolatul egy másik intézkedése, miszerint hitküldérek, a világ minden rejtekeiben tartózkodva, egyházi tudósitásaik mellett az emberi ismeret minden ágaira terjeszkedjenek ki.

A tudomány hatalmas eszköz az ember végczéljaira; tehát ha a religio, ha az Egyház a tudományt elvetné, önmagát tagadná meg: de megszünik a tudomány is tudomány lenni, ha a religiot elvetik és nélkülözik. Nem tudomány az, mely harczol a hit ellen, hanem épen annak hiánya. A religio az egész embert, tehát elmetehetségét is müveli, az Istenhez vezeti és megszenteli. Valamint az életszentségben az akaratra, ugy a tudományokban is az észre, megállapodás annyi mint hanyatlás.

Szólt az Isten maga, szólt küldöttjei, utoljára szól az Ő szent Fia által, de mindenek előtt szólt a teremtés tényében az emberi észhez; az emberi ész csak egy s természete levén minden ismereteit összhangzásba hozni, a természeti és a természet feletti világ és rend, elkerülhetetlenül bölcsészetre vezeti, sarkalja, kényszeríti őt és az ész ha csak tévely vagy rosz akarat fogva nem tartja, a keresztény hithez szövetségre van hivatva, rendelve.

Épen mivel a keresztény hit eszes lényt, tehát józan gondolkodást tételez föl, épen mivel nehány legnagyobb horderejü természeti igazságok a hitczikkelyek közé felvétettek, a keresztény hit nem lehet nem a tudományok pártolója. Az ész, a bölcsészet, a tudományok királynéja, a végső okok és a végczél miatt a hithez közeledik, vele örökös kötelékben marad. Házasság ez, melyben a sok és hosszadalmas pörlekedés után a házassági kötelék sértetlenül megmarad, mert Isten müve.

Istentől van a hit, Istentől az ész, mindkettő csak egy végczélra lehet hivatva.

Az egyház, mivel a keresztény hitben az igazságok uj és természetfölötti rendjét állitotta az emberi elme elé, soha nem volt bölcselem nélkül. Alexandriai Kelemen, kelet és nyugot összes elmevivmányait birván, ama bölcsekhez irányozhatta irott szavait, a mit ti hasztalan kerestetek, a mindenségnek felismert összhangzatát, jőjjetek hozzánk, nálunk feltalálhatjátok.

Keleten, mely tulnyomólag bölcsész volt, a tévelyek czáfolata is tulnyomólag bölcsészeti küzdelemben folyt le; a szent atyák, Athenának, Edessának, Alexandriának voltak tanitványai; nyugaton sz. Ágoston a manichaeusok, akademikusok s Pelagius ellen harczolván, felülhaladhatlan bölcsésznek bizonyitotta magát. Az izlam és a népvándorlások által nehány századra megszakasztott munka a középkori tudósok által ujra felvétetett és nemsokára azon bámulatos tökéletességű rendszerben végződött, melyet sz. Tamás munkája örökitett meg.

Tamás lángelme volt, az ó-világ vivmányait és a ker. hit igazságait egyesitve, ker. bölcselmi rendszert alkott.

A vaticani zsinatban, ötszáz év mulva, oly főtanácsadó volt, miként a lyoni, viennei és florenci

zsinatok, a trienti zsinat azzal tisztelte meg, hogy sz. Tamás Summáját a sz. irás mellett az oltárra helyezte.

És hogy mellőzzem a pápák és zsinatok dicséreteit sz. Tamás bölcselmi rendszeréről, halljuk egy nem katholikus, nem is keresztény irónak, kinek neve hazánkban is nem keveseknél ismeretes, legujabb nyilatkozatát: „Aquinói sz. Tamás előtt leborulunk.“ Mit Plátó és Aristoteles felhoztak, mit a szent atyák elmélkedései szüleményeztek, nagy elméjében mindazt egyesitette, meghódítván a hitnek javára az ész hatalmát, fogalmainak védveivel, minden fegyverzetét. A mi az evangelium a köznépnél, az szent Tamás a tudósok közt. Tamás a XIII. század szent Pálja. Ő rendszert alkotott, melyet tökéletességre semmi rendszer tul nem haladott. Szentté avatásának előestéjén XXI. János pápa Avignonban a nápolyi királyi párt fogadva mondá: „Quot articulus scripsit tot miracula fecit“, (ahány czikket irt, annyi csodát müvelt.) Eddig Arbib. (Opinione, 1879. aug. 17. sz. 224.)

Tamás egyetemes, mert keresztény bölcsész, kinél nincs magvasabb, nincs biztosabb, nincs világosabb, s kit azonnal ama meggyőződés karolt fel, melynek IV. Incze pápa adott kifejezést e szavakban: „A kik Tamást követték, az igazság utjáról soha le nem tértek.“

Mellőztetett mégis, mellőztetésének egyik indokát bevallották azok, kik a XVI. század nagy eseményei kezdetén hangoztatták: „Vegyétek el Tamást a pápaságtól s a vitát az egész pápista világgal győztesen megálljuk.“

Ne rémitsen a félelem, mintha sz. Tamásra visszamenni a tudományokban visszaesés volna. Az általa megállapitott bölcselmi elvekhez, irányhoz, mely örök igazság, visszamenni oly kevéssé hanyatlás, miként Hegelnél, mikor Bráhma és Buddha

pantheismusára, vagy mikor a mai bölcsészek nevesebbjei Epicurus atomjaira visszatértek. Miért ne térhetnénk mi vissza saját, de fájdalom nem bölcsen elhanyagolt vagy épen elhagyott bölcselmi hősünkhöz, miért ne fogadhatnók el mi az ő elveit, szigoru lehozásait, s miért ne öltöztethetnők azokat nyelvezetünkbe is, a felfedezések szédülésig felszaporodott, de bölcsészetileg még fel nem dolgozott anyagát megőrölve, átszitálva, miért ne illeszthetnők be az egyedüli szilárd rendszerbe, a XIII-ik századi szent Tamásból alkotván egy XIX. századi szent Tamást? Kivált ma, mikor a vaticani zsinat kimondta, hogy az ész hatalma, miként a positivisták állitják, nem záródhatik le az érzéki világba, hanem képes a természetfölötti rendben az Istenhez feljutni.

A haladást sz. Tamás követeli.

Sz. Tamás nem ismert mindent, nem fedezett fel mindent, nem hozott le, nem részletezett mindent, ő is korának volt gyermeke. Az elv kevés, a lehozás számtalan, a mérleg kicsiny, de a mérni való anyag megmérhetetlen, a felfedezések korszaka e földön az ész korszakával azonos.

A ker. hit és tudomány czélul birja a legmagasabb erkölcsi tökélyt, végczélul magát az Istent. A ker. hittől elszakadt bölcselem földi kéjeken kivül az érzékre, állati állapotnál a szellemi létre magasabb czélt alig volt képes kitűzni. Nálunk haladás végső fok nélkül, kivülünk roskadás, hanyatlás, birhatás nélkül.

Simon Gyula, franczia senator, az egyetemnek tagja, folyó hó 5-én — tiz nap előtt — a senatusban igy nyilatkozott: „A catholicismusról azt mondjátok, hogy a tudományos haladásnak ellensége. Ezt bebizonyitani kellene. A papság soraiban mindennemű tudós feltalálható: bölcsész, történész, tanár. Mondjátok, hogy épen a tudomány az, mely titeket akadályoz a ti saját utjaitokon. De én is

igyekszem benneteket visszatartani, ne hogy igen messze menjetek és ezzel a haladásnak teszek szolgálatot, mert az örvénybe rohanni épen nem haladás.“

Különösen a természet tényeinek szigoru megfigyeléseit szivén hordja az egyház, mert oly müve az Istennek, miként a ker. hit. Albertus Magnus, sz. Tamásnak mestere, a természettudományok győztes uttörője, sikerdús alkotója volt Európában.

A természeti tényeknek nem ura, hanem megfigyelője az ész, épen miként a hit tényeinek; s akkor helyes a megfigyelés, akkor helyes a lehozás, ha a természet törvényeivel összhangzik, épen az áll a ker. hittel is. A természet mezején az ész ancilla naturae, a hit terén ancilla fidei. A természeti tény sokban világosságot hoz a hitre, miként a hit sok világot derit a természet tényeire, nem hogy kizárnák, hanem hivják s üdvözlik egymást.

Tisztelt Nagygyülés! A kereszt alatt állt egy pogány százados, látván mik történtek ottan, felkiáltott: „Valóban, Isten fia volt ez!“ (Máté) A Szent-Szék szózatát, itéleteit, intézkedéseit, bármily éles ellentmondásokkal találkozzanak is kezdetben, százados küzdelmek fájdalmai után, a komoly elmék szokták üdvözölni, felsohajtván: ez egyetlen látott mélyre, messzire, ez ismerte fel a bajt, s nevezte meg az orvosságot.

A szent Atya első sorban a kath. elméket, kath. intézeteket tartotta szem előtt, biztos levén, emelve lesz azon müveltség, melyet épen kath. gondolat, kath. bölcselem teremtett Európában.

Rendeltetésére fog visszatérni az ész, hogy az Isten munkáját a megváltásban, az erkölcsi tökéletességben elősegítse; rendeltetését fogja visszanyerni a tudomány is, ha az Isten és tekintély iránti ellenszenvéből felszabadulva, nem az ember elbutitásának, hogy őt az érzéki világ keretébe lebilincselje, ha-

nem az igazságnak szolgálatába fog szegődni. Akkor lesz nem csak igazság, hanem, mert igaz, lesz ker. bölcsészet, lesz ker. tudomány.

Mikor a tudományágak az igaz bölcsészet vezénylete mellett, összhangzásban működnek, a hanyatló törvény, a megingatott rend, a társadalmi kapcsok az ő szilárdságukat visszanyerik.

A tudósok ezen irányú törekvései társulatunk figyelmét eddig sem kerülték ki, sőt tettleg bebizonyitotta a Sz.-István-Társulat, hogy azokat amennyiben általuk saját czéljai is nyernek, kész lehetőleg előmozditani.

A nagyméltóságu elnök uraknak s a társulat tisztelt hivatalnokainak gondjaik, fáradalmaik s feláldozásukért legforróbb köszönetet mondva, a nagygyülést megnyitottnak kijelentem.

„MODERN MIRACLES.“

Mindenki tudja, hogy az angol sajátságos és különcz nép. Valamint minden szokásában, erkölcsében érzés- és gondolkozásmódjában különbözik a többi európai népektől, ugy történik ez irodalmi állapotaiban, felfogásaiban is. Tudományos folyóiratai közt kiváló helyet foglal el egy, melynek czime: „The Nineteenth Century“, (a 19-ik század), körülbelül az az angoloknak, a mi a „Revue des deux Mondes“ a franczióknak, a „Rundschau“ a németeknek, a „Rivista Scientifica“ az olaszoknak, a „Budapesti Szemle“ nekünk magyaroknak. Már most, mig a politikai, socialis, vallási és egyéb pártok és felekezetek ezen pártállásukat nemcsak napilapjaikba, hanem nagyobbrészt tudományos folyóirataikba is

átviszik, az emlitett angol folyóirat oly internationális, interconfessionális, minden pártkorláton fölül álló össztudományi folyóirat, hogy az ember azt volna hajlandó kérdezni magától: helyesen van-e ez így? Ha mi Gyulai Pál ő nagyságának küldenénk egy a lourdesi gyógyulásokról szóló czikket azon kéréssel, hogy folyóiratában közölje, bizonyosak vagyunk, hogy póstafordultával visszakapnók, azon szerkesztői üzenettel: „Bocsánat, nem a mi folyóiratunk keretébe való!“ Az angol „Nineteenth Century“-ban pedig mit tapasztalunk? Ott találjuk Renan egy bölcsészeti czikke mellett Manning bibornok egy czikkét a politikai esküről, ez mellett Reinachnak, Gambetta kebelbarátjának egy czikkét az angol-franczia csatorna alagutjáról, ez mellett egy czikket a vivisectio mellett s azonnal utána egyet a vivisectio ellen. Egy következő számban találunk egy czikket egy agnostikus hölgytől a hitről és hitetlenségről, utána Longfellow egy szép lyrai költeményét, azután egy czikket Newman bibornoktól. Egy harmadik számban olvassuk abbé Martin franczia kath. papnak közlését az áldástalan franczia állami nevelésről, ezután egy történelmi czikket Egyptomról és Arabi pasáról, utána egy méltó czikket Gambetta liste de scrutin-jéről, végezetül egy theologiai tárgyalást Clarke Richard jezsuitától a modern csodákról, „*modern miracles.*“

T. olvasóink becses itéletére bizván immár annak eldöntését, a szárazföldi népek járnak-e helyes uton e tekintetben, vagy az angolok — de magunk részéről mégis hozzátévén azt, miszerint szerény véleményünk szerint, az angol eljárásnak azon nagy árnyoldala mellett, hogy az igazságot tulságos subjectivnek fogja fel, meg van azon előnye, hogy például az oly fontos theologiai irodalmat nem pusztán papok olvassák, és hogy az intelligentia általános müveltsége ez által szélesebb, mélyebb, és gyakor-

latibb lesz, mig például minálunk igen sok „tudós“ világi ember a theologiát nem is tartja tudománynak, a vallási érdeket pedig a népek életében alig tartja számba veendőnek; — végre bocsánatot kérve hosszu bekezdésünkért: megragadjuk Clarke Richardnak emlitettük czikkét a modern csodákról, hogy megmutassuk olvasóinknak, miként irnak angol tudományos lapok világi közönségüknek vallási tárgyakról is; a mennyiben e czikknek czélja, az angol kath. világi közönségnek utbaigazitást adni, mit kell a modern csodák körül hinnie.

A czikknek két fő része van, az első theologiai, a második történelmi.

Bizonyára ugymond Clarke igen sok müvelt, becsületes angol katholikus van, kik skeptikusok a szónak valódi és nemes értelmében, kutatók, vizsgálók, keresők; valódi, igaz, becsületes, őszinte keresői az igazságnak, melyet kész loyalitással karolnának lelkökhöz, ha megtalálhatnák. Ily katholikusra nézve bizonyára nem kellemes dolog, ha valaki hozzáfordul, csodálkozó és sajnálkozó arczczal és azt mondja neki: Édesem csak nem állitja, hogy elhiszi mind a sz. Januarius vére forrásáról mondott dolgokat? Az sem hizelgő dolog ily katholikusra nézve, ha valaki azt kérdi tőle, látott-e valaha csodát, és ha bevallja, hogy nem látott, azt hallani: Mégis furcsa, hogy minden modern csodatörténetet csak másod vagy harmad kézből kap az ember! Ha azt mondja az ember, hogy a csodák nem a kételkedők kielégitése kedvéért történnek, az illető ezt bizonyosan a kérdés előli kitérésnek tartja s diadalmaskodva tovább megy.

Tehát fontos dolog minden ily becsületes őszinte katholikusra nézve, hogy tudja, mennyit köteles hinni a modern csodák körül, mit köteles tartani Lourdest, La Salettet, sz. Január vérét illetőleg; hogy legyen kész felelete is minden kérdező vagy

támadó számára, ki magasabb bölcseség negélyezésével teszi nevetségessé egyik jellegző tulajdonságát azon egyháznak, melynek isteni szépségét nincs erénye szeretni, vagy értelme becsülni.

És most következik Clarke czikkének theologiai része, mit és mennyit köteles minden katholikus a modern csodák körül hinni, mennyire kell minden katholikusnak mindenekelőtt szem előtt tartani, hogy a ki azt állitja, miszerint a csodatévő erő nincs meg többé manap Isten egyházában, ipso facto kizárja magát a kath. egyház kebeléből; mily következetlen azok magatartása és álláspontja, kik a csodatevő erőt Krisztus egyházában elismerik ugyan, kik Krisztusnak, az apostoloknak és az ősegyháznak csodatetteit hiszik és elfogadják ugyan, de minden későbbi és modern csodát visszautasitanak és lehetetlennek, vagy legalább is meg nem történtnek állitanak.*)

*) Egyik pontját szerzőnek mégis megemlitjük miután ennek tekintetében nem teljes egyhanguságot és megegyezést tapasztaltunk illetékes férfiak közt. E pont következő: „Ha a szentszék, hivő gyermekeinek valamelyikét az oltárok tiszteletére méltónak mondja ki, szokása az illető szent közbenjárása által létesitett valamely csodatényt vagy csodatényeket fölhozni mint életszentsége bizonyitékainak egyikét. A canonizatiónak ezen decretuma immár a szentszéknek egy ex-cathedra actusa, s azért a katholikusok által csalhatatlannak tekintetik. A pápa nem csalatkozhatik, ha ezen vagy azon férfit vagy nőt szentnek mondja ki. De ezen csalatkozhatatlanság nem terjed ki a canonzationalis bulla minden részletére és ad atára, nem terjed ki valamely definitio praeambulumára sem a definitio alapját képező okokra. Azért a csodák, melyek valamely canonizált szent életszenségének bizonyitékaiul hozatnak föl, nem esnek azon föltétlen és minden kétséget kizáró bizonyosság alá, mely a Krisztus által egyházának hagyományozott csalatkozhatatlanságból származik. Az, ki e csodák valamelyikét elfogadni visszautasitaná, nem volna azért haeretikus, de még semmiféle theologiai censurát sem vonna azért magára; még arra sem volna senkinek joga, őt nagy bün elkövetéséről vádolni. De ugyan akkor nehéz volna őt türhetetlen insolentia vádja alól fölmenteni és az illoyalitás legnehezebb gyanuját vonná magára. Legföllebb propter magnam stultitiam volna fölmenthető, vagy monomaniával határos előitélet vagy rendkivüli perversitás miatt.“ Etc. A végén különben Clarke maga megjegyzi, hogy némely theologusok, mint Suarez, nem tartják a pápát csalhatatlannak a canonizatio bullájában.

Rajzolja azután a különbséget, mely a modern csodák közt teendő, a mennyiben vannak az egyházi tekintély által megvizsgáltak, és Róma által ünnepélyesen megerősitettek; vannak valamely alárendelt vagy helyi hatóság által ugyan megerősitettek, de a római megerősitést nélkülözők; és vannak végre semmiféle vizsgálatnak vagy megerősitésnek nem örvendők. E három osztálynak megfelelően határozza meg azután a magatartást és álláspontot, melyet az illető csodákkal szemben minden jó és hivő katholikusnak elfoglalni kell. Mi, kiknek a theologia nem szaktanulmányunk, e theologiai részt nem ismertetjük, félelemből, nehogy talán e téreni szaktanulmányok hiánya folytán valamely szabatatianságot állitsunk és a czikket meghamisitsuk. A czikk különben is világiak számára van irva, hogy a modern csodák körül eligazodhassanak; egyháziak előtt annak tartalma nagyjában ugyis ismeretes, hogy t. i. a csodatévő erő Krisztus egyházában ma is meg van, s a ki ki ez erőt tagadja, az tagadja az Urnak igéretét, melyet apostolainak tett, hogy velök lesz a világ végezeteig, s hogy természetfölötti jelek fogják kisérni azokat kik hisznek. Az igaz, hogy a csodák, melyek Krisztus és az apostolok idejében oly gyakoriak voltak, később számban mindinkább megfogytak. Ennek oka részint az első keresztények vallási buzgóságának mindinkábbi fogyatkozása volt, részint a csodák alkalmainak mindinkább való eltünése, amennyiben a csodák az Urnak leghathatósabb eszközei voltak a világ megtéritésére. Midőn a világ kereszténynyé lett e természetfölötti eszközökre nem volt többé szükség, s az Ur csak itt-ott néha-néha mutatta ki hatalmát a természet törvényei fölött. Ha tehát a csodatévő erő Krisztus egyházában ma is megvan, ha elfogadtatnak minden nehézség nélkül az egyház első századainak csodatettei, nincs semmiféle ok, el nem fogadni megtörténteknek; megnemtörténhetőknek mon-

dani assisi és xavéri sz. Ferencznek, ferreri sz. Vinczének, nerii sz. Fülöpnek, sz. Domonkosnak csodatetteit, kik egyikénél másikánál a csodatevés szempontjából szükséges életszentség evidentiája nagyobb thaumaturg Gergelyénél. Ha elfogadtatnak ez emlitett szentek csodatettei, nincs semmiféle ok, el nem fogadni megnemtörténteknek; megnemtörténhetőknek mondani sz. Januarius vére mai csodáját vagy a bold. Szüz közbenjárása által létesitett lourdesi gyógyulásokat vagy más modern csodákat. Mikor tekintendők ezek természetfölötti eseményeknek, genuine, erre be kell várni valamely egyházi tekintélynek, püspöknek, szentszéknek vizsgálatát és megerősitését; nem hivésök ekkor sem vonja maga után a haeresis bélyegét, (nem lévén azok sem de fide sem proxima ad fidem, hanem csak, mondhatnók, propinqua ad fidem) hanem igen is maga után vonja ha a nemhivés oka nem józan s el nem fogadható, az indolentia és botrányos makacsság bélyegét.

Igy a czikk theologiai részével röviden végezvén, átmegyünk annak történelmi részére.

A Lourdesban történt gyógyulási esetekből, ugymond Clarke, hármat hozunk föl, melyek a két utolsó évben fordultak elő. A legszorgosabb vizsgálatnak lettek alávetve, orvosi tekintélyek által megerősitve, s mint olvasóink látni fogják, az esetekben föltétlenül ki van zárva minden képzelődés, miután mindegyikben vagy valamely lényeges szervi sérülés forgott fönn, vagy pedig nyilvánosan működő és látható, a testi szöveteket fölbontó s eddig emberi erők által gyógyithatatlan testi betegség.

Az első, Philippe kisasszony esete Menilből Lotharingiában. Több éven át ájulási eseteknek és vérszegénységnek áldozata, 1877-ben szélhüdés érte bal oldalán, s a következő évben két rákos daganat jelent meg torkában. Orvosi műtét lett szükséges, mely után a torok egész felső része nagy sebbé lett. A műtétet egy

második követte, ezt egy harmadik, mig végre az operatio majdnem minden héten lett szükségessé. A kisasszony teljesen elveszté beszélő tehetségét, képtelen lett a beszédre, s gyakori vérköpéseknek lett alávetve. „Nem fogok neki több gyógyszert adni,“ mondá egy napon az orvos a leány nővérének, „állapota teljesen reménytelen“ (elle est perdue) De a leány, ki egyszer már meglátogatta Lourdes-t, azon égő ohaját nyilvánitotta, e helyet halála előtt még egyszer láthatni. Nem gyógyulást keresett ott, hanem a boldog halál kegyelmét. Csakugyan oda vitték, s az első éjet a barlang előtt töltötte. A legközelebbi estén, midőn ugyanott letérdelt és imádkozott, iszonyú fájdalmat kezdett érezni, mintha összes inai szakadni akarnának. Ujabb betegségi tünet volt vagy a halál előhirnöke, melyért oly sokáig imádkozott? Hirtelen a földre esett, s ő, ki oly sokáig volt megfosztva minden beszélési képességtől, egyszerre hangosan fölkiáltott: „Meg vagyok gyógyitva!“ s énekelte az összes jelenlévők által kisérve a Magnificat canticumát. A rákos seb eltünt, a bőr annak helyén ismét egészséges és sima lett, csak néhány vöröses pontocska jelelte a sebnek helyét. A következő napon képes volt járni-kelni, sőt a körmenet zászlaját vinni egy óránál tovább, minden kifáradás nélkül; fájdalma többé nem volt, étvágya visszatért s gyógyulása tartós volt.

De ha az ő elbeszélését nem volnánk hajlandók elhinni, halljuk, mit mond az ő esetéről Vergez úr, montpellieri orvos és az ottani orvosi facultás tagja:

„Ez esetben nem ideges bántalom fordul elő; valóságos anyagi sérülés az, (lésion materielle), melyre itt figyelmünket összpontositanunk kell; bárminő legyen annak természete, rákos vagy skrofulatikus, valószinüleg az utóbbi, a leány gyógyulása meglehetős időtartamot kivánt, mint minden

természeti hajlamból származó betegségek gyógyulása. A sebek egyszerre való behegedése, vagy inkább hirtelen megujulása mindazon elemeknek, melyek a dermát és epidermist képezik, nem tartozhatott a természet erőinek körébe.“ (Annales de Lourdes, p. 468, March. 1881.)

André asszonyt, Saalesből Lotharingiában, egy munkásnak nejét, 1879-ben szélhüdés érte. E betegség a családban öröklött volt; az emlitettüknek anyja tizenöt évig szenvedett e bajban, mielőtt halálát okozta volna; egy kis gyermekét pedig tiz éves korában érte. A szegény asszony a straszburgi kórházhoz folyamodott fölvételért, de mint gyógyithatatlan haza küldetett. Bal szemével és fülével alig-alig látott és hallott valamit, bal lábát egészen érzéketlenül huzta maga után a földön, bal karját meg sem mozdithatta. Egy jólelkű apáczának tanácsára és társaságában elképzelhető fáradsággal Lourdesbe zarándokolt. Egy napon a barlangot körülvevő betegek s kisérője társaságában imádkozván, egyszerre fölkiáltott: „Paulin nővér, ujjaim mozognak!“ Néhány pillanat mulva éles fájdalom metszi át tagjait egész bal oldalán s a következő perczben minden fájdalom nélkül kinyujtja szélhüdéses karját, fölkel s legnagyobb könnyüséggel mindkét lábán járni kezd. Ugyanazon nap délutánján megjelenik a csodás gyógyulásokat vizsgáló bizottság előtt, melynek két orvostagja is volt, s a bizottság jelenlétében jár-kél, nehéz terheket emel balkezével, kitünően lát és hall bal szemével és fülével. Miután hazatér, némelyek a viz hatásának tulajdoniták meggyógyulását, s ekkor kisül, hogy a nő soha nem is volt a vizben! Egy hirlap nevetségessé akarván tenni az egész esetet, a férj a következő sorokat küldi be az „Impartial des Vosges“ helyi lapba:

Kijelentem hitemre, mint becsületes ember és jó keresztény, hogy nőm, kinek baloldala tizenhét hónapon át szélhüdéses volt, s ki ez idő alatt semmi

rendes foglalkozását nem folytathatta, Lourdesból teljesen meggyógyulva jött haza. Visszatérte óta teljesen egészséges volt, s mintha álmodnám, ha látom járni-kelni, nehéz terheket emelni, fát vágni, taligát tolni stb. mintha soha semmi baja sem lett volna.“

Réné de Bil, hondschooteni származású, Dünkirchen közelében, fehér daganattal birt bal térdén és csak mankókkal volt képes járni. Midőn a nemzeti zarándoklat szerveztetett Lourdes-ba, az ifju is részt vett abban, s megérkezvén, megfürdött a szent forrásban: a következmény az volt, hogy a sebek és daganat teljesen eltüntek, az ifjú mankóit a forrásnál hagyván, most teljes könnyűséggel jár. Egy helyi lap természetfölötti erőknek ez esetben való működését tagadván, Leys úr, kezelő-orvos ezt irta:

„Alólirott orvostudor, kijelentem, hogy hivatalból gyógyitottam Réné de Bil urat, (23 éves, gentleman, szüleinél él, kik földbirtokosok Hondschootenben, Dünkirchen mellett). A fehér daganat, melyben e fiatal ember szenvedett, bal térdén volt, minősitve tisztulás kelevények, a térdnek anakylosisa és a lábszárnak a vastaghus felé való meggörbülése által. Miután a bajt öt éven át kezeltem, meggyőződtem róla, hogy gyógyithatatlan. Az elmult augusztus hó 13-ikán, Lourdesba való elutazása előtti napon megvizsgáltam s ugyanazon komoly állapotban találtam. Ma, szept. 3-ikán, kijelentem, hogy a fehér daganat, a kelevények és tisztuláshelyek eltüntek, hogy a lábszár egyenes lett, s hogy a fiatal ember mankók nélkül jár, melyeket azelőtt nem nélkülözhetett. Előttem és minden elfogulatlan ember előtt bizonyos és világos dolog, hogy ily bámulatos és hirtelen gyógyulás csak csodának tulajdonitható.“

Fölhozott eseteinknek az orvosvilág általi méltatását illetőleg és befejezésül idézni akarjuk még

ımes Constantinnak, egy hirneves párisi orvosnak ıvatalos sorait, ki, mellesleg megjegyezve, gyógy-ırrásoknak és ásványvizeknek tanulmányával, mint ɔeczialitással foglalkozik. A legnyakasabb skeptikus, nem ad hitelt asszonyoknak s papoknak, sem ıgja visszautasithatni tekintélyét ily férfiunak. James y ir a „Journal de Paris“-ban:

„Én Lourdest ugyanazon kutatási szellemmel, s ugyanazon pusztán tudományos vizsgálat czéljával kerestem föl, mint más ismeretes fürdőhelyeket és forrásvizeket. Hogy egyedül oly tényekről beszéljek, melyeket önmagam tapasztaltam, vagy helyesebben, melyek saját betegeimmel történtek, — kijelentem, hogy én oly beteg egyéniségeket láttam Lourdesból meggyógyulva hazatérni, oly körülmények közt, melyek hivataltársaimat és önmagamat azon itéletre vezettek, miszerint meggyógyulásuk a természet és tudomány határain kivül történt . . . Az e tényekre való feleletek insultusokból és pedig a legalsóbb fajuakból állanak. Mert a mi materialistáink és atheistáink előtt minden zarándok „clericális“, vagyis szerintök, csaló és gazember. Az ő betegsége szinlelt s meggyógyulása mesterkedés; szinházi jelenet . . . Mindezen beszédekből egyet veszek föl. „A legjobb esetben a betegségek képzeltek.“ Legyen oly szives uram, és magyarázza meg nekem, hogyan képzelheti valaki magának azt, hogy daganata van mellén; hogy képzelheti valaki magának hogy nyelvén fekély van; hogy képzelheti valaki magának, hogy fehér daganat van térdén, vagy hogy lábszára görbe és csontja rákos? Mind oly bajok, melyek előfordultak, és Lourdesban meggyógyultak. Ha már most ezek valóságos bajok a mint csakugyan azok voltak, meggyógyulásuka, csodának kell tekinteni, miután még soha senkit e földön ily bajokat magoktól gyógyulni nem látott.“

A kit ily példákkal és esetekkel nem lehet meggyőzni, azt átalában nem lehet meggyőzni. Akik ily bizonyitékokat el nem fogadnak, azokat egyszerüen benn kell hagyni hitetlenségökben, vagy helyesebben, azoknak — meg kell engedni, hogy ne higyjenek. De azt azután megkövetelhetjük tőlök, hogy ha ők a mi csodáinkat elhinni nem akarják, legalább is a mi hiszékenységünkről s állitólagos vakbuzgóságunkról csodákat ne meséljenek, s bennünket nevetségesekké ne tegyenek. Mert nekünk legalább is megvan jogunk véleményünkhöz, anélkül hogy ezért szegény vizeszüeknek vagy szándékos csalóknak tartassunk. Azt csak elhihetné nekünk a világ, hogy van egy kis ismeretünk nekünk is az evidentia törvényeiről, s egy védelmezhető hypothesis critériumairól. Katholikus papok nem tanulnak logikát? Lourdesra, La Salettera és sz. Januárius vérére vonatkozó lehozásaikat nem bizonyitották és támogatták John Stuart Mill különböző kitünő „methodus“-ai szerint? Az ő tanuik nem müveletlen és tanulatlan, hanem gyakorlott tanuk; bizonyitékaikat nem egy történetelőtti idő emlékeiből ássák ki, hanem a jelen XIX. század fényes világosságából hozzák elő, s fölhivják ellenfeleiket, hozzanak föl ezek bármily tartható és észszerü hypothesist, az igazságnak vagy valószinüségnek csak legcsekélyebb látszatával, mely helyettesithetné azon magyarázatot, melyet e csodás esetekről ők, a katholikusok adnak. Az ő ellenfeleik nem tagadhatják a tényeket. Ha ugy tetszik nekik, beszélhetnek valamely még föl nem födözött természeti törvényről, — de e törvény olyan lesz, mely egyszerüen teljes és tökéletes megforditása, ellentéte, tagadása minden emberi tapasztalatnak, a világ kezdetétől mostanáig, létező törvények lerombolása, törvény törvény ellen, ami nonsens. Maga föltevése ily törvénynek insultus hallgatóik értelmisége és esze ellen. Ki is hallott valaha

fölfödözetlen törvényről, mely földönt és lerombol évezredek egyhangu tapasztalata által bizonyitott törvényeket? Uj természeti törvények födözhetők föl, de ezek a már létező törvények számát legföljebb szaporithatják, s magyarázatokat nyujthatnak tüneményekre, melyek addig kimagyarázhatók nem voltak. A villamosság, gőz, galvanismus fölfödözött uj erők törvényei voltak, de ezek semmiféle már létező törvényt nem döntöttek meg, hanem magyarázatokat nyujtottak egyes addig nem magyarázható tüneményekre; hozzátehetjük még, hogy ez emlitett erők ismerete régóta derengett már az emberek értelemkörében, s a fölfödözés idejében a törvények csak kimondattak, s uj téreken alkalmaztattak, mig csodáknál nem uj törvények kimondásáról s bővebb alkalmazásáról, hanem a létező régi törvények földöntéséről van szó, vagy legalább is ily létező régi törvények működésének fölfüggesztéséről. Midőn a galvanismus fölfödöztetett, az emberi ismeretkörben a természeti erők törvényei egygyel szaporodtak, s az emberek érteni kezdték a békaczombok rángatózását, ha ezek rézzel, horganynyal jönnek érintkezésbe, semmi egyéb, semmi eddigi törvény és tapasztalat nem érintetett vagy döntetett halomra. De ha egy rákos és fekélyes seb egy pillanat alatt eltünik, s helyét egészséges sima bőr foglalja el, ugyanazon egy pillanat alatt itt egy évezredek óta tapasztalt természeti törvény döntetett meg, — vagy függesztetett föl működésében, — mely azt mondja, hogy ily seb vagy fokozatosan halálhoz vezet, vagy akár emberi segitséggel, akár anélkül, fokozatosan egymásután meggyógyul. Midőn Watt a gőz erejét fölfedezte, az emberek ismeretében a természeti törvények egygyel szaporodtak s az emberek érteni kezdték, egy forró vizzel telt fazéknak mi emelgeti föl néha födőjét; de semmi más már létező és ismeretes természeti törvény nem érintetik ezáltal, semmiféle módon. Midőn azonban egy

emberi vérrel telt kis üvegedényben e vér bizonyos időben annyi század óta magától forrni és bugyogni kezd, itt egy oly régi természeti törvény, a mily régi az emberiség maga, döntetik meg vagy függesztetik föl hatásában, mely azt mondja, hogy a meghalt embernek vére, vagy az élő ember testétől elválasztott vér feloszlik és megsemmisül, a vis vitalistól megfosztatván. Ez a különbség uj felfödözött természeti törvények és természetfölötti erők között. Midőn tehát korunk skeptikusai természetfölötti erőkben csak uj eddig ismeretlen törvényeket és fölfödözött uj természeti eröket akarnak látni, méltán azt kérdezhetik: volt-e valaha thaumaturg, ki ily követeléssel lépett föl az emberi hiszékenység előtt? E skeptikusok hitetlensége nem más és nem kevesebb, mint a legdurvább értelmetlen hiszékenység. Ha mi ezen makacs kételkedőket hirtelen meglepnők és azt mondanók nekik, hogy egy ásványforrás födöztetett föl, a melybe való egyetlen lemerülés egy pillanat alatt meggyógyit rákos vagy skrofulotikus sebet s egészséges finom sima bőrrel boritja el annak helyét, ugyanazon pillanatban, vagy sőt hogy e forrásnak oly hatása van, miszerint a ki csak közelében letérdel, szélhüdési bajból, mintha varázslat érte volna, kigyógyul, és a ki nehány cseppet iszik vizéből bizonyos távolságban, bármi nagy bajából tüstént kivetkőzik: ha ezt mondanók nekik hirtelen, nem mondanának-e bennünket hazugoknak, vagy bolondoknak? Bizonyára nem azt fognák mondani, hogy ime uj természeti erők ismeretére jött az emberiség, hanem azt mondanák, hogy csalók vagy bárgyuak vagyunk. Nem is marad más alternativa reájok nézve, ha tagadják, hogy az emlitett forrás által Isten természetfölötti hatalma nyilatkozik az emberiségnek.

Végezetül Clarke azt ajánlja a modern csodák körüli igazságot őszintén kereső angol olvasóinak, látogassák meg Lourdes-t s vizsgálják meg elfogu-

latlan lélekkel az ott történő dolgokat. Ha ily lélekkel és szándékkal mennek oda, azt fogják ott mondani, a mit Sába királynője mondott Salamonnak, midőn ezt meglátogatta: „Nem hittem azoknak, kik beszéltek nekem, mig el nem jöttem magam és láttam saját szemeimmel, azt találván, hogy az igazság felét sem mondták el nekem.“

Szentimrey.

KERESZTÉNYSÉG és KORUNK.*)

(Vége.)

De a katakombák festői nemcsak ez alakban szerették Máriát ábrázolni. Igen gyakran festették az anyát; de ép oly gyöngédséggel, ép oly gyakran festették a Szüzet is ragyogó tisztaságában, vakító fehérségű ruhában, égre emelt, vagy néha gyöngéden a földre sütött szemekkel és leeresztett karokkal. Kétségkivül nagy hiba volna mindig Máriát látni a katakombákban szüntelen előforduló *Orante*-alakokban; de még nagyobb hiba volna sohasem ismerni fel azokban. Például hogyne ismernők fel Mária képét ama nagy, kedves s csaknem görög rajzú *Orante*-ban, mely a *peplum*[1]) által födött köntösének hosszú redőibe van burkolva, s párját képezi a Jó Pásztornak, kétszer fordul elő és oly egyenlő, hogy kétségnek helye nincs.[2]) Épugy Callixt temetőjének ama sirkövén is, hol az *Orante*-nak, épugy mint a Jó Pásztornak lábainál két juh van, melyek a buzgó áhitat tekintetével csüggnek rajta; vagy két edény, melyekből az illatszerek füstje

*) Mutatvány Bougaud müvéből. Lásd a 132. lapot.

[1]) Pompás himzésű bő felső ruha, melyet a görög úrnők viseltek, s melybe különösen Pallas a panathenaica népünnepen öltöztetve volt. Ford.

[2]) Garucci, tavol. LV.

emelkedik.[1]) Több teremben a mennyezet közepét foglalja el: körülötte ó szövetségi személyek, oly nagyszerüen ecsetelve, hogy e tekintetben csak Mária áll felettök. Gyakran homlok-korona van rajta; karjai néha nem ég felé emelvék, hanem gyöngéden a földre eresztvék.[2]) Máskor meg két egyén hajol meg előtte s mutat reá tisztelettel, ép oly helyzetben, mint Krisztus előtt láttuk őket meghajolva.[3]) Sőt néha sz. Péter és sz. Pál közt van.[4]) De ne fűzzük tovább; fejezzük be e tárgyat ama megjegyzéssel, hogy a festő minden félreértés kikerülése végett e gyönyörű *Orante*-képek fölé több helyt oda irta a szent Szűz nevét: Mária.

Lám, a kereszténységben nincs hát semmi új. A Mária-képek két nagy családja, melyekkel ma templomaink telvék, a katakombák szentélyeit tizennyolcz század előtt már ékesíték: Mária mint szeplőten szűz, fátyollal födve, hosszu fehér ruhába öltöztetve, karjait és szemeit az égre emelve, vagy szendén a földre eresztve, mint a szeplőtelen fogantatás mai szobrain; és Mária, mint dicső anya, isteni Fiát térdein tartva, és a világnak imádásra nyujtva. És amivel a keresztény szellem tizennyolcz század alatt hiába küzködött, amit megvalósítni nem tudott: a szüzesség és anyaság ölelkezése, gyötri a festőket már a katakombák mélyén is. Azok a kezek, melyek másnap bilincseket csörgettek; azok a szivek, melyek sem a máglyától, sem az oroszlánoktól nem rettegtek; azok a lelkek, melyek a Szentlélekkel teljesek valának; itt ép oly kevésre mentek, mint később a legnagyobb szellemek: mint maga a boldog Angelico, vagy az isteni Raphaël. Az ember e fölséges vásznak előtt órákig ott felejti magát, ott áll, mig szemei könybe borulnak; s mikor eltávozik, lelkében a Bold. Szűznek minden fest-

---

[1]) Garucci, tavol. LXXXIII.

[2]) Garucci, tavol. XXXIV.

[3]) Garucci, tavol. LIII, LIV. LV.

[4]) Garucci, curr. tavol. IX; e felirattal: Petrus-Maria-Paulus.

ménynél magasztosabb képét viszi magával. Miként isteni Fia, teljes szépségében ő is csak az őt szerető szivekben ragyog.

De folytassuk. Még csak a hitvallás közepén vagyunk. Láttuk a Szentháromságot, a teremtést, a bukást, a megtestesült Ige által eszközölt megváltást, anyjának isteni és sértetlen szüzességét. Fejezzük be a *Hiszekegy*-et, szóljunk sorban az egyházról, annak fejéről, a szentségekről és az örök életről, melyre vezetnek.

A katakombák festői minden erőfeszítést megtettek, minden jelképet fölhasználtak, hogy folyvást a hivek szemei elé állítsák a katholikus egyház fönséges képét. *Et sanctam Ecclesiam catholicam.* Mert az ős egyházatyák az egyházat az igazság székének nevezték: egy kőszéket festettek, olyanformát, minőn a katakombákban Róma püspökei ültek; támlájára egy galambot helyeztek, mint képét a Szentléleknek, ki az egyházat kormányozza; s hogy kifejezzék mily tiszteletben kell e szent széket tartani, mindkét oldalát redőzettel látták el.[1]) Máskor, mert sz. Pál az egyházat az igazság oszlopának nevezi, egy oszlopot rajzoltak, melynek alján két galamb nyugton pihen.[2]) Más festményeken az egyházat ugy ábrázolták, mint Krisztus jegyesét. Felhozzuk nevezetesen a Labicana-ut temetőjének pompás festményét. A müvész egyesité ott a vőlegényt és jegyest. Egyik oldalon Jézus a Jó Pásztor alakjában; a másikon az egyház egy *Orante* képében; balja felől görcsös, ólmos korbácsok függnek, melyekkel kinozzák; jobbja felől liliomok nyilnak, tisztasága és isteni virágzása jelképeül.[3]) A keresztények az egyházat még habok tetején úszó bárka képében is szerették ábrázolni. A bárkában aggastyán ül, kezeit ég felé nyujtva, és a galamb a zöld ágat hozza neki. Ez ábrázolás mindenütt látható, majd ez alakban, majd meg

[1]) Sz. Marczellin és sz. Péter temetője. Antik márvány.

[2]) Ugyanott.

[3]) A Labicáni út temetője.

bárka, vagy egyszerű hajó alakjában, mely a hullámok dühével daczol. Néha az ábrázolás merészebb és hittanibb értelmüvé lesz; például Callixt temetőjében, hol háborgó tenger közepén, hullámkorbácsolta hajó látható. A hajón egy ember keresztbe tett karokkal imádkozik; Krisztus jelképe, ki egyházát nem hagyja el soha. S hogy az ábrázolás teljesen szembeszökő legyen, mellette egy ember áll, kinek fején mennyei kéz pihen, mintegy jelzendő, hogy ha az ember egyszer az isteni hajóba szállt, nem félhet a hajótöréstől; aztán a hullámok közt egy másik ember, ki kétségbeesve nyujtja ki karjait, jeléül, hogy az egyházon kivül nincsen üdv.[1])

Gondolható, hogy ha a katakombák festői egyszer e térre léptek, bizonyára nem feledték ki az egyház fejét, Pétert sem. Minél jobban behatolunk a katakombákba, minél tüzetesebben tanulmányozzuk a festményeket, annál jobban előtünedeznek főnökségének, fenhatóságának bizonyítékai. E főnökség ábrázolva van mindenütt, még ama festményeken is, melyeken a felületesen vizsgáló szem nem tudta azt eddig észrevenni. Igy például a leggyakrabban előforduló alakok egyike: Mózes, amint a kősziklát megüti, s abból vizet fakaszt. Ebben sokáig csak ennyit láttak. De ime az aranyos üvegek nagyszerű gyüjteményében ugyane kép látható, csakhogy a sziklát megütő aggastyán feje fölött ez áll: *Petrus.*[2]) E felvilágositás utján a katakombák freskóinak tanulmányozását ujra kezdték s most már minden világos; ott, hol eddig csak Mózest látták, ki a pusztában vizet fakaszt: Pétert kell látni, ki a szentségek vizét fakasztja. Igy például Callixt temetőjében két Mózes van egymás mellett; az egyik aki megüti a kősziklát; és mögötte egy másik Mózes, aki saruit leoldja. Hasonlítsátok össze a két ala-

[1]) Sz. Callixt temetője; II. század. — Sz. Praetextat temetője.

[2]) *Museo sacro* a Vaticanban. — A katakombákban talált aranylombos két pompás üveg. Az egyiket nyilvánosságra hozta Boldetti (*Osservat. sop. cimet.*, p. 200.); a másikat Rossi. (*Bullet. di Arch. crist.* 1868. p. 3.)

kot: ez utóbbi ifju, szakáltalan; ez bizonynyal Mózes; a másik, ki a vizet fakasztja, agg, ezüst szakállal, homlokán dús hajzattal: ez sz. Péter hagyományos alakja. Ezt észlelték Ábrahámra nézve is; hol eddig a zsidó nép ősatyját látták, ott elvitázhatlan feliratok, jellemző jelek sz. Péterre, Isten uj népének főnökére vallanak. Igy áll a dolog még Noeval a bárkában. Figyeljétek meg jól: nem Noe; sz. Péter az. Igy hát Péter az uj bárka Noeja, az uj áldozat Ábrahámja, az uj törvény Mózese, ki egyedül képes a sziklát megütni s abból a keresztség, bünbánat és a többi szentségek élő forrását fakasztani. De e főnökséget nemcsak jelképes alakban ecsetelték. Péter látható, amint Isten kezeiből átveszi az uj törvényt; vagy amint a tizenkét apostoltól körülvéve, egyedül veszi át a keresztet, melyet vállain visz, és a törvény tekercsét, melyet kezében tart; e kettős adomány által az egyház fejévé van avatva.[1])

Kétségtelen, hogy az első keresztények törekedtek Péter arczának főbb vonásait megállapítani; ez ugyan nem nagyon sikerült nekik; de mégis mindenütt látható, és mindenütt egyforma; néha magában van; legtöbbször sz. Pálé mellett. Ekkor sz. Péter mindig jobbról van. Azt mondom, mindig; mert csak nagyon ritka kivételek vannak, s ezek is legtöbbnyire onnan magyarázhatók, hogy sz. Pált jobbról helyezve, ezzel különös megtiszteltetésben akarták részesiteni ez igék szerint: *Sede a dextris meis. Ülj az én jobbomra.* (CIX. Zsolt. 1.) *Astitit Regina a dextris ejus.* (XLIV. Zsolt. 10.) Ezt az is bizonyitja, hogy legtöbb esetben sz. Péter elül áll, mig sz. Pál, bár jobbról van, de csak mellék alak s elmosódik. Egy másik festményen sz. Péter széken ül; és sz. Pál, bár jobbról, de csak egyszerü zsámolyon. Vagy ha egyformán vannak is öltözve, az a ruha, mely sz. Pálon egyszerű, sz. Péteren gyöngyszegélyzettel van

[1]) Museo sacro a Vaticanban. — Egy kehely feneke, Krisztust ábrázolja sz. Péter és sz. Pál közt. — Krisztus átadja a törvényt sz. Péternek.

ékítve.[1]) Végre ha ülnek, sz. Péter tekintélyes kézmozdulatot tesz, míg sz. Pál a ragaszkodás jeléül meghajtja magát.[2])

Ugy hiszem, az ily fölfedezések nagyszerüségét, hittani jelentőségét mindenki belátja. Láttunk protestans férfiakat meghatva állni meg ez oly meglepő bizonyítékok előtt, melyek velős rövidségökben minden ellenvetést kizárnak, és elvitázhatatlan régiségökben mintegy századok sulyával birnak.

Sz. Péter eme főnöksége és az uj Mózes e fejedelmi tekintélye után, mint a katakombák szorgosabb tanulmányozásának egyik bámulatos eredménye után, föl kell hoznunk egy másik, nem kevésbbé fontos fölfedezést. Észrevehettük, hogy az apostoli hitvallásban két ágazat jó egymásután, melyek egyet tesznek: „Hiszek egy közönséges keresztény anyaszentegyházat, szenteknek egyességét.“ *Sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem.* Mintegy jelzendő, hogy az egyház nem csupán e földön van, hogy az a Jézus Krisztusban megkeresztelt és az isteni szeretet köteléke által örökre egyesitett valamennyi lélek roppant társasága, akár még a földön vannak, akár pedig már itt hagyták a földet. Hogyan képzelhették a protestansok, hogy ha az ember egyszer e világból elköltözik, emléke elvész, s hogy Istennel való magasabb egyesülés által jobbá és hatalmasabbá válva, mit sem tehet többé azokért, kiket nem szünt meg szeretni, sőt még jobban szeret? Hogyan láthattak észellenességet abban, hogy az élők imái, ájtatos megemlékezései, jócselekedetei keresztülhatnak az elköltözöttek sirjain, és enyhülő harmatot, könnyebbülést visznek nekik? Annyi bizonyos, hogy az első hivek nem láttak itt semmi

---

[2]) Boldetti, p. 197. n° 8.

[3]) Garucci atya hozta a napvilágra a katakombákban talált aranyozott üvegek nagyszerű gyüjteményét. (*Vetri ornati di figure in oro da Raffaele Garucci, Roma, tipographia delle belle arti*, 1864. 1 vol. in 4°.) E pompás gyüjteményben sz. Péter és sz. Pál alakjaival szüntelen találkozunk.

észellenességet; és a katakombákban legszembeszökőbben kifejezett egyik hitczikkely: a szentek segélyül hivásának és a holtakért való imádságnak hitczikkelye.

Ennek bizonyítékait már láttuk a feliratokban; de ime egy nemrég tett érdekes fölfedezés. Callixt temetőjébe leszállva, mielőtt sz. Sixtus és a pápák kápolnájába lépnénk, az ajtófelek ó vakolatán hegyes vassal bevésett számtalan szó látható, minők Pompeji falain is vannak. E falkarczolatokat *(graffiti)* nemrég vizsgálták nagyító üvegen. Mit találtak? sz. Sixtushoz és e katakombába eltemetett más vértanukhoz intézett esdeklő könyörgéseket.

Sancte Suste, in mente habe in horationes Aurelium Repentinum. „Oh sz. Sixtus, emlékezzél meg imáidban Aurelius Repentinusról."

A karczolatok egymás fölé helyezvék, össze-vissza keresztezik egymást, kibetűzhetetlenül. Hanem türelemmel vizsgálva, *kilencz* esedezést találtak sz. Sixtushoz Hasonlókép a többi vértanukhoz is:

Martyres sancti, in mente havete Mariam. „Oh szent vértanuk ne feledkezzetek meg Máriáról."

Petite pro me Eustachium. „Kérjétek értem Eustachiust."

És nemcsak úgy általánosan hívják őket segélyül, de egy vagy más kegyet is kérnek tőlök. Néha egészen emberi kegyet: szerencsés utazást, boldog visszatérést (ezek talán messziről jött zarándokok voltak.)

Petite . . . ut Verucundus cum suis bene naviget. „Könyörögjetek, . . . hogy Verucundus övéivel szerencsésen hajózzon."

Máskor egy kis nyugalmat, békét az élet végére.

Otia petite pro Parente et pro fratribus ejus. „Kérjetek békét Parens és fivérei számára.

Hasonló feliratok állnak valamennyi katakomba bejáratánál, valamennyi szentély ajtajánál. Ily élénk segélyülhivás van számtalan síron is.

Vincentia in Christo petat pro Phoebe et pro Virginio

ejus. „Vincentia Krisztusban könyörögjön Phoebeért és Virginiusáért.“

És a szentekhez nemcsak magukért esedeznek, de esedeznek a holtakért is. Kérik Istent és a szenteket, hogy segítsenek rajtok.

„Demeter és Leontia, szeretett leányuknak Syricának: „*Ur Jézus, emlékezzél meg gyermekünkről.*“ — „*Oh Isten, ki az Atya jobbján ülsz, helyezd szenteid közé Nectarius lelkét.*“ — „Itt vegződött, oh kedves fiam, életed. És most, oh mindenható Atya, kérlek, *szánd meg fájdalmait, szánd meg a mi szerettünket.*“ — „Oh Isten, *adj üdülést* Antónia lelkének.“ — „Kik e siriratot olvassák, esedezzenek, hogy Lucifera szent és ártatlan lélekkel Istenhez jusson: *Ut quisque de fratribus legerit, roget Deum, ut sancto et innocente spiritu ad Deum suscipiatur.*“

Számtalan példát hozhatnánk föl. S minthogy ezek nem olyan hivatalos, hanem gyermekek, nők, zarándokok kezei által szeggel, hajtűvel a falakra vésett dolgok: ez *népszerü*, teljesen megczáfolhatatlan bizonyiték.

Hanem folytassuk; hátra van még a fölfedezések utolsó, legnagyobb fontosságú sorozatát bemutatnunk. Az egyház létének, természetének és isteniségének megvallása után *sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem,* valljuk a szentségeket, melyek a szenteket képezik: *remissionem peccatorum.* Mindenki tudja, hogy ez oly rövid szavakban ama természetfölötti eszközök összegét valljuk, melyek által a megváltás kiengesztelő ereje bennünk érvényesül, melyek által eredeti és cselekedeti büneinktől megtisztulunk, és Jézus Krisztussal, a való élet forrásával egyesülünk. Ám a katakombák talán a legfeltünőbben e tárgy körül nyilatkoznak.

Mig Domitilla, Priscilla, Praetextat ős katakombáiban csak összefüggetlen festményekre akadunk, Callixt temetőjében, melyet később a II. század vége felé, vagy a III. század elején festettek, egyszerre egy általános, nagyszabású ábrázolást találunk, mely különféle változa-

tokkal valamennyi *sirkamrában* folytatódik és ismétlődik Miként a pápák a XV. században Raphaëlt Rómába hivták, és a Vatican összes termeinek kifestését reá biztak úgy a II. század pápái temetőhelyül Callixt katakombáját választván, megbiztak valamely ismeretlen festőt, hogy annak valamennyi termét kidiszitse. Eléje szabták-e a festmények tárgyát? Vagy saját esze és hite után indult? Nem tudjuk. Elég az hozzá, hogy amint Marchi atya Callixt temetőjének termeit meglátta, mindjárt a *Szentségek Termei* nevet adta azoknak, s ezt minden régész megtartá. E hat terem falain valóban csak egyetlen nagy eszme van: a keresztény életre való felavatás a szentségek révén. Ez a vezéreszme, mely csaknem mindenütt megmarad, jóllehet a művész itt-ott egyik-másik szentséget jobban kidomboritja.

1. Mindjárt első helyen Sz. Péter, amint a kősziklát megüti s abból élő vizet fakaszt. A viz hatalmasan, rendkivüli buzgással szökken elő; szétárad, mindent ellep. Ez által a festő azt akarta kifejezni, hogy Jézus Krisztus, Sz. Pál szerint az igazi kőszikla: *Petra autem erat Christus* (I. Kor. X. 4.): forrása minden kegyelemnek; e kegyelmek pedig csak Péter működése által áradnak reánk.

2. E festmény mellett egy másik látható. A sziklából előtörő vizben egy ember horgász, s egy halat húz ki. Jelképezi a vizből kikelő keresztényt, kit amaz emberek egyike halász ki, a kiknek Jézus mondá: „Emberek halászaivá teszlek titeket.“ (Máté IV. 19,) Különben hogy a keresztség ilyetén ábrázolását másra ne magyarázzák, a festő egy vagy két teremben közvetlenül ujra ecseteli azt. Meztelen ember áll egy patakban, mely a sziklából tör elő. Egy másik, nagyobb és felöltözött egyén vizet önt fejére. Ez már csakugyan a keresztség, még pedig a leöntés által adott keresztség, minő maiglan divik.

3. Egyik teremben, a vizből halat húzó ember mellett ugyanazon jelenet látható; csakhogy a pap nem látszik a vizet önteni. A viz nem ömlik a megkeresztelt

fejére. Mintha kezeit tenné reá. Garucci atya hajlandó itt már nem a keresztséget látni, hanem a bérmálást.

4. A keresztség és bérmálás után a bünbánat szentsége. Látható az inaszakadt, kinek Üdvözitőnk mondá: *Fili, remittuntur tibi peccata tua* (Máté IX. 2.) amint meggyulva elmegy, ágyát vállán viszi. E fontos jelenetre mindjárt visszatérünk: most még csak e jelentős ábrázolások általános elrendezésénél vagyunk.

Aztán az oltáriszentség van ecsetelve. Mily gyakran! mily müvészettel! leplezve s mégis szembeszökően. Mily titokteljes és világos jelképek együtt! Mily mesterfogással tudták a hivők szemei elé állitani a legméltóságosabb oltáriszentségről tett igéreteket, alakzatait, fölséges valóságát, az átváltozást, a szent áldozást? mert e bámulatos freskókon ez mind látható, és pedig ugy ecsetelve, hogy e titkokat a legkisebb gyermek is felismerhette, a pogányok pedig azokból mit sem értettek: mindjárt látni fogjuk. Most csak e fölséges ábrázolások egyes helyeit jelzem Sz. Callixt termeinek általános rendjében.

5. Végre, mert a szentségek, különösen a legméltóságosabb oltáriszentség gyümölcse az élet, az örök élet: *Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum* (Ján. VI. 59.), ez egész nagyszerű műalkotás a feltámadás jeleneteivel végződik; Jónás jelképes föltámadása, amint a cethal partra veti; és Lázár valóságos föltámadása, amint a sirból kikél.

Ime a II. század ismeretlen Raphaelének *stanzái*. Igaz, itt nincs meg az a lángész vagy művészet; de ki képes valaha ily műalkotás igazi értékét fölérteni? Az ember bele nem fárad e nagyszerű lapok szemléletébe ama gyönge világitásnál, mely a mindig sietö kalauz kezében pislog. Itt minden jelképes, s mégis minden oly való. Bár nincs oly nagy művészet, mint az I. századbeli sirboltokban, de a hatás végtelen. Mintegy a római pápák ihletét érzi az ember. Minden ott van: Jézus Krisztus, valamennyi kegyelem forrása; és Péter, azok kiszolgáltatója; a keresztség, a bérmálás, a bünbánat szent-

sége, az oltáriszentség; aztán az ezekből folyó élet és föltámadás kegyelmei; és mindezt tizenöt századdal ezelőtt festették, a római pápák felügyelete alatt és meghagyására.

Kell-e több, és csodálhatjuk-e, ha néha a protestans igehirdetők meghatva állnak meg ez oly szembeszökő és meglepő lapok előtt?

Hanem most már elég az egyház szentségeinek e hatalmas és mélyértelmű ábrázolásairól. Kettőről, a bünbánat szentségéről és az oltáriszentségről részleteket igértem; itt az ideje.

Mily nehéz volt a bünbánat szentségét festeni! Járjátok be csak Olasz-, Francia-, Spanyolország valamennyi műcsarnokát, a hit által ihletett lángelme müveinek roppant és bámulatos gyüjteményeit: hol látjátok lefestve azt? Raphael, Michel Angelo, Leonardo da Vinci, Beato egyik sem kisérlé meg. Az egyetlen ember, ki neki mert fogni a *Hét Szentség* kimerithetetlen és csodás ábrázolásának, bár vállalatának megfelelt, nem egyenlő sikert aratott. [1]) Csodálhatjuk-e hát, ha az első kereszténveket zavarba hozta ez a tárgy, mely vagy nagyon eszményi, vagy nagyon való, s ezért nem ábrázolható? Szerencsére volt az evangeliumban egy jelenet, ahol Jézus Krisztus azt mondá: hatalma van a bünöket megbocsátani s igéit teljes meggyógyulás követé, nemcsak testben, de lélekben is. Ezt szemelték ki. Ez inaszakadtnál, kinek Üdvözitőnk mondá: *Menj békével, minden bünöd meg van bocsátva*, aki fölkel, ágyát vállára veszi: lehetett volna-e

---

[1]) Le Poussin. Fájdalom, a *Hét Szentséget* Franciaországban csak Pesne metszetei után ismerjük. E csodamüvet egy idegen birtokában kell kell tudnunk. Midőn napvilágot látott, oly nagy lelkesedést keltett, hogy Olaszország le akarta másoltatni. Poussin nem akarván lemásolni, képcsoportját ujra festé s felülmulta önmagát. A *Hét Szentség* két csoportja Angliában van. Az első csoportban a *bünbánat* szentségének képe hiányzik. A másodikban nem közeliti meg sem az *egyházi rendet*, sem a *bérmálást*, sem *házasságot*, sat.

találóbb képet adni a kereszténynyről, ki büneinek súlya alatt görnyedezve odamegy, letérdel a pap lábaihoz, s ugyanazon igéket hallva, fölkél meggyógyulva, erőteljesen? E kép látható is mindenütt; más alakban nem festették, mert ez világosan beszél a bünbánat szentségének csodás hatásairól; hanem itt-ott, némely mellékes részleteiben, megkisérlék még szembeszökőbbé tenni. Erre nézve felhozom különösen Sz. Ágnes temetőjének egyik festményét. Ádámot és Évát ábrázolta a bukás után, szégyenkezve, meztelenségöket takargatva. Köztük a fa helyett, mely őket mindig elválasztja, az inaszakadt látható vállán ágyával. A bün mellett a gyógyszer.[1]) Különben a pogányok aljas rágalma azt mutatja, hogy közülök némelyek a katakombákba lopództak s ott látták, amint a hivek a pap elé térdeltek s megvallák büneiket.[2]) Másrészt Sz. Ágnes temetőjében nem rég födöztek föl egy kápolnát tizenkét szószékkel, melyek kisebbek, mint a püspök *cathedrá*-ja, zugokba rejtvék, s mint a hires Marchi atya nyomán több régész véli, csakis gyóntatásra szolgálhattak.[3])

Ha nehéz volt a bünbánat szentségét ábrázolni, mennyivel nehezebb volt az oltáriszentséget, nem magában véve, de azon titokzatosság miatt, melybe azt az egyház burkolá, s melyet még a katakombákban is megtartottak, attól félve, hogy valamikor a pogányok oda behatolhatnak. Emiatt két jelképben állapodtak meg: az egyiket a régészek csak nem rég fejték meg; a másik az első pillanattól fogva mindenki előtt világos volt.

Az első: *a tejes csésze.* E jelkép kulcsát nemrég a nevezetes vértanú, sz. Perpetua életére vonatkozó adatokban találták meg. Beszéli, hogy fogságában egy látománya volt: gyönyörű termetű, pásztornak öltözött embert látott, szép szőke fürtökkel. Juhait fejte; egy cso-

---

[2]) Sz. Ágnes temetője, a Catachumenek terme.

[3]) Minutius Felix: *Octav.* IX.

[1]) Marchi, pag. 186—190.

port fehér ruhába öltözött ember vevé körül. A szent vértanúra tekintett, magához hívta s enni adott neki az épen akkor kifejt tejből. A vértanu összekulcsolt kezekkel fogadta el azt; s míg evett, a körülállók felelék: *Amen.* Midőn fölocsúdott, ajkain bizonyos édességet érzett.[1])

Vajjon e látomány teremté meg ama jelképet? bizonyára nem: csak megmagyarázta; mert már sz. Perpetua előtt, a legrégibb katakombákban ott van mindenütt *a tejes csésze*, melyből a jó Pásztor juhait táplálja. Majd a Pásztor kezein függ,[2]) majd egy bárány látható, vele szembe odatámasztva egy pásztorbot, és végén függ a szent edény.[3]) Máshol, egy mennyezeten a jó Pásztor középre van festve: s a négy szögleten egy-egy *dicskörös* bárány, hátokon *a tejes csésze.* Ismét máshol, még különösebb és fölségesebb jelenség — a dicskör nem a bárány feje körül van, hanem a *tejes csésze* körül.[4]) Mit jelent ez? Ezt kérdem a kétkedőktől. Vajjon a dicskör nem az istenség jelképe-e? Vajjon azt az első két században nem mindig s egyedül, csak Krisztus Urunk feje körül festették-e? s csak a III. században Mária, és a IV. században a szentek feje körül. Már pedig itt a II. században, és pedig négy ízben, ez edény körül látható. Miért, ha nem azért, hogy ez edényben amaz isteni tej volt, melylyel a jó Pásztor sz. Perpetuát táplálta, s táplál folyvást valamennyi szentet? Itt kétségnek helye nincs. Nézzétek továbbá Lucina temetőjében azt a másik még nevezetesebb ábrázolást. Az isteni tejet tartalmazó edény egy oltárra van helyezve: az oltár mellett a jó Pásztor botja; s az oltár mindkét oldalán két juh. A legegyszerűbb, s mégis legnagyszerűbb jelenet. Amaz ol-

[1]) Ruinard et Boll. *Acta SS.* 7. maii.

[2]) Lucina sirboltjának régi termei, az I. század végéről.

[3]) Domitilla temetőjének nagyon régi festménye az I. és II. századból.

[4]) Sz. Péter és Marcellin katakombája.

tár ez, melyen a *Jó Pásztor* testét és vérét feláldozzák, s aztán a körötte álló hiveknek táplálékul kiosztják.[1])

Ez az első jelkép. Van-e ennél valami szebb, csinosabb, mélyebb, a pogányokra nézve érthetetlenebb, a kereszténynek szembeszökőbb? Az oltárra helyezett edény mellett a *Jó Pásztor* botja, a Bárány hátára helyezett edény, s kivált a *dicskörös* edény: lehet-e a legméltóságosabb oltáriszentséget találóbban ábrázolni?[2])

De bármily mély és találó is az oltáriszentség e jelképes ábrázolása, egy másik még sokkal jobb. Határozottan melyik korszakban vették észre, hogy e szónak: Ἰχθύς, *hal* betűi a görögben eme szavak kezdőbetűit foglalják magukban: Ἰησοῦς, Χριστός, Θεοῦ Υἱὸς, Σωτὴρ, *Jézus Krisztus, Isten Fia, Üdvözítő*, következésképp mikor kezdték a *Halat* Krisztus jelképeül használni: nehéz megmondani. Már a sardesi Meliton mondá: Ἰχθύς, *Christus.*[3]) Már Tertullián irá: *Nos pisciculi secundum* Ἰχθύν *nostrum Jesum Christum.*)[4]) Már Alexandriai Kelemen[5]) és Origenes[6]) irák: *Christus tropice Piscis apellatur.* Már a nép képzelete, elragadtatva e jelkép szépsége által, abban számtalan festői hasonlatosságot talált, és mindenütt százszorozta azt. Bármily messze hatolunk föl, ott találjuk ábrázolva a gyürűkön, urnákon, kelyheken sírokon. A keresztények magukkal hordták annak csontból, elefántcsontból, márványból,

---

[1]) Lucina sirboltja egyik termének freskója, az I. vagy II. századból.

[2]) Egyébiránt a *tejes kupát* valamennyi sz. atya így magyarázta. Alexandriai Kelemen Krisztus testét isteni tejnek nevezte. (*Pedag.* XVI. 6.) Veronai Sz. Zeno az új megtérteknek beszélve (*De duobus signis*, II. XVI.): „A bárány szeretettel önté édes tejét félig nyitott ajkainkra." Sz. Sophron: (*De mirac. SS. Cyr. et Job.*) Venantius Fortunatus (*carmen de Pascha*) sat. Sz. Ágoston felségesen kifejté ezt az egész tant. (*Enarr. I-a in Psalm.* XXXIII.)

[3]) Ch. IV. art. XLI.

[4]) *De Baptismo* I.

[5]) *Pedag.* III. 2.

[6]) *In Matth.* Homil. XIII. 10.

üvegből készült képeit.[1]) A katakombák régibb festményein ott láthatók. Hozzuk föl különösen azt a három ó izlésű ékszerre vésett gyönyörű jelenetet, h ol az *'Ιχθύς a Hal* látható, mely egy hajót tart: Jézus Krisztus képe, ki egyházát istápolja;[2]) vagy Domitilla temetőjének nem kevésbbé érdekes festményét, hol Jónás történetének jeleneteiben ama helyen, ahol rendesen a csodás árnyban pihenő látnok látható, egy *'Ιχθύς* van.

Ezután már az *'Ιχθύς* szükségkép, végzetszerüen az oltáriszentség jelképe lőn, Krisztus nemcsak támogatja egyházát mindenhatóságával, hanem táplálja teste- és vérével. Az *'Ιχθύς*-t a keresztények kezeikbe fogják, magukhoz veszik, és ez őket igazi mennyei *'Ιχθύς*-ökké teszi: mily találó képe a legméltóságosabb oltáriszentségnek! a pogányokra nézve érthetetlen, a keresztényekre nézve látható és hű. A festők e jelképpel neki is bátorodnak; a titokteljes fölajánlást, az átváltozást, az áldozás élveit, csodás hatásait, még a legméltóságosabb oltáriszentség szerzésének fölséges igéit is, mindent bátran ecsetelnek, jól tudván, hogy csak az avatottak értik meg. Majd egy oltárt, egy háromlábú asztalkát festenek, az áldozat-oltárt, és az oltárra csak egy *'Ιχθύς*-t.[3]) Majd ugyane képet, csakhogy az oltár előtt két egyén ül, és készülnek magukhoz venni az *'Ιχθύς*-t.[4]) A szent áldozásra való előkészület ez.

Lássuk az „Átváltozást". Callixt temetőjének egyik freskóján egy oltár látható, rajta az *'Ιχθύς*. Az oltár előtt köpenybe öltözött pap áll; kezeit a sz. áldozatra tartja.

---

[1]) L. a Vaticanban a Museo sacroban az *'Ιχθύς* csontból elefántcsontból, márványból, üvegből készült képeit. Némelyik fején lyuk van, hogy szegre lehessen akasztani. Egynek a hátára e szó van vésve: *ΣΩCIAC, üdvözítőnk legyen.*

[2]) Vatican, Museo sacro.

[3]) Garucci: *Vetri*, tavol. I. fig. 5.

[4]) Callixt temetője, II. és III. század. Garucci, tom. II. tavol. IV. Pitra bibornok kiadta *Spicilegiuma* III. kötetében. Továbbá Praetextat temetőjében egy háromlábú asztal, az *'Ιχθύς* és két kenyér.

Csökönyös vakoknak kellene lennünk, mondja Rossi, hogy itt az „Átváltozást“ föl ne ismerjük. És hogy a festő minden kétséget eloszlasson, szembe odafesté Ábrahám áldozatát. Egy aggastyán állva, kezeit a meglepetés és csodálkozás mozdulatával tárva ki; mellette egy gyermek ugyanoly helyzetben. Lábaiknál a köteg száraz fa, és szorosan mellette a jelképes bárány. Az atya és fiú elragadtatva látszanak szemlélni a valódi áldozatot, melynek ők csak előképei valának. Nehéz volna ecsetelnünk azt a vallásos megindulást, mely erőt vett rajtunk e találó és mély értelmü lap szemléleténél, hol a legméltóságosabb oltáriszentségnek jelképe s egyszersmind fölséges valósága látható.

Máshol meg, és gyakran, a szent áldozás: lakoma, melynél hivek ülnek; előttök egy asztal, rajta az *Ἰχθύς*. Maguk tartása, égre emelt kezeik és szemeik nyilván elárulják a lakoma vallásos jellegét. Hanem a festők óvatosak voltak. Minthogy a keresztény hajdan szerént a kánai mennyekzőn a viznek borráváltoztatása, előképe volt a bor Krisztus Urunk vérévé átváltozása titkának, és az Oltáriszentségről a pusztában történt kenyérszaporitás után igéret lőn téve: a festők sohasem feledik el odatenni az asztal lábaihoz a kánai kőkorsókat és a hét kosarat, melybe a megszaporitott kenyerek hulladékait fölszedték.[1]) Néha a terem virágfüzérrel van körüldiszitve. *Coenaculum grande, stratum, et illic parate nobis* (Márk XIV. 15.) Gyakran miután az áldozás asztalát ily világosan jelzék, megkisérlék annak örömeit festeni. A vendégek örömittasan nyalogatják kezeiket, mintha mondanák, hogy a mennyei kenyér édesebb minden eledelnél, *omne delectamentum in se habentem* (Bölcs. XVI. 20.)

Hanem ez ábrázolások mind elhomályosodnak egy páratlan freskó mellett, mely istenilég merész és leplezettsége mellett egyszersmind napnál világosabb. A *dics-*

[1]) Sz. Callixt temetője. Garucci, tavol. V. VI. VII. Rossi tavol. XI. XV.

körös tejes csészét a Bárány hátára festették; de még tovább mentek. Festették az *Ἰχθύς*-t, a mennyei, az élő *Halat;* és föléje kenyerekkel, de nem közönséges, hanem áldozatra használt kenyerekkel telt kosaracskát tettek; és a kenyerek közé nem tejes csészét, hanem borral telt üvegecskét.[1]) Nos pogányok, ezt értsétek meg! És ti keresztények boruljatok le és imádjátok!

Mi kellett még? e félig elhomályosult festményeken, e föld alá rejtett sirok feliratain nehány oly teljesen világos szót találni, melyek az elősorolt festményekre világot vessenek. Ezt megadta ama hires felirat, az autun-i *Via Strata* temetőben. Az *Ἰχθύς* szót, keleti módon a versszorok kezdőbetűi adják. A feliratban e szavak állnak: „Oh szent nemzetsége a mennyei *Ἰχθύς*-nek, vedd amaz élvezetes eledelt, melyet a szentek Üdvözítője nyujt neked. Egyél, igyál, vallásos tisztelettől áthatva, az *Ἰχθύς*-t kezeidben tartva."

És míg az ős gall egyháziak ily becses emlék által a római katakombákra visszhangot adának: megnyíltak Kelet egyházai is, hogy egy másik, ép oly fontos emlékekkel szolgáljanak. Ez sz. Aberciusnak, Hieropolis püspökének sírirata Phrygiában, a II. századból. Ebben megénekli azt az isteni eledelt, mely életében táplálta őt; *a tiszta Szüz által fogott nagy, tiszta Halat, melyet a Szüz barátainak feltálalt, adván nekik élvezetes kenyeret és bort.* És hozzáteszi: *Kik e dolgot megértik, imádkozzanak érettem.* Ebből, úgy hiszem, a világosság ragyogva ragyog ki.

Különben az autun-i felirat nemcsak az emlitettük tan velejét foglalja magában; valamennyi paleograph tanusága szerint olvasható benne az Üdvözítő Jézus Krisztus istensége, a keresztség hatálya, az oltáriszentség, melyben Isten táplálékul adja magát a kereszténynek; a kegyelmek, melyekkel őket elárasztja, és az ima a ha-

[1]) E freskó Lucina sirboltjának egyik legrégibb termében van. (I. század, vagy a II-ik eleje.)

lottakért, kiknek ő a világossága: szóval az egész *Hiszekegy*.[1])

Fejezzük be e tárgyat. Sz. Callixt temetője termeinek általános be rendezésében észrevehettük, hogy a keresztségre, bünbánat szentségére és az oltáriszentségre vonatkozó festmények után mindig ott vannak a feltámadást ábrázoló festmények. *Qui manducat meam carnem, vivet in aeternum ... Et ego resuscitabo eum. Aki eszi az én testemet, él örökké ... És én föltámasztom öt.* Ez különben is a hitvallás vége, a megtestesülés és valamennyi hittitok zárszava. *Carnis resurrectionem, vitam aeternam.* Kell-e mondanunk, hogy e zárszó: az élet, és pedig örök élet, sürűen ott van a katakombák falain? Olvasható a temető ez oly szelid, oly megható elnevezésében: *Dormitorium* (alvó szoba); ez oly sokszor előforduló feliratában: *Dormit in pace, alszik békén,* mely megható visszhangja Üdvözítőnk emez igéinek: *Lazarus amicus noster non est mortuus, sed dormit. Lázár barátunk nem halt meg, alszik.* Olvasható ez oly számos, oly lelkesült felkiáltásokban: *Vivas in Deo. Vives in Deo. In Deo.* Ἐν Θεῷ. Ἴλιε ἐν Θεῷ.[2]) Melyek csakhamar bizonyosságokká, erélyes állitásokká változnak át. Nem többé: *Vivas in deo: Élj Istenben;* hanem *Vives in Deo: Élni fogsz Istenben.* Olvasható főleg az ifjuság, öröm ama légkörében, a halhatatlanság amaz illatában, melyet minden kő lehel, s mely balzsamárként lengi át a katakombák mélyét.

De már elég oly tárgyról, melynek kötetek kellenének. Fejezzük be itt az ős *Hiszekegy* tárgyalását. Amilyen akkor volt, az I. és II. században, most is olyan. Azóta minden változott. Az idő mit nem viselt, rendített,

---

[1]) Pitra Bibornok, *Spicileg Solesm.* tom. I. p. 544. — Lenormant: *Mélanges d'archéologie,* tom. IV. p. 118. — Le Blandt: *Inscript. chrétien. de la Gaule,* tom. I. nº 4. — Rossi; *Rom. sotter,* tom. I. p. 97. — Garucci: *Mélanges d'épigraphie,* p. 54.

[2]) Rossi: Tavoi. XLI. nº. 28; XLIX. 18; XLIX. 10; XXXIX. 2; XL. 7.

változtatott meg? E fölött tünődtem egy reggel (1875. február), a Colisseum alaktalan s fölséges romjai között, egy oszlop törmelékein ülve. Vasárnap vala. Gőzmozdonyok füttye üté meg füleimet, s elcsodálkozám, hogy e helyen ily zajt hallok. Ezalatt Victor Emánuel munkásai, a vasárnapi nyugalommal nem törődve, szemem láttára áskálták a Colisseum szent talaját. Igen, tünődtem magamban, tizennyolcz század óta mi minden megváltozott! És mi nem fog megváltozni mégis? Oh ember: körötted minden elenyészik, s te magad még hamarább elenyészel, mint bármi más. Csak egy van mi megmarad, mi mindent éltet, s ha kell, ujraszül: a Hiszekegy!

LYTURGIKUS KÉPEK.

Azon jeles czég, mely Tournai-ban kath. könyveket, de főleg szertartási dolgokat (missale, zsolozsmáskönyv stb.) ad ki (Desclée & Lefebvre), melynek IX. Pius pápa egy igen diszes dicsérő okmányt adott, hol e szavak is előfordulnak: „Operam non perdet, qui Deo laborat," ami azóta a czég jeligéje; — ezen általunk már sokszor említett kiadóság lyturgikus képeket, imakönyvbe való imádsággal ellátott képecskéket ad ki. Ugyanis, ami képmintát csináltatott a zsolozsmák számára, azt kisebbitve, kerettel, vörös körzettel ellátva, igen olcsón a nagy közönség számára is teszi használhatóvá. Ezen képek rajzaiban a kath. és festési hagyományok mindig szem előtt tartatnak. Kivétel nélkül az egyházi hatóság által jóváhagyattak. Hátrészén latin vagy franczia ima foglaltatik. Immár a következő szentek képei adattak ki: Annunciatio, Urunk születése, a bölcsek imádása, a fájdalmas Anya, Urunk feltámadása, Jézus Szive, Nagyboldogasszony, Szeplőtelen Szűz (ezt

Szeplőtelen Szüz Mária.

BENEDICTA sit sancta, immaculata et purissima Conceptio Beatae Virginis Mariae, Matris Dei. (Indulgentiae 100 dier.)

IN Conceptione tua, Virgo Maria, immaculata fuisti, ora pro nobis Deum, cujus Filium Jesum de Spiritu s. conceptum peperisti. (Ind. 100 dier.)

DULCE Cor Mariae, esto salus mea! (Ind. 300 dier.)

O Domina mea, o Mater mea, tibi me totum offero, atque ut me tibi probem devotum, consecro tibi hodie oculos meos, aures meas, os meum, cor meum, plane me totum. Quoniam itaque tuus sum, o bona Mater, serva me, defende me, ut rem ac possessionem tuam. (Ind. 100 dier.)

O Domina mea! o Mater mea! memento me esse tuum, serva me, defende me, ut rem ac possessionem tuam. (Ind. 40 dier.)

SUB patrocinio tuo Mater dilectissima, et invocato Immaculatae Conceptionis tuae mysterio, studia mea laboresque litterarios prosequi volo, quibus me protestor hunc maxime ob finem incumbere, ut melius divino honori, tuoque cultui propagando inserviam. Oro te igitur, Mater amantissima, Sedes Sapientiae, ut laboribus meis benigne faveas: ego vero quod justum est, pie libenterque promitto, quidquid boni mihi inde successerit, id me tuae apud Deum intercessioni totum acceptum relaturum. Amen. (Ind. 300 dier.)

szereztük meg), sz. József, ass. sz. Ferencz, sz. Lajos, sz. Erzsébet, Ágoston, Barbara stb. A felfeszités, sz. József, sz. Barbara ima nélkül is kaphatók, hogy azokra (halotti emlék gyanánt) az elköltözöttnek nevét és halála napját lehessen kinyomatni. Százának ára 5 franc, hátima nélkül 4 franc. Magyarországi bizományos Szolcsányi Gyula, Egerben.

A jelen kép mintáját ama czég szivességéből közöljük, az imákat melyeket hátlapjára nyomattunk, mi gyüjtöttük össze, főleg azért, hogy a legujabban XIII. Leo ő szentsége által kiadott latin imát kiadnassuk, melynek czime: Consecratio studiorum in honorem Immaculatae Conceptionis B. V. Mariae. Ugyanazt magyarra forditva, szintén ilyen kép hátlapjára nyomattuk; főleg a tanuló ifjuságnak akartunk vele szolgálatot tenni.

JOHANNA PAPISSA.

Döllinger után.

Ámbár tudományos munkákban ritkában fordul elő a János pápanőről szóló mese, mert hitelesen van kimutatva eredete s alaptalansága, s igy komoly tudós (a kath. és prot. táborban egyaránt), őrizkedik ily mesét úgy adni elő, mint valóságot; — azonban mégis akadnak felületes elmék, kik akár ingerlési vágyból, akár egyéb indulatból felhozzák s vagy történeti tény gyanánt, emlegetik, vagy legalább mint rejtélyes esetet hozzák fel, hogy az olvasó a többit maga gondolja el. Evégből most is jelennek meg uj müvek e tárgyról, mint: La papesse Jeanne, de Philamneste junior. Bruxelles 1880. (Gustav Brunet, in 12.)

Mi azonban Döllinger müvét választottuk forditás alá, nem csak történeti alaposssága, az adatok bősége miatt, amely tekintetben egy munka sem multa felül, mely Johannával foglalkozik, hanem főleg azért, mert Döllinger századunk Tertulliánja.

Ugyanis a gyöngébbek kedveért tettük ezt; mert jobb, rájok nézve hatásosabb, ha az ügyet olyantól hallják, ki nem tagja a kath. egyháznak. A történeti tények önmagukban is birnak erővel, akárki adja elő, hatásuk önmagukban egyenlő. Csakhogy kinek nincs alkalma több müvet összevetni, pártos és pártatlan iratot elolvasni, s a sok vitából kiemelkedő igazságot megfigyelni, arra nézve hatásosb, ha ellenségtől hallja az ügy mivoltát. Igaz, hogy mikor Döllinger e müvet irta (Pabstfabeln. München 1863. második kiadás) még katholikus volt, ámde ferde irányzatokat vallott s az ugynevezett liberalis táborba szegődött, mely 1870. évben nagy részben hitét elhagyta, s vagy a protestansok valamelyik felekezetéhez állt, vagy ó-katholikus lett. Ezen utóbbiak közt van most is Döllinger, hol sok tekintetben főnöknek tekintik.

Minthogy 30—40 év óta a komoly történetirás határozottan mesének mondja a Johanna ügyét, kimutatja materialis lehetetlenségét s nincs neves tudós aki most is ténynek vallaná, reméljük, hogy ellenségeink akkor is mikor vitatkoznak, s az ellenmondási lelkület nem engedi, hogy higgadtan gondolkodjanak, ezen mesét lázas hevületben sem fogják többé felhozni; mert amilyen nevetséges dolog boszorkánymeséket terjeszteni, ép ugy mosolyt gerjeszt, aki ennyi fény mellett történeti meséket igazság gyanánt merne árulni. Nugae sunt barbarici aevi, mondotta Muratori (Rer. ital. Scrpt. III. 293. lapon.)

Johanna papissa, mint a történeti birálat kiváló jelensége most sem vesztette el az érdeklődést. A róla való irodalom a legujabb időkig füződik; 1843. és 1845. évben is két munka jelent meg ezen tárgyról, két németalföldi tudóstól; az egyiket irta Kist tanár azon czélból, hogy bebizonyitsa a papissa valódi létezését; a másik Wensing warmondi tanártól, melyben részletesen kimutatta Kist véleményének alaptalanságát. Olaszországban 1845-ben irt e tárgyról Bianchi-Giovini, anélkül azonban, hogy tudomása lett volna ama két németalföldi tudós iratairól. Németországban, legalább a történelemben jártasak közül senki sem fogja többé komolyan állitani, hogy Johanna papissa valóban létezett volna; mert aki ezt állitaná, a történelem összes kritikai szabályainak ellentmondana és mintegy megvetve kigunyolná. Ha a dolgot egyszerüen a mese országába utasitjuk, ezzel nem tettünk eleget. A talány még hátra van, hogyan támadhatott ilyen sajátszerű mese?

Csupán az eddigi ki nem elégitő és nem sikerült értelmezés, származtatás az oka, hogy oly férfiu mint Luden, (Németek történelme VI. 513—517.) mindenáron, annak valódiságát bebizonyitani törekszik és miután az nem sikerült, arra igyekszik, hogy legalább valószinüvé tegye, amit látszólagos érveivel s okoskodásaival elértnek vélt: „Fel nem fogható, mondja, hogy mikép jött

volna valaki azon gondolatra, hogy ily eszeveszett hazugságot kitaláljon. Ezen szeszélyes ötletre vagy azért jutott, hogy a pápaságot kigúnyolja, vagy valami más czélja csak volt, melyet elérni óhajtott. Hanem azon ötven iró közül, kik Johanna papissát és balesetét említik, egy sincsen, kit a pápaság ellenségének lehetne nevezni. Mert azok többnyire papok, szerzetesek, jámbor emberek, akik müveikben más dolgokat is emlitenek, amelyek előttük különösek, csodálatosak, dicséretesek, vagy talán figyelemre méltóknak látszottak."

Olyan czél sem gondolható, mondja folytatólag Luden, amelyet ezen hazugság által el lehetne érni. Hozzájárul, hogy fel nem fogható, mikép lehetett azt a XI. századtól majd 500 évig minden kételkedés nélkül hinni, ha hamis lett volna.

Itt már föltünő, hogy Luden a papissáról való mondát a XI. századtól általánosan elismertnek nevezi. Ez nem igaz, sőt azt kell mondanunk: hogy csupán a XIV. század közepe óta talált általános hitelre. Még tovább is megy a papissáról szóló czikk szerzője, ki a Párisban a dr. Höfer által kiadott Nouvelle Biographie généraleban[1]) igy ir: „Cette croyance a donc régné dans le monde chrétien depuis le neuviéme siécle jusqu'après la renaissance."[2])

Hase (Kirchengeschichte) és Kist szerint, igy kellene magyarázni a dolgot, hogy: 855-ben egy kibocsájtvány adatott Rómában, amelyben kimondatott, hogy: senki se merészeljen egy szót sem beszélni Johanna papissáról. Mert akkoriban még nem álltak erős lábakon. A XIII. század közepén már egy ellenparancs adatott ki, mely szerint ezentúl már szabad e történetről beszélni, mert most nem inog alattunk a talaj, eltűrhetjük, hogy ezen elbeszélés a történelmi könyvekben is előforduljon.

[1]) Tom. XXVI. p. 569.

[2]) Ezen nézet uralkodott a keresztény világban a IX. századtól egészen a renaissance-ig.

Józanabb és érthetőbb Kurtz itélete :[1]) „A monda — a jelenlevő bizonyitványok folytán, minden történelmi alapot nélkülöz; mindazonáltal, eltekintve az okmányok részint világos, részint pedig gyanitott hamisitásától, egy még mindig fel nem oldott és valószinüleg a történelmi kritika által soha fel nem oldható talánynak jelölhető.“ Hogy a talány még nincsen feloldva, az bizonyos, de hogy a történésznek egy kielégitő megoldás lehetővé legyen, a következőkben fogjuk kimutatni.

Legelőször vizsgáljuk meg az eddig felállított magyarázatokat. Baronius véli: A monda mint satira a gyenge lelkületü VIII. Jánosra vonatkozik, ob nimiam eius animi facilitatem et mollitudinem, a minőnek magát a Photius-féle ügyben mutatta. Mások, még pedig Aventin, Heumann, Schrökh inkább hiszik, hogy ez állitólagos satira több János nevü pápa idejében Rómában lévő asszonyi seregre, Theodora és Marozia uralmára vonatkozik; de akkor már a X. századba esnék, nem pedig a IX. század közepébe. Ama vélemény, melyet Secchi jezsuita Rómában mondott, hogy a görögöktől, még pedig Photiustól származott a rágalmazás, hasonlóképen helytelen. Az első görög, ki ezen dolgot említi Barlaam szerzetes volt a XIV. században. Hasonlóképen Pagi állitása, amelynek véleményéhez Eckhart is csatlakozik, hogy a Valdiak szerkesztették ezen mondát, szintén légből kapott. A monda valószinüleg Rómában keletkezett, és első terjerjesztői nem a Valdiak, hanem ezen eretnekek határozott ellenségei, a dömések és minoriták voltak.

Leo Allatius eme monda eredetét a IX. században élő Thota nevü hamis próféta asszonynak tulajdonitotta; amennyiben az adott volna okot a monda keletkezésére, szintugy Leibnitz[2]) által kigondolt magyarázat is, csak szükségből keletkezett más ok hiányában. Meglehet, ugymond

---

[1]) Handbuch d. Kirchengeschichte 1856. II. köt. I. rész. 225. lapon.

[2]) Flores sparsi in tumulum papissae, ap. Scheid, biblioth. hist. Goeting p. 307.

hogy valamikor egy ídegen püspök (pontifex-episcopus) ki asszony volt, bizonyos Rómában tartott körmenet alkalmával gyermeket szült és a monda keletkezésének ez adott okot.

Blasco és Henke szerint a papissáról szóló monda valami gúnyos allegoria, mely pseudo-izidori törvénykönyv származására és elterjesztésére vonatkozik. Eme magyarázat, nemcsak ama század geniusának mond ellent midőn még a gúnyos allegoriák iránt érzékkel nem birtak, hanem az által is hamis, hogy a papissáról szóló mese akkor keletkezett, midőn a pseudo-izidori törvénykönyv valódiságában senki sem kételkedett. Mégis ujabban Gförer ezen értelmezést fogadta el és azt még művészileg kifejtette [1]) „A mesének éle — mondá — azon két pontban van, hogy az asszony mainzi születésű, és hogy ő Görögországból (Athen) jövén, a pápai széket elfoglalta.“ „A elsőben látom, mily gyalázatosan utal a pseudo-izidori törvénykönyvre, a másodikban azon frigynek allegoriai ócsárlását, a melyet IV. Leo a byzantiakkal megkötni szándékozott. — Ezen magyarázat mindenkinél, a ki csak kissé ismeri a középkort mosolyt gerjeszt.

Szóval a mindeddig megkisérlett magyarázatok azon körülmény folytán szenvednek hajótörést, hogy a monda sokkal későbbi időből származtatik, amikor a IX. és X. század főbb eseményeire és állapotára való emlékezés a nép kebeléből már kihalt s csupán néhány tudós emlékezetében élt és igy nem létezhetett mint néprege. Én azt hiszem, hogy minden fáradság nélkül kimutathatom, hogy a Johanna papissáról szóló rege, ha kissé előbb volt is a nép szájában, a XIII. század közepe előtt bizonyára nem volt feljegyezve. Ennek bebizonyitását csupán a mai időben birjuk tökéletesen kimutatni, mert csupán 40 éve annak, hogy Európa összes középkori kéziratait, még eddig soha ily ki nem fejtett szorgalom-

[1]) Kirchengeschichte III. III. 978.

mal keresztül kutatták, minden könyvtárnak zuga is kifürkésztetett (mennyi dolog van például Pertz kiadványaiban) és az eddig ismeretlen történeti emlékek nagy tömege napfényre került. És mégis hiába keresünk eme napfényre került iratokban nyomot, mely Johanna papissára vonatkoznék; a meglevők között egyetlen egy sincs, mely a XIII. század vége, vagy legalább közepe előtti korból származnék. Tehát bizonyosan tudjuk, hogy az összes nyugati és byzanti irodalomban a 850—1250-ig terjedő négy századon át Johanna papissára legkisebb vonatkozás sem történik és egyetlen egy szóval sem említtetik.

Sokáig az a nézet uralkodott, hogy a rege a IX. és X. századból egy tanúval sem bir, hanem a XI. és XII. században előjön, s Marianus Scotus lett volna az első, a ki ezt kigondolta volna, aki valóban említi a Pistorius által felhozott szövegben. Hanem most, midőn iratai, a Pertz-féle gyüjteményből legrégibb kéziratai után Waitz által kiadattak,[1]) kitünt, hogy Marianus a papissáról még semmit se tudott. Nála is, mint igen gyakran másoknál, a papissáról való rövid emlékezés, csupán később lett becsusztatva. Gembloursi Sigebertnek krónikájában, Orcamp (Auctarium Ursicampinum) toldalékaiban, a Johanna papissáról szóló jegyzet tökéletesen hiányzik minden kéziratban. Csupán első kiadója által tétetett be 1513-ban.[2]) Freysingeni Ottónak állitólagos

[1]) Monumenta VIII. 550

[2]) In nullo, quem noverimus Sigeberti codice occurrit locus famosus de Johanna papissa, quem hoc loco editio princeps exhibet, — Siegebert egyetlen egy ismeretes kodexében sincsen ezen hely Julianna papissáról — mondja a legujabb kiadó Bethmann ap. Pertz VIII. 340. Az 470. oldalon lévő jegyzetben, Bethmann mondja: nemo igitur restat (mint interpolator) nisi primus editor, sive is Autonius Rufus fuerit sive Henricus Stephanus. Helytelen az, a mit Kurtz i. m. 288. lapján Sigebert és Marianusra vonatkozólag mond: „Minthogy a legrégibb kiadók nehezen irták oda a megfelelő helyeket, valószinű, bogy azok a meglevő kodexekből készakarva hagyattak ki." A szándékos kihagyásnak vagy törlésnek nyoma sincsen, hanem igenis ott a lapszéleken olvashatók a toldások, hamisitások.

bizonyitására ujabban ismét hivatkozott Kurtz. [1]) Történelmi munkájában hol a pápák sorozatát közli 1513. évig VII. János pápa (705. évben) foemina melléknévvel van jelelve, minden magyarázat nélkül. Pistorius kiadván a Pantheont, itt a pápai kimutatásnál következő szavak vannak irva: „Johanna papissa nem számittatik.“ Azonközben szigorú vizsgálat folytán kitünt, hogy sem Ottó munkájában eredetileg nem volt a foemina szó megemlitve, sem Gottfried Pantheonában IV. Leo és III. Benedek között nincsen e jegyzet: Johanna papissa non numeratur, a mely megjegyzés a nyomtatott kiadásokban található.

Ottó krónikájában VII. János nevéhez a toldalékot nyilván valamely későbbi másoló vagy olvasó tette hozzá, aki miután már egyszer asszony-pápáról beszéltek, szeszélyből csatolta hozzá; és hogy ezen Johannes már 705. évbe essék, meg nem zavarta, mert ezen pápasorozat évszámitás nélkül szűkölködött. [2]) Az első, ki ezen regét felvette, ama krónikának szerzője, a melyre Bourbon István minden tüzetes megjelölés nélkül hivatkozik. [3]) István franczia dömés, aki a XII. század vége felé született, és meghalt 1261-ben a Szentlélek hét malasztjáról szóló munkájában [4]) melynek szerkesztése épen a XIII.

[1]) Kirchengeschichte II. 226.

[2]) A müncheni állami könyvtár Pantheon hamisitlan kéziratában hiányzik a papissát megillető utómondat. Azok: Cod. lat. 43. (Schedel Hartman gyüjteményéből) f. 118 b. Cod. Vindberg 37. vagy Cod. lat. 22237. 7. 168. b. Hasonlóképen nem található Ottó krónikájában: Cod. Weihensteph. 61, vagy lat. 21561, egykoru Cod. Frising. 177. vagy lat. 6517. Cod. Scheftlarn lat. 17124. hol a pápai kimutatás IV. Hadriannal végződik, tehát szintén egyenkorú.

[3]) Dicitur in chronicis. Itt csak egy kronika értetődik; krónika a többes számban gyakran czim gyanánt használtatik. Azonkivül bizonyára hozzátette volna István, variis vagy pluribus szavakat.

[4]) Eddig nincs kiadva vagy egészben vagy részben található a franczia könyvtárakban, egy része a müncheni könyvtárban is megvan. Echard, legelőször Sancti Thomae Summa suo auctori vindicata, Paris 1708. és későbben „Scriptores Ordinis Praedicatorum“ czimü munkájában sokat közöl belőle.

század közepére esik, legelőször említi a papissára szóló jegyzetet, melyet állitása szerint valemely krónikában talált. Minthogy ezen dömés mindazon forrásokat pontosan megemlíti, a melyekből homiletikus használatra szánt művet összeállitotta, valószinűséggel meg lehetne nevezni azon krónikát, mely neki ezen jegyzetet nyujtotta. Megemliti a krónikások közt Özsébet, Jeromost, Bedát, Odot, Hugo a S. Victore római bibornokot és mailly-i János, dömést. Csupán a két utolsó vehető figyelembe. A „római bibornok" vagy cardinalis romanus? (több ily nevű létezett, de egyik sem irt közülök krónikát) valószinűleg nem más, mint a Historia miscella ismeretlen szerzője, vagy Eutropiusnak folytatása, kit luccai Tolomeus dömés, forrásai között igy nevez: Paulus Diaconus Cardinalis. [1]) Ilyképen mailly-i János dömésnek, kinek egykorúnak kell lenni Istvánnal, elveszett vagy még meg nem talált krókikája az egyedüli forrás, a melyből ered a Johanna papissáról szóló mese. Jeanne de Mailly pedig nagyon valószinű, hogy a nép szájából vette.

Bizonyos s való történeti ténynek vehetjük tehát, hogy a papissáról szóló mese irásba legelőször 1240 vagy 1250-es évek körül lett foglalva, és azon időben jelent meg történeti munkákban is. Hanem mégis elmult egy néhány évtized, mig hitelre talált és elterjedett. Mailly János krónikája, amint látszik ismeretlen maradt, minthogy szerzettársai közül Istvánon kivül senki sem említi, épügy Istvánnak nagy munkája, jóllehet erkölcsi példái által különösen a szónokoknak nagy szolgálatot tett, mégis igen kevés kézhez került, mit a meglevö kéziratoknak ritkasága bizonyit. Egyik lényeges oka a Speculum morale, amely beauvaisi Vincze nevét birja, mivel ezen munka az István által előadott példákat eltulajdonitva, kényelmesebb elrendezés által István könyvét annyira kiszoritotta, hogy a Johanna papissáról szóló tudositás oly alakban, milyenben Istvánnál találjuk, máshol nem jön elő.

[1]) F. Quetif et Echard, Scriptores O. P. I. 544.

A monda legszélesebb körökben való elterjedésének oka Martinus Polonus krónikája. Ezen könyv a pápáknak és császároknak történetét szárazon előadva, gondatlan és tökéletesen kritika nélküli életrajzi adatokkal összegyüjtött jegyzeteket nyujt, rendkivüli befolyással volt a krónika és történetirókra a XIV. század kezdetétől; sőt a későbbi kor észjárására is nagy behatással volt. Wattenbach azon nyilatkozata: „majdnem ő lett a katholikus világnak egyedüli és kizárólagos történelmi tanitója," nem túlzott. Nincs más történelmi könyv, mely oly sok kéziratban léteznék; ezt mutatják a német történeti levéltárak. Csaknem minden országban egyenlő szeretettel fogadtatott, minden nyelvre lefordittatott, többszörösen kibővitve és későbbi krónikásoktól sokszorosan leirva lett. Hogy ezen, történeti értéket nélkülöző, mesékkel telt münek hatása káros volt, hogy mint Wattenbach mondja, az előbbi középkor történelmének gondos, alapos és kritikai kutatása, mely a XII. században oly gonddal megkezdetett, általa elfojtatott, nem tagadható.

Rémi Alfons.

(Folytatása következik.)

---

[1]) Deutschlands Geschichtsquellen. 426. lapon.

IRODALOM és MÜVÉSZET.

Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters. Von Joannes Janssen, 3 Bände, Freiburg (Baden) Herdernél 1876—1881.

„A történelmi igazságokat helyre kell állitani, hogy a történelmi hazugságok veszélytelenekké váljanak, és a szellemek fölvilágosodjanak.“ Mintha Bolandennek e nevezetes mondása valóságos jelszavává vált volna a modern történetirásnak, oly sürüen követik egymást s jelennek meg a történelmi müvek nálunk is és a külföldön is, melyek vagy nevezetesebb történeti egyéniségeket, vagy egész korszakokat hámoznak ki azon fényhüvelyből, vagy tisztitanak meg azon rozsdakéregtől, melyekbe mult századokbeli akár politikai, akár felekezeti vagy másnemü pártállás kedvezése vagy gyülölete az illetőket takarta, az igazság rovására. Egymásután törnek elő az igazság szende, jótékony sugarai a mesterséges homályból és ködből, egymásután dőlnek a bálványok, egymásután nyer az eltiport erény koronát, a bitorlás kegyetlen ostort, egymásután tünedeznek a történelmi kritika választóvize alatt Clio hazug tollának vonásai.

Mindazon müvek közt, melyek ujabb időben ily igazságreparáló jelleggel birnak, kettő van legnevezetesebb, leggyakorlatibb, leghasznosabb, mert egész nagy, eddig bálványozott korszakokra terjednek ki. Az egyik az anyával, a másik a leányával foglalkozik, az egyik a reformatioval, a másik a forradalommal. Janssen János irója az elsőnek, Taine Ipoly a másodiknak, s mig Tainenek a francziák már megadták azon czimet: le justicier de la revolution (a forradalom bakója, kivégzője, ki az eddigi bálványozás helyett igazságot szolgáltatott fölötte) hisszük, hogy Janssen megkapja azon czimet: le justicier de la reformation. Fönntartván magunknak, Tainenek nagy müvéről legközelebb e folyóirat lapjain közölni

valamit, főt. Szerkesztő ur engedelmével, ez alkalommal Janssen nagy müvét szándékunk t. olvasóinkkal röviden megismertetni.

Jansennek műve a németek ujabbkori történetéről, illetőleg eddig a reformatióról korszakot alkotó s a maga nemében egyedül álló mű, melynek minden lapja uj fölfogások világát fogja a világtörténetbe lövelleni. Valóban nem tudjuk, hogy fog-e e műre a protestans történetirás felelni!

Mi volt az ugynevezett reformatióról az eddig tulsulyra vergődött fölfogás? Hogy a középkori egyházat, mely a századok lefolyásában Krisztus és az apostolok tanitásának utjáról letért, s a hit- és erkölcsi életben való mély sülyedés által rohamosan sietett végenyészete felé: ez egyházat a szent iratokat buzgón tanulmányozó s ezáltal Krisztus tanainak valódi értelmét helyreállitó, a lelkiismereteket Róma igája alól fölszabaditó Luther vitte vissza Krisztus és az apostolok tanitásának utjára, biztosítván igy az emberiségnek az igaz és tiszta kereszténység alapjaiból folyó haladást, fölvilágosodást és müveltséget. Ez volt a reformatióról az eddig tulsulyra vergődött fölfogás. Mióta Janssen műve megjelent és elterjedt, mondani merjük, hogy a reformatióról a következő felfogás fog tulsulyra vergődni, mely különben, bár korlátolt mértékben, eddig is létezett.

A középkor vége felé az emberekből álló keresztény egyház életébe nagy bajok és hiányok, botrányok és elfajulások, kinövések és visszaélések csusztak be. Az egyház tizennégyszázéves tölgyében az isteni letétemények életnedvei eredeti ős kristály tisztaságukban s egészséges voltukban keringtek; de a fára kivülről haszontalan mohák, ártalmas kúszónövények és parasiták tapadtak s ezeket a fáról letisztitani volt a feladat, nem pedig az, a fejszét magára a törzsre emelni. Az előbbi üdvös müveleten immár magának az egyháznak legjobbjai rég idők óta vesződtek és fáradoztak, s valamint Janssen maga az emlitett bajokat, visszaéléseket, botrá-

nyokat és kinövéseket nem tagadja, hanem készségesen és őszintén elismeri és bevallja, ugy bizonyitja be megdönthetetlen adatokkal, hogy magának Luthernek ellenfelei, a császár s egyes fejedelmek, szerzetesek és kanokok, pápai követek és más egyháziak, bibornokok és humanisták hallatták régen Luther előtt jajszavaikat az egyházi bajok ellen s törekedtek azokat gyógyitani. „Tisztitani és megujitani kell az állapotokat, nem pedig lerontani és eltiporni; a szent alakitsa át az embert, nem pedig az ember a szentet!“ Ez volt e férfiak jelszava, de akik régen Luther előtt éltek; ami reform az egyházban szükséges volt, az e férfiak alatt és által kezdődött s jutott volna üdvös sikerre, ha az ő reformatiójukat Luthernek deformatiója a helyes kerékvágásból ki nem zökkenti. Luthernek müve, ki a visszaélések moháinak és parasitáinak letisztitása helyett magának a törzsnek emelte fejszéjét, e mű a legtisztább forradalom volt egyházilag, vallásilag, politikailag és társadalmilag. A derék Kusa Miklós bibornok az ugynevezett régi humanistákkal szövetkezett, kik őszintén s nem kevésbbé bátran csak a visszaélések megszüntetését akarták. Ez reformtörekvés. Luther szövetkezett az ifjabb humanistákkal, kik a vallási életnek nem reformálására, hanem aláásására törtek, kiknek szerzetesség, fogadalmak, fülgyónás, bőjt, bucsuk, mise, kegyelmi szerek nem kellettek; szövetkezett Huttennel, Sickingennel s más politikai és társadalmi fölforgatókkal és parasztvezérekkel; szövetkezett az egyház birtokaira éhes fejedelmekkel; uj követőiben szövetkezett mindenütt a népek és nemzetek halálos külföldi ellenségeivel, törökkel, svéddel. Ez forradalom. Ha ehez hozzávesszük Luther müvének akár okozati, akár accessorius következményeit, azon vértengert, mely a reformatiói háborúk alatt Európa földjét öntözte, az e háborúk által századokkal visszavetett európai culturát, a reformatióval és a reformatiótól lábrakelt vallási és tudományos rationalismust és kétkedést, hithidegséget és közönyt, illuminatismust és bölcsészkedést, a fe-

jedelmi hatalomnak a reformatio által nagyban elősegített értelem-elfogulását, a társadalmi és rendi tagolások elferdülését, a lázadás és zsarnokság principiumait egyesítve s azok kifejtését, vagyis magának a franzia forradalomnak legerősebb gyökereit: ha mindezeket összefoglaljuk, azon itélethez kell jutnunk, hogy valamint az alkotmányozó gyülés tagjai teljesen és tökéletesen elrontották a XVIII-ik századbeli franczia reform müvét, ugy Luther és társai gyökeresen elrontották a XVI. századbeli német reformot; az elsőt Taine, a másodikat Janssen mondja és bizonyítja.

Ez lesz a reformatioról, hisszük az ezután túlsúlyra vergődő fölfogás. Kissé hosszasak voltunk e pontunkban de kimeritően és szabatosan akartuk Janssen müvének hatását körvonalozni és kifejezni.

Ezen eredményekre és lehozásokra Janssen három vastag kötetnek letárgyalása után jut. Egész műve, melynek czime, mint fönnebb adtuk: „Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters" körülbelül hat kötetre fog terjedni, melyekből az első 3 következő tartalmuak:

I. Band. Deutschlands allgemeine Zustände seit dem Ausgang des Mittelalters." Hetedik kiadás.

II. Band. „Vom Beginne der politisch-kirchlichen Revol. bis zum Ausgang der soc. Revol. von 1525. Hetedik kiadás.

III. Band. „Die polit. kirchl. Revol. der Fürsten und Städte und ihre Folgen für Volk. und Reich bis zum sogen. Augsburg. Religionsfrieden von 1555. Sechster Abdruck." Mindhárom kötet Herdernél, Freiburg (Baden) egy-egy kötet körülbelül 7 márka.

Ha átolvassuk az első kötetet, — négy könyv, — melyben a szerző husz évi tanulmányok eredményét kezdi bemutatni, csodálkozva látjuk mind sokaságát és bámulatos különféleségét a használt okmányoknak, forrásoknak és kutfőknek, mind a szerzőnek rendkivüli tehetségeit. Ő maga figyelmeztet különben előre bennünket,

hogy nem annyira a „nagy események"-et, politikai forradalmakat, harczokat és csatákat s hasonlókat akar leírni, hanem inkább ismertetni „a német népet, különböző helyzeteiben és állapotaiban, jó és balszerencséjében." E tervnek megfelelően az egész első kötet legnagyobb mértékben vonzó és tanulságos, gyönyörű képe Németország értelmi és erkölcsi, nemzetgazdasági, közjogi és politikai állapotainak a középkor végén, a XV. század második felében. A rajzok, melyeket itt a népnevelésről a mindenfokú iskolák számáról és állapotairól találunk, homlokegyenest ellenkeznek a prot. irók megfelelő leírásaival. Ez utóbbiak, hogy a reformatiót dicsőithessék vagy igazolhassák, melyet az ujabbkori fölvilágosodás és haladás kiinduló pontjává szeretnének tenni, a legszörnyűbb dolgokat mesélik középkori őseiknek értelmi elhanyagoltságáról és vadságáról. Janssen adatok nyomán szépen kimutatja az igazságot, például, hogy „maga a XV. századból fenmaradt német müvek összege igen kedvező fogalmat ad a nemzet műveltségének fokáról ez időben, s mutatja, mennyire volt szokása a nép minden osztályának az olvasás." A támogatás, melyben a papság a sajtó uj találmányát részesitette s folytonos törekvései mind a classikai mind a vallási tudás és nevelés terjesztésére, szép világosságba vannak helyezve. Különös figyelmet fordit szerző a nemzetgazdasági, ipari, kereskedelmi állapotok rajzára s müvének e része valóságos actualitási érdekkel bir, amennyiben a nagy socialis problémák, melyek ma az államférfiakat foglalkoztatják, igazi megoldásukat a XV. században nyerték, s e megoldást mutatja Janssen, nem elméletekben, hanem a valóságban, hol az a vallás és egyház iránymutatása mellett testet öltött. Megragadó vonásokban rajzolja azután okait és első előhaladását azon bomlási folyamatnak, mely a XV. század vége felé a német társadalmon erőt venni kezdett, az erkölcsi, politikai és anyagi világrendben, elhagyása folytán azon keresztény elveknek, melyek a megelőző kor anyagi és szellemi boldogságát és virágzását eszközölték. Épp ily

vonzóan találjuk rajzolva a lábrakapott bajok és visszaélések ellen küzdő lelkes férfiak fájdalom, sok tekintetben terméketlen fáradozásait.

Csak egy szerény kifogást mernénk koczkáztatni e kötet egyes helyei ellen. A szerző hajlandó, ami csak szép és középkorban létesült, saját népének tulajdonitani. Szeretnők a francziák véleményét hallani például, midőn szerző a góth épitészetet ein Product „deutschen Genie's"-nek nevezi, mert hisz e tétel legalább is vita alatt van. De ez lényegtelen.

A második kötetben — mely három könyvet foglal magában, t. i. a forradalmi párt és sikerei a wormsi birodalmi gyülésig 1521-ben; a wormsi birodalmi gyülés és az egyházpolitikai forradalom a társadalmi forradalom kitöréseg 1524-ben; a társadalmi forradalom; — e kötetben megindul a nyilt ostrom és támadás már nem a bajok és visszaélések, hanem egyház, vallás, birodalom és társaság ellen mindazon elemek részéről, kiknek szándékai, tervei, czélpontjai különbözők ugyan egy határvonalig, de azon túl találkoznak: a létező állapotok fölforgatásában. Vagyis megindul, nem a reformatio, hanem a forradalom. Kusa Miklós és társai le vannak szoritva a térről s föllépnek Luther és társai, az ifjabb humanisták, Erasmus és Mutián, Reichlin és Hutten, a birodalom fölforgatását czélzó Sickingen és a parasztlázitók, fejedelmek, urak, lovagok, városok a császár ellen. Nem a bajok és visszaélések, a kinövések és botrányok elleni panaszok hangzanak már Németországban, hanem az epét maró gunydalok és iratok, bőjt-fogadalmak szentségek és bünbánat ellen; nem az erkölcsök pusztulása és romlása képezi már a botránykövet, hanem megforditva, hogy az egyház fegyelme feszélyezi az erkölcsöket; nem javitás, ujitás, tisztitás már a jelszó, hanem tabula rasa; vagyis megkezdődik azon harcz, melyről Droysen mint Luther müvéről mondja: „Az embernek egész élete, megmérhetetlen javak, az állam és család rendje, minden, legmélyebb alapjaikig rengettek. Semmisem volt, mi megkimélve maradt

volna s magában létének gondolatában nem érintetett volna. Igy egy beláthatatlan mű kezdődött. Soha nem volt forradalom, mely mélyebben hatott, rettenetesebben pusztitott, iszonyuabban itélt volna. Egyetlen csapással volt minden megbontva, s kérdésbe téve, először az emberek elméiben, azután rohamos gyorsasággal az állapotokban, minden fegyelemben és rendben. Minden chaosba sülyedt az egyházi és világi dolgokban. És ezt a német kedélyesség s utána a világ „reformátió"-nak nevezte eddig! Nem látjuk be miért nem nevezhetnék igy a fanciák is 1789-nek dolgait reformnak.

E borzalmas kép tárul elénk a második kötetben, megragadva lelkünket mind a rajzolt események végtelenül szomoru volta által, mind az irónak remek tolla, mesteri előadása által. S valamint az első könyv képe nem a phantasiának szülötte, nem mesterséges alkotvány, nem irányzatos „Geschichtspragmatik", nem „psychologikus momentumok" mutogatója, nem bölcsészkedő szinezetü, hanem a kortársaknak okmányilag documentált, kritikailag megbizható, tárgyilag összetartozó bizonyitékaira van alapitva: ugy a második könyv képe az objectiv egyszerű puszta eseményeknek és tényeknek nagyobbrészt protestans kortársi bizonyitékok alapján való előállitása. Nem a szerző beszél, hanem okmányok, kutfők és tények.

A harmadik kötet, — mely három könyvet foglal magában, t. i. a smalkaldeni szövetkezet előtti, alatti és utáni politikai háborukat, birodalmi gyüléseket, franczia török befolyásokat és szétvált német tartományi egyházakat, az egész augsburgi vallásbékéig 1555-ben; — e kötet Luther müvének egyházi, politikai és társadalmi eredményeit tárja elénk, egy szóban „das Nationalunglück" a nemzeti csapást és szerencsétlenséget ami a reformatio valójában volt, részletesebben: Németországot két elkeseredett politikai és vallási táborra osztva, véres harczban évtizedeken át; a fejedelmek, városok, urak, lovagok, tartományok összesküvésben egymással

annak alkotmánya ellen s fölöttök diadalmaskodva; a birodalom évszázadokra meggyöngitve, szétszakitva, életelemeiben megtámadva; a protestans fél szövetségben francziákkal és törökkel s a török Bécs előtt; egész tartományok külföldi területekhez csatolva; a parasztosztály földhözkötött rabszolgává téve s előbbi helyzeténél rosszabbra döntve; anyagi és szellemi müvelődés megállitva sőt századokkal visszavetve; az összes országos állapotok az augsburgi vallásbéke által a harminczéves háboruhoz vezetőleg rendezve; egyetlen régi baj sem gyógyitva; az országon számtalan uj seb ütve . . . Valóban Madarász Henrik óta napjainkig a „reformátió"-nál (!) nagyobb csapás Németországot nem érte!

És e képet Janssen oly csodálatos eredménynyel állitotta össze, hogy a rég ismert anyagból egészen uj müvet és egészet teremtett. Nemcsak az alapfelfogásban, hanem minden részletben emberek és dolgok e műben oly föltétlenül különbözőknek tünnek föl attól, aminőnek azokat a történetirás eddig tartotta, hogy az ember sok helyen azt hiszi, először olvas oly időről, mely eddig csodálatos módon ismeretlen maradt. A szerző nem érvel, nem okoskodik, nem reflektál, hanem tisztán a forrásokat beszélteti. A szerző ugyszólván semmit sem mond, s nem is alkot össze egy képet az általa rajzolt időkről, hanem e képet magok az események és szereplő egyének által alkottatja össze, lépteti elő.

Miután Janssen e müvét részint a nagy német napilapok kritikai czikkei részint kiválóbb prot. egyházi férfiak az igaztalanságok egész özönével hitték megczáfolhatni s az irónak perfidiát, epehányást, sophistikát, irányzatosságot, vallási vakbuzgóságot, történetirói szemfényvesztést, a történetirás ellen elkövetett merényletet s hasonlókat vetettek szemére, részint nem is hozva fel legtöbbször hamisan és alap nélkül hozva föl bizonyitékokat: Janssen egy külön munkában „An meine Kritiker" czimmel felelt támadóinak, mely munkának nagy és a külfölddel s nyilt lázadásban császár, birodalom s

történeti müvével egyenlő irodalmi becse van, s melyben részint saját előbbi állitásait és adatait még jobban bebizonyítja és megszilárditja, részint a fönebb emlitett jelzőket bebizonyítottan ellenfeleire háritja, a legnagyobb nyugalommal minden keserűség nélkül.

Találkoztak különben Jansennek tárgyilagos birálói is. A nemkatholikus „Deutsche Reichpost“ az első kötetet igy hirdette: Amily magas hullámokat vert föl valamikor Möhler Symbolikája a német tudományosság holttengerén, oly magasakat ver föl most e könyv, ha nem magasabbakat. Mély tudományosságot a legfőbb tudományágak fölött uralkodó széles látókört, találó combinatiókat látunk itt egyesítve kiváló irói tulajdonságokkal ügyes átmenetek ritka tehetségével s erőteljes irálylyal. És semmiféle polemiát. Vallásos eszményi és hazafias alaphang vonul át erőteljesen és melegen az egészen.“ Más birálatok „biztos alaposságá“-t „történethü jellemzésé“-t, „rendkivüli gazdagságát s megbizhatóságát forrásainak“ s hasonlókat emeltek ki. *Szentimrey.*

Assyrien und Babylonien nach der neuesten Entdeckungen. Von dr. Fr. Kaulen, Professor der Theologie zu Bonn. Zweite, erweiterte Auflage. Mit 49 Illustrationen, einer Inschrifttafel und zwei Karten. Freiburg im Breisgau. Herder. 1882. 224 lap. ára 4 m.

Miután az assyriologia az ószövetségi szentirástudománynak már is egyik elsőrangú segédtudományává kezd válni, csak örömmel üdvözölhetünk oly munkákat, melyek alkalmasak arra, hogy azt szélesebb körökben terjesszék, ismertessék és megkedveltessék; és ezen öröm kell hogy fokozódjék, ha egy ily mű correct katholikus szellemben van irva, annál is inkább, miután az ellentábor itt is sokkal nagyobb munkásságot fejt ki, mint a theologusok. Ily jeles művel van jelenleg is dolgunk.

Kaulen könyve igen czélszerű berendezéssel és vonzó előadással felöleli mindazt, amit napjainkban az Eufratvölgyi felfedezésekről minden művelt embernek,

de különösen papnak tudnia illendő volna; továbbá mindazt amit azoknak kell tudniok, kik az asszirіologiával és különösen annak az ószövetségi szentiratokhoz való viszonyával bővebben akarnak foglalkozni.

Első bevezető fejezetéből kiemeljük azon szép eszmét mely okát akarja adni az isteni gondviselés azon végzésének, miszerint Ninive egészen a föld alá sülyedve több mint kétezer éven át annyira el volt feledtetve, hogy fekvésének helyét is csak odavetőleg tudták a tudósok. Kaulen szerint ebben az isteni gondviselést azon czél vezette, hogy azon vidékek mostani lakói, a beduinok, a Ninivében felhalmozott cserepeket melyek arra voltak hivatva, hogy egykor tanuságot tegyenek Isten igéjének igazságáról, kincskeresési buzgalmukban egészen szét ne rombolják, mint ezt más városoknál tették.

A második fejezetben az Eufrat és Tigrisről értekezik; leirja a léggel telt juhbőrökre fektetett tutajokat, melyeken ma úgy mennek át a folyókon mint már háromezer évvel ezelőtt; a nagyszerű csatornahálózatot, melyet Babylonia szorgalmas népe épitett s amely által földjét az ó- és talán az uj világnak is legvirágzóbb és legtermékenyebb tartományává tette; végre ecseteli azon szomoru kontrasztot, melynél szomorubbat képzelni is nehéz s mely a hajdani virágzás és a mai pusztulás közt létezik.

A harmadik fejezet Niníve romjainak feltalálásáról szól, amely tudvalevőleg a franczia Botta érdeme, elmondja továbbá a későbbi kutatások történetét is.

A következő rész „der Sargonspalast“ czím alatt, nemcsak ezen palota világos és szemlélhető leirását, hanem az egész asszir épitőmüvészet jeles compendiumát tartalmazza; ezen palota igazán remekmű, és különösen a vésőmüvészet elég magas foku kifejlődésére enged következtetni. Szargon ugyanis a palotát öt vagy legfeljebb hat év alatt befejezte, és ha tekintetbe vesszük, hogy ez alatt 6000 négyszögméterre terjedő féldomborműveket

volt képes elkészittetni, joggal következtethetünk arra, hogy nagyszámú művész állott rendelkezésére.

Az ötödik rész a babiloni földön eszközölt ásatásokat tárgyalja, melyek talán még nagyobb eredményeket igérnek, mint az asszirföldiek. Megjegyzendő ugyanis, hogy nem elég ha az ékirattáblák ki vannak ásva és el vannak téve a londoni British-muzeumban, azokat ki is kell betűzni, és az vajmi nehéz munka. Eltekintve attól, hogy nagyrészt csak töredékeket találnak, melyeket előbb nagy nehezen fel kell keresni és összeilleszteni — ezenkivül is az asszir-babiloni ékirás olvasása igen nagy nehézségekkel jár. Van benne ugyanis vagy 600 szótagjegy, melyeket külön meg kell tanulni, és melyek, hogy a nehézség annál nagyobb legyen, többnyire két- vagy háromféle szótagot is jelenthetnek. Igy például Nabukududurussur (Nabuchodonosor) nevét Anpasadusisnak, és és e két szó szótagjainak helyettesitéséből származó bármely szónak lehetne olvasni. Ezek után nem vádolhatjuk Sz.-t tulzásról, midőn azt állitja, hogy az eddig feltalált irodalmi kincsek kiaknázásához legalább ötven évnek fáradhatlan munkásságára van szükség.

A hatodik rész az ékiratok megfejtésének — századunk talán legnagyobb szellemi tettének — történetét adja elő.

A hetedik fejezet szól a babiloni és asszir-irodalomról és azonkivül felöleli mindazt, ami az illető népek müveltségét illetőleg némi fontossággal bir. Az irodalmi termékekből kiemeljük a világ teremtéséről és az Izdubarról szóló két nagy művet, melyeknek eddig ugyan csak töredékeit találták meg. A világ teremtéséről szóló „legendák“ (mint azokat Smith nevezi) körülbelül tiz agyagtáblára terjedhettek, melyeknek mindegyike vagy száz irott sort tartalmazott. Az első táblán, melynek jó részét megtalálták, le van irva a zürzavar, mely a hatnapi teremtési munkát előzte meg; azután hat táblán következett a bibliai hexaemeronnak megfelelő, de polytheisticus eszmékkel telitett és képtelen mesékkel felczi-

czomázott elbeszélés. Ebből eddig csak az ötödik táblának van meg egy nagy része, a többiekből még csak apró töredékekre akadtak. A következő táblákon valószinüleg az ember teremtése, ősállapota és bukása volt leirva, csakhogy ezek a táblák még nincsenek felfedezve. Egyébiránt nincs is rájuk szükségünk annak bizonyitásában, hogy a babiloniaiak ismerték ősszüleink vétkét, miután számtalan kép létezik, melyen egy fának mindkét oldalán egy-egy emberi alak ül, jobb felől férfi, bal felől nő; a nő kezét nyujtja a fa gyümölcse fölé, mögötte pedig kigyó ágaskodik. Más forrásból tudjuk, hogy ezen kigyó Kirkir-Tiamat, „az örvény szörnyetege."

Izdubar meséje egy nagy éposz, mely tizenkét három-hasábos táblára terjed, főhőse egy személyiség, akinek nevét még nem tudják bizonyosan olvasni, és kit azért egyelőre Izdubarnak neveznek. Ez bizonyosan azonos a bibliai Nimróddal. Hőstetteit mellőzve csak a tizenegyedik énekre utalunk, amelyben Izdubar felkeresi ősét Hasisadrát (a bibliai Noét) ki neki a vízözön történetét mondja el majdnem ugy, mint azt a szentirásban találjuk.

A nyolczadik részben rövid foglalatját találjuk mindazon adatoknak, melyeket az ékiratok a szentirás értelmezéséhez és védelmezéséhez szolgáltattak; mint főeredményt Kaulen Dániel könyve czímszerüségének uj bebizonyodását emeli ki, mint ezt a „Sion" mult évfolyamában mi is tettük.

Függelékül a tudós szerző elősorolja az e tárgyról eddig megjelent műveket, ami által olvasói nagy részének nagy szolgálatot tett. Mint legfontosabbakat kiemelendőknek tartjuk:

az asszir és babiloni történetet illetőleg:

Oppert: Histoire des empires de Chaldée et d'Assyrie d'après les monuments. Versailles 1866.

Ménant: Annales des rois d'Assyrie, traduites et mises en ordre sur le texte assyrien. Paris 1873.

Maspéro: Histoire ancienne des peuples de l'Orient. Paris 1878. (3. kiad.)

Würdter, Kurzgefasste Geschichte Babyloniens u. Assyriens nach den Keilschriftdenkmälern. Mit besonderer Berücksichtigung des alten Test. Stuttgart 1883. (igen ajánlható.)

Az ékiratoknak a szentiráshoz való viszonyát tárgyalják:

Schrader: Die Keilinschriften und das Alte Test. Giessen, 1872. (2. kiad. 1883.) rationalista.

Lenormant: les premières civilisations, Études d'histoire et d'archéologie. Paris 1873—74. (2 kötet.)

Smith: die Chald. Genesis, übersetzt von H. Delitzsch. Mit Anmerkungen etc. von Dr. F. Delitzsch Leipzig 1877.

Scholz: De Keilschrifturkunden u. die Genesis. Würzburg 1877. (katholikus.)

Delitzsch: Wo lag das Paradies? Leipzig 1881. (Ismertetni fogjuk.)

Vigouroux: La Bible et les découvertes modernes; édit III. Paris 1882. 4 kötet.

Ismervén így a jeles mű tartalmát, csak egy megjegyzésre szoritkozunk egy helyre nézve, hol a tudós szerző úr talán tulságosan rövidre fogta a tollat; a dolognak roppant fontossága, és azon körülmény, hogy katholikus részről érdemlegesen még talán senki sem szóllott a tárgyhoz, mindenesetre eléggé indokolták volna a bővebb kifejtést. Értjük itt azon kérdést, hogy a zsidó és babiloni genezis közől melyik az eredeti? Fontos ezen kérdésnek megvitatása, miután Delitzsch Fr., Haupt Pál és más fiatal tanárok és magántanárok a babiloni mondák és a genezis közt észlelhető hasonlatosságból azon következtetést akarják lehozni, hogy a genezis 11 első fejezete csak a babiloni fogságban iratott. Ezen igyekezetre nézve helyesen jegyzi meg Kaulen (a 161. lapon): „Welche von solchen verwandten Darstellungen als die ursprüngliche, und welche als die abgeleitete an zu sehen

ist, kann, abgesehen von christlicher Überzeugung und geschichtlicher Tradition, auch schon aus inneren Gründen nicht zweifelhaft sein.“ Ha a tudós szerző ezen belső okokat előadta volna, a katholikus theologusoknak mindenesetre nagy hálájára számithatna.

Mi a kérdés álláspontját a következőkben véljük megállapithatni:

Egyrészt bizonyos az, hogy a babiloni és zsidó genezis közt igen szoros összefüggésnek kell lenni, és az is hogy a babiloni nemcsak Mózes, hanem már Ábrahám előtt is irásba volt foglalva.

Másrészt mégis azt állitjuk, hogy a genezisben — habár ez később is lett irásba foglalva — mégis a tiszta eredeti hagyomány található, mig a babiloniai az eredetinek mondaszerü kibővitése.

Ezt természetesen csak belső okokból lehet lehozni, mivel azon rég elmult időkből történeti adataink nincsenek. Állításunk bebizonyitása végett a következőket hozzuk fel:

1. Midőn a népköltészet történeti tényekből mondákat alakit, ezen mondák annál czifrábbak, minél későbbi korból származnak; mig ha az időben felfelé haadunk, azokat mindig egyszerübbeknek fogjuk találni, mig egészen közel azon esemény idejéhez, melyről a monda szól, ez utóbbi a tiszta történelmi valóságot fogja tartalmazni. Ha most a babiloni és zsidó genezist, (különösen a vizözön történetét illetőleg) összehasonlítjuk, azon következtetésre kell jutnunk, hogy mig genezisünk nemes egyszerüséggel ad elő való (vagy legalább rationalista szempontból is lehető) dolgokat, addig a babiloni monda a valók mellett sok mindenféle képtelen dolgot is tartalmaz.

2. A mondaképződés egyik főmozzanata az, hogy a népköltészet egy hirneves hőst kiragad, és minden nevezetes tettet, melynek emléke az illető hős idejéből fenmaradt, ezen kedvencz alaknak tulajdonit. Igy a vizözönből Noe menekült meg, a mennybe pedig Henoch

vétetett fel. A babiloniaiak minden emlitésre méltó dolgot a Noénak megfelelő Hasisadrá ra ruházva a menynyekbe való felvétetést is Hasisadrának tulajdonitották.

Ezeknek bővebb kifejtését Delitzsch „Wo lag das Paradies“ czimű művének ismertetésében fogjuk adni. Megemlitjük, hogy az illustratiók igazán müvészies kivitelüek és a szép munkának nagy diszére és előnyére válnak. A kiállitás igen csinos.

Halász Ágost.

La question Juive. Ètude historique. Lille et Brugges Évszám nélkül. Ára 1 frank. Nyolczadrét. 92 lap.

Mintegy hat milliót tesz ki a zsidóság az egész világon. Ezek közül Francziaországra nem esik több 40,000-nél: és mégis élénken foglalkoztatja az országban nemcsak a kedélyeket, hanem az irodalmat is a zsidó-kérdés. Az előttünk fekvő röpirat egy hivő keresztény tollából folyt, ki azonban beismeri magáról, hogy nem theologus. Az egész zsidókérdés szerinte nem egyéb mint harcz Jézus Krisztus és annak egyháza ellen. Ezen tétel, melyet szerző hiven választott jeligéjéhez: „Historia testis temporum, lux veritatis,“ a történelem fonalán vezet le, eléggé megfejti az érdeklődés, melyet a zsidókérdés minden keresztény országban minden időben maga iránt keltett, és most is kelt.

Midőn Krisztus Urunk az evangéliomot hirdeté, a zsidóság két pártra volt oszolva: a farizeusokra és szadduczeusokra. Előbbeniek, kik a törvényt szószerinti értelemben fogták fel és annak oly magyarázatot adtak, mely csupán szóbeli hagyományon alapult s kiforgatván valódi értelmökből Mózes törvényeit, szorongaták az emberek lelkiismereteit teljesithetlen ritualis parancsokkal, s ezalatt magát az erkölcsi törvényt elég tággá és kényelmessé tevék magok számára. Utóbbiak elveték a Mózes törvénynek mind betűjét mind szellemét és a farizeusok Orthoxiájával szemben nagy véleményszabadságot negélyeztek.

Ezen két párt a zsidóságban mai nap is fenáll, a

farizeusok utódjai az ugynevezett orthodox-zsidóság, mely a Mózes törvényeit a rabbinusoknak a thalmudban foglalt badarnál badarabb, erkölcsben és egyaránt állam- és társadalom-veszélyes tervei szerint értelmezi, a másik a szabad gondolkodásu szadduczeusok örökségébe lépve az ugynevezett haladó, liberalis pártot képezi, mely rég kivetkőzött minden vallási meggyőződésből s hátat fordított a kinyilatkoztatásnak.

Valamint Krisztus Urunk idejében, ugy most is farkasszemet néz egymással e két párt, de a gyülölet Krisztus és annak egyháza ellen valamint akkor ugy mostanság is összekötő kapcsul szolgál közöttük.

Horácz, Juvenál, Plautus sőt a történész Tacitus müveiből tudjuk, mennyire gyülölt és megvetett volt a románok előtt a zsidófaj. Hogy az ellenök nem ok nélkül felzudult nép haragját magokról elvezessék, villámháritóul a kereszténveket használták. Cicero pro Flauo mondott védbeszédjében bizonyságot tesz arról, mennyire tudta ezen élelmes népfaj már azon időben érvényesiteni befolyását a népgyülésekben, és Döllinger szerint még a vérszopó Neronak udvarában tudtak maguknak Poppaea Sabina révén befolyást biztositani. A keresztények ellen kitört véres üldözések előidézésében a zsidóknak majdnem mindig részök volt. Midőn pedig Konstanstin császár alatt a béke helyre lett állitva, a kereszt felmagasztalva, a zsidók más uton iparkodtak a keresztényeknek ártalmára lenni. A zsidó keresztény-gyülöletnek megczáfolhatlan bizonyitékai a római császárok időközönként kiadott törvényei, melyek részben arra irányultak, hogy a zsidóknak a keresztény társadalomra és államra gyakorolt kártékony befolyásu repressáliák által korlátoztassék, részben büntetéseket tartalmaznak oly büntények miatt, melyek vallásgyülöletből lettek általok elkövetve, minők a kereszt meggyalázása, a keresztények erőszakos körülmetélése sat.

Miután ily alakban előadta volna szerző nézeteit a zsidóság történetéről egész a középkorig, a második fe-

jezetben kifejti mily ellenszenvet tudtak a zsidók a mahomedánokban ébreszteni a keresztények ellen s mennyire befolyásolták a Koránban foglalt tanoknak fejlődését. Tudva van, hogy Mohamed mindaddig tanitotta a keresztények iránt való vallási türelmet, mig Medinába való futása alkalmával nehány zsidó családdal megismerkedvén, ezen társaságból oly gyülöletet merített a keresztények ellen, hogy a kereszténveket Istentől elátkozottaknak kiáltotta ki, kik semmi létjoggal sem birnak.

A harmadik fejezetben a Talmud főelméleteit ismerteti a keresztényekről dogmatikai és valláserkölcsi szempontból, mire azután a negyedik fejezetben kifejti ezen veszedelmes tanok kártékony hatását a keresztény társadalomra, melyek ellen kénytelen volt a kereszténység időközönkint erélyesebb eszközökkel is fellépni. Tették ezt a pápák, kik midőn bölcs rendeleteikkel egyrészt korlátozák a zsidó élelmesség tulkapásait, addig másrészt nem késtek őket mindennyiszor védelmökben részesiteni valahányszor a felizgatott nép dühe ellenök fordult, és semmi szin alatt nem helyeselhető kegyetlenségekre hagyta magát ragadtatni. A pápák sokszor, habár nem is mindig, hű szövetségesekre találtak e népben, a világi államhatalomban. Különösen kétszinű volt Fülöp Ágost magaviselete, ki majd hizelgett nekik, majd a legkeményebb törvényeket alkotá ellenök. A protestantizmus fővezére sem ismert számokra kiméletet, Luther azt követelé, hogy zsinagógáik feldulassanak és a zsidók rabszolga munkákra kényszerittessenek; Bora Katához 1546. évi febr. 1-sői kelettel intézett levelében azt mondja róluk, hogy valamennyijöket el kellene űzni, hogy nem méltók egyébre mint a pokolra, melynek gyermekei.

Az ötödik fejezetben közelebbről ismerteti szerző az ellenök koronként kitört üldözések főbb okait, melyek közt főhelyet foglalnak el az uzsora és a keresztények s különösen a keresztény gyermekek vérével űzött büntény. Közel 50 hasonló bűncselekményt közöl szerző, hivatkozva a forrásokra, melyekből azt merítette.

A hatodik és hetedik fejezet a modern zsidósággal és az antiszemita mozgalmakkal foglalkozik. Érdekes lesz az olvasóra megtudni, miszerint a mai zsidóság nem kevesebbre törekszik, mint a világuralom elnyerésére. „A császárok és pápák helyett — mondá Fremieux az „alliance israelite“ megalapitója — egy uj királyságnak kell felemelkednie, és ez az uj Jeruzsalem.“ És ezen czél elérésén nagy erőfeszitéssel dolgozik az egész zsidóság. Pénz, hatalom, sajtó, a modern eszmékkel üzött játék, szabadkőmüvesség mind az ő szövetségeseik, melyeket rendkivüli szivósággal és furfanggal tudtak szolgálatukra hajtani s tudnak abban megtartani. 1869. évi junius hó 29-én Lipcsében összegyülekeztek Török-, Angol-, Franczia ország, németalföld és Belgium főrabbijai, s hosszabb tanácskozás után az ujkori zsidóság programmját összeállitván, egyebek közt ekként nyilatkoznak: „A zsinat elismeri, hogy a zsidó nemzet és annak fiai a modern eszmék fejlődésében és érvényre jutásában birja legfőbb biztositékát ugy a jelenjét, mint jövőjét illetőleg.“ És teljesen igazok van. Az ugynevezett modern eszmék befolyása alatt a társadalom minden osztálya vesztett, csak a zsidóság nyert és emelkedett gazdagságban, hatalomban és befolyásban. Ők urai a tőkének, a kereskedelemnek és iparnak, urai a sajtónak, s ugy látszik, mintha ők intéznék az egész világ sorsát. Angol-, Franczia-, Német-, Spanyolországban, sőt Ausztriában is fel tudták magokat küzdeni az igazság-, vallás- és pénzügyi minisztériumok bársony székébe. Ugy látszik, mintha a kereszténység végső órája közelednék. A rationalismus és hitközöny megmételyezte a kedélyeket, a közügyet, a családi életet. De ne féljünk. Soha nem létezett még nép vallás nélkül, sem a természet vallása ki nem elégité a nagy tömeget: nem nélkülözheti az emberiség a positiv istentiszteletet; vagy a bálványimádás és babona fognak fölötte uralkodni vagy az isteni kinyilatkoztatás édes igája alá hajtja fejét. Biztosra vehetjük, hogy Európában a bálványimádás és babona többé nem foglalhat helyet,

s igy a jövő a katholicismusé. — Az egyház ezen isteni erejének öntudatában s a végleges győzelem iránt egy perczig sem kétkedve, szerző ezen keresztény szeretet sugallta szavakkal fejezi be dolgozatát: „Keresztények, ne átkozzuk a zsidókat, és ha kárhoztatjuk is a rationalista zsidóság szellemét, ép ugy mint a talmudi zsidóságét, ne kárhoztassuk a tévelygés áldozatait. De másrészt ne fogadjuk el minden megfontolás nélkül az ujkori türelmességi elméleteket sem, hanem a századok tapasztalatain okulva, a történelem nyujtotta tanulságok vezéreljék itéletünket a zsidó-kérdésben.

Sajó.

Nochmals das Geburtsjahr Jesu Christi. — Mit besonderer Bezugnahme auf eine Streitschrift des dr. Peter Schegg in München, von Florian Riesz S. J. — Freiburg, Herder 1883. 112 lap.

Az „Uj M. Sion"-nak figyelmes olvasói még bizonynyal emlékeznek P. Riesz jézustársasági atyának ily czimű munkájára: das Geburtsjahr Jesu Christi, melyet folyóiratunknak 1881-ki évfolyamában 215. l. boldogult munkatársunk dr. Zlathényi Béla ismertetett. Emlékeznek továbbá arra is, hogy a tudós szerző ama munkájában Urunk születésének évét 752. évre ab U. C. tévén, a Dionysius Exiguus-féle aerának helyes voltát törekedett bebizonyitani, amely törekvés bizonyára nem csekély bátorságot tételez fel akkor, midőn már jóformán axiomává lett nemcsak az exegetáknál, hanem a profán történészeknél is azon vélemény, hogy a Dionysius-féle időszámitás téves, amennyiben két, három évvel — némelyek szerint még többel — maradt hátra, — akkor, midőn e vélemény már a mult században is oly általános volt, hogy Sanclemente 1793-ban csak egy pápai határozatot tartott szükségesnek, mely szokott időszámitásunkat hat évvel megtoldva, azt teljesen megváltoztassa.

Hogy mennyiben érte el Sz. azon alapos képzettségről és ernyedetlen szorgalomról tanuskodó müvében czélját: nem akarjuk eldönteni. Tény az, hogy, habár a theologiai folyóiratok egy része határozottan dicsérőleg nyilatkozott a munkáról: más része vagy semleges maradt, vagy éppen a thesis ellen foglalt állást. Sőt egy másik jeles biblikus, dr. Schegg Péter müncheni tanár, önálló füzetben adott ki egy elleniratot, melyben Sz. érvelését megczáfolni, s az uralkodó véleményt fentartani akarja. Ezen elleniratra válaszol P. Riesz az előttünk lévő füzetben, mely egyszersmind utolsó dolgozata, mert annak kiadását sem érte meg. Csak néhány nappal halála előtt fejezte azt be, fájdalmas betegsége nem tartotta őt vissza thesisének megvédésétől, amiből szintén láthatjuk, hogy mennyire meg volt győződve, annak igazságáról.

Ellenfelének kifogásait egyenkint veszi bonczkés alá. A kiinduló pont természetesen itt is Herodes halálának éve; mint azon időpont, melyen túl az Üdvözítő nem születhetett. Sz. szerint minden jel oda mutat, hogy ez 753. ab U. C., nem pedig 750; hivatkozik Josephus Flaviusnak számítási modorára, a halálozás körülményeire stb. Majd átmegy Jézus nyilvános életének tartamára, melyet sok exegetával három évre s nehány hónapra tesz, ugy hogy négy husvét esik reá, — ellenkezőleg a müncheni tudorral, ki csak két évet és három husvétot vesz fel; miből természetesen két uj kérdés származik, Krisztus Urunk nyilvános föllépésének — és kereszthalálának idejét illetőleg. Mindkettőre nézve eltérnek nézeteik, s e pont az talán leginkább, mely az olvasót P. Riesz számára megnyerni képes. A harmadik szakaszban végre támaszát látja az ősegyház traditióiban is, melyek mellett dr. Scheggnek az archaeologiai tudományok haladásáról mondott elogiumai valóban nem veszélyesek.

Mindenesetre uj stadiumba hozta Sz. a régi kérdést, s uj utat jelölt ki az arra irányzott kutatásoknak,

s ha egykor, többeknek a tárgyat minden szempontból megvilágító fölszólalása után, a Dionysius-féle időszámitás helyessége általában el fog ismertetni, ha a bibliküsok nem lesznek többé kénytelenek az ellentétes vélemények hosszas disquisitiójába bocsátkozni: a kezdeményezés érdeme P. Rieszt fogja megilletni.

Dr. Kereszty.

VEGYESEK.

(Névtelen levelet) kaptunk, hol ezek foglaltatnak: „Bolond ember az, ki felgyujtja házát; — hol van a gondviselés, mikor villám üt be a templomba, elégnek az oltárak! Erre mondjon kadenciát.“ Többet mondunk. Istennek valaha csak egy temploma volt, a jeruzsalemi, hol az általa rendelt áldozatok ajánltattak fel, s mégis maga pusztitotta el, választott népének büne miatt maga rontotta el földig; sőt nem is akarja, hogy valaha fölépittessék. Hasonlag tesz most is, elrontja a templomot viz, tüz, villám, háboru; ezeket azért engedi meg, 1. mert nincs kedve azon imádságokban, melyeket neki felajánlottunk. 2. Azért, mert akarja, hogy áldozatokkal ujra épitsük templomát s ezen áldozatok árán uj, talán bővebb áldásokban részeltet. Némely ember máskép nem szerez érdemeket, (mert képtelennek véli magát közvetlen önmegtagadásra), de könnyen ad pénzt az Isten dicsőségére; ilyeneknek alkalom adatik érdemgyüjtésre. Talán praedestinálva vannak az örök életre, de mivel ez csak az érdemnek adatik, igy van alkalmok Isten házát fölépítve érdemeket gyüjteni. Mindenek értünk, az örök üdv végett történnek; e föld lét csak előkészület az örökkévalóságra. A hitetlen azt véli, hogy Isten e világra nem gondol, mert szentegyházába csapott a villám; a felvilá-

gosodott keresztény tudja, hogy a gondviselő Isten büntet vagy áld, ami cselekedeteink szerint. Jutalom és vesszö javitásunk végett adatnak e földön, keverve érnek ezen életben, az itélet után: égben van csupán a jutalom, pokolban merő büntetés.

(*Megjelent.*) 1. Részletes Dogmatika vagyis ágazatos kath. hittan. Irta Répászky József kanonok és hittanár. Kassán 1883. Nyolcz kötet 404 lap. A jeles könyvet, melynek folytatása sajtó alattt van, fogjuk ismertetni. 2. A keresztény műarcheologia Encyklopediája. Kiváló tekintettel a hazai műemlékekre. Irta dr. Czobor Béla áldozár és a magy. tud. akademia tagja. II. füzet 150 alsóval Budapest, Franklin-társulat 1883. Nyolczadrét 161—320 lap. Kapható szerzőnél Budapest, Muzeumban. Áldozárok intentio fejében is kaphatják a jeles művet, mely a magyar irodalomban egyedül áll. — 3. Liliomszálak. Nogáll Jánostól. B. Gyula 1882. Nyolczadrét 464 lap. (Az épületes könyvtár V. kötete); ára 1 frt 50 kr. (Növendék papok 1 frton kapják.) A mű immár másodszor jelent meg, és mindazok kik olvassák, el vannak ragadtatva szépségeitől. — 4. Veritates christianae. Authore Henrico Balde, Editae per Dr. Simonem Való. Budapestini 1883. Typis instituti Hunyady Mátyás. Tizenhatodrét 398 lap. A kiadó felhivásában igy szól: „Van szerencsém tisztelt paptársaim becses figyelmét Balde Henrik jézustárs. atya: „Veritates Christianae.“ etc.... czimű, általam kiadott, épen most megjelent müvére felhivni. E munka kiadásával azon t. paptársaimnak vélek hasznos szolgálatot tehetni, akik folyton igénybe vett egyházi munkálkodásukban épülésök és szellemi rugékonyságuk megőrzése végett, ily irányú olvasmánynyal a szellemi kiadást a bevétellel egyensulyban tartani és pótolni igyekeznek. A tiszta jövedelem szent czélok előmozditására van fölajánlva; ára bérmentes küldéssel 1 frt 20 kr. Kapható: kizárólag a kiadónál és Szüts és Társa kath. könyvkereskedésében. Budapesten Dr. Való Simon, központi papnöveldei tanfelügyelő. — 5. A zázty apátság. Kutfő-

tanulmány az egri főegyházmegye történetéből tekintettel a Névtelenre. Irta Foltin János esp. pléb. Alsóábrányban. Eger 1883. Szolcsányi Gyulánál. Nyolcz. 174 l. Ára 1 frt. — 6. A munka és nyugalom isteni törvénye. Egyházi beszéd, melyet mondott Romhiser József. Budapest 1883. Athenaeum. Nyolcz. 25 lap. Magasztos nézpontok, világos és erős érvekkel rendelkező tárgyalás.— 7. Statisztikai csevegés a magyar szerzetesekről. Irta Szőllősy Károly tanár; Arad 1883. Gyulai Istvánnál. Nyolcz. 15 lap. Érdekes összegezés a magyar szerzetesekről. Igy például megtudjuk, mely magyarországi városból került elő legtöbb szerzetes. Esztergom adott 44; Budapest 38; Baja 27 stb. — 8. Ötvennégy év Hontmegye történetéből (1820—1874.) Második kötet. Irta Gyürky Antal. Vácz 1883. Mayer Sándor nyomása. Nyolcz. 287 l. ára 2 frt. Érdekes adatok minden tekintetben, főleg a kormű̈veltségre nézve.

(*Névtárak.*) 1. Köszönettel vettük a következő egyházi névtárakat: Schematismus Cleri Archidioecesis Strigoniensis. Pro anno 1883. Strigonii. Typis Buzárovits. Nyolcz. 287 lap. (A kath. tanitók névsora 39 lap.) Plébániák száma 478. Káplány 148. Szerzetes-káplány 42. A elkészettel foglalkozik 625 áldozár. A papság száma 712. Az egyházi személyek a szerzetesnőket is beleértve 1875. Az isten igéjét 5-féle nyelven hirdetik. A beteges papok száma 29. — 2. Schematismus V. Cleri D. Jaurinensis, pro anno 1883. Jaurini. Sauerwein. Nyolcz. 210 lap. (A kath. tanitók névtára 21 lap. Az egyházmegye területe 21 esperességre van fölosztva; a parohiák száma 237, a fiókegyházaké 523. — Az egyházmegye területén levő egyházi személyek száma beleértve szerzeteseket és szerzetesnőket is 804. A lakosság száma 482,840, ezek közől katholikus 379,346. — Az egyházmegyében a következő szerzetes-rendek vannak: a csornai praemontreiek prépostsága Csornán; a Sz.-Benedek-rendiek két főgymnasiuma Győrött és Sopronban; a kegyesrendiek két kisgymnasiuma Magyar-Óvárott és Tatában; a Sz.-Ferencz rendiek két

conventje Kis-Martonban és Boldogasszonyon; a dömések conventje Sopronban; a kapucinus-atyák konventje Tatában; a karmeliták konventje Győrött; a serviták conventje Fraknón; az irgalmasok conventje Kis-Martonban. A szerzetesnők kolostorai: Győrött és Sopronban Orsola-szüzek; Győrszigeten, Fülesen, Magyar-Óvárott, Hildegardon, Kapuvárott és Tatában paulai szent Vinczéről nevezett irgalmasnénék; Sopronban, Nezsiderben Győr-Nádorvárosban, Csornán, Csepregen, Kismartonhegyen az anyaházban, továbbá a Voss-féle árvaintézetben és a polgári kórházban, a Megváltóról nevezett szüzek. — 3. A magyarországi minorita-rend névtára Arad 1883. Gyulai István. Nyolczadr. 260 lap. A magyar minoriták száma 124. Az egész világon levő minorita-szerzetesek száma 1345; kik 12 tartományra vannak felosztva A névtár egészen eredeti modorban van szerkesztve; nemcsak a rend történeti vázlata foglaltatik benne, hanem az egyes tagok életrajzi adatai, azért becses történeti névtárnak mondható. Azonkivül vannak üres lapok hova az uj tagok belépési, vagy a rend tagjainak halálozási napjai följegyzendők. A rendtartomány főnöke Berényi Gedő. Az irodalommal foglalkozott egyének különös figyelemben részesültek.

(Értesítés.) Van szerencsém a főt. hazai papságnak tisztelettel jelenteni, miszerint: „Egyházjog, különös tekintettel a magy. szent-korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestans egyházakra“ czimü müvem harmadik javitott és tetemesen bővitett kiadása megjelent. A mű két kötet, nagy 8-adrét és 108 (százkilencz) ivre terjed. Bolti ára 10 frt; példányonkint 40 (negyven) intentióért is nálam megrendelhető. Pécsett, 1883. mart. 4-én. Dr. Szeredy József jogtanár. — Mi is járulunk a szerző magasztalásához, mely az egész országban hangzik, hogy oly jeles, kimerítő művet adott ki, mely mindenkit kielégit.

(Magyarország ásványai.) Különös tekintettel termőhelyeik megállapitására. Irta Tóth Mike, Jézustársaságá-

nak tagja s főgymnasiumi tanár. Budapest. Nyomatott „Hunyady Mátyás“ intézetében 1882. 565. l. Ára 4 frt. Szerző húsz évi fáradságának gyümölcsét bocsátja a tudományos vilag elé. Mennyire sikerült kitüzött czélját: „Magyarországi ásványok termőhelyeit“ tüzetes vizsgálódás, gyüjtemények, egyes lelhelyek, bányák, kővágóhelyek, hegyszorosok, és magaslatok megszemlélése utján elérnie: arról kitartó szorgalom, éles megfigyelő képesség, alapos leirás, és szakszerü tudományos készlettel megirt könyvének minden lapja ékesen tanuskodik. — Különös dicséretet érdemel a szerzőnek gazdag, e nembe vágó bibliografiai közleménye, melyben az egyes ásványokról szóló alapos munkákra lépten-nyomon rá utal, és igy nagyon megkönnyíti azoknak munkáját, kik valamely vidék ásványait vagy ezeknek különböző helyről összeszerzett változatait tanulmányozásuk tárgyává akarják választani. Befejezi e vaskos kötetet nagy gonddal összeállitott „Ásványnevek“- és „Termőhelyek“-ről szóló tárgymutató. Fogadja szerző őszinte elismerésünket fáradozásaiért, és azon buzgalomért mely őt e mű megirásában lelkesitette; e mű fényes emléke lesz mindenkor azon hazája iránti hév szeretetnek, melylyel — mint szerző előszavában mondja — magyar hazájának ügye és jóléte iránt viseltetik.

(Simon Gyula) franczia bölcsész, tanár, képviselő egy könyvet adott ki, melynek czime: „Dieu, Patrie Liberté.“ Paris Callman Levynél. Egy nyolczatrétü kötet. A magas szellemü, kellemes modoru iró műve nagy feltünést keltett, de nem csak emlitett sajátságai miatt, hanem főleg azért, hogy a közérzületnek ékesenszóló kifejezést adott, a tűrhetlen állapotokat élethüen festette. Sikoltás ez, melyet a köztársasági állapotok okoztak. Mert amig csak a szerzeteseket üldözték, nevettek az istentelenek, az ugy nevezett „erős szellemek,“ de miután a gazdagok vagyona egy perczig sem lett biztos, a naponta sokasodó vagyonosztó szegénység fogait mutogatja, nagyon szeretnék a tömeget visszaterelni. Ámde

nem megy a dolog. Olyan harpiákat termeszt az idő-áram, hogy beleszédülnek a bölcsek is. Pedig bölcsektől várja szabadulását a hon. Simon is hozzálátott s fönnen hirdeti, hogy miután a köztársaság hiveiből kiveszett minden erény, csak is a maguk hasznát, érdekét keresik, legyenek már most erényesek, önmegtagadók, tegyenek valamit a közjóért; és e végből higyjenek Istenben, szeressék a hazát, engedjék meg, hogy más is lehessen szabad, nem csak ők, mert másképen meg nem élhetünk a társadalomban. Tiltakozik az ellen, mintha a katholikus egyház, vagy más egyház ügyét védené, ő csak bölcsészeti Istent véd, mert azon bölcsészet hive, melyről mondá Gratry: séparée de la revelation. És igy közepett tart az anyagelvüség között, melyet alacsonyitó volta miatt utál és megvet, másrészt a kath. egyház között, melynek bevallott hivei közé számitatni nem akar, mert az „erős szellem" dicsőségét üdvössége felé helyezi. Nem szeretné ha mystikusnak neveznék, ez legujabb neve azoknak kik az egyház hivei. Mindazonáltal a köztársasági kormány mivoltát ugy fölelemzi, hogy minden politikai állitása czáfolhatlan. Egyetemes a vélemény, hogy megrendül bele a mostani népuralom, (zsarnokuralom) melyről azt mondja, hogy olyatén gép, mely mindent zavarba sodor, ész és közérdek ellen cselekszik, mindenki iránt igazságtalan, s a legbensőbb jogokat sérti. Tehát higyjünk Istenben, szeressük a házat, legyünk méltányosak mások iránt. Igy beszél a bölcsész. Pedig a tapasztalás megtanithatta volna, hogy az erénynek platonikus szeretete, (amilyent a bölcsészet ajánl) a gyakorlatban soha sem érvényesült. Más állapota a léleknek szükséges, hatalmasabb indokok szükségesek, nem hogy önmagunkat feláldozzuk a közjóért, hanem csak azért, hogy a jog és méltány határai közt maradjunk. Ajánlja ugyan F. O-nak, hogy higyjen Istenben, de Krisztus nélkül az Istenben való hit, immár sikerre nem vezet, a bölcsészeti Isten ugy látszik süket, imánkat, hódolatunkat nem veszi észre. Bámulatos Simon bátorsága, hogy az atheus világ előtt

igy mer beszélni, de sikert nem fog aratni; a megváltott ember Krisztus nélkül nem boldogul. Ez positiv szembetünő igazság, mert látjuk szemünkkel. Simon is a gyakorlatból érvel, mikor mondja: „ahol nem hisznek Istenben, ott elvész a haza és szabadság, mert az atheus csak önmagára gondol, nincs is önmagán kivül más istene, megtestesült önzés.“

(Cseh Ferencz) kegyesrendi áldozár-, bölcsészettudors kiérdemesült tanár, f. évi márc. 11-én reggeli $^3/_4$ 3-kor, korának 74-ik évében a halotti szentségek ájtatos felvétele után, végelgyengülésben elhunyt. Régibb olvasóink emlékezni fognak jeles czikkeire, melyeket az anyagelviség ellen irt ezen folyóiratban. Jeles müve: „Az ember szellemi élete“ (Debreczen 1873. nyolcz. 560 lap.) most is kedvelt olvasmány, illetőleg gazdag tárház az anyagelvi ostromlók ellen. Leljen boldogságot azon szellemi országban, melynek elszánt harczosa volt.

(Apró hirek.) A newyorki állam területén oly vasárnap megülési törvény lépett életbe, amely szerint 9 órakor már sem élelmi szerek, sem ujságok nem árultatnak. Az áthágók 1—10 dollárral büntettetnek. — A Newyorkban alapitandó kath. egyetem számára egy millió dollár gyült össze. — Ő Szentsége marcz. 1. kiadott rendeletével örmény papnöveldét alapitott Rómában; protectora Hassun bibornok; a török sultán 150 ezer frankkal járul az intézet föntartásához. — A szémi népeknél ugy látszik általában feltalálható azon tulajdonság, hogy jól értenek a tőkének kamatoztatásához igy már az asszirok hétszáz évvel Kr. előtt 25 százalékra adták ki pénzüket, mint az több reánk maradt szerződésből kitünik. — Jeruzsalemben a Sion hegyén levő ferenczes kolostort, melyet a törökök birtokukkal együtt rég lefoglaltak, Róbert Károly magyar király alapitotta, ekképen az magyar birtok és jogosan visszakövetelhető volna. Talán ideadják a törökök.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A KERESZTÉNYSÉG ÉS SOCIALISMUS *)

A történelem tanuskodása szerint, minden kor és minden nép tapasztalta önmagán az emberi állapot tökéletlenségeit, a földi lét nyomorait. A tapasztalt keserves sors vágyat keltett az emberi szivben, hogy jobb helyzet után törekedjék. Saját nyomorusága késztette az embert, hogy boldogságát keresse, szebb jövőről alkosson magának képeket. Az értelmesebb rész szorgalma és erőfeszitése által elért lehetséggel megelégedve, egy szebb jövő, a tulvilági örökboldogság reményében szive nyugalmát lehetőleg meg is nyerte. Az ábrándozók tömege ellenben, nem akarta a nyomoruság sürű ködéből a mennyei reményt nyujtó szende csillagfényt látni, vigasztalást nem tudott a jövendő örökkévalóságból meríteni, — s ezt kiáltozta: nekem nem kell az a jövendő boldogság, nekem a jelen sanyarúság megváltoztatása, földi jólét, földi paradicsom kell; s ezt minden áron, ha törik ha szakad meg kell szereznem; — azt hivén, hogy csak akarni kell s meg lesz a földi boldogság s egyszerre sikerülni fog e sárgömbről — vagy ha jobban tetszik, e siralomvölgyből — számüzni minden bajt, s az aranykort elő lehet tetszés szerint varázsolni. Igy sajtolták elő az életbajai a socialis vagyis

*) Felolvastatott az „esztergomi katholikus iparos ifjak egyesületé"-ben 1883. marcz. 4-én.

társadalmi kérdést, melynek kiindulási pontja az elégedetlenség.

Nagyon tévedne, a ki a socialis kérdést uj társadalmi jelenségnek akarná tekinteni. Csak annyiban tartozik ez az ujkor eszméi közé, a mennyiben azzal korunk ujra foglalkozik. Kevés uj van már a nap alatt! A most ujnak képzelt társadalmi eszmével már évezredek előtt is foglalkozott az emberiség; ilyen vagy amolyan alakban megkisérelte azt; a boldogság egyedüli eszköze gyanánt tünteté föl szintén, küzdött érte, — csalódván reményében: az idő hullámaiba lökte, hogy századok multával ujra előhalászszák azt az utódok, — s hasonló szerencsével mint előbb (!) — kisérletet tegyenek ujra vele.

Az emberiség bármennyire szereti is hangoztatni a közmondás igazságát, hogy: „az okos mások kárán tanul", a gyakorlati életben még se igen hisz más tapasztalatának, hanem inkább okul a maga kárán.

A történelem, a tapasztalás hirdeti, hogy a socialismus kivitelben és alkalmazásban a lehetetlenségek sorába tartozik, s már nem egyszer kudarczot is vallott: mégis találkoznak sokan, kik mitse adva a tapasztalati tényekre, a socialismus uj harczosaivá szegődnek, hogy az óhajtva hajhászott földi boldogságot minél könnyebb szerével elérhessék, nem törődve a józanul gondolkozók ama jóslatával, mely szerint biztosnak vehető még nagyobb szerencsétlenségbe való bukásuk. Ugy járnak törekvésükben, mint a háborgó tenger hullámai, melyek a vihartól felkorbácsolva óriási morajjal zúdulnak a távolpartok felé; de im utjokban egyszerre csak sziklába csapódnak: — s megtörve omlanak vissza a mélységek ölébe.

E t. kör helyiségében fölemelt szavam azért szerény figyelmeztetés kiván lenni a nemes igyekezetű tagok számára, miszerint ál okoskodások, hangzatos

szólamok, rábeszélések által magukat megcsalatni ne engedjék.

Hála a Gondviselésnek, mely a magyarnak egyéb népeknél józanabb észjárást, nemesebb felfogási tehetséget adott, — azt mondhatjuk, hogy nemzetünk nem képez kedvező talajt az idegen hóbortok, tulhajtott eszmeszörnyek számára. S óvatosan tartozkodó állást foglal el idegen tanok iránt. És hiszem is, hogy a jövőben még inkább óvatosak leendünk, mert tapasztaljuk, hogy törvényhozásunkban is mind, ami idegenek majmolására csupa divatból nyakunkba akasztatott, nagyon meggörnyesztette rövid idő alatt is hátunkat, megnehezitette szivünket, — s most még inkább öntudatával birunk annak, hogy idegen sallangok terhe nélkül magunk emberségéből egyenesebben tudtunk volna járni. A sok közül csak az egy gyönyörűséges „szabad iparra“ legyen szabad utalnom.

Azért előre is kijelenthetem, hogy ez a socialismus is oly idegen termék, mely nem magyar gyomorba való. Bizonyitja ezt az a tény is, hogy a socialismus oly sok évi felelevenedése óta, csak most kezd itt-ott beszivárogni édes magyar hazánk területére; hozzá tehetem még, becsületünkre s vigasztalásunkra, hogy itt sem a magyaroknál hódit, hanem a franczia s német eredetű beköltözött lakosoknál huzódik meg csupán rokonilag.

Vessünk már most egy futó pillanatot a socialismus történeti fejlődésére s lássuk elveiket, s hogy van-e azokban életképesség; — s mily méltánylást érdemelnek e tekintetben is ker. kath. egyházunk elvei?

A socialismus uralkodó elve az, hogy a társadalom alkotmányába és kormányzatába behatni s mindazon élvezetekben, melyeket az emberi élet nyujthat résztvenni, minden embernek joga van, [1]) mit

[1]) Périn K. A ker. társadalom törvényei. 298 l.

kiki erőszakos uton is követelhet. Az a gondolat, hogy a társadalom minden tagját egyenlő jó sorsban kellene részesíteni, nem uj, már az ó-kor egyes bölcselkedőinek is fölvillant agyában. Már Plató „Köztársaság“ czimü könyvében ily eszmékkel foglalkozik ugyszintén Aristoteles.[1])

„Találkoztak bölcsészek, — ugymond aquinói sz. Tamás — kik a javak közösségének eszméjére állapitották fel eszményi államukat; ők t. i. észrevették, mily botrányos viszályok keletkeznek, ha az egyik mindent, a másik pedig épen semmit sem bir, és azért alkotmányukban kiegyenlitésről gondoskodtak. Kettőt emlitek: a chalcedoni Pheleast és Lykurgot, a spártai királyfit, aki hazájának törvényeket szabott, melyek szerint egyenlő birtok senkit másnál hatalmasabbá ne tegyen. Pheleas pedig, Aristoteles tanubizonysága szerint a javak egyenlőségének állandósitása tekintetéből azon módot állapitotta meg, hogy az előkelők az alsórendüekkel házasságokat kötvén, ezáltal a viszálykodás akadályoztassék, a jogtalanság megszüntettessék, a nagyravágyás és minden alkalom arra már csirájában elfojtassék.“ [2])

Ime tehát a socialis, a communistikus eszmékkel már a régi világban foglalkoztak egyesek kisebb-nagyobb mérvben; az ujabb korban pedig többen és mindinkább növekvő hévvel karolták azokat föl, és pedig könnyen megmagyarázható okból. Ugy vélem u. i. hogy az emberiség nagy része a megkönnyebbült közlekedés, a kifejlesztettebb iparművek folytán az életnek minél több kényelmével ismerkedett meg: annál több után vágyakozott, több igényeket támasztott, melyeket el nem érhetvén egyenlően a gazdagokkal — elégedetlenné vált s készségessé lett a forradalomra.

---

[1]) Reischl K. V. Munkáskérdés és socialismus. 1876. 157. l.

[2]) De regimine principum lib. 4. cap. 9.

A communistikus, socialistikus eszmék egyes korszakokban meg-megujultak, — s ismét nyugalomra tértek. Igy a XVI. század elején VIII-ik Henrik angol király nagyhirű kanczellárja Morus Tamás is „Utópia“ czimű regényében, szintén átalános jóléttel biró államot fest a képzelem kecsegtető szineivel, azonban maga is kétségbe vonja annak gyakorlati kivihetőségét.

A socialismus és communismus ujabb áramlata Francziaországból indult ki. Rousseau forradalmi tanokkal egészitette ki az ábrándképeket; s a rajongók már a nagy franczia forradalomban megkisérlették ez eszmék valósitását, — de a nagyon véres munka daczára sem voltak képesek a keresett boldogságot szivökbe erőszakolni, az egyenlőséget megalapítani.

Különben az is tagadhatatlan, hogy a socialismus ujkori eszméinek rendszeresitői s kifejtői sok jóakaratot tanusitottak. Főszerzői pl. Saint Simon, Charles Fourier és Robert Owen, a népek jóléte és boldogságáért hevülő legmelegebb rokonérzület, nemesebb lelkesedéssel voltak eltelve.[1]) Sajnálatos, hogy téves okoskodások által félrevezettetve, önfeláldozásuk s buzgó fáradozásuk mellett sem voltak képesek a közjóra áldásosat alkotni. Francziaországban St. Simon, Fourier és Proudhon, Cabet, Lamenais, Louis Blanc, Rochefort, Milliére; Angliában Rob. Owen; Németországban Weitling, Marx, Schulze-Delitsch, Lassale igyekeztek a socialis eszméket terjeszteni, s a társadalmat felforgató elveikkel sok véres mozgalmat idéztek elő világszerte. Az iparosokat, munkásokat a bajok megszüntetése s jobb jövő alkotásának czéljából, ama népboldogitók, a communismus, socialismus, internationalismus, nihilismus stb. mindmegannyi atyafiságos nevezetű társulatokba szövetkeztették

[1]) Reischl i. m. 162. l.

s az igazság, egyenlőség és testvériség nevében szabatosnak látszó okoskodással épen testvérellenes gyűlöletre és lázadásra izgatták; — azon ürügy alatt, hogy ujra rendezik, aláásni igyekeztek a társadalmat.

Tekintsük csak a socialisták elveit egy-két vonásban s látni fogjuk, mily sok képtelenséget állitottak föl s mily nagy következetlenségekbe sülyedtek egyes igazságos eszméik s követeléseik mellett.

Az önzés főrugója összes mozgalmaiknak, amit másokban kárhoztatnak. Elvök: „Lépj félre, hogy nekem legyen helyem.“ [1]) S mig a felebaráti szeretet alapján álló kereszténység azt mondja: „A mi az enyém, az a tied is:“ addig a socialismus igy szól: „Ami a tied, az az enyém is.“

A socialismus tényleg tagadja mindazt, mit a kereszténység tanit; és mint csalhatatlan igazságot magasztalja azt, amit ez elvet. A kereszténység Istenben való hitre tanit: a socialismus ellenben Istennek még nevét sem akarja hallani s az emberi munkában képzeli a mindenhatóságot. A kereszténység áldozatot s önmegtagadást követel; a socialismus fölszabaditja a testet és a féktelen élvezet jogát hirdeti. A socialisták azt mondják: eddig a birtokos osztály kezében volt a hatalom, melyet ez méltányosság nélkül használt fel arra, hogy csak önmagát erősitse s a munkásosztály érdekeit elnyomja. Igy állt elő a birtok-egyenlőtlenség, mely többé el sem tűrhető. Miután e munkásosztály a birtokosoktól, tőkepénzesektől mit se várhat: kell, hogy az állam avatkozzék be, s a birtokviszonyt a munkásosztály érdekében megváltoztassa. Idevonatkozólag szüntesse be az állam az örökösödési jogot, a magánbirtokot változtassa közvagyonná, s csak az önszerzett vagyont tekintse igazi tulajdonnak. Az államhatalom legyen az átalános örökös, melynek aztán hivatása, hogy a

[1]) Reischl i. m. 172. l.

birtokot és munkajövedelmet mindenkinek képessége minden képesség munkája szerint szétoszsza. A magániparosok helyett az állam vegye kezébe az ipart. S e czélra nemzeti műhelyeket állitson föl. Legyen minden az állam tulajdona, s más birtokos ne legyen. Mert mint Proudhon nagy bölcsen kimondta: „A tulajdon nem egyéb mint lopás.“ [1]) Az állam szervezze aztán átaljában a munkát és ipart. Minden jövedelem az államkincstárba gyüjtessék, s ebből kapjon kiki szükségletéhez képest osztalékot. Az államtól pedig joga van mindenkinek munkát követelni. Gondoskodjék az állam egyenlő kényelmes lakás-, ellátás- és ruházatról. A kézművek közül csak a szükségeseket legyen szabad gyakorolni; a müvészetek pedig, mint fölösleges dolgok, szüntettessenek meg.[2]) Nem kell hivatalsereg; előljáróság csak a munka és jövedelem felosztására létezzék.

Hogy pedig mindez megvalósulhasson, az állam önmagát is változtassa meg egészen, az ő elveik szerint, legyen demokratikussá vagyis ugynevezett „munkásállammá.“ Miután pedig arra nincs remény, hogy a jelenlegi államszervezet magától akként átalakuljon: erőszakkal és forradalommal kell az átidomítást keresztülvinni. A jelen állam és magánbirtok döntessék romba s romjain emelkedjék aztán a „munkásállam“ vagyis az uj eszményi társadalom. S e czélból „ellentársulatokba“ szövetkezve, oly kötelezettséget szabnak maguk elé, hogy mindenütt a fennálló rend ellenében működjenek, hogy akárhol támadna is fölkelés, azt támogatni fogják. E szövetkezetek kifolyásaként tekinthetők a már divatossá vált ugynevezett „strikelés“-ek vagyis munkaszünetek, hogy magasabb bér fizetésére szorittassanak a munkaadók.

Méltányosak akarván lenni, nem tagadhatjuk,

[1]) Reischl i. m. 190. l.
[2]) U. o. 186. l.

hogy a socialista társulatok sok félszeg és téves sőt gonosz elve közt mégis található némi figyelemreméltó igazság is.

Mozgalmaik által ugyanis az intéző körök sok oly bajnak jutottak tudomására, melyek orvoslására különben nem is gondoltak volna. Igazságos, hogy az iparosvilág, a munkásosztály érdekei is a törvényhozás által kellő figyelemben részesüljenek: hogy a birtok és tőke arányos megoszlást nyerjen; mert igazságtalan, hogy mig az uj törvények szabadalmai némelyeknek milliókat hajtottak zsebeikbe: addig másokat éhenhalásra juttattak.

Helyes volt ama törekvésök a socialistáknak, hogy Németországban a kisiparosok számára hitelintézeteket s népbankokat állitottak, melyekből sokak gyámolitására előlegezések történtek. Helyes volt, hogy sok helyen — Schulze-Delitsch javaslatára — azon kisiparosok, kik a nyers anyag, eszközök, gépek megszerzése s a műhelyek kibérelése tekintetében a gazdag tőkebirtokosok és nagyiparosok mellett meg nem állhattak, társulatokba álltak, hogy igy a megfelelő tőkét beszerezvén, valamiképen a nagyobb üzletekkel versenyre kelhessenek. S eme törekvések sikereseknek s áldásosaknak is bizonyultak. [1]) Dicséretes Lassale ama követelése, mely szerint az állam a munkásosztályt is részesitse oly fokú oktatásban, melynélfogva politikai és socialis kérdésekben az igazság mellett ő is szót emelhessen; tegye a tankötelezettséget szigoruvá, hogy ekképen a közjóra szükséges képzettségben senki hátra ne maradhasson.

Azonban a socialismus tisztább jellegű törekvéseinek ez im elismert fényoldalait, nagyon is háttérbe szoritják azon tévedések, tanulatlanságra valló gyarló okoskodások, képzelgések, melyekkel ama rendszerek telvék. Annyi bizonyos, hogy az iparos osztály jó-

[1]) Reischl i. m. 226. l.
[2]) U. o. 235. l.

részben a gyárak felszaporodása következtében, a szabad ipar és uzsora által sanyarú viszonyok közé jutott: s e helyzet javitása égető kérdéssé vált. Azonban a socialismus nagyon is téved, midőn hiszi, hogy a szenvedélyek felizgatásával, az elégedetlenség szí tásával, a létező rend felforgatásával — már meglenne szüntetve a társadalmi baj. A socialisták meggondolatlan, szenvedélytől űzött mozgalmaik által már eddig is a jogi, társadalmi és erkölcsi elveket összezavarván, a helyett hogy békés és nyugalmas megelégedést varázsoltak volna a kedélyekbe, a surlódást és érdek-ellentétességet még nagyobb mérvben idézték elő.

Főtévedésök a socialistáknak az, hogy félreismerik az emberi természetet. Mindig és mindenben egészen másoknak tekintik ugyanis az embereket, mint a minők valóban, mindenkit egy és ugyanazon kaptafára szeretnének ütni, holott oly sokféle az emberek nemzetiségi, műveltségi, természeti állapota, képessége, hajlandósága, miszerint lehetetlen kivánni, hogy mind egyenlőkké váljanak, vagy egy kiszabott formához idomuljanak s egyenlő sorssal állandóan megelégedjenek.

A socialisták a communistákkal együtt azt kivánják, hogy a birtok-egyenlőtlenség, a mint az jelenleg van megszünjék az iparosok javára; de azt nem gondolták meg, hogy mihelyt ez elv alkalmazásba is jön; ujra csak előfog állani az egyenlőtlenség. Mert ha mindenki megkapja az állami közvagyonból illetékét, akkor ez illetékhez joga van s azt vagy egészen elfogyaszthatja, vagy a fölösleges részt félre is teheti. S igy már egy idő mulva aki takarékos volt, ujra csak többel birna, mint aki mindenét elhasználta s ujra csak odajutnánk apródonkint a hol most vagyunk. [1])

[1]) Dr. A. Stöckl. Lehrbuch der Philosophie II. B. 474. — Kautz Gyula A socialismus és com. rendszerei. Bupadesti szemle 1862. 16-ik kötet.

Nemde Uraim, dicsőitjük a haladást, az uj iparfeltalálmányokat, a tudomány vivmányait elismerésben részesítjük, és méltán?! De ha egyenlő sorsban, ellátásban részesül, a socialisták ónajtásaként mindegyikünk, ki fog akkor a munka tökéletesitésére törekedni? Ki fogja az ipart fejleszteni, a műveltséget előbbre vinni, ha tudja, hogy hisz gazdagabbá nem lehet, több kényelmet élveznie nem szabad, mint annak, ki részegeskedésében, vagy lustaságában is jogot formálhat arra, hogy az állam őt épen ugy eltartsa az egyenlőség elvénél fogva, mint a társadalom leghasznosabb tagját?! Ime ismét egy uj sületlensége a socialis eszméknek.

Hogy a sok érv közül még csak egyet hozzak föl czáfolatul, be kell minden józanul gondolkozó embernek vallania, hogy a socialis eszmék gyakorlati keresztülvitele meg épen teljes lehetetlenség. Ugyan ki fogja pl. meghatározni és minden egyes számára kiszabni a közösélet mellett, hogy kényelmes megélhetésére mennyire van szüksége? Az egyik többet, a másik kevesebbet igényel. Ki legyen tehát igazságos osztó? Vagy ismét e czélból a jelenleginél még nagyobb számú hivatalnokra volna szükség. És még ekkor is ki merné állitani, hogy az osztásban ezek mindenütt eltalálnák az igazságosat, jogosat, vagy hogy meg lenne kiki elégedve a jutalékkal? Vagy ki kezeskedik arról, hogy az a kedvező alkalom a nagyösszegekre menő közvagyon kezelése, nem tenne-e az előljárók közül is sokat sikkasztóvá?!.. Ugy gondolom hogy nem igen van kényesebb dolog az osztakozásnál. Nem tapasztalhatjuk-e igen gyakran, hogy ebben még a testvér is összevész a testvérével s kész halálos ellenséggé válni, — de még testvérgyilkossá is, van rá példánk! — Jellemző idevonatkozólag egy adoma, mely nagyon is természetes, mert a gyermekvilágból van véve. A kis Józsinak azt mondá egyszer édes anyja: „itt ez alma, oszd el Pistával

testvériesen.“ „Hát hogyan kell mama testvériesen elosztani az almát? — kérdé kiváncsian Józsi. — „Ugy, kis fiam, — felelt az anya, — hogy ha te vagy az osztó, hát a nagyobb darabot juttasd a testvérednek.“ „Mama, kérlek, — ugymond erre a kis Józsi — mondd akkor Pistának, hogy ő oszsza el az almát testvériesen.“

Ebből is csak azt következtethetjük, hogy a már velünk született s könnyen tulzóvá is váló önszeretet miatt is, az igazságos vagy mindenkit kielégitő osztás lehetetlensége s igy a socialis világ előteremtése fönnállása képtelenség.

A socialismus nő- és birtokközösséget akar tapintatlanságában, holott emberi természetünk épen az ellenkezőre hajlik. Biz azt tapasztaljuk mindenfelé, hogy az ember jobban szereti azt mondani: „ez az enyim,“ mint azt, hogy „az a mienk“ Azért tartja a közmondás is, hogy „közös lónak túrós a háta.“

A felhozott nehány pontból is világosan láthatjuk, miszerint a socialismus merő agyrém, s a józan értelem biráló tekintete előtt meg nem állhat. Még inkább igazolják okoskodásunkat az életből vett tapasztalatok, de sőt ezek a sociális elvek minden hitelét lerontják, rendszerét pedig tönkre silányitják. Hogy a socialis elvek teljesen kivihetetlenek, bizonyitják a gyakorlati kisérletek, melyek mind meghiúsultak. Csak emlitve a régibb korból a gnostico-manicheusok majd a masdakiták perzsa felekezeténél is divó nő- és vagyonközösség, valamint az általános egyenlőség meghiusult kisérleteit; vagy a reformatio korából a münsteri rajongó keresztség-ismétlők felekezetének korlátlan nő- és vagyon-közösségét, melynek tűz és vér vetett véget, a legujabb korból hivatkozom nehány példára.

Igy a hirneves angol izgató Robert Owen, miután előbb keresztény elvek mellett szép sikerű át-

alakitásokat eszközölt egyik skóthoni gyárában; később a socialis elvek által feltüzelve 1823-ban Észak-Amerikába költözött, hogy itt gyakorlatilag is életbeléptethesse a socialis képzelgéseket. Alkalom a terv kivitelére hamar ajánlkozott, midőn t. i. Owen egy Rapp nevü némettől Indiána államban Wábast folyam partjain levő telepitvényt megvásárolta (mely 2000 embernek szolgálhatott lakhelyül) s rajta eszményi álladalmának szervezését megkisérteni tért s alapot talált. Mindenekelőtt fölhivást intézett a tőkebirtokosok,- iparos szakértelmiségek- és munkásokhoz hogy vele együtt működve egy socialistikus és birtokközösségi társulatot alakitsanak. E felhivásnak azonban nem lett eredménye. A tőkepénzeseket viszszarettenté a communistikus irány; az egyes szakemberek közül csak két rajongó s állhatatlan jellemü egyén jelentkezett; jó munkások helyett pedig a környék legelvetemültebb csőcseléke, könnyelmü kalandorok, fegyházakból menekült kétes jellemü emberek, szóval a népesség salakja csatlakozott Owenhez. S a következmény az volt, hogy Owen minden erőlködése, áldozata, gyakorlati tapintata, bámulatos kitartása és erélye daczára a vállalat 1826-ban óriási deficitet mutatott, ami előbb belső elégedetlenkedésre később czivakodásra s végül teljes felbomlásra vezetett.[1])

Egy másik nem kevésbé szerencsétlen kisérletre a franczia Cabet vállalkozott; ő a társadalom ujjáalakitását nagyszabású közös háztartások ugynevezett „ikári társulatok“ által akarta eszközölni. S 1847 a „La Populaire“-ben fölszólitást bocsátott közre a kivándorlásra, — hozzátéve egyuttal azt is, hogy minden egyes, ki a kivándorlásban részt akar venni, 600 franknyi összeget befizessen. Az átalakulás utáni vágy oly forrón hevítette a kebleket, hogy Cabet

[1]) Reischl. i. m. 209. l.

ezen ajánlata több oldalról nagy lelkesedéssel fogadtatott. Kinek pénze nem volt, a meghatározott összeget egyéb értékes tárgyak helyettesitésével födözhette: a nők ékszereiket adták át; egy valaki levél utján 30,000 frankot ajánlott föl; egy másik 110,000-et, bizonyos özvegy 30,000-et, mások hatan 160,000-et s végre az angol „Peters"-társaság egy millió hold földet biztositott Texasban azon esetre, ha Cabet gyarmata azt 1848. jul. hó 1-sö napjáig birtokába veszi.

Az első csapat alig hogy megérkezett Schrevoportba, már is szétbomlott; egyik részök ugyanis hátramaradt, mások pedig fejszékkel igyekeztek magoknak utat törni a vörös folyó mentében a Peterotársaság ajándékozta földek felé. Itt azonban láz ütött ki soraikban és sokan elvesztek. Hoztak ugyan magukkal két orvost; de az egyik a gyógyszertárral együtt elillant, a másik pedig őrültségbe esvén, öngyilkossá lett.

A 2-ik előcsapat azonnal Texasba érkezte után kedvét vesztette s viszály következtében föloszlott. A visszatérők a 3-ik csapat kiköltözővel találkozva egyesültek s New-Yorkban összetett pénzökből házat vettek. Itt egy közgyülésen a kiköltözöttek egy része kijelenté, miszerint a közös életet már megunta s fel akar vele hagyni. Erre Cabet a vele maradottakból Nauvoo városában uj községet alapitott. Azonban itt is a felmerülő több-több rendetlenség, az egyhangu életmód ujra elégületlenséget szült. Mindegyik ismét csak a maga ura akart lenni. Igy történt hogy midőn Cabet azokat, kik a gyarmattermények eladása alkalmával lerészegedtek, pirongatni kezdte, kikeltek ellene s elüzték. Cabetnek terve meghiusulta fölötti fájdalmában végre is megtörött nemes szive és 1856 nov. 9-én meghalt st. Louisban mint az *éhség* áldozata. Nauvooban pedig csak kevesen maradtak hátra.[1])

[1]) Reischl i. m. 209.

A harmadik kisérlet Louis Blanc-nak a „nemzeti műhelyekről“ szóló tanának megvalósitása volt. 1848-ban a franczia ideiglenes kormány elfogadván Louis Blanc javaslatát, kimondta, hogy: „Az ideiglenes kormány nemzeti műhelyek közvetlen fölállitását rendeli el. E határozat végrehajtásával a közmunkaügy ministere bizatik meg.“

Ha valaki a nemzeti műhelyekben dolgozni kivánt, szükséges volt, hogy az Párizsnak vagy környékének megtelepedettje legyen, és a fölvétel iránt valamely városrész előljáróságához folyamodjék. A napi munkadij 2 frankból állott. A tolulás oly rettenetes volt, hogy már azt sem tudták mihez alkalmazzák a jelentkezőket. A kormány, hogy elejét vegye a lázadásnak, határozatba hozta, miszerint azok is, kik számára nem találtatnék foglalkozás, naponkint 1 és fél frank dijban részesüljenek. Csak ez kellett még. Mindenki jobbnak gondolta 1 és fél frankot huzni minden fáradság nélkül, mint 2 frankot munka mellett, és semmittevésre határozták el magukat. Sőt az is történt, hogy némelyeknek sikerült két városnegyedben szert tenni fizetésre. A dolgozó kezek száma szaporodott, de a munka mégis mindig kevesebb lett.

Majd e czélra külön hivatalnokokat is kellett állitani; mert a jelentkezők száma napról-napra nőtt, mig a magánüzletek mesterei nem kaphattak elegendő segédeket; ugy hogy mester mester után, gyár gyár után kénytelen volt beszüntetni üzletét. Mig a nemzeti műhelynél jelentkezők száma oly nagy volt, hogy pl. csak máj. 17 és jun. 10 közti napokon 208,127 frank napi kiadás volt.

Az összecsoportosult munkaerő mellett meg nagy volt a munkahiány, az előljáróság tisztelettel nézhette a henyélőket, kik olvasás-, kaczaj-, ivás-, lárma- és kártyajátékkal töltvén napjaikat, gond nélkül éltek az állam rovására.

Hogy a dolgok ily visszás állásán változtassanak, a bizottság a mesterek és segédek képviselőinek ingerült viszálya közepett tehetetlenül ülésezett; a kormány pedig és a közvélemény erélyes beavatkozásra készült. Mig végre a socialdemokraták négy véres fölkelését karhatalommal kellett elnyomni és a nemzeti műhelyeket is beszüntetni. Louis Blanc külföldre menekült s leghivebb pártfelei is odahagyták a merész izgatót.[1])

De leginkább szégyenökre válhatik a socialistáknak ama tettök, hogy elveik foganatositására nem borzadtak vissza még a véres erőszaktól sem, — s igy elveiktől minden igazságos érzésű embert elidegenitettek.

Meg-megujitották véres kisérleteiket több fölkelésben 1838-ban, majd 1848-ban s végre legujabban 1870—71-ben a rémes commune napjait idézték elő Párizsban, hol a műemlékeket barbár módon pusztitották, a békés polgárokat gyilkolták, — mig végre több ezer fölkelő életének árán kellett helyreállitani a rendet.[2])

Istentelen elvek mellett s gonosz eszközök alkalmazásával világos dolog, hogy a társadalmi bajokat megszüntetni nem lehet, de sőt a közrend megbontása által azt nyerhetjük, hogy egyesek baja mellett az egésznek jóléte is romba dől.

Szerencsétlen gondolat Uraim, Isten nélkül keresni boldogságot. Nemtelen eljárás, másokat megrontani, hogy mi boldogulhassunk. Épen a socialisták most elénk állitott képében is eléggé igazolva látjuk, hogy minél jobban eltérnek a népek vagy egyesek a keresztény kath. hit magasztos elveitől, minél inkább megfeledkeznek a vallásos erkölcsökről, — annál szánandóbb bajokba keverednek.

Az isteni tekintélyt megtagadó s az erkölcsi rendet fölforgató testületek meggyőződhetnek Lacor-

[1]) Reischl i. m. 220. l.

[2]) Cantu C. Az utolsó 30 év története. 107. l.

daire ezen szavainak igazságáról: „ami mai nap mindent az enyészetbe sodor, ami a világot megingatja az az okoskodás, s azon körülmény, hogy az ember nem hisz többé embertársának, s még nem akarja magát Istennek sem alávetni. Pedig isteni tekintély nélkül mi sincs állandó, mi sincs erős, de szél van, mely rombolva nyargal keresztül mindenen.“[1])

Elismerését a kereszténység irányában a hires communista St. Simon sem tagadhatta meg: „A keresztény egyház — ugymond — a világtörténet legnagyszerűbb béketársulati példája, amely ezer jótéteményt és áldást árasztott a világra.“

Csak az nem tetszett neki, hogy ez a kereszténység az önmegtagadást, és nélkülözést is ajánlani tudja.[2])

Jól mondja ezért a nagynevű Ketteler mainzi püspök, hogy: „a társadalmi kérdés csak a kereszténység által oldható meg. „Mert igaz az — ugymond egy angol író[3]) — hogy a baj, melyben a munkásosztályok szenvednek, valójában erkölcsi baj, melyet csak erkölcsi eszközökkel lehet gyógyitani. Megkettőztethetjük bár a munkabért, de ha különben minden a régi marad, a baj nem csökken, de sőt elmérgesedik. Nem gondolnók, hogy ne lenne sok oly munkás, ki jelenlegi bére mellett állásához mérten meg ne élhetne; s igy állithatjuk, hogy a munkásnép nyomorának főoka az erkölcstelenség, s mig ez ok meg nem szünik — ugymond ez angol — bármit tegyenek is a fizetések javitására, a bűn és könynyelműség által mind meghiusul.“ Nagyon is figyelemreméltó azért a hires Franklinnak emez intése: „A ki azt mondja nektek, hogy másképen is meggazdagodhattok, mint szorgalom és takarékosság által, rá se hallgassatok; mert az méregkeverő.“ A

[1]) Rézbányai J. Europa művel. tört. 3 k. 340. l. idézve.

[2]) Reischl. i. m. 174. l.

[3]) Hettinger. Apologie des Christenth. II. k. 349. l. idézve.

derék Franklin ezen nyilatkozatával a kereszténység által ajánlott becsületesség utjára utal szintén, melyet sokkal inkább boldogságra vezetőnek talált a gyakorlatban is a socialisták álnok utjánál.

Ugy van Uraim! a vallásos szellemet, a gyöngéd lelkiismeretességet kell az iparvilágban ujra helyreállitanunk: s ujra visszatér az ohajtott megelégedettség a szivekbe. Mert a valláserkölcsi elvek mérséklik a gazdagokat, hogy vagyonukkal embertársaik elnyomására vissza ne éljenek, inditják felebaráti szeretetre őket, hogy az örökség, munka vagy ügyesség által birtokukba jutott vagyon egy részét embertársaik nyomorának enyhitésére forditva a kiáltó egyenlőtlenséget némileg mérsékeljék.[1]) E valláserkölcsi elvek ösztönzik a munkásokat is arra, hogy kötelmeiknek hiven megfeleljenek.

Csak az iparos világ javára leend, ha keresztény lelkiismeretességgel állitja elő műveit; s munkájában nem a csalékony látszatra, de a jóságra törekszik: el lesz érve a kézműipar becsülete, ez pedig biztosan hitelt és pártolást szerzend a gyáriművek ellenében, melyek silánysága már ugy is közmondásossá vált. S a vevőközönség jó része nem annyira az olcsóságok, mint inkább a méltányos áru jobb czikkek felé fog fordulni.

Az ujabbkori társadalom vallásellenes szellemet öltvén föl, odatörekedett mindenben, hogy a kereszténység befolyását lehetőleg csökkentse vagy megis semmisitse; de kudarczot vallott szégyenteljesen minden irányban.

A vasár- és ünnepnapi munkaszünetek ki lettek küszöbölve: s most belátja az egész munkavilág, hogy ez helytelen és gonosz eljárás volt, s átalánosan visszakövetelik a vallásosság e szép törvényét; mert ki-ki érzi, hogy testileg pihenésre, fölüdülésre,

[1]) Rézbányai J. Europa műv. tört. II. k. 337. l.

lelkileg pedig mennyei vigaszra, utbaigazitó oktatásra van szüksége.

A vallástalanságnak továbbá sehogyse tetszett az a vallásos szellemü testvéries czéh-rendszer, el kellett tehát ezt is lábalól tenni; elavultnak kiáltotta azt ki s behozta az iparosok boldogitására a „szabad ipart"; a helyett, hogy inkább a czéhek czélszerű átalakitásáról lett volna gondoskodva; szétszaggatták a testvériesség kötelékeit, — s adtak helyébe aranyos szabadosságot. Az iparos ezen szabadsága azonban, nagyon hasonlitott az utczára kidobott ember szabadságához, ki minden anyagi és erkölcsi támogatás hiányában nem tudja, hogy mihez fogjon; s ez ép akkor történt, midőn a küzdtéren megjelent gyáriparral szemben a testületi szövetségből eredő támasz és védelemre ép legégetőbb szüksége volt volna.[1]) S most midőn látjuk, hogy a kereszténvies, testvéries szellem helyén a szabad verseny következtében a legszivtelenebb önzés, elnyomás és üzérszellem fejlett ki, beismerjük, hogy csakugyan pogányul jártunk szabadságunkkal, s visszasir a lelkünk abba a régi, testvéries, családias kötelékü társaságba. Mert abban csak vigasztalt a vallás, s boldogok voltunk szegénységünkben is.

A vallástalan elvek alapján álló socialis társulatok ellensulyozására örömmel emlithetem, hogy ujabban Németországban, Franczia országban s egyebütt conservativ irányu vallásos szellemü socialis egyesületek is alakultak, melyek keresztény alapon békés törvényes eszközökkel buzgólkodnak már is szép sikerrel a társadalmi bajok megszüntetésén.

Törekvésök oda is irányul kiválóan, hogy a munkajog oly értelemben állittassék vissza, „miszerint mesterséghez csak annak legyen joga, ki abban kellőleg ki van képezve, aki oklevéllel és üzlettel

[1]) Rézbányai i. m. 335. l.

bir. Ne a pénz, hanem az egyéni képesség legyen azon jogalap, melyen valaki kis vagy nagy iparral foglalkozhatik.“ [1]) Nevezett társulatok igyekeznek befolyásolni az államtörvényhozást, hogy az iparosokra vonatkozólag is méltányos törvények alkottassanak, intézkedések foganatosittassanak. Eddig is dicséretes tevékenységet fejtettek ki a keresztény szeretet műveivel, az elaggodtak és ifjuság jólétére, tanodák, kisdedóvók, mentőintézetek és kórházak felállitásán serénykedve.

Az elősorolt tények inditsák önöket is arra Uraim, hogy méltó megvetéssel forduljanak el a társadalom erkölcsi s anyagi alapjait megingatni törekvő s csak zavarosban halászni szerető socialistikus irányú egyesületektől. Törekedjenek inkább oda egész hévvel és szent lelkesedéssel, hogy kisded egyesületük a keresztény eszmék és józan elvek tűzhelye legyen, s nem fognak csalódni, ha szentül tartják önök az emberiség Megváltójának szavát, hogy „imádkozzál és dolgozzál,“ s türelmes munkásságuk, becsületességök meghozza a mindennél többet érő megelégedettség rózsáját.

Záradékul még a költő szavait intézem önökhöz, ki igy szól:

„Elégedetlen miért is lenne,
Ki munkakedv- s vallással bir?
Ha néha ez s amaz bánt is, van
A vallásnál orvoslat, ír.
Két dolgos kéz sokat kivívhat;
Istenben s abban bizzatok,
„Dolgozz s légy hű mindig hitedhez!“
Ez legyen a jelszavatok.

Isten s ember jogai ellen
Sokan harczot kezdettenek,

[1]) Reischl i. m. 256. l.

Kitűzték a zászlót kevélyen,
Hogy a jogok ledőljenek.
Ti ifjak! a gonosz szellemnek
Zászlójához ne álljatok
„Dolgozz s légy hű mindig hitedhez!“
Ez legyen a jelszavatok.

Szép pályakör jelöltetett ki
Tinektek is, becsüljétek.
A hasznos és tiszt̃es iparral
A hon javát emeljétek.
Virágozván az a hazának
Jóllétéhez járultatok.
„Dolgozz s légy hű mindig hitedhez!“
Ez legyen a jelszavatok.“ (Kázmérfy Antal.)

Ferenczy György.

NEHÁNY VONÁS JÉZUS TÁRSASÁGA JOGI TÖRTÉNETÉBŐL HAZÁNKBAN.

1608-ban Erdélynek egy nagy növendéke állott a pozsonyi országgyülés előtt, hogy megvédje rend-anyját, Jézus társaságát. — E férfiú P. Pázmány Péter. — A sikerében fenhéjázó párturalom és a vele kaczérkodó oportunismus közt nem győzhetett ugyan az akkor még csak fekete magyar Cicero pro domo sua: de a leszavazott katholikus rendeknek óvatoló emlékiratában, bátor visszhangot s a későbbi sikeres föllépésre biztos alapot nyert az ideiglenesen elejtett jogosság. — Azóta harmadfél század tünt el. — S ime 1883. jan. 20. Erdélynek egy más fia, katholikus statustanácsának tagja

állott ismét a parlament előtt. — Ezen katholikus, míg a lelki anyjának, a kath. egyháznak fejeitől elitélt szabadkőmivesség számára törvényességet vindikált, ugyanezen jogot megtagadta Pázmány rendjétől, melyet a tridenti egyetemes zsinat és 17 pápa megerősitett és magasztalt. Anche io sono pittore, vagyis Cattolico! A merész vád eldörgött a törvény csarnokában anélkül, hogy valaki állott volna elébe annak a *Ἄγριον αἰχμητὴν κρατερὸν μήστωρα ροβοιο* hadzavaró hősnek s e hatalmas rettegetőnek.[1])

Nem is panaszkép említem ezt, nem jajdulok föl Zalán futásának elegiai hangján:

Hol vagyon aki merész ajkát hadi dalnak eresztvén
A riadó vak mélységet fölverje szavával?

Álláspontom nem meddő vitatkozás, vagy ideges fészkelődés, hanem nyugott előadása azon jogtörténeti adatoknak, melyekre nálunk a megtámadott rend multja s jelenje támaszkodik. — „Az igazság győzhetetlen oszlopához és a jó ügynek, győzhetetlen erősségéhez támaszkodván az igazság oltalmáért kiszállok, hogy az ellenünk támasztott sok hamis fondorlásokat és káromló nyelveskedéseket, amennyire Isten tudnom adja, megfojtsam!“ Mondaná Pázmány. — (Kalauz, előljáró level.)

Lássuk azért Jézus társasága jogi viszonyait, amint azok három korszakban, mint ugyanannyi jogi stadiumban, honi történelmünk lapjain megjelennek. Ezen három változat következő:

1. A királyi patronátus, háborittatlan, tiszta gyakorlatában; vagyis 1561—1608.

2. Ezen patronátus ellentétben a törvényhozás egy részével; vagyis 1608—1687.

3. A patronátus és törvényhozás összhangzatban e rend védelme körül; vagyis 1687—napjainkig.

---

[1]) Illias VI. 97.

I.

Jézus társasága a királyi patronatus háborittatlan korszakában.

A szerzetes hivatás, mint a kath. egyház legbelsőbb valójából fakadó intézmény, mint az evangeliumi tanácsokat gyakorló kiválóan keresztény életmód, mindenkor az egyház szemefénye, lelkének magasabb szárnyalása, oltárainak eleven áldozatja s oly berekesztett kertje volt, ahol az a természetfölötti rend középpontjából, Jézus Szivéből három bimbajú virágként nőtt elő, hogy széthintvén a földön égi magvait, megteremje az emberi méltóság legmagasb eszményét: egy Isten-ember belső s külső hasonlóságának remekét. Mint ilyen, a szerzetes élet az egyház szervezetének legmélyebb, legmagvasabb része, s ép azért, czélját s az erre segítő szabályokat tekintve, minden világi hatalomtól független. — De külső megjelenésében is, mint a jogosult egyházi életnek kifolyása, teljesen szabad és jogosult, főleg oly országban, ahol az egyház létjoggal és a polgárok vallásszabadsággal birnak. Az államnak csakis azon joga lehet, hogy ellenőrizze a szerzetek társadalmi működését az országnak észszerü és igazságos (az isteni és természeti jogba nem ütköző) törvényei szerént. — Másrészt pedig kettős tiszte arról gondoskodni, hogy szerzetes pályára lépő polgárai szabadon gyakorolhassák hivatásukat és személyes jogaikat. — Az első jogot követeli az ember erkölcsi és szellemi természetével, s az elösmert egyháznak történeti jogával egybeforrt lelkiösméreti szabadság, valamint a szerzeteknek az állam czéljaira is jótékonyan ható rendeltetése; a másikat pedig a minden becsületes polgárt megillető osztó igazság.[1]) Sőt még több.

Valamint az egyház földi birtokszerzésre fölképesi-

[1]) L. Ferd. Walter: Naturrecht u. Politik §. 492. — Liberatore S. J. „La chietsa e lo Stato" 246. köv. l. — Victor Cathrein S. J. „Die Aufgaben der Staatsgewalt u. ihre Grenzen 1883. 142. lap.

tett jogi alany:[1]) úgy ennek törvényes intézménye a szerzetes rend is — ha ugyan czéljával és alkotmányával nem ellenkezik — szintén teljesen jogosult földi vagyonnak akár szerzésében, akár használatában.

S ezen szabadságot hazánkban az egyház és szerzetes rendeink a régibb multban teljesen élvezték is. — Mert az állami omnipotentianusoktól idézni szeretett 1351. confirm. 11. §. 1498: 55, 65; 1647: 17; 1715: 16 stb. törvényczikkek, ezen birtokjogot inkább megerősítik, mint sem megtámadják és csakis az ősiségi nemesi javak megszerzésében — államtanilag felfogható okokból — korlátozzák, vagy az uj vagyonszerzést királyi beleegyezéshez kötik (1715: 16. §. 5.) Sőt II. Ferdinand 1625. dec. 11-ki diplomája, valamint a Conventio Kollonichiana, az egyháziaknak az allodialis javak szerzését megengedi, és az egyházi javadalom gyarapitására való fordittatását is elrendeli. Azért az ezen törvények helytelen értelmezéséből eredő annexiós viszketeg s „holt kéz"-féle ujabb elmélet, mint koszorus kanonistánk, Kazaly mondja „legnagyobb igazságtalanság és jogtalanság kifolyása" vagy az egyházi birtokjog tudós apologetája, Városy szerént: „nem egyéb igazságtalan anachronismusnál."[2])

Egyébiránt hazánkban, az egyházi birtokjog és állami tulkapások közt felmerülhető összeütközést, mindeddig szerencsésen megelőzte[3]) vagy enyhitette az apostoli királynak főpatronatusa. Mert ezen jog nem lévén a világi fölség-jogoknak kifolyása, hanem sz. Istvánra és törvényes utódaira, magától az egyháztól, mint az egyházi vagyonnak főtulajdonosától ráruházott személyes kiváltság (Bulla II. Sylv. Legati nobilitatis tuae; és Tripart. I. 11.): ép azért annak többnyire amúgyis nagy-

[1]) L. Haudek Ág. „A kath. Egyház birtokjoga" czimű jeles iratát 6. és köv. l. és 36. s köv. l. — Liberatore i. h. 203. l.

[2]) Kazaly Egyházjogtan II. 722; Városy „A kath. iskolaügy 11. 12. s köv. lap., hol a „holt kéz törvény" valódi értelmét találóan magyarázza.

[3]) Kivéve az 1608: 8. czikket, hol II. Mátyás meghátrált, bár e hibát később feldolgozta; és a II. József-féle önkényes rendeleteket.

lelkű s kegyeletes gyakorlása nem is sérthette az egyháznak természetes jogát, akár a kormányára kinevezendő személyek, — akár a czéljaira szükséges birtokok körül. — Hisz az egyházat védeni tartozó (S. Steph. Decr. I. cc. 1. 2. 3.) apostoli király, mint az egyház megbizottja nevezte ki amazokat, adományozta vagy megerősitette emezeket.

Ez áll a szerzetesrendek honi létezése és birtokjogára nézve is. — Ép ezen oknál fogva a XVII. század végeig sem törvényhozásunkban, sem más történelmi okmányainkban nem találjuk nyomát, hogy királyaink bármikor a rendek beleegyezését kérték volna valamely rendnek behozatalához; vagy hogy akár magok a szerzetek szükségesnek találták volna az országgyülési inarticulatiót arra nézve, hogy ez által létezésöket és birtokjogukat biztositsák.

Igy hozta be sz. István a sz. benedeki, — II. István a prémontrei (1131.), II. Géza a cisterci (1142.) és johannita rendet; igy jöttek be, valószinüleg Imre király alatt a templomosok; igy alapitá honunkban II. András a német-, a sz. sir rendjét, a sz. Ágoston remetéket;[1]) igy IV. Béla a carthauziakat. — Ezen az alapon jöttek be a dömések és ferenczieк; támadtak s terjedtek el sz. Pál remetéi. — Ezek mind a királyi patronatus alapján léteztek s illetőleg birtokoltak hazánkban.

Ha tehát később egyes rendek behozatalukért, vagy régesrégen élvezett polgárjoguk megerősitéseért mégis az országgyüléshez folyamodtak,[2]) úgy ezen inarticulatio nem volt szükséges és épenséggel nem akként magyarázandó, mintha ez az ő létezhetésüknek és bir-

[1]) L. Fuxhoffer Monasterologia II. k.

[2]) 1715: 102. Camald. Trinitar. kegyes rendiek; 1723: 96, Crucigeri, ámbár ezen rend a czikkben szintén már receptusnak mondatik; ugyanakkor a Capucinusok, Misericordianusok, Serviták, Carmeliták mindkét felekezete, Paulanusok, Orsolyaszüzek; 1741: 65. a dömések; 1765: 42. a ferenczieк sz. Erzsébet czimű provinciája és a Notre Dame-ok. Mindezeknek kötelességévé tétetett 12 misének évenként elmondatása, Ő Felségeért s az ország üdveért.

toklási joguknak, a magyar országgyülés által követelt föltétele lett volna. — Ezt az országgyülés maga is elösmérte. — Igy p. o. midőn 1715-ben több rendnek beczikkelyezése végett megkerestetett, határozottan kinyilatkoztatta, hogy a király apostoli teljhatalmánál fogva fel van jogositva szerzetes rendeket behozni: „tametsi aliunde authoritate etiam Regia introduci et stabiliri possent.“ S csaknem minden ily beczikkelyezésnél előre bocsátja „benigno suae Maiestatis Consensu accedente (1715: 102.) proevia S. C. et R. Maiestatis humillima supplicatione et accedente Ejusdem benigno assensu (1723: 96.) Különben is ki kétkednék azon, hogy ezen beczikkelyezett rendek, melyek nagyrészt már ez előtt századokon át virultak honunkban, ezen ünnepélyes törvényhozási actus előtt is létezési és birtoklási joggal éltek? Tanu erre hazánk három legrégibb szerzete: a sz. benedeki, prémontréi és cisterci, melynek létezési és birtoklási joga soha semminemü országgyülési beczikkelyezésre nem szorult, de azért époly kétségtelen, mint azon alap, amelyen nyugszik t. i. a királyi patronatus. Az egész Corpus Jurisban nyomukra csakis akkor bukkanunk, midőn a bennök fölállitott hiteles helyek (Conventek) visszahelyezése vagy rendezéséről van szó; és pedig azon szomorú időkben, midőn a szentség és tudomány emez oltárain a bitorlás foglalta el a szétzüllött rendfiak helyét, vagy a ft. világi papság kitünői nyerték el azt a fölségtől. Igy sürgeté a prémontréi turóczi prépostság conventjének helyreállitását és fölszerelését az 1578: 21; 1597: 40; 1609: 50; 1613: 32; a csornait 1613: 32; és 1655: 39; a jászóit 1609: 50; a pannonhegyit 1723: 44.

Későbbi restauratiójuk és ősi rendanyjukhoz való visszakebeleztetésök csakis egy általános czikkben bir corpus juris-i alappal, t. i. az 1569: 36-ikban, mely az egyházi bitorlott javaknak méltó javadalmasokra való átruházását kérelmezi; de ezt is csak úgy, hogy Sua Majestas „Vigore juris Patronatus sui universalis, gratiose

conferre dignetur." Ezen törvényre fektette I. Lipót 1702-ki diplomáját „De restituendis Regularium bonis." [1])

Mindezen tények azt mutatják, hogy jogtörténelmünkben uralkodó volt azon elv, mely szerint a szerzetes rendek, isteni s természeti jogon alapuló egyházi birtokolásukat, nem az állam eminens dominiumának, hanem az egyháztól, mint főtulajdonostól erre kiváltságolt főkegyurnak, az apostoli királynak köszönhették. Neki mondá az Egyház sz. Leo nagy szavaival: „Ut quae mihi potestate sunt propria, sint tibi mecum participatione communia." (Serm. 3. in Annivers Assumpt.) Királyaink hivő jogérzete igy koronázta meg az egyház szerény szolgálóját, a szerzetes életet, s történelmünk e hivő korában valóság volt sz. Ambrus szép mondata: „Justitia vestit ecclesiam, innocentia gratiam subministrat!" (In Luc. c. 23.)

Tovább időztünk a patronatus és szerzetesrendek jogi viszonyának fölsorolásában; főleg azért, mert Jézus társasága jelen jogosultságának hazánkban ez egyik legfőbb forrása; de azért is, mert első föllépése és létezése is a királyi patronatuson alapszik. S a hatalmas építő, ki e rendet ily alapon rakni kezdé, az a „Nomen . . . in fastis Hungariae sollemne" [2]) Oláh Miklós vala.

Ő ugyanis, IV. Pius pápának 1560. jun. 7-én hozzá s a magyar püspöki karhoz intézett brevéje alapján, Nagyszombatban zsinatot tartván, erre két jézustársaságit is meghivott: P. Victoria Jánost, bécsi házfőt és Westphali Tivadar atyát. Tudományos és lelkiatyai működésükkel szerfölött megelégedvén, 1561-ben ujra méltatta őket e szerepre a már nagyobb mértékű zsinatnál. Victoria szelid s ihletett erélye megrenditőleg hatott a mostoha időkben meglazult papi szivekre. Működésének két sarkpontja volt: a coelibatus tisztasága és a gyónás szentségének gyakorlása, mely annyira parlagon hevert,

[1]) Fuxhoffer II. p. 11.

[2]) L. Ipolyi: Nicolai Olahi Codex epistolaris, praefatio.

hogy sokan elégnek tartották a mise előtt elmondani szokott confiteort. Sikerült is neki, valamennyi jelenlevőt e két pontra nézve megnyerni, egyet kivéve, kit Oláhnak főpásztori könyei sem inditottak meg, s ezért a papságból kivetkőztetve a főmegye kebeléből kizáratott.[1])

Ily kedvező előzet után a nagy primás szélesebb körű harcztért ohajta nyitni a szeretett rendnek. Sas szeme átlátta, hogy csak egy, hitben s erkölcsben feltámadt szebb jövő mentheti meg a romlott Magyarországot, melyről az idétt joggal irja Socher Antal S. J. „Brevique tempore haereticam se Ungaria, tot quondam Sanctorum altrix Divorumque Regum haereditas, mirabatur." (id. h. 87. l.) Belátta, hogy az elburjánozott uj vallás ellenében nem annyira erőszak a jó fegyver, mely a gyomot csak nyesve, még magasabb szárba ereszti; mint inkább a szellemi meggyőzésnek behatóbb, szelidebb s ép azért maradandóbb diadalu csatarendje alkalmazandó. E végből tanácslá a hitbuzgó I. Ferdinandnak, az imént szülemlett Jézus-társaságnak állandó betelepitését, mely főkép vallásos növelés által fogná visszavívni az egyháznak ifjú nemzedékét. A királynak ez — — mint maga mondá — ugy is rég kedvencz terve lévén, szivesen ráállott, sőt Oláhot ez ügygyel meg is bizta[2]) és a behozandó rend s intézete ellátása fejében a bitorlók kezéből nem rég kiragadott széplaki apátságot és a bényi (B. Mariae V. de Béen) prépostságot adományozta.[3]) Alapitó levelet kettőt bocsátott ki. Az

[1]) Socherus Ant. Hist. Soc. J. Prov. Austriae 90; — Kazy, Hist. Universitatis Tyrnav. 5. 6. l.

[2]) Ad gloriam imprimis Dei omnipotentis, deinde verae catholicaeque fidei profectum, Regnique nostri Hungariae commodum, Collegium Societatis Jesu, quae nostris temporibus in erudienda juventute . . . summam dignoscitur facere diligentiam: in civitate nostra Tyrnaviensi, tradita hujus rei cura praeeximio in X-to Patri D-no Nicolao Olaho . . . cujus scilicet in curanda conservandaque in regno nostro Hungariae vera religione singularis et praecipua existat sollicitudo atque diligentia, instituendum fundandumque duximus . . . Datum 21 Januarii 1561.

[3]) Széplak Abauj megyében, a Hernád fölött magasló szelid halmon épült ősrégi apátság, melyet 1538. Zápolya, Gecsei Márton és Lónyay

első Bécsben 1560. jul. 2. kelt; benne csak általában egy Nagyszombatban fölsegélyendő iskoláról van szó és pedig oly föltétel alatt 1. hogy a fentemlített javadalmakon kivül a nagyszombati kir. harminczadból hetenként két forint járuljon az iskola és tanitványainak ellátásához, 2. hogy ha Esztergomba visszatérne a primási szék és főkáptalan, ezen iskola is alapitványostul szintén oda szálljon át. — Ezen iskola már több éve létezett Nagyszombatban; mert oklevelében határozottan mondja a király, hogy Oláh „proximis istis annis utili valde et salutari proposito ludum literarium ... in civitate nostra Tyrnaviensi ... erexit.“ Ezen adománylevél tehát csak a régi iskola helyzetének javitására czélozhatott; Jézus-társaságáról benne még szó sem volt; annál kevésbbé: mert I. Ferdinand ennek megalapitásáról csak u. a. 1560. aug. havában értekezett IV. Piussal, kihez Socher szerént „literas ea de re, Societati per honorificas dederat.“ Erre következett a második diploma 1561. jan. 1-ről, melyben már a Jézus-társasága az egyedüli s föltétlen donatarius. Az adomány itt már csak Széplakra s Bényre szoritkozik: „Memorato Collegio Jesuitarum in civitate nostra Tyrnaviensi noviter, opera et cura Praefati Dni Strigoniensis fundato, accedente ad id S. Sedis ap. dispensatione applicavimus eidemque in perpetuum dedimus.“ stb.

Tette ezt Ferdinand, királyi őseinek példáján haladva és azon törvényekre is támaszkodva (1548: 12, 1550: 19) melyek az elhagyott egyházi javaknak kath. iskolákra való alkalmazását elrendelik.

Az igy megalapitott gymnasium oly szép fejlődés-

Gergely párthiveinek adományozott, de I. Ferdinand, Telekesi Imre fővezére és Forgách Simon által visszafoglaltatott. E jószágot — akkor már a sz. István seminarium tulajdonát — látogatta meg Kőrösi Márk esztergomi kanonok, midőn a Bethlen-járás alatt Rákóczy hajduitól elfogatván Kassán, két jézustársaságival, Pongrácz István és Grodéczi Menyhérttel együtt 1619. szept. 7. vértanui pálmát nyert. — Kis-Bény, Esztergom vm. a Garam fölött emelkedő prémontrei prépostság volt.

nek indult, hogy Oláh a tanárok szaporitására s az intézet növelésére eleinte a mislei prépostságot, azután a a zalavári apátság jövedelmeiből 372 frt. a turóczi prépostságéiból 400 frt. évi segélyt ajánlott föl I. Ferdinand beleegyezésével.[1]) Hurtado Perez rektorsága alatt 12 rendtag foglalkozott részint oktatással, részint sz. Miklós főegyházában hitvitázó beszédekkel, melyekre a primás, a főkáptalan s a város szinejava lelkesülve járdalt. 1561. szept. 1-én fogtak az új kollegium épitéséhez, melyhez Oláh a királytól ujabb évi járulékot eszközölt ki.

Azonban a szépen neki pezsdült élet csak rövid lélekzetű volt. Több ok sietteté annak elhalását. A társaság évkönyvei, azon őszinte önvádolással, mely a történetirót a hitelesség legmagasabb fokára emeli, egyik oknak azt a körülményt vallják be, hogy P. Seidel, kit még Victoria hagyott Nagyszombatban, ezen „melior quam felicior praeco verbi divini" a szónoklat hevében (inconsulta temeritate) pár szót csusszantott ki, amely Oláhra és Telegdi Miklósra sértő lehetett, s főkép az utóbbinak lelkében mélyebb nyomokat hagyott.[2]) A rend ugyan azonnal elmozditá a heveskedő Seidelt,[3]) ki amúgy sem igen tudta megnyerni a közönség jóindulatát, s helyébe az ildomosabb Haller Ádámot lépteté a szószékre; de ezen erkölcsi akadály elháritásával sem enyhithette a bokrosodó nehézségeket. Még Hurtado Perez utódja, a magyar P. Hernáth Péter házfő sem birta többé föltartóztatni a hanyatlást, amelybe részint az egyszer felköltött s többé nem lohadó elkeseredés, részint a török s pártos kóborlóktól pusztitott alapitványos jószágok ér-

[1]) Kazy i. h. 6. l.

[2]) L. Socher 102. l. ki hozzá veti: „vitium supra omnia cavendum Oratoribus sacris: quorum dicta irrevocabili lapsa impetu sic audientium animis affiguntur et adhaerescunt, ut evelli neque possint, nec raro audientium sive imperitia, sive livore ultra modum exaugeantur."

[3]) A Pozsonyba áttett Seidel, a kath. polgároktól édesgetve, az elüljáróság visszahivó rendelete daczára sem távozván, sőt a maradásra még királyi ajánlást is ürügyelvén, engedetlensége miatt, amiben e rend nem érti a tréfát, utut doctrina et eloquentia praestans, elbocsáttatott a társaságból.

téktelensége,[1]) részint az 1567. aprilban kitört iszonyú tűzvész sodorta a fiatal intézetet. A 150 házat elhamvasztó láng mind a lakó és iskolaházat, mind pedig a Pereztől az uj kollegiumra fölhalmozott épületi anyagot elemészté. Hogy ezen lassú haldoklás véget érjen, maga a rendgyülés (Congregatio II-a 1565. decz. 26. már előbb megbizta akkori generálisát, sz. Borgia Ferenczet, hogy több épugy nyomorgó kollegiummal együtt a nagyszombatit is fölosztlassa. S ugy is történt. Miután Miksa király és Oláh pénztára, fogyatkozott volta miatt segiteni amúgy sem birt, 1567. őszén elhagyta a rend eddigi kedves fészkét, melyhez a honi egyház legszebb reményeit s a társaság az apostoli önfeláldozás annyi emlékeit füzé. A tűztől megkimélt ingóságot két kanonok által a szegényeknek osztották ki a távozók; a széplaki apátságot pedig Miksa (1567. okt. 8.) a sz. Istvánról nevezett papnöveldének adományozta, melyet Oláh a tridenti zsinat szellemében már 1566. máj. 19. alapitott s rá 1567. jul. 1. királyi megerősitést nyert.

Ezen körülményeket azért részletezzük, hogy kitünjék az 1588-i meggyesi országgyülésen, az erdélyi protest. rendek közt kerengő vádiratnak kajánkodása, mely a többi közt (17. pont) azon aljas rágalommal is törekedett a rend kiüzésének csavargó utjait egyengetni, hogy ennek nagyszombati telhetetlen fiai, a királytól és Oláhtól mindegyre több s több javadalmat kunyoráltak; mig végre a primás megunván az örökös pénzpiózázást, házukat sebten fejükre gyujtatá s őket aztán kikergeté.[2]) No ez ugyan gyökeres sequestrum

[1]) A széplaki és bényi javadalmakról a királyi diploma is vallja, hogy: „In manibus saecularibus diutius habitae, variis modis hinc inde destructae fuerunt.“ Sőt Széplakról azt irja Fuxhoffer, hogy benne 1565-ig „latitabat fructusque Abbatiae arrodebat quidem nequam, Joannes Alaghy.“ Csak ezen évben, tehát négygyel az alapittatás után rendelte el a király, hogy az abauji megyerendek a bitorlót végre kivessék. L. Fuxhoffer I. 250. l. — Hogy a nagyszombati rend nem vehette birtokba javadalmait, kitünik abból, hogy azokra 1563. okt. 31. ujból kért királyi megerősitést.

[2]) Socher: i. h. 140. l.

volt volna! mely saját székhelye 150 házának lángoltárain ünnepli boszujának hekatombáját! Erre azt mondaná Pázmány: „Aki miben tudós, abban gyanós!“ Ily perzselő kánonjog csak a hugonetták codexében található.[1]) A nagy primás „clarus literis ac pietate praesul... Societatis perstudiosus“ csakis a rend sürgetésére adta beleegyezését a távozásba[2]) (bonam, coactus denique flagitantibus missionem dedit.)

Ezen meggyesi gáncsokat ugyanazon 1588. évben fényesen meghazudtolta Rudolf király és Draskovich György kalocsai bibornok-érsek nagylelkűsége.

* * *

Az 1567—1588-ig terjedő önkéntes számüzetés alatt Jézus-társasága csak futtában s szórvást lépett föl hazánk hitharczain. Mert a Leleszy Jánostól 1578. Egerben és Sziszeki Pitachich vagy Horváth Márktól 1579. Szombathelyt[3]) gyakorlott apostolkodás csak átmeneti működés volt. Épugy a pozsegai hivek sürgölődése Ró-

[1]) P. o. a kalocsai nagyszerü székesegyházat, az alföld liliomát, amelyet a törökök is megkiméltek, fölgyujtották a kálvinista hajdúk boszuból, mert a török bég a katholikusoknak itélte oda (1603.) L. Istvánffi XXXIII. — Katona Hist. Eccl. Coloc. I. 71. l. — A hugenották 1560—1595. csak 3 tartományban több, mint 20,000 templomot s kápolnát hamvasztottak el. (L. Hurter. Ferd. II. VI. köt. 121. l.) És a puritán próféta Knox igy predikált „Egyik kezemben evangeliomot, a másikban lángoló üszköt tartván, kezdém meg missiómat“ (Lingard VII. p. 311.)

[2]) A Jézus-társasága már csak azért is mélyen gyászolta Oláhnak halálát, mert „fato illius, spes etiam restituendae olim Societatis sublatas arbitrabantur nec erat, in quo inclinatae et prostratae ejusdem res se possent reclinare.“ A bucsuzó rendtagok szivökbe vésve vitték magokkal Oláh szelid képét, melynek külső mását épen alapittatásuk évében (1560) tartott zsinat actái közt birja az utókor. — Ők is elzenghették az Istvánffitól e képre készitett verset:

„Hos oculos, haec ora, comas, talemque figuram
Praesul Oláhus habet, talis imago sua est!
Di! facite, ut tali terras sub imagine multum
Incolat, et sero sydera summa petat!“

[3]) Az 1579. aug. 2. megnyitott zsinaton Horváth (sziszeki származásától igy is nevezve, Scisciensis) Márkos hatalmas beszédet tartott, mely-

mában, kik a náluk utazó Temporiza Marina atyát oly igen megkedvelték, hogy püspökül kérték; mely jámbor ohajtás több akadékon kivül a társaságnak egyházi méltóságtól letiltó fogadalmában is hajótörést szenvedett 1586. (Socher 337.)

Végre állandóbb müvet alkotott Draskovich György. Ő Jézus-társaságának 10 első férfiai közől többel már előbb benső viszonyba lépett. Bécsben Le Jay Kolossal, a tridenti zsinaton annak lángoszlopával Layner Jakabbal, és a nagy exegetával Salmeron Alfonzzal; a győri (szombathelyi) zsinaton pedig Pitachichchal. Midőn pedig az V. Sixtus pápától 1585. decz. 8. nyert bibornoki diszt Bécsben, a következő év febr. 13-án nagy ünnepélylyel átvette, e szent diadalát P. Klasszovits Lénárt Soc. J. remek panegyrissel, a rend növendékei fényes akadémiai tüntetésekkel emelték. Az uj bibornok a Jézustárs. sz. Anna czimű székházában adott áldomási lakomája végén, főherczegek s udvari méltóságok vendégkoszorújában ily felköszöntést hangoztatott: „Életem e legboldogabb napja még csak egy örömnek hiján vagyon: t. i. hogy Jézus-társaságát édes magyar hazámba, a turóczi prépostság adományozása által behozhassam!“ Ezzel fölkérte magas vendégeit, ajánlanák ez ügyet Rudolf király színe előtt. Aztán jómaga is az uralkodó elé

---

ről ugyan Péterfi nem emlékezik, de a Prágában (Georg. Melantich 1579.) nyomúlt zsinati „Acta et Constitutiones Dioeces. synodi Jaurinen) csatolva van. Ezen föllépés a protestansok fájós fogára vert. Mert Beregszászi Péter „Apologia pro Ecclesiis reformatis“ (Varadini, Rudolphus Hoffhalterus 1585.) firkájában ily szóvirágokkal önti ki mérgét ellene: „Ille Dei et hominum hostis ... conscripsit novas Monachorum legiones, Jesuitarum numerosa agmina, sic a Jesu, per summam blasphemiam ipsi a seipsis apellati, cum Iscariotae potius fuissent dicendi; homines hypocritae, introrsum turpes, speciosi pelle decora; imperato actutum reliquis Monachis veluti seriphiis quibusdam ranis silentio, disputando atque scribendo, et viriliter satis in causa Papali tutanda se se gerendo, multorum animis imperitorum hanc spem ingenerare nostro tempore sunt visi, fore, et aliquando Papatus intermortuus, maximo totius mundi applausu reviviscat.“ Szegény! pedig föltámadt az a Papatus, melynek zászlai alatt a jezsuiták ily mocskos lövegeket állottak ki.

lépett könyörögvén, ne vesse meg első kérését, melyet mint bibornok intéz hozzá. A fejedelem a dolgot magyar tanácsával meghányván,[1]) ezeknek meleg ajánlása és hálálkodása mellett, azt kedvezően dönté el; annál inkább, minthogy J. társaságáról maga is azon szép reménynyel volt, hogy „a honunkban is elhomályosult kath. hit napját uj fényre fogná deriteni.“[2])

Elrendelte tehát, hogy a Radéczi István egri püspök és királyi helynök halála után 1584. óta megürült turóczi prépostság birtokába Ernő főherczeg, Pethő Márton váczi püspök és Kubinyi László, J. társaságát P. Dóni Miklós bécsi rektor és Aschermann János képében bevezesse.

Az 1586. máj. 29-én Prágában kelt adománylevél, a föntemlített tanácsi javalláson kivül, főképen királyi kegyuraságára hivatkozik: „Authoritate Juris Patronatus nostri Regii, qua in omnibus praedicti Regni nostri Hungariae, Ecclesiis, more Divorum quondam Hungariae Regum, praedecessorum nostrorum b. m. optimo jure utimur.“ Az alapitásnak czéljául pedig azt tüzi ki: „hogy a rend kollegiumában a magyar ifjuság nevelődjék, melyből azután, mint egy veteményes földből, kath. papok keljenek ki, s igy egyszersmind Istennek régi igaz tisztelete gyarapodást és terjedést nyerhessen.“ (Diploma i. h.)

A IV. Bélától 1252-ben alapitott turóczi[3]) prépostság tehát, a hozzá tartozó znyó váraljai uradalommal (Váralja, Sellye s több falu) együtt, lett a rend buzgóságának uj tere. E buzgóság eleinte a Váralján föl-

[1]) „Tum etiam ex Consilio Dominorum Praelatorum et Baronum aliorumque consiliorum nostrorum.“ Diploma Rudolphi. L. Simon S. J. „Purpura Pannonica“ pp. 200 seqq.

[2]) Igy ir a rend némethoni diadalmairól Rudolf VIII. Kelemennek. L. Kazy i. h. 9. l.

[3]) „Általadván boldogasszonynak örökös időre, annak a jótéteménynek meghálálására, hogy a tatárfutáskor ott lelt magának s udvarának bátor menedéket az isteni anyának pártfogása alatt.“ Jordánszky, Magyarország Mária kegyelemképei 48. l

állitott gymnasium ellátása és a vidéken uralkodó uj vallás ellen üzött hitcsaták körül forgolódott. A munka gazdagon gyümölcsözött, nemcsak a jámbor nép megtéritésében, midőn ez az ősi vallás papjait „inter lachrymas, laetitiae indices“ fogadta[1]); de ép azért még gazdagabban üldöztetésekben is. „Euntes ibant et flebant, lachrymis mittentes semina sua!“ Folyton háborgatták protestans szomszédjaik.

Hogy ezen birtok-háborgatásokat a protestans megyei rendektől, — szorosabb mederbe szoritsa Rudolf, a társaságnak védelmét több tekintélyes főurra bizta.

Ezek Fejérkövi István nyitrai püspök és királyi helyettes, Forgách Ferencz vál. veszprémi, Pálffy Miklós és Dersffy Miklós honti főispán voltak. — Közölök Pálffy és Forgách mutatott legőszintébb jóakaratot és áldozatos erélyt.

Az elsőről irják az évenkénti levelek (litterae annuae Soc. J.) hogy táborában mindig J. társasági papot tartott, kinél minden harcz előtt meggyónt és áldozott. Sellyén 1601-ben átutazván 12 derék ifju növelésére igért alapitványt, amiben fájdalom, halála meggátolta. Kilépvén az ebédlőből minden rendtagot kegyesen megölelt, sőt a konyhába menvén még a szakács fráternek is ekép hálálkodott: „Áldjon meg az Isten! már hosszu idő óta nem étkeztem oly jó izűen, mint ma Isten szolgáinak szerény asztalán!“

Csekélynek látszó kép, de a nagy szellemeknek azon dicső kiváltságát tünteti fö l, hogy szeretnek Istenhez s oltáraihoz közeledni és irgalmának választott helyein érezni: quam suavis sit Dominus?! Elénk bűvöli a középkori hitéletet, holott a vitézlő rend is zárdákban nyert vigaszt:

The arched cloisters, farand vide
Ring to the warrior's clanking stride.
A kolostor tágas csarnokába'
Cseng a harczos sarkantyúzott lába.

[1]) Sochers i. h. 339. l.

Midőn királyok s országnagyok szent irigységgel sohajták a béke és tudomány menhelyei előtt.

Avete solitudinis
Claustrique mites incolae.[1])

Midőn csak az egy St. Maur de Fossé apátságban (s igy valamennyiben) I. Henrik (1058.) VII. Lajos (1168.) Fülöp Ágost (1223.) Sz. Lajos (1229. és 1254.) IV. Károly (1377.) az év egy részét bőjt s ima közt töltik el s II. Lajos császár a husvétot Fuldában ünnepelvén, ily epedő szavakkal bucsuzik a tisztes zárdafalaktól: „Oh be szeretnék élni s halni a menny ezen előudvarában! Lehet-e szebbet és üdvösbet kivánnom?!“

(Folyt. köv.)

Rosty Kálmán. S. J.

A FRANCZIA SZERZETES ÉLETBŐL.

A magyar szabadságharcz évében születtem — Magyarország egyik városában. 1878-ban tehát még fiatal embernek néztek. Pedig ha nem az évek határoznak — már ekkor is nagyon öreg lehettem. A sok viszontagság folytán, éveimet bátran „Kriegsjahr“-ok gyanánt számithattam. Nem kaptam ugyan emlék-érmet — hacsak a fejemen látható sebhelyet nem tekintem annak —, de kaptam attól, qui de stercore elevat pauperem, egy kicsit abból a békéből, melyet külső hatalom meg nem zavarhat. Hogy el ne veszitsem, zárdába vonultam. Sokszor elimádkoztam „cum sancto sanctus eris, cum viro innocente, innocens eris, anélkül azonban, hogy szándékom lett volna szerzetes lenni. Gondviselésszerüleg Karcsu Arzén munkája a szerzetes rendekről került kezeim közé.

[1]) A benczés zsolozsma vesperás éneke nov. 13.

Mindig végletekben élvén, a trappisták életmódja nyerte meg tetszésemet. A kézi munka ellen nem lett volna kifogásom, habár legföllebb a taligatoláshoz értettem. Csak a tudományos képzés kizárásával nem tudtam megbarátkozni. A kizárást védő Bonthillier de Rancè trapp. apát[1]) és támadója a hires Mabillon maurinus benczés[2]) közt támadt, és lelkemben ujra felelevenült vitát végre megoldta egy második Bossuet. Sokat forgatván a trapp. szerzet elágazásairól irt lapokat, végre olyanokra akadtam, kik a kézi munkát összekapcsolják — az istenige hirdetésével. Azt véltem a „trappistes missionaires" közé beléphetek.[3]) — Az Immaculata ünnepén, decz. 8-án végre ebben megállapodtam. Okos emberek azt mondták, hogy elhatározásom nem nyugszik csalékony alapon. Tervem kész volt. Franczia országban, Yonne départementban volt a congregatio anyazárdája. Itt kértem fölvétetésemet. A kiváló magyar zárdafőnök ajánlatára nemsokára azt válaszolták: Veni, vide et fac, ut placebit. Utóbb láttam csak be, milyen okos volt e felelet!

I.

Febr. 14-én indultam. Pénzem nem volt sok. Annál hosszabb volt az ut. Úgy éltem, mint a zarándokló franczia papok. — Magam szereztem be az élelmi czikkeket. A hideg konyha jó volt szoktatónak. E nélkül is az átmenet a magyar konyháról a vegetarianismus rigidissimusra, valóságos salto mortalenak illett be. Különben is tanultam, hogy a gyomor is tud főzni. Utlevelemet aláirták a bécsi franczia nagykövetség irodájában — 5 frtért. Azért még kerülőt is tettem utamban. Persze nem tudtam, hogy utlevél nélkül is bátran utazhattam volna. A

---

[1]) Traitè de la sainteté et des devoirs de la vie monastique 1683.

[2]) Traité des études monastiques. 1703.

[3]) Csak később tapasztaltam, hogy Karcsú adatai hiányosak voltak. Aminek megfejtése egyébiránt abban leli magyarázatát, hogy e congregatio rövid néhány év alatt jelentékeny változáson ment át.

franczia határon csak a nevet kérdezték, melyet némelyik levélboritékkal vagy névjegygyel igazolt. A német határon egyszerüen nem törődtek az utassal. A franczia nyelvet jól birtam. Legalább azt állitották. Az avallon-i vendéglőben ugyan ellenkezőről győződtem meg. Nagyon megnéztek, mikor a salle *de* manger[1]) után kérdezősködtem. Mentem, mint akár Bayard — gyónás után — sans tâche, és — mint aféle trappista candidatus — sans peur. A pénznem változása sem aggasztott; noha csak utam végén jöttem arra, hogy 1 frank 80 pfennig, 125 centimes pedig 1 márka. Éjjel-nappal utaztam. A vasuti 3-ik osztály kemény padjain kellett szigorlatot tennem, hogy a zárda kemény ágyán elnyerjem majd oklevelemet. Czélom valósitása annyira uralgott rajtam, hogy Münchenben töltött kevés órát — mely alatt pénzt váltottam — leszámitva, a coupét úgy őriztem, mintha csak cella lett volna. Még az is közönyös volt reám nézve, vajjon a szép Salzburg vagy Simpachon át vegyem-e utamat? Természetesen mit sem láttam. Aminek az a jó oldala van most, hogy nem untatok utleirásokkal senkit. Svajczban két jó öreg asszonynyal találkoztam. Jó katholikusok lehettek, mert nagyon megörültek, hogy papot láthatnak. Beszéltek is németül. Egymás szavait is magyarázgatták előttem. De én bizony nem értettem. Egy ügyész — itt fürsprech a nevök — magyarázta meg, gondolom, hogy ezt a német nyelvet a született németnek is meg kell tanulnia. A franczia határon egy ur akart coupémba szállni. De mikor meglátott: „ah un jésuite“ kiáltással tovább állt. Azt vélem, hogy talarisomtól, melyet soha le nem vetettem, ijedt meg. Utóbb, franczia társaimtól hallottam, hogy nincs jobb, mint az állomásokon az ajtóba állni. Ha papot látnak, be nem száll ember. Dijon és Avallon-on át végre megérkeztem Quarréles-tombes községbe. A franczia falvak igen csinosak. Sok az emeletes és szép ház. Feltünik a sok pék. Itt láttam

[1]) Salle à manger étterem; Salle de manger megenni való terem.

először plébániaházat — belülről. Egy nagyobb és kisebb, kővel kirakott szobából, s egy nagyobb konyhából áll. A gazdasszonyon kivül semmi szolgálat. A pléb. templom ujittatván, az apáczák szegényes kápolnájába siettem misézni. Beléptemkor épen az öreg, tán 80 éves, plébános mondta a kántorral az off. defunct.-ot. Misémre maga az öreg úr adott jelt. A község terén felállitott harangokat sajátkezűleg verte félre. Franciaországban igy harangoznak. Azt véltem tűz van. Pedig csak azt bizonyitotta, hogy szegény az ecclesia. Ő is ministrált eleinte. Orgonát sem itt, sem más pléb. templomban nem láttam. A plébánián gyermekeket adtak mellém. Ezek elvezettek az 1 órányi távolra eső zárdába. Meglepett e vidéken az általán elterjedt faczipő. Sokkal helyesebb alaku és könnyebb mint a minőt a magyarországi német visel. Ez ahhoz képest csakugyan Klumpen nevet érdemel.

II.

Erdő közepén voltam. Magas fensikon, ahol a szőllőt nem ismerik. Távol minden emberi lakástól. Hirtelen kimagaslik előttem egy templomtorony. Utána, kies völgyben, a várszerű zárda. Felette, keresztben fekvő óriási szirttetőn, feltünik a bold. Szűz szobra. A talapzatot képező sziklák ugy feküsznek egymáson, hogy titani erők akár meg is forgathatnák. Innét nyerte a zárda nevét: Notre Dame de la Pierse-qui-vire: Nostra Domina de Petra gyrante (vagy rotante.) Ha valami nagy kegyelmet akarnak a szerzetesek az Isten anyja közvetitése utján elnyerni, a szoborhoz jönnek körmenetileg. — A gyermekek figyelmeztettek, hogy a czélnál vagyok. A külvilág csendje, a magános rengeteg, felujitott lelkemben mindent, amit trappistákról eddig olvastam. Szigorú, mosolyogni nem tudó, komor emberekre gondoltam, akik csak abban külömböznek a halottól, hogy a „memento mori"-t még kimondják. Hamar

elértem a zárda ajtaját. — Midőn bebocsátottak, majd megijedtem. Soha sem láttam nyájasabb arczokat. Legelső szavok volt, hogy vártak már. Azután a vendégek ebédlőjébe kisértek. Majd a templomba hittak. Leo pápa Ő szentségeért énekeltek Te Deum-ot. Előtte való nap történt megválasztatásáról most értesültek épen. A zárdaépülettől elkülönzött és a vendégek számára készitett lakosztályban szép szobácskát adtak. Néha 25 világi pap is szokott itt tartózkodni. Lelki gyakorlatokat tartanak. Emlékbe többnyire discipline nevű, vastagabb kenderszálakból font ostort visznek magukkal, melylyel a szerzetesek minden pénteken, nagyböjtben szerdán is, a miserere zsoltár lassu imádkozása mellett, testöket sanyargatják. Nemsokára a zárdafőnök, a P. prior lepett meg. Keresett szónok. Azon évben Pau-ba hivták. Arcza tán még nyájasabb, társalgása még szellemdusabb volt. Ugy 45 éves lehetett. Azzal fogadott, hogy kisértsem meg előbb az életmódot; vizsgáljak meg mindent közelebbről és azután ha tetszik, itt maradhatok. A franczia parlamentben nem becsülik ugy az egyéni szabadságot, mint itt. Bevezettek a szorosan vett, mindenkor zárt kolostorba. 60—70 szerzetes ruhába öltözött egyén lakja. Mindenütt a legmélyebb csend. Elmennek egymás mellett, minden szó nélkül — egy főhajtás elég. Itt-ott egyik megáll és társával jeleket vált. Azt vélnéd némák intézetében vagy. Beszélni az előljárók engedélye nélkül tilos. Nagyon szigorúan — disciplinával — büntettetik. Ha mégis valakinek — főleg munka közben — valamire szüksége van, vagy 500 jellel élhet, — melyek, mint a chinai, vagy a hyerogliph irás, gondolatokat, ideákat, fejeznek ki. A jeleket a szigoru szabályzatu premontrei rendből vették át. Vannak egyszerü és összetett jelek. Pl. ha jobb mutató ujaddal orrodat érinted, bort; ha ujjaidat összeszoritva felfelé tartod, vizet fejezesz ki. E két jel összevéve vizes bort fog jelenteni. Oly ügyesen kezelik e jeleket, hogy akár társaloghatnak. Emiatt azokkal szükség, ok nélkül élni, nem szabad.

Különösnek tüntek fel előttem kicsiny 10 éves fiuk szerzetesi öltönyben. A bécsi mechitaristák jutnának eszedbe. Tán 25 ilyen fiu lehetett itt, 10—18 év közt. Fekete gyapot talarist viselnek, fekete szijövvel, e fölött fekete térdig érő scapulárét; fehér gyapot harisnyában és czipőben járnak. Ami irgalmas szerzeteseink (s. Joannis de Deo) hasonlitanak hozzájok. A szülők úgy, mint sz. Benedek korában, felajánlják gyermekeiket a zárdának, mely azokat saját tagjainak tekinti. Itt tanulnulnak helyesen fogalmazni, számozni; majd a humaniorákat (gymnasiumi tárgyakat) végzik a franczia système de collège szerint, — mig végre a philosophia és theologiára bocsáttatnak. A zárdából soha sem távoznak. Meglevén az apostoli constitutiók által követelt idő, 1—2 évi novitiatusba vétetnek fel. A leendő ujoncz a capitulumban (nagy teremben), földre borulva, kéri társai, illetve előljáróitól a felvételt, mely megható szertartások, imák, ének közt történik. Előbbi ruháiból kivetkőzvén, hosszu, fekete gyapot talarist kap, szíjövet és csuklyás scapulárét. Azután egy kis padon foglal helyet. A főnök megmossa lábát, melyet utána minden szerzetes megcsókol. A novitiatus szigorúan el van különitve a többi szerzetes czelláitól. Ide csak a főnök maga léphet be. Az ujoncz a rendszabályokat, ezek magyarázatát, evangeliumi szakaszok értelmezését és a szentek életét tanulgatja. Az egyszerű fogadalmat a legnagyobb ünnepélylyel, nyilvánosan, rendesen a rend valamely nevezetesebb ünnepén, pl. sz. Benedek, sz. Scholastica napján, teszik le. Mindenki tudja, hogy az egyszerü fogadalom örökre kötelez. Mégis joga van a rendfőnöknek, mások meghallgatásával, a fogadalmast elbocsátani, de csak akkor, ha erkölcsileg alkalmatlanná válik. A rendfőnök ezen joga ezen ünnepélyes fogadalom után megszünik. Mindkét fogadalom tárgya: a három evangeliumi tanács: szegénység, szüzesség és engedelmesség. Ezenkivül megfogadják még, hogy zárdájukat el nem hagyják (stabilitas loci.) Láttam, hogy tette le két ujoncztársam —

mindkettő a bayonnei egyházmegye áldozára — egyszerü fogadalmát. A templomba jöttünk össze, mint nagy ünnepkor. A pontificáló apát jelenlétében az irásba foglalt fogadalmat az oltáron aláirták és minden egyes társuknak megmutatták. Az apát a rövid csuklyás scapulare helyett földig érőt, az egyszerü, hosszu, fekete köpeny helyett pedig földet söprő, felette széles ujjú, mindenünnen zárt csuklyás felső öltönyt adott reájok. Mikor a mély csendben felhangzott a candidatusok éneke, melyet kitárt karokkal, az oltár előtt háromszor ismételtek: „Suscipe me secundum eloquium tuum et vivam, et non confundas me ab exspectatione mea“ — a jelenlevő szülők és rokonok olyanfélét érezhettek, mint midőn a kedves halottat a sir göröngyei födik.

Az életmód nagyon szigorú. Kevés év alatt 300 jelentkező távozott. Egyik az ételt, másik a kevés alvást nem birja el. Kimentem a temetőbe, mely a mintegy 30 hold nagyságu bekeritett zárdaterületen, erdős helyen, fekszik. A holtak közt alig találtam öreget. Fiatal, 20—30 éves szerzetesek nyugosznak itt. A legerősbek egyike, tán 25 éves, fr. G. halt el, ottlétem alatt. Kenyeret sütött. Az izzó sütőkemencze mellől elment egyenesen a mosókamrába. A jéghideg vizben meghült. Tüdőgyulladásba esett. Hasztalan részesiték társai a leggondosb ápolásban. A zárda gyógyszertárának kezelője és zárdaorvos egyuttal az ügyes P. C., a szomszéd községnek csak fontosb esetekben meghitt orvosával mindent megkisérelt. Mind hiába. Egy délután, $3\frac{1}{2}$ óra körül, jelekkel fejezte ki óhaját az Ur testét magához vehetni. Alig teljesedett óhaja mindnyájunk jelenlétében — elment szebb hazába. Tetemei mellett felváltva imádkoztak társai. A temetés napján, szerzetes ruhájában, a közös koporsóban, a templomba vitték. A gyászmise után pedig, énekek és harangozás közt, beletették, ülőhelyzetben — gondolom kelet felé forditva — a sirba — koporsó nélkül. Arczát posztóval födték be. A hantok eleinte lábait takarták be, utóbb derekát, majd fejét, és

nehány perez mulva a poralak helyett láttunk — alaktalan port.

A congregatiót P. Muard — kinek szentté avatását jelenleg sürgetik Rómában — alapitá nehány társával. Az első zárda egy-két szobából álló szalmakunyhó volt. Kegyeletből fentartják. Az anyazárda udvarán van. A szabályok kezdetben nagyon szigorúak voltak. A vacsora kenyér és vizből állott. A nagy pápa, IX. Pius czélszerünek tartá szeliditeni azokat. Befolyásának köszönhető, hogy az uj társulatból a strictioris observantiae monte-cassinensis benczés congregatio franczia tartománya lett. E benczés congregatio sz. Benedek szabályait, amennyiben csak a megváltozott idők engedik — eredeti szigorában követi. Több országra terjed ki. A franczián kivül, van angol, ir, olasz, spanyol tartomány. Élén áll a római sz. Ambrus-collegiumban székelő főapát. Minden egyes tartományt külön apát kormányoz, ki egyuttal a tartomány visitatora szokott lenni, a szabályok szigorú megtartása felett őrködvén. A monte-cassinói congregation kivül, vannak egyébként még más bencze congregatiók is, pl. a hirneves Don Gueranger által alapitott solesmes-i sat.

A monte-cassinói congregatio egyes tartományai sz. Benedek közös szabálya mellett még külön statutumokkal is birnak. Hust soha sem esznek. Még uton sem. A vendég kap jobb minőségű ételt, de hust nem.[1]) Különös kivételt képez e tekintetben az angol tartomány, ahol sz. Benedek napján (mart. 21.) szabad hust enni — a zárda falain kivül. A franczia, valamennyi tartomány közt a legszigorúbb. Alapitói, illetve első tagjai, P. Muard, a taval elhunyt P. Bernard, La Trappeban éltek 8 évig.[2]) Igy lett a trappisták életmódja a pi-

[1]) Sz. Benedek szabályai tiltják a husevést. Curiosum gyanánt felemlitem, hogy voltak, ha nem tévedek, akik abból, hogy a szabályok carnem quadrupedum nem engedik meg, az „odia restringi" elv alapján, kimagyarázták: licere volatilia, aves etc. manducare.

[2]) A trappisták hivatalos neve: Ordinis Cisterciensis de Trappa.

erre-qui-virei anya- és a többi ujonnan alapitott zárda házi életrendje.

Az anyazárda, mint emlitém, erdő közepén fekszik. Félkörben rohamos hegyi patak mossa lábait. Az egyetlen lármázó lény a környéken. Elfeledtem már a grófnő nevét, aki a helyet ajándékozta. A franczia bőkezüség[1]) hamar felépitett a zárdából annyit, mennyi elégséges volt 60—70 ember befogadására. Az egyik genialis szerzetesnek — előbb kézmüves volt — meghagyták, hogy az architecturában képezze magát. Ő, fr. M., épité a gothicus zárdatemplomot. Most már mások is hozzáfolyamodnak. Párisban hallottam róla, hogy lovagias párviadalban vett részt. A küzdelem oka egy nő volt. A szellemdús fraterrel ugyanegy vasuti coupeban egy nagyon cognacdus férfi ült. E férfi gyenge nőt támadott meg. Fr. M. kénytelen volt közbelépni. Az erényesség a lovagiasság édes testvére. Szerencsére még megtartotta a volt kézmüves erős izmait, melyek a támadót a földre teperték. Ha nem tévedek, arczán jó ideig lehetett látni, minő kétségbeesett volt a küzködés. — A kettős főoltár megett — ahol a conventualis misét mondják — vannak a szerzetesek stallumai, mig a templom többi részét a környék kék ingfelöltőben járó hivei — az erdőben elszórt bourgades-ok, nehány házikóból álló tanyák lakói, töltik be. Akárhányszor a szomszéd Quarré, st. Légers helységek, vagy az 5 óra távolságban levő szép Avallon város lakóit is láthatod itt, különösen a husvéti sz. gyónás idejében. Számukra vasár- és ünnepnapokon — a franczia a vasárnapokon kivül csak 4 ünnepet, festum fori, ismer — szent beszédet tartanak. Azt véltem, olyan tüzes, olasz szónokokat fogok hallani. Röviden, majdnem egyhanguan beszélnek. Csak a könyvtárőr atya beszéde emlékeztetett szép hazámra. A spanyolokat dicsérték és — a magyarokat. Az utóbbiakat egy osztrák benczés elbeszélése után. Maga a templom két részből áll. A cryptaszerü

[1]) A jól ismert P. Louis de Gonzague praemontr. szerz. emlité, hogy társával, Edmond apáttal, milliókat gyüjtött.

alsó részben végeztük téli időben az éjjeli imákat. Láttam itt gyönyörü, aranynyal himzett miseruhákat. A trappista nők munkája volt. Nem hittem volna, hogy az ásót és tűt egyaránt ily ügyesen kezelik.

A szerzetesek a világ minden részéből jöttek. P. L. olasz, fr. D. amerikai (sz. domingói) spanyol, az egyik P. porosz. Würtenberg is szolgáltat tagokat. Ezek egyike csak németül tudván, 11 éves korában, magánosan, kezében papirszeletkével érkezett ide, melyre az állomások nevei és azon kérelem volt feljegyezve, hogy az állomásfőnökök a szegény fiucskát utba igazitani szíveskedjenek. Az angol tartományból 2 fiatal angol jött. Soha komolyabb, zárkózottabb embereket nem láttam. A franczianyelv — franzénak hítták — úgy látszik legyőzhetlen nehézséget szült kezdetben nálok. A franczia kenyeret nem tudták megenni, savanyúnak találták — csakugy mint a többi ételt. Hanem azért soha nem panaszkodtak. Inkább elviselték a legnagyobb főfájást és — éhséget. Nekem kellett velök társalognom. A latin nyelvet nagyon sokra becsülték. Ezért emlegették hazánkat is. Tőlök hallottam, hogy mennyire becsülik azt nálok, a ki kiválóan birja a latin nyelvet. — A cellában aztán, mintha kicserélték volna az én szőke társaimat, Franciaországban nem láttam oly otthonosan társalogni, mint a szegény fiuk a mi kis szobácskánkban elbeszélgettek.

A Magyarországban is ismert P. Franz, előbb bajor plébános, utóbb a Maria-Stern-i, Banjaluka mellett alapitott trapp. zárda priora, most a Jóreménység tartományi lakosa — egyik füzetében irja, hogy a trapp. szigoru életmódra mindenki hivatva van — bis zum feinsten bischöfl. Secretär. Csak a kanonokokat veszi ki. Ő tudja miért. — A mi franczia zárdánk képe is ugyanezt igazolja. Rete hoc ex omni genere piscium congregat. Évek előtt egyik tagját, Mgr. N. de La F.-t, Bretagne-ba püspöknek nevezték ki. A r-i érsek coadjutorává akarták tenni. Ez elől futott PLVirebe. Épen midőn az ebéd-

lőt söpörte, kapta meg a püspöki kinevezést tartalmazó decretumot. Azóta sem él hussal. Bort nem iszik. A rend öltönyét viseli. Minden ir látja őt az anyazárda falai közt a sz. gyakorlatok alkalmával. A szerzetesek életrendjét követi ilyenkor; éjjel velök kel; csakúgy, mint ők, a konyhából elhozza szerény reggelijét sat. Lumen fuit oculis nostris. — Legujabban, mint értesültem, ujra egy szerzetest szenteltek fel püspöknek. — Egy tekintet a zárda lakóira, jelesen az ujonczokra, elég, hogy meggyőződjünk mily alaptalan, képtelen azon állitás, mikép csak kétségbeesett ember léphet ily szigorú szabályzatu rendekbe. Leszámitva azt, hogy szomorú arcz itt ismeretlen, az ujonczok legnagyobb része fiatal, reményteljes áldozárokból és még fiatalabb tanulókból áll, kikről elmondhatni, amit a szentség hirében, gondolom 1859-ben elhunyt ars-i plébánosról, Vianneyről[1]) mondottak, hogy a bünt először a gyónószékben ismerik meg. Ugyanezt igazolja azon körülmény is, hogy a zárdát felkereső 10—15 éves fiukból, a legjobb szerzetesek válnak. Pedig contra experientiam non datur argumentatio. Csak ártatlan vagy tökéletesség után vágyó lélek való zárdai életre. Más itt fél évig sem állja ki.

A szerzet magvát a breviarium közös elmondására kötelezett egyszerü vagy ünnepélyes fogadalmakat tett réligieux de choeur képezik. Ezek közt olyanok is találhatók, kik előhaladt korban léptek be, mint világiak, és a szükséges képesség hiánya miatt áldozárok nem lehetnek. A szerzetesek másik osztályát alkotják a frères convers (a laicus testvérek), kik a zárdában előforduló szolgai teendőket (mint szakács, czipész, szabó, mosó, kertész stb.) végzik. Ők a breviarium helyett, épen úgy mint a szent-ferenczieknél, bizonyos számú Patert és Avet mondanak el az egyes horák helyett, mégis azon külömbséggel, hogy erre nem köteleztetnek halálos bün alatt. E két osztály közt foglalnak helyet az emlitett tanu-

[1]) Vianney egészen hig állapotban levő, mindeddig meg nem aludt véréből egy üvegcsével e zárdában őriznek.

lók (oblati) és az ujonczok. A szeretet egyébiránt, mely az igazi egyenlőség anyja, az érintkezésben megszüntet a zárda tagjai közt minden különbséget. És, ha nem ismernéd meg külsején, a szerzetesek modorából egymással szemben, az osztálykülömbséget fel nem fedeznéd. Ugyanezen okból egy szerzetes áldozár sem használja a P. betűt (Pater) neve előtt. Fr. (frère, frater) valamennyi szerzetes praedicatuma. Aminek különben egy izben meg is adtam az árát. Levelet irtam sokszor haza — szép Magyarországba. Persze fr. G . . . . . aláirást használtam. Egyszer csak főnököm mosolyogva nyujt át L. néném̈től választ. A czim Frater G . . . . . Később tudtam meg társaimtól, miért nevetett az én jó előljáróm. Czimem után a legközelebbi póstaállomáson borbélylegénynek tartottak bizonyosan. Ezeket hivják fraternek — Francziaországban. Igazán borbély nélkül nem is képzelhető franczia zárda. A laicus testvérek haját egész a bőrig leborotválják, mint akár csak keleten. A religieux de choeur egészen leborotvált fején pedig csak 2—3 ujnyi széles hajkoronát hagynak. Mikor eljő a fejborotválás napja (minden évben többször), alig ismernéd meg saját édes testvéredet. És ilyen borotvált fővel járnak a legzordonabb téli napon is. Akárhány még csuklyáját sem huzza fejére.

A napi rendet a templom harangjával jelzik. Egyik chorus szerzetes volt az én időmben harangozó és egyuttal vice-cerimoniarius. A harang reggel 2 óra előtt 10 perczczel felkölt mindenkit — kivéve a kis fiukat, kiknek csak a legnagyobb ünnepeken szabad az éji zsoltáréneklésben részt venni. Ezt ők nagy kegyelemnek tartják. A kaszárnya alarmirozott katonái nem jönnek oly hamar össze, mint e szerzetesek. Nagyon igaz, a mit a Civilta cattolica-ban [1]) olvastam. A franczia természeténél fogva katona, és azon kormányforma felel meg neki leginkább, amely legjobban megközeliti a katonai uralmat.

[1]) 1883. marcz. 17-iki füzet.

Ez alatt a legnagyobb, oly dolgok véghezvitelére képes, minőkre franczia soha sem vállalkoznék. [1]) Benczéink négy uj vastag levart és daróczczal betakart szalma-zsákon egészen felöltözve alusznak. Fejök szalmával tömött zsákon nyugszik. Két pokróczczal fedik be magokat. Csak lábbelijüket vetik le. A vastag gyapot harisnyát nem lehet. Elkésnének a felkeléskor. Elképzelhető, menynyit szenvednek a fűtetlen, rosszul védett cellákban télen — mennyit a forró nyári éjjeken — a szőring és ruhájok vastagsága miatt? Érdekes nézni a félhomályban, hogyan bujnak elő a templom különböző nyilásain az egyes sietö alakok, és elfoglalják rendes helyeiket. A matutinum és laudes körülbelül $^{6}/_{4}$ óráig tart. Nagy ünnepek alkalmával[2]), midőn énekelnek, 2 óráig. A tertia horát és vesperát minden nap, Vasár- és ünnepnapon még a sextát is éneklik. A gregorianus éneket az előirt antiphonale szerint szigoruan követik. — Éneküket mindenkor phisharmonika kiséri, melyet Pater A. — előbb orleansi székesegyházi karnagy, — mesterileg kezel. Ünnepjeiken és a vasárnapokon a szent misét is a gregorianus alak szerint éneklik. Ausztriából benczés járt köztünk. Könnyezett az ének alatt. Oly megható az. De nem is csoda. 70 soprán, gyermek, férfi, különféle árnyalatu hang, unisono, onnét a sziv mélyéből küldi a magasztosan komoly, sentimentalitást nem ismerő gregorianus dallamban óhaját, könyörgéseit — az Ur Isten trónja elé. Egy kis bask fiú, fr. M., gyönyörü soprán hangja most is fülemben cseng. Nagyon könnyen énekelt. Csak kissé tartotta félre fejét. Eleinte küzdeni látszott hangja a tömeggel. Majd mint ezüst harang uralgott a chorus fölött.

A cerimoniákat, egyházi szertartásokat, a római rituale szerint végzik — lelkiismeretes pontossággal. — Ismeretes don Guéranger solesmes-i benczés apát érde-

[1]) Láttam kapuczinus szerzeteseket, fedetlen fővel, mezitlen lábbal — hideg téli napokon, hóban gyalogolni.

[2]) A benczések az Ur és bold. Szüz ünnepein kivül, kiválóbb szentjeik ünnepeit is megtartják, csakugy, mint az egyházi ünnepeket.

mei e téren. Az ő műve, hogy Franciaországban, kevés kivétellel, minden egyházmegye a római szertartás könyvet fogadta el. Tekintélye ma is oly nagy, hogy vita közben, a felek állításaik igazolására, a solesmes-i benczék szertartásaira hivatkoznak. Ezek a római rituale leghűbb kifejezése. A pierre-qui-virei, monte-cassinoi szig. szabályzatu benczések anyazárdájában két szerzetes ügyel fel az egyházi szertartásokra. Még ministrálni sem szabad amugy magyarosan.

A chorus után még egyszer lefeküsznek. $5^1/_2$ órakor a harang ismét a templomba hí, a hol fél órai csendes elmélkedés után a prima hora következik, mely alatt a capituláris terembe mennek. A terem nevét onnét nyerte, mert itt felolvasnak (a prima lectioja után) naponkint egy fejezetet (capitulum) a rendszabályokból. Itt tartják gyüléseiket is (capitulum). A prima után következik a *culpa*.

A culpa magyar szerzeteseinknél nem ismeretlen, habár ma csak a fiatalokat érinti. Franciaországban nincs nő- vagy férfiszerzet, mely nem a culpát (vagy mint ők mondják le chapître) tartja a rendszabályok szigoru megtartása fölött őrködő hathatós közegnek. Az egybegyült szerzetesek jelenlétében a főnök kezdi: Loquamur de ordine nostro. Mire a szerzetesek azon része (pl. a paterek, ujonczok, laicus testvérek) melyen a sor van, arczra borul. A főnök kérdezi: „Quid dicitis? — A felelet: culpas meas. A főnök ismét: Surgite. Mire felkelnek; a soros a főnök elé járul, letérdel, és vádolja önmagát 3—4 a szabályok ellen elkövetett külső hibáról, minden indokolás nélkül. A formulare is megmaradt emlékezetemben. Mon pére, je m' accuse devant Dieu, tous mes péres, et fréres, de tous mes manquements contre la s. régle, en particulier... Kivétel nélkül majd mindig materialis, minden szándék nélkül elkövetett hibákat hallasz. A főnök némi csekély elégtételt szab ki. Pl. az ebédlőben kitárt karokkal egy Pater, vagy a társak lábai megcsókolása, az egyes társaktól eledelért könyörögni: a

rendes büntetések közé tartoznak. Eleinte mosolyognom kellett. A folyosón, mely az ebédlőbe vezet, kis fiut láttam térdelve. Bal kezében nyitott könyvet tartott. Jobb mutatóujjával annak egyik lapjára mutatott. Olyanfélét láttam ott, amit iskolásfiú koromban disznónak hittunk. A culpát a proclamatiók egészíték ki. Ha valaki — önmagát nyilván vádló vagy más társa ellen valamit tud, kötelessége előadni. Természetesen nagyobb hibákat felfedni, szeretetlenség és épen ezért tilos. Mindenki, a ki elismeri, hogy az alázatosságot megaláztatások nélkül megszerezni és gyakorolni lehetetlen: czélszerűnek fogja találni ezen intézményt, mely nélkül különben is egymás iránt minden szolgálatra kész, szent életű emberek közt alázatosságot alig lehetne gyakorolni, — és megszünnék a szabályok folytonos szemmeltartása minden egyes részéről.

A capitulum után az áldozárok miséznek — a többi szolgál nekik. $7^{3}/_{4}$ órakor reggeliznek; a fiuk kenyérleves félét, a többi fekete vagy tejeskávét kap, mely kitünően van készitve, mint minden étel, a kenyeret sem véve ki. 8 órakor tartják a csendes conventualis misét, melyet a tertia előz meg. Mise alatt a bold, Szüz (benedictinorum deliciae) tiszteletére zsoltárokat imádkoznak. Utána a főnök az összegyült szerzeteseknek kiosztja a munkát. A laikusok egész nap, a többi szerzetes reggel és délután 1—1 óráig foglalkozik kézi munkával. A környéken a zárdához vezető legjobb utat ők csinálták. A kertben vagy konyhában dolgoznak. Söpörnek, vizet hordanak sat. Azt vélnéd 1000 évvel hátrább vagyunk — valamely középkori zárdában. Legérdekesb látványt nyujtják ilyenkor a kis fiuk. A legkomolyabb arczczal, egyenkint haladnak a munkára faczipőben, a zárdafolyosókon kivül előirt lábbeliben — felhuzott talarissál. A scapulare szij által a testhez van szoritva. Fölötte kék kötény. A facipők itt barometer-féle szerepet játszanak. Az ügyességről, melylyel valaki bennök jár, megtudhatjuk, menyi hó óta ujoncz egyik vagy másik társunk? A tudomány-

nyal foglalkozó szerzetesek a kézi munkában is méltó követői elődeiknek. Van itt ügyes esztergályos, könyvkötő, diszitő sat. A ruhamosást is a szerzetesek magok végzik, erre külön berendezett helyiségben — tóalakú nagy mosdómedenczében. Egy alkalommal nagyon széles lábszárakkal ellátott nagyszabású gatyát oly ügyesen sikerült a viz szinén kiterítenem, hogy characteristikus tulajdonságai azonnal szembe ötlöttek. Meg is bámulták fiatal, kedélyes társaim, csakugy mint a párisiak csizmáimat és magyar kerek köpenyemet. Mégis azzal a különbséggel, hogy mig társaim azt látszottak szemeikkel kérdezni, hogy mi ez? addig a párisiak lépten-nyomon azt kérdezék fenhangon, hogy: ki ez? Annyit erősen hiszek, hogy hátrahagyott gatyáim rendeltetése maig is titok kedves társaim előtt, hacsak a zárdát később ostromló sans culottes-ok valamelyike tettleg meg nem fejtette.

A kézimunka után a tanitással foglalkozó atyák a fiatalabb humanistákat és philosophusokat oktatják, az ujonczoknak pedig a Père maître tart előadásokat, szobájában, melyben mint a többiben, ágy, egyszerű asztal, kereszt, fogas, és egy papirképen Jézus szive volt észrevehető; — láttam — szégyenlem megvallani — először derék és karra alkalmazható ciliciumokat (befelé hajló, tompa szegekkel ellátott vaslánczozatot.) Ő különben vassodronyból font disciplinát használt. Ezenkivül egész életemben még csak O. T. magyar szerzetesnél láttam ily vas lánczot. P. T. kövér, habár gutaütés következtében, szenvedő testtel birt. Baja daczára mindent maga végzett. Egyetlen szekrénye egész műhely volt. Itt láttam a fatális ciliciumot lógni. Nem tagadhatom: a kiváncsiság bántott. Nem tudtam megfejteni, hogyan lehet cilicium mellett valaki olyan piros pozsgás szinben? „Atyám uram! — kezdém — használja csakugyan azt a kinzó eszközt?“ „Használom biz' azt — válaszolá — csak nem gondolja, hogy hiában tartom?“ „De hisz — folytatám — az nagyon előveszi az embert!“ „Persze

hogy előveszi — ismétlé az én atyám uram, — épen azért nem mindig viselem.“ „Nem mindig — folytatám, kérdve, kisérve a kiváncsiság által.“ „Nem bizony! — szólt kiváncsiságomat részvétnek magyarázván, türelmesen az öreg ur — csak nagypénteken teszem fel. És hogy ne nagyon bökjön, hát kiforditva viselem.

A kézi munka után én is felkerestem 3 kis német testvéremet és tartottam nekik előadásokat a franczia nyelvből. Az egyik nagyon szomorú volt. Megsajnáltam. Azt véltem a nostalgia, a honvágy bántja. Pedig szegényke csak azért könnyezett, mert még nem tudott jól francziául. Nehéz is volt — az igaz. A laut- és buchstabirmethod minden előnyét fel kellett használnunk. A bois t pois-nak, a poire-t boire-nak mondta ki eleinte. Végre is győzött minden weiches és hartes b és p, d és t fölött. Többre vitte, mint elszaszi társa. Noha ez a francziát oly könnyen és tökéletesen birta, mint a németet gyermekkorától fogva, mégis minden szava elárulta az elszaszit, a német származást: Sö fú bri (je vous prie)-t mondott, mintha csak utánozni akarta volna westphali porosz páterunkat. Aminek azonban megvolt a jó oldala is. A capitularis teremben örültünk, ha elszászi vagy wesztpháli társamat szólitotta meg főnökünk. Ilyenkor mindig vigak voltunk — persze csak az euphonia és nem az ő rovásukra.

A különböző kiejtés egyébkint tájékozást nyujtott a nagy némaságban társaink származása helyéről. Nem hallottam annyiféle kiejtést sehol. A déli franczia, a béarnais-i kiejtése, ha francziául beszélt, kemény. Beszédében csupa r-t véltél volna hallani. Bask társam szerette az utolsó betüt hangoztatni. A bretagnei kiejtésmodora elüt az olaszos provencei beszédmódjától, csakugy, mint az orrhangokat kiemelő párisi, dijoni és a kedvesen hangzó sensi kiejtéstől. E társaim daczára annak, hogy mind hibátlanul beszéltek francziául, mind másképen beszélték a francziát. A táj, a nemzetiség jellege, vagy ha ugy tetszik, árnyalata, nem volt elrejthető. Ha nem francziául,

hanem dialectusokban beszéltek, mit sem értettem, annyira elüt a dialectus a francziától. Csak egyet hozok fel. Magában Bretagneban 3 dialectus van. A lelkész persze csak ezen nyelvvel érintkezhetik hiveivel. Ha messzebb fekvő plébániára távozik, köteles az e helyen divó nyelvet használni, hogy megértsék. A délmagyar svábok leggonoszabban hangzó német nyelvét jobban megértem, mint a francziaországi dialectust. Igaz, hogy ezek száma meglepő nagy is. A párisi világkiállitáson a Miatyánk 80 francziaországi dialectusban volt olvasható.

A tudományos kiképzésre, jelesen a franczia nyelvre fősulyt fektetnek a zárdában. Az előljárók el nem küldenek oly levelet, melyben nyelvhibát fedeztek fel. Van egy Páter, a kinek kötelessége vigyázni, hogy mindenki, midőn beszélnie kell, hibátlanul beszéljen és ejtse ki a szavakat: ami nem csekély dolog, mert 1200 szó kivételt képez a kiejtés szabályai alól. A fiatal tanulók jelesebb irodalmi dolgozataikat (leirások, elbeszélések sat.) a közös étkezés alatt olvassák fel. E felolvasások utóbb közös ülésben megbiráltatnak. A francziáknál hiába le style c'est l'homme.

A tanulás után az ujonczok $^1/_4$ órai ájtatos olvasásra jöttek össze. Utána minden szerzetes a hora sexta és részletes lelkiismeret-vizsgálat végzésére a templomba siet. Végül az Angelus Domini-t imádkozzák, melyet épen úgy, mint Olaszországban, változó, de meghatározott időben jeleznek.

Az ebéd mindenkor 3 tálból állott. Kenyérleves mindennap. Főzelék (bab, lencse, kelkáposzta sat.) néha sült hering vagy tojással. Végre 7 szem szilva vagy sajtszeletke. Fehér kenyér tetszés szerint. A betegek kapnak mást is. Az egészségesek almabort (cidre), a betegek jó vörös bort isznak. Ne gondolja azonban valaki, hogy az egészségesek alatt orvosilag kifogásolhatlan, rendes állapotú egyéneket értek. Korántsem. Egészségesnek egyszerüen az tekintetik, a ki nem fekvő beteg, nincs betegszobában, vagy nem kért felmentvényt. 60—70 közt

erős embert alig találhatsz. Aki kin járt a missiókon, az jobban nézett ki, mert jobban élt — habár csakis böjti ételekkel. A zárda könyvtárnoka volt a legkövérebb, de legbetegebb is. Egyedül ez élt hussal — külön étszobában. Reggel már 2 órakor misézett. Vizivás nélkül nem tarthatta ki. Az asztalon hiányzik az abrosz. Az asztalkendő fele helyettesíti azt. Czintányéron, ugyanily edényekből, fakanállal esznek. Korsóban állt a viz, melyet csésze alakú kőedényből ittak. A mosogatás alkalmával, a konyhában a fiatalabbak segédkeznek. A megholt helyére nehány hétig keresztet tesznek. Teritéke is meghagyatik. Ételét, gondolom, a szegények kapják.

Sokat beszélnek a vegetarianismusról. A trappista életmód érdekes képeket nyujthat. A vegetarianusokat két osztályba sorozhatjuk. Az egyik — tán conservativek, kik kerülik a hirtelen átmenetet — a huson kivül mindennel, tehát; tejjel, vajjal, tojással, tésztával él. A másik — a radicalis, consequens puritán — a zöldség és kenyéren kivül mit sem eszik. A trappisták radicalis vegetarianusok. Ilyenek a mi benczéseink is. Igaz, hogy egy orvos 37 év alatt százakra menő trappista közt nem ismert fel gyomorbajt, de az is tagadhatlan, hogy a legnagyobbszerűbb zárdákban lakó — trappisták, kivétel nélkül vézna, sovány alakok, a kiket leginkább a kézi foglalkozás és a szabad lég szüntelen élvezete tart fenn. A mi benczéink többnyire zárt levegőben forogván, tán még gyengébbek, betegesek. A szél elfujja őket. Egy magas, herculesi termetű, nagyon kövér breton ujoncz, egy év alatt, olyan lett mint a gyufa. A Karlsbadba rándulók itt olcsóbban és biztosan érhetnék el czéljukat. Bámultam, hogy akárhány quinquina (chinin) borral erősíti magát, ahelyett, hogy táplálóbb eledelt ennék. Panaszkodtam, hogy igy ki nem birom. Megvigasztaltak. Azt felelék: Nem baj, legfölebb meghalhatok — pedig ez a porta coeli.

Persze igy csak franczia képes gondolkodni, a kiknél les extrémes se touchent. Mindennap heroicus példát

látnak a zárda falai. Egy sensi deák, most fr. S., szerzetes ruháért könyörgött. Meg is kapta. Nemsokára vért hányt. A prior figyelmeztette, hogy távozzék, mert ittt meghal. Az ifjú laconicus választ adott: „Atyám! hiszen azért jöttem ide.“ A jó Isten megjutalmazta hősiességét. Itt összeszedte magát.

A szigorú szabályzatu benczék, az egyházi szigorú böjtökön kivül — az abstinentia a carnibus örökös — számos rendi böjttel birnak, melyek azonban kevésbé szigoruak. Az ételek azért vacsora (collatio) alkalmával mindenkor ki vannak mérve; még a kenyér is. Sz. Maurus, midőn Franczia országba ment, tanitója sz. Benedek szabályain kivül az étel számára kitűzött mértéket is magával vitte.

Ebéd után rendesen a miserere zsoltárt imádkozva, a kápolnába mennek a Legszentebb imádására; majd a nona következik. Utána a szabadban $^3/_4$ óráig séta, vagy alvás. Társalgásról szó sem lehet. Erre a vesperast éneklik a templomban, melyet ujra 1 órai kézimunka, tanulás és végre $5^1/_2$ órakor fél órai csendes elmélkedés s a rózsafüzér követ. Az olvasó ave-iba nem fűzik be a titkokat. A tizedek elején figyelmeztet arra a főnök vagy a legidősb, a ki minden esetben a távollevő főnök helyettese. Az olvasó után az ebédlőbe megyünk vacsorára. Utközben, csakugy mint ebédkor, mindenki az ebédlő ajtaja mellett alkalmazott vizmedencze csapja alatt megmossa ujjait. Ezt a szokást carmelita zárdában is láttam. Az estebéd 1 tál étel (zöldség vagy kása féle; böjtben vizben főtt lencse) 7 szem szilvával, sajttal vagy mézzel.

Vacsora után $^2/_4$órai séta és ájtatos olvasmány a káptalani teremben. Itt a főnök rendesen egyesekhez kérdéseket intéz és a szerzetet érdeklő eseményeket közli. Ekkor hallottam egyet-mást amerikai társainkról. A congregatiónak itt hitküldéri állomása van. Tagjai közt 13 németet számlál. Főnöke, ha nem csalatkozom, nehány év óta praefectus apostolicus is egyuttal. Egy indián főnöktől kapott erdős területen van a zárda, melybe az

indián gyermekek tanulni járnak. Eddig tán convictusok is van. Szép gyümölcsössel birnak, melyet az indián gyermekek ugy megdézsmálnak, mintha csak európaiak volnának. Kigyó annyi van a környéken, hogy fel sem veszik. A lisztes zsákban vagy celláikban nem ritkán fedeznek ilyen fekete nagy vendégeket. Csak a mérges csörgőkigyóktól irtóznak. A szerzetesek egyébkint aligha élnek ugy, mint a sibariták. Legalább abból sejditem, hogy nagyon kiemelték a ritka nagyságú, lisztmennyiségre a gesztenyékez hasonló amerikai — burgonyát.

Ilyen esték alkalmával sokat nevettünk. Kertészünk öreg, obsitos katona volt. Nagyon sokat adott a classicus kiejtésre és a katonai szellemre. Egyszer megkérdezték: melyik tetszik neki a fiatal tanulók által délben felolvasott elbeszélések közt legjobban? — Rámondta: A bresti urnap. Midőn okát tudakolták, válaszolá: Atyám az ágyúk olyan szépen dörögtek. Tőle sokat tudtunk meg az algiri companies de punition-ról; azon századokról, melyekbe a kihágó katonákat sorozták. Megjegyzései fölött tán csak egy laikus testvér, fr. A., nem mert nevetni. Ő csak közvitéz volt — kertészünk altiszti méltósága imponált előtte.

Vacsora, valamint ebéd alatt, szüntelen olvasnak. Délben a rendszabályok után Darras jeles egyh. történetéből; este Kempis-ből valamit és biographiákat. Néha az Univers valamely számát vagy más olvasmányt tűz ki a prior. A biographiák a zárdák és seminariumok kedvencz olvasmányait képezik. Ez fejti meg, hogy azok annyi kiadást érnek. Czélszerűségök mellett nem kell idéznem a legnagyobb moralista szent Alphons tekintélyét. Nagy hatásukat a character képzésére — melyre a francziák annyit adnak, hogy köztök csak hideg vagy meleg lelkületű létezik, tepidum ignorant — senki sem tagadhatja.

½8 után a completorium és a lelkiismeret vizsgálása következik. A breviariumon kivül egyébiránt kevés közös imájok van. Megtartják szent Benedek intését:

röviden és jól. Minden hóban egy napon szent gyakorlatokat tartanak. Ezenkivül minden évben egyszer 8 napon át kizárólag szent elmélkedéssel foglalkoznak. Valamely nevezetesb szerzetest hivnak meg ilyenkor szónoknak. Az én időmben egy jeles dominikánus provincialis tartotta őket. Tőle tudtam meg, mily előnynyel bir a magy ar azáltal, hogy épen ugy mint a franczia, minden szó első tagját emeli ki. Nem hitte, hogy magyar vagyok

A clausurát (zárlatot) szorosan megtartják. A zárdaterület falain kivül távozni, engedély nélkül tilos. Nőnek természetesen nem szabad belépni soha a zárdába. A vendégek osztályában birnak teremmel. És ha nem is oly szigorúak a zárlat megszegését megtorló büntetések, mint szent Benedek elődje szent Columbán idejében [1]), megtartása fölött épen oly szigoruan őrködnek, mint akkor. Az ujonczok évenkint 2—4-szer nagy sétákat tesznek. Csak testületileg — felügyelés alatt — távozhatnak a zárdából. A silentium természetesen megszünik. Van azután kérdezés. Ekkor ismerik meg egymást a társak, akik hónapokig azt sem tudják szomszédjaikról, hogy melyik világrészből jőnek.

P. Franz trappista priort kérdezték: ki kezeli pénzöket? Felelete nagy bizalmat árult el az isteni gondviselés iránt. A bejött pénzt — mondá — olvasatlanul bedobom a szekrénybe, das übrige besorgt der heil. Joseph. Tudja kiki, hogy a zárdákban kedvezőtlen anyagi viszonyok közt szent Józsefhez folyamodnak. (Ite ad Joseph.) Ezért legnépszerűbb szent József tisztelete a szegény zárdákban bővelkedő Franciaországban. Benczéseinknél szent Józsefnek külön oltára van. Kell is. A theatinus congregatio tagjai soha sem koldulnak. Élnek, mint az ég madarai, abból, a mit hoznak a hivek. Ha minden elfogyott, haranggal appellálnak a nép irgalmára.

---

[1]) Ha nem tévedek, Montalembert Les moines de l'occident-jában fordulnak elő sz. Columb. idevonatkozó szabályai. Monachus, qui sub eodem tecto cum foemina noctem transegerit, disciplinae ictibus 300 vapulabit.

A benczék tovább mennek. Nem is harangoznak. Élnek a missarum stipendiumból (a sensi egyházmegyében 1 3/4 franc) és abból, a mit a községekben evangelizáló tagjai kapnak. Az alamizsna különben nem hiányzik. Egy alkalommal, valakitől, ha nem tévedek, 1800 francot kaptak. Hogy bőségben nem usznak, természetes. A prior egy időben ajánlta nekünk, hogy jó volna leszokni az evésről. Máskor meg szent Teréz szigorú szabályaival vigasztalt: Sorores manducabunt, si quid habebunt. Hiába: Justus ex fide vivit. Krisztus urunk szavaiból a feltétel: quaerite primum regnum Dei et iustitiam eius megtartatván, — az igéret: cetera adiicientur vobis beteljesült mindennap. Annyi bizonyos, hogy az egész congregatio általános visitatora elszörnyűlködött, midőn megismerte a zárda problematicus jövedelmeit. Pedig hazájában Olaszországban, megszokhatta már a zárdák desperált viszonyait.

A szerzetesek főczélját olyan szépen fejezi ki szent Pál: Quae desunt passionibus Christi pótolják önmagokon és mások helyett. A szigorú életmód még a környék szegény szénégető népét is meghatja. A paterek rendes foglalkozása még: a plébániákon ha meghivatnak, segédkezni, gyóntatni, egyszóval missiókat tartani. Haszontalanul nem eszik kenyeröket. Főnököm állitása szerint: még az ujonczszerzetes is megszerzi azt, amibe kerül. És ha az irgalmas nénike évenkint csak 210 osztr. é. frtba kerül: egy szigorú benczés sem fog annyit költeni, mint mennyit irigyeik és ellenségeik legszegényebbike kevesebb fáradság árán szerezhet.

Még egyet. Ne gondolja valaki, hogy az engedelmesség fogadalma odaveti a szerzetest főnöke önkényének. Ezt is ellenőrzik: fölebbvalói és a káptalan. A visitator előtt minden évben, minden egyes szerzetes, tartozik lelkiismeretesen nyilatkozni főnökéről épen úgy, mint a szerzetes életbe vágó fontosb mozzanatokról.

A Gambetta-aera kiűzte e szerzeteseket lakhelyökből. A szentek szigete, Irország fogadta be őket. Mult-

kor kaptam tőlök levelet. Irországi zárdájokat is eladták a tulajdonosok. Ők csak bérben lakták. Jelenleg Angliában —Devon grófságban nyomorognak — in lacymarum valle. Ha valaki megkönyörül rajtok, kegyeskedjék szándékukra mondandó szent miséket vállalni. Multum dat, qui cito dat. Sok helyről küldött 1—2 intentióból sok jöhet össze. E lapok főt. szerkesztősége bizonyára kegyes leend azokat hozzám juttatni.

Talán még hallunk rólok.

Gr.

JOHANNA PAPISSA.

Döllinger után.

Szerző már állásánál fogva is oly tekintélyt adott művének, „a pápák történetének" aminővel hasonló irat nem birt. Troppauban született, mint dömés, sokáig volt pápai káplán és poenitentiarius, mint ilyen természetesen a pápai udvarban lakott, követte az akkoriban mindenhova vándorló Curiát és mint kinevezett gneseni érsek meghalt. Könyve mintegy hivatalos jelleggel birt, mintha a Curia adta volna ki. Ilyképen készségesen fogadták a papissa történetét is, mely Márton krónikájába foglaltatott. A mondának itt meglevő alakja uralkodó lett és igen sokan megelégedtek azzal, hogy a mesét eme krónikából szóról-szóra leirták. Márton ugyan e papissáról semmit sem tudott, tehát nem is irt róla, csak halála után egynehány évvel toldották könyvébe a mondát. Az is bizonyos, hogy Márton maga rendezte munkájának második kiadását, mely II. Miklósig, 1277. évig terjed, mig az első, IV. Kelemen (1268.) idejéig ér. De elrendezése hasonló az elsőhöz. Minden pápának, és szemben minden császárnak annyi sor jutott, ahány évig

uralkodott, és minden oldalon 50 sor volt, tehát egy félszázadot foglalt el. Ilyképen azon példányokban, melyek a szerzőnek eredeti felosztását viselték, csupán ott csinálhattak toldalékokat vagy bővitéseket, hol a pápára vagy a császárra vonatkozó történeti mondanivalók, az uralkodás idejére szánt sorokat ki nem töltötték. Pápát bucsuztatni mind magának, mind pedig a leiróknak, (ha a könyvnek beosztását megtartották) lehetetlen volt, a részletes idő felosztása miatt, minthogy minden sor egy évszámot tett ki, és minden pápa- és királynak uralkodási ideje pontosan van közölve. Ennélfogva nem lehetett volna a papissát kihagyni, ha eredetileg valóban benn lett volna a könyvben, és ki nem hagyhatta volna a másoló sem, ha a könyv beosztásához szorosan ragaszkodott.

A papissa tehát Martinus legrégibb kéziratában nem található, hiányzik névszerint azokban, melyek a szerzőnek tüzetes időfelosztási rendszerét megtartották. Azon vélemény, hogy maga Márton tette volna be könyvének maga által rendezett utolsó kiadásába, szintén alaptalan; mert a papissa nyoma azon kéziratokban nem található, melyek III. Miklós idejéig terjednek. Echard már több ilynemű kéziratot emlitett.[1]) A müncheni állami könyvtárban levő szép aldersbachi kéziratban szintén igy van a dolog.[2]) Hanem találhatók oly kéziratok, amelyekben ezen mese a lapnak szélén van megirva, vagy mint magyarázat oda toldva.[3]) Lassankint, erőltetve a szövegbe szorittatik. És pedig vagy ugy, hogy III. Benedek, Leo utóda, kirekesztetik és ennek helyébe tétetik, mint ez 1302. évig terjedő hamburgi codexben, vagy pedig ugy, hogy az többnyire idegen kéz által, évszám nélkül, mint utómondat, vagy csupán mint monda IV. Leonál üresen hagyott helyre van téve, vagy végtére pedig úgy, hogy

[1]) Quetif. et Echard. S.S. O. P. I. 367. Lequien orbis,

[2]) Aldersp. 161 fol. Pergam.

[3]) Archiv für ältere Deutschegeschichtskunde emlittetik VIII. 657.

harmadfélévet nyerjenek a papissának, a szerző egész időrendszerét felzavarják, ugy hogy Leo több elődét korábbi időre helyezik, vagy egyes pápáktól elvesznek egynehány évet. Azon buzgalom: a papissát minden áron a könyvbe bevezetni és még az időszámitásban való leglényegesebb változásoktól sem riadni vissza, valóban szembetünő. Sőt épen az, mi Martinus könyvének nagy becset kölcsönöz, az annyira szorgalmasan összeállitott idő és sor szerinti beosztásokat feláldozták több kéziratban [1]) csakhogy a papissát betolhassák, vagy minden pápához a lap szélére egy évet hozzáadtak, csupán hogy az ellenmondást, mely a papissa és a szerző időrendjével szembeszökik, eltakarják.

A papissának becsusztatása körülbelül 1278-tól 1312-ig történt, minthogy luccai Tolomeo, ki történelmi munkáját 1312-ben befejezte, megjegyzi:[2]) Mindazon történészek, kiket eddig olvasott, IV. Leo elődének, III. Benedeket nevezték, csupán Polonus Martinus szúrta közbe az angol Jánost. Ez által két dolog adatott tudomásunkra: 1-ször, hogy Tolomeo a szorgalmas gyüjtő, Martinus krónikáján kivül nem ismert egyetlen egy iratot sem, amelyben a papissa emlittetett volna; 2-szor, Martinusnak általa ismert példányaiban már be volt irva, mert ha a szélén találta volna, az bizonyára fokozta volna Tolomeo gyanuját és minden esetre megemlitette volna. A papissáról szóló monda elterjedésének másik eszköze volt a „Flores temporum" czimü krónika, mely Martinus minorita, Hermannus Jaunensis, Gigas Hermannus nevek alatt számos kéziratokban található, Echard, és más alakban Meuschen által nyomatott és a későbbi krónikák közől, Martinus Polonusé után legjobban volt elterjedve. Hanem ugy látszik, hogy csupán Németországban használtatott. 1290 évig terjed és valóságban

[1]) „Nulla chronologia, sed adest fabula," mondja Echard Martinusnak több kéziratáról, melyeket ő látott p. 369.

[2]) Hist. eccl. 16. 8.

nem több, mint Martinus Polonus művének kivonata, mint ezt a szerző maga is bevallja. Eccard és mások véleménye szerint a szerző Martinus minorita, 1349. évig való folytatója Hermannus Jaunensis vagy Gigas.[1]) Mig Pertz[3]) véleménye szerint, ami Martinus minoritának neve alatt van nyomtatva, az csak rosz kivonat Hermannus Gigasból, ki 1366-ban meghalván, krónikáját csak 1290-ig irta meg. Martinus minorita és genuai Hermann közt ugy látszik oly viszony létezik, hogy az utóbbi a minoritának neve megemlitése nélkül, munkáját leirta némely kihagyásokkal és bővítésekkel.[4]) Márton a poenitentiarius, azaz Martinus Polonus főforrásul jeleztetik. Minden kétségkivül a Johanna papissáról szóló mese tőle származik és a sokkal későbbi krónikákba csupán egy utómondattal bővitve szállt át, azaz a szerző vette át, minthogy oly kéziratok, melyekből hiányzott volna, nem ismeretesek előttem. Hasonlóképen az ugynevezett Anastasius egynehány kéziratába, vagyis a pápák életrajzainak legrégibb gyüjteményébe szorittatott be ugyanazon alakban, mint Martinus Polonusnál van felemlitve. Itt a szövegnek szószerinti értelme sem engedi meg a valószinűséget, hogy eredetileg bent lett volna a papissa; a toldás csupán meggondolatlan önkény eredménye lehet, vagy ugy mint a heidelbergi kézirattal történt, hogy III. Benedek kidobatott és helyére Johanna tétetett. Más példányokban későbbi kéz irta be a lap szélén, oldalvást vagy egészen lent.[5])

Rémi Alfons.

(Folytatása következik.)

---

[1]) Archiv. der Gesellschaft für deutsche Geschichtskunde VIII. 835.

[2]) Archiv. I. 402. 6.

[3]) Archiv. VII. 115.

[4]) Brunz, Gablernek Theolog. irod. ujságában. 1811. VI, köt. 88. l. Brunsnak volt egy kézirata Helmstädtben, mely kézirat minorita Hermannak tulajdonittatott. Itt azonban szerzőnek a neve: Hermannus ordinis S. Wilhelmi.

[5]) Gabler kisebb theolog iratai I. köt. 416. lapon.

IRODALOM és MÜVÉSZET.

Die heilige Communion. Ihre Philosophie, Theologie Praxis. Von John Bernard Dalgairns. Priester des Oratoriums des h. Philippus Neri zu London. Zweite Auflage. Mainz. Kirchheim. 1882. Nyolczadrét 500 lap.

A szerző angol convertita; született Guernseeben 1818-ban. Mint Newnam jó barátja azon komoly iránynak hódolt, mely az angol jeles tudósok jobbjait az egyházba visszavezette. Dalgairns 1845-ben convertált és miután Rómában az Oratoriumba lépett, 1845-ben visszatért hazájába.

A mű lelkesült meleg hangon van irva, és rendületlen meggyőződés sugallja a sorokat. A tudomány és a hit karöltve lép föl benne s mindkettő azon különös előnynyel dicsekszik, hogy erejök számtalan harcz és küzdelemben lőn győztesen próbára téve. Nem a kiskorától fogva szent, hivő, tagadás és káromlástól ment körben nevelt férfiu meggyőződése és tudománya beszél itt, hanem a magára hagyatott kutatás szólal fel, mely a hagyomány és történelem fonalán az Isten kegyelmének vezérlete alatt jött az igazság birtokába.

A mű három részét a czimlap mutatja be. Az első rész az oltáriszentség philosophiáját, vagyis azon oldalokat világitja meg, melyek által az oltáriszentség a bölcsészet tanaival érintkezik. Nem tételezve föl a rendszerek ismeretét, az első rész nehéz és kevésnek van szánva, jóllehet a rationalistikus mozgalom mind tágabbra vonja szét a kört, melyben az előadott ismeretek szükségessége követelően lép föl. E körben helyt foglal mindenekelőtt a papság. Tagadhatlan, hogy a papnak nemcsak rendületlen hittel kell birnia az oltáriszentség iránt, hanem szükséges, hogy az intellectualismusnak a korszellem által nagygyá növesztett kételyei és kérdéseire is megfelelni tudjon. Nem elég most azt mondani: Isten előtt

minden lehetséges; ez nem elegendő praeambuluma a hitnek ott, hol az ész épen műveltsége és ismeretei gazdagságában látja a hit akadályait. Mert a modern természettudományok neveltje méltán megfelelhet: a lehetetlen nem lehetséges Isten előtt sem; már pedig lehetetlen, hogy a test térfogat nélkül létezzék, tehát lehetetlen az oltáriszentség. Ez esetben egyedül a bölcszészet nyujthat segédkezet; mivel ez tisztázza a test lényegét, a testnek a térfogathoz való viszonyát, a térfogat és kiterjedés mibenvoltát. S ha nem is tudjuk bizonyossággal kimutatni, miben áll a test lényege, czélunkhoz vezet annak fölismerése, hogy a lényeghez a térfogat nem tartozik, s ennélfogva a lényegtől Isten akarata szerint elválasztható.

Dalgairns nem csatlakozik egyik rendszerhez sem, beéri ő avval, hogy kimutassa, miszerint úgy az ó-, mint az uj bölcsészeti irányok és tanok érintetlenül hagyják az oltáriszentség titkát és összhangban állnak lehetőségével, kezdve Aristotelestől Kantig. „A folyomány, melyet vonok az, hogy a kiterjedés lényegében vizsgálva és az anyag semmiesetre sem egy s ugyanazon fogalom s bebizonyitom ezt az által, hogy kimutatom, miszerint az ellenkező véleményt sok elsőrangú tudós tanitá. Czélomra nézve elégséges, hogy ily tanok vannak elfogadva. anélkül, hogy a különböző iskolák párthivének valljam magamat.“ Elismeri, hogy nagy hajlama van a tanok iránt, melyek a „velünk született fogalmak,“ „a szükséges igazságok,“ „a közvetlen ismeret“ s más eféle elnevezések alatt hirdetik, hogy az erkölcsi és metaphysicai igazságok csiráit Isten fekteté az emberi lélekbe. A szó alatt tévely lappanghat, e részben szent Tamáshoz kell szegődnünk s az ujabbkori bölcszészek és Gerdil állitásait túlzóknak nyilvánitanunk. A bölcszészeti rész alapvető kifejtése után gyönyörrel mélyed el a theologia magasztos tanaiba, mely az oltártitkában nemcsak kutat és tanit, hanem egyszersmind gyönyörködik. De ha a legszárazabb scolasticus szive érzelmeit vegyiti syllogis-

musaiban, midőn e titokról elmélkedik, mennyivel érzelmesebb és gyengédebb és melegebb a szerző, ki azon nagy előnynyel is dicsekszik, hogy mindezen tárgyalásokon át nem veszti el szemei elől a szentség gyakorlati célját, Istennek e titok alkotásában követett tervét; Isten mindenhatóságát és műveit szeretetéből eredezteti, azokat céljaira vonatkoztatja s mindezen tényezők által a hitnek, mely szeret, nyujt tápot.

Az oltáriszentség philosophiája és theologiája után áttér az áldozásra, és miután világitásba helyezte az egyház mult századainak gyakorlatát, szabályokat ad az áldozás gyakorisága iránt. Az egyház fönállása óta csak négy században mondható ritkának a szent áldozás. Akár az előadást, akár az alapos tudományt és a gazdag ismereteket veszem tekintetbe, csak dicsérettel halmozhatom el. Az áldozás története oly vonzóan és élénken van előadva, hogy az olvasó csakhamar föltalálja magát az egyház messze vagy közel multjában, és érzi a szellemet, mely onnan feléje leng. Nincs a könyvben azon pharisaeusi irány képviselve, mely a régi egyházat a földről elemeli és oly állást jelöl ki számára, melylyel csak egy jansenista vagy mindenesetre a jelennel elégedetlen bujdosó képzelmében bir. Helytelen az elv: hogy a keresztények azért áldoztak valamely korban gyakran, mert szentek voltak; helyesebb ez: akkor áldoztak többször, mikor nagyobb és folytonosb veszélyek közt éltek. S mi lesz akkor a következtetés ha korunkra alkalmaznók a tételt. Az, hogy korunkban a a szent áldozásnak gyakori fölvétele a buzgóság nélkülözhetlen kelléke, s a hol az nem történik, ott vagy nincs vallásos hitélet, vagy a lelkiatyák tudománya és belátásában van hiány, melyet az öntudatlan rigorismus megközelithetlen fönségével tölt el. Átszövődik az egészen a helyes mértéket tartó erkölcstan jeligéje: Sacramenta propter homines és hozzátesszük peccatores. — „Finom Pelagianismus rejtőzik mindazon, a tökéletlenek gyakori áldozása ellen koczkáztatott állitásokban. Sokak theologiájában a tannak, hogy Isten kegyelme nélkül semmire

sem vagyunk képesek, nincs gyakorlati értéke ; ugy éreznek és tesznek, mintha minden tökéletlenségük tőlük függne.... A szent áldozás többet fog eszközölni, mint sok erőlködés." „Nem szükséges, hogy minden tökéletlenségünket már legyőztük legyen, elég lelkesen akarnunk és kivánnunk a szabadulást. A gyakori áldozó legyen a vágynak embere."

A tulzás ellen mindkét részről biztos gátakat emel, támaszkodva az egyház tanára és a kor szükségleteire. Kijelöli az oltáriszentség helyét a modern társadalom minden rétegeiben s útmutatásokat és elveket nyujt, melyek nyomán az egyház életteljének hathatós eszközével, az oltáriszentséggel befolyhasson, erősítve, vigasztalva, buzdítva, éltetve az élet küzdelmeire. Az utolsó fejezeteket, melyek a könyv tekintélyes részét képezik, bárkinek a legmelegebben ajánljuk ; ezek : A szent áldozás történetet A szigor és a rigorismus. A tökéletlenek áldozása. A határvonal a szent áldozásban. A bünösök szent áldozása. A világiak szent áldozása. — Látnivaló, hogy e kérdések sikeres fejtegetése tapintatos erkölcsi érzéket és biztos itéletet föltételez, az elismerés pedig, melyet magának kivívott bizonyitja, hogy e kellékeket a szerző az egyháztörténet és az egyház szellemének ismeretével és az oltáriszentség iránt való forró szeretettel egyesíti.

Petheö Rudolf.

Ó- és ujszövetségi bibliai történetek a középtanodák számára. Schuszter nyomán Róder Flórent sz.-ferenczrendi áldozártól. Budapest. Franklin-társulat. 1883. 2 köt. Egy-egy kötet ára : 60 kr.

Ha nem léteznének „a magyar püspöki kar által megállapított rendszabályok, tantervek és utasítások a népiskolai ügyre nézve" és nem foglaltatnék ezekben világosan, hogy „az első évben a bibliai történetből a legfontosabb események tárgyalandók" ; a második évben : „a kis bib-

lia majd minden czikkelye előadható"; a további években: „a bibliai történetek a középbiblia nyomán magyaráztatnak és betanittatnak": akkor helyén volna talán megemlékezni ez alkalommal, midőn a fentebbi művet szándékozunk ismertetni, azon élénk vitatkozásokról, melyek a németországi hitoktatókat annyira foglalkoztatják, és a körül forognak, nem lehetne-e a biblia tanitását teljesen elhagyni és csak a káté magyarázatára és betanítására szoritkozni.

Ha a hittanítás czélja egyedül az volna, hogy nagy nehezen elsajátitsák a gyermekek azt, mit elkerülhetlenül tudniok kell, akkor lehetne kétségessé tenni a biblia tanításának szükségességét. De mivel beljebb akarjuk őket vezetni a hit tanainak szentélyébe, azért kell hogy előadassék a biblia épen úgy, mint a katekizmus. Azonban bizonyos fokozatot kell tartani. Azért rendelik a püspöki utasitások is a biblia tanitásának más és más módját az egyes osztályokban. Az első évben a biblia csak mellékes tárgyát képezi a tanitásnak — mintegy illustratióját adván a hit tanításainak. A második évben káté és biblia egyenjogúságot nyernek, a mi aztán a további években is megmarad. Különben is meg kell vallania mindenkinek, hogy a szent történetben foglalt egyes tények legszilárdabb alapjait adják a hitigazságok épületének, támpontokat nyujtván azok olyatén közlésére, hogy az ember a hit igazságait necsak könnyen megérthesse, hanem emlékezetében szilárdul meg is őrizhesse. Mennyi bizonylatokat találunk a szentiratokban az Isten léte és tulajdonai mellett; mennyit a Megváltó tana, vagy a megigazulás mellett, mindenki tudja. Hogy pedig az erkölcsi igazságok megalapitása főleg a szent történetek segitségül vétele mellett eszközölhető legeredménydúsabban, az általánosan ismeretes. Joggal mondja azért Hamann, hogy „minden egyes bibliai történet oly jövendölés, mely minden egyes ember életében teljesedésbe megy. Ha azonban az elemi iskolákban szükséges a biblia tárgyalása, még inkább kell,

hogy történjék ez a középtanodákban, melyek számára a jelen mű is készült. Innen magyarázható a törekvés is, minél világosabb és érthetőbb modorban feldolgozott kézi könyveket nyújtani az ifjuságnak.

A némelyek által Lhomondnak tulajdonított, azonban nagyobb valószinűség szerint Durandi által szerkesztett „Abrégé de l'histoire sainte", mely a 18. század elején 1735-ben jelent meg Párisban 1 kötet 12 rétben, volt egyike az első és sikerültebb e nemű kisérleteknek. Célját, mely, kell hogy legyen minden bibliáé, igen szépen mutatják „Előszavának" e mondatai: „En composant cet Abrégé jai choisi seulement, parmi les événements, ceux qui pouvaient donner une grande idée de Dieu, de sa bonté et de sa toutepuissance; j'ai cherché tous les traits qui peuvent inspirer de la docilité aux enfants, leur apprendre le respect qu'ils doivent â leurs parent et á ceux, qui les élévent, faire nâitre en eux l'amour de la vertu, l' horreur du vice; en un mot tout ce qui peut en faire d' honnetes gens et de bons chrétiens."[1]) Legkitünőbb e nemű könyv azonban elvitázhatlanul Dr. F. Schuster: „Handbuch zur bibl. Geschichte" czimü világszerte elterjedt és már sok idegen nyelvre lefordított műve.[2]) E kitünő munka nyomán készült fentebbi uj bibliai kézikönyv is, mely már több kitünő szerző művéből is felvette mindazt, mit a jeles szerző tárgyához alkalmasnak, kitűzött célját előmozditónak itélt.

Könyvünk két kötetben, 100—100 történettel felöleli a szentirás egész tartalmát, nem válogatván ki, mint eddigi kézikönyvünk a legfontosabb eseményeket, hanem adva mindazt, miről e czím alatt: bibliai történetek, irni lehet. Az ó-szövetségi történeteket három szakaszra osztva tárgyalja. A szorosan vett bibliai anyagot bő jegyzetekkel kiséri, melyek felvilágositást nyujtanak azon helyekre

[1]) Préface. 4. 5.

[2]) Lefordittatott a legujabb adatok szerint: franczia, holland, angol, nyelvre; (három helyen); továbbá olasz, cseh, magyar, szlovén, horvát, két helyen lengyel nyelvre; végül a hajós- és barátság-szigetek lakóinak nyelvére.

nézve, melyek vagy nehezebben érthetők, vagy némi tájékoztatást igényelnek a zsidó nép sajátszerű vallási, polgári és társadalmi viszonyainál fogva. Ez utóbbiaknak különös pontokat szentelt a szerző, a 41. és 42. §§-okban részletesen leirván a frigyszekrényt, az aranyozott asztalt az edényeket, az oltárokat, áldozatokat, ünnepeket és a papi személyzetet. Horácz szerint: „Obscurus fio, dum brevis esse laboro.“ Szerzőre e szavakat alig alkalmazhatnók. Jegyzetei rövidek, de világosak és magvasak és követik a „probatissimos auctores.“ Dióhéjba szoritott kivonatai e jegyzetek azon érdekes tudnivalóknak, melyek pl. Zschokke bécsi egyetemi tanár nálunk jól ismert kitünő munkájának jegyzeteiben találhatók. Érinti szerző a teremtési napokat, a paradicsom helyét, a hosszú életkort, a zsidók pusztai vándorlásánál szóba jövő kérdéseket, az egy nyelvet, Lóth nejét, Rebekka és Jákob bünhődését, stb. stb. ily kérdéseket és leggyakrabban az emlitett tudós tanárral argumentál. A papi személyzetnél a főpapról szólván, mondja: „Hihetőleg e napon (dies expiationis) mondotta el a nép fölött a nagy áldást, mely igy hangzott: „Az Ur áldjon és őrizzen meg téged“ stb. E megjegyzés nem egészen helyes. Ezen áldási formulát u. i. a papok végezték rendesen, „und war täglich nach dem Morgenopfer mit aufgehobenen Händen gegeben“, irja Scholz: „Die hl. Alterthümer d. Volkes Israel.“ I. köt. 76. lap. Szerző valószinüleg az áldás neve után indult. Ezen ünnepélyes áldás u. i. „Áaron áldásának“ hivatott. (Sir. XXXVI. 22.) Azonban kiszolgáltatói a papok valának. (L. Dr. H. Zschokke. „Historia sacra.“ 79. hol röviden az áldás mystikus jelentősége is kifejtetik.

Az érdekesen és ügyesen szerkesztett jegyzetek értékét növelik az igen jó illustratiók. Tanulságosak továbbá a helyenként előforduló „nemzetségi táblák“ hasonlóképen a bárka részletes nézetei.

A Birák sorából ki van hagyva Abimelech, ki pedig: „Országla Israelen három esztendeig.“ (Bir. IX. 22.) Avagy talán azért hagyta ki szerző, mert: „*királylyá* tevék Abi-

meleket a cserfa mellett, mely Szikemben vala ?" (Bir. IX. 6.) Ha a *király* név emlitése miatt záratott ki Abimelek, akkor Saul történetének bevezető szavaiban kellett volna róla megemlékezni, a mi szintén nem történt. Egyébként azt hisszük, csak véletlenül maradt ki Abimelek, mert minden biblikusnál a birák között szerepel és kell is hogy szerepeljen.

A felvilágositó jegyzetek az egész szenttörténet folyamán előfordulnak : Illésnél, Jónásnál, Dánielnél, a makkabeusi testvéreknél stb.

A 97. §. a szentirás görög forditásáról, a hires LXX. forditásról szól és Aristeas elbeszélése nyomán adja a LXX. keletkeztének történetét. Adva még a Makkabeusok, a hős Eleazár megható történetét, befejezi szerző, az ó-szövetségi részt a zsidók sorsának ecsetelésével azon napokban, midőn már „minden el vala készülve a Megváltónak eljövetelére", és áttér az ó-szövetségi szent történetekre, áthidalván a két idő közötti nagy tért egy magvas „Bevezetéssel", melyben a két, az ó- és ujszövetségi törvény közötti különbséget és mindkettőnek okait fejtegeti. „Valamint az embernek, — ugymond — életkora minden szakában ugyanazon igazságra van szüksége, de különféle módon : ugy a kijelentésnek is különböző időben, különböző módon kellett történnie." Az ó-szövetséget aztán az emberiség gyermek- és ifjúkorához, az uj-szövetség idejét pedig tökéletes férfikorához hasonlitván, mondja : „Most már oly törvény vált szükségessé, mely a kegyelem segitségével szeretetből teljesittessék — és igy az igazságnak többé nem csupán képekben, hanem a maga valóságában kellett előadatnia."

Az ujszövetséget szerző 2 szakaszra osztja. Az első Jézus ; a második az apostolok és az első egyház történetét foglalja magában. Aztán adja szerző az Üdvözitő egész életét, nagy részletességgel, kisérve azt jó archeologicus jegyzeteivel, vagy erkölcsi buzditásokkal. Szerző ugyan előszavában azt mondja, hogy a régi Róder-bibliában foglalt tanulságokat elhagyta, de hasonló czélu velős meg-

jegyzésekkel az ő müvében is gyakran találkozunk, a nélkül, hogy ez a mű becséből valamit levonna, sőt azt hisszük, csak növeli. Mert valamint az ó-szövetségi történetek, úgy az uj-szövetség számtalan eseménye is igen alkalmas arra, hogy az ifjuság szivébe komoly erkölcsi elveket csepegtessünk, vagy mint már a régi „Abrégé“ szerzője mondotta: oly megjegyzéseket tegyünk, melyek a gyermekek gyöngéd és fogékony sziveiben „szeretetet szüljenek az erény és undort a bűn iránt.“ A szent történetek előadását megelőzi a négy szent evangelista rövid élettörténete, irataik keletkezése, emblemàik, ünnepeik. Kár volt elhagyni Palestina földrajzát. Szerző előszavában okadatolja eljárását. Kiadta ugyanis szerző már korábban Palaestina földrajzát e czimű munkájában: „Bibliai föld- és országismе.“ Budapest. 1874. E körülmény azonban azt hisszük, nem zárja ki azt, hogy bibliai történetében függelékül tárgyalja Palestina földrajzát. Müvét első sorban tanulók számára irta. Tekintettel a tanulók sokféle körülményeire, nem hagyandó figyelmen kivül a taneszközök költségessége sem. A bibliai történetek mellé tehát meg kell majd szerezniök még e harmadik művet is. — Hiszen iratni is lehetne — az igaz. De az alsóbb osztályokban a terjedelmesebb irás sok nehézséggel és nagy idővesztegetéssel jár.

Egyébként tekintetbe véve a jelen mű gondos szerkesztését, a tanulságos jegyzeteket, az egészen elömlő világosságot, az irály könnyed folyékonyságát: lelkesült örömmel üdvözölhetjük szerző buzgalmát, melylyel az eddigi bibliai kézikönyv hiányosságát pótolni igyekezvén, eszközölte, hogy e fontos és magasztos tárgy tanitása uj és mindenesetre eredményteljes térre vezettessék. Kissé terjedelmes a könyv, az igaz. Azonban minden tanitó, ki e könyvet használatba veendi, könnyen fogja elhagyhatni azon részleteket, melyek a könyv terjedelmességét okozzák és a melyek az oktatás minden legcsekélyebb csorbitása nélkül elmaradhatnak. Azt hiszem továbbá, hogy szerző vezéreszméje, mely után a terjedelmesebb feldolgozásra

határozta magát, az volt, hogy müvével nemcsak az iskola szük keretének, hanem az egész életnek akart szolgálatot tenni; óhajtván azt, hogy birjon a tanuló egy könyvet, melyet későbbi éveiben is örömmel, élvezettel forgat, melyből okulást, szellemi üdülést merithet.

Hiszen a biblia oly gyönyörü könyv! „Meg kell vallanom, — mondja Rousseau, hogy a szentiratok fensége csodálatba ejt. A bölcsek pompadús könyvei, elenyészőleg kicsinyek a szent könyvekhez, melyekben a legtisztább erkölcsi elvek, a legmélyebb bölcseség és az indulatok feletti szükséges uralom tanittatnak.“ A szent könyvek egyszerü olvasása elég, hogy vallásos meggyőződésünkben, hitünkben erősödjünk. Mi sem óhajtandó tehát inkább minthogy minél gyakrabban forgassa minden hivő a szent irást, „az élet és örök igazság könyvét,“ mint Colmár, néhai mainzi püspök, a szentiratokat nevezi. „Olvashat-e téged valaki, — folytatja ő — a nélkül, hogy benned vigasztalást, buzditást, erőt és igazságot, még pedig szívreható mennyei igazságot ne találjon?“ Ma többet olvasnak közönségesen az emberek, mint évtizedekkel ezelőtt. De szentirást? Ezt hiába keresnők — vagy megtalálnók talán valamely poros zúgban. E czélra sokat tehet e könyv mert terjedelmes. Pótolhatja az egész szentirási szöveget. Belőle megismerhetni az egész bibliai történetet. Az elbeszélés szorosan ragaszkodik a szentirás nyelvezetéhez. A legszebb történetek egészen szöveghűen idéztetnek. Jelen mű e tekintetben szépen visszatükrözi a szentirás szellemét, a mi pl. hiányzik Schmid Kristóf bibliai kézikönyvében, mely ugyan világosan és érthetően beszéli el a szent történeteket, de nem ment az önkényszerűségtől épen azon okból, mivel igen eltér a szentirás elbeszélési modorától.

Miután tehát a könyv a középtanodák számára készült, és talán nem is a fentebb jelzett távolabbi czél nélkül, ennélfogva terjedelmét nem rójuk fel hibául. De ha szerző — a mint óhajtandó — az alsóbb iskolák számára is kiadná müvét, mindenesetre redukálnia kellene a terje-

delmet. Ezen esetben azonban a kérdések és feleletekben való szövegezést is lehetne mellőzni. A gyermekek szeretnek beszélgetni. Szépen elmondják a kicsinyek is a nekik oly kedves történeteket. Sokféle kiadást sem kellene rendezni, hanem úgy tenni, mint Schuster tett, ki csillagokkal és keresztekkel jelelte meg egy és ugyanazon könyvben a különféle osztályok számára határozott tananyagot.

A mű külső kiállitása, mint ezt már a Franklin-társulattól is megszoktuk, igen tetszetős. Gondos munkára vall a szép kiállitásu madártávlati térkép is, mely a második kötet végén méltó befejezését képezi azon műnek, melynek szivből minél nagyobb elterjedést kivánunk.

Walter Gyula.

Das Weib im Alten Testamente. Von Dr. H. Zschokke, Prof. der Theologie an der k. k. Universität im Wien. — Kirsch, Wien, 1883. 141 lap.

Még csak nemrég mutattuk be t. olvasóinknak a fáradhatlan Dr. Zschokke „die biblischen Frauen“ czimű jeles munkáját (l. jan. füz. 1883.) — és ime, ismét van alkalmunk egy uj, habár kisebb, de nem kevésbé jeles és érdekes müvének megjelenését registrálni. — Ennek tárgya, mint már a czimből is gyanitható, rokon az előbbiével, a nélkül azonban, hogy annak akár pendantja, akár függeléke lenne. Önálló munka ez, amely mégis szépen illik amahoz. Mert mig a „biblische Frauen“ rendes egymásutánban, a szentirási történet folyamában előforduló nőkkel foglalkozik, azoknak jellemrajzát adja, vagy az eseményekre gyakorolt befolyásukat vázolja: addig a „Weib im A. T.“ általánosságban szól az ó-szövetségbeli nőről; elmondja, mi volt a nő, milyen volt helyzete az ó-szövetségben, tekintve életének minden phasisát.

Mindjárt meglátszik, hogy Sz.-nek — mint ezt előszavában maga is bevallja, — már a „biblische Frauen“ eszméjének megragadásánál szándéka volt egy oly művet megirni, melyben mindaz, ami az ószövetség szent köny-

veiben a nőnemre vonatkozik, felölelve legyen, következőleg azon momentumok is, melyeknek eme második munkájában adott tért. Azonban mindenesetre nagyon helyesen tette, hogy ezen önálló monographiát nem olvasztotta azon inkább történelmi szinezetű munkájába,— vagy hogy nem csatolta ahoz függelék gyanánt, aminek különben is nagy lett volna. Az alap, melyen Sz. ez uj munkáját épiti, szintén a szentirás. Ennek adatai szerint rajzolja az ó-szövetségbeli nőt mint leánykát, mint hajadont, mint jegyest, mint feleséget, mint anyát, mint özvegyet; majd a repudiált nő s a szolganő helyzetét festi, miközben igen szépen ecseteli a zsidók házasságának méltóságát, valamint alkalmat vesz magának elénk állitani az erényről, a házi békéről megfeledkezett nőt is, kiről a szent iratok, különösen a Siracidesé oly sokat beszélnek.

Látjuk, hogy a felosztás nemcsak logikus, hanem a lehető leghelyesebb. A szentatyáknak örökszépségű mondásait, ahol csak alkalma nyilik, idézi Sz., habár nem oly nagy számmal, mint a „biblische Frauen"-ben, de ezt mindenki természetesnek fogja találni, aki meggondolja, hogy a szentatyák homiliáikban vagy irott elmélkedéseikben nem általánosságban szólnak a bibliai nőről, hanem concret példákat hoznak fel. Végül a házasságról szóló czikkekben tekintettel van azon, hogy ugy fejezzük ki magunkat, házasságjogi szabványokra is, melyekkel a Talmud kibővítette, vagy mint héber tudósok állítni szeretik „tovább képezte, kifejlesztette" a mózesi törvény idevágó rendeleteit.

Különösen kiemelendők, mint a legszebbek, a házasságról s a házastársnőről szóló paragraphusok. Az elsőben nem csekély fáradsággal gyüjtötte össze Sz. a szentirás különböző helyein felsorolt házasságjogi adatokat s tudományos alakban tárgyalja egymás után az absolut és relativ házassági akadályokat; — a másodikban világos képét nyujtja az ókor népeinél a házasságról táplált fogalmaknak s ezekkel szembe állitja a házas-

társnőnek helyzetét Isten választott népénél, mely a kinyilatkoztatást birta. Mig amott a nő nem volt egyéb, mint rabszolga, örökös fogságra kárhoztatott áldozata a férj durva szenvedélyeinek: addig a zsidó nő egyéni jogokkal bir, mint ki ép úgy az Isten képére és hasonlatosságára van teremtve, mikép a férfi, s habár alárendeltetése a férjjel szemben természettörvénynyé vált a bünbeesés folytán, még sem rabszolgája annak, hanem hitvese, kinek a házban, a családban s néha még tágabb körben is szava van. Némely ószövetségbeli nő döntőleg folyt be a zsidónép történetébe is, elég legyen Debborára, Judithra, Estherre emlékeztetnünk.

De a többi részek is igen vonzók és érdekesek, s valóban, e könyvvel kezében az ember tiszta fogalmat szerez magának az ószövetségi zsidóknak családi bel-életéről. Különösen sok haszonnal fogja forgatni e munkát az, ki a studium biblicum iránt érdeklődik, amennyiben az exegesist sok helyütt jelentékenyen megkönnyíti és megvilágítja.

Dr. Kereszty.

Fel a szivekkel. Irta Dr. Zánkay Gyula veszprémmegyei áldozár. Veszprém. Krausz Armin. 1883. Kis nyolczadrét 150 lap. Ára 1 frt.

Ascetikus irodalmunk terén minden mozzanatot annál nagyobb érdeklődéssel kisérünk, minél kopárabb és elhagyatottabbnak ismerjük e tért. Nem is csatlakozunk azok itéletéhez, kik az érdekelteket a német irodalomhoz utasítják s az ez irányban haladó tevékenységet fölöslegesnek tartják. Ha körülményeink közt az ascetikus irodalom fölösleges, akkor az csak a hitélet nyomorára és a vallás érdekeinek fonák fölfogására mutat; — amit különben sok tekintetben constatálnunk kell.

Ha Zánkay ur müvét az ascetikus müvekhez soroztuk, senki se higyje, hogy a keresztény tökéletességről tárgyal, hanem csak a legfontosabb alapigazságokkal foglalkozik. Modern müvelt embereknek van irva, ezekre

való tekintet vezette a tiszt. Szerzőt eruditiójának felhasználásában és ethicus rajzainak megválasztásában. A bűn, a gyónás, a bűnbe való visszaesés, a szokásos vétek, a halál, a halhatatlanság és a pokol képezi a hét fejezet tárgyát.

Az előadás nem követi a száraz didaktikus irányt, hanem szívhez szóló hangon eszmélődik és a szív révén törekszik meghódítni az akaratot, melytől függ a hit és azután az élő hit. Érdekes lesz az előadás számos, ügyesen kifejtett történet, kép, hasonlat által. Az egész meleg, beható hangon van irva, igy pl. a második rész, hol a töredelemről szól, és legjobb tanitóként mindjárt föl is kelti észrevétlenül az érzelmeket.

De figyeljen a tiszt. szerző, hogy a költői szépség és a szellemdús és keresett előadás ne legyen hátrányára a főeszme folytonos kidomborodásának és a tárgy komolyságának. A történet és hasonlat néhol nagyon egymásra halmozott, az ethikus rajzokban Sz. itt-ott áradozó s nagyobb egyszerűség előnyére lenne. A halhatatlanságot nagyon is föltételezi minden előtte kifejtett természetfölötti igazság s azért az a hatodik fejezetben nincs helyén.

A kiállítás a nyomda dicséretére válik. Kivánjuk, hogy minél több olvasó kezéhez kerülne, különösen azon körökben, melyeknek szánva van.

Petheö.

VEGYESEK.

(Veuillot Lajos) meghalt ápril 7-ikén. Okt. 11-ikén lett volna 70 éves. Négy órával halála előtt mondotta: Je vais mourir. Adieu. Priez pour moi. (Meghalok, Isten veletek. Imádkozzatok értem.) Gyóntatója volt Thailhan

jézusrendi szerzetes. Megtestesült időszaki irodalmár, eszménye a kath. hirlapirónak. Éles vitáiban sok embert megkorbácsolt; sirjánál kiengesztelődtek vele. A „Revue du monde Cath.“ vastag füzete merőben Veuillot-val foglalkozik. Külön czikkekben vázolják a magán embert, a költőt, a regényirót, a publicistát. Azután a franczia irodalom képviselőinek nagyszerű nyilatkozatatait mind közlik. Ezek teljes fénybe derítik nagyságát s hatását a közvéleményre Coquille mondja: „Hős katona volt. Homér beszéli, hogy Achilles sisaktollának látásakor önkénytelenül hátráltak az ellenséges csapatok: ugyanezt eszközölte Veuillot czikkezése a szabadgondolkozókra.“ A „Goulois“-ban de Péne igy beszél a halottról. „Ecrivain“ (iró) ez azon egy szó, melyre nézve barát és ellenség megegyeznek. Nem lett a franczia akadémia tagja, amint nem volt Moliere vagy Balzac. Az ő lángesze, tolla azok sorából való, amik hiányoznak e században a nemes társaságnál. Ilyesmit mondott a skeptikus Remusat, Saint-Beuve barátjának: „Annyira szeretem — ugymond — a lángészt, hogy hajlandó volnék arra a gonosz Veuillotra (pour ce diable de V.) szavazni, ha ajánltatnék.“ De V. bele nem egyezett, hogy bárki is ajánlja. Bármilyen elszánt katonája volt is az egyháznak (le soldat enragé), a közéletben kedves, önzetlen, szeretetteljes volt. Azon ember, kinek tintája égetett mint vitriol, a magán életben csupa udvariasság és előzékenység, megtestesült szerénység volt. A kedvesség, nyájas mosolya, fényt öntött rideg, mintegy bevégezetlen arczára. Közelben elbájolta az embereket (V. du prés, etait un charmeur.) Szónok nem volt. Tiz év előtt mi conservativek felszólítottuk Macmahont képviselőségre. Szónokunk volt V. Zavarodva, félénken beszélt. Ugyanigy felelt Macmahon. Azon találkozásban két legrosszabb szónok volt a két tábornok: le maréchal de la France, et le marechal de lettres. De viszont V. volt a legjobb felolvasó. Egyszer Rómában, Bastide urnál, hol Liszt is volt vendégül, Gerbet müveiből, melyet Rómáról irt, olvasott fel valamit, de azt oly

ellentállhatlan édességgel adta elő, hogy belekönyveztek a jelenlevők. Ezen symphonia ért annyit, amennyit Liszt hozott elő ugyanott, szintén hatalmas zongorájából.“ Jenő testvére (Eugen Veuillot) ezeket mondja róla: „Vagy 40 évig a L'Univers kath. hirlappal élt, halt; ez volt mosolyának, haragjának közlönye, örömeitől, bujától ez hangzott vissza; mert a journalismus ezen mesterének voltak fönséges, voltak tréfás órái (heures boufonnes). Megengedte magának a hangulatok keverését, majd érinté Bossuet, majd Rabelais-t, majd Moliere-t. Ép olyan volt, milyennek festette a journalistát. „A hirlapiró talentuma a készenlét (promptitude et trait) és főleg a világosság. A hirlapiró tollának joga van a merész társalgáshoz, éljen is vele. Ámde óvakodjék az apparatustól (a sok idézettől) s főleg őrizkedjék, hogy czikket irván, ne keresse az ékesszólást. Legfölebb pillanatra átkarolhatja, ha találkozik vele.“ A hirlapiró ellentéte a szónoknak. Valóban V. a szónoklatnak nevezetes ellentéte (Le contraire par excellence du rheteur, c'est Louis Veuillot). Cassagnac, a Pays-ben irta; „Francziaország elvesztette benne legnagyobb iróját, az egyház leghatalmasabb támaszát, a hirlapirás mesterét. Az egyház neki köszönheti, hogy elfojtatott hazánkban a gallicanismus, mely búvhelye volt néha a liberalismusnak.“ — Thoureau-Dangin mondja: „Midőn 1840-ben a katholicismus védelem nélkül volt, egyszerre oly született iró támadt hadseregében, amilyen az egész ellenséges táborban nem volt. Támadott, kényszerítette őket, hogy meghallgassák, sujtott engesztelhetlen iróniájával. Igy történt, hogy V. ugyanezt tette a hirlapirodalomban, amit Lacordaire a szószéken, Montalembert a törvényszéknél s az országházban. Ezen két nagy szónokkal azt vitte ki, hogy a katholikusok erőt, bátorságot, önérzetet nyertek, s az emberi tekinteteket megvetették, melyek oly sok főben uralkodtak.“ A „Voltaire lap mondja: C'ètait un rude Athlète. Az egész franczia hirlapirodalom gyászolja. Nyugodjék békében!

(*Konstantinápolyban XIII. Leo pápa ő szentsége megko-*

ronáztatásának évfordulóját) — mint erről a Sziriában megjelenő és az unio érdekeit nagy buzgalommal előmozdító „Ἀνατολή“ czimű görög hetilapból értesülünk — folyó évi marczius hó 3-ikán nagy fénynyel ünnnepelték meg. Daczára a zimankos, hideg időnek s a zuhogó esőnek, melyet a szél a járókelők arczába csapdosott, a távoleső Szentlélek egyháza zsúfolásig megtelt ájtatoskodókkal. Jelen voltak az egyházi rendből: Mgr. Rotelli érsek patriarcha-helyettes, Mgr. Benjamin az egyesült görögök püspöke, a rendfőnökök, világi és szerzetes papság, különféle ájtatos testvérületek és minden szertartású katholikusok, latinok, örmények, görögök, bolgárok, melchisták, maroniták. — A bejárat fölött két franczia zászló között fel volt állítva a szent atya arczképe. A sz.-misét végezé Dr. Dakusz János, a főváros egyházi felügyelője (dékánja). A szent evangéliom felolvasása után Mgr. Rotelli érsek nagy feltünést keltett sz. beszédet intézett az egybegyülekezett sokasághoz, melyben előadván az ünnep czélját, kimutatá, hogy a pápa Krisztus általános egyházának legfőbb pásztora, az egész kereszténységnek csalhatatlan tanitója és minden hitbeli vitás ügyeknek legfőbb birája. Beszédjének második része az uralkodó pápa személyes tulajdonainak, az általa követett békés irányú egyházpolitika ismertetésének, a keleti keresztények iránt tanusitott különös részvétének, tudománykereteének stb. volt szentelve. A szent misét követé „Te Deum“ és a püspök által adott ünnepélyes áldás befejezé a szent ténykedést. — Az idézett lap tanusága szerint ezen ünnepély nagy feltünést keltett és általános igen jó benyomást tett a lakosságra.

(Megjelent.) 1. A kereszténység és korunk. Irta Bougaud Emil. Ford. Dobos Lajos és Spett Gyula nagyváradi áldozárok. III kötet. Nagyvárad. Hollósy. Nyolczadrét 532 lap. Általános a meggyőződés, hogy oly szellemdús, a nagy közönség ize szerinti védelme a kereszténynek, Lacordaire óta nem jelent meg a világirodalomban. Amit Lacordaire a párisi szószéken tett, azt B. az iroda-

lomban cselekszi. Habár közöltünk belőle mutatványt, egy munkatársunk be fogja mutatni a harmadik kötetet. — 2. Ave Maria; a bold. szüz Mária tiszteletére. Irta Kereskényi Gyula, érdi plébános. Püspöki jóváhagyással. Egy fényképpel. Budapest. 1883. Goszleth. Nyolcz. 72 és 22 lap. A kedves mű Meszlényi Gyula apát-kanonok urnak van ajánlva. Magyarázza az Üdvözletet. Áhitatos érzelmek, szép nyelvezet, gyöngéd kegyelet főjellemvonásai a műnek. — 3. A szent ácsmester. A kalocsai Mária-gyülekezet nevében kiadja Rosty Kálmán S. J. Elnök. Sz. József pártfogása ünnepén 1883. Az elöljárók engedelmével. Kalocsán. Malatin Antal. Tizenhatodrét. 58 lap. A kalocsai érsek Ő Emjának van ajánlva. Tartalmát teszik versek és gyönyörű elmélkedések, melyeknek czimei az ácsmesterségtől vétettek. Végén egy szini jelenet. Ára 20 kr. Kalocsán, a szerzőnél kapható. — 4. Adatok a budi fehévvizi Szentháromságról nevezett prépostság és káptalan történetéhez. Két műmelléklettel. Irta Némethy Lajos. Budapest. 1883. Szüts és társánál. Nyolczadr. 35 l. ára 60 kr. Ajánlva van Cselka Nándor prépost urnak. A szorgalmas történetbuvár sok adatot felkutatott s kellemes előadásban elénk állitja. — 5. Kis kárpáthi emlékek. Vöröskőtől—Szomolányig. Hely és művelődéstörténeti tanulmány. Irta Jedlicska Pál esperes plébános Felső-Dióson. Budapest 1883. Hunyady Mátyás intézet. Nagy nyolczadr. 343 l. Számos képpel. Ára 3 frt 40 kr. Szorgalmas kutatás, élénk megfigyelés, folyékony előadás, a munka előnyei; képeit Morelli metszette. — 6. Győr vár és város helyrajza, erődítése és lakossága viszonyai a XVI. és XVII. században. Két ábrával. Irta Villányi Szaniszló, főtanodai igazgató. Győrött 1882. Ára 1 frt 20 kr. Eszményszerű szorgalom a kutatásban; ebből tanulhatnak, kitartást merithetnek mindazok, kik művelődéstörténelmet űznek: mert adatai eredetiek s oly nagy mennyiségű ócska papirból meritettek, melyeket aligha lesz kedve valakinek még egyszer átlapoznia. Győr vidékére a munka megbecsülhetlen. — 7. A theo-

logiai folyóirat 1. füzete gazdag tartalommal. Szerk. Dr. Breznay Béla. Budapest. 1883. Ára egész évre 5 frt.

(Külföldi irodalom.) 1. Foederis arca. Maimonats predigten. Von Carl Dilgskron. Cong. S. Redem. Regensburg. 1883. Pustet. Nyolcz. 216 l. Egy szinezett képpel, mely az Altöttingi Sz. Mária szobrát ábrázolja. Régi igazságok uj alakban. — 2. Offene Briefe über den Congres von Arezzo. Von Lans, papnöveldei tanár. Aus dem Holländischen von Luypen. Regensburg. Pustet. Negyedr. 70 l. Fogjuk ismertetni. — 3. La Virge d'Israel, ou mois de Marie. Par l'abbé Salesse. Lyon. Albert. Ára 1 franc 50 cent. Egyszerű nyelvezeten irt elmélkedések. — 3. Doctoris angelici Divi Thomae Aquinatis: Summa theologica notis historicis, criticis, philosophicis et theologicis ordinata, cum emendatione textuum sive Scripturae sacrae, sive catholicae Traditionis. Cui accedunt septem Indices et Concordantia Summae theologicae et aliorum S. Thomae Aquinatis operum. 6 vol. in-4°. — Pretium: 80 francs. Hic liber multis notis illustratur quibus authenticum divi Thomae scriptum exponitur; quibus ad fidem accuratiorum Patrologiae textuum revocatur; quibus denique omnium theologorum opiniones argumentaque de omni re gravi expromuntur. Inde scripta Alberti Magni, Alensis, S. Bonaventurae, Cajetani, Joannis a Sancto Thoma, Vasquez, Suarez, Bellarmini, Tournely, Sylvii, Petavii, Gonet, Contenson, Herincx, Henno Billuart, S. Liguorii, Perrone, etc., frequenter referuntur. Imo in omni doctrina, de qua Scotistae Thomistaeque disputant, utraque opinio refertur. Kik Bretnacher utazójánál rendelik meg, nevezetes árleszállításban részesülnek, s a munkát bérmentesen kapják. — 5. De eccclesiasticorum vita, moribus et officiis libri tres, Auctore Schevichavio Ainhemio S. J. Vol. I. Taurini 1883. Marietti, kis nyolczadr. 522 l. Elmélkedések a papi élet kötelmeiről.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

TAINE ÉS A FRANCZIA FORRADALOM.

A kör — egy százéves történeti cyclus — bezáródásához van közel, kezdet és vég érintkeznek s már csak kevés év hiányzik a befejezéshez, 1789—1889. Az előbbi évben Francziaországban a vulkán kitört s az ország tűzbe és vastag füstgomolyokba takarva rémségesen öntötte magából a forradalmi lávát; az istenfeledés és önistenítés részegítő serlege, miután mámort ivott magának belőle, maga sz. Lajos országa, egymásután nyujtatott Európa népeinek, melyek öntudatlanul, de mohón szívták magokba az édes kábító mérget. Nem is maradt el annak hatása Európa népeinek közelmultja és mai közsorsa is bizonyítja.

Manap közeledünk 1789-nek százados évfordulójához. A népek lassan-lassan fölébrednek az édes méregital okozta mámorból, lerázni kezdik magokról a tumort, melyben feküdtek, dörzsölik álomhályogos szemeiket, átgondolják rémséges álmaikat és tovább alszanak? Némely helyen igen, de legtöbb helyen magokhoz térnek. Az emberiség kezd boszankodva és haraggal elfordulni a vérszomjas bálványtól és mocskos oltáraitól; csak az önzők, az ábrándozók és az ostobák állnak még duzzogva oldalast, méltatlan zászlóhagyásnak és reactiónak nevezve azt, ami voltakép csak józanabb belátásnak eredménye. Csak a forradalom szülőhelyén Francziaországban villámlik

még egyszer föl vörös fény, az egész országot vészes parázs szinébe takarva s nehéz mennydörgés robog végig az égbolton. A régi kigyó ez, mely farkába harap, tisztes jelvénye az örökkévalóságnak, nevetséges jele a soha meg nem szünő emberi oktalanságnak.

Mig ezeket egyrészről a népek élete bizonyítja másrészről egymásután jelennek meg nagy történeti művek, nem a kath. táborból, mely tárgyilagos megitélés magaslatára vezetve bennünket, alkalmat adnak az Ex ore tuo iudico te mondást azon megrendítő világdrámára alkalmazni, mely világdrámát, a nagy franczia forradalmat, a liberális állambölcseség és történetirás eddig rendesen az emberiség jövő boldogsága hajnalpirjának nevezte, az 1789-iki elveket pedig az emberi szellem legnemesb virágainak, az emberi gondolkozás legmagasztosabb eredményeinek. Manap már derengeni kezd a látni akarók szemei előtt az igazság, e munkák bizonyitják, hogy az alkotmányozó gyülés nem volt más, mint a XVIII. század bölcsészete és a Contract social sophismái által tökéletesen megrontott, minden államférfiúi és tövényhozói életpracticumot nélkülöző, rövidlátó ideolog, ábrándozó, doctrinair, fanatikus férfiaknak gyülekezete, kiknek fogalmuk sem volt arról, érzékök sem volt az iránt, a XVI. Lajos korabeli Franczia-országnak mire volt szüksége, s kik egy gyökeres és bölcs reform egyedül szükséges munkája helyett oktalan tabula rását létesítettek, az ország annyi százados történeti és természeti fejlődési folyamatát erőszakosan szétszakítván, vérrel töltvén be a keletkezett chaos örvényét, annyi politikai zavarnak és ingadozásnak vetvén áldozatul az országot azóta, melynek életképtelen doctrinák, theorémák és abstractiók, nem képesek pótolni, amit csak honi és nemzeti sajátosság, történet, hagyomány, fejlődés adhat meg.

Ily itéleteket a franczia forradalomról eddig csak ugynevezett ultramontánok és reactionáriusok hoztak, s a szabadelvű világ megvető mosolylyal olvasta ez itéleteket. De ime nehány év előtt megjelent Taine nagy munkája a franczia forradalomról (Laveleye itéletét a forradalom alkotmányairól nem is emlitjük) s nemrég ugyanannak magyar forditása *), s a szabadelvű világ hüledezve olvassa, miként találkoznak immár a forradalomról való véleményökben ultramontánok és — anyagelvi bölcsészek. Taine a Comte- és Littré-féle positivismus hive s ez elvei folytán a liberálisok előtt nagy tekintély volt. Most is az-e még, nem tudjuk, de lesujtóbb itéletet a forradalomról, mint Taine, soha kath. iró nem hozott. Mi bizonyos fesz alatt vagyunk, midőn ez iró munkáját akarjuk ismertetni, kit ép annyira kell dicsérnünk, mint a forradalom történetiróját, amennyire elitélni vagyunk kénytelenek, mint bölcsészt. Fogunk tehát közölni művéből egy részt, megmutatandók, mily világos, okos fej az, mint történetiró, (itt-ott természetesen történetirói felfogásától is eltér a mienk), aki oly szomorú tévedés utjain jár, mint philosophus. E rész az lesz, melyben a nemességről és papságról ír a franczia forradalomban.

Azon kérdés merül most föl, valjon csakugyan el kellett-e pusztitani mindent, és az osztályokat és testületeket megszüntetni, reformálás helyett? Igaz, hogy két osztály, a papság és nemesség, egy szabadalmazott aristocratiát képezett, mely élvezte földjein a régi hűbérurak előnyeit, anélkül, hogy azok szolgálatait és előnyeit teljesitette volna. Ez óriási

---

*) „*Les Origines de la France contemporaine.*“ L'ancien regime. — La Revolution, par Hippolit Adolf Taine. Paris Hachette, 1876—1878. — „*A jelenkori Franczia ország alakulása*“. A régi uralom.— A forradalom, Taine H. A.-tól, fordította dr. Toldy László. Budapest. 1881—1882. A magyar tud. akademia könyvkiadó hivatalánál.

visszaélés volt, melynek meg kellett szünnie. De abból, hogy helyzetök visszaélésekkel volt teljes, nem következhetett az, hogy megfosztassanak magoktól, javaiktól s a kormányzatban való minden befolyástól. A kegyencz aristocratia létezése, ha az tétlen, a rangjával járó kötelességet nem teljesiti, a hivatalokat és kitüntetéseket képesebbek és érdemesebbek rovására magához ragadja, kétségtelenül nagy baj. De másrészt a közös jog uralmának alávetett, munkás, foglalkozó aristocratia nagy jótétemény. Az aristocratiát örökre eltörölni nem is lehet, mert ha a törvény meg is szünteti, föléled az ujra, s a törvényhozónak nem marad más hátra, mint e kettő között választani: vagy parlagon hagyni az aristocratiát, vagy termékenynyé tenni; vagy kizárják a közügy szolgálatából, vagy arra felhasználni.

Minden eddig élt társadalomban voltak oly családok, melyek a társadalom magvát képezték, kik a vagyon és értelem tekintélye által a társadalmi fokozat magaslatára emelkedtek s az igy keletkezett társaság közepette fejlődik legtermészetesebben az államférfi, a népek jó tanácsadója, a független és hivatott politikus. Ezen osztály egyénei egyrészről vagyonuk és rangjok által fölötte állnak a köznapi szükségleteknek és kisértéseknek, ingyen szolgálhatnak, nincs szükségök arra, hogy pénzről gondoskodjanak, családjok miatt aggódjanak; a politikai megbizatás nem állítja meg utjokban, nem kénytelenek a mérnök, ügynök, orvos módjára előmenetelökről, ügyeikről, feleikről lemondani. De le is mondhatnak anélkül, hogy ez által akár magukat, akár övéiket megkárosítanák, követhetik meggyőződésüket, ellenállhatnak a zúgolódó és egészségtelen közvéleménynek, loyális szolgái lehetnek a közügynek, nem aljas hizelgői a népnek. Ennek következtében, mig a közép és alsó osztályuaknál a főrugó az érdek, nálok a büszkeség az, s az emberi érzelmek közt egy sincs,

mely alkalmasabb volna bátorsággá, hazaszeretetté, lelkiismeretességgé átváltozni, mint ez, mert a büszke embernek szüksége van arra, hogy önmagát tisztelje s hogy ezt tehesse, arra érdemeket kell szereznie.

Másrészt ismét ezen előkelőbb világ emberei, egyenlő tehetség mellett is több kezességet nyujtanak arra nézve, hogy a közügyeket jobban vezetik, mint a szegény plebejus. Mert azon tudás, melyre szükségök van, korántsem azon tanultságból áll, melyet könyvtárakban és öntanulás segélyével szerezhetni meg; nekik ismerniök kell az élő embereket még inkább az emberek csoportjait, sőt még inkább az emberi szerzeteseket, az államokat, kormányokat, pártokat, a közigazgatás különféle nemeit az otthoniakat és külföldieket, gyakorlatból és helyben. Hogy pedig ezt elérhessék, arra csak egy eszköz van, hogy személyesen saját szemeikkel lássák mindezeket, bizonyos magaslatból, a kormányzás és közigazgatás vezetőivel, kitünő szakemberekkel való gyakori érintkezés által, kikben egy-egy egész csoportra nézve a felvilágosítás és a kellő szempontok megvannak. Mikor pedig az ember fiatal, csak ugy érintkezhetik az ily egyénekkel otthon és a külföldön, ha neve, előkelő családja, vagyona, jó nevelése és finom modora van. Hogy valaki husz éves korában mindenfelé nyilt ajtókra találjon, mindezekre szüksége van, hogy bátran beléphessen minden szalonba, hogy képes legyen három-négy élő nyelven beszélni, hogy hosszasan tartózkodhassék külföldön tanulmányok okáért, mi költséggel jár, hogy megválaszthassa és megváltoztathassa foglalkozásának terét. Az igy nevelt embertől, még ha különben közönséges ember is, érdemes tanácsot kérni; ha pedig szellemi fensőbbséggel bir, és fölhasználják, ily ember harminczadik évében már államférfi lehet, mint Pitt, Canning, Peel, ki megtalálja a biztos átjáratot a szirtek közt, vagy éppen

kellő időben megteszi az evező-csapást, mely megmenti a hajót.

Ilyen azon szolgálat, melyre a magasabb osztály tagjai alkalmasak; csupán ezen különleges ménes alkalmas azon versenyző lovak rendszeres szolgáltatására és néha azon bámulatraméltó futó lónak szolgáltatására, mely az európai versenytéren valamennyi társaitól elnyeri a dijat. De hogy az illetők erre elkészülhessenek és magokat begyakorolhassák, meg kell nekik mutatni a nyilt versenytért és nem szabad őket arra kényszeríteni, hogy nekik nemtetsző utakat fussanak be. Ha a rang, a régi vagyon, a jellem, a modor méltósága képezik a nép nemtetszésének okát, ha a nép szavazatának megnyerésére a legaljasabb fajtáju választási kortesekkel pajtásságban kell állania, ha a szemtelen nyegleség, a durva szónokiaskodás és a szolgai hizelgés képezik az egyedüli eszközt a nép szavazatának megnyerésére: akkor ugy, mint ma az Egyesült-Államokban és egykor Athénben az aristocratia visszavonul a magán életbe és tétlenségbe merül. Mert a jól nevelt és százezer livre jövedelemmel született ember nem jő azon kisértetbe, hogy iparos, ügyvéd vagy orvos legyen. Ha nincs mivel foglalkoznia, sétál, vendégeket fogad, cseveg, műkedvelésből foglalkozik, mulat vagy unatkozik, vagyis az állam legjobb erői elvesznek az államra nézve; a mult legjobb és legterjedelmesebb szerzeményeinek egyike, az anyagi és erkölcsi tőke legnagyobb halmaza terméketlenné válik.

A tiszta democratiában a társadalom fájának legfelső és legerősb ágait a fa oldalán is, nem csupán a régiek, de az ujak is, terméketlenek maradnak; mihelyt épen erőteljességöknél fogva túlnőnek a többieken, ezekhez metszetnek, levágatnak mielőtt gyümölcsöt hoznának. Igy a nemzet kiváló része folytonos és gyógyithatatlan elsatnyulásra van kárhoztatva, miután nem talál magának alkalmas tevé-

kenységi kört. Pedig csak erre van szüksége, mert minden más irányban alantabb születésű versenytársai is tehetnek ép oly jó és hasznos szolgálatokat, mint ő. De erre neki van szüksége, mert e téren az ő képességei nagyobb fokuak, természetesek, neki sajátosak, s az állam, ha azt tőle megvonja, hasonlit azon kertészhez, ki a talaj egyenességét kedvelvén, legszebb növényeit elhervadni engedné. Azért az oly alkotmányok, melyek föl akarják használni a társadalom folyton tartó erőit, s emellett megakarják őrizni a polgári egyenlőséget is, az aristocratiák megbizatásának folytonossága és dijtalan volta által hivják meg, egy öröklő kamara intézménye, különféle gépezetek alkalmazása által, melyek mind ugy vannak összeállítva, hogy a magasabb osztályban a becsvágyat, neveltséget, politikai képességet kifejtsék s neki átadják a hatalmat, vagy annak ellenőrzését, oly feltétel alatt, hogy méltónak mutatkozzék annak gyakorlására.

Már pedig 1789-ben a magasabb osztály erre nem volt méltatlan; az aristocratia soha sem volt szabadelvűbb, emberségesebb, hajlandóbb hasznos reformokra; tagjai közül sokan ilyenek maradtak maga a nyaktiló bárdja alatt. A vidéki nemesek annyira megunták az udvart és a minisztereket, hogy legnagyobb részök democrata lett. Több év óta az egész felsőbb osztály, a papság, nemesség és középosztály a tartománygyülésekben jóakaratának, alkalmazhatóságának, képességeinek, nemeslelkűségének, tanulmányozásának tanújeleit adá. Látjuk tehát, hogy egy jó fölsőház anyaga is kéznél volt; nem volt másra szükség, mint azt összegyüjteni. Tagjai érintkezésben lévén a tényekkel, nehézség nélkül mentek volna át a kétes elméletekből az észszerű gyakorlatra, s az aristocratia, mely szalonjaiban lelkesültséggel inditá meg a reformokat, minden valószinű-

ség szerint a parlamentben is hatásosan és mérséklettel vezette volna azokat.

Azonban az alkotmányozó gyülés nem a korabeli francziák, hanem elvont tények számára készít alkotmányt. Az egymásfölé helyezett osztályok helyett a társadalomban nem lát mást, mint egymásmellé helyezett egyedeket, s nem a nemzet jogain, hanem az emberek képzett jogain akad meg tekintete. Mindnyájan egyenlők vagyunk, az államban nincsenek semmiféle osztályok, tehát — nincs alkalom, hogy az aristocratia, még a tehetséges és szabadelvű is, a közhatalom valamely részecskéjét megkaphassa. A nemzetgyülés feladata a világ bámulatára az alkotmány legelső mintaképét elkészíteni, mely megfelel az elveknek, tökéletes és hatásos arra nézve, hogy meggátolja egy irányadó osztály létrejöttét, hogy nemcsak a régi nemesség, de a jövőben keletkezhető aristocratia elől is elzárja a közügyek intézéséhez vezető utat, hogy az emberek müveltségi foka lejebb szállittassék, hogy a nemesi családok munkátlanságra kárhoztattassanak, elbutuljanak, megrontassanak, hogy csirájában kiölessék a legértékesebb melegágy, az, melyben az állam államférfiakat nevelhetne magának. Az aristocratia, kizáratva a kormányzás teréről, visszatér a magánéletbe. Azután megkezdődik a törvényhozás ellene, mely által nemcsak a hübéri korból való családi viszonyok szünnek meg teljesen, de soha többé ujra életbe sem léphetnek. Ha már egyszer azon feltevésből indulunk ki, hogy az aristocratia mérges növény, nem elég azt kigyomlálni, hanem gyökerestől ki kell tépni, s nem csupán valamennyi gyökérszálait kell elmetszeni, de valamennyi magvát is meg kell semmisiteni.

És a nemzetgyülésnek terve, czélja sikerült. Rendeletei és intézményei, törvényei, melyeket hoz, s az erőszakosságok, melyeket eltür, oda vitték a dolgot hogy az arlstocratiát kitépte és kivetette talajából.

A nemesek, kik most megforditott értelemben szabadalmazottak, nem maradhatnak meg oly országban, melyben, mig ők megtartják a törvényeket, ők a törvényen kivül helyeztetnek, s megkezdődik az emigratio. A hadseregnek kétharmadnál nagyobb része tisztek nélkül marad; midőn a leteendő uj esküből a király neve szándékosan kihagyatik, hatezren egyszerre adják be lemondásukat; a kardot viselők ezek, kiket a becsületérzés késztet s kik az emigransok közt Francziaország ellen fognak harczolni, azon meggyőződésben, hogy ők csak hazájok hóhérai ellen küzdenek. A nemzetgyülés ugy bánt a nemesekkel, mint XIV. Lajos a protestansokkal; akkor százezer volt a kiüldözött francziák száma, ekkor ugyanennyi, ime, mikép fejezi be a türelmetlen népuralom a türelmetlen egyeduralom müvét. Egy absolut elv, most már másodszor és pedig ugyanazon hatással, meríti fegyverét az élő társadalom testébe. A siker teljes, és a törvényhozó gyülés egyik ülésén egy képviselő hallván, hogy a kivándorlás megkétszerezödik, örömmel felkiáltott: „Annál jobb, legalább megtisztul Francziaország!“ S valóban legjava vérének fele elfolyt.

Igy bánt a forradalom az aristocratiával, üdvös okos és egyedül szükséges reform helyett.

Fennmaradnak még a birtokos testületek, egyháziak vagy világiak, első sorban a legrégibb, leggazdagabb, legtekintélyesebb, t. i. a szerzetes és világi papság. Ezen téren is súlyosak voltak a visszaélések; birtok és javadalmazás rendkivül aránytalanul fölosztva, némely kolostorban fölbomlott fegyelem. Az ősi szellem letért utjáról vagy megfogyatkozott, az alapitványok nem tökéletesen érik el czéljokat, a segédeszközök fele ellenkező czélokra fordittatik, vagy felhasználatlan marad, szóval, e téren is üdvös reform szükséges. De abból, hogy az egyházi testületeknek reformra volt szükségök, még nem követ-

kezik, hogy azokat megszüntetni kell, sem az, hogy a birtokos rendek általában kártékonyak volnának, valamely nemzet kebelében. Alapittatásuk alkalmával valamely közszolgálat elvégzése tétetvén feladatukká és birtokokat kapván, az államnak többé-kevésbbé szigorú felügyelete alatt s azon szabadsággal, hogy önmagukat kormányozhassák, az ily testületek értékes szervek, nem beteges kinövések.

Első sorban alapittatásuknál fogva nagy közszolgálatokat teljesítenek, t. i. a vallás, a tudományos vizsgálódások, a felsőbb és alsó oktatás, a szegények segélyezése, a betegek ápolása terén; minden biztositva van általuk az ország terheltetése nélkül; ez által a közügy e tárgyai elválasztatnak a többiektől és meg vannak őrizve azon csonkitásoktól, melyeket az országos pénzügyek terén előforduló zavarok okozhatnának, mert a magán bőkezüség vette azokat oltalmába, mely, kész helyet találva, századról századra itt gyüjti össze segélyezéseinek ezernyi forrását; e tekintetben elég az angol és német egyetemek gazdagságára, állandóságára és hasznosságára utalnunk. — Másod sorban, alapittatásuknál fogva az állam mindenhatósága is akadályt talál bennök; e testületek mind az absolut egyeduralom, mind a tiszta népuralom ellen meg vannak óva. Ezen testületekben függetlenül képezheti ki magát az ember, anélkül, hogy akár az udvaroncz, akár a demagóg egyenruháját kellene magára ölteni; szerezhet magának gazdagságot, tiszteletet, tekintélyt, anélkül, hogy a királyi vagy népkegy szeszélyeinek valamivel tartoznék; fenn tudja magát tartani az uralkodó hatalommal vagy nézetekkel szemben, megmutatván ezeknek a maga körül a testületi szellem által összetartott egész testületet. Ily helyzettel bir manap egy oxfordi, göttingai, harvardi egyetemi tanár, s oly országokban, hol az aristocratia tönkrement, e testületek képezik az utolsó menedéket. — Harmad

sorban alapittatásuknál fogva a nagy átalános világ közepette apró, sajátszerű és különálló világok alakulnak, melyekben számtalan lélek feltalálja az életnek azon egyedüli módját, mely neki megfelel. Ha ezek vallásosak és munkások, e világok nemcsak menedéket nyujtanak a lelkiismeret, tevékenység és fegyelem szükségleteinek, de ezeket oly csatornába terelik, melyek alkotása remek, jótéteményei számtalanok. Ily módon férfiak és nők százezrei a lehető legcsekélyebb költséggel, a lehető legnagyobb eredménynyel, önként és dijtalanul végzik a társadalom legkevésbbé vonzó s leginkább visszataszító szükségleteit s az emberi társadalomban azon szerepet játszák, mint a nem nélküliek a hangyák közt.

Az intézmény tehát alapjában véve jó volt, és ha már kézbe vették a kést, legalább annyit kellett volna tenni, hogy a romlott és tétlen részek lemetszésével meghagyattak volna az élő és egészséges részek. Igy, ha csupán a szerzetesrendeket vesszük szemügyre, mondhatjuk, hogy felénél több minden tiszteletre méltó volt. Mellőzöm itt azon szerzetes házakat, melyeknek egy harmada szigoruan megtartá a szabályokat, buzgalmát nem veszité el, a Benedekrendieket, kik folytatták a Gallia Christianát, és hatvanéves korukban, télen, fütetlen szobában dolgoztak, a trappistákat, kik sajátkezüleg müvelték a földet, annyi más kolostort, melyek nevelőintézetek, a jótékonyság gyakorlásának helyei, az utazók számára szállodák, s melyeknek föntartását valamennyi szomszédos falu kérte a nemzetgyüléstől. A női kolostorokban mindenütt a buzgalom, józanság. hasznosság tagadhatatlan módon nyilatkozott. A nemzetgyülés biztositá a szabadság jogait: vajjon csupán azon nemes lelkektől tagadná meg ezt, melyek égve a vágytól, hogy hasznosak legyenek, egyedül azért mondtak le a világról, hogy a társadalomnak több hasznot hajtsanak? Sok rendháznak a megélhetésre csupán a

kézi munka s azon csekély hozományok állnak rendelkezésére, melyeket tagjai a belépés alkalmával hoztak; de életmódjok oly józan és takarékos, hogy egy-egy szerzetesnő egész föntartása nem haladja meg a 250 livrét évenként. E rendházak közől többen a neveléssel foglalkoznak; számosan dijtalanul részesítik a tanulókat az elemi oktatásban. 1789-ben nem is létezik a leányok számára más tanintézet, s ha ezek megszüntettetnek, a két nem egyike, a franczia nemzet egyik fele előtt a műveltség és tudomány minden forrása el van zárva. 14,000 irgalmas néne 4020 rendházban van szétosztva, virraszt a kórházakban, gondozza a betegeket, szolgálja az erőtleneket, neveli a lelenczeket, összegyüjti az árvákat, ápolja a gyermekágyas asszonyokat, a megesett bünbánó leányokat. A szeretet találékonysága valamenynyi társadalmi és erkölcsi sebre megleli a szükséges alkalmas és arányos köteléket, s azt kimélettel és ügyességgel alkalmazza. A kinek csak legcsekélyebb gondja lett volna a közérdekre és igazságosságra, ily intézmények előtt meg kellett volna állapodnia, haragja kitörésében; annál inkább, mert itt hasztalan a dühöngés. A törvényhozó durva kezei hiába iparkodnak azokat összerombolni; magoktól fognak ismét kikelni, mert vérében vannak minden kath. nemzetnek. Az egykori 37,000 nőszerzetes helyett ma 86,000 van Franczia országban, azaz: 10,000 nő után 45, a régi 28 helyett.

De ha az állam mégis kisajátitja őket és a többi egyházi testületeket, nincs joga birtokaikat magának lefoglalni. Az állam nem az örökös, és e testületek ingatlan és ingó javai, jövedelmei, természetöknél fogva, ha nem birnak is meghatározott tulajdonossal birnak meghatározott rendeltetéssel. E vagyon 1400 esztendőn át fölhalmozva, csupán egy bizonyos czél iránti tekintetből alakult, növekedett és tartatott fön. Azon millió és millió nemesérzésű, bűnbánó és alá-

zatos lélek, mely azt összeadta, adományához szorosan meghatározott szándékot csatolt. A nevelés, jótékonyság, vallásosság előmozditását akarták, nem pedig mást. Az ő törvényes akaratukat nem szabad kijátszani. A holtaknak és élőknek egyaránt meg vannak jogaik a társadalommal szemben; mert a holtak hozták létre azon társadalmat, melynek jótékony voltát az élők képezik, s mi csupán azon föltétel alatt részesülünk az ő örökségökben, ha végrendeletüket teljesitjük.

Az nem szenved kétséget, hogy, ha ily végrendelet igen régi keletű, ha azon szükségletek, melyeknek tekintetéből rendelkezik, megszüntek, azt általánosabban lehet értelmezni, rendelkezéseinek hézagosságát pótolni. De, mig az eredeti intézmények többféle mellékes és részleges határozata szükségkép megszünik, van mégis egy általános és fő szándék, mely világosan parancsoló és maradandó hatású s ez az, hogy az intézmény egy bizonyos meghatározott czéllal bir, vagy jótékonyság vagy vallásosság, vagy tanitás lebegvén szemei előtt. Ha szükséges, ám változtassuk meg a hagyományozott jószágnak kezelőit és annak alkalmazását, de ne forditsunk semmit idegenszerű czélok elérésére, mert az csupán ilyen vagy ehez hasonló czélok számára hagyományoztatott. Az alapitványok négy milliárdot kitevő tőkéi s az egyházi jövedelmek kétszáz milliója meghatározott saját rendeltetéssel birnak. Nem az uton elhagyott aranynak halmaza ez, melyet a kincstár magának lefoglalhat, vagy a körülállóknak kiosztogathat. Ez aranytömeghez bizonyos jogczimek füződnek, melyek eredetét bizonyitván, rendeltetését is meghatározzák s egyedüli kötelességünk az, hogy őrködjünk, miszerint rendeltetésére fordittassék. Ez volt a régi uralom alatt általánosan szem előtt tartott elv, sok visszaélés és a javadalmaikon történt zsarolások daczára. Midőn az egyházi bizottság megszüntetett valamely

szerzetes rendet, ez nem azért történt, hogy javait a kincstárnak adja át, hanem, hogy azok papneveldék, iskolák, kórházak javára fordittassanak. Az állam nagyon is visszaél megbizatásával, midőn ily örökségeket saját zsebébe tesz, hogy azokkal saját pénztárának hiányát fedezze, hogy velök veszedelmes speculatiókat üzzön, hogy azokat saját tönkrejutásával megsemmisítse, mig a szegények számára fölhalmozódott ez óriási kincsből nem marad annyi, hogy egy betegnek belőle egy csésze levest lehessen nyujtani.

De a nemzetgyülés süket marad mindezen érvek előtt, és nem is a kincstár kimerültsége az, mi füleit elzárja, mert Boisgelin aixi érsek ajánlatát, ki a sürgős államadósságot az egyházi javakra fölveendő jelzálogos kölcsönnel kifizetni akarja, visszautasitja. Az uj politikusok nem arra gondolnak, hogy az adósságot fizessék, hanem, hogy egy elvet alkalmazzanak. A társadalmi szerződésből folyó elvként állittatik föl, hogy az államban nincs szükség testületekre; nem szabad másnak lenni, mint államnak, mely letéteményese minden nyilvános hatalomnak; mellette semmiféle különös társaságnak, testületnek nem szabad létezni, még oly szolgálatok teljesitésére sem, melyeket az állam nem teljesít. Ha azt akarjuk, hogy az emberek egyenlők maradjanak, így szólnak az uj politikusok, el kell tőlök venni minden egyesülés központját, mely által az állammal versenyezhetnének. Ha valaki egy testületnek lesz tagja, azt szeretnie kell, mint a családot, de ez meg nem engedhető, mert az állam a maga számára foglal le minden szeretetet: az illető továbbá az illető testület által támogattatik, ez megkülönböztetés, ez pedig ellenkezik a polgári egyenlőséggel. Az uj törvényhozók tehát szétmetszenek minden köteléket, melyek által a földirat, égalj, történelem, hivatás, foglalkozás az embereket egyesité. Megszüntették a régi tartományokat,

a régi rendeket, a régi helyhatósági, közigazgatási intézményeket, a parlamenteket, a czéheket. Még azon legtermészetesebb csoportozatokat is, melyeket a hivatás közössége hoz létre, feloszlatták, tilalmakat hozva, hogy ezek soha semmiféle ürügy alatt ismét létre ne jöhessenek. Francziaországból egy sakktáblát csináltak, arra mesterkélten egymástól elszigetelt egyedeket helyezve.

„Az általános társadalom közepette álló részleges társulatok megszaggatják az előbbi elveinek egységét, és megzavarják ereinek egyensúlyát. Ha valamely államban nagy testületek vannak, azok veszedelmesek, az összetartásukban rejlő erő s azon ellenállás által, mely érdekeik folyománya. A papság pedig a többinél rosszabb, már lényegénél fogva, mert egész kormányzása szüntelen ellenmondásban van az emberi jogokkal.....“ „Az alapítók az egyháznak, azaz a nemzetnek adták a birtokokat. Miután a nemzet megengedte, hogy a papság birtokoljon, visszakivánhatja azt, amit az ő engedelme következtében bir.....“ Ily elvek hangoztatása mellett a törvényhozó gyülés megszüntet minden társaságot férfiak és nők gyülekezetét, valamennyi vallási, jótékonysági, nevelési, hittéritési alapitványokat, papneveldéket, tanintézeteket; később a convent az irodalmi társulatokat, a tudományos akadémiákat, könyvtárakat, muzeumokat, kórházakat. Az elvont elv fokonkint megmutatta romboló hatalmát. Francziaországban nem létezik egyéb, mint szétszórt, tehetetlen ephemer egyedek, s ezekkel szemben az egyetlen testület, mely a többit mind elnyelé; az állam egy óriás, mely egyedül magaslik ki a többi gyarló törpék között.

Négy milliard ingatlan elkoboztatott, a mi eleinte nyereségnek látszik, de végeredményében kitünik romboló hatása. Ugyanis e politikusokra ugyanazon benyomást teszi, mint a nagy örökség a rajongó és

pénzzavarral küzdő jött-mentre. Az ő szemeiben ez egy feneketlen aranyforrás, teli marokkal nyul bele és minden álmának megvalósitására törekszik: miután mindent meg tud fizetni, szabad neki mindent összezuzni. A nemzetgyülés megszünteti a bíróságokat és kárpotolja azokat 450 millióval, a pénzügyi hivatalokat és óvadékokat 321 millióval, a király, királyné és királyi herczegek körüli tisztségeket 52 millióval, a katonai tisztségeket és hivatalokat 35 millióval, a birtoktól elválaszthatlan tizedeket 100 millióval s igy tovább. 1789 májusban Necker a pénzügyek rendezését gyermekjátéknak mondta. Egy év mulva az eladósodás, tulságos költekezés, a jövedelmek megszüntetése következtében az állam már csak forgalomba hozott papirpénzzel fedezi szükségleteit, fölemészti uj tőkéit, és rohamos lépésekkel közeledik a tönkhöz. Soha ily nagy örökség, ily rövid idő alatt nem lőn semmivé, sőt még a semminél is kevesebbé. Eközben már az első hónapokban meg lehet jelölni, mire használják föl az uj igazgatók e birtokokat és a módot, melylyel az elintézésre reájok bizott szolgálati ágat kezelni fogják. Az összes elkobzott vagyonból semmisem tartatott vissza a cultus-, a kór- és menedékházak, az iskolák föntartására. Nemcsak valamennyi hasznothajtó, ingatlan vándorolt a nemzet óriási olvasztó tégelybe, hogy assignátákká változzék, de számtalan épület, a kolostorok összes ingatlanai, a templomi ingatlanok egy része, ugyanazon örvény által nyeletnek el. Egész templomi kincstárak, szent edények, ereklye-szekrények, feszületek, fogadalmi ajándékok, elefántcsont műtárgyak, szobrok, festmények, szőnyegek, öltönyök, butorok, könyvtárak, rostélyzatok, harangok összezúzatnak vagy beolvasztva pénzzé veretnek, vagy árverésen nyomorult áron eladatnak. Igy hajtják végre az alapitványtevők és ajándékozók szándékait.

És a papság világi alkotmánya! Tehetetlenség,

közöny, rosszakarat jellemzi az uj hatalmakat, melyeknek kötelességök volna a kifosztottakról gondoskodni. Hogy az üldözés ezek ellen megindulhasson, elég egy rendelet, mely a világi hatalmat és a vallásos meggyőződést egymással ellentétbe hozza. A rendelet 1790. jul. 17-én meg is hozatott, a papság világi alkotmánya. Daczára az egyházi javak elkobzásának és a vallásos testületek szétszóratásának, a fő egyházi testület érintetlen maradt, t. i. 70,000 pap, püspökeik vezérlete és a pápa kormánya alatt. Ez a legszilárdabb, legellenszenvesebb és leginkább megtámadott testület. Ellene van ugyanis a régi meggyökerezett harag és elfogultság, a jogászok által vallott gallicanismus, a jansenisták tanai, a bölcsészek elmélete, mely a kereszténységet tévedésnek, a katholicismust az emberiség csapásának tekinti. A legkevesebb az, hogy elitélik a katholicismusban a papi intézményt, és mindenki mérsékeltnek tartja magát, ha a többit tiszteletben tartja. Az emlitett rendelet tehát nem érinti sem a dogmát, sem az isteni szolgálatot, egyedül a fegyelem átalakitását tüzi ki czéljául s e téren azt igényli magának, hogy az egyházi hatalom közbejötte nélkül rombolhasson és épithessen tetszése szerint.

De ebben bitorlást követ el; mert valamint a polgári, ugy az egyházi társadalomnak is meg van azon joga, hogy maga válassza meg alakját, hierarchiáját, kormányzatát. E tekintetben mindazon érvek, melyek az elsőnek érdekében fölhozatnak, fölhozhatók a másodiknak érdekében is, s a mily törvényszerű az egyik, oly törvényszerű a másik. Mind a polgári, mind az egyházi társadalomnak életjogot ad azon szükség, mely létezésöket megkivánja. E szükség a polgári társadalomban a személy- és vagyonbiztosság, az egyháziban a lélek örök üdve. Minden más tekintetben tökéletes a hasonlóság s az egyház jogczimei épen annyit érnek, mint az államéi. És

azért, ha igazságos, hogy a polgári társadalom független és souverain legyen a maga körében, igazságos az is, hogy az egyház is az legyen a magáéban; az egyház bitorlást követne el, az állam alkotmányát akarván szabályozni; viszont az állam is bitorlást követne el, ha az egyház alkotmányát akarná szabályozni; és ha az egyház köteles tiszteletben tartani az államot a maga területén, viszont az államnak kötelessége ugyanezt tenni az egyházzal szemben. Szerencsétlenségre azonban a nemzetgyülés, elvek által elfogulttá téve, ebben is, mint minden egyébben, nem a dolog lényegére tekint, s holt kérget akarván eltávolitani, megsérti az élő törzset. Bizonyos dolog, hogy a hivek csak akkor fogják érvényesnek tekinteni a keresztséget, feloldozást, házasságot, ha azt püspökük által ezek kiszolgáltatására felhatalmazott pap végzi. Tegyünk ilyenek helyére másokat, a püspök által visszautasitottakat, és huszonnégy milllió franczia polgártól, az egész parasztságtól, valamennyi gyermektől és nőtől elvettük az isteni szolgálatot, a szentségeket, a lelki élet legbecsesb ténykedéseit; magunk ellen lázitjuk a lélek két legnagyobb erejét: a lelkiismeretet és a megszokást. Az államból nemcsak hogy rendőrt csinálnak ily módon az uj törvényhozók, hanem az egész papságot is még inkább Róma felé terelik s a pápához csatlakoztatják, kitől elszakítani akarták, s elveszik tőle a nemzeti jelleget, melylyel ellátni akarták. A papság franczia volt, ultramontánná teszik. Rosszakaratot és irigységet keltett, rokonszenvessé és népszerűvé teszik. Meg volt oszolva, egyesítik. Széjjelszórt katonaság volt, több független hatalom alatt álló, földbirtok által a földhöz gyökerezve; rendezett és mindig kész hadsereg lesz belőle, fölszabadítva minden helyi kötelék alól, egyetlen vezér alatt szervezve, mindig kész, az első parancsszóra ütközetbe menni. Ha meg akarjuk érteni Franczia-

ország jelenkori papságának szellemét, fegyelmét, befolyását, keressük annak forrását, s az alkotmányozó gyülés rendeleteiben meg fogjuk találni.

Mindennek daczára a nemzetgyülés minden más hatalom kizárásával, egyedül a maga tekintélyével átalakitja az egyház egész alkotmányát. Negyvennyolcz püspöki szék megszünik. A kinevezett püspöknek megtiltatik, bármily néven nevezendő helybenhagyás végett a pápához fordulni. A püspököt tehát nem az egyházfeje nevezi ki többé, Franczia-ország egyháza szakadár lesz. Az érsekeknek és püspököknek megtiltatik, hogy az uj püspököktől és plebánosoktól másféle esküt követeljenek, mint azt, hogy a kath. apostoli és róm. hitet vallják. A püspököknek joguk van a papokat dogmáik és erkölcseik tekintetében megvizsgálni és tőlök a canoni beiktatást megtagadni, de ez esetben okaikat irásban, be kell adniok, a döntés a törvényszéket illeti. A nép választja a papot; a püspököt a megye, a plebánost a kerület választói; az nem változtat a dolgon, hogy a választók közt kalvinisták, evangelikusok, zsidók és bölcsészek vannak; még akkor sem változtat, ha ezek többségben vannak, a Szentlélek ezekben van. A püspöknek, hogy a megye engedelme nélkül, a plebánosnak, hogy a kerület engedelme nélkül két hétnél hosszabb időre eltávozzék, meg van tiltva. Aki másként cselekszik, annak fizetése fölfüggesztetik.... A papságnak mindezen ujitásokat el kell fogadnia, nemcsak szenvedőleges engedelmesség, hanem ünnepélyes eskü által, az érsekektől kezdve az utolsó lelkészig, az esküt nyilvánosan, a templomban, a község és hivek főtanácsának jelenlétében kell letenniök; meg kell igérniök, hogy egész befolyásukkal fenn fogják tartani a szakadár és presbyterianus egyházat. És ez esküt külön kell letenni egy másik terjedelmesebb eskü mellett, melylyel az országos alkotmány megtartását kell fogadni.

Világos, hogy a papság alkotmánya benn foglaltatik az egész alkotmányban, mint egy fejezet valamely könyvben, s hogy a ki aláirja az egész könyv tartalmát, aláirja a fejezetét is. Mégis külön kell megesküdni a papság alkotmányára. A clermonti püspöktől és mindazoktól, kik készséggel és engedelmességgel nyiltan elfogadják az egész alkotmányt, kivéve a lelki dolgokba avatkozó rendeleteket, megvonják a szót. A nemzetgyülés jobban akarja tudni, mint ők, meddig terjednek s hol érnek véget a lelkiek; a nemzetgyülés pápa, és határozatai előtt minden lelkiismeret meghajolni köteles. Aki az esküt le nem teszi, elmozdittatik állásáról. Másrészről mindazon polgárok is, kik a kivánt eskü letételét megtagadják, elvesztik szavazati jogukat, hivatalaikat. Nevezetes törvény, mely az egyházi visszaéléseket akarván reformálni, valamennyi hivőt, egyházit és világit, törvényen kivül helyez.

A következmények rögtön mutatkoznak. Százharmincznégy érsek, püspök és püspöksegéd azonnal megtagadja az eskü letételét, csak négy teszi le, ezekből is három: Talleyrand, Jarente és Brienné hitetlenek és rosszerkölcsüek. A besançoni egyházmegye ezernégyszáz papjából ezren megtagadják az esküt, háromszázan leteszik, nyolczvanan visszavonják. A doubsi megyében a papság egy negyedrésze teszi le az esküt. A lozérei megyében kétszázötven közül csak tizen. Az egész országban az egyháziak két harmada visszautasitja az esküt, vagy csupán a clermonti püspök fenntartásával teszi le. Tehát hetvenezer pap közül negyvenhatezren megfosztatnak állásuktól, de hiveik nagyobb része velök tart. Az alkotmányos lelkész mindenütt hivek nélkül mondja el miséjét; vasár- és ünnepnapokon egész falvak és mezővárosok lakossága egy-két mértföldnyire elmegy az orthodox mise meghallgatására, a falusiak azt mondják, két annyi adót fizetnek, ha visszaadják régi

plebánosaikat. A régi plebános körül sereglenek az igazhivők, az uj körül a kételkedők, deisták, közönyösek, clubbtagok, bölcsészek. Megkezdődik tehát az üldözés, az esküt visszautasitó papság és hivei ellen, következnek a pórok lázadásai, a nimesi, franchcomtéi, vendéei, bretagnei fölkelések, a kivándorlás, deportáltatás, bebörtönöztetés, nyaktiló, vizbefojtás; ez sorsa Francziaország papsága kétharmadának és hiveik ezreinek. Ide vezetnek az alkotmányos gyülés által hozott törvények.

A felsőbbségeket és testületeket reformálni és hasznosakká kellett volna tenni, de az elvont egyenlőség és nemzeti souverainitas nevében csupán azok lerombolására gondoltak. Ilyen az alkotmányozó gyülés. Néhány jó magot is vetettek el. De ami a politikai intézményeket és a társadalmi szervezetet illeti, a próbálgató sebész vakságával és makacsságával az ő műtői késök és elméleteik alá került társadalom testéről nem csupán a keléseket, alaktalanságokat és daganatokat metszék le, hanem magokat a szerveket is kivágták, és pedig az élő és irányadó makvakig, melyek körül a sejtek csoportosulnak a megrontott szerv ujjáképzésére. A műtét bevégezte után látjuk, hogy minden kötelék, mely az embereket egymáshoz fűzte, szét van szakitva; nem marad egyéb hátra, mint egyének, huszonhat millió egyenlő és szétválasztott parány. Az alkotmány által a rossz még rosszabb lesz, és a társadalom épülete, mely az alkotmány által végbevitt rombolások következtében félig le van rontva, egészen össze fog roskadni, azon össze nem függő és tulzott épitkezések súlya alatt, melyeket az alkotmány rögtönözve létrehoz.

A szegények által lakott városrészekben egy sajátságos betegséggel találkozunk. Egy munkás, ki tulságosan dolgozik, emellett nyomorult, rosszul táplálkozik, iszákossá válik; naponkint többet és erősebb italokat iszik. Nehány év alatt az éhségtől már kü-

lönben is meggyengült idegrendszere, mindinkább izgatottabb lesz, végre egészen tönkre megy. Elérkezik az óra, midőn az agy, hirtelen ütés következtében megszünik a gépezetet mozgatni; hasztalan parancsolna rá a szegény ember, már az nem engedelmeskedik; minden tag, izom külön, magára működik és ellentétes lökések következtében görcsös vonaglásokba esik. Eközben azonban az ember vidám; azt hiszi, hogy millionárius király, hogy mindenki szereti és bámulja; már nem érzi a rosszat, melyet önmagán elkövet, már nem fogja fel a tanácsokat, melyeket neki adnak, visszautasitja a gyógyszert, egész napokon át lármáz, énekel s különösen többet iszik, mint bármikor előbb. Végre a ragyogó látképek rettenetes fekete kisérteteknek adnak helyet, arcza elsötétül, szemeit elfutja a vér, már csak fenyegető alakokat lát maga körül, árulókat, kik hirtelen rácsapni akarnak, gyilkosokat, kik már fölemelik kezeiket, hogy megfojtsák, hóhérokat, kik a kinzó eszközöket állitják föl számára s azt hiszi, hogy vérben gázol. Ekkor előre ront, és hogy őt ne öljék meg, ő öldököl. Az ily embernél nincs félelmetesebb; őrjöngése föntarja, ereje bámulatos, mozdulatait nem lehet előre látni, s anélkül, hogy törődnék vele, oly nyomort és sérüléseket tűr el, melyek alatt az egészséges ember összeroskadna. — Ez a beteg Franczia-ország a forradalomban. Az egyeduralom alatt szenvedett éhség kimeríti, a Contract social rossz pálinkája és számtalan más meghamisított égető italok által megrészegül, azután agyát hirtelen hüdés éri, erre ingadozni kezd, minden tagja, valamennyi föllázadt szervének ellentétes huzavonája következtében. A vidám őrjöngés korszaka elmult, kezdődik a komor őrjöngés, most már képes mindent merni, elviselni, tenni, hallatlan hőstetteket és utálatos barbárságokat.....

Igy fogta fel Taine a franczia forradalmat s ily

itéletet hozott róla! S művében eddig csak az alkotmányozó gyülésről szólt, a Corpus legislatio-ról és a Conventről szóló rész még nem jelent meg. Mit fogunk még abban olvasni!

Szentimrey.

NEHÁNY VONÁS JÉZUS TÁRSASÁGA JOGI TÖRTÉNETÉBŐL HAZÁNKBAN.

A kolostoroknak s papi intézeteknek *mostani* látogatói közől a legtöbbre csakis Homérnak e szavai illenek: [1])

„οἱ δ' ἐπ'ὀνείαθ'ἑτοῖμα προκείμενα χείρας ἴαλλον

Izletesen készült étkekhez emelgetik a kart s azután szájukat megtörölve, mint a nyalánk Capefigue s Le Grand d'Aussy, dévajkodnak a „barátkonyha" fölött; vagy a kik egykor mint juskulista diákocskák hájat eresztettek a fráter szakács kegyelméből, később a miniszteri s honatyai székeken „papiheccel" fizetik meg a végig emésztett zárdai étlapot!

De térjünk e refectoriumi episod után a második főalakhoz a Jézus-társaság jogvédői közől, Forgách Ferencz püspökhöz. Ő is fényes jeleit adá bizalmának, ragaszkodásának.

Igy pl. o. Győrré egy pátert hivott meg szintén Turóczból, kivel aztán protestans családjának várába látogatóba ment. Édes anyja, bár egykor katholika, férje vaskalapossága alatt meghajolván, 20 év óta protestans pap kezéből vette az úrvacsorát. Most azonban a páter által rendbe hozva, nála életgyónást végzett, s egy szín

[1]) Illias IX. 91 v.

alatt áldozott. Az öreg grófnak egy unokaöcscsét, ki Wittenbergben tanulván, nagyban feszített hitvitázó fogásaival ugy sarokba szorítá a vendég pap, hogy megadta magát s katholikussá lett. Később Forgách egyidőre a turóczi rendházba költözött, s ott 14 napi lelkigyakorlatokat végzett, melyek alatt a házfőtől kierőszakolta az engedélyt, hogy az asztalnál fölszolgálhasson s az ebédlőben nyilvános vezeklést tarthasson. Méltán illenek tehát reá az esztergomi főkáptalannak eme dicsérő szavai: „Pietatis zelo, speciali commissione ac mandato Sacr. C. Regiaeque Majestatis, ad requisitionem P. Stephani Kassovii Rectoris Collegii Soc. J. in praepositura Turociensi habiti, motus et inductus: singularem protectionem et defensionem tam personarum dicti Collegii, quam oppidi Sellyae, in se recepit et assumpsit.“ [1])

Ezen magánytermészetű jóakarat azonban nem tompíthatta el végkép a folyton áskálódó ellenség támadásait; melyek már annyira elcsüggesztették a rendfőt Aquaviva Kolost és Ernő főherczeget, hogy a turóczi javadalom elhagyásáról komolyan kezdtek tanakodni. Csakis P. Zanitz János magvas érvelésére határozták el a helytállást. Ez hatalmas emlékiratában azt hangoztatta: mily gyáva lengeség vádját vonná magára a rend, ha a kezdet nehézségeitől meghátrálna? Hisz hol is virágzik jobban a megfeszített Jézus társasága, mint épen az üldözés tövisei között?! Isten sem hagyja el a dicsőségeért küzködőket; Magyarhon sem silányabb, mint India; sőt az eretnekség tán még több lelket veszt el, mint a pogányság. Mivé lenne ez az árva nép, ha a rend helyett protestans földesúr kerülne fölébe? mily dicső remény azt visszahódítani az igaz egyháznak? stb. És e remény meg nem hiusult.

Legközelebbi húsvétkor már 1000 gyónó s áldozónál többet vezettek vissza az oltár titkos mannájához a tévelygő uj hit sivatagjából.

---

[1]) Kazy i. h. 11 l.

Turóczban egy időre nyugalom állott be: de Sellye ellen most a nyitrai rendek mozogtak s egyenesen kimondták, hogy a királynak adót mindaddig nem fizettetnek, mig területükről a rend el nem takarodik. Több megye ugyanezen a csapán indult, s a királytól ez ügyben véleményadásra fölszólittatván, azt felelte: hogy mindenben egyetértenek a nyitraiakkal. De fölsültek. Mert időközben Nyitrán javult a hangulat; a rendek Rudolfnak védő iratát nemcsak hódolva fogadták, hanem közakarattal azt is végezték: hogy a rend jószágain garázdálkodó kóbor hadakat erőhatalommal is megfékezik. Csakhogy itt is bevált a költő szava:

De jaj csak igy jár minden az ég alatt,
Forgó viszontság járma alatt nyögünk,
Derüre ború következett és pedig országos.

Már az 1588-iki országgyülésen nyilatkozott a felekezeti elfogultság, midőn a 44-ik tcikkben, kendőzött támadással s mintegy oldalvágással azt kérelmezték a rendek: hogy a Fölség a turóczi prépostságot valamely benszülött érdemes személynek adományozza, a ki egy év alatt a hiteles helyet, a közjó és ügykezelés érdekében rendezze. (Decret. Rudolphi IV. art. 44.) A király egyelőre azon szokásos, de már is lehűtő választ függeszteté az articulushoz: „§. 1. Et de hac re sua Majestas clementer deliberabit.“ Csakhogy a Conclusio-ban már határozottan elveti azt e szavakkal: „§. 1. Praedictos.... articulos.... (demptis duobus articulis, uno de vinis austriacis.... altero autem de Praepositura Thurociensi, quae per Nos pro fundando collegio instituendoque in Hungaria gymnasio et Seminario spiritualium Hungaricarum personarum, Jesuitis est collata) ratos.... etc. habemus. A király tehát saját fegyvereikkel veri meg a rendeket, t. i. azon törvényekkel, melyek azt rendelik el, hogy az elpusztult vagy elhagyott javadalmak „ad alendos doctos parochos et verbi Dei synceros Praedicatores, qui populum in *veteri, orthodoxa, vera, Catholicaque fide* et Religione conservare; et si qui ab ea desciverint

in hoc Regno, ad eam reducere studeant; nec non ad instaurationem et erectionem scholarum.... Magistrorum ..... et juvenum et adolescentum.... promotionem et auxilium, applicantur et convertantur (154 8. 12.) Vagy, mint az 1550. 19. tcz. szintén: „ad erectionem scholarum, doctorumque virorum sussentationem..... *quo sic viris doctis in Regnum conductis*, Divinus cultus et „Religio pristina celeriter repullulet.“ — E törvényeknek mintegy csattanós és szószerű alkalmazását használja tehát a királyi Conclusio, midőn a turóczi adományozás főczélját: a tanítást és nevelést s mindkettő által a föntebbi tczikkben szándékolt „catholica fides..... religio pristina“ győzelmét hangoztatja. Sőt még ezen kitétel is: „*viris doctis, in Regnum conductis*“ a Jézus-társaságiakra illik épúgy, valamint a „synceri Praedicatores.... qui *reducere* studeant.“ S ez ügyes fogalmazással tuljártak, a jámbor ürügy alatt fosztogatni akaróknak eszén. Igy visszaverétvén ezen jogi támadás az apostoli király önérzetes s *törvénytisztelő* szilárdsága által, a kudarczczal visszavonulók dühe, mint az egyfelől megtorlódott áradás, más oldalon otthon, Turóczban szakadt a páterek nyakára; különféle szuttyongatások és háborgatások piszkos hullámival. Főellenségeik a Révay bárók voltak. Ugy látszik nem birták elnyögni az általuk sokáig bitorlott turóczi prépostság jószágainak oly módon való elvesztését,[1])

[1]) I. Ferdinand megbizta Révay I. Ferencz nádori helyettest, hogy a protestantismus terjedését a felső vidékeken akadályozza meg: ámde ő e mozgalomnak inkább élére állott, Lutherrel levelezett, s a gondjaira bizott turóczi prépostságnak javadalmait ahelyett, hogy a rabló Nyáry Ferencz kezéből kiragadta volna, azokat ettől 3500 frton (vagyis ennek fejében egy idegen jószágért, Petróczy Pál Kasza váraért) megszerezte. 1534-ben később mégis némi jogpalástolással az utolsó prépositól Majthényi Urieltől 300 frt évi bérért haszonélvezetbe kapta (1535.) E bitorlásnak I. Ferd. 1544-ben vetett véget, midőn Várday Pál primás által a prépostságot visszafoglaltatta. Igy előbb (1563 dec. 13.) Verancsics Antalnak, később Radéczinak adományoztatott. De a Révayak visszatartották a convent protocollumát és pecsétjét s csak az 1578. 21. tczikk alapján kényszerültek azt az esztergomi főkáptalannak kezébe átbocsátani.

hogy azok épen czégeres ellenségeiknek, a Révayaktól vezérekül lobogtatott protestans zászló legyőzőinek, a gyülölt jezsuitáknak szolgáljanak új hitbástya, új fegyvertár gyanánt. Az évkönyvek szerént két Révay testvér, egyikök főispán, a másik egyszerű báró, (talán I. Péter és öcscse, a nőrablási pörben elhiresült III. Ferencz.) [1] 1591-ben a znyo-váraljai sz. György-plébánia templomot fegyveres csapatokkal megszállván, oda protestans papokat tolt be. [2] Ugyanezen főispán az 1593-ki országgyülésen 14 megye követeit fölbujtogatta, hogy a turóczi prépostság jövedelmeinek a véghelyi katonaságra való fordittatását követeljék; egészen azon nótára:

Flecte si nequeo superos, Acheronta movebo!

Multkor egyházi méltóság mögé bujt, most Mars paizsát rengeti a gyülölet; de ezuttal is kisebbségben maradt. A dühöngő főispán hazatérvén, a turóczi házzal, sőt az egész renddel éreztette haragját. — Akkor tájt a rablók (mint ezt később bevallák 1596.) meggyilkoltak egy lutheránus papot. — Révay főispán e gaztettet a J.-társaságára fogván, valóságos jogász-virtuozitással a rendet in solido, Rómában lakó főnökének, Aquavivának és az uj hirt szétzúzó kalapácsának Bellarmi Róbertnek személyében, saját szine elé idéztette s a meg nem jelenőket... számüzte! Azután megyéjének nemes ifjait pénzbirság alatt eltiltotta a váraljai gymnásium látogatásától. De nemsokára beállott az Ur jobbjától eszközölt kedvező változás. — Révay hirtelen megjuhászodott! Legyőzte titáni zordonságát azon nagylelkűség, melylyel a rend az egyik falvában álló vámot, melyet, bár a Révayak fészké-

[1] Nejébe, Forgách Zsuzsánába bele bolondulván vérrokona Bakits Péter, ezt Holics várából elrabolta s vele Detrekőben „incestuose" élt; emiatt Révay Ferencz a megcsalt férj vádat emelt az országgyülésen. L. 1608. 26. c. post. coron.

[2] A büntetés el sem maradt. Ugyanazon napon a főispán neje undok nyavalyába esett, mely aztán férjét s fiát is megragadta. Az ifjabb Révay pár napra reá szintén oly kórságba jutott, hogy majdnem egyik szemét veszté; egy harmadik czinkost rablók kinoztak meg.

hez Blatnicza várához tartozót, a prépostság még is régóta zálogban birt, a duzzogó főurnak visszabocsátotta. Eljött aztán látogatóba is, és a refectoriumi béke-ünnepen kivül különösen az kenyerezte le teljesen, hogy az ifjuság szinműi előadást rendezett tiszteletére.

Ezentúl, mint az 1594-ki rendnaplók irják: „A gróf úr nem csak látszatva barátunk, de valójában; fölajánlá segitségét ellenségeink lecsillapitására és bajos ügyeink elintézésére. — Sőt házbéliei azt is állitják, hogy mogorva hangulata csak akkor vidorúl, ha a mieinkkel társaloghat.“ Igy lőn Saulból Pál!

A rend igy egyidőre békét élvezvén, szélesebb körben is gyakorolni kezdé hivatását s ez által megkedveltetvén magát, jogi létezésének, a törvényeken kivül a szivekben is védő oszlopokat emelhetett. Ily jogerősitő episod volt P. Dobokay Sándornak szereplése az Esztergom alatti táborban, melylyel a rendet felsőbb körökben is mintegy salonképessé tette.

Pálffy ugyanis 1594-ben Esztergomnak — fájdalom akkor még sikeretlen — vívásához készülvén, a turóczi prépostságnak sellyei fiók-házából tábori papot kért. Az ifju Dobokay megjelent. Pálffyt azonnal megnyerte káplánjának nemcsak szelid szerénysége, de azon hősi nyugodtsága is, mellyel ágyúdörgés és a közelbe, sőt egyszer még a kápolna-sátorba is becsapó golyók között bátran tovább misézett. Egykor ünnepre virradván a tábori kar, a sz. mise után prédikácziót is óhajtana Pálffy, de mind ő, mind a jelenvolt főpapok attól tartanak, hogy a nagyon fiatal s vékony dongájú papocska (cui vel aetas vel natura auctoritatem et existimationem negaverit; gracilitate tamen corporis formam non injucundam addiderit) [1]) vagy kevésbbé tudósan fogna szólani, vagy épen

[1]) Egy érdekes koriratot J.-társ. sz. andrái könyvtárában találtam, de fájdalom, csak 1590—1601-ig terjed; 1652 és 1654-ből csak pár szórványos adatot közölvén. Balassa halálának körülményeiről eddig *egyetlen* kutfő.

belesül s igy a kath. papság becsületét annyi protestans főur előtt koczkáztathatja? A páter azonban Istenben bizván, keresztet vet és belefog. Mindjárt kezdetben leköté a hallgatók szemét, szivét; később a beszéd folyamában, érveinek nyomóssága, kifejezéseinek csinja s taglejtéseinek nemessége annyira elragadta őket, hogy nem győzték a rendet e zsönge tagjában magasztalni, s hirét széles Magyarországon terjeszteni. Vége az lőn, ami fődolog, hogy a kath. rendek és vitézek mindközönségesen őt lelkiatyjuknak választották. Ezek közt volt B. Balassa Bálint, a XVI. század első lantosa, ki az ostromban Pálffy oldalán küzdvén, mindkét lábán veszélyes lövést kapott s kórágyához Dobokayt hivatta, hogy őt a halálra előkészitse. A páter hős lelki fiát imakönyvnél találta, melyből Istent és Szűz Máriát hivta segélyül a megkisérlendő sebészeti műtétre. Elérkezvén a végzetes pillanat, a költő, bajnok Virgil e szavaival serkentette magát: „Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo!“ De lelki atyja arra inté, hogy inkább Istenhez forduljon, mint Mantua dalnokához. „Szivesen — felelé — hisz ez magától értetődik!“ Kis fiának sorsán aggódván, Mátyás főherczeghez irt s neki árváját azon kéréssel ajánlá: neveltesse jó katholikusnak, és J.-társasága intézetében járassa. [1]) E folyamodvány átadását, valamint megkezdett művének „Campianus Edmondnac Jesus neve alatt vitézkedet Theologusnak ... Tiz, Magiarúl irot okai ...“ [2]) befejezését Dobokaira e szavakkal bizta: „Scio Te pater et natura et instituto esse veracem!“ Végre május 26-án este, a feszü-

[1]) Ezen fia János, csakugyan a boroszlói J.-társasági konvictusba jött s itt 1601 dec. 16. †. Sirköve most is látszik a régi jezsuita templomban.

[2]) Ezen nagybecsű műnek egyetlen példányát nagy történetirónk Ipolyi püspök födözte fel a nemz. muzeum régi nyelvkincsei között, melynek történeti s dogmatikus jelentőségét remek tollal méltatja „Veresmarti Mihály Munkái I. kötet“ művének 108—116 ll. E művet Dobokay Bécsben adta ki 1607-ben; Forgách Zsigmond nógrádi főispánnak ajánlván. L. Szabó Károly: Régi magyar könyvtár 186. l.

letet kezébe fogván ily buzdulat közben: „Krisztus meghalt értem, s én kétkedjem? Uram! a te katonád voltam, táborodban jártam!“ kiadta annyi viszály és balszerencse közől, az ősi hithez bátran visszaszárnyalt s Istenben megpihent szellemét.

Ezen tábori missió nagyban elősegité a társaság jogi biztonságát s tágabbra nyitá apostoli pályafutását.

Nem hiányoztak ezen fokozott közbizalomnak szép jelenségei. — Ilyennel örvendeztette meg a rendet, volt lelki dajkáját a bécsi konviktusban növelt Madocsányi testvérpár, kik a pruszkai és miticei (Trencsén vm.) missiói állomásokat szervezték, melyek közől az első csak 1597—8-ig tartott s 11 hozzá tartozó helység megtérítése után ujra kath. plébános kezére bizatott. Mittice, 30 év óta protestans falu szintén utilevelet adott eddigi lelkészének, (ad stivam abiens) aki a plébániának minden ingó készségét, még az ablakfákat is elvitte magával édes emlékül, lelki zsákmányul. [1])

---

[1]) A hitbuzgó Madocsányi családnak csakis e két átmeneti állomásra terjedt ki az idétt nagylelkűsége, és pedig nem annyira a rend, mint alattvalóinak lelki üdve iránt. Azért regényirodalmunk megtestesült cornucopiae-ja s proteusi büvésze, Pater Péterben kelleténél többet lát, midőn Madocsányban (Liptó vm.) „jezsuita-barát conventet“(!) pillant meg. (Mert hát 1. Madocsányban soha sem volt semminemű convent, annál kevesbbé J.-társasági rendház. 2. A regény idejében széles Magyarországon nem volt egy szál jezsuita. Mert hisz Thurzó Ferencz választott (de soha meg nem erősitett, legfölebb kisebb rendekben levő) püspöknek lakodalma, melyet Jókai bűbájos tolla oly „hautgout“-tal ecsetel, 1557-ben esett meg (mely évben már Bornemisza volt nyitrai püspök); holott a jezsuitákat Oláh Miklós csak 1561-ben hozta be honunkba. S ime mégis már Madocsányban, létezésök előtt jóval, pláne „priorral és guardiánnal“ fölszerelt konventjök volt. 3. Azután J.-társasága, de sokkal később, föllépett ugyan Liptóban; hanem csak Sz.-Miklóson volt állandó helye, — egyéb apostolkodása csakis ideigtartó és szórványos vala. Magán Teplán, ahová mint materhez a két fő regényes hely, Madocsány és Mitosin tartozik, — csak 1773 után volt pár ex-jezsuita mint plebános, kik közől az utolsó P. Pinterits Ádám, 45 évi lelkészkedés után 82 éves korában † 1829. febr. 9-én. De 4. Pater Péter pegazusa még több oldalrugást ad a chronologiának és geographiának. P. o. a „pápai dispensatioval (no no!?) arra fölhatalmazott püspök Thurzó, hogy..... a felesége szobájában, ott hadd legyen

Ezen állomásokon kivül Szlécs (Liptó) Zliecho (Trencsén) Zelenicz (Nyitra) Nedecsa (Trencsén) sőt még Sztropkó vidékén is missionáriuskodtak az atyák, mely működésüknek amily boldog sükere volt, oly érdekes apró korképeket is szolgáltatna, ha keretünkbe esnék azoknak leirása. Különösen mulatságos a protestans papokkal való hitvitázó torzsálkodás; zordon földes urak ajaxi dühöngése; s a hithirdetők ügyes taktikája a nép erkölcsi növelésében. A znyói várhoz tartozó falvakban (Polereka, Moskovetz, Vricsko, Valcsa, Turóczban) a rend nem zsákmányolta ki földesuri hatalmát, a protestans alattvalók áttéritésére: hanem a buzgón gyakorlott prédikácziók után Isten kegyelmére s a nép szabad elszánására hagyta az eredményt. S ez mindenesetre fontos jogtörténeti adat azon áramlattal szemben, melyet az uj hit indított világgá: „Cujus regio, illius et religio!“ Egy liptói rend jószágon (melyhez 3 falu tartozott) ártatlan fogás is segitett a bajon. E helységek lutheránus papja, inkább nyerészkedő gabna s marha kupecz volt, mint lelkész és ta-

---

lutheránus“ egy álló esztendeig tartá lakziját a bájos Nyáry Krisztinával! (l. 99 l.) Itt a pegazus egész századon át ugrott előre, akár sz. László ércz lova Aranynál: „Egyik ugrás kalvária — És kilencz a Királyhágó!“ Hisz Nyáry Krisztina majdnem száz évvel később volt Thurzó Imrének († 1621.) neje; hogyan lehetett a Ferenczé 1557-ben? akiről meg van irva, hogy: „abjecta vecte ecclesiastica Barbaram, filiam Nicolai Kosztka de Szedleta uxorem duxit“ azután ennek halála után „secundo se illigavit lectissimae virgini Catharinae de Zrinio, clarissimi herois Nicolai filiae“ (L. Wagner S. J. Analecta Scepusii IV. p. 103. Nagy Iván stb.) Ez aztán saltus lyricus! No meg sz. Ignáczot is már előre canonizálja 1557-ben! (pag. 136.) holott ő V. Pál alatt 1609-ben lett beatus, és VIII. Orbán alatt sanctus 1623. És mégis Madocsányban 66 évvel előbb „Szent Ignatius de Loyoláról nevezett templom“ állott. Legszebben rugdalódzik a pegazus chronologikus patája a 102. lapon: „ahol egy sereg szerzetessel csak úgy dobálódzik. Van ott 1557-ben! veres barát és templomos (neki ez külön fajta, holott csak külön név) pedig szegényeket már 1311-ben eltörölték! volt jászói praemontréi: holott az már 1552-ben feloszlott s csak 1697-ben állott helyre; azután fapapucsos kapucinus? hisz e rend csak 1674 táján települt meg nálunk. — Az is szép, hogy a vad husszíták legvadabbjait, az orebitákat (árvákat) barátokká szeliditi; külön felekezet voltak ugyan, de a zárdákat csak betörő rablásuk révén ösmerték;

nító. A turóczi P. Rektor, mint földesuri képviselő, fölszólitá őt káplány tartásra, ki helyette végezze a sz. ténykedést; s midőn a zsugori, szegénységével mentegetődznék, a házfő magára vállalá a gondoskodást. Örömmel fogadtatott az ajánlás. Jött is nemsokára káplány, csakhogy egy fiatal jezsuita-páter képében, aki sz. beszédeinek erejével, modorának jóságával, rövid időn annyira megnyerte a nép szivét, hogy a régi pásztort „ob turpem et profanam vitam morumque ejus consuetudinem" gabnazsákjánál hagyva, az ifjuhoz vonzódtak. A lutheránus pap nemsokára, tévelygésében megkeményülve, elhalt s helyét a nép óhajtására a pater foglalta el.

Ily apostoli gyümölcscsel kamatozott a turóczi javadalom; de teljesité a rá rótt közjogi tartozásokat is. Igy 1596-ban országos parancs folytán, mely fejenként való fölkelést határozott, a prépostság 50 lovast és több gyalogot küldött a Miksa főherczeg alatt gyülekező egri táborba, sőt a házfő is egy rendtársával megindult; de

---

talán a „Fratres Moravi" név birta „Páter Pétert" arra, hogy az orebitákat is frateréknek képzelje. — Aztán a husszíták idejében, Mátyás uralkodása kezdetén az alagutba temetett nők közt már „lutheránus" is volt? (52. l.) 5. Végül ne neked geográfia! A regényben Madocsányt és Mitosint, az őket elválasztó Vág alatt egy rejtek út köti össze?! pedig mindkét falu a Vágnak ugyanazon jobb partján fekszik, egymástól $^3/_4$ órányi távolban. — De hát a népmonda? Ez — mint hiteles helybeli tudósitóm, ft. Komjáthnai Thuránszky teplai plebános ur jelenti — igenis regél egy P. Péterről, aki a mitosini kápolnában befalaztatott volna? De Hyros István jeles monographiájában „Zamok Likava" mitsem tud az egész mendemondáról, holott a vidék levéltárait át és átkutatta. Különben is a mitosini várkastélyt csak a 17-ik század végén épittette Mattyasovszky György, a kápolnát hozzá pedig még később a b. Luzsinszky család. — Ennyi kritikát ugyan nem kellene regény ellen zuhintani, amelyre szintén ráillik: „..pictoribus atque poetis, Quaelibet audendi semper fuit aequa potestas!" De csak ne volna „Páter Péter" utolsó lapján: „És ez elsejétől végig való történet. A családok levéltárai őrzik az adatokat!" Sok részlete csakugyan való lehet, de mixta quadrata rotundis! amire ráfér Quintilián észrevétele: „Graecis historia plerumque poeticae similis est licentia (Instit. II. 4.) és Juvenal verse: „Quidquid Graecia mendax — Audet in historia (Sat. 10.) De hisz Páter Péternek ámenje s végszava is az: „Lehet, hogy úgy van!"

oda az okt. 25-ki végzetes csata után érkezett. [1]) A birodalmi sereg egy része Turóczon vonulván át, Anhalt herczeg vezetése alatt sok kárt okozott, főkép a nyájak elhajtása által a rend jószágáról. — A herczeg két protestans vérrokona legtöbbet garázdálkodott s mindkettő elesett az egri ütközetben.

Az ujra ki-kitörő zaklatásokkal szemben 1596-ban uj adomány-levelet kért a rend. Az 1-ső oklevél, kétszeri királyi parancs után kiadatván a pozsonyi káptalantól, Prágába került Rudolf kabinetjébe; hol azt Himmelreich Tiborcz magyar titoknok, a rend jó barátja, a molyoktól megtisztitván, sajátkezüleg lemásolta, a királytól engedélyezett azon bővitéssel együtt, hogy a 100 év óta elmaradt tized ujra fizettessék.

Igy jött el az 1597-ki országgyülés, melyen a turóczi atya, — s az 1599-ki, melyen kettő tartá a rendek számára a magyar szent beszédeket. — Ezen utóbbiban az ellenfél ujra bolygatta a szerzet jogos birtokolását s támadásának nyomát a 35-ik tczikkben rakta le, azt követelvén: hogy a turóczi hiteles hely kezelése a J.-társaságiaktól elvétetvén, ezek köteleztessenek 4 világi papot egy jegyzővel eltartani, kik az okleveleket őrizzék és a jogi ügyeket intézzék. Ámde ezen tczikk 4. §-a kijelenti: „Verum Majestas Sua Cassarea et Regia hoc loci, suae deliberationi et sententiae clementer adhaeret!" mely elhatározás a fentemlitett 1588-ki záradékra hivatkozik. S igy a rend ezuttal is javadalmának teljes és osztatlan birtokában maradhatott.

Azonban ez ujabb kudarcz annyira felbőszité irígyeit,

---

[1]) Ezen csatáról a szemtanu, tábori rendpap irja azon érdekes adatot, hogy a csata előtt a harczi jelszóul „Jézus és Mária" nevét tüzte ki a vezéri kar; de a protestáns német lovasság ez ellen lázongani kezdett, káromolván a b. Szüzet s helyébe ezen szóban egyezett meg: „Herr! herr!" S ime mi történt? A harcz fegyvereinknek kedvez, már a török tábor földulva, a török vezér futásban! Ekkor az addig veszteglő protestans lovasság üldözésre vezényeltetik, de rögtön zavarodik, eszeveszetten visszaíut s magával rántja a sereg zömét.

hogy a collegium maradása Turóczon most már válságossá lőn. Igy p. o. a protestans földesurak jobbágyaiknak 12 frt. birság alatt eltilták a rendtemplomában való gyónást. Hasonló faggatások s tornyosodó támadások elől a gymnasium a nyugalmasabb Sellyére vándorolt 1599. őszén s az eddigi székház ott collegiumi rangra emelkedett. Turóczon csak a lelkészkedésre szükséges 4 pater s a jószág kezelésére ugyanannyi frater hagyatott.

Első igazgatója a hires P. Carillo Alfonz volt, kit a a párt-szemüveges történetirók (Lehmann Lampe Bethlen, Somogyi, b. Jósika Miklós és eleinte Szilágyi Sándor is) valóságos cabalistikus szörnynek, reverendás sphynxnek, egyszóval az ingatag Báthory Zsigmond rosz szellemének tüntettek föl; holott a későbbi jobb belátását nemesen bevalló Szilágyi S. szerént is: „az ő missiója Erdélyben egyházi természetű volt, megtartani Zsigmondot ősei hitében.“[1]) De hagyjuk máskorra a „spectatae prudentiae vir“ igazolását; most csak sellyei kollegiumával foglalkozzunk.

Itt ez időtájban 24 rendtag élt; kik közől 10—11 szállongó hithirdető, a többi tanitó és gazda. A társodának kezdetben sok baja akadt Thurzó Szaniszló és Illésházy István határsértéseivel, melyeket Carillo atya diplomatikus ildommal s evangeliomi szelidséggel tudott kiegyenlíteni. Ugyanő fejezte be a még 1595-ben megkezdett pört azon állitólagos nemesek ellen, kik bár jobbágyi telkeken lakván, az előbbi földesurak elnézése folytán, minden urbéri terhek alól mégis kibujtak. Az 1599-ki országgyülés

---

[1]) Jeles történetirónk, e sorok szerzőjét 1877. febr. 12. nagybecsü levelével megtisztelvén s őt akkor tervezett remek monographiájához: „Carillo diplomatikus működése Bpest. 1877.“ közreműködésre hiván föl, igy ir: „Elhatározám a félreértett és méltatlanul rágalmazott férfiu emlékét rehabitálni“ s később u. a. év febr. 26: „Én legkevésbbé sem habozom bevallani: igaztalan voltam iránta s örülök, hogy igazságot én fogok neki magam ellenében szolgáltatni.“ Szavát a kitünő tudós fényesen beváltá s művében alapelvül állitá föl: hogy „az ő missiója nem az volt, amit a történetirás neki tulajdonit, hogy Erdélyt a Habsburgház provinciájává tegye, hanem, hogy megszerezze, megtartsa a kereszténységnek.“ (8. l.)

alatt az alperesek elmarasztaltatván, Sellyéről távozni kényszerültek; ami hogy mielőbb történjék, az urasági igás fogatok is segiték tovaszállitani ingóságaikat.

1600-ban Carillo már az osztrák-magyar tartomány rendfőnöke lett, de egyúttal még egy álló évig sellyei kormányzó maradt. Ez időben a kollegiumnak uj könyvtárat épit s a templomot tömérdek diszöltönynyel gazdagitja; ezek közt egy arany szövetű vörös casulával, mely a spanyol királyné önkezű remekműve volt. De a földiekről sem feledkezvén meg, a szétszórt urasági táblákat, a jobbágyokkal kötött szerződés alapján tagosittatta. A hősködő szabóczéhhel is röviden végzett. Ez fölvilágosult világnézetétől elkapatva vonakodott megfelelni szabályos kötelezettségének a templomi ünnepélyeken, s emiatt elveszté czéhjogát, mely földesuri végzés a sellyei, nyitrai és nagyszombati vásáron dobszó mellett kihirdettetett. De a pártos czérnatábor utóbb meghódolván, april 21-én visszahelyeztetett kiváltságaiba, mely szertartást aztán a kollegium kertjében áldomás koronázta meg; Carillo hathatós beszédét Dobokay (akkori spiritualis) tolmácsolta.

A megnyilt sellyei gymnasium 3 nyelvtani és egy költészeti osztályban 300 tanulót számlált; köztük a Forgách Ferencz nyitrai püspöktől külön házban gondoztatott 12 papnövendéket. E szép szám 1602-ig 400-ra szaporodott.

Három év alatt, az özvegy Pálffy Miklósné 2 faluján kivül 450 protestanst és törököt hóditott meg a rend apostoli zászlaja. Ezen lelki zsákmányok közt három nagy név ragyog. Az első Forgách Zsigmond, kit püspök bátyja 1600-ban Sellyére édesgetett s csakhamar örömmel láthatá őt a rend templomának oltáránál, midőn az isteni malaszttól és Pázmány pater lángeszétől, az egyházias szellemű nemes s mégis erélyes polemia ezen fönséges személyesitőjétől legyőzetve, az ősi hitre tért. [1]) A 2-ik For-

[1]) Szabadjon Pázmány e diadalához ezen koradatokat mellékelnem, melyeket a rend hiteles forrásaiból vettem. — Ő 1598, 9. és 1600-ban Grácz-

gách Mihály, ki kevéssel halála előtt szintén egy J.-t. pater kezébe tette le a kath. hitvallomást. A 3-ik Thurzó Kristóf, ki aztán pár sellyei atyát Galgóczra híván, alattvalóit is megtéritette s a lutheránosoktól bitorlott 3 templomot vissza foglalta.

Ez alatt a kitört dögvész miatt feloszlott a viruló intézet s a betegek és haldoklók ápolására szükséges rendtagokon kivül a többi visszatért Turóczba. E bajhoz járultak a Vág mentén csatangoló török-tatár hadak, kiktől Sellyét Somogyi Farkas vitézlő nemes úr, csekély, de bátor hadával visszariasztott. [1]) Ez idétt Rudolf király uj jelét adá kegyességének, amidőn Somogyi István kir. ügyészt nevezte ki a rend jogainak védelmére. S midőn Erdélyt Basta által birtokba vette, Prágában 1603. október 28. kelt levelével fölszólitá a turóczi atyákat, hogy a a kath. vallás helyreállitására oda nehány lelkes „hungaricae, germ. et slavonicae linguarum peritos“ missionariust küldjenek. S csakugyan Carillót jövő év január havában márt Kolozsvárt találjuk, több magával vitt paterrel együtt.

Igy álltak az ügyek. A turóczi prépostság 20 évi jogos, királyi patronátuson alapuló birtoklása, a lassanként lefegyverzett agyarkodás megjuhászulása, hatalmas pártfogók védelme, a lelki üdv és apostoli szerzetes kincseivel boldogitott nép tisztelete, egy szebb jövőnek folyton delelő napját engedé remélni; midőn e nap a Bocskai-féle mozgalom és a vele rohanó felekezeti dühnek

---

ban a bölcsészet trienniumát adta elő; 1601. Sellyén Concionator; 1602. Gonzaga Ferdinand kassai hadi szállásán Némethi Jakabbal lelkész; 1603. Sellyén ujra Concionator. De 1603—1607. már Grátzban sterlog. prof; amint azt nagynevű biographusa Fraknói helyesen érinti („*veri* Groecium 20. Sept. 1603. Tehát 1600—1603. állandóan honunkban tartózkodott; tehát ez időben nem is tanithatta Grátzban a Summa megelőző részeit; hanem a quadriennium alatt annak csak másik felét: mig az elsőt ugyanazon években más tanártársa; lévén a J.-társaságában 2 dogm. tanár: matutinus et pomeridianus. — Forgách megtérését Kazy (71. l.) egyenesen 1601-re teszi.

[2]) Mátyás főhg 2 ágyúval is fölszerelte a sellyei rendházat.

láng s vértengerében áldozott le; honnét csak lassú vergődéssel küzködhetett föl ujra a jogtiszteletnek kitisztult egére!

(Folyt. köv.)

Rosty Kálmán. S. J.

NYELVÉSZET ÉS SZENTIRÁS.

Miután korunk hitetlen tudománya a nyelvészet alapján is kezd merényleteket intézni a genezis első része (I—IX. fej.) ellen, szükséges, hogy itt is kijelöljük a határt a szentirás és tudományos kutatás hatásköre között, mint azt a többi idevágó tudománynyal szemben már Schäfer Bibel und Wissenschaft című munkájában megtette. (Ennek ismertését l. mult évfolyamunk 374-ik lapján.)

Hogy azon teret, melyben a szentirás nyelvtörténeti adatai forognak, pontosan elkülöníthessük a nyelvészet működési terétől, sőt hogy azokat a mai philologia hatásköréből amennyire lehet egészen kivonjuk, tekintsük először a nyelvtudomány mai álláspontját az idevágó kérdésekben és azután azon következtetéseket, melyeket nehányan abból a szentirás hitelessége ellen vonhatni vélnek.

Korunk nyelvészeinek sikerült különösen a szémi nyelveknél majdnem az egész szókincset igen kevés alkatrészre (Meier E. szerint 6—7 igegyökre) visszavezetni. Így levezetik a névmásokat egytől-egyig a „há“ vagy „hán“ rámutató indulatszóra, a számneveket egyik-másik igegyökre és így tovább. Hasonlóképen tettek az indogermán nyelveknél is, és ezeknél nagyrészt más alkotó gyökökre akadtak.

Ebből azután két oly következtetést vélnek sokan

levonhatni, mely a szentirás hitelességét egészen megdöntené. Ezen két következtetés elseje az, hogy az emberi nemnek kezdetben nem volt nyelve, hanem egyik másik majomcsorda „hangutánzás által vagy más valami módon" több hangnak jutott birtokába, melyből azután idővel egész nyelvet alkotott magának; a második pedig az, hogy az indogermánok a szemitáktól már régen elváltak — ha ugyan valaha együtt is lettek volna (miután a hitetlen kritika ezt sem tartja bizonyosnak) mikor az emberi nem tagolt nyelven kezdett beszélni.

Ezekkel szemben az őskori szent hagyománynak apológiáját három pontban véljük összefoglalhatni; ezekben egyszersmind a határköveket is meg fogjuk állapítani a tudományos kutatás mezeje és azon tér között, melyen a szentirás mozog.

I. Készséggel elismerjük, hogy a tudósoknak sikerült több nyelvcsalád nyelveinek alkotó részeit kimutatni, és elismerjük azt is, hogy ezek kimutatása nincs a szentirással ellentmondásban, csak belőle ferde következtetéseket ne vonjanak. Ha a nyelv bizonyos alkotó részekből áll, abból nem következik, hogy azt az emberek rakják össze az illető részekből, miután logice épen oly lehetséges az is, hogy Isten az embereknek egy kész és olyan részekből már összetett nyelvet adott. Így a víz könenyből és élenyből áll, de ebből nem következik, hogy a mindenható Alkotó előbb külön-külön teremtette a könenyt és élenyt, és azokat azután vízzé egyesítette. Miután épen így áll a dolog a nyelvnél is, az ellentábor emberei is legfölebb csak annyit bizonyíthatnának, hogy a nyelvek így fejlődhettek, de nem azt, hogy tényleg így fejlődtek. A lehetőségből ugyanis a valóságra nekik sem szabad következtetniök.

A szentirás hitelessége ellen felhozott ellenvetések már ez által is meg volnának döntve; azonban a tévely czáfolatában tovább mehetünk: nemcsak hogy nem szabad így következtetni, hanem nem is lehet, miután a nyelv ilyetén fejlődése legfölebb logikailag lehetséges,

erkölcsileg azonban bizonyosan lehetetlen. Ennek bebizonyítása végett csak röviden utalunk a darwinismus bármely czáfolatára, elégnek tartjuk kiemelni Somogyi Károly nagy tudósunk elmés megjegyzését (Cantu Világtört. I. 148. l.) „Az állatok már évezredek óta bőgnek s vajjon képezhettek-e nyelvet? S a mi több, még utánozásra szolgáló minta is áll előttük, a beszélő emberi nem, (minővel az első, állítólag önmaguktól beszélni tanult emberek nem birtak) s mégis ezen beszélő, lármás jeleket adó emberek folytonos látása és hallása után sem birtak, saját közlekedési eszközeiknek némi tökélesítésére emelkedni; ezenkívül megjegyezzük, hogy amennyire a nyelvek történetét eddig ki lehetett kutatni, nem találtak egy példát sem arra, hogy valamely nép egy új nyelvtani formát képezett volna. Mindenütt azt találjuk, hogy a nyelvek fejlődésük első stádiumában nyelvtani alakokban a leggazdagabbak. Ezekből tehát világos, hogy lehet a nyelveket alkotó részeikre bontani, de nem lehet azt kimutatni, hogy azok emezekből fejlődtek; sőt világos, hogy az emberek a nyelvet már készen kapták a mindenség legbölcsebb Alkotójától.

II. De még más történeti érvet is hozhatunk fel a mellett, hogy az emberi nemnek már Ádám ősatyánk idejétől fogva egészen kifejlődött és a gondolatok közlésére alkalmas nyelve. Ezen érvet az emberi nem hagyományainak minden néphez való átszármazása szolgáltatja. Tény az, hogy a teremtés, hat napi munka, paradicsom, bűnbeesés, óriások és a vízözön emlékét a földkerekség legvadabb népeinél is megtaláljuk, mint azt a nemrég elhunyt Lüken H. kimutatta. Ezen jelenségnek csak egy megfejtése gondolható, és ez abban áll, hogy elfogadjuk, miszerint Ádámtól kezdve mindvégig minden atya elmondta fiának a vele már elődjeivel történt dolgokat, melyek így apáról fiúra szállva később részint leirattak, mint ezt a sok közül a zsidóknál, és pedig a Szentlélek sugallata mellett, Mózes tette, részint szájról szájra szállva csak a népek ajkairól hallhatók,

mint ez a legtöbb, úgynevezett vad népnél történik. Ezen hagyományokat azonban kifejlődött nyelv nélkül közölni teljes lehetetlenség lett volna, és így újból bebizonyítottuk azt, hogy az emberi nemnek kezdettől meg volt a nyelve, „ezen Rubiconunk, melyet soha egy állat sem fog átlépni", mint Müller M. mondja, „ezen szükséges eszköze minden értelmi működésnek és erkölcsi létezésnek", mint azt Bonald nevezi (Recherches philosophiques I. k. 144. l.)

Hogy most a fentemlített részletekre térjünk, kiemeljük, hogy különösen az lehetetlen, hogy a névmások és számnevek csak azon időben képeztettek volna, midőn Szém és Jáfet ivadékai régen eltávoztak egymástól és ősi lakóhelyeikből. Lehetetlen az, mivel azon történetekben, melyeket az ember sokkal előbb, sőt kezdettől mondogattak el egymásnak, minden esetre mind számnevek, mind névmások is előfordultak; így a számnevek a hexaëmeron napjaiban, a patriarkák életeinek éveiben, Noe bárkájának dimensióiban; a névmások a beszélgetésekben (különösen utalunk a protoevangeliumra.) Ezek alapján tehát ismételjük előbbi állításunkat. A nyelveket lehet ugyan alkat részeikre bontani, de azért azok ezen alkat részekből nem lettek lassú fejlődés útján összetéve, hanem létezésük első pillanatában a részek már az örök bölcseség által össze voltak illesztve.

III. Könnyen felelhetünk a mondottak után azon kérdésre: honnét van tehát az, hogy más nyelvek más részekből állanak?

Ennek kétségenkivüli okát a bábeli zavarban találjuk. Kezdetben az Isten az embereknek csak egy nyelvet adott; hogy ez minő volt, azt a philologiai szempontjából sejteni sem lehet, miután maga a tudomány azt soha el nem döntheti, vajjon az Úristen a nyelvzavar alkalmával az ősnyelvet meghagyta-e egyik-másik népnek birtokában, vagy nem. — Midőn azonban az emberek elfeledve Isten hatalmát és saját semmiségüket, a mindenség Ura ellen fellázadtak, és Őt balga merényle-

tükkel mintegy trónjáról letaszítani ohajtván, oly tornyot akartak építeni, mely az égig érjen, Isten azon büntetést szabta reájuk, hogy megzavarta nyelvöket, ugy hogy egyik a másikát nem értette. Ennek úgy kellett történnie, hogy mások más és más kész nyelvet kaptak. Szém ivadékainak nagyrészt oly nyelvek jutottak, melyek a mai szémi nyelvek ősi alakjainak felelnek meg; a jáfetiták részint az ős ária, részint turáni és talán még más nyelvet is kaptak. Hasonlókép Khám fiainak is különféle nyelvek jutottak, melyek részben talán (?) a szémiekhez hasonlítottak.

Ha a nyelvtörténet első fejezeteinek ezen fogalmazását elfogadjuk, némely eddig homályos dolog világos lesz; más kérdések ismét egészen új nézőpont alá fognak esni.

Így a szentirás értelmében, mint az emberi nem ősnyelvét vagy a zsidót, vagy egy ahhoz igen közel álló nyelvet kell tekinteni. Ha ezt oly értelemben akarnók venni, mint azt még nem nagyon régen tették, hogy t. i. a zsidóból kellene valamennyi többi nyelvet levezetni, akkor ez ellen a nyelvészetnek alapos kifogásai lennének, miután csak az ősi szémi nyelvhez is sokkal jobban hasonlít az arab, mint a héber. Nézetünk szerint azonban, mint fentebb kifejtettük, az ős nyelv és a nyelvzavar után adott nyelvek között semmiféle viszonynak nem kell léteznie, úgy hogy történeti adatok nélkül az utóbbiakból az előbbire épen úgy nem lehet következtetni, mint az egyik nap időjárásából az azt megelőző napéra.

Második következménye nézetünknek az, hogy így a kinyilatkoztatás szempontjából a létező nyelvek közt semmi hasonlatosságra sincs szükségünk. Isten adhatott egészen hasonló vagy egészen elütő nyelveket; hogy minőt adott valóban, azt a szentirás nem mondja és a tudomány szabadon kutathatja. E szerint tehát nem szükséges azon fáradozni, hogy az emberi nem összes nyelveinek egységét kimutatni lehessen, a szentirás lega-

l
ább ezen egységről, illetőleg hasonlatosságról mitsem szól, — hogy pedig az ősnyelvnek egynek kellett lennie, már az ész is belátja, mint föntebb mondva volt.

Végre igen könnyű megfejtését adhatjuk ezek alapján azon körülménynek, hogy a Khámtól származó kanaaniták szémi nyelven beszéltek. Isten ugyanis nem volt kényszerítve családok szerint osztani ki a nyelveket; sőt a büntető igazságnak megfelel azon eljárás, hogy épen a rokon törzseknek adott egészen elütő nyelveket. Így kanaaniták a héberhez hasonló, a velük rokon egyiptomiak pedig egészen különböző nyelvet kaptak.

Ezek után ellentmondásról a szentirás adatai és az igazi tudomány eredményei között szó sem lehet, hacsak nem akkor, ha vagy az exegéták a szentirást helytelenül magyarázva, a nyelvek hasonlóságát a zavar után is túlhajtva állítgatják, vagy pedig a nyelvészek a ferde logika síkos lejtőjére lépve „a posse ad esse" vagy épenséggel „a non posse ad esse" vonnak hamis következtetéseket.

Halász Ágost.

JOHANNA PAPISSA.

Döllinger után.

(Folytatás.)

Legvalószinűbb ama vélemény, melynek Gabler is híve, hogy a papissa Martinus Polonus iratából került Anastasius kevés s legutóbbi kéziratiba. Mindazonáltal úgy vélem, hogy a monda legelőször az Anastasius nevét viselő pápa-életrajzi gyüjtemény egyik példánya végéhez lett hozzá irva. Ugyanis már régen említették, [1])

[1]) Vgl. Bähr. Geschichte der Röm. lit. im Karoling. Zeitalter 269. o

hogy III. Benedek pápa életrajza ezen gyüjteményben más szerzőtől származik, mint a közvetlenül megelőzöttek, névszerint IV. Leo tüzetes életrajza. Minden kétségen kivül léteztek tehát oly példányok is, melyek IV. Leoval végződtek, kinek életirója valószinüleg kortársa volt.

Vagy ami nem lehetetlen, a pápanőről való jegyzést később toldották hozzá s úgy ment át Martinus Polonus kéziratairba.

Erről meggyőződhetünk a Vignoli által elszámlált kéziratokból. A 3764. vaticani codex Adorján idejéig terjed, a 869. vaticani codex csupán II. Gergelyig; a 629. codex I. Adorjánig, a többiek egészen VIII. Jánosig vagy I. Miklosig vagy III. Leoig és igy tovább. Az 1142-ik évig terjedő (3762. számú) codex szélére már föl van jegyezve későbbi irással és kisebb betükkel a papissa esete.

Ha ezen, bajosan bebizonyítható föltevés való volna, akkor a papissának, kinek történelmi szerepléséhez semmi kapocs sem füződik, IV. Leo és III. Benedek közé való beigtatása legegyszerübben meg volna fejtve.[1]) Egyébiránt Martinusban is találunk okokat, a melyek lehetővé tették a papissának az ő kéziratairba való jutását és pedig kettőt:

Először amaz egészen véletlen, külsőleges körülményt, hogy t. i. Martinus a IV. Leo pápa nyolcz évi uralkodásának szánt 8 ivet kitölteni nem birta, ugy hogy az oldalnak első sorai, melyek a IX. század másik felét tartalmazták, üresen maradtak. Itt a legnagyobb könnyüséggel történhetett meg a beigtatás. A másik ok magában a mondában van. Az a valószinütlenség, hogy egy

---

[1]) 855. évi julius 17-én meghalt IV. Leo; rögtön megválasztatott Benedek és a császári megerősítés után ugyanazon év szeptember 29 napján, épen Lothár császár halála után egy nappal felszenteltetett. Tudvalevő dolog, hogy az egykorúak, mint Prudentius Hincmár megjegyzik, hogy Benedek Leonak közvetlen utódja, és hogy létezik Benedek által 855. okt. 7-iki kelettel ellátott okmány (ap. Mansi Concil. XV. 113.)

asszony a legnagyobb papi méltóságra, a pápai trónra jutott volna, a mondában okadatolva van, t. i. nagy észbeli tehetsége és tudákosságánál fogva, melylyel, mint állíttatik, a Rómában levőket mind fölülmulta volna. Világos, hogy a papissának, mihelyt bizonyos történelmi helyt kapott, (a népmonda nem foglalkozik idő meghatározással) régi kort s minden esetre VII. Gergely előtti időből kellett számára néhány évet kijelölni. Ezen körülmény oly időre utasította a hamisítót, melyben legalább egy ily példa fordult elő, hogy t. i. valaki nagy tudománya miatt lőn pápának választva. Már pedig Nagy Gergely óta egyetlen egy IV. Leot említi, ki „divinarum scripturarum exstitit ferventissimus scrutator, ki már a klastromban, melyben szülei taníttatták, kitünt tudománya és jámbor élete által és ennek folytán Sergius halála után a rómaiak egyhangúlag pápává választották. Akkor tehát tudományos képzettsége volt az ok, hogy a rómaiak őt megválasztották, és így megtörténhetett volna, hogy egy asszonyt, kinek ugyan nemét nem ismerték, hanem csak tudományát bámulták, választottak meg római pápának. Már pedig a hamisított Martinus, Johannáról épúgy szól, mint Leoról: „in diversis scientiis ita profecit, ut nullus sibi par inveniretur. (A tudományok különböző ágaiban annyira jártas volt, hogy hozzá hasonló nem volt található.) És: „cum in urbe vita et scientia magnae opinionis esset, in papam concorditer eligitur.“ (Minthogy a városban életével s tudományával feltünést keltett, egyhangúlag pápának választatott) Tehát a papissa Martinusban, (a ki más pápáról hasonlót nem ir[1]),) rögtön Leo után következik, mivel ezen tekintetben hozzá hasonlított. És minthogy mindnyájan híven ragaszkodtak Martinushoz, megmaradt ezen a helyen.

Az akkor csak elterjedni kezdő és számtalanszor

[1]) Mivel Gerbert (II. Sylvester) az ő megválasztatását Martinus szerint, nem a tudománynak, hanem ördögi bűvészetnek köszönheti.

kétségbe vont mondát emlitik: Van Maerlant az ő történeti tükrében és tolomei Lucca. Maerlantnak versben irt hollandi krónikája más forrásokkal bővitve leginkább Beauvais Vinczéből van merítve. Maga Maerlant mondja (1283. évben): „Nem vagyok bizonyos benne, vajjon mese-e ez vagy való; hanem a pápák krónikájában közönségesen nem található!“ [1]) Épen ugy egy VI. Jánosig terjedő pápai kimutatás kéziratában: Et in paucis Chronicis invenitur. [2])

A legelsők egyike, ki a papissáról szóló mesét Polonus Martinus kéziratából átvette Geoffroi de Courlan benczés, sz. Péter Le vif apátságban (Sens), kinek krónikája (durva compilatio) 1295-ig terjed. [3])

Következik Guidonis Bernát nevű dömés „Flores chronicorumá“-ban (1311), valamint a most már megjelent pápák történelmében, [4]) ki Joannes Teutonicust, natione Moguntinust, (tehát itt már nem Anglicus) szerepeltet, és az egész mondát hiven elmondja, Polonust követve.

Ugyanakkor egy más Leo de Orvieto nevű dömés is hozzájárult a monda terjesztéséhez, minthogy ő a mondát a pápák és császárok (V. Kelemenig terjedő) történelmébe fölvette. Nála is a forrás Polonus Martinus, kit nem csak e tekintetben, hanem az egész könyvben követ. [5])

Most következnek (a XIV. század első felében) Párisi János dömés, meisseni Siffrid, Occam minorita, ki a papissát a XXII. János elleni polemiában használja, a

---

[1]) Spiegel Historical, vitgeg. door de Mätschappig der Nederl. letterk. Leiden 1857. III. 220.

[2]) A leideni Gervasius Otia imperialia kézirathoz csatolva Wensing de Pansin Johanna p. 9.

[3]) Notices et extrai. II. 16. Ő is hozzá teszi: Unde dicitur, quod Romani in consuetudinem traxerunt probare sexus electi per foramen cathedrae lapideae. Hist. lit. de France XXI. 10.

[4]) Maii Spicil. Romae VI. 202.

[5]) Lami Deliciae Eruditorum. Florent. 1737. III. kötet p. 143.

görög Barlaam, Ranulph Higden angol benczés, Amalrich Augerii ágoston szerzetbeli, Boccaccio, Petrarca. [1])

Aimery de Peyrat apát Moissai-ban, a pápák krónikájában, melyet 1399-ben szerkesztett, Anglicus János pápát említi a többi pápával egy sorban, ezen megjegyzéssel: Némelyek azt állitják, hogy ezen pápa nő vala. [2])

Ezen megjegyzés nélkül és azon ritka adattal, hogy 19 évig uralkodott volna, említi Jacopod'Aqui dömés, ki 1370 körül irt. [3])

Természetes, hogy a monda gyalázatos vala a pápai székre nézve. A papissa két és félévig uralkodott volna, intézkedett volna sok tárgy körül s döntvényei most már érvényöket elvesztették volna. Hozzájárul még azon gyalázat is, hogy az utczán nyilvánosan gyermeket szült. Nyilvánvaló, hogy alig gondolhatunk ocsmányabb dolgot az apostoli székre, és az egész kereszténységre nézve. Mily nagy gúnyra adott alkalmat ezen monda a mohamedánoknál.

Deceptio ecclesiae romanae felirattal hozza elő Geoffroy de Courlan, már a XIII. század végén vagy a XIV. század elején, a történetet. Szomorúan mondja Maerlant:

Alse die paves Leo vas doot — —
Ghescide der Kerken grote scame. — [4])

Johanne la papesse — mondja Jean le Maire, 1511. évben: fist un grand esclandre á la Papalité. [5]) A pápák, mondatott, mindnyájan azóta azon utczát kerülik, csakhogy ne lássák ama gyalázatnak helyét.

Ha meggondoljuk, hogy luccai Tolomeo dömés nyi-

---

[1]) Chronica delle vite de' Pontefici etc. Venetia 1507 folio. Giovanni d'Anglia a neve, a két évi időtartamot ugy teremtették elé, hogy III. Benedek uralkodását 855 helyett 857. évre és I. Miklós (858. helyett) 859. évre tették.

[2]) Notices et Extraits III. 82.

[3]) Monum. hisc. patriae Scriptores III. 1524.

[4]) Traitè de la diferrénce des Schismes et des Concilles de l'Eglise. Part. III. f. 2.

[5]) Als der Papst Leo ward todt Geshah der Kirche grosse Schande

latkozata szerint 1312. évben a monda, kivéve Martinus Polonus egynehány példányát, sehol sem létezett; hogy az időben a pápák többrendű sorozatának egyikében sem található a papissa nyoma, valóban csodálkoznunk kell azon buzgalmon, mellyel eme mondát a XIII. század végén a kéziratokba becsúsztatni igyekeztek. A Histoire lit. de France szerzőinek voltak okai, hogy ezt mondották: Nous ne saurions nous expliquer comment il se fait que ce soit précisément dans les rangs de cette fidèle milice du saint siége que se rencontrent les propagateurs les plus naifs et peut-être les inventeurs, d' une histoire si injurieuse á la papauté. [1]) Mindenesetre a dolog főkép, a római szék iránt, más különben engedelmes, dömésektől és minoritáktól ered. Mert ők voltak azok, különösen pedig az elsők, kik Martinus Polonus példányait legelőször sokszorosították, és ezáltal a mesét mindenhova elterjesztették. A kor, melyben ez történt, megfejti a talányt. VIII. Bonifácz ideje volt, ki a két rend egyike irányában sem viseltetett jó indulattal, s viszont kinek egész eljárása nekik nem tetszett. Észrevehetjük ezt azon kedvezőtlen ítéletekből, melyekkel illetik a dömés történetirók, és azon magatartásából, melyet elfoglaltak, az ő és szép Fülöp közötti viszály kitörése alkalmával. Észrevehető, hogy ezen időtől kezdve, (amikor a pápa tekintélye sülyedni kezdett) a szerzetesrendű történetirók a pápák történetének előforduló botrányos dolgokat előszeretettel említik sőt festik.

A XV. században semmi kétség sem merül fel. [2])

---

[1]) T. XVI. p. 10.

[2]) Hogy ilyen vélemény uralkodott (az emlitett hamisitások nyomán), elismerjük, de nem volt általános; a müveltek, tudósok nem hitték a mesét. Burchard naplójában mondja: „A pápa (VIII. Incze) Lateránba menet és jövet a Colisseum mellett ment el, ahol VII. János pápa szobra van; (qui puerum peperit,) pedig azt mondták, arra nem kellett volna mennie a pápának. Szóvá tettem az ügyet a Pientini püspök előtt, aki azt mondá, téves, ostoba, hobort ezen állitás (hogy arra ne járjon a pápa), mert nincs semmi hiteles műben megtiltva, a szokás pedig jóváhagyta az arra való já-

Mindjárt ezen század elején a sienai székesegyházban a pápák sorába a papissa mellszobra is elhelyeztetett és senki sem tiltakozott ellene. A sienai egyház három pápát adott a római széknek: II. Piust, III. Piust és II. Marczellust. Egyike sem gondolt arra, hogy ezen botrányt eltávolitsa. Csak 200 évvel később történt, hogy VIII. Kelemen sürgetésére tétetett Johanna helyébe Zachariás pápa. [1]) Midőn a constanzi zsinaton, Huss János eretnek tanát Ágnesre hivatkozván, bizonyitotta [2]) ki Johanna papissává lőn, egy oldalról sem támadtatott meg. Sőt maga Gerson kanczellár is a papissát arra való bizonyitéknak hozza fel, hogy az egyház történeti tényekben tévedhet [3]) — Ellenben Johannes de Rocha minorita constanci zsinatra irt értekezésében kimutatja, például Moguntinus János esetét hozva fel, hogy mily veszélyes az egyháznak köteles engedelmességet, a pápa személyétől függővé tenni. [4])

Korner Henrik lübecki dömés (1402—1437.) nemcsak felvette krónikájába a papissa esetét, hanem azt is vélte, hogy az ő elődje, Herfordi Henrik dömés (1350), kinek iratai sokszor lemásoltattak, szándékosan elhallgatta e dolgot, hogy a világiak meg ne botránkozzanak, ha olvasnák, hogy oly tévedés is előfordult az egyházban, mely, mint a papok tanitják, a Szentlélek által igazgattatik. [5])

rást." Ugyanitt naiv legendának mondatik a Papissa-rege. V. ö. Joannis Burchardi Diarium 1483—1506. Par Thuasne. Paris 1883 Leroux. I. 233.— *Szerk.*

[1]) Lequien, Oriens Christianus III. 392.

[2]) Ugyanis azt akarta bebizonyitani, hogy az egyház pápa nélkül is ellehetne, minthogy Ágnes uralkodási ideje alatt, az egyház harmadfél évig valódi pápával nem birt. Lenfant, hist. du concile de Constance II. 334. — Ecclesia czimű munkájában is Huss igen szivesen tér a papissára, ki Ágnes nevű volt és Anglicus Jánosnak neveztetett. Előtte ez csattanós bizonyiték volt arra nézve, hogy a római egyház nem szenytelen: quomodo ergo illa romana ecclesia, illa Agnes, Johannes papa cum collegio semper immaculata permansit, qui peperit?

[3]) Ama beszédben, melyet 1403. évben VIII. Benedek előtt tartott Tarascon-ban. Opera. ed. Dupin. II. 71.

[4]) Gerson művei Dugein-féle kiadásban V. 456.

[5]) Ap. Eccard II. 442.

Az eset most már általánosan minden kétségen kivüli történetnek tartatik, és a különböző iskolák theologusai arra törekednek, hogy az esetet rendszereikbe illeszszék. Aeneas Sylvius, későbbi II. Pius pápa, a táboritáknak ekképen felelt: A történet nem bizonyos. De kortársa a hires hitvédő Torquemada bibornok, [1]) köztudomású dolognak tartja, hogy egyszer bizonyos nő az egész katholikus világ által pápának tartatott, és ugy okoskodik: minthogy ezt az Isten megengedte, anélkül, hogy ez által az egyház szervezete megzavartatott volna, megtörténhetnék az is, hogy eretnek vagy hitetlen pápánk is legyen; és ez összehasonlítva a nő pápa történetével, csekélyebb nehézségekkel volna összekötve.

Szent Antonin hasonlólag (XV. századi dömés) az apostolnak az isteni végzések kifürkészhetlenségéről szóló szavait felhozva, azokat a vélt történetre alkalmazza és azt hiszi, hogy akkor sem volt az egyház fej nélkül, mert Krisztus volt feje. Ámde ugy véli, hogy a papissa által felszentelt püspököket és papokat mindenesetre újra kellett volna szentelni. [2])

A dömés rend, melynek tagjai leginkább törekedtek a mesét mindenhová elterjeszteni, erős szervezetében és számos könyvtárában elég eszközzel birt az igazság földeritésére. Ha a rendfőnök megparancsolta volna, hogy Martinus Polonus iratai, melyek igen nagy bőségben voltak rendházaikban, összehasonlítassanak a régibb pápai kimutatásokkal, kitünt volna az igazság. Ámde inkább elhitték a leghitetlenebbet és legborzasztóbbat. Ezen férfiak közől egyik sem látta vagy hallotta, hogy valamely asszony több éven át ismeretlenül nyilvános tanár, pap vagy püspök lett volna, és hogy valaha a nyilt utczán szült volna. De hogy Rómában ilyen történt volna, azt szivesen elfogadták, csakhogy csökkenthessék a pápai tekintélyt.

[1]) Cum ergo constet, quod aliquando mulier a cunctis catholicis putabatur papa, non est incredibile, quod aliquando haereticus habeatur pro papa, licet verus non sit. Summa de Eccla ed. Venet p. 394.

[2]) Summa hist. lib. 16 p. 2, c. 1, §. 7.

Martin le Tranc lausanni prépost, (1450 körül) V. Felix és V. Miklós pápák titkára, le Champion des dames czimű költeményé ben megénekelé a papissát terjedelmesen:

Comment endura Dieu, comment
Que femme ribaulde et prestesse
Eut l'Eglise en gouvernement?

(Nem volna csoda, ha Isten jött volna itéletet mondani, hogy egy asszony a világot kormányozta.) De azután védelmezve fellép és mondja:

Or laissons les péchés, disáns,
Quélle étoit clergesse lettrée,
Quand devant les plus souffisants
De Rome eut l'issue l'entrée.
Encore te peut être montrée
Mainte Preface que dicta,
Bien et saintement accoustrée
Qu'en la foy point n'hésita. [1])

A költő szerint Johanna papissa sok teljesen orthodox mise praefatiot szerzett volna.

A XV. század közepe után a görögök is tudomásul vették ezen mondát. Bármilyen kivánatos jó volt ezen esemény Cerulariusra és a római szék hasonérzelmű byzanczi ellenségeire nézve, senki sem emlitette, míg Chalcocondylas kora történetében, [2]) miután a pápaválasztás formáját leirta, meg nem emlékezett az állitólagos nembeli vizsgálatról is, felemlítvén ezen alkalommal a papissa esetét, a mely, állitása szerint, csupán a nyugotiaknál történhetett meg, mivel azok nem növesztik szakállukat. Hozzáadja ama drasticus vonást is, hogy a nagy mise alatt, és az egybegyült hivek láttára gyermeketszült. [3])

---

[1]) Apud Oudin, Comm. de Scr. eccl. III. 2466.

[2]) De reb. Turcicis, ed Bekker. Boun, 1843. p. 303.

[3]) P. 303. Baarlam, ki a mondáról a 14. sz emlékezik, Olaszországban élt.

A XV. és XVI. században, állitja a római Cancellieri, már minden krónikában, a mely Rómában szerkesztetett és leiratott, bent volt a papissáról szóló mese. [1])

Megjelent nyomtatva Ricobaldo olasz pápa krónikájában, melyet Fileppo di Lignamine 1474-ben IV. Sixtus pápának ajánlott. Épen úgy velenczei Stella nevü pap történelmében. [2]) Még 1548-ban és 1550-ben volt olvasható a „Mirabilia nobis Romae" római kiadásaiban, melyek kalauzul szolgáltak az idegeneknek és zarándokoknak. [3])

(Folytatása következik.)

IRODALOM és MÜVÉSZET.

A kereszténység és korunk. Irta Bougaud Emil orleans-i püspöki helynök. Fordították Dobos Lajos és Spett Gyula l. sz. nagyvárad-megyei áldozárok. Nagyvárad. I. köt. 1881. II. köt. 1882. III. köt. 1883.

Az egyházi tudományosság pályáján megőszült bajnok, az orleans-i püspök aggastyán helynöke Bougaud Emil, ki szintúgy az istenes, mint a világi ismeretek terén szerzett legalaposabb képzettség mellett a nyelvkezelésnek azon színvonalán áll, mely mintaképen mutatható föl a kifejlés legfőbb fokára eljutott irodalomban, — közzétette a huzamos tanulmány és szent lelkesedés gyümölcsét „*Le Christianisme et les temps présents*" valóban komoly feladatú dolgozatát.

---

[1]) Storia de' solenni possessi Rom, 1812. p. 238.

[2]) Vita paparum. R. Besill. 1507 f. E. 2.

[3]) Ezen római kalauz régi kiadásainak más czimük volt és pedig: „Indulgentiae ecclesiarum urbis Romae." Mindegyikében meg van emlitve a papissa esete, és majd 80 évig Rómában senki sem gondolt arra, hogy ezen botrányos dolgot kiküszöböljék oly iratból, mely mindig ujonnan kiadatván, minden idegennek kezébe jutott.

A főczél, melyből az apostoli buzgalmú nemes férfiú e munkálatot Francziaországban, hol a vallás- s társadalomellenes irányzat oly szabad s fölemelt fővel űzi orgiáit, közrebocsátotta, annak megmutatása, hogy „valamely század boldoggá tételéhez *egy a szükséges*, t. i. az Isten, kinek mellőzése képes megmérgezni mindent.“ S minden jó lélek kell, hogy egyetértsen az éles szellemű s nagy tudományú szerzővel, ki kitüzött szép czéljának elérésére kellően és széles terjedelemben foglalkozik a kereszténységgel, korunk szempontjából tárgyalva azt, elemezvén világos felfogással, az Isten- s hazaszeretet egész hevével s meggyőző erejű kenetes előadással.

Ne vélje azonban senki, hogy az oly igen életbevágó fontos tárgyak megfelelő fontoskodó képpel kerülnek itt szőnyegre. Korántsem. Hanem minden egész végig, oly könnyen érthető, mégis a magasztos tárgyhoz illő, tehát emelkedett, de nem felhőkbe vesző nyelven van előadva, mely a tudóst nem untatja, a tanulatlant nem fárasztja; hisz praelatus szól, kinek előkelő hivatása tanítani a tudóst s tudatlant, s oly rábeszélő szeretettel, minő csak egy édes atyától várható, ki gyermekeihez beszél.

Nagyon természetes tehát, hogy valaki a hit örök igazságainak égi fényével, s nem az emberi ingadozó vélemények kétes mécsével, buvárkodó Bougaudnak francziául irt öt kötetes művét olvasta, már olvasás közben ama forró ohaj támadt benne, melynek e becses folyóirat már évek előtt kifejezést is adott: bár találkoznék ez időszerű, legdrágább érdekeink megvédése s győzelme elősegítésére hivatott munkának magyar fordítója és kiadója. — S ime szivünk hő kivánsága teljesült. — A nagyváradi 1. sz. egyházmegye két munkás tagja Frankhon derék fiának eme remekét lefordította, s a kath. irodalom barátait hálára kötelező egyik bőkezű Maecenásnak nagylelkűsége pedig eddigelé három kötetnek közzétételét elősegítette.

Nincs s nem is lehet más tisztünk a tudós szerzőnek egy oly emlék-oszlopot képező műve körül, melynek alapja a hit, sugártörzse a legszentebb érzelmek összehangzása, koszorúja a szeretet, mely félszázadon túl forr az isteni szív lánghevétől lelkesített keblében, s itt lobogva emelkedik a Mindenható trónja felé, kinek oly hű papja, — mint rövideden megemlítve a főpontokat, melyek annak immár magyarul is megjelent három kötésében bőven fejtegetvék.

Az első (1—532 lap) „A vallás s vallástalanság" föliratú kötet, oekonomiáját illetőleg áll egy bevezetésből (1—52 l.), mely az egész munkának genesisét, tervét, módszerét, stb. tárván elő, oly fönkelt s tanulságos, magával ragadó s kitörő, hogy, ha Bougaud mást nem is ir róla, maga e bevezetés is megalapítja irói hirnevét. — A szív ereihez forrt hitmeggyőződést lehelő szép előszóra, mely világosan tájékozva emeli föl az olvasót azon magasságra, a honnan az egészet áttekintheti, megitélheti, következik e tizennégy fejezet: 1. Az ember természetéről. 2. Az Isten igazi természetéről. 3. A vallás igazi természetéről. 4. A vallástalanság fájdalmas drámája. Az ember vallás s Isten nélkül. 5. A család s kivált a nő Isten nélkül. 6. A társadalom Isten nélkül. 7. A nép Isten nélkül. 8. A vallástalanság ellenvetései s hiú ürügyei. Igaz-e, hogy a tudományos fölfedezések kimutatták a közlekedés lehetetlenségét Isten s az emberek közt? 9. Előbbi fejezet folytatása. Igaz-e, hogy korunk nagy népei a vallást elvetik, s azt elvetve boldogabbak, s nagyobbak lesznek? 10. A vallás valóságáról és szépségéről. 11. A vallás csodás hatásairól s különösen a fájdalom isteni befolyásáról. 12. Az előbbi fejezet folytatása. Mikép segít minket a vallás elviselni a fájdalom csapásait, miután megmagyarázza annak titkát? 13. A halhatatlanság örök egyesülés. A szeretet a halál után. Az értelmi él párosulva a sz. buzgalommal nehézzé teszi itélnünk arról, melyik az a fejezet, mely a másik fölött kiválik. Mindamellett el nem hallgathatjuk, hogy e kötet nem végződhetnék szebben, mél-

tóbban, mint „A világosság útjai. Mikép találjuk meg az elveszett hitet?“ igazán kitünően sikerült részletekkel, melyek az 501—530. lapokat foglalják el...

A szellemkincsekben oly gazdag munkának *második* (1—620 l.) kötete, mely „Jézus Krisztus“ czimet viseli, üdvös feladatát, a tartalmához magvas előszón kivül, három részben oldja meg. — Az I-sőt (1—136 l.) „Jézus Krisztus életének forrásai“ felirattal e fejezetek alkotják: 1. Az evangeliumok történeti hitelességének általános bizonyitékai. A mai itészet mikép hozott föl e kérdésben uj s döntő érvet. 2. A három első evangeliom. Sz. Máté, sz. Márk és sz. Lukács. 3. A negyedik evangeliom. 4. A négy evangeliom összhangja. 5. A négy evangeliom történeti s földrajzi kerete. — A II-dik legterjedelmesb (136—530 l.) rész, mely Jézus Krisztus életével ismertet meg, im ezen fejezetekből áll: 1. Jézus születése. 2. Jézus gyermekkora. Ismeretlen ifjusága. A gyermek Jézus jelleme. 3. A Messiás első föllépése. Keresztelő János fölismeri őt s bemutatja a zsinagogának és tanitványainak, Jézus pedig néhány barátja meghitt körében kezdi kitárni jellemét. 4. Jézus nyilvános működésének kezdete. Első tettei. Első szavai. Kezdik sejteni, hogy ő a Messiás. A hegyen s a tavon tartott beszéd. 5. Jézus utazása Jeruzsálembe. Nyilvános müködését a templom megtisztításával kezdi. Jézus Jeruzsálemben kellemes barátságokra talál. 6. Visszatérés Galilaeába. Új s tündöklőbb csodák. A tömeg növekvő lelkesedése. Jézus jellemének egyre szembeszökőbb szépsége. Keresztelő János elfogatása s halála. 7. Az Isten országa. Mily bölcsen adja elő annak tervét, általános eszméjét, főbb körvonalait. Jézus utazása a gerasenok tartományába. 8. Az apostolok meghivása. Az első oktatások, melyeket Jézus ad nekik. Nevelésök megkezdése. 9. Jézus második útja Jeruzsálembe. Istenségét állitja ott. Visszatértekor folytatja ott az apostolok nevelését. A hetvenkét tanítvány választása. 10. A pharisaeusok első fondorlatai. Hogy Jézust eltegyék láb alól, Heródeshez fordulnak. Jézus Fülöp tartományaiba megy. Az ol-

táriszentségről igéretet tesz. 11. Jézus új útja. Hogy Heródes és a pharisaeusok cseleit kikerülje, Tyrus és Sidonba megy. Caesaraea nagy pusztájába vonul. Sz. Péter főnöklése. A Thábor. 12. A Tháborról lejövén, Jézus készül Galilaeát elhagyni és Jeruzsálembe menni, élete hátralevő részére. A város, templom s a papság állapota. 13. Végleges eltávozás Galilaeából. Jézus Jeruzsálembe készülödik, hirdetvén az evangeliomot Galilaea és Peraea déli tájain, melyeket még nem látogatott meg. Utolsó tanítása Isten országáról. 14. Jézus megérkezése Jeruzsálembe a sátorok ünnepére. Ott ujra s még erősebben állitja istenségét. Első kisérletek elfogatására. 15. Időzés Peraeában. Lázár föltámasztása. Jézus elfogatására parancs jő. 16. Jézus visszatér Jeruzsálembe husvét ünnepére. A bethániai lakoma. Jézus ünnepélyes bevonulása Jeruzsálembe. 17. Jézus ellenségeinek tanácskozása és összeesküvése. Mily töröket vetnek neki, hogy könnyebben elfoghassák s elitélhessék. 18. Az utolsó vacsora. Az oltáriszentség szerzése. Jézus búcsúja tanitványaitól. 19. Jézust halálra itélik. 20. Jézus halála. 21. Jézus kikél a sirból. Megjelenik barátjai s tanítványainak. E megjelenés rendje és szépsége. Mennybe megy. — A III-ik (530—616 ll.) részben, hol Jézus életéből logikai következtetéseket von a nagynevű iró, lelket tápláló dús anyagát ezen fejezetek tárják elő: 1. Jézus egyéniségének általános vonásai, szelleme, szive, ereje. 2. Jézus egyéniségének néhány sajátos vonása. E páratlan egyéniségnek s jellemnek valamennyi nagy szellemre tett benyomása. 3. Jézus csodái. Azok helyes fölfogásának s igaz voltuk és szépségök méltatásának módja. 4. Jézus tökéletes szentsége. Életének szeplőtlen s fönséges tökélye. 5. Jézus az Isten fiának állitja magát. 6. A hódolat, melyet Jézus világtól kivánt s megnyert, különösen a szeretet. 7. Egy magasztos ellenérv. Jézus olthatatlan gyülöletet jósola magának; gyülölték s gyülölik. 8. E tényeket tagadni lehetetlen; emberileg kimagyarázni, még lehetetlenebb. 9. Ha Jézus istenségét el nem fogadjuk, a világ megujulását s átalakulását megma-

gyarázni nem lehet. 10. Ha Jézus istenségében nem hiszünk, nem lehet megmagyarázni semmit és nem is lehet hinni semmit.

Nem birunk ellenállani a gondolatnak, hogy élvezetet szerzünk t. olvasóinknak, közölvén velök, mutatványul e második kötetnek bezáró szavait: „Oh Istenem, Istenem! mily iszonyú örvénybe hull az ember, mily kibonyolíthatatlan zürzavarban vergődik az emberi szellem, ha elfordul ama világosságtól, melyet számára hoztál! És ha szereti az igazságot, ha érzi, hogy nem élhet nélküle, mily gyötrelmet készít magának! Sötétben bolyongva, ezer megoldhatatlan kérdésre bukkanva, erőt vesz rajta a legszomorúbb kisértés; behunyja szemeit, s még csak meg sem kisérli, hogy lásson. Párnájánál, melyen hánkolódik, hol szenvedő lelke vergődik, ott viraszt a sötétség szelleme, és az álmatlanság óráiban egy hang igy beszél: „Hagyd e kérdéseket, ne kutass; zárd le szemeidet; igyekezzél feledni s aludjál.“ Oh Jézus! könyörülj e szenvedő lelkeken, az igazság e szegény s nemes kutatóin. Nem futottak ők a világosság elől; nem keresték ők a sötétséget; és ha keresték volna is, oly sziv, mint a tied, oh Jézus! meggyőzi őket szeretetével. Átvert kezeidből s lábaidból, megnyitott szivedből küldj nekik egy fénysugárt, ha még oly parányit is! „Oh Jézus! engedd, hogy lássanak s mentve lesznek! Mert hisz általad alapított vallás igazságának legcsattanósabb bizonyitéka te magad vagy; hogy a leghomályosabb elme is fölvilágosuljon, a legbetegebb sziv is meggyógyuljon: elég nekik megmutatni Jézus Krisztust“ ...

És ilyen az egész mű, melynek becsét, hogy valaki lássa, olvasni kell annak minden lapját, s pedig elmélkedve olvasni, akkor tárul fel szépsége, mélysége és a tiszteletre méltó szerző „eszméinek forrását“ tevő s minden soron elömlő őszinte meggyőződés, mely meghatja a lelket ellenállhatatlanul...

De térjünk át a világi irodalomban is valóságos tüneményként tekinthető munka *harmadik* kötetére.

Ennek (1—532 ll.) tárgya „A Hiszekegy“ felirattal különösen Megváltónk isteni theologiája. A Jézus Krisztus iránti feloldozhatatlan kötelesség mélyeig fürkésző, magasztosult léleknek gyöngyei jőnek itt fölszinre, melyeknél a kiindulási pont, a vezéreszme „*Jézus Krisztus valóságos Isten*“ ügyesen öleli föl a kereszténység alapjait s legfönségesebb tanait. És e főkérdések körül mozog az eléggé nem dicsérhető dolgozat e kötete, három részben fejtegetvén a nagy igazságokat, melyek a szentirás nyelvezetének egyszerűségével s a velőkig ható alapossággal kiválóan alkalmasak, ugy a mennyei tűz fölgerjesztésére, mint a hit, remény és szeretet megszilárdítására.

Az I-ső rész (1—80 l.) vizsgálja az apostoloknak tulajdonitott ama nevezetes hitvallást, melyet „*Hiszekegy*“-nek mondunk, e két fejezetben: 1. A Hiszekegy eredete s főbb jellegei. 2. A katakombák Hiszekegyje. — Mint a hajós a sarkcsillagot folyton figyelmével kiséri, úgy Bougaud az isteni kinyilatkoztatást, mint boldogitó világnapot ismeri el követendő vezérfényül. Ezért fektet a „Hiszekegy“-re is oly nagy súlyt. És méltán. Hiszen misem alkalmasabb a kath. egyház ellenségeinek buzgóságait megczáfolni, mint a ‚Symbolum Apostolicum‘ tartalma; misem alkalmasabb bizonysága a kath. egyház változatlan tanításának, mint a „Hiszekegy.“ Ez a ker. idő minden szakában feltünteti, hogy az apostoli kor s a tizenkilenczedik század egyházának tanítása közt semmi lényeges különbség sincs.

A tárgyát egész lélekkel szerető és e szeretet melegét a sorokban ránk lehelő iró a II-dik (80—447 l.) részben kiváló gonddal foglalkozik a hitczikkekkel tizenöt fejezetben: 1. A szentháromság. 2. A teremtés. A világok általános eredete. 3. A teremtés (folytatás). Földünk eredete. A Hatnap. 4. A teremtés (folytatás). Az ember teremtése. 5. A teremtés (folytatás). A világok szépségének legdicsőbb vonása. 6. Az eredeti bűn. A tény. 7. Az eredeti bűn (folytatás). A hitágazat. 8. Az eredeti bűn (folytatás). Következményei. A bukott világ uj terve. 9. A

megtestesülés eszméje. 10. A megtestesülés (folytatás) lehetősége s valósága. 11. A megtestesülés (folytatás). A megvalósitás szépsége. 12. A megtestesülés (folytatás). A személybeli egység csodái. 13. A megváltás. 14. A megváltás (folytatás). 15. A megtestesülés s megváltás történeti valóságának legfőbb bizonyitéka. — A III-dik (448—526 l.) rész egy pillantást vet Istennek időbeli egész művére, mely egyik örökkévalóságtól a másikig ér, s melyet a nemzetek apostola oly találóan fejezett ki, midőn azt mondta róla: „Krisztus titka, mysterium Christi...

Ime ez az édes honi nyelvünkön eddigelé közrebocsátott három kötetnek vázlata, melyből váltig kivehető, mennyire nevezetes s ritka irodalmi termék e dolgozat, mely akár a logikailag helyesen kombinált rendszert, ügyes beosztást, az eszmegazdaságot s vallásos ihlettséget, akár a tartalom és alak egyéb jelességeit tekintve, oly monumentalis mű, melyben különösen a Krisztusban való regeneratio hivei csak tanulságost és épületest találnak.

És valljuk meg igazán az anyagbálványozó uj pogányság jelen nyomorúságos napjaiban fölötte nagy szükség van az ilyetén műre.

A kitartó szorgalom s gonddal eszközölt fordításról, átnézve azt s összehasonlítva a francziával, bizton állitjuk, igen sikerült s oly élvezetet nyujt, mint az eredeti. Dobos és Szentannai urak tehát, kik behatolva az iró szellemébe, magyar fordulatokra és zamatosságra őszintén törekedtek, honi nyelvünkön remekül szólaltatták meg Bougaudot.

Még egypár szót. Hőn óhajtandó, ne találkozzék valamire való, különösen kath. család e széles hazának határai közt, mely nélkülözze ezen elmélkedésre méltó, maradó-becsű s diszes kiállitású munkát. Gyüjtse össze alkalom adtán szeretteit a családfő, s olvassák éber figyelemmel egy-egy részletét, s ha ki nem irtatott keblökből minden fogékonyság a legszentebb iránt, dúsan fog megjutalmaztatni türelmök, s elérve lesz a nagy czél, mely után buzgó imádság epedez a jobb lelkek százezreinek

ajakán — hogy viruljon közöttünk Isten földi országa!.. A ki templomba menni akadályozva van, vegye elő e művet, s elmélkedjék annak a vallás erkölcsi örök elvek s magasztos keresztény eszmék üdvárasztó tanaival teljes tartalma fölött...

Dr. Csösz Imre.

Storia della arte christiana nei primi otto secoli della Chiesa scritta dal P. Raffaele Garucci d. C. d. G. e corredata della collezione di tuti i monumenti di pittura e scultura incise in rame su 500 tavole ed illustrati. 6. voll. in fol. Prato. Francesco Giachetti 1873—1881. Ívrét. Ára kemény papiron kiállítva 1200 franc; finom papiron 600; közönséges papiron 414 franc.

Mióta Bosius Antal a földalatti Róma első fölkeresője és ismertetője a művészetben rejlő traditió kincseit föltárta, azóta mind nagyobb figyelemmel és készültséggel törnek elő e tudományszakban. Az egyházi archaeologia messze kimagaslik minden igényen, melyet a tudományok jelen állása emelhetne. S ennek oka nemcsak a korszellemben és a tudományos divatban, mely elkerülhetlenül a kedvelt tudományok segédforrásához, az archaeologia tanulmányozásához vezet, keresendő, hanem az egyház szoros érdekében is, mely multja emlékeinek kutatását sürgeti. Az egyház Bosius és követői által hasonlóan Sz. Szaniszlóhoz, a krakói püspökhöz, szóról-szóra a sírból támasztá föl igazmondósága tanúját, az egész, képekben és szobrokban megörökített traditiót. Ez az egyház érdeke az archaeologiánál: minden kép és szobor bármennyire vesztette is el szinét, vagy torzíttatott el részben, világos tükör egyszersmind, melyben a mult idők hite a századokban előrehaladt egyház tanításával találkozik s egybeesik. S e dogmatikus tekintetet annál kevésbbé szabad szem elől téveszteni, minél világosabb fényt derít sokszor a kép magánál a könyvnél, mely csak az ész fogalmait,

míg az előbbi az életet, a gyakorlatot, a szokást magát állítja szemeink elé, s így történt, hogy míg a protestantismus tagadott mindent, a mi nem holt betű, az egyház a katakombákból hozta föl az ott eltemetett, de el nem enyészett életet.

E tanulmányok azonban az eszközök hiányossága miatt igen meg voltak nehezitve és a tudósok használatára csak Gori, Bosius és Ciampini rajzai, lenyomatai és rézmetszetei álltak, mely utóbbiakat egy műértő egyenesen „detestables“ epithetonnal tisztelt meg; a sokban hiányos és bizonytalan alapon természetesen nem arathatott megfelelő sikert a fáradhatlan szorgalom sem. Azért P. Garrucci, hogy a keresztény archaelogia művelőinek biztos adatokat szolgáltasson, és másrészt, magokat az emlékeket is a pusztitó behatások alól elvonja, ezek nagy gyüjteményére vállalkozott s előrebocsátván az elméleti és történeti részt 500 táblán pompás rézmetszetekben adja nemcsak a jelesebb és fontosabb emlékeket, hanem mondhatni, mindazt, mihez e téren nagy összeköttetései és ismeretei következtében hozzá férhetett, s miután magyarázó részletekkel szövi át az egész képhalmazt, hat nagy folio kötetre széleszti művét.

A hat kötetre terjedő műnek fölosztása következő: az első kötet a keresztény művészet elméletét vagy jobban mondva az iconografia összefüggő tárgyalását és a keresztény művészet Annaleseit foglalja magában. A második a római és egyéb katakombák falfestményeit (Pitture cimiteriali) 105 táblán (I—CV.) a harmadik kötet a temetkezési helyeken kivül föllelhető festményeket (Pitture noncimiteriali) (CVI—CCIII) tartalmazza; milyenek S. Paolo fuori le mura templomában a pápák mellképei és a régi codexek képei és ékitményei (Cod. Amiatinus, Cod. Rabulas, Kosmas Indicopleustes,) — azután S. Clemente, S. Felicita, S. Silvestro e Martino templomok falfestményei. Következik a IV. kötet a mosaikművekkel (musaici cimiteriali e non cimiteriali, (CCIV—CCXCIV) az V. kötet a Sarkophag-relief művekkel (CCXCV—CDIV)

és a VI. kötet mindenféle vésett, öntött és faragott emlékekkel (CDV—D).

P. Garrucci nevéhez nem szükség dicsőitő commentárt irnunk; neve az ujabbkorú archaeologicus vivmányokhoz szorosan füződik, és elismerést talált széles olvasottsága, tapintatos itélete, föltaláló ügyessége, combináló és sejtő érzéke, mely úgy a természeti ösztön, mint a tudomány utjain halad s aratja diadalait.

De fölemlitjük a dicséretet, melyben De Rossi részesítette épakkor, midőn a müvelt világ elismerése ez ünnepelt archeologust kitünteté; midőn ugyanis De Rossi a tisztelgők és a tudósok nem kis csoportjától környeztetett, válaszában, mely köszönetet mond a figyelemért, különösen egy kiváló segitő társról akar ugymond, megemlékezni, ki a föltalálásokban úttörő és a dús eredményekben gazdagon osztozkodik; s midőn e határozatlanul, de annál elismerőbben hangzó szavaknál a közönség szeme kérdőleg tekintett reá, s a nagy celebritások egynémelyike már önkénytelenül is emelkedett a dicséret e fuvalmában s talán szerény viszonzásra is gondolt: De Rossi P. Garuccit jelölte illetékesnek, jóllehet, sem egyetemi tanár, sem német historikus.

P. Garrucci józan criteriumát nagy elmeéllel egyesíti; két tényező, ez, mely amily nélkülözhetlen a hiányos vagy elvétett nyomokon haladó kutatóban, ép oly nagy sikert biztosit neki, ha ezen kellékekkel dicsekedhetik. Azért Garrucci sokszor igen szerencsés az adatok összeállitása és a különféle jelek és képek értelmezésében. Hálásan ismeri el De Rossi és a többi jelesebb archaeologus érdemeit, de emellett megóvja önállóságát, s ellentétbe is meri állitani véleményét mások fölfogásával, innen van, hogy némelyek őt az ellenmondás szellemétől megszállottnak hiszik. — Különben mig csak ez eszmék köszörülődnek, addig nincs baj, amennyit kiki bizonyit, annyit hiszünk el neki.

Garrucci érdeme azonban nemcsak a műemlékek mindent összefoglaló gyüjteményében áll, hanem azon ta-

pintatos eljárásában is, hogy az értelmezés és tanulmányozás alapját és reguláit világosan előadta.

Aki sikeresen kivánja értelmezni a művészeti emlékeket, annak érteni kell a nyelvet, melyen azokból a művész a nézőkhöz szólt, s melynek érthetősége azon kor fölfogásától függ. — A művészetnek is van nyelve, vannak jelei, melyek által közli, nem a képek és szobrok vonalait és árnyalatait, hanem a művekben kifejezett eszmét. Azért a kutatónak először is tisztába kell jönni e nyelvezettel, a jelek értelme és értékével; s ebben állna a merőben elméleti rész, mely az első kötet felét képezi; — de mivel a művészet s következőleg nyelvezete folytonos fejlődésnek vagy legalább a korok szerint változásnak van alávetve, azért a műemlékek, különösen a symbolicus képek megértéséhez a művészet történetét is kell segitségül hívni, hogy az eszmék és a fölfogás átalakulásában fölismerjük a mértéket, melyhez a jeleket viszonyitsuk. Azért az elméleti részhez a művészet annalesei csatlakoznak, melyek olvasását úgy a tárgy jelessége, mint a szerző gazdag eruditiója élvezetessé tesz. Ekkép az elmélet a történeti fejlődés által megvilágittatván, elégséges praeambulumát képezi a képek értelmezésének.

Az eszme nem új, már Winkelmann valósitá meg azt nagy sikerrel és elismeréssel a pogány művészetre nézve, hat könyvben adván elő a pogány művészet elméletét, s hatban ugyannak történetét, de a keresztény művészetnek, habár csak nyolcz századra terjedő, illyetén alapos tárgyalásában az egész fáradság és érdem Garruccié.

Az elméletet illetőleg mondhatni, hogy semmit sem hagyott el a mi a föltalálást, a compositiót és a kivitelt illeti, tekintettel úgy a művészetre általában, mint a keresztény dogmára, melynek a művészet kifejezést ad. E czélból értekezik először az álláspontról, melyet a támadó egyház a művészettel szemben elfoglalt, a zsidóknak a művészetben teljes szabadságot vindicál, melynek csak a visszaélés, vagyis a bálványok előállitása volt eltiltva;

ezek után áttér a meztelen és ruházott emberi alakra, a szent és profán öltözetekre, a haj és szakál és kalapviseletre; miután pedig az ember jelek által fejezi ki eszméit, értekezik a symbolismusról, a személyesitésről, az istenség, a szellem, a lélek, a papság, a nép, az egyház, a bölcsész, a próféta megjelenitéséről; mindezekben folytonosan hivatkozva a pogány és keresztény irók számtalan helyeire, melyek kétségtelenné teszik, hogy a vitatott kérdések helyes megoldást nyertek. Mindezen dolgok megfigyelése elkerülhetlenül szükséges a régi keresztény emlékek érdelmezőjére nézve, mert a képek a legközönségesebb, a közéletben szereplő alakokban tüntetik elő az eszmét, s igy a sarutól kezdve az üstökig minden figyelmet érdemel. Érdekes tudni, hogy Európa müvelt népei általában nem hordtak semminemű föveget vagy kalapot, néhány osztályt kivéve, melyek állásuknál fogva kényszerittettek arra, igy a katonák védelmükre, a betegek szükségből, az utasok, aratók és halászok a nap heve ellen, a papok méltóságuk jelölésére, a gyászolók hangulatuk kifejezésére, vagy pedig előfordul az a sötétség jeléül, innen a holtak és azok árnyai kendőkbe takartan ábrázoltatnak. Claudius császárról Suetonius külön megjegyzi, hogy betegeskedése miatt a Circusban palliolatus novo more praesedit, mert a rómaiak rendesen, ha úgy akarták, csak a toga vagy pallium vállaikon nyugvó redőit huzták fejökre. Ellenben Ázsiában általános volt a szokás valami fejtakarót hordani, azért a három babiloni ifjú kalappal van ábrázolva, ép igy az igéret földjére vándorló zsidók, és néha Mózes is, amint a sziklából forrást nyit.

A hajviseletet illetőleg megjegyzi, hogy jóllehet Galilaeában hosszú hajat szoktak volt viselni, az apostolok azonban mindig kurta hajzatban ábrázoltatnak. Az Üdvözítő a legrégibb emlékeken épugy fordul elő, mint a későbbi és most divatos képeken, de ha talán az Üdvözítő a honi szokáshoz ragaszkodott is, bizonyos, hogy az apostolok e szokást nem követték: innen van, hogy sz.

Ciprian is, midőn a pogány philosophiától a kereszténységhez fordult, lenyiratta hosszú haját, mint azt Prudentius írja (Perist. H. XII.): Deflua caesaries redigitur ad breves capillos.

Ellenben a szakál nagyban dívott, mint azt a régi emlékek tanusítják: Olaszországban sz. Ambrus mozaik képe Fausta basilicájában és a pápák hires képsora sz. Pál fuori le mura templomában.

De a szokás nyugaton előbb tünedezett, mint azt a görögök gondolják, s jóllehet Cicero a szakált semmirevalónak tartja (De fin. III. 18): nullam ob utilitatem, quasi ad quemdam ornatum, Lactantius ellenben a férfiú méltóságához illőnek (De opif. Dei, l. VII.): ad decorem virilitatis ac roboris; bizonyos, hogy a VII. századtól kezdve találni képeket, melyeken a pápák borotvált arczczal fordulnak elő. Az első IV. János S. Venanzio templomában, utána a kilenczedik században VII. János a vatikáni grottákban; ugyanazon században I. Paschal hasonlóan IV. Leo S. Clemente templomában levő képen. Ellenben Nagy sz. Gergely és III. Leo a régi szokáshoz ragaszkodnak.

Jelképek közül magyarázza: a halat, a keresztet, a *PΩ* betűket, *A* és *Ω* monogrammot, a háromszöget, a horgonyt, a pálmát, a bárányt, az évszakokat, a hegyet, a tengert és hajót, a jogart, azután az ó-szövetség prófétáinak és a bold. Szűz és sz. János képeit.

A keresztről így szól: „Figyelmeztetnem kell olvasóimat, hogy midőn itt keresztről van szó, nem beszélünk azon kíneszközről, melyre az Üdvözítő feszíttetett, melynek alakját a régi kor nem akarta symbolumaiban föltüntetni; hanem beszélünk azon jelképről, mely az ó-szövetségben jelképezte, előre jelezte a keresztet a sz. atyák tanusága szerint. Azon symbolum, melylyel itt találkozunk, közönségesen egyenlő száru vagy görög keresztnek hivatik és semmi hasonlatossággal sem bir a rómaiak és görögök kíneszközével, nem is használtatott soha a gonosztevők büntetésére keleten. Ellenkezőleg a régi né-

pek ezen symbolicus keresztet az üdv jelének tekintették, nem tudni miféle traditiónál fogva és sokszor találni emlékeiken ily alakban +. Ugyanezen jelet használják, midőn csillagot ábrázolnak. Lehetséges, hogy Balaam profetikus csillaga, mely hirdetni fogná az üdvöt, adott létet e hagyományos jelnek, melynek eredete még nincs tisztában. A római katakombákban sokszor az általfektetett vonal nem vízszintesen vágja a másikat, úgy, hogy kétséges több esetben, vajjon a keresztet vagy a görög χ betűt, *Χριστός* szent nevének elsejét akarja jelezni."

A legrégibb emlékek alapján Garucci igen érdekesen szól a papi öltönyök és sz. használatra szánt ruhák eredetéről és sok jeles adattal megvilágítja a disputált kérdéseket is, milyenek Constantin monogrammja, a symbolicus edény, melyet a katakombák sírjainál találni, a lábmosás, a megtagadás jóslata és az Úr vacsorája.

Époly gazdag cruditiót és józan criteriumot árulnak el az annalesek, melyek e mellett még a történet vonzóerejével is dicsekednek. Első keresztény műemléknek azon broncból öntött szobrot mondja, mely Jézus Krisztust és az emorroissát ábrázolja. „Az edessai Berenice, ki közönségesen Veronikának hivatik, amiért a latinok Beromice-t is irnak, de a görögök mindig *Φερενίκη*-t, Paneasban Caesarea Philippi egyik részében lakott, s mihelyt Kafarnaumból, hol csodásan meggyógyult, hazatért, isteni jótevőjének hálából szobrot emelt." E szobrot látta Eusebius Caesariensis. Macarius Magnes Constantin korabeli iró töredékéből tudjuk, hogy ez a Berenice úrnője volt egy vidéknek és Edessa nemes hölgyeinek egyike.

Nincs eset rá, hogy valaki ekképen irt volna Annalesseket, melyekben a műemlékekkel az irott hagyományok összehasonlíttattak és rendeztettek volna. Most tehát az egyház bir kettős történetet, birja a tények és a sz. emlékek történetét, hogy egymást kiegészítve, kettős védfalát képezzék a keresztény tan és fegyelemnek, s egyszersmind, hogy tanuskodjanak azon érzékről, mely

az egyház kebelében mindig új módot és utat talál a tudomány alapos előmozdítására.

Kifogás alá esik a czím, mely többet mond, mint a mennyit a könyv tartalmaz; ki van hagyva ugyanis a műből az építészet, melyre a czím kiterjeszkedik. Azután kívánatos lenne, a jobb használat iránti tekintetből, többszörös tárgymutató és egyszersmind a különféle variansok és előbbi kiadásoknak, melyekben az emlékek megjelentek, fölsorolása. Szükséges ez, különösen a mindinkább veszendőbe menő művek iránt, és azért, hogy a variansokban zavar nélkül lehessen követni a kérdéses műemlék átalakulásának és az általa keltett vitáknak nyomait.

A kiállítás a Prató-i nyomda és a kiadó dicséretére válik, nem hiába áll hátok mögött a tudományos érdeket mindig alaposan fölfogó és nagy áldozatok árán is támogatni kész Jézus társasága.

Dr. Petheö Rudolf.

„A kath. egyház és ellenei.“ Előadva hét nagyböjti és egy Silvester-esti sz. beszédben, melyeket Győrött tartott Dr. Balics Antal, a győri püspöki nagyobb papneveldében ny. r. hittanár, h. zsinati vizsgáló és egyházmegyei biráló. Győr, 1882. Czéh Sándor özvegyénél. Ára 85 kr.

A tudatlanság játsza kétségkivül a főszerepet azon roszakaratú törekvésekben, melyekkel a kath. egyház ellenében nemcsak napjainkban, de a legördült századok folyama alatt is mindazoknál találkozunk, kik kérlelhetlen elfogultságban éltek és élnek a róm. kath. egyház isteni eredetét, egyedül igaz tanításait és hasonlíthatlanul tiszta erkölcsi törvényeit illetőleg. Vannak ugyan más okok is, melyek tudós és tudatlan embereket ellenséges álláspontra emelnek a kath. egyházzal szemben, mindazáltal az egyház ellen csaknem minden oldalról nyilvánuló ellenségeskedés a legtöbb esetben a tudatlanságból származik. Már sz. Pál mondotta: „Mondom azért és kérve kérlek az Úr előtt, hogy többé ne járjatok úgy,

mint a pogányok járnak elméjök hiúságában, sötétséggel meghomályosított értelmök lévén, elidegenülvén az Isten életétől *a tudatlanság által*[1]). Észlelte e tényálladékot Pascal, mert különben nem adott volna oly határozott szavakban kifejezést ama meggyőződésének, hogy: „Mindazon ellenvetések, melyek az eretnekek részéről felhordatnak, egyedül az igazságok körüli *tudatlanságukból* származnak.[2])

E sajnos körülmény folytán Sion őreinek mi sürgősebb kötelmök sincs, mint megfelelő felvilágosítás, alapos és beható oktatás, erélyes visszatorlás, sőt ha szükséges, határozott feddés és dorgálás által oda működni, hogy az igazság egész fényében tündökölve ragyogjon elé és szétszórja a megtámadások, rágalmak vagy kételyek többé-kevésbbé komor, vésztrejtő felhőit. Igaz, gyakran a ráfogások sokkal több sérelmet és méltatlanságot tartalmazván, hogysem az igazság megismerése utáni hő vágy folyományainak nevezhető önkénytelen kétkedéseknek volnának tekinthetők: nem igen érezünk magunkban kedvet a gonosz szándékú rágalmazások ellen síkra szállani, annál is inkább, mivel régi és igen sokszor kitünő-nek bizonyult elv az: „Contemne et vinces."

Mindazáltal az anyaszentegyház valódi édes anyai gyöngédséggel megragad minden alkalmat, hogy tudatlan vagy tévedő gyermekeit oktassa, felvilágosítsa, az igazságról meggyőzze és felfedje előttök azon utat, melyen biztosan lehet haladni az örökös czél felé. Ha pedig öntudatos támadásokkal, rágalmakkal, balitéletekkel, gyanusításokkal száll szembe, nem tesz egyebet, mint a harczfiak, kik a legerősebb várat is védelmezik — ha ostromoltatik. Az örök igazság ugyan védelemre nem szorul. Az győzhetlen, megdönthetlen. De van a védelemre szüksége a hivő lelkeknek, nehogy megingattas-

---

[1]) Ephes. IV. 17. 18.

[2]) „La source de toutes les objections, que nous font les hérétiques, est l'ignorance de quelques unes de nos verités."

sanak hitökben és a különféle vélekedések szelei által ide s tova hányattassanak. Ezen értelemben mondja sz. Ágoston is: „Utamur ergo etiam haereticis, ut catholicam disciplinam advérsus eorum insidias asserentes, vigilantiores et cautiores simus, etiamsi eos ad salutem revocare non possumus.“ Nem is hiányoztak sohasem kitünő férfiak éles logikával, szétzuzó érveléssel, terjedelmes tudományossággal, nem ritkán égető gúnynyal harczoltak az igazság botor támadói ellen. Hasonló feladatra vállalkozott szerző is. Művének indokait, czélját világosan elénk adja az „Előszó“, hol egyebek közt mondja a m. t. szerző: „Menj tehát kedves füzetke és légy eszköze az isteni kegyelemnek arra, hogy a vakok szemei a világ világossága előtt megnyiljanak, a hitben gyöngék megerősödjenek, az erényben lanyhák felbuzduljanak stb.“

Mint a hadvezér tervet készit, mielőtt a válságos lépésre határozná magát; komolyan latba vet minden körülményt, melynek némi szerep tulajdonítható; körültekintően választja meg az eszközöket, melyek diadalhoz segíthetnék: akként tár elénk szerző is első beszédének bevezetésében egy nagy vázlatot, melyben kiemelvén a támadási pontokat, tudatja velünk, mely oldalról, mily módon fog lefolyni a védelem. Czélja bebizonyítani, hogy Jézus Krisztus valóságos Isten és az általa alapított egyház ennélfogva isteni mű. E két sarkalatos tétel bevitatását elégségesnek tartja szerző arra, hogy egyrészről élő hitünk legyen, másrészről az egyház törvényeit törhetlen hűséggel teljesítvén haladjunk a mennyországba vezető uton.

Üdvözítőnk istenségét szerző nem a dogmatikában bőven felhalmazott idézetek, hanem az általános hit alapján igyekszik bebizonyítani. Elmondja, hogy Krisztust Istennek tartja az egész világ, daczára annak, hogy zsidó, még pedig „felfeszített zsidó“ volt. Ha Krisztus csak ember lett volna, megmagyarázhatlannak tünnék fel imádtatása az egész földön, „magas rangúaknál úgy, mint alacsony sorsúaknál, gazdagoknál és szegényeknél,

tudósoknál és tudatlanoknál.“ (10. lap.) A második érvet tételének bebizonyítására azon nagy akadályokból meríti szerző, melyekkel Krisztus Urunknak műve létesítésénél megküzdenie kellett. Terjedelmesen, de ép oly élénken sorolja most fel szerző az akadályokat, melyek Krisztus Urunk elé gördültek, valamint azon eszközöket, melyeket e nehézségek elhárításához alkalmazott. Ujat az egész érvelésben alig találunk. Általánosan ismert a datok azok, melyekkel az olvasó találkozik. De tagadhatlan, hogy ez ismeretes dolgok, tehát „non nova“, oly vonzó alakban, oly gondos csoportosításban, tehát valóban „nove“ vannak előadva, hogy e beszédek, míg fel elevenítik emlékünkben a jól ismert dolgokat, addig az ujdonság ingerének egész hatását hozzák létre. Különösen szép azon passus, hol szerző Krisztus Urunk apostolait mutatja be, mint azon férfiakat, kiket vállalatának megoldásához kiválasztott. (28. 29. lap.)

Levonván az első két beszédből teljes joggal azon következtetését, hogy Krisztus Urunk valóságos Isten és egyháza isteni mű, „mert megvalósitása minden emberi erőt meghalad, s melyhez hasonlót a világ, mióta csak fenáll, még megvalósulni nem látott,“ tovább folytatja ez utóbbi tétel vitatását, feltárván most azon sorsot, melyet az egyháznak „a három első század véres üldözései közepett“ és a további századok folyama alatt napjainkig kelle tűrnie. (36—52. lap.

E beszéd túl van halmozva adatokkal. Nem mondjuk, hogy hiányoznék az érdekes előadás, vagy világos összeállitás, hanem azt hisszük, annak, ki előtt újak az ily adatok, e túltömöttség nem lesz nagy előnyére. Olyan e beszéd, mint a túlságosan fűszerezett étel. Szép, kellemes, tanulságos, de a mit nyujt egyszerre — sok.

Miután igy szerző megoldotta feladatát a kath. egyház isteni eredetére vonatkozólag, kérdi, melyik ezen egyház? Felállitja az igaz egyház ismertető jeleit, kimutatja, hogy mind a négy feltalálható a kath. egyházban, de

hiányzik a többi vallásfelekezeteknél. Rövid kivonatát találjuk ez igen hosszú beszédben azon érveknek, melyeket a dogmatika idevágó része szolgáltat; utánzatára bukkanunk azon vizsgálati modornak, melyben a theologia kutatja, vajjon találhatók-e az igaz egyház ismertető jelei egyéb vallásfelekezeteknél is. (53—72. lap.)

Fokról-fokra hág szerző. Azon érvek után, melyek a gondolkodó ész meghóditására és lefegyverzésére hivatvák és a melyek jelen beszédsorozatban elég nyomósaknak bizonyulnak, áttér a kedélyhez és ennek megnyerésére szól „azon áldásokról, melyekkel a kath. egyház az emberiséget elárasztá és folyton elárasztja.“ Felsorolja szerző, mint szünteté meg Krisztus Urunk igaz vallása a rút bálványimádását, mint vetett gátat a féktelen szenvedélyeknek, a túlságos élvvágynak, mely a szinkörök iszonyú látványosságaiban keresett vétkes kielégitést és mindezek mellé párhuzamba állitván az egyház intézményeit, nemesitő hatását, a jólétet és boldogságot, az ártatlan örömeket és megelégedést, melyeknek gyermekei örülnek: megragadó kérdésekben ostromolja korunk könynyelmü gondolkozású fiait, választanának önmaguk a pogány kor és vallás vérfagyasztó barbarságai, vagy a keresztény vallás áldásai közepett. (86—88. lap.) Látom a hatást, melyet e beszéd, versenyezve a következővel, létrehozott.

E két beszéd (V. VI.) a legsikerültebb. Az első hűen visszatükrözi szerző mélyen gyökerező buzgalmát, melylyel a sziv legérzékenyebb húrjait oly behizelgő és megkapó akkordokban iparkodik hangoztatni, hogy a mindenkinek érthető zene bizonyára mélyen és úgy vésődött hallgatóinak emlékezetébe, hogy annak dallamát mindegyikök szivesen visszhangoztatja. A második (VI.) szép bizonyitéka szerző humorosságának. Érdemlett gúnynyal ostorozza korunk ama tudatlan bölcseit, kik teljesen hivatottaknak érezik magukat a vallás tanainak birálgatására, sőt esetleg azok elitélésére, vagy ujitások inditványozására, kutatja, mily okból származik — a mai nagy

ostromlási viszketeg a kath. egyház ellen. Két okot állapit meg. Az egyik a tudatlanság; a másik a gonoszság. (95—114. lap.) A hatodik beszéd vizsgálódásaiban igen sok van, mi a szülőknek és a serdülő ifjuságnak kiválóan ajánlható.

A bőjti sz. beszédek utolsója szól azon gonoszságról, mely sok embert gátol a kath. egyház iránti szeretetben, hű ragaszkodásban. Ez nagyon természetes, mint szerző is ékesszólóan bebizonyitja. Igen kellemetlen az érzékiségbe, földi gyönyörök vadászatába merült embenek: az önmegtagadás, lemondás, „a felfeszitése a testi vágyaknak.“ Ha már egyszer aztán valaki rabja szenvedélyeinek, lelkiismeretének el nem nyomható nyugtalanitásától ügyekszik menekülni — tagadván, hogy e földi életen kivül más is létezik. Az ilyen nem akarja hinni, hogy e föld csak átmeneti tartózkodási hely és hogy, mint sz. Pál mondja: „Aliam civitatem inquirimus.“ (115—134. lap.)

A fentebb jelzett kötet záradékát képezi egy Silvester-esti sz. beszéd, melynek kimeritően, vonzóan, tanulságosan kidolgozott tárgyát az örökkévalóságnak bebizonyitása és annak kimutatása képezi, hogy „esztelenül cselekszik azon ember, ki az örök életet tagadja.“

Az örvendetes lendület, melyet az utóbbi időben a magyar egyházirodalom a Zádoriak, Répászkyak, Szerediek, Kazalyak, Rézbányaiak, Karschok és mások buzgó munkálkodása által vőn, bátran kiterjeszthető az egyházi szónoklat terére is. Répássy, Vincze és több más jeles tollú férfiú elismerésre méltó munkálkodások által ügyekeznek e praktikus tér virágzásának előmozditásán. Ez utóbbi jelesek közé sorozható a m. t. szerző is, kinek legutóbbi művét az előzőkben ismertetni volt szerencsénk. Világos berendezés, szabatos kidolgozás, tiszta, választékos és élénk irály fő előnyei e beszédeknek. Sok vonás a kitünő Dr. Lierheimer müncheni hitszónok beszédeire emlékeztet. Nevezetesen: „Die Kirche J. Christi“ czimű művére. Hogy teljes eredetiséggel nem találkozunk, annak

fő oka a beszédek dogmatikus természete. Midőn azonban szerző az erkölcsi buzditásokra tér át, meggyőz arról, hogy függetlenül, eredetiséggel ir. Engedje meg mégis a m. t. szerző azon megjegyzésünket, hogy kissé terjedelmesek a beszédek. Nem hiszem, hogy ötnegyed órán belül képes legyen valaki azokat előadni. Már pedig ez szokatlan hosszú idő. Megengedem másrészt, hogy a beszédek érdekességénél fogva szivesen hallgatá a közönség, mely előtt mondattak, és szivesen veendené bármely más hallgatóság is, jóllehet müveltebb és egyszerűbb közönség egyaránt gyorsan kifárad a sz. beszédek hallgatásában.

Az alapos kidolgozás kiválóan képesíti a művet arra is, hogy közkézen forgó olvasmánynyá váljék. Bár minél többen olvasnák. Akkor lehetne reményleni, hogy a hitetlenség sötétségében támolygó vakok szemei megnyilnának, belátván, hogy eddigi nézeteik a kath. egyházról, csak képzeletszülte ábrándképek voltak, belátván, hogy azok közé tartoznak, kikről Planck mondja: „Sie ergötzen sich an einem Zerrbilde des Katholicismus."

E reményben teljesen megegyezve a m. t. szerzővel, mi is csak azt kivánjuk: „Menj tehát, kedves füzetke és légy eszköze az isteni kegyelemnek."

Walter Gyula.

Catalogue of ancient manuscripts in the British Museum. — Part I. Greck. — Printed by order of the Trustees. London 1881.

Ő Emjának, a Bibornok-Herczeg-Primásnak gazdag könyvtára nem egy oly munkát tartalmaz, melyet hazánknak akár nyilvános, akár magánkönyvtáraiban hasztalan keresnénk. A British Museumban őrzött régi kéziratoknak remek kiállitású catalogusából is, alig hiszszük, hogy sok példány találtatnék Magyarországban.

Kiadni kezdették azt 1881-ben, az első nagy folio füzet azon görög kéziratok jegyzékét foglalja magában,

melyeket a British Museum részint papyruson, részint codexekben bir.

Ami azonban a catalogusnak főbecsét képezi, ez az, hogy nem elégszik meg az egyes tárgyak felsorolásával és ismertetésével, — hanem a kéziratok legnagyobb részéből fénykép-mutatványokat is közöl, s e fényképek oly tiszták, — nevezetesen a codexekéi, — hogy aki az illető helyeken valamit keresni akar, már nem kénytelen az eredetiekbe tekinteni; mert megteheti azt a catalogus fényképein is, és pedig a legjobb eredménynyel.

Birja pedig a gazdag gyüjtemény mindenekelőtt a „Codex Alexandrinust", melyet 1628-ban Cyrillus Lucaris konstantinápolyi patriarcha ajándékozott I. Károly angol királynak, (ezért Royal MS.) s mely csaknem az egész ó- és uj szövetség könyveit felöleli, azonkivül Clemens Romanusnak a korinthusiakhoz irt leveleit is. Bir továbbá sok egyéb szentirási töredéket, és egyes egész könyveket, evangeliariumokat, Eusebius canonjait, Joannes Climacusnak „Scala paradisi"-ját stb. Profán dolgok is találhatók a görög kéziratok közt; igy több darab Homer Iliasából, Hyperides beszédeiből, Nicephorusnak Chronographiconjából, Samosatai Lucián müveiből; — még egy görög-latin szótár töredék is tünik elénk.

A szöveghez van csatolva húsz fénykép, mint ugyanannyi mutatvány a kéziratok nagy részéből, miként azt már emlitettük. Persze az ősrégi papyrusok egyike-másika valamivel homályosabb, hogysem azt bármely laicus folyékonyan olvashatná, de legtöbbjök világos, a codex-részek pedig egészen tisztán állnak előttünk. Van a mutatványok közt két palimpsesta is, vagyis oly régi hártya, melynek első irásszövege kitörültetett, hogy helyébe uj szöveg irassék; — most azonban mindkét szöveg olvasható, amennyiben egy bizonyos sav segélyével, — melynek tökéletesitése Angelo May bibornoknak érdeme (l. U. M. Sion, 1882., 235. l.) — a kitörült szöveg ujra előtüntethető, anélkül, hogy ez az ujabb irás rovására történt volna.

A katalogus kiadói bizonyára nem csekély szolgálatot tesznek a tudománynak, midőn értékes műkincseik ismeretét ily módon szélesebb körökben is lehetségessé teszik.

Dr. Kereszty.

VEGYESEK.

(*Lasserre Henrik*) a lourdesi jelenések hires irója, a „Revue du monde catolique" folyóiratban mutatványokat közöl emlékirataiból. (Fragment de mes Memoires.) Érdekes, hogy többet azon levelekből, melyek a lourdesi eseményekre vonatkoznak, hasonmásban (fényvésetben) mellékel iratához. Ott olvassuk Freycinet (prot. barátja, utóbb liberalis miniszter) levelét is, melyet 1862. oct. 2. Peyramale-hoz (Lasser nevében, aki akkor nem látott) irt s vizet kért, mely barátja szemét meggyógyította. Ismert körülmény, hogy Freycinet, miután Lourdesban járt s látta a villámló csodákat, melyek ott szakadatlanul történtek, maga tanácsolta Lasserre-nek, hogyha van hite használja a lourdesi vizet. Eladdig a vakuló Lasserre nem gondolt Lourdesra. Freycinet tanácsa folytán kért s kapott vizet magától Peyramaletól, mire meggyógyult s ennek folytán irta hires művét, mely minden európai nyelvre van lefordítva s egész világon olvastatik. Ezen okiratok a tények oly bizonyságait fogják tartalmazni, milyeneket a csodák eddig nélkülöztek, s igy mindinkább nehezebb lesz a hitetlenség.

(Megjelent.) 1. A váradi püspökség története, alapításától a jelenkorig. Irta Bunyitay Vincze, püspökségi könyvtárnok. Nagyvárad 1883. Nagy nyolczadrét I. kötet 473 lap. A nagy készültséggel, kiváló ügyszeretettel irt pompás művet ismertetni fogjuk. 2. A katholikus egyház

isteni szervezete. Irta Dr. Bitta Dezső, szentbenedekrendi áldozár, egyetemi hittanár. Dicséretet nyert pályamű. Budapest, 1883. Hunyady intézet. Nyclcz. 472 lap. Ára 2 forint. A remekművet egyik munkatársunk be fogja mutatni. — 3. Vasárnapi beszédek. Irta Mindszenty Gedeon. Főpásztori jóváhagyással. Eger, 1883. Szolcsányi Gyula kiadása. Nyolcz. 368 lap. Ára 3 forint. A feledhetlen szerző utolsó műve, melyben a jeles iró eszmei és irályi szépségei mind feltalálhatók. — 4. Lacordaire H. Domonkos magán és szerzetes élete. Irta Chocarne B. Magyaritá: Hátzinger István, győrmegyei áldozár. A csinosan kiállitott mű 23 negyedrét ivnyi terjedelmű munka Lonkay Antalnak van ajánlva. A medrendelés legczélszerűbb akkor, ha a 2 frt. utalványon küldetik a fennevezett intézethez, mely a füzetet keresztkötés alatt bérmentve küldi meg. A kath. szónokok eszménye megérdemelte, hogy életrajzát a magyar egyházirodalom is birja. — 5. Májusi ájtatosság. Elmélkedések szűz Mária élete felett. Németből forditotta Dr. Lessenyei Ferencz, hittanár. Szathmár, 1883. Kis nyolczadrét 363 lap. — Örülünk, hogy szerző második kiadás alá rendezi.művét, mert a jelen első kiadás egészen elfogyott. — 6. A papi életszentség. Szent Péter életében előtüntetve. Hausen után egy győrmegyei áldozár által magyarítva. Győr, 1883. Klenka. Nyolcz. 285 lap. Ára 1 frt. — Elmélkedések, üdvös oktatások az életszentség elérésére. — 7. A jászóvári prémontrei kanonokrend Névtára. 1883. Rosnyó. Kováts Mihály nyomdája. 113 lap nyolczadrétben. A tagok száma 83. A rend vezet 3 főtanodát, 12 plebániát és egy hittani intézetet. A hivek száma 11,168. Megelőzi egy jeles értekezés, a jászóvári egyház prépostjairól, melynek vége a jövő évi névtárban fog megjelenni. — 8. Beküldetett: „Levélszerinti oktatás a franczia nyelv tanulására Toussaint-Langenscheidt tanmódszerealapján. Az eredeti 30-ik kiadása után irta Sz. Nagy Sándor.“ Ez alkalommal a szép franczia nyelvet tanulni vágyóknak oly mű nyujtatik, mely e nemben páratlanul áll az irodalomban és melynek létrehozásárt úgy a kiadó, mint az átdol-

gozó az elismerést valóban megérdemlik. E mű nem halmozza el a tanulót a könyv nélkül való tanulás száraz, szellemtelen munkájával; e tekintetben csak a legszükségesebbre szoritkozik, ellenben alapos értelmességgel magyarázza meg a franczia nyelvtannak minden egyes szabályát és a nyelv minden sajátságát. A magyar kiadás kitünik még olcsósága által is amennyiben daczára a szerfölött költséges kiállitásnak levelenként csak 30 krba kerül, míg az eredeti német kiadás ára 60 kr. 30 kr. beküldése mellett az első levelet bármely könyvkereskedés megküldi bérmentesen + kötés alatt postán is. — 9. Tóth Mike jézusrendi áldozár és tanár Kalocsán kiad: Virágcsokor czimű könyvet, melyet az ifjuság számára irt. Május utolsó napjaiban meg fog jelenni. A diszes kiállitású könyv, számos érdekes képpel, változatos jelvényes kezdőbetükkel és vignettekkel ellátva, körülbelül 14 ívnyi lesz. Tömeges megrendelések reményében ára füzve 50 kr., félvászonba kötve 60 kr., diszes vászonkötésű, aranymetszettel 80 kr. Bolti ára tetemesen drágább lesz. Gyűjtőknek 10 példány után egy-egy tiszteletpéldányt küldök.

(Latin irodalom.) 1. Sermo pastoralis, quem occasione canonicae suae in sedem episcopalem introductionis ad clerum dioecesanum habuit Cornelius Hidassy, episcopus Sabariensis. Anno 1883. Budapesteni. Typis Athenaei. Negyedrét 29 lap. — 2. De distinctione essentiae ab existentia. Theses quatuor. Disputatio scholastica, quam ad auditorum suorum usum emisit Max. Limbourg S. J. Permissu superiorum. Ratisbonae 1883. Pustet 71 lap. Ára 60 fillér. — 3. Indoles et necessitas gratiae actualis Dissertatio inauguralis pro laurea Doctoris Theol. consequenda. Concinnavit Ant. Bartossik, presbyter. D. Nitriensis. Cum adprobatione. Nitriae 1883. Typis Huszár. Nyolcz. 207 lap. Szerző a foganatos kegyelemről is értekezik s világosság az érvelésben, gondosság az utánjárásban jellemzik; de vázolván a hittani rendszereket, nem csatlakozik valamelyik rendszerhez, molinismushoz sem; pedig Palmiéri után, meglapultak a thomisták. — 4. Acta Sanctorum octobris, et lati-

nis et graecis aliarumque Gentium monumentis servata primigenia veterum scriptorum phrasi. Collecta et digesta commentariisque et observationibus illustrata a Josepho Van Hecke, Benjamino Bossue, Victore De Buck, Remigio De Buck societatis Jesu presbyteris theologis. Tomus XIII. (Az egész gyüjtemény 61 kötete) quo dies trigesimus, trigesimus primus et partim vigesimus nonus continentur. Egy ivrét kötet, több mint 2 ezer hasáb, ára 75 frank. — 5. Analecta Bollandiana. Tomus I. Edideruntt Carolus De Smedt, Guilelmus Van Hoff, et Josephus de Backer. Presbytri S. J. Paris. Palmé. Nyolcz. 640 lap. Itt azon szentek életrajzai foglaltatnak, melyek önmagukban hasznos értekezések, de a nagy Acta Bollandianákban helyet nem nyerhetnek.

(*Külföldi irodalom.*) 1. Ausgewählte Gelegenheits Predigten, und Fastenreden berühmter österr. Kanzelredner. Herausgegeben von Engelbert Fischer, ágostoni szerzetes és plebános Bécs mellett. Freiburg 1883. Herder. Nyolcz. 480 lap. Ára 4 mark 50 fillér. A gyüjtemény tartalmaz beszédeket a következő szónokoktól: Veith, Bugl, Job, Ruttenstock, Weber s másoktól. — 2. Die Hauptmomente des Lebens. (Szent Alajos hat heti ájtatosság alkalmával Aachenben mondott beszédek.) Von Joseph Lamezan S. J. Mit aprobation. Második kiadás. Freiburg Herder, 1883. Nyolcz. 129 lap. Ára 1 m. 20 fillér. — 3. Das Heilige Land. Organ des Vereines vom heiligen Grabe. A 27. folyam 1. füzete. Köln. Bachemnél jelenik meg. Itt olvassuk Simeoni bibornok rendeletét, (1882. szept. 24.) mely szerint a keletről jövő kéregetőket, ha csak nincsen a Congregatiótól engedélyök, el kell utasitani. Számos csaló járt már errefelé, kik püspökök, patriarchák aláirását hamisítva, sok pénzt gyüjtöttek, azután kereskedést nyitottak, de a czélra, melyre gyüjtöttek, semmi sem jutott. A propaganda bizonyitványa nyomtatva van, s irvák csupán a nevek s a czél, melyre történik a gyüjtés. — 4. Ein zweites Wort an meine Kritiker nebst Ergänzungen. Von Johannes Janssen. Freiburg. 1883. Herder. Nyolcz.

VII. 145 l. Ára 1 m. 50 fillér. Mint a darázsok, oly mérgesek a német lutheranusok, Janssen történelme miatt, melyet ismertettünk. Körüldongják, fullánkjaikat mutogatva. Kénytelen volt ismét füstölőt gyujtani számukra, melytől elkábulnak. — 5. Martin Luther. Züge zu einer Lebensskizze desselben, aus seinen Scriften. Von Evers. Mainz. Kircheim. Ára 1 m. 75 fillér. Első füzet; lesz vagy hat. Evers volt evang. lelkész, annyit buvárkodott L. irataiban, hogy elundorodott tőle, s katholikus lett. Most ahogy születésének 400. évfordulóját fogják ünnepelni, (a berlini császár megparancsolta, hogy nov. 10—11-én üljék.) Evers is hozzájárul, hogy a dicsőületi fény vastagabb legyen. A füzetek önálló czím alatt adatnak ki, s külön is kaphatók. — 6. Les épisodes miraculeux de Lourdes; tome deuxiéme de Notre-Dame de Lourdes par Henri Lasserre. Egy kötet ára 3 frt. 50 cen. Ez folytatása azon műnek, mely az eredeti francziában 200 kiadást ért, s magyarul is kétszer jelent meg Talabér által forditva, Lonkay Antal nyomdájában.

(Irodalmi dolgok.) A jövő évi „Kalender für Zeit und Ewigkeit", mely Herdernél szokott megjelenni, irja Stolz Alban, hol a nyolcz boldogságról értekezik. — A frankfurti füzetek 6. számának ez a czíme: Ignoramus et Ignorabimus. Irta Haffner; hol a természettudomány végességéről szól, amely az emberi érzékek végességén alapszik. — Walter Mór benczés szerzetes Psalmencommentár-jának IV. kötete most jelenik meg. — Janssen, hires kath. történész itészei, különben nagy vitézek, már kétségbeestek, egyenkint le nem győzhetik, evégből Magdeburgban febr. 13. alakult egy prot. történeti társulat, mely Jansen iratainak megczáfolására vállalkozott. A hét sváb története ismételtetik. — Az ágostai Postzeitung belépett 196. évébe; ez a legöregebb kath. ujság. Uj év óta Vogelsang, jeles convertita szerkeszti. Sokkal üdébb szellemben jelenik meg. Tudományos mellékletei által alig van párja a kath. világban. — Scheeben kath. folyóirata (Periodische Blaetter) megszünt; miután a czél:

megczáfolni az ókath. felfogásokat fölösleges. Ugyanis az ókath. felekezet kihal, husz év alatt hihetőleg egészen kivesz. — 1869-ben alapittatott a zsinati kérdések magyarázata végett. — A „Zeitschrift für kath. Theologie“ Redigirt von Wieser und Grisar S. J. (Insbruck, Rauch) megjelent ez évi II. füzete gazdag tartalommal. Ára egész évre 3 frt. — Weninger népszerű prédikációiból sajtó alatt van s nemsokára megjelenik az V. rész, hol a szent beszédek mind az olt. szentségre vonatkoznak. — Stolz Alban Legendái hetedik kiadásban jelentek meg. — Hirsche művéből, melyet nyolcz év előtt ismertettünk, csak most jelent meg a II. kötet: Prolegomena zur Imitatio Christi (82. és 544 lap.) Tizenöt fényvéseti táblával. Ára 16 mark. Erősen bizonyitja, hogy Kempis Tamás az Imitatio szerzője. Hirsche protestans.

(Mint előre volt látható.) P. Schneemann Controversiae de div. gratia czimű műve, a külföldön nagy föltünést okozott és bizonyos theologikus iskolák részéről élénk ellenállásra talált. Spanyolországban G. M. de la Riva a „Ciencia cristiana“ folyóiratban elismerőleg fogja pártját. Ezzel szemben a Revista Augustiniana-ban P. Fernandez ágoston-rendű szerzetes különösen heves ellenállást fejt ki; gyökeresen neki megy az egésznek, s első czikkében nem akar kevesebbet, mint hogy molinisticum systema nullo esse fultum sustentaculo, miből következik, P. Schneemann factorum expositione aërem verberasse. Belgiumban A. Dupont, löweni tanár irt e tárgyról értekezéseket: La predetermination physique et la doctrine de S. Thomas. Sokban egyetért Schneemannal és megtámadja egy névtelen passionistának Rómában megjelent iratát: De libertate et praemotione secundum mentem s. Thomae. Dupont fejtegetéseinek eredménye következő: 1-ör, vannak sz. Tamásban helyek, nehezen egyeztethetők meg a physikai praedeterminatióval. 2-or. A bizonyitékok, melyek következtében e tan sz. Tamásnak tulajdonittatik, bizonyitó erővel nem birnak. 3-ik. Ha sz.

Tamás világosan és határozottan nem is tanitja a scientia media-t és a concursus simultaneus-t, e tételek azonban alaptanaiból folynak. 4-er. Nincs egy hely sem, mely kizárná a concursus simultaneus-t. 5-ör. Következőleg lehet valaki Thomista és védheti sz. Tamás theologiáját és philosophiáját, anélkül, hogy kényszerittetnék a praedeterminatio elfogadására. (Zeitschrift.)

(*Apró hirek.*) A franczia Grand-Chartreuse kolostorban, hol készitik a finom szeszlét, siketnéma-intézetet alapitottak a karthausi szerzetesek, hol immár 40 siketnéma nyer oktatást, Chamberg karthausi áldozár tanitja. — A franczia világi papság száma 55 ezer 385. — A hitküldéri lapok (Annales, a Lyon) minden két hóban 258460 példányban nyomatnak. Ezek közől franczia nyelven 161 ezer 700 példány. Breton nyelven 6000 példány; Angol 21230; német 31 ezer; spanyol 2280; flamand 6800; olasz 24800, portugal 1600, holland 2550, bask nyelven 500. Magyar nyelven? Pedig bizony jól vannak szerkesztve a „Hitterjesztői lapok" Nagyváradon. Szerk. Nogely István. Ára egész évre 3 forint. — Loyson excarmelita egy marseillei felolvasás alkalmával kijelentette, hogy a keleti egyházhoz szegődött, mely házas papokkal bir; innét kiindulva fejtegette „uj egyháza" tervezetét, melyet szervezni akar, hanem a közönség kifütyölte, sőt czitromokkal is megdobálták. — A franczia köztársaság elnöke ekképen határozta meg a frank értékét: egy mark=1 fr. 22 cent. Sterling 25 fr. 20. Egy osztrákmagyar forint 2 fr. 50 centime (váltó krajczár). Spanyol piaster 4 fr. 81 cent. Északamerikai dollár 5 fr. 16 cent. Hollandi forint 2 fr. 5 cent. Orosz rubel 2 fr. 50 cent.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

KARMEL EGYIK DÍSZE.

Sylvain Károly abbé műve után.*)

Ha kitünő egyéniségek életrajzai egyátalában lekötik érdekünket, emelik lelkünket, buzditják akaratunkat: úgy az még nagyobb mérvben áll az életrajzokról, melyekben a természetfölötti, a malaszt, mint fő és közvetlen tényező, úgy szólván szemlélhetőleg tünik fel. Az ily életrajzok nem csak lekötik, hanem csodálatra, Isten imádására ragadják lelkünket. Mert habár minden egyes emberélet fonalait, többé-kevésbé észlelhetőleg, a gondviselés intézi s gondviselés nélkül nem mozog élő lény: mégis, hol Isten közvetlen lép közbe malasztjával; hol ő csaknem hallhatólag hivja s húzza magához a halandót; hol ő a kárhozat fiából választott edényt alkot magának, hogy megvigye nevét nemzeteknek, királyoknak s Izrael fiainak: az ily malasztos élet rajzát meghajolva, meghatva, épülve fogjuk olvasni. Az életrajz már nem lesz merő szórakoztató olvasmány, hanem épületes elmélkedés a természetfölötti rend fölött, melyben mig egyrészt Isten irgalmát s méltatását imádni, másrészt az emberben a malaszt átalakitó erejét csodálni fogjuk. Képes-e valami erősebben megragadni bensőnket, mint

*) Leben des ehrwürdigen Pater Hermann, im Kloster Augustin-Maria vom hl. Sakrament, unbeschuhter Carmelite. Autorisirte Übersetzung nach der franz. Ausgabe des Abbé Carl Sylvain, Ehren-Kanonikus. Aachen 1882.

elbeszélése a történetnek, mint lett légyen az égi szóra Saulusból rögtön Paulus?

Ehhez részben hasonló képet akarunk bemutatni a t. olvasónak egy férfiu életében, mely életnek fokozott érdeket kölcsönöz az, nogy a hős, jelennek fia volt s életfonalai összefüggnek még jelenleg élő kitünőségek életével. Nálunk alig ismeretes neve, mely Német- és Franczia országot betöltötte a maga hirével s istenes műveiben maradandó emléket alkotott magának kettős hazájában. Cohen Herman az, a zsidó fiu, előbb világhirű zeneművész, utóbb lángoló buzgalmu convertita, végre a karmelrend fia s egyik dísze. Életét irta Sylvain abbé, fölöttébb lekötő modorban s részletességben, a leghitelesebb kutfők nyomán. Avagy lehet-e valami hitelesebb Herman bevallásainál, melyeket az, mint újoncz leirt, ex obedientia? vagy az ő rendesen vezetett naplójánál, mely homálytalan tükrét adja lelkének? Ezeken kivül rendelkezésére álltak szerzőnek, Hermannak százra menő, egyesekhez fesztelen irt levelei, melyekben úgy adja magát, amint van. Az anyagot kibővitették még az adatok s jellemzések, melyeket Herman kor — illetőleg rendtársai szolgáltattak. Többet beszél a rajzban — és ez az, a mi azt rendkivül érdekessé teszi — maga Herman, mintsem életirója, ki is szerénységében mondja magáról, hogy az ő munkája nem volt más, mint összegyüjteni s azután beszélni engedni az adatokat. Legyen azokból itt utánadva, a mennyit a szűk keret enged, hogy legalább fő vonásaiban ismerni tanuljuk e malasztos élet csodálatos alakulásait s istenes műveit.

I.

Cohen Herman, született Hamburgban 1820-ki november hó 10-én, Cohen Ábrahám és Benjamin Rozália hitvesektől. A Cohenek gazdag kereskedők voltak, mint ilyenek gyermekeiket vagyonosságukhoz

mérve akarták neveltetni. Elküldték tehát Hermant, Albert idősb fivérével együtt a városban létezett collegiumba, mely protestáns kézen volt. Itt a fiúk, zsidó származásuk miatt, társaik részéről sok bántás s keseritésnek voltak kitéve, de tűrték kifáraszthatlan türelemmel. Herman buzgó szorgalma s ismeretei által nemesen boszulta meg magát bántalmazóin, de a siker és az elismerés a fiúban egyuttal hiúságot növeltek, mely reá nézve utóbb annyira végzetes volt.

Midőn a negyedfél éves Herman idősb fivérét zongorát tanulni látta, addig alkalmatlankodott szülőinek, mig neki is megengedték, hogy tanuljon. A fiúcska azonnal rendkivüli zenetehetséget árult el s hat éves korában játszott már ismeretes opera darabokat, sőt itt-ott ábrándozott is a zongorán, a szakértők bámulatára. És valamint a zenében, úgy minden egyébben is fölényt mutatott a fiú. Előmenetele a latin s görögben oly nagy volt, hogy kilencz éves korában a nyilvános gymnásium harmadik osztályába vala lépendő, ha az orvosok ki nem jelentik, hogy a kora érettség elfogja ölni a fiú egészségét, amire azután szülői egy évig otthon tartották még. „A francziában — igy ir Herman — a latinban s egyéb tudományban én voltam mindig elől s mint egy második Jákob elragadtam fivérem elől az első szülött — jogot; én tettem zsebre minden jutalmat s dicséretet s fölényemet annyira éreztetém e szegény fivéremmel, hogy az sokat szenvedett részemről.“

Nagy kárára, sőt romlására volt a hiú s nagyravágyó Hermannak az, hogy a collegiumban semmiféle *vallásos elvben sem részesült*, ott az egész vallásoktatás a bibliai történet egy folyamából állott. De a szülői ház sem pótolta a hiányt: itt a vallásosság ki volt szorítva anyagiasság, üzlet s élvezet által. Csoda-e, hogy a növény ily légkörben csak buja kinövéseket hajtott?

A minden vallásos elvet, minden ragaszkodást

valamely valláshoz nélkülöző fiú átadatott egy zongoraművésznek, kit ő ekképen jellemez: „Mesterem lángész volt, és ez elegendő volt a nagy tömeg szemében az ő szeszélyeinek igazolására... Miután én őt mindenkitől bámultatni láttam, úgy utánozni is akartam. Ő kedvelte a vadászatot, és én igy az egész napot vele posványokban állva töltöttem; ő szerette a játékot, és én igy csakhamar örömet találtam ebben is; ő szeretett lovakat s mindennemű élvezetet s miután bámulóinak erszénye mindig nyitva állt számára, úgy én azt kezdtem fejembe verni, hogy nincs boldogabb élet a művész életénél. Mesterem sokszor mondá anyámnak: „Herman lángész — ez még inkább serkentett engem.“

A következő esemény csakhamar feltüntette Herman erélyét s talentumát. Mestere igen művészies, nehéz zeneművet irt, melyet nyilvános hangversenyben nagy eredménynyel előadott. Ez Hermanban irigységet, avagy mondjuk versenyt keltett. A fiú titkon betanulta a művet, s mikor már biztosnak érzé magát, kéré mesterét, engedné meg neki betanulni a darabot. Ez tanulójának ilyetén vakmerősége által érzékenyen megbántva, arczulcsapással válaszolt. De Herman sirva mondá: „Kisértse csak meg velem s megfogja látni, sikerül-e?“ Miután még anyja is támogatta fia kérelmét, a mester végre mogorván beleegyezett. Ámde mennyire meg volt lepetve, látván, a fiú picziny ujjai, mint adják vissza szabatosan az ő zeneművét! A mester el volt ragadtatva s elragadtatásában nem tudta jobban kifejezni örömét, minthogy a fiút elvitte magával a vendéglőbe s bemutatta ismerőseinek, mint csodatüneményt.

Ez eredmény döntött Herman pályája fölött: anyja beleegyezett, hogy a művészi pályára lépjen. Atyja kezdetben ugyan ellene volt, de miután kedvezőtlen üzlet és a közbejött 1830-ki forradalom folytán vagyona tönkrement, ő sem tett tovább akadá-

lyokat a fiúnak. Ez magán kivül volt örömében s fényes pályát látott maga előtt. „A siker — ugymond — a tisztelet, a hirnév, az élvezetek, melyekben a művészek életök egy részét töltik, az utazás, a kalandok — mindez rózsás szinben tünteté fel a művészi pályát, koromat meghaladó képzeletem előtt.“

Mestere Frankfurtba utazván, magával vitte szülői beleegyezésével Hermant is. Ez oly gyors előmenetelt tett volt, hogy már fellehetett őt nyilvánosan léptetni. Első fellépése Altonában történt, hol mestere hangversenyt adott. Herman azonnal bő tapsot aratott. Utóbb a hamburgi szinházban lépett fel, még nagyobb eredménnyel. Az eredmény elbóditotta a hiú fiút, anyja pedig még boldogabb volt, hogy álmai teljesedésbe mennek. Elvitte fiát a mecklenburg-strelitzi választó-fejedelem — innen a schwerini nagyherczeg udvarába, és miután ezek előtt kijelentette volna, hogy fiát Párisba vinni szándékozik, elláttatott tőlök ajánló levelekkel, Herman pedig elhalmoztatott hizelgéssel s ajándékokkal. „Diadallal — igymond — visszajöttünk Hamburgba.“

Mialatt utra készültek, Herman anyja születése napjára egy zeneművet (cantatet) irt. Műveinek ezen zsengéje azonnal kinyomatásra érdemesíttetett, a fiú jóakarói dicsérettel emelték azt ki a helyi lapokban. Az eredménynyel annyira nőtt a fiú gőgje s elbizakodottsága, hogy fellépésre már készülni sem akart többé. „Elvesztettem volt már — igy ír — minden tiszteletet, nem engedelmeskedtem többé s önállónak tartottam magam.“ Utközben több helyütt lépett fel Herman, igy a hannowerai udvarnál, Kassel- és Frankfurtban. Az itt aratott siker még inkább elszéditette a fiút, önbizalma ezzel válaszolt mindannyiszor anyja intéseire.

Párisban el lőn határozva, hogy Herman a zeneszerzést a conservatoriumban, a zongorajátékot pedig valamely kitünő művésztől tanulja. Csupán csak arról

volt a kérdés, a mélabús Chopin — a klassikus Zimmermann — a tüzes szellemű Lisztnél-e? Játszott mind a három mester előtt s Liszt azonnal elfogadta tanítványának. Herman az első pilanattól kezdve az ő kedvencz tanítványa volt, utóbb a nagymester nem is lehetett el nélküle. Magánál tartotta Hermant egész napokon át, magával vitte s bemutatta a salonokban, felléptette őt magánkörökben, és ő első volt, ki megtapsolta tanítványát. Lisztnek aegise alatt hirre kapott a tizenkét éves Herman s lett kedveltje a magas köröknek. De neve csakhamar elterjedt a hirlapokban is s festők, szobrászok megtisztelve érzék magokat, ha a külömben is igen szép fiú arczképét készithették. Herman eredményei oly nagyok voltak, hogy a magas körök vetélkedtek meghivásában, kitüntetésében majd nem mult ebéd meg estély, melynél Herman hiányzott volna, ő mesterével hőse volt a legfényesebb salonoknak. A fiú örömét találta az ünnepélyekben és a maga ünnepeltetésében, kimaradt naphosszant, úgy mint éjjeken át is, mitsem törődve anyjával, ki őt éjfélen túl is aggódva haza várta. Ő valóságos zsarnoka volt családjának: anyja, fivére, nővére egész figyelmét igénybe vette. Megemlitendő ugyanis, hogy Cohen asszony másik két gyermekét is magával hozta Párisba.

Az ez időben huszonkét éves Liszt az 1834-ki télen megnyitotta irodalmi, művészeti s politikai kitünőségeknek a maga fogadó termeit. A társaság, az egy George Sand-ot, az ünnepelt irónőt kivéve, merő férfiakból állott. Képviselve volt itt minden politikai nézet, minden bölcsészeti rendszer, minden, a mi uj és divatos volt Párisban. Itt volt La Mennais is. Liszt kivánta, hogy Herman is részt vegyen e társaságban, jóllehet a tizennégy éves fiú semmi tekintetben sem illett oda. Herman egyik este itt tanulta ismerni George Sandot, ki akkor irodalmi hirének tetőpontján állt. Mivelhogy Herman nem nélkülözött sem észt,

sem szeretetre méltó modort, azért az ünnepelt irónő annyira megkedvelte őt, hogy azon egész estén át vele társalgott s meg is hivta magához. Herman ez este egészen büszkén jött haza. „Én nem tudtam — úgymond — határozottan, hogy miben áll az ő hire, csak hallottam, mint beszélnek róla csodálattal, mint a jelenleg élő legnagyobb lángészről. A mi leginkább növelte hiremet, az a ‚Lelia' szerzőjével való benső viszonyom volt. Irigyelték tőlem, boldognak neveztek, hogy a közcsodálat e tárgyához közelednem szabad volt." További bevallásaiban mondja: „Néha egész napokon át magánál tartott. Mialatt ő irt, én czigarrettákat készitettem számára, vagy zongorát játszottam. Mindidáig még mitsem ismertem volt könyveiből, de a mit hallottam rólok, az elég volt, hogy néma, tiszteletteljes állásban tartsam magam... Vajha sohase tanultam volna ismerni iratait."

Herman innen kezdve mámorban élt, tanulmányainak teljes elhanyagolásával. Anyja távol volt tőle, osztozni fiának Sand iránti lelkesedésében nem tudott, anyai ösztöne nem hagyta őt kétségben a következmények iránt. Mert ki volt Sand? Sylvain abbé mondja róla, hogy ritka tehetségeinek daczára nemének gyalázatja maradand. Ő mitsem tisztelt, előtte mi sem volt szent. Regényei szépitik a bünt, dicsőitik az aljasságot. Ő maga szeretett férfi ruhába öltözni, felvett férfi álnevet is. Cohen asszonynak tehát igenis volt oka félteni fiát, ámde a tizennégy éves Herman nem volt többé gyermek, a légkör, melyben mozgott, időnek előtte megérlelte őt, és igy anyjának minden intése sikeretlen maradt.

A következő 1835-ki évben Herman közelebb ismerni tanulta a szomorú hirű La Mennaist, az egyházi s állami forradalmárt, a republikánusok kitünő lelkesedésének tárgyát. „Liszt hozzá vitt — igy beszéli Herman — ő térdeire emelt s kezét áldva tette fejemre. Azután elővett asztaláról egy kis könyvet,

felnyitotta és bele irta e szavakat: kedves kis barátomnak emlékül. La Mennais. A könyv czime volt: ‚Egy hivő szavai.' — Herman mohón olvasta a könyv lapjait, melyekből csak gyülölet s lázadás szólt, magába szivta a sophismákat s rágalmakat, melyek tapasztalatlan szivébe tüzes irásként belevésték magokat. „Én — úgymond — már csak csatákról, börtönről, szabadság s egyenlőségről álmodtam." Liszt termei, Sand társasága, La Mennais iratai gyilkoló méreg voltak Herman ifjú lelkének s rendkivül nagyravágyóvá tették őt.

Liszt ez időben hangversenyt adott, melyre megjelent az előkelő társaság szine. Jóllehet Hermannak nem volt szerepe benne, mestere mégis kivánta, hogy ő oldalán legyen, a mi uj fényt kölcsönze az ifjúnak. Reá következő nap igy szólt Liszt Hermanhoz: „Most meglegyen neked is a te hangversenyed," mire azonnal megtétettek a készületek. Nagy falragaszok hirdették, hogy a tizenkét éves Herman (pedig már meghaladta volt a tizennégyet is) Liszt tanitványa, hangversenyt rendez. Az udvar hölgyei, a diplomaczia, a fő nemesség tömegesen jelentek meg s Herman sikere tökéletes volt. De ő a diadalok, a tömjénezés, az ünnepélyek közepette nem érzé magát boldognak, dicsvágya, ugylátszik ki volt már elégitve, neki további tanulás s munka fölösnek látszott. Lelkében leverő ürességet érzett, arczán mélaság ült, a mi őt a női világ szemében csak érdekesebbnek tette. Hiában igyekezett lelkét ujabb sikerek által felvillanyozni, ezek ki nem elégitették többé. Lelkét kétségkivül már akkor fogta el a véghetetlen utáni vágy, melyet egyedül Isten elégithet ki. Inquietum est cor meum, donec requiescat in Te. Ki nem érzi lelke mélyében e szavak igazságát?

Midőn Liszt tanitványának egy nap kijelentette, hogy ő Párisból több évre távozik, Herman esdekelve kéré mesterét, vinné el őt is magával, mibe

ez azonban semmikép sem akart beleegyezni. Herman szeretete Liszt iránt már nem szeretet, hanem cultus volt; ő Liszt nélkül a maga jövőjét megsemmisitettnek hitte, ki pótolhatná neki valaha Lisztet? Azért térdre borulva esdekle neki, „követni akarlak — mondá — bárhová menj. Ha mindjárt a világ végére kellene mennem veled, ha gyalog kellene utaznom s kenyeremet keresnem, mégis követnélek.“ Tanitványának e hű ragaszkodásán s annyiszor megujitott könyörgésén megindulva; Liszt végre beleegyezett. „Három hó mulván — úgy mond — utánam jösz Genfbe.“

Mesterének eltávozta után Páris nem érdeklé többé Hermant; ő nem ment tovább társaságba, csupán csak Sandhoz, mivelhogy ez mesterére emlékeztette őt. Miután Sand megigéré, hogy felfogja őt Genfben keresni, Herman minden bánat nélkül odahagyta a fényes és fényüző várost, melyben ő első diadalait ülte, melynek ő kedveltje volt. Genfbe kiséré anyja is, hogy megóvja fiát a veszélyektől, melyek annak lelkét a növekedő korral s szenvedélylyel mindinkább fenyegették. Ime kitartása a gondos anyai szivnek! Herman már rég lerázta volt az az engedelmesség igáját s önállónak vallotta magát: a gondos anya azért mégsem mond le az őrangyali tisztről s követi lépten nyomon veszélyeztetett gyermekét!

Liszt már várta volt kedves tanitványát és ez Genfben buzgalommal neki adta magát a komoly tanulmánynak. Genf városa az időben zeneconservatoriumot alapitván, felhivta volt Lisztet, vállalná el az intézeten az oktatást. De a nagy maestro méltóságán alólinak tartá, a tanfolyamot valamennyi osztályban előadni, ő csak a legtehetségesebb tanulókkal foglalkozni, a többieknek oktatására nézve ajánlatba hozta Schad és Herman tanitványait. A város ez utóbbit ifjú koránál fogva eleinte nem akarta elfo-

gadni, utóbb mégis, Lisztnek közbevetésére, elfogadta. Schad csakhamar odahagyván Genfet, a tizenöt éves Herman maga maradt tanárnak. Volt számos tanitványa s keresett sok pénzt, s mivelhogy ezzel szabadon rendelkezett, megkezdte ama pazar, puha és pusztitó életet, mely'őt utóbb oly kevéssé elégitette ki.

A mit Páris megkezdett, az Genf bevégzé Hermanban: annak testi s lelki romlását. Genfben akkoron még élénk emlékezetben volt Rousseau és Voltaire, a XVIII. század e két „legnagyobb" bölcsésze, irataik ott feküdtek diszkötésben minden fogadóterem asztalán. Herman olvasta ezeket, azon szomorú eredménynyel, hogy a mi még fön volt benne a nemesebb érzésből s szive ártatlanságából, az is elpusztult, a mint elpusztul téli fagy érintésére a virág. De daczára pusztitó környezetének, daczára a beszít gonosz elveknek Herman lelkében mégis mozgott valami — vonzódás a kereszténységhez.

Egyik nap megajándékozá mestere bibliával, melybe ő Üdvözitőnk e szavait beleirta volt: „Boldogok a tiszta szivüek, mert ők Istent látni fogják." Ime bevallása a szivnek, mely a jót akarja s kivánja, de gyönge annak teljesitésére! A bünös is elismeri s bevallja az erény érdemét. Herman mélyen megvolt illetődve ez ajándékra s bevallá mesterének, hogy ő keresztény akar lenni, csak nem tudja még, a katholikus vagy a protestáns vallást válassza-e? Lelkének e felindulása azonban mulékony volt s Liszt semmikép sem serkentette Hermant.

Genfben akkoron sok menekült lengyel s franczia legitimista tartózkodott s köztök nagyban divott a hazárd játék. Hermant társaságukban csakhamar elkapta a szendvedély, „mely ifjúságom legszebb éveit — úgy mond — mint egy örvény elnyelte s pillanatra sem engede békéhez jönnöm."

Sand a maga igéretéhez képest eljött Svajczba s meghitt barátjai társaságában beutazta kalandosan

annak egy részét. Uszályvivői között ott volt Herman is.

Midőn Liszt ismét visszatérendő volt Párisba, Herman is követni akarta őt, kész lévén otthagyni biztos s jövedelmes állását. Anyja félvén fiára nézve Páris csábjaitól, igyekezett őt minden módon visszatartani, maga Liszt is mindent elkövetett, hogy lebeszélje Hermant, de hasztalan. Igy anyja tizenöt havi tartózkodás után visszajött vele Párisba, hol az eddig egynémely kisértetnek ellent állt Herman tökéletes hajótörést szenvedett. Ő különvált anyjától, külön szállást tartott, hogy igy annál szabadabban odaadhassa magát minden rossznak. „Zeneóráim után — úgy mond — elég pénzt kerestem és a pénz megszerzé számomra az élvezeteket. Odaengedém magam minden szeszélyeimnek, minden képzeletemnek. De vajjon boldogabb voltam-e azért? Nem.“ Tartózkodás nélkül leirja kicsapongó életét, melyben utoljára elveszté finomabb modorát is. Határt nem ismerő szenvedélylyel neki adta magát a játéknak, játszott mérték, ész nélkül. Szobájában zongora állott, de ő ehhez hozzá sem nyult. Miután az éjt játszva, tivornyázva eltöltötte, nappal mámoros álomban feküdt. De ez életmódot nem viselhette el sokáig, csakhamar ráunt nyers társaira s kicsapongásai utálattal töltötték el. Magán tartózkodott szobájában s unta magát tétlenségében. Salon, szinház, tánczmulatság nem érdekelték őt többé, ha mégis látogatta még ezeket, tette csupán csak mélaságanak elüzésére, a mi azonban nem sikerült neki. Ekkor visszagondolt a házitűzhely boldogságára, visszagondolt könnyezve édes anyjára, ki őt mindjárt következő nap, a hogy elhagyta, visszahozni igyekezett. Szemére veté magának érzéketlenségét, önzését s elhatározta, visszatérni anyjához. Ez tárt karokkal fogadta s kebléhez szorította elvesztett fiát.

Egy ujabb ismeretség változtatott Herman

eszméin s mérsékelte szokásait. Ez ismeretség Belgishoso herczegnő volt, ki a neki bemutatott Hermant annyira megkedvelé, hogy ez nemsokára házának mindennapi vendége lett. Elfogadta őt a herczegnő a nap bármely óráján, reá bizta ünnepélyeinek rendezését, ő nélkülözhetlen lett a herczegi palotában. Itt Herman megismerkedett az udvar, a diplomaczia, a hivatalos világ kitünőségeivel, kik mindannyian szives indulatot tanusitottak irányában. Ez egészen más kör volt, mint amaz Lisztnél s Sand asszonynál. Ő könnyen fölhagyott a republikánus eszmékkel, a szabadabb szokásokkal s finomságot keresett még öltözetében is, habár játékszenvedélye folytán nem birta kielégiteni szabóit. A hangverseny, melyet adósságainak tisztázására rendezett, meg nem szülte a várt eredményt, Herman ugyanis elhanyagolta volt hasznos összeköttetéseit, de még tanulmányait is, ő oly édesnek, oly kényelmesnek találta, pihenni a herczegnő termeiben.

Ez időben Párisba jött az olasz menekült Mario, ki ügyefogyottságában, magas származása daczára, kénytelen volt énekével keresni kenyerét, beállt operaénekesnek. Éneke csengő, rokonszenves volt, de ő nem volt zenészetileg képezve, énekelt alap, énekelt művészet nélkül. Herman magára vállalta, őt a zongorán kisérni, és ők nemsokára elválaszthatlan barátok lettek. Mario akkoron divat volt, a párisi világ csak róla beszélt, ő a nap nevezetessége, a salonok hőse volt Herman osztozott barátja dicsőségében, a mint osztozott volt ezelőtt Lisztében, sőt most ő lépett, mint Mario mestere, előtérbe s hirneve mindinkább növekedett. Herman különben ez időben elvolt választva régi barátjaitól: Sand asszony a a vidéken tartózkodott, Liszt Olaszországba utazott volt. Herman azért egészen Mario dicsőségének szentelé magát, a nélkül azonban, hogy régi mestere iránti ragaszkodásából valamit vesztett volna.

Eljutottunk rajzunkban egész az 1837-ki évig, Herman tizenhétéves koráig. Itt végződnek a bevallások, melyeket az utóbbi Ágoston atya leirt főnökei parancsára. A következő tiz évben, egész az eseményig, mely Herman életében uj korszakot, helyesebben uj életet szüli, nehéz őt utjaiban kisérni. Elég legyen mondani, hogy őt ez időben a két szenvedély: játék és utazási vágy uralta. Marioval a télre Londonba utazott, hol ők ketten nem kevésbé fényes babérokat arattak, mint Párisban. Herman zeneórákat adott, melyekre annyi tanuló jelentkezett, hogy ő nem volt képes mindannyit elfogadni. Miután az idényt fényes hangversenynyel befejezte, volt elég költsége, hogy Olaszországba utazhatott, szeretett mesterét viszonlátandó.

A költészet s művészet hazája jótékony befolyással volt Hermanra, feléledtek benne gyermekségének jobb benyomásai és ő édes, méla zenedarabokat irt. De miután a fiatal művész fényesen szeretett élni, kifogyott csakhamar pénzéből s visszautazott Londonba. Azonban már a következő tavaszon ismét Olaszországban Milanóban találjuk őt, tele jó föltétellel, nemes elhatározással. Itt két operát szerzett, melyeknek egyike szinre is került Veronában, de nem az ohajtott eredménvnyel, a mi egyrészt a szerző fiatalságából, másrészt a dallamok méla, vallásos jellegéből fejthető meg.

Anyja nem követte ugyan Hermant Olaszországba, de követé gyöngéd érdekkel ottani tanulmányait, műveit, előmenetelét s segitette őt megtakaritott pénzével is. Négy évi elválás után meglátogatta őt 1841-ben, leányának kiséretében Velenczében, a minek Herman annál inkább örült, mert kedélye ez időben nagyon levert volt. Bizonyos cselszövénynek sikerült ugyanis közte és Liszt között szakadást eléidézni, a mit Herman, Liszt iránti gyöngéd ragaszkodása folytán, nagyon fájlalt.

Velencze Hermant csakhamar felkapta s fényes összeköttetésekbe hozta, szivesen, sőt kitüntetéssel fogadtatott mindenütt. Ő itt számtalan zenemüvet irt zongorára, napjai békésen folytak s annyja örült a kedvező változásnak. Ugyancsak Velenczében bensőbb baráti viszonyba lépett Herman Beaumont Alberttel, ki salonember, művész s jeles rajzoló volt s kivel őt Párisban ujra találni fogjuk. De Hermannak sehol sem volt maradása. Alig hogy beállt a tavasz, ismét Párisba kivánkozott. Azonban alig ért oda, már ismét Londonba ment, hol ujra zeneórákat adott s hangversenyeket rendezett. Junius végével ismét Velenczében volt. Igy járt a világban, mint a bolygó zsidó, egész 1846-ig, és ha ő maga meg nem nevezné az egyes országokat s városokat, melyeket beutazott, alig tartanók lehetségesnek örökös utazásait. Beutazván Németországot, 1846-ki októberben visszajött Párisba, hol őt Beaumont barátjával egy és ugyanazon házban találjuk.

Ha tekintetbe vesszük a tényezőket és a körülményeket, melyeknek befolyása alatt Herman növekedett; ha tekintetbe vesszük különösen azt, hogy ő zsenge korában minden vallásos alap nélkül kivettetett a zajos világba, kitétetett a test, a szemek, az élet büszkesége csábjainak; ha tekintetbe vesszük a környezetet, melyben mozgott, az olvasmányokat, melyekből életbölcseség helyett csak szabad elveket, féktelen szabadságot, laza morált, illetőleg erkölcstelenséget ismerni tanult; ha tekintetbe vesszük a gonosz példát, melybe lépten nyomon ütközött, a csábokat, melyektől inkább ő kerestetett fel, hogysem maga kereste volna fel azokat: úgy lélektanilag igenis megfejtve fogjuk találni, hogy mikép szenvedett légyen a csábok, a szenvedélyek hányattatásában oly korán hajótörést az iránytűt (a vallást) nélkülöző fiatal ember. Ez a természet rendjén történt. Herman ha nem volt jobb, roszabb sem

volt társainál, kikkel őt a művészi pálya összehozta. De mennél leplezetlenebbül látjuk benne a természet emberét az ő fogyatkozásaival s büneivel, annál világosabban fogjuk látni benne a következőkben a malaszt emberét, ismerni fogjuk tanulni benne a hivó, a megszentelő malaszt erejét, mely a kárhozat edényéből a választás edényét készíti magának.

II.

Herman Beaumont házában folytatta eddigi életét, élt szenvedélyeinek s különösen a szerencsejátéknak, melyben tetemes összegeket vesztett. Isten megmérgezé számára a földi szerencse poharát, hogy ez által is vonja őt magához s megutáltassa vele a világ örömeit. Herman szive elég nemes, szelleme elég fennkölt volt, hogy szeresse Istent, ha őt egyszer megismerte, és a megismerés kegyelme váratlan rögtön jött.

Az 1847-ki május hó egyik péntekén a moskowai herczeg felkérte Hermant a zenekar igazgatására sz. Valeria templomában. Herman, ki a templom szomszédságában lakott, készségesen engedett a herczeg kivánatának s elment minden előitélet nélkül, merőben mint gyakorló zeneművész a templomba. Mikor a pap a szentséggel az áldást adta a népre, „én — igy mond Herman — bensőmben különös meghatottságot s fájdalmat érzék, hogy nekem nincs részem ez áldásban, hogy az nem nekem adatott.“ Ki nem látja e tényben az isteni malaszt közvetlen működését? A zsidó Herman, ki mitsem tudott az oltáriszentség dogmájáról, kinek fogalma sem volt az eucharistia mély titkáról, fájlalja, hogy neki nincs része az oltáriszentség áldásában! Nem nyilatkoztatta-e ki magát neki Isten a perczben, melyben e fájdalom szivébe szállt? A következő pénteken ismét a templomba ment és az áldásra ugyanakkép sőt még hevesebben megvolt hatva, elannyira, hogy

sirva fakadhatott volna, ha őt emberi tekintetek vissza nem tartják. Hogy az egyházi szertartások fönsége nem egy convertitánál első ösztön volt a megtérésre, azt tudjuk, de hogy az eucharistia titka, melyről az illető mitsem tud, legyen az első impulsus az ő megtérésére ebben félre nem ismerhetjük a megelőző malaszt működését. És az oltáriszentség annyira vonta Hermant, hogy mikor már elmult volt május hava s vele a május havi ájtatosság, ő mégis anélkül, hogy számot tudna adni magának, eljárt vasárnaponkint sz. Valeria templomába.

Julius hó elején felfödözte magát Rauzan herczegnőnek, s miután vágyott megismerkedni dogmáival a vallásnak, melyhez oly ellentállhatlanul vonzva érezte magát, kérte a herczegnőt, ismertetné őt meg valamely katholikus pappal. Megismerkedett Legrand abbéval, a jelenlegi párisi érseki helynökkel, ki miután Hermant érdekkel meghallgatta, béketűrés, kitartás s bevárásra intette volna, ellátta őt Lhomond könyvével, mely a keresztény tant magyarázza. Az abbé szives fogadása mély benyomást gyakorolt Hermanra. „Én — mondja — féltem volt a papoktól. Hiszen én csak a regényekből ismertem őket, melyekben ők mint türelmetlen férfiak rajzoltatnak... És ime most szemközt álltam egy müvelt, szerény, jóságos s őszinte pappal, ki mindent Istentől, magától mitsem vár. E hangulatban Emsbe utazék, hangversenyt rendezendő.“

Herman Emsben felkereste a kath. lelkészt, kihez Legrandtól ajánló levele volt. A következő nap augusztus 8-ika, vasárnap volt. Herman minden emberi tartózkodás nélkül elment sz. misét hallgatni, szemeláttára barátjainak. A malaszt ereje oly nagy volt már benne, hogy mitsem törődött barátjai itéletével s netalántáni gúnyjával. „A miseénekek — ugy mond — egy földöntuli hatalomnak jelenléte, melyet bensőleg érzék, remegésbe, zavarba, mozgalomba

hoztak. A felmutatás perczében könyeket hullattam, Isten malasztja megszállt volt egész erejével. Elhagyva a templomot, már keresztény voltam, a mennyiben az a keresztség felvétele nélkül lehetséges.“

A templomból kijövet Herman találkozott az európai udvarok követjei egyikének nejével, ki észrevevén Hermanon a benső meghatottságot s beszédjében is valami rendkivülit, tudakolá okát. Herman bevallá boldogságát, elmondá, mi kegyelemben részesitette őt az Ur. A jámbor herczegnő mondá neki, hogy ezt mind a bold. Szűz közbenjárásának köszönje s azért különös tiszteletet szenteljen neki élte minden napjaiban, mire őt a bold. Szűz mennybevitelének képével megajándékozta. Herman e pillanattól kezdve buzgó tisztelője lett Máriának.

Azonnal a következő nap elhagyta Emst, sietett Párisba, hogy közölje Legrand abbéval lelki boldogságát. Párisba érve Herman uj ember volt, annyira átalakitotta őt a malaszt. Most visszavonul szobájába s tanulja a hitágazatokat, a hit ajándéka azonban már megvolt adva neki felülről. Ő már most keresztény életet él, mint ha már megvolna keresztelve. „A reggeli s esti ima — mondja magáról — a mise, a vecsernye, a bőjt, nem esik nehezemre.“ Mikor pedig a hiveket miseközben áldozni látta, forró vágyában, szeretetében s fájdalmában könyeket hullatott. Estenkint oktatásra ment Legrand abbéhoz, ki őt a keresztségre előkészité,

Augusztus 15-én a megtért Ratisbonne abbé négy megtért zsidó leányt vala keresztelendő. Legrand magával vitte Hermant, hogy szemtànuja legyen a szertartásnak, mely nemsokára rajta is véghez fog vitetni. A szertartás láttára Herman annyira meg volt hatva, hogy erőt kelle vennie magán, miszerint ne boruljon a keresztelő lábaihoz s ne kérje maga is a keresztséget. Ámde itt képes is volt minden, meg-

ragadni az ő lelkét. A keresztelő pap maga is Izrael fia volt, az őt körülálló leánykar, fiatal apáczák vezetése alatt, szintén Ábrahám ivadéka volt. E leánykar megható énekeket zengedezett, de legmeghatóbbak voltak a letenye szakai, melyet Ratisbonne maga szerkeszte a zsidók megtéréseért.

Názarethbeli Jézus, zsidóknak királya, könyörülj Izrael fiain!

Jézus, isteni Messiás, kit a zsidók óhajtva várnak, könyörülj Izrael fiain!

Jézus, a nemzetek óhajtottja, Jézus Júda nemzetségéből, ki a siketeket, vakokat, némákat meggyógyitád, könyörülj Izrael fiain!

Isten báránya, ki elveszed a világ bűneit, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit mivelnek!

E letenyét naponta imádkozzák a sionbeli szűz Anya kápolnájában az árva leánykák. Ezek magok is tárgyai voltak Isten irgalmának, melyet most lekönyörögnek testvéreikre, kik még a halál sötétségében vándorolnak. Csodálatraméltó eszme, fenséges szeretet!

Herman kereszteltetése augusztus 28-ikára volt elhatározva, sz. Ágoston ünnepére, kinek nevét is felvette. Ranzan herczegnő, még mielőtt tudott volna ez elhatározásról, Hermannak máris az Ágoston nevet szánta volt. Herman egy kilenczeden át készült a keresztségre, Legrand és Ratisbonne vezetése alatt. Ámde az ördög sem nyugodott. Ez még egyszer megkisérté őt, az ünnepélyt megelőző éjen. Herman ide vonatkozólag mondja, hogy ő betü szerint magára vonhatta sz. Ágoston e szavait: „Valamennyi hiuság, valamennyi hitványság, régi barátaim vissza akartak tartani, húztak porból készült ruhámnál fogva s kiáltának: el akarsz valósággal hagyni bennünket?“ De Herman legyőzte a kisértőt. „A borzasztó képletektől zaklatva — ugy mond — elhagyám rögtön nyoszolyámat s leborulva feszületem

előtt, esdettem könyek között Isten irgalmáért, és a bold. Szűz oltalmáért. Erre azonnal távozott a kisértet.“ Hermant ez első győzelme ujabb meg ujabbakra viszi, amint majd látni fogjuk.

Augusztus 28-án délutáni három órakor a sionbeli szüz Anya kápolnája szokatlan virágdiszben s gyertyafényben úszott és a szent hely megtelt a hívek sokaságával. Fehérbe öltözött leánykák karban körülállották a szentélyt s zengették angyali hangon a föntebbi letenyét, az orgona belevegyülésével. Elől jött Legrand, Ratisbonne abbéval, „én — igy mond Herman — követém őket, reszketve ugyan, de határozottan. Jobbomon keresztatyám volt, az erényei által még jobban mint tudománya által kitünő Goudard ur, balomon keresztanyám, az erényei után még inkább mint magas származása után köztiszteletben állt Ranzan herczegnő, kinek érdemei az ő leányaiban ujra feléledtek. Bármerre fordult szemem, mindenütt erős támaszokat láttam s sohasem volt ujjon született gyermek oly gyöngéd szeretet s öröm tárgya, mint én, midőn az oltárhoz lépdeltem.“ A mit Herman a szertartás alatt lelkében érzett, azt nehéz volna utána leirni. Mikor a keresztviz homlokát érte s neve Mária, Ágoston, Henrikre átváltoztatva lőn, „akkor — ugy mond — megrezzent szivem, a mint megrezzen villamütésre a test. Testi szemeim elzárkóztak, de lelki szemem megnyilt a természetfölötti, az isteni világosságnak. Szivem a maga elragadtatásában izlelni látszott, mint névszentem szive, a paradicsom örömeit, s inni látszott a boldogság forrásából, melylyel az Ur elárasztja a maga híveit az élők országában.“ Ime az ujjászületett Herman, a földi salakjától megtisztult nemes ércz!

Megkereszteltetése után szeretett volna azonnal megválni a világtól s valamely szerzetbe lépni, de ezt nem tehette tetemes adósságai miatt, és igy lelkiismerete és a méltányosság tekintete még tovább is

visszatartották őt a világban. Ő tehát tovább is kénytelen volt régi környezetében s viszonyaiban élni; adott tovább is zeneórákat, rendezett hangversenyeket, látogatta a magas aristocratia fogadótermeit, a mi az uj megtértre nézve, tekintve az alkalmat, a szokást, a rossz példát, a csábokat, nem volt veszély nélkül. De ezek másrészt edzették lelkét, szilárditották jellemét. Ő a malaszt alatt el tudta már viselni régi társainak gúnyját, megvetését. Külsejében is levetkezé a régi embert. Asnarez lovag ezt irja róla: „Ez nem többé a müvész divatos frakkban, selyem kalapban, fényes czipőben: arcza sápadt, külseje a szerénység bélyegét viseli magán. Hosszu felöltönyt, széles karimáju kalapot, közönséges csizmát visel.“ Herman maga is megjegyzi magáról, miszerint szégyenlette magát, midőn Apponyi grófnőnél estélyen lévén, toilettejére gondolt.

Lelki erejét leginkább az oltári szentségből merité, melyhez 1847-iki szept. 8-án, a bold. Szűz születése ünnepén, első izben járult. Megtérése óta rendes naplót vezetett, melyben életirója, mint tükörben nézhette lelkét, tanulmányozhatta szellemét. Herman e naplójában lelkiismeretesen feljegyzé úgy visszaeséseit, mint előmenetelét. A naplóból látjuk, mint kelle neki még küzdenie a régi hiu emberrel, de ismerni tanuljuk egyúttal lelkiismeretének gyöngédségét s lelki erélyét.

Egy ideig még Albert barátja házánál lakott, vele és az ő hugával St. Victor asszonynyal közösen étkezett. Albert bolondnak nevezte Hermant, megtérését pedig megfontolatlan lépésnek. St. Victor asszony eleinte tűrelemmel hallgatta az ő vallásos beszédjeit, később azonban rájok únni látszott s szeszélyes volt. Ha Herman a hölgy lelkében olvasni tud: ugy észrevette volna, hogy ennek untsága s szeszélyessége nem egyéb volt, mint a lelkiismeret furdalása, a felébredt lélek küzdelme. Herman a hölgy

szobájában egy nap meglepetésére Girardin abbét találta, és a világias hölgy nemsokára általános gyónást végzett. Ez Herman első téritési müve volt.

De a mi mellett különösen buzgólkodék, az a zsidók megtérése volt, ezen részben Ratisbonne abbét akarta követni. E czélból levelezés alakjában leirta a maga megtérését és ezt kinyomatni akarta. De keresztszülei ellene voltak a publicatiónak, ugy itélvén, hogy Herman többet mivelhet jó példával s szerénységgel, mintsem megtérésének feltünést okozni akaró leirásával. Ellenkező véleményben volt Herman lelki atyja, ki inkább ösztönzé őt, és a kézirat már a nyomdában is volt, amikor Herman keresztszüleinek állhatatos ellenzése folytán a kérdés eldöntését de la Bouillerie abbé, párisi érseki általános helyettesre bizta. Ezt ő csak nehány nappal előbb tanulta volt ismerni, a mikor is naplójában ezt jegyzé fel róla: „Ő szent férfiu — ha majd megjön az ideje, segíteni fog, hogy a Karmelrendbe felvétessem.“ De la Bouillerie abbé megbirálván a kéziratot, maga is ellenzé annak kinyomatását. Igy el lett döntve a dolog, de a kimenetel Herman s lelki atyja között meghasonlást szült. Herman elhagyta lelki atyját s lett lelki fia az istenes de la Bouillerie abbénak, a minek fontosságát s üdvös következését Herman élete további fejlődésében észlelni fogjuk.

A mint említők, Herman minden erejét s lelkiismérete gyöngédségét az oltári szentség és az imából merité. Két látogatás, vagy két zeneóra közben imádkozza a rózsafüzért, elmélkedik valamely vallásos tárgy, vagy lelki atyjának tanácsai fölött, vagy olvas épületes könyvből. Imáját s naplójegyzeteit, illetőleg lelkiismeretének vizsgálását kihuzza sokszor éjfélig. Az ő élete az oltári szentség volt és ő szerette magát az oltári szentség megtértjének nevezni. Gyakran járult az Ur asztalához, naponta több sz. misét hallgatott, és ha valahol ájtatosság tartatott az oltári

szentség imádására, azt ő el nem mulasztotta, nyilvános körmenet alkalmával pedig égő gyertyával kiséri az oltári szentséget. Igy huzta Isten magához mindinkább s megszentelé e kiválasztott lelket, mely szava hivását oly hiven követte! 1847-iki deczember 3-án a párisi érsek által a bérmálás szentségében részeltetett, melyben a nap védszentje, Xav. sz. Ferencz nevét nyerte.

Várnai.

(Folytatása következik.)

JOHANNA PAPISSA.

Döllinger után.

(Vége.)

Hemmerlin Bódog, Trithemius, Nauclerus, Krantz Adalbert, Coccius, Sabellicus, Raphael, Mirandolai Pico Tóbiás Fr., perganióni Foresti ágostonrendű, Jacobazzi Domenico bibornok, utrechti Hadrián (utóbb VI. Hadrián pápa), németek, francziák, olaszok, spanyolok, mindnyájan hivatkoztak a történetre, felvették theologiai vitatkozásaikba, vagy örültek, mint Henricus Cornelius Agrippa, hogy a canonisták, az egyház csalhatatlanságáról szóló tan a papissa csalásai folytán tönkre jutottak; hogy ezen papissa harmadfélévi uralkodása alatt papokat s püspököket szentelt, szentségeket kiszolgáltatott, és más pápai szertartást végzett, és mégis mindez az egyházban érvényes maradt. Maga János, chiemseei püspök, az Ágnes esetét emliti annak bebizonyitására, hogy néha a pápákat is megszállta a rossz szellem.[1] Platina, bár ezen eset gyanúsnak tünt föl neki, az ő történetében

[1] Onus Ecclesiae. 1531. Cap. 19. § 4.

felemlítette, mivel majdnem mindenki állítja.[1] Míg elvégre Aventin Németországban és Onufrio Olaszországban megdöntötték ezen általános balhiedelmet. Hanem még 1575-ben Rioche minorita krónikájában Platina és Caranza kétkedő kifejezéseivel szemben, felállítja az összes egyháznak véleményét.[2]

Térjünk át most a monda taglalására, hogy származása és képződéséről helyes fogalmat szerezzünk.

Kezdetben a papissa névtelen volt. Az első adatok Bourbon Istvánnál és Pistorius gyüjteménye, Compilatio chronologica, semmit sem tudnak Johannáról. Pistoriusnál olvasható: Fuit et alius pseudo-papa, cujus nomen et anni ignorantur, nam mulier erat. (Volt még egy más álpápa, kinek nevét és évét nem tudják, mivel asszony volt.) Leánynevét később körülbelül a XIV. század vége felé fedezték föl. Ágnes volt a neve, a mely név alatt különösen Husznál nagyfontosságu és igen alkalmas személyiség volt; vagy mint mások tudni akarták, Gilberta. A pápa számára mindjárt találtak nevet, még pedig Jánost, mivel ez legközönségesebb volt. Ily nevü pápa már 855 előtt hét volt és azon időben, melyben a monda elterjedt, már huszonegy.

Hasonlóképen voltak az idővel is, a melyben élt. A népmonda ezen kérdéssel természetesen nem foglalkozott. Hanem az első tanu, ki emliti, már az időt is meghatározza. Ezen esemény, mint Bourbon István állitja, 1100-ik év körül történt meg. Nevezetes, hogy azon időbe helyezte, midőn először említtetik az áttörött szék, mely az uj pápa ünnepélyes beiktatása alkalmával használtatik. Miképen jutott neki eszébe épen a 855. év, azt már megfejtettük.

Bourbon István még nem tud semmit Angolországról, Mainzról vagy Athenról, az illető asszony még nem

[1] Ne obstinate nimium et pertinaciter omisisse videar, quod fere omnes affirmant. (Nehogy konokúl és makacsan kihagyni látszasson, a mit majdnem mindnyájan állitanak.)

[2] Chronique. Paris. 1560, f. 250.

nagy tudós és tanárnő, hanem ügyes iró- vagy fogalmazónő (artem notandi edocta), azért a Curia jegyzője, később bibornok és pápa lesz. Egy századdal később Angerii Amalricusnál[1] már mindez dús képzelemmel van kifestve s kibővitve. Athénben, szorgalmas tanulása folytán, igen éles elméje támadt. Itt hallja Róma városának hirét, oda megy, és nem lett jegyző, mint István mondja, hanem tanár[2]; sok és hires tanitványa van, és amellett igen tiszteséges életet él, mindenütt életmódja és tudománya miatt kedvelték, és egyhangulag pápává választatik. Rövid ideig még folytatta eddigi becsületes és ájtatos életmódját, de később igen jó életmód folytán kéjelgővé lett, ördögi incselkedések folytán elesik s bizonyos meghitt embere által anya lett.

Különösen feltünő a katastrofa különfélesége, mely 3 vagy 4-félekép adatik elő. Az első szerint, mely Bourbon Istvánnál olvasható, a papissa mindjárt megválasztása után lesz terhes és a laterani palotába való menete alkalmával szült.[3] A római törvényszék rögtön lábait egy ló lábaihoz köttetvén, a városból kihurczoltatta, a hol a nép által agyonköveztetett. Igy egyedül Istvánnál található. Ebben senki sem követte. A közönséges elbeszélés szerint, amint ez Martinus Polonus irataiból a többiekbe átment, több mint két évi nyugodt uralkodás után egy körmenet alkalmával az utczán szült és rögtön meg is halt, valamint mindjárt azon a helyen el is temettetett. Ismét másképen adja elő Boccaccio, kinél minden meglehetősen békésen és haláleset nélkül folyik le. A tróntól megfosztott papissa csak nehány könyet ejt, és a magánéletbe vonul. Ex apice pontificatus dejecta, se in missellam evasisse mulierculam

---

[1] Ap. Eccard, II., 1607.

[2] Grosse Lesemeister, mondja Königshofen Jakab. Chronik, 179. l. Niem Dietrich, pápai titkár (1413 körül) még magát az iskolát is megnevezheti, a melyben tanult volna, és pedig a görögök iskolája volt, a melyben sz. Ágoston is tanitott [!].

[3] Cum ascenderet, tudnivaló palatium, mint II. Paschalis koronázásának leirásában van: ascendensque palatium. Ap. Murator. S. S. Ital. III. I. 254.

querebatur. És: A patribus in tenebras exteriores abjecta, cum fletu misella abiit.[1]

Egyáltalában nevezetes, miképen viselte magát ezen történeti füllentés iránt Boccaccio, kinek észjárásához igen illett a mese. Az 1350 körül irt „Zibaldone", művébe felvett egy rövid pápa-krónikát, mely önvallomása szerint Mártonnál olvasható. Itt nem emlittetik a papissa, természetesen, mert Martinus Polonus azon példányában, mely az övé volt, nem találta. De azért két későbbi iratában: De casibus virorum et foeminarum illustrium, és: De mulieribus claris-ban már emliti, és kedvteléssel kibőviti, mint azt a Decameron szerzőjétől joggal lehetett várni.[2] Mindazonáltal elbeszélése lényegesen különbözik a közönséges, a Martinus-féle regétől, és mivel semmi más ismert változattal sem egyezik, ugy látszik, hogy Boccaccio közvetlenül a nép szájából vette, a mely azt természetesen legkülönfélébb alakban adja elő. Az uralkodási időt meghatározta, ő tudja, hogy két évig, két hónapig s egynehány napig uralkodott. Eredeti nevét azonban nem tudja: Quod proprium fuerit nomen vix cognitum est. Esto sunt, qui dicant fuisse Gilibertam. (Hogy valódi neve mi volt, alig ösmeretes. Vannak, kik mondják, hogy Giliberta lett volna.)

A többi XIV. századbeli tanúk, minthogy többnyire csupán Martinus Polonus meghamisitott helyét, igen gyakran alig egynehány szó megváltoztatásával irták le, nem birtak nagy jelentőséggel. Malmesbury szerzetesnek 1366-ban kiadott Eulogium historiarum-ában érdekes alakja van a mondának, mert ilyesmi máshol nem fordul elő, daczára annak, hogy a szerző különben szivesen merit Martinus Polonusból. A Mainzban született leány, szülei akarata folytán a tudományokra férfi tanitóktól

[1] A fragmentum hist. auctoris incerti, Urotisnál P. II, p. 82 mondja: Theodorich király Rómában Boethius és Symmachussal, Johanna papissát is megölte; ez nyilván csak a másoló hamisitása.

[2] Azaz kétszer elmesélte ezen mondát ugyanazon munkában, mivel mindkét irat együttvéve képez tulajdonképen egy munkát

tanittatik, kiknek egyikébe (igen tudós ember) szerelmes lett, a kivel férfiöltönyben Rómába ment. Ott, minthogy a tudományban mindenkit felülmult, IV. Leo pápa által bibornokká neveztetik. A mint pápává lett, egy körmenet alkalmával gyermeket szült, ezért egyszerüen letétetett. Ez legközelebb áll Boccaccio elbeszéléséhez; ámde ezen előadás az Athenbe való utazásról nem tud semmit.[1]

Az esemény jobban kifejtve található a kempteni apátok egyik irott krónikájában; a hol következők olvashatók: Azon pápához, ki asszony volt és végre gyermekkel áldatott meg, jött a gonosz lélek és mondá: Oh te pápa, tenéked itt az atyák atyjának kellene lenned és te szülésed által kimutatod, hogy te papissa vagy, azért testestől-lelkestől azon leszek, hogy magamhoz s társaságomba vegyelek.[2]

Enyhébb és kibékitőbb megoldást is kerestek, kik igy adták elő: Kapott kinyilatkoztatást, vagy angyal által választás engedtetett neki földi gyalázat és örök kárhozat között. Ő az elsőt választá és igy történt szülése s halála az utczán nyilvánosan.[3]

Azonkivül a képzelt papissához több mese is füződik. Az ördög segitségével nyerte volna el a pápai méltóságot, azért egy könyvet is irt volna az ördöngösségről.[4]

Előbb a missalékban a praefatiok nagyobb számban voltak, és minthogy ezeknek nagyobb részben való kihagyását nem tudták megmagyarázni, azzal is indokolták, hogy a papissa szerkesztette a kihagyottakat.[5]

[1] Eulogium. Chronicon ab orbe condito usque ad annum 1366. Edited by Frank Scott Hoydon. London, 1858. T. I.

[2] Ap. Wolf. Lection Memorab., ed. 1671, p. 177.

[3] Igy iraték le, Rómában a XV. és XVI. században gyakran nyomtatott iratban: Urbis Romae mirabilia, azután Hemmerlin-nél opp. 14, 97, f. 99 és egy német kölni krónikában is igy adatik elő.

[4] Tiraquell, de leg. matrim., ed. Basil. 1561, p. 298.

[5] Igy Martinus Polonus egyik oxfordi kéziratában: Hic (Johannes Anglicus) primus post Ambrosium multas praefationes missarum dicitur composuisse, quae modo omnes sunt interdictae. Ap. Maresium, Johanna papissa restit. p. 17. Igy a már emlitett Martin le Francnál.

Miképen magyarázható meg ezen monda eredete?

Négy dolog müködött közre ezen mese előállításában s kibővitésében: 1. az áttörött szék használata a pápai beigtatásnál, 2. egy felirattal biró kő, melyet sirkőnek tartottak, 3. ugyanezen helyen talált (ruházott) szobor, melyet asszonynak tartottak, és 4. azon szokás, hogy körmenetek alkalmával bizonyos utczát kikerültek.

Rómának egyik utczájában két tárgy található, a mely egészen természetes okoknál fogva egymással kapcsolatba hozatott: egy szobor, gyermek-, vagy kis fiúalak és egy sirkő felirattal. Ehhez járult azon körülmény is, hogy ünnepélyes körmenetek alkalmával ezen utczán szoktak járni. Mondják, hogy a szobor inkább férfiui, mint női vonásokkal birt (pontosabb adat hiányzik, minthogy V. Sixtus elhordatta). A szobor pálmaágat tartott kezében, és azt hiszik, hogy ez valami papot ábrázolt egy szolgáló fiúval, vagy pedig valami pogány istenséget; hanem a bő ruhák, és az ahhoz tartozó gyermeki alak, a népnél azon nézetre adott okot, hogy az egy anya gyermekével. Igy lőn megmagyarázva a kősir felirata által a szobor, és a szobor által a felirat; a keresztültört szék használata és az útnak elkerülése csak ama felfogás megerősitéseül szolgáltak. A szobrot nem mint állitották, Niem Dietrich emliti először a XV. században, hanem már Maerlant mondja 1283 körül, tehát még azon időben, midőn ezen monda csak terjedni kezdett, következőket: „Eu daer leget sol, als wyt lesen, Noch also upten Steen ghehouwen, Dat men ane daer mag scouwen.“[1]

A monda keres és talál is támaszpontot. Az ott lévő emlékkövek talányszerü felirata, a melyet eddig senki sem tudott megfejteni, a rómaiak előtt egyszerre világos lesz: ez a papissára és a felfedezési jelenetre vonatkozik.

A kő, a napisten papjainak egyike által állittatott fel, kik Pater Patrum czimet viseltek, és pedig való-

[1] A mint olvassuk, itt van tudniillik a papissa a kövön kivágva, a mit meg is nézhetünk.

színüleg valami kiváló ünnepélyes áldozat emlékeül, mivel a napisten tisztelete a Kr. u. 3-ik században Rómában különösen kedveltetett, és nagy elterjedésnek örvendett, mig 378. évben ezen istenitisztelet megtiltatott és a Mithras barlangja leromboltatott.

A felirattal ellátott kőről, mely a papissa sirkövének tartatott, említést tesz már Bourbon István. A felirat szerinte következőképen hangzott volna:

Parce Pater Patrum papissae prodere partum.

Bizonyos, hogy ez szóról szóra nem volt ugy, hanem Pap. vagy Parc. Pater Patrum és P. P. P. volt mindenesetre olvasható, a mi annyit jelent, mint; propria pecunia posuit (saját pénzén állitá).

Pater Patrum czim a napisten (Mithras) papjának czime gyanánt emlékoszlopokon gyakran található.[1] Itt valószinüleg a napisten papjának neve Papirius volt, nevének pedig közelebbi meghatározása olvashatlan.[2]

Már most azon törték fejöket, miképen kell a három P.-t kiegésziteni, mert olvashatjuk ekképen:

Parce Pater Patrum papissae prodere partum.[3]

Vagy mint mások gondolták:

Papa Pater Patrum papissae pandito partum:

Vagy egy más magyarázat szerint ekképen:

Papa Pater Patrum peperit papissa papellum.

Ekképen megoldatott a felirat talánya s megerősittetett a monda, mely a szoborhoz és a keresztültört székhez fűződött, a kő a szerencsétlen papissa sirkövének bizonyult.[4]

---

[1] Lásd Orelli, Inscriptionum latinarum ampl. coll. 1848, 1934, 2343, 2344, 2352.

[2] Több felirat volt Pa. P. röviditésekkel, lásd Orelli II. 25.

[3] Ez a legrégibb jelentménye Bourbon Istvánnál; lásd Echard, s. Thomae Sámma suo auctori vindicata, p. 568.

[4] A legrégibb tanú, Bourbon István, határozottan mondja: Ubi fuit mortua, ibi fuit sepulta, et super lapidem super ea positum scriptus est versiculus etc. (A hol meghalt, ott eltemettetett és kő tétetett föléje ezen verses felirattal.) Ap. Echard l. c. p. 568.

Sirfeliratnak a vers, főképen első és második alakjában még mindig különös volt; ép azért még kellett valamit kigondolni, ami indokolja, és igy történt, hogy a monda kibővittetett. Ugyanis azt mesélték, hogy az ördög, ki természetesen ismerte a papissa titkát, a nyilvános consistoriumban e versszavakat fülébe kiabálta.[1] Még ez sem elégité ki őket tökéletesen, és igy végre az állitólagos sirfelirat megváltozása és bővitése folytán állitották, hogy a papissa kérdezvén egy ördöngöst (a kiből az ördögöt kiüzni akarta), mikor fogja elhagyni a bennelakó tisztátalan szellem, gúnyosan a következőleg szólt:

Papa Patrem Patrum papissae pandito partum
Et tibi tunc edam (vagy dicam), de corpore recedam.[2]

Ilyen meg nem érthető feliratok ferde magyarázatai a hozzákötött mondával már többször is előfordultak. Béda idejétől igy tudósitanak a krónikák. Rómában egy feliratot találtak eme hat betüvel:

R. R. R. F. F. F.

Ez a máskülönben is előforduló kőiratu röviditések után itélve, jelenthette:

Ruderibus rejectis Rufus Festus fieri fecit.

Erre azt mondák, hogy ez egy régi jósnőnek Róma bukását jelző jövendölése, és ezt jelenti:

Roma Ruet Romuli Ferro Flammaque Fameque.

Mig a köveken lévő felirat különösen a papokat s a világi tudósokat foglalkoztatta és különféle magyarázatokra birta, addig a népnek élénk képzelme különösen a nyilvános helyeken lévő, mindig látható székekre irányult, a melyekre bevett szokás szerint az ujonnan választott pápa ült.

---

[1] S. Aegidii Chronica ap. Leibnitz S. S. Brunsvic III. 580. Engelhusius krónikájában (Leibnitz-nél II., 1065) állitja, hogy szülés alkalmával az ördög a levegőben röpdösve mondta volna ezen verset.

[2] Igy található pl. Gygas Hermanus krónikájában.

II. Paschalis óta, 1099. évben emlittetik azon szokás, hogy az uj pápa, az ünnepélyes lateráni körmenet alkalmával két öreg áttörött kőszékre ül. „Porphyreticae"-knek nevezték, mivel világosvörös kőfajból voltak készitve.

Ezen székek a régi római időkből valók, s hajdan valószinüleg valamely nyilvános fürdőben állottak és onnan azután sz. Sylvesternek Laternan mellett lévő imaházába tétettek.[1] Itt szokott a pápa előtt a jobb oldalon lévő székre ülni, midőn hét kulcscsal és hét pecséttel ellátott övet adtak reá.[2] Egyszersmind egy botot is adtak kezébe (jogar), a melyet a baloldalon lévő székre ülve, ismét a kulcsokkal együtt a sz.-lőrinczi priornak adott, helyébe pedig egy más, a zsidó főpapi vállravallóhoz (ephod) hasonló öltönyt vett fel. Ezen ülés jelentette a beigtatást a birtokba: Pandulf még tovább magyarázza: per cetera Palatii loca solis pontificibus destinata, jam dominus vel sedens vel transiens electionis modum implevit. (A palotának többi helyein, melyek egyedül a pápának vannak szánva, mint ezek ura, ülve vagy körülmenve a választás módját befejezte.)

Az tehát csak véletlen, mellékes körülmény volt, hogy a székek keresztül voltak törve, átlyukgatva.

Csupán ősrómai alakjuk és a kőnek szép szine miatt választották. Lehetetlen is, hogy ezen székek alakjuk ritkasága miatt, Rómába jövő idegeneknek fel ne tüntek volna. Hogy ezeket valaha fürdőben használták, azt már senki sem tudta, és ezeknek ilynemü használatára legkevésbbé sem gondoltak a középkorban. Amint tudjuk, a pápa életében csak egyszer és csupán ezen

[1] Montfaucon, diarium. Ital. p. 137.

[2] Ascendens palatium (mondja Pandulfus Pisanus római alszerpap) ad duas curules devenit. Hic baltheo succingitur, cum septem ex eo pendentibus clavibus septemque sigillis. Et locatus in utrisque curulibus data sibi ferula in manu etc. Apud. Muratori S. S. Ital. P. III. P. I. p. 354.

alkalommal ül ezen székre, és ez a szék egyedüli rendeltetése.[1] Ezen dolognak és a vele egybekapcsolt szertartásnak symbolicus jelentménye a nép előtt idegen és ismeretlen volt. Ezokon sajátságos magyarázatot adott a dolognak, és pedig olyat, a minőt csak a népies élcz szokott adni. A szék azért üres és átlyukasztott, hogy bizonyosságot szerezzenek arra vonatkozólag, ha vajjon férfi-e az, akit pápának választottak; a további kérdésre, mirevaló ezen szokás, felelik, azért, mivel egykor nő is lett pápának megválasztva. A mondaköltésnek nyilt tér nyilt: a tévedést, a felfedezésnek jelenetét, ezt mind a nép szája merészen festette. A monda szereti a legélesebb, a kirivó ellenmondásokat, tehát egybekötötte a legnagyobb papi méltóságot és azon gyalázatot, mely származhatott volna, ha ünnepélyes körmeneten szülési fájdalmak rohanják meg és nyilt utczán gyermeket szül. Evvel a papissa hivatásának eleget tett. A monda legott elteszi láb alól; meghal azon a helyen, a melyen szült, vagy még régibb mondaalakok szerint a felbőszült nép által agyonköveztetik.

Usez Róbert dömésnek látomásaiban, ki 1296-ban Mainzban meghalt(?),[2] legelőször emlittetik ama monda, hogy az ujonnan választott pápát azért ültették az áttörött székek egyikére, hogy férfilétéről meggyőződjenek. Róbert elbeszélése szerint 1291. évben, midőn Orangeban tartózkodott, látomása volt és szellemileg Rómában időzött, és pedig a lateráni palotában a porphyrszék előtt, ubi dicitur probari papa an sit homo.[3] Jacopo d'Agnolo

[1] Volt Rómában sedes stercoraria, a melyre ült a pápa, midőn koronáztatott, de nem a mesebeli vizsgálat miatt, hanem azért, mert ilyenkor énekelték a 103. zsolt. Suscitat de pulvere egenum, et de stercore erigit pauperem. („Fölemelvén a földről a nyomorultat, és a szemétből fölmagasztalván a szegényt. 7. v.) Ezen szertartás jelvényezte az alázatosságot, mely a legfőbb méltóságban is szükséges. A 16. században megszünt ezen szertartás; Buchard botrányos naplójában is emlittetik.

[2] Hist. litt. de France. XX. 501. [*Szerk.*]

[3] Liber trium virorum, trium spirit. virorum, virginum ed. Lefeberre. Paris 1513 f. 25.

di Scarperia 1405-ben a hires Chrysoloras Manóhoz intézett iratában, melyben XII. Gergely ünnepélyes beiktatását mint szemtanu leirja, ezt az állitást mint buta népmesét emliti.[1] Tehát nem igaz, a mit oly gyakran mondanak, hogy William Brevin angol, 1470[2] körül lett volna az első, ki az ujonnan választott pápának nemi megvizsgálásáról szól.[3]

Említésre méltó a későbbi időből, hogy a svéd Laur. Banck, ki a X. Incze beigtatása alkalmával előfordult ünnepélyességeket bőven s terjedelmesen leirta, komolyan állitja, hogy a szertartásnak czélja valóban a megvizsgálás, vajjon a pápa férfi-e?[4]

Hanem akkor már rég — t. i. Leo halála óta — megszünt a két áttörött szék használata, más szertartásokkal együtt: és Back sem mondja,[5] hogy ő maga látta volna ezen szertartásokat, hanem csupán azt emliti, hogy ő igen gyakran látta a széket és hivatkozik a XV. és a XVI. század iróira, mintegy bizonyitásul, hogy valóban a fent elmondott czélra volt használva. Cancellierienak tehát bizonyára volt oka csodálkoznia oly embernek a szemtelenségén, ki mint szemtanu beszél, és

---

[1] Juxta hoc (sacellum Sylvestrii) geminae sunt fixae sedes porphyretico incisae lapide, in quibus, quod perforatae sint, insanam loquitur vulgus fabulam, quod pontifex attrectetur, an vir sit. Ap. Cancellieri p. 37.

[2] „De septem principalibus ccclesiis urbis romanae" czimü iratban.

[3] Hemmerlin (dialog. de nobil et rusticis) irja, bogy a vizsgálás két pap által történik; et dum invenirentur illaesi (testiculi), clamabant tangenes alta voce: testiculos habet. Et reclamabat clerus et populus: Deo gratias. Chalcocondylas szerint igy hangzott a kijelentés: „A mi urunk, férfiu." — Mily készséggel hitték el azt, a mit a nép beszélt, kimutatja a mailandi Corio Bernardino, ki VI. Sándor pápa koronázásánál 1492-ben Rómában levén, ezt történetében leirta. Itt olvasható: Finalmente essendo finite le solite solemnitati in Sancta Sanctorum e dimerticamente toccatogli li testicoli, ritorno al palacio. Patria Historia. VII. fol. Rio. Milano 1503. A későbbi kiadásokban ezen hely már ki van hagyva. Corio azonban maga mondja, hogy ő nem volt a templomban, a hol ez történt, hanem kivül állott.

[4] Róma triumphans könyvében Franecker. 1545. Cancellieri egészen átvette hosszú tudósitását.

[5] Cancellieri p. 236.

csupán egy müveltebb olasz embert kellett volna kérdeznie, és megtudta volna, hogy ezen szokások már több mint száz év előtt megszüntek.

Legocsmányabb azonban az, a mit X. Leo tudományos udvaronczainak egyike, Giampietro Valeriano Bolzani tett. Ezen egyházi javadalmakkal elárasztott ember [1] nem szégyelte magát Hippolit dei Medici bibornokhoz intézett és Rómában pápai szabadalommal lenyomatott beszédjében az uj pápáról szóló vizsgálási hazugságot uj, meseszerü körülményekkel kifesteni.

A dolog, a mint ő leirja, a lateráni székesegyházban az összegyült nép szemeláttára egészen nyilvánosan történik és azonkivül egy pap által kihirdettetik és jegyzőkönyvbe vétetik.[2] Igy történt, hogy az olasz irodalmároknak orczátlan szemtelensége és az egyházi méltóságok gondatlan hanyagsága együtt müködtek közre, hogy ezen balhiedelmet, mely a máskülönben féltékenyen megőrzött pápai szék tekintélyére oly káros befolyással birt, a népnek minden rétegében elterjesszék. Egyszersmind alig létezik helyesebb példa arra vonatkozólag, hogy mily ellenállhatatlan erőt gyakorol valamely általánosan elterjedt monda az emberekre, sőt még a tudós világra is. Bárki, minden fáradság nélkül megtudhatta volna valamely bibornoktól vagy a szertartásnál alkalmazott paptól, hogy mi történik. Ámde nem kérdezték, vagy azt gondolták, hogy a kérdéses tényt nem akarják bevallani; mert hiszen az ujonnan választottnak nemi vizsgálatáról mindenütt az utczákon, a házakban ugy beszéltek, mint más köztudomásu dologról.

Vajjon volt-e valami befolyással az áttörött széknek tulajdonitott jelentmény a felirat és a szobor magyarázására, vagy megforditva ezen két dolog adott alkal-

[1] Lásd az egyház javadalmainak hosszu lajstromát Marininál, Archiatri Pontificj. I. 201.

[2] Resque ipsa sacri praeconis voce palam promulgata in acta mox refertur, legitimumque tum demum Pontificem nos habere arbitramur, cum habere illum, quod habere decet oculata fide fuerit contestatum

mat a monda keletkezésére; vajjon a monda a székkel egybekötött ceremoniákból keletkezett-e? azt most már bajosan lehet meghatározni. Csak azt tudjuk, hogy a három tárgynak magyarázata oly régi, mint a papissáról szóló mese maga.

Nemsokára bővebb megerősitést találtak bizonyos lényegtelen körülményben, melynek megmagyarázása azonban egészen egyszerü. Ugyanis észrevették, hogy a pápák a Lateran és Vatican közti körmenetek alkalmával, egy épen az utban lévő utczán nem vonultak el, hanem más irányban körutat tettek. Ennek oka egyszerüen az utczának szük volta volt. Hanem Rómában, a hol a papissa-rege már a nép ajkán lebegett, kigondolták, hogy az a papissának azon az utczán bekövetkezett szülése miatt történik, hogy igy megvetésüket kifejezzék az épen ezen a helyen bekövetkezett eset iránt. A mesének első alakjában a meghamisitott Martinus Polonusnál ezek állanak: creditur omnino a quibusdam, quod ob detestationem facti hoc faciat. (Némelyek hiszik, hogy a tettnek utálata miatt teszi ezt.) Már a későbbieknél ki van fejtve a történet és egészen biztosra veszik.[1]

A következőkben felhozok néhány példát, melyekből láthatjuk, hogy mily könnyü, valamely kis tárgy által is valami népmondát, vagy más mesés magyarázatot előteremteni, ha abban bármilyen csekélység a népnek feltünik, vagy a mi a képzeletet megragadja s belőle nagy dolgot hozhat létre.

A gleicheni grófnak kétnejüsége lényeges szerepet játszik a német irodalomban és még most igen sokan valónak tartják. Bizonyos gleicheni gróf 1227-ben Palaestinába vonult a thüringi őrgróffal és ott a saracénok elfogták. A sultán leánya kiszabaditja a börtön-

[1] A szolgai leirás ezen esetben annyira ment, hogy a másolónak ide nem vágó ügyetlen kifejezése: Dominus Papa, cum vadit ad Lateranum, eandem viam semper obliquat (declinat helyett) minden követőinél megmaradt. Egyébiránt a kikerült utczát V. Sixtus alatt épen szükvolta miatt lerombolták, hogy tágabb legyen.

ből; mint mondják IX. Gergely pápa engedélye folytán, daczára, hogy felesége élt, 1240 vagy 1241-ben nőül vette a sultán leányát és a három hitvestárs (két nő egy férfi) legnagyobb békességben élt számos éven át. A grófnak és a két feleségének széles nászágyát tudvalevőleg sokáig mutatták.

Legelőször 1584-ben emlittetik ezen monda, tehát negyedfél századdal később.[1] Hanem ezen idő óta számos iratban megemlékeznek róla, és a XVII. század óta már népmondává vált, ugy hogy azóta minden thüringiai történeti könyvbe felvétetett, nevezetesen található: Jovius, Sagittarius, Olearius, Packenstein és másoknál. Ezen monda keletkezésének oka hasonlóképen egy sirkő volt, a melyen egy vitéz két női alakkal van ábrázolva.[2] Az egyiknek igen különös, csillagokkal ékesitett fejdisze van. Mihelyest ezen alakhoz kezdett szövődni a monda, azonnal szoporodtak a különféle ereklyék. Nem csupán az ágyat mutatták és ama kincset, melyet állitólag a pápa, a „töröknőnek" adott volna, t. i. egy tisztességes turbán; hanem még a palotához vezető „török utat" is s ebben egy „török szobát." Mindez azonban csak a XVII. században történik. Az előbbeni időben nincs nyoma sem a történetnek, sem az ereklyéknek.[3]

Egy másik példát nyujt Püstrich zu Sondershausen. Ez egy érczszobor, belülről üres, a fején nyilással, mely 1550 körül találtatott a Nordhausen melletti Rotenburg palotának földalatti kápolnájában. 1576-ban Sondershausenba hozatott, a hol még most is található a természetrajzi gyüjteményben. 30 vagy 40 évvel később képződött róla egy mese, megfelelvén azon időnek, mely a vallásháboru után következett és azon országnak, melyben a katholikus vallás elnyomva volt. A Püstrich-

[1] Dresseri Rhetorica. Lips. p. 76. sq.

[2] Ezen sirkő, a mint Placidus Muth valószinüvé tette, egy 1494-ben elhunyt gleicheni gróf és két feleségének volt emelve.

[3] Részletesen lásd a hallei Encyclopädiát 69. köt. 292 l. ff.

szobor állitólag egy bucsujáró templom egyik szögletében állott volna, melyet arra használtak a szerzetesek, hogy a népet elbüvöljék és gazdagabb adományok adására inditsák; e czélból a szobor vizzel megtöltetett és mégis tűzlángokat hányt volna. Succus Frigyes magdeburgi egyházi szónok 1567-től 1576-ig, ki ezt mind a csalásnak berendezéséről szóló részletességekkel kifejti, hozzáteszi: hogy ezt most senki sem képes már utánacsinálni, hogy a szoba mint előbb lángot bocsásson és sokan azt vélték, hogy azt varázslat és ördögi segitség által állitották elő.[1]

Azonkivül általánosan ismert, sokszor elmondott mese, mely Hatto mainzi érsekre vonatkozik. Az érsek a Rajna közepén épittetett egy erős tornyot, csakhogy az egerek ellen biztositsa magát, mindazonáltal mégis megették. Az esemény, melyet 970-re helyeztek, a XIV. század elején emlittetik Siffridnek krónikájában legelőször, azelőtt nyoma sem volt. A Mäuse (egér-) torony vagy Muus torony[2] (t. i. fegyvertár), a mint értelmezi Bodmann, a XIII. század elején épittetett és valószinüleg a nép szokása szerint a Maus torony és Muus torony felcserélése által jött létre. Abban, mit a történet II. Hattoról tud, egyetlenegy vonás sem létezik, a melyhez lehetne kapcsolni a regét. Bizonyos herczegről vagy hatalmas emberről, ki az üldöző egerek elől viz által körülvett toronyba igyekezett menekülni, több helyen emlékszik a mese. Előjön a bajor hegyekben, és Lengyelország regés őstörténelmében; Popiel királyt feleségével és két fiával a Goplosee tavon lévő toronyban, a melynek neve még mai nap

[1] Rabe: A sondershauseni Püstrich. Berlin. 1852. 58 l. Kimutatja, mily képtelen ezen mese, és daczára annak a 17. században Walther, Titus s Röser előadják. Még 1782-ben is emlitette ezen nevetséges mesét Galletti, és 1830-ban Luehl hitszónok. Rabe valószinünek mondja, hogy Püstrich nem lett volna egyéb mint valami keresztelő medenczének egyik lába.

[2] Ap. Pistor SS. Germ. I. 10.

is egértorony, az őt folyton üldöző egerek megölik.[1] A mely szigeten tornyot láttak, melynek rendeltetését megmagyarázni nem tudták, keletkezett az öldöklő egerekről szóló mese.[2]

Ha valamely kövön különös mélyedést láttak vagy nem közönségesen képzett lyukat, melyet a képzelem valamely kéz- vagy lábnyomnak gondolhatott, ehhez legott mondát kapcsoltak. Szászországban a schlottaui templom falában levő kő, a mely állitólag anélkül, hogy valamely müvész faragta volna, egy szerzetes arczához hasonló, okot szolgáltatott egy mesére, mely megkisérlett templomrablás és ennek csodálatos büntetéséről szól.[3]

Bécsben a sz. István templom nagy kapuján a magasban egy ifju van helyezve, ki egyik megsértett lábát a másik térdjére támasztani látszik. Ebből ezen monda keletkezett: Pilgram épitőmester tanitványát Puchsprunnt, kire még mint tanulóra a második torony épitésének vezetését bizta, irigységből az állványról ledobta.[4]

A papissáról szóló monda a római helyi mondákhoz tartozik, melyeknek egész sorozata létezett a középkorban és igy az ily mondáknak eredete valamely római példára vezethető vissza. A Colonna családnak eredetéről szóló monda, melynek hatalma és nagysága a népnek képzelmét annyira foglalkoztatta, a papissáéhoz hasonló módon keletkezett; midőn t. i. a nép egy képet, a háznak czimerét (melyen oszlop vagyon), megmagyarázni akart

---

[1] Röpellnek, Lengyelország története. I. 74.

[2] Liebrecht ezen magyarázata (Wolf: Zeitschrift für deutsche Mythologie, II. 408): „Ezen mondának alapja azon ősi szokásban fekszik, mely szerint nagyobb nyilvános szerencsétlenségek alkalmával (például éhség egerek sokasága miatt) az isteneket az államfők felakasztásával kiengesztelni igyekeznek", elhibázottnak látszik nekem. Először, ilyen akasztott ember általi engesztelés ritkán jön elő, vagy talán soha; másodszor közönségesen nem fához, hanem valamely szigeten lévő toronyhoz füződik a monda; végre a monda az eseményt, mint Hattonál történt, későn, csak a keresztény időbe teszi át.

[3] Lásd: Grässe, Sagenschatz des Königreiches Sachsen. Dresden 1855.

[4] Hormayr: Wien, seine Geschicke. 27, 46.

volna. Hasonlóképen a szász Raute, a mainzi kerék, Osnabrück czimében a szűz, különféle mondáknak szolgáltattak alapot.

Bizonyos kovács Rómában figyelmes lett tehenére, mely naponkint ugyanazon uton járt, követi tehenét, utána buvik egy szűk lyukon keresztül és talál rétet egy épülettel, melyben egy kőoszlop áll, ezen pedig pénzzel telt érczedényt. A pénz után akar nyúlni, hanem egy hang igy szól hozzá: nem a tiéd, végy belőle három denárt és tulajdonosát megtalálod a forumon. Engedelmeskedik a kovács és a forum három különböző helyére dobja a három pénzdarabot. Egy igénytelen ifjoncz mindahármat megtalálta és a kovács veje lesz, az oszlopon lévő pénzen nagy birtokot vett és megalapitá ily módon a Colonna házat.[1]

A papissáról szóló monda elegendőleg meg van magyarázva; az eddigieken kivül még két körülményt kell magyaráznunk, tudniillik, hogy mainzi származásu és hogy Athenben tanult.

A papissának hazájáról szóló első tudósitás (a hamisitott Martinus Polonus) két ellentmondó adatot kapcsol össze, eszerint angol nő és egyszersmind mainzi születésü. Johannus Anglus, natione Moguntinus. Valószinüleg két különböző mese létezett, a melyek egyike a csalónőt Brittanniából, másika Németországból származtatta. Hogy az egyik monda angol nővé tette, annak oka abban rejlik, hogy angol asszonyok igen gyakran Rómába zarándokoltak; azoknak sokaságáról és kétszinű jellemökről szól már sz. Bonifácz. Vagy talán abban is, hogy a mondának származása és első elterjedése épen azon időszakba esik, a melyben a III. Incze és János király közti heves harczok folytak, midőn Angolország Rómában ugy tünt elő, mint a római széknek ellensége. Mivel nagy gyalázatnak, és a római szék tekintélye ellen intézett csapásnak tartatott már kezdetben is ezen esemény, ezt ugy érzékitette a

[1] Fr. Jacobi de Acqui. Chronicon imaginis mundi. Monumenta hist. patriae. Script. t. III. 1603. lapon.

monda, hogy Johannát ellenséges országból származtatta. Igy a lengyel monda is a regés Popiel királynak, ki az egerektől megemésztetett, egy német herczegnőt ad feleségül, hogy a gaztettekre való biztatás vádja egy idegen országból való asszonyra essék, és pedig egy németre, mely a szlávokkal legtöbbnyire ellenséges viszonyban állott.[1]

Ha pedig a másik monda, mely inkább lett uralkodóvá, a papissa hazájának Mainz városát jelzi, ezt sem nehéz megfejtenünk. A monda keletkezése a pápa és a császárság közti nagy harczok idejébe esik, midőn a német seregek gyakran megjelentek Róma előtt és a város falait lerombolták, a pápát vagy fogságba hurczolták vagy futásra kényszeritették. Omne malum ab Aquilone (minden rossz éjszakról jő) szokták volt mondani Rómában. Németországnak tulajdonképeni fővárosa, állandó királyi vagy császári székhelye nem volt; és igy az ország legjelentékenyebb helye csupán Mainz lehetett, a hol az első uralkodó herczegek székhelye volt és az országnak kanczelláriája. Moguntia ubi maxima vis regni esse noscitur (Mainz, hol az országnak legfőbb ereje van), mondja Freysingeni Otto.[2] Pseudo-Günthernek Liguri-nusában Mainzról mondatik: Pene fuit toto sedes notissima regno. (Az egész országnak majdnem legismeretesebb helye volt.)

A Károly-mondakörben (melyet Olaszország is eltulajdonitott a XIV. században) világosan kitűnik a római idegenkedés Mainz ellen, a német főváros ellen. A Károly és háza ellen tervezett alattomos árulásnak Mainz a székhelye. Ganelo, mainzi gróf a főáruló. Hivei s árulótársai mind Maganzesi neveztetnek. Ezek együttvéve, vagy Ganelo, vagy a mainziak, usurpálják a császárságot, mely jog szerint a rómaiaké; a német csak bitorló.

Pulci Morganté-jében és Ariosto cinque canti vagy

[1] Röppell: Lengyelország története 77. l.

[2] De gestis Friderici I. c. 12.

Ganelojában hasonló hang uralkodik. A németek részéről a római polemiára van válaszunk s ez a karolingi mondakörben lévő költemény, Doolin von Mainz, melyben Doolin, mainzi Guido gróf fia, mint vetélytársa Károlynak lép fel, előbb harczol ellene, később eldönthetlen ütközet után kibékül vele, azután Vauclere a szász királyság Aubigeant (Wittekind) városába költözik, leányát nőül veszi és végre Károlylyal együttesen meghóditja Szászországot.

Mainzi Ganelohoz, ki Németországnak első alapitója, az olasz monda hozzátesz egy más mainzi embert, még pedig Ghibellot, hogy a Welfek és Ghibellinek nagy harczát megállapitsa. A monda Ferrarai Riccobaldo Pomeriumának Bojardo által történt olasz kidolgozásában található.[1] II. Konrád király (értve a III.) Gibello Maguntinust kinevezi Lombard kormányzójává Welfo ellenében, kit az egyház Lombard kormányzójává tett. Gibello előkelő, de szegény családból származik, egy ideig Olaszországban tanult, később szülővárosában Mainzban nagy tekintélyre tevén szert, Csehország kanczellárja lett, hanem utóbb nyilvánosan baratteriák (politikai csalások és árulások) miatt bevádoltatott. Gibello és Welfo egymással küzdenek, Gibello meghal végre Bergamóban, Welfo Mailandban. A mint látjuk, Gibello képmása Gano vagy maganzai Ganelonak. Már most tudjuk, hogy miért kell János vagy Johannának Mainzból származnia, és miért kell Maguntinus vagy Magantinus, Margantinus nevet viselnie.[2]

Később minden áron igyekeztek a koholt mondának mindkét adatát (Anglicus és natione Maguntinus)

---

[1] Apud Muratori SS. Ital. IX. 360, 57.

[2] Maguntinus helyett a kéziratokban és nyomtatványokban gyakran Margantinus van. Ugy látszik, mintha Margan, a hires Glamorganshire apátságra gondoltak volna, hol a margani évkönyvek (a Gale, Historiae Anglic. Scriptores második kötetének eleje) szerkesztettek. Anglicus mellék-

összeegyeztetni. Szüleit Angolországból Mainzba költöztetik, vagy pedig mondották: azért volt Anglicus[1] a neve, mivel egy angol szerzetes Fuldában a kedvese volt. Németországban kezdték restelni ama körülményt, hogy a papissa német eredetü. Szemökre vetették, mivel Mainzból való; a mint olvasható a verdeni püspökök krónikájában.[2] Sőt némelyek azt hitték, hogy a papissáról szóló történet az oka, hogy többé egy német pápát sem választanak. Igy szól Rolevink Werner, de azon megjegyzést toldja előadásához, hogy ez nem a valódi ok.[3] Már most, hogy az ügyet elenyésztessék, gyakran van Martinus Polonus német kéziratiban Margantinus, Maguntinus helyett, és a Compilatio chronologica (Leibnitznél [4]) csupán Anglicus Jánost ismer.

Ezen neheztelési érzet, hogy a németekre szégyenletes lett a papissa eredete, uj költésre adott okot és ennek folytán a papissának és szeretőjének hazáját Németországból Görögországba tették át.

Található egy tegerni codexben a müncheni állami könyvtárban a XV. századból (Codex lat. Tegerns. 781) és következőképen szól:

---

nevet, Maguntinussal nem lehetett összeegyeztetni, és igy a német születési helyből angolt csináltak. Guidonis Bernát más módon segitett magán: Anglicus helyett Johannes teutonicus natione maguntinust tett. (Vitae Pontiff. ap. Maii Spicil. Rom. VI., 202.) A nevetséges kisérletekhez, melyek a két állitás, Anglius és Maguntinus közti ellenmondást kiegyenliteni törekedtek, tartozik az Augerii Amalricusnál előforduló változat (hist. Pontiff. ap. Eccard. II, 1706). Itt a papissa Jánosnak, Anglicus natione, dictus Magnanimus (Maguntinus helyett) hivatik. A szerző nyilván azt hitte, hogy a bátorság és jellemszilárdság, a mely nélkül ilyen életpálya és sokévi titkolódzása nem lett volna lehetővé, szerezte volna neki a „nagylelkü“ melléknevet.

[1] Maresii Johanna Papissa restituta p. 18.

[2] Apud Leibnitz. SS. Brunsvic. II. 212.

[3] Fascic. temp. aet. VI. f. 66, valamint az 1517-ben Leidenben nyomtatott hollandi Divisie-Chronyk-ban.

[4] SS. Brunsvic. II., 63.

Item papa Jutta, qui non fuit alamannus, sicut mendose fabulatur chronica martiniana. Glancia puella, fuit filia ditissimi civis Thessalici, cujus omnis meditatio aequivoca nota sapientae versabatur; hujus erat intellectus perspicax et ingenium docile, quam penitus assidua legendi solertia vegetabant; haec tempore brevi sibi famam per omnes circuitus vindicabat; sed praedicatas laudes rei veritas excedebat. Erat Pircius in scholis illi juvenculus coaevus. Huic noto discendi capacitatis ingenio, paternis opibus et omni quasi frugalitate, consiliis hos ambos, quos aetas aequaverat, exequat amor, de jugalitate tractatur, parentes abnuunt. Crescit inter hos ardor et concupiscentia, cum diebus sensim pullulat aetas, in oscula veniunt et amplexus impatientes. Denique latibulum petunt et ardentes junguntur. Ludo veneris consummato de recessu tractant. Haec inter mulieres, hic inter homines virtutum dotibus ac disciplinarum studiis optant fieri singulares, et Athenas ire deliberant inter ipsos. Uterque se quot potest opulentiis munit; habitus gestusque capit illa viriles et similes animo simul habitus mirandos ac spectabiles illos facit. Nulla mora properant Athenas, ubi longo tempore student, et illa doctior, quidquid est divinae facultatis, aut humanae disciplinae vel artium studiosa capescit, et ille similiter est omni sapientia gloriosus. Hos non Athenae solum, sed universia Graecia veneratur. Hi Romam veniunt, in omni facultate studium pronuntiant, ad hos omnes conveniunt tam scholares, quam quarumcunque scientiarum doctores et quo profundiores accedunt, quas hauriant venas, uberiores inveniunt, hos omnes et omnium facultatum doctores adorant, hos omnes cives venerantur et horum mores modestiamque, virtutes et sapientiam praedicat omnis Roma, qui amplius in omnem terram penetrat sonus eorum. Denique functo pontifice mulier nominatione omni labio vocatur et voce non impugnata, Romanis hortantibus, ad apostolatus apicem promovetur. Cardinalatur Pircius amasius, vitam sagaciter agunt et in eorum gubernatione tota laetatur ecclesia.

Sed quum status adulteri raro radices figunt, vel si germinent, non roborant, et si roborent, non perdurant, accidit ergo, quod antea nunquam, fucata mulier papissa praegnatur et insueta tempora partus ignorans, ibat ad ecclesiam sancti Joannis Lateranensis cum universo clero missam solemnem celebratura. Sed inter Colosseum et ecclesiam s. Clementis coacta doloribus cecidit et puerum peperit et pariter expiravit. Hanc viam papa semper evitat et ante coronationem papa semper manibus virilia palpantibus exploratur etc.

Vide, quas ad gradus virtus et sapientia extollit
Pusillos sic altos in sapientia protexit; sed nihil
Est omnis nostra sagacitas vel industria contra Deum.
Vide carmina, quae sequuntur.

Disceret ut leges peregrina juvencula plenas
Glancia clara seges mulierum transit Athenas
Cum juvene cupido vir facta, sed ista cupido
Militat in turbis ac doctores docet urbis.
Papa fit et puerum pariens et moritur prope clerum.

Moralitas.

Nil mage grandescit quam doctus jure fruendo,
Nil mage vilescit quam vir sine lege fruendo.

Papa, pater pauperum, peperit papissa papellum etc.

A másik adat, hogy a papissa tanulmányait Athenben végezte, és Rómában tudományát értékesitette mint kedvelt tanár, egészen megfelel a középkori monda jellemének. Bizonyos, hogy 1000 év óta senki sem ment nyugatról Athenbe, hogy ott tanuljon; már csak azért sem, mivel onnét tudományt nem hozhatott volna. Hanem az nem akadályozta a mondát, mely szerint Athen a régi időben, azaz néhány évvel a párisi egyetem keletkezése előtt az emberiség főiskolájának tartatott. Azon idők fölfogása szerint: valamint egy császárságnak egy pápaságnak

kellett lennie, ép ugy egy legfőbb iskolának is. „Három erőre vagy intézményre van szüksége az egyháznak (igy olvassuk Jordanis krónikájában[1]) papság, császárság és tudományra, és valamint a papságnak egy főszéke van, Róma, ép ugy a studiumnak is egy helyre van szüksége: Páris. A három főnemzet mindegyike bir egy ily intézménynyel. A rómaiak birják a pápaságot, a németek a császárságot és a francziák a tudomány-egyetemet."

Ezen egyetem először Athenben volt, innen Rómába tétetett át, és Rómából nagy Károly vagy fia Párisba helyezte át. — Még az áthelyezés évszámát is tudták. A Chronicon Tielense: Anno D. 830. Romanum studium, quod prius Athenis exstitit, est translatum Parisios.[2]

Tehát a régi időben az a nézet volt elterjedve, hogy ha valaki a tudományban ki akart tünni, annak Athénbe kellett mennie az egyetemre. Csak két ut volt, a melyen valamely idegen kalandor eljuthatott az egyház legnagyobb méltóságára: jámborság vagy tudomány. Jámborsággal nem birta volna a monda czélját elérni, mert ez semmiképen sem egyeztethető össze a későbbi dolgokkal. Ennélfogva elővétetett a tudomány, ez vakitotta el a rómaiakat és nyerte meg szavazatukat. Tudományt pedig csupán Athenben szerezhetett, mivel az egyetem akkoriban, — mint Amalricus Augerii mondja,[3] — Görögországban volt.

Utóirat: Ezek után ugy véljük, senki sem fogja többé felhozni a mesét; nemcsak a történészek, hanem a regényirók sem fogják többé emlegetni. Nem hiszszük, hogy egynémely protestans vallási buzgósága a hazug-

---

[1] Apud Schard de jurisd. imperiali ac potest. eccl. variorum Authorum scripta. Basil. 1566. p. 307.

[2] Ed. van Leeuven, Trajecti 1789 p. 37. Hasonlag Gobelinus Persona. Már a beauvaisi Vinczénél lévő Névtelen mondja: Alcuinus studium de Roma Parisios transtulit, quod illuc a Graecia translatum fuerat a Romanis.

[3] Apud Eccard. II. 1707.

ságot is eszközül használhatná. Mert ha illetlen, öreg embereket kicsúfolni, s nem is teszik mások mint pajzán neveletlen gyermekek, annál nagyobb durvaság, csufsággal illetni a kath. egyházat, melyet hogy Krisztus alapitott, a protestansok is elismerik. Szenvedélyes emberek szoktak ugyan minden egyházi forradalmárt a régi korban dicsérni s mint a reformatio előfutárát magasztalni, Moshemius testes veritatis-nak nevezi őket; viszont minden gáncsot, a mit az egyházra akasztani lehet, ráakasztják, igy történt, hogy a papissa-regét is kedvtelve emlegették, vagy legalább mint eldöntetlen kérdést felállitották.[1]

Ámde változtak az idők; a történelmet immár nem csinálják pártos kaptafára, hanem az adatokból kiillatozó igazságot keressük. A kath. és protestans történetirók egyaránt ezt vallják eszményöknek. És ez természetes, mert az igazság hatalma hóditó. Ez a mi törekvésünk, de tehetjük is. Bármilyen gazemberek akadtak 2000 éven át a kath. táborban, az a vallásnak nem árt, mert nem emberi tant adunk elő, hanem Jézus, az Istenember tanát. Ő pedig amint szabadnak teremtette az embert, ép ugy fenntartja a szabadságot üdvintézetében, csak aki akar üdvözülni, az üdvözül, aki akar elkárhozni, megteheti. Tehát örökké lesznek gazok az egyházban, báránybőrbe öltözött farkasok. És igy nekünk nincs okunk a vallásnak embereit az igazság árán, azaz hazugsággal védelmezni. Mindenki magáért fog felelni. Elismerjük az igazságot akkor is, mikor ellenünk szól, vagy pedig előnyöket

[1] Leginkább azon botránkoztam meg, hogy Mosheim, a hires kritikus, kinek elég alkalma volt meggyőződni a mese mivoltáról s gyakran igazságérzet nyilatkozik müveiben, de a kath. egyháznak a hol lehet ártani törekszik, Mosheim, ezen ügyet érintve, mondja: Contigerit aliquid Romae, necesse est, unde constantissimus iste multorum saeculorum sermo natus est, quale vero illud sit, id nondum liquet. És miután egynehány régibb szerzőt felhozott, mondja: ego etsi judex in hac lite sedere nolo, inesse tamen in hac re opinor aliquid, quod majorem lucem desiderat. Laur. Mosheimii Institut. Hist. Eccl. Helmstadii 1764. Ed. II. Negyedrétben pag. 289. Szerk.

biztosit az ellenpártnak. Ezt kivánjuk a protestansoktól, a mint nagy részben követik is az irányt, habár nem mindnyájan, de ezeket ők maguk is nevetik. Hogy példával is szolgáljunk, felemlitjük a nagyváradi káptalan esetét. Egyetemes vélemény volt, hogy a nagyváradi káptalant 1566-ban a protestansok legyilkolták. De ahogy Bunyitay jeles történetében, mely most mint kedves ékszer az egész országban, minden katholikus irodalmár kezében forog, kijelentette, hogy nem gyilkolták le, csak számüzték, örömmel veszszük tudomásul az igazságot és soha senki sem fogja, még a vitatkozás hevében sem, fölemliteni az állitólagos mészárlást. Szeretnők, ha viseletünk például szolgálhatna a protestansoknak, és mikor valamely tény teljes világosságba hozatik, ne rántsák elő, ne törekedjenek hazugságot hozni elő. Tehát a Johanna papissát ne emlegessék, mert nyilvánvaló rege, melyet ellenséges indulatu emberek a pápai szék gyalázatára kigondoltak.

Csodálkozni lehet azon, hogy a mesével annyira nem törődtek, s annyi századokon át nyilvánosan emlegették Rómában. Ennek az volt oka, hogy oly mesének tartották, melyet komolyan megczáfolni nem érdemes; a nép képzelgéseit elmondjuk adomaszerüleg, de nem czáfoljuk. Ez hiba volt, de megtörtént. Igy például az esztergomi székesegyházban éveken keresztül beszélte egy őrizetül kiállitott koldus, hogy ezt (mutatva Károly Ambrus szép sirkövére) a kanonokok megölték, mert fiatal érsek volt. Nevetve sokszor elmondtuk, de nem czáfoltuk. Nehány év előtt mondotta Jókainak egy koldus: „az ottan László király, ahogy megölték a bojnyikok“ s a „Vasárnapi Ujság“-ban leirta, hogy milyen történeti ismeretekkel gazdagodott Esztergomban. A jelenlegi karinditó és sekrestye-igazgató erélyesen intézkedett, hogy ily esetek ne ismételtessenek. Hogy ilyen történeti mesék állandóságot ne nyerjenek, szükséges minden ráfogást visszatorolni. Igaz, hogy ez nehéz, de nem lehetetlen. Mert ha ugy marad, az, a mit czáfolatra érdemetlennek

tartottunk, mint történeti igazság lép fel, melyet nem tudtak megczáfolni az egykoruak. Igy történt a pápanő meséjével, mely már sok botrányt okozott a hivő embereknél, de most már széttépte azt a történeti igazság.

Irtak a meséről igen sokan; ami czim kézügyben van, megemlitjük azokon kivül, melyeket már vagy a szerző, vagy mi felhoztunk.

Cenotaphium Joannae Papissae ab haeterodoxis Maresio, Salmasio, Cognardo, Callixto, Hottingero, Coockio, Grimo ex utopia in Europam nuper revocatae, eversum, funditusque, excisum demonstratione chronica ineluctabili contexta e coaetaneis duntaxat unius IX. saeculi Scriptoribus. Labbé Fülöp († 1667) S. J. müvei közt.

Mabillon de re diplomatica pag. 436.

Mansi tomo XII. Sirmond t. II. pag. 298.

Smets: Das Märchen von der Päpstin Johanna.

Gfrörer, Alzog, Schröckh és mások egyháztörténeti müvei. Köhler Münzbelustig. XX. kötet 305. (mert az éremtan is kimutatja alaptalanságát). Végre meg kell jegyezni, hogy a legelső prot. történeti itészek mutatták meg az állitás alaptalanságát, mint Blondel, Gabler, Heuman, Neander, mihelyt nem a vallási ellenszenv, hanem az igazság szeretete vezérelte tollaikat.

Rémi Alfons.

AZ EGRI EGYHÁZMEGYEI IRODALMI EGYLET KÖRÉBŐL.

Felhivás az egri egyházmegye történeti adatainak összegyüjtése érdekében.

Az egri egyházmegyei irodalmi egylet körében többször történvén már aziránt felszólalás: gyüjtessenek

össze az egyházmegyénk történetére vonatkozó adatok; s legutóbb egyletünk 1882-iki közgyülésén elvben elfogadtatván azon inditvány, hogy az egylet a maga körében tegyen czélszerü kezdeményezést aziránt, hogy az egyes plébániák levéltáraiban létező adatok lehetőleg kiaknáztassanak: az egylet választmánya, mint a melyre az elfogadott inditvány végrehajtására vonatkozó gyakorlati módozatok megállapitása bizatott, több izben tanácskozott afelől, mi módon lehetne a fönnebbi czélt elérni; illetőleg mily irányban tehetne az egylet a maga körében valamit, miáltal egyházmegyénk történeti adatai lehetőleg összeállittatnak, a jövő számára megmentetnének a végből, hogy annak idején, ha az egyházmegye részletes történetének megirására kerülne sor, az igy összegyüjtött adatok kellőleg hasznosithatók legyenek.

A választmány azon meggyőződésből indul ki, hogy egyházmegyénk papjai maguk is át vannak hatva annak szükségességétől és czélirányosságától, hogy a nemzetünk müvelődésének történetében oly vezérszerepet vivő kath. egyház tevékenységének bármi apró adatai összegyüjtessenek; s ezért hiszi, hogy az egri egyházmegyei irodalmi egylet köréből kiinduló ezen kezdeményezés paptársaink buzgó közremüködésére számithat; mivel azonban az egylet czélja csupán az, hogy kivált tagjai által gyüjtessenek össze az egri egyházmegyében, az egyes plébániáknál fennlevő történeti adatok; e tekintetben pedig, kivált az egyöntetüségnek, az adatgyüjtésnek határozott körre való kiterjesztése szempontjából, czélszerünek mutatkozott, bizonyos irányelvek, adatgyüjtési módozatok megállapitása: a választmány abban állapodott meg, hogy kérdőpontokon fogja feltüntetni mindazon történeti adatokat s körülményeket, melyekre az adatgyüjtést irányoztatni óhajtja. Ezen kidolgozott kérdőpontokat, melyekben a multnak és jelennek tárgyunkat illető dolgai meglehetős teljességben vannak összeállitva, egyházmegyénk minden papjának megküldeni czélszerünek vélte.

Midőn tehát az ide mellékelt kérdő pontokat szives

figyelmébe ajánljuk, egyuttal kérjük, hogy amennyire a tárgy fontossága érdekli, ideje és körülményei engedik, legyen szives a működése körében található adatokra vonatkozólag azokra megfelelni s ekként az egyletet czélja elérésében támogatni.

Ki kell jelentenie a választmánynak, hogy az egylet nem érezheti magát arra hivatva, hogy önmaga irja meg vagy irassa meg egyházmegyénk történetét; s midőn egyházmegyénk papjaihoz fordul, csupán csak módját akarja annak adni, miként lehet kinek-kinek e történeti adatgyüjtési munkában résztvenni. Épen azért az egylet az igy összegyüjtendő, hozzája beküldendő adatokat vagy az Egri Egyházmegyei Közlönyben fogja kiadatni, vagy levéltárában megőriztetni, hogy fennmaradjanak, el ne veszszenek, hanem az egyházmegye majdan előállandó történetirója által felhasználhatók legyenek.

A történetnek nyomai, adatai lassankint elenyésznek, s ha meg nem őriztetnek, később semmi módon sem pótolhatók. Mentsük meg tehát, amit lehet. Meglehet, hogy apróságok azok, de hiszen az emberi élet apró eseményekből alakul; s az egyházmegye körében történt apróságokból lehet csupán hű rajzát adni azon civilisatorius működésnek, melyet egri egyházmegyénk papjai minden téren kifejtettek; s melynek emlékezetbe hozása annál fontosabb napjainkban, mert csak a történet birja kérlelhetlenül megczáfolni azokat, kik a multat feledve, nem méltányolva, minden téren ostromolják hitünket s egyházunkat.

Kelt az egri egyházmegyei irodalmi egylet választmányának 1883. május 17-én tartott üléséből.

Zsendovics József,
elnök.

KÉRDŐ PONTOK

az egri egyházmegye egyes plébániáinak és fiókegyházainak története megirásához.

I. A plébánia neve és régiségére vonatkozók:

1. A hagyomány honnén származtatja a helység nevét?

2. Nincsenek-e a határban földvár, csőrszárka, pogánysir, őstemető, stb. nevezetek, sánczok, halmok s más különös nevezetű helyiségek?

3. Vannak-e halmok, melyekben hamvvedrek, fegyverek, házi eszközök, szerszámok, ékszerek kőből, fémből és csontokból, vagy pénzek és értékes fémek fordulnak elő?

4. A helység mely részén (sikság, fensik, erdő, folyó szomszédságában) fordulnak elő az ily helynevek vagy lelhelyek.

5. Emliti-e a canonica visitatio, hogy ki és mikor épitette a templomot? Ki a patronus, s kik voltak a jótevők?

6. Bir-e a templom régiségi részletekkel? oldaltámok, ablak, ajtábéllet, faloszlopok, stb.) Minő a boltozat? A sekrestyében, lomtárban vagy padon nincsenek e régi ruhák vagy képek, melyek egy vagy más tekintetben figyelemreméltók?

7. Minők az oltárok, képek, egyházi ruhák, eszközök s egyéb fölszerelések? különös tekintettel, műbecscsel vagy történeti fontossággal biró czikkekre.

8. A kehely vagy patena nem feliratos-e?

9. Harangja nem szokatlanabb alaku-e, s mily feliratuak?

10. Miből van a templom épitve? (kő, tégla, vegyes anyag.) Van-e tornya, órája, egyéb nevezetessége? Minő a templom hossza, széle, magassága a visititatio can. feljegyzései szerint?

11. Mi a templom jövedelme? hogyan szaporodott az eredeti dotatio ujabb adományokkal?

12. A plébánia körében vannak-e még kápolnák, keresztek, szobrok, s más szentelt helyek? Ki alapitotta ezeket, felállitásukról minő történeti adatok vannak, honnan tartatnak fenn?

13. Nincsen-e a községben más felekezet birtokában,

levő eredetileg kath. templom? s vannak-e benne a 6—10 pontban emlitett régiségek?

III. Plébániára vonatkozók.

14. Ki és mikor alapitotta, épitette, javadalmazta?

15. Kik voltak s meddig a plébánosok és segédlelkészek?

16. Melyek a hozzátartozott és tartozó fiók-községek? Mikor kezdődnek az anyakönyvek? Mennyi volt eredetileg a hivek száma és mennyi mostan?

17. A lelkipásztorkodással foglalkozott egyéneknek életére, küzdelmeikre, intézkedéseikre s irodalmi működésökre vonatkozó, mily adatok maradtak fenn?

18. Más vallásfelekezetek hiveinek száma menynyi volt az előbbi időkben és mostan? (schematismusok és más adatok alapján.)

19. A plébániai épület, birtok s egyéb jövedelmek eredetére s jelen állapotára nézve, mily adatokat birunk? Vannak-e s milyen ez ügyre vonatkozó régibb s ujabb okmányok a plébániai levéltárban? Megvan-e a historia domus, vagy házi napló, s mely emlékezetes események vannak bennök följegyezve.

20. Vannak-e a plébániai könyvtárban nevezetes régi könyvek? s a plebánián netán régi képek, butorok s egyéb ily dolgok? Mi a jellemzetes rajtok s egyáltalán, mely dolgok olyanok, melyek az egyházmegyei régiséggyüjteményben is helyet foglalhatnak?

21. Pecsétnyomója, mely évből való s milyen?

22. Léteznek-e a hitközség körében jótékony intézetek, pl. kórházak, ápoló szegényházak, takarék magtárak vagy hasonló czélu alapitványok? Mikép keletkeztek ezek?

23. Minő az iskola? Ki alapitotta, épittette s mi a jövedelme?

24. Hány volt az adatok szerint régen és most az iskolába járó gyermek?

25. Kik voltak a tanitók?

26. Voltak vagy vannak-e a plébánia területén kotorok, szerzetes házak, vagy tán egyházi rommaradványok? Milyen történeti vagy hagyományos adatok maradtak fenn ezekről? Milyen a romoknak mostani állapota?

27. Vannak-e adatok a régibb időkből, melyek a hitéletre, a nép erkölcseire, az ájtatosságokra, hitbuzgóság emelkedése vagy hanyatlására, s egyáltalán a hiterkölcsi életre vonatkoznak?

HEGYI SÉTÁK.

Az 187.-iki szünidőben Bécsben jártam. Mit kereshet magyar ember mostanában Bécsben? — fogja valaki gyanakodva kérdeni. Ne búsuljon, kém uram, nem roszban jártam. Nem egyebet kerestem, mint okulást, hogy miután, mi már annyira előrehaladtunk a közművelődésben, látni akartam, lajthántuli feleink, hogy mennyire hátravannak; mert hát összehasonlitás adja a leghelyesb mérleget és a ki sohasem néz a szomszédba, az csak a maga küszöbét ismeri. Ez pedig igen szük látkör, a mely rövidlátóvá tesz. Minek is teremtette volna Isten a nagy világot, ha abban körül nem nézzük? Az én kedvem ebben telik.

Bécsből egy hétre a hegyekbe akartam rándulni üditő tiszta léget szini, mert a „Coniferen-Sprit“ léget tisztitó szert már keveselem szobámban, ehhez tüdőm orrom annyira hozzászokott már, mint akasztott ember a nyakfájáshoz. A Semmering tövében szándékoztam felütni sátoromat s innen nomadisalva féktelenül barangolni a hegyekben.

Tervemtől elütött egy tanár barátom, ki is Bécsben görög meg a latin nyelveket előadja és a görög acusativusról órahosszat elbeszél. „Ama hegyeket ismered

már — mondá — jer velem két hétre a morva Svajczba, ez mint uj igen fog érdekelni.“ — „Két hétre? barátom az lehetetlen. Egy hetet Bécsben töltöttem már, legfeljebb egyhetet adhatok még hozzá, mert ha két hétnél tovább találok kimaradni az országból, ugy falumban azonnal jött-mentnek sehonnainak néznek, kosmopolitának neveznek, indigenátusért kell folyamodnom és még meg is kell gyónnom, hogy a drága magyar pénzt a németnek szórtam.“ — „Ez már túlságos féltékenység — felele barátom. Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt, mondja Horácz. De ezt ti úgy látszik nem tartjátok, s azért a hazafiság tinálatok nyomás, szolgaság.“ — „Az nem, hanem fegyelem, melynek mi alárendeljük, kötelem, melynek érzetében, mi önkényt megkötjük magunkat. Ám a szabadság is visel kötőféket a nyakában és a mint Lavater mondja, az ember csak oly szabad, mint a madár a kalitkában: csak bizonyos korlátok között mozoghat.“ — „És ti be nem éritek a kalitkával, hanem még chinai fallal is körülzárjátok magatokat. Ily göröngyhez tapadás, ily otthon ülő elvek mellett magyar ember sohasem fedezte volna fel Amerikát.“ — „Ki tudja, ha a Balatonból volna kijárás az operencziás tengerre. Amerikát persze nem, mert ha teszem boglári ember fedezte fel volna az uj világot, úgy azt bizonyára nem Amerikának, hanem Boglárának, vagy másnak nevezi el.“

Tanárom végre elfogadta az egy heti ajánlatomat is, morva Svajcz begyalogolására elég lévén épenséggel ennyi is, csakhogy ez esetben ruganyosabb lábakra lenne szükség, erősebben kell fujtatni a tüdőt. Ő azután — mondja — letelepedik egy helyen és még tovább nyaral a hegyekben, én pedig visszasiethetek hazám falainak ölelő karjaiba. Ennyiben megalkudtunk.

Tájékozni akarván magam a morva Svajcz körül, kérdém barátomtól, Bädecker melyik kötetében találhatom meg ezt az útirányt. Tanárom felkaczagott. „Annyira ne képzeld magadnak — mondá — ezt a morva Svajczot,

nem esik az a touristák világutjába, sokkal zavartalanabb, elvontabb táj az, de épazért élvezetesebb is. Járni fogsz itt a tekervényes Tája mentében kies idylli völgyekben, regényesen csoportult hegyek között festői fekvésü várak s a mult századokról regélő szürke várromok alatt, nevezetes történeti multtal. Bädecker helyett a hiteles Wolny[1]) lesz kalauzunk s magyarázónk, őt tanulmányozva nem térsz haza üres fővel." — „Mintha bizony különben üres fővel járnék! Meglátszik rajtad azonnal a professor, propter „üres fej", a mi már a ti szójárástok. Mondd inkább, üres erszénnyel. Ám ez vége minden utazásnak, s ingyen még a halál sem járja."

Az út tanulságos részére nézve jobb apparatust nem is kivánhattam volna: élő tanár, holt tanárral a hóna alatt! In ore duorum testium. Reám nézve pedig mily kényelem! nekem semmi fáradságom benne, csupán fülelni a tanár szavaira. — Ily kényelmet szeretek én, azért tartok kutyát is, hogy magamnak ne kelljen ugatni. Másrészt mégis bántott a gondolat, hogy most ujra praefectus oldalán fogok járni, mint hajdan fiukoromban. Ámde vénülve nem tartunk-e ismét vissza a gyermekkor felé? És ha a vén ember imét gyermekké leszen, vajjon miért nem küldik őt ujra iskolába? mert hogy kitanult volna: bizony ki nem tanult. És ez fulánkja élethosszant folytatott tanulmányainknak, hogy a sirhoz érve, még csak mindig a tudás kezdeténél vagyunk.

Julius 29. az éjszaknyugati pályaudvaron jegyet váltva Znaimba, délutáni két órakor indultunk. Az előző eső lehütvén a léget, kellemes utunk volt. Elhaladtunk Korneuburg mellett, hol Kwizda gyógyszerész feltalálta a hires marhaport meg a helyreütő folyadékot (Restitutions-Fluid,) melyről olvashatsz valamennyi ujság hirde-

---

[1]) Die Markgrafschaft Mähren, topografisch, statistisch und historisch geschildert von Gregor Wolny, Benedictiner und Professor Brünn, 1837.

tési rovatában. Áldás minden országra, melynek marhái vannak! — Korneuburg fölött a kreuzensteini várromokat szemléljük, velök szemközt a greifensteini vár a Duna tulsó partján, Klosterneuburg fölött. — Elhagyva Stockeraut, mely nevezetes gabnapiacz (ismeretes minden vicerector előtt) s melynek ipara is a sokféle gyár után szintannyira nevezetes. Göllersdorfon állami fegyház, illetőleg prytaneum van. Avagy nem mondhatjuk-e prytaneámnak a mai fegyházakat? Itt ellátásban részesülnek a szabad állam legszabadabb polgárai, ha szabadságuktól egy időre megpihenni akarnak. S ki az a legszabadabb polgár? a proletárius, az ország csavargó. Teljes személy — s vagyonbiztonságnak örvend; adómentes, sőt még közköltségen, néha épen sarczolva is él; ő a legtágabb szólószabadságnak örvend és ha mindjárt garázda is, bántalmaz még sem vitetik biró elé becsületsértés miatt; szabadon jár-kel, szabadon telepedik le, mint a madár, ha pedig szabad járatába esetleg akadályt gördit a csendőr: úgy községe rovására eltolonczoltatik, élelmeztetik, ruháztatik. Ha pedig egyszer ráunt s belefáradt féktelen szabadságába; talál eszközt módot bejutni prytaneumba, mert eltekintve a tisztességtől, a fegyház valóban kedves szünidő, amiért van is kereslete. Valamint Quinct. Cincinnatus, lemondván a consulságról, maga termesztette káposztáját: úgy a göllersdorfi szabadságpihenők is viselt dolgaik után ex offo termesztenek zöldséget s ellátják vele a bécsi piaczot. — Majd Oberhollabrunt érjük. Innen szedik a népszinműirók typikus alakjaikat, úgy a mi a külsőt, mint a mi az észjárást illeti. Az oberhollabrunni polgár polgáriasodott, félig művelt paraszt, a félmüveltség rendesen humoros alakot s alakulást ad. Különben Oberhollabrunn igen vagyonos város, szorgalmas népe a termő föld és a borászat után irigylendő jólétnek örvend. Három év előtt ide tették a bécsi érsekmegyei gyermekseminariumot is. — Zellerndorf állomáson a pályához két mellékpálya csatlakozik: az egyik

Hornba, a másik Lundenburgba visz, utóbbi másodrendü de igen kedélyes pálya. Egyik utitársunk beszélé, hogy ő egy izben innen Lundenburgba utazván, már sokáig be volt gyümöszölve a vaggonba, az indulási idő is rég elmult már és a vonat még sem indult. Mi volt az oka. Egy pár utazó és a pályatiszt ur beakarta fejezni a tekejátékot. „A vonatnak úgy sincs csatlakozása — biztatta a vezetnök a türelemvesztett utazókat el nem mulasztunk tehát semmit.“ De hogy a nap perzseli őket azt ő semmibe se vette. — A boráról nevezetes Retzet is érintjük. A retzi bor egyike a legjobb austriai boroknak, messze terjedő határa merő szőllő. Az egész vidék, melyen haladunk, termékeny föld, szőllő és rét de nincs se vize sem erdeje, azért igen egyhangu. — Egy hosszu füttyentés — s három órai menet után Znaimban vagyunk. Az Austria és Morvaország között határt képező Tája folyón a pálya átkél egy negyven öl magas hidon, a legmagasb híd a monarchiában, a mint egy vasuti mérnök állitotta. A hidról meglepve nézünk alá a regényes völgyszorosba. Balról a város emelkedik lejtős hegyen, melynek végsziklái meredeken szakadnak a Tájába, a város mögött hegyek mutatkoznak. Jobbról a hajdani klosterbrucki apátság kéttornyu templomával, egyenesen a folyó fölött pompásan mutatja be magát. Kérdésemre, hogy minő apátság az? — katonai laktanya, volt a válasz. Ezt is tehát a II. József császár által eltörült kolostorok sorsa érte! Klosterbruck alatt mindinkább kitágul a völgy. A hid nyomban a pályaudvarra hoz, mely közvetlen a város alatt van.

Az omnibus a felső várostérre, Hôtel Schmet első szállodába vitt. Miután itt az ó embert ujjal felváltottuk volna, azonnal kiindultunk, ismeretséget tenni a várossal.

A tizenkét ezer lakót számláló Znaim már kies fekvésénél fogva kedvező benyomást gyakorol. Benne a közép az uj korral kellemesen vegyül össze. A déli részen a közép — az éjszakin az ujabb kor van kifejezve. A déli

rész a hegy fokán terül el, a Tájába szakadó sziklák természetes bástyafalat képeznek körüle. A városon felül egy másik hegyen a pöltenbergi prépostság, a városon alul a folyó partján a hajdani klosterbrucki apátság bizonyos nagyszerűséget kölcsönöznek a városnak. A régi városház-torony és a templom-tornyok bevégzett physognomiát adnak a városnak.

Van Znaimnak főgymnásiuma, főreáltanodája s borászati iskolája; van kerületi törvényszéke, kerületi kapitánysága, adóhivatal pedig több, mint kell. Az örökös deficzittel szemben bizony luxus az a sok üres pénztár. De ez biztosabb a tűz- és feltörésmentes kaszszánál is, ezt senki sem defraudálhatja, senki sem lophatja meg, mert a deficzit — csomagok bizony senkinek sem kellenek. — Van Znaimban egy dömés- és egy kapuczinus kolostor és négy kath. templom, a városon belül.

A város közhelyei közül említést érdemelnek: a felső és az alsó várostér, dús piaczczal, azután a Kopaltér, az 1848-ki olasz hadjáratban hősiesen elesett Kopal Károly ezredes s vadász zászlóalj-parancsnok igen diszes emlékoszlopával, melytől jobbra és balra a gondozott sétatér ágazik el, pompás árnyas fákkal, kényelmes támlás padokkal, szines virág- s cserje ékitménynyel. Megemlitendő továbbá a szinház és a városi sörház. Ez a legmagasabb sziklafokon van s meglepő kilátást szolgáltat úgy a zordregényes Tájaszorosba, mint a kert s szőllővel diszlő alsó völgyre. A felső várostól a hegy oldalában sétány visz le a folyóhoz, feljebb a Rabenstein nevű sziklacsoporthoz, még feljebb az uszodához. Itt kezdődik már a morva Svajcz is.

Znaimnak nevezetes történeti multja van, melyről a város gazdag és, mint mondják, igen érdekes levéltára bőven tanuskodik. Znaim, mint határszéli erőd fontos szerepet játszott II. Otokár idejében, a husszitaháborúban, Wallenstein, és ujabb időben I. Napoleon alatt. (A znaimi fegyverszünet 1809.) A franczíák kétszer is megsarczolták a várost. Znaim emlékei visszahatnak egész az első

keresztes-hadak idejébe, e korból való a nyolczszögű régi torony, melyet Räuberthurmnak neveznek s mely az őrgrófi vár egy részét képezte. Ez utóbbinak helyén ma a katonai kórház van. Znaim legrégibb emléke azonban a sörház bejáratánál álló „Heidentempel," melyről alább lesz szó.

A mult századokban az egyházi élet is nagyban ki volt itt fejtve, amint azt a létezett számos kolostor tanusitja. Volt itt háza a sz. Jánosról nevezett lovagrendnek, mely 1259-ben a vörös csillagos keresztes-rend pöltenbergi prépostságával egyesittetett. — Okmányilag előfordul 1239-ben a minoriták zárdája, I. Venczeltől alapitva. Ide hozattak a marchfeldi csata után II. Otokár tetemei s itt nyugodtak azok tizennyolcz éven át, mig 1296-ban csöndben Prágába vitettek. A minoriták kihaltával I. Ferdinand 1534-ben a sz. ferenczieknek ajándékozta a zárdát, II. József pedig eltörülte azt 1783-ban. — A klarisságnak is volt zárdájuk itt, II. Otokártól 1271-ben alapitva, melyet szintén eltörült II. József. Ma színészek játszanak az ötszázados ima, elmélkedés s jóságos cselekedetek által megszentelt helyen. A jezsuiták collegiuma s gymnásiuma megszünt a rend beszüntetésével, a collegium ma katonai laktanya, a templom fiók-egyháza a dömések plebánia templomának.

Ezen előzményes ismeretekkel ellátva kiindultunk s megtekintettük a felső meg az alsó várostért és az 1260-ban épült városházat szép négyszög tornyával, mely utóbbi azonban később, 1445-ben épült. Ezután a Kopaltért néztük meg, a reáltanodával oldalában. Ez igen diszes palotaszerű épület, az 1870-es években bevégezve, pompás virágültetvénynyel szegélyezve, a város legdiszesebb középülete. Szomszédságában egyidejüleg szint oly diszes s izléses bérházak épültek, s ezek jelzik az uj, még tovább is épülő várost. Bejárva még a szép sétatért, melyen a város szine-java gyülekezik, alkonyóban a sörházba tértünk s ennek bástyafaláról éldelegve gyönyörködtünk a szép tájban, melyre innen kilátás szolgál.

Mikor már a gyomor megkövetelte a magáét, egy asztalhoz ültünk, melynél egy már őszben járó uri ember, simára csiszolt, verejtékes arczczal, nyilván egy helybeli polgár, olympusi békében szörpölgette sörét. Ez ma az én emberem. Én ugyanis, ha szellemes, vagy csak komoly társalgást is keresek, úgy szikár, póznatermetű ember után nézek, ellenben ha kedélyesen akarok mulatni, úgy a legkidomborodottabb arcz mellé ülök. Omnis pingvis bonus. A szikár ember rendesen szellemes, ha pedig épen átlátszó, mint a selyembogár a befonódás előtt, úgy bizonyára lángész is. A dolgozó szellem ugyanis absorbealja a testet és az agyvelőbe vezeti az összes erőket, azaz a szellem contractive hat a testre. A kövér ember ellenben kedélyes. A kedély, az életnek ez élesztője, kidagasztja a testet; minden erő, még a szellemiből is valami, a testbe megy: a kedély expansive hat a testre. A kövér embernek már arczán ül a kedélyesség, a bonhomie, a guter Kerl, mint a német mondja, magyar ember egyszerűen bácsizza őt. E részben vett tanulmányaim most sem csaltak meg, emberem csakugyan az volt, a mi az arczán ült: a guter Kerl maga. Láthatólag örült, hogy idegenek ültek melléje, mert az idegen bő alkalmat ad beszédre, lehet őt vallatni, majd meg kérdéseire felelni, van tehát bő beszédanyag. Egyenes közvetlen bemutatás nem volt köztünk, de emberünk mellékesen igenis bemutatta magát, mert mikor a pinczér elénk tette a sört meg sós kiflit, asztaltársunk első harapásomra kérdé, hogy mikép izlik az ő süteménye, ő tehát pékmester volt. Kenyere csakugyan jól táplálta őt. Hogy városi képviselő is, még pedig referádával, hogy milyen a felesége, hány a gyermeke, mily nagy üzlete, stb. van, azt a következő perczekben minden kérdés nélkül megtudtam tőle. Ilyen a kis városi polgár. A maga szemében fontos személyiség, azért azonnal magán kezdi a társalgást. Semmi sem emeli az embereket annyira, mint az öntúlbecslés!

Meghallgatván türelemmel önismertetését, most én

tudakoltam egyet-mást a helyi viszonyokról. Tőle tudtam meg, hogy Znaim közép számmal évente harmincz ezer akó bort termeszt, azonkivül nagy mennyiségű nyers szőllőt visz ki Csehországba; hogy znaimi sós ugorkának már az Oczeánon túl is van neve s keletje, hogy ez a legnevezetesebb kiviteli árú és a legélénkebb üzlet; hogy nagymennyiségben terem itt mindennemű gyümölcs is, mely számtalan piaczra vándorol innen, valamint a szép zöldségnemű is. Nézni kell csak — mondá — a pályaudvaron azt a tömérdek sok kosarat, mely minden vonattal tovább indittatik, valamennyi irányban. A termékeny és észszerüen kezelt talaj jól táplálja a népet. A város gabna- marha- s gyapjuvásárai is látogatottak. Virágzik az ipar, megy minden üzlet, csupán a kocsmáros nehezen boldogul, miután csaknem minden tizedik házban van mérés.

Kérdésemre, hogy nyelvre nézve melyik nemzetiség van itt többségben, a cseh-e, vagy a német? pékmesterem nagy szemeket meresztett s komoly képet vágott. „Znaim és környéke — úgymond lelkesedetten — tiszta német. Mi itt a határszélen védbástyái vagyunk a német elemnek a cseh támadás, a cseh szemtelenség ellen.“ Kiismervén a kevés szóból is phlegmáját vesztette asztaltársamnak nemzetiségi türelmetlenségét, siettem másra forditani a beszédet, mert nem szeretek feleselni idegen emberrel, még kevésbé szeretem hallgatni a nemzetiségi szenvedély vak kifakadásait. Tisztelem mindenkinek a nyelvét. Szentségrablást követ el azért a nemzet, mely pillanatnyi hatalma mámorában más fajokat nyelvökből erőszakosan kivetkőztetni indul. Nem teszi ezt hatalmának érzetében, hanem gyöngesége érzetében, mert csak gyöngeség s félelem vezet elnyomásra. Heródes félelmében csecsemőseket öletett meg. Mihelyest a gyöngeség erőre kap, zsarnokká leszen. De még politikai tapintatlanság is, elnyomni a nemzetiségeket. Az államok szabadok akarnak lenni s szolgákat csinálnak! erősek akarnak lenni s gyöngítik a köteléket, mely valamennyi nemzetiséget, melyeket egy jogar alatt egyesített a sors, kö-

zös egységre összefűz. Mert igaz az, a mit Lamartine mond: „A nemzetiség elve hatalmasabb az embereknél, a belszabadság elvénél. Előbb hogysem feladják nevöket s göröngyüket, inkább lemondanak a liberalis intézményekről.“

De mindezt elfogultságban nagyranőtt, kenyérkereseténél tovább nem látó, félig művelt kis városi polpárnak mondjam-e? Mit ért az a magasabb politikai tekintetekhez? Politisáljon bár mennyit is, politikus még sem lesz belőle, úgy mint szamárból nem lesz paripa, ha még úgy felkantározzuk is. Társalgásunkat tehát inkább utunkra, a morva Svajczra tereltem, és e tekintetben több hasznos utbaigazitást nyertem asztaltársunktól; megköszönvén szivességét s megszoritván kezét, melyet (melesleg mondva) úgy éreztem kezemben, mintha öt felforralt frankfurtit szoritanék, felkerestük szállodánkat s álomra hajtottuk fejünket.

Julius 30., legott a szabad légbe siettünk s mindenek előtt az Isten házait vettük szemügyre. A városi, sz. Miklósról nevezett plebániatemplom 1338-ban épült a helyen, melyen már 1190-ben sz. Miklós kápolnája állott. A templom úgy, mint most látjuk, 1512-ben lett átalakitva. Hajójában nyolcz oszlopról góth ivezetek ágaznak ki, de nincs az épitésben, sem egység, sem rendszer: a templom idomtalan. Különös, sőt bizarr benne a szószék, mely egy aranyozott sima földteke, minden ékitmény nélkül. Ha ide testes, hasas, széles vállú szónokot képzelek magamnak, tisztára gyalult fővel: úgy a szószék egy nagy 8 (nyolczast) mutat. — Szebb és rendesebb ennél a döméseknek sz. Kereszt temploma, melyet a kolostorral együtt I. Otokár épittetett 1222 előtt. A templom utóbb tűzvész által, majd meg a husszíták, ismét a svéd foglalás alatt elpusztult, miglen 1666-ban ujból kiépült. Van benne két kápolna, tizennégy oltár és több siremlék. A templom igen diszes s igen tisztán tartatik, a dömések lelkészkednek benne. — A két plebánia templomon és a kapuczinus atyák igénytelen kis templomán

kivül van itt még két igen érdekes régi kápolna. Az egyik sz. Venczel kápolnája, a városi plebániatemplom tőszomszédságában. Ez két egymás fölé épitett templom, szép fülkés karzattal kivülről. Az alsó kápolna sokkal régibb a felsőnél. Maradványai ezek egy templomnak, mely a városnak a XII. században történt elpusztitása előtt e helyen létezett. A felső templom falában kőbe vésve e góth felirat olvasható: Hic est carnarium, orate pro animabus, de e kő nyilván később illesztetett ide. Most ezen igen érdekes régiség protestans imaház. — A másik kápolna a városi sörház bejáratánál álló ugynevezett Heidentempel. Vésett kőből alkotott, ötödfél öl magas s öt öl hosszú kerek épület. Falai a cseh herczegeknek megtérését ábrázoló frescokkal ékitvék, melyeknek kora 1190-re tétetik. Homályosak már. E kápolna Znaimnak legrégibb s legérdekesebb emléke.

A szentélyeket megtekintve, Klosterbruckba sétáltunk,a Tája mentében, a sugár vasuti híd alatt, félórai séta. Az épületcsoport a kéttornyu templommal, imposans tömeg. Klosterbruck, latin nevén Luca, premontrei apátság volt, Ottó, cseh herczeg által 1190-ben alapitva. Német elnevezését a Táján keresztül vezető hid után nyerte. Az apátságnak fényes dotatiója s kiterjedt birtokai voltak, melyeket az nagyobbrészt maga szerzett századok folytán. A kolostort és a templomot, amint azokat most látjuk, újból épitette Klein Gergely apát 1664—1689. bevégezte utódja Kratochwill Károly 1712-ben. Ez utóbbi — Wolny szerint — megszerezte a jászói, leleszi s nagyváradi magyar prépostságokat is, melyek közül az első 1773-ban ismét különvált Brucktól s azóta önálló prépostságot képez. A fényes apátság, mely kőniggrätzi megyének két püspököt, egyéb apátságoknak számos praelatust adott, mely harmincznyolcz templomot épitett és fentartott; mely egy millio értéket meghaladó javai után dúsan adózott; mely határszéli fekvésénél fogva az ellenség által háromszor feldúlva, hamvaiból mindannyiszor megifjodva feltámadt; mely századokon keresztül hőn

ápolta a tudományokat s müvészeteket, e fényes apátság egy tollvonásra lenni megszünt 1784-ben, Dodl Dániel, negyvenhetedik apátja alatt. Akkor kilenczvenhat tagot számlált az apátság. Az apátok 1386 óta morvaországi praelatusok voltak, utóbb Magyarország rendeihez is számíttattak. Sic transit gloria mundi! Mi csak a külső épületeket szemléltük; a laktanyában mi keresni való sem lévén. A katonaság az épületeket jó karban s tisztán tartja, amiért is azok még most is kedvező benyomást gyakorolnak.

V.

(Folyt. köv.)

IRODALOM és MÜVÉSZET.

„A katholika egyház isteni szervezete.“ A budapesti m. kir. egyetem hittudományi karától dicséretet nyert pályamű. Irta Dr. Bila Dezső, pannonhalmi sz. benedek-rendü áldozár s egyetemi ny. r. tanár. Budapest. Nyomatott a „Hunyadi Mátyás“ intézetben. 1883. Ára: 2 frt.

A közönség rendesen annál követelőbb és kritikusabb szokott lenni valamely irodalmi termékkel szemben, minél megkülömböztetettebb az állás, melyet szerzője a tudományos világban elfoglal, és minél előnyösebb a vélemény, melyet annak, már előbbi irodalmi tevékenysége és föllépéseivel kivívnia sikerült.

És e gondolkozásmód természetszerű is, jogosult is! Mert ha egyrészt méltányos, hogy a tudomány előkelőbb helyeire azok emeltessenek, akik azokra kiválóbb képzettségöknél fogva hivatva vannak: úgy másrészt csak következetesség a közönség részéről, ha azon elv szerint: „ubi crescunt dona, rationes etiam crescunt donorum,“

— nagyobb fokozottabb igényeket támaszt az ilyenek szellemi productumai irányában.

Igaz ugyan, hogy a nagy közönség más és más szempontból nézi és veszi birálat alá az irodalmi termékeket; igaz, hogy annak sokszor mások szükségletei és mások igényei valamely irodalmi productummal szemben, úgy hogy nem ritkán a két urat szolgálni akarónak összeegyeztethetlen meddő szerepére vállalkoznék az olyan iró, aki a valódi tudomány czélját, az igazság felderitését, a közönség elfogult nézetei és igényeivel megegyeztetni és oly művet akarna produkálni, amely mindenkinek tessék; de ha valamely iró mindezen, akár jogos akár jogtalan igények és fokozott követelésekkel szemben, oly művel lép föl, amely egy illetékes és reputatiójára féltékeny forumnak nemcsak birálatát derekasan megállja, hanem annak dicséretére is érdemesittetik: úgy már e körülmény maga is elegendő garantiául szolgálhat arra, hogy azt absolut becsűnek tartsuk és azon termékeinkhez sorozzuk, melyek számot tesznek és nyereséget jeleznek az irodalomban.

A többivel azután nem kell, hogy gondoljon az olyan iró, a ki a tudományok igazsághű és hivatásos bajnoka. Valamint nem hajhássza az ilyen tudományos munkálkodásában a köznapi dicsőség gyorsan hervadó babérjait: úgy nem is veszi, nem veheti zokon, ha találkoznak, a kik az ő álláspontja és nézeteitől eltérőleg, más nézeteket vallanak, más álláspontra helyezkednek. Az ily iró, a becsületesen végzett munka megnyugtató öntudatában, az elágazó szellemirányzatok között és daczára: „profert de thesauro suo, nova et vetera," utat egyengetve az igazságnak, nem számitva a világ elismerésére és megelégedve, ha munkájával az igazság iránt elfogult embertársai közül csak egyet-kettőt is az igaz, helyes utra terelnie sikerül.

Dr. Bita Dezső, egyetemi hittanár, fent jelzett legujabb irodalmi termékével is, ily gondolkozású férfiúul,

a hittudomány és igazság ily hivatáshű munkása és bajnokául mutatja be magát!

Jeligéjéhez hiven: „Sokan nem ismerik a katholikus egyházat," — művét, Krisztusnak sokak által teljesen vagy részben félreismert szentegyháza érdekében irta, és annak isteni szervezetéről oly fenséges és megragadó vonásokban, oly szivmelegség és meggyőződésteljes ecseteléssel, oly hű szinekben festett képet nyujt, hogy emberileg szólva lehetetlen, miszerint művét valaki figyelemmel átolvasván, egy kis jóakarat mellett, a Krisztus által alapitott egyházat a katholikus egyházban föl ne ismerje, ennek igazsága és isteni eredetéről meg ne győződjék és iránta való szeretet és feltétlen engedelmességre ne ragadtassék.

Munkájának kitűzött és a bevezetésben markans vonásokban okadatolt közvetlen czélja: „Krisztus egyházának isteni jogon alapuló megmásithatlan szervezetét akép tárgyalni, hogy kitünjék, miszerint a benne levő isteni s emberi alkatelemeknél fogva az, valódi istenemberi társulat, melyben ugyanazon isteni rendelet folytán megmásithatlanul különbözik a tanitó egyház a tanulótól," — közvetve igen tapintatosan és korszerűen a napjainkban divatossá vált vallásszabadsági és minden isteni s emberi tekintélynek hadat üzenő rationalisticus és materialisticus tendentiák és utopiák, tehát korunk legvészesebb téves eszméi ellen fordul. És miután előbbi művében: „A keresztény vallás isteni eredete és szükséges volta, korunk tévelyeivel szemben. Budapest, 1875," — a „Demonstratio christiana"-ban kimutatta az úgynevezett természeti vallás elégtelenségét az emberiség czélja elérésére, és tudományosan bevitatta a természetfölöttinek szükségességét s ennek kapcsán a keresztény vallás isteni eredetét és szükséges voltát az emberi nem üdvére: jelen munkájában, amely műszaki kifejezéssel: „Demonstratio catholica"-nak szokott a theologusok által jelölteni, — kimutatja, hogy a Krisztus által, a megváltott emberiség világ végeig eszközlendő üdvözülhetése végett alapitott val-

lási társulattal, — egyházzal: a katholikus anyaszentegyház ugyanegy és azonos; mert a földön létező minden egyéb felekezetek és társulatok kizárásával, egyedül ezen egyház, amely magát keletkezésétől fogva Krisztus egyházának tartja, birja mindazon tulajdonságokat és jegyeket, melyek a krisztusi egyház természetében és lényegében gyökereznek és tőle elválaszthatlanok, és mert egyedül a kath. egyház szervezetében ragyog föl kizárólagosan, teljes fényében, az emberré lett Fiúisten istenemberi természete és istensége.

Ezt bebizonyitandó, — szerző, művét két részre osztja. Az első rész keretében, öt fejezet- és 43 §§-ban, a krisztusi egyháznak kül és belszervezetét, vagyis isteni alkotmányát fejti ki (12—253 ll.) A második részben, három fejezetben és 44—80 §§-ban, az egyház szervezetéből folyó tulajdonságok s jegyek feltüntetése és begyőzésével, nemkülönben ez utóbbiaknak a római kath. egyházra való alkalmazásával foglalkozik. Végül beszél az egyedül üdvözitő kath. egyházról szóló tan értelméről, a kath. egyházon kivül állókról, valamint a kath. egyháznak a többi keresztény felekezetek és az államhatalom irányában való viszonyáról (253—473 ll.) Az utolsó 474-ik lapon szerző felsorolja a munkája folyamában használt forrásokat.

Az egész mű, miként tartalmának imént röviden adott vázlatából kitünik, syllogismus alakjában van kidolgozva. A propositio majort képező alapgondolata: a megtestesült Igének, Jézus Krisztusnak, senki által józanul kétségbe nem vonható földi léte, világmegváltási s üdvözitési és egyházalapitási ténye. És mindaz, ami ez alapgondolat keretében felöleltetik: a majornak kidomborítása. „Az Isten fiának megjelenése a földön, — úgymond szerző — nem mulékony tünemény az általa hirdetett örök igazság igéje, nem csupán elhangzó szózat, mert a megtestesülés szentséges titkának méltósága maradandó eredményeket tételez föl. Jézus maga nyilatkoztatta ki, hogy ő az emberiség üdvözítésére szállott

alá a mennyből, hogy evangeliuma minden népeknek fog hirdettetni s hiveinél a világ végeig maradand. E czél elérésére társaságot akart alapitani, mely tanitását hiven megőrizze s általa az emberi nem üdvét a világ végeig munkálja.“

„A keresztény egyház léte — úgymond tovább — történeti tény és azért csak az iránt kell bizonyosságot szereznünk, hogy az az egyház, mely Krisztustól veszi eredetét, vagy legalább tőle származottnak vallja és állítja magát fölvihető-e J. Krisztus idejéig? Vagyis tulajdonképen az iránt kell tisztában lennünk 1. hogy a keresztény egyház Krisztus óta folyvást létezik és 2., hogy ezen egyház keletkezése óta mindig Krisztust vallotta alapitójának.“

E végből feltünteti szerző a Krisztus által alapitott egyház szervezetét, a melynek, mint isteni alapitója által az emberek üdvözitésére rendelt üdvintézménynek nemcsak az üdvözitendő emberek természetéhez alkalmazottan: láthatónak, a világ végeig fönmaradónak, de egyszersmind Krisztusemberi, hypostaticus személyességének tulajdonságait visszatükröztetőnek és az ember természetfeletti czéljához mérten, természetfelettinek kell lenni, úgy hogy a Krisztus által alapitott egyház, a maga hit s erkölcskincseivel, méltán mondható az emberek közt emberi alakban megjelent, folyvást megmaradó, mindig ujjászülető s örökké megifjuló Fiúisten megtestesülési folytatásának.“ — Továbbá beszél a Krisztusi egyház isteni s emberi alkatelemeiről, ezen elemek egyesülésének módjáról, egymáshozi viszonyuk és egyesülésök következményeiről. Bevitatja, kik tagjai és kik nem az egyház testének és lelkének vagyis a látható egyháznak és az egyház láthatatlan részének. Kimutatja, hogy a természetfeletti élet, mely az egyháztestének tagjait az isteni elem által tényleg eleveniti, as isteni gondviselés rendes törvénye szerint, csak az apostolság közreműködésével közöltetik és ennek kapcsán begyőzi, hogy az egyház

természetfölötti életében nem részesülhetnek azok, kik önvétkök miatt vannak az egyházon kivül.

Elmondja, hogy Krisztus Urunk egyházában hierarchiát alapitotta, melyet tanitói, kegyosztói és kormányzói hatalom és hivatással ruházott föl. Beszél különösen a Krisztus alapitott egyház hierarchiai tagjairól. Péter elsőségét az egyházban, jelentőségének megfelelő terjedelemben tárgyalja és azt minden oldalról megvilágitva, behatóan begyőzi. Feltünteti az egyház fogyatkozhatlanságát s csalhatatlanságát, mint a Krisztus alapitotta egyház szervezetéből folyó tulajdonságokat. Beszél tüzetesen és alaposan a pápai csalhatatlanságról. Végül a Krisztusi egyház jegyeiül e négyet: egységességét szentségességét, egyetemességét (catholicitását) és apostolságát győzi be.

Ez elszámlált s szerzőtől behatóan tárgyalt kérdések, melyekben a Krisztus által rendelt egyháznak, isteni alapitójától nyert istenemberi természetü szervezete, tulajdonságai, hivatását és czélját biztositó védvei, ismertető jegyei stb. . . oly logikai szép összefüggésben és egymásutániságban deríttetnek föl, s melyek tárgyalása közben már eleve, a fényével s melegével mindent elárasztó és éltető napként tünik minden jóakaratú embernek, Krisztus egyháza a katholikus egyházban, — e mű syllogistikus bizonyitásának major-ját, melyre azután a minorban szerzőnek röviden csak alkalmaznia kellett Krisztus igaz egyházának ismertető jegyeit a katholikus egyházra, miszerint bebizonyitassék az, hogy az isteni egyház négy főismertető jegye: az egységesség, szentség az egyetemesség és apostolisá gazon egyházat ékesiti, melynek látható feje a római pápa, ki sz. Péter utódja s J. Krisztus helytartója a földön. Amiből azután könnyü s önmagától folyó a következtetés, hogy egyesegyedül csakis ezen egyház, J. Krisztus egyedüli és igaz egyháza, melyen kivül más isteni egyház nem létezik, nem létezhetik, — következésképp azon vallás is, melyet ezen egy, szent, egyetemes és apostoli egyház

vall és hirdet, az egyedül igaz, isteni és üdvözitő vallás. A bizonyitás e neme hozza magával, hogy szerzőnek nem kellett az ugynevezett alaki hitszabály (regula fidei formalis) begyőzése számára külön fejezetet szentelnie, mint ezt egyéb theologok, más bizonyitási rendet követve, tenni szokták, mert miután bizonyitotta azt, hogy a katholikus egyház Krisztus igaz egyháza — ez által és ennek keretében be vannak vitatva mindazon igazságok, melyek a kath. alaki hitszabály czime alatt bevitattatni szoktak. És e bizonyitási mód azon körülmény által is ajánltatik, mert megegyezik a hitnek bennünk való eredetével. Hivő kereszténnyekké ugyanis a közönséges kegyelmi rendben, csak az egyház tanitásából és az isteni malaszt segitségével leszünk. Az egyház már az ujszövetségi szentirás előtt létezett, s ez az egyház elöjárói által lett a hivek számára irva, ugy hogy egyház nélkül szentirás sincs.

Jóllehet a mű minden része alaposan van kifejtve és bevitatva, mégis kiváló gond és előszeretet van forditva szent Péter primatusának, az egyház és a pápa csalhatatlanságának,mint oly kérdéseknek,kimeritő mindenoldalu megvilágitására, melyek ellen korunk tévelyei és elfogultsága leginkább irányulnak. „A pápai tévmentetség a hagyomány"-ban feliratú 54. §-ában, (337-ik s követk. ll.) hazai ősi bizonyságaink is vannak conpendióse idézve főmagasságu bibornok herczeg primásunk 1871-ik évi Kisaszszonyh. 8-án kelt nagy becsü dogmaticai körlevele nyomán.

Ennyit a mű tartalma és a bizonyitás módjairól.

Irálya a tárgy komolyságának megfelelően higgadt, erőteljes és a szükséghez képest majd tanitó majd védekező természetü, a legtöbb helyütt lelkesült és elragadó, és csak egykét helyen, hol az eszmék özönében a tanár — szerző munkája keretével nagyon számolni akart, kissé tultömött és nehézkesebb.

Az itt-ott előforduló sajtóhibák, a szövegből könnyen kijavithatók, mint pl. hitavallás-hitvallás (23. lapon), eszmét-eszméjét, előkért-élőkért (445. lapon) stb.

Mi ezen irodalmi nyereségnek tekintendő mű ismertetését csak a legőszintébb öröm kifejezése s azon azon forró óhajunkkal fejezhetjük be, hogy a tudós szerző mielébb és minél tovább láthassa hazánkban is az általa oly lelkesülten és oly szépen ecsetelt egyházat, életre kiható sokoldalu, áldásos és bőven gyümölcsöző működésével mindott érvényesülni, a hol földi viszonyaink meglazultak és megromlottak, a hol az egyház isteni, gyógyitó erejére van szükség.

ω.

Commentar über das Evangelium des hl. Lucas. — Von Dr. Paul Schanz, Prof. des kath. theol. Tübingen 1883. — Nyolcz. 568 l.

Már jó ideje, hogy kivált Németországban különösen a szentirási tudományok müveltetnek előszeretettel, ugy katholikus, mint protestans részről. Azt hisszük, hogy a kath. biblikusoknak szorgalmát és munkásságát épen azon tudat aczélozza, hogy ellensúlyozniok kell a prot. theologusoknak irodalmi működését. Egymást érik a commentárok a szentirás egyes könyveihez, egymásután jelennek meg kisebb-nagyobb biblikus dolgozatok nemcsak a folyóiratokban, hanem önálló füzetek alakjában is.

Dr. Schanz, a tübingeni kath. theol. facultáson eddig az ujszövetségi exegesisnek, legujabban pedig a dogmatikának és apologetikának tanára, miután már közzétette commentárjait Máté és Márk evangeliumaihoz, most kiadta a Lukácséhoz irt magyarázatát is. Ezen harmadik evangeliumot ő a synoptikusok közt a legjelentékenyebbnek tartja, nemcsak gazdag tartalmánál fogva, hanem a synoptikus kérdést illető egyes irányadó pontjai által is. Védi ennél is a „hypothesis usust," mely szerint Lukács használta Máté és Márk iratait, ámbár az ujabb jeles commentatorok, mint Schegg és Godet a „hypothesis traditionis" mellett foglalnak állást. És valóban, habár mindegyik evangelistának kell bizonyos relativ önállóságot vindicálnunk, mégis már a szentatyáknál általános a vé-

lemény, hogy Lukács Márk evangeliumát használta. Hogy azonban Mátét is fölhasználta volna, már nem oly könynyen bizonyítható be.

Feltünik továbbá Sz.-nek Lukács evangeliumában a szellemi rokonság sz. Pál tanításával, melyet a két férfiú közt volt benső viszony magyaráz meg. Azon megható, kedves részleteket, melyeket Lukács Jézus gyermekségéről közöl, s melyek csak nála találhatók, Sz. szerint, Szűz Mária elbeszéléseiből, ámde közvetve valaki által, meritette az evangelista.

Hosszasabb moralis, dogmatikus és paräneticus digressiókat nem igen tesz Sz., — noha ezt előbbi commentárjainál hiányul rótták fel neki; de ő utal a régi commentatorokra, kiknél ily digressiók bőven találhatók, s methodusával menti magát, mely szerint az egyes evangeliumok speciális czéljairól s egymáshoz való viszonyáról irván, nem akarja az egységet ily digressiókkal zavarni. Lehet azonban mindkettőt szépen egyesíteni, rövidebb dogmatikus vagy morális reflexiókat tenni s ezzel az egésznek történeti és nyelvtani interpretatiója csak nyerni fog.

Commentárját Sz. négy részre osztja, az elsőben Urunk gyermekkoráról és készületéről szól, a másodikban Jézus működéséről Galileiában, a harmadik részben utazásairól, végre a negyedikben szenvedéséről, haláláról és föltámadásáról. Előre bocsátja a bevezetésben a Lukács-evangeliumra vonatkozó kritikus jegyzeteket. — Nem tudjuk fogja-e Sz. a János-evangeliumot commentálni, mint a synoptikusoktól teljesen különállót, de tekintve Sz. jártasságát, szorgalmát a kutatásban, — ezt mindenesetre óhajtandónak tartjuk.

Dr. Kereszty.

VEGYESEK.

(Ő Emja adakozásai.) A főmegye elaggott papjainak segélyalapjához — melyhez Ő Emja már azelőtt is 25 ezer frtnyi összeggel járult — legujabban 100 ezer frtnyi alapitványt tett. Nem tehetjük, hogy az egész főmegyei papság nevében, de kivált azon szegény, törődött számtalan papnak nevében, kik Ő Emja fejedelmi alapitványának kamataiban részesülve, könnyebben fogják elviselhetni az agg kornak, vagy a betegségnek terheit, fel ne kiáltsunk a jótettek igazi Jutalmazójának trónjához: Retribuere dignare Domine omnibus nobis bona facientibus propter nomen tuum! Ő Eminenciájának egyéb kegyes adományai, melyekről a nyilvánosság a lefolyt fél év alatt hirt vett, következők: A magy. kir. honvédségnek Nyitra mellett létesitendő tábora költségeinek fedezésére 5000 frt; a főmegye szegényebb káplánjainak felsegitésére 5000 frt; a győri vizkárosultaknak 1000 frt; a sopronyi templomtorony épitéséhez 1000 frt; a csejthei iskolára 300 frt; a nyitrabajnai iskolára 200 frt; az esztergomi sz. Ferencz-rendiek templomára 200 frt; a nagyfalusi iskolára 100 frt; a pozsonyi oltáregyletnek 100 frt; a budai legényegyletnek 100 frt; a nógrádi gazdasági-egyletnek 200 frt; az ipolysági tűzoltóegyletnek 100 frt; a püspöki tűzoltóegyletnek 50 frt; az esztergomi tűzoltók betegsegélyző-egyletének 100 frt; a garam-szentgyörgyi iskolára 200 frt; a császkóczi iskolára 100 frt; a pozsonyi papneveldének 140 frt; a palásti iskolára 100 frt; az esztergomi sz. Anna-templomra 80 frt; a mogyorósi templom orgonájára 40 frt; az ipolyszécsénykei templom tornyára 84 frt; az okolicsnai templomnak 100 frt; a bakabányai tűzkárosultaknak 100 frt; a vagyóczi plebániaház javitására 80 frt; a kishártyáni iskolára 40 frt. Rhimani Lajos mossuli (Ninive) főesperesnek 200 frt.

(Megjelent.) Hitelemzésünk emelése. Irta Fonyó Pál kalocsai áldozár, tanár. Eger 1883. Szolcsányi Gyula bizo-

mánya. Nyolcz. 214 lap. Ára 1 frt. — A koszorúzott pályamunka oly jeles, hogy a hitelemző urak el ne mulasszák megrendelni. — 2. Karsch Lollion két munkája második kiadásban: „Materialismus, rationalismus és a kereszténység.“ Jutalmazott pályamunka. Nagyvárad 402 lap. — „Szent szakaszok magyarázata.“ Nagyvárad 1883. Nyolcz. 293 lap. Mind a két mű intentiók elvállalása mellett is megszerezhető. — 3. „A szentirásnak vallási régiségei. Vezérfonál egyetemi előadásokra és magánhasználatra.“ Irta Dr. Schäfer Bernát, fordította Péczeli Győző. Vácz. 1883. A hires Schäfer Bernát művének szorgalmas fordítása. — 4. Válogatott kath. egyházi beszédek gyüjteménye. Szerk. Dr. Pátkai Pál plebános. IV. kötet. Székesfehérvár 1883. Nyolcz. 119 lap. Evvel a mű be van fejezve. — 5. Emlékkönyv. Kiadta az esztergomi növ. papság magyar egyh. i. iskolája, alapittatásának 50. évfordulója alkalmával. Esztergom 1883. Nyolcz. 332 lap. Ára 1 frt. 20 kr. A díszes mű tartalmazza az iskola és papnövelde történetét; verseket és még két dolgozatot. — 6. A kath. egyház szertartási nyelve. Hittudori értekezés. Irta Dudek János nyitra egyházmegyei áldoz. papnöveldei tanár. Nyitra Nyolcz. 107 lap. Az egyház eljárását a nyelv dolgában szépen igazolja. — 7. „Roma vagyis az örökváros nevezetességei.“ Budapest 1883. Tájékoztató, ismertető füzet mely 63 lapon, igen élénk és érdekes vonásokkal ecseteli Róma nevezetességeit. A választék nagy tapintattal van összeállitva. A műemlékek, templomok, szobrok azon tömkelegéből van összeállitva, a mi legtöbb érdekkel bir. Ára 25 kr. 2 péld. 3 int. — 8. A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Irtak Reisenberger Lajos és Henszlman Imre. Kiadja a m. t. akademia Budapest. Ivrét 85 lap. Számos ábrával, melyek az ottani épitészeti kincsekre vonatkoznak. Itt olvastuk, hogy a nagyszebeni templomban tartott német lutheranus misék 1864 óta megszüntek. — 9. Ambátor az egyházi irodalmon kivül esik, de örömmel emlitjük a kö-

vetkező munkát. Quercus Haynaldiana, egyszersmind összes hazai tölgyfáink, Dr. Simkovits Lajostól (főreáliskolai tanár Aradon) Kalocsán 1883. Ivrét 8 lap, egy táblával. — 10. Virágcsokor a kath. gyermekkertből Hattler nyomán Tóth Mike J. T. A kalocsai egyh. hatóság jóváhagyásával Kalocsán 1883. Kis Nyolcz. 210 lap. Több képpel. Ára 50 kr. Megszerezhető Kalocsán a szerzőnél. Gyermeknek szebb ajándékot nem adhatunk. — 11. Sz. Ferencz atyánk harmadik rendjének kézikönyve. Ára 60 kr. Megjelent e rendnek regulája is külön lenyomatban. Ára 10 kr. Mindkettő erga intentiones is kapható Váczott. Karcsú A. Arzén, a sz. Ferenczrendi kolostor főnökénél.

(Kath. külföldi irodalom.) 1. Nomenclator litterarius. Recentioris Theologiae cath. theologos exhibens. Edidit commentariis auxit Hugo Hurter S. J. Oeniponte 1883. Libraria Wagneriana, Nyolcz. III. kötet 1. füzete 488 lap. A jelen mű a tridenti zsinat óta élt egyházi irók rövid életrajzát, munkáik sorozatát s itt ott jellemzéseket is közöl. A nagyobb szabásu irókat bővebben jellemzi. Irálya gyönyörű. A jelenfüzet is tartalomjegyzékkel van ellátva, hogy azonnal használhassák. Nemsokára megjelenik a végső füzet s akkor bemutatjuk az egész művet teljes fényében. — 2. Manna quotidianum sive preces ante et post Missiae celebrationem. Meditationes composuit Jacobus Schmitt in Semin. Friburgensi repetitor. Tomus I. Friburgi 1883. Herder. Nyolcz. 468 lap. Ára 3 márk. Három ilyen kis kötetből fog állani a mű, mely jeles kútfőkből meritve, nem csak elmélkedéket, hanem mise előtti és mise utáni imádságokat is tartalmaz nagy választékban. — 3. Die Andacht zum Herzen Jesu. Für Canditaten des Priesterthums. Von Noldin S. J. Innsbruck 1883. Rauch. Kis nyolczad. 250 lap. Tájékoztató értekezések a Jézus Szive ájtatosságról. — 4. Namens-Verzeichnis aller Apostolats — Vereine. Innsbruck 1883. Rauch. Nyolcz. 36 lap. Nem csak az 1856 óta keletkezett jámbor társulatok nevei

foglaltatnak e műben, hanem az ima apostolság legujabb szervezete is. — 5. Trauungsreden. Gesammelt von Mattner (boroszlói áldozár.) Breslau 1883. Gaerlich. Nyolcz. 314 lap. Van benne egynehány jeles is.

(Konstantinápoly) városában a Teri-Kevi városrészben lévő zárdatemplom, még mindig egélyes izgatottságban tartja a muzulman főváros lakosságát. Egyetemes kegy-hely, hova nemcsak katholikusok, hanem törökök, szakadárok, zsidók, örmény eretnekek, arabok, nestoriánok zarándokolnak. Mint Urunk születésekor, csak a jó akaratu embereknek adatott az égi kegy, de nem a farizeusoknak, most is minden őszinte lélek, Istent kereső sziv, az égi kegyek harmatát érzi, de nem a hitetlenek, ha esetleg megkeresztelték is őket. Gyógyulások is napirenden vannak, mert ha szemmel nem látnák a rögtöni gyógyulásokat, az átmenetek nélküli orvoslásokat, szóval ha mesterséges kegyhelyet alkotott volna bárki fia, régen elaludt volna az ügy, a mint elpusztul az emberek érdeklődése minden iránt, ami ephemer. A hitetlen lapok, mint illik is mesterségökhez — csúfot űztek a zarándoklatból, ilyen a „Stambul" és „Vakít" (az idő). Az utóbbi török ujság, több czikket közölt a Teri-Kevi eseményekről. Azon közben egy nagy ur (Effendi) neje a georgian szerzetesek templomában végzett ima után meggyógyult egy veszélyes szembajtól (ophtalmie,) mely az orvosok szereivel daczolt. Férje látva a rögtöni gyógyulást, oda üzent a Vakitnak, hogy menten hagyja abba czikkeit, „mert ha, ugymond, a *Mariem-anat (Mária anya) bántani fogja, felfüggesztetem* lapját." Azóta veszteg. Más lapok elhatározták az agyonhallgatást (organisant la conspiration du silence). Legtöbb volt a bucsus decz. 8-án, mert a bérkocsik, közuti pályák alig birták szállitani az embereket, a tömeg ajkán egy szó hangzott a Panaghia (egészen szent.) Négyezeren voltak azon napon az egyházban. Vanutelli Vincze volt apostoli delegatus háromszor hetenkint járt oda imádkozni. Egy basa is nejével járt a templomba

ájtatoskodni, harmadnapon egy nagy gyertyát ajándékoztak a papnak, s azt mondotta a nő: Vous prierez pour me morts. (Imádkozzék halottjaimért.) Tizenhat hónap alatt az imameghallgatás 500 emlékjele disziti a szentélyt, melyek közől sok, igen nagy értéket képvisel. Van ezek között 29 szem ezüstből, 44 láb, 18 fej, 16 kar, 24 fül, 19 kéz, 3 szem tiszta aranyból stb. Mint hogy az emberek nem hajlandók az adakozásra, s nagy szónoki előadás szükséges, hogy az emberek megnyissák a tárczát, — itt pedig naponta történnek adakozások törököktől ép ugy, mint keresztényektől, — nyilván ezek olyasmit kaptak Istentől, a mit hiába kerestek embereknél, t. i. gyógyulást, lelki békét, megnyugvást. (Annales.)

(*Salvation Army.*) „Az üdvösség hada;“ ez a czime azon vallási felekezetnek, mely most Francziaországban feltünést okozott (Armée du salut.) Keletkezett 1865. Angliában, szerzője William Booth, protestans lelkész. Czélja a jámborságra visszavezetni azokat, kik bűnre vetemedtek, s főképen az ivásnak adták magokat. Krisztus Urunk megváltói halálának emléke s a halál közelségének meggondolása által törekednek embertársaikban az üdvösséget előmozditani. Evégből vannak hirlapjaik s összejöveteleik. A papságot egészen mellőzik, mert azt akarják, hogy minden ember közvetlenül lépjen összeköttetésbe Istennel. Nem arra törekesznek, hogy más ker. községektől nyerjenek tagokat, hanem inkább csak arra, hogy a vallásilag közömbös, elvetemült, hitetlen embereket megtéritsék. Ezen hitelvök folytán nyerték meg Manning bibornok dicséretét. Egy ellenségök van csupán, a bűn, ezt minden áron legyőzni, legfőbb czéljok, törekvéseik netovábbja. A felekezet szervezete egészen katonás (innen származik nevök: az üdv hadserege.) Máris áll a had: 1200 tisztből és körülbelül 20 ezer katonából, Booth Vilmos a tábornagy, Katicza kisasszony a tábornagy leánya, egy szép 22 éves nő a hadsereg lelke. Ékesszólása, szépsége, rokonszenves arcza, hallatlan befolyást gyakorol a hadsereg tagjaira. Minden üldözés csak aczélositja erejét,

s olyannyira lelkesül, hogy vértanu tudna lenni a czél iránti tekintetből; rajongó alattvalói szintén készek eltűrni mindent, a vezér iránti lelkesedettségből. — A tisztek kötelessége vezetni az összejöveteleket, tartózkodni a szeszes italoktól, dohányzástól, burnótozástól, látogatni a korcsmákat, s ott a dőzsölő embereket módjával jó utra tériteni. A tisztek, ha nincs miből élniök, havi bért kapnak, ami 30 frank körül változik. A község jövedelme kis adózásból, s önkénytes ajánlatokból folyik be. 1881-ben egy millió vagyonuk volt. A tisztek egyenruhája fekete, nyakon S betű látszik; pajzsukon pedig: Salvation army. A felekezet tagjai Anglián kivül vannak Franczia-országban, Svajczban, Amerikában, sőt Indiában és Ausztráliában is. A párizsi őrnagy, Volmy rakparton lakik 187. szám alatt; van már 12 tisztje, (a két nemben,) kik már is körülbelül 400 katonát vezényelnek. Hetenkint ötször jőnek össze, istentiszteletre, mely 8 órától tizig tart. Minden pénteken van egy reunio a „szentek" számára, hol hihetőleg a vezénylet módozatai körül tanácskoznak. A közönséges összejövetelek alkalmával akárkinek szabad beszélnie, ezokon az asszonyok is prédikálnak. Azután van ének, melyet az egész közönség zengedez. A zenekiséret különös, ugyanis áll: hegedűből, gordonkából, zongorából, trombitából; nagyobb ünnepek alkalmával dobot is használnak. Elvégre az egész közönség térdre esik s kiki saját ihlete szerint imádkozik. Sokszor a megtértek is beszélnek, s mintegy nyilvános gyónást végeznek s kijelentik, hogy az üdvösség körébe tartoznak.

(A tervezett Lutherünnepély) tanulságos nyitányát Grotius Hugo születésének april 10-én háromszázados évfordulója képezhetné. Grotius képe világot vet a protestantismusra, a mint azt a legjelesebb keresztény szellemek fölfogták, s jóllehet kebelében születtek, önállóan elitélték. Grotius ugy, mindent fölkaroló tudományosságára, mint igazán keresztény lelkület és hivő meggyőződésre nézve társa és előde Leibnitznek. Szüle-

tett 1583. april. 10-én Delft Holland városában, eredeti neve de Groot; 11 éves korában már a leideni egyetemen tanult, hol Scaliger volt tanitója; 15 éves korában a borostyán diszité és 17. évében, mint jogtudor először ügyvédkedett egy pörös ügyben. IV. Henrik Franczia király „Holland csodájának" nevezé. Alkalma volt is merni és bámulni tehetségét, midőn mint követ járt el udvaránál, ugyan e minőségben tartózkodott ott később is Richelieu és Mazarin kormányzása alatt, a Svéd Krisztina ügyeinek vezetésével megbizatva. Különben a mozgalmas kor és különösen vallási és politikai pártviszályoktól zaklatott hazája, a legtevékenyebb élet mezejére hivta Grotiust, ki Oldenbarneveldt oldalán az erőszakoskodó Oraniai Móricz és a lelkiismeret szabadságát korlátozó kalvinista prédikárorok ellen merészen kikelt. Móricz fogságba veté a törhetlen jellemü férfiut és csak csel által szabadíthatták ki barátai; meghalt Rostockban 1646. auguszt. 28-án. Legnevezetesebb művei; de jure belli et pacis, mely soká a jog katekismusának egyik részét képezé, azután de veritatae christianae fidei. Nemcsak vallási viszály, hanem a nagy tehetségek sajátos mélyreható tekinte is ösztönzé és vezeté őt a kereszténység alapos megismerésére, melynek kifolyása volt a törekvés, a keresztény hitvallásokat egyesiteni és a megszakadt egyházi köteléket összefüzni. — A kinyilatkoztatásban és Jézus Krisztusban való erős, lelkes hitnél meg nem állt, hanem kereste és szükségesnek látta ezen hitnek külső társas megvallását, szükségesnek látta az egyházat, s a mi több, az egyház monarchikus szervezetét; azért Sz. Péter primatusát nyilván vallotta és az egyház szervezetétől elválaszthatlannak gondolta. A kath. egyházról méltányosan gondolkozott, s minél többet tanult, annál inkább közeledett feléje. E tekintetben mérvadó Rivet Leydeni tanár ellen intézett irata; ez Grotius ugynevezett „végrendelete." — Baumgartner itélete szerint, ez a vitázó Theologiának egyik legfontosabb okirata, apologetíkus tekintetben is figyelemre méltó.

Alig hagy kétséget az iránt, hogy Grotins szivében katholikus volt, s mint ilyen halt meg. — Szelleme mindenre kiterjeszkedett, ha még oly messze eső és különálló kérdések kerültek is szőnyegre, úgy nagyban vitatta, hogy Amerika Irland és Grönlandon át népesitetett be. Halála perczeiben csak az alázatos publikánus példáját tartá szemelőtt, a töredelem és alázat érzelmei közt adta ki lelkét.

(Olaszországot) az utóbbi időben két hires forradalmártól szabaditotta meg az isteni gondviselés; az egyik Alberto Mario, ki Lendinatában halt meg 57 éves korában, a másik jó barátja Alexandro Castellani, ki Portici mellett Vecchiano nevű villájában halt meg, 59 éves korában. Mindkettő elkeseredett ellensége volt az egyháznak s résztvett minden a pápa elleni összeesküvésben. Castellani különösen majdnem összes vagyonát forradalmi czélokra forditotta s Rómában szervezője volt az ugynevezett Circoli anticlericaliknak. Mindkettő elferditve Dante hires mondását a longobardi fogról („quando il dente longobardo morse la santa Chiesa.“ Parad. c. VI.) önmagát tekintette longobard fognak s minden eszközzel az egyház megrontására törekedett. Castellani legjobb barátjának a katholicismus dühös ellenségének, Alberto Marionak, egy elefántfogat ajándékozott, melyen a következő felirat volt: „Ime a fog, mely harapni fogja Pecci urat.“ „Ecco il dente che rodera il signor Pecci.“ És ezen fogat most Alberto Marionak koporsójára tették; harapása ugyan sohasem érte ez a pápát, hanem Mario gonosz nyelvén, mintha leülepedett volna gondolatai s szitkozódásainak piszokja, mert nyelvrákot kapott s legiszonyubb kinok között kellett meghalnia. Castellanit is elsöpörte a halál; ő sem élhette meg a forradalmi zászló kitüzését a vatikáni palotán, mire bérenczeinek nagy jutalmat tüzött ki. Az Unita Cattolica e két forradalmár elhunytát következő szavakkal kiséri: „A forradalom hizeleg magának, hogy fogja haraphatni a pápát, hanem el fog jönni az isteni gondviselés által meghatározott idő s el fog

jönni a foghuzó is, és a Depretisek, Baccellik, Gianuzzi, Savellik foga is rá fog kerülni koporsójukra, mint Castellani által ajándékozott fog Mario koporsójára tétetett."

(*La gerarchia cattolica*) czimű pápai névkönyv megjelent 1883. évre. — XIII. Leo a 263. pápa. A 70 bibornoki helyből 8 nincs betöltve. Leo már 20 bibornokot kinevezett. Legöregebb Bonnechose, 84 éves, legifjabb Czaczki, 49 éves, Svarzenberg a bibornoki kalapot immár 41 év óta viseli. A világ kath. püspökeinek száma 898. Leo alapitott 5 érsekséget, 19 püspöki széket, 9 apostoli helynökséget, 4 praefekturat. Következik a pápai kamarások, tiszteletbeli káplányok, stb., de ezek neveiben sok a hiba; régen elhaltak szerepelnek, élők pedig hiányoznak. A névtár magában foglalja a szerzetes rend főnökeit, a pápai követségeket s a különféle hivatalokat.

(*Apró hirek.*) A szalkai alesperesi kerület örökös misealapitványt tett Ő Emjáért, hogy hálaját kimutassa azon legujab adományáért, melyet az elaggott alsó papság javára tett. — Marburg-ban (Hessen) máj. 1. tartották az ottani gyönyörü góth izlésü templom felavatásának 600. évfordulóját. Ez Árpádházi Sz. Erzsébetnek legszebb temploma. Előadatott Liszt oratoriuma. Ezen alkalommal sok beszéd tartatott, maga a superintendens (mert a város protestáns, s birtokukban van a templom is) predikált de oly szépen, hogy a katholikusok is épültek rajta. — Északamerikában a katholikusok száma 6174,202 lélek; van 5870 templomuk. 6402 papjok, tehát 964-re csak egy pap. Minden felekezet között a kaholikusoknak legkevesebb papjok van. A quakereknél 35 lélekre esik egy pap, a vizbemeritőknél 54-re egy stb. — Daisenberger Alajos nyugalmazott oberammergaui plebános meghalt april 29-én, 83 éves korában ugyanott. Arról hires, hogy a passiójáték szövegét gyökeresen átjavitotta.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

KARMEL EGYIK DÍSZE.

(Folytatás.)

Herman megtérése nem volt titok barátjai előtt, sőt tudtak róla fivére s nővére is, csupán anyja előtt maradt az titok. Tünődött, ha vajjon felfedezze-e ő maga. Nővére visszatartotta attól, félvén, hogy anyja nem leend képes elviselni a hirt; mely pedig nem találta volna őt készületlenül, miután már férje is hallott volt valamit fia megtéréséről, egy névtelen levél folytán. Herman nővérét, férjezett R. asszonyt nagyon meghatotta fivérének megtérése, „ő nem mer — mondja róla Herman —jelen lenni valamely keresztelőnél, nehogy az erőt vegyen rajta, pedig ő mitsem akarna tenni férje beegyezése nélkül.“ Herman válaszolá neki, hogy tizenhárom millió lélek imádkozik az ő, meg a család megtéréseért, értvén a bold. Szűz szeplőtelen szivének társulatát, melynek imáiba övéit ajánlotta volt.

Meglátogatta anyját hetenkint s ebédelt nála, ebéd után zongorázott, a fiatal nép tánczolt a zene mellett, a családi viszony szivélyes volt. Cohen asszony — mint emlitők — már sejtett valamit fia megtéréséről, de bizonyosságot csak St. Viktor asszonytól nyert, ki magára vette, hogy őt fia megtéréséről értesiteni fogja. Cohen asszonyra a hir nem hatott különösen, mert nem hitte, hogy H. megtérése komoly legyen.

St. Viktor asszony megtérése után, Herman megvált Albert barátjától, ez hugának megtérése fölötti boszuságában hátat forditott Hermannak. Az egyetemutczában egy magán szobát bérelt, és e szerény hajlék rövidre bölcsője lőn egy fönséges műnek: az oltáriszentség éjjeli imádása müvének. Herman egyik barátja ekkép irja le a mű keletkezését: „A buzgó convertita, ki szerette felkeresni ama helyeket, hol az oltári szentség kitéve volt, betért egyik délután a karmelszüzek kápolnájába s a szentségtartóban kitett Üdvözítőt imádta, nem számlálván az órákat késő estig maradt ott. Ez november hóban volt. Egy nővér már jelt adott a távozásra, hogy elzárja a kápolnát. Herman mondá a nővérnek: „Én majd ama nőkkel távozom, melyek még imádkoznak.“ — „Ámde azok egész éjjel nem távoznak“ — vala a válasz. A nővér eme válasza Herman előkészitett szivébe termékeny mag gyanánt esett: megfogamzott benne az éjjeli imádás terjesztésének eszméje. Elhagyván a kápolnát, egyenesen de la Bouillerie abbéhoz tartott. „Uram — ekkép panaszkodik neki — nekem távoznom kelle a kápolnából, hol a nőknek szabad egész éjjel az oltári szentséget imádniok.“ — „Ám találjon férfiakat — válaszolt az abbé — kik készek ama nők példáját követni, és mi szivesen megadjuk az engedélyt.“ Herman mindjárt más nap talált rokonérzelmü lelkeket. Az első, a ki aláirta magát, Asnarez lovag, ezelőtt spanyol diplomata volt. Herman a spanyol nyelvet tanulta tőle. Második volt Cuers Rajmond gróf, sorhajó kapitány. Ezekhez még mások is társultak s 1848. november 22-én tizenkilencz tag gyült egybe Herman szerény hajlékában, de la Bouillerie abbé elnöklete alatt. A társulat czélja, az alapító okmány szerint, az oltáriszentség éjjeli imádása s Jézus megkövetése azon megbántásokért, melyekkel az emberek illetik. Ime ez volt szerény kezdete a

társulatnak, mely ez idő szerint, Franciaországban ötvennél több egyházi megyében elterjedt s gazdag forrása a kegyelemnek. Az első éjjeli imádás megtartatott 1848. dec. 6-án és pedig a Notre Dame de la Victoire czimű egyházban. A további imádás a marista atyák kápolnájába tétetett át, nehogy az előbbi templomban a plebániarend zavartassék.

Herman mindinkább szeretett volna már szerzetbe lépni, de még harminczezer frank adósság nyomta, amit előbb letisztáznia kellett. Hogy megszerezze az összeget, dolgozott buzgón s megvont magától minden örömet. Miután ekkép szerzetbe nem léphetett még, akart legalább a világtól elvonulva élni. Ezokért könyörgött a marista atyáknak, engednének át neki házukban egy szobácskát, hogy igy az imádás kápolnájának közelében lakhassék. Az atyák engedtek kérésének és ő 1849. febr. 19-én bevonult a kolostorba két társával: Cuers gróf kapitány — és Fage Károly, ki a hadügyminiszteriumnál alkalmazott hivatalnok volt.

E három férfiú életén épült az egész kolostor. Életmódjukról ezt irja az egyik szerzetes: „Senkinek sem volt szabad felszolgálni nekik, ők még eledelöket is maguk készitették, de milyen eledelt! Esetleg láttuk egyszer ebédjöket és én mondhatom, hogy abból legjobb étvágy mellett sem birtam volna valamit izlelni. Előttünk el nem titkolhattak mindent, maguktartásuk főleg a kápolnában épülésünkre volt. Senki sem képezhet arról fogalmat magának, látni kellett őket. Annyira magukba voltak térve, hogy nem láttak, nem hallottak semmit, a mi körülök történt, mindig elmélkedésekbe voltak merülve, sőt néha ugy látszott mintha magukon kivül ragadtattak volna el. Az oltáriszentség iránti túláradó tiszteletökben méltatlan dolognak tartották, a tabernaculumnak hátat forditva kimenni a templomból. Ennélfogva mélyen meghajtván magukat, visszafelé lép-

delve hagyták el a kápolnát és mivel a tér szük volt, megtörtént, hogy egyik a másikba, vagy a padokba ütköztek. A jelenet tanui sokszor nem tarthatták a nevetést, de embereink annyira belemélyedve voltak Isten jelenlétébe, hogy a nevetést észre sem vették."

A maristák házánál irta Herman a bold. Szűz tiszteletére szerzett énekeknek dallamát, mire a következő eset szolgáltatott alkalmat. Egy apácza, névszerint Fougerais Paulina, hosszabb ideig a betegszobában tartózkodván, irt több éneket Mária tiszteletére. Neki a költészetre való hajlama mellett, tehetsége is volt. Felüdülve, félretette az énekeket, melyek azután hét évig elfeledve hevertek. Ekkor Fougerais nővér segíteni akarván egy szerencsétlen családon, visszaemlékezett költeményeire. „Megvannak ugyan — igy szól egy másik nővérhez — a költeményeim, de vajjon mi hasznát vehetnék azoknak?" A főnöknő értesülvén a dologról, maga is érdeklődött Paulina nővér szeretetműve mellett. „Volna csak valaki — mondá a főnöknő — a ki megirná az énekek dallamát, már t. i. neve is volna a zenevilágban, akkor az énekek hamar elkelnének. De hol van ilyen művész?" Esetleg a maristák főnökétől kértek tanácsot az apáczák, mitsem tudván arról, hogy az ő házuknál ily művész tartózkodik. Hogyan találkoznak az isteni gondviselés intézkedései! A könyörület müvéből keletkeztek a gyönyörű, gyöngéd dallamok Mária tiszteletére.

Herman annál készségesebben vállalkozott a dallam megirására, mert lelke forró kivánsága volt, hogy első vallásos zeneművét az Isten anyjának szentelje. A harminczkét éneket magában foglaló gyüjtemény megjelent 1849-ki május hó elején. Fougerais nővér tökéletesen czélt ért, a szerencsétlen család kivolt ragadva a nyomorból. Herman munkájáért semmi dijt sem követelt, csupán egy ingyenpéldányt kért, ezt sem a maga, hanem nővére számára, „kit én forrón

szeretek — úgy mond — és kit még mint hitetlent visszahagytam a világban."

Míg a dallamokat irta, egyidejüleg buzgón készült a hangversenyre, melyet sz. Caecilia termében adandó vala. Ennek eredménye lehetségessé tette neki letisztázni valamennyi adósságait és igy szétrobbantani a kötelékeket, melyek őt még a világhoz kötötték. A hangversenyről ezt mondja föntebbi tanunk, a marista szerzetes: „Herman" kivánta, hogy elkisérjem a hangversenybe. A benyomást, a sikert leirni lehetetlen, ő maga magát felülmulni látszott, a terem szinte rengett a lelkesedés tapsaitól. Ha hallgatói sejtik vala, hogy ez Herman utolsó fellépése: úgy tapsuk határt nem ismert volna. A hangverseny után felkeresett a kisebb teremben, hova én visszahúzódtam. Tárt karokkal felém jöve mondá: „Ah, most valahára mindenkorra szakítottam a világgal, mily boldog érzettel küldém végbucsúmat!"

Adósságainak letisztázása után Hermant mi sem tarthatta többé vissza a világban. Csupán arra nézve nem volt még tisztában magával, világi, vagy szerzetes pap legyen-e? Egy nap Lacordaire-től kérdé, lépjen-e szerzetbe? Ez viszont kérdé tőle, érez-e magában annyi lelki erőt, hogy ha arczába pöknek, szó nélkül elviseli? „Igen" — felele Herman. „Úgy hát szertetes legyen" — válaszola a nagy nevü dömés. De most melyik szerzetet válassza? Már sz. Domonkos harmadik rendjének tagja volt, azon rendnek, melyet előtte már annyi müvész felkeresett volt. Tehát dömés akart lenni. Ámde, ha nem is egyenesen, legalább közvetve Karmel rendjébe hivatottnak látszott. Igy megkeresztelése alkalmával a megszentelt scapularét kérte adatni magára; naplójegyzetei után pedig tudjuk, miszerint de la Bouillerie abbé megigérte neki, hogy számára maga idején a Karmelrendbe való felvételt közvetiteni fogja. Herman elméjében forgatván ez igéretet, buzgón olvasta sz.

Teréz müveit, naplójának csaknem mindegyik lapján találunk e müvekből elköncsönzött gondolatokat. 1849. pünkösd előtt lelki gyakorlatokat tartván, olvasta ismét a keresztről nevezett sz. János, sz. Teréz segédtársának iratait. Nehány nappal a lelki gyakorlatok után találkozott egy karmelita atyával az ageni kolostorból. Miután ezt a rend s annak állapota felől kikérdezte volna, elhatározá magában, hogy miután még némely lelki vezető tanácsát kikérte volna, e kolostorba megy és a felvételt kéri. Julius 15-én búcsút vett anyjától, kijelentvén, hogy hosszabb utra indul, hogy jövőjét illetőleg komoly elhatározást kell tennie, a mihez nyugodt meggondolásra van szüksége. A jó anya sejté, hogy fia örökre készül őt elhagyni. Következő nap kiment két más gyermekével a pályaudvarra, hogy Hermant még egyszer lássa és ha lehet, visszatartsa. Herman a nap hevében gyalog jött ki, szerényen öltözve, tarisznyáját a kezében hozva. Ennyire kivetkezte a hiu müvész a földi embert, ennyire tudta már gyakorolni az önmegtagadást! És mily lelki erő kivántatott hozzá, keresztül esni a végbucsún, az örök elválás perczein ingadozás nélkül! A közös bucsuzás megható s nehéz volt. Cohen asszony még egy hajfürtöt metszett le emlékül fia fejéről, a mit ez készségesen engedett. Herman julius 19-én, Illés próféta ünnepének előestéjén ért Agenbe. Illés próféta a Karmelrend eredeti alapitójának tartatik.

Nehány nappal utóbb Herman ezeket irja Fougerais nővérnek: „Itt egy kies magányban, két vértanu itt tartózkodása által megszentelt remeteségben lakom. Ide menekült valaha Agen első két püspöke, (sz. Caprais és Vincze) s őket követé a remeték egész hierarchiája, folytatván az e sziklákba vájt üregekben az isteni tiszteletet. A katakombákban, az első keresztények korában véljük találni magunkat, midőn ez üregekben a sz. miseáldozatot üljük. Ez a némaság,

ez a szegénység, ez a tökéletes lemondás Istenhez viszi fel a lelket.“

A még csak imént telállított ageni kolostorba végzett ujonczok küldettek bölcsészetet s hittant hallgatni. A Karmelrend még csak kevés évvel ezelőtt lett visszaállitva Francziaországban és pedig Domonkos atya, menekült spanyol karmelita buzgólkodása folytán. A rendnek Spanyolországban történt feloszlatása után Domonkos Francziaországba jött és ez idő szerint tartományi főnök volt. Örömmel fogadta Hermant, maga vezénylé lelki gyakorlatait, ő az első pilanattól kezdve atyai szeretettel karolta fel a lángoló rendjelöltet és a lelki gyakorlatok bevégzése után elküldé őt Brousseybe, az ujonczok házába. Ámde Herman, mint megtért zsidó, csak az általános rendfőnök felmentése mellett vétetett fel, a felmentést tehát be kelle várnia. Addig is buzgó ima és sz. elmélkedés által készült a felvételre s tudósitá családját elhatározása felől. E gyöngéd levélben vázolja nekik a rendet, melyet visszavezet még az ótestamentomra, a mi által nyilván érdeklődésüket kelteni akarta; azután leirja az életrendet, a fegyelmet, többi között ezt irván: „A szigorú karmeliták a rend eredeti szigorához alkalmazkodnak, soha sem élnek hússal; télen nyáron sarutlan járnak; bőjtölnek csaknem egész éven át; puszta deszkán feküsznek, lepedő, derékaly nélkül; vastag szűrbe öltöznek; nem viselnek fehérneműt, csupán betegség esetén; hallgatnak csaknem szüntelen; felkelnek éjszaka zsolosmára; elmélkednek éjjel nappal az Ur törvénye fölött. E szerzetesek rendesen hegyekben laknak, de városok közelében, hogy ha kivántatik tőlök, lelki segítségre lehessenek. A sarutlan karmeliták a magányban maradnak, melyet csak akkor hagynak el, ha gyóntatni, misézni, prédikálni hivatnak. Ezután ismét visszatérnek hat láb hosszú s ugyannyi széles czellájukba. Az enyém körülbelül öt láb széles s hét láb hosszú, de én benne boldo-

gabbnak érzem magam, mint ha a tuileriák nagy termében, vagy a sz. pétervári császári palotában trónolnék.“ Továbbá irja: „Örülnék, ha atyámat pályámról értesitenétek. Ő erre már elvan készitve levelem után, mennyire fog csodálkozni, hogy fia sarutlan jár mint kolduló barát, de fölöttébb megelégedett. Mi csak felebarátaink könyörületéből, azaz alamizsnából élünk és mi erre büszkék vagyunk. Jön egy nap, amikor majd ti is érteni fogjátok ezt.“

A rend főnökei tartván attól, hogy Herman az ünnepelt müvész, a világ fia, nem lesz állhatatos hivatásában: megtagadták a felmentést. A megtagadás fájdalommal tölté el lelkét, de ő bizván Istenben, nem csüggedett semmit, hanem még az nap utra kelt, hogy Gaetában a pápa lábaihoz vesse magát, tőle kérendő azt, a mit rendfőnökök megtagadtak tőle. A Marseilleből indult hajón, a harmadik helyre váltott jegyet, mindamellett ráismert nehány ismerőse az első helyről, körül fogták s igyekeztek őt visszahívni a világba, de hasztalan. Kérésökre zongorázott nekik még Genuában is, de elhatározásában tántorithatlan maradt. Szept. 12-én Rómába ért, hol ép az időben a Karmelrend főnökei általános káptalanra valának egybegyülve. Nem vezette-e itt is Hermant nyilván az isteni gondviselés? Azonnal benyujtá kérelmét és szept. 14-én tartott ülésben általános szavazattöbséggel kedvezőleg döntetett el számára. Még az nap irja barátjának, Cuers grófnak: „A pápa közbevetése nélkül is rohammal nyertem el ügyemet. A szentséges atya jelenleg Nápolyban van s nekem huszonegy napi veszteglést (quarantaine) kellene tartanom, hogy hozzá jussak. Igy lekell mondanom a szerencséről, hogy lábát csókoljam.“

Jóllehet Herman a Scala kolostorban a legszivélyesebb vendégszeretetnek örvendett, még sem volt maradása az örök városban, boldogsága Broussey-felé húzta őt, tizenkét napi mulatás után távozott,

hogy Brousseyben mielőbb megkezdje ujoncz idejét. De ha Herman Rómában nem is szentelt időt a jeles szentélyeknek, a régi Róma romjainak, a műnevezetességeknek: valami iránt mégis élénken érdeklődött és ez az éjjeli imádás volt. Cuers barátjának ezt irja: „Én számodra Brunnels urnál (Marseilleben) visszahagytam jegyzékét ama számtalan teljes és részletes bucsúknak, melyeknek az éjjeli imádás anyatársulata Rómában örvend. Érintkezésbe léptem az igazgatósággal, virrasztottam egy éjszaka az oltáriszentség imádásában s megtettem a kellő lépéseket, hogy a párizsi társulat az anyatársulattal canonszerűleg egyesittessék, miszerint igy a párizsi imádók s jótevők is részesüljenek mindama bucsúkban, melyeket a pápák az anyatársulatnak engedtek.“ Ezekután elbeszéli, mint végeztetik Rómában az éjjeli imádás s kijelöli azt, a mi Párisban is alkalmazható volna. Szept. 30-án Brousseybe érve, október 6-án felvette a Karmelrend öltönyét.

Két éve, hogy Herman megkeresztelkedett. E rövid idő alatt látjuk, mily csodálatosan munkálkodott benne a kereszténységben nyert malaszt, mily hősies erővel ruházta őt fel. Ő közreműködvén a malaszttal, leküzdi magában a régi embert, összes szenvedélyeivel s vágyaival; kibontakozik hősiesen a kötelékekből, melyek még a világhoz, a családhoz füzik s mennél inkább kibontakozik a föld porából, annál inkább átszellemül, annál magasabbra emelkedik, mint a sasfia, a mennyei körökbe. Él már benne Krisztus. Az oltáriszentség, mely megtéritette, az ő élete; ennek szolgálatába lépni, lelkének egyedüli vágya lett. És hogy méltó legyen, majdan kezében az áldozat, azért maga is áldozat, tökéletes áldozat akar lenni. Ezokon választja a szigoru Karmelrendet, mely tökéletes exinanitiója az embernek. Átlépte a küszöböt, kezdődik az áldozat.

III.

Herman beöltözésekor Ágoston Mária nevet kapott, de SS. Sacramento praedicatummal, ezután mi is Ágostonnak nevezzük őt. A világ most már eltörpült előtte, maga is a megsemmisülést, az áldozatot áhitozza. Czellájának összes butorzata egy puszta deszka, melyen fekszik: de ő örömest nélkülözi a puha tollú ágyat, a salon kényelmes butorzatát. Az ebédlőben, melynek rideg falait csak egy feszület ékíti, közönséges agyagtányér, fakanál, faevőeszköz tétetik elébe, az eledel pedig főzelék s gyümölcsből áll, épen csak sátoros ünnepeken hal tétetik fel: de nem kivánkozik a párisi fényes ebédlők választékos étlapja után. Ki ezelőtt az éj nagy részét játszva, dőzsölve töltötte, most felkél éjfél után a harangszóra és a tél ridegében indul sarutlan a hideg kápolnába, két órai zsolozsmára s elmélkedésre. Megmeredve tér vissza, s didereg a puszta deszkán. A világban megszokta a dicséreteket: most a kereszttel vállán letérdel az ebédlő közepén s vádolja magát nyilván a fegyelem ellen elkövetett hibáiról, szótlan fogadván előljáróinak intelmeit, pirongatásait. A világban kedve, szeszélye szerint rendelkezett az idővel: most bevan osztva minden órája a rend szabályai és az elüljárók akarata szerint. Mi nagy külömbség a mult meg a jelen között! És mégis boldognak érzi magát, mint még soha ezelőtt. „Nem vagyok képes — mondja egyik levelében — leirni boldogságomat. Angyali toll kell hozzá, leirni élveit a benső életnek, melyet itt az ujonczházban élünk. Mindig az oltáriszentség jelenlétében vagyunk, menten minden olyas foglalkozástól, mely a lelket szórakoztatni, és az örök igazságok fölötti elmélkedéstől elvonni képes lenne. Megfeledkezve a földről, imádjuk szakadatlanul a szerafok s cherubokkal a bárányt.“ A szabály szigorát Ágostonunk hatványozza még szabad akaratából. A silány borsólevesbe aloét

kever, hogy a leves ize annál kellemetlenebb legyen. A folyosókat söpörni, az árnyékszékeket sikálni megkülömböztetésnek veszi, mert e szolgálatot a házfőnök is végzi. Legnagyobb áldozatába került lemondani a dohányzás, a burnótolás és a kávé élvezetéről. Az ezektőli tartózkodás káros következményei csak a fogadalmak után valának egész mérvben észlelhetők, amiért is az orvos rendelé, hogy Ágoston visszatérjen régi szokásaihoz és csak lassan-lassan szokjék el az egyesektől. Valamennyi közül csak a burnótolást tartotta meg.

Az egyetlen kedvezmény, a mit kikért magának, az volt, hogy az oltárhoz legközelebb fekvő czella engedtessék neki. Lelkének élete, az ő szivének erőssége az oltáriszentség volt. „Én az égben vagyok — irja Cuers barátjának — gondold csak, a tartományi főnök megengedte, hogy junius hó folytán naponta áldozhassam Jézus szentséges Szive tiszteletére.“ Lelkének volt is szüksége a mennyei erősitőre, ugyanis julius hó folytán eljött anyja, nem más szándékkal, minthogy elkövessen mindent, miszerint fiát viszszahozza a világba. Ágoston ismerte a kisértés erejét, az anyai sziv, az anyai könyek hatalmát s tartott tőle, hogy lelke nem lesz elég erős, ellentállni anyjának. Ezokon arra kért engedélyt, hogy anyjának eljövetelét megelőző napon a fogadalmakat titkon letehesse. Igy elkészülve, nyugodtan s erős lélekkel fogadta anyját. Ez fia látására elalélt. Ágoston, anyját átkarolva, forró öleléseivel magához téritě őt s mondá neki: „Anyám, ne búsulj, én boldog vagyok.“ Midőn Cohen asszony fiát másnap ismét meglátta, e szavak törtek ki belőle: „Oh fiam, mennyire elcsufítottak e csunya szűrrel, e saruval, e lenyirt fővel!“ De azt is mondotta: „A szegény fiú még sem látszik oly boldogtalannak lenni, amint én képzeltem“. Ágoston a tiz nap alatt, melyeket anyja ott töltött, nem szünt meg, reá oktatva hatni s őt a keresztség

fölvételére buzditani, de hasztalan. Aug. 8-án irja Cuersnek: „Anyám meg nem tért, de meghatva távozott innen. Családja visszatartja őt. Oh család, te örökre ellensége maradsz az Isten iránti erőslelkű áldozatoknak!“

Miután Ágoston 1850. okt. 7-én letette az ünnepélyes fogadalmakat, Agenbe küldetett hittant hallgatni. Itt teljes buzgalommal neki feküdt az elkésett tanulmánynak s képes volt roppant szorgalma s fényes tehetségeinél fogva rövid hónapok alatt elsajátitani azt az alapos, tiszta tudományt mely őt soha sem engedte eltérni az ujitások terére, hova őt gazdag s fényes képzelete s első nevelésének reminiscentiái oly könnyen terelhették volna. Ha szemmel tartjuk, hogy Ágoston megtérése után sokat buvárkodott vallásos könyvekben, sokat elmélkedett, sokat meritett imáiból és az olt. szentség imádásából, hogy folytonosan érintkezett kitünő papokkal: úgy könnyen megfogjuk érteni, mint volt lehetséges, hogy rövid idő alatt oly előmenetelt tett a szentek tudományában.

Szórakozásul megengedtetett neki a zene, a kápolnában a harmoniumot müvészileg kezelé az isteni tiszteletnél, ez időben szerzé az olt. szentségre irt magasztos hymnusok gyüjteményét, zenészeti müveinek fényét. Az ihlett előszóban, melyet a gyüjteményhez irt, lelke túláradoz hála és boldogságban. Angyali, nem emberi érzelmek ezek. 1851. april 2. papnak avattatván, azonnal első prédikációjában az olt. szentségről és a gyakoribb áldozás malasztjairól értekezett. A mi életét képezé, azt hirdeté legörömestebb.

Pappá szenteltetése után nem maradt elrejtve a zárda falai között, a gondviselésnek más terve volt vele. Kitünő szelleme, szerzetesi tökéletessége Isten dicsőségeért buzgó lelke arra képesitették, hogy hóditásokat tegyen az Isten országa számára. A Francziaországban még csak imént visszaállított

Karmel-rendnek pedig igenis előnyére volt, hogy ily kitünő egyéniség által megismertette magát, rokonszenvet, elismerést keltett maga iránt. Ágostonnak, eltekintve jeles tulajdonaitól, még nagy neve s előnyös összeköttetései is voltak a világban s jelesül az előkelő körökben, a mi ismét magának a megtelepedő rendnek előnyére szolgálandott.

Mind e tekintetek által indittatva, az elöljárók tágabb tért, szabadabb mozoghatást engedtek Ágostonnak a külvilágban. Nem hogy maguk küldték volna ki a világba: a világ maga kereste, követelte őt, a rend elvégre meg nem vonhatta a világtól az apostolt. És ő csakugyan apostollá fejlődött ki mindinkább. Alig hogy elterjedt hire első szónoklatának, alig hogy köztudomásuvá vált első téritési müve, máris meghivást kapott városról-városra, hogy szónoklata s példája által épitsen s lelkeket nyerjen Istennek. Fellépése maga már hóditás volt. Amint ezelőtt utazott, mint művész, úgy ezután utazni látni fogjuk őt mint a lelkek apostolát, és amint hóditott azelőtt a zene — úgy ezután hóditani látni fogjuk őt az élet szavának és az épületes példának harmoniája által. Papi élete szakadatlan, megfeszitett, felemésztő munka volt a lelkek üdveért. Exultavit ut gigas ad currendam viam s pályafutása valóban óriási munka volt. Megosztá, felemészté magát apostoli buzgóságában.

Amennyire érdekes, szintannyira hosszadalmas volna, az ő egyes müveit, azoknak indokaival s körülményeivel együtt megismertetni. Ezt a kimért tér nem engedvén, szoritkoznunk kell műveinek együttes áttekintésére, hogy azokról legalább általános képet nyerjünk. Bámulatos munkássága leginkább e négyre irányul: apostoli prédikálására, téritéseire, zárdák alapitására, az éjjeli imádás terjesztésére.

1852-ki junius hó végével az ujabban megnyitott carcassonei kolostorba hittani tanulmányainak

folytatása végett küldetvén, itt sz. Teréz ünnepén rendkivüli hatással szónokolt. Eleven, szingazdag, szeretettől lángoló szavaival meghóditotta hallgatóságát. Pedig nem volt szónok az ékesszólás követelményei szerint; nem keresett elegantiát szavakban, nem műszerű alkotást beszédjében: hóditó ereje abban állt, hogy tudott világos érveléssel meggyőzni s átérzett meleg szavaival sziveket lágyitani. Beszédjeiben sokszor visszatért önnönmagára, előbbi rendetlen életére, majd a megtérés malasztjára, nem hogy magáról szóljon, hanem hogy Isten irgalmát hirdesse, és az önnönmagáról vett példa kimondhatatlanul hatott a bünösökre. Mielőtt hozzáfogott beszédjeihez, huzamosan elmélkedett és imádkozott: ima s elmélkedésből merité hóditó erejét.

Ezentul élete szakadatlan prédikálás volt, buzgalma s eredményei bámulatosak. 1852—1853-ban bejárta prédikálva déli Franciaországnak csaknem valamennyi városait. Megjelenése egyes városokban eseménynek nézetett, beszéltek róla a nyilvános lapok. Lyonban jótékony czélra prédikált, (Franciaországban nem szokatlan dolog.) Az eredmény hat ezer frank volt, Bonald bibornok-érsek annyira méltányolta a jeles szónokot, hogy megkereste a tart. főnököt, engedné meg, miszerint Ágoston atya a a város valamennyi plébániáiban prédikálhasson.

Lyonban meghivást kapott Genfbe, a májushavi prédikációk megtartására, szivesen vállalkozik. „Bár képes volnék — mondja egyik levelében — jóvátenni a botrányt, melyet e városban valaha adtam!“

Avignon — Marseilleben hódit úgy mint Lyonban. Marseilleben ismételve lép fel. A püspök, ki mindenkor jelen volt, a prédikációk befejezése után átölelte őt, csókkal illette és e szavakon fejezé ki köszönetét: „Legyen áldva a jóért, a mit velem mivelt. Önnek szavai lelkem mélyébe hatottak, ott akarom megőrizni azokat éltem végpillanatáig.“

Ezután Toulonban szónokol, a székesegyházban, hasonló eredménynyel. De a sok utazás és a megfeszités erőt vesznek egészségén és az orvos parancsára kénytelen volt lemondani a genfi májushavi prédikációkról. 1853-ki april 30-án irja: „Prédikáltam Beziers- Montpellier- Avignon- Toulon- Marseilleben. Jézus megáldotta munkámat itt úgy, mint Lyonban.“ Ideges fejbaja oly mérveket öltött, hogy az orvosok tökéletes nyugalmat irtak elő neki s elküldték tengeri levegőre, Hyers közelében. Itt heves fájdalmakat szenvedett, de ezek közepette vigasztalá az, hogy a fréjusi püspök megengedte neki, hogy az oltáriszentséget lakában tarthassa. Betegsége daczára egy nap sem mulasztotta el misézni, jóllehet csak az egyik lábára támaszkodhatott, a másik beteg lévén. „Én a a kereszten függök — irja junius 23-án — de ennek daczára kimondhatatlanul boldog vagyok. E perczben ágyamon fekszem, lábam sebes az ujhegytől egész a térdig . . . de én itt tündéries vidékben vagyok,“ melynek szépségét azután elevenen festi. Egy hó alatt mitsem javulván itt, az orvosok Baguéres de Bigorreba, a pyrenei hegyekbe küldték. Itt meglátogatta őt tart. főnöke. Miután a la salettei bold. Szűzhöz egy kilenczedet megtartott volna, augustus végén visszatér Carcassonne-ba, némi javulással. 1854-ki böjtön azonban képes volt már megtartani a böjti sz. beszédeket Pamiersban. Husvét csütörtökén gyermekeknek prédikált Lyonban. Alig hogy bevégzi beszédjeit, Párizsba indult, hol april 24-én sz. Sulpice-ben először lép fel, leirhatatlan hatással.

Első izben volt, hogy a fővárosban szószékre lépett. Müvész életének emléke, a feltünés, melyet megtérése okozott, tömérdek népet vont az egyházba, jelen volt az érsek is. Könnyen képzelhető a mozgalom, mikor a hallgatóság, a magas körök egykori ünnepeltjét, mint szerzetest látta a szószéken. Ámde

lehetetlen leirni a megindulást, melyet szavai a hallgatóságon gyakoroltak. „Kedves testvéreim! — igy kezdé — midőn e szószékre lépek, első teendőm, bocsánatot kérni tőletek a botrányért, melyet mély fájdalmamra e városban adtam. Mi joggal mondhatnátok, jössz te hozzánk prédikálni, erényre, jámborságra oktatni bennünket? mi joggal akarsz te hozzánk szólni az örök igazságról, Jézus és Máriáról, a mi szeretetünk tárgyairól, te, ki azokat szemünk láttára bántalmaztad? Mi a nyilvános bünösök közt láttunk téged, minden hamis tan szelétől ide-oda hányatva. Te nyilvánosan a tévelynek hódoltál s bántottad szemeinket szánandó magaviseleteddel. In peccatis natus es totus, et doces nos? Igenis, megvallom, édes testvéreim, hogy vétkeztem az Ur szine előtt és tielőttetek; belátom, hogy kárhoztatástokra méltó vagyok s nincs jogom elnézéstekre. Kész is vagyok, nyilvánosan s ünnepélyesen bocsánatot kérni; kész vagyok, kötéllel nyakamban, égő gyertyával kezemben, a templom ajtaja előtt térdelni, Isten irgalmáért és az elmenők imájáért könyörögni. A vezeklés öltönyében jöttem hozzátok, tagja lettem egy szigorú szerzetnek, fejem le van borotválva, lábam meztelen . . . . Isten megbocsátott nekem, Mária megbocsátott, vajjon nem fogtok-e ti is megcsátani?“ Ily megható bevezetés után szólt a maga megtéréséről, beszélt a maga boldogságáról, mutatta, mi a valódi boldogság. Magával ragadja az érzelemteljes beszéd az olvasót is, mennyire kellett annak tehát, élő szóval előadva, megragadnia a hallgatók lelkét?

Mikor Ágoston elhagyta a templomot, sarkában követé őt egy fiatal elegans ember. Bauer Bernát volt az, két év előtt megtért zsidó, kinek élete s megtérése sokban hasonlit Hermanéhoz. Ágoston atya beszédjétől mélyen meghatva, jött boldogságát keresni a Karmelrendben. Meg is találta, de nem tudta megtartani.

Ujabb utazásai s ernyedetlen apostolkodása alatt ujra összeroskadt a buzgó lélek. „Miután, — igy ir — Toulouse- Pamiers- Lyon- Páris- s Agenban prédikáltam, kénytelen voltam a kardot hüvelyébe betenni és az orvos segitségét igénybe venni. Deczember előtt nem fogok prédikálhatni.“

Ágoston atya buzgalma kihatott Francziaország határain túl is. 1855. február 3-án ezt irja: „Végeztem tiz napi lelki gyakorlatokat, egészségem jól szolgált. A gyakorlatok bevégzése után kapom tart. főnökünk parancsát, mely Belgiumba küld. Holnap elutazom.“ Ez az ut sok vigaszt hozott a jó szerzetesnek. „Én belgiumi utamban — igy mond — több mint szerencsés voltam, mindenütt az oltáriszentségről prédikáltam, mindenütt szivesen hallgattak.“

1855. májusban jelen volt Párizsban, de la Bouillerie abbé, kinevezett carcassonnei püspök, a maga egykori lelki atyja s jótevőjének felkenetésénél. Ugyanez évi junius 29-én szónokol Brousseyben, Bauer Bernát fogadalomletélénél, deczember folytán pedig tartja az adventi sz. beszédeket Lyonban. 1856-ki bőjtben missiót tart Bordeauxban. A missio fényesen nyittatott meg s alig volt valaha rövid idő alatt oly bő lelki aratás, mint itt. Öt ezer, minden rangu s rendü ember járult az Ur asztalához és a szertartás alatt maga Ágoston atya játszotta müvésziesen az orgonát s kiséré annak hangjain az oltáriszentségre irt saját szerzeményü hymnusait. E negyven nap alatt a buzgó atya bámulandó tevékenységet fejtett ki: a szószéken kivül működött a gyóntatószékben, ő hallgatta valamennyi idegennek, német, angol, olasznak a gyónását és a mi még bámulatosabb: prédikált egy időben kétfelé is. Igy febr. 23-án Bordeuxból Párisba ment, ott 25-én sz. Rochusban szónokolt, 26-án ismét folytatta szónoklatait Bordeauxban.

Ennyi munka után ujra szüksége van a buzgó apostolnak nyugalomra. Ezt Bagnéresben keresi, de csak részben találja, egyéb munka várván itt reá: a zárdaépités gondja.

Midőn Lyonban 1859-ben, a Karmelrend zárdája, első sorban Ágoston atya buzgalma folytán megalapitva lőn, ő neveztetett ki oda házfőnöknek 1860-ki májusban. Ágoston atya Lyonban a köztisztelet tárgya volt. A nép az utczán megállitá őt s lábaihoz borulva kérte áldását, prédikáczióira pedig oly seregesen tódult, hogy a városi hatóság kénytelen volt kitágitani a templomhoz vezető feljárást. Ágoston atya alázatossága nagyon szenvedett a tiszteletnek ilyetén feltünő nyilvánitása alatt, elannyira, hogy már nemis mert gyalog járni a városban.

Népszerűségéről tanuskodjék csak ez egy eset. Egy nap bérkocsit fogadott járatainak végzésére, használta pedig a fogatot órahosszant. Visszaérve, kiakarta fizetni a kocsist, de ez vonakodott elfogadni a pénzt. „Atyaságod — igy mond szomoruan — megakarja nekem fizetni a tiszteletet, a szerencsét, hogy önt vihettem.“ Semmikép sem akarta elfogadni a pénzt s büszkén távozott az atya áldásával. Ágoston, hogy megvédje alázatosságát, kérte a rendfőnöktől áthelyezését Lyonból. S csakugyan Londonból irt egyik levelében ezeket olvassuk: „Mult évben kértem általános rendfőnökünket, alkalmazna engem az indiai missiókban, miután üdvömre nézve vesze delmesnek találom a nagy kegyelmet, melyekkel Lyonban úgy egyházi mint világi részéről elhalmoztatom. Most Jézus más módon mentett meg ettől; — és én hálát adok neki.“ Mi volt ez a más mód? Ágoston magas egyházi részről meghivást s ennek folytán egyenes pápai küldetést kapott, hogy átplántálja a Karmelrendet egy országba, mely valaha gazdag volt szentekben, most pedig már századok óta nyög a tévely uralma alatt — Angolországba, hol 1862-

ben találjuk, az ottani zárda alapitásánál, majdan mint annak perjelét.

Azon idő közben, melyet Londonban töltött (1862—1865.) bámulatos, mint győzte légyen a buzgó szerzetes az épités, a házkormányzás gondjai között is folytatni apostoli prédikálását, apostoli utjait. Beutazza ez időben Irlandot, Skóciát, Franczia-országot, Belgiumot, Poroszországot, anélkül, hogy bevégzett vagy folyamatban lévő művei ez által szenvedtek volna. Ily munkásság emberileg meg nem fejthető, mert az felülmulja a legerősebb testalkatot is, Ágoston atya pedig gyöngélkedett, sőt sokszor beteg volt.

1865-ki februárban Altonában Hamburg mellett, a maga eredeti hazájában missiót tartott, hol őt szeretett családja is felkereste. Londonba visszatérve, azonnal a bőjti sz. beszédeket tartotta, még pedig két helyütt: a kolostori templomban és Clarendonban. A clarendoni várat Mária Amália királyné lakta és a karmelita atyák az éven át miséztek s prédikáltak a várkápolnában. Ágoston atya bevallja, hogy ereje e munkában elhagyja, de husvétra ő is feltámad a feltámadt megváltóval s azonnal Párizsba indul, apáczaszüzeknek lelki gyakorlatokat tartani. Május 16-án visszatér Londonba s megnyitja sz. beszéddel a jubileumot; mire május 25-én lemond házfőnöki tisztjéről. Felmentetvén ettől, folytatja apostoli utjait 1866—1867-ben. Berlinben az adventi sz. beszédeket tartja, oly eredménnyel, hogy a nyilvános sajtó is foglalkozik vele. Hétezeren járultak az Ur asztalához s ötszáz férfi felvétette magát a scapulare egyletbe. Berlin után Dijon és Lyon hallgatják a megkedvelt szónokot. Hogy rövidek legyünk: megfordul két év alatt Rennes- Rouen- Páris- Paray-le-Monial- Róma- le Creuzot- Rodez- Valencia- Montélimarban, Irland- és Poroszországban. Tart lelki gyakorlatokat, ádventi és bőjti sz. beszédeket, elmegy

mindenhová, ahová meghivást kap. 1867. év végén visszatér Londonba, de csakhamar eltávozik ismét, többé oda vissza nem térendő. Miután egy pár hétig megpihen Brousseyben, ama zárda falai között, melyben ujonczidejét töltötte, Berlinbe megy, bőjti sz. beszédeket tartani. De mialatt mások üdvéről gondoskodik, a magáéról sem feledkezik meg. Sokat gondol a tarasteixi néma remeteségre, melynek alapjait maga tette le.

Már 1857. évben irta: „Ki nem mondhatom, mennyire kivánkozom a taraisteixi remeteségbe. Azért rajta vagyok, hogy a szükséges alamizsnát összegyüjtsem s azután oda repülök.“ Ám a gondviselés, mely őt tevékeny munkásnak választotta, másként rendelkezett felőle. Fogadalmai óta egész haláláig folyton uton találjuk őt. Ugyanannyi időt töltött a vasutakon, mint a szószéken. Egy nap kérdezték tőle a pályaudvaron: „Atyaságod hol lakik?“ — „A waggonokban“ felele mosolyogva, fohászkodva egyszersmind. De most engedélyt kapott tart. főnökétől visszavonulni Tarasteixbe s 1868. április 21-én örömmel irja unokaöcscsének Kölnből: „Én ezt a remeteséget a menyország előudvarának nézem, kimondhatatlanul vágyódom oda.“

Poroszországból visszatérve, egyenesen a remeteségbe vonul. Itt boldognak érezte magát, de alig hogy megizlelé a magány édességét, máris kiragadtatott belőle, súlyos szembaja által. Az orvosok tökéletes nyugalmat, s táplálóbb eledelt irtak elő s Ágoston atyának engednie kellett, bármennyire sajnálta légyen is a szabály szigorát elhagyni. A baj napról-napra sulyosbodván, az orvos rendelete szerint fel kelle cserélnie a sarut meleg bőrlábbelivel a tonsurát pedig elfödnie meleg sapkával. Szeme oly érzékeny volt, hogy közönséges lámpa- vagy gyertyavilágot sem tűrt meg, a nap világa pedig

épen fájdalmat okozott neki. Csak félbenszakasztva olvashatott egy-két sort, azt is csak nagy megerőltetéssel, amiért a breviariumot is félre kellett tennie. A szembaj hályog volt, és a műtét a bordeauxi kitünő szemorvos szerint elkerülhetlennek látszott. Ekkor Ágoston atya egy hatalmasb gyógyitóra gondolt: a lourdesi bold. Szűzre, ki már annyi beteget gyógyitott meg! Elhatározta magát tiszteletére egy kilenczedet megtartani. „Én ettől többet várok — igy ir — mint a műtételtől, melynek eredménye még kétes is. Mária huszonkét év előtt sokkal fontosabb gyógyitást eszközölt rajtam: meggyógyított a zsidóság vakságától. Utóbb családom több tagját is kiragadta a synagoga sötétségéből. Mind e csodák a természetfölötti rendben nehezebbek voltak, mint a szem gyógyítása. Mindezt meggondolva, mitsem haboztam anyám jósága s irgalmasságához e jótéteményért folyamodni.“ A kilenczedet megkezdte Bagnéresben okt. 24-én, Rafael főangyal ünnepén, ki maga is meggyógyította a vak Tóbiást. Naponta meglocsolta szemét lourdesi vizzel, naponta folyamodott a bold. Szűzhez s mások is imádkoztak érte. A kilenczed hatodik napján a bagnéresi kolostorból gyalog indult Lourdesba. Már Bagnéresben a kilenczed minden napján javulást érze és pedig mindenkor azon perczben, melyben szemeit a grotta vizével megmosta. Az utolsó nap, mikor a grottában a forrás közelében volt, rögtön eltünt minden baja. „Azóta — igy ir — olvasok szemüveg nélkül, megerőltetés, elfáradás nélkül; nézhetek a napba, a légszesz vagy a gyertyavilágba minden nehézség nélkül. Saruimat ujra fölvettem, tonsurámat ujra viselem, és amit annyira ohajtottam folytathatom életemet e kedves remeteségben, szóval: tökéletesen meg vagyok gyógyitva, és pedig, erős meggyőződésem szerint, csoda által, a bold. Szűz közbenjárása által.“ November 12-én visszatért Lourdesba hálaadó misét

mondani, a lourdesi évkönyvek annak idején beszéltek e csoda-gyógyulásról.

1869-ben elhagyta a remeteséget s tartott missiót Genfben, Mermillod püspök meghivására. A missio bevégezte után visszatért Tarasteixbe, hol ezután a sekrestyés tisztjét végezte. Nem ismert nagyobb örömet, mint a kápolna feldiszitésével, a templomeszközök diszével foglalkozni. Régi elhatározása volt hogy nem zenél többé; de a remeteségben érzelme nem engedé, hogy szeretetét s háláját dicsénekekben ki ne fejezze. Nehézségeit eloszlatta Rajmund atya, kinek tanácsával élt. „Ha a gonoszak — igy okoskodék ez — énekeket szereznek a lelkek megrontására, miért ne szerezne ön olyanokat a lelkek emelésére?“ Tehát hozzáfogott a munkához s irta a „Thabor“ név alatt ismeretes énekgyüjteményt. E csodálatosan szép énekekben kifejezte lelki hangulatát, melyet igy irt le: „A remeteségbeni tartózkodásom alatt gyönyörbe valék merülve. Sehol se találtam meg oly könnyen Istenemet, sehol sem izlelém oly mértékben a szerzetesi élet gyönyörét. Nem ritkán mintegy érintve érzem magam istenségének leheletétől, mely hivott, késztetett, hogy magam a kegyelem megszentelt befolyásának egészen oda adjam.“

1870. februárban Poitiersben bőjti sz. beszédeket tartott, de ezeket be nem végezhette, tartós lázbaja miatt. Fellábadván, egy ideig Bagnéresben tartózkodik, miglen májusban ismét visszatér remeteségébe. Ezidőben a tart. definitorium első definitor s ujonczmesternek nevezte őt ki. Nehezen esett neki ugyan megválni az édes remeteségtől, de nem késett elfoglalni uj állomását Brousseyben.

Várnai.

(Vége köv.)

SZ. ISTVÁN ÜNNEPÉNEK NYOLCZSZÁZADOS JUBILEUMA.

A nagyjai iránt élő kegyeletben mindig önmagát tisztelte meg a nemzet. E tisztelet kiváló mérvben osztályrésze a magyar nemzetnek, mely jó és balsorsában egyaránt nem szünt meg kegyeletben őrizni nagy férfiainak emlékét, s miként dicsteljes napjaiban azok fényes példáján lelkesült, ugy borús napjaiban épen elődeinek hagyományos honszeretete, e világító oszlop a pusztaságban őrizte meg reményét a jövőben.

1083-ban történt, hogy László magyar király Székesfehérvárott az akkoron szenttéavatott István királynak sirját az ország összes főrendeinek s főpapjainak jelenlétében megnyittatván, első apostoli szent királyunk áldástosztó jobbját sértetlenül feltalálá.

Jelen évben tehát nyolczszáz éve annak, hogy első apostoli sz. királyunk jobbja a nemzet drága ereklyéjévé lőn. A magyar nép nyolczszázad óta élő őszinte kegyelettel tisztelte ezen ereklyében nagy királyának emlékét és évente egy nemzeti testvéries ünnepben ezen kegyeletének adóját leróni mindig hazafiui kötelességének ismerte.

A magyar nemzet ősi kegyeletéhez illenék sz. István ünnepének ezen évi nyolczszázéves jubileumát minél fényesebben megülni. És jelen szerény sorok czélja nem egyébb, mint tisztelettel felhivni azok figyelmét, akiktől függ, hogy nemzetünk ezen momentosus ünnepe jelentőségéhez képest megtartassék.

Maszlaghy Ferencz
sz. Zsigmondról cz. budai prépost,
a sz. Jobb őre.

E lelkes fölszólaláshoz, melyből örömmel győződik meg Magyarország, hogy nemzetünk szent ereklyéje, egy hazája és nemzete javáért hőn dobogó magyar sziv gondozására van bizva, lelkünk teljes rokonszenvével csatlakozunk.

Nem először szól a Religióban az óhaj, hogy sz. István szenttéavatásának, s illetve most már sz. jobbja feltalálásának, és így a nagy nemzeti sz. István-ünnep nyolczszázados évfordulóját nagyszabásu kegyetettel üljük meg, azért is, mert ezt sz. István király a magyar nemzet, s a katholicismus részéről megérdemli, de meg azért is, mert a szunnyadó, sőt megdermedt vallásosságot, az ily nemzeti vallásos jubileumok leghathatósabban felélesztik, felpezsdítik.

Esedezve esedezünk immár a tizenegyedik órában hazánk egyházi és világi illetékes hatóságaihoz: ne engedjék, hogy a sz. István nyolczszázados jubileumának méltó fénnyel megünneplésére felhivó ez illetékes szózat nyomtalanul haljon el a hitközöny rideg pusztájában. Legyen a jubileum igazán jubileum!

Religio.

MISSIO-LEVÉL.

Gaza, 1883. május 27-én.

Arról, ugy hiszem, már értesítettem, hogy a hatóság január havában beszüntette missió-házam épitését; mindazonáltal valósággal sohasem akadályoztak a további épitkezésben és egy hónap előtt sikerült a jeruzsálemi franczia consulnak az épület befejezésére a hatóság hallgatag beleegyezését kieszközölni. E közben azonban mással váltották fel Gaza eddigi kormányzóját, ki irántam egyáltalában nem viseltetett ellenséges indulattal, a jeruzsálemi franczia consul pedig meghalt, ugy hogy most a hatósággal történt megegyezés fölbomlott. Mégis reménylem, hogy még egy hónapig békében fognak hagyni; akkorra pedig elkészül a ház külső fala is s ekkor már bevégzett ténnyel lesz dolguk, min többé

nem változtathatnak. Hogy mi volt oka ezen izetlenségnek, eddig nem birtam megtudni, mindenesetre valami jó ügyet kell képviselnie a kath. missió-háznak, miután a sötétség hatalmai folytonos akadályokat gördítenek a felépités utjában.

Ez idei tavasszal különös időjárása volt Palaestinának. Legalább nálunk márczius közepe óta eső nem esett, de mutatkozott a Sirocco, melyet a sz. irás, ventus occidentalisnak vagy ventus urensnek nevez. Ennek következtében márcziusban egy alkalommal 24 fok Reaumurra, majd nemsokára áprilban 30 fokra emelkedett a hőmérsék, 5 fokkal a rendes nyári hőség felett. Ezen idő óta azonban általában véve kellemes hüvös hőmérsékletünk volt és a bőséges harmat pótolta az esőt. A filisteusok földjének ezért ez éven még középszerüen jó termése van; Juda hegységei között természetesen rosszabb lesz.

Az olasz kormánynak tudvalevőleg hadihajót kellett Tripolisba küldenie, hogy a consulon ejtett sérelemért elégtételt nyerjen; ezzel szemben a jeruzsálemi parancsnok rendeletére három napi fogsággal büntettek egy főhadnagyot az itteni hadcsapatból, mivel magát az én kertemben illetlenül viselte. Ezen elégtételt fáradság nélkül kaptam meg, minthogy a politikai és katonai hatóságokkal elég szivélyes viszonyban állok. Esdudban nem rég megrabolták a török póstát; de az idevaló katholikus póstaigaigazgatónak sikerült a dolgokat ismét kézre keríteni. Azonban a januárban Taffa és Jeruzsálem közt elveszett török póstát senkinek sem sikerült felfedezni.

Gazaban is tartunk májusi ájtatosságot, még pedig naponként. Az emberek nagy számmal jelennek meg, szakadár görög is, főleg gyermek s ezek is velünk imádkoznak, mig a protestánsok a bold. Szűz tisztelete ellen dühöngnek. Virágunk van ugyan elég, de gyertyatartónk és gyertyánk nincsen. Máriaszobrunk sincs, csak csak egy kis festményünk van. Ha majd meg lesz az

uj kápolna, fényesebben kell megtartanunk a májusi ájtatosságot, mert ez a görögökre jó benyomást gyakorol. Egy mohamedán szomszédunk is megakarja tanulni a mi imánkat, ha majd az uj kápolnában tartjuk az isteni tiszteletet. Ezen kápolna 50 négyszög méter területű s körülbelül 200 embert fogad be. Az épitőmester már az uj templom tervét is elkészitette, azonban még el fog mulni nehány esztendő, mig felépithető lesz, tornyot is szándékozunk hozzá épiteni, mely legalább 5 óra járásnyira látható lesz. Minthogy a görögöknek szép templomuk van, azért a kath. missió is csak akkor működhetik kellő eredménynyel, ha szintén lesz temploma. Ezt nem fogom szem elől téveszteni. A protestánsok még nem épitettek semmit.

Hogy a missió épületet befejezhessem, már adóságot is kellett csinálnom. Ez alkalommal két rossz közül a kisebbet választottam. Félig kész épület semmitsem használt volna az épitkezés félbeszakitása szaporitotta volna a költséget és megnehezitette volna a befejezést. Adóságot csinálni elég rossz dolog, de én bizom a gondviselés oltalmában és a katholikusok segélyében, kik a vállalatot lehetővé tették s váratlanul gyorsan előre segitették. Ezen szükségemben kérem Főtisztelendőségedet, hogy a missió javára 100 sz. misét ad intentionem dantis elvégeztetni sziveskedjék. (Elfogadtuk. Szerk.) A jó aligazgató úr és a tanár urak, vagy tisztelt olvasói kiknek jó indulatába magamat ajánlom, bizonyára nem fognak vonakodni néhányat elvállalni. Ha Főtisztelendőséged ezenkivül még egyéb segélyt nyerhetne ezen missió számára, nagyon kivánatos lenne, mert épen most vagyok a legnagyobb szükségben.

Palaestina politikai viszonyaiban jelenleg semmi kűlönös nem mutatkozik; a poroszok, oroszok és angolok egyre több befolyást nyernek, Palaestinában Caesarea, a szentföldi Róma ugy látszik porosz protestáns gyarmattá lesz. Ramle mellett orosz zsidók falut épitettek.

Bethlehemben don Belloni templomot kezd épiteni.

A Ferenczrendiek uj plebánia templomot emelnek Jeruzsálemben; a dominikánusok megvették a sz. István megköveztetése helyén levő sanctuariumot és ugyanott templomot és kolostort épitenek franczia zarándokmenhelylyel együtt. Jaffánban és Jeruzsálemben sokat épitenek, Gazaban nincs végehossza az épitkezésnek. A görögöknek még nincs patriarkájok, a protestánsoknak nincs superintendensök. Egészség dolgában jól vagyunk; hasonlóképen nyugalom és biztonság tekintetében. Husvét után bajor zarándoklat jött Jeruzsálembe.

A missiót a jó szivek irgalmába ujból ajánlva vagyok alázatos szolgája *Gatt György* gazai hitküldér.

A KATH. EGYHÁZI IRODALOM REPERTORIUMA.

Merőben fölösleges dolog lenne érveket hozni fel arra, hogy milyen szükséges kivánalom a kath. egyházi irodalom repertoriumát kiadni. Ugyanis minden irodalmi ág e tekintetben igen nagy tevékenységben van, mindenik török irodalmi prius-szát ismerni, másokkal ismertetni, s s mintegy a jövőbeli irodalmi épület alapfalait a régiek munkásságára fektetni. Tehát elismert dolog, hogy jelest alkotni lehetetlen, ha csak az ügy előzményeit nem ismerjük. Ezen meggyőződéstől áthatva, egyetmást elmondunk a dolog létrehozatalára s annak miképenjére nézve.

Kik az egyházi irók? Mi úgy véljük, hogy a leghelyesebb lenne „a kath. pap irók“ jelzőjét adni. Ez megfelelne úgy a tartalomnak, mint a valóságnak. Belejönne minden magyarországi születésű pap, — akár világi, akár szerzetes — szolgált legyen itthon, vagy külföldön; irt légyen magyarul vagy bármilyen nyelven.

A fő: a megközelíthető teljesség, egyöntetűség és megbizhatóság.

(Nézetünk szerint helyesebb volna „az egyházi irodalom repertoriumába“ nem csak a papírókat fölvenni, hanem azon világiakat is, kik az egyházi irodalom bármely ágában forogtak. Azért az elnevezést papírók nem tartjuk kimeritőnek. A fő dolog: egyházi irodalom, nem pedig; ha vajjon az irók papok voltak-e vagy világiak. Szerk.)

A teljességet illetőleg szerény nézetünk oda terjed ki, hogy ezt úgy érjük el, ha nemcsak az önállóan megjelent műveket, hanem az időszaki sajtóban megjelent tanulmányokat és czikkeket is fölveszszük. Míg az előbbire nézve meglehetős források állanak rendelkezésünkre, az utóbbiak már csak óriási fáradsággal és utánjárással szerezhetők meg.

Mayer István püspök ő méltósága már 1873-ban adta ki „Az esztergomi érseki főmegye papságának közmüveltségre ható irodalmi működése a legujabb korban“ czimű úttörő s fölötte becses müvét. A püspök-szerző röviden leirja fönnebb emlitett művében kik és mit irtak önállóan és mely lapokba dolgozgattak. Majer püspök adatait könnyű volna kiegészíteni és egyöntetűbbé tenni mert az irók legnagyobb része még életben van és ha egyik-másik iró meg is halt volna, irodalmi munkásságának kiegészitése nem volna valami nagyon nehéz munka, a paptársak e tekintetben igen szivesen járulnának közléseikkel segitségül. Esztergom főmegyénél tehát nincs valami nagy dolog, mert csak e század feléről kellene a lapokat és folyóiratokat átlapozgatni, hogy Esztergom főmegye valamennyi irója és czikkezője föl legyen véve.

Kuncze Leó sz.-benedekrendi áldozópap és okl. középiskolai tanár Pannonhalmán az egyházi irók és munkáik fölkutatása terén valamennyi társa között a legnagyobb szerencsével és eredménynyel dolgozott.

Pannonhalma valamennyi iró-szerzetesét fölkutatta és rendszeres kimutatást közölt róluk, mely a „Pannonhalmi szent Benedek-rend közmüveltségére ható irodalmi működése“ czimű óriási ív alakú kötetben (kéziratban) a pannonhalmi könyvtárban van letéve. A pannonhalmiak 800 éves irodalmi működésének kimutatása van ebben páratlan szorgalommal az egyes tudományszakok szerint feltüntetve. E maga nemében ritka nagybecsü munka 1875-ben készült el és néhány év óta Halbik Cyprián szintén sz. Benedek-rendi áldozópap és könyvtárőr egészíti ki az adatokat.

Az egri főmegye papságának irodalmi működését Luga László, az Egerben megjelenő „Irodalmi Szemle derék szerkesztője kiséri figyelemmel. Még boldogult Ihász Gábortól jelent meg „Bartakovics Béla egri érsek aranymiséje alkalmából kiadott „Emlékkönyv“-ben az egri megyei papság irodalmi munkálkodása“ czimű kimutatás. Ezt folytatja az erre egyenesen hivatott és kiválóan illetékes férfiú, már éveken át, ritka lelkiismeretességgel jegyezvén még a legszerényebb adatot is.

Rajnis Gyula cziszterczi áldozópap és theol. tanár Zirczen a zirczi apátság iróival foglalkozik. Zirczczel sem volna tehát semmi baj. Ott is kitünő kézre van az irodalmi adatok gyüjtése bizva.

Nátafalusy Kornél a jászóvári prémontrei kanonokrend, Váry Gellért a kegyesrend, Károly János és Nyirák Sándor a fehérvári egyházmegye, Pucho Amadé a kapuczinus rendű irókat gyüjti.

Szerény nézetünk szerint ily monumentális mű kiadására csakis az egyházmegyék és szerzetes rendek főt. hatóságainak megigért pártfogása és segélyezése mellett a Sz. István-Társulat vállalkozhatik. Ily nagy szabású mű kiadására egy oly régi és edzett firma vállalkozhatik vagy bizathatik meg, melynek tagadhatlanul nagyobb befolyása van az irodalmat pártoló és művelő körökre, mint bármely meglevő vagy keletkezésben levő egyesületnek vagy társaságnak.

Minekutánna elvileg elhatározott dolog a kath. papirókat kiadni, most még arra nézve kell megegyeznünk, hogy valamennyien egyöntetűen dolgozzanak. Az egyöntetűséget, a rendszert abban találjuk, hogy valamennyi iró egy minta szerint legyen bemutatva. Minekutánna az physikailag is lehetetlen, hogy valamennyi iróról tanulmányszerű czikkel jelenjenek meg, tehát, hogy a kendőzésnek, kedvezésnek, valamint az elfogúltságnak még a lehetősége is ki legyen zárva, legjobb valamennyi irónál csupán az életrajzi adatokat közölni. Az életrajzi adatokat az egyházi hatóság és a névtárak (schematismusok) segítségével könnyű lesz egybeállítani.

Az életrajzi adatok után először is elősorlandók az önálló munkák, azután pedig a lapokban megjelent czikkek. Mindkettőnél szükséges a szakszerű földolgozás. A szakok számát illetőleg legjobb e 10 tudományágat venni. I. Theologia. II. Bölcsészet. III. Encyclopoedia. IV. Földrajz. Utazások. V. Nyelvészet. VI. Mennyiségtan. VII. Jogtudomány. Politika. VIII. Szépészet. Regények. Beszélyek. Költemények. Szépirodalmi vegyes. IX. Történet. Egyházi- és világi történet. Műveltség- és irodalom történet. X. Természettudományok. Embertan.

Minden tudományágat apróbb szakokra kellene felosztani. E nélkül nem lesz a repertoriumban sem rendszer, sem egyöntetűség, sem könnyű föltalálás, mit sajnálattal veszünk észre a „Scriptores Ordinis S. Benedicti, qui 1750—1880. fuerunt in Imperio Austriaco-Hungarico“ 1881-ben megjelent műben. Ezen igazán monumentális munkában egyöntetűség, az adatok csoportosítása hiányzik, s különösen látjuk ezt a magyarországi benczéknél, kiknek irodalmi működése a legszárazabban, legrövidebben van fölsorolva, mig a szent-balázsi és raygerni (morva) benczéknél egy-egy iró majd íveken át van méltatva. Az adatok e munkában annyiféle alakban jelennek meg, a hány helyről azok befolytak. S noha ez a maga nemében gyönyörű mű éveken át készült, mégis

az említett hiányokon kívül még abban is szenved, hogy nem teljes.[1])

Még egy dologgal kell tisztában lennünk, ez a kéziratban levő munkák följegyzése. Erre nézve azt bátorkodunk megjegyezni, hogy csak azok a kéziratok említendők föl, a melyek mint ilyenek vagy a káptalanok és egyes plébániák, vagy pedig az apáczák és egyes konventek könyvtáraiban vannak letéve. Lelkére kellene továbbá minden könyvtárőrnek és plébánosnak kötni, hogy a mennyiben a gondozása alatt levő könyv- és levéltárat még át nem kutatta volna, ugy e kutatást a magyar kath. papság irodalmi munkássága iránti kegyeletből mielőbb eszközölje vagy eszközöltesse, hogy az esetben, ha a kath. papirók repertoriumának kiadására itt lenne az idő, az adatokat haladéktalanúl lehessen az illetők kezébe szolgáltatni. Azután ha bármi csekélynek látszót is talál, úgy azt az illető vidék örömére és meglepetésére, nemkülönben az irodalom használatára a helyi lapokban előre is ismertetheti, mi által kettős szolgálatot tett, a helybelieknek meglepetést szerzett, az irodalomnak pedig szolgálatot tett.

Most következnék a repertoriumba felveendő névtelen, vagy álnevű és jegyű czikkek szerzőinek kipuhatolása. Ez már nehéz, de még sem egészen leküzdhetetlen munka. Az ujságirodalom ugyanis mint tudjuk 1780-ban kezdődött. Ezen idő óta megjelent lapok és folyóiratok az 1848—1849-beliek kivételével teljes példányokban még mindig találhatók. A pap szerzőket fölismerni nem nehéz, de különben is úgy a múlt század végén és e század

[1]) Igy a mennyire szerénységem ismeri a benczék irodalmi szereplését, a következő irók maradtak ki: Horváth R., Ladislaus K. és Ritschil V. Pannonhalmáról. Ezek mindegyike már 1880-ban szerepelt; továbbá kimaradtak Kock B. és Lechthaler J. Marienbergből; előbbeni 1872—1874. között, utóbbi pedig 1878—1879-ben lépett ki az irodalmi térre. Peringer M. S. Paulról Karinthiában szintén irt már 1880-ban, nemkülömben Sauter B. Prága-Emausból; kimaradt továbbá Rubatschek W. Admonsból és Sigl U. Seitenstettenből, előbbeni 1880-ban, utóbbi pedig 1874-ben irt az ottani gymnasium értesítőjébe. Sz. K.

elején nagyon kevés pap dolgozott a lapokba névtelenül. Névtenül vagy különböző jegyek és álnevek alatt csak később kezdtek dolgozni. A lapokban és folyóiratokban megjelent czikkek közől csak azok lennének e repertoriumba fölvéve, melyek czimmel jelentek meg. Hogy pedig az oly tekintélyes számot tevő katholikus és egyházi lapokban és folyóiratokban megjelent névtelen czikkek szerzői eltemetve ne maradjanak, kivánatos, hogy még most, mikor a fönnebb említett lapok és folyóiratok szerkesztői és munkatársai még élnek, fogjanak a kutatáshoz, mert csak ezek ismerik az egyes irói jegyek és álnevek birtokosait.

Nem mulaszthatjuk el még következő inditványunkat is sürgősen ajánlani. Szólíttassék föl valamennyi pap, hogy tekintettel azon majdnem legyőzhetetlen akadályokra, melyek a hazai római kath. papság bármely nyelven irott műveinek és czikkeinek fölkeresésével és öszszeállításával egybekötvék, minden világi és szerzetes pap vagy egyházi főhatóságának vagy pedig az egyházmegyei irodalmi egyletnek küldje be, úgy az önállóan mint a lapokban és folyóiratokban megjelent munkáinak és czikkeinek czimét, a megjelenés évének, helyének esetleg a lap számának megjelölésével.

S ugyanakkor, mikor az illető egyházi főhatóságok e felhivást szétmenesztik, fölhivandó lenne minden irodalombarát, hogy ha az egyházmegye vagy szerzetesrend akár ismert, akár ismeretlen nevű iróitól, de közkézen nem forgó czikkeket, alkalmi költeményeket birnának, azokat használat végett küldjék be az egyházi hatósághoz.

Minden egyházi főhatóság az ő székhelyén szervezné a „Bibliographia Dioecesana"t, mint p. Jaszóiensis, Zirciensis stb. Ezekbe a szekrényekbe elhelyezendők a legcsekélyebb irodalmi jelenségek is. Az egyházmegyei irók és czikkezők szemmeltartásával a papnevelő intézetek mellett virágzó irodalmi iskolák lennének megbizandók; az apátságokban, illetőleg szerzetes rendben a

rendi titkár, vagy más erre önkényt vállalkozó tag bizassék meg.

Ezeket azért irtuk, hogy először, némileg néhány jóakaró szóval mi is siettessük azt a nagy munkát, mely a magyar kath. papságnak mindenkor legszebb emléke leend, másodszor, hogy kijelentsük azon szándékunkat, melyszerint régóta gyüjtött ebbeli adatainkat a keletkező vállalatnak kész szivesen felajánljuk.

Szöllösi Károly.

HEGYI SÉTÁK.

(Folytatás.)

A déli harangszó, meg a nap heve kettőzteté lépteinket haza felé. Nem szeretem kis városokban a közebédlőt. Itt minden idegen feltünést okoz a törzsvendégeknél, egy ideig minden asztal szeme reá van irányozva és a felszolgáló pinczér nem győzi törzsvendégeinek fülébe súgni, hogy ki és micsoda ez a idegen. Társaságukat épen nem keresem fel, inkább távolról figyelem őket s elmulatok társalgásukon.

Van a törzsasztalnál rendesen egy, ki első hegedűs, kinek szavára a többi mint valami jósdára figyel. Az emberek rendesen mitsem bocsátanak nehezebben, mint a fölényt; mert fölény egy részen, a másikán, alárendeltséget jelent, megveretni pedig, ezt senki sem bocsátja meg. Nem úgy itt: itt az első hegedűst mindnyáján, alárendeltségök teljes érzetében hallgatták. Ez bőven tartotta szóval bárgyu asztaltársait, beszélvén nekik a beszámolásról, melyet a reichsrathi képviselő a közel napokban megtartandó vala. Mi idegenek a szomszéd asztalnál csak hatalmasabb sarkantyú gyanánt szolgáltunk neki, hogy kitüntesse hiúságát. Mert hogy hiu volt

azt mutatta az önelégültség, mellyel szedte a tetszés adóját, azt mutatta szemeinek hatékonysága, melyekkel minket is bevonni látszott ajtatos hallgatói körébe. Ámde önmagának leghaladatosabb hallgatója volt. Vajjon a csillagnak van-e öntudata fényéről, azt nem tudom, de azt igenis tudom, hogy hiu ember ragyogni képzeli magát még akkor is, ha merő sötétségből van összealkotva. Emberünk politikus és a nép embere volt.

Julius 31. Gyönyörű regg volt, mikor megvasalt vándorbottal kezünkben, több napi gyaloglásra kiindultunk. Utánunk egy öszvért helyettesitő legény vitte a kézi podgyászt, meg a hideg konyhát, mely utóbbiról gondoskodni szükséges volt, mert mai utunkban nem vala kilátásban vendéglő, teritett asztallal s puha ágygyal. Ily kalandos utazás, kiszabott idő, vasut, vendéglő, ágy nélkül, egészen kedvemre volt. Igy él a madár. Ezt az életet megizlelni jól esik nekünk is egyszer, kik kalitkánkba zárva, kikapjuk minden nap a kendermagot meg a vizet, hogy azután fütyüljük el síp után a rendes nótát. Az egyformaság meg nem öl ugyan senkit, de önnön rabjává, a szokás rabjává teszi az embert, pedig a ki maga rabja, az is csak rab.

Utunk a komor Rabenstein meg az uszoda fölött egy ideig még a folyó partján vitt, azután becsaptunk erdőbe, épen jókor, mert a barátságos nap máris szúrni kezdett fullánkjával. Igy szeretünk menekülni mézes szájú ember elől is, tudván, hogy ő is fullánkot visel. És ez nincs is máskép, mert méz, fullánk és méreg együtt járnak. A fullánk az eszköz, a méreg az anyag, melyből készül az édes méz.

Ki az, ki erdőbe lépve, nem veszi le öntudatlanul is fövegét, mintha csak templomba lépne? Ajkunk rendesen fölkiáltásra fakad: Istenem, de szép ez a természet! s Isten nevére öntudatlanul is kalap után nyúl a kéz. És vajjon nem magasztos, lélekemelő dóm-e az erdő? A lombos csucsivezetek, a titokszerű félhomály, melyen mérsékelten áttör a megvilágitó napsugár, a mennyei béke, a

madárdal, a balzsamillat — mindez, nemkülömben, mint a templom, dagasztja s emeli lelkünket. A szorult kebel tágulni kezd, a szív húrjai mindinkább magasbra hangoltatnak, mig végre kitör az ajkon a dicsének is. Nem vagyok én imádója a természetnek, de imádom benne Urát, ki minden fűszálban, minden virágkehelyben, minden rovarkában ujra kinyilatkoztatja magát. A természet folytonos revelatio. Értem azért, hogy az ős remetéket mikép tette jámborrá s szentekké Istennek folytonos szemlélése a természetben; értem azt is és tudom, hogy sajgó léleknek a tabernáculum után legbiztosabb menhelye a természet, mely mindig nyitva áll s enyhet szolgáltat a lelki betegnek. „Tam blanda conciliatrix, et tam sui est lena ipsa natura“ mondja Cicero.

A hüs erdő alig észrevehető emelkedésben kihozott egy tisztásra, honnan azután leereszkedtünk egy mélán kelepelő malomhoz, az úgynevezett ördögmalomhoz. (Teufelsmühle.) Szűk völgyben, egészen magányosan mintegy ott elfeledve fekszik. A malom utunkon kivül esett ugyan, de alatta van a regényes „Salamanderthal,“ mely utitervünkbe jegyezve vala. A malom lefolyó patakja mindinkább keskenyebb völgybe szorul, és a hegyek közé. A patak medre merő szikla s ezekben számtalan medencze van kivájva, melyeket kitölt a kristály tiszta viz. Oly átlátszó, oly kinálkozó az, akárcsak a márvány tükör a császár fürdőben — reggeli órákban. Jó darabig mentünk a völgyben, mely mindinkább zordonabb képet vesz fel. A sziklák utoljára annyira elállják az utat, annyira vész el minden ösvény, hogy zergeláb kellene az itteni utazáshoz. Elérve a netovábbot, felhagytunk az erőlködéssel, mint okosabbak engedtünk s ugyanazon módon ismét visszatértünk. A völgybe szorult nap erősen érezteté velünk kánikuláris mérgét, a kemény járás is kiizzasztott bennünket. Hogy tehát valamennyire enyhüljünk, választott mindegyikünk egyet a legmélyebb medenczékből s megfürödtünk a salamanderek fészkében úgy, hogy egészen megifjodva kerültünk ki a szárazra.

Három óráig gyalogoltunk, indikálva volt tehát egy kis pihenés. Elterültünk tehát a zöldben az erdő szélén, és a nyájas molnárnő hozott tejet, vajat és kenyeret, hogy felüdüljünk. Az istenek az Olympuson nem érezhették jobban magukat, mint mi e regényes idylli helyen, a jó természetemberek társaságában.

Felszedvén félórai pihenés után lábainkat, tovább folytattuk utunkat, mindig árnyas erdőben vezető ösvényeken. Mi ujat sem láttunk itt, már számtalan ilyen erdőben jártunk, s mégis uj volt minden előttünk. A természetnek ugyanis az a sajátja, hogy mindig ujat, vagy legalább uj képekben, uj alakokban tudja mutatni szépségeit. Azért egyre érdekes, s nincs unalom benne. Harmadfél órai járat után elértük első célunkat: a neuhäuseli várromokat.

Egészen erdőbe temetve fekszik a vár, a Tája fölött jó magasra emelkedő hegyfokon, melyet közvetlenül mos a folyó. A várudvaron, melybe régi kőkapu vezet, ujabb időben épült vadászlak rejtőzik, egyéb semmi. Dél elmult volt már. A fiatal vadász nyájasan s meglepetés nélkül fogadott bennünket. Nála nem ritkaság a magunkféle jövevény, mert a ki a morva Svajczban jár, az okvetlenül megfordul nála. Hivatalával a kocsmaüzletet is egyesíti emberszeretetből, a miből ha van is talán kis haszna, ám a touristára nézve sokkal nagyobb jótétemény az, hogy itt az erdőmagányban talál biztos hajlékot, hol nemcsak megpihenhet, hanem szomját, éhségét is csillapíthatja. Azonban magas igényekkel ne lépjen fel, ki a szegény vadász konyhájában táplálkozni akar. Mert a szegény ember nem tarthat nagy készletet, miután a látogatás nem annyira sürű, hogy lehetne minden nap vendégre számítani. Szorgos, fürge neje szivesen szolgált volna bármivel, mert ő ért a főzéshez: de ma nem szolgálhat már egyéb főttel, mint rántott levessel s rántottával. Nekünk nem kellett több, mert a többit bőven pótolta a magunkkal hozott hideg konyha. Mig elkészült bőjtölös ebédünk, azalatt letelepedtünk az udvari asztal-

nál, szép hársfák üditő árnyában s ittuk az étvágyingerlőül föltett sört. Ezzel el van látva a vadász pinczéje s itala friss.

A neuhäuseli várat János őrgróf 1358 körül vadászat kedvéért épitette, a klosterbrucki apátságtól szerzett telken. A vár idő folytán számtalanszor változtatta urát, most a fraini uradalomhoz tartozik. A vár nem tökéletes rom, van alsó részében az idővel daczoló egy-két boltozott helyiség, mely még ma is élés — meg egyéb kamrának szolgál. Az egyikben van egy kis butorzat is: faszék, asztal, szalmaágy, itt szükség esetében meg is lehet hálni. A vár tornyára falépcső vezet, a toronyról szép kilátás szolgál az elzárt Tája völgyre. Mily pezsgő élet lehetett itt valaha! Most mélaság fogja el a vándort, a folyondár befutotta a romokat, síri csönd környezi. Költő itt alagyát irhatna.

Ebéd után, mikor már alább hagyott a hőség, nyájas gazdánk ajánlkozott a „Tája“ hegyszorosba levezetni bennünket, mit mi köszönettel fogadtunk. A várról a meredek lejtőn leereszkedtünk a Tájához, s itt a molnár charonja átszállitott bennünket a tulsó, austriai partra. A Tája vizét az Ipolyhoz hasonlithatom.

A Tájaszorost egyik oldalról vadaskertnek bekerített erdős hegy, a másikról egy sziklalánczolat képezi. Ez utóbbi amily festői, szintoly rémületes is. A sziklák mintha csak egymás fölé hányva volnának. Némelyik közülök a maga teljes súlyával oly csekély alapon nyugszik, illetőleg függ, hogy szinte inogni látszik, és a vándor fél, nehogy a hajszálon függő szirt e perczben alázuhanjon. Pedig mennyi századdal, mennyi viharral küzdöttek már meg a természetnek e megkövesült szeszélyei! A sceneria fölöttébb változatos s gazdag, bizarrnál bizarabb alakzatokban, festői pedig azért, mert az egymásra halmozott sziklák közt és fölött lombos fák pompásan tenyésznek, mintegy koszorúzva a természetnek e petrificált balladáját. Mily maroknyi föld kell annak a magnak, hogy az a szikla tövében vagy hasadékjában

gyökeret verve, terebélyes fává nőjjön! A szorosba az egymást érő fák lombozatának sűrűsége miatt, sohasem hat a napsugár, azért az út itt még a julius-augusztusi hőségben is kedves. Társaságban járva még csak megbarátkozunk a barátságtalan sorssal, de magányos ember első izben bizony szükülni fog itt. Engem az vigasztalt, hogy nincs a lábam alatt is örvény, és igy nem kellett épen hármasan vértezett kebel hozzá, hogy bejárjam a szorost. Jártam már veszedelmesebb helyeken is.

Rövid félóra alatt kijutottunk a szorosból az erdő szélére, és itt kellemesen lepett meg Liechtenstein herczeg vadászkastélya. Régi tornyos vár, de a legjobb karban s teljesen bebutorozva. Híd vezet a mélyebben fekvő várba, melynek kulcsait a vadász őrzi. De mivel ez nem volt odahaza, neje pedig felszolgálással volt elfoglalva, azért mi be nem juthattunk a várba, melyet pedig megtekintésre érdemesnek mondanak. Az idevaló vadász is kis kocsmaüzletet visz, és voltak mai is vendégei, egy znaim-retzi társaság, mely a tekepályán friss ital mellett jól mulatott.

Mi rövid pihenés után ismét visszafelé tartottunk, és pedig megkettőztetett lépéssel, mert a mindinkább elboruló ég zivatarral fenyegetett. Csakugyan alig hogy csolnakunk a Tája tulsó partjára ért, máris megeredt mogyorú cseppekben az eső és az ég dörögni kezdett. Mi a meredek lejtőn valóságos ostromot futottunk Neuhäusel várára, hogy bőrig át ne ázzunk. Távollétünkben ide is került két kocsival kiránduló társaság, kik most velünk vesztegleltek kávé mellett a vadász lakában, míg elvonult a zivatar. Az egyik fiatal hölgy folyvást kaczérkodott a tükörrel, még tükörbe nézve társalgott is nővérével. Egyre igazgatta haját, mintha csak minden dörgésre összerogyott volna a búbja. Tanár barátom szinte ideges lett már tőle, és már el akarta hagyni a szobát, hogy ne legyen kénytelen nézni a hiú szépet. „Doctorkám — mondom neki — hát okosabbat nem tudsz? Averte oculos tuos, ne videant vanitatem, azaz cserélj velem he-

lyet, úgy háttal ülsz vele.“ — „De hát téged nem tesz idegessé ennyi hiúság?“ — „Épen oly kevéssé, mint mikor kopasz ember fésülködik, a mi szerintem még nagyobb hiúság.“

Alkonyatra hajolt már a nap, mire elmult a zivatar. Nekünk Hardeggre, közelebbi állomásunkra, még két óráig kellett volna gyalogolnunk, mihez épen nem volt kedvünk, egyrészt azért, mert már becsületesen ki voltunk fáradva, másrészt azért is, mivel az erdei utak a zivatar folytán nedvesek voltak. A vadász is tartóztatott bennünket, hogy már késő volna tovább indulni, hogy már sötétben érnénk Hardeggre, sötétben pedig nem jó járni erdőben. „De hát hol szállásol el bennünket vadász uram, nem lévén csak két szobácskája és csak ugyanannyi ágya?“ — „Nem látták — kérdi ő — az urak a várban azt a bebutorozott kamrát? Ott már többen háltak meg szükségben, igaz, hogy csak puszta szalmaágyon, ámde egészséges s fáradt ember elalszik a kövön is. Azután meddig tart az az éj? Legott itt a hajnal.“ — Borsódzott ugyan a hátunk a gondolatra, hogy omladozó falak közt, bagoly- és denevér fészekben, poczik meg békával töltsük az északát, de hát nem voltunk-e ketten, hogy bátoritsuk egymást? És a kaland is csak érdemel kis fáradságot. Barátomnak még csak a biztonság tekintetében voltak scrupulusai. „Ha Wertheimpénztár volnál — mondám neki biztatva — úgy igenis félhetnél, hogy elviszsnek s feltörnek. De vajjon mi nem fütyülhetjük-e el a költővel: Cantabit vacuus coram latrone viator? Én megis kinálom tárczámmal, ha felém köszönt a rabló. Az embernek semmi sem tulajdona, csak a mi fejében van, a többi mind precarius. Oly rabló pedig alig jön ide, a ki tudományodat, diplomádat követelje tőled.“ Elfogadtuk tehát, faute de mieux, az omladékos szállást, melyet a figyelmes háziasszony szorgos keze a lehetőleg legbarátságosabban rendezett be számunkra. Több vidéki olasz albergot láttam, mely nem volt sem jobb, sem barátságosabb ennél a bagolyfészeknél.

Az estét a vadásznál töltöttük, megosztván vele hideg konyhánkat, mely csaknem egészen sértetlen volt még. A vadász borunkra mindinkább neki melegedve, elmulatott bennünket vadászéleményeivel (merő auxesis) beavatott az uradalmi viszonyokba, megismertetett a helyi, a topographicus dolgokkal, stb. beszédességében csak úgy dőlt belőle a szó.

Jó éjt mondva elálmosodni kezdett gazdáinknak, vissza nem vonultunk azonnal hálótermünkbe, hanem, hogy lehetőleg megröviditsük az éjt, plaidbe burkolva fel alá sétáltunk még egy darabig a vár udvarán, hasonlók a bús la manchai hőshez, midőn a kocsma udvarán virasztott vértezete fölött, mielőtt a kópés kocsmáros lovaggá ütötte volna. A hold kisértetiesen világitotta az ős romokat. A sötét ablakok úgy néztek a megvilágitott falakból, mint koponyából a szemüregek. A siri csönd, csak a halálmadár sikongatása által közben-közben megszakasztva; a halvány hold kisérteties előtünése meg eltünése az átvonuló kóbor felhőkben; a szellő mozgatta lombok titkos suttogása; a fekete rezgő árnyak; az alantas folyó moraja; a mintegy sirból támadó hüvös lég — mindez izgatólag hatott a képzeletre. „Az éj homálya tábla, melyre a képzelet rémletes képeket fest“ — mondja James. Bürger itt talált volna sceneriát balladáinak, nem költészetben, hanem valóságban. Egy átvirrasztott éj az erdősürüben, egy éj százados romok alatt, hányszor éljük ezt meg éltünk egyformaságában? Visszaemlékeztem a Colosseumra, melynek galeriáit egyszer néztem holdvilágnál. Az nagyszerű benyomás, ez költőies kép volt.

A szellemek órája közel járt már, mikor mi, úgy, a mint voltunk, elterültünk a szalmanyoszolyán. Gondolom, kóterben adnak ilyen ágyat. Termünkben oly dohos volt a lég, hogy csak energikus szivarozással javithattunk rajta. A gyertyát égve hagytuk, már a szellemek távoltartása kedvéért is, de ezek helyett a gyertyavilág ablakunkhoz csalta az éji madarakat s lepkéket, melyek látogatásukat egy-egy odacsapással az üveghez jelezget-

ték. De hát az ember végre, mely situatióba nem találja magát bele? Megszokja még a verést is. Mi is a miénkbe végre beletörődtünk, az álom felkeresett; édes mámorából csak órák mulván, jam lucis orto sidere, eszméledtünk fel — egy ujabb, gyönyörűbb napra ébredve.

Aug. 1. Az éj phantastikus képei után, — nézni a vártoronyról az életre ébredt táj kibontakozását, figyelni a nap bűvészecsetjét, mint szinezi bámulatos gyorsan s ügyesen a képeket s szövi beléjök harmatból a gyémánt éket; inni tele tüdővel a balzsamos erdei lég fölét — ismét oly élvezet, melyet csak ritkán izlel a tudományok porát nyelő halandó. Nem szól itt az erdőmagányban reggeli imára hivó harang: ámde az életre ébredt természet hangos hallelulája, az ércznél is mélyebben hatja meg a lelket s emeli azt Istenhez, kinek világ föntartó keze szemünk láttára működik s mintegy uj világot alkot. Avagy nem uj alkotás-e, az éj homályát fényes nappá átalakitani? Aurora coelum purpurat — Aether resultat laudibus — Mundus triumphans iubilat — Horrens avernus infremit — mennyivel inkább átérezve tör ki e hymnus ajkainkon, midőn a végbemenő nagyszerű metamorphosist szemmel nézzük. Van a természetben sok malasztos, csak érzék kell hozzá. Isten maga van a természetben és ahol ő van, ott van a tőle elválaszthatlan malaszt is. Elzárkózni az emberek elől: azt értem, de elzárkozni a természet elől: az természetellenes s nem rendes érzékre mutat. Életében sirt ás már magának, ki miután meghasonlott az álnok világgal, nem találja többé örömét az életben, még a hű természetben sem.

A sziv ascensióit csakhamar felváltotta az élet prózája. Rövidek a lepke napjai is, melyeken át az a virág porából él. A friss erdei lég kétszeres hatással van emésztő szerveinkre, de bennünket nem kellett kétszer hínni a reggelihez, melyet gondos házasszonyunk izletesen felszolgált a harmatfriss hársfák alatt. A szabadban egészen másképp izlik a kávé, mint mikor azt Marczi felteszi zárt szobánk asztalára. Megfizetvén tartozásunkat s

megköszönvén a vendégszeretetet, indultunk. A vadász vállára vetett puskával szintén hozzánk társult, lévén az erdőben átadni való ölfája. A fakereskedő szekerei ha még nincsenek itt — mondá — úgy nemsokára itt lesznek. Neki ma Frainban is kellene tiszti székre megjelenni, de ott szivesen kimentik őt, ha itthon pénzt vesz be. Ilyenkor egyszerüen azt irja, hogy fújni és nyelni egyszerre nem lehet.

Ma is egyre erdőben vezetett utunk, és mivel mi csak nyolcz órakor indultunk Neuhäuselből, az utak már meglehetősen felvoltak száradva. Elbucsuzván gazdánktól in facie loci, hol az ölfa hosszú sorokban fel volt állitva, hátas legényünkkel teljes kényelemmel tovább folytattuk sétánkat, mert csak sétának nevezhető a csaknem egyenes uton való járás. Két óra alatt Hardeggben voltunk.

Igénytelen mezőváros ka az a Tája jobb, tehát austriai partján. Hardeggnél összeesik az austriai-morva határ. Innentúl a Tája mindkét partja morva terület. Alig nyolczszázra menő lakosai vashámorban s posztó szövéssel keresik kenyeröket. Puskaport is gyártanak itt. Látni való nincs itt egyéb, mint a plebánia-templom, érdekes régiség, meg a várromok.

Hardegg valaha a pleyeni s hardeggi grófok örökbirtokához tartozott. Mikor a család 1260-ban kihalt, a birtok Ottónak, az utolsó grófnak özvegyétől átszállt a rabenswaldi grófokra, kik hardeggi grófoknak is irták magukat. Mihály, az utolsó rabenswaldi, Hardegget III. Frigyes császárnak hagyományozta, ki azt Prueschenk Henriknek eladta. A Hardegg grófi család több ágban virágzik még Austriában, Hardegg azonban ma Khevenhüller gróf birtoka.

Letelepedvén az első korcsmában s megrendelvén frugalis ebédünket, mentünk szemlét tartani. A vár felé menve, egy feltünően szép torony esik utunkba, oly fekete, mintha csak vasból csinálták volna. Magányosan áll az országut mellett, valamikor egész idáig terjedhettek a vár előmüvei. A várromok közvetlen a városka

fölött vannak s diszítik azt. A bejáratánál az erdőkerülő laka van, kinek neje elénkbe jött s ajánlkozott vezetőnknek, ami ugyan egészen fölösleges, mert a vár tökéletes omladék, melyen nincs mit mutatni, ámde a szegény nőnek behoz az idegenek iránti előzékenysége egypár garast, ami a köszvényes, keresni képtelen szegény betegnek igazi alamizsna. A várfalak tág belterületre mutatnak. Egy sarktorony négyszög falai meglehetősen daczoltak az idővel, de a többi falakon meglátszik, mint rágódott rajtok szeszélyesen a századok vasfoga. A várból szép, de korlátolt kilátás van, mert csak hegyeket és a kigyózó folyót látni a szűk völgyben. Ám az egyik toronyra faalkotvány vezet s innen már tágabb s meszszebb kilátás esik, de én, minthogy fejem nem ment a szédüléstől, nem mertem követni társamat fel a Jákoblajtorjára. Vezetőnőnk beszélte, hogy a jelenlegi birtokos gróf szándékozik a romokból uj várat, vagy legalább vadászkastélyt épiteni, nem lévén, ha ide vadászni jön, hova hajtani fejét. Minden lehetséges annak, kinek módja van. Hány rögeszme találta már valósulását az életben! Maga a gondolat, lebontani a romokat, már colossalis. A jobbágyság, a robot idejében az eszme még könnyebben lett volna létesíthető, ámde elmultak már az idők, hol — Heineval szólva — azt hitték az állambölcsek, hogy milliónyi ember igásmarhának született, nehány ezer kiváltságos lovag, nemes számára. Ez állambölcseknek — mondja ugyancsak e tárgyra vonatkozva Voltaire — előbb be kellene bizonyitaniok, hogy a jobbágyok nyereggel a hátukon, a lovagok pedig, illetőleg a nemesek, sarkantyuval a csizmájukon jöttek világra.

Megfürödvén a városka alatt lefolyó Tája hüsítő vizében, a korcsmakert szellős fatermében asztalhoz ültünk. Nem voltunk magunk, mert vannak Hardeggben is, habár csak szegényebb sorsú nyaralók: nyugalmazott katonatiszt, iskolatanitó, szabadságolt városi irodatiszt, egy szóval kismódú emberek, kik évekig elélnek

abból, amit a dúsgazdag egy perczben költ el. „Ez a szegények előnye“ mondja Hugo Viktor. Exorbitans követeléseket meg nem tűr a hardeggi korcsma, meg kell elégedni azzal, amit a korcsmárosnő mindannyinak számára főz, tehát némileg table d'hôte-nál étkezünk. De ahol nincs válogatni való, ott az Istennek azért is nagyobb hálát adunk, a mi épen van. Társaságunk megszaporodott egy touristacsoporttal: egy apa, ki három iskolás fiával, mindegyiknek a hátán füvészbádog, tele sóskával meg kavicscsal, gyalog sétát tett a morva Svajczban, szintén ide vetődött ebédre. Amint ki voltak hevülve, úgy öntötték magukba az üde sört. Reggel óta lábon lévén, becsületesen ki voltak fáradva. Ámde a kis legények, alig hogy megfalatoztak, máris mászni, ugrálni, tornászni kezdtek, mintha csak most eresztették volna ki, három órai ülés után, az iskolából. Boldog pezsgő, higanyos kor, mint nem tudja gondatlanságában bevárni az időt, mikor az élet komolysága majd lassúbb tempót diktál neki! „A fiuk — mondom az apának — a tornászatból bizonyosan jelesen vannak osztályozva.“ — „Nem az iskolában, hanem én tőlem tanulták — felele az apa — az iskolában nem is tornásztatom őket.“ — Úgy hát uraságod kitünő ex professo tornász.“ — „Korántsem — mondá — hanem a dolog egyszerüen igy van: a fiúk nagyon is élénk, pajkos vér, eszök mindig csíny után jár. Ha tehát elkövetnek valamit, a mi pedig mindennap előadja magát, ugy én fogom a pálczát s nézek, hogy elővegyem a bünöst. A fiúk, ucczu neki, menekülni igyekeznek, széken, asztalon keresztül ugrálva keresik a kijárást, és ha én még künn is üldözöm őket, úgy azonnal valamely fán vannak, mint a mókus. Igy önnönmagùktól kapják az ügyességet, maguktól gyakorolják be tagjaikat, tesznek elegendő mozgást s örülnek oly egészséges étvágynak, hogy megeszik a patkószöget is. Ennyire ki nem művelné őket semmiféle iskola, — az én boszuságom pedig utoljára tréfára fordul, nagyobb a zaj, mint a felindulás.“ —

Ebből is azt tanultam, hogy a gyakorlat, mely önmagától jő az életben, sokszor többre viszi az embert, mint a szigorù rendszer. Uri emberem igen kedélyes társalgó s elmés is volt. Az egyik szemét csatában elvesztvén, azzal vigasztalá magát, hogy az ember két szemmel ugyan többet, de jobbat nem lát a világon. „Reám nézve előny — mondá — hogy csak feléből látom a gonoszságot, mely a mai világban van.“ Hadi élményeiről beszélvén, mondá, hogy ő félig megizlelte már, mennyire édes és tisztességes a hazáért meghalni, de most érzi, hogy szintoly édes a hazáért élni is, és hogy nem kevésbé tisztességes, egy szemmel járni a világon, miután a másikát otthagytuk a hazáért. Igaz.

Ki tudja, meddig társalogtunk volna még el kedélyes asztaltársunkkal, de intett már az indulási óra. Egyszerre kerekedtünk fel, mi jobbra, ő balra vált, szép reményü tornászsarjaival. Futólagos ismeretség, mely holnap talán már felejtve, más által kiszoritva lesz. Olyan az élet forgásában, zajában, változatosságában az emberi sziv, mint a vendéglő. Az idegen elmulat benne egy óráig, megfizeti számláját, azután kiszoritja őt uj vendég, hire sem marad a vendéglőben.

A mi közvetlen czélunk Frain volt. Sziklás hegyoldalban meredek ut lassan hegyre visz. Annál hosszabbnak látszik, ez a rövid kapaszkodó, mivel a nap áthevitette sziklából oly égetően dől ki a hőség s úgy hozza izzadásba a testet, mintha csak gőzfürdőben ülnénk. Köszvényes ember itt járjon, jobban fog neki tenni, mintha Pőstyénbe menne. Ám a hegyre feljutva, azonnal hüs erdő fogad ölelő karjaiba s ki sem ereszt többé egész Frainig. Az erdő mindinkább sürűbb és szebb lesz. Gyertyaegyenes sötét fenyők békésen vetélkednek élénk zöld galyjas bükk- és tölgyfával, a mi az erdőnek kellemes változatosságot s festői szinezést kölcsönöz. Ismét levett föveggel, ismét emelkedettebb lélekkel járunk, jóllehet pedig az erdő mi ujat sem mutat. Ámde a természet tud — Heineval szólva — úgy mint a költő cse-

kély eszközökkel is nagy hatásokat előidézni. Itt csak nap, fa, virág, viz van, semmi egyéb, s mégis mennyire ragad meg az erdő poesise! De ha a szemlélőben nincs szeretet a természethez, úgy az mindebben semmit sem fog látni, a napnak ilyenkor csak annyi meg ennyi az átmérője, a fa csak tüzelésnek való, a virágban csak a himporszálak osztályoztatnak, és a viz — nedves.

Utunk oly egyenes, könnyű, mintha csak parkban járnánk: kényelmes sétaut. Az elágazó utaknál feliratos táblák mutatják a különféle pontokat s irányokat, ez a znaimi szépészeti egylet müve. Itt tehát már culturális talajon járunk. Egy helyen gyönyörű gyepszőnyeg hatalmas bükkfa árnyában ellentálhatlanul pihenésre kinált bennünket. Elterültünk tehát sub tegnicae fagi s felhangoltságunkban elővettük az utolsó palaczk bort, hogy koszorúzva felhajtsuk azt a szép erdő örök virulására. Ezzel levettük hátas legényünk vállairól az utolsó terhet is. Nézett-e már pohárba ez az ős bükk, felköszöntötték-e mint most mi, azt nem tudom, de hogy megénekelték már, arról nem kételkedem, mert járnak erre is kiránduló dalárdák, ezek pedig megénekelnek minden bokrot. Bécs körül hallám panaszolni, hogy az ottani erdőkből már jóformán kizavarták az erdei énekeseket a járványosan megjelenő dalárdák, azt mondják, hogy a szárnyas énekesek csúffátéve a jeles tenórok által, elnémultak s nem jutnak többé szóhoz. Ime a dal hatalma!

Az ős bükkfa körül uj csemete sarjadzott. Mennyi idő kell e vesszőknek, hogy hasonló árnyat vessenek a vándorra, mint ez a jótékony dédapjok. Pedig ez is csak olyan sarj volt. Sub qua nunc recubas arbore, virga fuit. Az ember hamarább növekedik s hamarább vet árnyékot is. — A mi életünk rohamosan folyik: ötven-hatvan év megfoszt galyjainktól, hetven év pedig kidönt. Jellemünket, szilárdságunkat megtöri a kissé mozgató vihar is: ez a fa pedig edzett lett a százados viharok dühében. Mennyi az erő a természetben, mennyi gyöngeség

az emberben! Szótlanságunkban, melyet a nyelvre nehezedett bor eredményezhetett, ily elmélkedésekbe merültünk.

Két órai menet után (Hardeggtől értve) a „Gloriette"-hez értünk. Szilárd nyolczszög kőépület, a Tajának eső hegysarkon, a tájon uralkodó legmagasabb ponton. Hatalmas zöld ablakai barátságosan néznek ki a világba. Alatta meredeken szakad a hegy a Tájába. A folyón túl szemközt egy másik hegy ormáról egy fehér obeliszk emelkedik. A Gloriette szép kilátást nyujt a fraini völgybe s azon túl a messze rónára. A zöld hegyek mintegy keretbe foglalják ezt a szép kilátási pontot. Idáig a „morva Svajcz" merő bitorlás volt, de Frain csakugyan svajczi miniaturet mutat, csakhogy havasok nélkül. A glorietteben a fraini grófi család még a közel multban is erdei mulatságokat rendezett, most a várnak vezető erdei fasor begyepesedett utja arra vall, hogy itt halál váltotta fel a pezsgő életet. A gloriette egy tág plateau-n fekszik, az épület egy kényelmes tág terem, melyet emeletben nyilt karzat fut körül, szabad kilátással minden felé. Csodálkoztam, hogy a még épen tartott épületet nyitva találtam, mintha épen gazdátlan volna ez a jószág. Igaz, hogy némileg gazdátlan, mert az agg grófnő, ki azt létesitette s gondozta, alig egy éve hogy meghalt, örököse pedig nem székel Frainban. De hát a tisztség?

A gloriettéből sugárosan számtalan ut meg ösvény szakad az erdőbe. A nagy fasor, de mely már szintén bevan nőve, egyenesen a várnak visz. Minket az itt járatos hátas legényünk egy ösvényen vitt le Frainba, amely utba egy igen érdekes sziklacsoport esik, csaknem közvetlen a gloriette alatt. Lépten-nyomon elszórva egy-egy magán szirt mint gomba emelkedik ki a földből. A szirtek majd nagyobbak, majd kisebbek s megvan mindegyiknek a maga sajátos alakja, a mely után találóan el is neveztettek, mint: die Pastete, das Parapluie, die Einsiedelei sat. Az esernyő egy kővé vált

óriási gomba, mely alatt körben elfér egy egész társaság. A remeteség a hegyoldalból a folyóra s átellenes hegyekre néz. Egy kiágazó, függő sziklatető, mely alatt több ember fér el. Ezek az elszórt phantastikus sziklák az erdőhomályban sajátságos titokszerü hatást gyakorolnak a szemlélőre. Képzeletünk druida-berekben találja magát, a sziklák az oltárok benne, a fehér gyolcsba öltözött nagy szakálu papokat oda gondoljuk magunknak. De engem e sziklák még Chateaubriand René-jére is emlékeztettek, ki az ős Hellas s Róma földjéről beszélvén, mondja, hogy ez elpusztult talajon sokszor egyes magas oszlopok emelkednek ki, „amint kiemelkedik közben-közben egy nagy gondolat a lélekből, melyet elpusztitott az idő és a bal sors.“ Vajjon ezen sziklák is nem elszórt gondolatjai-e egy elpusztitott, megtört léleknek? Mert akit üldöz a sors, az könnyen megkeményedik s keménységében keményet gondol is. Avagy van-e keményebb valami az átoknál?

Egyre völgynek ereszkedve innen, egy óra alatt Frainba értünk. Az erdei ut egy a Tája fölött ingó gyaloghidra hozott ki, melyen átkelve, azonnal a bárányfogadónál voltunk. Itt csak ügygyel-bajjal kaptunk szobát, mert az összes négy vendégszoba közül három már bevolt töltve, a negyedik pedig már meg volt rendelve, de *míg megjön a megrendelő*, ami még két-három napba telik, addig megszállhattunk. A másik, a rózsa-vendéglőben épen nincs szoba, mert Frain a nyári évadban tele van bécsi nyaralókkal, Frain nem is győzi őket szállással. Ily körülmények között örülnünk kellett, hogy egyáltalában tető alá kerültünk. Szobánk nem nyujtott ugyan tökéletes comfortot, de tiszta és barátságos volt. Ablakai a várra szolgáltak, egy alig leirható festői pontra, melyben a szem el nem fárad órákig gyönyörködni. A fogadónak több elnézhető hiányai mellett volt egy kiáltó hiánya is: hiányzott benne egy bizonyos, az élet szükségeihez nagyon is megkivántató helyiség. Talán olasz épitette a házat, hogy kifelejtette azt. Egy ingben

udvarló fogadósunk, sok tekintetben eredeti rusticalis ember, azonnal megkínált borral és szódavizzel, hogy felüdüljünk. Míg mi magunkhoz vettük a hüsítőt, azalatt ő adta a kivánt utbaigazitásokat, megismertetett a helyi- és ház viszonyaival. Két fiával a mezei gazdaságot viszi, neje a konyha kormányát tartja, leányai felszolgálnak lent úgy, mint az emeletben. Ez a ház organismusa.

Elbocsátván, a megalkudott béren felül illendő borravalóval, hátas legényünket, miután beinstalláltuk magunkat s röviden megpihentünk volna, azonnal kiindultunk megismerkedni a gyönyörű Frainnal. A pompás grófi vár, fent a magas szikla ormán, melyet ablakunkból csodálva néztünk, delejes erővel vonzott bennünket.

Fraint fekvésre nézve a legszebb tájak közé sorozhatom. Nem bámulatra ragadó magasztos havasi kép ez ugyan, mert itt a legmagasabb csúcs sem éri el a két ezer lábat, hanem lágy, behizelgő táj, mely lyrice hangolja az embert. Míg a havasok colossalis súlyokkal elnyomják a lelket, azalatt ezen enyhe zöld hegyek láttára szabadabban lélekzik a mell, üterünk frissebben ver, szivünk dalra tör ki. A havas merev, néma: ez a táj élet és dal.

Az 1500 lakót számláló csinos mezőváros völgyben fekszik, egészen hegyek közé zárva, úgy hogy nem látni belőle semmit, míg benne nem vagyunk. A vár a Tája tulsó (jobb) partján büszkén a légbe emelkedik, de híd köti össze a várossal: Frain és a vár egy. Mennyire merész gondolat volt, azt a hetven öl magas, a folyónak függőlegesen eső szikla tetejére épiteni! De hogy oda épitették, és amint oda épitették, az, az épitészet diadala. A völgyről nézve a meredek sziklát, meg sem foghatjuk, hogy legyen odafen tér ily tág, ily terjedelmes épületnek. És a magán kiemelkedő sziklát mikép kötötték össze az erős földdel? A közbeneső légtér át van hidalva kőből épült szilád ivezetekkel. A szikla magasáról a fényes vár legszebb része: a domboru renaissance-diszterem és a két tornyú szép templom, aranyos

keresztjeivel, néz a városnak. Látni az emlitett ivezeteket is, a várba vivő léghidat, és a várudvar hatalmas sugár nyárfáit. A vár fölött, alatta s körülötte erdős hegyek, gyönyörű természetes parkot képeznek. A vár mintegy előszökik az erdőből. A várhegy lejtőjén a régi vármüvekből még három torony látszik. Az éjszaknak eső „viztorony" egy sziklacsúcs tetejére merészen oda van épitve. A középkor szépen ölelkezik itt az ujabb korral s uj élet sarjadzik a régi romokból.

Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit,
Und neues Leben blüht aus den Ruinen.

Schillernek e szavait itt illustrálva szemléljük. A sziklák, romok nem állnak itt pusztán: zöld lombozat földi mezitelenségöket, csupán a várszikla kidomborodó melle nincs eltakarva. Vegyük hozzá még a várat csöndesen nyaldosó folyót s oly képet szemlélünk, mely elragadni képes még a phantasia után festő ecsetet is. De nem kevésbé festői a városrész is. Zöld hegyek koszorúzzák azt egész hosszában, majd közelebb hozzá simulva, majd meg karjaikat kiterjesztve, a csinos házak pedig árnyas gyümölcsös kertekben fehérlenek.

Történelmét illetőleg: Frain vára valaha országos erőd volt, várparancsnokok (Burggraf) kormánya alatt. A történelmi okmányok 1210-ig visszavezethetők. 1436-ban a vár Lichtenburg birtokában volt, nevezetes pénzzálog után. Az utóbbi századokban gyorsan változtak Frain birtokosai: a Dietrichstein, Althan, Stahremberg családok. A mult század vége felé egy prágai ügyvéd birta a fraini uradalmat. Ez nem hiába tanulta jurisprudentiát.

Jurisprudentes prudentes iure vocantur,
Tam bene cum studeant, provideantque sibi

mondja Owen, a jeles epigrammatista. 1799-ben Mniszek Szaniszló lengyel gróf vette meg a fraini uradalmat ugyancsak a mondott ügyvédtől. A gróf halála után annak özvegye maradt a birtokban, egész a mult évig, melyben nyolczvan éves kort érve, meghalt. Örököse lett egyetlen leánygyermeke, férjezett Stadnicki grófnő.

A jelenlegi vár épült 1690-ben, a diszterem 1700-ban, a templom épitése be lett fejezve 1726-ban.

Fel tehát a várba. A Tája-hidon túl már a vár dependentiái vannak: a wegwood-edénygyár, a sörház, az urasági konyha- és gyümölcsös kert stb. A kert falán túl szép gyalogut s több meredek ösvény, a kerten felül pedig félkörben emelkedő kocsiut visz a várnak, mind a kettő árnyas erdőben. Az erdőbe vájt kocsiutat gyönyörű fasor köríti. Az emlitett ivezett utvezeték, mely alatt jobbról egy a régi bástyák közé ékelt virágos ülőhely, szép kilátással, balról kis konyhakert esik, a várkapuhoz visz. Ezen túl egy keskeny udvar vesz fel, hol uradalmi tisztek lakai és az irodák vannak elhelyezve. A falakat folyondár futja be, az ablakokban ezer szines virág diszlik. Innen a belső tág udvarba lépve, megvagyunk lepetve a várépület arányaitól s annak nagyszerüségétől. Az udvar közepét hatalmas vizmedencze szökőkuttal foglalja el. A medencze Anchisest, Aeneast és Herculest ábrázoló kőcsoporttal van ékitve. Hercules a föld fiát a légben tartja, pompás szobrászati mű. A főbejárathoz szép tág scala vezet. A vár ezen fő része délnek fekszik, itt vannak a diszterem, és a diszszobák, a városnak forditva. Ez épülettől keletnek egy hosszú, három emeletes szárny huzódik. Nyugatnak szabad kilátás van a város felső részére és a hegyekre. Itt colossalis csucsos nyárfák árnyában kényelmes ülőhelyek vannak sátor alatt elhelyezve. A virág s növénynyel diszitett udvar kertet pótol. Bármerre nézzünk, főuri fény, finom műizlés, szigorú rend észlelhető. A vár csak lakszobát hetvenötöt számlál!

Estére járván már az idő, mi a vár belsejének megtekintését holnapra hagyva, visszaindultunk. Kényelmes kavicsolt sétautak, majd szabad ég alatt, majd meg homályos erdősürűben; egyes kitágitott kilátási pontok kényelmes ülőhelyekkel; itt egy virágos tisztáson a bold. Szűz kápolnája édes magányban; ott egy örvény fölött átcsapó híd; kanyarodó utak s ösvények fel a

hegynek, le a városnak, gyönyörű kilátással minden szabadabb pontról; változatos szinezetű fanemek, erdei illat, csattogó madárdal — vajmi élvezetes, üditő sétahelyek ezek!

V.

(Vége köv.)

IRODALOM és MÜVÉSZET.

Dissertationes selectae in historiam ecclesiasticam. Auctore B. Jungman can. hon. Esiae Cath. Brugensis. Prof. Lovaniensis. Tomus III. Ratisbonae 1882. Pustet. Nyolcz. 451. lap. Ára 4 mark.

A jelen kötetben 16 czikk vagyon, melyek öt értekezés részeit foglalják magukban, olyan egyházi tárgyakról, melyek a történész és a dogmatikus figyelmét kiváltképen érdeklik. Mint már említettük, Jungman ezen publikai cziója igen hasznos az egyházi irodalomban. Oly óriás-terjedelemben művelik most tudósaink, az egyházi történelmet, a dogmafejlődés mozzanatait, a homályos kérdések fejtegetéseit, s oly különféle nyelven és közlönyökben adják ki dolgozataikat, hogy immár lehetetlen, mind figyelemmel kisérni. Ennélfogva üdvös vállalat volt a jelenkor tudományos szinvonalát megragadni, a tudományos fejlődést jegeczitené s a tanulók és általán a nagy közönség elé állítani mind azt, amit a fürkésző történelem létrehozott, de elszorva különféle folyóiratokban darabonkint jelent meg. Nem apróságig fürkésző értekezések ezek, — aminőket szakszerű iratokban találunk, — hanem a részletes kutatások eredménye, s azon nézetek, felfogások tárháza, melyekre nézve úgy, ahogy megállapodott ad tudomány.

Az I. értekezés a képrombolókra vonatkozik, s részletesen tárgyalja a Trullan gyülekezetet, a képdúlás

eredetét, a VII. (niczeai) egyetemes zsinatot, s azon mozzanatokat, melyek a zsinat utáni években figyelemre méltók. Ezen értekezés teljes fénybe állítja a képtisztelet mivoltát, s indirecte czáfolja a protestansokat, kik annyi század tudománya után sem birják felfogni a képimádás és a képtisztelet közti külömbséget. Az eretnekséget Leo császár kezdette, udvaroncz papjai folytatták s ha nincs pápai tekintély, a császár különféle eszközeivel kivitte volna, hogy a képek mind eltávolitassanak. Valamint általán a zsinatokon, úgy a niczeai zsinat is tartalmaz több érvet és adatot a pápai fönhatóság és csalatkozhatlanságra; igy például itt is az atyák Tarasius patriarchától ezeket kérdezték: „Mondja meg nekünk T. ősérsek, ha vajjon együtt érez-e Hadrian, idősb Rómának szent pápájával, vagy nem?“ Midőn igenlőleg felelt, megengedettett neki az elnökség. — Ne gondolja senki, hogy Jungman ezeket csak ugy fülénél fogva oda húzza a pápai fönhatóság elismerésére; — ugyenezt bővebben találjuk fel Luppus, Labbé, Orsi, Thomassin azon irataikban, melyeket azon hires irók a zsinatokról szerkesztettek. Jungman csak arról nevezetes, hogy mindezeket szép alakba szedte, csinos nyolczadrétű kötetekben tanulmányozhatjuk a dolgokat.

A II. értekezés igen érdekes, amennyiben egy, sok homályos vagy vitás részletekben gazdag kérdést fejteget, t. i. a pápák világi fejedelmiségének eredetét, melyet századok előkészitettek, s utóvégre a nép adta oda az önmaga feletti uralkodást. Nevezetes azon körülmény, hogy a pápák minden áron akarták fentartani a császárok uralmát Olaszországban, de utóvégre képtelenek voltak arra, mig elvégre az ő védelmök alá sorakoztak a népek. Fellázad az ember igazság érzete, mikor látjuk a pápák százados törekvéseit, a jogos hatalom támogatása végett, s mégis számtalan ellenséges érzelmű történész azt kürtöli, hogy a pápák alattomos utakon szerezték meg a fejedelmiséget.

A III. értekezés vonatkozik a kath. egyház IX.

századi állapotára. Ugyanis III. Leo pápa megkoronázván Nagy Károlyt, kezdődött az imperium Romanum, mely csaknem ezer évig tartott. Ez volt az imperium és sacerdotium szövetkezése a közjó előmozditása végett. Habár a czél igen jó, legtöbbször üdvös vala, és számos hasznos eredményt hozott létre a ker. társodalomban, mégis, valamint egyéb földi dolog, az is visszaélésekre adott alkalmat, amennyiben a császárok egyházi dolgokba avatkozván, ott sok roszat okoztak.

A IV. értekezésben több kilenczedik századbeli kérdést feszeget, névszerint a Pseudoisidort veszi bonczkés alá; amely ügy jóformán napfényre van deritve. Azon bizonyságot adhatjuk szerzőnek, ami Thomassin-nak (Oratorianus † 1697. decz. 24.) volt irodalmi jeligéje: „obsequi rationi, non praeire, nec quidquam covcludere, nisi quod valide probationes extudissent.“ Azaz nem tűz ki magának czélt, s erre mint mintára nem alkalmazza az érveket, hanem az események összevetéséből kivirágzik a tétel. (De disciplina Ecclesiae, előszó.)

Legérdekesebb az V. értekezés, melynek czime: De schismate Photiano. Itt mintegy látjuk a szálakat, amint fonatnak a szakadályra. Korán kezdődnek a visszavonás csemetéi, de elfojtattak Urunk azon parancsa folytán, melylyel az egyházban egységet rendelt. Ámde erősebb volt a keleti főpapok büszkesége, semhogy az egyház iránti hódolat, azért felzendültek és alkotják most is a nagy schismát. Felette tanulságos azon tünemény, hogy Photius ámbár dühöt tajtékoz, mégis Rómába fordult jóváhagyásért, mikor főpapnak megválasztatott. Addig nem lehetett nyugta, mig Róma nem hallatta beleegyezését. Ez a régi discipliának legerősebb bizonysága, mert ha ezt nem a régi apostoli szokás rendelte volna ekképen, bizony nem törődött volna vele Photius. Csak miután kudarczot vallott, kezdte nyiltan szitani a lázadást.

Előnyei, melyeket az előbbi köteteknél felhoztunk, itt is meg vannak, t. i. világos előadás, szép egyszerű nyelvezet, a lényegesnek feltüntetése, gazdag irodalmi

adatok s azon művek megemlítése, hol a tárgy tüzetesen foglaltatik. Dicséretes benne a nyugalom és objectivitás, mely soha sem hagyja el, s azon törekvés, hogy az egyházat, a pápákat mindenkor ügyesen védelmezi, de nem az igazság rovására. Az ügyességet nem kell összezavarni az álnoksággal, mely már végtelen sokat ártott az igazságnak; igy például Moshemius luth. tudós, roppant ügyességét és tagadhatlan széles ismereteit csupán arra használta, hogy ártson a kath. igazságnak. Az igazság nem szorul ügyességre, ámde a homály elüzése, a ráfogások eloszlatása, a hamisság felderitése sok tudományt, fáradhatlan kutatást és ügyes dolgozást igényel. Ezeket java részben feltaláljuk Jungman értekezéseiben, azért a történészek ép ugy, mint a dogmatikusok nagy eredménynyel használhatják, nézeteinek elfogadásával becsületet vallanak. Habár egynehány részlet felfogása ellen lehet kifogást tenni, mert még teljes fényben kideritve nincsenek, ámde egészben véve a kath. tudomány szinvonalán áll. — A kötet végén kettős tartalom jegyzék van, mely nagyban elősegiti a csinos kiállitásu könyv használatát. *Sólymos.*

1. *Wo lag das Paradies? Eine biblisch-assyriologisch. Studie mit zahlreichen assyriologischen Beiträgen. Von Dr. Friedrich Delitzsch, Professor der Assyriologie an der Universität. Leipzig, Heinrichs, 1881. X. és 346 l. ára 20 márka.*

2. *Der keilinschriftliche Sintfluthbericht. Eine Episode des babylonischen Nimrod epos. Von Dr. Paul Haupt. Leipzig, Heinrichs. 1881. VI és 30 l. ára 2 márka.*

E két művet bátran véltük egyszerre ismertethetni, mivel a másodikat illetőleg ugy is alig van több mondani valónk, mint az, hogy az elsővel közösen tartalmaz egy szarvas hibát, melyet jelen ismertető sorainkban feltüntetni és czáfolni akarunk.

Delitzsch Frigyes, — D. Ferencz hires prot. biblikusnak fia, számos jeles közleménye által Németország első assziriologusának nevét vívta ki magának, tanítványa

Haupt Pál, jelenleg göttingai magántanár, szintén szép hirre tett szert, különösen a szúmir nyelv terén tett sikeres tanulmányai által. Kár, hogy mindketten rationalisták.

Delitzsch műve egy érdekes felfedezésről szól, melyet a M. Sion mt. olvasói már a mult évfolyamból ismernek (156. l.); e szerint a paradicsom Babylóniában feküdt. Szerző véleménye mellett a következő okokat hozza fel:

1. Oly helyét kell keresni a földnek, melyen egy folyó négy részre oszlik — és négy közül egyik az Eufrát, egy másik a Tigris. Nincs ugyanis jogunk sem a szentirásban földrajzi ismeret hiányát gyanitani, sem a földnek a vízözön által történt jelentékeny változását felvenni. Ezen hely csak Babylonia északi része lehet, mely Karduniasnak vagy Gonduniasnak neveztetik, hol az Eufrat és Tigris oly közel jut egymáshoz, és oly sok csatorna által van összekötve, hogy „jogosan egy folyónak nevezhető.“ Ennél még meggyőzőbb Hausdorfnak Delitzsch által a 82-ik lapon idézett nézete, aki háromszögtani felmérés és nivellirozás által azon eredményre jutott, hogy az Eufrát és Tigrisnek ott valaha egészen össze kellett folynia.

2. Az Eufrát és Tigrisen kivül előfordul a Gihon és Phison folyó. Ami a Gihont illeti, ezt bizvást lehet azonositani a Guhân nevű ággal, mely Babylonnál szakad ki az Eufrátból. Ez a szentirás tanusága szerint „circuit terram Cus“ — és igazán közelében, az ékiratok egy kassi nevű népet és tartományt említenek.

3. Az utolsó folyó a Phison, a mely Chavila földjét környezi. A Phison nevet még meg nem találták ugyan, azomban a Chavila tartományból (Arábia sivatagjának észak-keleti része, ezen zsidó szótól chôl-homok) következtethetjük, hogy a nevezett Phison folyó az Eufratnak azon ága, melyet a görög irók Pallakopas-nak neveznek.

4. Az arany, bdellium és a sohamkő (karneol) melyeket a szentirás, mint ezen föld termékeit említi, Babyloniában igazán elég nagy mennyiségben találtattak.

Nincs okunk visszautasítani az elég valószinű, ha nem is teljesen meggyőző érvelést, és igy szivből örvendünk a tudós tanár fölfedezésének, mellyel azon problemát megfejtette, mely századok óta képezte a legnagyobb tudósok kutatásainak tárgyát.

Ez a tulajdonképeni magva a könyv tartalmának — terjed a 94-ik lapig. Innen a 166-ik lapig a jegyzetek és értékes adatok egy egész hosszú sorát találjuk; ezután öt függelék következik (Babylonia földrajzához, a szentirási nemzetségtáblához, Kanaán, Egyptom és Elam földrajzához.) A könyv használatát három alphabetikus jegyzék könnyíti.

Igen örülnénk, ha a jeles munkáról csak ennyit kellene mondanunk — de sajnos, hogy oly nagy készültséggel biró irók is, mint Delitzsch, elvakítva a rationalismus észkápráztató tanaitól, készebbek a legkézzelfoghatóbb történeti valótlanságot elfogadni, mint a destructiv kritika egy, úgynevezett vívmányáról lemondani. A vívmány, melyről itt szólunk, a pentateuchusnak szétdarabolása „elohista“ és „jehovista“ részekre, és ezen ugynevezett vívmány, az ékiratok nyomán légből kapott feltevésnek bizonyult, mint azt Bickkel, innsbrucki tanár a Zeitschrift für kath. Theologie 1877-ik évfolyamában kimutatta. Hogy a német rationalismus ezen „nagy szellemű tettét,“ melylyel annyira szeretnek büszkélkedni, megmentsék, azon salto mortaléhoz kell fordulniok, hogy a genezis első tizenegy fejezete a zsidóknál a fogság előtt egészen ismeretlen volt és csak a babyloni fogságban lett előbb két szerző által leirva, azután egy „redactor“ által összeillesztve. Ezt vallja Delitzsch és Haupt is. E szerint az őskinyilatkoztatásról szó sem lett, s a genezis első részében nem találunk egyebet, mint egy pár babyloni regének átdolgozását, mely regék Delitzsch szerint csak a babyloniaiaknál és azon népeknél találhatók, melyek azokat a babylonoktól átvették. Nem akarjuk levonni a következtetéseket ezen tanból, mivel azt kiki megteheti, csak arra utalunk, hogy e szerint az eredeti bűn mese,

és igy a megváltás magasztos tana, az isteni kegyelem legnagyobb csodája, szent vallásunk alapvető dogmája — — agyrém.

A tisztelt olvasó mindenek előtt azt fogja kérdezni, minő érveket hoz fel a szerző ezen borzasztó tana mellett? és talán el sem hiszi feleletünk igazságát, ha azt mondjuk, hogy nem is hoz fel semmi érvet. Pedig igazán igy van, mert azt az egyet, amit felhoz, maga a szerző sem tekintheti érvnek. Azt mondja ugyanis a 93. és 94. lapon, hogy „eltekintve Joël 2, 3. tól" a fogság előtt irt könyvekben, az őstörténetről semmi említés sem történik — tehát azok a fogság előtt ismeretlenek voltak. Ha az ember látja, hogy ilyen érvekkel küzdenek „a tudomány nevében" a keresztény vallás ellen, igazán lehetetlen nem érezni felháborodást az ily eljárás felett.

Delitzsch ezen minősithetetlen érvelése ellen csak ezeket hozom fel: 1. Még ha Joel sem volna — lehet-e józan ésszel valamely könyvnek nem-idézéséből annak nem létezésére következtetni? 2. Az nem igaz, hogy az őstörténetekről csak Joelnél történik említés. 3. És ha csak Joelnél volna is, micsoda eljárás az, „eltekintve az érvtől" a tényt tagadni? E szerint én igy is okoskodhatom: kétszerkettő eltekintve attól, hogy egyenlő négygyel, nem egyenlő néggyel. De ugy szokott az lenni a rationalistáknál, az emberi ész nagyobb dicsőségére inkább bármit fogadnak el, mint azt, ami a vallással egyezik.

Már a mondottakból is világos, hogy Delitzsch nézetét legalább is elvethetjük; a tárgy fontossága azomban megérdemli, hogy bővebben szóljunk hozzá, és azt is kimutassuk, hogy D. nézetét minden okosan gondolkodó embernek el kell vetnie.

Ezt bizonyithatjuk belső és külső okokból. A belsők alatt csak azokat értem, melyek közvetlenül a genezis elbeszélésének és a babyloni mondának összehasonlitásából folynak.

A belső okok le onásában mindenekelőtt biztos ala-

pot kell szereznünk Delitzschel szemben. D. azt állitja, hogy a babyloni eredetű genezis elbeszélések, regék (mythologikus mesék történeti háttér nélkül — a természettünemények személyesitései, stb.); mi pedig azokat amennyiben netán Babylonban ismeretesek voltak, szájról-szájra jártak, mondáknak állitjuk, (valódi történeteknek a nép ajkán megőrizett emlékei.) Állitásunkat e helyen nem szükséges bőven indokolni, mivel azt Lüken H. „Traditionen des Menschengeschlechtes" Münster 1856 és azóta többször, (magy. a bpesti m. iskolától) és Fischer L. E. „Heidenthum und Offenbarung" Mainz 1876. czimű műveikben megczáfolhatatlanul bebizonyitották. Igy a hat napi munka egyaránt volt ismeretes a perzsáknál, zsidóknál, babyloniaiaknál, etruszkoknál s általában mint annak nyomát tekintjük a hetedik napnak majd minden népnél található megszentelését. Az első emberpárról, annak eredeti boldog helyzetéről majdnem minden pogány nép emlékei oly világosan szólanak, mintha csak a szentirásból merítették volna annak ismeretét. Összüleink vétkétől keltezi az egész emberi nem a földi élet nyomorait.

Az óriások emléke, lehet mondani, minden népnél fennmaradt. A Zeuszszel harczoló titánoktól, a chinai Csijen oldalán küzdő szörnyetegekig mindenütt feltaláljuk őket; a legkülönfélébb változatokban ugyan, de mégis félreismerhetetlenül.

A vízözönt illetőleg utalni is elég az indiai, perzsa, görög (Decalion és Pyrrha) phrygiai (az apameai érmen) római (Horaczius I. k. II. óda) továbbá chinai, stb. hagyományra, D. tagadásának daczára igaza van a kitünő Lenormantnak, midőn a vízözön emlékét „tradition universelle par excellence"-nek nevezi.

Hogy ezen hagyományok a valódi őstörténet viszhangjai, nem pedig regék, azt, ha más érvünk nem is volna, már abból is be tudnók bizonyítani, hogy az emberi nem fejlődésének első stádiumában, azaz még mielőtt egyes népekre szét oszlott, a világtünemények ily nagy-

szerű megfejtésének kitalálására képtelen volt. Pedig ezen regéket, ha ugyan azok volnának, akkor kellett volna kitalálni, mert másképen meg nem lehet magyarázni azon körülményt, hogy emléküket minden népnél megtaláljuk. Nagyon igaza van a boldogult Smith Györgynek (Chaldäische Genesis, übersetzt von H. Delitzcsh — mit Anmerkungen von Dr. Friedrich Delitzsch, Leipz. 1876.), midőn a 166. és 167. lapon igy szól: „Die alten Gedichte und Erzählungen fast jedes Volkes von gewissen Schriftstellern in sinnreich ausgeklügelte Schilderungen von Naturphaenomenen aufgelöst. Wenn sich das so verhielte, dann würde mancher Mythus zu seiner Schöpfung eines, Genius bedurft haben, so gross wie der Philosophen, die ihn erklären." Szerzőnk akkor, mikor öcscse a „kháld genezist" németre fordità, még osztozott Smith véleményében — igen nagy kár, hogy azóta a másik táborba szegődött.

A nevezett hagyományok mythicus felfogása ellen szól azon körülmény is, hogy épen a legrégibb cosmogóniák, a legnagyszerűbbek, leginkább közelitik meg a valóságot. Delitzsch véleményét elfogadva azt kellene állitanunk, hogy az emberi nem a művelődés kezdetleleges stádiumában magától kitalálta a világtünemény igaz megfejtését, és azután minél műveltebb lett, annál többet felejtett el belőle; és ezen feledés által elrontott és uj és pedig valótlan dolgokkal felcziczomázott hagyományokból a zsidók a valódit ismét összeállitották volna — és pedig D. szerint, természetesen inspirátió nélkül.

Bebizonyitván igy, hogy az emlitett hagyományok történeti alappal birnak, ezen alapon könnyen épithetünk tovább. Igen természetes ugyanis, hogy mig az egyik nép hiven tartotta meg emlékezetében ősei történetét, addig a másik többet felejtett, vagy változtatott az emlékeken.

Ha már most a különféle népeknél található őskori „legendákat" összehasonlitjuk, az összehasonlitásból is ki lehet venni azt, hogy mely nép hagyományai felelnek

meg teljesen és melyikéi kevésbé az igazi történetnek; ki lehet venni, hogy a zsidó genezisben található elbeszélés egészen megfelel a valódi tényállásnak, és hogy a pogány ősmondák ennek csak több-kevésbé eltorzitott másolatai és ezen eltorzitott másolatok között, hűség tekintetében első helyen állanak a babiloni mondák.

Hogy a szentirás szövegében találjuk a hamisitatlan ős hagyományt, a babiloni emlékekben pedig csak annak viszhangját, annak bizonyitására a következő okokat hozzuk fel:

1. A szentirás elbeszélése mindenben egyezik a tudományok eredményeivel és vívmányaival, úgy, hogy egy oly cosmogoniát és anthropogoniát, mint a mózesi, más azzal nem egyező hagyományokból összeállitani lehetetlen lett volna Mózes korában, de még Ezdrás korában is. A babeli emlékek pedig a képtelenségek egy jó halmazát tárják szemeink elé. Ha már most az egyik a kettő közül megfelel az eredeti történeti igazságnak, az mindenesetre a genezis tudósitása, miután arra példa nincs, hogy valaki mondák után a helyes tényállást irta volna le. Tehát a genezis nem a babiloni mondák exilicus copiája.

2. Lűken és különösen Fischer fentemlitett műveiben világosan ki van mutatva, hogy az emberi nem eredeti vallása a monotheismus, az egy igaz Istenben való hit volt; úgy, hogy azt már Renan is megengedi a szemitákra nézve. Már most a genezisben meg van az eredeti monotheismus, a bábeli legendákban ennek már csak halvány nyomait találjuk.

3. Már Kaulen legujabb művének ismertetésében emlitettük a mondaképződés azon sajátságát, hogy minden nevezetes cselekmény a fő hősre ruháztatik; igy a mesés Sesosthrisnak tulajdonitották mind I. Sethos, mind a II. Ramses hős tetteit. Igy a babiloni monda is Hasisadrának (Noe) tulajdonitja mind a vizözönből való megmenekülést, mind a mennybe való felvétetést, amelyben pedig Henoch részesült.

4. Gyakran a népek maguknak dicső eredetet akarnak vindikálni, és igy ennek rovására is megváltoztatják az őstörténeteket. A babiloniak ezt is megtették az eredeti őshagyománnyal; mert kétféle ember teremtését állitották (emléke Széth és Kain ivadékainak) ezek közül csak az egyik család vétkezett — — ők maguk természetesen a másiktól származnak. Ha a zsidók a bábeli mondák nyomán csináltak volna maguknak is mondákat, bizonyára nem származtatták volna magukat a bukott Ádámtól, hanem egy másik ős emberpártól.

Ezen belső érvek ugyhisszük elegendők arra, hogy D. puszta állitását megdöntsék. Vannak azonban még külső érveink is.

Külső okokkal azt fogjuk bizonyitani, hogy az nem áll, miszerint a zsidók csak a babiloni fogságban ismerkedtek volna meg a genezisben foglalt elbeszélésekkel, sőt hogy a szentirás illető részei már sokkal régebben jettek irásba foglalva.

1. A fogságnál sokkal régibb irók emlitik az illető részekben előadott történeteket. Nemcsak Jóel (2, 3.) emliti az éden kertjét, mint azt Delitzsch is bevallja, hanem ismerte azt már Ábrahám történetének irója is (Gen. 23, 24.) ezt pedig szintén a fogság utáni időre tenni még Delitzsch sem merné, ha Vigouroux „La Bible et les dècouvertes“ vagy Lenormant „Premierès civilisations“ czimű munkáját figyelmesen olvasná. Azután ismételte Éden kertjét Izajás is (51, 3.) végre Ezechiel is sok helyen emliti. Még Ezechiel emlitéseiből is legalább annyi következik, hogy fogság idején a paradicsomról szóló történet egészen meg volt honosodva a zsidóknál. Ózeás emliti Ádám vétkét (6, 7.) Izajás azonkivül az ember teremtését (creavi te, a héb. bara igével cf. Gen. 1. 27.) és alakitását formavi te, a héb. jaszar igével cf. Gen. 2, 7.) emliti 43, 7-ben, az eredeti bűnt 43, 27-ben ; a vizözönt 54, 8-ban. A zsoltárokra nem is tartjuk szükszégesnek hivatkozni, miután az eddigiekből Delitzsch állitása hamisnak bizonyult be.

2. Voltak oly jelenségek a zsidó nép életében a fogság előtt is, melyek megfejtésüket csak a genezis illető fejezeteiben foglalt történetek ismertetében birhatták. Kiemeljük csak a szombat megünnepelését, mely a hexaémeron ismerete nélkül minden alapot nélkülöz. Különben az ünneplés elrendelésében (Exord. 2011.) világos szavakkal ki is van mondva, hogy az alapját a hexaémeronban birja. Azután a frigyszekrényen kerubalakok voltak — a kerubok létezéséről pedig a zsidók aligha kaptak addig más kinyilatkoztatást, mint amelyet Gen. 3, 24-ben találunk.

3. Továbbá a zsidó nyelv grammatikájának és fejlődése történetének csak legegyszerűbb alapvonásai is meggyőzhetnek mindenkit arról, hogy a Pentateuchus és nevezetesen a genezis az ó-szövetségnek legrégibb könyve; és nevezetesen arról, hogy a genezis nyelvezetét és irályát Ezdráséhoz jóformán hasonlitani sem lehet. Megelégszünk e helyen a tényeknek egyszerű constatálásával, s csak nem jelenségre utalunk, hogy az ősrégi u végzetű zsidó nominativus egyetlen fennmaradt példája a genezisben van, Metu selach nevében.

4. Végre, ha mindezen érvektől eltekintenénk, még egy volna, amely egyedül is képes D. nézetét megczáfolni, ez a hetven fordító tanubizonysága. Delitzsch szerint a pentateuchus végleges szerkesztése Ezdrásnak a műve, és nem egészen kétszáz évvel Ezdrás után azt az alexandria fordítók mégis Mózes öt részre osztott könyvének tekintették. Ha Delitzsch nézete igaz volna, akkor a hetven tolmács oly hibát követett volna el, mintha most egy tudós akadémia szalézi szent Ferencz philotheáját, szent Ágostonnak tulajdonitaná. És ily tévedésről gyanusitani az alexandriai fordítókat — — az már mégis sok volna.

Vonjuk most le a végeredményt sorainkból: Delitzsch egy igen jeles munkát irt, azonban egy dologban nagyon tévedett, nem csak a vallást illletőleg (a rationalisták részéről ezt már előre is tudjuk) hanem tévedett

az emberi nem fejlődésének történetét, sőt még a zsidók nyelvtant illetőleg is; s ezen tévedésén csak kétszeresen tudunk sajnálkozni, ha meggondoljuk, hogy szerzőnk állításai az ellentáborban természetesen mint a modern szellem és, szabad itészet kétségbevonhatatlan vívmányai fognak kikürtöltetni; és minthogy a hivő protestánsoknak nincs semmijök, amivel ezen hitetlen áramlatot fentarthatnák rohanásában, természetes, hogy Delitzsch könyvének is meg lesznek az áldozatai — — a szabadon kutató német szellem nagyobb dicsőségére.

Halász Ágost.

A tizparancsolat és századunk. Irta Dr. Karsch Lollion. Nagyvárad. Hollósy Jenő. 1882. 2. kötet. Ára 4 frt.

Ha dicsőség volt egykor Hellász klaszszikus földjén az olympuszi játékok nagy gonddal választott jury-tagjai által győzőnek nyilvánittatni: úgy kell, hogy elismerés és dicséret legyen osztályrésze azon jeleseknek, kiket napjainkban valamely tudós egyetem hirneves tanáraiból alakult jury itél kitüntető jutalmára érdemesnek.

A „tizparancsolat" szerzője szintén ily győző. Elnyerte egy igen magas jury kitüntető elismerését. A m. kir. tud. egyetem hittani kara érdemesité a n. t. szerzőt jutalmára. Győzelmének hire be is futotta gyors szárnyakon a haza minden részét. Egyhangú magasztalás kisérte a fényes diadalt. A mű e szerint, a legilletékesebb birák által lévén megitélve, szorosan véve birálat alá nem is eshetik. A jelen sorok czélja sem lehetne tehát tulajdonképen más, mint viszhangoztatni az elismerést, dicséretet és legfeljebb közreműködni némi csekély mérvben arra, hogy ne csak a diadal hire, de a koszorúzott mű is megtegye körútját a hazában. Bátrak leszünk mindazáltal egy kissé a műhöz is hozzászólani.

Szerző műve két kötetre oszlik a tizparancsolat két kötáblája szerint. Az első tárgyalja a három első paran-

csot, a második felöleli a többi hét parancs kifejtését. Czélja szerzőnek bevitatni, hogy „az ember vallásos lény lévén alaptermészeténél fogva," mint ilyen a természettől már alá van vetve a vallásos törvényeknek úgy, hogy e tényen a legmagasabb fokú tudománynak sem sikerülend soha változtatást eszközölnie. Hogy a törvény, melynek minden halandó engedelmeskedni tartozik, valóban a tizparancsolat, bizonyitja azon körülmény is, hogy az be van vésve mintegy az emberi szivbe, — természeti törvény. Meg nem tartása természetellenes, tehát oly tény, mely magát előbb-utóbb megboszulja. A tizparancsolat napjainkban csakugyan elhanyagoltatik, lehetetlen tehát, hogy ne mutatkozzanak az erkölcstelenség rút fattyúhajtásai az ész és sziv azon fáin, melyek helyes ápolás mellett diszlő erénylombozatokkal szoktak ékeskedni. Ezek a fő eszmék, melyek a jelen munkát átlengik.

Tárgyalásában szerző minden egyes parancsolatnál beható és alapos fejtegetés alá veszi mindazon igazságokat, melyek az egyes parancsolatokkal összefüggésben állanak; előadja mindazon bünöket, melyek az illető törvény áthágásából származnak. Az első parancsolatnál találjuk pl. a vallás szükségességének bizonyitását; a pogányság keletkeztének és mibenlétének kifejtését; a babonaság ostorozását és az Istentagadás, hithagyás kérdései mellett, igen praktikus értekezéseket a vallási türelemről, az istentelen könyvekről, stb.

Érdekes és tanulságos modorban ir szerző a második parancsolatnál az istenkáromlásról, mint azon bűnről, melyet sz. Bernárd szavai szerint, sátáni gonoszság szül; továbbá az esküről igen világosan, mintha csak Éles úrnak lett volna szánva; a fogadalomról, melynek tiszta fogalmát kevesen birják, végül a körmenetekről, főleg az ellenök irányzott ellenvetésekről.

A harmadik parancsolat taglalásánál előfordulnak azon praktikus kérdések, melyek ma oly sok oldalról vétetnek vitatás alá. Beszél u. i. szerző a vasár- és ünnepnapok megszenteléséről fent és alant. A profánálás okai-

ról, stb. Az első kötet záradékául összegezi szerző az előbb mondottakat és fájdalommal konstatálván nagy számát azoknak, kik „Isten uraságát vakmerően tagadva, sz. nevét káromolva, ünnepeit profanálva“ élnek, kifejezést ad örömének a felett, hogy „Isten fiainak nemzetsége megfogyva bár, de törve nem, él az egyházban“ és jobb jövővel kecsegtet.

A második ép oly terjedelmű kötet, a második kőtábla 7 törvényének magyarázatát adja elénk, igen vonzó, tanulságos, könnyed modorban. A negyedik parancsnál szól szerző a családról, annak történetéről Krisztus urunk előtt, továbbá a házasfelek egymáshozi viszonyáról és kutatja, vajjon valóban oly szigorú törvény-e a „felbonthatatlanság,“ mint a milyennek közönségesen állittatik. Különösen érdekesek „a szülők kötelességeiről gyermekeik iránt“ czim alatt irt értekezések a nevelésről. Továbbá szól szerző a gyermeki és testv. kötelességekről; a szolgaszemélyzet iránti magatartásról. Áttér ezek után a nagyobb családra, az államra, beszél annak viszonyáról az egyházhoz, ecseteli élénk vonásokkal a mai államok törekvéseit, és azok eltávolodását a ker. kath. egyház tanitásaitól. Általában a kérdések, melyek a IV. parancsnál tárgyaltatnak igen jól vannak megválasztva és kitünően kidolgozva.

A negyedik parancsolat a legtöbb helyet foglalja el, a legterjedelmesebben van kidolgozva, mivel szerzőnek véleménye szerint ez igen tartalomdús törvény. „Nem követel, úgymond, Isten az V. VI. parancsolatban és a tizpar. további szakaszaiban semmi olyant, mi a negyedik parancsolatban kifejezve nem volna.“

Az ötödik parancs érdekességét sejtheti mindenki, ha megjegyezzük, hogy itt szerző behatóan foglalkozik az élet titkával, becsével, czéljával, annak legbünösebb ellentettével az öngyilkossággal, bebizonyitván, hogy az öngyilkosság erkölcstelen, istentelen, gyáva tett. Szól továbbá a szintén igen-igen korszerű kérdésről, a pár-

bajról, mindkét tárgynál, öngyilkosság- és párbajnál, főleg Séda Ernő kitünő, nagy tudományú munkái nyomán.

Szerző fejtegetései, a további parancsolatoknál sem veszitenek semmit az érdekes előadásból, melyek egész művén keresztül feszült figyelemben tartják az olvasót. A VI. és IX., továbbá a VII. és X. parancsok, mint rokontárgyúak kapcsolatosan tárgyaltatnak. Az itt található fejezetek czimei: Az önuralom kötelessége a test vágyai felett. A tisztaság erénye. A kath. vallás, mint az erkölcsi tisztaság rendszere. Az erkölcsi tisztaság sorsa századunkban. Szomorú, de hű a kép, melyet szerző e pontban mai állapotainkról fest. Vajha minden szülő, minden érettebb ifjú figyelemmel átolvasná!

A hetedik és kilenczedik parancsnál tárgyaltatnak: A birvágy leküzdésének kötelessége. A tulajdonjog tiszteletbentartása és a kártérités kötelessége. Pogányság a birvágy; ker. vallás a lelki szegénység rendszere. Végül a mammontisztelet századunkban. Az első kérdést három alsóbb kérdésre bontja szerző, értekezvén 1. a birvágy leküzdésének okairól; 2. annak ellenszereiről; 3. a sorsról, mely e kötelesség elmulasztóira vár. Aqu. sz. Tamás után hat okát állitja fel szerző a birvágy leküzdése kötelmének. Ellenszereiül a munkaszeretet és alamizsnálkodást jeleli ki. Igen helyesek. Tudósok és költők egyaránt bizonyitják, mily nagy segély fekszik a munkában szenvedélyeink fékezésére nézve. Wieland is bizonyitja, hogy semmi által sem parancsolhatunk oly hathatósan érzékeinknek, „mintha azokat elárasztjuk munka által.“ Eötvös mondja: „Legboldogabb, kinek legtöbb dolga van.“ Jean Paul pedig, hogy „a mi vidámmá, boldoggá tesz, egyedül a munka.

A ki ismeri a mai viszonyokat, tudja, mily korszerű és hasznos minél gyakrabban és komolyabban szólani a tulajdonjog tiszteletbentartásáról akkor, midőn hirdetik: „Minden bevégzett tény jog.“ „Emberi kötelesség üres szó.“ „Sikerkoronázta tényleges igazságtalanság nem ejt

csorbát a jog szentségén," stb. [1]) Felsorolja e czikkben szerző a jog tiszteletbentartása elleni vétségeket. Szép számmal vannak — és mégis valamennyi előfordul ma, még pedig nem is ritkán. Adósságcsinálás és nem törlesztés — modern. Magas kamatok — rendes szokás. Uzsora — „hallatlan módon garázdálkodik mindenfelé."

Nagy gonddal van kidolgozva azon pont, melynek czime: „A pogányság a birvágy, a ker. vallás a lelki szegénység rendszere." Itt is igazolást nyer a régi mondás: „Contraria juxta se posita magis elucescunt." Mit szóljunk a mammontisztelet tárgyalásáról, midőn nagyon is jól tudjuk, mennyire igaz, hogy „becse ma csakis annak van, mi közvetlenül, vagy közvetve az anyagi jólét és gyönyörök forrásait nyitja meg, az élvsovár hitetlen világ fiai számára?

Az utolsó rész fejezetei szólanak: a becsvágyról; a becsület tiszteletben tartásáról; a hazugságról. Bizonyos községben azon hír terjedt el egy házastársról, hogy nem épen a leggyöngédebb férj. A magyar közmondást vallotta: „A pénz olvasva, az asszony verve jó." Meglátogatta e hir alapján egy izben lelkésze és kérdőre vonta. A férj mentegette magát. Sőt nem átallotta bizonyítgatni, hogy nálánál jobb szivű ember, becsületesebb férfiú, kiméletesebb férj alig található. „Lássa, t. lelkiatyám, egyszer anyagi helyzetem javitása czéljából más faluba költöztem feleségemmel együtt. Utunk egy nagy folyó partján vezetett. Egészen egyedül valánk a szabadban. Sehol emberi lény nem volt. Sokat tűrtem már rossz feleségemmel. A legkedvezőbb alkalom kinálkozott itt, tőle megszabadulnom. Egy gyönge lökés hátulról és ő a hullámok martaléka ... De szivem nem

[1]) „Maxima quidem." Jun. 9. 1862. „Quibus quantisque." Apr. 20. 1849. Syllabus. 59. 60.

engedte."*) Hány emberrel találkozhatni ma, kik hasonló ferde forgalommal birnak a becsületességről, mint e férj — a jószivüségről? Jókai is panaszkodik Rab Rábyjában, hogy ma csaknem minden embernek van egy halottja — a becsület. Amily ferdén gondolkoznak az emberek a becsületről, épp oly sajnosan tapasztaljuk, hogy annak értékét sem méltányolják kellőleg és hiánya előtt a legelőkelőbb társaságokban is szivesen szemet hunynak. Hát a hamis dicsvágy, rágalom, hazugság nem élik ma virágzási korukat? Mindenki halhatatlanságra törekszik. Mindenki becsmérel, gyaláz, kisebbit másokat. Epaminondászok, Waschingtonok, kik soha sem hazudtak — nem születnek napjainkban. Mondhatni a m. t. szerzővel, „hogy korunk a rágalom és valamennyi rokon bűn kora." Kemény de igaz a szó, mit e munka kötetének 378. lapján olvasunk: „Szemétdomb a mai világ, melyre állva kakaselbizakodottsággal és pávahiusággal hangzik fel szünet nélkül: „Én vagyok a haladás százada."

Átolvasva a művet meg fogja vallani mindenki, hogy a m. t. szerző korunk számára úgy irta meg a tizparancsolat kommentárját, hogy az tükör, melyben századunk képe élethű vonásokban áll a szemlélő előtt. Szeretnők konstatálhatni, hogy szerző fekete szemüvegen nézi a világot. Fájdalom ezt tenni, nem lehet. Szomorú, de való tény u. i. az, hogy az emberiség ma erkölcsileg igen meg van romolva. Tény, hogy a társadalom soknemű betegségben sinylődik.

Orvos kellene, ki leplezetlenül tárná fel a bajokat és tartózkodás nélkül mondaná ki, hogy a szenvedő társadalom súlyosan beteg, csaknem végvonaglásban van ugyan, rajta mindazáltal segithetni, de csak azon egyetlen módon, ha ezen . . . és ezen . . . keserű bár, de biztos hatású gyógyszerekhez folyamodik. Bölcsész kellene,

*) Stolz Albán. Essig und Oel. Herder. 1875. 7.

ki a józan ész okoskodásával vitatván be, hogy a meder, melyben az emberiség mai gondolkozásmódja, iránya, törekvései hömpölyögnek, nem természetes ágya az emberiség jól felfogott érdekeinek, kijelelné az egyedül biztos, czélhoz vezető utakat. Államférfiú kellene, ki megdönthetlen érvekkel kényszerítené a világot, szakitani a ma uralkodó vésztfejtő rendszerekkel, és állitólagos népboldogitási elméletekkel. Férfiú kellene szóval, ki hatalmas szellemével képes volna előmozditani ama nagy probléma megoldását: miként volna megszüntethető azon ijesztő fokú erkölcstelenség, melylyel lépten-nyomon találkozunk; miként volna orvosolható amaz elégedetlenségi láz, mely annyi keblet emészt fel és űz a kétségbeesés örvényébe; miként lehetne véget vetni azon bizalmatlanságnak, idegenkedésnek, hidegségnek, szeretetlenségnek az emberek között, mely csak arra látszik hivatva lenni, hogy fokozza, növelje, tűrhetlenebbé tegye e földi élet keserüségeit, sivárságát, nehézségeit.

E nagy szerepre látszik vállalkozni szerző jelen munkájában. Nem mintha új rendszerekkel állana elő, hanem mivel figyelmeztet azon egyedüli mentőszerre, mely a fentjelzett nagy és magasztos czél megvalósitását lehetővé tehetné. Mondhatnám assistense akar lenni az Orvosnak. Tolmácsa a Legbölcsebbnek. Alkudozásra felhatalmazott megbizottja a legfelsőbb Királynak. A mit hinnünk oly szükséges volna, a mit azonban elismerni oly sokan vonakodnak, azt vitatja, a mellett harczol szerző. Kimutatja, hogy korunk szomorú viszonyai, a társadalmi bajok, az erkölcsi fogyatkozások két forrásból törnek elő, és ezek: a vallási meggyőződés csökkenése és az isteni törvények elhanyagolása. Pedig e törvények sziveinkbe oltvák, megtartásukra bensőnk önkénytelenül ösztönöz. Azonfelül kőbe vésve is elénk adattak, nehogy mentegesse magát valaki. „E törvények, mondja sz. Ágoston, be vannak vésve az emberi szivbe, de sokan nem akarják olvasni. Az Úr tehát szemeik elé állitotta, mit lelkiismeretökben is kellett volna látniok. Füleikbe hangoztatta, hogy

önmagukba szálljanak.“[1]) Montesquieu is bizonyitja e törvények feltétlen kötelező erejét, mindőn irja, hogy minden emberi törvénynek öszhangzatban kell ezen isteni törvényekkel állania. „A szerzett törvényeknek (= emberi törvényeknek) úgymond, viszonyban kell lenniök a fő Törvényhozónak szándékaival.“[2])

És ez nagyon természetes. Ha u. i. csak a feltaláló gépész önmaga ismertethet meg azon titokkal, mely gépézetét mozgásba hozhatja és hasznos működésben tarthatja: akkor egyedül az Alkotó lehet az, ki megállapithatja azon módozatokat, melyektől a világ nagy, dicső, bámulatos alkotmányának üdvös fenmaradása függ. Az általa adott törvények elhanyagolása tehát csak zavart, rendetlenséget idézhet elő — mint azt tényleg tapasztalhatni. Mikor fogja a társadalom Isten törvényeit ismét teljes szivvel, teljes lélekkel és minden erővel megragadni, azokon függni, az persze igen nagy kérdés. Ezen mindenekfelett kivánatos állapotot sem a jelen, de sok más munka sem fogja elővarázsolhatni. Az azonban lehetséges, hogy ilynemű munkák hathatósan fognak közreműködni arra, hogy belássuk, miszerint a tizparancsolat azon „magna charta,“ mely nemcsak egyes országokra, de az egész világra nézve is egyedüli forrása az egyéni és társadalmi ideiglenes és örökös jólétnek.

A mi már most a mű értékét, maradandóságát illeti, arra nézve bátrak vagyunk megyezni, hogy bár intentiója teljes dicséretet érdemel; bár szerző nehéz feladatának megoldására odaadással törekedett; bár a munka egyes helyei emelkedett eszmékkel gyönyörködtetnek; mindazáltal egészben véve nem áll azon magaslaton, melyről ily czélú munkának, bizonyos tiszteletet parancsoló fölénynyel kellene alátekintenie. Hatalma el nem varázsol. Nem oly eredeti és élénk, hogy ellentállhat-

[1]) Enarr. in Psalm. 57.

[2]) Montesquieu. L'esprit des lois. Paris. 1816. L. I. 3.

lanul ragadna magával. Miket benne találunk, csaknem mind régi ismerősök, kikkel bizalmasan társalgunk és nem újak, kik valami kiváló tudajdonnal lebilincselnek, vagy pláne bámulatot gerjesztenek. A második kötet szerény véleményünk szerint, messze túlszárnyalja az elsőt. Azonban nem akarunk e megjegyzések által mitsem levonni a mű érdeméből. Sok tanulmány, sok olvasás, nem kevesebb elmélkedés, folytonos éber figyelem az alakuló viszonyok felett, ezek valának a mű létrehozásának nem mindennapi tényezői. Az irály tiszta, folyékony egyszerüségében is választékos. Ezen előnye, de sok más jelességénél fogva is mindenesetre élvezetes, tanulságos olvasmány. Bátran ajánlható. Egyházi szónokok bő anyagot merithetnek belőle korszerű beszédek számára főleg müveltebb hallgatóság részére. De mindenekfelett világi közönségünk körében kivánnók nagy elterjedését, mert csak ezen uton érné el czélját, melyre oly buzgóan törekvék, t. i. azon meggyőződés általánositását és erősbitését, hogy a valláserkölcsös élet nemcsak nem akadályozza a népek jólétét, boldogságát, hanem inkább hathatósan előmozditja, bámulatosan fokozza.

Walter Gyula.

VEGYESEK.

(A pápa Ő szentsége) a vicenza-i katholikus egylet iránt kiváló szeretettel viseltetvén, arczképét küldötte meg neki ilyen felirattal:

Justitiam colui certamina longa, labores,
Ludibria, insidias, aspera quaeque tuli;
At fidei vindex non flectar; pro grege Christi
Dulce pati, ipsoque in Carcere dulce mori.

Leo PP. XIII.

A lourdesi basilikának, 25 éves jubileuma alkalmából, mely jul. 14, 15, 16. napokon tartatott, kelyhet ajándékozott ezen felirattal:

B. VIRGINI IMMACULATAE
QUAE APUD LOURDES COLITUR
LEO XIII. P. M.
A. M. D. CCCLXXIII.

(Irodalmi dolgok.) 1. Az ókori sulyokról és mértékekről. Irta Finaly Henrik. Kiadja a m. akademia. Ára 1 forint. Budapest 1883. Knol Károlynál. Nyolcz. 163 lap. Értekezése kiterjed a bibliai sulyokra és mértékekre. — 2. Dr. Patkai, azelőtt Seidel Pál, kiad „Egyházjogi zsebkönyvet," melyre 4 frttal lehet előfizetni, vagy pedig 20 int. elvállalása mellett. Szerző lakik Patkán, u. p. Lovasberény. — 3. Joanna Papissa. Döllinger után forditotta Rémi Alphonz. Lenyomat az „Uj M. Sion" 1883. évfolyamából. Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál. Nyolcz. 48 lap. „Joanna Papissa iránt a 19-ik században, a modern felvilágosodás emez évadában sem veszett ki az érdeklődés, még mindig találkoznak, kik legalább is szerették volna, ha nőpápa ül vala a trónon, hogy evvel téves tanaikat támogathassák, hogy ebből mindenféle korcs következményeket levonhassanak; nem haszontalan tehát az ilyen szájhősök ellenében, kik igazán semmi történeti alapon nem állanak bebizonyitani, hogy Joanna Papissa nem csak hogy nem létezett, de nem is létezhetett; hogy számára a pápák sorában hely nincsen." (Közművelődés.) — 4. A fiumei tanárok kiadnak olasz magyar és magyar olasz szótárt. Előf. ára 2 frt. Bolti ára lesz három forint. Gyűjtöknek 8 példány után egy tiszteletpéldánnyal kedveskednek. Az előfizetések Fiumeba küldendők, Lengyel igazgató tanárnak, vagy Dase, odavaló könyvkereskedőnek. — 5. Wagner insbruki könykereskedő hittani kiadványainak árát lejebb szállitotta ötven, sőt hetven száztólival. Igy például Scottus elmélkedéseit azelőtt 4 frt 20 krral árulta, most odaadja 80 kron a négy kötetet. A könyvjegyzéket bérmentve küldi bárkinek. — 6. Ti-

szaeszlár és Tisza Kálmán. Irta Democritor. Budapest, 1883. Szüts és társa. Szellemdús, maró gúnyirat. Ára 40 kr. — 7. Rontó Pál élete. Irta Gróf Gvadányi József. Esztergom, 1883. Buzárovits. Tizenhatodrét 185 lap. Ára 24 kr. A Zsebkönyvtár 19 és 20 füzete.

(Értesítők.) 1. A temesvári r. kath. főgyimnasium értesítője. Temesvár, 1883. Egyházmegyei nyomda. Nyolcz. 78 lap. Szép értekezése a „római Triumphus-ra" vonatkozik; szól az ekkor történt áldozatokról is. Melléklet: egy diadalmenet képe. — 2. A jezustársasági kalocsai főgyimnasium értesitője. Kalocsán, 1883. Malatin. Nyolcz. 84 lap. Értekezése: Coleopterák Kalocsa vidékéről, gyűjtették 1882-ben. Szakemberek nagyon dicsérik. A tanuló ifjuság 433. — 3. A rozsnyói kath. főgyimnasium értesitője. Rozsnyó, 1883. Kováts. Nyolcz. 88 lap. Értekezik a görögök mennyiségtanáról. A tanulók száma 173. — 4. Az esztergomi főgyimnasium értesitője. Esztergom, 1883. Buzárovits. Nyolcz. 93 lap. Értekezése: az emberi lélek a physiologiai kutatások alapján. Az ifjuság száma 283. — 5. A nagyszombathi főgyimnasium értesitője. Nagyszombath, 1883. Winter. Nyolcz. 187 lap. A főtanodai könyvtár jegyzékét folytatják. Az ifjuság száma 468. — 6. A trsztenai (nádasi) kir. kath. gyimnasium értesitője. Budapest, 1883. Rudnyánszky. Nyolcz. 49 lap. Novothni József, György életrajzát közli. († 1882. okt. 31.) Az ifjuság száma 126. — 7. Az esztergomi irgalmas nővérek leánytanodájának értesitője. Esztergom, 1883. Burárovits. Nyolcz. 32 lap. Értekezik a tanoda mivoltáról. A leány ifjuság száma 627.

(Hammerstein convertitának) egyik nyilatkozata, ki mint jezsuita nem rég kiadta megtérése történetét, ujabb bizonyitékát adja annak, hogy mily nagy jelentőségű volt a német katholicismusra nézve Möhler Symbolikája. Az idevágó rész igy hangzik: „Eközben — néhány héttel karácsony után — egyszerre az egyetemi épületbe kerültem. Egy előadáson voltam, s valamivel később elakartam menni egy másikba, s igy benéztem az olvasókörbe,

hogy az időközt ott töltsem. A könyvállványok mellett elhaladván, látok egy könyet, melynek czime: „Möhler, Symbolik.“ „Möhler“ nevét Radowitz: „Gesprächen über Kirche und Staat“ czimű dolgozataiból ismertem. „Symbolik?“ A könyv gondolám, a művészetről szól. Kérem tehát és leülék. Azonban mint látom, theologikus tartalmú és a controversiákat tárgyalja; a szerző tagadhatlanul mély tudományu férfiu, ki a protestantismust ép ugy mint a katholicismust kitünően érti, nyugodt megfontolással beszél az igazságról, s dogmatikus szempontból az utóbbinak kizárólagos jogosultságot vindikál. Lehetséges-e ez? Nem! A katholikus egyház csak egy érdekes rom, melynek romantikus szépségén gyönyörködünk; hatalmas tiszteletreméltó épület régi időkből! Hanem hogy dogmatice jogosult, hogy minden keresztény felekezet közt egyes-egyedül jogosult? Az lehetetlen! Becsukom a könyvet, hogy néhány pillanatig nyugodtan eszmélődjem. S mégis mondom magamban, be kell vallanod, hogy a vitás kérdésekről csakis az egyik félt, t. i. a protestantismus hiveit hallgattad meg. Katholikus szerzőtől, erről még semmit sem olvastál. Becsületesség és igazságosság egyaránt tiltják, hogy a hatholicismust meghallgatatlanul kárhoztasd? Itt is érvenyesüljön az „audiatur et altera pars.“ Hiszen tán lehetséges — e gondolatnál ugy tetszett, mintha a föld inogna lábaim alatt — lehetséges, hogy te s veled az egész Lutheranismus tévutakon jársz, s a katholikusoknak van igazuk. Az, hogy lutheránusnak születtél, s mint olyan nevelkedtél, nem bizonyitja azon felekezet igazságát. — Mit tegyek tehát? Utána kell néznem, kinek van igaza: Möhlernek-e vagy Luthernek?“ Az 54. lapon folytatja: „Ezután kézhez keritettem a Möhlerre vonatkozó protestans válasz iratokat. Nitzsch és Marheinekével hamar végeztem, mivel ők hivő protestans álláspontjukról épen ugy, mint Luther, logikai ellenmondásokba bonyolodtak. Nagyob figyelemmel kellett lenni Baur tübingai tanár iránt, ki radikalis létére kevésbé volt kitéve a rendszer tarthatlan következményeinek. Több

hónapig foglalkoztam könyvével s végre tollat fogtam, hogy irásban adjak magamnak mindenről számot." stb.

(Dr. Dozous) lourdesi orvos meghalt mart. 15-én 85 éves korában. Fiatal korában közömbös volt a vallás iránt s utóbb is távol tartotta magát a vallási cselekvényektől. De amint a lourdesi csodák villámolni kezdettek, nemcsak kiváncsiságból, de hivatalból is sokat kellett azokkal foglalkoznia, mert keresett orvos volt, amint nekem is mondotta Peyramale plebános, mikor 1875. évben nála ebédeltem. 1858. febr. 21. kezdve a lourdesi események éles megfigyelője volt; gondosan vizsgálta Bernadette lelki állapotát s miután kételkedett nem hagyott figyelmen kivül egy tüneményt sem. Számos embert, aki ott meggyógyult, orvosilag kezelt, s igy mintegy szeme előtt történtek a csodák. Elvégre megadta magát, s azt vallotta: ily a lá du surnaturel! (Ez természetfölötti!) Ezen meggyőződésének sokszor adott kifejezést, védelmezte Bernadettát, s a csodáknak állandó tanuja lett. Azóta jámbor keresztény volt. Laurence püspök is általa győződött meg a csodák valódiságáról, mert kételyeit ő fejtette meg. Az odajáró orvosoknak, kik hivatalosan kutattak az események mivolta körül, ő szolgáltatta az adatokat. Tizenkét évi figyelés után kiadta saját tapasztalatait: La Grotte de Lourdes, sa fontaine, ses guerisons. (Ismertettük e folyóirat 1875. folyamában, a 870. lapon.) Jeligéje: credidi quia vidi, propter quod locutus sum. Itt elmondja azon eseteket, melyeket saját szemével látott. Leginkább megdöbbentette Bourriette Lajos kővágó esete, akit valaha gyógyított, most pedig tökéletesen látott, 20 évig hibás szemével. 1858. óta jámbor katholikus volt; valahányszor a barlang előtt elment, mindig mondott egynehány üdvözletet. Megbetegedvén, a haldoklók szentségeit fölvette, s nyugodtan várta halálát. A bold. Szűz kinek hatalmát ünnepélyesen vallotta, irgalomért fog esedezni szent Fiánál.

(A vallás eredete.) Max Müller: Vorlesungen über

den Ursprung der Religion (Strassburg, Tröbner) czimű könyvében állítja, hogy jelen könyvét a vallás védelmére irta, az atheismus és nihilismus ellenében. Ámde mit ért a vallás alatt? Csupán oly egélyes érzetet, mely pantheismus, nirwana, naturalismusnak is nevezhető. A positiv vallásnak hátat fordít, a természetfölötti kijelentést elkerüli, sőt hol el nem kerülheti, tagadja. A jövő vallásában bízik, azt várja, hogy a kereszténység, Brahmanismus, Budhaismus, Izlam vallási elveit majdan összeszűrik s ebből támad a tiszta igazság, mely majdan az egész emberiség vallása lesz. „Ama sötét sirboltba (a régi vallások eredetére) sokan szállnak le, kiknek a föld szinén levő lárma, csillogó gyertya, sok ellentétes vélemény visszatetszik. Meglehet, hogy a sirbolt majdan világosabb lesz, s lehetséges, hogy ebből támad a jövő egyháza.“ — Ilyen vallásvédelemből nem kérünk. Vagy isteni a vallás, vagy nem ér semmit; ezokon akik elfordulnak a kijelentett vallástól csupán képzelgésnek vélik a vallásos érzetet. Mi ugyan a vallást a természetes lélekzet alkatrészének tartjuk, mert ép ugy vallásos az ember, amint eszes lény, ámde jelen körülményeink között, a természetes vallás ép ugy elégtelen, mint annak, aki verembe esett, elégtelen az, hogy járni tud. Hacsak valami más erő ki nem húzza a mélységből, járási tehetsége elégtelen, ugorhatik, kapaszkodhatik, de önmagától a földszinére nem juthat fel.

(A jeruzsálemi templom szent edényeit illetőleg) nem kell még letenni feltaláltatásuk reményéről. Tudjuk, hogy a templom első elpusztitása alkalmával, a Babylonba vitt szent tárgyakat Czírus perzsa király a zsidóknak visszaadta, és hogy azok igy a sionhegyi szentélybe ismét visszakerültek. Midőn azonban Titusz a szent várost elpusztitotta, az edényeket magával vitte Rómába, ott diadalmenete alkalmával körülhordoztatta és diadalivére le is festette, ami által a régiségbuvároknak nagy szolgálatot tett. Utódai közt nem akadt, aki a szent tárgyakat Jeruzsálembe vissza vitte volna, Juliánnak ez talán szán-

dékában lehetett, de miután a zsidótemplom felépitését czélzó kisérletével kudarczot vallott, ezen tervét (ha ugyan megvolt) szintén el kellett ejtenie. Midőn Genzerik vandál király Rómát 455-ben kifosztotta, az emlitett kincseket szintén magával vivé Kartágóba, honnét azokat 533-ban Belzárius Jeruzsálembe, 614-ben pedig II. Khozroesz perzsa király Ktezifon fővárosába viteté. Ezentúl sorsát a kincseknek nem tudjuk, csak sejthetjük. Ha ugyanis meggondoljuk az örményeknek ájtatosságát és másrészt leleményességét, nem fogjuk egészen alaptalannak találni némely tudós azon nézetét, hogy azok jelenleg valamelyik örmény kolostorban rejtőznek. Lehet, hogy a legközelebbi jövő uj fényt derit ezen homályos kérdésre is, mivel Örményország napjainkban nagy léptekkel halad az európai polgárosultság felé, amit különösen Ő Szentsége atyai gondoskodásának köszönhet, ki a Jézus-társaság lyoni tartományához tartozó missionáriusokat csak nem rég az örményekhez küldé.

(Ponyvairodalom.) Valahányszor a lapokban vagy országgyülésen vallásról vagyon szó, ugy állítják elő a dolgot, mintha a vallást előmozditva vagy háttérbe szoritva, csupán a papok dolgát mozdítanák elő, vagy mellőznék. Ha csak egy tanórát a vallásoktatásban leszavazhattak, azon tudattal ültek le, hogy oldaldöfést adtak a papoknak. Ép oly diadal volt, mikor kiszoritották a vallási, erkölcsi nevelést, azt vélték a miniszterek, főispánok, hogy csupán a papoknak ártanak vele. Nem a papokról van szó, nem emberekről, hanem egy általános igazságról, melyet hat ezer év óta vall az emberiség; annyi nemzet élő és elpusztult népfaj tapasztalatából tudhatnak a kezdő államférfiak is, hogy a vallás amint lételeme a társadalomnak, ép ugy nélkülözhetlen alkatrésze az államnak. Ezt ássa alá, aki irtja a vallást, gúnyolja s megfosztja hatékonyságától. Mirevaló a történelem, ha mindig ujra kezdenek tanulni az államférfiak s az állam csak animal vile, amin az experimentatiót, néha a vivisektiót is kell végrehajtani. Mirevaló a sta-

tistika (mely egyébkint ezidőszerint modern bálvány) ha nem húznak belőle tanuságot. Oda nem kell nagy ész, hogy például észrevegyük, miszerint most 50 ezer ember vizsgálati fogságban van s 400 ezer rabot őriz a magyar kormány; és hogy mindezen szaporodás azóta történik, mióta szabad a vallást akárhol gyalázni, torzképekben prostituálni; otromba majomszármazások a nép közé vettetnek, s istentelen lapok, folyóiratok ingyen küldetnek a községekbe, melyekben Isten, vallás erkölcsösség lábbal tiportatik. Az ilyen embereknél átokká lesz, hogy olvasni tudnak. Amióta zsiványaink olvasni tudnak (Hoszter, Spanga, Hatos stb.) azóta ügyesebbek a tolvajlásban, furfangosabb a modoruk. Miután ama könyvekben az áll, hogy az ember czélja e földön az élvezet, de erre való eszközei nincsenek, sikkaszt, pénzt hamisit, ha van hozzá ügyessége vasládákat kiemel, lop, öl, mert hát sok pénzre van szüksége, hogy megszerezze magának a szükséges eszközöket az élvezetre, miután a tulvilági élet csak mese. (Nyomtatva olvasta.) Nem állítjuk, hogy ezt egyedül a gonosz röpiratok okozzák, mert hiszen több oka van a rossznak, de ha nem lehet kiirtani mindent, legalább ne ápoljuk ocsmány olvasmánynyal a veszedelmet. Ha tudnak Németországban törvényt alkotni a fertelmes nyomtatványok ellen, pedig hát ott a felvilágosodás delel, tegyük meg mi is. Ha tudnák a honatyák milyen felháborodást szültek egy szomszéd faluban bizonyos Szini által szerkesztett röpivek, bizony tennének valamit! A rövid eszű politikusok nevettek s mondogatták: no majd haragszik a pap! Mintha csak a papnak volna köze a néphez. A nép, ha csupán élvezet a földi czél, rövid okoskodással majd vagyonosztáshoz kezd, elejénte csupán egyedileg (lop, rabol) utóbb, ha a szórványosan föllepő vagyonközönség lábra kap, majd országosan osztozkodik. Akkor majd nemcsak a pap fog haragudni, hanem a gazdagok, kik most megvetik a vallást és ama szegény nép vallásos érzetét, mely még hisz, gúnyolják. Sőt némelyek rosz nyomtatványokat

csempésznek a nép közé, hogy boszantsák a papot, s gyönyört lelnek abban, mikor a nép kerüli a templomot, üli a korcsmát, káromkodik, szidja a papját, s megvetően nyilatkozik a vallásról. Késő lesz, ha ezen vakságot, csak a vörös kakas a háztetőn, meg az égő petroleum fénye fogja eloszlatni.

(Apró hirek.) Palaestinában most legelterjedtebb nyelv a német, mert mindenfelé a német protestansok feltünően szaporodnak; a beköltözők azon szándékkal lépnek a szent földre, hogy az nemsokára német s protestans lesz. Pedig 1852. évben alapittatott az első német prot. lelkészet. — Marseille istentelen tanácsa elhatározta, hogy Belzunce érsek szobrát eltávolitsák. Belzunce 1720. körül halhatatlan érdemeket szerzett a város körül, melyet imái által a pestistől megszabaditott. — Le pelerin de Paray-le-monial czimü havi folyóirat ezen hóban lép VII. évfolyamába. Ára 7 frank egész évre. Hivatalos közlönye a paraylemoniáli szentélyeknek. Kik francziául szeretnek olvasni 1 frt 90 kron megszerezhetik. Czime: A M. l'abbé Gauthey, Directeur du Pèlerin, à Paray-le-Monial (Saône-et-Loire). — A hires dogmatikus: Dr. Heinrich Jos. Domin. Denzinger meghalt, jun. 19. Würtzburgban. Született Lüttichben, 1810. Áldozár 1844. decz. 8. — 1848. óta ugyanott hittanár. Húsz évig fekvő beteg volt. Hettinger mondott róla emlékbeszédet: Dreifaches Lehramt czim alatt. Nevezetes helye van az egyházi irodalomban, legjelesebb müve: Vier Bücher uber die rel. Erkäntniss Würzburg 1856. stb. Nyugodjék békében. — Eduard Réné Lefebvre de Laboulaye meghalt máj. 24. Született Párisban 1811. jan. 19; volt ügyvéd, 1849. egyetemi tanár, az összehasonlító jogtant adta elő. Elszánt védője volt a kath. egyháznak.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

KARMEL EGYIK DÍSZE.

(Vége.)

Isten az ő megtértjét különös tehetséggel ruházta fel, hogy az elmékre és szivekre hatni birjon. Ehhez hozzájárult a nyájas, szeretetteljes modor: nem csuda, hogy Ágoston sok bünöst visszavezetett az örök élet ösvényére, sok hitetlent az egyház aklába. Midőn pappá szenteltetése után 1851-ki szeptemberben Domokos tart. főnökkel Bordeauxban tartózkodott, egy reggelen miséje után hozzá jött egy nővér a sz. Endréről nevezett kórházból, s arra kérte, hogy jöjjön a kórházba egy szerencsétlen, súlyosan beteg munkáshoz, ki semmikép sem akar gyónni. A buzgó szerzetes legott hozzá sietett. A beteget ágya mellett állva találja, kihivó gőgös arczczal. Ágoston feléje megy, nyugodt, mosolygó arczczal. Hozzá közeledik, kitárja feléje karjait s mond valamit a fülébe. A beteg a szerzetes e fellépése és szavai által lefegyvereztetvén, mosolyog reá s válaszol engedékenyen kérdéseire. Ekkor Ágoston visszafordul az őt kisérő nővérhez s mondja neki: „Ez az ur kéri önt, küldene neki gyóntató atyát.“ Még az nap kibékült az Istennel s később visszanyervén egészségét, felkereste Ágostont, hogy kifejezze hálaját lelke megmentéséért.

Ágoston minden foglalkozása, elmélkedése, tanulmányai, virrasztásai közepette visszagondolt a zsidóságban visszamaradt családjára, buzgón kérvén Is-

tent annak megtéréséért. De nemcsak könyörgött Istennek, hanem tevékeny volt maga is e tekintetben. Nővére, férjezett R. asszony ő általa megismerkedett Párisban Fougerais Paulina szerzetes nővérrel, kinek már Ágoston kedvéért is érdekében feküdt, e nemes s minden jóra fogékony lelket Istennek megnyerni. A kölcsönös érintkezés gyakoribb s bensőbb lett a két nő között, mióta Paulina nővér megnyerte R. asszonyt zenemesternőnek a tápintézet növendékei számára. A szeretetteljes viszony előkészité R. asszony lelkét a kereszténység elfogadására. 1852-ki május hó végén R. asszony férjével s hét éves György fiával látogatóba jött Agenba. Mikor R. asszony látogatását előre tudatta Ágostonnal, ez többi között ezt válaszolá neki: „Szivem eltelik öröm s reménynyel a gondolatra, hogy nehány hét mulván meg fogsz látogatni Agenban. Hidd meg, e viszontlátás alkalmával okunk lesz áldani s magasztalni Isten irgalmát.“ Azután leirja a malaszt működését önnön lelkében, hol a többi közt mondja: „Ha egyszer megfürödtünk a megváltás vizében, multunk Istennél oly kevéssé jön tekintetbe, mintha az soha sem lett volna. Mind azt a sok bűnt, miket engem elkövetni láttál, mind azt a sok vétket, miket multamból ismersz, Isten megbocsátotta. Mily irgalom, mily nagylelküség, mily boldogság!“ Ágoston tudván, hogy minden Isten malasztján fordul meg: megkettőzteté imáját s imádkoztatott másokkal is, sőt egy kilenczed megtartása után bucsúmenetet rendezett a peyragudi bold. Szűzhez, melyen mintegy hatszáz lélek vett részt.

A viszontlátás, az eszmecsere eredményét a két testvér között leirja maga Ágoston. „Miután nővérem — igy ir — hallotta sz. beszédemet a sz. Háromságról, melyet készítettem vala, hogy eloszlassam e titokra vonatkozó kételyeit, ekképen szólt hozzám: „Most tudom, hogy elkárhozom, ha fel nem veszem a kath. hitet. De inkább akarok elkárhozni, mint

Györgyikémtől (fiacskája) megválni, tudom ugyanis, hogy elviszik tőlem, ha katholikus leszek.“ — „Nem tudván, melyik szentet hivjam segitségül, elébe álltam s erős hangon ezeket mondám neki: „Mikép mersz te Paulina nővér előtt megjelenni, ha ő tudja, hogy te hiszesz, de nincs elég bátorságod hitedet bevallani? Ez-e a köszönet az ő fáradsága, szeretete, jósága, imáiért?“ — „Hivatkozásom a gyöngédségre, hivatkozásom arra, kit nővérem „Paulina anyám“-nak nevezett, zavarba ejté őt. Hallgatva fel alá járt a kertben, hova visszavonultunk. Nehány percznyi heves tusa után megállt előttem és mondá: „Ha lehetséges, hogy férjem tudta nélkül megkereszteltessem, úgy mint keresztény vissza akarok térni Párisba.“ — „E szóváltás utáni ötödik éjjelen (1852-ki junius 19-én) homlokára öntém a keresztvizet s nyujtám neki az élet kenyerét... Ez időtől kezdve a még nem hét éves Györgyikét nagy vágy fogta el a keresztség után. Hite növekedett napról-napra, anyjának nem hagyott békét, hogy megszerezze neki is e kegyelmet. Forró vágya azonban csak négy év mulva ment teljesedésbe.“

Ágoston apostoli utjait is számos megtérés jelzi. Toulonban 1852-ki májusban megkeresztelt egy harminczhat éves zsidót. — Marseilleben megtéritett egy protestáns hölgyet gyermekeivel együtt. A hölgy hamburgi eredetű volt, nem beszélt egy franczia szót sem, és harmincz éven át állhatatosan ellentállt minden téritési kisérletnek. Az első német szóra, melyet Ágoston hozzá intézett, meg volt indulva a hölgy, könyekre fakadt s megtért. — Lyonban buzditólag s oktatólag hatott Ágoston két fiatal zsidóra, kik megtérésök után papi pályára lépvén, jeles papok lettek: a Lehmann testvérpár. — 1856-ban Bordeauxban tartott missiója alatt megkeresztelt öt zsidót és több protestánst visszavezetett az egyház kebelébe.

Téritési művében a legnagyobb öröm érte őt,

midőn 1856-ki okt. 14-én nővérének fiát, Györgyöt keresztelte meg. „Az október 14-ikének emléke — igy ir egy év mulván a fiunak — éltem legszebb s legnagyobb napja maradand.“ Tudjuk, hogy György négy évig sovárgott már a keresztség után. Hogy anyja felvette a keresztséget, azt a fiu tudta, de azt csak utóbb tudta meg anyjától, hogy az minden reggel az Ur asztalához járul. Mikor ezt az anya bevallotta fiának, szemrehányólag igy szólt hozzá: „Oh, miért nem várakoztál reám? Most engedj legalább közeledben lennem, mikor Jézus szivedbe szállt, hogy az édes gyermeket tiszteletteljesen csókolhassam... Kérlek, édes jó anyám, tarts fel jövőben számomra is valamit a sz. áldozásból, hiszen az anya örömest osztja meg táplálékát gyermekével.“ Erre a fiú tiszteletteljesen közeledék anyjához s csókolta annak ruháját szive táján. Ily gyöngéd volt benne a szeretet Jézus iránt! És e buzgóság, e forró vágy négy évig emésztette már a fiút, ő valóságos mártyromságot szenvedett Krisztusért.

Ágoston Lyonban prédikált, midőn nővére jelenté neki, hogy nem képes tovább ellentállni a fiú forró vágyának, ki azzal fenyegetődzik, hogy az első áldozár lábaihoz fogja vetni magát s kérni a keresztséget. Ámde a körülmények a legnagyobb óvatosságot követelték, az apa ugyanis teljes tekintélyét veté közbe, hogy fiát visszatartsa a kereszténységtől. Az lőn tehát elhatározva az anya és Ágoston között, hogy ez titkon jőjjön Párisba s atyjának tudta nélkül keresztelje meg a fiút. Mennyi boldogságban olvadoztak ezek hárman, mikor György a keresztelési szertartás után magához vette az édes Jézust, ki szivébe az egész mennyországot hozta!

De e boldogságra nehány hét mulván nehéz próbáltatás érte Györgyöt. Atyja egyik nap egy imakönyvet tett elébe, hogy abból közösen imádkozzanak. „Édes atyám — mondá a fiu — én e könyvből

nem imádkozhatom, mert az zsidó, én pedig keresztény katholikus vagyok.“ — „Gyermek! — válaszola az apa — te velem játékot üzesz, hinni akarom, hogy nem komolyan beszélsz. Különben tudnod kell, hogy megkereszteltetésed apád beegyezése nélkül érvénytelen volna.“ — „Bocsáss meg, atyám — felele a fiu — de kath. vallásunkban elég a keresztségre a kor, az ész, a hit és az előleges hitoktatás.“ — Atyja elnyomta magában a felindulást, a haragot, de nehány nappal reá, decz. 3-án rögtön elutazott fiával s elvitte azt 450 mérföldnyire anyjától, egy protestáns országba.

Az anya nyomozása a fiu után sikeretlen maradt, miután azt az apa álnév alatt adta egy tápintézetbe. György itt minden kisértésnek ki volt téve, hogy hitét elhagyja. A fiu sokszor mondá: „Én anyámat akarom látni.“ — „Látni fogod — volt a válasz, — ha hitedről lemondasz.“ — „Azt nem teszem — felele a tizenegy éves fiu — én keresztény katholikus vagyok s inkább akarok szenvedni, mintsem hitemről lemondani.“ Daczára a fiú ilyetén hűségének, anyjának mégis azt jelenték, hogy György visszatért a zsidó vallásra, mit azonban anyja, bizván Jézusban, hinni nem akart. Három hó mulván levelet kapott férjétől, Németországból, melyben ezt mondja: „Jőjj, fiad itt van.“ A szorongott anya repülve kél utra s megteszi az 500 mérföldnyi utat, de amint kérdi: hol van fiam? ezt nyeri válaszul: „Te fiadat csak úgy fogod látni, ha Isten előtt megesküszöl, hogy a fiút a zsidó vallásban fogod nevelni, és hogy egy szóval sem árulod el előtte, miszerint te keresztény vagy. Nehány keserves hét mulván mégis meglágyult az apa szive, és megengedé a viszontlátást, de csak oly föltét alatt, hogy vallásról szó ne legyen az anya meg a fiú között. „György mitsem szólhatott hozzám — irja R. asszony Ágostonnak — de nekem előérzetem mondja és én bizonyos vagyok benne, hogy

ő hű maradt. Szeméből kiolvastam, csókjaiból kiéreztem, hogy fiam keresztény maradt."

György viszontlátta édes anyját, de Üdvözitőjét vajjon mikor fogja viszontlátni? A városban ugyanis nem létezett kath. pap, és igy György már havak óta lelki vigasz nélkül volt, mig végre a buzgó anya találékonysága e részben is módot talált. György egy nap elvonhatta magát felügyelői elől, hogy a közel erdőben mulasson. A fiú azonban sem virágot nem szedett, sem lepkét nem hajtott, hanem várta az Úr küldöttjét. Egyszerre megáll előtte s megszólitja őt egy világi uri ember. Ez egy hamburgi missionarius volt, kit R. asszony megkért vala, részesitené fiát az annyi ideig nélkülözött szentségekben. A missionarius papi öltöny nélkül jött s úgy tett, mintha véletlen sétát tenne az erdőben. Igy volt György szerencsés tiz hó mulván gyónását végezhetni egy erdei fa árnyában. A missionarius azután szintoly titkon hozta el Hamburgból az Oltáriszentséget az anya lakába, hol ez és fia magukhoz vették a husvéti bárányt. Nem emlékeztet-e e szivreható történet az üldözött egyház első századaira? Az egyház első korszakának ifjad mártyrjaira? Ágoston a fiú egész történetét szintoly körülményesen, mint meghatólag előadta Lyonban a Jézus gyermeksége társulatában, midőn ott 1857-ben a kisdedeknek prédikált.

Ágoston imáit, melyeket övéinek megtéréséért mondott, Isten azután is meghallgatta. 1857. május 19-én szerencsés volt megkeresztelni legidősb fivérét Harburgban, hol azon időben még csak egy kis kápolna létezett. Az uj megtért hálája jeléül a jelenlegi harburgi templomot csaknem egészen saját költségén épitteté.

A buzgó szerzetesnek szive fájdalmára, csak apját nem sikerült az igazság utjára vezetni. Mióta Ágoston szerzetbe lépett, atyja mitsem akart tudni róla, elátkozta őt s kizárta az örökségből. Igy mult

el tizenkét év, amikor az apa halálos betegségében megemlékezvén fiáról, magához hivatta Németországba, oly kikötéssel azonban, hogy ne jelenjék meg szerzetesi öltönyben. Ágoston, apostoli elfoglaltságának daczára, késedelem nélkül kelt utra. Megható volt a viszontlátás, és az apa és fiu nehány napig együtt maradtak. „Én megbocsátom — mondá végül az apa — élted három nagy hibáját: hogy katholikus lettél, hogy nővéredet is azzá tetted, és hogy unokaöcsédet megkeresztelted.“ Meghalt Cohen fiával kibékülve, 1861-ki augusztus 10-én.

Ámde Ágoston nem csak övéinek üdvéért buzgólkodott: egyáltalában szerette a megváltott lelkeket s kész volt — amint mondani szokta — egynek üdvéért is a világ végéig menni, ha mindjárt tudná, hogy meg kell halnia. E buzgólkodását a lelkek körül tanusitják százakra menő levelei, melyek egyenesen az illetők üdvével foglalkoznak. Csak kettőt akarunk emliteni közülök. Bauer Bernát, ki őt a karmelre követte, 1864-ben szorgalmazván secularisatióját, Ágoston levelet intézett hozzá, melyben figyelmezteti fogadalmaira. És mivelhogy Bauer egészségi állapotára hivatkozott: e jeles szavakat mondotta neki: „Ön fogadalmait nem egész a betegségig, hanem egész a halálig tette le.“ — Midőn később Hyacint atya nagy feltünéssel elhagyta a szerzetet, előkészitvén szomoruan bekövetkezett apostasiáját, Ágoston a tarasteixi magányból irt nozzá levelet, melyben kérve, intve visszahivja őt. A levél ugyanannyi szeretettel, mint határozottsággal van irva. De sikere nem volt.

Régi barátjai is folytonos tárgya voltak imáinak és több izben fölkereste őket. Rómában 1862-ben találkozott Liszttel, egykori szeretett mesterével, s úszott boldogságban s hálában, midőn ez az ő kezeiből fogadta az Oltáriszentséget. Innen kezdve a régi barátság a kegyelem által szilárdabb alapot nyert. — Találkozott Sand asszonynyal is, egy közös barát köz-

vetitése folytán, Horace Vernet festő műhelyében. De a ledér nő elforditá fejét a szerzetes láttára s mondá elvetőleg: „Ugy hát te kapuczinus lettél?“ Ezzel vége volt mindennek.

Az ujra megtelepedett karmelrend Francziaországban mindinkább nagyobb elterjedésnek örvendett, egyik zárda alapitása a másikát érte, és e mű előmozditásában nevezetes része volt Ágostonnak, ki sokat birt tenni szóval, tettel és régi összeköttetései által. Tisztelt és népszerű egyéniség volt.

A Bagnéres de bigorrei karmelszüzek főnöknőjének szorgalmazására Domokos tart. főnök elhatározta magát, hogy e sűrün látogatott fürdőhelyen zárdát alapit; belátván annak hasznosságát s czélszerűségét. A főnöknő ismerte már Ágostont, ki itt 1854-ben, mint beteg tartózkodék. A gondviselés küldé őt ide, hogy közreműködjék a zárda alapitásán. Ő választá meg az alkalmas telket, a tart. főnök helybenhagyta a tervet és már az egyezség is föl volt téve, de nem volt sem pénz, sem jótálló. Ép ekkor jött Bagnéresbe egy angol hölgy, a főnöknőnek régi barátnéja, és ez ismerni kivánta Ágostont. Értesülvén beszédközben a pénzzavarról, azonnal nyolczezer francot ajánlott meg a telek megvételére. Ez meglévén, a tart. főnök Ágostont bizta meg az épitéssel. De ez alighogy megkezdetett, máris hiányzott a költség és az épitést be kelle szüntetni. De Ágoston Isten iránti bizalmában nem csüggedett s bizalma nem is csalta meg. Mert ime jött Marseilleből egy urhölgy, hogy felvétessék a szüzek közé; ez azonnal kétezer francot ajándékozott az épitésre. „Igy áldotta meg — irja Ágoston 1854-ki junius 29-én — az isteni gondviselés szemlátomást Karmelnek feltámadását Francziaországban. Karmel műve majdnem colossalis mérveket öltött fel, Mária öltönye több mint jóakaratra, mondhatom lelkesedésre talál, és én nem sajnálom, hogy a karmelrendbe lép-

tem. Mikor beléptem, csak hat franczia karmelita volt Francziaországban, ma negyvenen vannak, ide nem értve a spanyolokat. Akkor csak két nagyobb és két kisebb zárda létezett, azóta alapittattak Carcassonne — Montpellier — Pamiersben. Bigorreban templomot épitenek, Toulonban nevezetes telek vásároltatik, azonkivül tervben van, Párisban templomot és zárdát, Bordeauxban szintén templomot épitni.“ A jó atya nem mondja azonban, mi nagy része van ő neki ez alapitásokban. Az ő megtérésének hire, fellépése Francziaország első szószékein, számos ismerősei, összeköttetésni a világban — mindez hozzájárult, a karmelrendnek tekintélyt, megkedveltetést, népszerűséget szerezni, számára ujonczokat s alamizsnát nyerni. — A bagnéresi templom Ágoston vezetése alatt három év alatt felépülvén, 1856-ki szept. 2-án a tarbesi püspök által beszenteltetett. Horace Vernet, a nagynevű festész, Ágoston ismerőse, ingyen vállalkozott a frescok festésére, munkájában a halál érte utol. Bonassien szobrász a templomhajót és a bemenetet két remek szoborral ékitette. Cavaillé és Col Ágoston iránti szeretetből remek orgonával gazdagitották a templomot, igen jutányos áron. Ez volt Ágoston atya első alapitási műve.

A sarutlan karmeliták constitutiója megkivánja, hogy minden egyes tartományban legyen remeteség. Ez alatt erdőbe épitett, külön lakokra felosztott zárda értetik, hova az elaggott szerzetesek halálra készülni mennek. De jöhetnek ide egészségesek is, egy vagy több évre, hogy ima, elmélkedés, önsanyargatásban felelevenitsék buzgalmukat. E magányba mi sem hat az élet zaja és izgalmából; nem hallatszik itt emberi szó sem; mi sem zavarja itt az elvonult lélek közeledését az éghez. A fegyelem itt még szigorúbb, mint a zárdában: néma hallgatás, silány étkezés, keményebb önsanyargatás. Minden lakocskánál van kis kert, melyben az illető virágot nevel. Ez egyedüli szórakozása.

Különben a szabad természet, a szabad ég, a tiszta lég hatalmasan emelik a lelket ég felé.

A csak imént megtelepedett karmelrendnek Franciaországban nem volt még remetesége. Ennek megalapitása körül is Ágostoné a főérdem. Ő a fogadalmak letétele előtt alkotott végrendeletében apai örökségét a remeteség alapitására hagyta. Az atyja halála után reá esett tizennégyezer franc csakugyan e czélra fordittatott, azonkivül az Ágoston által szerzett énekek elárusitása után befolyó jövedelem is mainapiglan e czélra fordittatik.

Tarasteix határában, Tarbestól nehány kilométernyire, közelében az áldott hegyeknek, hol a bold. Szűz megjelent Bernadettenek, megvásároltatott egy alkalmas erdei telek. Az első költséget szolgáltatta a bagnéresi zárda buzgó főnöknője. Ágoston a rend nevében tulajdonba vévén a telket, a hegyormon három keresztet emeltetett, melyek már távolról jelzik az ima és elmélkedés e megszentelt menhelyét. Az épitkezéssel Ágoston bizatván meg, ez időszerint apostoli utazásaitól ment idejét rendesen itt töltötte. Az épitkezés ismételve fenakadt pénz hiányában, de Isten mindannyiszor láthatólag segitett. Ágoston ilyenkor megkettőzteté imáját, tartott kilenczedet, felajánlotta az ügyet az Oltáriszentségben elrejtett Jézusnak. Imájára mintegy csudálatosan jött a segitség, oly részről, hova Ágoston legkevésbbé sem gondolt. A nagyszerű remeteség végre felépülvén, a tart. főnök 1867-ben bevezette abba a canonszerű observantiát.

Nem kevesebb erélyt s buzgóságot fejtett ki Ágoston a lyoni zárda alapitásánál. Midőn 1855-ben az ottani székesegyházban adventi sz. beszédeket tartott, annyira tudta megnyerni a buzgó lyoniak szeretetét s felkelteni bennök az ős rend iránti érdeklődést, hogy egy tehetős selyemgyáros azonnal tizezer francot ajánlott fel a tart. főnöknek zárda alapitására. A karmelszüzek főnöknőjének egy előkelő hölgy

ugyanannyit ajánlott fel ugyancsak e czélra. Azonkivül körözött egy aláirási ív is, és az aláirás nevezetes összegeket eredményezett. De az idő pillanata nem kedvezett a buzgó vállalatnak, a franczia kormány ép ekkor akadályokat gördítvén a be nem fogadott (autorisalt) szerzetes rendek terjeszkedése elé. E tekintet határozta el az egyházi hatóságot is, hogy megtagadja az alapitóktól az engedélyt, melyet azonban, a hangulat jobbrafordultával, az érsek utóbb megadott. A rend megvett egy katonai laktanyát, mely valaha kolostor volt, s Ágoston alig hogy birtokába vette a rendnek 1859-ki augusztusban a házat, azonnal hozzálátott a laktanya kitakaritásához és a templom helyreállításához, beakarván azt szept. 8-ig fejezni. Be is fejezte, legalább a templom megujitását, ugy hogy az szept. 8-án ünnepélyesen felavattatott, illetőleg profán használat után ismét az isteni tiszteletnek átadatott. „Az oltáriszentségben elrejtett Jézus — irja Ágoston — ujra elfoglalta az oltáron trónját, melyen kétszáz éven felül uralkodott volt hivei fölött.“ A többi átalakitásokra bőven folytak a hivek szeretetadományai. Sz. Teréz ünnepe már diszesen ületett meg a zárdában, nov. 24-én pedig a keresztről nevezett sz. János ünnepén maga a bibornok-érsek misézett a diszes egyházban. Mise után részt vett a zárda tagjaival és a hivatalos vendégekkel a szerény lakomában is. Jelen volt, mint vendég Ratisbonne is, és a házgondnok azt a megjegyzést tette a bibornoknak, hogy ő most Ábrahám három gyermekével ül az asztalnál: Ágoston, Ratisbonne és Bauer Bernát atyákkal. „Jó atya, ön téved — válaszola a bibornok — mert négyen vannak itt“ — mire rámutat az ülése fölött függő nagy feszületre.

Ágoston valamennyi alapitásai közül a legterhesebb, de ép azért a legfényesebb s egyuttal a legfontosabb is volt a londoni zárda alapitása. Eme művére is gondviselésszerüleg hivatott. Midőn ugyanis

1862-ki májusban a japáni vértanuk szenttéavatása alkalmával az örök városban időzött, magára vonta Wiseman bibornok figyelmét, kiben azonnal felgerjedt a vágy, Ágostont a maga megyéjének megnyerni. Mint megtértje az Oltáriszentségnek, mint tagja a karmelhegyi bold. Szűz rendjének, legalkalmatosabbnak látszott neki arra, hogy Angolországban az oltáriszentség imádását s Mária tiszteletét terjeszsze. A bibornok felkereste az általános rendfőnöket s kérte tőle Ágostont, hogy Londonban zárdát alapitson. De a rendfőnök Ágostonnak Francziaországban további maradását is szükségesnek találván, nem engedett a bibornok kivánatának, mire ez a pápa közbevetését kérte ki. A szentséges atya csakugyan közbeveté magát s Ágoston elbocsáttatott. Mielőtt Rómából távoznék, Pius pápa még egyszer kihallgatásban fogadta őt s elbocsátá e szavakon: „Áldlak, édes fiam, s küldlek Anglia megtéritésére, amint az ötödik században egyik elődöm Ágoston szerzetest, Anglia első apostolát, megáldotta s küldte.“

Ágoston 1862-ki aug. 5-én elhagyta Párist, mint igazi apostol, pogygyász és pénz nélkül. Barátjainál összekoldult 160 francot, ezekkel indult Londonba — zárdát alapitani! Londonban élelmezést nyert a mennybemenetelről nevezett szüzek zárdájából. De eljövetele nem maradhatott sokáig észrevétlenül Londonban, hol bizonyos körök még visszaemlékeztek hangversenyeire s utóbbi megtérésére. A brit kiváncsiság könnyen föl volt keltve, csakhamar jöttek látogatók, s miután Ágoston prédikálni kezdett, jöttek jótevők is. Még az évi (1862) sz. Teréz ünnepén be volt vezetve a karmelrend egy a nevezett apáczaszüzek tulajdonához tartozó kis házban, amikor is Ágoston atya több rendtárstól környezve, ünnepélyes misét mondott a kis házi kápolnában. Este maga Wiseman bibornok is meglátogatta, szivből üdvözölvén a szerzetet, mely valaha a kegyelem és szentség

annyi gyümölcsét termé Angliában. Ez vala a szerény kezdet. Ágoston az uj házat sz. Simon (Stock) oltalma alá helyezte. „London közelében volt — irja Ágoston — hol a bold. Szűz Stock Simonnak a scapulárét átadta, azóta a bold. Szűz mindig védte Angolországot.“ Utóbb Ágoston atya maga hozta át Bordeauxból sz. Simon ereklyéit a londoni zárdatemplomba.

A buzgó szerzetesen a ház gondja és az egész lelki munka terhe feküdt. Csak ő maga beszélt angolul, még a közönséges bevásárlásokat is neki kellett eszközölnie. 1863-ki januárban tartott angol nyelven lelki gyakorlatokat, beszédjeit mind le kelle irnia, mert még nem volt begyakorolva az angol előadásba.

London közelében fekszik Brigthon városka, merőben német protestansok lakják. Ágoston maga is német lévén, hatalmasan ösztönözve érzé magát földieihez közeledni. Bizalmukat csakhamar annyira megnyerte, hogy prédikálni kezdett nekik. Csak a ki hazáján kivül élt, ismeri a hazai nyelv ellentállhatlan hatását a külföldön. Igy volt ez a brigthoni protestánsoknál is: örömmel hallgatták Ágoston atyát, és ez már az 1863-ki bőjtben sokakat visszavezetett az egyház aklába. Ágostonnak oly tekintélye volt a brigthoni protestánsoknál, ő oly üdvös befolyást gyakorolt rájok, hogy Brigthont mosolyogva sokszor a maga kis megyéjének nevezte.

De mind e munkásság nem volt elég az ő határt nem ismerő buzgóságának: egy és ugyanazon bőjtben kétfelé is, Londonban és Párisban prédikált. Egyik levelében 1863-ki márcz. 8-ról ezeket olvassuk: „Amint tudod, hat napig távol voltam. Jézus Párisban megáldotta azt, a minek kedvéért oda mentem. Itt beszédeim kidolgozása csaknem minden időmet igénybe veszi. A bőjt minden vasárnapján Brigthonban prédikálok, 18. és 19-én Párisban, de onnan

azonnal visszatérek ismét. Mult vasárnap tele volt kápolnánk, beöltözött egy ujoncz s prédikáltam angolul.“ Wiseman bibornok kinevezte őt papi vizsgálónak s megbizta őt az áldozárok lelki gyakorlataival. A meggyült munka erőt vett egészségén, úgy hogy a nyár folytán betegen feküdt. De alig üdült fel, máris Párisba sietett, hol aquinói sz. Tamásnál az éjjeli imádás tagjainak lelki gyakorlatokat tartott.

Egy év alatt megszaporodott a karmeliták száma Londonban, a kis ház, melyet eddigelé laktak, szűk lett, Ágoston kénytelen volt tágabb helyiségről gondoskodni. A szomszédban volt egy elég nagy épület, hozzátartozó kerttel: erre veté Ágoston szemeit. De a ház tulajdonosa, egy hatvan éves angol volt, kinek előitélete minden ellen, a mi katholikus, köztudomásu volt, vele már maga az alkudozás is nehéznek mutatkozott. Ámde Ágoston nem ismert ily nehézségeket, felkereste bátran a háztulajdonost s előadta egyszerüen ügyét. Ágoston hatásosan tudott beszélni, szeretetre méltó, vidor s őszinte modorával legyőzte azonnal a protestáns háztulajdonos előitéleteit. El volt ragadtatva a müvelt és kedves szerzetestől, beegyezett mindenbe s elfogadta nehézség nélkül a bérlet föltételeit. A ház csakhamar kolostorrá lett átalakitva és az atyák ismét sz. Teréz ünnepén felavatták azt. A szerzetesek tekintélye egyre nőtt, a hivek alamizsnát s élelmet szolgáltattak házuknak. Cohen Albert, Ágoston idősb fivére, ki ez időben Wiseman bibornoktól felvette a bérmálás szentségét, nevezetes pénzösszeget adott át az atyáknak, mely a kolostornak némileg alapkövét képezte. A siker azonban, a mit az atyák buzgó működése eredményezett, felkelté a protestánsok gyülöletét, mely utczai tüntetésekben is nyilvánult. Ismételve történt, hogy néptömeg összegyült a kolostor előtt, szidalmazta s átkozta a szerzeteseket s betörte a ház ablakait. De a hatóság, melyhez az atyák fordultak, sohasem tagadta meg tőlök a segitséget.

A bérelt ház már a következő évben a szerzet tulajdonába ment át, és pedig ellenséges indulat játszotta azt neki kezére. Midőn ugyanis Ágoston 1864-ben Malinesban prédikált, a gonosz szellemű „Indépendance belge“ alkalmat vett magának az atyát ócsárolni s bántalmazva becsmérelni. Elnevezte őt gyülölségében középszerű zenésznek, ki mindíg csak ugyanazt az egy fugát játsza, amint mindíg csak ugyanazt az egy prédikációt is mondja. A Times hirlap átvette a czikket s ebben olvasta azt Bird ur is, a zárdaház tulajdonosa. „Bizonyára ér valamit — mondja magában — az a férfiu, kivel igy bánik a nyilvános sajtó.“ Magához kéreti Ágostont s mosolyogva fogadja e szavakkal: „Nézze csak atyaságod, mi szép dolgokat mondanak itt önről.“ Azután ezt mondja neki: „Én magamhoz kérettem önt, mert nekem inkább érdekemben van házamat önnek eladni, mintsem önnek azt tőlem megvenni. Nem mintha szükségem volna pénzre, mert gyermekeim, hála Istennek el vannak látva: de e czikk önnek előnyére annyira hajlitotta indulatomat, hogy szeretném a házeladás ügyét azonnal elintézni, mert ki tudja, ha vajjon utóbb nem változnék-e szándékom?“ Ágoston élt a kedvező alkalommal, az egyezség azonnal létrejött s aláiratott és a szerzetesek igy reményükön felül tulajdonosai lettek a háznak. 1866-ki aug. 13-án Ágoston atya már ezt irhatta nővérének: „A felavatási ünnepély pompás volt. Van igy szép templomunk pompás orgonával, (Cavaillé műve) és — sok adósságunk. Az utóbbi atyánkat, sz. Józsefet illeti.“ A templomhoz 1865-ki julius 16-án Manning bibornok, Wiseman utódja tette le az alapkövet.

Miután megismertettük Ágoston nevezetesebb zárda alapitásait, hátra van még, hogy szóljunk buzgalmáról, melylyel az éjjeli imádás művét terjesztette. Ennek mennél nagyobb kiterjedést szerezni, Ágostonnak, az Oltáriszentség megtértjének első és fő gondolata volt. Bárhol fordult meg, bárhol prédikált le-

gyen, terjeszté egyuttal ez eucharistikus művet is, és az éjjeli imádás jelzi apostoli utjainak minden nyomát. Megtérése óta lángolt, mint egy szeraf, az Oltáriszentségért.

Már 1852-ki aug. 30-án irja Cuers barátjának: „Épen most veszem a bordeauxi sz. Vincze conferentiájának levelét, melyben kérnek, hogy ott az éjjeli imádást bevezessem.“ – Másik levélben ugyanahhoz: „Szükségem volna reád itt Carcassonneban az éjjeli imádás bevezetésénél, mert miután én csak prédikálni járhatok ki, te nagy hasznomra volnál.“ — Lyonban az érsek kivánatára valamennyi plébániatemplomban e tárgyról prédikált. — Toulonban meglátogatta a társulatot, melyet ott Cuers barátja léptetett életbe. — Ezután megalapitja az éjjeli imádást Bordeaux-, Angers-, Toursban. — Midőn Párisban 1854-ben első izben prédikált, épen közgyülést tartott vala az éjjeli imádás férfitársulata. Ebben részt vett Ágoston is. „Én — irja — számot adtam arról, a mi a vidéken történt. A gyülésben inditványba hoztam, hogy a papok és világiak egyesüljenek az Oltáriszentség imádásában és inditványom lelkesedéssel fogadtatott. De la Bouillerie ur különösen örvendett neki s nem szünt meg Istennek hálát adni a tervért . . . Az éjjeli imádás Páris valamennyi plebániáiban csaknem szakadatlanul végeztetik.“ — Midőn de la Bouillerie abbé 1855 ben carcassonnei püspöknek kineveztetett, Ágoston ezt irta örömében Cuersnek: „Ez nagy horderejű esemény az eucharistikus vállalatokra nézve.“ Bouillerie abbé ugyanis a legbuzgóbb előmozditója volt az éjjeli imádásnak. — Ágoston 1855 ki juliusban életbe léptette a társulatot Carcassonneban és az uj püspök maga végzé az első éjjeli imádást. — Ugyanez évi deczemberben adventi prédikálása alkalmával Lyonban foglalkozott a társulat szervezésével, és habár a szószék igénybe vette az egész embert, mégis talált időt, éjjel imádni.

Végtelen volna egyenkint előszámlálni az Ágoston által ugy Francziaországban, mint Belgium, Anglia és Németországban megalapitott valamennyi társulatot. Mondottuk már, hogy az éjjeli imádás megalapitása jelzi apostoli utjainak minden nyomát. De igenis meg kell emlékeznünk egy másik eucharistikus művéről.

Ágoston áhitata nem érte be az éjjeli imádással; hálaérzelme egy ujabb mű tervezésére inditotta őt. Tervezett egy társulatot, melynek czélja volna, Istennek állhatatosan hálát adni minden jótéteményeért, de legkivált az Oltáriszentség ajándokáért, mely az embert az isteni szeretet minden kincsével gazdagitja. A társulati tagok hálaadásukkal megengesztelnék Istent egyuttal azok hálátlanságáért, kik tökéletesen megfeledkeznek a hála kötelméről. Miután terve tekintélyes részről helyeseltetett, Ágoston 1859-ki év elején Rómába utazott, tervét a sz. szék elébe terjesztendő. IX. Pius pápa serkenté a buzgó atyát a malaszt e sugallatának foganatositására, miből ez bátorságot vevén magának, átnyujtá a pápának a bucsúkegyelmek egész lajstromát, melyeket a tervezett és immár helyeselt társulat számára kért. Miután a pápa a hosszú lajstromot végig olvasta, mosolyogva igy szólt az atyához: „Ám atyaságod a fél paradicsomot kéri tőlem.“ — „Szentséged birja ahhoz a kulcsokat.“ — „Igenis, hogy azt néha el is zárjam.“ — 1859-ki decz. 15-én Bonald bibornok-érsek bevezette canonszerüleg a társulatot a karmeliek lyoni egyházánál s Pius pápa 1860-ki febr. 10-én aláirta a megerősitési bullát, engedett a társulatnak számtalan bucsút s megengedé, hogy az felvegyen fióktársulatokat is. Igy lett felruházva a lyoni társulat az anyatársulat kiváltságaival, társultak hozzá azonnal Francziaország minden részéről oly élénken, hogy az kevés év mulván már húszezer tagot birt felmutatni.

Ágoston eucharistikus műveit az egész kath. világra kiterjesztendő, elhatározta azokat a vaticani zsinaton egybegyült főpapok buzgalmának ajánlani.

Hátra van, hogy még röviden e világító s melegitő nap leáldoztáról szóljunk. Elhagytuk Ágoston atyát az 1870-ki év tavaszán Brousseyben, hova újonczmesternek lett kinevezve. Midőn ugyanazon év nyarán kitört a franczia-német háború, Ágoston, mint német származású tartott tőle, nehogy jelenléte a karmelita családnak zavart és kellemetlenséget okozzon, a franczia kormány ugyanis valamennyi németet kiutasitott az országból. Ágostonnak volt ugyan engedélye a bordeauxi főnöktől, hogy maradhasson: de látta, mint nő napról-napra a nép felindulása, mely elvégre határt nem ismert. Az ageni kolostort megszállta, a lyonit kipusztitotta a felindult nép, máshelyütt erőszakkal ki üzettek a szerzetesek, némelyeket börtönbe vetettek. Ágoston ekkor beadta lemondását kettős tisztjéről s elhatározta Franczia országot elhagyni. Főnökétől megnyerte az engedélyt, oly kikötéssel mégis, hogy előbb a tarasteixi remeteségben lelki gyakorlatokat tartson, Isten akaratának megismerése végett. A lelki gyakorlatok csak megerősitették őt elhatározásában. Miután néhány napig Bagnéresben tartózkodott volna, elment Carcassonneba, innen Svajczba, hol szerzetének több tagja menhelyet talált már. Utja nem volt veszély nélkül; Grenobleben a dühös néptömeg csaknem megölte őt, kémet gyanitván benne. Genfbe érve, Mermillod püspöktől szivesen fogadtatott s nyert azonnal foglalkozást is.

Montreux protestáns városkában, a lemani tó partján, sok menekült franczia család tartózkodott, számra mintegy 600—700 lélek, lelki ellátás nélkül. Itt volt családostól Ágoston legidősb fivére is. E kis telepben lelkészkedett tehát a buzgó szerzetes; prédikált, missiót tartott, látogatta a betegeket, miglen a püspök által november közepén Genfbe hivatott. Ez

időben már sok franczia katona volt fogságban Németországban lelki ellátás nélkül. Ezek szomorú sorsára figyelmezteté Ágostont a buzgó püspök. Azonnal késznek nyilatkozott e lelkek vigasztalására sietni, a mire miután megnyerte volt főnökétől az engedélyt, Berlinbe ment, és itt tábori lelkésznek kérte magát alkalmaztatni a spanduai várban elfogott franczia foglyok számára, a mely állomás neki meg is adatott.

Volt akkor Spandauban 5300 franczia fogoly. Ezeknek lelkét azonnal birta a buzgó atya, mert ő azoknak nemcsak lelki, de testi javáról is gondoskodott. Tömérdek adomány érkezett Franciaországból, ezeket kellő tekintettel elosztotta a foglyok között. Szobája, melyet a plebánialakban birt, valóságos ügynökség volt. Ugyanis felhivta volt foglyait, jönnének hozzá szabadon s mondanák meg szükségeiket, és ő gondoskodott azokról. Lakából rendesen látogatta foglyait, vigasztalta, intette őket, szólt hozzájok lelkökről és az Istennel való kibékülésről. A katonák bizalma nagy volt hozzá. „A foglyok ostromolnak — igy beszéli el barátjainak — reggeltől estig. Én nekik áldoztam magam. Meg van engedve nekik a plebániára jönni, és ők ha nem jönnek lelkök kedvéért, jönnek testi szenvedéseiket elpanaszolni. De meg kell vallanom, meghálálják szeretetemet. Átlag véve, naponta ötvenen gyónnak és áldoznak.“

A lelki munka a hatezer fogoly körül igen sok volt egyes embernek. Ágoston misézett, prédikált nekik, kihallgatott 30—50 gyónót, mindezt deczemberi kemény hidegben, jéghideg templomban. Többi idejét részint a kórházban tölté, hol már négyszáz himlőbeteg feküdt, részint az élelmi szerek kiosztásánál, a mit ő nagy pontossággal végzett. A várparancsnok, buzgó convertita, nagy bizalommal s tisztelettel viseltetett Ágoston iránt,s neki mindenben szabad kezet engedett.

1871-ki január 8-án a himlőkór előjelei mutatkoztak az önfeláldozó szerzetesen, 13-án már himlőbetegen feküdt, lázas deliriumban. Magába vette a ragályt az utolsó kenet kiosztásánál. Egyik keze ujja ugyanis sebes lévén, ezen átszivárgott a méreg. Január 15-én felvette az utolsó kenetet nagy áhitattal. 19-én meggyónt s magához vette utolsó izben az Oltáriszentséget, melyért szive annyira lángolt. Ezután intézkedett szeretett foglyai iránt, meghatározott bizonyos pénzösszeget a tarasteixi remeteségben tartandó örök misékre s kivánta, hogy Berlinben sz. Hedvig egyház sirboltjában temetnék el. Az intézkedések után sokáig imába merülve maradt. Éji tizenegy órakor ápolói áldását kérték. „Szivesen édes gyermekeim“ — kissé felemelé magát, kitárta karjait s mondta rájok lassan és ünnepélyesen az áldás szavait. Kimerülve visszaesett párnájára s mondá: „És most Uram neked ajánlom lelkemet.“ Ez volt utolsó szava. Vonaglása csöndes volt, más nap, január 20-án reggeli tiz órakor visszaadta lelkét Istennek, kiért szive oly hőn dobogott azon percztől kezdve, melyben őt megismerni szerencsés volt. — Miután ragályos betegségben mult ki, csak nehezen sikerült rokonainak kieszközölni, hogy a sz. Hedvig egyház sirboltjában temethessék. Most ott nyugszik azon templom alatt, melyben malasztos szavaival annyi lelket felelevenitett, megvigasztalt s megerősitett.

Francziaországban, daczára a lázas állapotnak, melyben a háború lefolyása a kedélyeket tartotta s csaknem minden egyéb érdeket elnyelt, Ágoston halálának hire mély benyomást gyakorolt. Francziaország ismerte, tisztelte, szerette őt. A l'Univers első hozta meg a gyászhirt s lett tolmácsa a közelismerésnek és csodálatnak, e szép és nemes szavakban:

„Mult hóban elhalt Spandauban a mi szeretett régi barátunk, tiszt. Ágoston de SS. Sacramento, sarutlan karmelita. A zsidóságtól tért meg, és lőn pap és szer-

zetes. A világ megtartotta nevét, mely alatt ismerte őt annyi ideig s melyet zenészeti tehetsége oly híressé tett. Nevezte őt Herman atyának."

„Mindig jó és jámbor szerzetes volt, ki szigorú szabályának a leglelkiismeretesebben megfelelt; sarutlan járt, koldult, oktatott, prédikált, alapitott kolostorokat, buzgóságában engedelmes, eredményeinek daczára alázatos volt."

„Meghalt Spandauban, hova a franczia katonák lelkészének ment. Miután minden reá bizott tisztet pontosan és tökéletesen betöltött, azért Spandauban is minden jól ment, de ő maga bele halt. A levél, mely az ő végperczeiről röviden értesit bennünket, mondja, hogy a megfeszitett munka terhe alatt tört meg."

„Ki éltében nem engedett magának nyugalmat, nyugszik most a halál békéjében, melybe az Ur hű szolgáját hivta." Ny. b.

Várnai.

MAGYAR EGYHÁZ NAPJAI.

Október 1.

— Sz. Proculus veronai püspök, ki sok magyart megnyert a keresztény vallásnak.

982. Sz. Nicon örmény, kit az ősök „penitenciát tegyetek" névvel tiszteltek meg és apostolnak is mondottak.

1229. IX. Gergely, II. Endrének és Béla királynak engedélyét, hogy a moldvai besenyők jogaikat és földterületöket békésen élvezhessék, megerősiti.

1263. IV. Orbán pápa megparancsolja, hogy Fülöp eszt. érseket, kire Magyarországban a sz. föld ügyét kiválólag bizta, kellő tisztelettel fogadják.

1579. Tiz tagját a Jézus társaságának Báthori fejedelem Erdélybe bevezeti.

Október 2.

1244. IV. Béla király Ugrin csazmai prépostból lett spalatói érseknek a csetini zsuppanságet adományozza.

1254. IV. Incze elrendeli, hogy az esztergomi egyház ellen, az egyházi büntetéseket csak a szentszéknek különös engedelme mellett lehessen alkalmazni.

1465. Mátyás király légrádi táborából II. Pál pápának felhivására azt feleli, hogy akár a csehek, akár a törökök ellen van reá szüksége, készen áll Magyarország és királya.

1823. Kovács Ágoston sz. Ferenczrendű, egyházi iró, meghalt Esztergomban. Született Győrött 1747. april 4-én.

Október 3.

1249. IV. Incze pápa a kereszteseket az összes magyar papságnak jóakaratába s oltalmába ajánlja.

1269. IV. Béla a veszprémi püspökséghez intézett okmányában a Nagyboldogasszony tiszteletére Budán ujonan épitett templom dézsmájáról gondoskodik.

1269. IV. Béla a durguchei dézsmát a següsdi plebániával együtt a veszprémi egyháznak visszaadja.

Október 4.

1204. III. Incze megdicséri Imre királyt, hogy Leót, a pápa követét szabadon bocsátotta.

1570. Panaszi Pázmán Péter Magyarország biboros primása születik Nagy-Váradon, nemes, de Kalvin vallásu szülőktől.

1630. Pázmán Péter esztergomi főegyházmegyei zsinatot tart Nagyszombatban.

1669. Szunyogh Ferencz jezsuita, egyházi iró, születik Budatinban Trencsénmegyében.

1760. Rudnay Sándor, Rudna és Divék-Ujfalusi nemes családnak sarja, később bibornok eszt. érsek, születik Nyitra-Szent-Kereszten.

1802. Venosz Imre bácsi vál. püspök, nagylelkű népbarát, buzgó tanférfiú, születik Szávon Székesfehérmegyében. Meghalt Székesfehérváron 1882. szeptember 4-én.

Október 5.

1405. Midőn Zsigmond király Siklóson fogva volt, szükségleteinek fedezésére forditotta Eberhard zágrábi püspök összes jövedelmein kivül a káptalan dézsmáit is. Ezek e napon a káptalannak megtéritetnek, a püspököt pedig Zsigmond hálából főkanczellárjává nevezi.

1607. Szuhai István egri püspökből kalocsai érsekké és a nyitrai püspökség kezelőjévé lesz.

1684. A római pápától 3 hordó arany érkezik Bécsbe. Ennek egy része a Budát ostromló sereg tábori kórodájának adatik, melyet az irgalmas szerzet kezelt.

1804. Kaszaniczky Ádám esztergomi kanonok meghal Pozsonyban, ki a papnöveldének többrendbeli alapitványt tett.

1833. Karácsonyi Incze János kegyesrendű, magyar tudós, meghal. Született 1757-ben jan. 28-án.

Október 6.

1205. III. Incze pápa a magyarországi eredetű János kalocsai érseket az esztergomi érsekségben megerősiti.

1689. Balogh Miklós váczi püspök, szepesi prépost és királyi tanácsos meghal és a szepesi káptalan templomában eltemettetik.

1760. Imre János világi pap, bölcselmi és nyelvészeti iró, születik Nagy-Fügeden Hevesmegyében, meghal Pesten 1833. máj. 12-én.

1804. Nagy Márton kegyesrendű, egyházi, erkölcstudományi és ifjusági iró, születik Muzslán Esztergommegyében. Meghalt 1873. april 5 én.

Október 7.

1782. II. József császár az egyházi jószágok természetére nézve kimondja, hogy a fejedelem kegyúri jogaihoz tartozik azokkal rendelkezni.

Október 8.

1773. Tapolcsányi György kegyesrendű, magyar iró, meghalt Szegeden. Született Tavarnokon 1713. feb. 18-án.

1829. Mindszenti Gedeon lelkész, vallásos és lantos költő, született Jolsván Gömörmegyében. Meghalt 1877. jun. 5-én.

Október 9.

1045. Sz. Gunter, Gizella által sz. István rokona, ki 28 évet töltött remeteségben, boldogul kimult.

1719. III. Károly király, gróf Csáky Imre kalocsai bibornok érsek elnöklete alatt a püspöki kar által gyülést rendel tartani, melyben meghatároztassék az összeg, melyet a főpapság a várak jókarban tartására állandóan fizessen ; valamint a gyülés a papság végrendelkezése joga felett is adjon véleményt.

1813. Somhegyi Xav. Ferencz a kegyesrendiek tartományi főnöke, tudor és a tanügy kiváló gondozója, született Bándon Veszprémmegyében. † 1879. jul. 1-én.

1826. Streuter József, esztr. kanonok meghalt Pozsonyban. Templomok számára nagy alapitványokot tett.

1844. Gegő Elek Ferenczrendű utóbb világi pap, vallástudományi és földrajzi iró, meghalt Pozsonyban.

Október 10.

1796. Lipót király a budavári főtemplomot a Jézustársaságiak birtokában megerősiti.

Október 11.

1200. III. Incze pápa felszólitja Imrét, hogy a spalatói érsek által kiüzött eretnek patarenokat, sem országában, sem Kulin Bosnya bán tartományaiban letelepedni ne engedje.

1234. IX. Gergely pápa, Róbert eszt. érsek által a kunok alföldén tett rendelkezéseket jóváhagyja.

1234. IX. Gergely pápa megparancsolja Endre királynak, hogy a németkereszteseknek Burza földjét adja vissza.

1433. Zsigmond király Bazelben, a zsinat helyén megérkezik.

1608. Radovicz Péter váczi püspök a veszprémi püspökségbe helyeztetik át.

1621. Balásfy Tamás bosniai püspök váczi püspökké lesz.

Október 12.

1265. Zozimas váradi püspök az eszt. káptalantól nyert jótétemények fejében hálából annak Bere földét adományozza a szőlőkertek használata kivételével.

1549. Várdai Pál eszt. érsek meghalt Pozsonyban 66 éves korában.

1754. Foglár György egri kanonok, az ottani jogakádemia alapítója meghalt. Született 1670. apr. 23-án.

Október 13.

1012. Sz. Kálmán vértanu, ki a magyar vérből származott Margit skot királynőnek fia vala, felakasztatik Stockerauban.

1265. IV. Béla király, Demeter mestert, gyóntató atyát és barsi főesperest, saját és az ország ügyeiben IV. Kelemen pápához küldi.

1476. Mátyás király a kenyérmezei csatáról, melyben 30,000 török elesett, tudositja a pápát.

1505. Podmaniczky István nyitrai püspökké lesz.

1562. II. Miksa császár a magyarországi és különösen a munkácsi egyesült görögök püspökeit oltalmába fogadja.

1565. Gregoriancz Pál kalocsai érsekké neveztetik ki.

1621. Dobokay Sándor jezsuita Zágrábban meghalt.

1734. Okolicsányi János az egri püspökségben Lusinczky István utódául kineveztetik.

1795. Adányi András jézustársaságbeli, egyházi és természettudományi iró, meghalt Esztergomban. Született Dormándon Hevesmegyében 1716. decz. 28-án.

Október 14.

1207. II. Endre elsőszülött fia Béla megkoronáztatik.

1232. IV. Béla király Székesfehérváron Róbert esztergomi érsek által megkoronáztatik.

1259. IV. Béla király ismertetvén IV. Sándor pápával ama szövetség pontjait, melyre Noga tatárkhán vele lépni óhajt, pápa tanácsolja a királynak, hogy a szövetségre ne lépjen.

1259. IV. Sándor pápa megengedi, hogy a magyar egyház jövedelmének egyötöde a tatárok elleni háboru költségeire forditassék.

1264. IV. Béla király az általa alapitott csúthi sz. Eustach zárdáját több javadalommal megajándékozza.

1264. IV. Béla a kunoktól kicsapongásaik miatt Nyárhid helységet elveszi és sz. Eustach csúthi zárdájának adja.

1326. Róbert Károly Aba nemzetségéből való Budun mester által a váradi templomnak történt Zuhna adományozását megerősiti.

1715. Balogh József jezuita, egyházi iró, született Szombathelyen. † Kőszegen 1771. évi május 26-án.

1814. Szabó Imre szombathelyi püspök született Békáson Veszprémmegyében. † Szombathelyen 1881. feb. 28-án.

Október 15.

1246. IX. Gergely pápa ismételve felszólitja Ugrin kalocsai érseket, hogy a zsinaton részt vegyen.

1243. Sz. Hedvig, II. Endre magyar király első nejének nővére sz. Erzsébetnek nagynénje, meghalt.

1526. I. Ferdinand király, Szalaházi Tamás veszprémi püspököt, Mária királyné főpártosát, Hainburgba hivatja tanácskozásra.

1615. Ghimesi és Gácsi Forgách Ferencz bibornok halála a Szent-Kereszt melletti fürdőkben. Eltemettetett Nagyszombatban.

1646. Czirián Pál jezsuita, magyar, Cilliben Stiriában magát a pestis ragályosok szolgálatára felajánlja, melynek áldozatává is lesz.

Október 16.

1301. VIII. Bonifácz János kalocsai érseket a szentszék elé idézteti, hogy számot adjon Venczel koronázásáról.

1398. Zsigmond király a lengyel királylyal Krakkóban tanácskozik, IX. Bonifácz pápa lemondásra birása iránt.

1413. A kastellai püspök, mint pápai követ Budára érkezik és nagy pompával fogadtatik.

1495. Döme megerősittetik, Bálint halála által megürült váradi püspökségben.

Október 17.

1501. VIII. Bonifácz a cseh királynak tudtára adja, hogy ha a magyar koronához jogokat tart, bocsássa ügyét a pápai bíróság elé; rosszalja, hogy fiát a kalocsai érsek által hagyta magyar királylyá koronázni, és kivánja, hogy mig ügye elintéztetik fiát vonja vissza Budáról.

1700. Lipót király oklevele, melyben a kath. ügyet a felekezetek tulhatalmaskodásai ellen szabályozza és oltalmazza.

1700. Lipót király a háromforrásról czimzett beeli apátságot az egri papneveldének adományozza.

1740. Dugonics András kegyesrendű, iró, tanférfiu, született Szegeden, † u. o. 1818. jul. 25-én.

Október 18.

1339. Róbert eszt. érsek, István korona herczeget ki később mint V. Isván uralkodott, megkereszteli.

1446. Az országtanács előadja levelében IV. Eugen pápának, miszerint több izben esedezett már Fridrik előtt, adná ki Lászlót az elrablott koronával együtt, adná vissza a hazának elfoglalt részeit; de ő uj foglalásokat tesz, a királyi és egyházi jövedelmeket eltulajdonitja, sőt pénzvágyból a győri templomot megfertőztette, körülötte tánczteremeket és istállókat épittetvén. Keresztény létére több bajt okoz, mint a hitetlenek.

1569. Verancz Antal egri püspök esztergomi érsekké lesz.

1623. Vásárhelyi Gergely jezsuita, egyházi iró meghalt. Született Marosvásárhelytt 1561-ben.

1535. II. Ferdinand király megerősíti a Pázmán Péter által 100,000 frttal megalapított nagyszombati tudományos egyetemet.

1642. Forró György jezsuita, egyházi iró, Nagyszombatban meghalt. Született Erdélyben 1568 körül.

1683. Szarka Gáspár jezsuita, egyháztörténeti iró Hrussóvárban meghalt. Született Lukafalván Vasmegyében 1635. aug. 1-én.

1728. Kozma Xav. Ferencz, jezsuita, egyházi iró, született Nagymagyaron Pozsonymegyében.

1823. Biró Márton (sz. kátolnai) minorita, kitünő egyházi szónok és iró meghalt. Született 1759. szept. 21-én.

Október 19.

1269. Kéki Soldan a tihanyi zárdától jogtalanul elvett földeket annak a veszprémi káptalan előtt visszaadja.

1317. Károly király, Lek, Gyorok és Szelecseny birtokokat az esztergomi érseknek adományozza.

1407. Zsigmond a váradi káptalannak tűzvész által megsemmisített okmányait megujítja, melyben jogait megerősíti.

1866. Nagykéri Scitovszky János bibornok, herczegprimás meghalt. Született Bélán Abaujmegyében 1785. nov. 1-én.

Október 20.

1295. Lodomer eszt. érsek a budai polgároknak kigtatás büntetése alatt parancsolja, hogy a budai káptalannak adót fizessenek.

1633. Szentiványi Márton jezsuita, hires vallástudományi és történeti iró. Született Szentiványon Győrmegyében.

1828. Novák József pannonhalmi főapát egyházi és történeti iró meghalt. Született Zalabéren, 1744. april 4-én.

Október 21.

383. Sz. Orzsolya szűz társnőivel, Atilla által vértanuságot szenvedett.

383. Sz. Cyriacus, ki sz. Orzsolyával együtt ugyanazon Atilla által szenvedett vértanuságot.

936. Sz. Wimo, a Sciták apostola.

1198. III. Incze pápa felszólítja Magyarország érsekés püspökeit, hogy az egyházak menedék jogát visszaállitsák.

1342. Erzsébet királyné Vizsegrádon kelt levelében az erdélyi püspök és a kolosmonostori apát között a birtok viszony ügyeit szabályozza.

1565. Gregoriancz Pál kalocsai érsek és győri püspök meghalt.

Október 22.

333. Sz. Cordulo, sz. Orzsolya társnőinek egyike, ki Atillától szenvedett vértanuságot.

1499. Goston András az esztergomi székesegyház főpapja (antistes) halála, ki a főtemplom kriptájába temettetik.

1635. Draskovich György váczi püspök, Győrre áthelyeztetik.

1809. Horváth Mihály püspök történet iró, született Szegeden Csongrádmegyében.

1818. Krammer Ferencz eszt. kanonok meghalt Nagyszombatban. „De sola salvifica“ czimű műve által nevet szerzett.

Október 23.

— Sz. Priscilla szűz és vértanu kinek teste a jezsuiták templomában Nagyszombatban tiszteltetett.

1263. IV. Orbán pápa a kereszteseket Magyarországban azon váltságban részesiti, hogy csupán saját megyéjökben szabadjon őket perbe idézni.

1263. IV. Orbán pápa meghagyja a magyar püspököknek, miszerint az eszt. érseket, kire a keresztes had hirdetését Magyarországban bizta, támogassák.

1456. Kapisztrán sz. János ferenczrendű meghalt Ujlakon.

1706. Szegedy Mihály jezsuita történeti és egyházi irú, született Vasmegyében. † Gyöngyösön 1752. jan. 23-án.

1799. Batthyányi József bibornok esztergomi érsek meghalt.

Október 24.

1301. Miklós pápai követ Budán nagy tisztelettel fogadtatik, hol az ország összes prelátusai körülötte összegyültek.

1630. Felistali Dávid Pál váczi püspök veszprémi nek választatik.

Október 25.

1234. IX. Gergely pápa serkenti Bélát, hogy a besenyő püspök számára székesegyházat épitessen és azt javadalommal lássa el.

1261. Miután b. Margit Ottokártól kezét megtagadta, Ottokár e napon Béla király Anna leányától származott Kunigundával tartja mennyegzőjét.

1301. Miklós osztiai bibornok s püspök a pápa követe, Budán a papsággal tartott gyülekezetben Venczel választását törvénytelennek és érvénytelennek nyilvánitja.

1683. Az esztergomi érsek székhelye, Esztergomvára, a törökök kezéből szerencsésen visszaszereztetik.

1683. Kiss Imre jezsuita, egyházi iró, Rákóczi nevelője meghalt Bécsben. Született Nagyszombatban 1631. nov. 3-án.

Október 26.

— Sz. Dömötör vitéz és vértanu, kinek palástja Thessalonikából Szerémbe hozatott, e miatt a magyar egyházban külön zsolozsmával tiszteltetik.

— Sz. Desiderius vértanu, kinek teste Nagyszombatban a jézustársaságiak templomában tiszteltetett.

1313. István veszprémi püspök, Károly királynak, kitől Veszprémmegyét nyerte, a nagyszigeti dézsmát átengedi.

1631. Kollonich Lipót a későbbi nagynevű bibornok, született Komáromban.

1695. Kollonich Lipót bibornok, esztergomi érsekké lesz.

1763. Kunicz Ferencz jézustársaságbeli, történeti, nevelészeti és szépirodalmi iró, meghalt Sopronyban. Született Cziklán Vasmegyében 1697. aug. 8-án.

Október 27.

1218. Jakab eszt. kanonok bizonyságot tesz arról, hogy Pál és Tamás nyitrai grófok az elefánti templomnak Telek földiét adományozták.

1263. IV. Béla király az esztergomi érsekség jelentékeny szabadalmait egy oklevélbe foglalja.

1375. XI. Gergely Lajoshoz két követet küld levelével, melyben nehezteléséit fejezi ki az iránt, hogy mindeddig igéretei ellenére még a keresztes hadat nem hirdette ki, és a törökök ellen sereget nem indított s felszólítja, hogy mig a pápának hajóhada a tengeren szorítja a törököt, ő a szárazföldön küldjön sereget ellene.

Október 28.

1074. Salamon királyt VII. Gergely következő szavakkal megfeddi: „Gondatlan tetteiddel sz. Pétert igen megbántottad, mert országát, Magyarországot, melyet István király sz. Péternek adott, a német királytól hűbérül fogadtad el.“

1263. IV. Béla király, Fülöp eszt. érsek kérelmére az érsekséget mindazon kivátságokban megerősiti, melyeket az előbbeni királyoktól nyert.

1340. Sz. Gaal Ferenczrendű, meghalt Esztergomban.

1453. Sechy érsek V. László magyar királyt Prágában cseh királylyá koronázza.

1686. II. Lipót király sajátkezüleg teszi fel Kollonich győri püspöknek a bibor süveget.

1702. Benkovich Ágoston, előbb pálos remete, utóbb váradi püspök, meghalt.

1808. Hollósy Egyed bencze, egyházi iró, meghalt Pannonhalmán. Született u. o. 1728. jan. 24-én.

1839. Buczy Emil kolozsvári kanonok, egyházi iró s költő, meghalt. Született u. o. 1772. máj. 16-án.

Október 29.

1345. VI. Kelemen pápa inti Lajost, hogy óvakodjék az egyházi átok alatt levő császárral szövetkezni.

1413. XX. János pápa, Zsigmond királyhoz követet küld, kivel a király az egyházi zsinat helyéül Constanczot és idejéül 1414. év nov. 1-ét határozta meg.

1680. Erdődi Pálffy Ferdinand egri püspök meghalt.

1789. Hajas István jezsuita, utóbb veszprém egyházmegyei áldozár, meghalt Veszprémben. Született u. o. 1733. okt. 23-án.

Október 30.

1009. Escandeli boldog Mátyás, budai polgár, vértanuhalált szenved Chinában, hova téritési szándékkal ment.

1634. Káldi György jézustársaságbeli, a bibliának magyarra forditója, meghalt Pozsonyban.

1847. Grosser ker. János kegyesrendű, meghalt Pesten. Született Ó-Becsén, 1779. jan. 28-án.

Október 31.

904 körül. Sz. Farkas, ki mielőtt regensburgi püspökké lett, Piligrinnek társa volt a magyarok téritésében.

1322. András dömés rendű szerzetes, az erdélyi püspökségben megerősittetik.

1674. Szimosnides János jézustársaságbeli áldozár a hitujitók által megöletik.

HEGYI SÉTÁK.

(Folyt. és vége.)

Bold. Mniszek grófnő lelkes kedvelője volt a természetnek, s nemcsak kedvelte, hanem költséges culturával hozzáférhetővé is tette azt. Kiszemelte a legszebb pontokat s utakat vezettetett azokhoz, úgy hogy kényelmesen eljutunk a külömben járatlan pontokhoz is. És e kiváló

pontokat ellátta jelvényekkel is: itt az ormon kimagasló keresztet, ott egy fehérlő kápolnácskát, amott egy kőoszlopot látunk. A legmagasabb hegyormot ékitő szép glorietteről szóltunk már.

Mire leértünk a parkról, szólt már az esti harang, és a vár nyugatnak eső ablakai égtek a szép alkonyat aranytüzében. Elharangozták az Angelust először a várban, azután ráfelelt a plebániatemplom harangja. Nem tudom, úgy van-e az másnál, de engem idegen földön vibratióba hoz a harangszó s visz hazám, visz otthonom felé. És vajjon ki az, a ki nem tapasztalta volna már szülőhelye vagy otthona harangjainak varázsát? Ezekre, melyekhez éltünk annyi édes meg bús emléke füződik, emlékeztet a harangszó a távolban. Hallom benne az éji harangot, mely beharangozta a kedves karácsonyt; hallom a harangok zúgását, mely belevegyült a feltámadt Krisztusnak elzengett allelujába; hallom az ünnepies harangozást, melyre ünnepnap templomba kél a buzgó hivek ünnepies serege; hallom a harangok örömüdvözlését a püspök megérkezésére; hallom taraczkdurrogással vegyest a harangszót, mely a király születése napján, vagy egyéb örvendetes alkalomból Te Deumra hivja a hű honpolgárokat; hallom a harang bús kongását, melynek kiséretében sirba vittük szüleinket, rokonainkat, barátainkat; szóval, felelevenednek bennem a vallás, a család, a haza, a halottak emlékei. A harangércz a szivnek villanyos sodrony, melyen közvetítjük édes otthonunkkal érzelmeinket a távolból.

Haza érve a kolompoló marhával, szorgos házi gazdánk előzékenyen kérdé, szolgálhat-e egy-egy deczilitér borral, hogy a sok járás után ismét helyreüssük megfogyatkozott erőnket. „Igen, ha van hozzá valami falatozni való.“ — „Ha tetszik délről maradt hideg disznóhus, azzal szolgálhatok, egyébbel nem, mert mi estére nem igen főzünk, a mire rá sem érünk.“ — „Hát az itt szállásoló nyaraló vendégeknek mit tálalnak?“ — „Ha be nem érik azzal, a mi délről maradt, úgy elmennek vacsorálni a ró-

zsafogadóba, ott a fogadós mészáros egyszersmind, van tehát elég husa, a mit mi bizonytalanra nem vásárolhatunk, mert a melegben el sem tarthatjuk.“ — A discursusból mindinkább láttuk, hogy itt még igen primitiv állapotok dívnak, daczára az elkényeztetett bécsi vendégeknek. Ám a vendéglős itt első sorban mezei gazda, a fogadó csak mellékes jövedelmi ág, és ha a fogadós csak elegendő italt mér, úgy már jól folyik az üzlet, az étel fáradságba kerül s nem is igen fizeti ki magát. Ha tetszik a nyaralóknak Frain, úgy számoljanak a helyi viszonyokkal, mert Frain bizony meg nem változik érettök. Ez a fraini nyárs polgárok önző üzletpolitikája. A „morva Svajcz“ elnevezés igenis hizeleg nekik s mindig nyelvükön van, de hogy mennyire meg nem közelítik a svajczi comfortnak még csak árnyékát sem, azt ők göröngyükhöz tapadva nem is sejtik.

Ha valahol culinaris nehézségekbe ütközöm, rendesen kávéval vágom ketté a gordiusi csomót. Most is ezt rendelém s meg voltam elégedve vele. Barátomnak mi sem kellett, fájt a feje s minden tagja. Megkináltam őt homőopathiával, mely nélkül utra nem kelek, de pogány hitetlenséggel visszautasitotta azt. Neki nem kell — úgy mond — ez a látható jele a láthatatlan malasztnak. — Kérdém tőle, vajjon élt-e már vele valaha? — Nem. — „Ugy hát coecus de colore itélsz, mert ha megkisértetted volna, úgy megforditva vallanád, hogy az a látható malasztnak láthatatlan, mert alig látható jele. Ámde miután a malaszt rá nem erőszakolható senkire sem, ugy lássad te, ha szétreped a fejed.“

De ez távol volt barátomtól, sőt ő előszedett egy csomagból iratokat s irószereket s hozzá látott az iráshoz. Nem levelet irt, amint én gondoltam vala, hanem dolgozott egy munkán, azaz dolgoztak ketten rajta: ő és egy tanár társa közösen. Mivel pedig nála ily irodalmi foglalkozás csak a szünidőben megy előre, él az idővel s nem szeret elmulasztani egy napot sem, már az eszmék fonalának megtartása miatt is. A munka tárgya cultura-

lis volt: a rómaiak culturalis művei s alkotásai Noricumban s Pannoniában — adalék a hazaisméhez. Nem akartam neki mondani, nehogy elkeserítsem, vagy épen megbántsam, hogy én mit tartok az ilyen iker munkáról. Ahol ketten, vagy többen dolgoznak valamely művön (lexicalis munkát kivéve) ott rendesen öszvér jön ki belőle: félig ló, félig szamár, azaz nincs egyöntetüség a munkában. De utóvégre mi közöm hozzá? Szivarra gyujtva az ablakba feküdtem s néztem a vándor vizkórságos holdat, mint ezüstözi a vár ablakait. Odatarthattam volna neki minden négykrajczárosomat, hadd ezüstözné meg azokat is forintosokra. Ez az éji kép, a maga phantastikus árnyalataival, még szebb volt a nappalinál és én alig tudtam megválni tőle, jóllehet már itt volt az alvás ideje. Ám én uton nem tartom magam az órához, és ha van miben éldegelnem, úgy nem sajnálom azt a pár órát, amit elvonok álmomtól.

Stulte, quid est somnus? gelidae nisi mortis imago,
Longa quiescendi tempora fata dabunt,

Ovid.

Csak munkás barátom zavart meg itt-ott andalgásomban egy-egy felvetett kérdéssel. „Vajjon mit tudnék neki mondani saját tapasztalatom után a régi Aquincumról, a mai Óbudáról" — kérdé többi között. — „Élnek mai napig Óbudán a Catilinák és Brutusok oda szakadt ivadékai — mondám neki — kik a gyilkos tőrt békés salami s maccaroni gyártással felcserélve, e magyar gyártmánynak már rég nemzetközi nevet szereztek. Ez egy. Él továbbá Óbudán háromezer zsidó s egynehány in spe, van itt papnöveldéjök is. Jeruzsálem elpusztitása után a rómaiak a zsidókat elszállitották, mint csodabogarakat és mint győzedelmi zsákmányt világbirodalmuk valamennyi provinciáiba, igy Pannoniába is, s alkalmazták őket, mint hadi foglyokat, utak és hidak épitésénél minden bér nélkül, a mi most rajtunk megboszulja magát. Ezt bizvást elmondhatod könyvedben, hisz kutfőkre nem hivatkozol. És még egy hatalmas tromfot játszhatsz

ki. Ismeretes lesz előtted is a bécsi lapok után, hogy a triesti német gymnasium igazgatója, ha jól emlékezem Dr. Braun (vagy Bauer) kimutatta ujabban közzétett iratában, miszerint Horácz, az ódák mestere, zsidó volt. Mi mindenre adják magokat a tudósok, mikor hosszú az idejök! Szerző azt látja Horácz költeményeiből, hogy az úgy ismerte a zsidó szokásokat meg a zsidó jellemet, amint Rómában csak zsidó ismerhette azokat azon időben. Idézi Horácz satyrájából a szavakat is: credat iudaeus Apella, a mire azután mellesleg mondja, hogy az Apella a mai Abelesnek felel meg. Egy bécsi kritikus a tüneményes iratra azt jegyzi meg, hogy a felhordott érvek után csakugyan el kell hinni, miszerint Horácz zsidó volt, és hogy nagyobb hitelesség kedvéért itt is azonnal élhetünk a névleszármazással s irhatunk Horatius Flaccus helyett Horatius Flekeles. Ebbe bele kapaszkodj barátom. Mert ha van Óbudán Flekeles zsidó, a mit nem oly nehéz megtudni: úgy azután bizvást azt is felhozhatod könyvedben, hogy a régi Aquincumban még Horácz ivadékai is élnek. — De már tovább nem segítlek, elnyom az álom, jó éjt!"

Aug. 2. A párolgó gőzök könnyedén szállnak fel s oszlanak el a tiszta híg légben; a vár fürdik a rózsás hajnal aranypirjában; a tornyok arany keresztjei vakitólag verik vissza a napsugarakat, melyek az erdő harmatos lombjaiban ismét csillogva megtörnek. Verőfény, azurkék ég, tiszta, illatos lég — ilyen a regg, melyet ablakot nyitva köszöntünk. Ilyen az élet hajnala is: merő harmonia, azután jönnek a borus felhők.

Az első harangszó templomba szólitotta a hiveket, a pásztorkürt legelőre a nyájakat. Ember és állat lábon van, mindegyik a maga igája alá siet. Házi gazdánk is már munkánál köszöntött bennünket: trágyát hordatott földjeire. „Ez a gazda tőkéje — mondja — mely annál dúsabban harmatoz, mennél többet kiszórunk belőle. A latin közmondás is mondja: „ubi multum mistus, ibi multum crixtus." Ezt a rejtélyes latinságot még classikai tanár barátom sem értette meg, és csak maga az

idéző fejtette meg, hogy az németül annyit jelent: Wo viel Mist ist, dort kriegst du viel. — Et haec meminisse iuvabit.

Mi templomba mentünk. Ez a kis plebániatemplom nem felel meg a lélekszám arányának, de a belső disz, csin és tisztaság kellően hangolja a lelket. A nagy münsterek szent borzalommal töltnek el bennünket, bennök Isten felségének trónján székel; e kis templomok ellenben bizalmat gerjesztenek bennünk, mintha Isten a szerény hajlékban leereszkedőbb volna az emberekhez, mintha irgalma itt könnyebben karolná fel a porba borult bünöst. A münster inkább tiszta lelkeknek, cheruboknak, a szerény templom inkább alázatos bünösöknek felel meg, benne az ima bizodalmasabb.

A templom mögött a sirkert van, úgyszólván egy falkerités alatt a templommal, fölötte hegy, erdő. Szeretem a templomhoz foglalt e régi temetőket, e természetes dependentiáit a templomnak. A gyermekek elholt serege itt anyja ölében, szárnyainak árnyában aluszsza béke álmát. Az egyház imája, az örök áldozat harmatja itt mintegy közvetlen hull az epedő lelkekre, még az örök lámpa világossága is fényeskedik nekik. Az elholt lelkek itt szakadatlan közösségben élnek az élőkkel, mert senki sem sajnálja azt a pár lépést, s mise előtt vagy után felkeresi ki-ki kedveseinek sirját, hogy elrebegjen üdvökért egy kis imát. A sirok ápolása s diszitése is könnyen eszközölhető a kéznél lévő sirkertben, azért kert, virágdisz ez a kis temető is, tele keresztekkel, melyek között nem hiányzik költségesebb siremlék sem. Nem rég ide temettek egy idegent is, ki felüdülést, egészséget jött keresni a szép hegyekbe. Szegény, hazáján kivül lelte sirját, nem mondhatta el az olasz költővel: (Leopardi) „Alma nativa, la vita che mi desti, ecco ti rendo!“ (Szeretett szülőföldem, az életet, melyet adtál, ime visszaadom neked!)

Mise után magunhoz vevén a reggelit, nem a várba mentünk, mert ott az előkelő cselédség ily korán el nem

fogadna még látogatást, hanem a város fölötti hegyre, melyre a znaimi országut visz. Ezt az utat Mniszek gróf a sziklából vágatta ki, a közlekedés megkönnyitése kedvéért, amiért is a frainiak egy a sziklába beillesztett márványtáblán örökitették meg hálájukat. Az ut annyira meredek, hogy lefelé egy kerékkötés nem elegendő. A hegyen egy kápolna van s innen vissza a városnak egy tisztáson, épen a város fölött és a várnak forditva egy hatalmas vaskereszt, melyet a bold. grófnő férjének emlékére emeltetett, amint azt egy kőbe vésett lengyel felirat mondja. Zsámoly s ülőpad van a körülrácsozott feszület alatt. A lengyel vallásosság e vallásos emlékben is hangosan nyilatkozik.

Frain a legmeglepőbben mutatja be magát, mikor e hegyről lefelé jövünk. Először csak a vár fölötti átellenes hegyet látjuk, majd a várkupolát és a tornyokat pillantjuk meg, még alább a várat mintegy a légben lebegve látjuk, mig végre előtünik a szikla is, melyen a vár épült. Fokozatos feszültség. A városkából mitsem látni, ezt elfedi a hegy, melyen lejövünk.

Kilencz órakor audientientiát kértünk a várgondnoknál, ki is szives volt azonnal előhivatni egy szobaőrt, hogy vezessen el bennünket a vár belsejébe. Először is a diszterembe vezettettünk és itt elálmélkodtunk a szép árnyakon, a műépitésen és a művészies diszen. Elég mondanunk, hogy a diszterem Fischer von Erlach terve után épült. Ki nem csodálta a bécsi belvedert, a schönbrunni császári nyaralót, a gyönyörű sz. Péter templomot, a salzburgi egyetemi templomot? Mindez Fischer von Erlach alkotása. Ő Bernini barock irányát követte, amelylyel itt is találkozunk. A diszterem tojásdad alaku, ilyenek az ablakok is, melyek a kupolát megvilágitják. A szép frescokat Rottmayr festette gyöngéd ecsettel, eleven szinekben. A terem falai nevetve fogadják a látogatót. A padolat gyönyörű szines márványnyal van kirakva s oly simára van csiszolva, hogy korcsolyázni lehetne rajta. E diszterem, melynek

nincs párja Morvaországban, évek hosszant szinteremnek szolgált. Tiz fülkében ugyannyi életnagyságot meghaladó szobor áll: az Althan grófi család tagjai.

A számtalan, fényesen butorozott terem és szoba közül csak azokat néztük meg, melyekben műkincsek, festvények, antik porczelánedények, tükrök, régi butordarabok, stb. érdekelhetik a látogatót. Kis muzeum, kis kincstár ez, s órák kellenének hozzá, az egyes érdekes s értékes tárgyakkal részletesen foglalkozni, a mire külömben a türelmetlen vezető időt sem engedne. Azt gondolnók, hogy nála is arany az idő, pedig az uraság távollétében vajmi kevés a dolga! A termekben egy főuri családnak nemzedékről-nemzedékre gyüjtött műkincsei vannak összehalmozva. Az egyik salonból ajtó nyílik egy virágos, szellős verandára, melyet egy betöltött kerek rom, talán régi torony képez. Gyönyörű a várból a kilátás a szép természetbe.

Roma nisi immensum vires promosset in orbem,
Stramineis esset nunc quoque tecta casis.

Amit Ovid nagyban Rómáról mond, az áll kicsinyben Frainról is. Ha nincs itt ez a hatalmas vár, ha annak tehetős s bőkezű urai nem terjesztik ki százaknak életet és keresetet nyujtó kezeiket: úgy a csinos és jómódú Frain ma csak hitvány falu volna.

A várból levezettettünk annak nyugati oldalán fekvő, a régi bástyafalak közé foglalt diszes templomba. A kerek alaku templom is kupolás, és ez is Fischer von Erlach terve után épült s Rottmayrtól van festve. Vannak szép oratoriumai s három oltára, a fő oltár fölött a sz. Háromság, müvészies faragvány. A boltozat frescói az angyalok elestét ábrázolják. A templom alatt a családi sirbolt van.

A vár istállóitól jobbra az út az erdei parkba, balról egy másik „Felicienthal"-ba vezet. Ide lekanyarodtunk most, és ez a völgy a gondolható legélvezetesebb séta. Park-féle kavicsolt út vezet a vár keleti oldala alatt, hol még legtöbb látszik a régi vár romjaiból, két erősen álló

torony is, az egyik az úgynevezett bagoly torony. Ez a várnak legpittoreskebb része. Majd egy kőből épült csarnokba foglalt vízforráshoz érünk, melyről azt hinnők, hogy valamely gyógyhely ivócsarnokánál vagyunk. Hatalmas fák alatt kényelmes pihenőhelyek vannak. Innen tovább egyre szebb és sürűbb erdőben járunk, mig három negyedórai séta után az erdészlakhoz érünk. Hatalmas fatörzsek, dús növényzet, melyből lépten-nyomon piros eper (Augusztusban!) és az illatos cyclamen europaeum kaczérosan kandikál ki. De a közel bokorból hallom a vén Virgil szavát:

Qui legitis flores, et humi iacentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, iacet anguis in herba.

Szegény Virgil, ma már rá nem ijesztesz az állattanban otthonos gyerekre, a hideg kigyóhoz oly bátran nyúl az, mint a szines lepkéhez. — Minden kiválóbb pontnál ülőhelyet találunk. Mniszek grófnő emléke az utána elnevezett kies völgyben örökké fog élni. Az erdészlaknál friss tej mellett kellemetesen megpihentünk. A barátságos vaczkos erdésznő gyöngéd szeretettel csügg ezen a kis darab földön s szép tehenein, melyek az erdei gazdag legelő után ellátják bőven tejjel vajjal. Van a hazaszeretetnek is egy ily neme: némelyik hazájában szintén csak a fejős tehenet szereti, mely táplálja őt zsirjával.

Visszajövet beszólitottunk az uraság tulajdonához tartozó wegwood-edény gyárba. A konyha- meg az asztaledény nevezetes culturalis eszköz, amióta az emberek nem esznek tenyerökből, torma- és lapulevélből. A különféle nevezhető s nem nevezhető edények gyártását tanulmányozni tehát culturalis érdek. Beküldtük jegyeinket a gyárigazgatónak, kérvén tőle belépti engedélyt. Ő elönkbe jövén, megmért minket tetőtől talpig, azután kérdé, nem vagyunk-e ügynökei valamely hasonló gyárnak, s nem jöttünk-e ellesni valamit a fraini gyár kezeléséből. Nyilván chinai nyelv volt jegyünk a gyanakodó urnak és csak miután német-magyarán tisztába hoztuk

előtte caracterünket s minőségünket, s miután biztossá tettük őt minden gyanut kizáró s csakis idealis tanulmányt szemmel tartó tiszta szándékunkról, vezettetett el bennünket minden bocsánat kérés nélkül a gyárhelyiségekbe. Itt ab ovo ismerni tanultuk a főző-, evő- s tisztasági edények gyártását egész a szinezésig, kipingálásig, kiégetésig. A halomra dobott sok törött edény üdvösen emlékeztetett bennünket a magunk törékenységére is. Opus manuum figuli.

A gyár szomszédságában van egy másik: selyemszalaggyár, melyet barátom szintén akart látni. Nem hiu gondolat ez? Komoly férfiu női piperegyárban! De csak valljuk be, hogy mi férfiak is a szinre megyünk s sokszor hiúbbak vagyunk a nőknél is.

Ebben a gyárban igen előzékenyen s minden gyanu nélkül fogadtattunk, tulajdonosa mivelt, kedélyes bécsi ur. A szövőszékek ezer szinben nevetnek, a termek ugyanannyi szivárványt mutatnak, itt fürödni lehet a tarkaságban. Számtalan Parca szövi a finom fonalat és ez néha-néha megis szakad ujjai alatt. Igy függ egy szálon az ember élete is, és ha ez még oly hosszúra nyúlik is: egyszer mégis megszakad.

Vitam sic texit natura, ut aranea telam,
Longus, at in lapsum pronus uterque labor.
Owen.

A gyártulajdonos a gyakoribb fonálszakadásra megjegyzé, hogy a kereskedők ma csak olcsó árút rendelnek, mert ma ki-ki olcsó áron szép akar lenni, olcsó húsnak pedig híg a leve. „Igy hát vörös öv nem kapható itt?“ — „Nem.“

A délre járó nap nekünk forditotta teljes szerelmét: szemünk káprázott a rezgő hő légben, testünk olvadni kezdett a roppant hőségben. Bőrünkből kiugorhattunk, „vizet!“ kiálthattunk volna, mint mikor ég a ház. És ime a viz, a Tája, kéznél volt. A folyó városi partján kert-kert mellett van és van csaknem minden kertnél egy fürdőkamra, melyben levetvén a kényelmetlen em-

bert, zöldbékaféle létrácskán leszállunk a vizbe. Volt ilyen kertje s fürdőkamrája a mi házi gazdánknak is, ki megértvén epedésünket a viz után, nagy szivesen ide adta a kamra kulcsát, hogy éljünk a kényelemmel. A ki gyalog utazik, annak ott legyen fehérneműjénél az uszóvademecum is, a kis öltönydarab által tantalusi kinoktól szabadul. Mert tantalusi kin, hőségben folyó mellett járni és abba bele nem vethetni magát. És ha bele találsz fulni a vizbe, úgy mint felöltözött emberséges embert halászszanak ki. Láttam egy uszodában egy uri embert, ki hátának a végén himzett nemesi koronát viselt uszónadrágján, alatta pedig stampigliával oda volt nyomva: Sch . . . et Comp. Ha ezt ki kellene valaha csáklyázni: nadrágjáról kilehet olvasni nemzetségét, foglalkozását, és még vallását is. — Hatalmas fürdés esik ebben a kedves Tájában, szabad ég alatt, zöld lombok között, a hatalmas várszikla tövében! Századok néznek alá a boldog jelen uszkáló fiára! Itt még halnak lenni is szép. Csak a szikla alatt kevésbbé kellemes a viz, olyan az mint a hamis barát: felszine langyos, alja hideg.

Ennyi járás s mozgásra megkivántuk volt az ebédet. A kapu alá érve, hallottuk házi gazdánkat ildomtalanul házsártoskodni a konyhában. Rosz omen — mondám — itt az asszony elégetett valamit. De mire lejöttünk az ebédlőbe, az összeperelt házasok már ismét szelidek s jók voltak egymáshoz, mint a galamb.

Quae modo pugnarunt, iungunt sua rostra
columbae. (Ovid.)

Ebédlő és konyha egyaránt szerények s sok kivánni valót hagynak hátra, de mi kevéssel beérjük. Soha annyi legyet nem láttam, mint itt, a miért is nincs itt nyugalmas s izlézes evés. Lépvessző ugyan elég volt elhelyezve minden sarokban, de ha még minden vendég két fülébe is illesztenének olyant, ez a légyraj kifogható nem volna. A fogadós mindent elkövet ugyan, hogy tovább tartóztassa vendégeit: tartja őket szóval, kinálja

borával s spritzerrel — de hiába, ki-ki menekülni siet, úgy mint menekülni igyekszünk szemtelen embertől.

Ebédutáni kellő pihenés után egy siheder kalauzolása alatt egy ritka természeti tüneményt mentünk megnézni, az úgy nevezett „Eisleiten"-t, vagyis a jéglejtőt. Frain városka hegy aljában hosszú sorban nyúlik ki és keletnek eső legszerényebb s legszegényebb részének „Hámor" a neve. Volt itt valaha vashámor, de ma már csak neve maradt fenn. Csupasz sziklaláncz fenyegetőleg huzódik el a sor fölött, a szikla mint Damocles kardja függ némely ház fölött. És e sziklák csakugyan veszedelmesek is, és álnokok. Mutatott vezetőnk egy vaskarikába foglalt, a sziklafalba illesztett kőre. Ez az idei tavaszon egy elmenő nő fejére esett s nyomban agyon verte a szegényt. A kő súlya pedig alig egy font, de a magassága tette. — A folyó mentében, erdő aljában, rét és legelő között egy óra alatt czélhoz, az Eisleitenhez érünk.

Egy 4—500 láb magas, hosszúra kinyúló, silányan benőtt sziklahegy előtt állnak. Álmélkodva állapodunk meg előtte, mert e hegy halomra van döntve, mint romladék. Azt hinnők, hogy itt egy nagy város pusztittatott el, döntetett romba, mert kő kövön nem maradt. Képzeletünk ezt annál inkább akarná elhitetni velünk, mert a kő itt minden képzelhető alakban s alakzatban fekszik: önmagába dölt architectura. Láttunk itt colossalis hosszas négyszög táblákat, mintha csak sirkőnek volnának fejtve, ezek egy nekropolist képzeltetnek velünk. És e sziklahalmaz még folyvást alácsúszni látszik. Több kő-coloss két sziklába megakadva lebeg, és úgy látszik, hogy súlyával szabadulva, e perczben tovább fogja folytatni pusztitó utját. Egy másik sarkainak legszélsőbb végeivel kapaszkodik más két sziklába, ez is nyilván leszálló félben van még. Más lecsúszott sziklák ismét felbonthatlanul egymásba ékelték magukat. A természet bármely jereje pusztitott légyen itt: a pusztitás, úgy látszik, egy percz műve és nem fokozatos, nem folytatólagos rombo-

lás volt. Egy pillanat műve, egy látszólag még be nem végzett rombolás van itt fixirozva, pedig már századok tüntek le e puszta romok fölött. Az elszórt satnya fák bús árnyékot vetnek e rengeteg temetőre.

Földrengés, vulkanikus erő döntötte-e romba a hegyet, ki tudja? Frainban senki sem tudja, de még tanár barátom sem tudta megmondani, pedig a mai iskolában képzett tudósok a füvet is nőni, a legkisebb rovart is köhögni hallják, annyira alaposan tanulják a természettudományokat. Miért nincs kéznél geologus? az egy pillantásra nemcsak apusztító elemet tudná megnevezni, hanem megtudná határozni az időt is, melyben e bomlás történt, sőt megtudná mondani azt is, hogy háromezer meterig mi van a hegy alatt, mintha csak benne járt volna, pedig a mit fúrtak, túrtak eddig a föld alatt, az nem több, mint a tök héja.

Olvastam minapában Tunsch Pál iratát, melynek magyaritott czime: „Utazás a földtekén keresztül ellenlábasainkhoz." Ez már mi kivánni valót sem hagy hátra — csupán csak hitet. De ne higyünk-e szavának, mikor mondja, hogy „tudományos kutatás, szorgos figyelés, éles combinatio utján képesek vagyunk a föld belsejének köreiről is szemlélhető képet szerezni magunknak?" És csakugyan az ő kalauzolása alatt nyerünk oly képet, hogy meg áll rajta az eszünk is. Levisz bennünket szives kalauzunk a százféle: agyag- kőszén- kréta- jurarétegeken keresztül egész a tenger lerakodványaiig. Háromezer metert értünk már, és ezeknek még sincs vége. Rajtok túl a hőmérség száz fok Cels., a forró viz bugyog. Tovább haladva, oly magas temperaturába értünk, hogy a mi olvasztókemenczéink semmi ahhoz képest. A föld középpontja felé a hőség azon fokot éri már, hogy a folyékony tűz — anyagok gőzökbe mennek át. Itt vagyunk a középponton, mely 850 mérföldnyire van tőlünk, sem több, sem kevesebb. Testünk súlya itt zerusra száll. Mert miután a földtest tömege (Massen) innen mindenfelé egyaránt nagyobb, és mi ennélfogva minden irányban egyenlő erővel vonzatunk: azért megszünik itt természe-

tesen minden működésünk. A felemelt kéz nem esik többé vissza, le kell azt erővel nyomnunk. (De honnan vegyük az erőt? mert ha felemeljük a másik kezünket, hogy amazt lenyomjuk, ez sem esik többé vissza.) A föld középpontján megszünik minden súly, itt tényleg könnyebbek vagyunk a pehelynél, a mit minden mozdulatunknál észlelünk. Innen tovább ellenlábasaink felé már fejünkön állunk, a mennyiben itt a „fönt“ és „lent“ megforditott fogalmak stb.

Azt hinnők, hogy a genialis Verne Gyula káprázató phantásiája visz bennünket ezen az uton: ámde itt komoly, tudományos előadással van dolgunk, melynek ha meg nem adjuk magunkat teljes hitünkkel, ellenkezésbe jövünk a tudománynyal, még pedig a rendszeres tudománynyal. Rendszer? mi a természettudományokban rendszer? — Mese. Montesquien mondja: „Les observations sont l'histoire de la physique, les systèmes sont la fable.“ (Az észlelések a természettudomány történetét, a rendszerek annak meséjét képezik.) És csakugyan, a mi észlelésen kivül van, az mese, hypothesis, föltevés, melynek csak az hisz feltétlenül, a ki fél a levonásoktól. Ha pedig a tudomány, illetőleg a tudomány kezelői épen hitetlenek, mikép követelhetnek azok tőlem hitet? Ha ők kitagadják Istent az alkotásból és az ős anyagot teszik helyébe, melyből a dolgok mintegy önnönmaguktól fejlődtek ki: én is velök tartsak, ki a mindenségben egy élő, eszes, mindenható, örök alkotót látok? Ős angyag! Öröktől volt-e ez az ős anyag? Ha igen: úgy mi nem korlátolt időközben mozgunk, hanem az örökkévalóságban keringünk, és az idő meghatározások: az évezredek, századok, miket ti a felkutatott, kiáskált dolgoknak adtok, merő szemfényvesztés, merő ámitás, mert az örökkévalóság kizár minden időszámitást. — De elég. Tanár barátom ex nobili officio tört ugyan lándzsát a természettudomány s jelesül a geologia mellett, de hogy a mi az eddig eszközölt fúrásokon túl van, az csak hypothesis, következtetés, combinatio; és hogy a hit szövétneke nélkül

sötétben járunk még a tudomány világosságában is, ennek ellenkezőjéről meg nem tudott győzni.

A feldult hegyre ismét Mniszek grófnő temészetszeretetének köszönhető lépcsős ut, több százra menő lépcső visz, kigyózó emelkedésben. Utunkban egy üveghez érünk, melybe kezünk dugva, jéghideg levegőt érzünk. Eisleiten! valóban itt a jég. És tovább még egy-két ilyen üreget érünk. Nyilván jégbarlangok ezek, de nem mélyebbek közönséges pinczénél, kiterjedésök sem nagyobb. Ha mélyebb ásatások eszközöltetnének a hegy alá, ki tudja, nem fedeztetnének-e fel nagyobbszerű barlangok. De én azt hiszem, hogy ha ilyesmit gyanitani lehetne itt, a lelkes Mniszek grófnő nem nyugodott s tett volna kutatásokat. — Továbbá két szép grotta is esik az útba, melyek ha szintén nem nagyobbak közönséges pinczénél, ám alkotásuk igen érdekes. Egy ketté repedt hatalmas sziklába egy másik beleékelte magát, és a szikla ez éktől még tovább repedezni látszik. Szinte félünk, hogy e veszedelmes tető rögtön összeroskad s maga alá temet bennünket. A másik grotta repedésében épen csak hajszálon függ egy sziklacoloss, úgy, hogy meg nem foghatjuk, mint tarthatja magát e súly ily csekély nyugponton. Innen szorultságunkban még hamarább igyekszünk menekülni, ám omladozó ez az egész talaj. És ezekhez hasonló alakulás, hasonló játéka a természetnek, elég van még a hegyben.

Fél óra alatt feljutva a gerinczre elérjük az obeliszket, mely a Tájának eső hegysarkon szilárd kőmivesmunkával van a magasságnak megfelelő arányokban épitve. A fehérre meszelt obeliszk szépen világit ki a zöldből a völgybe s uralkodik felette. A tulsó parton rézsut szemközt vele a már emlitett gloriette van, a mi igen regényes festői képet ad. Ezt az obeliszket természetbarátok emelték Mniszek grófnőnek, a természet lelkes kedvelőjének s hő ápolójának. Meg is érdemlette, hogy örökitsék meg nevét kimagasló emlék szoborral, jóllehet ő maga a szép fraini természetben sokkal inkább öröki-

tette meg magát. Megörökitette? Mi tartós a nap alatt? Ime a lelkes hölgy alig egy éve, hogy behunyta szemeit, s annyi áldozattal alkotott, annyi szeretettel ápolt müvei máris hanyatlani kezdenek. Örököse nem székel itt, a tisztség pedig sajnálja a fentartási költséget. Igy az egyik a természet szépségét, a másik annak zsirját szereti.

Eléldegelvén az obeliszk alatt egy ideig a szép tájban, visszatérünk a hegygerincz hosszában vezető erdős uton, úgy hogy a feldult hegy most alattunk volt. Megkerülvén a hegyet, a völgyben ugyanazon ponthoz értünk, melyről megkezdtük volt a mászást. Utunkban, de már a város közelében, zivatar ért, mely elől a hámor legközelebb házába menekültünk.

A tisztára mosott azur égről mosolyogva alászállt a lehűtött nap, még egyszer megvilágitá bucsúsugaraival az elbúsult tájt, azután elhalt. Mi a halál? Lenyugvó nap, melyre egy uj, egy örök nap támad. — Mi házi gazdánk maradékos hideg konyháján nem akarván élődni, átmentünk a rózsavendéglőbe, hol a bécsiek szine java szállásol s étkezik. Itt a kertben, hold — meg lámpavilágnál lehet ékezni. De a bejárat a kertbe nem paradicsomra mutat: egy keskeny, mészárszék illattal megtelt sötét udvar vezet oda. A sötétség jól illik ide: noctem peccatis, et squallori obiice nubem — de másrészt sötétben veszedelmes itt a járás, mert ha valahogy eltéveszted a trágyagödör melett vivő ingoványos deszkát, úgy puhában fekszel. És ezt Svajcznak mondja a bornirozott fraini cives! A kert jól meg volt telve vendéggel, mert játszott benne egy átmenő cseh zenetársaság, a mi az idylli Frainban esemény. Étlap nincs, a helyett körözött egy gyüjtő iv: szeretet adományok gyüjtettek az itt létesitendő tüzoltóegylet javára. Az egyszeri parasztól kérdé csodálva a tüzbiztósitó ügynök, mikép teheti, hogy nem biztositja házát? „Hász hisz még nem égtem“ — volt a válasz. Mi is ezt mondhattuk volna, vagy tehettünk volna, a mint tett a zsidó bankár, ki, midőn hozzá jött a városi tiszt, vizkárosultak számára adományt kérni,

azt mondá nyájasan: „Sajnálom, hogy erszényemet kétszer is igénybe veszik.“ — „De kérem — válaszola a tiszt — mi még nem kopogtattunk uraságod ajtaján.“ — Erre a bankár elévesz egy ujságlapot, oda tartja a tisztnek s mondja: „Olvassa mi áll itt? Egy névtelentől kétszáz forint! Ez a névtelen én vagyok, ajánlom magam.“ — Mi nem igy teszünk: adunk a mennyit adhatunk, mert a vendégszeretetért mindig tartozunk valamivel. A nedves kert, a trágyabűz nem engedett kelleténél tovább időzni — menjünk, nehogy utoljára gombának nőjjünk ki.

A mit ekkép megvontunk henyeségünk- s az érzekektől azt szellemünkre forditottuk. Mint a munkás méh, úgy tértünk vissza kasunkba. Barátom lerakta irásban a mézet, én meg olvasmányban himport gyüjtöttem, magam számára. A ki utra megy, az visz magával könyvet, ez nélkülözhetlen utitárs, akár magunk, akár társaságban járunk, mert utoljára jó barátommal sem csépelhetek örökké szalmát, és a szellem ép úgy megkivánja a rendes táplálékot, mint a test. Szótlanságunkat csak egyszer zavartam meg, felolvasni akarván baratomnak egy érdekes helyet, mely épen ráillett az Eisleitennel szemben vivott eszmeharczukra.

A könyv czime: „Des Kronprinzen Regiment“ Samarow Gergelytől. Benne Frigyes, porosz korona örökös, az utóbbi Nagy Frigyes, a sanssouci-i bölcsész, vezettetik be, amint előadja bizalmasan Manteuffel gróf, egykori szász miniszterrel való szellemes társalgásában hit-kételyeit, melyek lelkét, mint tengerhullámok hányják. Az ősz miniszter e helyen e szép és igaz szavakat mondja: „E tenger fölött (a hit-kételyek és tévelyek fölött) az égboltozat emelkedik felül a maga csillagaival, melyek változatlanok, s melyeknek világa ki nem alszik. Ha a hajós, a helyett, hogy tekintetét aggódva a szirteknek forditsa, azt az égnek szegezné: úgy csillagok kétségtelen s biztos járása megmutatná neki az irányt, melyben előre kell eveznie, hogy a homályos láthatáron keresztül is partot érjen. Mikor Columbus Amerikát felfedezte, nem

a tudomány vezérelte őt. Ez ugyan hasznos szolgálatot tett neki, hogy biztosan vezesse a kormányt és félre ne kerüljön: de a mi őt serkenté, hogy egész az ismeretlen csodavilágig nyomuljon előre, hogy előrenyomuljon daczára a viharoknak, daczára hajónépe gúnyjának s ellenszegülésének: az a buta tömeg szemei előtt elrejtett ama világ létezésében való törhetlen hite volt. Ugyanezt tartom én a bölcsészetről s minden egyéb tudományról, melyeknek birtokában véli magát az emberi szellem, midőn azoknak még első elemeit is alig ismeri. A tudományok párhuzamosan egymás mellett futó vonalaknak látszanak, holott a valóságban mégis mind egy ponthoz vezetnek, melyből mint egy s ugyanazon világosság sugarai özönlönek ki. Lehet nekünk a tudomány nagyobb vagy kisebb kifejlettségében, nehéz és homályos életutunk egyengetésére s megvilágitására hasznos: de az iránytű, mely az irányt mutatja, hogy valódi hazánkba visszatérjünk, a kinyilatkoztatott vallásban való hit. Ez ezen, a csillagok útmutatásával összeegyező iránytű nélkül minden tudomány, ragyogjon az látszólag bármily fényesen, csak lidércztűz, mely veszedelmes szirtekhez s örvényekbe sodor bennünket.“ — „Vedd ezt — mondom barátomnak — elmélkedési themául, az igaz szavak megérdemlik, hogy a tudomány embere gondolkozzék fölöttök.“ — „Hogy azután a közvéleménynyel, hogy korával ellenkezésbe jőjjön“ — felele ő. — „Közvélemény! igaz, hogy ez hatalom, de a melynek csak szolgai lélek hódol feltétlenül, a meggyőződés embere nem. Csak ha azt képviseli a közvélemény, a mi igaz, a mi jó, a mi jogos, hódolok neki, különben nem. Ez utolsó szavam, ne rontsuk álmunkat felindulással, jó éjt!“

Aug. 3. Mai vándorlásunk czélja Zornstein s Vöttau várak voltak. Az erdő ismét életre ébredt, a régi romok ujra felelevenednek, a feltárt nagy antiphonale, a természet, ujra zengi Istennek az énekek énekét, de kevesen vannak, kik a hangjegyekhez értenének. — Minket ma teljes két óra hosszant szántóföldek, tarlók között vitt az

ut, a nap heve alatt. Az erdő annyira elkényeztetett már bennünket, hogy a termékeny dűlöket pusztának néztük. Ennyire önző az ember, s valóban igaz, a mit Nieman mond: „A ki megszokta úgy nézni a természetet, mintha az csak az ő kedvéért léteznék, az minden nem ehető növényt gaznak nevez el, a tájat, melyben lakni nem szeretne, pusztának, az el nem érhető javakat luxusnak, és igy magát s másokat csal önzésében. Nincs maga magában gaz, nincs maga magában pusztaság, hanem minden meg nem értett dolog titok nekünk s hasonló a lezárt végrendelethez, melyet csak utóbb tanulunk ismerni.“

Két óra mulván erdőt érve, letelepedtünk, hogy megpihenjünk a lankasztó forróságtól. Vendéglősünk okosan tett, hogy sihederünk nyakába borral s falatozni valóval felszerelt kosárkát akasztott, a nagy hőségtől nyelvünk padlásához tapadt. Az erdő szép egyenes uton jó fél óra alatt Zornstein várához hozott. A vár az uttal egy szinvonalban, a Tajának szakadó magas plateaun, bús romokban fekszik.

A vár némelyek szerint már a XI. században létezett, valószinűbb mégis, hogy azt a XIII. század elején valamely német lovag épitette s maga után el is nevezte. Okmányok tanusága szerint Zornstein 1342-ben a Lichtenburgok birtokában volt. 1446-ban Lichtenburg János birta még. Ennek utódja Hynek Lichtenburg nem akarván Podiebrad Györgyöt cseh királynak elismerni, ez ellene Victoria fia vezetése alatt hadat küldött. Hynek az 1464-ki nyáron át vitézül oltalmazta magát és csak a bekövetkezett éhség kényszerité őt, fegyverszünetet kérni, melyet ő élelem s fegyver beszerzésére tudott fel használni. Viktoria a télen át folytatta az ostromot, melyre a vár 1465-ki május 24-én megadta magát. A király a bevett várat, birtokaival együtt, Kragir Hyneknek ajándékozta, az ostromnál tett jeles szolgálatai fejében. A vár a XVI. században a vöttaui uradalom birtokába ment át, melyhez az maig tartozik.

Mind e várak arról tanuskodnak, hogy az idők tör-

ténete jóformán csak harczok története, Clio harczokból szövi a történelem fonalát, azért kardot kellene kötni oldalára. Ha nem küzdünk reális javakért, úgy eszmékért küzdünk, de küzdenünk kell, mert az ember nyughatatlan egy teremtés. A pusztitó lángoktól félünk s mégis magunk gyujtjuk fel a házat fejünk fölött. A legnagyobb gyujtógatók pedig kik? A bölcsészek, a szónokok és a publicisták. A bölcsész kifőzi a taplót, a szónok bele dobja a szikrát, a publicista világnak viszi a lángokat. Ez volt és marad processussa a politikai átalakulásoknak, forradalmaknak, világmegrázkodtatásoknak.

A zornsteini romok egy hegyharánton állnak, melynek alját a Taja három részéről mossa. A hegytető, melyen épült a vár, egymás fölé csaknem függőlegesen halmozott sziklákból áll. A hegy alja nyugotnak nyúlik ki és képez, a Tajától három részről övezve, némileg félszigetet. E részen huzódtak az erődművek. Ma minden sürű erdővel van benőve, és a hegyen az őzvad bizton legel, a nap minden idején. A vár belsejében sok összeomlott már, de több boltozat és pincze még mindig ellentáll az időnek. E pinczék s boltozatok arra mutatnak, hogy a vár aláásva volt. Csodálni kell e régi épités szilárdságát: állnak itt még aláásott falak, csaknem minden támasz nélkül. Látni magas kürtőket, melyek súlyjokkal csak egy kis basison nyugodnak még. Sziklába vájt kutat is látni, de mely félig már be van töltve. Egy-két fentartott szobafal későbbi időre mutat. Az egyik szoba még biztos menedéket is nyujt, van benne lócza is megpihenésre. A várból szép kilátás van a völgybe és a rónára, egész Znaimig.

Megpihentünk mi is itt s elsülyedtünk semmiségünkbe, szemközt a nagyszerű természettel, szemközt a századokat élt romokkal. Semmiségünkbe? Nem szeretem, ha az ember a természet csodálatában parányba oszlik fel, sőt megütközöm benne, ha hallom, hogy az ember csak parány a nagy világban, ámbár ez másrészt

csak inkább emeli az ember becsét. Mert mennyire becsesnek kell lenni az embernek, miután ő, a parány, egy egész, még pedig a physikainál sokkal magasabb világot hord magában! És csak ugyan, mi a világ minden nagysága, minden csodája az ember szelleméhez képest? Vele a parányi ember uj világokat alkot, vele a physikai világot, az elemeket meghóditja magának. Mely nagyság hasonlitható az oczeánhoz, vagy mely elem féktelenebb, ádázabb, megbizhatlanabb ennél? S ime a parányi ember szolgálatába ejté a végtelen tengereket, szántja azokat még akkor is, mikor ezek dühökben fellázadnak a parány ellen! Csak Istenhez viszonyitva semmi az ember, úgy mint az oczeánok is csak egy csepp viz Isten szemében.

Zornsteintől az út völgynek visz le s fél óra alatt szemközt állunk a Taja tulsó partján fekvő Vöttavual. Szemközt, vagyis inkább faképnél állunk, mert itt nincs hid, se komp, mely átszállitana Vöttauba. Itt a Tajába a Schelletau patak folyik be, és ennél van egy malom, melynek legénysége füttyre átjön csónakkal s átvisz Vöttauba. De mi fütyülhettünk nekik. Dél volt, és a lisztes nép jóformán ebédnél ült. Megunván a nagy hőségben a hosszú s kilátás nélküli várakozást, tettünk úgy, amint tenni láttuk az átkelő népet: átkeltünk gyalog, mint a zsidók a vörös tengeren, a mi kellemes lábfürdőt szolgáltatott.

Vöttau (Bitow) igénytelen mezőváros ka, nálunk falunak sem illenék be. Hegyekbe zárva fekszik és csak egyetlenegy hosszú sort képez: physonomiája falu. Vöttautól Znaimig váltakoznak ama majd kies, majd zord völgyek, melyek joggal vagy sem? morva Svajcznak elkeresztelteltettek. Igy vagyunk tehát a morva Svajcz kiinduló — illetőleg végpontján.

A fogadó, melybe betértünk, csak korcsma névre tarthat igényt. Dél mult csak, és a tűzhelyet már kihülve találtuk, a miért is külön megkelle rendelnünk ebédünket, melynek eléállitásához a már megebédelt búskomor korcsmárosnő nem sok kedvet mutatott. Hogy kissé kedvében

járjunk, ittuk borát, melyből bőven tett fel, de szomjaztunk is a roppant hőségben. Vöttau már 1185-ben mint egy külön tartomány (Provincia Bitoviensis) főhelye fordul elő. Mint ilyennek voltak vár grófjai is, kiknek kiknek nevei egész 1283-ig terjednek. Viszontagságai a további századokban igen változatosak voltak, úgy mint változtak birtokosai is. Jelenlegi ura Daun Henrik gróf.

Egy óra alatt meg lett a mi ebédünk is. Nagy urak tábláján virágok és csemegék diszlenek, az asztal örömeinek fokozására. A rómaiak koszorúzva dőzsöltek. A mi táblánk inkább halottas torhoz hasonlitott: tojásrántottánkhoz, rághatatlan rostélyosunkhoz és a vöttaui falernihez bezeg roszul illett volna a virágbokréta. Horácz sokat ir lakomákról és ő nyilván kedvelője volt a jó falatoknak, de villeggiaturájában igen mértékletesen élt. „Me pascunt olivae, me cichorea, levesque malvae" — mondja magáról egy helyen. Olajbogyó, czikóriasaláta és málvamag, körülbelül annyi mint tökmag — ez már könnyű koszt, melynél a jó Horácz bizonyosan nem szorult budai vagy igmándi keserű vizre. Ennél az olajos kosztnál már csak jobb volt a mi ebédünk, és mi legkevésbbé sem búsultunk vékonytartásunkban, sőt kedv és tréfa fűszerezte silány asztalunkat s igazolva találtuk önnönmagunkon is Horácz szavait:

Plerumque gratae divitibus vices,
Mundaeque parvo sub lare pauperum
Coenae, sine aulaeis et ostro,
Sollicitam explicuere frontem

azaz: hogy az egyszerű ebéd, szerény hajlékban, melyet változatosság kedvéért szeret a gazdag is, sokszor felderíti a gond elboritotta homlokot. Horácz szép ódáit nyilván nyaralójában, csipős satyráit dús lakomák után a városban irta; dús ebéd után nem nehéz satyrát irni.

A ki Vöttauba jön, az csak a vár kedvéért jön, ez volt czélja a mi négy órai gyaloglásunknak is. Közbevetvén ebéd után hosszabb emésztési szünetet, neki indultuk a várhegynek, daczolva az égető nap sugaraival.

Büszkén emelkedik a légbe a vár egy sziklahegyen, melynek három oldala egészen szabadon áll, csak a negyedik, a déli oldalról érhető el a vár. Körben kanyaruló, mindig tágabb kilátást nyujtó meredek kocsi ut visz fel. Egy szilárd toronykapu behoz a vár udvarába. A folyondárral befutott terjedelmes épületek, a vár kiterjedése, az erős védfalak, a sok torony, melyeknek maradványai még láthatók, a vár hajdani fontosságát bizonyitják, melyről egyébiránt tanuskodik a történelem is. A két emeletes várépület hosszas négyszöget képez. Nem oly impozans az, mint a fraini, nem is oly fényes, de azért ennél nem kevésbbé érdekes. Amaz renaissance — ez góth stylben épült; amaz az ujabb, ez a középkort képviseli; amaz modern uraságí — ez régi lovagvár.

Élettelen csöndet találtunk a várban. A főbejárat el van zárva mint egy kolostor, melyben megtartatik a clausura. Csöngetésünkre egy parasztosan öltözött kulcsárnő felnyitotta a nehéz tölgyfa ajtót, nyájasan beszólitott s miután megtudta kivánságunkat, azonnal kezdett körülvezetni bennünket.

A fehérre meszelt s tisztára sikált hosszú sikátorok rendkivüli tisztaságszeretetre vallanak. A bejárattól egész a fő lépcsőzetig fel vannak állitva teljes vértben és mezben részint gyalogos, részint lovas lovagalakok: egy kis mezkiállitás, mely a vár urának lovagiasságára és a lovagkor iránti előszeretetére vall. Földszint és az első emeleten valamennyi lakszoba góth stylben van épitve s azonképen butorozva is. Mindinkább visszaejtetünk a középkorba. Földszint különösen szép a nyári ebédlő és egy másik terem, mely egy gyönyörü kilátást szolgáltató terrassera nyilik. Ám a szárny, melyben járunk, lakatlan: a vár magányos ura, teljesen elzárt remeteéletet látszik itt élni.

A másik emeletben egy válogatott fegyvergyüjtemény van szekrényekben elhelyezve, állitólag Zrinyi Miklós hagyatékából. „Állitólag" csak azért mondom, mert sem Wolny nem mondja, sem a magyarázó vén

mámika nem tudta megmondani, hogy mikép és mikor került ide Zrinyi fegyvergyüjteménye. Valószinüleg családi, rokonsági összeköttetések folytán. A sok nevezetesség között mutatják a szigetvári hős sisakját s ezüst sodronyból készült mellpánczélját, továbbá Zsiska János zárt sisakját, csupán csak egy szemnyilással. Fegyverkedvelő s hozzá értő órákig gyönyörködhetik itt el a sok és különféle fergyvernemben.

A vár épület egy másik szárnyában, egy magas négyszög toronyhoz hozzáépitve, a könyvtár, a levéltár és az uradalmi irodák vannak elhelyezve. Wolny emliti, hogy a könyvtárban ugyancsak Zrinyi Miklós hagyatékából „ritka olasz, latin és magyar könyvekből álló gyüjtemény van.“ Ezt nagyon szerettem volna látni, a magyar könyvek miatt, de nem juthattunk hozzá, mert a könyvtárkezelő tiszt a délutáni órákban ritkán van itt, amin mi épen nem ütköztünk meg, mert hiszen ez nem nyilvános könyvtár. Érdemes volna magyar könyveknek legalább lajstromát ismerni, ha vajjon van-e itt csakugyan valami irodalmi ritkaság.

Van a várban házi szinház, és csakugyan a vár területén belül sörház s gazdasági épületek. Egy toronyban, melynek átmérője két öl, látható az egykori börtön, de már be van töltve. Hasonló sors érte a sziklába vájt kutat is, ezt is betöltötte a törmelék. Most 1400 facsövön vezettetik a viz a várba.

A vár udvarában szabadon áll a góth izlésben legujabb időben épült gyönyörü várkápolna, egyúttal a grófi család temetkezési helye, melyért magáért érdemes már a hegyre fáradni. Müvészies belső felszerelése és különösen a szobrászati müvek meglepik az embert. Mennyire emeli pedig a szemlélő lelkét Istennek e diszes háza, itt a mulékonyságot hirdető romok közepette! Ég és föld elmulnak, de Isten örökké van s örökkévalóságának hirdetésére a romok templomokat alkotnak neki. Buzgó vallásos lélek lakhatik a vár urában, ki ha elzárkózik

a világ csalékony örömei elől, e templom is bizonyitja, hogy lelke magasabb, tisztább örömökben él.

A vár területén a romoktól elnyert minden tér virágkertté, növényültetvénynyé van átvarázsolva, minden zugból tarka virág s örökzöld köszönti az embert. A lebontott bástyafalak helyén kertek diszlenek, szép kilátási pontokkal. Legszebb az 1831-ben épült rotunda, mely egy meredek sziklára van épitve, épen a pont fölött, hol a Schelletau a Tajába omlik. A völgy, a kigyózó folyó, az erdőség, a festői sziklás lejtők — igézve tartják a szemet.

Engem e vöttaui s zornsteini egymással szemközt álló várak e vágvölgy egy regényes pontjára emlékeztettek. A ki járt a kassa-oderbergi pályán s jelesül Ruttka és Zsolna között, az ösmeri a vágszorosban a márgitai szirteket, melyek felé mikor közeledik talp, az ének elhagyja a talpast, és ez térdre borulva keresztet vet magára, mert a Márgita veszedelmes szirt, melyen már több talp összezuzódott. Márgita fölött a jobbik parton az óvári, a bal parton valamivel alább, a sztrecseni várromok fenségesen légbe emelkednek.

Ez a Wesselényi, amaz a Pongrátz családra emlékeztet. E felejthetlen kép, melyhez gyermekkorom édes emlékei s tiszta örömei füződnek, most hatalmasan emelkedett ki lelkemben s ajkaimon hő fohász tört ki, melylyel sohajtva köszöntém ama kedves partokat és az azokat locsoló ősz Vágot, az én Jordánomat. Igy hát mindenütt magunkkal hordjuk az édes hazát. Hogyis ne? mikor az szivünkhöz van nőve.

Non è questo 'l terren ch' i' toccai prima?
Non è questo 'l mio nido,
Ove nudrito fui sì dolcemente?
Non è questa la patria in ch' io mi fido,
Madre benigna e pia,
Che copre l'uno e l'altro mio parente?

Petrarca.

(Nem ez-e a talaj, melyet először érinték? Nem ez-e fészkem, melyben oly édesen tápláltattam? Nem ez-e a haza, melyben bizom, a jó és hegyes anya, mely szülőim hamvait ölében őrzi?)

Az öreg kulcsárnő és a kertész valának a két egyedüli élő lény, kiket e halottas várban láttunk. Amaz a vár belsejében, ez az ültetvényekben volt vezetőnk. Mind a kettőtől csengő kézszoritással bucsút véve, felkerestük legényünket a korcsmában, a korcsmárosnőnek oda tartottuk az üres palaczkunkat: „Bort ide hát korcsmárosnő a kupába," azután ellátva az uti erősitővel, indultunk. A molnárlegény sebesen átszállitott a folyón, melyet méltán második Maeandernek nevezhetek, annyira tekervényes annak folyása, hogy szinte magába visszafolyik. Igazolásomra elég a földképet nézni.

Igy hát szerencsésen bejártuk volna a morva Svajczot, mely minden egyéb, csak nem Svajcz. Hiányzanak benne a havasok, hiányzanak a tavak, a tág völgyek s hiányzik mindenek fölött a comfort, a kényelem. Szép, regényes táj ez, igaz; de van számtalan hozzá fogható; csak olyan garasos Svajcz az, szegény embernek való, kinek minden, a magáénál nagyobb ház, palota. Legérdekesebbek benne a várromok, melyekből három nap alatt hatot látunk, amiért is illetékesebben irhattam volna: Séta romok között. Egyéb iránt czélom: egy hetet hegyekben tölteni, tökéletesen el volt érve, mellette még az az élvezet, hogy jó barát társaságában jártam.

Négy órai ujabb gyaloglás után bezeg jól esett letelepedni a rózsavendéglő vendégszerető kertjében s kitölteni a hézagot a vékony ebéd után, a mire ma volt is alkalom, mert szombat lévén, kijönnek a bécsi apák, a zöldbe kiküldött családjaikkal a szabad vasárnapot tölteni, bécsi ember pedig megkiván dús és jobb konyhát, annyit már a fraini vendéglős is tud.

Tanár barátom ma sábbeszt tartott; nem irt egy betűt sem, azt tartom csupa udvariasságból, mert ez az utolsó est volt, melyet együtt tölténk. Az ablakba feküdve

gyöngyörködtünk beszéd közben a szép csillagos égben. Kinek ragyog még ez a csillagos ég? Nekünk, kik éltünk alkonyát éljük, már csak az egy esti csillag, többi a tietek, fiatal nemzedék!

Aug. 4. Mi a vasárnap városban? Köznap. A physonomia miben sem változik: a műhelyekben dolgoznak, a kereskedésekben mérnek, árulnak, mindenki lót fut keresete után, úgy mint hétköznap, még az öltözetben sincs különbség, mert a fényűzés már köznapivá vált. Csupán csak a bejövő falusi nép emlékeztet még a vasárnapra. A felekezetlen, mondjuk a vallás nélküli állam felmenti polgárait a vasár- és ünnepnap megülésétől.

Az állam megkivánja adóját, azért nem vonhat el a keresettől annyi drága időt. Isten, lélek, megpihenés, szellemi táp, ez nem tartozik az állam oeconomiájához. A mire kötelez az egyház, attól felment az állam. Ő csak egy tekintélyt ismer: maga magát. Egyházat nem ismer, hanem csak felekezeteket. Ezeket egyaránt tiszteli, a pár száz nararenust úgy, mint a millió katholikust. Mi kell több? Szabad lévén ő maga, szabadra hagyja vallás dolgában a lelkiismeretet is, ezt csupán az adófizetésben, a törvény tiszteletében veszi igénybe. De van-e lelkiismeret Isten nélkül? Lamartine szépen mondja: „Une conscience sans Dieu c'est un tribunal sans juge. La lumiére de la conscience n'est autre chose que la reverbération de l'idée de Dieu dans l'ame du genre humain. Éteignez Dieu, il fait nuit dans l'homme."(Lelkiismeret Isten nélkül annyi, mint törvényszék biró nélkül. A lelkiismeret világa nem más, mint viszfénye az Isten eszméjének az ember lelkében. Oltsátok ki az Istenbe való hitet, s éj van az ember lelkében) Ám az anyagias állam nem foglalkozik theologiával, Istennel. Pedig az állam kormányzói szorulnak leginkább vallásra. Eötvösünk mondja, hogy ép a legkitünőbb emberek szorulnak leginkább vallásra, mert ők leginkább érzik az emberi ész korlátolt határait. A mit épit az egyház, azt lerontja az állam. Innen van, hogy pusztul a hit, de nem boldogul az állam sem; innen

van, hogy az államhajó az örökös hányattatásban nem tud partot érni. Ám a hit az iránytű, mely biztosan elvezet a tenger hullámai között, és a remény a horgony, melylyel kikötünk. A ki nem hisz, az nem is remélhet, s igy az ember (de az állam is) hit nélkül hasonló a hajóhoz, mely iránytű s horgony nélkül evezve, ki van téve minden viharnak. Hová hajt a szélnek bocsátott államhajó? A socialisták révébe. „Elvettétek tőlünk a mennyországot, érette a földet veszszük igénybe"—mondja Lassalle. S Höger nyomdaszedő, a bécsi parlament egyik bizottmányi tanácskozásában, melybe ő is, mint a munkáspárt vezére véleményezés végett meg volt hiva, ezt mondta szemökbe a kormánypárt férfiainak: „Mi munkások jobbára elszoktunk már a misétől s nem hiszünk jövő életbe, hol örömök várnának reánk. Mi materialistákká lettünk s mint ilyenek akarjuk, hogy jó dolgunk legyen a világon. Mi a földöntuli életre való utalványt, értéktelen papirnak tartjuk." Ime ezen emberek révébe evez az állam, hit, Isten nélkül! „Mihelyest a vallás iránti tisztelet — mondja Canning—ki van irtva, mihelyest Isten neve az emberi szivből ki van törülve, azonnal az embertársaink iránti gyülöletnek szelleme belefészkeli magát az ily üres szivbe." Ha vissza nem állitjátok Istent, tanácskozhattok ti a társadalmi kérdés megoldása fölött! Ha nem boldogultok, sőt inkább látomást pusztultok: annak tulajonditsátok, hogy elhagytátok Istent. „Dî multa neglecti dederunt Hesperiae mala luctuosae" — mondja Horácz.

Egészen más a vasárnap faluhelyen. Itt minden az Ur napjára mutat még. Itt még felismerik az emberek a harang ünnepies hangját, melyre buzgón gyülekezik a hivő nép hegyről völgyről, ünneplő ruhában, virágcsokorral a kalap mellett, illetve a mellre tűzve, imakönyvvel, rózsafüzérrel kezében. Szünetel a munka, csönd van a műhelyben, az arczokról gondtalanság mosta le a mindennapi gondok boruját. A nép magaviselete is eltér a köznapitól. Ha azután látjuk porba borulva ezt a hivő

népet Isten szine előtt; ha hallgatjuk a templomot eltöltő szép harmonikás énekét; ha figyeljük, mint csügg az a szónok ajkain s beveszi szivébe az evangelium magvát: akkor még le nem mondunk minden reményről, mert ha a hit fájának közép rétegeiben pusztul is a galy, el is szárad némelyik ág: ám a törzs, a gyökér még ép. Adja Isten, hogy a pusztitó féreg, mely mindenütt lerakja vészthozó tojásait, el ne lepje a törzsöt is.

Épülve hagytam el a templomot s mondhatom, hogy rég nem ültem már oly malasztos vasárnapot. A tarka nép szétoszlott a zöld hegyekben, a városkában ünnepi csönd és béke honolt. A nép pihenve élvezte az Ur napját a szabadban. Mi is kényelmesen barangoltunk a zöldben. A városi nyaralók is ünneplő diszben sétáltak, vagy nyugodtak a házi kertek árnyában. „Ez a előkelő család lehet — jegyzé meg barátom az egyik kertnél — nézd itt kajdacs is van.“ — „Csak egy? A hol kajdacsot látsz, ott rendesen kettő van, mert miben különbözik a czifra tollu madárral vetélkedő hiu s tétlen hölgy kajdacsától? Únja magát mindakettő. A kajdacs szerintem a legunalmasabb állat: csak vakarja fejét s alszik. De hű képe a tönkre ment tékozlónak is. Ez is, miután elverte mindenét, meg—megvakarja fejét, azután alszik.“

Hogy házi gazdánkat meg ne bántsuk, ma nála, a legyes étteremben, költöttük el az ebédet. E figyelemmel már azért is tartoztunk neki, mert ő tanár barátomnak egy magán háznál szobát szerzett az egész Augusztus hóra, a minek ez nagyon örült. Délután azonnal is szemügyre vettük azt. Tiszta, világos, barátságos hajlék volt. A háznál szép árnyas kert, alatta a Taja, mi kell több? „Ha nem volnék barátod—mondám tanáromnak —szinte megirigyelném tőled ezt az Augusztus havat, melyet te szerencsés vagy e nyugalmasan Tusculumban a szép fraini hegyekben tölteni, mig én kevés nap mulván ismét ketreczembe zárva találom magam, ajtóm fölött a tábla: „Homo librivorus“—a két kezü emlősök első osztályának utolsó rendjéből.“ — „Boldogságom — válaszola

búsan barátom — gyorsan el fog párologni, mint a füst, azután ujra az iga alá, melytől nincs kilátás más valamire, mert professor életében csak professor marad.“ — „Azon ne búsulj, barátom, mondok vigasztalásodra példát. A kafarnaumi százados, amióta csak ismeri a világ, mindig százados, legalább sehol se olvassuk róla, hogy többre vitte volna: neve mégis örökké él az evangeliumban. Tégy te is valamit, örök névre érdemest, s nem leszesz az egyedüli professor ki pénzt ugyan nem, de jeles nevet hagy hátra maga után. A ki a tudományoknak él, az bút nem ismer. Az ifjabb Plinius ezt irja magáról: „Ad unicum doloris levamentum: studia, confugi, quae praestant, ut adversa magis intelligam, sed patientius feram ... Ut ex studiis gaudium, sic studia ex hilaritate proveniunt.“ Tartsd magad a tudományhoz, ezek keresztül „viendnek az iskola egyformaságán.“

Négy órára a vaspálya állomáson kellett lennem, hogy a bécsi vonatra jussak. A postakocsi kivisz egy óra alatt Schönwald-Frain állomáshoz, de én inkább kigyalogoltam a „Schweizerthal“-on keresztül, hogy ismerjem ezt a szép völgyet is, a frainiak egyik kedvelt sétáját. Jó időben a fraini vendégek inkább gyalog mennek a pályához, a mi másfél óra járás. Barátommal, ki szives volt kisérni, kezet szoritva, felültem a pontosan beérkezett vonatra. Znaimban az előre értesitett vendéglős kiküldte ott hagyott podgyászomat a pályára, nyolcz órakor Bécsben szálltam ki.

Besoroztam ezen élményeimet is emlékeim albumába, melyből kiszakasztám ez elsárgult lapot a M. Sion t. olvasóinak szórakoztatására. *V.*

MUTATVÁNY
az „EZER MŰKERESZT“
czimű munkából.

Köztudomásu dolog, hogy Majer István praelatus Ő méltósága (a közszeretetben és köztiszteletben álló *István bácsi*) v. püspök és kanonok Esztergomban, szabad óráiban műkereszteket szokott ollóval kivágni s van immár

körülbelől három ezer ilyen keresztje. Ezekből kiválasztott ezeret s ezeket most ki fogja adni, irván hozzájok bevezetést. Ezen remekműre hirdet előfizetési felhivást a buzgó és fáradhatatlan Wilckens és Waidl jóhírű czég. A mű előfizetési ára fűzve 5 frt, díszkötésben 6 frt. Csak kellemes kötelességet teljesít a szerkesztőség, midőn ezen páratlan remekművet a t. közönség különös figyelmébe ajánlja, megjegyezvén, hogy ezen gazdag fantaziával, eredetiséggel és ritka műizléssel alkotott s mondhatni páratlan magyar mű által nemcsak a művészetben élvezetet kereső aesthetikusok és műbarátok meglepő ujdonságot nyerendnek, de mi fő, az egyházi ornamentikával foglalkozók, valamint egyáltalán a műipar férfiai: díszművesek, arany-, ezüstművesek, ékszerészek, ötvösök, könyvkötők, szoba-, majolika- és porczellánfestők, műasztalosok, vésnökök és műfaragók, hímezők, műtakácsok (kivált szőnyegszövők) és lakatosok, stb., oly minta-gyűjtemény birtokába jöhetnek, melynek sok tekintetben a kormányilag is fölkarolt ipartanodák szintén nagy hasznát vehetik és a magyar műipar ajánlatára fordithatják. István bácsi neve azt hisszük nagy vonzerő lesz a közönségre, s a kiadók, a Wilckens és Waidl czég jó izlése, jó hirneve garanziát nyújt, hogy e diszmű valóban páratlan lesz. Majer István püspök e remek művét Simor János, Magyarország herczegprimásának ajánlta. S mi, a kik ismerjük és gyönyörködtünk e műben, jó lélekkel ajánlhatjuk. Első sorban a magyar papság feladata ilynemű örökbecsű műveket felkarolni és ezzel a magyar művészetnek ujabb szolgálatot tenni. De gyönyörködik, tanulhat belőle minden jó izlésű ember. Aláirási ivek már szétküldettek. Budapesten a kiadóhivatal Wilckens és Waidl könyvnyomdájában, Budapest, koronaherczeg-utcza 3. lehet előfizetni.

Örülünk, hogy t. olvasóink tájékozása végett egy táblát szerezhettünk, melyen több ily kereszt látható, s ebből egyúttal meggyőződhetünk, mily művészeti csinnal vannak fába metszve a keresztek.

IRODALOM és MÜVÉSZET.

Storia della Chiesa cattolica dall anno 1846. sino ai nostri giorni del Prof. D. Pietro Balan. 2 kötet, megjelent Turinban 1882. Marietti Jáczint könyvkereskedésében.

Rengeteg a mű melyet ismertetünk. A kath. egyház történetét foglalja magában 1846-tól napjainkig, tehát körülbelül csak 40 esztendőt ölel át az egyház tett-, küzdelem és szenvedés teljes életéből s mégis 2181 lapra terjed. Irója ugyanazon Balan Péter, a kit szentséges Atyánk XIII. Leo csak nem régen nevezett ki Hergenröther bibornok mellé vatikani allevéltárnokká. Mint történész vonta magára a tudomány kedvelő pápa figyelmét. Igen termékeny iró. Nagyobb történeti művei: „Olaszország története" több kötetben és „IX. Gergely és kora" 2 vaskos kötetben.

Jelen művét 10 könyvre osztja fel. Miután az utolsó 40 év az egyházra nézve merő küzdelem, küzdelem a titkos sektákkal, küzdelem az atheus államokkal, küzdelem a hazugságok, fortélyok, erőszakoskodásokkal: azért az egyház ellen viselt háboru okai és módozatai szerint osztja fel művét. Az elsőben elsorolja az egyház elleni uj háboru okait; első helyen a titkos társulatokat, azoknak lázító iratait, agitáló szónoklatait, congreszusait, az egyház és társadalom elleni összeesküvéseit. A második könyvnek czime: a foradalom megtámadja az egyházat álnoksággal (colle ipocrisie) főleg Rómában. III-ik könyv: Az álnokság fegyvere felváltatik a fejedelmek és a pápa elleni erőszakkal. IV. A foradalom leveretvén üldözi az egyházat Piemont parlamentjében. V-ik könyv: Az egyház győzelmei s küzdelmei Olaszországon kivül. VI-ik könyv: A diplomaczia szövetkezik a foradalommal az egyház ellen. VII-ik könyv: A diplomaczia egyengetvén a foradalom utját meghagyja támadni a szent széket

VIII. k. Megcsonkittatván sz. Péter öröksége, a caeraristák (értsd Napoleonisták) és hitetlenség nagyobb hévvel s nyilt bátorsággal küzdenek az egyház ellen Olaszországban és azon kivül. IX. k. Az egyház elleni háboru elmérgesedik. A gondviselés egy időre megőrzi Róma szabadságát. X. Az egyház életereje növekszik. A hivők a vatikani zsinat által hitökben megerősittetnek. Róma és Európa példája a forradalomnak, a mely sujtsa vagy fenyegeti az államfőket. Már a könyvek e czimei némi képét adják az egyház és keresztény társadalom jelen helyzetének. Hű képét egészben és részeiben, kellő világitásba helyezve szerzőnek ezen nagy gonddal és szorgalommal kiállitott és az egyházi szellemtől teljesen áthatott fonsszerű művében. Fonsszerűnek mondjuk a művet, mert történetbuvár irta, a ki minden esemény megállapitásánál a közvetlen kutfőket idézi, ugy hogy a művet a pápai allocutiók és levelek, diplomaták jegyzékei és sürgönyei, fejedelmek proklamaziói, utasitásai, levelei, parlamentek törvényei, szónoklatai, miniszterek rendeletei, agitatorok, tábornokok nyilatkozatai stb. folytonos lánczolatának vélnéd. Az események nincsenek szétválasztva, mint az könnyebb áttekintés végett a tankönyvekben előfordul, hanem oly rendben adatnak elő, a mint egymás után vagy egymás mellett lezajlottak. Az egyháztörténeti tankönyveknek jobbára az a hibájok, hogy az események gyakran szárazon élettelenül feljegyeztetnek dramatikus mozzanat nélkül. Balan nagy művében e hiba elő nem fordul: ott látod az események titkos rugóit, ott a vágyakat az események előtt rég kifejezv e de titokban tartva, ott a catastróphákat előkészitő cselszövényeket, ott az eszközök megválasztását és működését ott a közvetlenül szereplő személyeket s azok mögött álló főmotorokat: szóval életet látsz. Nagyon érdekessé teszi művét az, hogy jobbára ismert, jelen vagy csak közelmult eseményeket beszél el, melyek következményeikben most is léteznek, vagy melyek magukban nincsenek még teljesen befejezve. A mit félig ismersz azt, szerző művében

teljesen fogod, ismerni, a mit egészben ismersz, azt részleteiben láthatod, de sok olyat is fogsz benne olvasni, a miről egy történeti könyv sem beszél. Hogy III. Napoleon, mint a franczia köztársaság elnöke 1849. Oudinot tábornokot 15 ezer emberrel Rómába küldötte, hogy a Pápa Quetiból visszatért székvárosába azt tudod, de hogy Napoleon már akkor sektarius volt s a pápaságnak alattomos ellensége, hogy a franczia sereget csak azért küldötte Rómába, hogy megakadályozza más katholikus hatalmak, különösen az őszinte Ausztria bevonulását, hogy azért tolta fel magát a szentszék védnökéül, hogy az egyházi államban legalább a mérsékelt liberalismust megmentse, másrészt meg a franczia katholikusokat is legalább látszólag megnyugtassa, ezt talán nem tudod. Oudinot tábornoknak hétről hétre néznie kellett mint alkudozik Lesseps, Napoleon küldöttje a forradalmárokkal, s midőn ennek nem sikerült meggyőzni Mazzinit arról, hogy a francziák a forradalom barátjai, akkor engedtetett csak meg a franczia seregnek a támadás, s akkor is csak magok akartak bevonulni, meg lévén tiltva Oudinotnak egyesülni a nápolyi királynak Róma felszabaditására sietö seregével. Hogy a város bevétele után Mazzini és czinkostársai szabadon menekülhettek Rómából, daczára annak, hogy nem capituláltak és sok embertelenséget hagytak elkövetni, ez is az árulás és conspiratió jele. Később titkon Piemont kezére játszta az egyházi államot Napoleon, noha a nyilvánosság előtt protectorául szerepelt. 1852-ben a róka Lamarmora tábornoknak megigérte, hogy tesz valamit Olaszországért. Cavour ösztönzésére 1855. liga alakult Piemont, Franczia és Angolország között. 1856. a párizsi congressuson már szóba jött Nápoly és a pápai legácziók; mire Mazzini a szélső forradalmi elemeket Piemont szolgálatába hajtotta, ámbár a monarchiák halálos ellensége volt. Midőn a piemontiak elfoglalták a legácziókat, Napoleon ajánlá IX. Piusnak, hogy mondjon le rólok; midőn betörtek a markákba s a maroknyi pápai sereg Lamoricjere ve-

zérlete alatt ontá vérét az egyházért, Napoleon Algirba utazott. Ennyi tettetést Thouvenel ministere sem tett fel róla; azért sürgönyzött Gramont párizsi követnek Rómába, hogy jön segitség. De Napoleon megtiltotta a sereg hajóra szállását. Midőn 1867 a piemontiák készek voltak Rómába vonulni, Napoleon csak azzal utasitotta őket vissza, hogy még nincs itt az idő. Tehát Napoleon a szentszék védője és Cavour a szentszék ép oly ravasz ellensége okozták az egyház megrablását.

Érdekes tudni, hogy a szabadkőmüvesek IX. Pius pápát akarták az egyesült Olaszország sőt egész Európa világi fejévé tenni, mert uralkodása elején őt tartották a legliberalisabb, a legnépszerübb, legkedveltebb, fejedelemnek Olaszországban. Nem is lehetett az olasz félszigeten egyebet hallani 1846 és 47 ben, mint viva Pio IX. Mazzini levelet irt IX. Piusnak 1847-ben, melyben a titkos társulatok emlitett terve világosan ki van fejezve. Miután leirta confusus hitvallását, igy folytatja: Tegye egygyé Olaszországot, hazáját. E végből mitsem szükséges tennie egyebet, csak áldja meg azt, ki cselekedni fog önért és az ön nevében. Gyüjtse maga köré azokat, kik legjobb képviselői a nemzeti pártnak. Ne folyamodjék fejedelmek szövetségeért, törekedjék megnyerni népünk szövetségét. Mondja ki előttünk: az olasz egységnek a XIX. században, ténynyé kell lennie s elég leszen; tenni fogunk Önért. Hagyja szabadon működni a tollat, keringeni az eszméket, bánjék Ausztriával, ha nem is fenyegeti territoriumát, ugy mint az olasz föld bitorlójával, hivja fel a béke Istenének nevében a jezsuitákat Ausztria szövetségeseit (jó volna, ha ezt el nem felejtenék azok, kiket illet,) hogy hagyják oda Svajczot, hol jelenlétök elkerülhetlenné teszi a közeli vérontást (értsd a katholikusok erőszakos elnyomását.) Mi Ön körül nemzetet támasztunk fel, szabad népszerű fejlődésének Ön lesz vezére. Mi egyetlen egy kormányt alkotunk Európában, mely megsemmisiti a szellemi és világi hatalom közti képtelen divortiumot, e kormányban Ön fogja képviselni ama principiu-

mot, melynek alkalmazása azokra lesz bizva, kik hivatva lesznek képviselni a nemzetet. Az olasz egység létesülni fog Önnel vagy Ön nélkül.“ Ezt csak oly ember irhatta kinek fogalma sincs sem Istenről sem pápaságról sem jogról sem lelkiismeretről. A forradalomnak szüksége lett volna Pius nevére, hogy törvényes fejedelmeket elüzzön, hogy szerzeteseket és papokat gyilkoljon, hogy az igaz Isten egyházát irtsa pusztitsa, hogy a tiszta humanitás, az emberimádás országát megalapitsa. A Pápának mi dolga sem leendett, csak áldását adni azokra, kik az ő nevében mindezt végrehajtották volna.

Sok érdekes dolgot lehetne még mutatványképen felhozni; lehetne még Balannal elmondatni, miképen inscenirdzzák a forradalmárok az utczai lázadásokat, mikép történik hogy a fejedelmek sokszor a legválságosabb pillanatokban minden védelem nélkül találtatnak ugy hogy a nép dühe vagy is inkább maroknyi terrorizáló lázitó elől futni kénytelenek, mint történt ez 1848-ben Ferdinánd császárral Bécsben Piussal Rómában, mikép hagyták a kormányok a szerzeteseket a leghivebb alattvalókat védtelenül a páholyok durvaságai közepette; a világi hatalom, mely az egyház tulkapásaitól látszik félni, mikép ápolja a forradalmat szellemi és erkölcsi téren daczára annak hogy végkövetkezményeiben mindig a fennálló politikai és társadalmi rend teljes felbomlását látjuk, sok egyházi férfiut Balannal egészen más szinben mutathatnánk be az olvasónak mint látni szokta, de elég minderre csak utalunk mindazokat, kik korukat és nagy kérdéseit küzdelmei és szenvedéseivel alaposan ismerni óhajtják, s az olasz nyelvet birják. *Dr. Horváth.*

Offene Briefe über d. Congress von Arezzo, von J. A. Lans, Prof. am bisch. Seminar Hageveld. — Aus dem Hollandischen übersetzt von E. Luypen. VIII.-rét, 72 l.

A mult év vége felé Lans, papnöveldei tanár Hageveldben Hollandiában egy czikksorozatot tett közzé

lapjában, az egyházi ének érdekeit tárgyaló „Gregorius-Blad"-ban, melyben a valamivel előbb Arezzoban a „liturgikus ének érdekében tartott európai Congressus"-nak tárgyalásairól referál az érdeklődőknek. S miután ily érdeklődők igen nagy számmal találtatnak, különösen Németországban, például az életrevaló „Cecilia-egylet" tagjai közt, Luypen, a szerzőnek barátja, annak beleegyezésével leforditotta ama czikksorozatot németre, mi által a nagy közönséget magának igen lekötelezte.

De vajjon mi nyujtott alkalmat e congressusra? Miért ült az össze épen a kisded Arezzoban?

Egy nagy férfiunak nyolczszázados emlékünnepélye vonzotta az egyházi ének barátait, művelőit az ő kis szülővárosába. Arezzoi Guido egyike ama kimagasló alakoknak, melyekben a középkor bővelkedik. Neve nemcsak az egyházi-, hanem az általános zenetörténelemben mindvégig ragyogó lapot fog betölteni, és emléke maradandóbb lesz nemcsak azon congressusénál, mely az ő halálának nyolczszázados évfordulója alkalmából tartatott, hanem azon érczszobornál is, melyet neki, az egyszerű szerzetesnek, hálás szülővárosa ugyanezen alkalomból állított.

Tudjuk mindnyájan, hogy az egyház kezdettől fogva nagy fontosságot tulajdonitott az éneknek és zenének. És ez egészen természetes; mert hisz a zene és ének mintegy ösztönszerű kifejezése lévén lelkesedésünknek, mélyebb érzelmeinknek: bizonyára a keresztény vallás, annak egész valója olyan valami, ami képes a hivőkbe lelkesedést önteni, s legmélyebb érzelmeiket felkölteni s ez érzelmek a zene és ének által is igyekeznek kifejezést nyerni. Ezért lett oly hamar különösen az ének kiegészitő része a keresztény istentiszteletnek, hogy már az első századok keresztény és pogány iróinál, sőt sz. Pál apostol leveleiben is nyomait találjuk létezésének, gyakorlatának. Ha Ambrosnak (Geschichte der Musik) és Jákobnak (Die Kunst im Dienste der Kirche) munkáit olvassuk, világos adatokat találunk azon lelkesült-

ségről, melylyel a keleti és nyugati atyák egyaránt az egyházi éneket pártolták. S hogy később mit tett sz. Ambrus, és még később mennyi gondot fordított nagy sz. Gergely az egyházi énekre — gregorianus cantus — összegyűjtve, rendezve, javítva és szaporítva a régibb énekeket — mindenki előtt ismeretes. Nagy sz. Gergely pápa önmaga, személyesen tanitott az általa Rómában fölállított énekiskolában, melynek mintájára csakhamar Német- és Franciaországban, a székesegyházak mellett s a kolostorokban hires énekiskolák emelkedtek és a liturgikus, gregorián ének az egész egyházban terjedni kezdett.

Azonban a Gergely-féle hangjegy-irás meglehetős határozatlan volt, sőt élő szóval való tanitás nélkül azt épen nem lehetett megtanulni, elénekelni. Gerbert (Script. T. III. p. 202.) egyenesen ezt mondja: „Cantus per haec signa nemo potest per se addiscere, sed oportet, ut aliunde audiatur, et longo usu discatur etc.“ Innen az egység már nehány század mulva nagyon megzavartatott, a hangjegy-codexek a különböző felfogás és különböző traditio folytán különböző énekmódot tüntettek elő. Ekkor lépett fel Arezzói Guidó (szül. 1020 — meghalt 1082.) a Ravenna melletti pomposai benczés-zárda egyszerű szerzetese. — Az ő nagy érdeme az, hogy uj életet öntött az egyházi ének tanitásába, mely a fönebb említett codex-különbözetek folytán sokat vesztett jellegéből, — hogy szilárd rendszere által megmentette a gregorián-éneket a további változtatásoktól. Ő találta fel ugyanis a vonalrendszert és neveket adott a hangjegyeknek, továbbá a legegyszerűbb elméleti rendszerrel és hangjegy-szabályaival, nemkülömben észszerű gyakorlati tanmódjával lehetővé tette, hogy bárki a legrövidebb idő alatt, szóbeli oktatás nélkül is egyenlően énekelje el az eléje adott éneket. S ha eleinte a féltékenység és irigység nem akarva elismerni Guidónak tudományát, akadályokat gördített is működése elé: igen hamar utat tört magának a jogos méltánylás és elismerés is, ugy hogy Guidó szorgalmának gyümölcseit még éltében élvezhette. XIX. Já-

nos pápa magához hivatá a szerény benczést és személyesen győződve meg methodusának gyakorlati voltáról, kitüntető nyiatkozatokkal halmozta el őt. Guidó maga irja Mihály rendtársának és barátjának, hogy a pápa „ismételve többször elolvasta az előirt szabályokat s ülőhelyéről addig fel sem kelt, mig egy eddig egészen ismeretlen éneknek versét hibátlanul el nem énekelte, és igy önmagán tapasztalta azt, a mit másoknak alig akart elhinni.“ (Epistola de ignoto cantu, v. ö. Bogisich, a ker. egyh. ősi zenéje, 163. l.) Valóban, az alázatos Guidó nem is sejtette ekkor, hogy őt az utókor, mint a zenetörténelemben korszakot alkotó férfiut, mint regeneratort fogja ünnepelni.

A mult évben tehát, mint Guidó halálának nyolczszázados évfordulóján a tisztelet és csodálat adóját a nagy férfiu emlékének lerovandók, sokan az egyházi ének mai művelői és kedvelői közől Arezzoba, az ő születés helyére siettek, hová az európai, vagy nemzetközi a liturgikus ének érdekeit tárgyalandó congressus egybehíva volt. Voltak a congressus tagjai vagy százhuszan, jobbára papok, képviselve Európának csaknem minden országát. (Magyarországból tudtunkkal senki sem volt jelen; fájdalom, nálunk a liturgikus ének nagyon-nagyon szűk körökben miveltetik s igy kevés az érdeklődés.) A szeptember 11-től 18-ig terjedő congressusnapok, Lans relatiója szerint, épen nem voltak a dolce far niente napjai, mint valaki talán gondolná, ha tekinti a napjainkban oly igen elszaporodott mindenféle szép czimű, de valósággal csak szórakozást, mulatást czélzó összejöveteleket vagy vándorgyüléseket, — hanem a munka napjai, tartatván e rövid idő alatt tizenegy, több óráig tartó ülés. Mindennap más-más tag mutatta be a szentmise-áldozatot, mely alatt ugyancsak mindennap más-más tagok énekelték az örökszép choralis mise-énekeket. Ezután összeültek, az elnök, Amelli arciprete feltette a themát, mely aztán több oldalról megvilágittatott, megvitattatott. Minden szépen ment volna, de volt egy pont, melynél a né-

zetek eltérőbbek, a viták hevesebbek lettek, — egy kérdés, mely már jóval a congressus előtt izgatta a kedélyeket, s melyről előre lehetett látni, hogy ha szőnyegre kerül, tárgyalása nem fog tükörsimán végbemenni. E kérdés a Pustet-féle gradualé, antiphonale, stb. kiadványokat illeti.

Az egyház, mely egysége által is oly nagyszerű és fönséges, állandóan arra törekszik, hogy épen ez az egység mindenben, amennyire csak lehetséges, uralkodjék. Igy vitetett keresztül például a római liturgiának elfogadása csaknem mindenütt a nyugati egyházban, ezért irányozta bold. emlékű IX. Pius pápa figyelmét arra is, hogy egyformaságot, egyöntetűséget hozzon létre a liturgiai énekre nézve is. E végből a S. R. C. által az egyházi ének kiváló ismerőiből bizottságot alakittatott, hogy amannak felügyelete alatt, megbizásából és nevében ujból kiadja az u. n. medicaei kiadást, s a még hiányzó részeket annak megfelelőleg alakitsa. Felhivattak a liturgikus könyvek kiadói, hogy e nagyszerű, de nehéz és roppant költséges vállalathoz segédkezet nyujtsanak. Senki nem mert a nagy munkára vállalkozni, csak az ismert regensburgi Pustet Frigyes, ki már 1872-ben közre is bocsátotta a „Gradualé"-t, melyet a pápa igen megdicsért és brevében melegen ajánlott. Pustet folytatta a munkát, s kiadta az Antiphonariumot s a Psalterium egy részét, melyeket XIII. Leo pápa jóváhagyott és ajánlott, „ut sic cunctis in locis ac dioecesibus, cum in caeteris, quae ad sacram liturgiam pertinent, tum etiam in cantu, una eademque ratio servetur, qua Romana utitur ecclesia."

Ezekből világos, hogy a Pustet-féle kiadványok a S. R. C. jóváhagyását s a pápák ajánlatát birják.

Azonban többen az egyházi zene ápolói közől, kutatgatván a régi gregorián-kéziratokban, s ott egyet-mást máskép találván, talán az ókorhoz való tul nagy szeretet által elragadtatták magokat, s csaknem ugy látszott, mintha figyelmen kivül hagynák a Szentszék ujabban is nyilvánitott óhajait, s mintha visszavezetni akarnák a

gregoriánus éneket azon alakra, melyet ők eredetinek tartanak. Ilyenek találkoztak az arezzói congressuson is, s elég élesen vitatkoztak a correct magatartásu tagokkal, mely utóbbiakhoz szerzőnk is tartozott, — de még inkább találkoztak, kik folyóiratokban, röpiratokban kardoskodtak a kéziratok mellett, többnyire francziák, sőt nem átallották ugy tüntetni fel a dolgot, mintha Pustetnél egy kis üzleti haszon is játszanék közre, s az ő kiadványainak pártolói, — a correct irányuak, a S. R. Congregatióval egyvéleményűek a csinos „pustetista" czimet kapták — ad notam jansenista, rationalista mintha valami tévtanitók lennének; — materialismus, ariánismus, pustetismus!

Igaz, a S. R. C. nem irta elő parancsolólag e kiadványok használatát, csak melegen ajánlotta, — és ezáltal legkevésbbé sem akarta eltiltani a kéziratok tudományos kutatását, ép oly kevéssé nem, mint nem tiltotta a szentek életének történelmi nyomozását, daczára, hogy a breviáriumban foglalt életrajzi részek recitálása kötelező vagy, amint nem tiltotta el tanulmányozni, leirni, az előző századok mise-liturgiáját, noha mi az előirt missalét tartozunk használni stb. Ámde az egyháznak hű fia megérti az ajánló, rábeszélő szózatot is, és belátja, hogy legalább gyakorlati értéke a kéziratok kutatgatásának, most, miután a liturgiai tekintély, a S. R. C. nyilatkozott, nincsen.

Mindazáltal erős volt a „kézirat-párt" az arezzói congressuson, s annyira mentek, hogy ezen ügyre vonatkozólag a Szent atyának nehány határozatot vagy óhajt alázatosan előterjesztettek, és hatalmi szavát fölhivták. A Szentatya a S. R. Congregatióhoz tartozó bibornokok- és praelatusokból külön bizottság által tárgyaltatta az ügyet, mely annak érett és beható vizsgálata, és szakértő férfiak nézeteinek meghallgatása után decretumot bocsátott ki, melynek főkép érdemleges utolsó pontja ekképen hangzik:

A mult évben Arezzoban tartott congressus által kimondott és általa az apostoli székhez felterjesztett

határozatok vagy óhajok, a liturgiai gergelyi éneknek a régi hagyományhoz való visszavezetése iránt, ugy a mint szólanak nem fogadhatók el és nem helyeselhetők. Mert ha bár mindenha meg volt engedve és szabad volt az egyházi ének ápolóinak, és jövőre is szabad és megengedett lesz, tudományos okokból kutatni, melyik volt a mondott ének ősrégi formája és melyek lehettek további phasisai, ép ugy mint az egyház régi szertartásai és a liturgia egyéb részei tekintetében nagytudományu férfiak igen dicséretes módon szoktak fejtegetni és kutatni, mégis a gergelyi ének hiteles és jogszerü formájának csak az tekintendő, mely a trienti zsinat rendeletére V. Pál, boldog emlékü IX. Pius és XIII, Leo pápa ő szentsége, valamint a sz. szertartások Congregatiója által a Regensburgban rendezett kiadásnak megfelelőleg jóváhagyatatott és megerősittetett, mint olyan, mely egyedül tartalmazza azon ének módját, melylyel a római egyház él. Ennek okáért nem szabad sem kételynek, sem további kutatásnak többé előfordulnia ezen hitelesség és jogszerüség tekintetében azoknál, kik az apostoli szék tekintélyét őszintén tisztelik. A végből azonban, hogy a sz. liturgiánál szorosabb értelemben véve, alkalmazásba jövendő ének mindenütt egyforma legyen: misekönyvek, szertartáskönyvek és pontificalék uj kiadásaiban azon részek melyek hangjegy által jelöltetnek a fönemlített és a Szt.-Szék által jóváhagyott kiadás módjára kiviendők, mint olyanénak, mely (mint minden egyes könyv elé nyomott cim maga mondja) a római egyház saját liturgiai énekét tartalmazza, ugy hogy azok ezen kiadás szövegének teljesen megfeleljenek. Egyébiránt, minthogy az, az apostoli szék azon fölötte bölcs eljárásának példája, hogy az egyformaság behozataláról van szó az egyházi liturgiában, az említett kiadást az egyes egyházmegyéknek elő nem irja, mégis ismételten sürgősen inti az összes főtisztelendő főpásztorokat és az egyházi ének egyéb mivelőit, gondoskodnának róla, hogy az elfogadtassék az ének egyformaságának elérésére a sz.

liturgiában, a mint azt sok egyházmegye dicséretes módon elfogadta. — Igy rendeltetett 1883. évi ápril 10-én.

Miután minderről az alólirt titkár Szent Atyánk, XIII. Leo pápának hű jelentést tett, ő Szentsége a sz. Congregatio decretumát elfogadta, megerősitette és közzététetni parancsolta ugyanazon év és hónap 26-án.

P. H.

Jegyzé: Bartolini D. bibornok, a sz. szertartások Congregatiojának praefectusa.

Jegyzé: Salvati Lőrinc. a sz. szertartások Congregatiójának titkára.

Miként a datum mutatja, e határozat sokkal később jelent meg, mint szerzőnk cikksorozata az arezzói congressusról. Hisszük, hogy megelégedéssel vett arról tudomást. A decretumot egész terjedelmében közölte papságával kegyelmes Bibornok-Érsekünk is, f. é. jul. 16. kelt XV. számú körlevelében.

Mi mondhatjuk, nagy érdekkel olvastuk Lansnak az arezzói congressusról irt levélalaku, vonzó és szellemes, — s amellett minden szenvedélyességtől ment, s még azt ellentábor iránt is nemes hangon irt czikkeit, — és meg vagyunk győződve, hogy azokat mások is, kik a gregoriánus ének iránt érdeklődnek, sok haszonnal és élvezettel fogják olvasni.

Dr. Kereszty.

VEGYESEK.

(*Lourdesban*) mult hó 15—17. tartották nagy fénynyel a negyedszázados jubileumot. Jelen volt egy bibornok, a toulousi érsek Desprez, mint Ő Szentségének képviselője, négy érsek, 13 püspök, több száz pap és 30 ezer bucsus. Ezen alkalommal letétetett a rózsafüzér kápol-

nának alapköve. Első napon, mivel Jourdan püspök halálának első évfordulója volt, gyászmisét tartott érte Berchiolla, Cagliari érseke, Sardinia primása. A szent beszédet mondotta Langenieux, reimsi érsek. Sz. Bernard e szavaiból indult ki: Pium est mortuos plangere, magis pium est gaudere cum viventibus. (Méltó dolog siratni a holtakat, de jobb és méltányosb, örvendeni a dicsőségen, melybe jutottak.) Jourdan meg nem halt, mert Mária igaz tisztelője el nem vész, örökre él. Azután mindazok élénk arczképét festette, kik Bernadette látásait vizsgálták. A délesti istentiszteletet tartotta Fonteneau ageni püspök, prédikált Billère, tarbesi püspök, rendkivüi ájtatos felindulásban. „Szent anyám, te vagy az, aki mozgásba hoztad a nemzeteket, melyek a természetfölötti világot áhitozzák (avides du surnaturel.) Mit is akarnak a népek e helyen? Kétségkivül testi-lelki áldásokat, de főleg a végső kitartás kegyelmét. Hiszen a mai szertartások is ezen eszmét juttatják eszünkbe. Szakadjunk el tehát a földi élet kivánataitól; Mária azért ajánlotta háromszor a vezeklést, mert bennünket is a birvágy, a testiség, a dicsvágy tart lekötve. Ó kegyes Szűz, van-e kérelem, hő kivánat, melyet ma meg nem hallgatnál?! Szűz Mária azért esedezem, hogy mindnyájan, akik jelen vagyunk, hogy mind elnyerjük az élet koronáját!“ — Második napon (jul. 15.) az istentisztelet a barlang sikságán tartatott, mert a nagy sokaság a templomba nem férhetett. Hatalmas vászon sátor terült el a téren, mely azonban nem birta befödni a hivő sereget a nap sugarai elől. Minthogy egy olasz zarándoklat is volt jelen, 300 tagból álló, hat püspökkel, az istentiszteletet Ortolano, Ascoli püspöke tartotta, a szent beszédet, a cagliari érsek jó franczia nyelven, ki egyébiránt hét nyelven tud prédikálni. „Nem jöttem hozzátok, hogy prédikáljak, hanem inkább hogy veletek együtt sirassam a jelen állapotokat, mert keserű napokat élünk. Oh hiszen Urunk is sirt népe felett.“ Este nagyszerű kivilágitás és a reimsi érsek beszéde, mely a vallásos örömet a legnagyobb fokra emelte.

Végén azt mondotta: A szent szűz tanitotta a kis Bernadettát. (La Vierge a été catéchiste ici!) Tanitotta a rózsafüzér imájára. Kövessük, mert most van ideje, hogy mi mind catecheták legyünk, szeressük a kisdedeket, mint ő szerette, stb. Ámde ezek olvasása mellett nem lehet érezni az elragadó kellemet, melyet a szónok szavaiban öntött, ugymond az Annales, pótfüzete, melyet az ottani hitküldérek ezen alkalommal kiadtak. Este fényes vecsernye, kivilágitás, szent beszéd, melyet Delannay, Aire püspöke tartott. A harmadik nap, mely egyuttal az utolsó (18.) jelenés évfordulója, tetőzött a fény és dicsőités. A püspök jelenlétében letétetett az alapkő. Mise alatt, melyet a bibornok tartott, pápai áldás adatott. A vecsernyét is ő tartotta, mely után Besson, Nimes püspöke prédikált. Este pedig Romadié, Albi püspöke mondott lelkesedett szónoklatot. Ugyanis az Albigenses eretnekek ellen küzdvén szent Domonkos, ajánlotta a rózsafüzér imát, tehát közeli volt az összehasonlitás. Áldotta Lourdes-t, mely most Róma után legtöbb zarándokot lát; Jordan folyóhoz — úgymond, — nem oly sokan sietnek, mint a Gave patakhoz. Lourdes-ban mintegy ujjal érintjük az eget. Aki még most is kételkednék Lourdes csodáiban, ellenébe áll a szembetünőség, a közérdek, az ész, az egyház, a nép. Áldott legyen az Úr, aki szomorú napjaink számára ily kiáltó jeleket adott egyháza isteniségének bebizonyitására! Ah ti vagytok a keresztesek utódai; fegyvertek nem csillog ugyan a nap sugarain, de győzelmesek vagytok a hitetlenség és bűn felett. Méltán itt vagytok Abbigoi hiveim, titeket megillet e hely, a hol a rózsafüzér templomának alapja letétetett; itt leszünk, ha majdan felszentelik az egyházat," stb. A fényes kivilágitás folytán egész éjjel hullámzott a nép. A grottával szemben lévő kolostorok is örömtüzben égtek. Amig e helyen imádkozni fogják a rózsafüzért, Szűz Mária imáját, addig itt fényleni fognak a csodák s rendkivüli égi kegyelmek.

(A lourdesi évforduló) nagy fénynyel ünnepeltetett meg a Szira sziget fővárosában, Hermopolisban, mint er-

ről az ugyanitt megjelenő „Anatole“ katholikus hetilap közleményéből értesülünk. Az ünnepély pünkösd utáni X. vasárnapon tartott meg s a szent Györgyről nevezett főszékesegyházban folyt le, honnét diszes körmenet indult ki s vonult a szeplőtelen fogantatás templomába. A körmeneten körülviteték a bold. Szűz szent képe, s a nagy számban jelen volt papság különféle dicsénekeket zengett a szent Szűz tiszteletére. Az ünnepély a szent György egyházában nyerte befejezését, hová a szent menet lelkileg épülve s a malasztok anyjának áldásával terhelve ismét visszatért.

(Nsgs. Pantocsek József,) pozsonyi kanonok és prépost alapitványt tett 300 frttal, melynek kamatai arra forditandók, hogy az időszerinti dogmatikus tanár az esztergomi papnöveldében, minden hó első péntekén szent misét mondjon Jézus Szive tiszteletére. Ama szándék tartandó szem előtt, melyet b. Margit Alacoque csütörtök esti imáiban nyilványitott, s mely Zádori János: „Jézus Szive tiszteletének története“ czimű munkájának 232. lapján részletezve van.

(Megjelent.) A házasságkötés Magyarországon egyházi és polg. jog szerint. Irta Kovács Gyula hites ügyvéd, jogtudor. Budapest 1883. Eggenberger. Nyolcz 330 lap. Ára 3 frt. Fogjuk ismertetni. 2). Vasár és ünnepnapi szent beszédek. Jirsik után Ribényi Antal. Vácz 1883. Mayer Sándor nyomása. Egy füzet ára 80 kr. Az egész munkának ára 3 frt. 20 kr. Forditása igen jó. 3). A nagy áldozat irta Tóth Mike S. I. Kalocsa 1883. Tizenhatodrét 96 lap. Ára 25 kr. Hatodik bővitett kiadás. — 4). Szent beszéd, melyet Sz. István ünnepén Bécsben mondott 1883 aug. 19. Dr. Csippék Sándor hittudor és tanár a nyitrai papnöveldében. Bécs. Jaspernél. Nyolcz 16 lap. A szeretetről szól; magas eszmék, szép nyelvezet, kedves tárgyalás jelemzik. — 5). Egyházi beszéd, melyet a török-becsei róm. kath. iparos-társulat két zászlajának szentelése alkalmával a t-becsei kath. templomban 1883. évi aug. 12-én mondott dr. Szentkláray Jenő, t. becsei róm. kath.

plébános. A fennkölt szellemben tartott szent beszéd, mely a maga nemében mintául szolgálhat, a tudós szerző által Rohonczy Gedeonné és gróf Karácsonyi Aladárné urnőknek ajánltatott. 6.) A nyitrai kath. főgymnasium tudósitványa. Közzéteszi Dr. Csősz Imre, igazgató. Ismertetik a gymn. éremgyüjteményt. A tanuló ifjuság száma 310. 7). Énekek a b. Szűz tiszteletére. Kiadja Szolcsanyi Gyula Egerben. Nyolcz 60 lap Ára 15 kr. A füzet 59 éneket tartalmaz. a lorettói letenyét, végy antifonát. Bucsujárásoknál igen alkalmas utikönyv. 8). Magyar lexikon. Kiadja Wilkens és Waidl Budapesten. XIII kötet. (Nogat - Planetorium) Nyolcz. 636 lap Ára 3 frt. Szépen kötve 50 krral több. Minthogy a mű iránya nem viseltetik ellenséges érzelemmel a kath. egyház iránt, ezentul meg fogjuk emliteni a kötetek megjelenését. Nagyon örülünk, hogy intéseink használtak, nem sajnáljuk keserű megjegyzéseinket. 9). A Szüts és társa könyvkereskedésében Budapest Ferenczieck-bazárja 14—15 sz. megjelent Democritus „Tisza-Eszlár és Tisza Kálmán" röpirat második kiadása. Ára postautalvány melletti megrendelésnél 42 krajczár.

(Naptár irodalom.) 1. Kalender zu Ehren der hochheiligsten Herzen Jesu und Maria, auf das Schalt-jahr 1884. Winterberg 1883. Steinbrenner kiadó. Szerk. P. Gottfried Hacker. Negyedrét 96 lap. Számos képpel. Ára 40 kr. Olvasmány, a tárgyhoz méltó, helylyel-közzel oly jeles, hogy a mi kiadóinknak is merjük ajánlani. A képek hasonlag kedvessé teszik az olvasmányt, ezeket szintén megszerezhetnék a magyar kiadók, mert bizony az eddigiek szerencsétlen mázolások. Példányszám 4 ezer. — 2. Kleiner Marien-Kalender auf das Schalt-jahr 1884. Negyedrét 64 lap. Winterberg. Steinbrenner. Többrendű illustratio, névszerint a rendkivül szép hónapképek diszessé teszik a naptárt. Itt is mint a nagy Mária-naptárban az olvasmány meg van válogatva. Ára 30 kr. Példányszám 7 ezer. Steinbrenner 24 kath. naptárt ad ki, melyek közől 17 német, a többi cseh. Az egész kiadvány

130 ezer példányt képvisel. 15 év előtt csak egy katholikus naptár tengett az országban, most elözönli a közönséget csupán kath. naptárakkal; mert habár kiad földmives vagy iparos naptárt is, a vallásos irányt mindenütt előtérbe teszi. Igaz, hogy 14 ezer frtot fizet csupán bélyeg fejében, de a példányszám mégis nyereséget biztosit számára. Ezeket azért irjuk, hogy a mi kath. kiadóink is ébredjenek s törekedjenek szép kiállitás, érdekes olvasmány által foglalni közönséget.

(Külföldi irodalom.) 1. Theologiae Dogmaticae Compendium in usum studiosorum Theologiae. Edidit H. Hurter, S. J., S. Theol. et Philos. Doctor, ejusdem s. Theol. in c. r. universitate Oenipontana Professor p. o. Editio quarta aucta et emendata. 3 Tomi. Ára 8 fl. 95 kr. Tomus I. Theologia generalis. Ára 2 frt 65 kr. Tomus II. Theologia specialis pars prior ára 2 frt 70 kr. Tomus III. Theologia specialis pars altera ára 3 frt 60 kr. Apud Wagner, Oeniponti. — 2. Jus canonicum juxta ordinem decretalium, recentioribus sedis Aplicae decretis consonum Auctore Grandcloude, Vicario generali. Parisiis 1882. I—III. Lecofre. Munkatársunk mondja, hogy nem ér sokat, azért nem is ösmerteti. — 3. Tournay kiadóhivatal ezeket irja a kath. magyar papságnak: Typographia liturgica S. Joannis Evangelistae, Desclée, Lefebrvre et Socii. Venerabili Clero Regni Hungariae. Hisce certiores vos fieri voluimus, admodum Reverendi Domini, Propria Regni Hungariae tam ad Missale quam ad Breviarium ex nostra Officina jam prodiise. Maximam et textus puritati et typographiae ornatui curam adhibuimus; unde sperare nobis licet fore, ut favore vestro nos benigne prosequamini. Ac pro Breviario quidem commendationis instar habeantur, quae summus Pontifex Romanus haud dedignatus est nobis scribere: „In primis delectati sumus decentissima Breviarii Romani editione Nobis oblata, quam emendationis diligentia, typorum perspicuitate et elegantia, compactionis nobilitate numeris omnibus absolutam censuimus.“ Pro Regno Hungarico editiones nostras apud

Dominum Julium Szolcsányi librarium Agriae (Eger, Heves megye) deposuimus, qui omnia quae ei mandaveritis, quam celerrime et optime exsequetur. Humillimi servi vestri, Desclée, Lefebvre et Socii. Tornaci (in Belgio.) Mense Augusto 1883.

(Apró hirek.) Ő Emja egy pompás arczképét, melyet Paczka művész hazánkfia festett, a papnöveldének ajándékozta. A diszteremben állitatott fel. — Lateau Lujza a bois-d'haini szüz e hó 25-én meghalt. Született 1851-ben Bois-d'Haineban, Hennegau tartományban. — Döllinger jul. 25-én beszédet mondott az akademián, mely másfél óráig tartott, tárgya volt: a vallásalapitók. Madártávlatból beszélt, mintha semmi valláshoz nem tartoznék, csupán szemlét tartana felettök. „Ama zátonyok közé, — ugymond — melyeken egy három árboczás hajó is tönkre jöhet, tartozik a történet sziklája is.“ Ez a szikla Döllinger ur, a történész (!) — Olaszországban a népszámlálás ugy végeztetett, hogy kihagyták a vallás rubrikáját; azt mondják azért, mert féltek, hogy igy kitünik, mily csekély az atheusok száma; és mégis ők uralkodnak. — A berlini prot. consistorium megtiltotta világiaknak a gyászbeszédek tartását, akár templomban, akár temetőben; hivatkozik egy 1829. jun. 18. kiadott rendeletre. — A philadelphiai egyetemen Seybert Henrik 60.000 dollárt hagyott az egyetemnek, hogy azon spiritismusnak tanszéket állitsanak s a hallgatók a modern spiritismusban képeztessenek ki. Most oda módositják a végrendeletet, hogy bölcsészeti tanszéket alapitott, mely kiváltképen a Spiritismussal foglalkozik. — Thomas Burke, irlandi dömés meghalt jul. 2. Thallayt kolostorban Dublin mellett; legelső szónoknak tartották. — Wood philad. érsek meghalt jun. 20-án 70 éves korában. Hires convertita.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

AZ OLTÁRISZENTSÉG ÉS A BÖLCSÉSZET.

A Vatikán harmadik műszobájában (stanza) Rafael ecsete a Theologiát és philosophiát festé szembe egymással a falakra. [1]) A tárgy a müvészt, a müvész a tárgyat találta magához méltónak, meg is feleltek egymásnak. A theologiai képen az egyházatyák és tudorok kifejezésteljes alakjai láthatók, kiknek lelkét egy nagy, mert fölfoghatlan gondolat tölti el; a középen emelkedik az oltár, rajta aranygyürűben a kenyérszine alatt rejlő titok foglaltatik; az oltár fölött pedig nyilt az ég, és akit lent a kenyér szine alatt imádnak, az ott megdicsőülve országol. Világosan van itt szemeink elé állitva, hogy az egyház éber tudománynyal és lelkes hittel vette körül mindenkor oltárának titkát: azért az alakokra a kutató lángész és az alázatos hit, a bölcs mélyreható gondolata és a gyermek egyszerű hódolata tiszta világos fényt önt, nagyság és egyszerűség párosulva lép föl bennök. — Jóllehet sem a hit, sem a tudomány nem hatolt az égbe a titkok szemléletére, s a kenyérszinét sem törte át elmeél vagy földi hatalom, de azért a meggyőződés szilárdsága óvja a jelenet fönséges nyu-

[1]) A képet, melyet itt Theologia név alatt emlitünk, közönségesen Disputának mondják; de miután a képen nem disputálnak semmiről, csak az egyház legfényesebb tehetségei csoportosíttatnak a tudomány és a fensőbb ismeret tüzhelye: az oltáriszentség körül, azért mi azt inkább Theologiának mondjuk, mely itt képviselőiben áll előttünk.

galmát; az arczokon a készséges hit diadala ül, mely eleget tud, hogy higyjen s hogy végtelenül többet sejtsen és gondoljon.

De szemközt a fal tarkább képet nyujt. Az egység helyett, mely a theologia képén minden századok tanitóit oly szoros körben zárta az oltár és titka köré, az egyenetlenség foglal tért; kisebb-nagyobb csoportok alakulnak, egyesek elszigetelten állnak, mások vitatkozva, ellenkezve, szóval legalább nem egyet értve tanakodnak sok mindenféléről. Ott van a görög realismus képviselője, Aristoteles, kezével lefelé mutat, mint ki a gondolatnak ólomlábakat kiván, hogy alaposan nyomozzon; Plato ellenben tekintetét e világtól el az ideák örök változhatlan rendjéhez forditja, s ólomlábak helyett szárnyakat kiván. Körülöttük a csarnok lépcsőin a többi görög iskolák képviselői: Pythagoras számai s vonalaival, Zeno a stoikus követőivel, s hogy az eltérő tanok és tévelyek közt olyanok is voltak, kik mindent megvetettek, mert mindent meguntak, azt egy magányos földön hentergő cynicus bizonyitja. — A ki e két képet nézi és érti, az nagy egyetértést és sok ellen mondást fog szemközt egymással látni.

Sokat mond e két festmény, a szemlélő önkénytelenül is az egyiktől a másikhoz fordul: az oltáriszentség és az egyház hite szemközt áll a bölcsészettel, szemközt az emberi gondolat változatos formáival; egyrészről halljuk a csalhatlannak hitt tant, másrészről az ezerfejű kutatás bizonytalan, kétkedő sejtelmeit rendszerekbe szedve. Sokat mondanak e kiváló tanitók, többet sejtenek, keveset bizonyitanak; de rendszereik fönnállnak, sőt fölvértezve állást foglalnak. Hatalmuk nem állandó. A gondolat története ép oly változatos, mint az eseményeké. A különféle rendszerek váltakozva kisebb-nagyobb körökre terjednek, időhaladtával hol nagyobb, hol lassúbb áramokat indítanak, majd egészen eltünnek s ujra elő-

jönnek. Egy ideig dívnak; de a sejtelem nem igazság, s kitolatik egyenlő joggal a következő által; papirpénz csak, mely értéket képvisel, de értéke nincs, s addig örvend keletnek, mig értékesnek elismerik. Különösen áll ez a philosophia ujkori törekvéseiről. Szép idők voltak azok, midőn az egész tudomány a templom csarnokában foglalt helyet és a titok oltára körül az emberi értelem legragyogóbb képviselői, mint megannyi lobogó fáklyák állottak. A középkor nem birt más philosophiával, csak kereszténynyel, a hit volt e bölcsészet termékenyitő harmata és éltető sugara, mely a bölcsészetet meddőségétől megóvta és a folytonos tévelygésekből biztos utakra terelvén azt, tekintélyét védte; de azóta sok dolog lett másképp; az emberi értelem szakitott a multtal, uj ösvényekre lépett; elhagyta a templom csarnokát, s függetlenité magát. Kezdett kutatni, visszaidézte a régen feledettet s rendszereket alakitott, melyeknek nem volt szándékuk szolgálni a hitnek s tanainak; de részvétre inditanak maguk iránt s csodálatra Isten iránt, ha téves pályáikon önkénytelenül sietnek oda, honnan fölmondva az engedelmességet előrontottak, és ha küzdelmek után egy morzsáját szerezhetik meg azon kincsnek, mely atyjuk házában bőségesen van letéve.

A philosophiának az oltáriszentséggel fontos érintkezési pontja van, a legmaterialisabb: maga az anyag és a legtitkosabb, milyen a tér. De a philosophiának régi botránykövе épen a test lényegéről és tulajdonságairól szóló tan s az marad tán mindvégig, s még is minden iskola és rendszer megpróbálja rajta erőit, mert utjában fekszik, nem mehet el mellette. A test lényege- és tulajdonságaira van vonatkozással az oltáriszentség, mely a kenyér lényege nélkül tulajdonságait tartalmazza, s e tulajdonságok alatt az egész Istenembert lényege s mennyiségével rejti. Tehát a philosophia botránykövén fordul meg

az oltár titka, és a hit titka a lábbal taposott, bennünk, körülöttünk létező anyag titkaiba rejtőzött, hogy megmutassa, miszerint nem kell az égbe törni a titkok lehozatalára, minden lépten-nyomon akad ezer. Igy történt, hogy amily elválaszthatlan minden bölcsészettől az anyag és tér fogalma, amily elkerülhetlen, hogy e kérdésekbe bocsátkozzék, ép oly szorosan és közelről érintkezésbe jő minden rendszer az oltáriszentséggel. Ezen érintkezés hol barátságos, hol nagyon is ellenséges; nem is lehet egyhamar teljes egyetértést várnunk; de mig az oltáriszentségnek a világ és a tudomány általános hódolatát bemutathatnók, addig a hit fölmagasztaltatására csak a rendszereknek a szentséghez való viszonyát vizsgálhatjuk, hogy a kétkedés, az ellentétes vélekedésben is lássuk a hit bizonyitékait s azon közeledést, melyet a philosophia fölmutat az oltári titok lehetőségének elismeréséhez, hogy a tévedező gondolat áramlataiban is lássuk, mint emelik vagy forditják el a sziveket a hit titkától, mint közelitik meg az ész kutatásai a hit tanainak lehetőségét és igazságainak elfödött valóságát. Czélom a különféle bölcsészeti iskolák véleményeiben az öntudatlanul követett irányra mutatni, mely az oltáriszentséggel nemcsak nem ellenkezik, de folytonosan erősbödő argumentumát képezi annak, hogy a kutatás és a bölcsészet részéről a hit csorbát nem szenved, ellenkezőleg csak emelkedik a fogalom fönsége, melyet a mindjobban megértett isteni művek gerjesztenek.

I.

A középkori philosophia, mint egy remek szentségtartó minden sugara és ékkövével szolgált az oltár titkának. Az egyház philosophiája a középkorban Aristoteles nyomain haladt. Soká állt az ókor bölcsességének ezen legkiválóbb képviselője elhagyottan; a tizenkettedik századig az Aristotelesi böl-

csészet nem részesült valami kitünő pártolásban és zord időkben elhagyatva és használatlanul állt, mint régi multból fönmaradt oszlopcsarnok, mely előbb a vitáktól viszhangzott, most csak átmenő kóbor vándorok nyughelyeül szolgál. Bele is telepedett egy kóbor banda: Aristoteles szellemi alkotásaiba jónak látta a tévely magát behelyezni és Cordovából, az izlam Athenjéből Averroes ferditései veszélyes árként ömlöttek a keresztény nyugotra. A görög-arab bölcsészet a tizenkettedik században oly szerepet játszott, mint a közel multban a franczia divat és fölvilágosult bölcsészet. Nagy tekintélye volt, mert az arab mázban s mezben a hit ellen az akkori fölületes embereknek ép oly szolgálatot tett, mint a mostaniaknak a modern bölcsesség. Sz. Tamás azonban indittatva kora szellemétől, mely Aristotelest Averroes féle kiadásban nagyra tartá, a keresztény igazság védelmére lefoglalta az ókor alkotásainak alapjait, melyek megingathatlanoknak látszottak, és a soká elhagyott és dőledező falakba a keresztény philosophia várát épitette, hogy a pogány ész a keresztény hitnek, a természetes igazság a fensőbb rendűnek szolgáljon.

Sz. Tamás e philosophiába a keresztény szellemet lehelte és képesité azt a dogmák nagy épületének hordozására. A templom és Lyceum a hit és tudomány karöltve járó müködése folytán egy alapon emelkedett, s nem kelhetett föl senki a templom szentsége ellen, ki ellenkezésben ne látta volna magát az iskolával. A szentnek hite és szeretete formálta és alakitá át egyszersmind az aristotelesi fogalmakat az állagról és mennyiségről az oltár titkainak magyarázására.

Sz. Tamás hitte a transubstantiatiót és hite oly lelkes volt, hogy hymnusokat zengett, és oly világos, hogy az énekben is kifejezhette a fölfoghatlan titokról szóló tanokat. Aristoteles azonban nem gondolt soha transubstantiatióra; de tagadta-e? Ha nem

Zeus, hanem Jézus Krisztus lett volna Aristoteles Istene, akkor a görög bölcsészet fényesen védte volna a transubstantiatiót, amily fényesen védik mai napig mindazok, kik tanait átvették és kifejtették. S melyik volt az Aristotelesi bölcsészetben a tétel, mely az egészen pogány okoskodást katholikussá tehette? Aristoteles a világot két részre osztá: Substantia és accidens minden, ami van. A hit is különbséget tesz: az ember valamit lát, valamit hisz, s ugyanabban hisz valamit, a mit nem lát, a hit tehát accidensek alá a substantiát rejti. S mi volt a legalaposabb görög bölcsész szerint a substantia. Aristoteles látta, hogy minden müködik, cselekszik, hogy minden sajátságok - tulajdonságokkal, erökkel van fölruházva, s hogy a világban a rend a közremüködésben áll, sőt hogy az ismeret ismét csak a lények müködéséből behatásából ered. De a virág szine nem maga a virág és illata sem az, midőn kisebb volt virágnak mondták, s midön nagyobb lett ismét virág marad, a nagyság, a kiterjedés ismét nem maga a virág; a virág mindezzel bir, de épen e külső kihatások és tulajdonságok belső, kivül nem mutatkozó hordozóját keresed; amit kivül látsz, vagy ami hatás és müködéssel találkozol mind azé, de maga más valami, ez maga a dolog, mely magában áll, vagy is az állag. A felelet talán különösnek látszik, de olyan az, hogy jobbat nem találtak, s akik másra tévedtek, azok egészen el is tévedtek. A substantia vagyis az állag az, ami magában áll, ami mindennek: alaknak, kiterjedésnek, ellentállásnak, sulynak, szinnek, hangnak, íznek, melegnek, mindennek, amit ismerünk és érzéklünk láthatlan, hallatlan, izlelhetlen, szóval önmagában ismeretlen hordozója. Mélyen rejtőzik tehát az állag, tulajdonságok és erők veszik körül, maga soha elő nem lép, csak általok ismerteti meg magát; ha különböztetsz közte és érzéki észleléseid közt, csak azt kell mondanod, hogy az lesz az állag, amit

szemed nem lát. Ezen állagtól meg kell különböztetned mindent, ami nem állag, de az állagon vagy az állagban van, minden erő és tulajdonság, mennyiség és térben való helyzet, nem állagok, mert, nem állnak külön magokban, de rendeltetve vannak az állag fölszerelésére, meghatározására, müködésére, diszitésére.

Ezen nagy válfalat vonta a józan bölcsészet az az állag és az accidens közé s ez által meghatározta már állását és viszonyát az érzéki ismerethez, s mindazon nehézségekhez, melyeket a látszat a hit elébe gördit. Honnan származik ugyanis az érzéki ismeret? Nemde a lényeknek a szervekre való behatásából: a szerint amint a testet tapogatod s az kezeidre visszahat, amint a lebrezgését a test előidézi és az szemedet éri, amint izlelő idegeidet rezgeti, szóval a szerint, amint hat és müködik, ismered, s itélsz róla, hogy puha, hogy meleg, hogy folyékony, hogy szines, keserű vagy édes; de vigyázz! ismereteidet a testek működéséből merítetted, pedig Ariototeles szerint minden hatás és működés csak külre való nyilványulás s nem maga az állag s azért az érzék tanuságot nem tehet az állagról, hanem csak az erőkről, melyek alatt az állag rejtőzhetik. De ha csak az állag erői tulajdonságai azok, melyek közvetlenül megismertetnek, talán el is maradhat a következtetés az állag létezésére és lényegére? Tudnunk kell, hogy a stagirai bölcs nem a levegőbe akasztotta az erőket, melyek esetleg nem szükségkép utalnak az állagra, melyek állaguk nélkül is létezhetnének minden objectiv ismeret összezavarására. Korántsem. A józan pogány bölcsész szerint csak összezavarni nem volt szabad a tüneményeket az állaggal, csak az érzéknek vindikálni az állag ismeretét volt tilos, következtetni a hatásokból azok belső láthatlan okára az állagra lehetett, de a következtetés már az ész működése, a mely ész nem ellenkezik az érzékkel,

hogyha egyes esetekben, hol egy fensőbb ismeret más állagról tanúskodik, a következtetést megtagadja mondván: itt van a kenyér szine, alakja, súlya, ize, ez igaz, mert az érzék mondja, de itt nincs kenyér, mert először az érzék ezt nem mondja s másodszor mert Isten biztosít, hogy a rendszerinti következtetés ez esetben nincs helyén.

Azért hallhatta mindenki, ki az Akademiákban csak ritkán is megfordult, hogy az állag láthatatlan, hogy az érzék, mely az érzékelhető tulajdonságig ért azon túl nem haladhat, hogy csak egy külön, teljesen anyagtalan tehetség az értelem az, mely az érzék után indulva megteheti az utat, s fölfogja a lényeget és az állagot.

Ez Aristoteles és sz. Tamás tana. Jobban mondva, ez alapjában az egész pogány és keresztény és új pogány philosophia tana. Avagy azért helyezte-e Pythagoras az anyagi állag v. i. a test lényegét a mennyiségbe, és Zeno a végtelen sok pontba és Aristoteles materia és formába és Leucippus kemény atomokba, mert látták az állagot, mert volt közvetlen fogalmuk és ismeretük róla? Nemde mindnyájan látták az ostyát kereknek, laposnak, fehérnek, izlelték kenyérnek, latolták súlyát, és ismerték-e lényegét, látták-e az állagot, mely e külső jelek s meghatározások alatt lappang? Az állagot nem látták s az érzéki észrevevés nem mutatta meg azt nekik. De látta-e De Cartes az állagot? ha látta volna, akkor bizonnyára a kiterjedést nem mondja a test lényegének, az erdő lombos fáit, a virány szineit, és ezer illatát és zsongását és a hullámzó folyót s a benne tükröző sok képet nem mondta volna a kiterjedés változatos mozgásának. De Spinoza monismusa és Kant dynamismusa, és a három német transcendentális bölcsész okoskodása is csak azt az egyet bizonyítja, hogy az állag láthatatlan s az érzékek tanusága az accidensre szorítkozik; sőt a sok szinű és árnyalatú idealismus is ez igazság túl hajtásából származik.

S mily vélemény állhat biztosabban, mint a melyet a minden tekintetben alapos és tárgyilagos bölcsészeti és egyházi iskola állít és bizonyít, a tévely pedig a legrosszabb esetben érintetlenül vagy tehetetlensége érzetében megtámadás nélkül hagy? Igaz, hogy a tulajdonságok és erők mibenlétének eltérő magyarázata által sokban változik a különféle rendszerek viszonya az állag és accidenshez, de elég legyen jelenleg ennyi, hogy Aristoteles és sz. Tamás az állag ismeretére, annak az accidensek által való fölismerésére nézve absolute nem talál épen ellenkező véleményre.

De ki hinné, hogy midőn a modern bölcsészetben is az állag közvetett fölismerése nem az érzékeknek tulajdoníttatik, hogy midőn súly, íz, alak, szin nem proclamáltatik állagnak, mégis az érzéki észrevevés képezze a hit akadályát. Azért, mert a kenyér jeleit látod gondolsz a kenyér állagára, de teheted-e azt dictátorként? légy századodnak embere, és sokban kár, hogy az vagy, s meglátod, hogy egy philosophia sem adja föltétlen jóváhagyását: az accidens nem substantia, azt hangoztatja; te az accidenst látod, s következtetésed a dolgok rendje szerint helyes, de nem absolut, mert az Isten a szin, szag és ízből is képes áttörhetlen falat emelni s e fal mögött a substantia regiójában állítja föl magasabb rendjének csodáit. S mit mond a mosoly, mely a hitetlen tekintetben s a kétkedő ajkakon ül mást, minthogy a fölületesség képes kora philosophiájaival, melyen fölnőtt, mint burján a szeméten, szakítani, ha féktelen és gázoló értelmének ugy tetszik.

S ez levén sz. Tamás philosophiája, hite azt mondá neki, hogy az accidensek leple alatt az Isten akarata szerint az állag nem kenyér és bor, hanem Jézus teste, és nemcsak az áhitat, hanem a peripatetikus bölcsészet mondá e tekintetben hiányosnak az érzéket, melynek hiányát az Isten a hit érdemére

alkalmassá tette: praestet fides supplementum sensuum defectui.

A peripatetikus bölcsészet még máskép is szolgált a hit fölmagasztaltatására. Eddig az állagról volt szó, de mikép fogta föl az accidenst? Nem hiszi, hogy a fény, a szin, a delejesség nem egyéb mint mozgás, benne a külső tulajdonságok nem merő mechanismus, más elveket vall és más fogalmakat alkot magának az erő, és hatékonyságról, hogysem mindenre a mozgást elégségesnek tartaná. S ha nem mozgás az erő, a szin a hang stb. akkor valami, ami szinte léttel és lényeggel bir, de mi magában fönn nem áll, de az állagot informálja, vele ered, vele vész, általa fönáll. Ime ez a peripatetikus fölfogás a formákról, melyek által a már meglett állagok tulajdonságaikat, erőiket nyerik, szin, hang, fény nemcsak mozgás, de belső állandó tényezők, melyeket a teremtő az állagokra hint, melyek által ezek ellenállnak, hatnak, szinesek, delejesek, villamosak, hangzók lesznek s az ember érzékeibe a természet gazdagságát öntik. S a transubstantiationál mi történt? Isten elválasztá mindezeket az accidenseket a kenyértől jóllehet, ha különben elválasztatnának, az nem történhetik csak megsemmisítésük által, a csoda esetében Isten tartja fön azokat, mint tartotta előbb az állag. Megmaradtak, de állaguk nincs, mert a kenyér helyébe Krisztus teste lépett.

Sz. Tamás az arisztotelesi bölcsészetet még egy más fontos de következetes tételében alkalmazta a hit tanaihoz. Jézus teste kiterjedés nélkül van jelen az oltáriszentségben; pedig a testek sajátsága a kiterjedés; anyag és kiterjedés, anyag és menyiség oly összefüggő fogalmak, hogy Pythagoras a mennyiséget és Cartesius a kiterjedést az anyaggal összetévesztette. Mind a valóságban mind a gondolatban elválaszthatlannak látszik a tér a létezőtől; a valóságban: hiszen a tér a véges lény létét ugy megelőzi, hogy

feltétele létezésének; ha eltávolítod a földet, ha megsemmisíted a *mindenséget*, tudod-e mi marad: egy uj világ lehetősége, de ha ez marad, megmaradt a tér is, mely magának a lét lehetőségének sarkához van kötve, úgy hogy ha tér nem lenne, véges lét sem lehetne. Elválaszthatlan két fogalom ez a gondolatban: mert a tér mint egy végtelen potentialitas mindenütt van, hová testet képzelsz, s ha ezer mindenséget raksz egymásra, nem töltöd ki, potentialitas marad.

De amily hű kisérője a gondolat- és képzeletnek, ép oly rejtélyes, ha kérdezed, hogy micsoda? felelsz Ágostonnal a térre ép ugy, mint az időre nézve: ha nem kérdezed, tudom; ha kérdezed, nem tudom. Utóvégre is, mi az, amit tudunk? tudjuk, hogy az anyagi állag viszonya a térhez, a test kiterjedését, mennyiségét képezi. De ime a rejtélyes tárgyról egy még rejtélyesebb kérdés! gondoljuk-e, hogy a test a térhez csak ezen egy viszonyban állhat, mely viszony a kiterjedést, a mennyiséget adja? Hát ha ezen viszony fölfüggesztetik! Ime az emberi gondolat szűkkeblűsége, mely csak a tény határaira terjeszkedik s a lehetőséget is csak annyira terjeszti. Látja, hogy az anyag a térben kiterjedt s következtet, hogy máskép nem is lehet. De hát hol van a nem tapasztalt lehetetlenség alapja? A kiterjedés, mondtuk, a testnek viszonya a tér különböző részeihez, és ki kezeskedik nekünk arról, hogy a viszony a testben oly lényeges, hogy azt az Isten hatalma meg nem szüntetheti. De ha megszünteti, akkor az anyag a térhez való viszony nélkül létezik, vagyis kiterjedés nélkül. Csak hogy ez nagy szó! anyag kiterjedés nélkül! mi legyen az? az ember lábai alatt inogni érzi a földet s fogalmai nagy zűrzavarban vesznek el. Menteni ügyekszik, ami vele született s kérdezi. Hol lesz a test, amely a térben kiterjedve nincs? De a kérdés is mutatja, hogy az ember fogalmaiban test és tér

összenőtt, mert midőn testről beszél, melynek kiterjedése nincs, akkor is tért és kiterjedést keres neki: hol lesz a test, kérdezed; nemde ugyanazt mondod, mely térben lesz a test, melynek kiterjedése nincs.

A gondolat azonban, hogy a kiterjedés az anyagnak a térhez való viszonyából származik, s hogy a viszony bármily legyen, a lényeget követi, de avval nem azonosittatik, lelohasztja az emberi értelem borzalmát, mely átfut rajta akkor, midőn anyagot adnak elébe kiterjedés nélkül. Midőn tehát a középkori philosophia e gondolattal is megbarátkozott, midőn testet és szellemet egyaránt kiterjedés nélkül létezhetőnek állitott, nem vetemedett-e másrészről az anathema azon utvesztőjébe, melyben a materialismus, az anyag és szellem közti különbség tagadása tévelyeg? Vagy mi különbség lesz még az anyag és szellem közt, ha maga a hithű iskola mindkettőt kiterjedés nélkül gondolhatja? Nem más talán, mint hogy az anyagelvüség tagadja a lelket és párának mondja, mely esetleg az emberi test elemeiben lézeng, a hithű iskola pedig tagadja az anyagot és a lélekkel egy vonalra emeli? Nem úgy állnak a dolgok. Ha bármiben akarunk mi szemrehányást tenni a középkori bölcseletnek, logikája kifogástalan marad mindig. Azért, jóllehet az anyagot kiterjedés nélkül gondolhatta, fölsorolt mégis több különbséget, melyek az összezavarást tiltják. Igy: ha az anyag nem is bir kiterjedéssel, de bir részekkel, a szellem pedig nem; az anyag a térben való kiterjedésre van természetszerüen utalva, a szellem nem; a különbség tehát lényeges; de a térhez való viszony nem maga az anyag lényege, s azért nem ellentmondás, hogy ha e viszony a természet Ura által függőben tartatik.

Ez a középkor mélyreható gondolata a tér és kiterjedésről. Előttük állt az állag; ennek viszonya a térhez a kiterjedés; vedd el e viszonyt s az állag meg nem semmisült, de térben nincs. S a gondolat amily

vakmerő a köznapi életben, ép oly egyszerű a philosophiában. Hozzá kell tennünk, hogy e gondolat egészen a philosophia szüleménye s alapjában régibb, mint a hit az oltáriszentségről. Mert a kiterjedés és a mennyiség nem maga az állag, — ugy gondolta azt Aristoteles és utána a peripatetikus iskola; nem is tettek mást, mint alkalmazták a föntebb hangsúlyozott elvet, mely szerint az állag láthatatlan; mig ellenkezőleg a mennyiség, a kiterjedés érzékelhető, mert hosszú, széles, mély, a térben kiterjedt és ellentálló. S ha a kiterjedés nem maga az állag más szóval: ha a kiterjedés nem tartozik az állag fogalmába, lehet-e, létezhetik-e tényleg, a valóságban test, a nélkül, hogy a térben kiterjedt legyen, a nélkül, hogy ellentálljon? Ez a második kérdés, mely az okoskodó Aristoteles elé állt.

Aristoteles azt nem gondolta v. i. nem gondolta, hogy a kiterjedés, jóllehet nem maga az állag, az állagtól elválasztható legyen s nem gondolta ezt azért, mert nem volt bebizonyitható. De sz. Tamás már más fényben látta Aristoteles tanát, ő a kezdeményezett gondolatot kifejtette, s miután az emberi értelem a kiterjedést az állagtól megkülönböztette, de szétválasztásuk iránt kételyben volt, a hit a szétválasztás mellett tanuskodott s az értelem levonta a következtetést: tehát a szétválasztás is lehetséges. Ekként Aristoteles tana a mennyiségről legalkalmasabb előzménye volt az oltár titkáról való hitnek, pogány templom volt az, melybe csak a keresztény oltár hiányzott; de azért a hit még nem tanuskodik a peripatetikus magyarázat mellett, mintha más igaz nem lehetne vagy elégtelen volna, de tanuskodik e magyarázatnak lehetősége talán valószinüsége mellett, ami elég arra, hogy a hivő kutatás, mely e philosophikus rendszer nyomain halad, ezen a rendszerrel összefüggő tant a mennyiségről és kiterjedésről, tételei közé irja.

Az által tehát, hogy az emberi gondolat a ki-

terjedés nélküli anyagot nem sorolta a lehetetlenségek közé, teljesen egyengette az alapot, melyen a hit épül. Mert a kiterjedés nélkül való test a szellemek módjára létezik, s ha létezik is bizonyos helyen és nem terjed a végtelenbe, azért részei nem felelnek meg a tér részeinek, s mindenütt a hol van, egészen van.

E fogalmakban találta a hit biztos praeambulumát; mert magok e bölcsészeti fogalmak teljesen tönkre verik és összesilányitják a tehetetlen vastag materialismust, mely egyedül lehet a hit akadálya, mely egyedül meri kiejteni, hogy az anyag kiterjedés nélkül nem lehet. Merész szó ez, hogy anyag kiterjedés nélkül nem lehet a közép- és ujabbkori bölcsészettel szemben. Nem egyéb ez, mint egy kitünően philosophus gondolat ellapulása és eltörpülése; a hittel szemben pedig solemnis káromlás.

Ekkép az aristotelesi bölcsészet keresztény lett s a pogány gondolat, amint az legreálisabb képviselőjében a stagirai bölcsészben kifejlett, a hitnek s leggyengédebb titkának századokon át hordozójává vált. De e pogány gondolat az észlelés és a logika által nőtte ki magát oly nagyra, és az egész középkor bölcsészeiben nem vak követőkre, de éles elmű vitatókra és megerősitőkre talált. A századok legnagyobb férfiainak hódolata és elismerése, melyet e bölcsészettől meg nem tagadtak, mindinkább az egyház belsejébe vonta azt s az oltár lépcsőin szemelt ki számára helyet, mint az igazság hű szolgája- és legyőzhetlen védőjének.

S talán mindez csak a multra nézve áll? Koránt sem. Aristoteles bölcsészete sokkal realisabb, mélyebb és természetesebb, semhogy azon valamely kor azon könnyen túladhatna, főjellemvonása, hogy objectiv; az ontologikus rendből indul ki, s miután elkerülte az idealismus zátonyait, ideologiájának tárgyilagos alapot adott; ez alapon épitette egyszerű, világos

gondolkozásával az egész nagy rendszert. Azóta föltaláltak ugyan sokat s a föltalálás följogositani látszott sokakat számtalan fontos fogalom és definitio megváltoztatására; de vajjon a változtatás szerencsés volt-e, azt sokban tagadni, sokban eldöntetlenül kell hagyni. Annyi bizonyos, hogy az aristotelesi bölcsészet eddig megdöntve nincs, s ha tán nem is igaz, de erősebb és határozottabb realismusa és logikája által, mint a most ünnepelt rendszerek legtöbbje.

Dr. Pethő.

(Folytatása köv.)

KIS-MÁRTONI MISSIÓK A XVIII. SZÁZADBAN.

Csupán a XVIII. században megtartott missiókkal akarunk foglalkozni, miután emlékkönyvünk följegyzései is csak az 1683-ik évvel kezdődnek; jóllehet bizonyos, hogy Kis-márton mindjárt a Jézus társaság megalapitása után megismerkedett ezen üdvös intézménnyel, s már kezdettőlfogva gyakori érintkezésben állt ezen oly nevezetes szerzetes rend egyes tagjaival. Ugyanis az emlékkönyv egyik irójának következő megjegyzésével találkozunk: „Locus hic jam inde ab origine Societatis Jesu, per Societatis missiones et excursiones cultus fuit, adeo, ut Societatis historicus. Cordara ad annum 1617. referata suis memorato anno solemnes Deo gratias peractas esse, ob eliminatam penitus Lutheri doctrinam, et populum in sinum Romanae Matris reductum.“

Tehát városunkban már a XVIII. század elején szokásosak voltak a missiók; s akkor nyert tért a kath.

egyház.[1]) A XVIII. században tartott missiók már inkább a vallásos buzgalom meggyökerezését s mennél szebb virágzását célozták, miként ezt a következőkben látni fogjuk.

Az első missió, melyről részletes leirással birunk, Kis-márton városában nemsokára, a pestis megszünése után 1716-ban tartatott. Az emlékkönyv erre vonatkozólag következőket tartalmazza: „Május 30-án érkeztek ide főtiszt. Zeroni Bernárd és Krembs Ignátz jézustársasági missionárius atyák; kik, miután a ft. városi plébános és apát ur,[2]) a felső kapu előtt álló Mária szobránál rövid üdvözlő beszéddel fogadta őket, körmenetileg az itteni városi plebánia-templomba vonultak, hol a missio Zeroni szerzetes beszédével azonnal kezdetét is vette s roppant sokaságu népnek egyre növekvő részvéte mellett, teljes

---

[1]) Egyes idegenek visszatérése az egyház kebelébe még utóbb is sokszor fordult elő; igy például 1714-ben Fellmann Melchior lovassági katona tette le a római hitvallást, kinek ünnepélyes fölvételét ft. Ragginger Zacharias és Maurisperg Antal jézustársasági atyák eszközölték, kik csupán e czélból küldettek le Bécsből.

[2]) E férfi Márckhl Mátyás, ki rendkivüli érdemeinél fogva a kismartoni plébánosok tekintélyes sorában is messze kimagaslik társai fölött. Született Bécs-Ujhelyben, 1650 körül. Kismartoni plebánossá választatott, mint SS. Theologiae candidatus és soproni beneficiatus 1682-ban, a midőn is a várost körül kalandozó törököktől és tatároktól rettegő népet naponkint az Oltáriszentség elé gyüjté, s velük együtt mondá a rózsafüzér imádságot. Ezen ajtatoságnak kifolyása vala 1689-ben a rózsafüzér társulatnak ünnepélyes behozása, Spökl János domonkos rendü szerzetes által. 1709-ben a templomot csinositá s a sekrestyét kibővité. Ugyanezen évben a sz. Gábor arkangyalról czimzett apátságot nyerte, miután már megelőzőleg a sopronyi kerület esperesévé és apostoli protonotáriussá lett. 1713-ban a pestis ideje alatt rendkivül sokat tett a csüggeteg kedélyek megnyugtatására, s ő eszközlé a (fogadalmi) sz. Háromság oszlop gyors fölállitását, mire aztán a nyavalya meg is szünt. 1717-ben kineveztetett stagnini czimzetes püspökké. 1725-ben saját patrimoniumából alapitá a sz. Antalról nevezett még most is fenlevő javadalmat, a rózsafüzér társulat fönmaradásának biztositására. Meghalt 1727-ben s eltemeteték a plebánia templom sirboltjába hol üveg koporsóban elhelyezett földi maradványait a nép most is tiszteli. Arczképe meg van a plebánia inventáriumában.

nyolc napig tartott; napjában kétszeri sz. beszéd, a melyeket mindenkor szentséggel adott áldás fejezett be.

Ezen missió alkalmával többi között igen épületes és emlékezetes volt egyik esti 9 órakor rendezett s az egész várost bejáró körmenet, melyen férfiak és asszonyok egyaránt szép rendben résztvettek. Végeztével fáklyák világitása mellett, három különböző szobornál, három részre felosztott predikáció tartatott; a közöket siralmas zenedarabok tölték ki. Ez alkalommal nevezett missionarius atya is annyira ostorozta önmagát, hogy az összes körülálló népség sirásra fakadt. Ezután kétféle vizet szenteltek meg egyiket szeplőtelen szűz Máriának, másikat sz. Ignátz és Xaveri sz. Ferencnek tiszteletére, melyet aztán nagyszámú népség hordott haza, hogy különböző bajokban gyógyszerül használja. Amen.

Ezen missio jan. 7-én végződött, ismételt körmenettel, s a piaczon álló szobornál tartott szent beszéddel. Az ünnepélyes záradékot a missió kereszttel adott pápai áldás és generális absolutio képezte. A két missionarius atya, kik a népet oly példás áhitatra hangolák, a plebánia épületben lakott, s a városi plebános ur részéről teljes ellátásban részesült. E nagyszerű missiónak renovátiója megtartatott 1718-ban a karácsonyi ünnepek alkalmával; a midőn is ugyancsak Zernoi missionarius a szokásos szentbeszédek helyett, naponta két elmélkedést tartott, melyek a sziveket annyira meghatották hogy még sok évi ellenségeskedők is kibékültek.

Ezután a missiók jó ideig szüneteltek, talán azért, mert az 1727-ben elhalálozott Marckhl püspöknek utódja, báró Ludvigsdorf Aemilián, sz. Andorjánról cimzett zalavári apát, ki 1742-ig viselte a plebánia hivatalt, sok olvasás és tanulmányozás következtében nemcsak szeme világát veszité el, hanem elméjében is megzavarodott.

Ezen időtájt a nagyhirnevű Gnerek Ignácz, Jézus társasági atya is megfordult, városunkban s különösen az ifjuság oktatása körül kiváló érdemeket szerzett magának, azonban az évszámot nem találjuk följegyezve.

P. Guerek Ignác szül. 1660 jan. 22-én; tanulmányainak bevégzése után, melyeket hittudományi és bölcsészeti borostyánnal koszorúzott meg, előbb a bécsi egyetemen ugyanezen szakok tanszékein ragyogott; azután ujonczok mestere és házi gondnok lett Gráczban. Azután apostoli szivét követve a nép közé szállt, és 30 évig missionáriusként fáradhatlanul és roppant áldással működött, különösen Ausztria és Stájer honban, s igy a szomszédos Sopron és Mosony megyékben is. Rendkivüli hős erénygyakorlatok és hitküzdelmek nagygyá tevék őt az Úr előtt, de gyülöltté a protestánsoknál kik őt halálra üldözék. Meghalt Bécsben a sz. Annáról cimzett rendházban 1743. novemb. 21-én 83 éves korában. 15 irodalmi művet hagyott.

A plebános utódja: Roggan Thaddaeus alatt, az 1745-iki pünkösdi ünnepek alkalmával ismét nagyszerű missió vette kezdetét, Hochmeyv András és Heitsteiner József Jézus társasági atyák vezetése alatt, s pedig egészen azon módon, mint a Zeroni B. és Krembo J. j. t. atyák által 1716 május 30-án megnyitott missió; ugyszintén hasonló ünnepélyességgel, s a népnek buzgalmával folytattatott; csakhogy ezuttal még a missió tartama alatt, t. i. pünkösd kedden, a missionárius atyák az amugy is szokásos processiot, melyen ezuttal rengeteg sokaságu bucsujáró vett részt; önmaguk kisérték ki Mária Loretomba. (Loretto.) Továbbá a missió befejezése alkalmával, a generális absolutio adásakor, egy magaslaton mozsarakból is lövöldöztek. Közvetlenül a missió befejezése után, a temető bejáratánál álló kápolnában, (ma csak fülke) a Kuschenitsch Albert által felállított feszületet — alatta a térdelő sz. Magdolna alakjával — fölszentelték, s a nagy sokasságu hivők épülésére a rajt megirt pápai bucsúkat kihirdették. — Ezen missió renovátiója szintén megtartatott és pedig az 1747-ik évi husvéti sz. ünnepek alkalmával; a midőn is Hvehmayr András és Lampl Ignácz jézustársasági atyák, ugy a nagy héten, valamint az ünnepek alatt is az itteni városi plé-

bánia templomban buzgón predikáltak. Ezen alkalommal husvét vasárnapján, Moser Péter jézustársasági atya, a renovátióra egybegyült nagy számu hiveknek jelenlétében, első szentmiseáldozatát mutatá be a Mindenhatónak.

Az 1752-ik évvel kezdődik a hirneves jézustársasági atyának Parhamer Ignátznak kismártoni működése. E férfiu, ki korának legnevezetesebb alakjai közé tartozik, nagyszerű intézményének: „a ker. tanitás társulatnak" ujjászervezése s meghonositása által, nemcsak az ausztriai tartományokban, hanem hazánkban is, s különösen a győri egyházmegyében rendkivüli érdemeket szerzett magának; miért is helyénlevőnek tartjuk, életét és működését röviden vázolni.

Párhamer született 1715-ben Felső Ausztriának Schwanenstadt nevü helységében. 19 éves korában Trencsénben, Jézus-társaságba lépett, s 10 évvel később áldozárrá szenteltetett. További élete ugyszólván kizárólag a gyermekeknek vala szentelve; el is nevezték ezért már kortársai „Gyermek generálisnak." Előljárói korán észrevették benne ezen a gyermekek üdvére irányuló lelkesült buzgalmat, s azért már Nagyszombatban, hol 3 évig a hittant tanulta, ez idő alatt ő reá bizták a német gyermekek hitoktatását. Nagyszombatból 1745-ben Grácz-ba, s ismét két évvel később, Bécsbe került; mindenütt az ártatlan ifjuságnak lelki gondozása jutván kedvencz osztályrészeül; mely feladatnak, ker. tanitásai és hitelemzései által ernyedetlenül igyekezett megfelelni. Hogy czélját annál könnyebben elérhesse, irodalmilag is működött; nevezetesen „Das Fragebüchlein és Historischer Katechismus" czimű hitelemzési művei által, melyek csakhamar több kiadást értek, s az első több nyelvre, többi között magyarra is, leforditatott.

Párhamer ugy gondolkodott, hogy rend mindenütt a fődolog: a ker. tanitásoknál épen ugy, mint a katonaságnál. Ha nem akarjuk, hogy a hittanitás száraz iskolajószág maradjon, ugy annak az iskolából és templomból be kell hatolnia a családba, s ezen oktatásba a fel-

nőtteket, sőt az egész községet bele kell vonni. Talált ugyan P. már több helyütt élet nélküli egyletet a „ker. tanitás társulat"át, mely 1560-ban Rómában vette kezd etét, de ez nem sokat használt habár kezdete nagyszerű volt. Egy milánoi nemes ember, s több buzgólelkű egyénnel szövetkezve, először a gyermekeket, utóbb a felnőtteket is, templomokban, házakban sőt az utczákon is, a hittanra oktaták. A szép eredmény miatt a pápák ezen jámbor müvet lassankint társulattá változtatták, s gazdag bucsukkal látták el. V. Pál pápa 1571-ben az összes püspököknek a legmelegebben ajánlotta, hogy a plébániákban mindenütt szerveztessenek ily egyleteket buzgólelkű emberek - férfiuk és asszonyok által, kik a gyermekeket és tudatlanokat, a templomokban vagy más tisztességes helyen a hit főigazságaiban oktassák. Ettől fog va ezen egyletek gyors felvirágzásnak indultak.

Szentéletű és tudós férfiak, hercegi személyek és bibornokok csatlakoztak hozzá, s tartottak hitelemzéseket. Salesi sz. Ferencz, Bellermin bibornok, boromaei sz. Károly behozták egyházmegyéikbe.

Németországba és Ausztriába szintén korán átplántálták. Bécsbe csak 1732-ben. Ámbár itt Kollonits bibornok buzgó példával járt elő, s a buzgó Guerek atyát bizta meg a társulat terjesztésével, mindazáltal az ügy lassan haladt előre; főleg miután nem igen vették a dolgot gyakorlatilag, a felnőtteket hitelemzések tartására, nem igen tudták rávenni. Mint manapság, ugy akkor is legtöbben azon balvéleményben voltak, hogy a hitoktatás egyedül csak a lelkészeket illeti. Végre (mint emlitők) 1747-ben Parhamer Bécsbe érkezett, s mindjárt azon megbizatást nyerte hogy a ker. tanitás társulatot Pál pápa rendelete szerint szervezze. E megbizatásnak megfelelt Parhamer. 1750 nov. 8-án Ferencz császár, Mária Terézia császárnő, több más előkelőkkel egyetemben, sajátkezűleg iratkoztak a társulat könyvébe.

A társulatba az illető hitközségek minden tagja belépehetett, kor- és rangkülönbség nélkül. A rend kedveé rt

a gyermekek, ifjak és házasok külön-külön csoportokba osztattak, akkép, hogy a fiúk a leányoktól, a legények a felnőtt leányoktól s a férfiak az asszonyoktól elkülönitettek, ekképen a tagok összesen hat csoportot képeztek. Minden csoport ismét kisebb, 10—15 tagot magában foglaló csapatokra volt szétosztva; ily csapatban egynek a rendre kellett ügyelni, egy másiknak pedig arra, vajjon csoportjának tagjai, a lelkész által a ker. tanitásokban megmagyarázott és feladott részletet, odahaza szorgalmasan tanulják-e? Kötelessége volt őket, legalább hetenkint egyszer kikérdezni. Ezen tisztet gyakran magasrangú egyének viselték; hivatalnokok, tanárok, sőt püspökök is. A hat csoport mindegyikének ismét különkülön főnöke volt, ki arra ügyelt, hogy övéi magukat példásan viseljék, a leczkét szorgalmasan tanulják, s méltatlant a társulatban meg ne tűrjenek. A társulat élén, valamely községben a helyi lelkész és tanácsosai állának, kik a község legtekintélyesebb egyénei közül választattak. Ezen fölosztás szerint valának a társulati tagok elkülönitve, mind a templomban, mind a körmeneteknél. Ilyformán lehetséges volt mindenütt pontos ellenőrzést gyakorolni, és egyuttal emelni a templomban és körmeneteknél az áhítatot, ugyszintén a tanulásban való szorgalmat s a keresztény tanitásoknál a figyelmet. Ezen rendnek föntartására Parhamer 1750-ben először az iskolás gyermekeknél, utóbb az összes csoportoknál szokásba hozta a zászlók használatát, melyeken többnyire az illető csoport védszentjének képe volt.

„A ker. tanitás társulat — mondja Parhamer — beosztása által a küzdő egyházat állitja elénk; a különböző csapatok jól rendezett lelki hadsereget képeznek, hadsereget: mely Isten- és szent hitünk dicsőségére lelki fegyverekkel hadakozik. S minthogy a tagok száma sok helyen ezerekre megy, kik a nyilvános körmeneteken, a különféle ünnepélyek alkalmával, részt vesznek, szükségessé vált bizonyos külső jelvényeket és zászlókat használni, hogy igy mindenki azonnal tudhassa melyik cso-

porthoz tartozik. A hadseregnél azonban a zászlók nem egyedül a rend föntartására szolgálnak, hanem az alájok sorakozott katonákat hűség-esküjökre is emlékeztetik s egyúttal arra, hogy a zászlót kötelesek vérükkel is védeni; így a ker. tanitás társulat zászlói alá sorakozott tagok is felhivatnak s buzdittatnak: a bűnről lemondani, annak ellenállni és egyedül Krisztust követni. Ezenfölül, mondja P., ezen rend és osztályozás mindenkinek épülésére szolgál, mert ritkán lehet oly szépen rendezett körmenetet látni, mint midőn a ker. tanitás társulat rendezett csapataival és zászlóival megjelenik s áhitatra gerjesztve fölvonul."

Ezen szervezetet adta P. a Jézustársaság templomában (am Hof) behozott társulatnak. A tagok száma oly nagy lett, hogy vasárnapokon, télen-nyáron, három ezernél több gyermek gyűlt együvé, kik a ker. tanitást egész éven át szorgalmasan hallgatták; hétközben a feladott kérdéseket megtanulták, s kiket aztán kikérdeztek és meg is jutalmaztak. Minden évben egyszer vizsgálat is volt, melyen azonban csakis azon gyermekek jelenhettek meg, kik P. már emlitett két kis könyvét beemlézték és jól fel tudták mondani. Ezen vizsgálatokra a legelőkelőbb egyházi és világi személyek elmentek, s a helyesen felelő szegény gyermekeket ruhaneműekkel ajándékozták meg.

Parhamer már 1754-ben azon megbizatást nyerte, hogy a bécsi egyházmegyében tartson missiókat, s mindenütt, hol missiót tart, egyúttal hozza be a ker. tanitás társulatát, egészen az ő szervezése szerint, hogy ekkép a missiók üdvös eredménye továbbra is fennmaradjon P. ezen megbizatás után mindjárt az első évben, az egyházmegye mind a négy kerületében behozta a társulatot. Maga M. Terézia is, ezen katechetikai missiók nagy hasznáról, annyira volt meggyőződve, hogy elrendelte ezeket nemcsak Ausztriában, hanem Magyarország, Krajna- és Stiriában is megtartani. E czélból hét missionárus számára megfelelő alapitványt is tett, s a hatóságoknak

a legszigorubban meghagyta, hogy ezen missionáriusokat minden szükséges támogatásban részesitsék. Ugyancsak M. T. megbizatásából Parhamer a nevezett tartományokat beutazta s azok fővárosaiban a missiók alkalmával behozta a ker. tanitás társulatot. Ennek okáért előljárói kinevezték ezen katechetikai missiók főnökének, a bécsi, esztergomi, salzburgi, görzi, seckeni és győri egyházmegyékben.

1757-től kezdve 18 jézustársasági missionárius volt Parhamernek alárendelve. Ezen évnek april 9-én mindannyian egybegyültek Mödleinyben, Bécs mellett és innét P. hármasával szétküldé őket, először csak nagyobb városokba, a minők pl.: Sopron, Klagenfurt, Salzburg. A költségeket évnegyedenkint maga az uralkodó utalványozta. Ily katechetikai missió rendszerint öt, nyolcz vagy tiz napig tartott. Naponkint négy prédikáció volt. A ker. társulat hasznáról, kötelmeiről, valamint behozatalának módozatáról; azután a különféle állapotbeli kötelmekről, s végül a valódi töredelemről és életjobbulásról. P. ezen missiói utazások alkalmával, zarándokok módjára, bottal és köpenynyel járt és szakálát is megnöveszté. Egyik tudositás erre következőket tartalmazza. A városokban, hol a missió-prédikátiók rendszerint egy hétig tartottak, P. napjában kétszer, néha háromszor is prédikált, s pedig oly népszerűen, oly kenettel, hogy csakhamar a legtávolabb eső vidékekről is özönlettek a hallgatók, kiknek roppant nagy számát a templomok többnyire képtelenek voltak befogadni, miért is gyakran szabadban tartattak a szent beszédek.

Parhamert, 1752. aug. 26-án látjuk városunkban először megjelenni. Mindjárt ezen első alkalommal sárga selyem zászlót (Regis sz. Ferencz képével) hozott az itteni ifjuság számára, hogy igy bizalmukat megnyervén, annál nagyobb eredménynyel serkenthesse őket minden jóra. Másnap, ugymint aug. 27-én, midőn az ősrégi fogadalom folytán évenkint (stájerországi) Nagy-Mária-Czellbe intézett bucsujárat hazaérkeznék, Parhamer,

mint ez különben is szokásban vala, eléjük ment, magával vivén a gyermekeket is, s ezeknek valamint megszámlálhatlan sokaságu népségnek kiséretében, a bucsusokat nagy ünnepélyességgel a plebánia-templomba vezette, s beszélt nekik a társulatról.

Október hónapban ismét megjelent Kismártonban, hogy a ker. tanitás társulatnak már beiratkozott tagjait első buzgalmukban megtartsa, s másrészről: egyéb jóakaratu kereszténeket is megnyerjen az uj társulat számára. E czélból fáradhatlan buzgalommal, s a lelkek rendkivüli épülésére többrendbeli gyermekoktatást és ker. intelmet tartott, melyek termékeny talajra találtak s meghozták az óhajtott eredményt. Parhamer, távozása előtt, még a Bécsből magával hozott ajándékokat önmaga kiosztotta a kedves ifjuság között.

Parhamer, szalmatűzzel nem elégedett meg, hanem szokott erélyével oda törekedett, hogy az általa fölkarolt és oly hévvel ápolt társulat városunkban mély gyökeret verjen. Evégből 1753-ben már háromszor látjuk falaink között időzni, s müvének állandósitásán fáradozni. Február 13., mindenekelőtt a sz. gyakorlatok tartását kezdé meg, s ezek három napi tartama alatt a felnőtteknek üdvös intelmeket, buzgó szónoklatokat tartott; záradékul pedig nehány, a gyermekekhez intézett tanitással látogatását befejezte. E missió után P. a környékbeli helységeket járta be, hogy ezeket is megismertesse az uj társulattal; April 24. ismét Kis-Mártonban találjuk őt; hol a 40 órai szentségimádást ő fejezé be, hévteljes és szivből fakadt beszéddel kérlelvén meg ez alkalommal a legm. Oltáriszentséget.

Bevégezve a falusi missiókat, P. ismét Kismártonba érkezett, s a gyermekeknek tartott megelőző oktatás után, az egész itteni ker. tanitás társulatot, körmenetileg az ugynevezett „husvéti-rétre“ (Osterwüsen) vezeté, hol a szárazvámi, nagy- és kis höflányi nemkülönben a szent-györgyi ifjuság is lelkészeikkel együtt szép számmal egybegyülekezett, s itt a ker. tanitás társulat összes

zászlóit, zeneszereit, nagy ünnepélyességgel megáldotta, s az egyes csapatoknak megfelelő beszéd kiséretében átadta. Az emlékkönyv egyenkint nyolcz értékes zászlót sorol föl, megnevezvén mindegyiknél az adományozót, s egyuttal azon szenteket is, kiknek képei a zászlókat disziték. P. serkentő szózatában, melyet ezen ünnepély alkalmával intézett az ifjusághoz, inté és kéré őket, hogy megkezdett és Istennek annyira tetsző buzgalmukban ezentul se lankadjanak.

A következő év jan. 28-án azonban már ismét Kis-Mártonba látjuk sietni, hol ezuttal tartózkodása alatt következő dolgok történtek: Első napon az egybegyült ifjuságot rövid beszéddel üdvözlé. 29-én szemlét tartott az ifjuság fölött, s délelőtt, délután oktatást adott nekik. 30-án délelőtt 9 órakor a szent beszéd vette kezdetét, utána nagy mise szentség kitétellel. Fölajánláskor az ifjuság, valamint a ker. tanitás társulatnak minden tagja letette a hitvallást. Délután 1 órakor nagy számu hivők és vidéki ifjuság jelenlétében, a plébániatemplomból ünnepélyes körmenet indult a sz. Ágoston szabályait követő zárdaszüzekhez, hol Parhamer többrendbeli intelmet tartott, mire ének- és zenedarabok előadása, s két zászlónak szentelése következett. Az ünnepély „Te Deum"-mal és áldással végződött. Másnap délután 5 órakor bucsu beszédet tartott a buzgó szerzetes, s ünnepélyes kis esti ájtatossággal bezárá a kis missiót. Ez alkalommal egy ismeretlen jótevő 200 frtot szolgáltatott a városplebános kezeihez, azon kikötéssel, hogy annak évenkinti kamataiból épületes ajándékok szereztessenek, s az ifjuság buzgalmának emelésére, ezek között évenkint kiosztassanak.[1]) Párhámer buzgó fáradozását a legszebb siker koronázta. A ker. tanitás társulat gyökereket vert, s minden tekintetben életképesnek mutatta magát; csak egy hiányzott

[1]) Ezen alap jelentékenyen gyarapodhatott, mert az emlékkönyv följegyzései szerint, a ker. tanitás társulat pénztára gyakran kölcsönzött ki nagyobb összegeket.

még: a szentesités, az egyházmegyei hatóság részéről. 1755-ben megtörtént ez is. Ez évben ugyanis, Mária Teresia kezdeményezése folytán Párhámer rendeletet kapott, hogy a ker. tanitás társulatát Magyarországban is szervezze, s az esztergomi, győri egyházmegyékben, ő bizatott meg az e czélból tartandó missiók vezetésével. Még ezen év szeptember havában megérkezett Kis-mártonba, hogy az eddig végzetteket a megyés püspök tekintélyével is szentesitse. E czélból szept. 3. nagy misét tartott, melyen nagyszámú hivőkön kivül a társulatnak eddig beiratkozott tagjai mind megjelentek, s P. fölhivására mise közben az apostoli hitvallást letették; erre a missionarius fölemelé szavát s hivatkozván a megyés püspök engedélyére, s a ker. tanitás társulatot a legnagyobb ünnepélyességgel örök időkre megalapitottnak nyilvánitá s azonnal föl is olvasá a megválasztott társulati tisztviselők neveit. Trombiták és harsonák hirdették ez általános örömet.

A tisztviselők csoport főnökök és rendezők azután a városplébános (Hörger Lipót) elé járultak, kérve őt: hogy az ifjuság, valamint az egész hitközség buzgalmának emelésére tüzzön ki néhány évenkint megtartandó társulati ünnepet. Ki is helyt adván a kérelemnek a következő napokat tüzte ki: Regis sz. Ferencz ünnepét jun. 16-án; Mária mennybemenetelének ünnepét, aug. 15-én; sz. Márton püspök, templomunk védszentjének ünnepét, nov. 12-én. Ez utóbbi napon még ugyanezen évben, ily társulati ünnepély megtartatott is, az eddig is szokásos külső fény kifejtése mellett; csakhogy ez alkalommal nem P. Párhámer, hanem egy loretói szervita, P. Coelestin tartotta a szent beszédet, ki különben feladatának kitünően megfelelt. Parhamer csak a következő 1756. év márc. 26-án érkezett ismét városunkba, kedvencz kirándulási helyére, s itt april 1-ig nemcsak lelkigyakorlatokat tartott, épen nagybőjti idő lévén, hanem az ifjuságot is külön oktatta, s a csoportokat ujolag rendezte. 1757-ben, valószinüleg más tar-

tományokban volt elfoglalva missiók tartásával; a reá következő évben Ferencz császár őt gyóntatóatyjának választotta, mi őt a missiók teréről elvonta. Azonban Mária Terézia, ki a derék szerzetest rendkivül becsülte, missiók helyett oly működési tért jelölt ki számára, mely egyéni hajlamainak minden tekintetben megfelelt; ő reá bizván 1759-ben a „Rennweg" külvárosban létező árvaház vezetését. Az árvaházi gyermekek száma némely évben fölszaporodott 900-ra, s igy egész kis hadsereget képeztek. E kis hadseregben voltak gránátosok, tüzérek, zenészek. E kis katonák P. vezénylete alatt néha egész csatákat vivtak, melyeknél a legmagasabb rangu vendégek, gyakran maga az uralkodónő is, jelen voltak.

Maga a kereszténység feje, VI. Pius pápa, 1782. apr. 11-én, bécsi tartózkodása alkalmával, szintén meglátogatta e nagyszerű árvaházat, s végig szemlélte a kis katonák hadakozását.

A Jézustársaság föloszlatása után, P. mint világi pap állott az intézet élén, s mint ilyen, nagyszerü érdemeinek elismeréséül 1777-ben Mária Teréziától a drozzói prépostságot nyerte, mely az egri egyházmegyében fekszik. Ezen alkalommal az uralkodónő rendkivüli fényes ünnepélyt rendezett P. tiszteletére.

Parhamer után Vitt Péter j. t. atya végzett városunkban missiói teendőket; ki is 1757. okt. 11-én megérkezvén, egész 14-ig itt tartózkodott, s ezen idő alatt nagy népsokaságnak hirdeté Isten igéjét; egyuttal a ker. tanitás társulati csapatok fölött is szemlét tartott. Ugyanekkor határozatba ment, hogy jövőben az egyleti havi vasárnapokat megelőző szombatokon, háromnegyedegykor a Mária haranggal jel adassék. Ezen reá következő vasárnapon és hétfőn ugyanezen haranggal harangozzanak a korai misére, s mely vasárnap a társulat élő, s hétfőn annak elhunyt tagjaiért fog elmondatni.

1765-ben Paner X. Ferencz jézusrendi tag fordult meg Kismártonban, s a szent Háromság oszlop renová-

tióját befejező ünnepély alkalmával kétszer szónokolt. Ő volt valószinüleg az utolsó jézustársasági áldozár, ki szerzete részéről a mult században oly gyakori látogatásait plébániánkon befejezte. Nemsokára rá, az oly tevékeny Jézustársaság eltöröltetett. A rendtagok jobbára mint világi papok működtek.

A kismártoniakat azonban még ekkor sem feledé P. 1778-ban, mint drozzói prépost, még egyszer és egyuttal utolszor fölkereste régi kedvenczeit; valószinüleg régi barátja: Hörger Lipót apát-plébános meghivására, ki nevezett évben a templom belsejében nevezetes változtatásokat eszközölt, s a befejező ünnepély megtartására Parhamert kérte meg. P. nov. 10-én, a megyés püspök ur engedélyével mindenek előtt, a sz. Márton püspök tiszteletére, jótevők által ujonnan emelt főoltárt benedicálta, s egyuttal egészen uj ornátust is szentelt melyben az ünnepélyes vesperást azonnal megtartotta is. Másnap nov. 11-én sz. Márton püspök ünnepén, ugyancsak ő tartotta a szent beszédet, nagy misét, s délután az ünnepélyes Te Deumot. Ezentul Párhámerről emlékkönyvünk nem tesz többé említést. Visszament kedves árvái közé s itt működött még néhány évig 1785-ben II. József beszüntette az árvaházat s kaszárnyává alakitotta át. P. remegi plébánossá neveztetett ki, de már a következő 1786. évi apr. 1. 71 éves korában jobb létre szenderült.

II. József szelleme a josephinismus, a missiók szellemével érdes ellentétben állott, s volt is hatalma, hogy szellemének érvényt szerezzen. A missiók félszázadnál is tovább elnémultak;[1]) annyira, hogy még napjainkban is százféle előitélettel kell annak megküzdenie, ki a missiókat, az egyháznak ezen oly számtalanszor approbált, s minden időben oly gyümölcsözőnek bizonyult intézmé-

[1]) Kismártonban 1866-ban tartatott a legközelebbi missió Zechmeister Gáspár városplébános alatt.

nyét, megérdemlett méltánylásban részesíti, s bátorkodik azokat ujolag is fölkarolni.

A josephinismus rideg szelleme, ugy látszik a ker. tanitás társulatot is megsemmisitette. Egy 1786-ki rendelet az egyházi körmeneteket az urnapi, buzaszentelési és keresztjáróhéti körmenetek kivételével — bucsujárásokat és rendkivüli egyházi ünnepélyeket beszüntette, és ugyszintén az egyházi jámbor társulatokat is eltörölte. Az annyi gonddal ápolt társulat is megszünt tehát s pedig oly nyomtalanul, hogy azon tul sem az emlékkönyvben, sem a hagyományban nem történik róla emlités.

A missiók, igaz, hosszu időre eltüntek városunk hitéleti mezejéről, de üdvös szellemük az egyház zömének, a népnek hitéletét nemcsak a mult században, hanem még jóval ezentul is átlengte, s mint az evangeliumi jó mag százszoros gyümölcsöt termett. Emlékkönyvünk mult századi följegyzései erre nézve hangos bizonyitékul szolgálnak. Ott olvassuk mint vetélkednek az egyes hivők templomunk gazdag fölszerelésében; más jótevők gyakori s nagy költségekkel járó épitkezéseket, s javitásokat eszközölnek; ismét mások diszes kápolnákat,[1]) oltárokat, s nagyszámú szobrokat emelnek, avagy a hitélet minden ágát felölelő nagyszerü alapitványokat tesznek[2]) s végül városunk szülöttei közül, mindig kiváló számban találjuk azokat, kik a világi vagy szerzetes papok soraiba lépve, éltüket Isten dicsőitése s embertársaik üdvének szentelik. Ime mindez azt bizonyitja, hogy plébániánk gyakori missiói városunk hitéletében nagyszerü eredményeket hoztak létre! Tanuljuk tehát az itt közlött adatokból is, igyekezzünk a missiókat nagyra-

---

[1]) A nagyobbakhoz tartoznak: a kórházi, sz. Magdolna és sz. József kápolnák. Ez utóbbi már hosszabb idő óta zárva van, sőt most már profán célokra használják.

[2]) Van alapitva naponként koramise, estéli és ájtatossági, kórházi, Márai-czelli és lorettói bucsujárás, 40 órán szentségimádás stb.

becsülni, s odahatni, hogy ezen missiók szent egyházunknak jelen napjaiban, régi tekintélyes helyüket, minél előbb és minél általánosabban, ismét elfoglalhassák.

Mohl Adolf.

AZ EGYHÁZI FESTÉSZET ÉRDEKÉBEN!

A katholikus hitélet emeléséhez nagyban hozzájárulnak szent képeink. Ezen oknál fogva a kath. egyház kezdettől fogva ápolta a festészetet és felkarolta azon művészeket, a kik e téren csak némi tehetséget is tudtak felmutatni s joggal vindikálhatja magának azt, hogy a festészet emeléséhez a legnagyobb fokban hozzájárult. Hogy pedig e czélra kifejtett áldozatai nem mentek veszendőbe, igazolják ezt azon számos egyházi festők, a kik világhirre tettek szert, igazolják ezt azon festmények, melyek úgy Rómában, mint a keresztény világ számos helyein mai napig műremek gyanánt őriztetnek.

Miután az emberi kedély is jobban buzdul egy szép, fenséges kivitelű kép látásán, kivánatos, hogy ne csak a bazilikákat és székesegyházakat, hanem a kisebb falusi templomokat is oly oltárképek diszitsék, melyeknek láttára a hivő kedélye felbuzduljon és őt áhitatra serkentse. Sajnos azonban, hogy a mai olcsó világban csak olcsót keresünk és templomaink ékitésénél megelégszünk a külső hatással, a képeknél a rikító színek alkalmazásával, a diszitésnél pedig a czifraságok felaggatásával.

E sorok irója meggyőződött az itt felhozottakról, midőn két templom uj oltárképeit a közel multban megtekinthetni alkalma volt. A plebános urak elragadtatással mutatták be képeiket, melyekért csak két-háromszáz forintot fizettek! Pedig de busásan volt ez megfizetve,

akár a művészt, akár a művet vesszük megfigyelés alá. Vannak jó nevű szobafestőink, vagy mondjuk decorateureink, a kik a templom falait pompásan ki tudják pingálni, de ezek legkevésbbé sem hivatottak arra, hogy oltárképeket is fessenek. Nagy a külömbség a festő és festő között — az egyik mázoló, a másik festő a szó szoros értelmében, és úgy látszik ezeknek összezavarásában rejlik a baj oka, hogy templomaink oltárképei még manap is csak mázoltatnak, de nem festetnek. Úgy hiszem, hogy nagy szivességet teszek, ha egy kis útbaigazitást adok arra nézve, hogy lehessen olcsó pénzen művészi kivitelű tehát értékes oltárképeket szereznünk és állitásomat e leirt eseménynyel is támogatni fogom.

Az 1882. év augusztus havában megfordultam Münchenben is, a mi leginkább a városba vonzott, a festőművészet remekei és a festők életének tanulmányozása volt. Mintegy háromezer festő tanul és dolgozik e városban; engem itt tartózkodó magyar festőművészeink érdekeltek leginkább. Láttam, hogy küzdenek a létért, mily szorgalommal dolgoznak, de láttam azt is, mily potom áron kénytelenek festményeiket szorultságukban a képkereskedőknek (Kunsthändlerek — tizenhárom próbás uzsorások) a tehetségesebb, de annál szegényebb ifjaink elárusitani. Ekkor jöttem arra a gondolatra, hogy menynyire lehetne rajtuk anyagilag segiteni, ha lelkészeink festendő oltárképeiket náluk rendelnék meg. Nyerne ez által az egyházi festészet, hisz fiatal akademikusaink ambitioval dolgoznának az oly munkán, mely hazájokba kerül vissza és jó nevüket megállapithatná; nyerne az illető hitközség, mert idő folytával emelkedvén a fiatal festő renoméja, emelkednék a festmény becse, és a mi fő, segitenők nagyratörekvő festőművészeinket czéljuk elérésében, de sokszor megmentenők őket egy időre a napi gondoktól is. Megtarthatnók őket ez érintkezés által Magyarországnak, mert a solidaritas által a mieink maradnának, s nem németesednének el német protectio alapján.

Az itt közlött tervemet folyó évben valósitanom si került. Ugyanis a P .keresztúri plébános úrral, Ernyei Kálmánnal érintkezvén, a ki temploma számára oltárképet festetni óhajtott, cliensemet, Münchenben élő hazánkfiát, Rajzó Miklóst ajánlottam az oltárkép elkészitésére, a ki meghivásomra a szünidőkre hozzám jött, az oltárkép festését háromszáz forinton elvállalta és ma már be is végezte.

A kép a kereszt felmagasztaltatását (Exaltatio crucis) ábrázolja. Ezen ünnep története oly ismeretes, hogy azt e lapok t. olvasóival közölni fölöslegesnek tartom, csak annyit jegyzek meg, hogy a breviariumba szept. 14-ére előirt officium 4. 5. 6. leczkéjéből van meritve, a kép tárgya a részletes utasitásokat a fent jelzett plébános úr jó izlése és ismeretei szolgáltatták. A compositio egészen új és eredeti, ment minden utánzástól.

A háttérben Golgotha hegye emelkedik, komor hely, mintegy jelezve a nagy factumot, a megváltás nagy művét, mely rajta végbe ment. A világoskék szinű égbolt ellentétben a szörnyű tettel, mely itt történt, a megdicsőülés sugarait löveli a keresztre. A kereszt levén a kép központja a festő itt concentrálta művészetét és csakugyan a kereszt technikája leköti figyelmünket. A nagypénteken hangoztatott szavak „Ecce lignum crucis“ jutnak eszünkbe s tiszteletteljes imádásra serkentenek. Egy hátulsó alak jobb karjával átölelve tartja a keresztet, itt ismét a kéz technikája tünik fel. A két főalak jobbról Heraclius császár, balról Zachariás, jeruzsalemi patriarcha. Az előbbi megfosztva császári jelvényeitől és felső ruházatjától, fél térdre ereszkedve, kezeit jobb térdén összekulcsolva tartja és teljes alázattal imádja a keresztet, lábainál a császári korona, palást, bibor, saruk vannak letéve. Zachariás patriarcha tiszteletgerjesztő, méltóságteljes alak, jobb kezével a keresztre mutatva beszédet tart az összesereglett néphez. Szónoki magatartása, állása a legimpozánsabb, hosszú őszbeborult szakálla emeli a hatást. Vöröses palást födi vállait, melyre az érseki pallium van feltűzve.

Jobbról a következő alakok tünnek ki. Egy anya piros kendővel takarva, kis gyermeke vállába kapaszkodik; igen naiv részlet; mellette a puszták fia (beduin) szintén meghatva figyel Zachariás beszédjére, feje kendővel van födve, a reflex nagyszerű; mellette egy kitünő keleti alak, valami siheder, együgyű jámborsággal figyel a szónoklatra. A kereszt háta megett levő alak a jelenet hatása és kenetteljes szavak varázsa alatt legnagyobb álmélkodásának ad kifejezést, karjait emeli.

A baloldalon két éltesebb női alak ötlik szemünkbe, észrevesszük azonnal, hogy hivők, mig a mellettük álló alak a pogányt juttatja eszünkbe, ki az egész dolgot inkább kiváncsiságból nézi. Turbán ékiti fejét, talán egy szabadon bocsátott fogoly, a ki hálából Heraclius iránt jelent meg az ünnepélyre. Jóval lentebb egy aggastyán buzgó áhitatos arcza köti le figyelmünket.

Benső meggyőződés és igazi vallásosság látszik rajta. Valószinüleg a fogságból került haza, mert az idők viszontagságai, a kiállott fájdalmak olvashatók le arczáról. Mellette egy jóravaló, vörös-fehér turbános, zöld kaftánba öltözött arabs keresztbe font karokkal térdel.

Szinezés tekintetében egyik alak a másikat egésziti ki; megnyugszik, megpihen az ember szeme e képen, mert bár a szinek élénkek, miként ezt a kelet népviselete kivánja, de nem rikítók. A kép magassága 250 cm., szélessége 160 cm., igy tehát az alakok csaknem életnagyságuak.

Ily művészi kivitelű képet szerzett a keresztúri plébános úr Rajzó Miklós festőművész által plebánia templomának. Ha egyik-másik plébános úr példáját követni óhajtja, forduljon hozzá utasitás végett, — szivesen fog adni felvilágositást — de készségesen e sorok irója is.

Nagyszombat, 1883. szept. 14.

Dr. Komlóssy Ferencz.

HITÉLET ÉS IRODALOM.

Már a hatvanas években, midőn a liberalismus ernyedetlen erőlködéssel nyakába vette a világot, hogy füstös lámpásával bevilágitson a közvélemény fejébe, irhatta a Diplomatic Review, hogy „a legtöbb ember értelmisége nem egyéb, mint sok értelmetlen szólam, s még több helytelen nézet összege.“ Ily két félszegségből alakul az egész értelmi kincs, melyet tudomány, nevelés, szabadgondolkozás, fölvilágosodás együttesen buzgólkodva a nagy kor törpe fiaiban teremthettek.

A „Diplomatic Review“ proclamálja tehát a művelődés és haladás körül kifejtett buzgólkodások eredményét: a fölületességet. Korunkban fölületes minden: az ész, a szív, még az érzék is, mert ez is mindenbe beleún, s világfájdalmas lesz. A lélek ily silány, minden eszményt nélkülöző fölszerelésével lép ki az ifju az életbe, küzd és müködik a férfiú, ha ugyan reményét el nem veszté, e silány és sokszor csak ártalmas műveltséggel áll kicsiny és nagy, mulandó és örök érdekeivel szemközt. Mondom, ha reményét nem veszté; mert ezt nem műveltségének s az ezen épülhető meggyőződésnek, hanem a természet és a körülmények szerencsésebb alkalusának köszönheti. Hogy a fölületesség programmját az utolsó szóig beváltotta, arról a figyelmesebb olvasó egy perczig sem kételkedhetik. Különben a sajtó jelen állása és szerepe a gondatlanság és fölületesség leghivebb mérője. Mióta annyi sok lapot telenyomnak naponként, óránként, azóta elveszett a gondolat. Az emberek olvasnak és naphosszat olvasnak, kiolvasnak magoknak bizonyos eszmekört, s abban mozognak szüntelen, elmondogatják, mig meghalnak és nem tudják, hogy olvasottságuk mellett önmaguk semmit sem gondoltak. A ki a sajtótermékek özönét s a mohó szomjat, melynek mindaz kevés, látja, az nem kételkedik, hogy ily üres, íztelen, gondatlan betű- és szóhal-

maz csak a végletekig fölületes gondolkozásnak lehet tápszere.

Ha pedig az angol publiczista nyilatkozata egyes részeiben kifogás alá eshetik, de minden jótakaró kritikán felüláll, ha a komolyabb tudományos kérdésekre s ezek közt ismét a fontosabb- és idealisabbakra, milyenek a vallási és egyházi ismeretek, szoritkozik. E tekintetben plane igaz, hogy a legtöbb ember értelmi világa két részre oszlik, egyik felét néhány sok értelmű kifejezés és szólam, másik felét a helytelen nézetek csoportja alkotja. Csodálkoznunk kellene, ha nem ugy volna. Ha nem mond keveset, ne gondoljuk, hogy túloz. A fölületesség már magában véve is kizárja a szellemet s mindent, a mi szellemi, akár az életben, akár a tudományos fölfogásban. S a lélek e zsibbasztó tehetetlenségén és gyáva lemondásán a vallásos oktatás nem segit sokat.

Utaljunk e tény okaira. A hittani ismeretek majdnem kizárólag az iskolákban szereztetnek, ott, hol átlag ugy adatnak elő, és szajkóztatnak be, hogy az életre szánva nem lehetnek s emellett azon szánandó fogalomkört képezik, mely az életben a hitélet hiánya miatt megvalósulást sehol sem lát. Azóta a hittani ismeretek és a hitélet is kifejlettlenül, minden további művelés nélkül várják enyészetüket, s mig az ismeretek egyéb körei tágulnak, a lélek és a szív számos átalakulást szenvednek, addig a hit és a hitélet már csak azért is nevetségessé válnak, mert kinőttünk belőlük, a gyermek ruhái azok a serdülő ifjonczon vagy meglett férfiún, — és mennyinek válnak szégyenére, rongygyá tépte vagy épen le is szaggatta róluk e ruhát a sok gúny és a kétkedés. S az ily elhanyagoltsághoz csatlakozik a dívó gondatlanság és fölületesség, mely magától semmiféle hajlamot sem érez a vallásos élet fejlesztésére és az ahhoz megkivántatott ismeret szerzésére. Ha el is van vetve a szivekben a mag, ha el nem száradtak a család és közéletben elszórt s öntudatlanul vallott elvek, de nincs bennök erő és meleg, mely a sarjadásra szükségeltetnék. Nincs az embe-

reknek idejök gondolkozni, még kevésbé fensőbb érdekeikre emlékezni.

Ez nincs a priori, ez a posteriori van mondva: hiszen Darwin az ismeretes és egyes tudományszakokban érdemdús természettudós, a ki nem rég Angliában meghalt, vallotta, hogy ő 40 évig tanulmányozta a férgek szokásait s azért nem volt ideje, hogy a kereszténységről elmélkedjék. A művelt urak és hölgyek, kik iránt érdeklődöm, nem töltik idejöket giliszták bonczolásaival, hanem mégis nagyrészt „el vannak foglalva.“ Érzületüket ecseteli a bölcs: rövid és unalmas a mi életünk ideje és nincs könnyebbség az embernek végén és nincs, a kit tudnánk, hogy visszatért az alvilágból. Nincs idejük. Vallás és kereszténység szükséges, mert divat, mert fényűzési czikk, valami, a mi kedélygyöngeségünknek, a mi érzelmünk szükségleteinek jót tesz.[1])

Ime hit és vallásról ápolt fogalmuk. Kopár örömtelen, minden földi örömtől elzárt szigetnek látszik az előttük, a melyre csak az vetődik, a ki a világ, az élet tengerén szerencsétlenül hajótörést szenvedett, s más dolga nincs. A vallás s a hitből való élet Robinson ismeretlen szigete, melyről, ha sokat is beszélnek, tudják, hogy mindaz csak szó, nem kell azzal törődni, vajjon igaz vagy nem? — A vallásos hitélet és utána második sorban a szerzetes kolostori élet „Karthausi“-féle fogalmak szerint csak két menhely; az egyik a közönségesen gyenge, csalatkozott és életunt embereknek, a másik az egészen megtört, világot és reményt szögre akasztó teremtéseknek van nyitva.

Ily hitélet elé pedig oly igényekkel kell lépnünk, melyeket a megtámadott, a csúffá tett vallás, az ellene minden oldalról támasztott harczok emelnek. Hiszen nincs talán hittani igazság, mely ellen ne támadtak volna, nincs keresztény életszabály, melyet dölyf és romlottság otsrom alá ne fogott volna. És ezzel szemben áll a művelt em-

[1]) „Hamburger Briefe“. Germania 1883. évfolyam.

ber, jobbára elfelejtett, gyéren gyakorolt, a katekismusból meritett, elsoványodott fogalmakkal. Hozzá teszem, hogy e szükségleteket nagyrészt nem födözheti a szószék, mert ez nem hittani kathedra és a templom nem akademikus auditorium, az Isten igéjének hirdetése nem a tudományos eruditiót célozza, hanem a keresztény élet gyarapodására irányul.

Védtelen tehát a modern műveltség széles köreinek helyzete; pedig e körök oly messzire terjednek, a menynyire a családokból kiveszett hitélet, a félszeg iskolai nevelés s a logikától emanczipált tudományosság kisért.

A legégetőbb szükségnek bizonyul e körülmények közt a hitéletnek és az értelemnek, mely a hitet keresi, támaszt nyujtani, hogy a hitetlenség és a tudomány neve alatt föllépő tévely ellen biztositékot és fölvilágositást találjon s másrészt a vallásos élet fejlődése is alkalmasan előmozditassék. Czélszerű lenne a művelt körök vallási igényeinek kielégitésére egy könyvtár megindítása, mely mint Herder hittani könyvtára papok használatára van szerkesztve, ugy ez a világi művelt katholikusok szükségeit fedezze. E czélból mindent bele kellene vonni, a mi a fejletlen hitélet ápolására és a támadó és aláásó hitetlen mozgalom ellensulyozására megkivánható.

Mindenki tájékozhatná magát a mindenütt szőnyegre hozott vallási kérdések iránt; hiszen ha egyrészt, Proudhon állitása szerint, mindennek alapján theologia lappang, s másrészt most minden alapostúl fölforgattatik, ez alapos fölforgatás a pártok embereit csakhamar a vallási és egyházi kérdések és érdekek fölött szokta harczba vezetni. Akkor azután a komolyabb törekvés inkább ezen forrásokból meritene, mint a szédelgésről általánosan hirhedt sajtógyártmányokból.

De nem kell gondolnunk, hogy ki tudja mi fönszárnyaló műveltség terjesztését kivánnók foganatositni, korántsem, csak azon ismeretkör megállapitását terveznők, melylyel mindenkinek birnia kell, a ki hinni akar, a ki a meghurczolt, minden oldalról lerántott hitről, me-

lyet szent meggyőződésének vall, számot akar adni. Most már majdnem úgy vagyunk, hogy a művelteknek jellemzett körök hitételete azon haldokló oroszlánhoz hasonlít, a melyet a mesebeli állatokhoz hasonló bölcsek és tudósok megrugdalni időszerűnek tartják. Tehát valamivel több ismeretet. Hiszen az egyház története azon alapos megjegyzésre jogosit, hogy a babonának és hitetlenségnek oka az észben ugyanaz: t. i. a tudatlanság.

A hitetlenség fölütötte köztünk táborát, s a menynyiben az ész révén ereszkedik le hozzánk, vele van házmestere a fölvilágosodott tudatlanság, melyet ugyan nem igy hivnak; de mi tudjuk, hogy a vers szerint: „minél több névvel és czimmel takarják, annál hamarább kiüti a szarvát.“ Teljesen kiütötte azt már. Nyomatékos méltósággal elvetette a tekintélyt, s belátását ültette a birói székbe. El is veszti a tekintély korunkban nyomósságát, sok izben bizonyitó erejét is és a hit más forrásokból meritett bizonyitást sürget. Előbb a természetfölötti hitet külsánczaiban a közhit, a természetes tisztelet s egy oly általánosan elfogadott intézménynek, milyen az egyház, minden népek kegyelete által őrzött, nagy és szent férfiak élete által szentesitett multja és története védte. Elég volt, hogy higyj, mert az egész világ azt kiáltotta: higyj! Most mindinkább hangoztatik, csakhogy fonák fölfogásban sz. Ágoston mondása: fides quaerens intellectum.

Megerősödött és megizmosodott századunkban az előző korok gyerekes gondolkozása s elvetette magától egészen a tekintélyt, melyet csak mankónak tart; maga lábán jár; de meddig? Sz. Ágoston irja róla:

„O fortes! (forts esprits) quibus medicus opus non est! fortitudo ista non sanitatis est, sed insaniae. Nam et phreneticis nihil fortius; sed quanto majores vires tanto mors vicinior. Avertat ergo Deus ab imitatione nostra fortes istos.“ Serm. I. in Psalm. 58.

Különben ha belátást sürget s itélni akar, azt mond.

juk neki érts hozzá, mert amily okszerűnek látszik a kétely megoldása iránt való követelés époly oktalannak és hivatlannak bizonyul a biró, aki nem ért hozzá. Ha a rationalismus kiván számot és kimutatást a hit észszerűségéről, akkor nem mond ujat; sz. Pál is szivükre kötötte azt a hiveknek, de minél nagyobb igénynyel lép föl valaki, annál több észt és nagyobb szorgalmat is hozzon magával.

Tehát a rationalismus általános visszahatása a hitre sokszorositá az alapos ismeretek szükségét. Nem azért vész a hit, mert nem birná kielégiteni e szükségleteket, mert nincs logika a tanban, mert ellenmondásban van a történettel, az észszel stb. mert megvalósithatlan és időszerütlen az egész isteninek mondott szerkezet, de vész a hit, mert a helyett, hogy szorgalommal kiaknázná az ismeret és igazság aranybányáit, henyén ül, és ujság és pohár mögött nagyot gondol s nagyobbat mond.

Ez a rationalismus visszahatása a hitre. Jó is, rosz is; de tagadhatlan. Rosz a tömegekre nézve, melyek elhagyva a tért, melyen mozoghattak magasabbra csalogattatnak, hogy a mélységbe zuhanjanak. Minél inkább fog tért veszitení a tekintély és az ennek megfelelő merő emberi hit, annál inkább elmosódik s végre egészen elvész az út, melyen a tanitó egyház könnyü szerrel fért a nagy tömegekhez. Jó a visszahatás a müveltséggel és idővel rendelkező hivőre, kit a kétely megoldása annál rendületlenebbül füz a természetfölötti tekintélyhez, minél inkább meggyőződik a kételyek fölületességéről, melyek azonban sajnos elég erősek a hit elhomályositására.

Ahogy ezeket irtuk, jött XIII. Leó pápa Ő szentségének levele a bécsi érsekhez (1883 aug. 30-áról), melyben az irodalom fontosságát kiemeli s felszólitja kiket illet, hogy az irodalmat is eszközül felhasználják az Isten dicsőségének előmozditására. „Vajha ezen igazság, melyet már oly gyakran nyilvánitottunk, valahára átjárná az emberek szivét, s ezen okból azt ohajtjuk, vajha mindazok, kik egyházunkat igazán szeretik, bárhol legye-

nek, is bátran és derekasan védelmeznék közös anyjokat, és rendelkezésére bocsátanák összes erőiket, hogy könnyebben teljesithesse missióját az egyesek és a társadalom üdvére."

„Minthogy az ellenségek a sajtóval, különösen a napisajtóval vissza szoktak élni, hogy szerencsétlenséget okozzanak, ebből a katholikus érzületü férfiak értsék meg, hogy mennyire fontos, hogy ilynemü küzdelem mellett a védelem ne maradjon a támadás mögött. Azon különböző módok közt, melyek a vallás védelmére különösen alkalmasak, hülönösen az a legalkalmasabb és az idő viszonyainak teljesen megfelelő, hogy a sajtó támadásait a sajtó utasitsa vissza és az ellenfél alattomos üzelmeit ő leplezze le. Tisztelendő testvér, a te, és a te püspök-társaidnak fáradozásai oda irányuljanak, hogy sovárgó várakozásunknak befolyástok és bölcseségtek által lehetőleg eleget tegyetek."

Már most egynehány gyakorlati dolgot is felemlitünk, ahogy a vállalatot életbe hozni lehetőnek véljük. Ezen tervezet régi eszmélődés eredménye, nem akar egyéb lenni mint inditvány, melyet egyébiránt elvetni is lehet; csak alkalmul akar szolgálni hogy kiknek a czél tetszik, meg mondhassák eszméiket a kivitelre nézve. Ezokon a gyakorlati végrehajtás előtt a tervezetet elküldenők az irodalmi társulatoknak s azok értekezletet hivnának össze, hol az ügy mivolta, kivihetősége s a módozat megállapittatnék, azután valaki kézbe venné, kiben a közbizalom központosulna, s kit egy irodalmi tanács istápolna. Mert országos ügyről van szó, s az irodalommal foglalkozó egyének erélyes, lankadatlan mukáját venné igénybe.

A ker. kath. művelt ember tudnivalóját 1—12 kötetbe soroztuk, hogy eme kötetek ne csak olvasmányt képezzenek, hanem olyan lexikon féle gyüjteményt, hol akármely pillanatban felvilágositást találjon azon tárgyakról, melyek vagy a lapokban csufondáros módorban

gyaláztatnak, vagy társalgás közben ferdén adattak elő. Ez az oka, hogy több munka betűrendben terveztetik.

A kötetek tartalma ez volna.

I. Jézus Krisztus és Szűz Mária élete, hol Jézus Istensége és a Szűz Máriára vonatkozó hitágazatok tüzetesen bizonyitatnának. Krisztus és Máriának helye a ker. művészetben.

II. Biblia, az ó és uj szövetség története betűrendben. (Kivéve Jézus Krisztus és Szűz Máriát.) A szentiratok czimszerűsége, teljessége, hitelessége. Egy kis Hermeneutika.

III. Hittan betűrendben, hol nem csak a hitágazatok bizonyitva lennének, hanem a ker. tanitás egyéb igazságai, a scholastikusok vivmányai közérthető nyelven s kedveltető modorban előadatnának.

IV. Erkölcstan, jogtan, betűrendben. A házassági jog tüzetesen; utasitás arra, hogy akinek pöre van a szentszéknél, nem szükséges apostatálnia, stb.

V. Egyháztörténelem, Jeruzsalem pusztulásától kezdve, 1880. évig. A történeti rágalmak tüzetes megczáfolása; de békülékeny modorban.

VI. Ünnep és szertartások története, magyarázata; ideértve a magyar liturgia és ünnnepek történetét. Az egyházi év fogna szem előtt tartatni.

VII. Szentek élete, napok szerint. Egybekötve a történetet az áhitatos iránnyal. Melyik irány lenne tulnyomó, ez az értekezletek alkalmával eldöntetnék, valamint más egyéb dolog.

VIII. Jámbor olvasmányok czim alatt, Krisztus követése, Philothea s Nogáll egynehány irata egy kötetben. Ezt legelőbb kiadnók, mert kész, a többit hat év alatt.

IX. Az egész kath. egyház statistikája, egyes egyházak rövid története, mert semmi sem emeli a kath. öntudatot, annyira, mint azon gondolat, hogy azon egység, melyet K. U. kivánt, a világ öt részében levő katholikusok hitében, csakugyan végrehajtatott. Ebben áll az egyház tettleges katholicitása.

X. A magyar egyház története, ide vétetnék a magyar szentek története.

XI. Hires kegyhelyek leirása, Lourdes, Máriaczel Sasvár stb.

XII. Bölcsészet és természettan. Ide soroztatnék a theologia naturalis, és azon tárgyak leirása, bebizonyitása, védelme, melyek a hittani és erkölcstani kötetekbe be nem férnének, mint például az öntudatnélküli bölcsészet, czölöpépitmények, Darwinismus stb.

Ha pedig volna fölösleges költség, egy kötetet lehetne szánni a kath. szépirodalomnak is, aminek megszerkesztésére Maszlaghy Ferencz vállalkoznék.

Minden szakra, harmincz ivet szántunk (körülbelől.) A kiadási költség tenne 30, 40 ezer forintot. Példányszám 3000. Nem csak a nyomdát értjük, hanem az irói tiszteletdijat is. Ugyanis minden kötet irói dija lenne 500 forint (ez ugyan csekélység, de számitásba kell venni a lelkesedést is.) Az átnéző (kinek neve kitétetik, hogy felelős legyen) kapna 50 forintot. Amely munka a közönségnek legjobban fog tetszeni, az kap még 300 forintot, a másik két százat. A művek kötve küldetnének meg az előfizetőknek, de bérmentetlenül.

Azt hiszem bátran számithatunk ezer előfizetőre, ez lenne 20 ezer. Tiz ezeret lehetne kapni a többi kétezer példány eladásából, melynek ára kötetlenül lesz 20 forint. Ezek 10 év alatt elfogynának. Hátra van tiz ezer forint, melyet adományból kellene fedezni, s erre nézve várunk nagylelkü pártfogót.

Fourier negyven évig azon gondolattal jött haza naponkint, hogy valaki várja, aki meghozta a szükséges milliókat, hogy communistikus elveit valósithassa. De nem akadt, s ő elveivel sirba szállt. Én is ezentul naponkint fogom várni a levelet, melyben valaki felajánlja a 10 ezert, hogy valósithassuk a régóta táplált tervezetet. Ugyanis minden harmadik évben van tisztujitás és a korteskedés 3 millióba kerül minden harmadik évben. Ugy gondoltam, ha borra, pálinkára, foszlányos zászlóra költünk három milliót, a

magyarság lelkének művelésére, a magyar katholicismusra is fog valaki tiz ezeret szánni. A többit azután megtenné a kath. közönség, mely midőn komoly dolog forog fenn, tenni szokott, föllépése döntő; de hogy a sok szédelgés bizalmatlanná teszi, nem csodálom. Azért nem is kezdjük meg addig a vállalatot, mig nem lesz alapunk, hogy a közönség meggyőződjék, hogy nem akarjuk a katholicismus czége alatt kiszivattyúzni.

Ha pedig nem jön az a bizonyos meczenás, akkor szintén megnyugszunk; mert hiszen meg voltunk eddig is. Aki jobb állapotokra nem törekszik, az boldog ekképen is, ahogy most vagyunk. Fata viam invenient. Meglehet, hogy nem irodalomban van a hiba. Meglehet, hogy a kezdeményező csekélysége az oka, hogy nem akad pártfogó, talán most előfizető sem akadna; azért jobb ha elhalasztjuk a dolgot. Kiadtuk mégis tervezetünket, talán valaki hasznát veszi valamikor; ha tudott kikelni az egyiptomi mumiákban talált búza, ki kel valaha eszménk, melylyel akartuk a magyar katholicismust, illetőleg a magyar katholikusok vallási meggyőződését gyámolitani.

IRODALOM és MÜVÉSZET.

Cursus theologicus 9 köl. in-4⁰. — Pretium: 180 francs. Apud Vives Parisiis. Tomi I, II, III. — 1⁰ Praemissa: Summa textus Magistri Sententiarum; Isagogen Summae D. Thomae; De Approbatione et Authoritate doctrinae angelicae D. Thomae. — 2⁰ In Primam Partem D. Thomae. Tractatus De Attributis Dei; De Trinitate; De Creatione; De Angelis. Tomi IV, V. In Primam Secundae D. Thmae. Tractatus De Ultimo Fine Hominis; De Actibus Humanis; De Passionibus; De Virtutibus et Vitiis; De Gratia. Tomi VI. In Secundam Secundae D. Thomae. Tract. De Virtutibus

Theologicis; De Autoritate Papae; De Homicidio; De Irregularitate; De Religione; De Oratione. Subjecit Ramirez Quaestiones quodlibeticas septem ex pluribus ab Authore olim agitatis selectas, quas Expositivas nuncupat. Tomi VII, VIII. In Tertiam Partem D. Thmae. Tractatus De Incarnatione Verbi Dei; De Sacramentis in genere; De Eucharistia; De Poenitentia.

Pascal kétszáz év előtt mondott szavainak igazságát, mely szerint „Jól gondolkozni: ez a morál alapja" egy kor története sem győzte be szembetünőbben, mint épen századunk. Ha u. i kissé behatóbb tekintetet vetünk korunk viszonyaira, s látva, hogy a hazugság és rombolás elvének az igazság szelleme ellen folytatott több évezredes küzdelme, az eddiginél nagyobb arányokat véve a legelkeseredettebb élethalál harczczá fejlődött, ha mind e gyászos eredményeket létesitő ok után kutatunk végső eredményben azt korunk helytelen gondolkozásában fogjuk feltalálni. „Si quis — mondja Ő szentsége is — in acerbitatem nostrorum temporum animum intendat, earumque rerum rationem, quae publice et privatim geruntur, cogitatione complectatur, is profecto comperiet, fecundam malorum causam, tum eorum quae premunt, tum eorum, quae pertimescimus, in eo consistere, quod prava de divinis humanisque rebus scita in omnes civitatis ordines irrepserint, communi plurimorum suffragio recepta. Cüm enim insitum homini natura sit, ut in agendo rationem ducem sequatur, si quid intelligentia peccat, in id et voluntas labitur: atque ita contingit, ut pravitas opinionum in humanas actiones influat easque pervertat." Az ember mintegy beledobva a nagy mindenségbe, saját léte, mivolta és rendeltetése körül ép úgy, mint a külvilágot illetőleg számtalan problemaba ütközik, melyeket, egyrészt azért mert gondolkodó lény, (sőt mert érzi hogy „egész méltósága a gondolkozásban áll"), másrészt mert belátja, hogy a lét e nagy talányaira adandó feleleteknek kell irányadókul szolgálniok az élet egész folyamán tanusitandó magatartására nézve, nem

mellőzhet közönyösen, azokra neki felelnie kell. Kutat, vizsgál tehát! S jaj neki, ha önerejét túlbecsülve, saját eszét csalhatatlan vezér gyanánt követendi; ez magában véve képtelen ily nagy kérdések megoldására, s a benne bizakodót nemcsak az igazság teljes birtokába nem juttatja, de a legtöbb esetben félre is vezeti. Tehát segitségre szorulunk! De kinél keressük azt? „Van egy könyvecske" — ugymond a különben szabadelvü bölcsész Jouffray — „melyet a gyermekek tanulnak s melyből a templomban kérdeztetnek; olvassátok e könyvecskét, melyet katekizmusnak hívnak; abban minden, a bölcsészet által föltett kérdést megoldva találhattok, minden kérdést kivétel nélkül." Megoldva találunk itt minden nagy kérdést, és pedig csalhatatlanul, mert ez azon igazi bölcsészeti rendszer, ez azon tan, melyet a kereszténység isteni Alapitója, a megtestesült Ige, Jézus Krisztus tanitott, s melynek megőrzése és csalhatatlan magyarázata az Egyházra, s annak fejére a római pápára bizatott. De hol találjuk e két forrást legtökéletesebben egyesitve? Az ezt kérdezőnek nem adhatunk helyesebb feleletet, mint ha őt Szentséges Atyánkkal, a dicsőségesen uralkodó XIII. Leoval „ad virum, humanis divinisque disciplinis ad plenum imbutum, tot saeculis insigni memoria cultum, Ecclesiae praeconiis Romanorumque Pontificum celebratum oraculis, Angelicis ipsis mentibus exaequatum" utasítjuk, t. i. Aquinói sz. Tamáshoz.

A sz. Atya gondosan őrködő szemeit nem kerülte ki a századunkat lenyügző s gyötrő rákfene, s mert annak okát a rosz gondolkodásban, a téves szellemi irányzatban találta fel, hogy a bajt gyökeresen orvosolja, legbölcsebb tapintattal mindenek előtt az okot szüntetendő meg, jobb szellemet akar a századba önteni, Aqu. sz, Tamás szellemét. Ezen czélzattal bocsátotta közre 1879. aug. 4-én „Aeterni Patris" kezdetü hires encyclikáját is. S szava nem volt a pusztában kiáltóé. Egyesek úgy mint testületek lelkesen karolták fel a nagy eszmét s dicséretes buzgalmat fejtenek ki sz. Tamás szellemének

minél tágabb körben való terjesztésében. S e czélra kétségkivül egy eszköz sem alkalmasabb, mint terjesztése azon műveknek, melyek sz. Tamás szellemében irvák. Ezen czélzatnak, ezen nemes törekvésnek köszöni létét Sz. Tamásról nevezett János „Cursus Completus"-ának ujabb kiadása is, mely műben Zigliara bibornoknak, (a sz. Tamás akadémia hirneves elnökének) nyilatkozata szerint legtökéletesebben s leghivebben van visszatükrözve az angyali tudor szelleme.

Sz. Tamásról nevezett János, Spanyolország tudományos egének legfényesebb csillaga a XVII. században, 1589 Jul. 7-én látott először napvilágot Portugállia fővárosában Lissabonban. Atyja Poinsot Péter, ausztriai származású nemes család ivadéka, Osztrák Albert császárnak megbizott s kedvencz udvari embere volt. Később Lissabonba költözvén, a szintén főrangu családból származott Garcez Máriát jegyezte el; s e házasságból született a gyermek, kiről röviden szólandók vagyunk: János. Mint ifju Coimbrában neveltetvén, csakhamar a reál és bölcsészettudományok borostyánkoszoruzott tudorává avattatott. Atyja hivására, ki időközben Belgiumban nyert állást, 1608-ban ő is Belgiumba költözött, s a löweni egyetemen magát egészen a theologiai tanulmányoknak szentelve, azokban, jeles és kedvelt tanárának, az azon időben nagy hirnévnek örvendő dominikánus atyának, Torres Tamásnak vezetése alatt oly nagy előmenetelt tett, hogy rövid időn tudori ranggal tüntettetett ki. Evvel egyidejüleg fogamzott meg lelkében az eszme, a világ által igért s kilátásba helyezett javakat s hiu kitüntetéseket elvetni sőt lehetőleg kikerülni annak csábitó tőreit, tehát: magányba vonulni. Ily fontos s egész életére határozó lépést azonban nem tehetett a nélkül, hogy szeretett mesterének tanácsát kikérje. Miután ennek beleegyezését megnyerte, sőt általa még inkább buzdittatott, odahagyva Belgiumot, Madridba ment, s az atochai sz. Máriáról nevezett dominicanus társházba felvétetvén, 1612—13-ban beöltözött.

Miután itt az ujoncz évek megpróbáltatásait környezői legnagyobb épülésére kiállotta, a compluti egyetemre küldetett, bölcsészet tanári minőségben. Tizenöt év mulva ugyanitt az első rangu theologiai tanszéken találjuk őt; tekintélye oly nagy,- s előadásai annyira látogatottak voltak, mint előtte keveseké. Hallgatóinak figyelmét egészen lekötő előadásaiban aquinói sz. Tamást vette példányképül, s az angyali tudor iránti tisztelete oly nagy volt, hogy lelkiismerete elleni vétségnek tartotta volna, bármiben is tőle eltérőleg tanitani. Ő „a bölcsek legszentebbjének s a szentek legbölcsebbjének" Sz. Tamásnak szellemét egészen átértette; ez éltette, ez lelkesitette őt is, ez hatotta át egész valóját, azért ezen szellemnek és ezen tanoknak hirdetését és terjesztését, ennek fejtegetését és értelmezését tekintette legfőbb feladatának, s ez nyert életet az ő műveiben is.

A coimbrai s egyébb vidéki inquisitio társulatba hitvizsgálóul választatva, az általános bizalom és tisztelet őt nemsokára az összes spanyolországi inquisitiók főnökévé emelte. E hivatalában az állása parancsolta s lelkiismeretét is kötelező szorgosságot oly tapintatosan mérséklé az engedékenység szellemével, a szigort és büntetést oly szépen ki tudá békiteni a szelidség és szeretet törvényeivel, hogy honfiainak most már nemcsak szeretetét és tiszteletét, de a rajongással határos nagyrabecsülését és csodálatát is felkeltette. Tevékenységének ezen szép köréből a fejedelmi bizalom által kiszólittatott; 1643. pünkösd táján IV. Fülöp által gyóntató atyául hivatott meg. A legnagyobb fokban szerény s a magányt mindenek fölött kedvelő tisztelendő atya nem örömmel bár, de mégis az engedelmesség parancsolta készséggel veté magát alá a rendeletnek, s egyszerü cellájának csendjét a fényes udvar zaja váltá fel. Uj hivatalát azonban, melyet példányszerüleg töltött be, nem sokáig viselé. A következő 1644. év junius hava 15-én hiv szolgáját kiszólitá Isten e világból, hogy mihamarább

megjutalmazhassa őt az örökkévalóságnak annyira kiérdemelt koronájával.

Számos bölcsészeti és theologiai művei közt (melyek közül nehányat anyanyelvén irt) kiválik a következő bölcsészeti müve:

Cursus Philosophicus Thomisticus secundum exactam, veram et genuinam Aristotelis et Doctoris Angelici mentem 3 vol. in 4°. — Pretium 60 francs. Apud Vives. Parisiis. Tomus primus logicam docet. I. pars Dialecticas disputationes, quas summulas vocant, complectitur, et circa formam logicalem versatur. II. pars. Praedicabilia et praedicamenta ac Libros posteriorum. De Instrumentis logicalibus ex parte materiae et posterioristicae resolutionis. Tomus secundus Naturalem Philosophiam explicandam agressus est. I. pars De Natura in communi ejusque affectibus disserit. II. pars De Ente mobili corruptibili, ad libros Aristotelis De Ortu et interitu. III. pars. De Ente mobili animato, ad libros Aristotelis De Anima.

Nélkülözhetlen előcsarnoka a scholastika theologiának.

Még nevezetesebb munkája az emlitettük 9 vaskos kötetre terjedő „Cursus theologicus", mely, mint a tartalomjegyzékből is kitünik, Lombardi Péter „Sententia"-inak előrebocsátásával (melyeket azonban ő maga az eredetinél helyesebb sorrendben ad elő) magában foglalja az egész ker. kath. hitrendszert, úgy, amint azt aquinói sz. Tamás előadta, sőt még terjedelmesebben, a mennyiben sz. Tamásnak némely kétértelmü, homályos s a megértésre nehéz helyét értelmezi, fejtegeti; az ujabb hirnevesebb theologusoknak egyes eltérő nézeteit czáfolja, az általok támasztott ellenvetéseket megoldja.

Több kiváló tudományos tekintély a legnagyobb elismeréssel és magasztalással szól e műről s szerzőjéről. Igy Ponce de Leon János, a tudós minorita rendü censor oda nyilatkozott, hogy: „Quamvis super partes Sanctissimi Praeceptoris (D. Thomae) scripserint varia Com-

mentaria multi doctores; in hoc libro ita eminentissimus se ostendit Reverendissimus Pater Magister (Joan. a Sancto Thoma), ut inter omnes facile primas ferat, nemini in posterum cessurus in hoc ergo mirifico opere obrizium in oro legi, margaritas in unionibus inveni, et inter splendida verba, sublimes sensus fulgentes reperi. Author est, non compilator, quia in hoc libro lucet Thomistarum veridica doctrina, ingenium Augustini, sublimitas Angelici Doctoris, interpretatio Hieronymi, instructio Gregorii-nervositas Chrysostomi, elegantia Cypriani, devotio Bernardi, et omnium aliorum Doctorum praestantia . . . Mirabile est in tam brevi spatio gignat tot millia, tot logicae, tot philosophiae, tot metaphysicae, tot utriusque theologiae libros, in quibus habent omnes magistri et discipuli veridicae doctrinae solidissimum veritatis fundamentum contineri posse."

Egy másik hirneves theologus: Herrerai Ildephons pedig igy ir az e műről adott censurában: „In opere nihil adinveni, quod censura taxare, aut maculare possim. Adest calamus Angelici Praeceptoris, et volantis Aquilae penna, ex qua mille clypei pendent, et omnis armatura fortium in tanti Doctoris defensionem perlucida. Volvat quaeso fastidiosus quisque paginas istas, notet clariciem, candorem notet, dispositionem, oppositiones, responsiones, judicium penetret . . . O vos quibus sapientia cara, carum hoc habete Opus, producite, applaudite, perennabit contra temporis invidiam, quamdiu aut usus litteris erit, aut Sacrae Theologiae appretium."

Ezek után nincs helye egyéni nézetünknek adni kifejezést; s egészen fölösleges volna szót vesztegetni annak kimutatására mily értékes és nagybecsü e mű, s mily nagy hasznot merithet abból főleg a theologus.

Reméljük és erősen hisszük, hogy nincs messze az idő, „rendeltetésére fog visszatérni az ész, hogy az Isten munkáját a megváltásban, az erkölcsi tökéletességben elősegitse; rendeltetését fogja viszanyerni a tudomány, s az Isten és tekintély iránti ellenszenvéből fölszaba-

dulva, nem az ember elbutitásának (hogy őt az érzéki világ keretébe lebilincselje) hanem az igazságnak szolgálatába fog szegődni. Ekkor lesz nemcsak igaz, hanem mert igaz, lesz keresztény bölcselet, lesz keresztény tudomány.*) Úgy legyen!

Fok Dezső.

Janssen J., Ein zweites Wort an meine Kritiker. Nebst Ergänzungen und Erläuterungen zu den drei ersten Bänden meiner Geschichte des deutschen Volkes. gr. 8°. (VII. u. 145. S.) M. 1.50. Geb. in Leinwand, passend zu der „Geschichte des deutschen Volkes.“ M. 2.50.

A példány, mely kezeink közt van, boritékán azzal dicsekszik, hogy a hatodik ezerből való, de már április végén a tizedik ezredet is ki kellett állitani; látni való, hogy a harcz mind nagyobb mérvet ölt. Janssennek első szava, melyet kritikusaihoz intéz, elhangzott egész Németországon és azon túl; senkisem akarta ignorálni, a kritikusok sem, már csak a komolyan tartott, méltóságos, engedékeny irmodor miatt is, mely magában véve elhiteti az olvasóval, hogy neki van igaza.

Ki várta volna azonban, hogy minden részről elismeréssel találkozik? válaszoltak bizony arra is, mindenki a maga módja, szelidebb-gorombább modora szerint, azért dr. Lenz előtt annak más neve nincs, mint „neuestes Libel“ és Ebrard is, a ki méltatlankodni akar „a vitairat izléstelen hagján“ tudományát és lelkesülését a piaczon öltözteti szavakba, melyek, miután magyarra nem fordithatók, a hatodik levél elejére utasitjuk olvasóinkat, hol lelkiismeretesen vannak összeállitva az olvasó közönség phrasaeologiája gazdagitására.

A második szó 22 levélben felel a kritikusok támadásaira; az első sorokban Janssen maga méltányolja ellenfelei viseletét: „Kawerau nyugodtan ir s nem von a vitába oda nem tartozó dolgokat; Baumgarten válasza

*) Ő Emja szavai, a sz. István-társulati ez idei megnyitó ülésében

nyomósitására személyes támadásokra szorult; Ebrard oly fegyverekkel él, melyek Németországban a különböző felekezetű tudósok közt hál' Istennek már kimentek a divatból." A szent ügy és az igazság előbbi két harczosával Janssen kurtábban végez; különösen VII. Kelemen pápa, Joachim a brandenburgi választó jellemzése és az evangelium fejedelmi hivének Hesseni Fülöpnek kettős házassága iránt kell nekik fölvilágositást adni; a mi Janssennek annál jobban sikerül, minél egyszerűbb a rengeteg vádak megoldása, mert csak művének különböző helyeire kell utalnia, hogy a hiányosnak állitott jellemzés és történeti hűség igazoltassék.

A levelek legnagyobb része Ebrard és Köslin ellen irányul; az előbbit különösen heves és minden tekintetet mellőző irálya, s tarka állitások egyvelege méltatta e kitüntetésre, a másik pedig nem volt mellőzhető, ő Luther és a lutheranismus haragos faltörője. Jóllehet mindkét rész a békét emlegeti, s a maga álláspontjáról a felelősséget el nem vállalja, ha e viták által a vallási ellentétek mind élesebbek lesznek és a reformatió történetének reprodukálása által azon idők szenvedélyei, viszályai, meghasonlásai is élénk emlékezetbe hivatnak; mégis nagy lépésekkel halad a tudományos vita a vallási különbségek elmérgesedése felé. A ki Janssen müvét olvasta és emlékében van az a tiszta szenvedélytelen hang, a gondolatok és tettek nyugodt objectiv elsorolása, másrészt Janssen nemes és forró szeretete az egyház és hazája iránt, melyről azok tanuságából birunk ismerettel, kik őt jól ismerik, s kik mint Hettinger a Majusi Litterarische Rundschauban épen e jellemvonása miatt a másik pártnak itélik oda a veszekedés teljes dicsőségét: — aki mondom ezeket szem előtt tartja az meg fog döbbeni azon illetlen, sértő, megvető és utczai kifejezéseken melyekkel nem a kath. fél, hanem a protestáns kritika e vita medrét himezte. Nincs itt már szó arról, hogy megértsük egymást, nincs itt már remény arra, hogy tisztába jöjjünk, a hol nem elemeznek és kutatnak, hanem dul-

nak és dühöngnek, ott jobb lesz, ha a tudomány tűr s jár munkája után. Ebrard kitesz a kiméletlen bántalmakban minden máson; hisz Ebrard úr nagy meggyőződéssel irja Herzog Realencyclopaediájában, hogy az a lutheranusok hitágazata: dass der Papst der rechte antichrist sei. 10 Kötet, 583. S nincs kétség benne, hogy erősen hiszi ez ágazatot. Ugyanott irja: „a sötétségnek nincsenek más alap alakjai (grundformen), mint maga a pseudo kereszténység, a hierarchia, mely a pápaságban birja központját.“ Mily mélyenjáró tudományos fölfogás! s ez akar engesztelékeny beszédnek neveztetni, hol minden szó nemcsak egy elvont egyház formát, hanem minden katholikus szivet nemhogy kellemetlenül érint, hanem durván sért. Mégcsak a remény sem pirkad, hogy ily emberek, kik a kath. egyház irányában John Knox féle méltányossággal viseltetnek s az objectiv alapot e három próbás protestáns álláspontal azonositják, jobb fogalmakra térjenek.

S mit tesz evvel szemben Janssen. A legnagyobb megelégedéssel olvassa bárki a tudományos és személyes támadások alapos megtorolását. Válaszán nincs a gyengeségnek csak árnya is, nem enged semmiben, fölényét még azon protestáns olvasókkal is érezteti, kik személyesen nincsenek a vitába belevonva. A mi sujtja, ami megszégyeniti a protestantismust, az Janssen kezében nem a gúny és szitok, hanem a sajnos tény, melyet elő hoz, mert igaz és a tudományos tárgyalás kivánja, nem pedig azért, mert sértő. Janssen kivánt kritikát, kivánt utba igazitást, de e helyett a szelidebb Kaveraut kivéve igazi pamphlettekkel feleltek meg neki.

Az első levélben irja, hogy e második szót még utnak inditja és a végből, hogy munkálkodásába némi változatosságot hozzon szentel rá egy két hetet s őszintén kivánjuk mi is, hogy az ily fajtáju kritikusokra drága idejét ne pazarolja, mert igenis kivánnák Janssent munkálkodásában megakasztani, hogy a reformationak ily történetiró ne legyen terhére.

A levelek legnagyobb része, mint melyek Luther fölfogását és álláspontját a pápaság, a parasztlázadás, a polygamia és uj egyházjogához tárgyalják és az önhitt kritikának eljárását megvilágitják, panaszai és dulakodásainak állitólagos jogosultságát föltárják, szolgálnak Janssen céljának.

De a levelek nemcsak a mult idők megirt történetét igazolják, hanem egyszersmind világos bepillantást engednek a protestantismus jelenkori tudományos fölfogásába. A kath. egyházról e tudós urak mesés fogalmakkal birnak, s miután azokat nem is titkolják, el kell hinnünk, hogy nem tréfa, hanem komoly meggyőződésük; a hol pedig bizonyos csuszamlós tárgyakra kerül a szó, milyen a coelibatus, ott Ebrard féle urak elvesztik az egyensulyt és az aljasra vetemednek: vele szemben Janssen mérsékelt, méltatja a támadás objectiv elemét s a többit a compiláló kedvtöltésének engedi át; legyen övé „az iszap és szemét, mely szerinte Péter széke körül meggyült;“ nem marad-e azért a szék Péter széke, s a szikla nem tartotta-e az egyházat, ha iszap is födte?

A 21-ik levélben fogalmat nyerünk Ebrard sajnálatra méltó hátramaradásáról a kath. missiókat illetőleg. Néhány czigány-praepositiós mondattal, gondolatjelekkel, s a tudományos képzelet aszalt képeivel halomra akarja dönteni harminczkét egész sorban a Jezsuiták sőt az egyház összes missióinak történetét. Az olcsó vállalatot Janssen behatóan megbeszéli, és az utolsó 22-ik levélben a kapkodás és fölületes declamátiók teljes méltánylására azon alakokat hivja a protestantismus emlékezetébe, melyekhez képest a nagy kritikusok érettkorú törpék; s ugyan mily benyomást tesznek a tudós professorokra Stolberg Lipót gróf, Hurter, Gfrőrer, Leibniz, Müller János, Böhmer? ők nem tartották a kath. egyházat „a hazugság és igazságtalanság rendszerének“ mely századokon keresztül következetesen kifejlesztetett. Janssen ekkép végzi utolsó levelét: „Nein, das Papstthum und die katholische Kirche ist kein solches System und wir Katho-

liken lassen es uns nicht mehr gefallen, dass das Papstthum als ein solches System bezeichnet wird. Ohne das Papstthum gibt es keine katholische Kirche, und wer das Paptthsum derart verunglimpft und lästert, greift jedem Katholiken in sein Herz."

Dr. Petheő Rudolf.

Vier neue Sterne am Himmel der kath. Kirche. Herausgegeben von Georg Ott. Regensburg. Pustet. 1882. Tizenhatodrét 212 lap, négy képpel. Ára kötve 2 mark.

A szentek, csillagok az egyház egén a kik Krisztussal örökké a dicsőség országában fénylenek mint róluk azt Dániel próféta mondja: „Tündökleni fognak, mint az égboltozat fénye; és mint a csillagok örökkön örökké." Dan. 12. 3. Ilyen négy uj csillagot mutat be az épületes kiadványai után jelesen ismert abensbergi plébános, Ott, azon négy szentnek életrajzában, kiket XIII. Leo pápa 1881. deczember 8-án a szentek sorába ünnepélyesen iktatott.

I. Az első Laber Benedek József, egy szent koldus. Sz. Benedek azon szentek közé tartozik kiket egy jámbor iró az egyház velejének nevez. Valamint a velő elrejtve és láthatlanul a test csontjain átfolyik, de mindamellett a testnek fontos szolgálatot tesz, mert velő nélkül nincs mozgás a tagokban sem élet, velő nélkül azok elszáradnak és a halál következik: ugy folyt le sz. Benedek élete elrejtve és láthatlanul de a soha meg nem szünő imának, szenvedésnek és áldozatnak élete volt, a bünbánatnak élete a világért és annak büneiért. Benne élt és működött az Ur szelleme és megvilágitva, megszentelve, kiengesztelve és éltetve folyt tőle át az egyház tagjaiba az emberek megmentésére és megszentelésére.

Született Amette franczia faluban, a boulogni egyházmegyében 1748. márczius 26. Már gyermek korában kitünt jámborsága, szelidsége, föláldozó szeretete, áhitat-

gyakorlataiban különösen a boldogságos szűz tiszteletében és a legméltóságosabb Oltáriszentség iránti lángoló buzgalma által. (Lásd bővebben irt életrajzát e folyóirat 1880. folyamának 266. lapján.) 16 éves korában a trappisták szerzetébe lépett.

De jóllehet a rend szabályait a legnagyobb pontossággal teljesitette és töredelmi gyakorlatainak szigora által ujoncztársait fölülmulta, nyugtot itt nem találhatott. Oly félelem és aggály szállta őt meg, hogy beteg lett és egészségének visszanyerése után a zárdából elbocsáttatott. Mindinkább világosabb lett most előtte, hogy az Isten azt akarja tőle, hogy mint sz. Elek házát elhagyván a legszegényebb és legnyomorultabb életet élje a világban és mint szegény zarándok a leghiresebb sz. helyeket meglátogassa. Gyóntató atyjának tanácsát kikérve 22 éves korában megkezdé zarándoklatait. Gyalog, rongyos ruhában, feszülettel mellén és az olvasóval nyakán vagy karjain, pénz és kenyér nélkül, csak Isten gondviselésére bizván magát, igy utazta be Európa legnevezetesebb bucsujáró helyeit. Lorettó volt az első szentély, melyet szive végtelen vigasztalásával meglátogatott. Innét Assisibe ment sz. Ferencz sirjához, onnét pedig Rómába.

Róma és Lorettó azon két pont, ahová ő évenkint hűségesen visszatért. Innét utazta ő azután át Olaszországot, Svajzot, Német-, Franczia- és Spanyolországot. A városokban néha a szegény házakba és kórodákba tért be, falun ott hált meg hol őt éppen az éj találta. Pénzt nem fogadott el maga számára és ha adtak azonnal a szegények között osztotta szét, sokszor utolsó darab kenyerét is odaadta, maga pedig éhezett. De amily szeretetteljes volt mások iránt, oly szigorú volt önmaga iránt. Soha sem birhatták reá, hogy valamely édes ételt vegyen magához, bort sem ivott azt mondván hogy szegény embernek csak viz való. Gyakran az utczára dobott káposztalevél vagy gyümölcshéj képezte élelmét. Télen, nyáron ugyanazon rongyos ruhát hordta, ha job-

bat kapott, azt a szegényeknek adá. Megbántóira soha sem haragudott, gúnyt és a legnagyobb méltatlanságokat is béketüréssel viselte el.

A templom volt legkedvesebb tartózkodási helye ott tölté a nap legnagyobb részét, sőt az egész napot is szeretett Istenének közelében. Különösen szerette ő azon templomokat felkeresni a hol az oltáriszentség imádásra ki volt téve, azért Rómában a nép őt a negyven órai imádás szegényének nevezte. Kerülte az emberek társaságát és minden haszontalan beszédet. Annál szivesebben szeretett Istenről és az isteni dolgokról beszélni és hallani. Ilyenkor kigyult halvány arcza oly érzelmeket nyilvánitott melyek a szivében lángoló szeretetről tanuskodtak.

Nagy életszentségét az Isten a jövendölés adományával jutalmazá. Megjövendölte azon forradalmat, mely a mult század végén Francziaországot feldulta, megjövendölte saját halálát és azon nagy tiszteletet melyben szegény koldus létére halála után részesül. Az 1783. nagy hét szerdáján, april 16-án adta vissza ártatlan szent lelkét teremtőjének. Villámgyorsasággal futotta be Róma városát e hir: A szent meghalt". A nép seregesen tódult a holt testéhez, különösen midőn egy hajadon a holttest érintése folytán sulyos bajától rögtön megszabadult. A de Monti czimű templomban a b. szűz kegyképe előtt, kit életében oly forrón tisztelt, nyerte sirját, melyet az Isten a ki az alázatosat felemeli, sok csoda által megdicsőitett.

II. Brindisi sz. Lőrincz — egy szent kapuczinus. Nevét egy délolaszországi várostól — Brindisitől nyerte, a hol 1559. julius 22-én született. Atyja Rossi Vilmos volt. Már négy éves korában oly nagy volt buzgalma, hogy hallván mily kedves Isten előtt a szerzetesi élet, a minoriták ruháját vette fel. Hat éves korában, szülővárosának főtemplomában szónokolt, oly hatással, hogy a hallgatók megindultak és több nagy bűnös megtért. Bámulatos emlékező tehetsége és éles esze által segitve

nagy előhaladást tett a tanulmányokban — de még inkább az erényben és életszentségben. Egyedül Istennek kivánván szolgálni, 16 éves korában lemondott a világról és mindarról a mivel a világ egy nagytehetségű ifjút kecsegtethet, és a kapuczinusok szegény szerzetébe lépett. Veronában tölté ujonczéveit nagy buzgalommal, azután Paduába küldetett a fensőbb tanulmányokra a hol különösen a sz. irási tudományok és nyelvek elsajátitására adta magát. A sz. irást zsidó nyelven is könyv nélkül tudta. 24 éves korában áldozárrá lett és szónoklatai által, melyekre inkább ima, bőjt és elmélkedés, mint tanulás által készült, nagy hatást keltett különösen Paduában a tanulók között. A zsidó nyelvben való nagy jártassága miatt VIII. Kelemen pápa őt Rómába hitta a zsidók megtéritésére. Szelidsége, tudománya, életszentsége többeket megnyert. 1593-ban rendtársai őt a velenczei tartomány főnökévé választották. Azon ünnepélyes fogadtatás alkalmával melyet ekkor a velenczeiek számára készitettek egy vakot csodálatosan meggyógyitott. Később ismét egy apáczát a ráktól és egy férfit a nehéz kórtól megszabaditott. 1599. Rudolf császár kivánatára tizenegy paptársával Bécsbe ment, onnét pedig Mátyás főherczeg kivánatára Prágába. Midőn Mahommed szultán hadaival Magyarország ellen ment, Lőrinczet a császár a német választó fejedelmekhez küldötte, hogy tőlük a török ellen segélyt nyerjen. Törekvése folytán egy keresztény hadsereg gyült össze, melynek vezére Mátyás főherczeg volt, Lőrincz pedig néhány társával mint tábori lelkészek követték őt. Szomorú volt ezen sereg állapota, midőn Székesfehérvár alatt a törökkel szembe szállt. A török sereg 80.000-et a keresztény csak 18.000-et számitott. Azért csüggedés és félelem szállta meg őket és minthogy attól tartottak hogy bizton megveretnek, visszatérni készültek. De az Isten ezen hű szolgája oly hévvel lelkesitette őket, oly bizton igérte nekik a győzelmet, hogy ismét felbátorodtak és az ellenséget megtámadták. Mivel köszvénybántalmai miatt

nem járhatott, lóra ült és egy nagy feszületet kezében tartván, a sereg élén a török ellen ment. Az ellenséges golyók körülötte fütyültek de nem találták őt, ugy, hogy a törökök büvésznek tartották. A csata a keresztények fényes győzelmével végződött, 30.000 török maradt a csatatéren mely gazdag zsákmánynyal együtt a keresztények birtokába került. Ez történt 1601. october 11-én.

A következő évben Rómában volt, hol a rend tagjai általános rendfőnökké választották. Mint ilyen beutazta Német-, Olasz-, Spanyol- és Franciaországot a rend házait meglátogatván és mindenütt szóval ugy, mint példával, rendtársait a szabályok, különösen a sz. szegénység megtartására buzditván. Mindenütt nagy tisztelettel és örömmel fogadták; Marseilleben egy néma, ruhájának érintése által meggyógyult és fönhangon dicsérte az Istent. A rejtett élet után vágyódván 1605-ben rendtársai engedelméből lemondott hivataláról és a velenczei zárdába ment. De nem maradhatott soká csendes czellájában mert Rudolf császár kérelmére őt a pápa Németországba küldötte. Mint hittérítő most bejárta Bajorországot, Pfalczot, Németországot, nagy erővel hirdetvén a kath. tant; és nem egyszer menekült csodálatosan a felbőszült eretnekek kezeiből kik élete ellen törtek. 1618. ismét Rómában találjuk a hol oly tisztelettel viseltetett a nép irányában, hogy ruháját testétől levágták és mint drága ereklyéket becsülték, nagy szerencsének tartván, ha egy kis darabka birtokába jöhettek. Hogy a nép e tisztelete elől meneküljön, a nápolyi tartományban levő casertai klastromba vonult, onnét pedig Brindisibe szülővárosába akart menni. De az Isten máskép rendelte. A spanyol helytartó Nápolyban elviselhetlen terheket rótt a polgárokra, megsértette az egyház jogait és a spanyol udvar rendeleteit mellőzte. A pápa tudtával most Lőrincz a nápolyiak jogos panaszainak előadására egy küldöttséget menesztettek a spanyol királyhoz, melynek vezetésére Lőrinczet kérték

fel. A helytartó részéről gördített akadályok és gyakori szélvészek daczára a küldöttség szerencsésen érkezett Lissabonba a hol III. Fülöp spanyol királynak portugalli királylyá való koronázására készültek.

Mig ő itt a királylyal, ki őt nagy kegygyel és tisztelettel fogadta a követendő rendszabályok fölött tanácskozott, vérhasba esett. Az orvosok semmi veszélyt sem sejtettek, de ő halálát közeledni mondá és nagy áhitattal vette fel a szentségeket és nehány napra reá jul. 22-én 1619-ben szent életét ép oly szent halállal fejezte be. A nagy hőség daczára teste nem indult enyészetnek és kellemes illatot terjesztett. A szent életében imája és áldásai által számtalan csodákat müvelt hitének bizonyságául — azon csodák pedig melyek halála után az ő közbenjárására történtek szentségének és mennyei dicsőségének bizonyitékai. Szentté avattatási pörében 97 csoda emlittetik a mely életében és 63 melyek halála után történtek azokon kivül melyeket Isten sirjánál müvelt. Igy tüntette ki az Isten az ő rendkivüli életszentségét. Zsenge korától tiszta és ártatlan maradt, mint angyal élt testében, csak engedelmesség és kötelesség birták őt reá, hogy másnemüekkel beszélgessen vagy őket meghallgassa. Nagy szívtisztaságának alapja azon mély alázatosság volt melylyel magát Isten kegyelmére méltatlannak tartá, és az emberek tiszteletét kerülte; gúnyt, gyalázatot és a méltatlanságokat a legnagyobb egykedvüséggel sőt örömmel elviselte. A legnagyobb urakkal, a pápával, a császárral, királyok és fejedelmekkel társalkodott, legfontosabb ügyeit ritka erélylyel és bölcseséggel végezte és mégis mindig a szegény alázatos kapuczinus maradt. Az udvari élet fényében, a nagyok palotáiban és gyakori utazásaiban oly rendesen és szigoruan élt mint otthon zárdájában. Mint előljáró szeretetteljes atyja volt alattvalóinak — mint alattvaló az engedelmesség példányképe. Nagy gyönyörrel olvasta a sz. irást, éjjel nappal elmélkedvén az Ur törvénye fölött. Ebből meritette ő azon ismereteket, erélyt és kene-

tet, melylyel oly nagy sikerrel működött a lelkek megmegmentésén. Az erények királynéja, az Isten szent szeretete volt összes tetteinek, szavainak rugója. A valóban apostoli buzgóság, arczának ragyogása, a könnyek melyeket különösen a sz. titkok ünneplése alatt oly bőven hullatott, szivének szeretet fohászai, az ő számtalan és nagy munkái Isten dicsőségére és a lelkek üdvére mind megannyi bizonyitékai voltak azon sz. tűznek mely szivében lángolt. Jóllehet soha sem követett el sulyos bünt naponkint sürű könyhullatások között végezte gyónását. És midőn egykor gyóntatója mondá hogy hagyja ezen tulságos könnyeket azoknak, kik sulyosabb bünöket követtek el, azt felelé: Jól tudom mit kell tennem, és hogy századrészét sem teszem annak amit tennem kellene.

Ép oly tökéletes volt felebaráti szeretete is. Egyaránt átkarolta ez a katholikusokat, eretnekeket, zsidókat pogányokat — egy kivánsága volt, hogy mindnyájan üdvözüljenek. A szegényekért koldult, a betegeket ápolta, a tudatlanokat tanitotta. Emberi erőt felülmuló munkákban és folytonos testi fájdalmaiban az oltáriszentség iránti áhitatban és a b. szűz tiszteletében találta legnagyobb vigaszát és erejét, minden szabad pillanatát az oltáriszentség látogatására használta fel. Oly nagy volt vágya az angyali kenyér után, hogy a sz. misét semmi ürügy alatt sem mulasztotta el. És mily nagy gonddal készült — mily nagy áhitattal és buzgalommal mutatta be a sz. áldozatot! Gyengéd volt a b. szűz iránti áhitata is. Mióta ujonczkorában közbenjárása egészségét visszanyerte, minden szombaton és ünnepeinek előestéjén kenyéren és vizen bőjtölt. Naponkint elmondta az olvasót, szivesen beszélt az ő dicsőségéről és énekelt tiszteletére. Nem tehettek nagyobb örömet neki, mintha a b. Szűz egy képével ajándékozták meg, vagy lakását avval ékesitették. Hű fia volt sz. Ferencznek és azért szerette a szegénységet és egész életében szegényesen élt. Minden szegénysége daczára azonban mindig elégedett volt, mindig vidám, mindig boldog. Gaz-

dag volt ő azonban Isten előtt, gazdag erényekben, gazdag jó tettekben, gazdag érdemekben, gazdag kegyelemben, áldást terjesztvén a hová jött. Halála után 48 évvel boldoggá avattatott. XIII. Leo pedig 1881. decz. 8-án a szentek sorába iktatta.

III. Csodálatos az Isten az ő szenteiben (67. zs.) ezt hirdeti a keresztről nevezett sz. Klára élete. Született Montefalcóban a spoletói egyházmegyében, becsületes polgári szülőktől. Zsenge korától Isten iránti szeretetének jeleit adá. Gyakran látták őt a feszület előtt imádkozni és már négy éves korában étel- és italban megtagadta magát. Az ima nagy mesterségének megtanulása végett gyakran Janka nevű nénjéhez ment aki nem messze a várostól egy remetelakban Istenben rejtett életet élt. Midőn ez több szűzzel egy uj lakba vonult, a csak hat éves Klára nem szünt meg szüleit kéréseivel ostromolni, hogy ő is hozzájuk csatlakozhassék. Janka lett a főnöknő és Klára a legnagyobb alázattal és a legkészségesebb engedelmességgel vetette magát nénjének rendeletei alá. Kimondhatlan buzgósággal adta magát az imára, az előirt hallgatást pedig a legnagyobb lelkiismeretességgel tartotta meg. Ha a főnöknő engedelmével valakivel beszélnie kellett egészen köpenyébe burkolózott, hogy senki se lássa. Soha nem jött hazugság ajkairól. Egyszerüségében azt gondolta, hogy lehetetlen hazudni. Imádságba merülve gyakran megfeledkezett az evésről. Alig tiz éves korában oly keveset evett, hogy alig élhetett abból.

Minthogy a remetenők száma folyton szaporodott, zárdát épitettek és ott a spoletói püspök engedelmével sz. Ágoston szabályai szerint éltek. Nénjének halála után a testvérek a még fiatal, de a lelki életben már oly jártas Klárát választották főnöknővé. Teljes erejével vonakodott e tisztet elfogadni és végre csak a püspök parancsának engedett. Szeretet és saját példája által törekedett most testvéreit valóban isteni életre vezetni. Mások iránt szeretetteljes és szolgálatkész önmaga iránt

pedig szigorú volt. Ágya a padló volt, teste körül sertékből készült övet hordott. Sötét éjjel hagyta el nyughelyét és egy félreeső zúgba vonulván, — vérig ostorozta magát. Étele kevés főzelék volt — gyakran egész napokig mitsem evett. Az előirt áhitatgyakorlatokon kivül minden szabad idejét az isteni dolgok fölötti elmélkedésre fordità és ekkor égfelé fordult szemei túlvilági fényben ragyogtak. A legalázatosabb volt a testvérek között, megelégedvén a legkopottabb ruhával, a legsilányabb étellel és a legszükebb czellával. A szegények iránt irgalomteljes volt, saját ruhájával födte be gyakran mezitlenségöket, mindazt a mi a zárda számára összekoldult alamizsnából maradt, a szegények között osztotta szét. Soha se nézett a férfiakra és midőn egykor véletlenül egy férfi arczába nézett egészen megzavarodott és azért önmagára kemény büntetést szabott. Gyakran beszélt ő a testvérekkel a szüzi tiszta lélek hasonlithatlan szépségéről, hogy igy őket ezen angyali erény szeretetére és közvetitésére buzditsa. Kerülte sőt gyülölte a tiszteletet és dicséretet, ellenben örült midőn gyaláztatott és rágalmaztatott. Rágalmazóiért nemcsak buzgón imádkozott hanem őket jótéteményekkel is elhalmozta. Gyakran lépett fel mint a béke angyala az egymással küzdő városok között, kik szavára békét kötöttek.

A Szentlélektől kinek élő temploma volt, azon adományt nyerte, hogy a jövőbe és az emberek sziveibe láthatott. Igy Columna Jakab bibornoknak előre megmondotta az őt fenyegető veszélyeket, a spoletói püspöknek pedig, hogy bibornokká fog kineveztetni. Egy ujoncztestvért arra intett, hogy gyónja meg azon bünt, melyet eddig álszégyenből ellhallgatott. Ezen csodálatos adomány hirére mindenünnen tudós férfiak, püspökök is jöttek hozzá, hogy legfontosabb ügyeikről vele tanácskozzanak. Bőven folyt ekkor az alamizsna is azonban ő minden fölösleget a szegények között kiosztatott. Gyermekkorától a legbensőbb részvéttel viseltetett az Ur

kínszenvedése iránt és ezen részvéte még inkább fokozódott a felfeszitett szenvedéseinek megszívlelése által. A részvét fájdalmával eltelve sürű könnyeket hullatott és a szeretet ezen fájdalma késztette őt arra, hogy magát a legmélyebben megalázza és szűzi tiszta testét mindenfélekép gyötörje, hogy igy isteni vőlegényéhez minél hasonlóbb legyen. Ezen vágyát az Isten csodálatos módon teljesitette. Midőn egykor 33 éves korában az Ur kinszenvedésébe elmerült megjelent neki Jézus egy zarándok képében, fehér kereszttel vállain és azt szivébe tüzte. Ezen pillanatban az Ur kinszenvedésének titkait érezte. Ezen rendkivüli kegyelem nagyságától elnyomva mostantól égő szeretetszomj emésztette. Szüntelen az Ur szenvedését szemlélte és nem elégedve meg azon fájdalommal melyet e miatt szivében érzett testét rendkivüli szigorral sanyargatta. Gyenge teste a folytonos éjjelezések miatt, melyeket az elmélkedésben töltött, kimerült ugy, hogy ágyba kelle feküdnie. Tiz napot töltött itt, elmélkedéseiben gyakran magánkivül ragadtatott. Istent dicsérte és magasztalta, testvéreit pedig tisztaságra, alázatosságra és engedelmességre intette. Halálát közeledni érezvén egy székre ültette magát, még egyszer meggyónt és aztán kezeit összekulcsolván és szemeit égre emelvén tiszta lelkét kiadta 1308-ban Nagyboldogasszony napját követő szombaton. A testvérek megemlékezvén a boldogult azon szavairól hogy az ő szivében található a felfeszitett képe, halála után szivét felvágták és legnagyobb csodálatukra ott a felfeszitett és szenvedése eszközeinek mint az ostornak, szögeknek, és ostorozás oszlopának, a szivacsnak, lándzsának husból és sejtekből álló képét találták. Ezen csodálatos jelenség hirére a spoletói püspök a szentnek szivét egy orvosokból és hittudósokból álló bizottság által megvizsgáltatta és valónak találván, megengedte, hogy ez a mindenünnen oda tóduló népnek megmutattassék.

Ezen és egyéb számos szemtanuk által hitelesitett csodák alapján melyek a szent életében és halála után történtek a spoletói püspök szentté avattatása czéljából

megkezdette a vizsgálatot. A pápa 1316. 3 bibornokból álló bizottságot nevezett ki ezen czélból, azonban közbeeső halála miatt a pör befejezetlen maradt. Számos csodálatos gyógyulások, — a pörben 300 emlittetik—melyek segitségül hivása folytán történtek, XII. Kelemen pápát a pör folytatására birták, mig végre IX. Pius pápa 1850. őt a boldogok, XIII. Leo pápa pedig 1881. decz. 8. a szent szűzek sorába iktatta. Sz. teste mely ép fehér, és üde maradt még most is látható a sz. Ágoston rendű apáczák montefalcói templomában.

IV. Mikép kell a kereszténység szellemében a socialis kérdést megoldani, ezt megmutatja Rossi sz. János római kanonok élete és működése. Született 1698 febr. 22. Voltaggioban, a genuai egyházmegyében. Nemes származású szülői várakozásainak, kik nagy gonddal nevelték, teljesen megfelelt az élénk eszű és vidám gyermek szerény és nyájas magaviselete, és szorgalma. Korán reggel ellátogatott a templomba és ott oly angyali buzgósággal és tisztelettel szolgált a miséző papnak, hogy a jelenlevőket csodálatra ragadta. Tizenhárom éves korában Rómába de Rossi Lőrincz kanonokhoz ment. Itt a római cellegiumban folytatta tanulmányait és ép úgy a tudományokban való szorgalma, mint ártatlansága és jámborsága által kitünt.

16 éves korában a papi pályára lépett és nagy szorgalommal adta magát a hittudományokra, 1721-ben áldozárrá szenteltetett miután már előbb fogadást tett, hogy soha semmiféle egyházi javadalmat nem fog elfogadni, hacsak gyóntatóatyja azt nem parancsolja. Első sz. miséjét sz. Alajos oltáránál égő áhittattal és Jézus iránti legbensőbb szeretettel mondta és szivének ezen érzelmei napról-napra fokozódtak a sz. miseáldozatnál; arcza égett a benső tüztől, tagjai remegtek.

A Breviariumot mindig térden állva mondotta, a zsoltárokat elmélkedve nagy bensőséggel imádkozta. Egész élete azon élő hit és forró szeretet kifolyása volt, mely szivét betölté. Ruhája egészen egyszerű volt de

tiszta magaviselete komoly, de nyájas. Étele silány volt és azt is alig izlelte meg, hogy igy testének és lelkének tisztaságát megőrizze. Mindenek előtt a serdülő ifjuságra irányult buzgalma, hogy őket a rosztól megóvja. Azért oktatta őket, buzditotta a szentségek gyakori méltó fölvételére, rendezte játékaikat és ártatlan mulatságokat szerzett nekik.

Szeretetteljes buzgóságát, jó példáját, nyájas szavait nagy siker koronázta, általán az ifjuság apostolának neveztetett. Midőn nagybátyja a cosmedin b. szűzről nevezett káptalan tagja őt utódjául kivánta, teljes erejéből vonakodott ezen javadalmat elfogadni. Csak gyóntatóatyja parancsára engedett és a káptalanba fölvétetett, de nem fogadta el a neki rendelt házat, hanem egy közellevő magtárban vett lakást. Nagy pontossággal végezte teendőit — az első és legbuzgóbb volt a karban, naponkint égő áhitattal mondta el a sz. misét, sajátjából is gondoskodott a templom ékességéről, teljes erővel mozditotta elő a b. szűz tiszteletét, kinek régi képe templomában őriztetett. Különösen arra nézett ő hogy az isteni tisztelet ünnepélyesen és a rovatok szerint tartassék meg, nem tágitván ebben akkor sem, midőn e miatt szidták és rágalmazták, és alkalmat keresett hogy rágalmazóit jó tettek által megnyerje. Lelkeket Istennek megnyerni, a szegényeket vigasztalni és segiteni ezt tartá élete főfeladatának.

A nép legszegényebbjei képezték kiváló gondoskodásának tárgyát. Azért ment ő naponkint reggel és este a forum romanumra hogy ott a gulyásokat, juhászokat, őszvérhajtókat, kik állataikat oda hajtották felkeresse, őket a sz. vallásban oktassa, nyájas szavakkal vigasztalja, őket a szentségek méltó fölvételére elkészitse és igy nekik a szív békéjét visszadja. Éppen igy tett az utczákon ögyelgő aratókkal, teherhordókkal koldusokkal; nyájasan társalkodott velük, segitett rajtuk és őket minden módon rendes keresztény életre vezetni törekedett. Látván mily erkölcsi veszélyek fenyegetik azon szegény leányokat kik Rómában koldultak, számukra kegyes adományokból

a sz. Guha nevű hospitium közelében egy sz. Alajosról nevezett menhelyet alapitott a mely még most is fönáll. Nagy részvéttel viseltetett a rabok iránt is, kiket vigasztalt és Istennel kiengesztelni törekedett. Folytonos főfájásai daczára kész volt minden időben a szegény bűnösök gyónásait kihallgatni.

E mellett különös megvilágositásokban és az isteni gondviselés különös segitségében részesült. Többeknek nyilvánitá titkos büneiket a melyeket elhallgattak, és szavai oly mélyen hatottak a szivekbe, hogy a legmegátalkodottabb bűnösök is bánat és fájdalomtól könnyekbe kitörtek és eddigi gonosz életüket megváltoztatták. A legtávolabbi vidékekről tódultak hozzá a bünösök és fáradhatlan buzgalmát oly siker koronázta, hogy ő maga kijelenté hogy nem tud rövidebb utat a mennyországba mint a töredelem szentségének illő kiszolgáltatását. Tevékeny szeretetének egy más szinhelye a sz. Galláról nevezett hospitium volt, a hová a Rómába jövő szegények és hajléktalanok fölvétettek. Negyven esztendőn át gondozta ezen szegényeket, oktatta, segitette őket, paptársait is hasonló buzgalomra lelkesitvén. 1763-ban váratlanul a guta ütötte és azért nagy alázattal és áhitattal felvette a haldoklók szentségeit. Midőn azonban állapota ismét jobbra fordult nagy gyengesége daczára a hospitium kápolnájában misézett és a szegények gyónásait hallgatta. Végre 1761 május 23-án paptársainak jelenlétében csendesen és nyugodtan meghalt 66 éves korában. Erényeinek és szentségének hire, különösen miután Isten hű szolgáját számos csodák által is megdicsőitette, oly gyorsan terjedt hogy halála után már nyolcz évvel a bibornokvicarius szentté avatási pörét megkezdette. VII. Pius pápa alatt folytattatott, azonban csak XVI. Gergely pápa alatt jött ki a boldogult hősi erényeiről való decretum. Végre miután Isten uj és feltünő csodái hű szolgájának dicsőségét szentségét hirdették. IX. Pius a boldogok, a mostan uralkodó XIII. Leo pápa pedig a szentek sorába felvette. *Vezekényi.*

Kiskárpáti emlékek, Vöröskötől Szomolányig. Hely- és művelődés történeti tanulmány. Irta Jedlicska Pál, Szomolány-kerületi alesperes, felső-diósi plébános, a magy. orsz. műemlékek bizottságának kültagja. Budapest. 1883. Lexicon. 8-adr. 343 l. Egy térképpel és több fametszettel. Ára 3 frt.

A Kiskárpátok regényes láncza, Pozsonynál elkezdődve, észak felé nyulik, az ország nyugati határvonalától kissé kelet felé hajolva. Gyönyörű erdők, termékeny szőlőhegyek koszorúzzák, gabnatermő sikok hajolnak lábaihoz. Régi neves városok, várak, nyájas falvak sürűn elhintve adnak életet a gyönyörű vidéknek. Ezen mintegy 10—12 mértföldnyi vonalnak közepe táját foglalja el a Vöröskő és Szomolány várai közt elterülő rész, melynek J. ur hely- és mivelődéstörténetét megirta; s a helységek is majd mind ezen két vár birtokait képezték egykor. Az ismertetett föld tehát két központ körül csoportosuló kerek egészet tesz.

Huszonnégy helységet ölel fel ezen tanulmány, s azok ismertetésében az első forrásokból közvetetlenül meritett s önlátomás utján szerzett adatok érdekes lánczolata van egybeállitva. — Elkezdve a hely történetével, melyet biztos adatai nyomán kezd el oly magasan, amennyire ezek felvisznek, s lehoz a mai napig, megismertet annak birtokai és birtokviszonyaival, s régibb családjaival; elsorolja és leirja az egyházi vagy profán emlékeket, vagyis a templomok, kápolnák, szobrok stb. alkatát, a várak épületét, azok bútorait, régiség, fegyver és könyvtárait, a templomok nevezetesebb sz. edényeit, melyeknek kifogástalanul szép és tiszta rajzai ékesitik a könyvet. — Nem feledkezik el a nép hit-erkölcsi életének vonásairól, a gazdaság és ipar nevezetességeiről s történetéről, s ennek folytán a czéhekről. A helyi mondák és népszokások ismertetése ép oly érdekes mint becses kiegészítő vonásai a képnek. Ezek teszik a könyv tartalmát. — E tartalom összegyüjtésében a legnagyobb elismerésre érdemes gonddal, szorgalommal és lelkiismeretességgel járt el J. úr. Hogy mindenütt közvetetlen

forrásokból merit s önlátomás vagy tapasztalás után ir, azt már emlitém. De ki kell emelnem azt is — mi a monografiák fő tökélye — hogy nincs az a porszem, melynek összesöprését érdemesnek ne tartotta volna. — A kidolgozás egyszerü keresetlensége jól illik a fucust csinálni nem akaró lelkiismeretességhez, a becsületes munka őszinteségéhez. Csak a történeti részeken hagyott szerző bizonyos ziláltságot, mely onnan ered, hogy adatait csak egymás mellé rakja, de még stilaris szempontból sem illeszti őket össze, simitja egy kerek egészszé. — Másik — tán csak egy évi — ohajtásom a könyvtárakat illeti. Én legalább nagyon érdekesnek tartottam volna ezek tartalmát, kivált a magyar részt, tüzetesen ismertetni. Hogy vajjon ritkaságok és nevezetességek vannak-e ezen könyvtárakban, az erre nézve nem lehet irányadó; a könyvtár tartalma, akár minő, úgy amint van, igenis fontos culturalis vonás egy egy vidék művelődés-történeti képében. S itt, a könyvtárakról szólva, nem hallgathatok el még egyet, s ez már nem egy évi. — A 22. lapon Sz. Mednyánszky után azon rendkivül érdekes adatot beszéli el, hogy a Fuggerek Vöröskő várában egy nevezetes könyvtárt gyüjtöttek, mely nem csak a könyvek sokasága hanem a munkák becse és ritkasága által is különösen figyelemre méltó és még ma is fenvagyon ámbár nem eredeti helyén, Pálffi Pál (Vörös köt később a Pálffiak birták és bírják mostanig) t. i. esztergomi kanonok lévén ezen egész gyüjteményt Nagyszombatba hozatta és a káptalan könyvtárnak ajándékozta, vagy inkább evvel annak alapkövét vetette meg. Különböznek pedig ezen behozott könyvek a többektől gyönyörü fehér bőr kötéseik és az első táblán levő arany nyomású Fugger cimer által ezen körülirással: Anthoni Fugger 1586. — Eddig Mednyánszky. — Szerző erre megjegyzi, hogy nem kételkedik a könyvtár existentiája felől, csak azt nem hiszi, hogy Pálffy Pál hozta volna azt az eszterg. káptalani könyvtárba; mert ilyen nevü eszterg. kanonok nem volt. Punctum. — Ugyan hát nem érdemelte volna

meg, egy 1586-évből származó, gazdag és nagybecsü könyvtár azt a kis utánjárást, hogy csakugyan benne van-e az esztergomi könyvtárban? ! Hiszen a könyvek oly könnyen felismerhetők! Szinte lehetetlen, hogy arról az esztergomiaknak tudomásuk ne legyen.

No de több kifogásunk nincs is.

Azt fogja már most valaki kérdeni: érdemes volt-e ezen adatokat egy könyvbe összegyüjteni? Van-e azok közt sok új, érdekes, fontos? — Válaszom: hogy mit ér valamely adat, azt illetékesen csak az tudja megitélni, kinek arra szüksége van, kinek munka — utjára egy szó, egy név, egy szám néha új, meglepő világot áraszt, ki egy adatért néha évekig leheli be a levél, vagy könyvtárak porát — az tudja, mily jótétemény arra készen ráakadni. Ha a leirt vidék nem birna semmi jelest — pedig bir sok figyelemre méltót — mégis, mivel a hon történeti, geografiai régészeti műtörténeti ismerete az ily részletes monografiákon alapszik, ohajtjuk, bár édes hazánk minden vidéke le volna irva ily szorgalmasan és lelkiismeretesen.

Békesi.

Windhorst beszédjéből melylyel a német katholikusok XXX. nagygyülése berekesztetett, a következő három nagy inditvány vázlatát átveszszük.

Szónok kifejti, hogy bokros elfoglaltsága daczára azért jött Düsseldorfba, hogy az egyetértésről képviselők és nép közt meggyőződjék és a nagygyülés lefolyása alatt teljes alkalma nyilt erről bizonyságot szerezni magának. Köszönetet mondva Düsseldorf lakosságának a szives vendéglátásért constatálja a jelen nagygyülés jellemző vonása gyanánt sok külföldi katholikus megjelenését és számtalan üdvözleteket külföldről. Különösen kiemeli Norfolk herczeg üdvözletét az angol katholikusok nevében; ezt azért teszi mert sehol sem vezettetett nagyobb nehézségek közt a küzdelem az egyház elnyomása ellen, mint Angliában. Ezek legjobban tudják, milyen a német katholikusok helyzete, és ezen hitsorsosokat kell

különösen szem előtt tartani; ezek példát adnak, hogy tartósan csak ugy érhető el valami, ha az feltétlenül törvényes uton éretik el.

Uraim — folytatja tovább — ezen számos üdvözlés, ezen látogatás a külföldről azon gondolatot kelti föl bennem: vajjon ezen évről évre mindinkább növekedő összeköttetésekben külföldi katholikusokkal nincsenek-e csirái a katholikusok egy nagy nemzetközi társulásának az egyház jogai- és szabadságainak megóvására. (Bravo) Amint mi lehetővé tettük az idők folyamában gyülést szervezni Németországból és Ausztriából, milyen itt van és minden évben összejött, azonképen — ugy velem — kellene lassanként az egész világ katholikusainak nemzetközi összegyülését létrehozni. Uraim, ezen gondolat igen komoly, igen termékeny, ha helyes módon keresztülviszszük; mert inkább, mint az egyház más időszakában, szükséges a mostani időben, hogy az egész, és különösen a világiak csoportosuljanak egyházuk jogainak védelmére és minél inkább igyekeznek oly események által — melyeket nem akarok tovább kifejteni, — minél inkább igyekeznek az egyháznak tulajdonképen hivatott képviselőit megszoritani, hierarchiánkat és Szentséges Atyánkat korlátozni, annál inkább kell ezen egyház gyermekeinek összejönniök és az egész világon elterjeszteni azon nézeteket, melyekre szükség van, hogy az egész kath. világ, kétszáz milliónál több, összesittessék, kik egyértelemben imádkoznak Istenhez, és akik egyértelmüleg gyüléseik és a közvélemény által oda hatnak, hogy az egyház visszanyerje szabadságát, hogy mindenekfölött Szentséges Atyánknak visszaadassék azon állapot, melyre szüksége van, hogy függetlenül és önállóan a szentegyház kormányát vezethesse. (Viharos helyeslés.) Eleinte fontolgattam magamban, vajjon előterjeszszem-e az egész világ katholikusai ily nagyszerű társulásának alapvonalait. Ezuttal el is állok tőle, mert előbb az eszmét akarom fölvetni és megvitatásnak átadni, és ebből tanulnom kell, miként kelljen a dolgot megkezdeni. Igy

remélni akarom, hogy a jelenlevő szellemek az egész munkát átveszik és az ügyet tovább fogják fejleszteni. Az természetesen az első és fő elve kell hogy legyen ily társulás statutumának, hogy visszavonhatlanul a Szent-Atya vezetése és igazgatása alatt álljon. (Bravo.) Minekünk itt Németországban, nekünk mindenha óvakodnunk kell olyas valamit tenni, ami hierarchiánk erejét csökkentené; egész erőnket és egész küzdelmünket nem tudtuk volna kifejteni, ha kezdettől fogva a legaggályosabban nem igyekeztünk volna a püspökökhöz és Szent-Atyához csatlakozni. Ez az alapja ily társulásnak. De az a levegőben van már és jönnie kell; minél inkább látjuk, hogy más oldalokon ellenünk szövetkeznek, annál inkább kell eltökélve lennünk magunk számára csoportosulni. (Bravo.) Mi nagy erőt meritünk más országokbeli testvéreink részvételéből és testvéreink más országokban nagy erőt meritenek belőlünk és én csodálatraméltó dolgokat beszélhetnék önöknek, ha az idő annyira előre nem haladott volna — minden pillanatban tartok az elnök ur csengetyűjétől (Derültség.) — hogy munkálkodásunk, fáradozásunk következtében az egész világon e társulás, melyet én külső megjelenés be hozni szeretnék, a szellemekben már végbement. Az európai szárazföldről nem akarok szólni, Angliáról már szóltam, de utalok Amerikára mert meg voltam lepve, mennyi összeköttetésem lett nekem, mint érkezik mindennap fölhivás, mely kitartásra buzdit és miként állanak onnan eszközök is rendelkezésre, ha arra szükség van. Uram, mikor a Rajna, Mosel és Majna mentén a szerencsétlen vizáradások jöttek, Amerika a mi vidékeinkért tetemeset tett, amellett azonban amerikai katholikusok külön nevezetes összeget küldtek. A centrumpárt több tagja kapott ily összegeket, — én személyesen 40,000 márkát (Bravo), melyeket egy csekélységen kivül már szétosztottam és sokaknak vigaszt nyujthattam ott, hová a katholikusokhoz az egyebütt gyüjtött segély nem igen akarta az utat megtalálni. (Ujjongó bravo.)

Ezt akartam különösen kiemelni a nemzetközi gondolat tekintetében. Ehhez járul azon fölötte fölemelő jelenség, hogy a missioországokból a legörvendetesebb jelentések tétettek itt Svédországból, Norvégiából, Dániából és a Németországban levő missiokból, — melyek legszebb reményekre jogositanak; ha e jelentéseket csoportositjuk, akkor látni fogják önök, hogy imáink és munkálkodásunk ezen missiókért nem maradtak gyümölcstelenek, és hiszem, nincs e gyülésben szív, melyet a tett jelentések meg nem inditottak és el nem határoztak volna még többet, mint eddig tenni ezen missiókért (Bravo.)

Szóló ajánlja ezután a Hamburgban épitendő Mária Dóm fölkarolását. Ezen dómnak az lesz a rendeltetése, hogy az éjszaki népeket maga köré gyüjtse. Ebben nagy jelentőség fekszik. Nagy kiadások várnak itt, de egyesült erőknek sikerült lehetetlennk látszó nehézségeket legyőzni és a szorongattatások daczára annak jeléül, hogy a német katholikusok nem esnek kétségbe Hamburgban a Boldogságos Szűznek méltó templomot akarnak épiteni. (Bravo.)

Annál szükségesebb pedig, hogy ez egyetértést, önbizalmat és társaságot mutassák. Minthogy azon vannak, hogy mindenféle dolgokkal (Luther-ünneplés alkalmából katholikusok elleni támadásokkal) a felekezeti viszályt föléleszszék. Erről hiszen hallottunk eleget beszédekben és szomorusággal tölt el, hogy vannak férfiak, kik Németország üdvét attól várják, ha a confessiókat egymás ellen uszitják. Uraim, ennek nem kell és nem szabad történnie. Nekünk szilárdul eltökélve kell maradunk, a más gondolkodásuakat, mint testvéreinket tisztelni és szeretni, (Bravo.) jogaikban őket nem csorbitani, sőt jogaikat, mint a magunkéit védelmezni, a teljes paritás terén: de elvárjuk, hogy ők ugyanazt tegyék. És uraim, az egyedüli revanche, melyet bizonyos vállalkozásokkal szemben magunknak veszünk, nézetem szerint az volna, hogy ima-egyesületet alakitunk azon feladattal: Istenhez

az égben fohászkodni, röviditse meg a megpróbáltatás napjait és vessen véget a hitszakadásnak. (Élénk bravo.) E pillanatban nem akarom a különböző okokat megjelölni (érti a protestánsok egymásközti viszálykodásait a Luther-ünneplés alkalmából) melynek ép most kell arra inditani minket, hogy ezt tegyük. Németország (más ország is), mint a történelem bizonyitja, a hitszakadás által sok tekintetben károsul és ha oda juthatnánk, hogy a hitszakadás véget érjen, Németországnak (más országnak is,) kettős ereje volna.

Mi, kikkel legközelebb kisérletet tettek, ily összeforrasztásra alkalmatlan eszköznek bizonyultunk. Csak a tanitás, kiegyezés utján megy a dolog. Itt javaslat tétetett egy külön munka kiadásának ajánlására, melynek az a feladata, hogy egyesitést hozzon létre a felekezetek közt. De ez oly gyönge fölhivás, és északról, Neustadt-Eberswaldeből jő Berlin mellől (hir szerint protestanstól); de én meg vagyok győződve, hogy irodalmi uton egyedül az egyesités nem jő meg. Meg kell tehát fontolnunk, ne alapitsunk-e ily imaegyletet s azt lehetőleg folyó évi november 10-ről (Luther születésének négyszázados évfordulójáról) keltezzük. (Bravo és élénk helyeslés.)

Szónok ezután a nagygyülés munkálatairól nyujt áttekintést.

VEGYESEK.

(Lateau Lujza) született 1850-ben febr. 29. Bois d'hain-ben, Brüsseltől hat mérföldnyire; a vasut háza előtt megy el. Meghalt 1883. aug. 25. tehát az Ur Jézus Krisztus korát érte el. Egy gyármunkás leánya volt, ki Lujza születése után nemsokára meghalt himlőben. Mi-

után felserdült, nagy gonddal ápolta a cholera-betegeket. 1868. évben kezdődtek rajta Jézus szenvedésének jelei, s minden pénteken délután 3 órakor a halálküzdelem szenvedése. Szent Pál és assisi sz. Ferenczen kivül vagy 70 ilyen tüneményről szól az egyháztörténelem, Nádasy egy magyar nőt is emlit, Helena de Ungaria, aki viselte a sebhelyeket. Lujzáról a hitetlen tudomány minden eszközt felhasznált, de csalást vagy csalódást nem vett észre; utoljára is megfejthetlen tüneménynek jelentették, mely szerintök természetes. Ámde a természet pénteket és szombatot nem ismer, mert csak pénteken véreztek a sebhelyek, tehát a tudomány csütörtököt mondott. Egyébként pedig a sebhelyek 7—8 milliméter átméretű halványveres szint mutattak. Az is nevezetes, hogy extasisban semmit sem hallott, látott, a villanyfolyamot sem érezte, de Jézus szavakra, vagy az egyházi elüljáróság parancsára magához tért. Ezt a jelenséget 14 év alatt százan és százan látták, hazánkból is egynehányan. A pénteki vérzés és agonia 810 esetben nyilatkozott. Aug. 24. utolsó pénteken, nem történt meg. 1871. mart. 30. óta nem evett semmit, csak az oltáriszentséggel táplálkozott, mert naponkint áldozott. Utolsó pénteken áldoztatta Duclos, marista szerzetes Montluçonból. Áldozás után nyugodt lett, de csakhamar megkezdődtek a haldoklás előjelei. Balkeze megdagadt. Délután 3 órakor jelentették neki, hogy az utolsó kenet szentségét kapja, mire felvidult. A bois d'haini plebános adta rá este 7 órakor az utolsó kenetet, Lecrinier orvos, a sekrestyés és a családtagok voltak jelen. Feltünően elgyengült volt, daganat jelentkezett a jobb lábon is. Szombat reggel aug. 25. szent Lajos ünnepén megkezdődött a haldoklás, de beszélt még Adelina és Rosina. nővéreivel. Fél hétkor egy sóhaj jelentette a halált; utolsó szavai ezek voltak: Jézus Mária! Miután kiszenvedett, arcza szende nyugodt lett. Egész élete (harmincz három éves és 7 hónapos volt) szenvedés volt, K. Urunk életét hiven tükrözte, s a természetfeletti világ szembe-

tünő jelensége volt. Eltemettetett szerdán 9 órakor, a bois d'haini templomban. (Le Pelerin.)

(Szentföldi hirek.) A Kölnben megjelenő (Bachemnél) szentföldi folyóirat (27. folyam, 4. füzet) eme legujabb hireket közli Palaestinából — Bedzsala-ban (Betlehem mellett) 200 szakadár keresztény, katholikus lett, s mások is készülnek e lépésre. A ker. lakosok száma 3000. Pünkösdkor három papot szentelt fel a patriarcha, kik azonnal kiküldettek, hogy a megtérni óhajtó szakadárokat oktassák. — Nemrég megvásárolta a patriarcha Veronika házát; ez a keresztut 6. állomása. Oly sokba kerül, oly költséges a százados szemet elhordása, hogy a patriarcha kénytelen volt kajfai kertjét eladni. Veronika házából kápolna lesz. — Kajfában az iskolatestvérek iskolát nyitottak 110 tanulóval, kik között van török és zsidó. Ugyancsak Kajfában évek óta megtartatik a májusi ájtatosság. — Az oroszok ismét egy nagy darabot szereztek az olajfák hegyén; ez a ferenczesek nagy kárával történt, mert nekik már régen megigértetett a föld megvétele. Ámde maga a czár járt közbe a szultánnál, s igy könnyű volt az ügy eldőlése. Föltünő, hogy az olajfák hegyén az oroszok mindent megvásárolnak, s birtokába jutni akarnak. Onnét aztán uralkodhatnak a város felett. — Abdelkader fia, ki csaknem megvakult, sokat időz a kath. intézetekben, mert mindenütt zenével fogadták, a mi a vakoknak rendkivüli gyönyört okoz. — Frigyes Károly porosz herczeg is járt Palaestinában, a johannitarend nagymesterének ruháját viselte. — Nagy virágzásnak örvend az Ecce homo intézet, melyet Ratisbone alapitott; itt jelenleg, a görög, örmény szakadár leányokon kivül 100 török leány is kap oktatást. Nemrég egy felvétetett, ki alig volt 8 éves, hanem már férje volt. Ez az iskola a más vallásuaknak is szemefénye. Igy például az örmény (szakadár) patriarcha adja a karácsonyi ajándékokat. Multkor a szentföldi Custos, a tövis korona ünnepén (legfőbb ünnepe az „Ecce homo" templomnak) tartotta a délutáni istentiszteletet, amint a templomból

kilépett, egy szomszéd dervis gyönyörű virágkoszorut nyujtott neki, számtalan Salemalejkum (béke legyen veled) kiséretében. — Az angol Johannita-rend szemkórházat alapit, s evégre kiadta tervrajzát franczia, latin, angol, zsidó nyelven. Ez is egyik propagandája lesz a protestans vallásnak; ugy vélik a jeruzsálemiak. — Májusban 20 német zarándok (12 pap 8 világi) látogatta meg a szent földet. Tizen a papok közől mondottak szent beszédet a sz. sir templomában, mindnyájan ott virasztottak egy éjen át. Kik adományt szántak a szentföldi egyházaknak, küldjék Ratisbonne-nak, mert ez legtöbb tevékeny bölcseséget fejt ki a szentföldi katholicismus felvirágozására.

(Ő szentsége) XIII. Leo pápa tekintetbe véve, hogy a papság teendői naponkint szaporodnak, a zsolozsmára nézve ilyen rendeletet hagyott jóvá: „Detur Indultum Generale tam Capitulis et Ecclesiasticorum Communitatibus quibuscumque, quam singulis de utroque Clero, persolvendi Officia Votiva per annum loco Officiorum Ferialium, praeterquam in Feriis: Quarta Cinerum, totius temporis Passionis, ac Sacri Adventus a die 17. ad 24. Decembris inclusive: quoad choralem quidem recitationem, de consensu Capituli seu Communitatis ab ordinario semel pro semper approbando; quoad privatam vero recitationem, ad libitum singulorum de Clero. Officia autem hujusmodi Votiva per annum, Missis Votivis in Missali Romano positis fere respondentia, haec pro singulis hebdomadae diebus adsignantur, nimirum: pro Feria II. de Angelis, Feria III. de Sanctis Apostolis, Feria IV. de S. Joseph Sponso Beatae Mariae Virginis, Catholicae Ecclesiae Patrono, Feria V. de Sanctissimo Eucharistiae Sacramento, Feria VI. de Passione Domini Nostri Jesu Christi, Sabbato de Immaculata Beatae Mariae Virginis Conceptione. Officia ipsa a Sacrorum Rituum Congregatione approbanda erunt atque edenda. Firmis remanentibus aliis Votivorum Officiorum Indultis quibuscumque jam concessis.“ (S. R. Cong. die 5 Julii 1883.) Te-

hát a hosszú csütörtöki, szombati stb. officiumokat lehet más zsolmával pótolni. Minthogy ezentul a szentek officiumai nem fognak áttétetni, a feriák száma nagy lett, ilyképen valóságos jótétemény eme rendelet.

(Darwinról) hire futott, hogy az angol egyház kebelében halt meg, s hogy oda lelkileg is tartozott. Azonban kitünt, hogy ha tettleg nem is lépett ki a kereszténységből, hitetlen volt. Egy fiatal ember Jénában lelkesedvén a tudomány iránt, de Darwin müvei folytán elvesztvén hitét, irt Darwinnak, arra kérve őt, hogy nyilatkozzék a lélek halhatatlanságát illetőleg. Darwin beteges levén, nem akart válaszolni, de sok unszolásra elvégre ekképen irt: „Uram, öreg vagyok, sok a dolgom, nem érek rá, hogy tüzetesen feleljek önnek, föltéve, hogy a kérdésre egyáltalán felelni lehetne. A tudománynak semmi köze Krisztushoz; (Science has nothing to do with Christ) legföljebb annyiban, hogy a tudományos bizonyitékokhoz szokott ember alkalmatlan (difficil) ilynemű bizonyitásokra. Ami engem illet, nem hiszem, hogy valaha adatott volna kijelentés. A jövő életet illetőleg mindenki maga döntsön az általános és ellentmondó probabilitások közt. Charles Darwin. Down, 1879. jun. 7." Állitják, hogy ezeket mondotta volna: „Jobban tetszik nekem az agnosticus (tudatlan) mint az atheus szó. Én 40. évemben szakadtam el a kereszténységtől, mert hiányosak bizonyitásai . . ." Ilyképen D. positivista volt, mert eme felekezet agyréme az, hogy csak az létezik, ami szemmel látható, testi lelki érzékkel tapasztalható. — Thiers, Dupanloupval beszélgetvén, mondá: „Nem értem, hogyan lehet az ember atheus? Hiszen a világon mindenütt szembetünő a számitás, tehát van egy legfőbb számitó. (Donc il a un calculateur sublime!)" Plato örökkévaló mérnöknek nevezte. — Mindez Darwinnak kevés, hiányos; a semmi, a nihil bölcsészete jobban fejti meg a mindenség létezését. Az állat, mert az agnosticus rendszerben legmagasbra jutott, nem tudván semmit Istenről, jobban éri el czélját, mint az ember ki Istenben

hisz. Szerinte amilyen az ember kezdete, olyan a vége, állatias.

(Megjelent.) 1. Ujabb levelek a fensőbb katholicismusról. Irta Hoványi. Budapest. III. kötet. Második kiadás 1883. Sz.-István-társulat. Nyolcz. 547. lap. Nagy előnye ezen kiadásnak, hogy a különféle nyelvű idézetek jó magyar nyelven közöltetnek. — 2. A kath. alapokról szóló jelentések, gr. Apponyi és Apathy dolgozatai. Budapest. 1883. Sz.-Istvántársulat. Nyolcz. 129 l. Ára 50 kr. — 3. Jézus sz. Gyermekség müvének évkönyvei. IV. évfolyam I. füzet. Budapest 1883. Kis nyolczad. 28 lap. Szép értekezés van benne: a gyermekélet fénye és árnyéka a kereszténységben és pogányságban. Főigazgató Lováky Antal, pléb. Csolnokon. — 4. Főveszedelmünk (a káromkodás). Irta Tóth Mike S. J. Harmadik kiadás. Kalocsa 1883. Kis nyolczad 95 lap. Nagyon a népnek való mű. — 5. Szivhangok vagyis ujévi névnapi üdvözletek, versben és prózában. Irta Nagy Antal (szőnyi plebános), Komárom. Ziegler. 1883. Kis 298 lap. Ára 80 kr. Kötve 1 frt, diszkötésben 50 krajczárral több. — 6. Egyházi beszéd, sz. Istyán ünnepén mondotta a károlyfehérvári székesegyházban Gidófalvy Gergely püspöki titkár. Károlyfehérvár 1883. Nyolc. 17 lap. „Szent István jobbja mutatja az utat, melyen haladnia kell a magyar nemzetnek, s ez a kath. vallás.“ — 7. Magyarország a kelet és nyugat határán. Kállay Béni. Budapest. 1883. Akademia. Nyolcz. 69 lap. Ára 40 kr. Önálló tapasztalatokon nyugvó elmélkedés. Érdekes mit mond a keleti egyházról, melynek stambuli püspökei pápák szeretnének lenni, de Péter nélkül ilyesmi nem sikerül. „Oekumenikosnak nevezik a konstantinápolyi patriarchát. E czím azonban nem felel meg a valóságnak. Egyetemes keleti egyház tényleg nem létezett soha, mint ahogy ma sem létezik. Keleten az egyház magába zárkózva, mozdulatlanul áll évszázadok óta, nem csak a hitelveket, de a külső formákat illetőleg is, és mindenütt hozzásimúl az államot alkotó néphez. Egész sorát talál-

juk Keleten az önálló egyházaknak. Mert minden uj államalakulás, a területen, melyre az uralkodó nemzetiség hatósága kiterjed, az egyház függetlenségét vonja maga után. Ekkép állanak fenn egymás mellett az orosz, román, görög s a legujabb időben a szerb, bulgár és montenegrói egyházak. A kötelék pedig, mely valamennyit a konstantinápolyi patriarchatushoz fűzi, még annál is lazább, mely egykor politikai tekintetben Byzancz és távolabb eső tartományai között létezett. Valóban úgy látszik, hogy a Keletnek szűk korlátok között mozgó nemzetiségi iránya, még az egyház körében is érvényesült."

(Külföldi irodalom.) 1. Vie de M. Dupont. Par Janvier. Tour. Paris. Larcheur. Nyolcz. 501 lap. Egy világi ur élete, ki szentség hirében halt meg 1876-ban s megkezdődött a vizsgálat, mely a szenttéavatás előzménye. Egyik munkatársunk fog belőle kivonatot készíteni. — 2. Les societés secrètes et la societé. Par Deschamps. Harmadik kötet. Notes et documents recuillis par Jannet. Avignon 1883. Seguin Freres. Nyolcz. XV. 707. A jelen kötet okmányokat közöl az előbbi két kötethez, hol a titkos társaságok mivolta vázoltatik, s egyuttal kimondja, milyen pokoli dühhel viseltetnek a kath. egyház iránt, sőt mindazt üldözik ami némiképen is katholikus; igy az Austria elleni harcz is a szabadkőmivesek müve. — 3. Souvenirs d'enfance et de la jeunesse. Par Ernest Renan. Nyolczadik kiadás. Paris Levy 1883. Nyolcz. 33 és 411 lap. Ára 5 frank. — Nagy elismeréssel szól nevelőiről a kath. papságról, gyakorta ékesszóló hymnust mond a franczia papság önfeláldozó tevékenységéről. Mindazonáltal hitetlen lett, most is az, sőt kijelenti, hogy ha öreg korában ugy járna, mint Talleyrand vagy Littré (t. i. megtérne) akkor ne az elaggottnak, hanem a jelenlegi Renannak higyjenek olvasói. — 4. Bolanden legujabb regénye: Neudeutsch egy kötetben megjelent; a három regény Ur-, Alt-, Neudeutsch bizonyos egységet képeznek. — Heinrich Dogmatikájából megjelent az V. kö-

tet teljesen. — 5. Stolcz Alban (aug. 15. tartotta aranymiséjét) müveiből: Szent Erzsébet 5-ször jelent meg; a „Vater unser“ 15. kiadásban, a „Kompasz für Leben“ 8. kiadásban árultatik.

(Tissot) ismeretes franczia utirajz iró, nem rég kiadta oroszországi vázlatait ezen czim alatt: La Russie et les Russes; indiscretions de voyage. Paris Dentu. Harmadik kiadás. A pópákról azt mondja, hogy jobbára kakas kukorikolással lesznek papokká. Ugyanis kakast énekeltetni, oroszul annyi, mint valakit megvesztegetni. Ennek folytán mikor a papjelölt püspökéhez megy, azon kérelemmel, hogy felszentelje s plebániát adjon neki, a következő beszélgetés támad köztük. Püspök: tudod-e milyen állat a kakas? Tudom, feleli a papjelölt, legott az asztalhoz megy s aranyokkal kakast rajzol. Miután a kakas alakja eléggé terjedelmes, másnap ordináltatik. Mindazonáltal, ha a kakas farktollazata nem eléggé bodor, megtagadja az ordinatiót ezen szavakkal: „hiszen ez nem igazi kakas!“ Ilyenkor aztán a papjelölt válasza ez szokott lenni: „bocsánat püskök ur, ez igazi kakas, ha kissé rövid is a tollazata; meglátja milyen tollai lesznek, csak legyen egyszer plebániám!“ És kérelme teljesittetik.

(A Luther-ünnepély) megkezdődött Erfurtban és Eisenachban; dühös beszédet tartottak, és miután ittanak, este a kath. pap s egy kath. kereskedő ablakait beverték. — Ennél szebb, hogy Schwalb, bremai prot. prédikátor felszólitotta a kereszténveket, hogy térjenek vissza a zsidósághoz, vessék el a Szentháromságot, imádják azt az Istent, kit imádott Krisztus, annál is inkább, mert a zsidók erkölcstana jobb mint a kereszténveké. Vajjon Luther tiszteletére mondotta ezt a kétrétű bolondságot!?

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A KERESZT DIADALA A FÉLHOLD FELETT 1683-BAN.

(Esztergom felszabadulásának kétszázados évfordulója alkalmából.)

ELŐSZÓ.

A habsburgi dynastia székhelyén mult hó 12-én folytak le az ünnepélyek, melyek a keresztény világ figyelmét lekötötték.

Bécs két század előtt e napon nagy horderejü események szinhelye volt, melyek a kereszténység rettegett ellene, a török uralom bukásának nyitányát képezék, és a késő jövőt felölelő eredményeikben Európa térképét megváltoztaták.

A világuralomra törő mozlimek által 1683-ban ostromlott Bécs falai alatt vivott harczokban a kereszt aratott diadalt a félhold felett.

Mig azonban Európa az itt lefolyó véres dráma iránt csak közvetve volt érdekelve, addig ez hazánkat és nevezetesen városunkat közvetlenül érinté, amennyiben Esztergomnak a török járom alól való felszabadulása annak következménye volt.

Esztergomban született és kereszteltetett meg sz. István, első királyunk, ki a honalkotás dicső müvét a kereszténység behozatala által koronázva, nemzeti nagylétünk alapjait megveté.

Itt ringott a kereszténység bölcsője; itt gyökeresedett és izmosodott meg nemzeti életerőnk tere-

bélyes fája, mely egy ezredév viharaival megküzdött.

Volt idő, midőn Isten sujtó jobbját érezteté elődeinkkel; midőn Esztergom várában a királyok nagylelkűsége s érsekek buzgalma folytán épült templom romba dőlt; midőn a karcsu minareteken fénylő félhold ősi dicsőségünk haldokolását hirdeté.

Az élő nemzedék sajgó szivvel vizsgálja e korszak szenvedéseit, melyek csak 1683. okt. 28-án értek véget.

Esztergomra nézve e napon ütött a szabadulás órája. Az emberiség sorsát szabályozó s Bécs alatt csodákat mivelő Gondviselés itt folytatólag működött.

Midőn a nemzeti s vallásos kegyelet által ösztönöztetve városunk felszabadulásának kétszázados évfordulóját megünnepelni készülünk, idézzük vissza egyszersmind az események összefüggő lánczolatát, melyek azt megelőzték és kisérték.

Esztergomban, 1883. október 14-én.

I.

BÉCS VESZEDELME.

A népvándorlás gyászos korszakát felváltotta a népek haladása, melyet megjelölt a kereszténység fényes napja. Ennek éltető melegében honosodott meg az állami rend, nyert biztos alapokat a polgárosodás, és vert mélyebb gyökereket a nemzetek jólléte.

A kereszténység átalakitó hatása alatt született és izmosodott a barbár jellegéből kivetkőzött müvelt nyugoti világ.

De a keletről jövő áramlat Európa egére terelé a sötét borút, a közelgő vihar előhirnökét,

mely megreszkettetve a keresztény államokat, enyészettel fenyegeté ezek dicső vivmányait, a százados fáradalmak alkotásait.

És e sötét borún át villogott a kimagasló félhold fénye, az őskort visszaidéző nyers erőnek ezen kisérteties jelvénye, mely egy szilajságában és vérszomjában romboló népfaj legyőzhetetlenségét jósolá.

Hazai történelmünk legsötétebb lapjainak anyagát szolgáltatta e beözönlő tömegekkel vivott élethalál-harczunk, mely életerőnket felemésztette, fajunkat az enyészet örvényéhez sodorta, haladásunk utját eltorlaszolta, minket századokra visszalökött.

Hazánk természeti fekvésénél fogva arra volt hivatva, hogy a keresztény Európa védbástyája legyen. Ez pedig meg nem tagadhatja őseinktől a dicsőséget, hogy e feladatukat a bátorság és kitartás erényeivel, önfeláldozással megoldották

Ki merné tagadni, hogy ők a Bajazid, Muhamed, Murád és Solimánok diadalmi utját megnehezíték, ezek terveit időközönkint meghiusíták?

A Nikopolisnál elesett 60,000 magyar a kereszténység vértanuja volt. Legjobbjaink a Rigómezőn a kereszténység érdekében hullottak el. A belgrádi diadal áldásaiban a keresztény Európa osztozott. A mohácsi vészben a magyar nemesség szine java a királylyal együtt, ezen hivatás teljesitésében lelte sirját.

Szóval Magyarország százados küzdelmeivel lehetővé tette Európának, hogy a kereszténység emlőin gyarapodjék, müvelődjék és haladjon. De végre is fizikailag képtelen volt az idő haladásával arányosan növekvő óriás ledöntésére. Megfogyva, leigázva, önmagát a vérengző farkasok dühének zsákmányul dobva lelépett a cselekvés teréről és a terhes munka folytatása másokra nehezedett.

Hazánk a mohácsi vész után a végvonaglás

fájdalmait szenvedé. Az ozman hadak a vérrel telitett alföldi rónákon halotti tort ültek a legbátrabb nemzet eleste felett, mely egykoron a népek millióit félelemmel tölté el.

Alpár mezején az enyészet sötét éjszakája pihent, melyben a lángba borult virágzó városok fáklyák gyanánt világiták meg a féktelen csordák utját.

Magyarország megszünt lenni a nyugoti kultura elővédve, mi a keresztény vértől hizlalt óriásnak lehetővé tette, hogy polypkarjait a kárpátok bércein át kinyujtsa.

Ez időben ötven letiport ország koronája hevert a padisah lábai előtt, ki két világrész urának képzelé magát. De hóditási vágya még sem volt kielégítve. Telhetetlensége olyan volt mint a láng, mely mennél több tárgyat ragad meg, annál hevesebb és pusztitóbb.

A turbánján diszelgő diadémet még egy drága kővel akará kiegésziteni, és e drága kő Bécs volt, ez időben a nyugoti keresztény világ kapuja s kulcsa.

A) Kara Musztafa merész terve.

A byzanci birodalom bukása a félhold uralmának nyitánya volt. Ez időtől fogva a török áramlatnak gátakat emelni nem lehetett.

A gondviselésszerüleg kivivott belgrádi s lepantói győzelmek gyengiték ugyan a török uralmat, de ezeknek korszakot alkotó kihatásuk nem volt; mert a mozlimek csakhamar magukhoz térve még iszonyúbb mérvben folytatták rombolásaikat. Sőt 1663. szept. 27-én hatalmukba ejtvén Érsekujvárt Magyarország északi részének legfontosabb erődjét, farkas körmeikkel mélyen belenyultak a nyugati országokba.

Ez időben Kara Musztafa volt a nagyvezér, ki fokról-fokra emelkedve küzdötte fel magát a legnagyobb tisztségre, mit a dölyfös szultánok alattvalóiknak nyujt-

hattak. E különben müveletlen férfiu, ki csak mint kaimakam sajátitotta el az irás és olvasás mesterségét, a fanatizmus tüzétől felhevülve kényura ábrándozásainak megvalósitását tüzte ki nagyvezérségének czéljául.

Ez emberi alakban lappangó szörnyeteg, ki emlékét rémtetteivel örökité meg, ki az elevenen lenyuzott foglyokat kitömette, hogy IV. Muhamed ajkaira a megelégedés mosolyát csalja: nem nézhette nyugodtan, hogy az ozman birodalomhoz közel eső császári székváros Stambulnak versenytársa legyen. Efeletti boszuságában Bécset jelölte ki a szultán uj birodalma központjának, melyben esetleg maga üthetné fel trónját.

Ez utópiának hódolva vészteljes tervének keresztülvitelére elérkezettnek vélte ama időpontot, midőn az I. Leopold és XIV. Lajos közötti versengés a vallási villongások folytán ugyis csökkent keresztény erők egyesülését megnehezitette. A gőgös barbár nem eszmélt arra, hogy mig a törökök a haditudományok terén egy század óta nem haladtak, addig a keresztény hadak jelentékeny vivmányokra tettek szert.

Midőn pedig ellenfelét leggyöngébbnek hitte: akkor a Gondviselés felvilágositá az egymással egyenetlenségben élő uralkodók elméit, kik a pápa hathatós buzgólkodása folytán villongásaikat beszüntetvén a török hatalom megdöntésére egyesültek.

B) XI. Incze pápa. A véd és daczszövetség.

A félhold uralmának megdöntésében az oroszlánrész XI. Incze pápának jutott, ki mintegy látnoki szellemmel pillantván a jövő rejtekeibe, felfedezé a biztos irányt, melyet Isten a kereszténységnek kijelölt. Ifjú korában maga is fegyverrel küzdött a török ellen; mint pápa pedig minden erejét arra szentelé, hogy az ezek által Európára hozott veszedelmet eltávolitsa.

A fogyatkozást nem türő buzgalom, melylyel a keresztény hatalmasságok egyetértését lehetővé tette; a

mindent felölelő eszély, melylyel ezek együttes működését szabályozta; a határokat nem ismerő áldozatkészség, és Istenbe helyezett lángoló hit, melylyel a századokra kiható vállalat sikerét biztositá: XI. Incze pápa nevét a kereszténység dicsőségével elválaszthatatlan kapcsolatba hozták és a müvelődés történetében halhatatlanná tették. Felette érdekesek az erre vonatkozó történelmi adatok, melyekre itt csak általában akarunk utalni.

XI. Incze erkölcsi tekintélyének segélyével Európa minden keresztény fejedelmét felszólitotta a közös ellenség legyőzésére.

E fenséges czél elérésének utjába legnagyobb akadályokat gördített XIV. Lajos, ki a német császár ellen folyton incselkedett és ennek hatalmát gyengiteni iparkodott. XI. Incze a veszély pillanatában mindent elkövetett, hogy a nevezett fejedelmek közötti versengést háttérbe szoritsa. Igy p. o. midőn a franczia királyt a keletről fenyegető veszélyre figyelmeztette s őt felszólitotta, hogy a kereszténység védelmére fegyvert ragadjon: a siker biztositása kedveért egy időben küldött breveket Mária Terézia királynőhez, Lajos dauphinhez, ennek nővéréhez Mária Anna Krisztinához, az orleansi herczeghez és Bouillon bibornokhoz. Semmi fáradságtól sem riadt vissza, hogy nagy eszméjét megvalósithassa. A birodalmi s lengyel hadak szövetkezésében az ő közvetitése távolitotta el az önérdek keltette nehézségeket; sőt az utolsó pillanatig ő volt az összetartás védszelleme, melyet a keresztény hadvezérek magánérdekei veszélyeztettek.

Európa minden fejedelmével, de különösen Leopolddal és Sobieszkivel váltott sürű levelezései, ez utóbbinak a csata zajában is minden egyes fontosabb mozzanatról hozzá intézett jelentései, a nuntiusok ébersége, kik adott utasitásainak értelmében jártak el, a hadsereg felszerelésére küldött tömérdek összegek, az általa rendelt közimák megdönthetlenül igazolják: hogy XI. Incze minden

rendelkezésére álló eszközt megragadott a török által fenyegetett keresztény Európa megmentésére.

* * *

I. Leopold hadereje ez időben nem volt számbavehető. A folytonos pártütések és politikai zavarok Magyarország legnagyobb részét a török rabiga alá juttatták; sőt Tököly is 30,000 harczosával a törökkel szövetkezve ellene küzdött. A szorongatott császár szövetségest másutt nem kereshetett, mint Lengyelországban, melyet az izlam seregek szakadatlanul háborgattak. Sobieszki, illetőleg III. János lengyel király mérlegelve a jövő esélyeket, csakhamar belátta, hogy a törökök rohamos előnyomulása nemzetére nézve is végzetteljessé válhatik. E veszélyt pedig csak a birodalmi seregekkel való együttes működés által vélte elhárithatni.

E meggyőződésében inditotta meg titkos alkudozásait a habsburgi házzal.

Az egyezség a pápa hathatós közvetitése folytán végre 1683. márcz. 31-én létrejött. Ennek értelmében a császár 60000, a lengyel király pedig 40000 harczost tartozott felszerelni azon esetre, ha a törökök akár Bécset akár Krakkót fenyegetnék.

Ezalatt Muhamed szultán Drinápolynál összegyült 250 ezer főre emelt serege felett szemlét tartott. A hirtelen támadt fergeteg a legyőzhetetlennek látszó seregében gyönyörködő hadurnak turbánját lesodorta, mit babonás népe a balsors intelmének tekintett. De a felfuvalkodott szultán ezzel nem törődvén, rengeteg táborát utnak inditá épen azon napon, midőn Leopold és Sobieszki véd és daczszövetségre léptek.

C) A lengyelek lassu előnyomulása.

Midőn a lengyel király trembovlai táborából felkerekedve az előnyomulást szervezé, Bécs közelében a

Duna balpartján már feltünedeztek a portyázó janicsárok turbánjai, és a lángba borult kahlenbergi klastrom üszkei már jelezték a nagyvezérnek közeledő előhadait.

Sok félreértésre szolgáltatott alkalmat a lengyel hadaknak ezen látszólagos késedelmezése.

Kétségtelenül megbecsülhetetlen strategiai előny a gyors mozgósitás. Tekintve azonban az akkori katonai viszonyokat, valamint a hadi szervezésre alkalmazható eszközöket, a tökéletlen közlekedési vonalakat, de különösen a szétszórt és távol fekvő pontokat, honnan a csapatokat öszpontositani kellett: a lengyelek ellen e szempontból nem lehet vádat emelni. Azonkivül nem szabad szem elől téveszteni ama körülményt sem, hogy a folytonos háborúk és belzavarok által megrendült Lengyelország csak 1676. óta élvezé a békét, mialatt belviszonyait nem rendezheté, haderejét nem fejleszthteté; hogy végre mig a porta több éven át zavartalanul folytathatta előkészületeit: addig a lengyel királynak három hónap alatt kellett szerveznie seregét.

Sobieszki épen azért joggal menthető. Ő a gyors segély szükségességét felfogta, mint ez XI. Incze pápához intézett leveléből kitünik, melyben a fájdalom bizonyos nemével tudatja: hogy még csak julius 23-án kapott tudósitást Bécs körülsánczolásáról, és azóta 150 mérföldet tett meg hadaival. Egyuttal fogadja, hogy előbb leend Bécs alatt, mint megindulásának hire Rómába eljut.

Mig a lengyel felmentő haderő közelgett, Bécs kétségbeejtő helyzetében a hősies önvédelem bámulatos példáit nyujtá.

D) Bécs a válság küszöbén.

A pápa már jóval előbb hallatta figyelmeztetését a nagyvezér titkos terveire, de Bécsben nem voltak hajlandók elhinni s megérteni a fenyegető veszély nagyságát. Sőt ott valószinünek tartották, hogy a kilátásba helyezett hadjárat egyelőre Győr és Komáromnál megakad, vagy

ellenkezőleg a törökök egyenesen felső Magyarországba s azontul fognak előnyomulni.

E balhiedelmet látszik megerősiteni a márcz. 31. kötött egyezségnek 7. pontja, hol Krakkó esetleges ostromoltatásáról van szó. Ugyanennek tulajdonitható az is, hogy a téli időszakban Bécs megerősitésére s felszerelésére alig forditottak gondot, minélfogva a döntő pillanatban kifejtett lázas tevékenység a készületlenség hiányait már nem pótolhatá.

Innen magyarázható az egyetemes rémület, mely a fejedelmi udvarokat megszállta, mihelyt a török hadjárat tulajdonképi czéljáról maguknak tudomást szereztek.

Leopold helyzete igen aggasztó volt. Ez időben már Szathmár, Murány, Győr, Komárom és Árva várain kivül alig maradt valami birtokában. Meglepetéséből fölocsúdva összegyüjté mintegy 40 ezerre menő hadseregét és ama reményben, hogy a törökökkel nyilt csatába fog bocsátkozhatni, Pozsonyig hatolt. Itt a fővezényletet lotharingi Károlyra bizta, ki mint éles eszü és óvatos hadvezér a török haderőről szerzett tudósitások alapján csakhamar belátta, hogy a tulnyomó ellennel meg nem mérkőzhetik.

Mialatt a török hadak zöme Belgrád alatt elvonult, lotharingi Károly felhasználva az alkalmat a törökök által megszállt várak valamelyikét akarta visszafoglalni.

Komáromnál ütötte fel táborát és innen 10,000 ember élén indult Esztergom alá. De a Budáról sietö török segélycsapatok visszavonulásra kényszerítvén őt, megkisérlette utközben Érsekujvárt meglepni, s ostrommal bevenni.

De a Fehérvárról roppant számban özönlő török hadak haditervének gyökeres megváltoztatására birták.

A győri és komáromi erődökben 10,000 embert helyezvén el, védelmi állást foglalt és lépésről lépésre küzködve folytatta visszavonulási utját, mely fényesen igazolá katonai s hadvezéri tehetségeit.

A petroneli ütközetben szétugrasztott harczosok Bécsbe szökvén, rémhireket terjesztettek a császári hadsereg megsemmisitéséről. Bécs lakosságát lázas rettegés fogta el. Legtöbben futásban keresték menedéköket, az ott maradottak pedig első zavarukban tehetetlenek voltak. A magas tanács összeülvén a császárnak és udvarának menekülését határozá el. A császár erre Starhemberg grófot nevezvén ki Bécs főparancsnokává, még azon este távozott födözetével együtt.

Amit Bécs polgárai ezután müveltek, halhatatlan betükkel leend megörökitve a történelemben. Egy hét lefolyása alatt kiigazittattak a sánczok és árkok, és 5000 harczos volt összegyüjtve, a vár falán 300 ágyu elhelyezve. Liebenberg polgármester a városi tanács élén lélekjelenlétet nem veszitve erélyesen és az önfeláldozásig emelkedő kitartással támogatta Starhemberg grófot védelmi müveleteiben. Mintegy varázsütésre készen volt a tüzoltóság, szervezve a betegek és sebesültek ápolására hivatottak, és felfegyverezve a harczképes polgárság.

A küszöbön álló végveszedelem forrongást idézett elő; mindenkinek arczán visszatükröződött a halálra való elszántság. Mindazonáltal a túlfeszitett erőlködés daczára alig lehetett remélni, hogy Bécs az ostromló hadakkal soká fog daczolni.

Károly herczeg ezalatt Bécs alá jutván, serege egy részét a városba küldé, a többi vitézekkel pedig a város falain kivül maradt.

A 16 ezernyi vitéz őrség, mely a hős Starhemberg vezérlete alatt 18 rohamot visszavert s 24 kirohanást megkisérlett, félig megsemmisülve, a lakosság a pusztitó betegség által megtizedelve a kétségbeesés küzdelmeiben már-már képtelenek voltak a nehéz munka folytatására.

Az inség oly nagy volt, hogy ennek enyhitésére Kolonics püspök még azon 500 ezer forintot is átengedé,

melyet Szelepcsényi érsek a Pázmány-féle papnövelde igazgatóinak gondjaira bizott.

A helyzet tarthatatlan volt.

* * *

E) Károly herczeg strategiai vivmánya. A szövetségesek diadala.

Eközben lotharingi Károly herczeg minden erejét a közlekedési vonalak biztositására forditotta, melyeken a fölmentő szövetséges hadseregnek kellett jönnie.

Mig azonban Károly a Duna balpartján a Bisamberg tövében foglalt állást; addig Tököly az egri s váradi basákkal való egyesülése folytán 30,000 emberével megszállta Pozsonyt. Károly röpülő hadával azonnal ott termett és Tökölyt onnan kiüzte. Ez utóbbit másod izben is visszaverte, midőn a Morva folyón át akart kelni.

Folytonos érintkezésben állván Bécs parancsnokával, ismerte ennek késtégbeejtő helyzetét. Ezért sürgette oly hevesen a lengyel királyt, hogy gyorsitsa lépteit, mert minden elkésett pillanat Bécs elestét eredményezhetné.

Károly herczeg fényesen oldotta meg nehéz feladatát, amennyiben a szomszéd tartományokat, a szövetségesek gyülhelyét állandóan fedte, és ezeknek szabad utat biztositott. E, strategiai szempontból megbecsülhetetlen előny, tette lehetővé a birodalmi csapatoknak zavartalan egyesülését, és hogy ezek kardvágás nélkül a Dunához juthattak, sőt ezen átkelhettek.

A 80 ezerre felszaporodott keresztény seregnek kombinált felvonulása Sobieszki terve szerint eszközöltetett, ki egyszersmind a márcz. 31-iki szerződés értelmében annak főparancsnoka volt.

A sz. István tornyáról kiröpitett rakéták jelzék, hogy az ostromlottaknak a felmentő sereg megérkezéséről tudomásuk van.

* * *

A nagy csata szept. 12-ére volt kitüzve. Sobieszki mindenelőtt a Mindenhatónak segélyét akarta kiesdeni. D'Aviano Márk atya a tatárok által feldult klastrom kápolnájában, mely csodás módon épen maradt, bemutatá az Úrnak vérnélküli áldozatát, a lengyel király pedig mély áhitattal segédkezett neki.

Sobieszki ezután megtekintette a csatarendet, és megtevén végső intézkedéseit bátoritá a harczszomjas vitézeket. A bal szárnyat Károly herczeg, a jobb szárnyat Sobieszki vezénylé, mig a közép pontot a bajor és szász választó fejedelmek foglalták el.

A balszárnyon dörgő ágyúk jelzék a csata kezdetét. A török felett nem csekély sikernek kivivása után harczba vonattak a választó fejedelmek is; mig végre az adott jelre az egész harczi vonalon megindult a támadás. Az ostromlottak végső erejüket megfeszitve sikerrel támogatták a szövetséges hadakat.

E rémületes harczban négyszáz ágyúnak kábitó dörgése reszketteté meg a levegőt; a lőporokozta füstfellegek ellepték az egész völgyet ugy, hogy csak a sz. István templom tornya volt látható.

Ez öldöklő tusában délután négy óra körül dőlt el a koczka, midőn a nagyvezér a külvárosi táborig kényszerült hátrálni.

Kara Musztafa a végső eszközhez folyamodott, kibontá a próféta zászlaját. A törökök ennek láttára mint bőszült tigrisek küzdöttek; de a fanatizmusnak e vadsága csak a kialvó mécs utolsó lobbanása volt. A török hadsereg innen is csakhamar kiveretvén, rendetlen futásban kereste üdvét.

A prófétának kibontott zászlaja alatt viaskodókat cserben hagyta a segélyül hivott Allah! A föld leghatalmasabb királyának kardja, melyről Kara Musztafa junius 7-iki hadüzenetében azt mondá, hogy az Isten akaratja szerint árnyékot vet a világra: e kard ketté törve aláhullott.

A kereszténység által hirdetett, irgalmat és minden-

hatóságot birtokoló, az erkölcsi világrendet szabályozó egy, igaz Isten megakasztá az üres fantom imádóinak utját; a Gondviselésről szóló tan varázsa előtt pusztulnia kellett a vak sorsba vetett balga hitnek.

Az előbbinek okszerüsége meggyőzve az értelmet, nemesítve a szív vágyait, a keresztény hadakba lelkesedést öntött a magasztos eszmék iránt, csodás bátorságot és kitartó önbizalmat az élet legsötétebb pillanataiban is.

Ellenben Allah-nak rajongó követői az érzéki ösztönök szolgálatában az eszmék világába nem emelkedhettek, sőt babonás ábrándokba mélyedve a halálmegvetés és mindent letipró szilajságuk által sem voltak képesek megsemmisiteni a kereszténység életerejét.

A Bécs falai alatt lefolyt vérengző csaták, a 62 napig tartó ostrom alatt váltakozó csodás jelenetek, a felszabaditást eredményező hadimüveletek az isteni Gondviselésre utalnak, melynek czéljait a korlátolt emberi elme fel nem ismeri, a halandók dölyfe s képzelt hatalma meg nem változtatja.

Ez igazság vörös fonal gyanánt vonul át az emberiség történetén; ezt igazolá a török birodalom sorsa, mely a Bécs falai alatt nyert haláldöfés folytán észrevehetőleg pusztulásnak indul.

* * *

Bécs és ezzel a keresztény müveltség meg volt mentve.

E csatában 700 keresztény és 8000 ezer török lelte halálát. A nagyvezér az egész ostrom alatt 60,000 embert veszitett.

Az egész török tábor 15 ezer sátorral és 300 ágyuval a szövetségeseknek zsákmányul esett.

Sobieszki másnap csak a nagyvezér sátorát foglalta le maga számára, s enyelegve nevezte magát a nagyvezér örökösének. Egyuttal megtekintvén a város falain tört réseket, valamint a törökök által ásott futó árkokat, elismeréssel jutalmazta a bécsieknek csodás önvédelmét és kitartását.

Bécsben leirhatatlan volt az öröm. Sobieszki a csodálat és rajongó tisztelet tárgya volt. Boldog volt, ki ruhája szélét megcsókolhatá. E tüntető fogadtatás után azonnal a templomba vonult, hol ünnepélyes hálaimát mondott a Mindenhatónak, ki csodás uton segité diadalra juttatni a keresztet a fél hold felett.

II.

ESZTERGOM VISSZAFOGLALÁSA.

A vad futásnak eredő törökök a beköszöntött éjnek homályában elszélyedtek.

A nagyvezér az elpusztulás rettentő gondolatától gyötörtetve, elérhetetlen aspirátióiról lemondva, omladozó romok között vérben fetrengő alattvalóinak halálfohászaitól üldöztetve, kereste a szabadulás ösvényét.

A szent zászlóval és tönkre ment óriás seregének maradványaival csak Győrnél állapodott meg.

A rettenetes csapás súlya alatt megtörve, reszkető kézzel irta meg a világuralomról álmodozó szultánnak jelentését, melyben a vereség okát magáról elháritván, ezért Tökölyt, a basákat és tiszteket teszi felelősökké. Kara Musztafának bünbakra volt szüksége, s ezt meglelé Ibrahim budai vezérben, kit azonnal megöletett. Ezután Budára indult; Apafyt pedig, ki Győr ostromzárolásával volt megbízva, elbocsátá. Ez utóbbi éhség és járványok által felényire apasztott dandáraival Lippa felé vonult.

A nagyvezérnek a súlyos veszteségek daczára is kedvezett a szerencse, mert a győzedelmes szövetséges hadak által azonnal nem vétetvén üldözőbe, időt nyert.

A megvert hadsereg gyáva. Méltán fel lehetett tenni, hogy a menekülő törökök ellenállást nem fognak kifejthetni. Kara Musztafa nem volt katonai láng-

ész, sőt ellenkezőleg tanulatlan elődjének, Köprili Muhamednek éles belátásával sem dicsekedett. Vállalkozó szellemének csak a nyers hatalom tudata, és telhetetlensége nyujtott tápot. Gőgös, kapzsi, részeges kéjenc természete nem engedett következtetni katonai szervező tehetségre, mely a hadvezért felbomlott seregeinek tömöritésére képesíti. Ha a győztesek a háború folytatására gondolva a kivivott előnyöket azonnal kizsákmányolták, illetőleg a megvert ellennek azonnal nyomában jártak volna: könnyü szerrel kiverhették volna az összes erődökből, és megkiméltek volna hazánkat is a későbbi harczoktól.

XI. Incze pápa Bécs felszabaditása után erélylyel hirdette a törökök haladéktalan üldözésének szükségességét.

Leginkább Sobieszki volt az, mint alább látni fogjuk, ki a megvert török teljes megsemmisitésére kedvező alkalmat meg akarta ragadni; de előre nem látott eshetőségek meghiusitották nagyratörő tervét!

Vagy azt akará a Gondviselés, hogy az Európát századokon keresztül gyötrő szultánok nem egy csapással menjenek tönkre, hanem méltó büntetésüket nyerve hosszú haldoklással szemléljék hatalmuk lassu sülyedését, a félhold fényének elhomályosulását?

A) A háború folytatása.

Bécs felszabaditásával megszünt a veszély, mely a keresztény hatalmasságokat a közös ellenség legyőzésére s összetartásra ösztönözte, s ezzel együtt hatályát veszité a közérdek.

A török hadak megfutamodása után a politikai magánérdekek léptek előtérbe. A háború folytatásának eszméjét csak a közvetlenül érdekeltek ápolták.

Ez eszme iránt legmelegebb érdeklődést tanusitott XI. Incze pápán kivül Sobieszki, kinek forró óhaja volt Budáig előnyomulni, hogy a törökre halálcsapást mérjen.

Ez által pedig nemcsak személyes bátorságát, hanem államférfiúi tapintatát is árulta el. A tudományban jártas és tapasztalatdús fejedelem a jövendő korba pillantván nem téveszté szem elől a nemzete egén tornyosuló fellegeket.

Sobieszki Lengyelország fenállását egy századra biztositá az által, hogy politikájával a keresztény hatalmak szövetségét elősegitette, s az islammal a küzdelmet felvette. Kizárólagosan ennek tulajdonitandó az, hogy a szomszédos államok a belzavarok által megbénitott Lengyelország elleni tervüket nem a XVII-ik hanem csak a a XVIII-ik században hajthatták végre.

Sobieszki csak részben teljesithette ebbeli szándokát. Barberini bibornokhoz a pozsonyi táborból szept. 22-éről keltezett levelében ugyanis mondja: „Különben szándékunk volt Budáig menni és a törököknek ezen legfőbb magyar erődjét mielőbb hatalmunkba ejteni ... A bécsi tanácsban azonban már eltávozásunk után Érsekujvárnak bevételét határozták el ... mibe beleegyezésünket adtuk."

Károly herczeg volt az egyetlen, ki őt támogatva a a hadi müveletek folytatását sürgette, nehogy a felette kedvező őszi időszak eredménytelen maradjon. A szövetséges fejedelmek nagyobbrészt visszatértek hazájukba. Leopold titkos tanácsadói pedig beérve az eddigi sikerrel, Sobieszki czéljait meghiusitani törekedtek. Csak is Károly herczeg komoly beavatkozása tette lehetővé a további előnyomulást.

A lengyel király és Károly herczeg tehát nehány nappal a nagy győzelem után seregeikkel utra kelve a Duna balpartján hatottak Magyarországba, hogy az elrettent törököktől még nehány várat visszafoglaljanak.

Pozsonyhoz érve 4 napig kellett várakozniok, mig a hid elkészült. Szept. 26-án átkelve a Dunán Komáromig haladtak, hol okt. 3-án s a következő napokban ismét a Duna baloldalára mentek át.

Egy futó pillantás a térképre megérteti velünk a hátrányt, mely a szövetséges hadsereg lassuságából eredt,

amennyiben a Bécstől 20 mértföldnyire fekvő Komáromot csak 21 nap alatt érte el.

A két izben nehézkesen eszközölt hidverés, valamint a hadvezérek szeszélyei folytán szenvedett időveszteség érzékenyen hatott a lengyel királyra; de még inkább elkeseritette s türelmetlenné tette őt azok bensőbb egyetértésének hiánya. Vitás kérdés támadt ugyanis, vajjon Érsekujvár vagy Esztergom ellen intézzenek előbb támadást?

A hadi esélyeket megfigyelő s a döntő pillanatban mindig a legbiztosabb irányt felismerő lengyel király hevesen követelte Esztergom ostromoltatását, miután Érsekujvár az esőzések folytán támadt iszap miatt nehezen volt megközelithető, mely különben visszatértükben utjukba esett volna.

E terv nyert elsőséget, kivált miután arról értesültek, hogy Párkányban csak nehány száz janicsár hagyatott hátra helyőrségül.

B) A lengyel előhad veresége. Sobieszki veszélyben forog.

Esztergom és ennek vidéke leggyászosabb korszakát élte. A szomszédos községek részben kipusztultak, részben a töröknek adófizetői voltak.

A török uralom megszentségtelenitette templomainkat, megizleltette őseinkkel a rabszolgaság keserűségét. Az érseki székhely kipusztult, a kereszt helyén diszelgett a félhold. Nyomor ütötte fel itt állandó tanyáját.

A török önkény és kapzsiság által kifosztott Esztergom lakosaiból mindazáltal ki nem halt a jövőben való reménykedés és bizalom.

Ezt igazolja XI. Incze pápának levele Szelepcsényi György esztergomi érsekhez, melyben igy szól: „midőn pedig el nem fojthatjuk a szomorú állapotok keltette fájdalmunkat, nem palástolhatjuk a rettenhetetlen bátorság

feletti örömünket sem, melylyel a hivők a borzasztó üldözést elviselik."

Az isteni Gondviselés őrködött felettünk is. Ezen szomorú viszonyok között fölmerülő 1683. évi okt. havi események mintegy varázsütéssel lerázták a rabigát, melyet a félhold uralma Esztergomra nehezitett.

Amint Párkánynál az első ágyú eldördült, ütött a szabadulás órája s az eltitkolt aggályok martaléka, az esztergomi lakosok keble hevülni kezdett.

Azonban e szabadulásnak véres előjátéka volt. Hazafias kegyeletünk kénytet bennünket arra, hogy arról megemlékezzünk.

* * *

A lengyel király a hadsereg zömének előhadát képező lovassága élén haladt. Ennek a közös megállapodás szerint Párkány közelében be kellett volna várnia a gyalogság csatlakozását.

Sobieszki ennek daczára okt. 7-ét, a pihenésre szánt időt arra akarta használni, hogy önerejére támaszkodva megkisérelje az ellenséget nyugtalanitani.

Károly herczeg erről értesülvén azonnal Dünewald tábornokot küldé a királyhoz, hogy ez utóbbit a közösen megállapitott hadi terv tiszteletben tartására felszólitsa, s egyuttal figyelmeztesse a fenyegető veszélyre, melybe őt a Léváról előnyomuló Tököly sodorhatná, ha a hadseregtől különválva bocsátkoznék hadiműveletekbe.

De a király egyrészt téves tudositások alapján kevésre becsülvén a párkányi helyőrség erejét, másrészt pedig nem akarván a töröknek szervezkedésre időt engedni: e szándékától el nem állott. Fájdalom, ezen önkényes eljárásaért keményen bünhődött.

* * *

A lengyel előhad tehát okt. 7-én Párkány közelébe jutott. A király erős kémlő csapatot küldött ki oly meghagyással, hogy az ellenség jelentékenyebb ellenállásának

esetében harczba ne bocsátkozzék, hanem várja be további utasitásait.

A győzelemittas lengyelek veszélyt nem sejtve bátran nyomultak előre az ellenség harczvonalaig, mely a Dunával párhuzamosan haladó földemelkedés aljában a terepviszonyok miatt észrevétlen maradhatott. A lengyelek tőrbe estek.

Az Esztergom és Párkányban összpontositott törökök száma körülbelül 20, mások szerint még több ezerre rugott. Ez volt a Bécsnél szétugrasztott törökök szinejava, kiket Karamechmet hét basa segélyével vezényelt.

A nádasokból előbukkanó törökök oly erővel rohantak a lengyelekre, hogy ezek többé vissza nem vonulhattak.

Sobieszki értesülvén kémlő csapatának végzetteljes meglepetéséről, rögtön fölszólitá Károly herczeget, hogy gyorsan kövesse őt. Ő maga pedig csapataival sietett a veszély szinhelyére, hol ezeket csatarendben felállitá.

A vojvodát a jobb, Potockit a bal szárnyra, Zamoyskit pedig a középpontra rendelvén, Dünewald tábornokkal megfigyelte az ellenség mozdulatait.

A jobb szárnyon heves csata fejlődött, mely a törökök két támadását visszaverte, de a harmadik támadás után hátrálni kezdett. Sobieszki huszárjaival rögtön segélyükre jött, de e pillanatban a középpont és balszárny futásnak eredt. A törökök rögtön üldözőbe vették a lengyeleket és Sobieszki dörgő szava meg nem állithatá őket. Amily vakmerők a támadásban, ép oly letartózhatlanok voltak a futásban.

A késedelmező császári hadsereg és a hátralékos lengyelek táborában elterjedt a rémhir, hogy a király elesett.

A történelem nyomán tudjuk, hogy a király valóban maga is veszélyben forgott. Az erre vonatkozó részletek Diakovszki naplójában vannak megörökitve, ki egy ismeretlen lovag önfeláldozásának tulajdonitja a király megmentését. A lovag ugyanis a király mögé állván a tá-

madó törököt ép ama pillanatban lőtte le, midőn ez lándzsáját a király ellen emelé. Nyomában rögtön termett két más török, kikkel az ismeretlen lovag harczba elegyedett. A királynak sikerült ezalatt elmenekülnie. Lova a csatatéren maradt.

Másnap nyomozták az ismeretlen hőst, kiről azonban semmi bizonyosat sem lehetett felderiteni. Kétségtelen, hogy a királyért elvérzett. Emléke méltó arra, hogy ez izgalmas korszak történetében meg legyen örökitve.

A beállott éj elnémitá a ropogó fegyvereket, véget vetett a vérengzésnek és lecsendesité a száguldó paripákon iramló spahik dühét. 1200 lengyel hullája boritá a csatatért.

Sobieszki táborába vonulva tépelődött a lefolyt nap lesujtó eseményei felett, melyekben kutató esze csakhamar felfedezé az óvatosságot és körültekintést sürgető Gondviselés intelmeit. E vereség a lengyelekre oly leverőleg hatott, hogy sokan követelték a királytól a hazatérést. Károly herczeg azonban nyomós érvekkel indokolván a harcz folytatásának szükségességét. Sobieszki elhatározá, hogy a szenvedett kudarczot jóvá akarja tenni, nehogy dicsőséges hadjárata ily szégyenteljes véget érjen.

Bár harczi kedvében és izgatottságában szerette volna rögtön ujult erővel megtámadni a törököt, mégis hajolt Károly herczeg tanácsára, mely szerint csak egy napi pihenés és szervezkedés után fogják az ellent nyilt csatára kényszeriteni; annál is inkább, mert a csapatok összpontositása s teljes felvonulása az utban levő tartalékosok és ujabb harczosok megérkezteig nem vala eszközölhető.

Mig a keresztény táborban a hadi tanács folyt, Párkányban élénk sürgés-forgás jelezte a nagy előkészületeket, melyeket az éj leple alatt észrevétlenül lehetett megtenni és melyekhez a letünt nap sikerei folytán felfuvalkodott basák vérmes reményeket kötöttek.

Karamechmet rögtön tett jelentést a nagyvezérnek a fényes diadalról, és támogatásáért esdve Allahra fo-

gadta, hogy a keresztény sereg maradványait a Duna habjaiba fogja temetni.

Ha fellebbenthette volna a jövő titkok fátyolát; ha sejthette volna Isten végzéseit: óvakodott volna e jóslattól és határokat szabott volna hiú elbizakodottságának, mely a hadvezérre nézve veszélyesebb, mint az ellenségnek öldöklő fegyvere.

C) A párkányi csata.

A boszút lihegő nagyvezért Karamechmet levele ujra felvillanyozá. Az emberi természetben rejlik annak oka, hogy oly nehezen tudunk lemondani arról, mihez ellenállhatatlan vágyódással vonzódunk. A saját sorsa felett kétségbeesett nagyvezér egén ujra feltünt a csalfa remény csillaga, mely eloszlatá a bú s kétkedés homályát. Hisz a bécsi vereség miatt felbőszült szultán már hallatá viszszavonhatlan parancsát: „ha még egy várat feladsz, megöletlek.“

Kegyenczének a párkányi vezérnek biztató szavai megnyugtaták őt. Erősen hitte, hogy a tekintélyén és dicsőségén ejtett csorbát Esztergom alatt fogja kiköszörülni és ezáltal a szultán kegyét ismét megnyerve, állását megerősiteni.

E balhiedelmében adta ki parancsát, és a budai várból csakhamar kivonultak a nélkülözhető csapatok utolsó emberig, kik gyorsitott léptekkel siettek Esztergomba.

Ezalatt a keresztény táborban sem voltak tétlenek, hová a császári gyalogság és tűzérség, valamint a lengyel hadosztályok is megérkeztek.

A haditerv meg volt állapitva, s ennek értelmében foglaltak állást a csapatok, hogy virradó hajnalban megkezdhessék a véres csatát, melynek szívfagyasztó jelenetei borzalommal töltik el az utókort.

* * *

A keresztény hadsereg okt. 9-én szombati nap hajnalán a király személyes vezénylete alatt megindult. A király összes haderejét öt részre osztá, ugy hogy a németek és lengyelek mindenütt össze voltak elegyedve. A lovasság, gyalogság és tűzérség is mindenüvé egyenletes arányban osztatott be. Az 50,000 főre emelkedő hadak csatarendje minden egyes részletében feltüntette a főparancsnok és vezérek katonai képzettségét, valamint a katonák fegyelmezettségét. A török táborral párhuzamosan haladó magaslatok elfoglalása után csakhamar feltünt az ellenség.

Sobieszki azonnal megérté a török szándokát, ki a Károly herczeg által vezetett balszárnynyal szemben legsürübben csoportosult. Azért a lengyel ütegeket a balszárnyhoz a zászlóaljak és lovasdandárok közé rendelé.

A törökök valóban hatalmas rohamot intéztek Károly hadosztálya ellen, mely azonban mozdulatlanul megállva sortüzelésével a rohanók sorait megritkitá.

Karamechmet megpillantván legjobbjainak kudarczát, tajtékzó paripáján a veszély szinhelyére vágtatva személyesen vezette a második, még erőteljesebb támadást. Vért szomjazó csapatainak élére állva, a vakmerőségig emelkedő hősiességgel rontott a balszárnyra. Az öldöklő mészárlásban Karamechmet három kardvágást kapott, és csak nagy nehezen sikerült neki a gyilkolók tömkelegéből kibontakoznia.

Musztafa szilisztriai basa lovát golyó terité le, s ő a dragonyosok által körülvétetett. A basa 40 szolgája, kik urukat testükkel födték, a támadók által leszurattak; mig végre a magára hagyatott basa karja ellankadt és ő foglyul esett. Hasonló sorsban részesült a karamani basa is.

E veszteségek a küzdő törökök haragját a legmagasabb fokra csigázták. E rettenes dulakodásban felhangzott a harcziriadó az egész vonalon, és nehány pillanat mulva a két hatalmas sereg élet-halál tusára kelt.

A csata folyama alatt az Esztergom és Buda közötti uton gyakori porfellegek emelkedtek a száguldó hirnökök

nyomában, kik a győzedelmi hírt leső nagyvezérnek a bekövetkezendő válság részleteiről hoztak tudósításokat.

Sobieszki a jobb szárny élén várta a kedvező alkalmat, hogy a harczi tüzbe keveredett törökök és a hid közé juthasson, majd ezek visszavonulási utját elzárja. De a szemes basa észrevette a király oldalmozdulatát, és seregeit tömör csoportokban Párkány falai közelébe hátráltatta, hogy az esztergomi erődből szórt ágyúgolyók lőtávolába juthasson. A király rögtön kiigazitá csatarendjét, és az általa szervezett roham ketté szelé a török haderőt. Az egyik rész a Garamba szorittatván ott lelé vesztét. A nádasokba bujtak pedig felkonczoltattak. A másik része a hid felé menekült, hol a megrémültek annyira összeszorultak, hogy a mögöttük sorfalat képező gyalogosok tüzelése közöttük óriási pusztitásokat okozhatott.

Végre lőtávolba hozattak az ütegek, melyek kábitó döbörgéssel okádták a halált a szük téren kavargók tömkelegébe, s a hidon menekülőkre.

A csata el volt döntve!

A megsebesült Karamechmet mintegy 700 emberével még szerencsésen átjutott a hidon, mely az utána rohanók roppant terhe alatt leszakadt. A menekülők nagy része a vizbe zuhant. A többiek az önfentartás ösztöne által indittatva önkényt rohantak a hullámok közé; vagy az utánok rohanó sürü csoportok által letiportattak. Mások csolnakokon iparkodtak a tulsó partra jutni; de az üldözők romboló hatalma nekik erre időt nem engedett. Akik a parton el nem hullottak, a habok között lelték sirjukat. Az elesettek számát három basa növelé.

A párkányi erődben levők látván társaik pusztulását, kitüzték a fehér zászlókat. De ez meg nem menté őket, mert a berohanó lengyelek által lemészároltattak. Ezek a törökök meghódolásának e jelvényeit hihetőleg észre nem vették.

A csatazaj lecsendesült. A parton felhalmazott hullák iszonyú látványt nyujtottak. A Duna felszinén lebegő turbánok és fegyvertöredékek között fel-felbukkan-

tak a hullámokkal küzködők tar koponyái, kik részint erejüket veszitve, részint a diadalmas ellentől nyert kegyelemdöfés folytán alámerültek. A megöltek vére fél mértföldnyire festé pirosra a Duna vizét.

Mig a halál a csatatéren vonaglók ajkaira nyomta fagyasztó csókját, a beköszöntő éj sötét leplével elboritá a szenvedélyek okozta pusztitások szinhelyét.

Szobieszki élénk szinekkel festi e fényes diadalt Barberini bibornokhoz intézett levelében, melynek teljes szövegét alább közöljük.

E véres dráma befejező részének élő szemtanuja volt Tököly, ki Léváról jövén a párkányi határt elzáró magaslatokról hallgatta az ágyuzást. Vajjon mily érzelmek támadhattak szivében e rettenetes kép láttára, mely eszébe juttatá, hogy századokon át igy pusztitja faját e barbár hatalom, mellyel önérdeke által vezéreltetve szövetségre lépett

Hihetőleg az e feletti elmélkedés befolyása alatt tette függővé jövő magatartását a párkányi csata kimenetelétől.

Tököly a csata folyama alatt kétszer küldött követeket Sobieszkihez ama biztositással, hogy a szövetséges hadakat meg nem támadja. Ki tagadná, hogy Tököly semlegessége a szövetségesek diadalának jelentékeny tényezője volt? Sobieszki ezt neki érdemül betudván a párkányi táborban okt. 15-én jelentkező követeit készséggel fogadta, sőt igéretet tett nekik, hogy Tökölyért a császárnál közvetiteni fog. Tököly azonban el nem fogadható feltételeket tüzvén ki nem követé a magyar nemesek nagy részének példáját, kik a párkányi csata után meghódoltak.

Sobieszki már Bécs felszabaditása után vette észre, hogy Leopold környezetében élénk ellenszenv uralkodik személye iránt. Ez ellenszenvet fokozta sőt gyanut is ébresztett az érdeklődés, melylyel az alkotmányos érzületü király az elégületlen magyarok iránt viseltetett. Erre vo-

natkozó tapasztalatai mélyen sértették önérzetét és becsvágyát, mint ez nejéhez intézett leveleiből kitünik.

E körülménynek tulajdonitandók az élesebb alakot öltött véleményeltérések is, melyek nevezetesen a párkányi csata után a lengyel király és Károly herczeg között felmerültek.

A lengyel király lángoló lelkesedése láthatólag csökkent. Mig a párkányi csatáig a legterhesebb hadi feladat teljesitésére saját hadait alkalmazá, hogy a dicsőség babérjait magának biztositsa; addig Esztergom ostroma alatt engedékenysége folytán a császári hadaknak jutott a főszerep.

D) Esztergom visszafoglalása.

A nagyfontosságu párkányi győzelem után elhatároztatott a hadi müveletek folytatása, illetőleg az esztergomi várnak ostromoltatása. Károly herczeg erre vonatkozó hadi tervét kifejté a király előtt, ki azt komoly megfontolás után el is fogadta, de hazájukba visszavágyó csapatait nem akarta többé tűzbe vinni.

A Komáromból leusztatott hajóhid még csak október 19-én készülhetett el. A szövetséges hadak még az napon kezdték meg az átkelést a körtvélyes szigetre. Az ágyúütegeknek a Duna jobb partján való felállitása után okt. 24-én megkezdődött az ostrom.

A szorongatott törökök végső emlékezetes tette volt a külváros és a szenttamási várnak felgyujtása. Ez után az élelmi szerekkel bőven ellátott és negyven ágyuval megerősitett esztergomi várba vonultak.

A heves ostrom, de főleg ama hir, hogy Kara Musztafa Budából kivonult: lohasztotta a törökök harczi kedvét. A teljes erélylyel folytatott ágyuzás következtében az erőd falain mély rések támadtak, mi csakhamar maga után vonta a helyőrségnek meghódolását.

A törökök október 26-án éjjel követet küldtek a keresztény táborba, ki a helyőrség szabad elvonulásának feltéte mellett előterjeszté békeajánlatát.

A körülbelül 3000 főből álló és jól felszerelt török helyőrség nagyszámu ágyuinak birtokában és a különösen nehezen megközelithető várban még konok ellenállásra volt képesitve. Méltán fel lehetett tenni, hogy az ostrom folytatása még hosszú időt és jelentékeny áldozatokat venne igénybe.

Az előhaladott őszi idő s a jelzett indokok higgadt méltánylása a török által kikötött feltétel elfogadására birta a szövetséges hadvezéreket, kik ebben is a Gondviselés intelmét vélték felfedezhetni.

A törököknek ezen meghódolásából érdekes tanuságokat vonhatunk le.

A népek ős története többnyire a mythos vagy mondák homályában vész el. Igaz ugyan, hogy ezek történeti jelentőséggel nem birnak, de bennük mégis többékevésbbé visszatükröződnek az illető népek jellegező sajátságai.

Romulust a római monda szerint farkas nevelte. És ki vonná kétségbe a római népnek vérengzésre való hajlamát? A törökök ős mondája szerint ezeknek törzsatyját is farkas szoptatá, ki magába szíva e ragadozó állat tejét, szilaj természetét saját népfajára is átszármaztatta. Farkas diszelgett utóbb a török harczi jelvényeken élő hirdetője gyanánt az ez által érzékeltetőleg feltüntetett véralkatnak.

A török fajnak farkas természete áthatotta ennek érzelmi világát, volt a főrugó annak romboló erejében is. Ezt tanitja a törökökkel vivott szakadatlan harczok története.

A fanatizmusnak tüzétől felhevült, a népjogot lábbal tipró szultánokat erősen jellegezi a kegyetlenség, az arczátlanság határaival ölelkező kiméletlenség a legyőzött fejedelmek iránt, a határtalan kapzsiság és hóditási vágy. Sehol semmi nyoma annak, hogy a török a fegyverszünetek megkötésében a területgyarapitás elvét feladta volna. Telhetetlenségében ujabb és ujabb zsákmány után nyujtotta ki farkaskörmeit. A török e tekintetben mindig azo-

nos politikát követett, melyet leghivebben jellemeznek Ibrahim nagyvezérnek Laszki Jeromos magyar követhez intézett szavai: „Törvényünk azt parancsolja, hogy azon hely, hol urunk fejét lehajtá, vagy a hová lova lába lelépett, örökre az ő birodalmához tartozzék.“ I. Ferdinand az 1533-iki fegyverszünet értelmében kénytelen volt a török által elfoglalt tartományokról lemondani. I. Leopold a vasvári békét csak ugyanazon feltétel alatt köthette meg. Hasonló történeti emlékek hosszú lánczolata nehezedik az utókor emlékező tehetségére.

Esztergom falai alatt beállott a forduló pont! A törökökkel annak visszafoglalása óta kötött fegyverszünetek és békeszerződések arról tesznek tanuságot, hogy a zsákmányra leső farkas körmeit visszahuzta.

Az esztergomi helyőrség tehát okt. 27-én megadta magát, a koránnak fentebb jelzett parancsával nem törődve, lemondott a birtokról, hová urának lova lelépett. A meghódolt háromezer török mindent hátrahagyva erős fedezet alatt vezettetett a Dunához. A törökök egyik része hajókon, másik része pedig a folyam mentében indult Buda felé.

A nagyvezér attól félvén, hogy a király őt Budánál megtámadja, haladéktalanul Belgrádba hátrált. Az esztergomi válság őrjöngő lázba hozta őt. Boszuságában az esztergomi basát megölette, de ezen vérengző tette sem menthette meg őt a nyomában haladó nemezistől. A szultán Drinápolyból küldé elébe a halálos itéletet, mely rajta deczember 25-én végre is hajtatott.

Sobieszki Károly herczeg kiséretében a törökök elvonulása után október 28-án Simon és Júdás napján tartotta ünnepélyes bevonulását a várba. Első teendője volt hálát mondani a Mindenhatónak, kinek kegye a fényes győzelmet létesité. A Bakács-kápolna, melyet a törökök mecsetté alakitottak át, ujra felszenteltetett, és csakhamar felhangzott a lélekemelő „Te deum,“ mely fennen hirdeté, hogy a győzedelemhez szokott szultán hatalmának

kábitó magaslatáról ledöntetett és a félhold fénye homályosulni kezdett!

A lengyel király igy koronázta meg dicsőségteljes hadiutját, azután pedig a háború viszontagságaiban kifáradt győzedelmes seregét a Kárpátokon át hazájába visszavezeté.

* * *

A Gondviselés a kétségbeesés sötét korszakában a szenvedő emberiségnek segélyére jön azáltal, hogy emelkedett szellemű, bátor lelkületű férfiakat támaszt. Igy emelkednek ki ez izgalmakkal telt korszakban XI. Incze, Sobieszki s Károly herczeg alakjai, kiknek gondviselésszerü szereplése korszakot alkotó eseményekkel gazdagitja az emberiség történelmét. E férfiak alakjait nem lehet koruk eseményeitől elválasztani, vagy emléküket koruk történetéből kiszakitani, melyre átalakitó hatást gyakoroltak.

De mellőzzük e kitéréseket, és vegyük fel elmélkedésünk fonalát.

Esztergom visszafoglalása a szövetséges hadak által megakasztá a törökök hóditását, kik az időtől fogva folytonos vereségek mellett engedték át a másfél századon át bitorolt földrészeket, mig végre hazánk területéről végleg kipusztultak.

A németek gyakorta kihivó önérzettel hangoztatják a nekünk ez időben nyujtott segélyt, melynek a török járom alól való felszabadulásunkat köszönhetjük.

Kétségtelenül hálával tartozunk ezért. Mindazáltal nem vonakodhatunk elfojtani meggyőződésünket, hogy a kereszténység megvédésében vérzett magyar nemzet e segélyre viszontszolgálat fejében méltán tarthatott igényt.

Hisz a lovagias Magyarország nem engedé magát elvakittatni a fondorkodó töröknek oly gyakran megki-

sérlett csábitásai által, hanem a keresztény müveltség előharczosának tekintvén önmagát magasztosabb eszmék szolgálatába állván saját testével fedezé a nyugoti államokat. Ez önfeláldozás méltán feljogosithatá nemzetünket a reményre, hogy mások a válság pillanatában meg nem tagadják tőlünk a megérdemlett segélyt.

A Gondviselés őrködött felettünk; hazánk iszonyú drámája véget ért.

A Stambulban székelő szultánoknak azóta köztünk csak multja van.

A töröknek európai birodalma a testéből kihasitott országok függetlenitése folytán meg van csonkitva, a lehető legszükebb határok közé szoritva.

Az egykor hatalmas padisah ijedezve lesi a pillanatot, midőn a török monda szerint Konstantinápoly befalazott kapuján át ünnepélyesen bevonul egy nyugati császár, ki őt Bosporuson át Ázsiába, eredeti fészkébe visszaszoritja.

És valóban ez leend az 1683-iki események végső eredménye.

E) Felszabadulásunk kétszázados évfordulójának megünneplése.

Október 28-án lesz kétszáz éve annak, hogy az előző fejezetekben megbeszélt, világtörténelmi jelentőséggel biró események véget értek; hogy városunk a nyomasztó török uralom alól felszabadult.

A nemzeti és vallásos kegyelet követelménye, hogy e dicső nap kétszázados évfordulója városunkban méltóan megünnepeltessék.

Simor János bibornok, herczegprimás Ő Eminentiája esztergomi érsekségének hervadhatlan babérjait ismét szaporitá egygyel, midőn e tekintetben a kezdeményezés dicsőségét magához ragadva a hazafiasság és mély vallásosság eré-

nyeit visszatükröző körlevelét kibocsátá, melyet az utókor számára megörökiteni óhajván ezennel teljes szövegében közlünk:

„Bécs városának a török ostrom alól való fölszabaditása és a nagy vereség, mely ott a törököket 1683. évi szept. 12-én érte, kezdete vala I. Lipót császár és király győzelmeinek, mely annál örvendetesebb, mennél inkább váratlan volt az, hogy megértsük, miszerint Isten leginkább azon időben jó segélyül, amikor emberi támogatás hiányzani látszik.

A Bécsnél kivívott győzelemről joggal irta XI. Incze pápának november 6-án a szemtanu, Miksa Emmanuel bajor választófejedelem: „Emlékezetes és soha feledésnek nem adandó győzelem volt az, melyet a háromszorta legjobb, legnagyobb Isten szeptember tizenkettedikén Bécs mellett a kereszténységnek adott, a legrettenetesebb török ellenséggel szemben. Ha tekintetbe vétetik akár a végbukásától rettegő ostromlott város iszonyu s nyomoruságos állapota, akár a hadseregek aránytalan száma, akár a barbárok legjobban felfegyverkezett erőditvényei, akár a völgyek és hegyek, melyeken a keresztény hadnak viz- és élelem hiányában át kellett menni, mindenünnen oly nagy nehézségek merültek föl, hogy senki sem itélhetett másképen, minthogy Bécs fölszabaditása a keresztény vér nagymennyiségü föláldozásával lesz kivivható. Az isteni jóság azonban titkos erővel annyira megrázkódtatá a barbárok szellemét, hogy be sem várva tettleges összetüzést, hadi szereik hátrahagyásával, mintegy látványára a keresztény hadseregnek, rémületes futásban keresik vala életük megmentését. Amiért egyedül Istennek tulajdonitandó főképen minden tisztesség dicséret és dicsőség."

Ezen győzelem első gyümölcse vala, hogy Esztergom vára és városa a törökök kezéből kiragadtatott.

I. Lipót császár és király és a szövetséges fejedelmek, és pedig Sobieski III. János lengyel király, továbbá a föndicsért választófejedelem, elhatározták, hogy

üldözni kell a futásban menedéket kereső törököket, kik közől állitólag 70,000 esett el Bécs mellett, és hogy majdnem megszakítás nélkül kell folytatni a háborut, melyet ők a fegyverszünet letelte előtt esküszegéssel inditottak meg; az emlitett fejedelmek és a császári s királyi hadak fővezére, lotharingi Károly abban egyeztek meg, hogy nem Érsekujvár, mint nem kevesen akarták, hanem Esztergom vivassék ki és szereztessék vissza a töröktől.

Megérkezvén a császár-királyi, a lengyel és bajor katonaság a Komárom és Esztergom közti területre, a lengyelek előhadait, mint mondják, Párkánynál, mely akkor erőddel volt védve, oly nagy hév fogta el, hogy a helyőrséggel, a körülfekvő haddal összeütköztek, mielőtt kipuhatolták volna az ellenséges haderő számát. Nem lehet tehát csodálni, hogy a lengyelek a törökök által visszaverettek és legyőzettek, mely küzdelemben nagy veszélyben forgott magának a királynak élete. Ez történt okt. 7-én. A lengyel király megboszulandó a vereséget, csatára határozta magát, odahiván a császár-királyi hadsereget. Összpontosittatván a keresztény hadak lotharingi Károly herczeggel és a bajor választó-fejedelemmel egyetértve, János király okt. 9-én oly erővel és hatással támadt a törökre, hogy nemcsak megfutamitotta az ellent, hanem végcsapást mért fejére.

A Párkány mellett vivott ezen öldöklő csatát maga a király, másnapról, okt. 10-ről kelt, Barberini bibornokhoz intézett levelében élénk szinekkel ecseteli, melynek szövege következő:

„Méltóságos Ur! Midőn követünk által az apostolok sz. küszöbéhez jelentést teszünk a második győzelemről melyet a Duna partján Esztergommal szemben fekvő Párkány mellett igen nagy vérontással arattunk, ugyanarról Méltóságodat is értesitjük. Nem nekünk, hanem saját nevének szerzett dicsőséget a seregek Ura. Azon hiszemben, hogy a szerencsét fel kell használni, jónak láttam az igen hatalmas császári hadsereget megelőzni,

Miután hidakon, gázlóhelyeken, csónakokon, aszerint amint alkalom kinálkozott a Dunán átkeltünk, másodizben támadtuk meg az ellenséget Párkány mellett mult csütörtökön, mely nap nem csekély mértékben volt ránk nézve veszélyes az ellenség támadása miatt. Bekövetkezett a szeplőtelen szűz Anyának szentelt szombat. A fővezér egy nappal előbb a Párkánynál állomásozó három pasának segitségére küldé a budai vezért négy más pasa erős csapatával, ugy, hogy a sereg majdnem 20 ezer válogatott emberből állott. Az elbizakodott ellenség a lotharingi herczeggel, a császári sereg parancsnokával együttesen kifejtett vitézségünk következtében részben megfutamodott, részben lemészároltatott és egy szálig elveszett. Az Ur jobbja, mely csatára fegyverzi kezünket, hős tettet müvelt. Némelyek a menekülők közül Párkány felé tartottak, mások a hid felé futottak, hogy a szemközt fekvő, közeli Esztergomba juthassanak. Azonban a hid a menekülő tömeget meg nem birván leszakadt és igen sokan a hullámokba merültek. A többieket 8 ágyu kartácszáporával szórta szét és ölte meg, akik akár önkényt, akár félelemből a Dunába ugrottak, ugyanott kartácszáportól vesztek el ugy, hogy a Duna félstádiumnyi szélességben piroslott a vértől. — Soha sem látták oly pirosnak. Másokat a parton összetódult sereg a Dunába is benyomulva, majd csáklyákkal huzott vissza és vert agyon, vagy a vizben golyózáporral ölt meg. A kik csónakokon menekülve már-már biztonságban vélték magukat, a Duna sebessége által a parthoz hajtva végzetöket nem kerülték ki. Igy számtalanan borzasztó halállal multak ki. Azok pedig, kik a közeli párkányi erődítménybe jutottak, kegyelemért könyörögve adták meg magukat. Nem tudni, vajjon a megsebesült budai vezér él-e még; más két pasa, kiknek hullája is előkerült, igen sok előkelővel együtt elveszett.

Silistria és Syria pasája több béggel és hechárral fogolylyá lett. Valamennyien táborukkal, lovaikkal és erődítményükkel a császári seregnek zsákmányul estek.

A csillagok megjelelik az utat és figyelmeztetnek, hogy itt az ideje, hogy az országok réme Európából kiüzessék, csak a kereszténység akarna ébredni, mely különben kedvező alkalom meg nem ragadása miatt szigoru számot fog adni az Istennek. Nem kételkedünk, hogy ezen hír kedves lesz méltóságodra nézve, kinek jó egészséget kivánunk és kit a legméltóságosabb Isten kegyeibe ajánlunk.

Kelt Párkány visszavétele után, a Duna melletti táborban. Esztergom átellenében."

Párkánynál a törökök legyőzetvén és leöletvén, a keresztény hadsereg csak október 19-én kelhetett át a Dunán, mert előbb hidat kellett verni és pedig Komáromból lehozott hajókon.

Esztergom várának ostromlása és megvivása október 24-én vette kezdetét oly nagy erővel, hogy a törökök már október 26. és 27. közti éjjel felajánlották a királynak és Károly lotharingi herczegnek a vár feladását, mi egyebet sem kivánván, mint épen kivonulhatni a várból és városból, mely föltétel a főhadvezérek által elfogadtatván a török katonák, mintegy három ezeren, a várat elhagyták és Buda felé vevék utjokat.

A kiknek tehát legfőbb részük vala Bécs fölszabaditásában a török ostrom alól, ugyanis Sobieszki III. János, Lengyelország királyának, Károly lotharingiai hercegnek, a bajor választó fejedelemnek és gr. Starhemberg Audigiernek és ugyancsak az ő hadi erényüknek, belátásuknak és erélyességüknek tulajdonitandó, hogy a törökök rabigája alatt hosszu ideig nyögött Esztergom visszanyerte szabadságát.

A törökök által átadott és október 28-án kiüritett várat a keresztény had csakhamar megszállta. Elsőknek beléptek a győztes hadsereg vezérei. Lengyelország királya a Bakócz Tamás bibornok által épittetett kápolnát, melyet a törökök sem rontottak le, hanem mohamedán vallásgyakorlatra használtak, nemsokára megengesztelvén, katholikus szertartással rendelt fölszentelni egyuttal, meg-

hagyta, hogy abban a szentmise áldozat mutattassék be és Istennek, Ki a győzelmet adta, ünnepélyes hála adassék.

A király ugyanis ezen győzelmet, Esztergom várának visszafoglalását is Istennek tulajdonitani vélte, amint az a fönnidézett levélből világosan kitünik; valamint azon levélből is, melyet a visszavivott várból ugyanazon bibornokhoz intézett, mely igy kezdődik:

„Olvassa Mltsgod a levélből ő Szentségének, miképen nem szünik meg az isteni kegyesség hiveiért csodákat mivelni. Esztergom, mely fekvésénél és természeténél fogva fölötte erős, visszaadatott a kereszténveknek, székesegyháza pásztorának, a székhely az ország primásának, tartományok az országnak, oltárok a legfőbb Urnak"

Maga az időbeli érsek és primás, Szelepcsényi György 1683. évi dec. 5-ről kelt levelében többi közt XI. Ince pápához következőleg nyilatkozik ez eseményről: „Valóban, Szentséges Atya, alig lehetséges hogy a lélek teljesen fölfogja örömét, hogy Magyarországon a vallás állapota, miután a kereszténység legnagyobb és főerőditményét, Bécset ostromló törökök fölött oly nagyszerü és magában véve emlékezetes győzelem vivatott ki, a Magyarországon mindenütt uralgó bajok és szerencsétlenségek között nem csekély lendületet érezett Esztergom visszafoglalásából, és vele együtt visszaállittatott hirneves székesegyházának régi disze s ékessége: senki sem kételkedik benne, hogy ez minden jó Adójának, Istennek, a B. Sz. Magyarország Pátrónájának, Sz. István első királyunk, és Szentséged segélyével, valamint császár ő felsége erélyével, tanácsával és fáradozásaival történt. A keresztények fegyvere ugyanis már sok év óta nem birt egyetlen erődítvényt sem a mohamedánok kezéből kiragadni és a chronosticon szerint

arX Strlgonlensls MetropoLItana
hVngarlae seDes tVrCls erIpItVr,

egyedül ezen Esztergom, melyet 70 éven tul bitorolt az ellen, adatott vissza a kereszténveknek."

Jogos és méltányos, hogy folyó hó 28-án, mely napon az egyház Sz. Simon és Judas Apostolok ünnepét üli és amelyen kétszáz év előtt Esztergom visszavétetett a törököktől és a szabadságnak biztositttatott, Istennek ünnepélyes hálát adjunk.

Hogy ez a székesegyházban történjék, arról én fogok gondoskodni.

SIMOR JÁNOS s. k.
Bibornok, Érsek.

A TRANSFORMISMUS LEGUJABB JELENSÉGEI.

Ismeretes dolog, hogy a darwinismusnak legujabb s elfogadott neve a transformismus. Ezen rendszer tanitja, hogy kezdetben bizonyos állatok keletkeztek, (a szelidebbek azt mondják, hogy teremtettek) s ezekből fokozatos fejlődéssel részint külső okokból (éghajlat, szokások, rezes viz ivása, táplalék minősége) részint belső szükségszerű hajlamból (natural selection) más állatok támadtak, mig el végre azon állat és növényvilág fedte a földet, melyet most láthatunk, s elvégre föllépett az ember. Ezen fajkeletkezés másodlagos okai voltak azon körülmények, szükségek, melyeket az állatok éreztek, melyekből uj kivánatok, uj törekvések támadtak, s ezek folytán módosultak az érzékek, a körmekből ujjak lettek, a hosszú ujjak megrövidültek s nagyobb lett a talp. Igy származott az ember is, de nem tudni milyen átmeneti állatból; utóbb a természet ezen embertermesztési ereje kimerült, mert embert többé nem hoz létre, ami felette csodálatos; mert ha egyszer szült embert, miért nem többször, amint az emberi anyák tesznek, (többször szülvén) mért nem a nagy természet?! Ezen felfogásban, amint azt 1859-ben felállitotta Darwin, nem tagadták az Istent,

elfogadták a teremtést, és csak ott tévedtek, ahol a lélek megfejtésére jutván, azt hasonlag a test fejlődéséből eredeztették. Mintha potentialiter az állatban is meglett volna az emberi lélek.

Ámde csakhamar megragadták a rendszert a német makra atheusok, ezek elvetették az Isten eszméjét s ekképen tanitottak. A világ parányokból áll, melyek végtelenek s örökkévalók (A parány elmélet, ha teremtő Istent vallunk, s a lelket szellemnek tartjuk, megállhat; tehát a parányvalló nem azonnal atheus.) Az állati változatok esetleg történnek, az érzékek használat által tökéletesittetnek, azután megállapodnak s igy tagadják a végső okokat (causas finales). Az emberi természet (test és lélek) már benne létezett azon első szerves állatban, de csak virtualiter vagy potentialiter, tehetségképen s ebből lassankinti kifejlődés által támadt az ember. (Itt kezdődik az anyagelviség). Istenre többé szükségük nincs, mert szerintük van mechanikus mozgás, és ez elég. Ha pedig azt kérdjük, honnét van a mozgás, ki adott a tömecseknek oly mozgást, hogy széthullásuk és körforgásuk által oly ügyesek, hogy a rokon parányokat föltalálják, ezekkel egyesülve szerveket alkotnak, — erre semmiképen sem akarnak felelni; legfölebb azt, hogy ez transcendentalis s ehhez semmi közünk. Annyit elismernek, hogy ok nélkül semmi sem történik, tehát a parányalakítás is okot föltételez, és pedig számitó okot, mert például a szem alakulás nevezetes optikust kiván, — de mindamellett választ nem kaphatunk. Ilyenkor azután alázatosságba burkolóznak s kimondják, hogy az emberi elme véges, hogy erre felelni nem lehet, mert felülmulja az emberi tudást, hogy ami érzékhaladó, ott csak a fantasia müködik stb. Moleschott, Vogt kezében valóságos atheismus lett belőle. Kitünt utóbb, hogy az volt Darwin is, ámde az angol közönség iránti tekintetből hagyott kis helyet az Úr Isten számára is.

Álláspontunk e tekintetben egészen könnyű, észszerű. Minthogy nincs okozat ok nélkül, e világot is pa-

rányaiban megteremtette Isten, a legfőbb erő, a legnagyobb számító ész, s kijelölte a parányok utját, mindenekbe azon képességeket öntve, melyek második, harmadik, — századik vegyületben megalkossák azon állapotokat, melyekre e világrendnek, szüksége van, mely mindenekelőtt az Isten tervében volt. Tudván a czélt, ezen czélra nézve berendezte a természeti erőket s azoknak más erők közbelépte által szükséggé vált módosulását. A szénalkotó parányoknak oly tulajdonságot adott, hogy fák legyenek, mert belölük majdan széntelepek válnak, hogy az emberiség meg ne fagyjon; a só parányok oly súlyra kaptak, hogy a föld alakulásakor kamrákba, gazdag bányákba gyűltek, hogy az emberiség élhessen. A különféle erőket oly módon temperálta, hogy lehetséges legyen földünkön az élet. A lelket pedig megteremtette.

Már most szabad a vásár. Gondolhattok akármilyen rendszereket, mihelyt elismeritek a legfőbb okot, s a lélek szellemiségét, hozzátok csatlakozunk, veletek énekelünk. Már t. i. akinek tetszik, mert hiszen a transformismus minden állitása nem tiszta igazság, számtalan tudós van, kik természettani szempontból ostromolják és tévedéseit feltüntetik. Ámde legyen igazatok; mi kik a vallás szempontjából foglalkozunk veletek, bátran állhatunk közétek, s kijelentjük hogy nincs több kivánatunk. Ezt azért is kérem megjegyezni, mert sokan a Darwinisták közöl gúnynyal vegyes gyönyörködéssel vázolják az Istenvallók félelmét, mihelyt a természettudomány haladásáról van szó, mihelyt valamely természeti törvény egyeduralmáról van szó. Nem félünk tehát, sőt valljuk, hogy nem is lehet ellentmondás a tudományok között, mert Isten ép úgy a természet mint kegyelem Istene. Tehát hidegen szemlélődünk.

„Nincs szellem csak anyag; amit érzékeimmel fel fogok, azt tudom; a szellem, az csak fantasia.“ — Hát a czél, s viszony, a rend, az igazság tudata, anyag-e? Az elrendezés, a czél és eszközök közti viszony, az anyaggal

összehasonlitva transcendentális, érzékhaladó*) már pedig a természet rendezett állapotokat mutat fel, tehát van benne szellem. Amig czélratörekvést veszünk észre a természetben, addig kell szellemet is elfogadnunk, mert az anyag a relatiok felfogására (hol két dologgal kell egybevetve itélni) képtelen. Tehát a czéltani mozgás a mechanismus nem gyengiti, hanem erősíti a szellem létezését. E két táborra van osztva az emberiség, egyik oldalról az anyagelviség, másik oldalról a szellem hivei vivják a harczot, ezen harcz egynéhány legujabb jelenségét akarjuk vázolni.

Egy nagy csata a természettudósok között véglegesen eldőlt, t. i. a fénytanban az emissio elmélet sirba tétetett, a vibratio pedig üli diadalát. Sokáig küzdöttek a szemésztudósok, ha vajjon anyag-e a világosság, vagy pedig a levegő, az ether (leb) rezgése. Ez utóbbi győzött s most azt vallják a tudósok, hogy ép ugy a hang, valamint világosság, a rezgés eredményei. Finom mérések után kiderült, még azon időtartam is, mely szükséges, hogy az érzés vagy hallás a szemtől az öntudatig jusson. Ezen physiologikus idő akkor vétetik számitásba, mikor a csillagászok csillagot vizsgálnak, hogy feltünésenek idejét pontosan meghatározzák, mert az egyik, jobb látidegei lévén, hamarább látja meg, mint a másik. Csak ezen személyes tulajdonok kiegyenlitése után kezdenek tűzetes számitáshoz. Ha csak valamelyiknek nincs Daltonismusa (igy nevezik a szinvakságot, a mikor a szem egynémely szinre nézve vak, például vörös-vakság) akkor ezt is kell előbb konstatálni. Tehát egy nagy természettudományi törvény végleges uralma eldőlt.

---

*) Az ő nyelvükön beszélünk. Büchner mondja: „a természettudós csak testeket ismer s a testek tulajdonságait; ami ezen kivül van, az előtte transcendentalis (érzékhaladó; de jelent ész és természet-haladót is.) A transcendentiát pedig ugy tekinti, mint az emberi ész tévedését.“ Ez aztán dogmatikus beszéd! Mintha bizony az anyagvilág nem nyujtana elég nehézséget a szellemi jelenségek fejtegetésénél.

Bennünk et csak ez érdekel, hogy ezen fölfedezés által sem a czéltani, sem a világtani érv nem hanyatlott, egy theologus sem esett miatta hasra. Mert az első rendező, ki nem záratott, a bölcs elrendezés pedig igy is bámulatos. Az anyagelvi felfogás sem nyert vele semmit, sőt inkább vesztett. Ugyanis a rezgés (mozgás) nem okoz egyebet rezgésnél, már pedig ha itéletet hozunk két különböző dolgot kell egybevetnünk, akkor, ha t. i. a gondolkodás csak mozgás, az egyesült mozgásból egy lenne s a két dolgot, melyet megitéltem, eszméletem elvesztené; amint elvész a két mozgás, ha egyesült; már pedig el nem vesztettem, megvan az itélethozatal után is. Például, egyik barátom legujabb fényképét küldi el, én ezt szemügyre veszem. Gondolkodó tehetségemben ekkor két alak létezik, az egyik mely régtől fogva van benne, barátom régi arcza, a másik, melyet a fénykép támasztott. Egybevetvén a képeket, az előbbinek adok igazat, s ez utóbbit rosznak jelentem ki; ezt az érzékek adták, amazt lelkem őrizte meg. Már most miképen alkothatná itéletemet a rezgés, mikor egy elmult s egy jelenlévő képet kellett öszszehasonlitani s rólok itéletet mondani?

A rezgés ezt nem tehette, mert az egyesitett rezgés elmult, nekem pedig nem csak a fényképről, nem csak barátom arczáról, hanem a különbözetekről is van tudomásom, habár a rezgések egészen s régen elmultak. A gondolat immanens. Vajjon ki hozta létre az itéletet, ki őrzi az itéletet, miután meghozatott? A lélek, mely nem a test mozgásának eredménye. — Ha anyag lenne a világosság, lehetne mondani, hogy maradványai ott vannak a szemben, hanem ha csupán rezgés, elmulván a mozgás a bevett impressiónak el kellene múlnia.

Kik a mindenség lelkét a villanyosságba helyezik, habár nagyon örülnek, hogy most divat lett a villanyosság, mert már a nők fejdisznek is használják az accumulatort (villanygyüjtő készülék) még sem tudják megmondani, hogy mi a villanyosság. Még mindig megállja he-

Faraday válasza, aki sokat irt róla. Ugyanis mikor kérdezték hogy mi voltaképen a villanyosság, azt válaszolta: „ha negyven év előtt kérdezte volna tőlem, feleltem volna, most nem tudom.“ Ugyanigy vagyunk a többi 3 súlytalan anyaggal t. i. fény-, hő-, delejjel. Mind a négyre alkalmazhatjuk a meghatározást, melylyel a hőt akarják definiálni, hogy t. i. a parányok körforgása. Ép oly titkok, ezek mint az „életerő.“ Tehát resignatio!

(Vége következik.)

Sólymos.

A SZABADGONDOLKOZÓK.

Még egy társaság sem vett fel olyan czimet, mely inkább meghazudtolta volna, mint a szabad gondolkozók társasága, mely ez évben tartá 6-ik évi gyűlését Rochesterben, Amerikában. Szabad gondolkozásról többé szó sem lehet, mihelyest a „szabad gondolkozó alapelve“ megvalósul. Ilyen szabad gondolkozók ellenében szükséges tulajdon szabadságunkat megvédenünk.

A társaság „Credo“-ja igy szól: „Általános szellemszabadság.“ Próbálja meg maga az olvasó, mikép egyeztethető össze ezen annyira hangoztatott szabadság az ő alapelvük czikkeivel. Hadd beszéljen az, ki azokat szerkesztette.

1. „Követeljük, hogy a templomok és egyházi birtokok tehermentesek többé ne legyenek.“

Tehát Uristenünk is adót fizessen, ha polgárjogot akar élvezni.

2. „Követeljük, hogy a kongressuson, az állami törvényhozásnál, a tengerészet- és hadseregnél, a fogházakban, menedékhelyeken és minden más intézetben,

melyek az állami pénztárból tartatnak fel, lelkészek többé ne alkalmaztassanak."

Ugyan miért ne, mikor a keresztények Istene adót fizet?

3. „Kívánjuk, hogy ezentúl az állami pénzekből felekezeti jellegű nevelő- és jótékonysági intézeteknek semminemű összeg többé ne utalványoztassék."

Hát a hitetlenek nem képeznek szektát?

4. „Követeljük, hogy minden államengedélyezte vallásnak gyakorlata beszüntettessék, különösen pedig a bibliának használata a nyilvános iskolákban megtiltassék."

5. „Akarjuk, hogy sem az Egyesült államok elnöke, sem más államnak a kormányzója ünnep vagy böjti napot ne rendelhessen" (Hála ünnepet, böjtöt.)

6. „Követeljük, hogy az eskü mind a törvénykezésnél, mind a kormánynál eltörültessék, és helyébe a egyszerű állitás (az igazság bevallása) az esküszegés büntetése alatt rendeltessék."

Esküszegés eskü nélkül? Elég rossz volna rátok nézve.

7. „Követeljük, hogy mindazon törvény, mely a vasárnap megülését directe vagy indirecte követeli, eltörültessék."

Hogy értitek ezt?

8. „Követeljük, hogy mindazon törvény melynek czélja a ker. morál, törültessék el, s minden törvény összhangzásba hozassék a természeti morállal. Egyenlő jogokat és pártatlan szabadságot — (tetszésszerinti erkölcsiséget.")

Hát ez micsoda?

9. „Követeljük, hogy az Egyesült Államok és minden más állam nemcsak rendeleteiben, hanem azoknak gyakorlati alkalmazásában is, a ker. vallásnak vagy más vallásfelekezetnek semminemü privilegiumot, vagy előnyt ne adjon, hanem hogy egész politikai rendszerünk tisztán világi elvekre fektettessék: és minden ide vágó vál-

toztatás hathatósan, biztosan és gyorsan vittessék keresztül."

Ez fölforgatás!

Már most ilyen bandát képzelj magadnak, a kormányon! És gondold el azon fölforgatást, melyre szemtelenül nyilván törekesznek! Az egyes államokban, valamint testületekben, az önkormányzásnak utolsó nyomát is kipusztitanák. Egy kérlelhetetlenül kegyetlen, pogány központosított hatalom önkényüleg uralkodnék a nép felett, míg minden gonosz elemnek szabad tér engedtetnék. Ne mondd, hogy a kereszténynek még mindig megmaradna azon szabadságuk, miszerint önmagukról gondoskodjanak, és szolgáljanak Istennek saját meggyőződésük szerint. A szabadgondolkozók alapelve a „keresztény vallást" jognélkülinek nyilvánitja, és mint államveszélyest pellengérre állitja? A németországi kulturharcz szomorú játéka, csak hiu gyerekjáték volna ahhoz képest, a mit nálunk ezek elkövetnének

Ezen pokoli szövetség ellen kell mindenkinek, a ki csak Istenben hisz, tartozzék az bármely vallásfelekezethez is, egyesült erővel síkra szállnia és arra törekednie, hogy szavazás utján ezen társaságnak egy tagja se jusson hivatalra vagy befolyásra.

(Az amerikai Wahrheitsfreund.)

KIVÁNDORLÁS AMERIKÁBA S A KATH. EGYHÁZ ÁLLAPOTA.

Boldogult Reiter Ernő Antal, jézustársasági áldozópap és a bostoni sz. Háromság-egyház lelkésze 1869-ben egy egyházi statisztikai vállalatot inditott meg a bostoni német egyház érdekében; amennyiben ugyanis a

bold. szerző vállalatával egy oly alapot akart teremteni, melyből Bostonban egy nagyobbszerü templomot épithessen. Több évi lankadatlan munkásságával csakugyan nagyszerü babért aratott. Az észak-amerikai Egyesült-Államok katholikus német papságának, missióinak, plebániáinak és iskoláinak statisztikáját összeállitotta és azt kiadta. Mellékletül egy falitérkép nagyságú térképet adott, melyben az Egyesült-Államok legigénytelenebb parochiája is ki van téve.

Bold. Reiter vállalata azonban csakhamar idegen kezekbe került. A nagyérdemű férfiú nehány évre meghalt és örökségét Bonenkamp Vilmos, lelkész kapta. Irodalmi működését illetőleg ez sem volt Reiternél szerencsésebb. Bonenkamp is meghalt. (1879. jul. 12. 43. évében.) Bonenkampot Jessing József, columbusi lelkész követte, ki bár óriási anyagot gyüjtött öszsze, mégis annak földolgozásához nem mert vállalkozni, ezt a dicsőséget Müller J. B. a Detroitban megjelenő „Stimme der Wahrheit" czimü folyóirat szerkesztőségének engedte át. Müller azután fel is dolgozta a rengeteg anyagot és oly ügyesen csoportosította az adatokat, hogy ebben a tekintetben csak elismerésünket fejezhetjük ki. Müvének teljes czime: „Schematismus der deutschen und der deutsch-sprechender Priester, sowie der deutschen Katholiken-Gemeinden in den Vereinigten Staaten Nord-Amerika's. Freiburg in Brisgau, Herder'sche Verlagshandlung. 1882."

Ez a könyv és az őt megelőző források, melyek útján az észak-amerikai katholikus állapotok ismertetését kivánjuk adni. Sok meglepő és nálunk reclamszerű adattal fogunk találkozni. Általában véve azonban nem tagadhatjuk el csodálkozásunkat azon bámulatos eredmény fölött, melyet az Egyesült-Államok katholikus lakossága az utolsó század alatt kifejtett. 1789-ben alapitották az első püspökséget és nem egészen száz év alatt 11 érsekség, 41 püspökség és 5 apostoli vicariusság alapittatott. Ez oly lélekemelő és magasztos ered-

mény, mely bennünket a szó szoros értelmében elragad. A mily gyorsan keletkeztek az egyházmegyék, épp oly megindítóan szépek és nagyszerüek a kath. hitélet fentartásához tartozó valamennyi intézetek, vállalatok és alapitványok.

Mielőtt az utolsó évfolyam fölötte érdekes adatait bemutatnók, szükségesnek tartjuk Reiter, a „Schematismus“ tulajdonképeni teremtőjének „Jó tanácsai“-t közleni. Ezek a jó tanácsok a névtár első évi folyamában, 1869-ben jelentek meg és úgy a főt. lelkészkedő papságnak mint kivándorlani szándékozó polgártársainknak különös figyelmébe ajánljuk.

I. Jó tanácsok Amerikába bevándorlók részére.

Minekutánna a csalódás és rászedés, a csalás és szélhámoskodás seholsem oly általános mint Észak-Amerika Egyesült-Államaiban, a hol úgyszólván mindenki csak arra törekszik, hogy mihamarább meggazdagodjék, anélkül, hogy az eszközök megengedtségéről valami nagy lelkiismeretet csinálna, mert igen gyakran megtörténik, hogy a testvér a testvért, sőt a fiú az apját is oly ravaszul csalja és lopja meg, mint bármely idegent; hol minden ember egyes egyedül a pénzre vadász, hol csakis a pénzt becsülik, úgy, hogy közönségesen még keresztények is csak így taksálják egymást: „ez az ember megér 50-, vagy 100 ezer dollárt,“ — vagy ami még inkább jellemző: „mindenkinek megvan a maga ára, a maga értéke,“ azaz, hogy mindenki eladó és mindenki megvásárolható, hogy mindenki több kevesebb pénzért eladja hazáját, barátját, testvérét és fájdalom, nagyon közönséges eset, hogy eladja — még pedig véghetetlen olcsón és könnyen — vallását, lelkét és boldogságát; ahol különösen a német szereti a világpolgárt játszani és aki jobban szégyenli, mint bárki más az ő nemzetiségét és anyanyelvét és a ki, ha elég hamar nem képes az amerikai modort elsajátitani, hát még vallását is félrelöki, az ilyen emberek számára adom a következő, még pedig aranyokat érő tanácsaimat.

II. Melyek az ideiglenes boldogságot illetik:

1. A ki hazájában annyival bir, hogy tisztességesen meg bir élni, az maradjon otthon; azzal a kevéssel megelégedettebben és kedélyesebben élhet mint Amerikában, ahol a baráti élet és kedélyesség a sokféle nemzet, nyelv, szokás és erkölcs miatt úgyszólván ismeretlen dolog.

2. Senki se jöjjön át, a ki „ásni nem tud“ vagy nem akar, vagy a ki, amint ez a jövevényeknél szokás „koldulni szégyenel“. Itt egy mesterembernek vagy gyármunkásnak egy nap alatt többet kell dolgozni, mint másutt két nap alatt. Itt közmondás és szabály, hogy „az idő pénz.“

3. Legrosszabbul járnak a képzett emberek, tanárok, hivatalnokok és a többiek, részint azért, mert itt az állások és hivatalok nem képességhez vannak kötve, hanem, hogy ki minél olcsóbban képes azokat betölteni. Amerikában most leginkább az a divat uralkodik, hogy a legmagasabb hivatali állásokat is pénzért adják és csak az lehet hivatalnok, ki állását vagy hivatalát megveszi. Még a szolgák, könyvvezetők és kereskedők is óvakodjanak Amerikába jönni, ha angolul irni, olvasni és beszélni nem tudnak; még így is nehéz lesz nekik álláshoz jutni, mert az amerikai is inkább a benszülöttet alkalmazza, mint az idegent.

4. Legszerencsésebbek itt az ügyes iparosok, de különösen a technikusok a roppant gyáripar miatt; továbbá a kik a földmüvelést értik és azt folytatják, de pénzt is eleget hoztak magukkal, hogy a nyugoti államokban Kansasban, Nebraskában, Jowában és Minnesottában földeket vásároljanak és azután várni is tudnak, míg a durva, műveletlen föld hosszú nehéz munka után művelhetővé lesz.

5. Egyáltalában tanácsosabb a németeknek az únió nyugoti államaiban telepedni le, mert itt a sok „földi“-vel könnyebben kijöhetnek, könnyebben boldogulhatnak, mint az angolokkal; részint azért, mert itt még földet is olcsóbban lehet venni mint másutt. Éppen nem

tanácsolhatjuk azonban a déli államokban való letelepedést, mert itt valamennyi bevándorlott, ki magát a lelkiismeretlen ügynökök fényes igéretei által elkábíttatni engedte, szerződésének daczára valóságos rabszolga lett és éveken át szerződésszerüleg helyhez van kötve.

6. Mielőtt valaki Amerikába való bevándorlásra gondolna, először is irjon vagy forduljon rokonaihoz és barátaihoz, hogy ezek az ő számára biztos és lelkére nézve nem veszedelmes helyet szerezzenek; azonban senki se próbálja meg könnyelmüen átmenni, azon föltevés mellett, hogy majd csak kap valamilyes állást; mert itt az óhajtott jó állás és pénz épp oly ritka, mint amily ritka az az eset, hogy egy vak tehén makkra talál. A fényes kilátásoktól elcsábitottak legtöbbjére keserű csalódás és végtelen nyomoruság várakozik. A kinek nincsenek megbizható rokonai és barátai — és ezek ugyancsak olyan ritkák, mint a fehér hollók — az maradjon otthon, hacsak csavargó éhenkórász lenni nem akar, akik különben is minden városban meglehetősen hullámzanak.

7. Ne csábitson el senkit az a körülmény, hogy egyik-másik kivándorló gazdag lett, de vegyék tekintetbe azt, hogy egy szerencsés mellett ezrek jártak pórul. Egy fecske még nem tesz nyarat.

8. Idős emberek, kik sem a nyelveket már meg nem tanulják, sem a népet és országot meg nem szokják, de még reménységük sincs, hogy munkájuk után megélhetnének, azok maradjanak otthon. Nem minden fát lehet egyformán tenyészteni. De még maguk a koros szülék is, kik felnőtt gyermekeiket Európából áthozatják, a legtöbb esetben okosabban tesznek, ha ott hagyják gyermekeiket, ahol vannak; mert a gyermekek öröme, hogy szülőik mellett vannak, csakhamar elmúlik, ha a művelt és képzett gyermekeknek az ő modoros szülőik műveletleneknek tetszenek, különösen az úgynevezett finom és müvelt társaságokban.

9. Lehetőleg kevés pénzt vigyen az ember ma-

gával, nehogy a hajón vagy még inkább a new-yorki kikötőben gaz és ravasz csalóknak áldozatul essék. Legtanácsosabb, ha az ember a pénzt maga utalványozhatja, vagy ha váltót visz magával. Némely európai annyira megy, bogy bútorát is magával hozza, mintha Amerikában nem lehetne bútort kapni és ezért a bútor-podgyász szállitásaért legtöbbször többet fizetnek, mint az egész szállitmány ér.

10. Ami a különböző kikötőket illeti, németeknek, németül értő más nemzetbelieknek Baltimorét inkább lehet ajánlani mint New-Yorkot vagy egy más kikötőt úgy a tulajdon nagyobb biztonságánál fogva, mint azért is, mert a nyugoti államokba vezető vasutak állomásháza közvetlen a brémai gőzhajó kikötőjénél van. Itt az átszállás a legkönnyebb. Az ember a gőzhajóból egyenesen a waggonba rakja át holmiját, nem kell sem a városba menni, sem a csalóktól félni, hogy rászedik; szóval az ember minden fennakadás és idővesztegetés nélkül mehet tovább.

11. Mivel sokaknak, kik Amerikába átmennek, a kikötőhelyeken sem barátjaik, sem rokonaik nincsenek, az Egyesült-Államok római katholikus központja gondoskodott bizalmi férfiakról, kikhez bátran fordulhatnak az utazók, nevezetesen New-Yorkban Kölble József, lakik New-York, 185. szám alatt a 3-ik utczában (Third Street), Baltimoreban Bitter Keresztély, ki Fell-utczában, a 32. sz. a. található. Ezek az urak minden német hajó megérkezése alkalmával a kikötőben vannak. Az olyan kivándorlók, kik az első vagy második kajütben utaznak, Európából való elutazásuk előtt értesítsék Kölble urat megérkezésükről, mert ő rendesen csak a „Castle Garden"-ban van, ahol a födélközi utasokat szállitják ki és New-Yorkkal átellenben Hobokenbe viszik a hamburgi vagy brémai gőzhajók.

12. Az utazást illetőleg előnyösebb gőzhajón mint vitorlás hajón menni. A menetár különbsége inkább csak látszólagos. A mennyivel hamarabb érkezik a gőz-

hajó, annyival lassúbb a vitorlás hajó, de ugyanannyival többe is kerül az élelmezés és gyógyszer. Azonkivül sokkal jobb a gőzhajón azért is utazni, mert gyorsabb utazás mellett több a rend, a tisztaság és a kényelem is.

13. Az utazás alatt tanácsos a következő utasitásokat megtartani, hogy az ember a tengeri betegségektől megszabaduljon. 1. Az ember kora reggeltől késő estig mindig a födélzeten, friss levegőn legyen. 2. Ha a kajütben kell ebédelni, akkor, mihelyt lehet, siessen föl. 3. Csak hanyatt aludjék. 4. Ha valaki roszszul van, ne nézzen oda, mert csakhamar ő is roszszul lehet. 5. Gazdagon lássa el magát — gyakori használat miatt — jó és erős borokkal, különösen az első 3—4 nap, a mikor is leginkább szokta az ember, a nem annyira veszélyes, mint alkalmatlan tengeri betegséget megkapni.

III. Az utasok lelkét illető jó tanácsok.

A) Elutazás előtt.

1. Békében búcsúzzál el szüleidtől és rokonaidtól, ha Amerikában nyugodt kedélylyel és Isten áldásával akarsz valamihez fogni; mert aligha lesz alkalmad, mélyen megsértett szülőiddel személyesen is kibékülni.

2. Elutazásod előtt gyónjál meg, mert bizony a tengeren nagyon hamar történhetik valami szerencsétlenség.

3. Ne higyj mindenkinek! Légy óvatos különösen az ügynökökkel és kisérőkkel szemben, különösen azonban az elsőktől félj, nehogy olyan helyekre és olyan emberekhez szerződtessenek el, ahol hited és ártatlanságod nagy veszélyben foroghat; a kisérőktől pedig azért félj, nehogy megcsaljanak és félrevezessenek és eláruljanak.

4. Vidd el magaddal keresztelő-, házassági- és politikai, nemkülönben erkölcsi magadviseletéről szóló bizonyitványokat; hozz magaddal plébánosodtól egy ajánló levelet is, hogy megérkezésed, letelepedésed helyén mindjárt kimutathasd, hogy ki vagy; hogy netaláni baj esetén, uj plebánosod megtehesse érdekedben a szükséges lépéseket, mielőtt talán sok pénzedbe és veszteségedbe kerülne bajod elintézése.

5. Fiatal párok, kik még otthon kötötték meg az ismeretséget, vagy otthon esküdjenek meg, vagy Brémában, Hamburgban és Havreban az ottani és különös kiváltságokkal, szabadalmakkal felruházott missió-lelkészeknél, mert különben, útközben sok kárt okozhatnak lelküknek.

6. A ki az ő katholikus vallásáért gúnyt, gyalázatot, megvetést szenvedni nem akar, az maradjon otthon; egyáltalában mindazok maradjanak otthon, kik könnyelmüek és állhatatlanok, ha még olyan jó katholikusok is voltak otthon, ha mindennap jártak is otthon templomba és gyakran gyóntak és áldoztak is, itt Amerikában csakhamar elszakadnak hitüktől.

8. Katholikusok, kik tisztán katholikus vidékről valók, különösen gondolják meg az Amerikába való vándorlást, mert a mindennapi tapasztalás azt bizonyitja, hogy az ilyenek nem szokván meg a hitetlenekkel és a tévhitben lévőkkel való együttélést, leghamarabb szakadnak el hitöktől.

B) Utazás alatt.

1. Ha csak valamikép teheted, ne utazzál a födélközön, hanem csak az első és második osztályban; mert a födélközön, különösen éjszaka, roppant gyalázatos és rendetlen élet van.

2. Fiatal leányok fiatal emberekkel ne tartózkodjanak egy szobában; őrizkedjenek bármily magas rangú hajóstisztek és emberek (matrózok) kedveskedéseire és nyájaskodására hallgatni. Egyáltalában megfoghatatlan, hogy fiatal leányok ily messzi és kétszeresen veszélyes útra szülőik vagy felnőtt testvéreik kisérete nélkül utaznak.

C) Megérkezésnél.

1. Őrizkedjenek, különösen fiatalok, a tolakodó és hizelgő vezetőktől, nehogy az ember tolvaj- vagy bűnbarlangba kerüljön; hanem, ha nincsenek rokonai vagy barátai, akkor csak a fönnevezett bizalmi férfiakhoz forduljon.

2. Ne menjen a kivándorlott olyan helyekre, vagy vidékre, hol katholikus papok, templomok és iskolák nincsenek, mert különben hamarább fogják magukon azt tapasztalni, amit fönnebb a bevezetésben mondottunk. De ott se telepedjék le, ahol ugyan van német pap, de a hitközség még egészen angol, mert az ilyen helyen a pap vagy meghal és jő helyébe egy angol, vagy ha nem várják be halálát, akkor más vidékre teszik; mert az angol községben csak angol papot tűrnek. Ez volna a bevándorlókra nézve a legnagyobb veszély, ha ily községekbe kivánkoznának letelepedni, vagy tettleg le is telepednének.

D). Az amerikai életet illetőleg. 1. Folytonosan fülünkbe cseng a híres hittérítőnek és a németek igazi apostolának Weninger Xav. Ferenc, Jézus-társaságbeli áldozópapnak szava, és alkalmasint feledhetetlen is marad az minden hallgató előtt, midőn mondá: „Amerika! Amerika! te egy veszedelmes ország vagy!“ De minekutána le akarsz benne telepedni, hogy tehát tested-lelked boldog legyen, fogadd a következő tanácsokat: 1. A mint valamely községben letelepedtél, mutasd be magadat új plébánosodnál, vidd el a magaddal hozott keresztelő-, házasság- és erkölcsi bizonyitványodat; hogy ő tégedet, te meg őt ismerhesd meg könnyebben, a mi kétségkivül csak előnyödre lehet. Fájdalom azonban, ilyesmi fölötte ritkán történik: évek múlnak el, míg a bevándorlott az ő plébánosát megismeri, különösen a messze kiterjedt plébániákon, akkor is csak úgy jut a pap a szerencséhez, ha vagy keresztelő vagy halál eset van a háznál.

2. Azonnal irasd be magadat valamely ájtatos társulatba, mert csakhamar utólér tégedet a hit iránti közönyösség és észrevétlenül fogod elhanyagolni a templomot és a szentségekben való részesülést.

3. Ha valamely katholikus plébániában katholikus temetkezési egylet van, irasd be magadat. Ugyancsak irasd be magadat a betegsegélyző egyletbe is, és óvakod-

jál a jótékonyság mezébe öltözött szabadkőművesek bárminő egyesületétől, kik itt a németek között „Rothmunner," „Sonderbare Brűder" és „Hurugari" név alatt ismeretesek. De őrizkedjél a tornászoktól is, mert azok is ellenséges indúlattal vannak a katholikus vallás iránt, ugyanezt lehet mondani a „Temperanz-Manner"-ekről, a mértékletesség embereiről is, kik a látszólagos jó arcz alatt a kath. egyház titkos ellenségei. Akármely társulatba csalogatnak, hivogatnak, jól teszed, ha először is plébánosod véleményét kéred ki, de azután fogadj is neki szót, mert különben azután te leszesz az oka, ha a „szabad ország"-ban mindened, csak szabadságod nem lesz. Azért oda se hederíts, ha az ilyen titkos-szövetségesek és lelkikufárok papbarátnak, bolondnak és „zöld"-nek neveznek.

4 Ne szegődjél el német protestánsokhoz, azt hitegetvén el magaddal, hogy ilyen, amolyan jó katholikus vagy. Gúny és gyalázat már több embert csábitott el hitétől, mint a mártiromság. Nem olyan veszélyes a szolgálat az angol protestánsoknál vagy hitetleneknél, a kik sokkal tűrelmesebbek és szabadabbelvűek, mint a német protestánsok, baptisták és methodisták, a kik az ő különös, minden emberi észt kigúnyoló tanaik terjesztése kedvéért valóságos hittérítői mániában, őrjöngésben szenvednek.

5. Minekutána az Egyesült-Államok kormánya egy vallással sem törődik és ép azért egy fillérrel sem segélyezi sem a templomokat, sem az iskolákat, de ezek lelkészeinek és tanítóinak fizetéséhez sem járul még csak egy krajczárral sem, ez okból itt a templomokban a helyeket bérbe adják, azután gyakrabban gyűjtenek házankint pénzt, csakhogy a plébánosnak legyen miből megélnie. A magasabb tandíjból az iskolákat tartják fönn és fizetik a tanitót. Azért soha se boszankodjál, ha itt a templomra és iskolára többet kell áldoznod, mint otthon; de Amerikát sem szidd telhetetlen pénzzsáknak, nehogy azután a fösvénység miatt a templomtól is, iskolától is

visszavond magadat. Gondolkozzál inkább azon, a mit sz. Pál mond: „Azok, a kiket tanítanak, adjanak azoknak, abból a mit birnak azért, a miért őket tanítják!“ Azután a papot illetőleg áll itt az anyaszentegyháznak mintegy hatodik parancsaként. — „Papodnak a bérét kifizesd“! Ez a pont okoz a vándorlottaknak legtöbb bajt. Egészen máskép vannak ez az íreknél.

6. A másik, mi a bevándorlottaknak nem tetszik, hogy a szabadság emez országában több bőjtnap és kevesebb ünnepnap van, mint a régi hazában. Sokan az elégedetlenek közől arra a gondolatra is jöttek, hogy Amerikában is régi püspökük hatása alatt vannak, hogy itt is csak azt tartják meg, a mit otthon parancsolt a püspök. Ez nagy tévedés, mert minden országnak megvannak a maga erkölcsei és szokásai, így például az egyházi fegyelem tekintetében is szigorúbb állapotok vannak Amerikában, mint Európában.

7. Ne járasd gyermekeidet az úgy nevezett állami nyilvános iskolákba, a melyeket leghelyesebb pogány iskolának lehetne nevezni. Az állami és községi iskolákat, végczéljukat illetőleg, úgyhiszem, mindenütt jól ismerik.

8. Házasságkötésnél, lehetőleg csak katholikussal lépj frigyre, az ír-katholikustól azonban őrizkedjél, mert az írnek sajátságos jelleme van, az írekkel kötött házasság se nem boldog, se nem tartós; azután az ilyen házasságból született gyermekek is vagy írek lesznek vagy semmik; de németek, franciák stb. okvetetlenül nem lesznek, ezt az én 15 évi tapasztalásom bizonyitja.

9. Ne kövesd sokaknak azt a rossz szokását, hogy nevedet angolosítsd, például ha „Kis“ nek hivnak, ne vedd föl a „Small“ nevet; ha pedig „Takács“ lenne neved, ne hívasd magadat „Weawer“-nek, mert nagyon könnyen megeshetik veled, hogy egyéb kegyetlenségek mellett még netáni örökösödéstől is elüttetel.

10. Ne fizettess magadnak saját házadban saját fiaidtól és leányaidtól — a mint itt szokás — kosztpénzt, ha ezek már gyárakba, műhelyekbe, kereskedésekbe jár-

nak dolgozni, mert különben gyermekeid csakhamar függetlenítik magukat az apától és ők lesznek az urak a házban; fölmondanak neked és máshová költözködnek, különösen akkor, ha rendet és fegyelmet is akarnál házadban tartani.

11. Szoktasd, sőt ha kell szorítsd gyermekeidet, hogy legalább otthon beszéljék anyanyelvüket, mert különben akarva, nem akarva oda kényszerítenek, hogy neked is angolúl kell velök beszélni; megérvén e mellett még azt is, hogy saját gyermekeid fognak gúnyolni. Hogy ily körülmények között ki az úr a háznál, annak megitélését kinek-kinek tetszésére bizom. Ilyesmi ugyan Európában hihetlennek tetszik, de itt ép nem ritka, a hol úgy szólván mindennapi eset, hogy ha a szülők gyermekeiknek olyasmit parancsolnak, a mi ezeknek nem tetszik, hát szemükbe mondják, „én nem akarom," vagy „nem fogom megtenni," vagy „én semmivel sem törődöm." E mellett vannak még olyan szülők is, a kik gyermekeik szemtelenségén nevetnek; sőt azt, mint a csudálatos amerikai szabadság, függetlenség és nyerseség jelét üdvözlik is.

12. Végűl soh' se szégyeld Amerikában nyelvedet, nemzetedet és régi hazádat. A németek büszkeséggel hivatkoznak hazájokra és nyelvükre.

(Vége köv.)

Szöllősy Károly.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Les épisodes miraculaux de Lourdes. Par Henri Lasserre. Suite et tome deuxiéme de Notre-Dame de Lourdes. Paris. Palmé. 1883. 8-ét. XXXI. 484. l.

A lourdesi kegyhely történetirója, Lasserre Henrik, igéretéhez képest, folytatását adja azon gyönyörü szép történeti műnek, melyet a Boldogasszony lourdesi megjelenéséről, az ott végbement csodákról tizennégy év előtt közrebocsátott. Azóta e mű bejárta az egész keresztény világot és milliók kezében megfordult, milliók szivében hol uj lángra gyujtotta a pislogó remény utolsó szikráját, hol hitet fakasztott a kőszivekben, életjavulást eszközölt az erkölcs utjáról letért, már-már elzüllött lelkekben, de mindenütt uj lendületet adott Szűz Mária tiszteletének, lelkesedést, sőt elragadtatást az égi jó anya iránt, ki hatalmának és szeretetének egyaránt nem szünik ujabb és ujabb jeleit adni természet fölötti módon gyógyitva azon szegény nyomorultakat, kiknek számára a természet nem birt többé adni gyógyirt, sem emberi ajak nem volt képes nyujtani enyhitő vigaszt.

Egy egészen uj világ tárul fel előttünk ezen könyv olvasásakor. Az ég mintegy közelebb hozatott a földhöz, az Isten irgalma, Mária jósága oly kézzel foghatólag nyilvánul az elbeszélt, történeti hűséggel leirt s minden részleteiben áttanulmányozott csoda történetében.

Lasserrenak egyik főelőnye nem annyira az ékes nyelv, vonzó elbeszélés, megragadó hasonlatok, mint inkább azon közvetlenség, melylyel tárgyát kezeli.

Nem pusztán a külső eseményeket lépteti el az olvasó szemei előtt minden nagyitás és legendaszerű toldalékok nélkül, hanem a cselekvő személyek bensejet is feltárja előttünk ugyanazon őszinteséggel, melylyel azok előtte megnyiltak, semmit sem szépítve, semmit sem titkolva, semmit álszégyenből el nem hallgatva. Azon lélek, a mely szerencsés volt valamely csodás esemény részese

lenni, őszinte lehet, elmondhat mindent, mert mennél kevesebb volt előbb az érdeme, annál nagyobb az irgalom, melyet vele Isten gyakorolt. És azt, kivel Isten a természet rendje fölött irgalmas és kegyes volt, ki volna képes érdemetlensége miatt megszólni, avagy kevésre becsülni?

A lelki állapotok ezen festése valóban megragad és meggyőz, elbájol és gondolkodóvá tesz. Az első kötet közzé tétele óta, mondja maga Lasserre előszavában, számtalan sok csoda ment végbe Lourdes-ban. Senki se várja azonban tőle, hogy tömött egymásutánban fogja azokat egyenként mind elsorolni. Ő azon véleményben van, hogy ily összehalmozása e tényeknek csak felületes benyomást szülhet a lelkekben. Sőt a legjobb szándékai és legszebb tehetségei daczára is előadása untatóvá válik s a helyett, hogy lelki épülésére szolgálna, félelmet ébreszt az olvasóban azon benső lanyhaság miatt, melyet magán tapasztal, midőn érzi, hogy Isten legfenségesb csodáin sem képes felmelegedni. De ez nem is lehet másképp, mert a tények sokasága fáraszt, az előadás fölületessége untat. Azért valamint a tudós éveket szentel egy esemény alapos kutatásához, hogy ezt minden részletében megismerje és megismertethesse, szintugy nem kevesebb szorgalommal és lelkiismeretességgel kell utána járni a dolognak midőn a hatalmas Isten csodáiról vagyon szó.

Ezen felfogásában szerzőnek leli egyrészt magyarázatát, hogy az első kötet megjelenése után ily későn, hosszu, tizennégy év mulva adja annak folytatását, habár az abban feldolgozott csodák már mind régen, sőt igen régen mentek végbe. Szerző ugyanis a megtörtént csodák vizsgálatánál nem elégedett meg avval, hogy pusztán tárgyilag megállapitsa egyrészt a betegség és másrészt a bekövetkezett természet felett gyógyulás valódiságát. Feladatának ezen első része amily fontos, ép oly egyszerü volt és könnyű. Lasserre azonban feladatának ezen anyagi s pusztán a külvilágban végbe menő részleteivel meg sem elégedett. A csoda Isten közvetlen közbelépése a világi rendbe, nem talán egy véletlen esemény,

mely csupán azért látszik csodálatosnak, mivel annak megfejtését adni nem tudjuk, ellenkezőleg oly esemény, melyet meg tudunk fejteni, mert tudjuk, hogy nem a természet rendje szerint és természetes erők közremüködésével hajtatott végre, és tudjuk azt is, hogy ki által vitetett végbe, mert az Istenség lábnyomai félre nem ismerhetők. A Gondviselés oly csodás módon tudja szőni az emberi élet körülményeit, hogy a közönséges világrendben is lépten-nyomon találkozunk annak el nem tatagadható, félre nem ismerhető jeleivel. Mennyivel inkább fogja ezen ismérveket magán hordani azon esemény, melyet az Ur maga minden közvetitő nélkül hajt végre. Az isteni Gondviselés ezen titokteljes játéka, melylyel csodáit előkészíti, megérleli és végrehajtja, melylyel az emberek elméjét azok megértésére alkalmassá teszi, és mindezt azon fenséges czélok javára gyümölcsözteti, melyekben ugy az egész emberi nemzet, mint annak minden egyes tagját részesíteni kivánja: az az a mi az Istenség közvetlen közbelépésre vallást mintegy érzékiti, s általunk, ha nem is felfoghatóvá, de mindenesetre érezhetővé teszi, s meggyőződésünkbe bevezeti. Az Urnak ezen utjait kutatja Lasserre az általa leirt lourdesi csodák történetében: és ez az a mi munkáját fáradságossá tette, de egyszersmind tanulságossá és vonzóvá.

Mindössze csak öt csoda történetét dolgozta fel ily módon szerző és mind a mellett nem kevesebb, mint 30 tömött ivre terjednek elbeszélései. Az egyes történetek czimei a következők:

A nagy boldogasszonynapi csoda. A lavauri asztalos. De Fontenay kisasszony. Az algiri lelkész kilencz napos ájtatossága. Meggyógyulásom bizonyitékai.

Végül a függelékben vannak közölve az elbeszélések szövegében idézett okmányok, sőt ezek egynémelyike nemcsak egész terjedelemben van lenyomtatva, hanem annak hű facsimiléje is mellékelve, mi nemcsak a történeti hűség iránti bizalmat gerjeszti fel az olvasóban,

hanem a közvetlenség melegével hatja el, mely elől a legridegebb kebel sem zárkózhatik el teljesen.

Ismertetésünket azon hő óhajjal zárjuk be, vajha találkoznék mihamarább egy ügyes toll, mely ezen felette vonzó és tanulságos elbeszéléseket édes hazai nyelvünkre is átültetné.

Sajó.

Ius canonicun juxta ordinem decretalium recentioribus sedis apostolicae decretis et rectae rationi in omnibus consonum. Auctore E. Grandclaude, Vicario Generali: Doctore in sacra Theologia et in jure canonico. Parisiis. Lecoffre. 1882. I. köt. VIII. 552. l. II. köt. 695 l. III. köt. 698. l.

Ujabb kánonjogászaink tankönyveik megirásánál felhagytak a régi rendszerrel, mely abból állott, hogy a kánonjogtan összes anyaga a decretalisok könyvei és fejezetei szerint osztatott fel és ugyanazon rendben tárgyaltatott, mint azt IX. Gergely pápa megbizásából annak idején pennaforti sz. Rajmond jónak látta megállapítani.

Rajmond gyüjteménye úgy az anyagot, mint a beosztást és rendszert illetőleg a maga korában kétségkivül haladást jelzett a kánonjog terén és évszázadokon keresztül fentartotta magát, nemcsak mint törvénykönyv, hanem mint tudományos rendszer is, melyen a tudósok tartózkodtak egy hajszálnyit is változtatni.

Az ujabb jogfejlődés különösen a tridenti zsinat óta uj anyagot ölelt fel, mig bizonyos jogi irányzatok ugy a gyakorlatban, mint a törvényhozás terén feladattak, elavultak, a jogfejlődés ez irányban nemcsak megakadt, hanem az intézmény elavultával a fenállott törvények is megszüntek egyéb, mint jogtörténeti becscsel birni. Ha még hozzá veszszük azon beosztást, melyet az ujabb időkben fejlődésnek indult jogbölcsészet az összes jogi tudományokra s azok közt az egyházi jogra is gyakorolt, nem fogunk elzárkózhatni azon meggyőződés elől, hogy a decretalisok öt könyve szerint való beosztása a kanonjog össze anyagának ma már sem a jogtudományok mai

szinvonulának rendszer tekintetéből meg nem felel, sem erőszak alkalmazása nélkül keresztül nem vihető. Ugyanis sok oly tárgy, mely természeténél fogva együvé tartozik, a régi, külső motivumok után induló rendszer keretébe csak ugy szorítható be, ha azt erőszakosan szétválasztjuk s itt az egyik, amott a másik, harmadik sat. részét veszszük tárgyalás alá. Miáltal az áttekintés megnehezittetik, a jogbölcseleti érvelés gyöngül, s a tárgy érdeméből meritett s természetének megfelelő jogi rendszer létre nem jöhet.

Ezen és hasonló indokok vezérelték ujabbkori jog tudósainkat, midőn a decretalisok gyüjteményének felosztását elhagyva, egy a kánonjogtan jelen tudományos állásának megfelelő rendszer felállitásán fáradoztak, s ujabb iróink kivétel nélkül ezen természetes rendszer szerint irák meg müveiket.

Nem tagadható, hogy a kánonjogtannak ily módon való tárgyalása kettős irányban szakitást képez a régi traditióval, először rendszer tekintetében, és másodszor anyag tekintetében. A corpus jurisnak egész fejezetei, sőt titulusai elhagyattak, a helyett megtömettek a tan- és kézikönyvek állami rendeletekkel, az ujabb jogbölcsészetből kölcsönvett érvekkel, eszmékkel és elméletekkel, melyeken nem ritkán csak megfakulva volt kivehető az egyházi szinezet.

Ezen bajon kivánt segíteni Grandclaude jelen munkájával. Czélja a régi traditiókat az egyházjogtan terén ugy rendszer, mint anyag tekintetében föleleveníteni, s azon közvetlenséget, melynek a corpus juris, mint az egyházi törvények egyetemes tára és a korunkbeli egyházi jogtudomány közt felállani kellene, helyreállitani.

Kétségkivül a szándék dicséretes, és ha a kánontörvénytár hű és kimeritő foglalatja volna a mai divó egyházjognak, azon közvetlen kapcsolatban volna a kánonjogtan is mindenkor és kivétel nélkül tárgyalandó. Egyébként nem Graudclande az első, ki a jelenkori kanonisták közül a decretalisok rendszerét eleleveníteni törekszik.

Már előtte a hires római jogtudós De Angelis „Praelectiones juris canonici“ czimű munkáját ezen régi rendszer szerint osztotta be. Szerzőnk ezen módszert Franczia országban akarja ismét érvényre emelni, s ugy véli, hogy ezáltal biztosabb alapra fekteti az egyházjogot, különösen azért is, mivel ily módon határozottabb kifejezést nyer azon gondolat, hogy az nem egyéb, mint a legfőbb törvényhozó, a pápa akaratának kifolyása.

A törvénytár hiányait oly módon iparkodik pótolni, hogy minden titulusnál a jelenleg divó egyházjogot feltünteti, az ide vágó ujabb törvényeket, zsinati határozatokat pápai contitutiókat, congregatiói decretumokat közli s ily módon hü képét adja a gyakorlatban levő jognak. Egy másik előnye a régibb hasonmodoru tankönyvek fölött abban nyilatkozik, hogy érvelésében némi súlyt fektet az észjogra s az egyházi törvények és jogi intézmények benső összefüggésére, és észszerűségére. Az egyes themák feldolgozásánál ugy a felosztást, mint a definitiókat illetőleg állandóan Schmalzgruebert követi. A házassági jogot pedig, mely a decretalisok negyedik könyvében foglaltatik, szóról-szóra Maschat után adja, mit előszavában lelkiismeretesen meg is említ. A mű franczia papok számára készült s azért mindazon helyeken, hol a régi kanonisták a római jogra hivatkoztak, a Code Napoleon nyer alkalmazást. Legbecsesebb részét képezi a függelék, melyben az apostoli szentszék ujabb határozatai vannak tárgy szerint csoportositva. Sajnálni lehet hogy a prolegomenák, melyekben a kánonjogtan előismeretei, az egyházi jog fogalmáról, jogforrásairól sat tárgyaltatnak, nem állnak a mai tudomány szinvonalán.

Sajó.

Leben des ehrwürdigen Dieners Gottes Gerard Maria Majella Profess-Laienbruders der Congregation des allerheiligsten Erlösers. Von P. Carl Dilgskron C. SS. S. Wien 1879. Verlag der PP. Redemptoristen.

„Az isteni kegyelem rendkivüli nyilvánulásainak,

szakadatlan sorozata egy közönséges emberélet keretébe foglalva," ez tartalma a könyvnek, melyet az olvasó közönségnek ajánlunk. A szent életét ugyan közönséges emberéletnek nevezhetni, mint a ki szegény szülőktől származott, mint kitanult szabó Liguori sz. Alfonz congregatiójába lépett, s harmincz éves korában a szentség hirében, csodák kiséretében költözött az örökkévalóságba. Hanem minél egyszerübb a társadalmi állás és az avval összekötött működés; annál csodálatosabb az erények teljessége, melyek ez életet, a tökéletesség mintaképéül állitják föl, és a csodák bősége, melyek a belső értéknek külső jelei.

Ugylátszik, hogy a csodák oly szakadatlan lánczolata, melylyel nála közönséges és rendkivüli életkörülményeiben, kisebb s nagyobb bajaiban, mondhatnám, uton utfélen találkozunk, csak egy olasz szentben lelhető fel, kiben a hit, a bizalom egy üde, ruganyos, természetes, gazdag kedélylyel párosul.

A tisztelt szerző lehető legnagyobb gonddal állitotta össze a hiteles forrásokból meritett adatokat; ügyekezett a csodáknak alapos bizonyitékok és tanuságok által hitelt szerezni. Előtérbe helyezte, a csodák fölé emelte a keresztény erényt, s a csodás élet leirásában mindenütt átvonul és előtünik a fődolog: az erény gyakorlata bármily körülmények közt. Ez biztosítja az olvasmány értékét, mert nem azért olvasunk szent élettörténetet, hogy csodákat müveljünk, hanem hogy jól éljünk. Igen okosan tette, hogy egyes helyeken magyarázó jegyzeteket alkalmazott a szent magaviseletének, eljárásának okadatolására és az isteni kegyelem rendkivüli utjainak, amennyiben az emberi értelemtől telik, megvilágítására. Ismerteti déli Olaszország szokásait, melyeken a ködös észak fia megütközhetik, de nem a szentet, hanem a népet okozhatja csak, ha elfogultságában ilyes valamire kedve lenne.

Az elbeszélés igen szabatos, érdekes, szép irályban tartott, s néhol feltünik- s érezteti az olvasóval, hogy

gondja volt nemcsak a tartalomra, hanem a szószerkezetre. Ez parányi kifogásom.

Aki egy gazdag természetben élő, gazdagon fölruházott nép szelleméből, kedélygazdagságából, katholikus élet és erényre teremtett hajlamaiból erőt és buzdulást akar meriteni, annak a müvet melegen ajánljuk.

Dr. Pethő.

Historia sacra A. T., auctore Dr. H. Zschokke etc Editio altera emendata. Vindobonae 1884. Braumüller, 464 l.

Hazánknak már nem egy hittani intézetében használtatik dr. Zschokke „Historia Sacra"-ja kézikönyv gyanánt az ó-szövetségi szentirási tanulmányokhoz, és pedig tekintve a műnek előnyeit, melyek közt különösen a világos, könnyen érthető irály, a helyes felosztás s a minden fontosabbat felölelő sokoldaluság kiemelendők — méltán hisszük, hogy sikerrel használtatik. Ugyanezen általános sikerről látszik azon körülmény is tanuskodni, hogy Sz. immár másodszor volt kénytelen jeles kézikönyvét sajtó alá rendezni.

Ha már az első kiadás jobbára megfelelt azon igényeknek, melyeket a studium biblicumnak nálunk szokásos tanmódját tekintve támasztani lehet, mindenesetre örvendenünk kell e második kiadásnak, mely nemcsak czimlapján viseli az „emendata" jelszót, hanem valóban javított és bővitett. És mondjuk ki, talán épen azáltal javított, mert bővitett. Sz. az első kiadásban legfőkép a rövidséget tartotta szem előtt, ezt vallja ugy az előszavában, mint műve homlokán: compendiose concepta, — és ez az egész könyv folyamán meg is látszik, és pedig itt-ott, habár csak kevés helyen, az illető tárgynak, melyről szó van, rovására. Ezen tulságos törekvés a compendiositásra, ezen, ugyszólván aggályos kerülése mindannak, ami kiterjeszkedésnek látszanék, igen tömörré teszi néhol a stylust, ugy, hogy például egyes történetek, melyek a

szentirásban caputokat töltenek be, — vagy némely criticai jegyzetek egyetlen ablativus absolutusba szorittatnak össze. Igaz, hogy a tanárnak hivatása mindezeket bővebben, taglalva előadni, ámde a hallgatók szeretnek a könyvhez ragaszkodni s igy egyik-másik dolog kihull emlékezetökből.

Ime ezen kis bajokon segítve van a második kiadásban. Bővebben tárgyaltatnak a történetek, körülményesebbek a critikai disquisitiók. Hogy egyes példákat hozzunk fel, jobban van körvonalozva a samaritánusok eredete és története, mélyebben analysálva Jób könyve, — melylyel Sz. azóta, mint gyönyörű commentárja mutatja, igen behatóan foglalkozott — az archaeologiába s palacontologiába vágó jegyzetek is bővebbek. Persze, egész kimeritően itt sem tárgyalhat minden kérdést Sz., mert ez túllépné egy tankönyv, egy kézikönyv határait, hanem utal részint a tanár élőszóval való előadására, részint felöleli az ujabb és legujabb, igen széles biblikus irodalmat, melyben aztán, az idézett helyen ki-ki egész terjedelmében feltalálhatja az illető kérdés elemzését, mely iránt érdeklődik. Mindazonáltal alig található az uj kiadásban tractatus, mely tisztábban, bővebben ne tárgyaltatnék, mint tárgyaltatott az elsőben.

A felosztás ugyanaz maradt, legfölebb, hogy ama kérdések, melyek az „introductio generalis"-hoz tartoznak s az első kiadásban részben szétszórva az illető könyvnél említtettek, most igen helyesen összeszedve, a „canon"-nal együtt szép, terjedelmes függelék gyanánt a mű végére helyeztettek. Azonfelül aminek hiányát szintén éreznünk kellett az első kiadásban, — nemcsak Phönicia és Palästinának egy szép, szinezett Kiepert-féle földabroszát csatolta Sz. a második kiadáshoz, hanem öt sikerült fametszetet is a szöveg közé, ugymint a zsidók utjáét a pusztában, a Sinai-hegységét, a frigysátorét, a Salamon- és a Zorobabel templomáét. — Sajtóhiba alig fordul elő a könyvben, holott az első kiadás azokban meglehetősen bővelkedett.

Őszintén üdvözöljük a derék, fáradhatlan Sz.-t, s meg vagyunk győződve, hogy kivánságunk teljesülni fog, hogy t. i. e második kiadást még nagyobb siker koronázza, mint amilyent az első aratott.

Dr. Kereszty.

Das Jahr 1683. und der folgende grosse Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlovitz 1699. von Onno Klopp. Graz. 1882. 4° VI u. 580 lap.

Bécs városa második ostromoltatásának (1683.) történetét számosan irták meg. Valóságos irodalom keletkezett e tárgyra vonatkozólag. E felszaporodott irodalmi termékek között kiváló helyet foglal el Camesina ily czimű müve: „Wiens Bedrängniss im Jahre 1683." Ő szorgalmasan gyüjté össze a történeti adatokat, melyekhez férhetni, és elismerésre méltó történetirói értékkel méltatta a török uralom rohamos terjedését, Bécs veszedelmét. Mindazonáltal szükebb határok között mozog, amennyiben csak ama mozzanatokra s eseményekre van tekintettel, melyek Bécsre vonatkoznak. E török hadjáratot egyetemes szempontból nem méltatja, csak Bécsre szoritkozván nem öleli fel ama tényezők hosszú lánczolatát, melyek azt megelőzték, kisérték és követték. Szóval müve inkább helyi érdekű.

Klopp jelen müvében szélesebb téren mozog. Bécs városának a török hadak által való megszállásának jelentőségét nemcsak a habsburgi dynastia székhelyére, hanem a nyugati államokra általában, illetőleg a kereszténységre is kiterjeszti. Szerző ezenkivül szerencsésebb volt elődeinél, kik e tárgygyal foglalkoztak, amennyiben az e korra vonatkozó összes történeti adatok birtokába jutva, főleg a cs. kir. udvari levéltárból több, még eddig fel nem dolgozott történeti emléket napfényre hozott. E szempontból nem csekély fontossággal birnak Contarini velencei követnek 1682—1684. és Caprara internuntiusnak 1682—1683. évi jelentései, melyek alapján szerzőnek

sikerült ezen korszakot alkotó eseményeket teljesen felderiteni.

Az 1683-iki török hadjáratot, mint emlitők, méltatták már a kortársak is, de csak részlegesen, hiányosan, sőt fölületesen. Ezek tudták ugyan, hogy XIV. Lajos franczia király tőle telhetőleg elősegité a törökök ügyét, és Bécs veszedelmét; hogy másrészt XI. Incze pápa pedig ellenkező irányban fejtvén ki tetterejét, minden rendelkezésére álló eszközt értékesitett Bécs megmentésére; de nem ismerték koruk hatalmasságainak ellentétes indokait, melyek csak a levéltárak porlepte okmányaiból, századok mulva valának felderithetők.

Ezeket előre bocsátva elismeréssel kell adóznunk Kloppnak, ki e szempontból nemcsak terjedelemre, hanem belbecsre nézve munkát alkotott.

Szerző az 1683-ban lefolyó eseményeket minden szempontból méltatja. Pragmaticai előadásában kiindulási pontul a kereszténység közérzületét fogadja el, melynek megitélésében a XVII. század végeig halad. (1—23 lap.)

Ezzel kapcsolatban külön fejezetben tárgyalja a I. Leopold és XIV. Lajos közötti viszonyt, ezek politikai és fegyveres mérkőzését állandó tekintettel a török hatalom gyarapodására, s a szultánok hóditási napjára. (23—60 lap.)

XIV. Lajosnak káros befolyását a nyugoti államok sorsára, ennek következtében a török aspiratiók felelevenedését ecsetelve (61—97. lap;) áttér az ozman birodalom részéről fenyegetett veszélyre. (98—143. lap.)

I. Leopoldnak a szövetségesekkel történt alkudozásairól és a török elleni szövetség létesitéséről bővebben megemlékezvén (143—173. lap) részletezi a törökökkel folytatott háborút Leopold menekületseig (144—173. lap.) Ezután meggyőző erővel és mindent felölelő részletezéssel mutatja be Bécs körülzároltatását (206—252. lap), a felmentő hadak mozgalmait (253—305. lap), Bécs felszabadulását (306—337. lap), e hadjárat befejezését (338—370. lap) az 1684. márcz. 5-iki ligát (371—389. lap)

és az 1684-iki nagy török hadjáratot a karlovici békekötésig (390—529. lap.)

Szerző ismeretes arról, hogy az általa felkarolt tárgynak lényegébe hat. Erről tesz tanuságot jelen művében is. Figyelmét ki nem kerülte a legcsekélyebb dolog sem, mi munkája keretébe illik. Ő nem egyszerüen előadó, hanem fejtegető, bonczoló és biráló történész is. Főelőnye pedig, hogy nem hódol a mellékteknteteknek, hanem tárgyilagosan és lelkiismeretesen dolgozik. Ennek tulajdonitandó az is, hogy Bécsben nem fogadták osztatlan örömmel és rokonszenvvel művét.

Mi azonban tudjuk, hogy Bécsben az 1683-iki korszakot alkotó eseményeket egyoldalúan szeretik felfogni s magyarázni, majd az önösség által vezéreltetve ama korszak dicsőségét kizárólagos birtokuknak tekintik. Ezt igazolják a Bécsben legutóbb lefolyt ünnepélyek is.

Knopp érdeme, hogy a keresztény közvélemény erre vonatkozólag kellőleg lett tájékozva.

Különös dolog az, hogy a külföldi szerzők ritkán küzdik fel magukat ama álláspontra, honnan hazai viszonyainkat tisztán láthatnák, pontosan meghatározhatnák. E szempontból kell szemrehányást tennünk Kloppnak is, ki e korszaknak különben fényes történeti méltatásában némi könnyelmüséget árul el ott, hol hazánkkal foglalkozik. Igy pl. felette kellemetlenül hat a magyar olvasóra, midőn a többi között ily tudományos munkában, még a legkiválóbb férfiak nevei is hibásan vannak feljegyezve. (Szecsényi *Pál* (?) esztergomi érsek stb.)

Eltekintve ezektől lelkiismeretesen ajánlhatjuk e kiváló munkát azoknak, kik e korról bővebb tudomást, és mélyebben beható áttekintést akarnak szerezni.

—*é*

Klytia. Histor. Roman von Taylor, aus dem 16 Jahrhundert. Leipzig. 1883. Herzel. Nyolczadr. 401 lap. Ára 6 mark.

Kalvinista irányregény, melyben egy jezsuita, Pigavetta szerepel és pedig mint kórházi orvos és tanár. Fogásai ördögileg vázoltatnak; de a jámbor kálvinistákat meg nem csalja. Ezen gonosz ember utóvégre maga is kálvinista lesz, a tiszta hit megtisztitja gonoszságaitól s Klytia felesége lett. Ez a keret, a fogas, melyre mint mészárszék falára vannak aggatva a húsdarabok, a gesunde Sinnlichkeit, a megmart becsület, jó hir, a meggyalázott egyház és a többi. Számos ily regény és irány-dolgozat forog a könyvpiaczon, mindnyájokra illik a mult századi lángeszű Vajda Samu következő birálata. „Noha ez a gonosz kovász (istentelenség) prédikálás által még be nem hatott országunkba, (1774. irta) de a sok titkon nyomtatott és tilalom ellen béhozatott könyvek által, sokaknak már szemükbe tünt és adná Isten, hogy szivöket is meg ne vesztegette volna. Az egyház követvén Krisztus példáját, nagy fenyiték által tiltotta mindenkor, a fejedelmek is tilalmazzák az ilyen dohos kovászszal dagasztott könyveknek olvasását; tudván, hogy mint a pestis nyavalya egy ruha-folt által is könnyen elterjed az egész országra, ugy a dögletes tudomány egy kis gonosz könyvnek olvasásából elterjedhet sok ezer lélek veszedelmére. De minthogy az emberi elme akkor legszelesebb, mikor korlátba rekesztetik, és a tiltott dolgoknak tudására mindenkor jobban áhitozik vásottsága, innét vagyon, hogy mentül inkább tiltatnak ezen botránkoztató könyvek, annál nagyobb buzgósággal esnek utánnok az emberek, és ugy örül, aki szert tehet rájok, mintha kincsre akadt volna. Ilyen könyvet lát vala lélekben Zachariás próféta mikor mondotta: „Ime egy repülő könyv!“ (Zach. V. 1.) Kinek felele Isten: „Ez az átok, mely kiterjed az egész föld szinére.“ Nem marad meg az ilyen könyv a tartományban, melyben irták; hanem mentül szemtelenebb, mentül kár-

hozatosb, és a ker. vallásnak mentül több csúfolása foglaltatik benne, annál hegyesebb szárnyakon repül minden országba. Elkerüli az igaz póstákat és a járt utakat, általrepül a vámokon, ahol a fejedelmek rendeléséből belé szoktak tekinteni az ilyen pestises küldeményekbe, és mintha táltosok hordoznák, ott is megfordul, ahol senki sem kivánja látni. Mit mond pedig Isten ezen repülő könyvekről? „Ez az átok, ugymond, ezek töltik be átokkal a földet.“ Átok annak aki irta; átok annak, aki nyomtatta; átok azoknak a zsidóknak és kalmároknak, kik árulják; átok azoknak, kik más országokba loppal becsempészik; átok azoknak a szeles ifjaknak, kik több pénzt adnak érte, mint Kempis Tamásért; átok azoknak kik ajándékba elveszik, átok akik olvassák, kik házoknál tartják és olyan átok, mely meggátolja, hogy az ő házokba és lelkökbe az Isten áldása be ne mehessen. Ne hizelkedjék pedig magának senki, és azzal ne mentse ügyét, hogy ő az eféle tiltott könyvekben igaz tudományt nem keres, hanem csak mulatság kedveért, vagy az emberi elme vásottságának megismeréseért olvassa azokat, vagy legalább, hogy tudhassa ő is, micsoda okokkal bátoritják magukat ezek a keresztelt uj pogányok kik „erős lelkű“ embereknek hivatják magukat, és se Istentől, se haláltól, se ördögtől, se pokoltól nem félnek. Mert ezek a mentségek az egyház átkától föl nem mentik, és a hitben való hajótörésnek veszedelmétől meg nem oltalmazzák. Mulatni akarsz? Nem találsz-e jobb könyveket, melyeknek olvasásában Istennek, az egyháznak, és koronás királyodnak bántása nélkül gyönyörködhetnél? Minek mulatod magadat a szurok forgatásában? Ki kényszerít az áspis kigyóval, a legfenébb vadakkal való veszedelmes játékra. Mindezeket cselekszed pedig, mikor az istentelen könyvek forgatásában töltöd idődet. „Aki a szurkot illeti (ha csak mulatságból cselekszi is) megmocskoltatik attól.“ (Eccl. XIII. 1.) „Ki könyörül a kigyótól megmart bűbájoson, és mindazokon kik a fenevadakhoz közelednek?“ — Aki

a gonoszok után jár, elnyomatik azoktól.“ (Példabesz. XI. 27.) Az emberi elme vásottságát se szükség keresni az ilyen káromló és Istent gyalázó könyvekben, mert azt kiki a maga nyughatatlan elméjének nyargalózásából, és azoknak akikkel társalkodik különböző furcsa találmányaiból alkalmasint észreveheti, ha olyan könyveket nem olvas is, melyekben a Krisztus Jézust Mohameddel egy pórázára fűzik, és hasonló hamis prófétát akarnak költeni belőle. Végezetre azon tudakozódni, hogy mi okból indittatnak ezek az erős lelkű és gond nélkül élő philosophusok a keresztény religionak megvetésére? ez nem olyan derék kérdés, melyért az ő könyveiket elé kellene a pad alól venni; mert semmi más uj bizonyitásokkal nem hadakoznak az Evangelium ellen, hanem csak a régi csufolásokat lopogatják ki Julianus hittől szakadt császárnak, Celsusnak és Porphyriusnak irásokból és a válogatott szép franczia szóknak virágival bokrétázott uj mundérban öltöztetik ezeket a régi pogány káromlásokat, melyeket a sz. atyák bőven megczáfoltak, különben hiröket se tudnók, ha a régi paterek irásiban emlékezet nem volna felőlök. Mennyivel inkább hirdetik pedig, hogy ők az Isten itéletétől, s a jövendő életnek büntetésétől, melyek csak a vén asszonyok ijesztésére fortélyosan kigondolt csontvázak, semmit sem félnek; annyival inkább elárulják szivök titkát, mert igenis félnek az Isten itéletétől, ugat bennök és szünetlen furdalja őket a lelkiismeret, melynek csaholásit nem tűrhetvén, törik az elméjöket, hegyezik a pennájokat, és minden okokat kigondolnak, melyekkel bátorithatnák szivöket, hogy félelem nélkül vétkezhessenek. Majd olyan formán, mint aki egyedül jár a kietlen puszta erdőben, danol, fütyöl magának, hogy buját felejtse, és enyhitse félelmét; azonban mindenfelé neszez, ver a szive, és ha egy száraz falevél megzördül utánna, azt gondolja, hogy vad rácz van az inába. Ilyenek azok az erőslelkű philosophusok is, kiket sz, Ágoston méltán nevez kevély lelkecskéknek, superbae animulae; mert

minden hánykolódások nem az erős léleknek, hanem csak az esztelen felfuvalkodásnak jelensége; és valamint amely katona igen pöki markát a békeség idején, sokat hányja veti az ő kedvét, és bátorságát a viadalra, minden okos ember általlátja, hogy a szájában hordozza a szivét, nem a mellében: ekképen ezen uj philosophusok is, csuda bátorságot tudnak mondani az ő szivöknek erejéről, mikor szájjal vagy tollal kell ellenkedni az Isten itéletével; de mikor próbára kél a dolog, mikor halni kell, és eljő az ideje az utolsó viadalnak, akkor egynehányan közülök már megmutatták, hogy semmi kedvök sem volt a halálhoz, hogy igen is féltek a számadástól; mert vagy észre jövén, verték a mellöket, mint a keresztény vén asszonyok, vagy képtelen félelembe és kétségbe estek, mint Judás; és se nem ugy haltak meg, mint a philosophusok; se nem ugy, mint a barmok, akikkel hasonló erkölcsben és hitben éltek; hanem ugy, mint istentelen vakmerő emberek, kik nevették az Istent, amig éltek; és akiknek veszedelmén akkor nevetett az Isten, mikor halni kezdettek.“ Igy Vajda Samu.

Ámde nem elég megtiltani a rosz könyveket, s nem irni jókat helyettök. Ez annyi — mondja Maculay — mint a csörgő kigyónak elvenni csörgőjét, de meghagyni mérgét. Arra kell törekedni, hogy az egyházi irodalom minden szakában, kimeritő munkáink legyenek, melyeket a szomjazó közönségnek oda nyujthassunk, mikor szomját oltani akarja, midőn egyházilag tudományos munkát olvasni vágyik. Evégből az irodalmárok főleg szakmunkák előállitására buzduljanak, ne tanulva irjanak, hanem mikor megtanulták a dolgot, akkor fogjanak iráshoz, hogy világos, kimeritő, szép és magyaros előadás által megkedveltessék a dolgot és a magyar irodalmat egyaránt. Nagyon sok irodalmi termény vasvillával összehányt forditmány, néha meg kell nézni az eredetit, hogy megérthessük a magyar forditást. Ez kóros állapot. Mindenki megpanaszolja, de tenni róla röstelkednek kiket illet.

Kik a nagy magyar közönséget tartják szem előtt, ne feledjék megszerezni maguknak azon, hogy ugy mondjam, tapintatot, mely által élvezhetökké lesznek. Röviden vázolva igy fejezhető ki: mindaz, amit minden müvelt ember tudásra méltónak tart és megért a scholastikában, azt át kell venni és helyesen magyarul kifejezni mihelyt kétes valamely szólam, azt röviden magyarázza, értelmezi a fogalmat, vagy legalább kijelenti, mit akartak vele kifejezni a bölcsészek, hittudósok. Ami homályos, bizonytalan, érthetetlen, hagyja el. A positiv tan mindenütt alapját képezi az értekezésnek. Praktikus figyelmeztetések ritkán használandók, de tervszerüleg ki nem zárnak. A nyelvezet legyen nemesen népszerű. Aki igy ir, annak nem kell előbb intentiókat hajhásznia, hogy kiadhassa müvét, megveszi a magyar közönség.

S.

VEGYESEK.

(*Oct. 28-át*) mely napon 200 év előtt megszabadult Esztergom a töröktől, fényesen ülte meg a város. Oly szép nap kedvezett az ünnepélynek, amilyen még nem ragyogott az idei őszön. Fél kilenczkor a bizottság által kiadott rendben felvonult a lovas banderium, a deákság, tüzoltók, régi honvédek (Győrből ez alkalomra jött 24 negyvennyolczas honvéd) s végre a városi tanács, megyei tisztikar, s a templom zsufolásig megtelt. A sz. misét Ő Emja tartotta, mise után Te Deum, és nagyszerü sz. beszéd. Ő Emja a bécsi eseményeknél kezdette müvészileg megalkotott szónoklatát, s ugy átment a magyar eseményekre, melyek közől a bécsi győzelemnek első gyümölcse volt Esztergom felszabadulása. Vázolta a török hadakozást, és Kara Musztafát, kiben a természet

lőn vaddá. Azután feltüntette, hogy kinek köszönhetjük a dicső eseményeket sorozatát, Buda bevételét stb. — Károly lotharingi herczegnek; ez mintegy visszaszerezte őseinek a magyar hazát. A csengő hangon elmondott beszéd ragyogó gyöngyei voltak: a pápák befolyása és számos alkalomkor adott pénzbeli segélyei, melyek által hazánk elvégre a töröktől örökre megszabadult. A magyar egyház nemzeti szive látszott verni a főpap beszédében. Az éber figyelemmel hallgatott szent beszéd elragadó része volt, a szónoklat nagyszerü bevégzése, ama szavaknál: „Magyar szól hozzátok, azoknak egyike, kik a haza és király iránti hűséget anyáink tejével szivtuk, és arra szólitlak, hogy e hazát, melynek minden göröngyét őseink vére öntözte, szeressétek. Ne legyetek cosmopoliták; a hazaszeretet jövőnk reménye! stb.“ Itt azután a kemény szivek is megindultak s alig birták a felbuzdult kebel kitörését visszafojtani. De amint Ő Emja a székesegyház csarnokába lépett s kivonult a lépcsőzeten, óriási éljenekbe tört ki a nagy közönség, hogy könnyitsen lelkesedésén, mely addig tártott, mig csak a hegyet el nem hagyta a szeretett főpásztor. Valóban a szavakban kitörő lelkesedés enyhitőleg hat. — A városban szombat este volt fényes előadás a főgymnásium nagy termében, hol Villányi igazgató érdekfeszitő értekezést olvasott fel, volt szavalat, zene, s ködképekben vázoltatott az ostrom. Vasárnap ugyanott történeti kiállitás. A városházán diszgyülés, hol Helcz városi ügyész jeles beszédet tartott, vázolva a primások jótékony befolyását a városra. Este bankett. Emelte az ünnepélyt a válvölgyi zarándoksereg. Ugyanis Vágvölgy több községe, Lassú Lajos nagysúri lelkes plébános vezetése alatt, hogy az egyházi székvároshoz való tartozandóságot nyilvánosan vallják, az ünnepélyre Esztergomba jöttek. Voltak vagy ötszázan, s járdalatilag vonultak be szombat este a városba. Jeles zenekaruk feltünést okozott; ez vasárnap este a várfokon játszott, s a zene hangjai a város felett hullámoztak, mint százados viszhangjai azon örömnek,

mely 200 év előtt a felszabadult lakosok keblét boldogitotta.

(Stolz Alban), századunkban a legelső népszerű vallási iró meghalt oct. 16. Freiburgban. Szül. 1803 február 8-án Brühlben, (Baden). Tanulmányait Heidelbergben és Freiburgban végezte; miután két évig jogot hallgatott volna, a hittanra adta magát és 1833-ban pappá szenteltetett; Rothenfels és Gaggenauban káplánykodott. 1836 plébános lett Neusatzban hol 77 hónapig müködött, mint ő mondja „Witterungen meiner Seele" czimű emlékiratában. 1843-ban, mint repetitor a freiburgi theologiai convictusba jött és 1847-ben a lelkészet és paedagogia tanárává lett; még az idei tanév tervrajzában Stolz mint pastoralis tanár volt megnevezve. Stolz Alban müvei számos kiadásban jelentek meg s nagy elterjedésnek örvendenek. Legismertebb müve a: „Kalender für Zeit und Ewigkeit," mely 1884-re is megjelent; ez volt a termékeny iró utolsó müve. A naptár végén szerző mindazoknak köszönetet mond, kik üdvözlő iratokat küldtek 50 éves papi jubileumára. Stolz Alban nagyobb müvei a következők: „Látogatás Sem, Cham és Japhet" nél, „Spanisches für die gebildete Welt" „Legende der Heiligen. Die heil, Elisabeth" stb. stb. Ez utóbbi magyarul is megjelent Egerben, valamint: Gyémánt-e vagy üveg? Minden müvei megjelentek Herdernél Badeni Freiburgban. Halhatatlan a neve a német kath. irodalomban. Stolz A. 1876-ban szeme világát teljesen elvesztette, de sorsát az Isten akaratában megnyugodva, épületes türelemmel viselte.

(Megjelent.) A váradi püspökség története alapitásától a jelenkorig. Irta Bunyitay Vincze a váradi püspökség könyvtárnoka. Második kötet. Káptalanok, monostorok, a püspökség alapitásától 1569 évig. Nagyvárad 1883. Nagynyolczadrét. 540 lap. Szerző nagy müvét két főrészre osztotta, a püspökség 1566 előtti és utáni korára. Mindenik rész több kötetre oszlik. Az első része három nagy kötetre terjed. Az első kötet, mely a váradi püspököket a püspökség alapitásától 1566-ig tárgyalta, meg-

jelent s nem sokára ismertetjük. A II. kötet, mely az elsőnél még terjedelmesebb, most hagyta el a sajtót. Tárgyalja a káptalanokat és monostorokat 1566-ig. Hozzájárul 24 kép, részint a szöveg közé nyomva, részint külön mellékletben. 2. *Munkálatok.* Kiadta a budapesti növ. papság magyar egyházirodalmi iskolája. 46-ik évfolyam. Bpest 1883. Nyolczadrét. 426 lap. A jelen kötet tartalma a szigorubb igényeket is kielégiti. Bevezetésül hozza Jacobini bibornok-állam-titkár levelét, melyben tudatja, hogy Ő Szentsége helyesli az iskola müködését és arra áldását adja. — Következik Rosty Kálmán szép ódája, melynek czime „A jó és a rosz tudás fája." Dr. Hettinger Ferencz kitünő müve: „A kereszténység válsága" igen sikerült forditásban. Az eredetiek közt legkiválóbb: „Kath. vallásos költészetünk a jelen században," mely a Fraknói féle jutalmat nyerte. E terjedelmes munkálatban, mely több, mint a könyv felét foglalja el, szerző nemcsak nagy gonddal összegyüjtötte a tárgyához tartozó anyagot, hanem azt meglepő szakértelemmel, és élvezetesen föl is dolgozta. Jellemzései rendesen találók. 3. A Theologiai folyóirat II füzete változatos tartalommal megjelent. (Az I füzetet meg nem kaptuk.) 4. Schematismus Prov. Hungoriae Reformatae nunc S. Mariae nuncupatae ordinis Minorum S. Francisci. Posonii 1883/4. Nyolcz 45 lap. A confráterek névtára magyar és 16 oldalra terjed. A tagok száma 283. Kilencz plebániát administrál, melyekben csaknem 38 ezer lélek lakik. 5. *Jelentés* „Vallásszabadság egyház és állam" czimű pályanyertes munkámat erga quinque sacra absolvenda is adhatom. A megrendeléseket, Egerbe a plébániára kérem czimezni. Eger, 1883. okt. 7. Bartók István. — 6. Megrendelési felhivás. Alulirt zeneműkereskedő bátorkodik tisztelettel jelenteni, miszerint kereskedésében a következő legujabban megjelent zeneművek kaphatók vagy megrendelhetők. 1. Hat Praeludium. Ünnepélyes alkalmakra. Orgonára szerzé Nemesovits Antal, orgonász és képezdei zenetanár Győrött. Ezen hat orgona-darab egyszersmind kiegé-

szitő részét képezi fentnevezett szerző „Gyakorlati orgonász“ czimű művének, a mely mű második kiadásban épen most került ki sajtó alól. 2. Latin Requiem Liberával. Egy énekhangra orgonakisérettel. Szerzé: Nemesovits Antal, orgonász és képezdei tanár Győrött. Szerző ezen művet könnyű és rövid stylusban szerkesztette, dallamos s tiz hang terjedelmét nem lépi túl. Mindegyik műnek ára 60—60 kr. A „Gyakorlati orgonász“ ára 1 frt 50 kr. A megrendelés legczélszerűbben posta-utalvány utján eszközölhető. Bátorkodom tehát a fentjelzett egyházi zeneműveket főtisztelendő egyházi hatóságok, tanitó és kántor urak becses figyelmébe ajánlani, valamint a tanitóképezdei igazgató és zenetanár urakat tisztelettel felkérni, miszerint azokat hatáskörükhöz képest e pályára készülő képezdei tanulóknak kegyesen ajánlani méltóztassanak. Tisztelettel Hennicke Rezső, könyv- és zeneműkereskedő Győrött.

(*Kath. naptárak.*) I. A szent-István-társulat naptára 1884-ki szökőévre. XXIII. évfolyam, Kiadja a Szent-István-Társulat. Budapest 1882. 11 iv; ára 25 kr. Nagy terjedelméhez képest hazánkban a legolcsóbb naptár. A gondosan megválogatott „Olvasmányok“ czimei: Székelyi Majláth György országbiró Döbrössy Alajostól; Néptanitók zászlója (költemény) Kisfaludy A. B.-től; Polgár erények u. a-tól; Szűz sz. Cecilia S. J.-től; Tanuk a holtak országából dr. Kisfaludy A. B.-tól, Lilla (elbeszélés) K. V.-től; a vallásos elem népköltészetünkben K. V.-től; a herczegprimási uj palota Esztergomban dr. Ompolyi Mátray E-től; a millenariumhoz Rusticustól; Apróságok; Csak egy virágot (beszélyke;) Legenda a szomoru füzről; a bölcsész és a gyermek; Gyermek-hit.— 2. Jézus, Mária, József vagyis a szent család képes naptára az 1884-ki szökő évre. Szerkeszti és kiadja két pécsmegyei plébános Bpest, 1883. 6 iv 30. kr. (Megrendelhető Szemennyei Mihály plébánosnál Regölön (Tolna m.) vagy Wajdits Gyula plébánosnál Szakadáthon, u. p. Gyönk (Tolna m.) A diszes képekkel biró naptárt a szorosan vett naptári

részen és vásárokon kivül épületes olvasmányok foglalják el. A kiállitás is igen tetszetős. 3. Regensburger Marien-kalender. Pustet. Nyolcz. 19. évfolyam. Ausgabe für Oesterreich. A bélyeggel együtt ára 36 kr. Képei igen szépek, sőt sz. Ferencz elragadtatását, pompás szines képben állitja elő. Olvasmánya is válogatott, és a közönséges naptári közleményeken felül emelkedik; nevezetes részét teszi a kegyhelyek leirása, minden hóra egy kép kiséretében. 4. Kleiner Marien-kalender. Tizenhatodrét. Pustet. Két szinnyomattal. Árát nem tudjuk. Kiállitása albumszerű.

(Külföldi irodalom.) 1. Lehrbuch der Patrologie. Von Nirschl, Prof. in Würzburg. II. kötet. Mainz. 1883. Kirchheim. Nyolczadr. 530 lap. Ismételjük amit az I. kötet ismertetésekor mondottunk, szabatos, arányos a részletekben, felölelte az ujabb kutatásokat is. — 2. Pastoraltheologie. Durch Dr. Josef Amberger, Domkapitular in Regensburg. IV. u. abermals verbesserte Auflage. 1883. I. Heft. 1883. Regensburg Pustetnél. A mű havonkint megjelenendő, összesen 21 füzetre fog terjedni. Egy füzet ára 1 m. azaz 60 kr. A füzet 3 kötetet képez. — 3. Martin Luther. Lebens und Characterbild. Von Evers. Mainz 1883. Kirchheim. III. füzet. Nyolczadrétben. Fogjuk ismertetni; az egész mű hét füzetből fog állani. — 4. Über das Princip. der Organization und die Pflanzenseele. Von Engelbert L. Fischer, Prof. in Würtzburg. Nyolcz. 144 lap. Mainz 1883. Kirchheim. — 5. Das Problem des Übels und die Theodicee. Von Engelbert Lorenz Fischer. Mainz. Fogjuk a jeles bölcsész-pap művét ismertetni. — 6. Exercitia Spiritualia S. Ignatii de Loyola. Meditationibus illustrata ad usum Cleri, tam regularis quam saecularis. Auctore F. X. Weninger S. J. SS. Theologiae doctore. Moguntiae 1883. Apud Kirchcheim. Nyolcz. 317 lap. Fogjuk ismertetni. — 7. Über die Liebe zu Gott. Von Joh. Joseph Surin. Übersetzt von Frid. Math. Graf von Spee (kölni pap.) Mainz. Kirchheim. Tizenhatodrét 176 lap. Emlékeztet Stohlberg ily-

nemű munkájára, jelességet illetőleg. — 8. Wien im Jahre 1683. Geschichte der Belagerung der Stadt durch die Türken. A város megbizásából irta Victor von Renner, tanár. Wien 1883. Waldheim. Negyedrét 483. Szépen kötve, ára 10 frt. A szereplő egyéniségek képeivel mindössze 36 műmelléklettel. Iránya tárgyilagos, előadása egyszerű, idézetekben takarékos, sok részben önálló kutatásokon alapszik, tekintetbe vette a magyar kutfőket is.

(Franczia irodalom.) Megjelent Drioux abbénak bibliája, melynek a mai kor szinvonalán álló jegyzetei a szaktudósok osztatlan dicséretében részesültek. — Brin abbénak ily czimű müve jelent meg: „Philosophia Scholastica S. Thomae Aquinatis" 2 vol. 8 frc. Szent Tamás tanulmányozóinak sok szolgálatot tehet. Hogy jeles munka, az abból is kitünik, hogy mindjárt megjelenésekor huszonöt franczia papnevelő intézetben lett kézikönyvül elfogadva. — Az ismert Vigouroux abbé is egy uj dolgozattal szaporitotta a biblikus irodalmat „La Bible et la critique" czim alatt, válaszul Renannak „Souvenirs d'enfance et de la jeunesse" czimű müvére, melyet multkor emlitettünk. — Legnagyobb vállalatai vannak Vives kiadónak, ki most Billuart dogmatikáját adja ki. A róla való jelentés ekképen szól. Summa summae S. Thomae, sive compendium Theologiae R. Patris Caroli Renati Billuart Ordinis Praedicatorum juxta mentem, et in quantum licuit, juxta Ordinem et litteram S. Thomae in sua Summa, ab eodem auctore editum, recusum et additamentis necessariis auctum A. P. F. Ecalle, arceiacensi archipresbytero et olim s. Theologiae professore, 8 volumina in 12. — Pretuin: 28 francs. Le premier volume paraitra en janvier prochain.

(*Sylvester Knott*) amerikai methodista, Franklinban, addig járt a methodista gyülekezetbe (hol a Szentlélek ihletét várják s azután raptusban predikálnak, tánczolnak) mig végre megháborodott. Eladdig szelid farmer (bérlő) volt. Két hétig sohajtozva járt, kelt s vezeklésre

ntette az embereket. Egy szombaton az erdőben keresztet emelt, s arra akarta feszíteni 8 éves fiát. Egy szeget már bevert a fiu kezébe, amikor a lármára jött emberek zajára megszökött és az Erie tóba ugrott; de nem fult bele. Éjfélkor ismét hazament s 17 éves leányát az erdőbe csalta, hol máglyát készitett, rákötötte a leányt s megakarta égetni. A lármára érkezett emberek megszabaditották a leányt, de lábai már megvoltak pörkölve. De ekkor már megkötözték a methodistát, s őrizet alá helyezték. Ez az eredménye azon fanatikus vallásnak, mely az igazságot közvetlenül kapja a Szentlélektől.

(*Liturgica.*) Megjelent Pustetnél (Regensburg.) 1. Officia Votiva per annum pro singulis Hebdomadae Feriis a SS. D. N. Leone PP. XIII. concessa. Fekete, vörös nyomással 12-rét füzve. Ára 50 fillér, 30 kr. Ezen votiv zsolmák negyedrétben is kiadatnak, hogy Pustet különféle zsolozsmás könyveihez alkalmazni lehessen. Ennélfogva a püspöki irodák igazgatói nála sokkal olcsóbban rendelhetik meg, semhogy önállóan nyomatnák. Azonkivül megkimélik a nyomdai correkturát, amiről csak az beszélhet, aki valamit nyomatott. Ugyancsak Pustetnél kaphatók az uj officiumok 1882. jul. 28. kiadott breve folytán mind, különféle alakban. — 2. Missae Votivae per annum juxta Decretum S. Rit. Congr. d. d. 5. Julii 1883. Nagy és kis ivrét folio; ára 15 fillér. 9 kr. — 3. Rubricae generales et speciales Breviarii et Missalis reformatae juxta Decretum S. Rit. Congr. d. d. 28. Julii 1882. Vörös és fekete nyomással 12-rét füzve 50 fillér, 30 kr. — 4. Uj hiteles a S. Rit. Congr. által kiadott Missale, Breviarium und Diurnale Romanum, nem sokára megjelennek. — 5. Octavarium Romanum sive Octavae Festorum: Lectiones secundi scilicet et tertii Nocturni, singulis diebus recitandae infra Octavas sanctorum Titularium, vel Tutelarium Ecclesiarum, aut Patronorum locorum a Sacra Rituum Congregatione ad usum totius orbis ecclesiarum adprobatae. Accedit Supplementum in quo Octavae novissimae inveniuntur cum textu

ab eadem S. Congregatio adprobatae. XX és 508 lap 12-rét füzve 4 mark, 2 frt 40 kr.

(*A Jézustársaság*) generalis-congregatiója f. é. szept. 15-én ült össze Rómában. A már nyolczvankilenczedik életévében álló generalis, Beckx atya fölmentetni kivánkozott a nagy tehertől, melylyel a 11,000 tagon felül számláló társulat kormányzása jár; ez okból jött ezen nyáron Rómába és a szent Atyától kikérte az engedélyt, hogy összehivhassa rendjének delegáltjait, egyetemes gyülésre egy helynök választására utódjoggal. Miután a gyűlés megalakult, szept. 24-én ft. Anderledy Antalt választotta. Anderledy a német Svájzban, Bregben, Wallis cantonban született 1819. julius 3-án. Tizenkilencz éves korában a Jézus-társaságba lépett; a bölcsészetet és hittudományt Rómában és Freiburgban tanulta. Az 1847-iki catastropha, mely a Jézus-társaságot Svájczból kiüzé, Freiburgban találta őt. Piemontból is, hova menekült, kiűzték 1848-ban a jezsuitákat. Igy azután más rendtársaival az éjszak-amerikai Egyesült-Államokba ment, hol plébános lett Green-Bayben. Időközben Németországot megnyitották a jezsuiták számára és P. Anderledy 1851-ben oda ment; két éven át missiokat tartott Bajországban, Ermlandban (Poroszország) és a déli Rajna mentén, mire 1853-ban a Jézus-társaság hittani intézetének igazgatója lett Kölnben; 1856-ban hasonló minőségben ment Padernbornba, 1859-ben provinczialis lett, 1860-ban az erkölcstan tanára Mária-Lachban, 1860-ben a maria-lachi intézet rectora, 1870-ben a P. Generalis assistense Rómában. Ez a második eset a rend történetében, hogy a papa nero (mint nevezik Rómában) életében kapott utódot.

(*Az Imitatió szerzőjéről*) ismét megjelent egy kötet, Hirsch Károly hamburgi prot. lelkésztől. Einleitung in die Werke des Thomas von Kempen, nebst einer reichen Blumenlese aus demselben. Berlin 1883. Második kötet. Nyolcz. 72 és 544 lap. Ára 16 mark; több fényvéseti melléklettel. A mű első kötetét 1874. évben ismertettük,

ezen kötetben folytatja érveit, melyek mind egy irányban haladnak; t. i. kimutatja, hogy valamint az Imitatio ép ugy Kempis egyéb müveiben verses alak, vagy assonantia túlnyomó; tehát valóban Kempis irta az Imitatiót. Például:

Haec sunt verba Christi quibus admonemur
quatenus vitam ejus et mores imitemur,
si velimus veraciter illuminari
et ab omni coecitate cordis liberari.

Szerző bámulatos szorgalommal, és túlságos bőbeszédüséggel végzi szerepét, és szivesen látott bajtárs azok táborába, kik Kempis Tamásnak tulajdonitják az Imitatiót. — Denifle dömés az innsbrucki „Zeitschrift" ez idei utolsó füzetében folytatja kutatása eredményeinek közlését és miután elvetette Gersent, a kempistákat czáfolja. Kimutatja, hogy azon szólások, melyeket Hirsche és követői hollandizmusoknak akarnak tekinteni, épen nem azok, és igy a nyelvezetre épitett Kempista okadatolás elvetendő.

(*Protestantica.*) Milyen sötétség uralkodik némely prot. főben, kiderül onnét is, hogy Lakeville faluban (Amerika, Connecticut állam) a kath. plébános Lynch, keresztet állitott a templom előtt. Az ottani puritan protestansok ezen ugy megbotránkoztak, hogy követséget küldtek a paphoz a kereszt eltávolitása végett. A kath. pléb. szivesen fogadta őket, de a keresztről semmit sem szólt. Minthogy el nem távolitotta, azt határozta a prot. tanács, hogy amig a kereszt ott áll a kath. templom előtt, addig a kath. község nem fog részesülni azon segélyben, melyet a falu tanácsa jótékonyság czime alatt, a felekezetnek adni szokott. — Hogyan tud keresztény ember dühöngni a kereszt ellen, ki oly sokszor hallotta, hogy Krisztus a keresztfán váltotta meg az emberiséget?!

(Éva alkotása.) Lenormant Ferencz franczia tudós, kiről a Sion már többször emlékezett meg, legujabb munkájában (Les origines de l'histoire) azon nézeteknek ad kifejezést, hogy Isten Évát nem Ádám oldalbordájából,

hanem egész oldalából alkotta volna; szerinte Ádám hermafrodita volt, két arccal, félig férfi, félig nő. Isten pedig az álomban e két testet szétválasztotta, mint ezt a pogány mondák és a zsidó kommentárok nagy része, sőt a keresztények közül is nehányan (Eusebius Steuco de Gubbio Ágoston és B. Giorgi Ferencz) vélték. A tudós szerző állitását azzal iparkodik bebizonyitani, hogy a zsidó „szela" szó nem bordát, hanem oldalt jelent; ezenkivül a zsidóhagyományra is hivatkozik, és igy a szeptuaginta és vulgáta fordítását e helyen elveti. — Lenormant argumentumai mindazonáltal sokkal gyengébbek, semhogy az egyhangúan elfogadott fordításokat megdönthessék, miután 1. az nem áll, hogy szela bordát soha sem jelent; Lenormant ezen állitását ugyanis megdönti a rokon nyelvek analogiája, mivel ezeknek megfelelő szavai (pl. a kháldban) bizonyosan bordát jelentenek. 2. A kérdéses vers (I. Gen. 2, 23.) összefüggése sem engedi, hogy a szela szót itt oldallal fordítsuk, Lenormant szerint Isten Ádámot megfelezte, és mégis az egyik fél identikus maradt Ádámmal, és csak egy kis hús pótlékot igényel, a másikot pedig asszonynyá kellett épiteni. 3. Ami pedig szerzőnk másik bizonyitékát, a zsidó hagyományt illeti, ez sokkal inkább ellene szól, mint mellette. A hetvenek fordítása és szt. Jeromos nem megvetendő tanui a héber hagyománynak, és ezek oldalbordát értenek a kérdéses szó alatt; sőt mi több, mint két régi targum is úgy fordit, mint mi, Jonathané még azt is megmondja, hogy Isten Ádám jobb oldalának tizenharmadik bordáját vette ki. Az androginisztikus felfogásról tehát a régi hagyomány mitsem tud, és igy nem egyéb az, mint egy azon hires mesék közül, melyek oly bő választékban találtatnak a talmúdban; Lenormant pedig e helyen hatalmasan tévedett.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

AZ OLTÁRISZENTSÉG ÉS A BÖLCSÉSZET.

II.

A bölcsészet a Scholastika kezében egészen a hit érdekeinek, vagyis az igazságnak szolgált; a tizenhetedik századig jól átértette föladatát, mely e néhány szóban van kifejezve, ancillari et inservire verae theologiae. A ki azon föltevésből indul ki, hogy a scholastika megtagadta természetes eszét is, csakhogy a hitnek szolgáljon, az e jeles bölcsészeti iskolának legföllebb azt vetheti szemére, hogy, se non è vera è ben trovata. A scholastika e hithű érzületénél fogva nincs semmi differentia az oltáriszentség és a bölcsészet közt; ha valaki e differentiák változatos történetét tanulmányozni kívánja, szükséges, hogy a tudomány fölszabadulásának, a gondolat reformátiójának korszakánál kezdje meg kutatásait.

Legyen bár a tisztelet és elismerés, melylyel a szabad kutatás vivmányainak tartozni akarunk még oly nagy, figyelmünket nem kerülheti el azon körülmény, hogy a függetlenitett gondolat első hőse egy badar ellentmondással hirdette a világnak az uj korszak hasadását. Pomponatius azáltal kivánta a tudományt a hittől függetleniteni, hogy nagyban bizonyitgatta. egy s ugyanazon dolognak egy s ugyanazon időben való lehetőségét s lehetetlenségét. Szerinte a hit tanithat valamit, amit a tudomány

valótlannak állit. Elgondolhatjuk mily kihatása lehetett volna az ily tételnek mindazon kérdésekre, melyekben a hitnek s a tudománynak is van szava. Nem is intézte volna el Pomponatius az oltáriszentségről szóló kérdéseket máskép, mint, hogy az oltáriszentség a hit álláspontjáról lehetséges, a tudományéról pedig lehetetlen.

Mindenesetre ily jelenség, mint Pomponatius az átmenet idétlenségeihez tartozik, de azért nem tagadjuk meg tőle a dicsőséget az uj philosophia utjainak egyengetésében. A sors is szereti a gúnyt, néha meg nagyon is kegyetlen e keserü adag kiosztásában; igy történt hogy az uj bölcsészet templomának küszöbére Pomponatiust ültette. A sors talán ez esetben nem is vakon, hanem ügyesen választotta a czégért, Pomponatius egészen oda illik. Miután e merész okoskodó elvetette a sulykot, kezdetét veszi a bölcsészet emanczipációja és tévelygése.

A peripatetikus iskolákban nem igen jól hangzik Descartes neve, mennyivel inkább ha 200 évvel ezelőtt helyezkedünk e körökbe. Cartesius az új philosophia atyja. Ő nem az átmenet mérsékelt programmjával lép föl, mely ujitásokat részben kér és a többivel kiengesztelődik, nem, ő a régivel egészen szakit, s a régi világból nem hoz magával mást mint kételyt. Cartesius maga számára a kételyt kérte ki, s eltörülvén gondolataiban mindent, ami eddig fönállt a világ uj szervezéséhez fogott. Nem kár, hogy czélt nem ért; szervezett, épitett ő ugyan sokat, de még nem múlt el egy félszázad s alkotásai romokban hevertek. Szegény Cartesius! midőn mint katona hazánk térein is megfordult, talán már akkor kezdé meg meditatióit, melyek vége is csak az enyészet siralma volt: vanitas vanitatum. Aristoteles iskoláját megunta, a tüzes harczfinak más könyvek kellettek, mint a középkor barátfoliansai fölnyitotta s

olvasni akart a természet könyvében, de nem fogta föl az összefüggő mély értelmet.

A traditió s a hosszú századokon átörökölt bölcsészet fényes elégtételt kapott: Cartesius elvált tőle és bukott. De utóvégre is nem kell fönnakadnunk Cartesius ujitási vágyán. Ő is mint sokan csak a kor hajlamainak volt képviselője s nyilvánitója; a kornak pedig, melyben az ujság napirenden volt, a bölcsészetben is kellett valami új. Aristoteles formáit és eductiójukat megunták; az igy szervezett világ határt látszott szabni a kutatás haladásnak és az emberi gondolat a megszokott kerékvágásban törpülni kezdett. S ime Cartesius lett e vágyak kielégitője; gyökeresen hozzá látott s megfelelt a radikális vonzalmaknak; még meg is haladta azokat. Nem kelett többé materia és forma, nem kellett a sok különálló erő és tulajdonság, beérte ő anyag és mozgással és belőlük alakult a világ.

Az egyszerüsités igen tetszett; amit előbb a tudomány mindenféle külső és belső erőkkel összetákolt, azt most a mozgás tartá a semmiség fölött. Bizonyos, hogy gazdálkodás szempontjából előnyösebb Cartesius világrendszere, olcsóbban állítja ki, mint Aristoteles. Hogy e tanok közelről érintik az oltáriszentséget, mindenki előtt világos; annál is inkább, mert Cartesius nemcsak az anyagot és tért reformálta, hanem az emberi érzék és értelemnek ezekhez való viszonyát is. Pedig mindkét körülmény lényeges változást hoz a hitet érő kérdésekbe, mert reánk nézve majdnem mindegy, ha a tárgy változik, vagy ha a mi ismerő képességünk módosul; az eredmény ugyanaz.

Cartesius mindkét tekintetben reformátor: ő nemcsak a világot construálta újból, hanem az emberi értelmet is reformálta s elmozditotta lábáról. Új alapra állitotta az észt, a mely miután tudomására jutott azon örvendetes hirnek, hogy ő a maga va-

lóságában, személyesen létezik, kiindult fölkutatni a világot, szerencsétlenségére azonban, ismereteinek criteriuma gyanánt egy vak Mentort kapott, s így mind a kutató, mind a Mentor sikertelenül fáradoztak.

A mit itt zavarosan mondtam, az világosan annyit tesz: hogy Cartesius első igazságnak, melynek biztossága és dönthetlen valósága föntartsa a megismerés világát: a gondolkozom, tehát vagyok-féle tételt állitotta föl; és az ismeretek igazságának criteriumát a világos fölismerésbe helyezte,

Mindkét tekintetben nagyon is sántitott a szellemhóditó. Cartesius hirneves mondatával: cogito, ergo sum, az öntudatot állitotta föl az ismeret alapjául, s belőle kivánta a világot kifejteni. A tévedés nagy volt. Ha első igazságnak declarálunk valamit, a mi nem az, s követeljük és elvárjuk tőle, hogy önmagában, mint minden ismeret kezdetében birja bizonyosságát és erejét, akkor dől és vész minden további ügyekezet. Alapot keressz s mit teszesz? elemeled a sziklát a földről, melyhez tapadva dönthetlenül állt, a légbe helyezed, és épitsz reá. A fáradság, mely következetes akar maradni, hiábavaló: alapnak nem declarálhatunk valamit, ami nem az, első igazságnak sem, ami nem az; ha pedig tévesen első igazságnak tartunk valamit, s következőleg más előzőt tagadunk, első igazságunk első tévelylyé válik. Cartesius azt nem vette észre, s igy történt, hogy az új philosophia az alanyból, a régi a tárgyi rendből indult ki, hogy objectiv helyett subjectiv lett. Nem látni ugyan az egész változást, illetőleg rombolást az első reformator évszámok és napok által hirdetett föllépésekor, sokszor csak csiráit veti el a bajoknak, melyeket következetes okoskodók teljes kifejlésre hoznak, máskor csak alkalmul szolgál, hogy nyomain oly áramok induljanak meg, melyek amint egy pontból erednek, oly ellenkező irányban terjednek s egyaránt romboljak a partokat.

Cartesius korában a subjectiv alapon, melyre az

ismeretet állitá, még nem nyilt meg az idealismus, skepticismus, pantheismus örvénye, sőt mi több ő a bölcsészet élvezetlen terét kellemes viránynyá alakitotta, melyet a világ előkelő körei is látogattak és a philosophálás az időtöltés és a szünnapok kedvencz foglalatossága lett. Nem egy főuri kástély kertjében sétáltak az uraságok gondolkozva, kezükben Cartesius Meditatiói és csodálták a fölfogás merészségét, mely kiterjedés és mozgásból teremté a terebélyes lombos fákat és a lábaik alatt elterülő virágszőnyeget, s a hüsitő szellőt, mely a könyv lapjaival játszott. A hóditás nagyszerű volt, egész a királyi trónig hatott és svéd Krisztina talán nagyobb érdekkel olvasta meditatióit, mint Wasaés Gusztáv Adolf hőstetteit.

Hatalmas csapás volt ez a peripatetikus egyeduralomra, mely előtt megnyilt a feledettség sírja, de különösen érzékeny volt, hogy a materiát és formát teljesen ignorálni akarta és a tanokat, melyek az oltáriszentségre vonatkoznak lényegesen megváltoztatta. Mily állást foglal el ugyanis Cartesiusnál az állag és a kiterjedés? Cartesius kétféle teremtett állagot ismer: anyagit és szellemit. Ez ellen természetesen senkinek sincs kifogása, de kifogásunk van a szavak alá rejtett fogalmak meghatározásai ellen. Mi volt Cartesius szellemi állaga? a gondolat. S hogyan találta ő fel, hogy a gondolat a szellemi állag? könnyen. Amit eltagadhatunk s elvehetünk a dologtól, anélkül hogy az létezni megszünik, az nem a dolog lényege; lényege lesz, mit ha tagadsz, maga a dolog vész. Magamról is tagadhatok mindent, anélkül hogy egyediségemet elveszteném, a gondolatot kivéve: tehát a gondolat a szellemi lényeg: az állag. Hát az anyagi állag lényege miben áll? Nagy kérdés! az egész peripatetikus iskola farkas szemmel nézhette minden mozdulatát; várta a feleletet, s e felelet mögött emelkedett sok kérdés a hit titkáról, az oltáriszentségről. Elérkeztünk az uj philosophiában is a pontra, melyen az emberi gondolat nyi-

latkozzék a hitről, valjon föltalálta-e bölcsészetében a vádat, hogy hosszú korok gyengéd és lelkes hite egy lehetetlenségre tehát a semmire vetette csodálatos termékenységének és üdeségének alapját? Miben áll tehát az anyagi állag lényege? Valamint a szellemi állaggal, úgy az anyagival is megtette kisérletét. Az lesz az anyagi állag lényege, amit tőle eltagadni megsemmisítése nélkül nem lehet, a mire minden egyéb praedicatuma visszavezethető, amit minden tulajdonsága föltételez és ez .... egy szó, melyet az ellentábor Aresféle orditással fogadott: a kiterjedés!

Cartesius szerint az anyag lényege a kiterjedés és az accidensek a kiterjedés mozgása, a hol tehát nincs kiterjedés, nincs anyag, nincs test; ahol van kiterjedés, van test. A diadalmas rendszer hasonlitott egy pompás, habokat szelő hajóhoz, mely elsiklik a vizen, de egyszerre recseg és bomlik, a zátonyba furódott. A kiterjedés tehát annyi mint test? Igazán? Az oltáriszentségben marad a kenyér kiterjedése; — talán a kenyér lényege is? az oltáriszentségben jelen van Krisztus teste a térben való kiterjedés nélkül v. i. nincs jelen Krisztus testének kiterjedése; — talán nincs jelen teste sem? Cartesius tételei tehát a hit egyenes tagadása! De a keresztény és hivő világ, melyből Descartes hiveit toborzotta nemcsak bölcselkedni, de hinni is akart, következőleg reá nagy föladat várt megegyeztetni véleményét a hittel, különösen az oltáriszentséggel.

Avagy megtagadta-e az uj bölcsészet a hit hódolatát. Cartesius megadta azt; mint hű jezsuita tanitványban, a hit a philosophia fölött állt, s talán olvasta is tanitói szabályait, kiknek elő van irva: „ita philosophiam interpretari, ut verae theologiae scholasticae, quam nobis commendant constitutiones, ancillari et servire faciant," (Reg. Prof. Phil.) de megadta-e a hódolatot rendszere is? Mit mondhatott mást, mint hogy az oltáriszentség csoda! Azt

hitte Cartesius; de csodák lehetetlenek a testek lényege ellen; a tagadás nem lehet állitás még csoda által sem; az ember nem lehet test és lélek nélkül ember, még csoda által sem; mert egy lény lényeg nélkül ellentmondás; következőleg, test, melynek szerinte lényege a kiterjedés nem létezhetik kiterjedés nélkül. A csoda nem segit rajta.

A cartesiusi bölcsészetben kiterjedés és nem kiterjedés közt oly ellentét van, mint anyag és szellem közt; ez a két fogalom, két hatalom, melyek egymást tagadják és kizárják. Hiszen az anyag lényege csakis a kiterjedés v. i. az egymáson kivül való lét; a szellem lényege csakis a gondolat v. i. a tiszta önmagában való lét.

Mindkettő ugy áll egymáshoz, mint központfutó és központra tartó erő. Az anyag és szellem ily fölfogásánál egy áthidalásról szó sem lehet, s a hol mindkettő összejön és találkozik mint például az emberben, egyesitésöket csak az isteni erő létesíti s az egyesülés jellege az erőszakosság. S ha anyag és szellem annyi mint egymás tagadása, hogy lehet akkor test, mely a szellemhez annyira hasonló léttel bir, mint Krisztus kiterjedés nélkül való teste az oltáriszentségben. — Anyag és szellem, anyagi és szellemi létezés mód Cartesiusnál két egymásra meredező sziklafal; nehéz az egyikről a másikra ugrani, s tekintetbe véve a fogalmakat Cartesius nem bátorit, bölcsészete nem biztat a merész ugrás sikerével, s nincs része a nagylelküségben, ha valaki mindannak daczára a hit hódolatában elmondja: a test lényege a kiterjedés, de kiterjedés nélkül is lehet test, mert a hit mondja!

A divatos bölcselkedésben azonban a következetesség nem a legnagyobb, s igy a jóakarat megmentette a hitet. Cartesius philosophiája, amint azt szerzője vallotta, szinte imádta az oltáriszentséget, de rendszerével nem igen tudta megegyeztetni, nem

dolatot nélkülöznek, és minden alapos mélyebb okra vezetett hozzá, s mig jó kezekben volt, addig csak a jóakaratnak s nem a logikának köszönte, hogy el nem vezetett tőle, hogy nem tette lehetetlenné a hitet. Jobb volt azonban, hogy nem uralkodott sokáig, az isteni gondviselés elvette vonzerejét, szétfoszladt a nehéz sötét felhő, mely annyi bajt hozhatott volna. Nincs rendszer, mely oly nehézzé tenné az oltáriszentség magyarázatát, értem az ellenmondás távoltartását, mint Cartesius tana, mely a kiterjedést testnek hirdeti. Mennyivel jobb és kedvezőbb azóta a hitetlen emancipált gondolat iránya, mely nemcsak hogy az oltáriszentséggel ellenkeznék, hanem részben megvilágitja azt. Különös játéka ez az emberi törekvéseknek, melyeket egy magasabb kéz tart összefogva s oda igazitja, a hová akarja. Descartes óta a philosophia teljesen hitetlen lett, s mégis Descartes, ki hivő katholikus volt, sokkal nehézkesebb tanokat gördített a hit ösvényeire, mint a hitetlen okoskodás nagy pártja, talán azért, hogy a hittől elpártolt gondolat önmagában semmi mentséget ne találjon, ha térdet nem hajt az oltár előtt, s hogy a korszellem is, melyet a tanok nagyra neveltek csak fölületességének adja bizonyitékát, miután hitetlensége az oltáriszentség iránt részben elveivel való szakitáson alapszik.

S mondhatjuk-e joggal, hogy a philosophia iránya Cartesius óta kedvezőbb, s az oltáriszentség titkaihoz vezet vagy közvetlenül, amennyiben az anyagról való fogalmai által az oltáriszentségnek kedvez, vagy közvetve, amennyiben elégtelensége érzetében könnyen tért nyit e természetes titkok közt egy természetfölöttinek, egy csodának.*) Az újkori philosophiának, eltekintve Spinoza és követői monismusától két főiránya és árama van a cosmologiában: a mechanismus és dynamismus. Igaz, hogy különösen az előbbi rendszer hivei, amennyiben minden bölcsészeti gon-

*) John Dalgairns. Die h. Communion. 24. l.

irányzott kutatást mellőzve az elszigetelt és eldarabolt tudományszakokban forgolódnak, a tehetetlen és vastag materialismusnak tárnak kaput, ablakot; de ezek öngyarlóságunknál fogva nem ütik meg a philosophus mértéket, s a szemlén kivül maradnak. Ezeket jellemezte Görres a Mystik előszavában: „Es lässt sich seit geraumer Zeit ein so fataler Höllenstank von Schwefeldampf und arsenikalischem Knoblauchduft auf Erden verspüren, dass die Mofetta allen honetten Christenmenschen den Athem versetzen will. Viele lieben den Ruch, andern aber ist der Schwaden verhasst wie Tod und Pestilenz.“

Ha Cartesius rendszerének átalakitott formáit s irányának folytatását az atomismusban akarjuk föltalálni, a mennyiben ez nemcsak vegytani elmélet, hanem egyszersmind bölcsészeti rendszer, akkor korunk egyik divatos rendszerével állunk szemközt, melyet Feuerbach, Moleschott, Büchner, Wiener a végletekig kifejtettek s mások kisebb nagyobb mérvben követnek. A nevek hirhedtek, s tán sértő is, ha emlékezetüket az oltáriszentséggel összekötjük. Nem lesz azonban merész a gondolat; mert ők is az igazság szolgái lehetnek. S ha nem is volnának azok; — de rendszerük az életben fönáll, nem költözött magányos hegyekre, s lelkekbe szivárog, melyek mind Jézuséi. S lehetséges-e hogy a természet ura a testek rendjét megzavaró nagy csodában ne vegye legalább részben a szorgalmas, habár tévutra került kutatás hódolatát? Általában mondhatjuk, hogy az atomismus részben el sem éri a kérdés sarkpontját, részben pedig nem képes határozott ellentmondó feleletet adni. Mily állást foglalnak el a materialista vagy nem materialista atomisták a kiterjedéssel szemközt, s mennyiben tagadják, hogy test kiterjedés nélkül, nem lehet? Ezen emberek mind en bölcseségüket a vegytantól kölcsönzik. Teljes elismeréssel vagyunk a vegytan tanai iránt, de a vegytan nem

bölcsészet, s azért az egyikét nem szabad a másik helyébe állitani, s azon körben, melyet a vegytan fölkutatott és tisztába hozott nem lehet a bölcsészetnek nyugalomra dőlni, mint mely ölbe vetheti már kezeit, miután elvégezte munkáját. A vegytan segíti a bölcsészetet, egyideig kiséri, azután sorsának engedi át. De az atomismus magáévá teszi a vegytan tételeit. Az ellen nincs kifogás. Szükséges azonban, hogy a magáéból adjon hozzá valamit s hogy azon kérdésekre is kiterjeszkedjék, melyek által a test nemcsak mint factum, hanem mint lényeg jő szemlélet alá. Az atomismus állitja, hogy az anyag lényeges elemei a parányok vagyis a parányi anyag részecsek. Némileg zavarba hoznak e felelettel, mert a tősgyökeres atomisták szájában ez annyit tesz, az anyag lényeges elemei: az anyag. Mig az atomismus e fokon marad, addig csak csufolják bölcsészeti rendszernek, a bölcsészeti gondolatnak csak szikráját sem találjuk e kifejletlen combinatiókban. Szerénységből Du Boys-Reymond szavaival tisztázom állitásomat: „Die atomistische Vorstellung ist zwar innerhalb bestimmter Grenzen für den Zweck unserer physikalisch-mathematischen Ueberlegungen brauchbar, ja unentberlich, sie führt aber als Corpuscularphilosophie (igy is nevezik az atomismust) in unlösliche Widersprüche. Ein physikalisches Atom ist eine in sich folgerichtige und unter Umständen nützliche Fiction der mathematischen Physik. Doch wird auch deren Gebrauch neuerlich möglichst vermieden, indem man statt auf discrete Atome auf Volumelemente der continüirlich gedachten Körper zurückgeht. Ein philosophisches Atom dagegen ist bei näherer Betrachtung ein Unding. Denn soll dass nicht weiter theilbare, träge Substrat wirklichen Bestand haben, so muss es einen gewissen noch so kleinen Raum erfüllen. Dann ist nicht zu begreifen, warum es nicht weiter theilbar ist. Auch kann es den Raum nur er-

füllen, wenn es volkommen hart ist; als dann ist aber das Substrat kein wirkungsloses mehr. Nimmt man mit den Dynamisten zum Substrat den Mittelpunkt der Centralkräfte, so erfüllt das Substrat den Raum nicht mehr; denn der Punkt ist die im Raume vorgestellte Negation des Raumes. Durch den leeren Raum in die Ferne wirkende Kräfte sind an sich unbegreiflich, ja widersinnig. (Ueber die Grenzen des Naturerk. p. 12—14.)

De tudjuk, hogy vannak mások, kik az anyagot, lényegét és erőit jobban határozzák és különböztetik, kik előtt az anyag és a kiterjedés definitioja nem tautologia; ezek a parányokat kiterjedés és ellentállással ellátott állagoknak mondják. Nem hirdetik azt, amit Cartesius mondott, hogy a testek lényege a kiterjedés, nem állitják, hogy a testek lényege az áthatlanság; nem, ők már messze állnak a vastag materialismustól, nálok az áthatlanság nem lényege a testnek, hanem csak ereje. Mihelyt pedig erő lép a test magyarázatába, nincs idegenkedés az oltáriszentségtől, nincs okunk rendszerükben ellentmondást föllelni, hisz az ellentállás erő, s az erő működhetik is, nem is; s ha nem működik, akkor a testnek ellentállása nincs. Ime a régi gondolat, mely az anyagot a tapasztalás vastag és szük korlátaiból kiragadja, mely valami egyszerű elemet törekszik bele önteni, különben nem ér el semmit fogalmaival. Mily sok változatban jelenik meg e gondolat!

Micsoda sz. Tamás anyagi állaga erő és kiterjedés nélkül? Ég és föld a különbség közte s az anyagról fölvett fogalmaink közt. Cartesius ugyan mélyen alant uszik anyagával, s menthetetlen. A jól fölfogott atomismus azonban már csak egy különösen fölvett erő által teszi ellentállóvá az anyagot; a dynamismus kezei közt plane az anyag anyagtalan lesz, amint azt később látni fogjuk. Imádandó gondviselés, mely a tudomány számtalan tévedései, ezer

kis s nagy érdekei közt az anyagról szóló tanokban át át bocsátod a sejtelmet, mely a hitnek olyannyira kedvez, hogy az anyag nem egészen anyag, hogy nem a kiterjedés, a súly, az ellenállás képezi a testet, mely esetleg anélkül is lehet. S ha volna atomismus, mely határozottan nevetne ily fölfogást, nem vonhatná-e azt kérdőre a kor közös iránya: Te az anyagra dőlve, parányaidra támaszkodva tagadod a hitet s lehetetlennek itéled az oltáriszentséget? De mily anyagra? azon anyagra, melyet nem ismerünk, az anyagra, melybe soha be nem hatoltunk, melyet ugyan tömecseire föloldottunk, melyeket megmértünk, jóformán megszámláltunk, melyek összevegyitése által más más testeket képezünk, de minden tudományunk csak körülöttük forog, lényegökbe nem hatoltunk soha. A vegytan fölbontotta a testeket elemekre; ott a határ, megáll; tovább bontani nem képes; a vegytan vegyité az elemeket s testeket nyert, uj erők uj sajátságokkal; ott a határ, megáll; de mennyi kérdés van e határon túl. Hiszen aki a parányokban akarja föllelni a bölcsészeti kutatás befejezését, az úgy látszik még nem ébredt a vegytan és bölcsészet közti különbség öntudatára.

Ez itéletünk pedig nem vád, annál kevésbé rágalom; az értelmes atomisták véleménye e tekintetben közmegegyezést tüntet föl: F. A. Lange szerint: „Die mechanische Weltanschauung trägt als Ganzes und ihrem Wesen nach eine Schranke in sich, von der sie in keinem Punkte ihrer Bahn verlassen wird.“ (Geschicte des Materialismus II. p. 161.) és R. Virchow: „ . . . So verhält es sich mit der Lehre von den Atomen, von denen Niemand dargethan hat, dass sie einen befriedigenden Abschluss der Weltanschauung bilden.“ (Arch. f. pathol. Anat. IX. p. 12.) Fölvilágositást kell adniok a parányok alkotó elemeiről, oszthatósága vagy oszthatlanságáról, s mindkét esetben erőikről.

Ha pedig nem tekintünk a testek elemeire, hanem figyelembe veszszük a meglett testeket: mérlegünk meghatározta a vegyitendő elemeket, a vegyités megtörtént; egy uj természet keletkezett; mi ezen uj természetű állag? hogy képezték elemeid az új testet, léteznek-e még benne, avagy vegyitésök csak föltétele volt uj, lappangó, természetet alkotó erők keletkezésének. Csupa fontos kérdés feleletek nélkül! Ugy látszik tudományod csak olyan, mint az éhes ember ösztöne, ki a megrakott asztalról jól s ügyesen választ, eszik, iszik, a többit gyomra végzi, hogy s mikép? nem kérdezi, annál kevésbé érti; — elég neki, hogy az élettelen szervessé, hussá, vérré, izommá változik, s az ember él. „Man wisse nichts bezüglich des Zustandes, in velchem sich die Elemente zweier zusammengesetzter Körper befinden sobald sich diese zu einer chemischen Verbindung vereinigt haben, und wie man sich die Elemente in der Verbindung gruppirt denke, beruhe nur auf Uebereinkunft.“ Liebig. De a szabad kutatás elégedetlenkedik már önfiával, mint azt Reymond fönidézett szavaiból kivehetni, s ha a physikában megtüri a parányt, de philosophiája sivár üregeit a végtelen sok parány betölteni nem képes, kisiklik kezeiből a „parány“ szó alá bilincselt anyag, s elveti magát a szót, hogy mást keressen.

Ez az atomismus viszonya az oltáriszentséghez. Cartesius mathematikus kiterjedése s az atomista materialisták tömecsei az ujdonság hatása alatt tán nem egynek zavarták meg eszét s győzelmesen emelték az oltár titka fölé, hogy megvessék a szentséget, mely tömecseikkel nem harmoniál. Kár értök! most aligha hangoltatnának ekkép! Lassan halad és fejlődik az igazság győzelme s megkivánja áldozatait; lassan tisztul a hit világossága is; mert örök és örökkévalóságról szól, sietnie nem kell. A kutatás

sokszor épen mert kutatás port ver, s mert a porban nem lát, megtámadja kutatásainak czélját, hová pihenni száll: az igazságot.

Dr. Petheö.

(Vége következik.)

A LUTHER-ÜNNEPÉLYHEZ.

Lass sehen, wie sie bestehen vor den Worten des hl. Geistes im lutherischen Katechismus.

A Gusztáv Adolf egyesület gyülésén tartott beszédből.

Egy jeles protestans szónok mondja, hogy nemcsak nagy korok nevelnek nagy férfiakat, hanem nagy emlékek is, melyekhez pihenni szállunk, hogy ott ujult erővel nemes czélok után járni és törni tanuljunk.

A protestansok sietnek Luther Márton emlékéhez. Van- e emléke? van; maga alkotta; s a mü dicséri mesterét. A reformatiót a vallási téren Luther eszközölte, ez szellemének emléke, ez müve. Ha ez emléket négyszáz év mulva szemügyre vesszük, legméltányosabban emlékezünk meg Luther Mártonról.

Előrebocsátunk egy rationalistikus elvet, melynek helyes alkalmazásáért kezeskedünk. A vallást, s annak esélyeit, a felekezetek bomlását és új hitközségek keletkezését a tudomány számba veszi a népek psychologiájának tanulmányozásánál: ugyanis a vallási elvek és nézetek fejlődését az eseményekből fejtegeti, s viszont sok eseményen és történeti fordulaton a vallási nézetek befolyását tünteti föl. Ezen állítással, melynek határozatlanságán nagyon is megérzik a rationalismus, az újtudomány összeconstruál bármely vallást. A merész con-

structióknál azonban átengedjük neki a föltalálás és zsenialis leleményesség dicsőségét; mindent nem lehet egy kaptafára huzni; különbség van a kereszténység és mormonismus, a zsidó vallás és az anabaptisták genealogiája közt.

Föltéve azonban, hogy valamely fetekezetről van szó, melynek eredete csakis a korszellem fordulatához van kötve; akkor a hitfelekezet alakulását és a vallási nézetek fejlődését alkalmasan lehet a korszellem befolyásának tulajdonitni; s az ily tanulmány megvilágitja a felekezet története — tehát tények által a vallási elv életképességét, erejét, irányát és végét.

Igy például, ki a Reformatio eszméjét minél jobban felismerni kivánná, ki az elv következményeit, ki a 16 századbeli reformatori föllépés kihatásait átérteni törekednék, annak ezen eszmék jelen kifejlődését s a reformatori elvek által életbeléptetett felekezet jelen helyzetét jó lesz szemügyre venni, hogy abból a 16-ik század szellemére következtessen; a megforditott mütétet, a reformatori elvből a protestantismus végkifejlésére következtetni azt meg tette már Bellarmin, de nem hittek neki. A Luther-ünnepély jó alkalmat szolgáltat a megfigyelés mütétének végrehajtására, mert a lappangó és ország s világszerte szétszórt elemeket elveket és nézeteket alkalmasan csoportositja s az ünnepi öröm és a lelkesülés hevében oly élesen megvilágitja, hogy nagy szellemi erőlködés nélkül s mellőzve minden elvont elv feszegestést ki-ki meggyőződhetik az ügyek állásáról, concrete látja a kifejlett elvek gyümölcseit, s csalhatlanul kiveszi a belső szellem áramlatait. Az elvet tehát gondolom mindenki megengedi, hogy t. i. a reformatio eszméje, s a reformatori föllépés sokkal behatóbban ismertetnek meg, ha mind az eszme fejlődésének előrehaladt stadiumában mind a föllépés sokszoros s már századokra terjedő kihatásában vétetik szemügyre. Négyszáz év elég volt a reformatio elvei fejlődésére kiáraszthatta áldásait, kifejthette az általa képviselt eszmét, tért szerezhetett ezen

eszme befolyásának a népek vallási fölfogásában, érvényesíthette ezen eszme erejét magának a hitfelekezetnek megalakitásában, szilárditásában, egyesítésében, szóval ideje volt magát bemutatni.

A Luther-ünnepély alkalmával legördül a függöny; az ünnepelt férfiu tiszteletére a felekezeti metamorphosisok szinpadán összeáll és találkozik mindaz, ami keletkezését a tett és jellemerős reformator lenditésének köszöni. Ime előttünk Luther eszméjének megtestesülése, előttünk négyszáz éven át fejlödő müve, melyet lelke sugalt s rohamos vágya s kiméletlen szenvedélyessége egész hevével fölkarolt. Nem kell egyébre figyelni, mint a jelen helyzet válságára, melyet a Logika nem esetleges körülményeknek, hanem az elvnek, az iránytadó eszméknek ró fel, s mely csalhatlanul fölfedi előttünk magának a protestans elvnek lényegét, jó vagy rosz kihatását, s ez által jogosultságát.

I.

Mi tehát tényekből akarjuk megismerni, micsoda tulajdonképen Luther müve? Erre nézve magának a vallásfelekezetnek, az evangelikusnak nevezett egyháznak kell előtérbe lépnie. Min ismerjük meg ezen evangelikus egyházat?

Tudjuk, hogy Luther és a reformatio soha sem volt képes felekezetéről mint intézményről, annak szervezetéről számot adni, nemcsak másnak, hanem még magának sem. Beszélünk evangelikus egyházról, s ha kérdezzük mi az, nincs felelet rá; vagy jobban, a felelet a kérdés suppositumának tagadása. Mi az evangelikus egyház? felelet: Nincs itt szó egyházról. Hogy ez úgy van, bizonyitja maga Dr. Luther Márton, bizonyitja utána a változások, metamorphosisok zürzavaros láncolata. Először Dr. Luther Márton; egy helyen azt mondja: „mi nem látjuk az egyházat, mi hiszünk egy egyházat, nemde

az apostoli hitvallás is mondja: hiszek egy egyházat.“ Mi tehát az evangelikus egyház? láthatlan valami.

Más helyen ezt mondja: „Kérdezed, mily jelen ismerem meg az egyházat? mert kell valami külső jelnek lenni s van is, t. i. a keresztség, az áldozás és főleg az evangelium; mert Krisztus akarta, hogy ezen három jegyben mindnyájan egyetértsünk: egy úr, egy hit, egy keresztség. Hol egy az evangelium, ott csak egy a hit ....“*)

Ezen szavak után itélve pedig van evangelikus egyház, mely a többitől különálló, fölismerhető; van egyház, mert török, tatár nincs az evangelikus egyházban.

És mindenesetre szükséges az egyháznak, mint látható társulatnak ha még oly tökéletlen fogalma, s azért a protestans egyház felekezetiséget, valaminemű szervezetet soha sem tagadott. De különben is egy tekintet a protestantismusra mindenben a szervezkedés nyomait mutatja; ha nem is veszszük figyelembe Stahl és más conservativ elemek törekvését formalis tanitói és papi tekintély megalapitására.

A reformatio hinni akar, a reformatio kezdettől fogva kiadta hitvallását, a reformatio fölállitotta a kath. egyháztól különálló, s különállóknak elismert felekezeteket, ezen felekezetek közt történtek egyesületek többi közt az 1817-ki unio, ezen felekezetekben szó van egyházról, jobb szervezkedési aspiratiokról, kilépés, sőt kiközösitésről, tehát mi a reformatióban nemcsak szétzülledt elvállással, nemcsak minden egyesitő erőt nélkülözni akaró elemekkel állunk szemközt, hanem felekezettel. Luther szemei előtt daczára a kapkodásnak a felekezet eszméje lebegett követelőleg, aki ez iránt kételyt támasztana az nem olvasott semmit azon füszerezett, magvas dictiókból, melyekkel a kisebb nagyobb reformatorokat megtisztelte, kik szinte a hivatás fensőbb érzetétől duzzadoztak, és új

*) Kreuzzeitung. Lutherworte.

tanokat, és uj követöket állitották Luther ellenében, vagyis felekezetet felekezet ellen.

A reformátorok után minden felekezet nemcsak elvet állitott fel, mely szerint mindenki hitét és ágazatait kiszemelje és rendezze, hanem fölállitott hitvallást, melyet hiveire rótt. Ezen hitvallásra esküsznek a protestans pásztorok, s ha valaki e hitvallást sérti, azt bűnvádi kereset állítja a consistorium elé. Azért minden lutheránus, kinél e szó alatt még valami objectiv értelem lappang, elfogadja, hogy evangelikus-lutheranus felekezet a confessio augustana nélkül nem képzelhető. Tehát az evangelikus egyház, hogy az egyháznak alapvonását, melyet Luther is „a szellem egységében" ismert föl megőrizze, a „szabad kutatás" elve mellé párhuzamosan a hitvallást helyezte, hogy csak az legyen lutheranus, aki nemcsak „szabadon" kutat, hanem aki az elfogadott hitvallást vallja és hirdeti. Hogy ezen szervezet az evangelikus lutheránus egyházban megőriztetett, hogy ezen egyesitő és egységesitő elemet kezeiből kiragadtatni nem engedé a nélkül, hogy minden támadást ez irányban az egyházi szervezet veszélyesztetésével egyenértékünek ne tartott volna, kitünik a legujabb eseményekből. Hamburgban néhány protestans pásztor azon szerencsétlen gondolattal lépett föl, hogy a protestans öntudatot a katholikus egyház piszkolása által ébressze. Megengedjük, hogy az öntudat ébresztése a felfogott irányban legjobban sikerül, hogy miért, azt később mondjuk meg; de e vállalatban az volt a baj, hogy az egyik Dr. Hanne tagadta Jézus istenségét és a szent Háromságot, s azért a consistorium elé idéztetett, hogy tisztázza magát; tehát van hitvallás, melyet tagadni nem szabad. Épen igy két év előtt a consistorium Lühr predikatort hivatalától megfosztotta, mert a holsteini egyház hiveihez intézett iratában Jézus Krisztusról tanokat hirdetett, melyek a vádirat szerint nemcsak a sz. irással, hanem az augsburgi hitvallással is ellentétben állanak. A protestans felekezet tehát erősen ragaszkodik hitvallásokhoz. Ezen hitvallások képezik a

positiv elemet, melyek a felekezetet jellemzik, melyek keresztény jellegét őrzik. „Azért az evangelikus egyház hivő tagjai, akár egészen Luther hitvallásához szegődnek, akár csak annyiban fogadják el a mester tanait, amennyiben azok a sz. irásban föltalálhatók s igy legalább az apostoli hitvallást vallják, többé kevésbé a kath. egyházhoz közelednek, a kath. egyház jellemző alapvonását utánozzák: a tanitói tekintélyt. Előttük az egyház nem a község; nem az csinálja a tant; nem; a tan Jézus Krisztus által tétetett le az egyházba, mely az üdvösség intézménye.“ Azért a prot. egyházban is constalálunk egy áramlatot, mely a rationalistikus, az egyház fogalmát teljesen elvető irányokkal homlokegyenest ellenkezik, melyet igazán hivő reactionak hivhatunk; de e hivő orthodox reactio lábát épen a felekezeti symbolumra vetette, ennek érvényt szerezni minden módon törekedett. S ezen hivő reactio, mely a „prot. egyházat,“ annak akarja fentartani, aminek a két szó értelme szerint lennie kell, napjainkban ugyanazon alapra: a symbolum alapjára, áll. Látni ezt a porosz Cultusminister határozatából, melyet ekkép támogat: „Igaz ugyan, hogy a lelkésztől ép oly kevéssé vonható el a sz. irás, mint más hivőtől, sőt ellenkezőleg kötelessége a sz irásban való kutatás által az egyházi hit és ismeret terén mind nagyobb világosságra és igazságra jutni. De nincs joga subjectiv hittani fölfogását, mely az általános egyházi tantól eltér, ugyanezen tan alapvető tételei helyébe állitani és ezáltal az általanos tan iránt a hivekben kételyeket kelteni.“

Már most ezen evangelikus álláspontón helyt foglaló egyházat kell-e mondanunk Luther müvének? vagy pedig másban keressük Luther eszméinek és elveinek 400 százados kifejlődését? Feleletünk: Az evangelikus lutheránus egyház, és a hitvallásokhoz ragaszkodó német államegyházak tökéletlenül képviselik a reformatio elvét, mert fejlődésükben ezen elv hatása fölfüggesztetett, s fönállásuk és jogaik védelmezése csak a logika megtagadásával történhetik; azért a jelenévi Luther-ünnepély

alakulása, melyben a protestantismus minden árnyalatai s a hihetlen ujkor minden elvei hódolatra összejöttek, vindikálja az elejtett reformatori elvet, teljes kifejezést ád az elvnek, s egyszersmind világosan utal az irányra és czélra, melyet követ s el fog érni a változások utján.

Fölveszszük tehát a pontot, hogy a protestans államegyházak tökéletlenül képviselik a reformatio elvét s fönállásukat is ez elv elvetésével födözik. Mindenesetre Luther föltámadt az egyház egysége ellen saját élettapasztalatai és a subjectiv kutatás alapján; s a szabad kutatás lett a reformatio elve. A tan nincs az egyházban, s következőleg nincs egyház; az egyház szervezete nem a drága edény, melyet Isten alkotott, hogy beléje öntse a romlatlan kenetet, mely szét nem árad, mely el nem vész, csak illata tölti be a földet; hanem minden egyes ember maga meríti a tant a sz. irásból mindenki tehetsége, belátása szerint, s igy nem is a sz. irás, hanem a belátás, mely e sz. irást megvilágitja, egy egészen vagy legalább is, eltekintve az akarat és ferde irányra terelt képzés és müveltség befolyásától, egy nagyon subjectiv zsinórmérték. Mit ér ily elv mellett, hitvallásokat fölállitani? nem a külső hitvallás a protestans ember hitének normája, következőleg nincs irányában lekötelezve, nincs erkölcsi kényszer ily hitvallás elfogadására. Mit ér ily hitvallásra esküdni? a hitvallás, mely a priori kimondja, hogy a szabadkutatás a reformatio elve, nem követel maga számára csalhatatlan tekintélyt; következőleg nemcsak nincs kötelezettség a hivek részéről e hitvallásnek hódolni, hanem az erkölcstan szempontjából kétséges egy hitvallásra esküdni, mint hitvallásra, mint csalhatatlan megdönthetlen normára, mely maga mondja, hogy nem csalhatatlan, hogy nem megdönthetlen. „Szabadkutatás“ vagy csalhatatlan tanitói tekintély közt kell választaniok — tertium non datur; felekezeti hitvallások csak alkalmat adnak a nagy következetlenségnek föltüntetésére, ha esetleg a hivő gyökeres protestans kiván maradni. Az ily nagy baj elkerülé-

sére tudjuk, hogy a protestantismusnak korán kellett bizonyos distinctiókhoz folyamodni: „Ismeretes különösen az ellentét a quia és quatenus közt. Az eskü kötelez, mert a hitvallások a sz. irással egyetértenek, mint ezt az orth. hivők állitották; és az eskü kötelez amennyiben a hitvallás a sz. irással egyetért. Messzire kellene kitérnünk, ha ezen harczok phasisait csak a nagyobb protestans egyházakban előadni akarnók. Ha az ellentétek eddig döntő elhatározásokhoz nem vezettek, azt sok tényező összejátszásának kell tulajdonitnunk. Mindenekelőtt a szokás erejének, mely oly, az Isten egyházához mindenesetre nem illő viszonyokkal megbarátkozott; azután a katholikus egyházzal való ellenkezésnek, mely a protestans elemeket hiven összetartá, és szemökre vetette „a római hitkényszert" és másrészt „a tiszta Isten igéjétől" való elpártolást; végre s mindenekfölött az összetartás alkalmas eszközéül szolgált az állammal való szoros összeköttetés. — Észak-Amerikában, hol az utolsó tényező hiányzik már 200-ra rúg a felekezetek száma, s ha ezek közül néhány, igaz hogy szüntelen viták közt, millió és millió hivőt számlál, ez csak ugy lehetséges, hogy e secták Európa különös viszonyai közt fejlődtek ki és Amerikába átvitték a traditiókat s most is még szellemi irányukban Európa által befolyásoltatnak." (Germania.)

Minél zavarosabb időket élünk, minél több alkalmat szolgáltat a hitetlenség nemcsak a kath. egyháznak, hanem minden keresztény egyesületnek az elvi kérdések tisztázására; annál nagyobb zavarba fog hozatni a protestans orthodox felekezet, mely szabadon akar kutatni, de másrészt jóllehet tagad egy csalhatatlan tekintélyt, korlátokat szab a kutató köröknek. Azért a National Zeitung, mely a liberalis és radicalis protestantismus közlönye, midőn úgy érvel mint akár Bellarmin, az orthodox hitfelekezet teljes tehetetlenségére s menthetetlenségére utal, s eljárását megfeneklésnek mondja, mely utját vágja ép ugy a haladásnak, mint a visszatérésnek.

S utóvégre is mi marad a szabad kutatásból, a reformatió Achilles sarkából, ha azt egy nem csalhatatlan symbolumnak vettetik alá? ugy látszik, hogy az idővel a protestantismus elvi föladásával egyenértékü leend; „ettől a józanabbak a római egyházzal szemben visszaijednek, mely, ha a föltét igaz, hogy alá kell magunkat vetni a hit dolgaiban a tekintélynek, összehasonlithatlanul többet nyujt az emberiségnek, mint egy reformatus consistorium. De ha az orthodox-párt e vészterhes uton előrehaladni nem akar, másrészt nem is hátrálhat a symbolum elvetéséhez. S akkor ily két lehetetlenségből eredmény gyanánt egy harmadik félszegséget nyerünk, mely leginkább árulja el az ügyek tarthatlanságát; az eredmény ekkép hangzik: az egyházi tan kifejtése a szabad kutatás által megengedett dolog a porosz egyházban, ép úgy mint minden más protestáns községben, de az egyesek, kik jogukkal élve a közös felfogástól eltérnek, büntetés alá esnek . . . Ily körülmények közt az evangelikus egyház életkérdése mindig égetőbbé válik, s az egyházat kormányzó párt (az orthodox) mindinkább képtelenebbnek bizonyul ez életkérdés megoldására.“ Tagadhatlan, hogy a logika az orthodox pártot ostromló elemek részén van, másodszor: tagadhatlan az is, hogy a szabad kutatás joga csak az elméletben virul s nyeri elismerését; hogy tehát a reformatió sarkalatos elve, ha más időkben sem volt képes egyházat, nem volt képes szellemi egységet teremteni, annál kevésbé mérkőzhetik most a romboló elemekkel, midőn az elvek nemcsak megvitattatnak, hanem alkalmazásuk is követeltetik a protestans egyéni szabadság által. Mint veszi ki magát ily körülmények közt Luther szava: „egy úr, egy hit, egy keresztség. Ahol egy evangelium van, ott egy hit, remény és szeretet, ott egy szellem honol; igen ott minden ügyben egység és egyenlőség találtatik. Ez a szellem egysége.“

Csakhogy a szellem ezen egységét eddig megvaló-

sulva nem láttuk, s a foltozás nem létesiti azt. Ez irányban a törekvés mindmegannyi hajótörés!

A hivő protestantismus, hogy az egyházi közösség, mely a tan valaminemű egységében áll, köréből végleg ki ne pusztuljon, s hogy másrészt a szabad kutatásnak az egyéni belátásnak jogait csorbitani ne látszassék, azt hireszteli, hogy föltalálta a középutat az „önkény“ és a „merev dogmák“ közt. Ha a protestans egyház ily föltalálásra törekszik, az nem az ő érdeme; az csak menekülési kisérlet a kifejlődött s jogaikat követelő elvek dilemmájából; a protestans egyház ily rationalisnak látszó kibékités által csak elismeri, hogy szükséges rendbe hozni, szükséges megegyeztetni a reformatio által emancipált egyéni szabadságot, egy szervezettel, mely legalább az egyházi intézmény látszatával birjon. Szabadságot is, de dogmát is! s mi fogja szolgáltatni a dogmát? Luther Katechismusa, az augsburgi hitvallás, és a smalkaldi fejezetek. Ime mily sikerült összeköttetése a szabadságnak és tanitói tekintélynek; az „önkény“ is a „merev dogma“ is ki van zárva. De hát a reformatio imént emlitett symbolikus iratai nem merevek-e? s ha merevek, hol van a középút a szabadság és a dogma közt? avagy lehet-e a dogma nem merev is? ha nem merev és alakot változtat az „önkénynek“ lesz prédája; pedig a protestans egyház „önkényt“ nem akar. Eddig tehát tagadnunk kell a föltalálás sikerét, az evangelikus egyház nem halad a scylla és charybdis közt, hanem majd az egyikben, majd a másikban küzködik sok jóakarattal, de tarthatlan alapokon.

Mig ekkép a hivő protestantismus minden áron egyházat akar, s ezen egyházba a Luther által hirdetett, de meg nem alapitott „szellem egységét“ oltani kivánja; addig másrészt a protestantismus tágas körei teljes tagadásban vesznek el. A legujabb események, melyek Luther ünnepét sokkal jobban jellemzik, mint a beszédek vagy titkon táplált jámbor vágyak, újra megerősitenek a meggyőződésben, hogy a reformatió csakis tagadáson

alapszik, s hogy nemcsak nem képes egyházat alkotni, hanem a kereszténység teljes tagadásához vezet. A Luther ünnepély előtérbe állitja először is a vitát a reformatio elvének kifejlődött és kifejletlen, következetes és következetlen képviselete közt, másodszor a kifejlődött és következetes eszméknek győzelmét jeleli az orthodox párt fölött, harmadszor világosan kimondja, hogy a reformatori elv nem keresztény, hanem egyenértékű az emberi haladás elvével, mely egyidőben a kereszténységre szorul s azt fölhasználja, de nincs hozzá kötve, s azért ha érdeke kivánja túl ad rajta.

A reformatio elvének kifejletlen és következetlen képviseletét az orthodox protestans egyház fölfogásában és törekvéseiben mutattuk be. Lássuk most ez elvet teljes kifejlettségében, melyre a kereszténységnek a reformatió által leszakitott egyik élő ága már eljutott, s a többit is maga után fogja vonni.

Nem lehet elgondolni, hogy az annyira heves és erőszakos reformatori elv az orthodox-párt által vallott kezdeményezések mellett megálljon; az egyéni szabadság és a szabad kutatás nem tagadta meg természetét, s ép azért folyton ellenkezésben áll a protestantismussal a mennyiben az, evangelikus egyház lenni akar. Halljuk a radicalis protestantismus szóvivőit: „Luther Márton a német sz. Pál. Ereinek lüktetése, lehelete szabadság volt. A német szabadság testvére a hűségnek, Lutherben is. A hit, melyet Luther magával hozott, a szabadság lehelete volt.“ [1]) S ugyan mily hitet lehelt ez a szabadság? feleletet ád a liberális protestantismus: „mi elvetünk néhány régi elavult hitczikkelyt, melyek korunkban értékkel nem birnak; mert e kor érzékkel és értelemmel nem bir irántuk; mert meg nem állnak az elfogulatlan tudományos kutatás fényében“, s melyek azon kikopott hitczikkelyek? titkolni nem kell sőt a jó siker ajánlatával emlittetnek föl, a liberális törekvések elismerő mél-

[1]) Dr. Baur.

tánylása gyanánt: „Uj Katechismus hozatott be (a rajnai Pfalzban) s tizenkét év óta használatnak örvend, mely az orthodox evangelikusok által leginkább védett tanokat a sz. Háromságról, Jézus istensége és helyettesitő elégtételéről, az eredendő bűnről hallgatagon mellőzi. — Ezt követtte az uj biblia, melynek függelékéből kitörülték a liberalis protestantismusra mért anathemát. Határoztatott uj „Agenda“ szerzése, mely mindkét iránynak eleget akar tenni, van benne oly keresztény formula is, melyből az apostoli hitvallásra való kötelezés kimaradt.“

A katekismusban kimaradt hitczikkelyek különben nemcsak egyes buzgóbb haladó lelkek protestantizmusának áldozatai, hanem nemsokára közmegegyezés üdvözli ez uttörő lépést a szabadgondolkozó, elvhű táborban. Dogmák általában nem kellenek, mintha bizony dogmák nélkül nem hathatnának a népre nemesitőleg: „Mi ismerjük az Istent“, „ismerünk örök bölcseséget és szeretetet“, „ismerünk világrendet“, „ismerünk megváltást“, mely ugyan nem „a végtelen Istennek megtestesülése, nem titokteljes jogi eljárás, mely szerint a büntelen a bünös büntetését magára veszi, nem külső csodás események lánczolata, melyek a megváltás müvét képezik, hanem az emberi sziv ujjászületése Istenről való erősbödött öntudatból, s megtisztult lelkiismeretből. Mi ismerjük a megváltót is, ki a megváltást véghez vitte nem véres halálának magikus hatása, hanem szellemének ereje által, ki az igazság begyőző erejével, s törhetlen bizalommal a lelket megragadja s az emberiségnek önmagából uj életet teremt új erkölcsi és vallási alapokon.“

Mindenesetre a protestantismus ezen stadiuma már a kereszténységen kivül esik, a hol nincs hit, ott nem lehet reformatió a hitben, a hol nincs Krisztusban mint Istenben és Megváltóban való hit, ott nincs kereszténység. A protestansok ugyan keresztények akartak maradni, abban mindig megegyeztek, „hogy a keresztény hit em-

beri vélekedéstől nem függ, s másodszor, hogy ez a hit a sz. irásban foglaltatik, s a sz. irásból meritendő. Hanem a tanok fölkutatása, meghatározása, bizonyitása, jóllehet legfontosabb ügyük volt és mindnyájok megegyezését követelte, semminemű egységre nem volt képes vezetni a kezdettől fogva egyenetlenkedő pártokat; ugy, hogy a szabadvélekedés végkifejlését a hitetlenségben, az előbb fölsorolt, vagy még tarkább eszmékben kell keresnünk. Tehát maga a reformatió elve a pandora-szelencze, melyből az egységre nézve legkárhozatosabb baj, az egyenetlenség árad, s már eljöttünk azon pontra, midőn a tunica inconsutilis, ha ugyan az evangelikus egyház annak v. i. igaznak tartja magát, foszlányokra tépetik. Csak ily jövőt jósolhatni a protestans felekezetnek, melyben a pártok vitája nem is annyira a felekezet sajátos, jelleges hitvallása körül, mint épen már az apostoli hitvallás körül forog; — korunkban már az apostoli hitvallás elé állitották a nagy kérdőjelet, a mely kérdezi, ha időszerű-e még ez az apostoli hitvallás vagy nem, a mely kérdés egyenértékű a másikkal, valjon létezik-e még protestans felekezet vagy nem? Ezen kérdés lázas izgatottságba hozza különösen a porosz államegyházat, s a mérvadó körök hitehagyott hangulata, mely az államegyházba boldog, boldogtalant, hivőt, hitetlent befogadni kész, ujabb szakitásra kényszeriti a kereszténységhez ragaszkodó pártot.

S ha az ember ily rövid ismertetés után végig néz az ugynevezett protestantismuson: az orthodox hivő párton, mely jogtalanul egyháztanitói tekintély után kapkod, s a többi szabadabb irányokon, a positiv vallás számtalan fokain, a hit keresztény voltának árnyalatain — eltekintve az amerikai 200 sectától — akkor fogja csak föl a lehetetlenséget, melyen mindenkinek törekvése megtörik, ki a protestans egyházat definiálni akarná. Mindenek előtt „egyházról" szó sem lehet, s a protestantismus, a mennyiben elv nem egyéb, mint: „eine absolute Glaubens-, Gewissens-, und Bekenntnis-freiheit, mag

Luther darüber gedacht haben, wie er will.“ [1]) Hogy pedig ezen absolut szabadság igazán odavezetett a hová Luther soha sem gondolt volna, azt már 1872-ben kimondta más szintén pártot képviselő nyilatkozat: „In dem Sinne wie Strauss verlangt, dass wir nämlich buchstäblich an die Glaubensätze und Dogmen des Christenthums glauben, die Wunder der Evangelien als Wunder betrachten, die Moralsätze buchstäblich erfüllen sollen, sind wir längst keine Christen mehr.[2])

II.

A Luther ünnepélyt kezökbe vették az orthodox hivők. Első tekintetre méltányosnak látszik a kisérlet, hogy az orthodox evangelikus egyház magának vindikálja az ünnepet, mint maguknak vindikálnák a mohamedánok Mohamed jubilaeumának megülését, s nem türnék a zsidók vagy hinduk tolakodását. Az evangelikus egyház tehát jogával él, ha alapitója napját megüli, ha hirdeti, hogy az ünnep készül a „hiterős reformátornak,“ az „egyházitan visszaállitójának,“ s mi közük a hit és tanhoz a protestantismus szabad irányainak, melyek menten minden természetfölötti gondolat vagy elvtől Krisztusban csak egyszerű vallás alapitóra, Lutherben pedig az elfogult keresztény gondolat lenditőjére ismernek.

De a tények határozottan megczáfolták a hivő protestantismus fölfogását, kiragadták kezéből magát az ünnepet, egyenjoguságot követeltek a szabadabb irányoknak; ők is Luther Mártonéi, nemcsak a hivő felekezetek. A reformátor sírjára minden párt, bár mennyire törülte is le homlokáról a hit jellegét, koszorút tett, és óvást emelt a protestans felekezetek ellen, melyek a reformatió elvét „a szabadságot,“ szükkeblű emberi határozatok által törpitik s midőn a reformator hiveinek vallják magukat, leghevesebb ellenségeinek bizonyulnak. Általános a panasz

[1]) Volks-Zeitung.

[2]) National-Zeitung.

a liberalis protestantismus részéről, hogy az orthodox párt roszul fogja föl a reformatió elvét; s hogy midőn az elvet Lutherrel összetéveszti, s a kezdetet a fejlődés és haladás helyébe állitja, ugyanazon irányba tereli a protestantismust, melyben a pápaság rabszolga népe vonja igáját. Legyen tehát a 400 évforduló Luther szellemének ébredése!

A „szabadelvü pártok" ily mozgalmával szemben, melynek elnyomására a hivő résznek sem ereje, sem joga nem volt, nem lehetett mást tenni, mint panaszkodni: „Félünk, hogy a szabadelvüek részvétele által a Luther-ünnepélyből egyházunkra hárulható áldás igen megfogyatkozik: mert az egyházra a hitetlenségből üdv soha sem származik. Csak akkor nem marad el az áldás, ha a Luther-ünnepély a hitnek készséges, szabad bevallása lesz, nem pedig ha a hit és hitetlenség barátkozásának bizonyul."[1]) Már pedig annak bizonyult! s a látszat szerint a koronaherczeg beszéde Wittenbergben épen valami soha nem látott unio malmára hajtá a vizet, amely unio már nem a hivő részek egyesitését czélozá, hanem az egyéni szabadság tág és széles elvén álló protestantismus minden árnyalatát egy kalap alá szoritja. Ez a beszéd egységet óhajt, de az egységnek czégéreül a protestans lelkiismereti szabadságot tüzi ki, melyen a bomlás jelszava olvasható. Mit mond a koronaherczeg, az államegyház jövendő feje!

E szavak a protestans hitvallást hangoztatják, s mégis lelkesedéssel fogadtattak a szabadelvüek által, keresztény igazságra való törekvést hirdetnek, s mégis a reformatió programmjának ismertetnek el a hitetlenek által. Miért? mert kifejezést nyert bennük a protestans elv, mely följogosit a szabadvélekedésre, s nem ismeri a hit külső normáját a szabad vélekedés féke, határólója gyanánt. Igy történt, hogy a wittenbergi napok háttérbe szoritották a reformatió hivő képviseletét, azt hiányosnak

---

1) Reichsbote.

egyoldalúnak nyilvánitották és álláspontját a protestantismus elvi föladásának mondták. „Programmunk a koronaherczeg aranyszavaiban van letéve . . . Lelkiismeret szabadság és türelem mellett semminemű hitvallásban nem tatálunk békót és féket, hanem csak általános zsinormértéket; s nem is lehet máskép, miután bármely egyházi hitvallás, csak emberektől származó határozat, mely változásnak van alávetve . . . A protestantismus ereje és szelleme megveti a betűt és a merev formát mindenkorra és olyannyira, hogy maga a reformatió épen az által létesülhetett, s az által vivhatta ki magának nagy történelmi jelentőségét, hogy az individualismusnak visszaadta teljes szabadságát.[1]) Ime a protestans elv a maga valóságában! Mindent az egyedre visszavinni, mindent az egyediség szük korlátába zárni, belőle kifejteni, általa meghatározni, legyen bár szó váztozhatlan tételekről, örök és felfoghatatlan igazságokról, megmásithatlan kötelességekről — tudományokról ép úgy mint vallásról! Mindennel szemben a birói széket az egyed foglalja el. Ezen elvekből oly természetes a protestantismusnak mint felekezetnek tarthatatlansága, hogy ellenkezőleg csodálkoznunk kell, hogy csak az ötödik század hajnala világitja meg ily élesen az ellentéteket és kiméletlenül követeli az elv teljes érvényét. „Hiszen a tizenkilenczedik századnak ép ugy van joga a kereszténység forrásához és eredetéhez fölhágni mint a tizenhatodiknak. Ami nagy marad, amit Lutherben dicsérőleg kiemelünk, az maga a szellem, melyből a mű eredett, s nem maga a mű; mert minden további javitásra és változtatásra följogosit épen a mű szelleme. Korunkban a reformatió vészterhes művének szellemét „a szabadságban" ismerjük föl."[2]) A „szabadság" Luther által kereszténynek proclamáltatott, de mert a „szabadság" egyházi tan és megtörhetlen hittételek nélkül elveszti keresztény jellegét, azért a keresztény szabadság teljes szabadossággá vált; s mint

[1]) Magdeburger-Zeitung.

[2]) Pressensé

ilyen hódol szülőjének 400 éves fejlődése után a wittenbergi ünnepélyen. Örvend a hitetlen tudomány, örvend a liberális, örvend a rationalistikus világfölfogás és gyászol a hit. Talált-e vigaszt is? Ha megelégszik avval, melyet a franczia akademikus Pressensé nyujt neki, ha nem látja, hogy inkább gúny rejlik a vigasztaló és békéltető szóban, elfogadhatja.

„A tizenkilenczedik század szabadelvű fia jogosan cselekszik, ha elismeri, hogy Luther épen az által, hogy az egyház egységét a szabadság javára megtörte, fölszabadította a tudományt és annak gondolatait a türelmetlenség igája alól; de átlépné a jog határát, ha Lutherben a positiv erős hitnek bajnokát félreismerné . . . Ép úgy az evangelikus kereszténynek joga van kiemelni az áldást, melyben Luther a vallást részesité; de nem szabad neki elfojtani a szabadság kiáltását, melyet a reformator mint a keresztény nép hatalmas tribunja hangoztatott.

Az úgynevezett ó-lutheránusokról csak mellesleg szólunk, mint kik a régi betű alá fojtják Luther szabad szellemét, s amellett állítani merik, hogy azt a régi hitvallás szövegében zárva tartják, mint sast a kalitkában. Mumiát csináltak belőle. . . .“*)

A hivő protestantismus eszerint mumia lett, kiveszett belőle Luther szelleme, és amint látszik, lélekvándorlásra indult; mert most azokat szállta meg, kik az evangelikus hitvallást elvetve, az apostolit takarítják el, és a keresztény alapvető dogmák megvetésével az újkor rationálistáinak csaptak föl; ezek a reformatio elvének képviselői.

Ezek után itélhetünk a végkifejlésről is, mely felé a protestantismus rohan: tagadó elv tagadásba vezet, tagadó elv nem épit, tagadó elv időfolytával elveti mind azt, amit esetleg sok mindenféle körülmény összeszöggelése folytán a positiv tanból magán megőrzött. A tagadó elv nem lehet a felekezetek alapja, hanem csak alkalmul szolgálhat a felekezetek képzésére vagyis az el-

*) Pressensé.

pártolásra amennyiben pedig a felek consolidálódnak, annyiban kizárják szervezetükből az elvet, melynek eredetüket köszönik; — mihelyt az elv újra föllép és tért foglal, azonnal kezdetét veszi és folytatódik a bomlás; — midőn pedig teljes érvényre jut, akkor hordozóit a vallás terén a radikális tagadásba, a nihilismusba dönti.

Ez a thesis, melyet a Luther-ünnepélyből, annak sajnálatos kórtüneteiből vonunk.

A protestantismus 400 év alatt tehetetlen és erőtlen lett az „egyházi kereszténységet" képviselni, s azért egyáltalában szétfolyt kezei közt a kereszténység, mert a kereszténység nincs az egyedhez, hanem az egyházhoz kötve, vele azonosítva.

És ez-e a hitbenerős reformator müve, mely őt dicsőitse?

Mit jelentsen tehát a hangzatos szó, mely Luther sírjánál a reformatio áldásait emlegeti? Ha a reformatiót a hit és egyház terén vesszük figyelembe, akkor az áldás egy jelentményű a szakadással, a bomlással s végre a keresztény eszmének az egyedbe való szoritásával, hol alkalmasan rationalismussá válhatik; ut figura docet. Vallási téren lehetetlen más vivmányokat emlegetnie, mint: a német Istentiszteletet, a sz. irás terjesztését és számos egyházi ének szerkesztését; kisértse meg bárki e vivmányokat — a kipótolhatlan veszteséggel párhuzamba állitani.

Társadalmi téren követte a forradalom; művészet terén a kép és templomrombolás.

S miután mindenütt az eseményeknek vagy a reformatio gyermekeinek engedtük át a szót, csakhogy hihetőbbek legyenek a sajnálatos jelenség és a belőle vont következtetések, itt is övék legyen a tanuskodás szabadsága.

A nagy áldásokat, melyek a protestantismus szárujából a társadalmi életre özönlöttek Böhmer fogja helyettünk jellemezni, ki 1824-ben s a későbi években pro-

testans létére a reformatióban a német nemzet betegségét, és hanyatlásának nem utolsó tényezőjét látja.*)

Kemény és lelketlen a kéz, mely ily áldást hint, de vak és elfogult az ész, mely a bajban áldást lát; föltéve hogy nem emelkedik a keresztény erény magaslatára, mely a büntetésben a szenvedő üdvét látja. Multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt. Akkor azonban hátra van, hogy az igaz útra térjenek; az irányt az igazsághoz megmutatja a reformatio története.

Ekkép a reformatio által vallott tagadó elv, mely az egyedi szabadságot állitotta az egyház tekintélyével szembe, mely fölbontotta az egyházi egységet, mely a kereszténységet elválasztotta Istentől rendelt hordozójától, az egyháztól, s azt az egyedre átvitte, mely szóval az egyház fogalmát és megvalósulását elvetette, s tőle kitelhetőleg megsemmisitette: nem hozott soha más egységet hivei közé, (nem is hozhat, mert positiv egységre ki nem terjeszkedik,) mint az elszakadásban, az elpártolásban vallott egyetértést. Abban, hogy az egyháztól elváltak, hogy igájától fölszabadultak, lelkesült, öntudatos egyetértés uralkodik, de miután a fölszabadulás az egyedet a kötelékből kiemelte, ott hagyja elszigetelten és egymagát, kezébe nyomja a bibliát, s elhiteti vele, benned van a kereszténység, légy keresztény és higyj a mit akarsz

*) „Von der Reformation an wurde das deutsche Volk innerlich krank und seine Lebenskräfte sonderten sich in zwei sich einander bekämpfende Theile." (Böhmer's Leben, Bd. 1, 131.) „Von der Kirchentrennung (irja egyik levelében 1846) datirt all unser Unglück. Wie beklagenswerth, dass das Herzvolk Europas durch die Streitigkeiten mit der Kirche vom positiven Berufe abgegangen, in seiner Kraftentwickelung unterbrochen, von der Säure der Leidenschaft und der Negation im Innern zersetzt, zu dem kranklichen Zustande gekommen ist, in dem es bald von Fieberhitze durcheinander geworfen wird, bald in Mattigkeit verfault." (Bd. 2, 461.) „Alles, was bei uns im Innern gährt und sich in revolutionären Ausbrüchen bald entladen wird, unsere politische Machtlosigkeit (Böhmer ezeket 1846-ban irta) und Versunkenheit, ja fast alle unsere Streitigkeiten in den letzt vergangenen Jahrhurnderten, wie heute, haben ihren eigentlichen Grund in der Kirchentrennung, die uns auseinanderriss."

A római igát vagyis a keresztény egységet törő reformatori elv azután, ha valaki egységet akarna hozni a „keresztény hivők“ közé, természeténél fogva, nem fog másban egyesitő közérdeket találni, mint az ellentállásban a római egyház ellen; azért minden egyesitési törekvés, mint ezt a hamburgi prédikátorok, a protestans lapok, a buzogó röpiratok, a Gusztáv Adolf egyesület szónokai, sőt a conservativ Stöcker is bizonyitják, minden egyesitési törekvés mondom fújja a tárogatót a római egyház ellen: „Die römische Kirche bleibt was sie gewesen ist, eine Feindin des Evangeliums, und raubt dem Herrn Jesu Christo Ehre und Verdienst. Das Pabstthum ist und bleibt auf Unwahrheit begründet und steht im Widerspruch mit der heiligen Schrift.“*) „Mit Recht beklagt man die Verbreitung des Materialismus. Aberwo ist der verderblichste Materialismus. Der ist in Rom.... Der scheinheilige Materialismus ist viel gefährlicher, als der negative Materialismus von Karl Vogt und Ludwig Büchner.“**) et caetera ejusdem furfuris. A hősies támadás és lelkesült áldozatkészség, a szivet eltompitó undor a római elnyomás és rabsággal szemben, a boszúra tüzelő borzalmas fölhivás, a reformatio áldásainak elkeseredett védelme, a pápai zsarnokság vérfagylaló elátkozása, melyek az ünneplők és nem ünneplők szónoki rhapsodiáiban dühöngnek és düböröngnek; és a hallgatóság leheletét elakasztva, homlokukra a rémület verejtékét harmatozzák; a rhetorika terén ugy látszik Don Quijote spanyol vitéz szellemét törekszenek elég ügyesen és tagadhatlan sikerrel reproducálni.

Az igaz, hogy a reformatio nem tehet máskép, — de épen ezen tagadó alapon és elven épülő egység eszközli azt is, hogy a protestantismusnak ugynevezett szabadabb irányai, melyek az apostoli hitvallást is elvetették, melyek minden hitvallást emberi találmánynak mondanak, hogy azon nézetek és tanok, melyekben protes-

*) Pilger aus Sachsen 18. Febr. 1883. — **) Dr. Baur.

tantismus és hitetlenség elmosódva egyesül, az orthodox evangelikus egyházzal barátságos érintkezésbe jőnek, érdekeiket nagy részben közösérdekeknek vallják, Luther Márton iránt ép oly hálaömlengésekre fakadnak, mint akár a legorthodoxabb lutheránus. Igaza van a Reichsbote-nak: „Félünk, hogy ha a hír a lutheranus egyház és a hitetlen elemnek fusiójáról megvalósul, nagyban leapasztja az ünnepélynek egyházunkra hárulható áldását, mert az egyházra soha sem származhatik üdv a hihetlenségből.“ Minden esetre soha; ha pedig valamely egyház a hitetlen szétzülledt elemmekkel épen alapitójának sirjánál találkozik; ha épen az alapitó ünnepe nyujtja az alkalmat, melyen a hitetlenség a hittel vetélkedjék a dicséret és dicsőitésben, akkor ugyan amily kétes a hivő alapitó hirneve, ép oly gyanus az ünnepély áldása, melyet a kezdeményezésre és annak hite és buzgóságára vetett emlékezet a negyedik századot megélő késő unokákra áraszthat. Mit kell pedig mondanunk akkor, ha épen ez ünnepélyen az orthodox felekezetnek emlékezetébe hivatik a reformatio elve, melyet, buzgóságában felejteni látszik, „a szabadság és türelem;“ ha e szavak hallatára a szabadabb irányok mind a hitvallás elvetését követelik vagy legalább hangoztatják, sőt ha a reformatio szellemét egészen maguknak vindikálják, miután szerintök a felekezetek azt eltörpitették és maguk is mumiákká váltak?

Csak azt mondjuk, amit egy az előzményekből helyesen levezetett következményben mondani lehet sőt kell, s amiben az ujkor lélektana igazat ad. — Azt mondjuk, — hogy a reformatio ugyanazon szellemből indult ki, melyből az ujkor és philosophiája. A protestantismus nem különbözik lényegesen az ujkor szellemétől, sőt mi több ezen korszellemnek nyilvánulását képezi a vallás terén, valamint az uj philosophia nyilvánulását képezi a tudomány terén; az egyik irány a vallási érzet protestantismusa, a másik a gondolkozó ész protestantismusa. „A vallásos protestantismus visszavezeti a vallást egy-

szerü elemeire; ezen visszavezetést a mennyiben keresztény akart maradni a biblia által határolta, s annyiban következetben maradt; következetes lesz, ha a bibliánál meg nem áll, hanem a vallást egészen annak utolsó, alkotó elemeire vezeti vissza, ha minden vallást az észre, mint a hit és tudomány közös alapjára fektet." (Schwegler. Geschichte der Philosophie.) Ez a tünemények bölcsészeti okszerü magyarázata, mely betekintést enged ép ugy a fejlődés irányába, mint ez iránynak a protestantismus lényegéből folyó okadatolásába. — A hivő felekezet jól teszi, ha a hitetlenség ellen védekezik; amint meg vagyunk győződve sok jeles protestans keresztény hite és érzelméről, ép oly örömmel látjuk meggyőződésük buzgalmát, mely a kinyilatkoztatást a rationalismus ellen hevesen védi. Eszünkbe jut a jeles convertitának Hurternek fölfogása, ki határozottan keresztény állás pontját a protestantismusban, elszigetelt, a vártól (a kath. egyháztól) különálló sánczhoz hasonlitja, mely jóllehet a főerődítménynyel nincs összeköttetésben, háta mégis általa van védve, s igy egyesült erővel küzdenek a támadások ellen.

De meddig lesz képes a sánez elszigetelten fönállni? Nem üt-e hamar az óra, midőn a hű bajtársak a főerődítménybe visszavonulni késztetnek?

Sokakra nézve rég beállt e kényszerüség. Másoknál talán később nyilvánul.

A négyszázados Luther-ünnepély a jótörekvések utbaigazitására szobrot emel a Reformátornak; e szobor talapzatára a sürgő és hevülő korszellem dedicatiót ir, melyet a helyzet ismertetése után minden gondolkozó, öntudatos hivőnek megfontolásába ajánlunk:

„Nem a lutheránus kis pápákat (a hivő pásztorokat, kik felekezet és hitvalláshoz ragaszkodnak), hanem a keresztény szabadságot és kutatást (mely Strausz Dávid és a hamburgi Krisztus tagadó prédikátorok által képviseltetik,) dicsőitse a Reformator szobra Mária templomunk előtt. Minek törpüljön e hősi alak ajtatos lelkészszé, ta-

nitóvá vagy bibliaforditóvá.“*) Luther tehát nem hősi alak, amennyiben keresztény tanitó és bibliaterjesztő, hanem a mennyiben fölszabaditá a csakhamar apostatált gondolatot!

Dr. Petheő.

UTI EMLÉKEK OLASZORSZÁGBÓL.

Orvosom G. fürdőbe küldött. Oda, ahol minden embernek olyan kétes existentiája van. Cayennehez hasonlithat. Csakhogy nem moralis betegek közt toborzanak ide lakosokat. Aztán itt nem szabad meghalni. Tán nincs is közelben temető. — Azt hiszem, az embereket e helyen nem vezeték- vagy keresztnevük után ismerik. Az orvosi diagnosis szerint beszélnek rólok. Mindenkit beirnak a sorvasztó betegségek egyik osztályába, és még valamely stadiumba osztanak be. Olyan Linne-féle rendszer uralkodhatik e fenyves-erdők közepén. A kórodákat a köhécselések, a termet a kinézés helyettesiti. — Emlékszem — szegény jó néném nél többen voltunk, ott hallottam, — hogy bált rendeztek a fürdővendégek. Minden volt, aminek ilyen alkalommal meg kell lenni: zene, fiatalság, még jó kedv is. Üde virágcsokrok sem hiányoztak. Nem jó, ha a tánczosok mindig egymás fonnyadó arczát látják. Csak egy volt különös. Azok a mozgó párok nem a rendezőkre vigyáztak. Az ütenyt sem a jó kedv adta. A czigányok vonóinak, meg annak a sok fiatal párnak mind egy parancsolt: a fürdőorvos. Az én arabsom bizonyosan tánczmesternek tartotta volna.

---

*) National-Zeitung.

Pedig tán tánczolni sem tanult soha. — Nemsokára erről a bálról beszéltek. Mikor megnevezték a fiatal embert, akitől olyan szép virágcsokrot kaptak, hozzátették a temető nevét is, melyben nyugszik.

Ilyen helyre akart orvosom küldeni, hogy a jó levegő meg a viz egészen meggyógyitson. Azt hitte, itt megtalálom azt a régi tiszta jó kedvet.

Tanácsából megjegyeztem a jó levegőt és vizet. Tudtam, hogy Olaszország levegőjét zephirnek hivják minden nemzet költészetében; és vize annyi van, hogy az egész ország belefér. Többre nem gondoltam. Hallottam ugyan, hogy uton sem jó az embernek egyedül lenni. Azt is mondták, hogy nagyon fárasztó élvezet az utazás. Nem ok nélkül kinálnak annyi előnyt az élvutazások rendezői. — De mikor csak professorok képesek olyan nyugodtan a propositiókkal elbánni. Nem hiába rendelkeznek sz. Tamás kimerithetlen summáival.

Engem — hiába tagadnám — a gondolat, hogy Rómát meglátom, egészen lázas- izgatottá tett. Nagyon okos embertől — most Magyarország egyik disze — hallottam: a világhirű Rachel szinésznő játszott. A darabot Róma történetéből választotta. Csak háromszor mondta ki azzal az ellenállhatatlan, azzal a gyujtó, epedő hanggal Róma nevét. És ez a bűbájos név kiölt a szivekből minden irgalmat. Azzal a gyenge nővel vagy 30-szor ismételtették azt az egy nevet. Az az okos ember pedig egész éjjel — nem hunyta be szemeit.

Én sem tudtam nyugodtan aludni. Mintha kicseréltek volna. Eddig rösteltem, hogy hypocondricusnak tartanak. Mikor a gyengeség által okozott szédüléseimet egyszerüen szédelgésnek nevezték — felháborodtam. Most én hittem legerősebben, hogy bajom csak képzelődés. Komolyan utra készültem. Zacherl-balhaport vettem — ez biztosan öl — és utikönyv után néztem. E kettő nélkül csak sétálni megyek. Baedecker szerint nagy vakmerőség volna készületlenül átlépni az olasz határt. Sok vérbe és pénzbe kerülne az,

Meglepett, mikor évek előtt olvastam, hogy Indiában a tigrisek és kigyók évenkint 10—20 ezer embert és többet is ölnek meg. Az angolok is, akik úgy elözönlik Olaszországot, mint az V. században a barbárok, csak meggazdagodni mennek oda. Pedig mennyivel nagyobb pusztitást visznek véghez az olasz emberi és embertelen ragadozók. Mikor a legelső olasz ágyat megláttam, nem tudtam elgondolni: miért veszik úgy körül mousselinfüggönyökkel? — Szerencsére, Olaszországban rögtön eltalálják az idegen gondolatát. Hamar megjelennek azok a bombardonhangú zanzarik (szunyog), hogy füledbe súgják a causa finalis-t.

Régente megcsodálták azt, aki képes volt szórakozás nélkül elmélkedni, a még mindig világhirű olasz balhák látogatásai daczára is. Ma pedig az advocatus diaboli sem mer kifogást tenni annak heroicus erénye ellen, akit olasz utjában vetturino (fiacre), facchino (hordár), guidák (vezetők), ciceronék vagy ilyenféle kétlaki csúszó-mászó kisérők sodrából ki nem hoztak.

Megszereztem „Meyer's Reise bücher"-ből „Gsell-Fells Italien in 60 Tagen"-t. Még orvosom sem találhatott ellene kifogást. Gsell-Fells medic. doctor, tehát betegre nézve legjobb kalauz. 60 nap pedig a legnagyobb fürdő-saisonnál is hosszabb idő.

Minden utikalauz egyenlő. A városok, vidék nevezetességeit, szépségét ismerteti. Felsorolja a nagyobb és olcsóbb vendéglőket. Jelzi a szobák, az étkezés árát. Közli, mennyit fizetnek a szolgálatért, bérkocsik, tramway, omnibus sat. használatáért. A nép politikai történetét, müvészetét főbb vonásaiban kitárja. Figyelmeztet mindarra, ami a müvelt idegent érdekelni szokta. Egyszóval mindarra megtanit, amire előre kiváncsiak szoktak lenni azok is, akik otthon sem tudják: miért adtak ki annyi pénzt? — Hasonlitanak azokhoz a tölcsérekhez, melyeken át, egypár nap alatt, fejünkbe akarják tölteni mindazt, amit századok és évezredek tudtak csak létrehozni. Még a külsejük is egyenlő. Piros vagy violaszinű. Pedig ilyen

határozott szín nélkül is az olasz az idegent a longe odorat.

Nagy urak hónapokig készülnek ilyen utra. Én Gsell-Felst közvetlen utazásom előtt kaptam meg. Aminek aztán az volt a következménye, hogy a coupéban szép vidék helyett betüket meg térképeket kellett néznem. Nálunk igy szoktak rigorosumra ex historia utazni. Azután a vendéglőkeresés, tájékozás, a látnivalók előleges megállapitása annyira kimeritett, hogy most is azok a helyek tünnek fel előttem legszebbeknek, ahol nagyokat alhattam. Amiért ugyan nem kellett volna 3000 kilometert tenni. Endymion legalább otthon, barlangjában aludt olyan édes hosszasan.

Utazásom közben igaz e téren is tanulhattam volna. Az angolokról mesélték olasz ismerősim, hogy olyan templomok és nyilvános épületek küszöbén, melyek előtt baedekeri csillag ragyog, megállnak sokáig — mig el nem olvasták Baedekert ad hunc locum egészen, nagy türelemmel. Akkor azután csak ugy röviden bepillantanak — mintha ben is csak azt a csillagot keresnék.

Én nem utánozhattam őket. Engem olyan hely is érdekelt, ahol csillagot hiában kerestem volna. Baedeker a vallásos tisztelet kiváló tárgyait pislogó mécsvilág mellett mutogatja. A legtöbb előtt gyufát sem gyujt. Pedig ezeket kerestem én mindenütt — persze hiában. Az én Gsell-Fels doctorom is, ugy látszik ilyen Baedeker-féle patikából rendel. Utólag beláttam, hogy furcsa azt kivánni medicinae doctortól, hogy olyat praescribáljon amit én kivánok. — Még furcsább persze, hogy legtöbb orvos ilyen óhajokat — paroxismusnak tart. Különben nagyon tapasztalt úri ember. Tanácsai megbecsülhetlenek. Szerencsére — utikalauzom e hiányait készségesen, feledhetlen szivességgel pótolták az olasz pap urak. Rómában már munkákat is adtak kezembe, melyekből megérti a zarándok az örök város fölényét — Athén és minden főváros felett. Ezekből ismertem meg a kiválóan keresztény emlékeket és mindazt, ami különösen katho-

kust érdekel. E guidák mutatták meg nékem az apostolok, annyi szent és vértanu nyughelyét; az ereklyéket, melyek nemcsak Róma büszkeségét képezik; egyszóval a pápák — kincseit.

Önállóan gondolkodó ember nem szokott másokat — ha mindjárt kalauzok is — mindenben követni. Hiszen az utazás céljai nagyon különbözők. Egyik tanulni, másik üdülni megy. A harmadik szórakozást keres. Gsell-Fells pl. ajánlja, hogy a málha a lehető legkönnyebb legyen, a legszükségesebbre szoritkozzék. Én, mint aféle tanuló utas, kézi táskámban alig vittem 1—2 üngöt, lábravalót, nehány pár harisnyát és zsebkendőket az elengedhetlen fogkefe és fésün kivül. A többit magamon czipeltem. Talarisomat csak azért nem hagyhattam hon, hogy Ő Szentsége előtt megjelenhessek, Olaszország minden sekrestyéjében kap a miséző pap ilyet, vagy jobban mondva, olyan fekete alsó szoknyát, melyben az én görög papom nagyon hasonlitott miss Pastranához. — Jó barátom, aki üdülés szempontjából utazott, már bádogfazekat is hordozott magával, meg borszeszt. Enni, inni való sem hiányzott nála. Megtörtént azután, hogy a legszelidebb oldalas mire odaért, vad szagot kapott; a bort pedig olyan későn küldték utánna, hogy könyörögnie kellett, hogy megigyák, ha nem akarta haza vinni — drága pénzen.

A kézi podgyász az uton nem sok bajt okozott. Kevés pénzért minden állomáson átveszik azt őrzés végett, ami kirándulásoknál megbecsülhetlen előny.

Egyébkint nem tudom: mi roszabb ilyen uton? sok apró podgyász, ahogy asszonyoknak illik utazni, — vagy egyetlen nagy málha, olyan deák-coffre? — Sokat nehéz ellenőrizni. Olaszországban azonkivül meg van határozva, milyen hosszú és széles málhát szabad coupéba vinni. Aminek a rovására az amúgy is kis coupék olyan salvéta-prés alakot mutatnak — belülről.

Aprilist junius első feléig, azután szeptember és október hónapokat ajánlják — olasz utra. Okul adják,

hogy máskor nagyon meleg van. Elfogadtam a jó tanácsot. April második felében indultam. Hanem aztán 3 kabátom daczára is nem egyszer majd megfagytam. Megbántam, hogy társamra élczeltem.

Bárcsak én is bádogfazekat és borszeszt hoztam volna! — Elismerem, hogy Olaszország közel van a Sirocco hazájához; de bunda nélkül többé nem teszem lábamat arra a földre, ahol minden ember télen-nyáron tricot meg flanell ing és 2 lábravalóban jár, hogy rheumát vagy catarrhust ne kapjon.

Az én thermometertudományom persze Olaszországról mindössze 1883-i aprilis közepétől junius elejéig terjed. Igaz, azt is mondták itt-ott, az idei év kivételt tesz. Mindamellett előbbi feltételem nagyon — csont és velőig — beható tapasztalat eredménye. Az olasz clima ismerősei csak megerősitettek benne. Gyapotszövetből készült ruhát ajánlanak az utazónak. A vékony ruha zsebébe okvetlen aconitumot kellene tenni, ami a homoeopathiában csalhatlan szer minden meghülés ellen. Nagyon gyakran változik itt a légmérséklet. A thermometer higanya igazán eleven-kénes. Soha sem nyugszik. A fahrenheitban akkora ugrásokat tesz, mintha ki akarna szökni. Ha nyugodott, akkor bizonyosan csöbör vagy vödörben voltam. Izzadnom vagy fáznom kellett. A clima is olyan, mint a nép. Nem ismer középutat. Az anthropologiában ugyan az ellenkezőt tanitják: a clima hat az emberekre — de épen azért nekem is igazam van. — Nappal Velenczében meleg volt. A bóra (hideg szél) úgy látszik megkönyörül azon a sok légzésbajokban szenvedő emberen. Bologna-, Florenz-, Costona-, Assisiban elég volt egy kabát. Rómában csak a kirándulások alkalmával viseltem még egyet — karomon. Nápolyban ezt is felhuztam. Estefelé meleg ruha nélkül ki nem tartja az idegen. Foligнótól Anconáig, a fenséges változatokban dús appenini pályán, a külső hideg már irigységet keltett belsőmben — szomszédom kabátja iránt. Pedig annak csak egy volt, nekem három. Éjjelenkint egész uton a

waggonokban gőz- és vízfütésről, — az ágyban pokróczgyárakról álmodtam. Lelkére is kötik az utasnak, hogy nyitott ablak mellett olasz földön ne aludjék. Climaticus szempontból legkedvezőbb Pisa. A légváltozás nagyon ritka. Nedves levegője csodás hatást gyakorol mellbetegekre.

Az olasz, úgy látszik, jobban meg van edzve. Az én parocco-szomszédom egy szál kigombolt kabátban nézte, hogyan didergek. A meleg iránt sem oly fogékony. Gatyás parasztot azért ugyan nem láttam. Ez magyar divat. Az egyetlen, miben horvát testvéreink velünk megegyeznek.

A déli órákban aki csak teheti otthon ül. Ennek daczára férfit napernyővel bizonyosan idegennek néznek, itt legjobb úgy okoskodni, mint ahogy uton szükséges. Akárhányszor irni és olvasni nem tudó benszülöttek birják a legjobb ismeretforrást: a tapasztalást. Pedig azt vélem ezt szokták mások is uton keresni. — Egy püspökkel találkoztam. Ettől ilyen dolgokban is sokat tanultam. Nagyon ismerte a keletet. A meleg égöv népei öltözetéről volt szó. Persze olyan népekről nem szólhatott, akik a ruhát is Ádám atyánktól örökölték. Emlitette, milyen melegen öltöznek. Gyapot a rendes ruhaszövet. A legkényesebb részeket legmelegebben tartják. Fejöket melegen tartják. A gyomor tájékát a legöregebb is bepólyázza, mint ahogy a bölcsőben megszokta. Egészségesek is. Az idegen mikor meglátja őket, mosolylyal néz reájuk. Hogy is lehet forró évszakban úgy öltözködni? Meg is járja. A hazai logicától itt feje megfájdul. Gyomra be nem veszi. Akkor aztán túl tesz a szegény benszülöttön. Cylinderjét még a sekrestyében sem veszi le, hogy ne kapjon napszúrást. A gyümölcstől pedig úgy fél, mint akárhány professor a léghuzamtól.

Utlevelet szintén szereztem. Évek előtt ilyet még láttamoztattam is. Ma már olyan luxusarticulusnak tartom; mint azczkenőcsöt 2 frton veszik. A polizialis kö-

zegek különben valami gyanus photografián keresnék vonásaikat.

Papnak literae formatae elengedhetlenek. E nélkül csak ministrálni engedik az embert. Az olaszoktól mi is tanulhatnánk, még Aristoteles tanitotta meg őket, hogy az ismeret nem egyedül a subjectumtól függ. Más is kell oda. Mi az elsővel megelégszünk. Régebben történt. A messze keletről Chaldeából érsek jött Magyarországba. A chaldeus typus olyan mint a tősgyökeres lengyel zsidó. Magyarországban azért fel sem tünik. Nem tudom milyen czélra gyűjtött. Sok pénzt kaphatott. A titkárán legalább meglátszott. Harangoztak is eléje a falukban. Boldog volt, aki miséjén jelen lehetett. Zágrábban, a horvát testvérek máskép fogadták. Tán mivel Magyarországból jött. Pedig nem incognito utazott. Nem tudták elhinni, hogy chaldeus érseknek olyan nagy orra és csunya szája lehet, mint van annak a száz ezernek, akik nemzetiségéből Chaldaeában letelepedtek. Távirtak. Azt felelték onnan szép apáink hazájából, hogy ilyen érseket ott nem ismernek. Azt az 50 krt szivesen megfizettem volna. Akkor nekem sem kellett volna kezet csókolni. Aminél tán csak azt restelltem most jobban, hogy Zágrábban fogták el. Erre, Magyarországban is reájöhettek volna. — Rómában a bibornok-vicarius hivatalában láttamozzák azonfelül ezen papi okmányt. Szigorú büntetés vár azon plébánosra, aki e nélkül idegent az oltárhoz bocsát.

Hogy pénzem kamatot hozzon, czélt tüztem ki. Felkerestem a papi nevelő-intézeteket, a főiskolákat. Érdekelt a nép, a vallásos élet, a természet, a régiségek, a müvészet. Irni ilyenféle dolgokról nagyon nehéz. A legtöbb iró hálátlan lesz mestere — kalauzolója iránt. Plagiumot követ el, ami nem szép. Ha azután még ilyen iró olvasói előtt dicsekszik azzal, amit azok szakmunkákból ismernek — jobban, tökéletesen, az már épen csunya dolog. — Nem tagadhatom, hogy főleg a müvészet terén, az én doctorom Gsell-Fels szemüvegeire

voltam utalva. Nagyon rövidlátó voltam akkor. Most bevallhatom, hogy önképzésre annyi csáb, mint itt, sehol sincs. Egy jeles egyetemi tanár vitatja, hogy Olaszországban az alaki előkészület nem szükséges, hogy valaki a müvészet hatását érezze. A mindennapi élethez van az nőve. Az olasz levegő nemcsak a tüdőre gyakorol ellenállhatlan hatást. Ha hosszabb időig szivom, okvetlen műértő vagy legalább régész leszek. Amin különben nem is kell annyira csodálkozni. Azok is elhiszik, akik a nagy Németországban Darwin hypothesiseit az anthropologiába és ethnographiába átviszik.

Egy országban sem éreztetik annyira, minden érintkezés alkalmával, azt a fensőséget, melyet hirneves emberektől örökölhetni egyedül. Ahová csak mentem, templomban, intézetben, magánházban, mindenütt született műértőkkel találkoztam. Más tán nem is érdekli őket. Hasonlitanak bizonyos nemzetekhez. Csak őseikről beszélnek. Az én velenczei gondolierem, mikor a canale grande-n a Vendramin palotát jelezte, hozzá tette, hogy Signor Wagner benne halt meg. Mintha érezte volna, hogy a jelző többet ér, mint a palota másik neve: Vendramin-Calergis. Sienában, melyet el nem feled műértő soha, még dilettans sem, meg kellett szöknöm egy custode elől. Azt vélte, a müvészet gyönyörködtethet — 24 óráig egyhuzamban olyan embert, akinek a gyomra a legjobb meridian jelző. Rómában, gondolom, kis ministerem addig nem tágitott, míg az ő Krypto-Giottóját meg nem néztem. Ezzel szokott dicsekedni. Nápolyban azt hiszem, a sok régész elől menekült társam a — Vesuv kraterjába. Annak a kénes szaga nem bántotta úgy.

Az olasz népet még vallásos buzgóságában is műizlése kiséri. A pastoralis könyvek aligha vetik fel ott a kérdést: hogyan kell olyan képet eltávolitani a templomból, mely iránt a nép feltünő izléstelensége daczára vallásos ragaszkodással viseltetik. Olyan közönséges képek, madonnák, szentek iránt nem érez vonzalmat. Vallásos tisztelete kiváló tárgyai pl. Paduaban sz. Antal temploma

Loreto, Nápolyban s. Genaro, Florenzben az Annunziata, Bolognában sz. Domonkos, Genuaban ker. sz. János stb. A müvészeket is extasisba hozza. Rómában, a Minervatéren, a domonkosok templomában, az Üdvözitő, kinek lábait ezüst burok védi a hivek csókjai ellen, Michelangelo müve. Sz. Ágoston templomában az annyira tisztelt Madonna Sansovino szobrász remeke.

A templomok a müvészet csarnokai. Még a templomkerülő idegen is buzgón látogatja azokat. Alig van templom, melybe nem látsz függönyöket. Titkukat csak a Custode fedheti fel. Nagybecsü műremekeket rejtenek azok. A műértőt ilyen függönyök érdeklik leginkább. Nagyon hamar kijön abból a templomból, ahol hiányoznak azok. A paloták legnagyobb kincse valamely müremek. Azokból a hasonló vonásokból összetett portás és laquais arczokat is tán csak a mű becse után lehet megkülönböztetni. A nagyobb vagy kisebb ihlettség nem engedi, hogy geometrice egybevágyók legyenek. A magánlakások udvarai kis musaeumok. Az én praelatusom eldicsekedett, hogy egy kétezer éves istennő kezét kapta meg. Valami ó cserép pedig olyan boldoggá tette, mint engem a katakombák emlékei. Egy német orvosnál voltam Rómában. Az előszobája beillett volna kis városi műkiállitásnak, azzal a különbséggel, hogy itt entréet csak beteg ember fizet.

Nagyon sok embernek jövedelmi forrását képezi azon érdek, melyet régi és ujabbi századok müvei nyujtanak — az idegennek. Tán csak még Svajczban bir annyi ember idegenek pénzéből megélni. Sok keserü douceurömbe is került a müélvezet. Bárhová lépsz, az utczán, templomban, vendéglőben megragadnak. Még a koldus is azért látszik üldözni, mert műkincset akar mutatni. Annyi bizonyos, hogy hazajövet napokig nem mertem nyilvános helyen körülnézni. Úgy megijesztettek az olasz mutogatók. Itt nem nehéz az oculorum modestia-t gyakorolni. Azt vélem, a művészet itt jogczim a tulajdonjogszerzésnél. Az én jogászeszemből ki nem veri legalább senki, hogy eb-

ben az országban nem a titulus — coloratus alatt szereznek legtöbbet.

Az első rangú vendéglőkben, ahol logaritmusok nélkül hatványoznak, beszélhetsz angol, franczia és német nyelven. A másod ranguakban, melyekben csak sokszoroznak, és az olaszokban, ahol nem ritkán egyszerű összeadással elégesznek meg, az olasz nyelv tudása nagyon előnyös. Okvetlen itt sem szükséges. Többel utaztam, a kik csak németül tudtak. Az olasz fel fog minden hangot a lirán, legyen az arany vagy papirból. (Egy lira = 40 kr.) Tajlejtések megfejtésében épen tultesz minden született siketnémán. Nagyon jó érzéke van. Még az idegen szó kiejtéséből is megérti azt, ami érdekli. Egyik római ismerősöm — onnan a teutoburgi erdő vidékéről — csak megerősitett e hitemben. A genuai herczeg bevonulását ment megtekinteni. A herczegnő délnémet volt. Ez érdekelte. Sajnálta. Miért hozták ide, ahol a népöröm az érkezőt csak tapsokkal szokta fogadni némán. A szivből egy hang nem tör elő. A nagy búban észre sem vette, hogy a vállait tribunenek nézik. A félhomályban bátran annak nézhették. Olyan szélesek voltak. Kis gyermek, olasz leányka volt. A pillanat hatása alatt — a herceg jövetelét jelezték már — felismerte a terrenum előnyeit. A herculesi vállak persze nem sokat törődtek a könnyű teherrel. Azután azt is gondolhatta magában: ländlich-sittlich. Tovább is elmélázott volna, ha valami rikácsoló, pörölő hang meg nem zavarja. Hátra néz: Olyan tisztességes mint gömbölyded olasz matrona volt. Emberem eleinte azt hitte, hogy hálálkozik. Ő volt a leányka anyja. Csak azután vette észre, hogy igazán pöröl. Ismerősöm óriási alakja miatt mit sem látott. „Nem állhattam meg szó nélkül", beszélte nekünk este. — „Still alte Fettl — rivaltam reá." Elcsendesedett. Ha olaszul mondom neki aligha crescendo-jával meg nem zavarja a bevonulást.

Az olasz nyelv nekünk deák embereknek nagyon könnyű. Az a — különösen Róma vidéken feltünő, a fülnek oly jól eső hangoztatás, melyben az olasz beszéd

szépsége, összhangja rejlik, magyar ajkról is csak úgy pattog. Az olasz accentus nehézséget nem szül magyarnak. Egy sardiniai öreg úr szavai szerint pedig, kiejtésünk hibátlan. Egy coupében ilyen magamszőrű deák emberek szellemdus olasz nők társaságában nagyon kedélyesesen el tudtak — ha nem épen csevegni — mulatni. Petrarca nyelvét egyikök sem tudta. A latin szókat egyszerüen ablativusba rakták, mint ahogy Szepesi nyelvtanában meg van irva. Némelyik szót nagyon is eldeklináltak — amúgy magyarosan. A crusca-senatus végre is örömében, vocativusba tört ki. Megértették — egymást. — Ha azután valaki olyan genialis módon rontja le az égig nyuló babeli tornyot, mint az én mélyen tisztelt tanárom, aki a velenczei gondolással egyszerüen Cicero nyelvén beszél, az romjai alá temette azt a sphinxet is, amely az ősnyelv keresésére kárhoztatott összehasonlító nyelvtudományok cathedráit őrzi. — Amily tagadhatlan, hogy az olasz társas élet előnyeit és mindazt, mit Olaszország nyujthat — csak az élvezheti, aki a nyelvét is birja — annyira kétségbe vonhatlan, hogy e nélkül Italia csak panorama, melynek üvegei fölé legföllebb Baedeker ir valamit, hogy láss — úgy és annyit, amint és amennyi tetszik — másnak.

Londonba óhajtván menni, tájékozás végett, megkérdeztem, mily összeg pénz szükséges a napi kiadások fedezésére — az utazás, a vasut, hajó ect. költségeit nem számitva. Azt mondták, Londonban 10 frt kell. Úgy látszik a pénznem nagysága az irányadó. Olaszországban fele elég — a jó gazdának. Nagyobb rangú hôtel-ekbe persze nem szabad szállni. Akkor pour boire-ra, borravalóra, nem marad. Pedig e nélkül itt semmit sem mutatnak. Nincs olyan országos intézet, muzeum, melyet olasz cerberus megnyitna — a pogácsát pénz nélkül. A magán gyüjtemények őrei szemeiből ugyanazt olvasod ki. Csakhogy itt nem taxa hanem borravaló czimén pumpolnak. A különbség az, hogy a nyilvános gyüjteményekbe nem eresztenek be — a magánosokból nem bo-

csátanak ki ingyen. Csak a Vaticán tesz kivételt — az egész országban. A nyilvános kocsik, tramway, omnibus, nagyon olcsók. A fiacre sem drága. Nápolyban nevetséges olcsó. Magános ember az utóbbit ne sokszor vegye igénybe. Az 5 frtból csak társaságban telik. Baedeker egyébiránt jó mathematicus. Képletei után nem hibázasz — soha nagyban. Az utazás felette kevésbe kerül. A körjegyek biglietto circulare, segélyével még olcsóbb. Az ut: Velencze, Padua, Bologna, Florenz, Róma, Nápoly, Róma, Siena, Pisa, Genua, Turin, Milano, Velencze 2-ik helyen, gyorsvonattal, alig került 60 frtba. Courierindicatore nélkül nem utazhatol. Minden coupéba csak nálunk kiáltják az utas fülébe az állomás nevét. Indicatore-t minden állomáson kaphatsz. A coupék nem a legszebbek. Tán ezért ajánlják az 1-ső helyet. Megtörtént, hogy a 2-ik helyről coupémba jöttek. Bizonyosan nem volt ernyőjök. A becsöpögő eső zavarta ki őket. A harmadik helyen havas, szeles hidegben utaztam. Ha azon évről elmélkedtem volna iuxta methodum ignatianam, midőn a betlehemi jászolban az isteni gyermek született, realis localis praeparatióm lett volna. Az lehetett ilyen — mint az én coupém. Csak hó nem volt benne.

Az uton a test és lélek közt a nexus-t fentartó nyugvás után a legfontosabbat Appius óta legutoljára hagytam — a gastronomiát. Mint kis gyermek hallottam, hogy az olasz nők, akiket a mi katonáink onnan elhoztak, nem forogtak oly örömest a konyhában — mint a salonban. Talán ezek főztéből ettek társaim. Nagyon a lelkemre kötötték, hogy a salonban maradjak. Féltek, hogy parmesanos minestraval meg olajba sült artischokákkal lepem meg őket. A nagy meglepést még a magyar gyomoridegek sem birják el.

Olaszország konyháit tekintve, a vendéglőben két osztályba sorozhatnám.

A nagyobbakban, — az első ranguakban kivétel nélkül — szerte nézhetsz és nem leled Olaszhont Olaszor-

ságban. Olyan nagy a csin tisztaság és kényelem. Itt franczia konyha divik. Olyanok keresik fel, akik még a vendéglőben sem szeretnek olaszok lenni. Aki nem akar vendéglőkereséssel vesződni, annak az első nagy hotelben kártyát adnak. Az egyes városok valamelyik nagy vendéglője van felsorolva rajta. Ahol felmutatja, 10 liráért mindennel ellátják — 24 óráig. Ha itt előre megkérdezed az árakat, bizonyosan nem tartanak — idegennek. Nem is örülnek rajta. — A többi vendéglőben — az olaszban mindenütt — tanácsos előre megkérdezni az árakat — máskép idegennek tartanak. Ennek aztán te nem örülsz. Az én buenos-ayres-i ismerősöm Velenczében sem tudta feledni azokat a számokat, melyeket Milanóban számlájára irtak. Az a kérdés: mibe kerül a szoba mindent (gyertyát, szolgálatot stb.) beszámitva? — tárczakrisist idézhet elő, ha jó korán nem gondolnak vele. — Az olasz vendéglők nem gazdag utasnak legjobban ajánlhatók. Egyszer tettem kivételt. Idegen hotelbe szálltam, meg is bántam. — Az olasz, mint a latin faj mindenütt, nagyon előzékeny és figyelmes. A vendéglőkben minden óhajod törvény. Egy tengerész Nápolyban valami különös bort kivánt délben. Csak ekkor hiányzott. Este már őt kinálták vele. A szolgaszemélyzetnek, mely mindenütt férfiakból áll, kevés borravaló is douceur. 2—3 soldi — ami pénzünk szerint 4—6 frt ebéd, vacsora után solid alapot vet hirednek.

Étkezni legtanácsosb trattoriákban, éttermekben. Minden lépten-nyomon találsz egyet. Egy trappista prior ajánlta, hogy ne a szép külsőre nézzek. Ahol legkopottabbak a székek és asztalok, legtöbb ember jár kibe, ott legjobban főznek. Igaza is volt. Csakhogy az idegen kedvéért itt is kivételt tesznek, ha nem épen az ételek, legalább — a szokott árak alól.

Felső-Olaszországban lehet a legjobb kovász. Abból következtetem, hogy ilyen megkeményitett kovászt — kenyér helyett esznek. Bolognától fogva már hasonlit a pékkenyérhez. Házi kenyeret, minőt mi látni megszok-

tunk, csak Nápolyban láttam, a musaeumban. Pompéjiben sütötték ezelőtt — 1800 évvel. Ennek volt olyan külseje. Hazája az olasz kávénak, minőt a kávéházakban csak olasz szörpölgethet jó kedvvel, most is titok előttem. Egyszer majd reá akadtam. Babot pörköltek. Azt véltem, a kávét ebből darálják. Mikor a legközelebbi kávéházban megizleltem, nem hittem már el. Babból nem lehet ilyen rosz kávét csinálni. Talán azért szoktak melléje valamit enni is. — Mindenütt vörös bort adnak. Nagyon jó. A sör annál roszabb. Paduában nem merték árát beszámitani. Roszasága mellett azt tartom, erősebb olasz bizonyitékot ennél felhozni nem lehet.

Konyhát egyedül seminariumban láttam. Ha némely vendéglő ebédlőjéről kell a konyha tisztaságára következtetni: akkor szerencséről beszélhetek, hogy konyhát azonkivül nem láttam. Olyanok lehetnek, mint a k—i gazdaasszony. Csak ebéd után tanácsos megnézni — még éhes embernek is. Leves kétféle van. Olyan bőjti (minestra) és husleves (zuppa). Minestrat Olaszország közepén ettem először; és épen azért utoljára is. Lehet, hogy azért nem számitják az intézetekben az ételek számába. A vizben nyujtott sajtszálak elzárják az utat a rizsszemekhez. Zuppát Nápolyban mertem rendelni először. Nagyon jó volt. Az ételek nevét nem nehéz elsajátitani. A tálból a névre következtetni már kissé nehezebb. Néhol chemia is kell ehhez. Nem egyszer produkáltam magam előtt — persze akaratom ellenére — a rohicsi fürdőv endéget. Mikor végig olvastatta a pinczérrel a sok franczia hangzásu ételt az étlapon, azzal bocsátotta el, hogy hozzon „Suppe mit Knedeln.“ Bendeker nem sokat használt. Arról nem biztosit, hogyan készitik el. Olajjal, vajjal, sülve, főzve, ürü vagy kecskehusból. Itt nem minden szó sz. irás. Rómáig úgy éltem, mint bünbánó zarándokhoz illik. Rendesen tojást és sajtot ettem. Megtörtént, hogy a beafsteak itt-ott orromra hányta, hogy nem tartok mindennap bőjtöt. Nem hagyhatom emlités nélkül az olaszok kedvenczételét. Neve: Carciofi. A hajófedélzet, melyen Triesztbe utaztam,

telve volt vele. Az utolsó tál étel után hozzák. Mikor először láttam kövi rózsának néztem. Nagy, mint a ki nem nyilt pünkösdi rózsa. Szirmai zöldek. A fejeket egészen megsütik olajban. Az asztalnál a szirmokat egyenkint, gondosan, vigyázva leszedik — és leszopogatják. Öröm nézni őket. Engem is váltig kináltak. Egy szirmot szépen reá is tettem nyelvemre. Olyan, ize volt, aminő lehet a két hóig napon állott lámpaolajnak. Rosz izlésemet nem tudták megérteni. Konyhai tekintélyem odaveszett. Csak egy asztaltag — a házi úr mindennapi vendége — mosolygott. Az még ma sem tudja elképzelni, hogy lehet ötödik tál étel után ilyen revolutionarius nyalánkságot megizlelni. Azt hiszem, a rómaiak ennek az ételnek kedvéért csináltatták az étterem mellé — azokat a válukat. Lehet, hogy meg fogom kedvelni — ha majd megszeretem a tengeri-betegséget. Magyar ételekről szó sem lehet Olaszországban. Elváltoznak azok olyan edényben, melyben olajjal főztek. Előbb keveredik össze az olajjal a viz, mint a paprika. Az ételek egyébkint jók. Aki ismerős a viszonyokkal, az olcsón és jól él — a legtöbb helyen. Az meg megérdemli sorsát, aki tele zsebbel roszul él. Legjobb az ételeket nem nagyon vizsgálni. Úgy járhatsz, mint egy mélyen tisztelt világlátott esperes. Nápolyban nagyon kivánta tudni, hogyan készitik a maccaronit. Most itthon sem eszik. De miért is ment azokba az utczákba, ahol szárítják — mint a ruhát — kötelen. Nem az ő arczát bántották a legyek. A gyermekek nem az ő ruháit dobálták meg sárral. A kocsi által felvert por nem ő reá szállt egész napon. Piszkos kéz nem érintette.

Végül a szivarokról valamit. Sehol sem örültem annyira mint itt, hogy nem vagyok dohányos. Az olasz királynak fejedelmi vendégei voltak. Tiszteletökre gírandolát rendeztek — tüzijátékot — az angyalvárban. Én is elmentem. Sok puskapor fogyott el. A várost ködbe boritotta tán. A szagát már elfeledtem. De annak a szivarnak a füstje, melyet előttem egy olasz baka szítt — most is meg van orromban. A mi bakadohányunk messze

áll tőle — mint ide Róma. Pedig ennek a szagával kiölik a — molyokat a kóczból is. Csak az olasz kávéillat közeliti meg. A szivarok ott hires férfiak neveit viselik: Cavour, Minghetti sat. Talán azért, hogy ezek neveit is jobban megőrizze az, a ki azokból a szivarokból szippantott. — A bajon úgy látszik még Cavour sem segithetett. Legalább az utasnak, aki jó szivarokhoz szokott, azt ajánlják, hogy szivarokat vigyen magával. Ez az egyedüli orvosság. A vámárt ezerszeresen kárpótolja a tudat, hogy szihatsz — szobádban is.

Gr.

SCHÄFER HEXAEMERON-MAGYARÁZATA.

Igen szomorító tény, hogy müveltebb közönségünk nem tud kivetköződni azon szerencsétlen balvéleményből, miszerint a modern tudományok vívmányai a keresztény vallásrendszert vagy halomra döntik, vagy legalább alapjában megingatják, ugy hogy mindenki vagy hitéről vagy a tudományról kénytelen lemondani, mintha e két dolog egymás mellett meg nem férne.

Ha ezen oly gyászos pusztitásokat eredményező öreg hibának orvoslásához akarunk hozzájárulni, szükséges, hogy előbb a baj okaival legyünk tisztában; nem lehet ugyanis a rosznak útját állani, ha nem tudjuk, hogy az honnan jön; és nem irthatjuk azt ki gyökerestül, ha nem tudjuk, hol a gyökere.

Nagyon tévedne az, aki az emlitett baj okát védekező irodalmunk szegénységében keresné — erről hála Istennek e téren épen nem panaszkodhatunk; hogy csak nehányat említsünk: hiszen le vannak forditva Reusch, Bougaud, Lüken és Wisemann munkái, most kapjuk Hettinger páratlan becsű munkáját magyarul, sőt eredeti gyönyörü hitvédő mű-

vünk is van Soós jeles tollából. Ezen pontot illetőleg tehát nincs mit panaszkodnunk.

Sokkal inkább van igazuk azoknak, kik a vallás keretébe tartozó dolgok iránt való részvétlenségben, és így a védekező hittudomány termékeinek tudomásul nem vételében vagy legalább nem olvasásában keresik a baj gyökerét. Sajnos, — de igaz, írhatnak nálunk bármily jeles művet — hogy elkél, azt megengedjük, de hogy minden megrendelő elolvassa-e, az már más kérdés, melyre az igenlő feleletet rezervában kell tartanunk; az meg épen tiszta sor, hogy azok, akik számára az ily művek különösen iratnak, azaz a művelt világiak, azt sem meg nem veszik, sem el nem olvassák (tisztelet a kivételeknek), és hogy így a legigazabb szavak, a legtalálóbb gondolatok és legszebb bizonyitások el-elhangzanak, mint a pusztában kiáltónak szavai, vagy holt kincsként hevernek a könyvtárakban.

Ezen a megrögzött hibán nehéz segíteni; de a „Sion" megteszi e terhes munkában is a maga kötelességét, melyet úgy vél teljesíthetni, ha időnkint egy-egy védekező értekezést közöl, mivel tudja, hogy egy rövid czikkecskének inkább akad olvasója, mint egy nagyobb könyvnek; és mivel azon reményben is szeret élni, hogy ezen czikkek olvasása által talán egyik-másik olvasó kedvet kap arra, hogy terjedelmesebb műveket is végig olvasson, úgy saját meggyőződésének szilárditására, mint azoknak kimondhatatlanul nagy lelki üdvére, kiknek vezetése talán az ő gondjaira van bizva.

De van közönségünk fent emlitett balvéleményének egy más oka is, mely maguk a hitvédőknek egy részében rejlik. Vannak ugyanis a vallás szent ügyének oly védelmezői is, kik maguk is ugyanazon előitéletben vannak elfogulva, amely ellen tulajdonképen küzdeniök kellene, és mely előitéletük abban áll, hogy korunk tudománya a kinyilatkoztatott vallással ellenkezik, és így azt hiszik, hogy a keresztény védőirónak egyetlen feladatát a világi tudományok kifogásolása vagy épen gáncsolása ké-

pezi. Az ilyen szűkkeblűen irt apologiákat illetőleg nem is lehet forróbb és őszintébb kivánságunk, mint az, hogy egy hitetlen vagy kétkedő ilyet soha meg se lásson, mert ha a tudományokról mégis valamivel jobb véleményben van, igen könnyen azon gondolatra jöhet, hogy mégis csak veszett ügy lehet a vallás ügye, ha ilyen védelemre van szüksége.

Épen a védekezés ezen módjának vagyis módjainak tarthatatlanságát akarjuk kimutatni, és befogjuk bizonyitani, hogy a keresztény hitvédelemnek nincs is szüksége mindenféle halálugrásra feladatának megoldásában.

Azt ugyan nem tagadjuk, hogy vannak hittudományi nézetek és egyéni vélemények, melyeket a tudományok mai állásának figyelembevétele mellett nem lehet fenntartani — de határozottan állitjuk azt is, hogy a szentirás ilyeneket nem tanit, és az egyház sem vallotta ezeket magáéinak. Igen nagy kár, ha némelyek a szentirás tekintélyére hivatkoznak mindenféle antikvár nézetek megokolásában, mivel a laikusok ritkán vizsgálódnak tovább, és igy elhiszik, hogy a szentirás igazán ilyeneket tanit. Az efféle kisérletek csak mély sajnálattal töltik el azok szivét, kik époly hiven ragaszkodnak a szentirásnak minden szavához, mint az emlitettem hitvédők, de akik az Isten szavának védelmezése iránt való buzgalmon kivül még egy kissé nagyobb adat elfogulatlan ismerettel is birnak a világi tudományok terén.

De térjünk át tulajdonképeni tárgyunkra, a védekező hittudomány állásának körvonalozására, szemben a genezis első részével, azaz vessünk egy, habár rövid és futó pillanatot azon utak legjobbikára, melyen a hitvédők a teremtésről szóló értesités igazolása ügyében járhatnak.

Szerény szubjektiv véleményünk szerint az a Schäfer-féle vizionárius magyarázat, melynek mivoltát t. olvasóink nt. Tomann urnak kimerítő ismertetéséből ismerik, (l. a mult évfolyam 374. és köv. lapjait) és melynek igazolása végett a következő sorokat irom.

Az első kérdés, mely valamely szentirási rész magyarázásánál felmerül, és melyet a katholikus értelmezőnek soha sem szabad figyelmén kivül hagynia, abban áll, vajjon találunk-e a kérdéses részhez illetékes (authentikus) magyarázatot, akár a szentirásban magában akár a szentegyház tanitóhivatalának aktái között? Ezen kérdésre bátran nemmel felelhetünk. A szentirás sehol sem mondja, hogy a teremtés hat napját hogyan kell érteni, az egyetemes zsinatok azt meg nem határozták, a pápák el nem döntötték, és egyik magyarázat mellett sem szól a szent atyák egyhangu megegyezése.

Sajátságos jelenség, melyben igazán csak az egyházat kormányzó és annak tanitása fölött őrködő Szentlélek intézkedését véljük csodálhatni, hogy a szent atyák nagy része nem vallja a magáénak a hexaemeronnak a szó szoros értelmében vett magyarázatát. Szent Ágoston korában nem létezett geológia és paleontológia, és a hippói nagy püspök még sem érte be a betüszerint való magyarázattal, hanem mást keresett; és a tiszteletreméltó Bédát sem a természettudományok vezették ezen gondolatra: Quid est vespere, nisi ipsa perfectio singulorum operum? Et mane, id est inchoatio sequentium.

Hogy ezen részről mi sem akadályoz bennünket abban, miszerint a hexaemeron értelmezésében szabadon mozoghassunk, azt a derék Vigouroux époly bőven, mint alaposan tárgyalja Mélanges Bibliques czimű müvének első értekezésében.*)

Mindezekből látnivaló, hogy a hexaemeron magyarázásánál az értelmező gondjainak csak oda kell irányulniok, hogy nézetét a bibliai szöveggel össze lehessen egyeztetni. Hogy pedig Schäfer magyarázata mennyire megfelel a szentirási szövegnek, azt a következőkben fogjuk tárgyalni.

Mindenek előtt nem bizonyos, hogy a teremtés könyvének első harmincznégy verse a történelem rend-

*) Ismertettük a 60—63 lapon.

jébe tartozik. „Minden emberi történetirásnak forrása az autopszia, a tények látása ... Azon történelem, melyet az ember magáról irhat, csak az emberi nem eredetétől kezdődhetik, és kell hogy a történetiró jelen idejével végződjék. De az emberi autopszia ezen két határpontján kivül is van még történelem, az egyik részen mint a mult, a másikon mint jövő. Mindkétféle történelem, ugy az ember előtti multé, mint a jövő időé, az emberi megismerés határán kivül esik; egyedül Isten látja a multat, jelent és jövőt, mivel az idő és tér őt nem korlátolja; Istennél nincs sem mult sem jövő, csak örökös jelen. Az ember azonban csak isteni kinyilatkoztatás által tudhat meg valami bizonyosat ugy az ember megjelenése előtt lefolyt multról, mint a jövőről. És hogyan közli Isten ezen kinyilatkoztatást az emberekkel? Az ember előtt lefolyt időről szóló kinyilatkoztatás csak egyszer fordul elő a szentirásban, a hexaemeronban; a jövőt illetőleg azonban számtalan kijelentést találunk a prófétáknál. De mi módon közli Isten a kinyilatkoztatást a prófétákkal? Úgy, hogy Isten szelleme ... „a próféta szellemét ideiglenesen és részben az idő és tér korlátai közül kiemeli, és őt azon isteni tehetségben részesíti, melynélfogva a jövőt mint jelent látja ...“ (Kurtz Bibel und Astronomie 73. l.) Mi sem valószinübb, mint hogy a hexaemeronban foglalt leirása Isten teremtői működésének épen ugy lett kijelentve, mint a prófétáknál található jövendölések, miután amaz épen ugy a közvetetlen isteni kinyilatkoztatás tárgyát képezi, mint a jövő titkai. És valamint Isten nem nyilatkoztatta ki a jövő eseményeinek vagy (vegyük azt az analógia kedveért) a látható világ utolsó fázisainak időrendjét és tartamát, épen úgy az sem bizonyos, hogy mi a kérdéses genezis részekben a világ eredetének és első fázisainak időrendbeli elbeszélését és leirását birjuk. Igen találónak nevezhetjük tehát több szentirásértelmezőnek azon mondását, hogy a hexaemeron egy a multba visszatekintő próféczia.

Igaz ugyan, hogy a prófécziát közönségesen ugy

szokták meghatározni, hogy az egy „jövendő esetleges dolognak biztos előremondása", de látni való, hogy ezen meghatározás nem egészen helyes és csak a szó görög etimologiája nyomán keletkezett. Igen szépen szól tárgyunkhoz sz. Gergely*) (Super Ezech. hom. 1, §. 1.) „Prophetia est quaedam de futuro, sicut id, quod dicitur Isajae VII. Ecce virgo concipiet et pariet filium; quaedam de praeterito, sicut id quod dicitur Gen. 1. In principio creavit Deus coelum et terram; quaedam de praesenti" stb.

A teremtésről szóló értesitést tehát sz. Gergely is prófécziának nevezi.

Tekintsük már most, mit kell a próféczia értelmezésénél szem előtt tartanunk. Mindenek előtt ismételjük előbb kimondott állitásunkat, miszerint nem szükséges az elbeszélés egyes fázisai közt időrendbeli összefüggést feltenni. A próféczia sajátságai közé tartozik az eseményeknek tárgyi rendben való előadása az időbeli rend mellőzésével, és valamint lehetséges, sőt valószinű, hogy a hexaemeron próféczia, épen ugy lehetséges az is, hogy az események abban is nem időbeli, hanem tárgyi rendben vannak egymás mellé sorolva. Fölöslegesnek tartjuk bővebben értekezni a prófétai stilus ezen sajátságáról és megelégszünk annak megemlitésével, amit Zschokke Theologie der Propheten czimű kitünő művében ezt illetőleg mond: „úgy a próféczia czélja, mint a látomási forma, mely alatt Isten az ő kinyilatkoztatásait a prófétával közli, egyaránt azt követeli, hogy az eljövendő alakulások főbb pontjai inkább tárgyi, mint időbeli rendben legyenek feltüntetve." (388. l.) Igy az ó szövetség prófétái a babiloni fogságból való kiszabadulás megjövendöléséhez fűzik a Messiás boldogitó korszakának élénk szinekkel való ecsetelését, ámbár a fogság és Krisztus Urunk ideje között még igen sok szomorú nap virradt fel az igéret földjének lakóira; — édes Üdvözí-

*) Idézve sz. Tamás summájában 2. 2-ae q. 171. art. 3.

tőnk földi tartózkodásának idejét pedig épen összekapcsolják az Ő mennyei országlásának idejével, amidőn az idők második és végleges teljességében, az utolsó itélet után, az emberiség egész jobb része Vele együtt uralkodva osztozni fog az Ő dicsőségében. De nemcsak az ó szövetségnek — a jövendők árnyékának — prófétái, hanem magának az uj és örök frigynek apostolai és igy szóltak jövendöléseikben; igy szent Pál a thesszalónikaiakhoz irt levelekben a világ végét, kapcsolatban Néró üldözésével jelzi előre, sőt maga isteni Mesterünk és édes Üdvözítőnk is sz. Máté evangéliumának 24. és 25. fejezetében oly szorosan fűzi össze a Jeruzsálem pusztulására és a látható világ végére vonatkozó jövendöléseket, mintha az objektiv valóságban azok közvetlenül egymás után állanának be. És ha az Istennek egyszülött Fia, az Atyával egy lényegű Fiú Isten, aki maga a személyes örök világosság — ha mondom, ez csak tárgyi rendben adta elő prófécziáit, úgy véljük épen nem méltatlanság azt tenni fel Mózesről, hogy nem időbeli, hanem tárgyi rendben irta le a világ teremtésének lefolyását.

Ezeket előre bocsátottuk, hogy magában a magyarázatban már mi sem akaszsza össze tengelyünket.

Hogy a mondottak után mennyit kell a hexaemeronból történetnek venni, és mennyit legyünk kénytelenek a prófétai irómodor sajátságainak betudni, azt legegyszerübben ugy fogjuk kivehetni, ha folytonosan szemünk előtt lebegtetjük azon czélt, mely az isteni Fölséget a hexaemeron kinyilatkoztatásában vezette. Most tehát az a kérdés, hogy melyik ezen czél? Ha erre egészen határozott bizonyossággal és pontos részletességgel nehéz is a felelet, annyit mégis könnyen mondhatunk, amennyire itt szükségünk van, t. i. hogy ezen czél természetfölötti és igy vallási. Ennyit be is tudunk bizonyitani Isten végtelen bölcseségéből, mely azt követeli, hogy az eszközök a czélhoz arányosak legyenek. Már pedig az eszköz (a kinyilatkoztatás) természetfölötti, és igy a czélnak is természetfölöttinek, következésképen vallásinak kell len-

nie. Ha ugyanis Isten természetes czélok elérésére is természetfölötti, eszközöket használna, akkor ez a természetes rendnek a maga nemében való tökéletlenségéről tenne bizonyságot; ilyen rendet pedig a legbölcsebb Isten nem hozhatott létre.

Tehát Istennek természetfölötti és igy a vallás körébe tartozó czéljai voltak a hexaemeron kinyilatkoztatásában. Vizsgáljuk most, mik lehettek ezek.

Ezeket illetőleg már Reusch adott teljesen kielégitő választ, midőn Bibel und Natur czimű müvében (4. kiadás Bonn 1876. a 65-ik és köv. lapokon) az emlitett czélokat a következő pontokban foglalja össze:

1. Isten teremtett mindent, vagyis: minden ami Istenen kivül létezik, létének okát Annak teremtői akaratában és hatalmában birja.

2. A világ megfelel az isteni tervnek, mely szerint teremtve lett, azaz hogy az magában jó.

3. Az ember a teremtésnek nemcsak utolsó tagja, hanem czélja is.

Annak okát pedig, hogy Isten a teremtés müvét épen a hat napi munka látomásai alatt nyilatkoztatta ki az emberi nemnek, abban véljük feltalálhatni, miszerint igy a szombatot mint a világi ügyek és dolgok szüneteltetése és az ájtatosság cselekedeteinek buzgóbb gyakorlása által megszentelendő ünnepnapot tüntesse fel.

Hogy földünk őstörténelméről bennünket értesitsen, és igy a geologia egy vázlatát kinyilatkoztassa, az ugyan Isten czélja nem lehetett.

Előbb azt mondottuk, hogy a hexaemeron egyes részei közt nem időbeli, hanem reális vagyis tárgy szerint való összefüggést kell keresnünk. Ennek feltalálása már sikerült a hittudósoknak, és épen ennek feltüntetésében találjuk Schäfer Bibel und Wissenschaft czimű müvének egyik főbb érdemét, nem ugyan azért, mintha azt a tudós szerző saját éles elméjű kombinácziója által hozta volna ki, hanem azért, mert a Skóla angyalának mély értelmű magyarázatait ezen nézethez alkalmazta.

Ezen tárgyi összefüggés kettős: az egyik maga a természet rendje, — ordo naturae; a másik pedig egy gyönyörü harmónia az egyes munkák között, melyet azután fogunk kifejteni.

A természet rendje szerint a hexaemeronnak egészen így kellett iratnia. Az ember ugyanis a teremtés koronája, és „nem illett volna, hogy az uralkodó előbb jelenjék meg, mint alattvalói; ellenkezőleg a királynak csak akkor kellett fellépnie, midőn országa már elkészült.[1]" Az ember utalva van az állatokra, és ezekkel együtt a növényvilágra; innét van, hogy az ember alkotását megelőzi az állatok teremtése, melyeket a szentiró lakóhelyeik szerint vízi, levegői és szárazföldi állatokra oszt; valamennyi állat teremtését pedig megelőzi a növény-fejlődés — és mivel a nappal és éjjel váltakozása is megköveteltetik, a nap, hold és csillagok megjelenése. A szerves lények ezenkivül vagy szárazföldet, vagy tengert, továbbá levegőt, vizet és világosságot igényelnek, és ezen okból a szárazföldnek a tengerből való kiemelése a légkör megalakitása és a világosság teremtése a szerves lények alkotását megelőzte.

De mint emlitettük, ezen logikai vagy okozati összefüggésen kivül egy más meglepő összehangzás is van a teremtéslátomások között, melyet az angyali doctor a teremtés, elválasztás és felékesités műveinek megkülömböztetése által derített ki. E szerint a teremtés művéről (opus creationis) jobbadán az első vers szól, mig a következőket, vagyis a tulajdonképeni hexaemeront két részre kell osztanunk, melyek közül az első rész (az első három nap) az elkülönités műveit (opera distinctionis) a második pedig (a három utolsó nap) a diszités műveit (opera ornatus) foglalja magában; és hogy kitünjék, hogy az elválasztás magában nem czélja a teremtésnek hanem a czélnak csak előlépcsője, azért a szentiró az elkülönités harmadik művéhez már egy diszitési művet

[1]) Nisszai sz. Gergely De epif. hom. c. 2.

is odakapcsol, értem a növények teremtését. (Magyarázhatjuk a növényfejlődés ide sorolását egyébiránt ugy is, hogy a szentiró a növényeket szorosan a földhöz tartozóknak tekintette, és igy a föld feldiszitése alatt csak az állatok teremtését értette.)

A szétválasztás műveinek elseje a világosság teremtésében és ennek a sötétségtől való elkülönitésében áll, tehát a legmagasabb vagyis az étheri régiót illeti; a második triász első müve (a nap, hold és csillagok alkotása) pedig ugyanezen régiót a világitó égi testekkel ékesíti fel. Az elválasztás második müve a földön levő folyó vizet elválasztja a légkör vizpáráitól, vagyis létrehozza a rendes cseppfolyó vizeket és az atmoszférát, tehát az éther alatt levő réteget vagyis légkörünket illeti; ennek a felékesitési triászban megfelel az ötödik nap müve, midőn Isten az előbbit (a vizeket) halakkal az utóbbit (a légkört) szárnyasokkal népesité be. Végül a harmadik elválasztási munka már magán a földgömb felületén lesz végrehajtva, midőn Isten a szárazföldet az azt elboritó tenger mélyéből kiemeli; — az ennek megfelelő hatodik nap munkája pedig annak lakóit, a négylábú és csúszómászó állatokat, végre a teremtés koronáját, az embert hozza létre. Ez a hexaemeron nagyszerü arkhitektonikája, ez vezethette a Szentlelket, midőn Ádám vizióit ekként rendezte.

Távolról sem merném feltenni, hogy a „Sion“ tisztelt olvasói között találkoznék valaki, aki ezen értelmezésre az ugynevezett „skolasztikus szőrszálhasogatást“ akarná rákenni; de mégis legalább az érdekesség szempontjából közlünk még valamit Schäfernek ezen megkülömböztetésekhez irt védelméből; tesszük ezt azért is, mivel a skolasztikának még mindig annyi az ellensége, hogy t. olvasóink is uton-utfélen találkozhatnak ilyenekkel.

Az elkülönités és felékesités mozzanata Isten minden kifelé ható munkásságában megkülömböztethető, és igy épen nem nevezhető szőrszálhasogatásnak, ha mi azokat a teremtés müvében is felteszszük és ekként az

elbeszélés egyes részei között a reális, tárgyi sorozatot véljük feltalálhatni.

Isten kiválasztotta a kis földet a nagy világegyetemből, hogy azt élő szervezetekkel és eszes erkölcsi lényekkel benépesitse, sőt hogy azon az Ő egyszülött szent Fia egykoron testünk nyomorult porhüvelyét magára vegye, és mint a túláradó végtelen szeretet zálogát drágalátos isteni vérét érettünk kiontsa és legszentebb lelkét a legnagyobb kinok között a keresztfán érettünk kilehelje. Isten kiválasztá a földet, és feldiszité azt véghetetlenül!

Kiszemelte Isten a föld kerekségének számtalan helyei közül a paradicsomkertet, és akkép diszité fel, hogy az egy boldog nemzedék örömeinek méltó szinhelye lehessen, ha csak ezen nemzedék ezt akarja. És midőn a választásra kerülvén a sor, az emberi nem Istenét megvetve, lábával rugta el önnön boldogságát, akkor Isten az ember hibáját jóvá teendő, sok elkülönitést vitt végbe, hogy a kiválasztott részt a régi vétek kiengesztelőjének a régi rend visszaállitójának elfogadására az erre szükséges adományokkal való felruházás által előkészitse. Kiválasztotta Isten Ádám ivadékai közül Szét nemzetségét, ebből Ábrahámot, Ábrahám nemzetségéből Jákobot, Jákob fiai közül Júdát, Júda törzséből Dávid király sarjait, hogy ezek közül legyen születendő a szeplőtelen Szűz, ki az ősi kigyó fejét megrontsa és a világ megváltójának szűz méhéből emberi testet kölcsönözzön. És midőn a testté lett Ige a földön járt, kelt, mennyei áldásainak az emberekre való kiárasztása végett tizenkét szegény halászt választott ki, és ezeket az apostoli méltósággal és az égi kegyelmek egész özönével diszitette fel. Sőt még most is végzi Isten ezen elválasztási és diszitési müvet: kiszemeli az édes Üdvözitő a világ zajából és lelki nyomoruságából azokat, kiket a kegyelmek nagyobb fokával vagy ezenkivül az oltár szolgáinak méltóságával akar felruházni. — És bár a szentélyben

vége volna a kiválasztás müvének! Hogy vége nincs, annak nem Isten az oka.

Legyen szabad reménylenünk, hpgy a mondottak által eléggé bebizonyitottuk Schäfer hexaemeron magyarázatának elfogadhatóságát. De ebből még mindig nem következik, hogy minden más magyarázatot félretéve egyedül az említetteket kell követnünk. Vannak ugyan okok, melyek hatalmasan szólnak a mellett, miszerint azt elfogadjuk; de habár ezek elegendők arra, hogy e sorok iróját meggyőzzék, azt mégis meg kell vallanunk, hogy arra nem elegendők, hogy a kérdést véglegesen ad evidentiam megoldják.

a) Az egyik ezen okok közül az, hogy ezen magyarázat emeli ki leginkább a hexaemeron mivoltát, vagyis profetikus sőt mondhatnók apokaliptikus jellegét és annak természetfölötti jelentőségét. Ezen ok minden geologia és paleontologia nélkül elég volna arra, hogy Schäfer nézetét legalább probabilisként elfogadjuk.

b) Ezen magyarázat oly mély árkot von a kinyilatkoztatás területe és a tudomány mezeje között, hogy az utóbbi részéről már igen nagy baklövések kellenek ahhoz, hogy Isten szava és az emberi kutatás eredményei között még így is ellentmondás keletkezzék. Már pedig ez igen czélszerű a hittudomány részére, mivel a szentirási értelmezés igy egészen független a természettudományi kutatás és vizsgálódás felfedezéseitől és igen változó feltevéseitől. Ennek következtében feltehetjük, és valószinűnek is kell tartanunk, hogy Isten is ezen értelmet fektette a genezis első fejezetének szavaiba, mivel — ugy véljük — ő sem akarhatta, hogy szavát a hittudományok változó és ingadozó tételei kedveért minden öt esztendőben máskép magyarázzák. Szeretve tisztelt volt professorom Zschokke is azt mondja Schäfer álláspontjára: „quo utique omnis controversia excluderetur.“ (Historia S. II. kiad. 24. l.)

c) Harmadik okunk hasonló a másodikhoz, és abban áll, miszerint a többi, egyeztető magyarázatot álta-

lában alig lehet fenntartani a világi tudományok mai állása mellett. Ha a hexaemeront történelemnek vesszük, akkor igen nehéz azt a természettudomány biztos vívmányaival is összegyeztetni — ha nem is tekintünk a sok hipotézisre, melylyel a geologiai művekben lépten-nyomon találkozunk. Nem tagadjuk, lehet ugyan harmóniákat összeállitani, de meg kell vallani, hogy ezek vagy a tudományok követeléseinek nem felelnek meg, vagy a szentirás szövegét kénytelenek igen szabadon magyarázni — itt is teljesedik hogy incidit in scyllam qui vult vitare charybdin. Az ugynevezett visszaállitási elmélet (theoria restitutionalistica) még ugy sem fogadható el. De a szorosabb értelemben vett egyeztetési magyarázatok ellen is igen sok kifogásunk van, ugy a szentirási értelmezés álláspontjáról, mint a tudományokéról. Igy őszintén szólva nem vagyunk barátjai azon nézetnek, mely szerint a genezis napjai alatt hosszú időszakok is érthetők; ezen magyarázat mindig azon benyomást tette reánk, mintha csak úgy rá volna erőszakolva a genezis szavaira (l. erről Glaire les livres saints vergés Paris 1874, I. k. 26—39. l.) Schäfernek erre nincs szüksége, azt mondhatja: én közönséges napokat értek a jôm szó alatt, csakhogy nem olyanokat, melyek tényleg objektíve lefolytak, hanem olyanokat, melyek csak Ádám vízióiban léteztek. Hogy továbbá a növény fejlődés egészen be lett volna fejezve, mielőtt Isten állatokat teremtett volna, azt a természettudomány soha sem fogja elismerni stb.

Mielőtt tárgyunktól megválnánk, csak egy ellenvetésre akarunk még megfelelni, melyet a „Controverse" czimű franczia folyóirat (1881. dec. 16-iki sz.) tesz e szavakkal: „L'auteur étonnera plus d'un lecteur catholique par la hardiesse de son exegése." Válaszunk rövid: Galilei is sok katholikus olvasót ejtett csodálkozásba, és rendszere mégis helyes; ha nem volnánk sok előitéletnek rabjai, sok dolgon nem csodálkoznánk. Mindenesetre fődolog az, hogy ne tévesszük össze az Isten által kinyilatkoztatott és Szentegyháza által elénk szabott hitágazato-

kat szubjektiv nézeteinkkel, hanem tartsuk folyton szemeink előtt azt, amit a hittudósok fejedelme oly szépen mond: In hujusmodi quaestionibus duo sunt observanda. Primo quidem, ut veritas Scripturae inconcusse teneatur. Secundo, cum Scriptura divina multipliciter exponi possit, quod nulli expositioni aliquis ita praecise inhaereat, quod si certa ratione constiterit hoc esse falsum, quod aliquis Scriptura ex hoc ab infidelibus derideatur, ne eis via credendi praecludatur — (P. I. q. 68, art. 1.) Ragaszkodjunk törhetetlen hűséggel Isten szavához, de saját és talán hamis nézeteinket ne adjuk ki Isten szava gyanánt; akkor mondhatjuk Tertulliánnal: Hoc unum gestit religio, ne ignorata damnetur.

Halász Ágost.

T. munkatársunk hévvel csatlakozik a Schäfer-féle uj hexaëmeronmagyarázathoz, de teljesen igaza van, midőn azt is megengedi, hogy az nem elegendő a kérdésnek teljesen ad evidentiam való megoldására. Mi részünkről talán még hozzátehetjük, hogy bármilyen mély árkot akar is Schäfer vonni a kinyilatkoztatás és a tudomány mezeje közt, sőt bár azt is kimondja, hogy a „theoria concordantiae" szorosan keresztül nem vihető, és a concordisták álláspontja helytelen (179. lap): mégis kénytelen megvallani, hogy nincs minden viszony kizárva a bibliai teremtés-pericopa és földtani kutatások eredményei között. Az is tény, hogy az uj hypothesisek fölhalmozása a szentirás tekintélyét nem nagyon emeli, s aligha felel meg a kinyilatkoztatás tisztán vallási céljainak. Aztán meg tulajdonitsunk némi értéket az exegeticai traditiónak is.

Szerk.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Vie de M. Dupont, morte en odeur de Sainteté. Par Janvier. Doyen du Chapitre de l'eglise metrop. de Tours. Paris. Lercheur kiadása. Nyolcz. 501 lap. Ára 5 frank.

Midőn Lasserre ujabb müvét, melyet a lourdesi csodákról irt — olvastam; itt szerző elbeszéli találkozását Dupont Leoval, és jelzi, hogy ezen szent életű világi ur életét, 1876-ban bekövetkezett halála után a toursi káptalan decanusa Janvier Abbé megirta. Azonnal meghozattam ezen imént emlitett könyvet és elolvastam. Olvastam szakadatlanul és rég nem olvastam ily könyvet. Vajha egyháziak, világiak olvasnák, hogy épüljenek, buzduljanak tartalmán, látván a meghatóan szép példát, melyet életében Dupont nyujtott.

Ezen szép, tanulságos leirás után szándékom a következőkben Dupont Leot a szives olvasóval megismertetni. A szerző, ki mint toursi kanonok a boldogultat évek során át jól ismerte, 27 szakaszban irja le Dupont életét. Dupont Leó született Martinique-ben 1797. január hó 24-én. Atyja franczia emigrans volt, neje Gaigneron-Marcke Mária Lujza, ki két gyermeket szült, Leót, és Theobaldot, ennek öcscsét. Már gyermek korában feltünt Leo jelleme, szilárdsága, nyiltsága és lelkiismeretessége által. Tanulmányait szép sikerrel végezte. Szülei gazdagok voltak, ő a gazdagság közepette sem felejtkezett meg Istenről és halhatatlan lelkéről. Szive az egyházi pályára vonzá őt. Szülei másként gondolkoztak. Leó megnősült. Neje Andifredi Karolina — Leóhoz illő — vallásos nő volt, ki férjét hivatva volt boldoggá tenni. Franciaországba jöttek lakni. Az Isten e szent családnak egy leány gyermeket adott — Henriettát, kit a szülék gondosan neveltek. Nehány évi boldog házasság után a szerető nő, a gondos anya égbe szállt. Dupont özvegy lett. Leirhatatlan szeretettel ápolta, gondozta leányát.

Nevelés végett egy zárdai intézetbe adta őt. Naponta ment őt látogatni, mit a főnöknő senkinek sem szokott volt megengedni, és midőn ezért egy előkelő anya panaszkodva kérdőre vonta a főnöknőt, ez röviden felelé: Ah! Asszonyom Dupont ur látogatásai nem zavarják a házi rendet, ő naponta a reggeli sz. mise után leányát a rácsozatnál látja, egy szót sem szól hozzája, megáldja őt — és távozik!

A zárdában hol Henrietta neveltetett, ragályos betegség ütött ki. A növendékek szétbocsájtattak. Az ártatlan leánykának nagy volt öröme, hogy az év kezdetén gyengéden szerető édes atyjához mehetett pár hétre. — De mi történt? Másnap beteg lett; ugyanazon járványos betegségbe esett, mely a zárdában mutatkozni kezdett. A gyermekét gyengéden szerető atya mindent elkövetett ugyan, hogy leánya életét megmentse. De hasztalan. A nyavalya oly mértékben tünt fel, hogy az orvosok minden reményről lemondtak, hogy Henrietta életben maradjon. Dupont Isten akaratában teljesen megnyugodva, saját maga készitette el őt a halálra. Kérve kérte őt, hogy a boldogok hazájában imádkozzék szüleiért, jótevőiért, imádkozzál Franciaországért, imádkozzál azon szent müvekért, melyek az apa örömeihez tartoztak. Henrietta ellátva a haldoklók szentségeivel, az apa karjai között csendes halállal mult ki. Eltemette Dupont egyetlen szeretett gyermekét. Egy panasz hang sem hallatszott ajkairól. Egyszerü fehér márvány térdeplővel ellátott siremléket készittetett gyermeke hamvai fölött és naponta el-eljárt oda imádkozni, és környezetének gyakran mondá: ha fontos kérésem van, nehéz ügyem, Henrietta sirjához megyek, és az Ur Isten rendesen teljesiti kérésemet. Pár év mulva édes anyját is kiragadta karjaiból a halál.

Egyedül maradt. Voltak ugyan közel- és távoli rokonai, de Toursban senkije sem volt, két régi cselédjét kivéve, kikkel egyedül lakta házát, mely csakhamar az ájtatoskodók gyülhelye lett. Hogyan? mi okozta ezt.

Leánya halála után ismét feltámadt szivében a hő vágy a papi pályára lépni. És különös, ezen szándékát azok, kik őt legjobban ismerték és bámulták, nem tanácsolták. Az egyik egy egyházi férfiú, a másik ama kolostor főnöknője, hol leánya nevekedett. Mindketten kérték Dupont, hogy maradjon a világban, hol az Isten dicsőségére már eddig is oly buzgón működött. Dupont engedelmeskedett, kettőztetett buzgalommal fáradozott a jótékonyság terén.

Főigyekezete már rég az volt, hogy a káromkodás, a vasárnap megszentségtelenitése ellenében oly imatársulatot alakitson, mely főfeladatául Isten haragjának kiengesztelését tűzte ki. „Reparation" czim alatt vette kezdetét ezen ima-társulat mely csakhamar egész Franciaországban terjedni kezdett.

Ezen időtájban, midőn Dupont ezen imatársulat létesitésével foglalkozott 1846. jelent meg a boldog. szűz mint fájdalmas anya, a la Saletti hegységben (szept. 19.) Égi intő, buzditó jelnek ismerte ezt fel a szent életű férfiu. Nemsokára a tours-i karmeliták női zárdájában egy szerzetesnőnek voltak feltünő látásai. Pierre-Marie nővér gyakran közlé ezeket Dupont-nál. Imákat, érmeket osztatott szét Dupont — gyakorlatba hozta Tours városában a szentség éjjeli imádását és pedig szép eredménynyel. Mily buzgó imádója volt az Ur Jézusnak az oltári szentségben! Hány éjjelt virrasztott át — az angyalokkal vetekedve, hogy imádja és áldja az édes Megváltót ki velünk maradt a kenyér szine alatt. — Ha buzgó társai közül egyik vagy másik akadályozva volt, Dupont helyettesité az illetőt és mily készséges örömmel, ki azután télen, nyáron már korán reggel ismét jelen volt a templomban, hogy a sz. misét hallgassa. Gyakran járult az oltári szentség vételéhez. Mily áhitattal áldozott Dupont?! Elgondolhatjuk, ha megfigyeljük egy áldozár nyilatkozatát, kinek midőn egykor Dupont ministrált (mit különben gyakran és készségesen tett) a sz. mise után ezeket mondá: „soha életemben nem voltam oly buzgó az

oltárnál, mint ez alkalommal — érti t. i. az áldozár, midőn D. ministrált neki, és hozzá teszi az áldozár ezen időtől fogva rendesen nagyobb áhitattal miséztem.

Alakitott továbbá a buzgó világi úr Tours városában egy társulatot, mely sz. Márton püspök oltalma alatt a szegények ápolásával foglalkozott. Ezen társulatnak is, mely kimondhatlan sok jót tett és tesz is napjainkban a szegények vigaszára, Dupont volt szóval, tettel éltető ereje, habár a társulat vezetését, nagy alázatossága folytán soha sem akarta elvállalni.

De mindent felülmul, ezen szent életü világi ur életét olvasva az, amit Jézus legszentebb ábrázata, az ugynevezett Veronika kendő tisztelete körül tett. Valamint a nap fénye, melege által az összes csillagokat felülmulja, de sőt elhomályositja, azon szerint, ezen kép tisztelete körül Dupont által kifejtett buzgóság és eredmény is minden egyéb müvét felülmulja.

Meszlényi Gyula.

(Vége következik.)

Fragmente einer Lederhandschrift enthaltend Mose's letzte Rede an die Kinder Israel. Mitgetheilt und geprüft von Lic. Hermann Guthe. Mit einer autographirten Tafel. Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1883. IV. és 94 l., ára 2 márka.

Az ószövetségi szentirástudománynyal foglalkozókat feszült várakozásban tartotta azon, állitólag, igen régi zsidó kézirat, melyet Shapira jeruzsálemi könyvkereskedő a nyár derekán Európába hozott, és melyet birtokosa a nyolczadik vagy kilenczedik Kr. előtti századból akart keltezni. A világlapok is hirdették a nagy eseményt. Ezen kéziratról szól a füzet, melyet röviden ismertetünk, röviden — mert sok szót nem érdemel, a kézirat ugyanis hamisitás.

Szerző a palesztínai régiségek terén a legelső tekintélyek egyikének mondható; és mivel Shapira vele

Jeruzsálemben megismerkedett, azért ezen ügyben hozzája fordult és őt a folyó év jun. 30-án Lipcsében felkereste, magával hozva a kérdéses iratokat is, melyeket Guthe Dr. Meyer E. barátjával együtt rögtön vizsgálat alá is vett és le is másolt.

Az egész hosszú bőrdarabokra van írva, melyek azonban nincsenek a zsidó megillák módjára összetekerve, hanem csak (mint a nevezetes városok vagy kegyhelyek képsorozatai) össze vannak hajtva. Miután a betük sehol sem kerültek a hajlásra, Guthe azt véli, hogy a bőrdarabokat már az irás előtt hajtották össze.

Hátsó oldala aszfalttal van bekenve, melyhez itt-ott múmia vászon ragadt.

Töredékeink egy kivonatfélét tartalmaznak a Deuteronómium végéből, melyből azon részek, melynek megirását a liberalis kritika a babiloni fogság utáni időkre teszi, nagybölcsen ki is vannak hagyva.

A kézirat a régi zsidó betűkkel van irva, melyek a főnicziai, szamaritán és moabita jegyekkel jóformán azonosak; meglátszik rajtuk, hogy a hamisitó jól érti mesterségét. Shapirát azért nem kell gyanusítani, miután ő a kéziratot bedumoktól vette, kik azt állitólag 1862-ben a régi Aroer helyén egy barlangban találták.

Halász Ágost.

A pannonhalmi sz. Benedek-rend névtára az 188$^3/_4$. iskolaévre, Györött. Sauervein Gézáné könyvnyomdájában. Nyolcz. 87 lap.

A czimlap a főmonostor madártávlati rajzát hozza.

A rend protectora főmagasságu Bartolini Domonkos bibornok-áldozár Rómában. Rendfőnök dr. Kruesz Krizosztom ő excellentiája, a magyar sz. korona alá tartozó benczés monostorok főapátja stb. A pannonhalmi főpásztorok sorában ő a 69-ik. A rend kebeléből magasabb egyházi méltóságra jutottak: Dr. Rónay Jáczint püspök ő exja, Valeria főherczegnő nevelője és dr. Römer Flóris apátkanonok, első régészünk.

Az apostoli sz. széknek közvetetlenül alávetett, minden egyházmegyétől független pannonhalmi főapátság védőszentje sz. Márton. A főapát ő exjának, mint az elkülönitett egyházterület főpásztorának van saját szent széke, székesegyháza, főpásztori udvara.

Fiókapátságok: az ősrégi bakonybéli, apát dr. Sárkány Miklós a rend nestora, jubilaris tudor stb.; a tihanyinak apátja Simon Zsigmond ő nagysága, Balaton-Füred vendégszerető ura s birtokosa; a dömölk-kis-czellinek apátja az angyalszelidségű dr. Hollósy Jusztinián, a m. tud. akademia tagja stb.

A rend személyzetében van 7 hittudor, 7 bölcselettudor, 2 hit- és egyuttal bölcselettudor, 4 m. tud. akademiai tag, 10 bir lovagi rendjellel, okleveles főgymnasiumi tanár van 60, tisztán tudományos téren működik 6, a tanitás terén 78, a lelkipásztorkodás terén 34, gazdasági téren, mint a rend jószágigazgatói 8, egyéb tisztségben mint prior, subprior, spiritualis, könyv- vagy leltárőr 20, növendék 37 és pedig IV. éves hittanhallgató, tanárjelölt 6, III. é. h. tj. 6, II. é. h. tj. 2, I. é. h. tj. 6, gymn. VIII. oszt. növ. 3, VII. oszt. 8, noviczius 6.

A rend vezetése alatt áll 1 főiskola a pannonhalmi főmonostorban és pedig középiskolai tanárképző, hittudományi s bölcseleti intézettel; 6 középiskola és pedig 3 főgymnasium (a győri, esztergomi és sopronyi) 1108 tanulóval és 3 kisgymnasium (Kőszegen, Pápán és Rév-Komáromban) 483 tanulóval; plebánia 22, egyh. fiókközség 66 és pedig a lelkészek mindannyian a rend tagjai; templom és kápolna 35; a rend patronatusa alá tartozó község 29, lélek szám 36,739.

A rend kebelén kivül működik: egy m. tud. egyetemi tanár, a sz. István-társulat igazgatója, s két tanár továbbképzés czéljából hallgatja az egyetemet Budapesten; a középiskolai kerület főigazgatója Szegeden; és egy szintén okleveles főgymn. tanár az ifju József főherczeget tanitja a gymn. tárgyakra Alcsuthon.

A főapátság elkülönitett egyházterületén van az ir-

galmasnénék társháza, amelyet sz. Benedek XIV százados jubileuma alkalmából alapitott a főapát ő exciája Győr-sz.-Mártonban.

A rend halottjai: Hofstetter Marián, okleveles főgymn tanár kora 31. évében; Méry Etel győri főgymn. ny. r. tanár, a hires régész és országunk egyik legszebb muzeumának lelke, kora 50-ik, és Lóskay Placid okl. gymn. tanár, kora 39. évében hunyt el. R. i. p.

Egy megjegyzést kell tennünk; a névtárban Füssy Tamás igazgatónál nincs kitéve, hogy egy jeles egyházpolitikai folyóiratnak, a „Tájékozó"-nak szerkesztője.

Az Isten áldása legyen a rend működésén.

S.

VEGYESEK.

(Lourdes) jubilaris évében volt egy olyan processio, melyről még eddig nem szóltak az évkönyvek, t. i. a munkás körök hódolata (les cerles catholiques d'Ouvriers). Aug. 26. 169 munkás kör képviselői érkeztek ugyanannyi zászlóval, zenével, de Mun gróf vezérlete alatt. Egy pap üdvözölte őket a barlangnál, melyet zászlóikkal mint füzérrel környeztek. Másnap mind gyóntak, mely alkalommal Hubin jézusrendi tag szólott hozzájok. Mit akarunk mi itt? kérdi. Meg akarják szegni a nagy katholikus család kenyerét, a barátság, erő és remény kenyerét... Adrianopolis püspöke, Mons. Thomas perzsa delegatus tartotta nekik a szent misét és megáldoztatta. Mise alatt szólt énekök: Ouvriers, soyoes chretiens! Ebéd alkalmával, de Mun gróf mondott hozzájok beszédet, melyet számos aclamatio félbeszakitott. — Magától értetődik, hogy a bucsujárások még nagyobb számban történtek, mint az elmult években, mindennap két három

szent beszéd tartatik, mintha a jelenések 25. évét az egész világ akarná megünnepelni, az ott kiáradt kegyforrást meghálálni.

(A czél szentesiti az eszközöket.) Jova északamerikai államban 50 ezer mértékletességi bibliát kezdettek elosztani oktober elején. Mi ez? A mértékletességi egyletek olyan szentirást nyomattak, melyben a borra és ivásra vonatkozó helyek vagy kihagyattak, vagy meghamisittattak, azért nevezik temperanz-bibliáknak. Harmincz ügynököt fizetnek, akik a korhelyek kezébe csempészik az igy elkészitett bibliát. A czél jó, de az eszköz, a hamisitás csunya bűn. Egyébiránt ha Luther hamisitotta sola fidesével a szentirást, mért nem a temperanz-fanatikusok?

(Irodalmi dolgok.) A kereszténység védelme. Dr. Hettinger Ferencz würzburgi egyetemi tanártól. Az ötödik javitott és bővitett kiadás után fordità Répássy János, egri főegyházi szónok és képezdei tanár. Első kötet. Eger. Érsek-lyceumi könyvnyomda. 1883. Az egész mű 24—25 füzetben jelenik meg. Ára 12 frt. vagy megfelelő intentio. Örülünk, hogy a jeles munkát avatott egyházi iró forditja magyarra. — 2. Beati Petri Canisii S. J. theologi Catechismus graeco latinus. Opera Georgii Mayer, ejusdem societatis. Textum recognovit, appendicem precum adjunxit Ign. Bányik S. J. Colocae 1883. Nyolcz. 83 lap. Ára 30 kr. A két ó irodalommal foglalkozók nagy örömmel fogják fogadni a csinos kiállitásu füzetet. — 3. A philosophia az iskolában. Irta Gyürky Ödön. Vácz. Mayer Sándor nyomása 1883. Nyolcz. 48 lap. Ára 25. A tanügyi körök, valamint a a sajtó is, igen kedvezően és méltánylattal fogadták e munkálatát. Jeles kath. folyóiratunk a „Religio", meleg hangon emlékezik meg róla, mint olyan dolgozatról, mely oly tárgyat érint, mely a nem rég lefolyt küzdelmes tanügyi vitákban is elkerülte sokak figyelmét. — 4, Pázmány Péter. Tanulmány kisérlet. Irta Jánossy János, nyitraujlaki plébános, országgyülési képviselő. Bu-

dapest Szűts és társa tulajdona. 1883. Kis 8-rét 1—66 l. Ára füzve 60 kr., kötve 1 frt. A jeles mű Miehl Jakab apátkanonoknak van ajánlva. Megrendelhető Szűts és társa könyvkereskedésében Budapesten. — 5. A kereszt diadala a félhold felett 1683-ban. Esztergom. Buzárovits nyomdája. Nyolcz. 38 lap. Ára 40 kr. Azon szép dolgozat, melyet előző számunkban közöltünk s melyet Séda Ernő irt, külön is megjelent. Ajánljuk, hogy a ragyogó eszmék mindinkább terjedjenek. — 6. Esztergom felszabadulása a török rabságból. Szerkesztette dr. Kőrösy László. Kiadta Lajszky János. Esztergom 1883. Negyedr. 22 lap. Ára 60 kr. a közönséges kiadás 30 kr. Igen érdekes egyveleg a 200-dos évforduló alkalmából. Két kép régi ostromokat ábrázol. Valóban diszes munka. — 7. A dákok. Ethnographiai tanulmány. Irta Borovszky Samu. Budapest 1883. Hornyánszky nyomdája. Nyolcz. 59 lap. Ára 60 kr. A dákok nemzetiségéről, országáról, azok müveltségi állapotáról, vallásáról alaposan értekezik. — 8. Tettey Nándor és társa könyvkereskedése értesit, hogy a Zollner Ev. János által kiadott és Talabér János által forditott egyházi beszédek 4 kötetét melynek bolti ára eddig 12 frt 40 kr. volt, a még fenmaradt néhány példányt, mig a készlet tart, 8 frton szolgáltatja példányát. A munka czime: A kath. kereszténység az ő sz. cselekvényeiben, időben és helyiségeiben vagyis egyházi beszédek a kath. vallás összes szertartásairól. I. egyh. évfolyam. Bevezetés. — Az utolsó kenetig. Az egyházi egyházi rendtől a bucsujárásig 2 kötet. II. egyh. évfolyam Advent 1-ső vasárnapjától pünkösd után utolsó vasárnapig 2 kötet. Jó szolgálatot vélünk tenni lelkészi közönségünknek ezen jelentés közhirré tételével. — 9. A pogányság és kinyilatkoztatás vallástörténeti tanulmányok. Dr. Fischer után Jankovits Gyula. Budapest. 1883. Révai testvérek bizománya. I. füzet 53 lap. Ára 1 forint. A tanulmány a legujabb kutatásokon alapszik s négy füzetből fog állani. — 10. Grimm Gusztáv könyvkiadótól megkaptuk a Toussaint-Langenscheidt-féle franczia leve-

lek 4. és 5-ét. E hasznos és gyakorlati vállalatot melegen ajánljuk mindazoknak, kik a franczia nyelvet aránylag könnyű módon akarják elsajátitani. Előfizetési ár a 40 levélből álló teljes műre 10 frt, 20 levélre 5 frt 50 kr. 10 levélre 3 frt; egyes levelek 30 krjával kaphatók minden könyvkereskedésben.

(Az északamerikai országgyülés) a mormonokat (a többnejűségi vallás hiveit; mert csak ez választja őket a protestánsoktól) megfosztatta polgár jogaiktól; nem választanak s meg nem választhatók. De a felekezet folyvást terjed. Néhány év előtt Hayes elnök megkérte az európai kormányokat, hogy tiltsák el a mormon toborzást s kijelentsék, hogy az Unióban üldözés vár reájok. Nem használ. A jelen évben 50 missionarius járt a világon, s ezen évben 10 ezer ujoncz kötött ki az Unió partjain. Ezek jobbára Scandinavia, Anglia, Németország és Svajczból valók. A chinaiak bevándorlását szintén tiltja a törvény, és pedig sikerrel. De a mormonok ellen nem lehet végrehajtani a törvényt, mert nem különböznek más bevándorlóktól, vallások nincs irva homlokukra. Az amerikai „Wahrheitsfreund" mondja, hogy a nép elkeseredése oly nagy a Mormonok ellen, miszerint vérengzéstől is lehet tartani.

(Külföldi kath. irodalom). 1. Le berseau des péres de Lourdes. Par l' abbé Casauran, professeur au grand Seminair d' Auch. Paris 1883. Palmé. Nyolcz. Ára 4 franc. Lourdesban is árulják. Alkalomszerű irat, mely a Lourdesban müködő egyházi férfiak eredetét vázolja. A rend világi papokból keletkezett 1855. évben a tarbesi megyében, s első helyök volt Garaison. Lourdesban 1866-ban telepedtek le, s azóta nagy buzgósággal végzik ott az istentiszteletet; nyáron 12, télen hatan tartózkodnak a kolostorban. — 2. Breviarium pro itinerantibus. Tornaci. Imprimerie S. Jean l'Evang. Desclée, Lefebvre et Cie. Tournai. Belgique. Egy kötet, 32 rétben, vörös és fekete nyomással, különváló füzetekben. Ára 20 frank, kötve 24 frank, gazdagon kötve 36 frank. — 3. Kirche oder

Protestantismus. Von einem d. theologen. Das Luthermonument im Lichte der Wahrheit. Mainz. 1883. Kirchheim. Nyolcz. 377 lap. Ára 2 frt 40 kr. Luther élete és a protestantizmus fejlődése éles észszel, alapossággal tárgyaltatik, és pedig egész Strausz Dávidig. Tárgyalása kellemes, szellemdus, s igy érdekes olvasmány. — 4. Das Fegfeuer. Im Anschluss an die Scholastik, mit Bezugnahme auf Mystik und Ascetik. Dargestellt Von Joseph Bautz, Privatdocent an der Academie zu Munster. Mainz. 1883. Kirchheim. Nyolcz. 250 lap. Ára 2 mark 40 fillér. Szerző ugyanilyen munkát irt a mennyországról, és egyet a pokolról, melyek szintén Kirchheimnál jelentek meg. — 5. Die Lutherfeuer und die Katholiken. Ein Wort an das katholische Deutschland und Oesterreich. Innsbruck. Rauch., melyben P. Hattler Ferencz a keresztény polemia legszebb német az imát s engesztelő áldozást ajánl a katholikusoknak, a gyászos egyházszakadás szerzőjének 400-os születésnapján. — 6. Zeitschrift für kath. Theologie, hetedik folyamának megjelent ez évi utolsó füzete, hol értekeznek a megigazulás formalis alapjáról. Wieser érdekes ellentétet irt Luther és sz. Ignácz között. Denifle, az Imitatio szerzőjéről értekezik. Számos egyház irodalmi terméket ismertet és irodalmi vegyest közöl. Ára egy évre (négy füzetnek) 3 forint. Kik intentiora kivánják, irjanak Nilles Miklós jézusrendi tanár urnak Innsbruckba s igy is megkaphatják. — 7. Reformatorenbilder; historische Vorträge über die Reformation und Martin Luther, von dr. Konstantin Germanus. Freiburg, im Breisgau. Herder'sche Verlagshandlung. 1883. 337 lap. Ára 4 márka. E mű tömérdek eredeti forrás, ezek közt Luther és kortársai müvei nyomán adja elő a kath. és lutheranus reformatió történetét rendkivül vonzó irályban. Aki e müvet olvassa tiszta képet szerez magának a valódi reformatorokról, Lutherről és müvéről mondhatni, páratlan mű az irodalomban. Az európai sajtó már is széltében magasztalja. Magyar forditása munkába vétetett.

(Garcia Moreno) Ecuador meggyilkolt elnökének utolsó szava volt „Isten meg nem hal!“ (1875. aug. 9.) Jelenteni akarta, hogy Isten el nem hagyja hazáját az aequatori köztársaságot. Teljesedett. Mert bármilyen rablók kerekedtek is utánna a kormányrúdra, ime milyen határozatot hozott a jelen kormány, jul. 2. „Tekintetbe véve, hogy hazánk jelen győzelmét csak Istennek köszönheti, hálánk kimutatása végett rendeljük 1. az ország (Ecuador) költségén, s egyesek adománya folytán egy fényes basilikát épittetni Jézus Szive tiszteletére, mert Jézus Szivének van már régen felajánlva az ország. 2. Ezen basilika az ország fővárosában fog épittetni (Quito) azon téren, melyet a világi és egyházi hatóság egyetértve kijelölni fog. 3. A következő augusztus hó 10-én mint Ecuador függetlenségének évfordulóján letétetik a basilika alapköve. Kelt a köztársaság fővárosában, Quitoban, 1883. jul. 22. Cordero Lajos, Guerrero Ágoston, Perez Pareja Rafael, Herrera Pál, Espinosa Modest, belügyér. (Echo de Fourviére.)

(St. Louis-ból) egy kereskedelmi utazó kénytelen volt egy vasárnapot bizonyos kis városban tölteni. Unalomból meglátogatta az ottani baptista templomot. Az uriasan öltözött fiatal ember feltünést okozott a buzgó községnél, főleg a vászoncselédnél. Az ügynök a fellépés hatását legott felhasználta eléggé érthető szembeszédre, mely ugy látszott olyannyira viszonoztatott, hogy a vallási község elüljáróinak szemébe ötlött. Azonnal fölkelt az egyik, jelt adott hogy imádkozni akar. Némi általánosságok után ekképen szóla: És most arra kérünk Uram, hogy ama buta golyhónak is irgalmazz, aki finom városi ruhát hord, s a mi kedves Aliceünkra folyton tekintget. Tedd meg, hogy az istentisztelet után az ajtónál találjam, hogy beszéljek a fejével! — Az utazó be nem várta az istentisztelet végét.

(A német Luther-ünneplők) és messziről hivott szónokok minden várakozást meghaladó termékenységgel gyártják az ő „nagy Luther“-jök babérkoszorúit. A hallei

universitás megemberelvén magát, rászánta fejét a faltörésre és jelesebb professorai a faldöntögető kos szarvai gyanánt szerepelnek. Az ily társaságban nem lehet rosz néven venni a hallei predikátornak, ha szerinte: „a római egyház tetőtől talpig romlott, azt reformálni nem lehet, majd csak megreped.“ Dr. Beyschlag mérsékelt; kiindulási pont gyanánt fölveszi a sz. irás szavát, ex fructibus eorum cognoscetis eos. S ugyan hogy üthet ki ily vezérszó mellett a katholikus egyház s a protestantismus közt vont párhuzam? „Az ellenreformatióból és a jesuitismusból származott a volterianismus és a revolutio.“ Borzalmas dolog; hátha még assisi sz. Ferenczczel hasonlitják össze dr. Luthert, mi vár akkor mi ránk? Erre is rászánta magát az ünnepi szónok dr. Beyschlag, és a merész tett végeredménye gyanánt hangoztatja, hogy: „Luther nem szent, assisi Ferencz stylusában.“ Ez tökéletesen igaz. Az eskü, a fogadalom, a szent szegénység, az önmegtagadás, az alázat, az engedelmesség, s végül sz. Klára: másrészt pedig az esküszegés, a szentségtörés, a bor- és sörkupák, a csapszék, a fönhéjázás, melylyel a „doctorok doctorának“ kiáltotta ki magát, nemkülönben Bora Kata, „kit szeretett, mint a Galatákhoz irt levelet“, képezik a párhuzam argumentumait. Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Dr. Stöcker is azt tartja, s ebből kiindulva: „ti már egyáltalában nem vagytok evangelikusok, nem vagytok keresztények!“ miért? számok nyomositják a gyengédtelen fölkiáltást; Stöcker szerint Berlinben 100 házaspár közül 80 nem köti házasságát az egyház szine előtt, és 100 gyermek közül 60 tisztul meg a keresztvizben. — A wittenbergi ünnepélyen mély benyomást tettek dr. Watts az ir presbyterian felekezet küldöttének szavai. Ecce! figyelmeztet a szellemi rokonságra, mely Columban, Gallus és Kilián által köttetett Német- és Irország közt. Akkor a németek lettek lekötelezve Irország iránt, a reformatioban az irek Németország iránt. Az adományok, melyekkel Isten Luthert fölruházta, nincsenek a nemzetek ha-

tárköveihez bilincselve. Most látni Irlandban, mily különbség van a római és a protestans kereszténység közt! Itt megvalósul Rómáról: megmérettél és könnyünek találtattál. Isten a Mene, tekelt Irország falaira irta, . . . a pápai disciplina alatt öldöklés, szakadás, vérontás dúl. (Úgy van; derültség nélkül?) — Gustav Adolf emlékének megható szavakat szentel Weymann Hamburgból: „Luther „a német férfiú" Jézus Krisztust hirdette kizárólag; Róma mindjárt riadót fúj ellene; dúl a harcz; Róma részén a többség, Lutherrel a kisebbség. Akkor föllép éjszakon a férfiú, ki a büszke pápával sikra száll. Kardjával és fegyveres csapataival a küzdő tömegek közé ront, de mielőtt elkezdené a harczot, Üdvözítőjének hozza áldozatul a Kyrie eleison-t és azután tönkre teszi ellenségeit!" Erre csak azt lehet mondanunk, nem oly igaz, amily megható.

(*Regula fidei.*) Nemrég a porosz vallásminiszter, a holsteini Lühr diakon ügyében itéletet mondva, ezt az elvet kiáltotta ki. „A prot. pap — igy szól a prot. császár vallásügyére — ha nincs belsőleg meggyőződve a prot. igazságról — nincs feljogositva, hogy a nyilvános egyháztantól eltérő alanyi nézeteit nyilvánosságra hozza." Nem vette észre, hogy ezen elv annyi, mint Luthert deresre huzni. Ugyanis ha ez áll, akkor Luthernek is hiányzott azon jogosultság, hogy nyilvánosan fölléphessen. Ha a miniszter ur 1517-ben él, és vallásügyér, akkor most nincs protestantismus!

(*Apró hirek.*) Szászországban 1879. óta hivatalosan tanulmányozzák az orvosok, hogy milyen befolyással van az egészségre a temető közelében való lakás. És azon eredményre jutottak, hogy nem ártalmas. Kövecses vagy homoktalajban az enyészet tökéletes 7 év alatt, agyag talajban 9 év alatt. A temetők kútvize tisztább, mint a városi kutaké. — Az osztrákmagyar birodalomban van 29,753,000 kath., 3,450,000 görög; 3,500,000 prot., 1,640,000 zsidó; magában Bécsben 86 ezer zsidó. — Birminghanban a templomból telephont huztak egy-

nehány házba, hogy meghallhassák a sz. beszédet: azt mondják, hogy meghallották. Ez a legujabb prédikáczió-hallgatás. — A pogány isten-gyár még mindig dolgozik (Birminghanban); és nagy üzleteket csinál. Most főleg üvegből készitik az isteneket. A kiállitási ár 50 kr. s Indiában árulják 2 frt 50 kron. A missiótársulatok panaszt emeltek emiatt, de sikertelenül. — O Connoor volt kath. pap Amerikában, évek óta szervez „önálló független kath. egyházat", de eddig csak hat apostata papot sikerült szereznie, kikkel jár, kel s hirdeti, hogy mért nem ismerheti el a pápát főnökének. Nemrég Minnesotában kijelentette, hogy püspökétől nincs felfüggesztve (suspendálva hivatalától). Legott mindenfelől jöttek a suspensiók nem csak rá, hanem társaira is, és annak kijelentése, hogy mindezek csak ismétlések, miután régi idő óta elvesztették minden egyházi joghatóságukat. Már most még kevésbé szereznek hiveket, habár kecsegtető erkölcstant, kényelmes életmódot emlegetnek. Ugyanoda érkezett Loyson (volt karmelita) hogy felesége rokonait meglátogassa. Egyuttal előadásokat fog tartani, hogy a párizsi független egyháznak jövedelmeit szaporitsa. — Döllinger levele a bremai polgárok azon részéhez, kik elég sajnálatos fogalomzavaruk eloszlatására a hirhedt német Tertullián lángszövétnekéhez folyamodnak, ha szabad-e a nem lutheránusnak részt venni a Luther-ünnepélyen: München, nov. 3. 1883. Tisztelt úr! Ha el is tekintünk Lutherben a vallási Reformatortól, föllépésének kihatása a nyelv, irodalom, ének, és iskolaügy terén oly nagy és maradandó, hogy minden németet maga iránt örök hálára kötelez. Ugy látszik tehát nekem, hogy azok is, kik a reformált egyházakhoz nem tartoznak, születése napján emlékének szentelt ünnepen méltán résztvehetnek. Döllinger. (Eadem vexatur scabie.)

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A KATH. EGYHÁZ ÁLLAPOTAI OROSZORSZÁGBAN.

Rövid idővel III. Sándor orosz czár trónra lépte után örömmel olvashatta minden katholikus a hirlapokban, hogy Szent-Pétervár és Róma között vallásügyi, egyház-politikai tárgyalások kezdettek; minek csak az lehetett jelentése, hogy az új czár katholikus alattvalóinak s a kath. egyház jogos érdekeinek kielégitésével akarja uralmát megkezdeni, több más rendszabály mellett. Fájdalom, alig mult el nehány hónap, midőn az orosz katholikusoknak viszont azt kelle a hirlapokban olvasni, hogy az illető tárgyalások minden eredmény nélkül megszakíttattak. S ez állapotban maradtak a dolgok azóta, a legujabb időig; a vallási feszültség állam és egyház közt, mind az államra, mind a kath. egyházra nézve káros hatással, megmaradt, a kath. egyház és vallás állapotai Oroszországban véghetetlenül szomorúak voltak. Végre a múlt évi december havában, mint tudjuk, bizonyos megegyezés, kibékülés történt Oroszország s a szentszék között. Mennyire volt már e kibékülés szükséges, látható lesz következő sorainkból, melyek a kibékülés előtti állapotokat rajzolják. Miután a kibékülés annyira új keletü s az átmenetek a javulás felé csak most vannak folyamatban, rendes állapotokról még alig lehet szó Oroszországban az említett téren s nem lehetetlen, hogy a hol mi sorainkban az igét múlt időbe tettük, az több helyen jelen időbe is tehető.

A tulajdonképi Oroszországban öt püspökség van tizenhárom suffraganeussal, és mégis összesen csak három püspök volt. Lengyelországban hét püspökség van hét suffraganeussal, és ott összesen négy püspök volt. Minden többi püspökség administratorok alatt volt, kik még hozzá részben törvénytelenek voltak, mert a valódi és törvényes püspökök a számkivetésben éltek még, másrészt az administratorok a szentszék által nem voltak elismerve. Legszomorúbban állt a dolog e tekintetben Wilnában, hol a hirhedt Zylinski állt a püspökség élén, kit, a pápa részéről annyiszor visszautasittatván, a katholikusok valósággal gyülölnek, de a kit a kormány legnagyobb mértékben pártfogolt és támogatott. 188½-diki télen Szent-Pétervárott lévén, a császár által ünnepélyesen fogadtatott. Miután az egész clerus félelemből alávetette magát neki, — mert nem egy papot küldött Szibériába, ki nem akart neki meghódolni, — a wilnai dioecesis ugyszólván egészen schismatikus lett. Nagyszerencse még, hogy a nép katholikus hitét megőrizte. Es ez nem az egyedüli püspökmegye, hol a dolgok ily szomoruan álltak. A Szent-Pétervárott székelő mohilewi érsek oly öreg és törődött már, hogy az ügyek vezetését egy a kormány által melléje adott segédnek kellett átadnia, az ő napjai meg vannak számlálva. E segéd Dowgiállo, szintén nem a legjobb hirnek örvend.

Hogy ezen szomoru állapotok következtében valóban hitbuzgó katholikus clerusról sem igen lehetett szó, magától értetődik. De ehhez még más okok és körülmények is járultak.

Midőn évek előtt azon barbár törekvések mutatkoztak Oroszországban, a katholikusokat minden áron orthodoxokká tenni, ekkor a kath. clerus java elveszett, mert a ki nem akart engedelmeskedni, irgalmatlanul Szibériába vitetett, hol csapatosan legalább a világra nézve, elvesztek örökre. Visszamaradtak

(kevés kivétellel) a kormányhivek és a bártortalanok. Az elsők „érdemeikért“ rendjelekkel, nyugalmi dijakkal, jövedelmező állásokkal jutalmaztattak, a káptalanok és más kiválóbb helyek és intézmények velök vannak tele. És ez természetes. Minden hely betöltése a miniszteriumból adott jeltől függ, a hol csak az „érdemesek“ vétettek tekintetbe. Miáltal minden képzelhető cselszövényeknek, intriguáknak tág kapu nyittatik. Bámulatos, mily eszközöket használt az efajta papság, hogy előbbre menjen, vagy hogy egy versenytársat lehetetlenné tegyen; minden csekélység a miniszteriumnak bejelentetett. A kormánynak természetesen csak haszna és előnye volt ily eljárásból. Sievers grófról, ki ezelőtt a nemorosz cultusok osztályának igazgatója volt, egy jellemző mondást idéznek: „Ha egy protestans vagy mohamedán pap jön hozzám, ezek csak ügyekről beszélnek, ha katholikus, ez csak társairól.“

A papság másik része a bátortalanokat foglalja magában. A legcsekélyebb dologra sem vállalkoztak, ha az a kormány óhajainak meg sem felelt, bár a legfontosabb kath. érdekek szenvedtek is ez engedékenység által. Szent-Pétervárott tudvalevőleg a „szent zsinat“ mintájára egy „róm. kath. collégium“ áll fönn, mely a kath. ügyek legfőbb vezetésével volt megbizva. Róma azt el nem ismeri, s mégis jó papok is megválasztatták magokat abba, nehogy a kormány nemtetszését vonják magokra. Ezen bátortalanság részben nem csoda, ha meggondoljuk, hogy nemtetsző vagy ellenkező papokkal ott röviden bánnak el. E tekintetben például nagy különbség van a németországi és orosz kath. pap sorsa között. Németországban a kath. pap minden culturharcz daczára bátran fölemelhette fejét és szavát, milliók hallgatták meg őt és dicsérték helyeselték eljárását; ez pedig bátorságot és öntudatos önbizalmat teremt. Oroszországban, bár igaz, hogy nemtetszőkkel szemben

való barbár brutális eljárás már enyhébb módnak engedett helyet, de a zsandár azért most is nyomban megjelen, hogy az ellenkezőt magával vigye. Néhány kevesen hallják meg az esetet, kik azt egymás füleibe suttogják, azután a szerencsétlen el van felejtve. Ezért sehol a földön oly bátortalan papság nem létezik mint Oroszországban, a jellemek meg vannak törve.

Néha-néha a kormány uj példákkal iparkodott a kath. papság emlékezetébe hozni, mi szabad, mi nem. Csak rövid idő előtt, 1882-ben, küldött Ignatieff, midőn még belügyminiszter volt, három papot a mohilewi egyházmegyéből számkivetésbe. Ehez járul, hogy a kath. papságnak ugyszólván semmi összeköttetése nincs a külföldi kath. világgal. Kath. ujságok, mint az „Univers“, a „Germania“, a „Vaterland“, a „Magyar Állam“ legszigorubban tiltvák. Rómával magok a püspökök csak a miniszterium utján közlekedhettek s jaj volna azon papnak, ki a pápához fordulni merészkednék. Számkivettetése bizonyos volna. Minden összeköttetés a külfölddel, hacsak nem a legközönségesebb dolgokra vonatkozik, csak titkos utakon történhetik. Különösen szomoru pedig a kath. szerzetesek állapota. Miután a kormány belátta, hogy a kath. érzületnek valódi és tulajdonképi erősségei a kolostorok, eltörölte azokat. Csak egynéhány maradt meg, de ezeknek tilos, uj tagok fölvétele, s jelenleg már csak néhány munkaképtelen szerzetesből állanak.

Igy értette az orosz kormány a vallásszabadságot, mely különben törvényileg biztositva van. Minden téren és irányban ellenséges indulatot mutatott a kormány a kath. vallás iránt. Senkinek nincs fogalma arról, mily nehézségekkel találkoztak a katholikusok az állami szolgálatban. Példák volnának fölhozhatók, hogy fiatal emberek csak oly föltétel alatt vétettek föl katonai iskolákba, ha görög-nem-

egyesültek vagy protestansok lesznek. Mit nem tesz meg rosszul értesült vagy vallásilag könnyelmü fiatal ember, hogy a világban előre menjen? Természetes, hogy elegen voltak, kik hitöket megtagadták. Az sem csoda igy, ha sok és pedig előkelő állásu egyéniség vallását gondosan és félve rejtegette, vagy pedig külsőleg közönyösnek mutatta magát, csakhogy előmenetelökben akadályokkal ne találkozzanak. Azután nyilvánossági joggal biró kath. iskolák sem léteznek, mig protestans elég van, s ez utóbbiak nemegyesült vallásu ifjakat is fölvehetnek, mi a katholikusoknak legszigorubban tiltva volt. Általában a prot. vallás gedélése és előnybe helyezése a nemegyesült valláshoz sokkal közelebb álló katholicismus előtt, mi igen sok irányban mutatkozott, nagyon jellemző.

A hirdetett vallásszabadsággal kevéssé megegyező azon állami erőszak is a katholikusokkal szemben, hogy ha ezek oroszokkal lépnek házasságra, ezeket orosz szertartás szerint kénytelenek kötni s az ily házasságból származott gyermekeket ugyanazon szertartás szerint megkereszteltetni. Ha kath. pap áldana meg ily házasságot, vagy keresztelne meg ily gyermeket, rosszul járna. Azon szigoru rendszabályokról, melyek a kath. vallásra áttérő oroszok ellen alkalmaztattak, nem is lehet fölháborodás nélkül beszélni. Oroszország az egyedüli hatalmasság még Európában, hol ilynemü türelmetlenség és lelkiismereti kényszer uralkodik. Csakhogy tekintetbe veendő, miszerint az orosz vallásnak az nap van aláirva halálos itélete, melyben az általános vallásszabadság behozatik és tényleg gyakoroltatik.

Azonban bármily szomoruak voltak — s részben ma is azok, ezen állapotok, — hogy igazságosak legyünk, hozzá kell tennünk, miszerint a kath. egyház ügye, maga az emlitettük kibékülés előtt mégis sokkal jobban állt Oroszországban mint régente. A kormány engedményeket tett a lengyel nyelv használatára vonatkozólag

a vallási oktatásnál az iskolákban. Igen sok pap a szibériai számkivetésből haza bocsájtatott. A kormány a Szent-Pétervárott és Moszkvában tartózkodó külföldiek, névszerint németek és francziák számára papokat hivott meg Ausztria-Magyarországból és Franczia országból, kiknek nincs panaszuk a kormánynyal szemben. Több helyen seminariumok nyittattak, mint például Zitomiérban, vagy a létezők megnagyittattak, mint például Wilnában. Ezen és hasonló rendszabályok szebb jövőt igértek a kath. egyháznak és az emlitettük meginditott tárgyalások e szebb jövő létesitésének biztos reményét csiráztatták meg a katholikusok lelkében, kevéssel III. Sándor trónralépte után.

Fájdalom, e remények, mint szintén emlitettük, a tárgyalások akkori eredménynélküli megszakitása folytán nem teljesültek s csak ma, a létesült kibékülés után, lépnek a valósulás stádiumába.

Melyek voltak akkor a megszakitásnak és a nehézségeknek valódi okai, teljes biztonsággal nem lehet megmondani, csak azt az egyet állitják bizonyosnak, de ismételjük, csak állitják, hogy Tolstoi gróf, orosz belügyminiszter ép ugy óhajtotta a kibékülést, mint maguk a katholikusok. A nehézségeknek két okát emlitjük meg, melyeket egy Szent-Pétervárról Bécsbe 1882. Sept. 22-én (Oct. 4.) irt levelében olvastunk, (honnan e czikkünk egyéb adatait is meritettük), az adat hitelességéért felelősséget a a levél irójára hagyván. Róma nem akarta elfogadni illetőleg megengedni az orosz nyelv használatát az iskolában a vallási oktatásnál, és a templomban a szent beszédeknél; mint mondják, a lengyelek sürgetésére, kik az orosz nyelv használatában a kath. egyház veszedelmét látták. A levél irója itt más véleményen van. Szerinte a lengyelek ez esetben egy politikai kérdésből vallásit csináltak. Azt megengedi, hogy az orosz nyelv behozatala a lengyel

nemzetiséget lényegesn kárositja, de másrészt hozzáteszi, hogy az orosz nyelvnek ismerete Oroszországban föltétlenül szükséges. Tiszta lengyel vidékeken az orosz nyelv behozatala a vallási oktatásnál fölösleges és igy gyanus; de más orosz részekben, hol katholikusok oroszokkal vegyest élnek, ezrek és ezrek, lengyelek, németek és más nemzetiségüek, anyanyelvüket elfelejtették és már csak oroszul beszélnek. Igy e kérdésnek például Szent-Pétervárra nézve nincs semmi gyakorlati jelentősége, mert tényleg meg van oldva. A papi hivatalok hivatalos nyelve az orosz, a legtöbb iskolában a vallási oktatás orosz nyelven történik, mert sok tanuló más nyelvet nem is ért. E pontban tehát a levéliró nem látott nehézséget a kiegyezésre nézve, mióta a lengyel nyelv meg van engedve. Szerinte Róma megengedheti az orosz nyelv használatát, hol az a papi előljárók véleménye szerint szükséges és minden ki van elégitve.

Bár tekintélyes és illetékes kath. férfiú a levél irója, mégis azt kell itt mondanunk, hogy midőn ez az ő véleménye, Rómának is mindenesetre meg voltak a maga okai, magatartását illetőleg.

Egy másik lényeges pont ugyanazon levéliró szerint több nehézséget okozott. S ez a megüresedett püspöki székeknek megfelelő egyéniségek általi betöltése. Az emlitett tárgyalások folytában több jelölt-lajstrom cseréltetett ki Róma és Szent-Pétervár között, de megegyezés nem létesült; az ok igen egyszerü. A kath. clérusban, mint mondottuk, egész sereg férfiú van, kik az emlitettük tisztátalan szolgálatok által szerezték meg magoknak a kormány jóakaratát. Ellenkezőleg minden kath. egyházira, ki buzgó és egyházias érzületü férfinak mutatta magát, bizalmatlansággal tekintett a kormány, és ellenségének tekinté. A kormány immár, részint hálából, részint hogy megbizható emberekkel birjon, az emli-

tetteket szerette volna a püspöki székeken látni, a mint például Zylinski minden, Szent-Pétervárról kiindult jelölt-lajstromon ott figurált. Természetesen Rómában ellenkező uton haladtak. Itt csak egy kibékülési mód volt, s ebben a pápai szék nem engedhetett: az orosz kormánynak az illető férfiakat el kellett ejtenie. Mindaddig, mig az orosz kormány, ily egyéniségeket akart oly kiváló helyekre állíttatni, csak azt mutatta, hogy jövőben is eddig követett alapelvei szerint akar cselekedni s pillanatnyilag csak kellemetlen helyzetekből keres szabadulást. De evvel a katholikusok nem nyertek volna semmit s nagyon mindegy lett volna, valjon a létező állapot tart-e tovább vagy egy uj, a kormány szájaize szerinti teremtetik, ha ugyan az utóbbi nem lett volna roszszabb és veszedelmesebb.

Tolstoi gróf nagyon csalódott, ha azt hitte, hogy késedelmezés által a kath. egyházat megpuhithatja. Tudnia kellene, hogy Róma bizonyos pontokban, hova az emlitett utóbbi is tartozik, nem engedhet és ha ez által egész ország vész is el reá nézve. Azt elérhette volna Tolstoi, hogy az orosz katholikusok még nagyobb vallási nyomoruságba sülyednek; de azt sohasem fogja elérni, hogy Róma méltatlan egyéniségek elismerése által maga nyujtsa ahhoz kezét. A birodalom jól felfogott érdekében a miniszter nem cselekedett, midőn késedelmeskedett. Aláásta a vallási érzületet, mely vallás egyedül mentheti meg a nihilismus által aláaknázott birodalmat. Mégis csak megszivlelendő tanulság rejlik azon tényben, hogy az elitélt nihilisták közt orosz pópák fiai igen, de katholikus, tudomásunk szerint egyetlen egy sem volt. Azon államférfi, ki Isten tudja min alapuló gyülöletében ily ujjmutatást észre nem vesz, nagyon rövidlátó. Nincs tényező és hatalom a földön, mely Oroszországnak manap lényegesb szolgálatot tehetne, mint a kath. egyház. Csakhogy későn ne hangozzék

el itt is a mondás: „Schafft Religion ins Land! Teremtsetek vallást az országban!“

Az emlitettük kiegyezés Oroszország és a Vatikán közt végre következő alapon létesült: Az orosz követségnek a szentszéknél való visszaállitása. A lengyel püspökök amnestiája. Felinszky varsói érseknek méltóságába való visszahelyezése. Az uj püspökök a Vatikán és az orosz kormány közti megelőző megyezés után neveztetnek ki. A püspökök praesentálják a kormánynak a fontosabb plebániákra a jelölteket, a kevésbé fontosakra ők nevezik ki a lelkészeket, de az állam bizonyos felügyeleti joggal bir a seminariumok fölött. A hol a nép oroszul beszél, a lelkészek is oroszul beszéljenek, a többi vidékeken nyelv tekintetében teljes szabadsággal birnak. Az orthodox egyházba térteket illetőleg, a kormány mindenkinek szabadon hagyja, a kath. egyházba visszatérni. Az eparchiák szervezete szabályoztatik. A curia elismeri a kormány jogát, az orosz nyelv, irodalom és történelem előadását ellenőrizni s az illető tanároknak alkalmaztatásukban a kormány helybenhagyását kell birniok. A canoni szakok előadását illetőleg a püspöki jogok változatlanul fönmaradnak. A kormány a 60-as években kiadott ugynevezett „kivételes rendszabályok“-at visszavonja, érvényen kivül helyzi az 1864. Decz. ukáz 18 §-át, mely a püspöki hatalmat a lelkészek hivatalbóli elbocsájtása körül megszoritotta. Az 1866-diki „utólagos rendeletek“ revideáltatnak.

E kibékülés, mely nem forma szerinti concordatum, hanem inkább modus vivendi, XIII. Leo pápa a vallás-politikai téren kifejtett bölcseségének egyik fényes jele s tagadhatatlan vivmánya, mely modus vivendi bővebb és üdv teljes kifejléséhez a Gondviselés nem fogja szent áldását megtagadni.

Szentimrey.

AZ OLTÁRISZENTSÉG ÉS A BÖLCSÉSZET.

III.

Cartesius a helyes bölcsészetet akarva akaratlanul kizökkentette kerékvágásából. Miután a merész tett a bámulók álmélkodásában gazdagon jutalmaztatott s a mámor is eltünt: az irányvesztett gondolat megkezdte esélyeit. Hasonlitott Don Quijote vitézhez, csakhogy hőstettei nemcsak nevetésre, de könnyekre is inditanak. Minden ami tulzás többnyire komikus dolog, a nagy tévely is nevetségessé válik, holmi gnosztikus tanok pedig már épen vigjátékok. Az új philosophiát a köztisztelet egy ideig lábán tartá. De Baruch Spinoza és Locke és Berkeley és Hume, a vizes Holland s a ködös Brittania is lenditeni akartak az európai gondolat ügyén, levonták a kezdeményezésekből a consequentiákat és folytatták az emancipátiót. Spinoza szinte az állagról állitá fel tévtanát, szemei előtt a mindenség összefolyt, egy örök állaggá változott, és az anyagot, mely Cartesiusnál kiterjedés volt, mely végtelen is lehetett, Spinoza már az Isten trónjára ültette, mint a teremtetlen, örök, független állagot. Spinoza rendszerénél nem kell sok szót vesztegetni az oltáriszentségre vonatkozólag. Mit tud a zsidó philosophus az anyagi állagról? ellenkezik-e, hogy a kenyér szine más testet rejtsen, Spinoza oly keveset tud az anyagról, hogy lényegét teljesen födött rejtélynek állitja, mely velünk űzi játékát, s mely midőn végesnek látszik, végtelen magában. A külső tünemények, tehát a szin, szag, iz, terjedelem oly kevéssé mérvadók, oly kevéssé azonositatnak az állaggal, hogy tanuságuk még az iránt sem fogadható el, valjon egy s ugyanazon dolog lappang a tünemények tarka leple alatt.

Különben a zsidó saracen Spinoza a keresztény hit titkaitól végtelenül távol állt; istene a substantia téves definitiója, s azért nem bánta, hogy még a zsidóság is excommunicálja. Az angol bölcsészet nem volt pantheista: Locke, Berkeley, Hume egyaránt beeveztek a csendes Skepsis megadásteljes öblébe, s miután a tagadás elszedte alóluk az objectivismus utolsó deszkáját proclamálták azoknak is, kik a szárazról nézték az esztelen bolyongást, a philosophia esztelen hajótörését, melyből már Hume épenséggel semmit sem birt megmenteni. Mit is lehetett volna ott menteni, hol az sem volt bizonyos, hogy semmi sem létezhetik megfelelő ok nélkül.

Ime mivé fejlődött a philosophia ünnepelt föllépése. Gyászos pantheismus és esztelen idealismus koronázta a törekvéseket. Az emberek Descartes föllépésében valami teremtő uj korszakot nyitni reméltek; az új korszak el nem maradt de jobbára a tévedések és meghiusulások korszaka lett. Az emberi szellem nagy diadalmasan megindult; mire? hová? a lemondás és tehetetlenség iskolájába. Emellett pedig ingott a hit is, miután oly hatalmas csapást mért rá az egyházi és társadalmi revolutio. Ily véges eredmény mellett nem lehetett megállapodni; két esztelenség nem lehet az igazságra törő gondolat tetőzése. Valami más kellett ismét, már csak azért is, mert mindkét tévely oly mélyen sértette a természetfölötti hitet, a kinyilatkoztatást. Hozzuk tehát vissza a bölcsészetet a kinyilatkoztatáshoz.

A romok közt, melyek a philosophia mezejét ellepték, egy hivő lelkes kéz épiteni kezdett. Leibnitz hivő keresztény volt és imádója az oltáriszentségnek. Épen a hit mely nagy tehetségeivel távol minden világfájdalmas kapkodástól, szép összhangban állt, képesité őt a philosophiának uj irányt adni. — Ezen uj irány messze kiható volt, s önkénytelenül az egész természettan s vegytan ez irányban haladt.

S ami több: ez új irány nem materialistikus, ellenkezőleg; mondhatni akármilyennek, csak nem materialistának. Amennyiben pedig nem az, annyiban föltétlenül szolgál az Úr Jézus fölmagasztaltatására, mert hajlékonynyá teszi a lelket a tudomány ösztönzése folytán hinni a kenyér szine alatt rejlő Krisztus Jézusban. Hogy történt e változás? Cartesius tanában az anyag és szellem, az anyag és a kiterjedés tagadása egymást kölcsönösen kizárják, annyi mint a plus és minus sark; a gondolat és az anyagi lét szerinte két oly hatalom, melyek ugyan egymás mellett állnak, de nem tudni, miért és minek melyeknek semmiféle összekötő pontjuk nincs. Cartesius nem is találta föl a szamárhidat s békéltette azokat, a mint tudta. Spinoza akart már közvetiteni, akart egyesiteni, könnyűnek látszott neki az egész vállalat: ti akartok érintkezést, közvetitést anyag és szellem közt, ime, bizzátok reám, nemcsak közvetitek, de egyesitek is. Anyag és szellem az egy végtelen állagnak csak különböző manifestatiói, mint attributumok egymással szemben állnak, de az állagban összejönnek, egyesülnek. A ki akart, megelégedhetett a közvetitéssel; mások nem nyugodtak meg a saracén zsidó orientalis eszméinél, ők másfelé gravitáltak, s az egyesités és közvetités buzgalma folytán az új philosophia talaján fölvirágzott az empirismus, sensualismus, materialismus stb. melyet Locke, Hume, Condillac, és a franczia grex illuminatus verejtéke öntözött. Mindezen egyesitő törekvések csak reménytelen hajótörések. A modern tudományok termékenyitő gondolatát Leibnitz a szellem és anyag másféle egyesitésében és összeköttetésében találta.

Már az ókori különféle bölcsészeti véleménynyel és különösen Leucippus és Epikur tanával éles ellentétet képezett Pythagoras, ki állitá, hogy a testek lényege a szám vagyis a mennyiség. A pythagorasi eszme kifejlésének veszik Leibnitz véleményét, hogy

az anyagi állag lényege az erő: „A me explicatum est, ipsam rerum substantiam in agendi patiendique vi consistere.“ (ap. Dutens. II. 2, p. 49.) „Vis primitiva patiendi seu resistendi idipsum constituit, quod materia prima in scholis appellatur, qua scilicet fit, ut corpus a corpore non penetretur.“ (Ibid: III. p.) Miben áll tulajdonkép Leibnitz fölfogása? Leibnitz nem érte be Cartesius tanával; jóllehet előbb hive volt, — visszatérni törekedett Aristoteles tanaihoz; de csak törekedett; igy ir Thomasiushoz 1669: „Dicere non vereor, plura me probare in libris Aristotelis περὶ φυσικῆς, quam in meditationibus Cartesii.... Imo ausim dicere totos illos octo libros salva philosophia reformata ferri posse. Quae Aristoteles enim de materia, forma, privatione, natura, loco, infinito, tempore, motu ratiocinatur, pleraque certa et demonstrata sunt.“ Cartesius kiterjedését tehát nem tekintette a test lényegének; de a materia prima és forma sem volt kedvére, amint azt Aristoteles tanitá? mint okoskodott tehát? mi a test végeleme? a parány. És kiterjedt-e ez vagy nem? Igen. Akkor ott meg nem állhatok, mert a kiterjedtnek részei vannak, melyek alkotják, s én épen az alkotó részeket keresem. De mig kiterjedést tartok kezemben körben forgok kutatásaimmal, mert részeket tartok, s osztás által a kiterjedés nem töröltetik el, nem szünik meg. Emeld ki azért fogalmaidat az anyagi kiterjedés lapályából s mondd az utolsó részeket, a végelemeket oszthatlanoknak, részek nélkülieknek vagyis egyszerü lényeknek. Valamint a vegytan a tömecseket a parányokból alakitja s jól sikerül magyarázata, ép úgy a philosophia, mely a kiterjedt parányoknál fönakadt, addig akadozik, mig kiterjedés nélküli részekre nem bukkan, s azért ezen parányokat oszthatlan, egyszerü lényekből „erőkből“ construálja.

Az állag tehát végelemeiben nem egyéb, mint oszthatlan vagyis részekkel nem biró egyszerü erők.

Tudjuk, hogy a laicus ezen álmélkodhatik, de a modern tudós világ nem döbben meg e tanon. Erő az állag! mi különös van azon? ismer-e valaki a halandók közül más valamit, mint erőt, minden a mi nyilvánult, a mi érzékeinkhez és tudomásunkhoz fér, erő, miért nem mondhatná tehát a bölcsész, hogy mindennek végső eleme is utóvégre csak erő? De a fölfogás mégis jogosulatlannak látszik, mert az állag bir erővel, de nem maga az erő? az erő az állagban van, de nem egy s ugyanaz vele. Azt lehet mondani s védeni is, de a dynamismus azt feleli, hogy az az állag, mely az erőket tartja utóvégre erőkből áll, mondhatni róla valami állitmányt, s az állitmány nem fog mást állitani, minthogy az állag maga is erő. S ha az állagtól mindent elgondolsz, ha tőle mindent elválasztasz, mi marad kezeid közt, ha minden erőtől megfosztod az állag fogalmát, marad-e értelmed számára valami, miről mondhatod . . . ez az állag. Végy egy czukordarabot: foszd meg szinétől, s nem látod, vedd el izéd, s nem izleled, semmisitsd meg alakját, kiterjedését, ellentállását, szóval vedd el minden erejét, mi marad hátra? Aristoteles szerint maradna az állag, mások szerint a semmi, mert ha az állag is utóvégre nem valami erő, nem tudni mi legyen. Ismétlik tehát, az állag nem egy egyéb mint erő!

Az egyszerű, részekkel nem biró, de hatékony, s hatékonyságában az anyag tulajdonságait reproducaló erő, az anyag végeleme. Igy hangzik a tétel, mely a különféle rendszerek szerint többé kevésbé változik? de a mely az egész fölfogásnak alapeszméje és termékeny csirája.

Lehetett-e Cartesiussal nagyobb ellentétbe helyezkedni, ott az anyag kiterjedés, itt az anyag egyszerü erők csoportozata; a kiterjedés, nem hogy nem tartozik a lényeghez, hanem ellenkezőleg a lényeget a kiterjedés ellentéte, az egyszerü elemek

képezik. Ez egyszerü elemek kivül nyilvánulnak hatékonyságukban s hatásaik az accidensek; a kiterjedés, az ellentállás, a szin, az alak, stb. Ime itt a substantia és accidens harmadik fölfogása, mely Sz. Tamás alaptételeit érintetlenül hagyja s azokkal sokban összeesik. Sz. Tamás ugyanis az állagot megkülönbözteti az accidenstől, s azt ennek leple alá rejti. A substantia és accidens közti különbség Leibnitznál is érvényben marad: a substantia lesz az egyszerü erő s az accidens ennek külre való hatása. Érvényben marad továbbá Sz. Tamás tétele, hogy csak az értelem s nem az érzék a lényeg, az állag észrevevője, hogy az érzék érzi ugyan a belső állag kihatásait; de hogy egyszerü erők e remek nyilvánulásoknak hordozói és eszközlői, arról csak az ész okoskodik, ez oly kevéssé látható, hogy csak a philosophia hajótörése és az emberi gondolkozás romjai jelölhették Leibnitznek az utat, az állag ily fölfogására. S igy az anyag majdnem megszünt anyag lenni, legalább egészen kiragadtatott az érzékek által reá aggatott bilincsekből.

Nagyot fordult ez által az európai bölcsészet, s ami még fontosabb, fordult az oltáriszentség hódolatára. Minél jobban tisztitja a philosophia a tapasztalat után valóságnak látszó fogalmakat, minél távolább áll a tudományos ismeret azon meggyőződéstől, hogy érzékei földeritik előtte a lényeget: annál kisebb ellentállást fog találni a hit a nagy titok elfogadásában. Ha valaki az anyagot lényegesen oly tömegnek tartja, amint azt markolhatja, osztja s alakitja, ha valaki a térben való kiterjedést s ellentállást nemcsak az anyag tulajdonságának, de elkerülhetlen alkotó elemének gondolja, akkor természetesen nagy a nehézség az oltáriszentséget hódolva elhinni. De ime a század legnagyobb elméi, nem hogy megragadnák a tapasztalat látszólag igaz tanuságát: anyag az ami kiterjedt, hanem ellenkezőleg a dyna-

misnushoz fordulnak s még többet mondok, az anyagot, egyszerű anyagtalan részekből alakitják.

De Leibnitz hivő keresztény volt. Talán épen a hit, talán épen a hittől befolyásolt lángész találta czélirányosnak, hogy a bölcsészetnek e medret ássa. Valjon igaz-e az ily föltevés? Csak a statisztika s a bölcsészet további fejlődése adhat fölvilágositást. A fölvilágositás megdöbbentő. Mert azon oldalról is ez irányban indultak meg a testek lényegének magyarázására, hol hitről nincs szó, hol csak az egyszerűbb, világosabb magyarázat, s az ellenmondások elkerülése az egyedüli indok. Kant nem követi Leibnitzot, csak egy gondolatot ragadott meg tőle, melytől a rendszer nevét vette; azon gondolatot, hogy a testek lényege az erőkbe helyezendő. De épen ez azon gondolat, mely oly hathatósan müködik közre, hogy az anyag nehézkességéből sokat veszitsen, épen ez azon gondolat, mely Cartesius anyagiságával diadalmas ellentétet képez. Kant fölvette a gondolatot. Figyeljük meg az új philosophia e Koryphaeusát azon okoskodásban, mely minket érdekel. Kant elfogadta a tapasztalat tanuságát, hogy mindaz test, mi nemcsak a térben van, de a tért elfoglalja v. i. ellentáll. Ez volt a testek általános tulajdonsága, amit mindenki szivesen megenged; most ez általános tulajdonság általános okát kellett fölismernie, hogy a test lényegét tisztába hozza. S ime ez általános okot nem Cartesius föltevésében kereste, hogy a test maga a kiterjedés, nem állitá, hogy a test azért kiterjedt és ellentáll, mert épen a kiterjedés képezi a testet, korántsem. Tudjátok-e, mi teszi a testet kiterjedtté és ellentállóvá? két erő: a taszitó és vonzó erő. Ezt a két erőt vette föl Kant, s e két erő adta neki a test, az anyag lényegének általános magyarázatát; hogyan s mikép, nem tartozik hozzánk.

Tudjuk, hogy Kant nem a mi emberünk, categoriái és formái bölcsészetét a földről elemelték,

lábai alatt nincs alap; tudjuk azt is, hogy a test magyarázatában sem tud semmit a testről, amint az magában a tárgyilagos rendben áll; hanem csak, amint mi azt fölfogni szoktuk. De hisz álmodozását tartsa meg magának, ahhoz nincs közünk, nekünk elég constalálni, hogy a kiterjedt test megfejtését az erők által adhatta, akár hiszi, akár nem hiszi, hogy a realis test más, mint melyet mi ismerünk.

Mily megdöbbentő gondolat ez a XIX. század vastag sürü materialismusában! Mennyire máskép hangzik ez Cartesius tanától, s ki hitte volna, hogy a tudomány magától lép az ösvényre, mely az anyagot, egyszerü erőkkel, és lényekkel szóval az egyszerüséggel összeköttetésbe hozza. Pedig századunk aristokratikus bölcsészete nagyra van a königsbergi szobatudós találmányaival; s jóllehet előkelő idegent játszik és napról-napra mindinkább visszavonul a könyves világ szélcsendes magaslataiba, mégis az uj kor philosophus gondolatát per excellentiam képviseli. Képviseli tehát azon tant is, hogy a test, az anyagi állag a taszitó s vonzó erő által tölti be a tért, vagyis hogy erők által ellentáll; de ha erőről van szó, halljuk a következtetést! az erő csak akkor nyilvánul, az erőt csak akkor érzed, a mikor hat: föltéve tehát, hogy az erő az állagban nyugszik hogy nem müködik, mi lesz akkor az anyaggal? létezni fog, mert létét el nem vetted, de ellentálló ereje nem hat, tehát a test nem áll ellent, s ha nem áll ellent külső benyomásnak, nem fognak ellentállni a test récsesek sem egymásnak, s te az egész világban parányt parányba nyomhatsz, s miután minden létező parány egymást compenetrálta s a kiterjedés végtelen piczinyre olvadt, akkor a fölületesen gondolkozó ember épügy fog szemébe nevetni tudományodnak s mathematikus szabatos fejtegetéseidnek és logikus lehozásaidnak, mint nevet most szemébe a hitnek.

Tehát kiterjedés nélküli, ellent nem álló anyag nemcsak az ájtatos schola hódolatteljes gondolata; van annak másfelé is nyoma, arrafelé is, hol az áhitat és fensőbb tekinteteknek való hódolat nem otthonos. Tudom, hogy az oltáriszentség nemcsak ellent nem álló testről szól, tudom, hogy többet mond, de nem is akarok én itt mindent tisztába hozni, csak annak az európai hírneves bolygó gondolatnak, mely bölcseségében hitről és titokról s plane oltáriszentségről mint fölfoghatlan agyrémről veszteget szavakat, akarom eszébe juttatni, hogy önmagát s nagyra tartott tételeit állitja pellengére, ha az anyagot annyira elanyagositja, s az emberi szemnek és kéznek engedi a lényegről a legfőbb itéletet? Mi lesz a philosophiából, ha az utczára viszik s szavaztatják a járó-kelőket thesisei fölött? De ha a philosophiát sokban leszavazzák, az nem baj; van egy következményteljesebb kérdésünk, mely jelentékeny gradatiót rejt magában: mi lesz az emberi észből, ha az érzék lesz a mérvadó s a legfőbb itélő biró? Nincs szándékunk ily jóindulatu paraenesis által a dynamismus föltevését és magyarázatát az anyagról pártfogolni, mert egyáltalában egy rendszert sem bizonyitunk, egyet sem czáfolunk, csak az emberi kutatás irányára mutatunk mindenben, mely a hit titkának kedvez s önkénytelenül hódol; mely fényesen bizonyitja, hogy a tudományok jelen állása messze van attól, hogy az oltáriszentség titkát elitélhetné; — ellenkezőleg.

Pedig korunkban az anyagnak erők által való magyarázása tért foglal nemcsak a philosophiában, hanem a természettudományokban is, s a mathematika szabatossága és a physika óriási haladása, nem látnak benne hátramozditó phantasmát, hanem termékeny alapot. Cruveilher párizsi orvos ekkép irja le a dynamismus hatáskörét és a tudományos haladásra való befolyását: „Ez azon rendszer, mely a nagy modern természettudósoktól oly nagy sikerrel alkalmaztatott

a biologia terén. A tudományok ezen ágainak haladása Leibnitzzel kezdődött; az erő befolyása alatt teremtetett a vegytan Stahl, Priesty és a hires Lavoisier és tanitványai által; az összehasonlitó boncztan Duverney, Cheselden, Monro, Reaumur, Camper által; az osztályzás Linné, Buffon és Jussieu által; végre a bölcsészeti anatomia és az általános álattan számtalan tudós férfiu által, kik közt leghiresebbek Göthe, Cuvier és Geoffroy St. Hilaire." Dalgairns. Die Heilige Communion. 79. l. És ez az egyszerü, kiterjedés nélküli erőkből construált anyag, ezen nem utczasarkokon termett, hanem komoly gondolkozásu férfiak által életbe hivott fogalom, melyben a modern tudomány dajkájára ismer, mely oly távol van, hogy az oltáriszentséggel ellenkezzék, hogy ellenkezőleg a hivő Leibnitznek alkalmas védfalul kinálkozott, ez legyen-e vészthozó a hitre, mely accidensek alatt kiterjedés nélküli testet imád? Nonne mentita est iniquitas sibi?

A tudományok szellemében, azok irányában van tehát egy hatalmas áramlat, mely a materialismussal ellenkezik és a sziveket a hittől el nem idegeniti. De ha ismét fordul a tudomány iránya, és a bölcsészet és a természettudományok az anyag lényegét oly tanokba foglalják, melyek a szentséget lehetetlenné teszik, mi lesz akkor? A föltevés nem lehetetlen. Megtörtént Cartesius föllépésekor a középkori philosophiával szemben s megtörténhetik most is. Akkor pedig föladatunk lesz kutatni, de minden kutatás mellett hinni! Avagy a lefolyt két század tapasztalata, változékony törekvései, más-más irányt kereső s végre majdnem megtérő félben levő tudománya nem fognak-e mindenkorra hatalmas fegyvereket nyujtani egy esetleg támadó ellenséges mozdulat ellen? Arra mindig készen kell lennünk. A modern tudományokat a dynamismus ugyan nagyra nevelte, de abból nem következik, hogy igaz; lehet alaptalan vagy nem okadatolhato föltevéseken is nagy eredményekhez

jutni. Mely bölcsész adja megfejtését a végtelen kicsinynek, s a mathematikus mégis csodálatos dolgokat számit ki segitségével. Nem kötjük tehát a dynamismushoz a hitet, de fölhasználjuk a tudomány kereszténysitésére; s mig szivesen vesszük a szolgálatot, melyet a hitnek tesz, addig a hivő Sz. Tamás követőinek itéletét sem rosszalhatjuk, melyet P. Pesch philosophiájában ekkép fogalmaz; Corollarium 1-um: Ergo systema Leibnitzii rejiciendum est. Praeterea quae minus recte cogitata notavimus, gratis omnino Leibnitzius vacuum negat; monades inter se similes esse non posse nulla ratione probat. . . . Fingit praeterea entia simplicia esse animas. etc.

IV.

Ha végre a legujabb kor tudományos hitvallásáról kérünk számot, érdekes lesz egyrészt Leibnitz alapgondolatát az anyag kiterjedtelenségéről, másrészt a materialismust további utjain és bujdosásain követni.

Általános tapasztalat, hogy a természettudományok nagyobb mérvü ápolása mindig bizonyos elhidegüléssel járt a peripatetikus tanok iránt, ha mindjárt nem is volt szó az anyag lényegéről, s az utolsó alkotó elemekről. Ez elhidegülésnek oka a peripatetikus iskola merevségében keresendő, mely a hóditó természettudományoknak engedni semmiben sem akart. Elvonult metaphysikus elvei elvont regiójába, ignorálta a factumot, s eleget gondolt tenni büszkesége s az új vivmányok iránt tanusitott megvetésének igazolására, ha kérlelhetlen logikájával rést ütött a fölfedezések s az ezeken épülő új tanok következetességén. A legtöbb esetben igaza volt; a peripatetikus logika kimutatta, hogy hasonnemü ujkori testvérével csak a névben egyezik meg, s hogy a kort, mely őt nevelte, nem hitták a fölületesség ko-

rának. De eleget tett-e ezáltal a peripatetikus bölcsészet? Elzárkózott s igy nem is hóditott, idegen maradt egy új világban, s az óriási anyag, melyet a természettudományok lankadatlan szorgalomnal napfényre hoztak, segnis, bruta, inanimis massa maradt, miután hiányzott a szellemerő, mely áthassa, s kiragadván azt a fölületes gondolkozás kezéből a józan bölcsészeti elvek szerint rendezze és szervezze. Ezen nagy uri viseletből eredt azután a közvélemény, mely a régi bölcsészetet tehetetlenségről vádolta, vagy épen temetését várta; hogy is élhetne meg ily kiaszott és elsorvadt rendszer a szellemi tavasz éles fuvalmában. S nemcsak a korszellem által megmételyezett iskolák voltak ily barátságtalan hangulatban, hanem az egyház hithű és conservativ iskoláiban is nagy vonzalom mutatkozott a mult tizedekben az új rendszerek iránt; jól esett ugyanis a törekvő szellemnek a kor szin vonalára állva újra győzedelmesen fölemelni az oltárt a tudományok lépcsőire; s azért készek voltak nemcsak egyes mellékes tételek föláldozására, hanem odadobták magát a rendszert legélesebben jellemző tant a materia prima és a formáról, csakhogy a keresztény tudomány áthassa a rohamos kutatás vivmányait s biztositsa uralmát a lázongó anyag fölött.

Legérdekesebb e tekintetben a Collegium Romanum szellemi iránya, mely befolyásánál és széles körü kihatásánál fogva iránytadó a katholikus bölcsészetre nézve. A római collegiumban az aristotelikus tanokat a testek lényegéről nem közvetlenül Leibnitz erőtana mozditotta el, hanem inkább a természettudományok s különösen az Astronomia.[1]) A collegium observatoriumán P. Scheiner, Fabriciussal és Galileivel majdnem ugyanazon időben födözte föl a napfoltokat; ezen fölfödözés lehetővé tette az Astronomiát a természettannal összeköttetésbe hozni, egy-

[1]) Literarische Rundschau. 1883. Nro. Angelo Secchi.

szersmind élénk hajlamokat ébresztett Galilei természetphilosophiája iránt. Jezsuiták és Galilei, kit az ujkor a lelkiismeret szabadságának vértanujává canonizált tehát egy huron pendültek? Igen egy huron a fölfödözéseket és a sikerdús kutatást tekintve, de nem egy huron a szemes és okos elővigyázatra, a tapintatos kiméletre nézve. Galilei vértanui koszorúját tehát, ha ugyan ilyes valamiről szó lehet, csak jellemének hiányossága fonta, nem a tudományt gyülölő congregatio nyomta azt fejébe, különben a Jezsuiták Observatoriumát is anathematizálták volna. Halljuk P. Secchi L'astronomie à Rome sous le Pontificat de Pie IX. czimű müvének idevágó szavait: „Galilei korszakának vége felé a Jezsuiták a római collegiumban tanainak bizonyitásával foglalkoztak, és ezen tanároknak köszönhető, hogy az egyházi hatóságok a hires florenczi csillagász állitásainak igazságairól meggyőződtek. Dicsőségüknek tartották tanait kiadványaikban dicsérő elismeréssel fejtegetni. Szerencsétlenségükre nem volt alkalmuk vele jól megismerkedni és fölfödözéseit megbeszélni. Igy történt, hogy roszakaratú emberek Galileit azon véleményre birták, hogy ezen tanárok az ő ellenségei, és nagy ellenszenv támad benne ellenük."

Ebből mindenki láthatja, hogy a római collegium természettudományi iránya egészen az új eszmék medrében haladt. A physika és astronomia folytathatta diadalmas fölfedezéseit, komolyabb összekoczczanásra a régi bölcsészettel nem került a dolog; de P. Secchi alatt a természettudomány tételei, melyek látszólag leginkább távol állnak a hittől tért foglaltak és a bölcsészet aristotelikus tanait, amennyiben rajtuk állt, kiszoritották. 1858-ban P. Secchi a physikai erők viszonyairól egy hires előadást tartott, mely előadás maga után vonta irányadó müvét: a természeti erők egységéről, L'unità delle forze fisiche. Secchi ebben már a modern tudomány legradi-

kálisabb tanait elfogadja: az anyag végső elemeinek egyszerüségét és absolut oszthatlanságát, — a tüneményeknek csakis anyag és mozgás által való magyarázatát, — a physikai és vegytani erőknek egynemüségét, s kölcsönös átváltozását. Igaz ugyan hogy ex professo sehol sem adja a test benső alkatának meghatározását, de a fölsorolt tételek világosan föltüntetik, hogy nem a peripatetikus iskolának hive[1]). Kezdetben ugyan az ilyen tanok csak az ifju peripatetikus vitézek csetepatéira méltattak, s rajtuk gyakorolták magukat szellemi lovagjátékaikban, hangzott az aula major a hatalmas vágásoktól, s némelyek elgondolták, hogy az ujitó bölcsészet már páráját vesztette. De hol több, hol kevesebb változtatással tanittatott és P. Palmieri, Caretti a testek összetételét hirdették egyszerü oszthatlan elemekből. Mindenek fölött nagy tekintélyt adott tanaiknak P. Secchi buvár föltaláló elméje. A föllépése által teremtett helyzetet igen találóan ecseteli Tricht S. J. egyik analysisében: „A nélkül, hogy a dynamismust tanitotta volna (P. Secchi), mellőzte az aristotelikus tanokat; azt hihetné az ember, hogy az egész könyv (L'unità delle forze fisiche) ezek ellen van irányozva, mert a különféle részek rövid visszapillantásaiban ezeket elvetendőknek nyilvánitja. Elképzelhetni az ellentállást, melyet fölidézett, az ellentállást, mely annál félelmetesebb volt, minél inkább tért foglalt és meghonosult Aristoteles terminologiája a theologiában is, s igy Secchi a szavak takarója alatt egyszerre a philosophiát és a vallást megrenditeni látszott. De a tudományos hadjárat Secchi előnyére dőlt el.“

Hogy egy oly bölcsészet, mely a testet egyszerü oszthatlan részek összetételéből magyarázta, az oltáriszentséggel nem ellenkezett, az onnan is kitünik, mert Leibnitz fölfogásának egyik módozata.

[1]) Tricht. S. J. Analyse. (Literarische Rundschau. 1883. Nro 2.)

Nemcsak az oltár titkának lehetőségét engedi meg; tételei által még a titok egyik positiv magyarázatát is megkisérlette, melynek előadása azonban e dolgozat keretén kivül esik. Hogy is lehetne máskép, hiszen fölismerjük benne az oly régi és folyton megújuló gondolatot, mely merő kiterjedéssel és végtelenbe osztható állaggal nem boldogul, mely az anyagba egyszerü elemet önt, vagy azt épen csakis egyszerü elemekből állítja össze. S ezen törekvés képezi az átható és romboló éket, melyet a hivő alapon nagyra növelt metaphysika a tehetetlen materialismus élettelen, alaktalan tömecshalmazaiba hajt. Bár eljönne az idő, melyben a repedés foltozhatlanná válnék.

A római collegium bölcsészete pedig nem állt egyedül, különben valami veszélyes ujitási pruritust fogtak volna rá. Kezet fogott vele a Theologia. P. Franzellin a kenyér és bor szinét többi közt szinte Leibnitz szerint magyarázza; jóllehet nem tőle vette át nézetét.[1]) Ezt a bibornok önállóságának óvására a jegyzetben előadja: „Vidi postea totum hunc modum explicandi quoad rem ipsam esse eundem, quo Leibnitzius voluit „succurrere morbo quorumdam potissimum inter Reformatos“ in systemate theologico.“ Látni ebből, hogy P. Franzellin azon iskolák

*) Resistentia quae promanat ex singulis particulis corporeae substantiae aliter atque aliter modificata pro diversitate substantiae est vis quaedam non substantialis, sed tamen realis ad modum impulsus seu impetus. Duo autem hic distinguo: videlicet substantiam ut est apta ac nota ad hunc impulsum producendum, quae est causa activa hujus impulsus, tum vero actualem impulsum ipsum promanantem et productum ab illa... Iste impulsus imprimis non est nihil, sed aliquid reale, quod tamen ex sese postulat inesse ipsi substantiae ... nec potest naturaliter in se et per se esse extra substantiam ... Attamen quia est res aliquid habens entitatis distinctae a substantia potest a Deo conservari etiam desinente substantia ... Quod si fiat, eadem resistentia ... per Dei conservationem perseverabit eodem modo quoad effectus sensibiles et experientiae suppositos, ac si adhuc subesset substantia corporea.

befolyása alatt gondolkozik, melyek Leibnitz alapgondolatát képviselik.

Ez volt a Collegium Romanum tudományos álláspontja: s azért Tricht S. J. a fönidézett Analysisben ekkép folytatja: „Zur Stunde, da wir schreiben (Oktober 1878.), sind die im Collegium Romanum und in mehreren anderen Schulen der ewigen Stadt gelehrte Theorien in Uebereinstimmung mit den wissenschaftlichen Daten und den Ideen Boskowich's. Die Leser der Revue (Des Questions scientifiques) haben die feierlichen Acte nicht vergessen, durch welche der heilige Stuhl neulich erklärt hat, dass er den Untersuchungen der Katholiken in diesem Gebiet die volle Freiheit lassen wolle."

Nekünk csak azt kell hozzátennünk: Zur Stunde, da wir schreiben (Oktober 1883.) minden megváltozott; a római és utánuk a többi kath. iskolák a legfőbb pásztor vezényszavára ismét sz. Tamáshoz és a peripatetikus rendszerhez tértek s ki tudja mi hatást gyakorol a fölébredt középkori bölcsészet az ujkor tudományára? Bizvást nézhetünk a jövő elé. A monismus és materialismus ugyan Hartmann öntudatlan bölcsészetének hetedik kiadásával kezében járja be a világot, de Du Bois-Reymond és Tyndall az ernyedetlen kutatás felhős homlokára ünnepélyesen e szavakat irták: ignoramus et ignorabimus. Ki tudja mily befolyást szerez magának a középkori bölcsészet, ha a természettudományok fölfedezéseit hatalmába keríti és a nagy anyagot földolgozza? Avagy eltagadja-e valaki tőle e képességet s nem hisz a fordulat lehetőségében? Ily állitást nem akarnánk koczkáztatni. De ha ennyire haladna a térités, akkor ismét új s meglepőbb módon az oltáriszentség fölmagasztaltatására szolgálnának a kor és tudomány.

Dr. Pethő.

A TRANSFORMISMUS LEGUJABB JELENSÉGEI.

(Vége)

A transformismus szereti magát monismusnak is nevezni, amit állagegységnek fordithatnánk. Ezen felfogás szerint az egész lét, merőben egy állag (substantia) vagyis parányokból álló anyag; a mozgás pedig mind mechanice történik, az önelhatárzás, a jó és rosz cselekedet, mind csak gépies mozgásból származik. Ezek ellenében azt mondjuk: ellentétes tünemények különböző okokat feltételeznek; mivel pedig az értelmi világ tünemények egészen mások, mint a szervetlen világé, nyilván különböző okok müködnek közre a létben, és nem lehet azokat egységre fűzni, egy állagból származtatni, amint a monismus kivánja. A mozgás, mely a természetben nyilvánul birja teljes jogosultságát, a legnagyobb elmék bámulták, s nagyszerüségéből egy mindent felölelő észre következtettek. Csak az a hiba, hogy a mozgás hivei túloznak, általánositják a gépies mozgást s olyanokat is tulajdonitanak neki, mikben teljesen ártatlan. Hogy a szabad akarat a mechanikus törvényekkel ellenkezik, azt ugyan senki sem tagadhatja, tehát nem egyedül a gépies mozgás irányadó. Például, ha Lesseps terve sikerül és Afrika közepén csatornát ásat, s egész dél Európa éghajlata megváltozik, akkor nyilvános lesz, hogy a physikus világ járásába bele vegyül az akarat, s változást idéz elő benne. Mellőzzük a világtörténelmet, melyre szintén másitólag hat az emberi akarat; tehát nem lehet azt gépies mozgalomnak nevezni. És igy nem csak a mozgás, hanem más tényező is van a létben.

A hitet és vallást az emberi fejlődés alsó fokának hagyják meg. Hovelacque 1878 a párizsi embertani gyülekezeten ezeket mondotta: „Az alsóbb fokúság (infériorité) frappans jele a hiszékenység, azaz a hit és vallás, legyen az akármilyen is. A fetisek, istenek, istenség az

alsó fokú fajok sajátos apanage- a (öröksége) a fensőbbség szembetünő jele pedig az, ha eme gyermekes fogalmakat, fájdalom, oly káros eszméket, kisebb nagyobb fokozatossággal elhagyjuk. A hit a fensőbb fajoknál nem egyéb, mint a nevelés, vagy a szellemi röstség eredménye." Ez a végitélete.

Ámbár e rendszer felöleli az egész létrendet, s e tekintetben minden változást körébe tartozónak mond, mint például a hő változását, mikor erő lesz belőle, az agy működését, mely gondolattá lesz (az ő vélekedésük szerint,) mégis leginkább szeret foglalkozni a fajkeletkezéssel, ezt sajátképeni terének tekinti.

A fajt igy definialta Wírchov. „Speciesnek neveztetik általán azon sora az élő lényeknek, melyek egyik nemzedékről a másikra átszármaznak, megtartván tulajdonságaikat, ezeknél tehát a belső és külső sajátságok állandók, a jellemző tulajdonságok örököltetnek." — A transf. tudomány állitja, hogy az állatok faja és nemei egy élő lényből származtak, ez a nagy fajkeletkezés. Ezen felfogás magában foglalja az emberiség származását egy emberpárból. Másik része ezt tagadja, lehetetlennek állitván, hogy minden nemü állat egy állatból származott volna, azért több ősállatot vesznek fel. Az általános felfogás mégis az, hogy egy ősállatból származott volna az egész állati élet, ez az orthodox darwinismus.

A szentirás mondja: „és teremté Isten minden élő és mozgó lényt fajaik szerint, és minden szárnyas állatot neme szerint." (Gen. I. 21.) Sok állatfajt teremtett Isten, melyekből számos alfaj keletkezett. Ezekből igen sok elveszett, már is csak a kőzetekben van meg emlékök, ámde a fajok, nemek míg vannak. Ez ami felfogásunk, Cuvier nyomán, azért ami nevünk Creationisták.

Mert három osztályba tehetjük a természettudósokat. Elsők az atheisták, s igy tanitanak. Öröktől fogva létezik az anyag, ez folyton változik, létre hozván a különféle állatokat, melyek folyton tökélyesbűlnek; mindez azonban terv nélkül, csupán vakeset folytán történik.

Vannak elemek, — midőn az azót, carbon, éleny és vizeny helyes arányban összeakadnak, kezdődik az anyag szervezése; az ősnemződés (melyet a tudósok országgyülése elvetett) folytán élő lények támadnak, szaporodnak s ezek complikáltabb szervezeteket hoznak elő. A munka lassan megy ugyan, de szakadatlanul, millió év munkája a világlét; különféle befolyások által tarkazvák ez eredmények. Irtóznak az Isten eszméjétől.

Második osztály a deistaké. Istent elfogadnak, Krisztus nélkül. Kiindulási pontjuk az, hogy miután a veszteglő anyag nem lehet mozgató erő nélkül, szükség van az első okra (princip initial) s ez Isten, a természeti törvények megalkotója. De miután megalkotta a mindenséget, változatlan törvények uralmára bizta a világot; maga sem változtathat rajtuk, imáink eredménye annyi, mintha valamely ős szikla hoz imádkoznánk, vagy a városi tanács kifüggesztett hirdetéséhez. Létezik Isten, de oly messze van, hogy nem hallhatja meg imáinkat.

Harmadik osztály magában foglalja a keresztény tudósokat, kik versenyt kutatnak a természetben. Istent vallanak nem csak azért, hogy megfejtsék az első okot, hanem azonkivül vallják az isteni gondviselést, melyre az evangelium tanitott. Ezek tanitják, hogy több ősfajt teremtett Isten, s ezen prototypok után számos alfaj keletkezett. E tekintetben egynéhány atheus (Huxley, Schmidt) is velük tart, kik szintén ugy vélik, hogy az állatok nemzedékfáját nem lehet megállapitani, hanem több őslényt kell fölvenni, melyek hogyan keletkeztek, ennek megállapitása nem tartozik hozzánk; mert felül van az emberi ész vizsgálatán.

Hogy öröklés, fejlődés, alkalmazkodás által módosul a földi lények ivadéka, vagy visszafejlődés által elsatnyul, azt senki sem tagadja, mert év ezred óta szemünk előtt történik. Az elsőre nézve ismeretes Jákob fogása; ugyanis tarkaszinű veszszőket helyezett a váluba, hogy mikor a nyájak eljőnek italra, szemeik előtt legyenek a veszszők, s ezekre nézvén, foganjának. És akarata szerint

sikerült a fajzás (Mózes I. könyve 30, 38.) A másodikra nézve is van elég példa; ilyen a Proteus, mely barlangvizekben lakik s összekötő kapcsot képez a kétéltüek és a halak között. Az állat vak, szemei kicsinyek és a bőr alá vannak rejtve; a szemlencse hiányzik benne, de megvan benne a reczehártya, mely a szemüreg belsejét egészen betölti. Ilyen a vakandok is.

Ámde ami részletben, kicsiben történik, nem alkalmazható az egész létre, az állatok egyetemes fejlődésére; azért sohasem fogják bebizonyitani, ami a Darvinisták egyedüli czélja t. i. „megismerni a fejlődés azon törvényét, mely szerint az állatok egyik a másikból, az öröklés és alkalmazkodás utján lassankint keletkeztek. S ha ez igy van, amint Darwin fejlődési törvényét tekintve, másként nem is lehet, (?!) csak olyan osztályozást, s olyan rendszert nevezhetünk egyedül természetesnek és tárgyilagosnak, mely az állatvilág leszármazását családfa alakjában tünteti elő.“ Margó Tivadar. De vajjon mikép fogják a családfát kiállitani, mikor bevallják, hogy az egyes állatcsoportok közt egykor számos átmeneti alaknak kellett lennie, sok kihalt lágytestű állat a kövületekben sem hagyott nyomot. Tehát lehetetlen azt bebizonyitani. Tények kellenek, nem sopánkodások, hogy nem lehet. A hiány, a sötétség, hogyan pótolhatja a lényeket. Állitják a láthatatlant és mégis bizonyitanak vele!

Brehm hasonlag arra törekszik, hogy miután látjuk a teremtmények fokozatos sorát, a szellemi élet fokozatos tökéletességeit: emelkedett lélekkel és önérzetes büszkeséggel tekintsünk végig azon sorozaton, melynek az ember legtökéletesebb tagja s legkiválóbb alakja; de a rokonságot velök mereven ne utasitsuk vissza.

Ez a rokonság nem onnét van, mintha azok fejlődése lenne, de mivel mint e föld lakója, ugyanazon földből vétetett, ugyanazon földnek táplálékát magához venni köteles, melylyel táplálkoznak az állatok; az ember teste csakugy áll phosphor, mész, szénből, mint az állatoké; a

hegyek, rónák, lég, füst rákiálthatnak, hogy elemeikből áll testére nézve. Az ég pedig kiáltja, hogy lelke halhatatlan és szellemi életre van teremtve. Tehát elismerjük, hogy az ember, mint a föld lakója, testi szervezete folytán nem egyéb, mint állat; ezen szervezet folytán él, tehát nélküle e föld lakója nem is lehetne. Ámde oly tehetségei vannak, hogy Quatrefages, merőben a zoologiát véve tekintetbe, az embert a „regnum humanum"ba sorozza. Ezen tehetségek közt feltünő, hogy bárhol élhet meg, beszél, társadalmi élete van stb. Ez ellen dühösen protestálnak a transformisták, azt állitván, hogy minden állatfaj mástól származik, s ez volt az ember sorsa is. A vita függőben tartja a kérdést. Nincs is tudományos törvényszék, mely a dolgot eldöntené, mert a nemzedékfát míg egybe nem állitották, hihetőleg nem is fogják. Addig pedig nem szavazhatunk rájok. Ugyanis mint Contejan mondja: a fajeltünés okai ép oly titkok, mint a fajkeletkezés okai.

Midőn azt kérdjük a transformistáktól, miképen történt, hogy a szárazföldi állatok úszni akarván, be nem fultak, (amig t. i. halak nem lettek) vagy repülni akarván, Ikar sorsát elkerülték, szörnyű zavarba jőnek; mert ezen első kalandok csodához hasonlitanak s ettől ijedeznek az I. rendű tudósok (már t. i. ami osztályozásunk szerint.) Pedig e kérdések igen természetesek, s jogosan követeljük a választ, mielőtt táborukba lépnénk.

Mindeme kérdéseket felülmulja azon vita, mely az első élő lényre és az első emberre vonatkozik. Ugyanis a Creationalisták mind a kettőt Isten közvetlen teremtésétől származtatják; ellenben a transformisták nem tudják honnét lett, sem az egyik sem a másik. Azért itt felette szapora a föltevés.

Haekel Bathybius-a, melyet a tenger fenekéből hozott ki, már eltemettetett, nagyon, formátlan nem származhatott belőle az organikus világ. Mert hát többet épitett adomákra, forrongó képzelmére, semhogy tapasztalatokra. Evégből most zoologia állomások vannak a

tengeri partokon, hol hatalmas tudósok a tengeri világot nagy készlettel tanulmányozzák; miután az állatország fejlődésének általános képét csak az összehasonlitó adatokból lehet megállapithatni. (Érdekesen leirta a megfigyelő állomásokat Őrley László, a „Természettudományi Közlöny" febr. számában.)

Dr. Dohrn Antal stettini születésű tanár és tudós, feláldozva 300 ezert frtját, 1874. évben Nápolyban a villa reale közepén felállitotta az első zoologiai állomást, mely bő alkalmat nyujt a földközi tenger állat- és növényvilágának, valamint természeti viszonyainak kikutatására. Ezen intézetet egyetemesen felkarolták a tudósok és a kormányok; Angliában 25 ezer frankot gyüjtöttek számára, a német kormány 30 ezer márkával segélyzi; a berlini akademia egy kis gőzössel és a buvárkodás számos eszközével ajándékozta meg. Eddig hét állam 20 dolgozó asztalra kötött szerződést az igazgatósággal s évi 2000 frank fizetésére kötelezte magát. Németország 9, Olaszország 4, Anglia 2, Oroszország 2, Magyarország, Belgium, Németalföld egy-egy asztal kibérlésével mozditják elő a tudományt. Az intézet áll egy igazgatóból, 3 állandó és 4 ideiglenes assistensből, kiknek feladata az intézeti ügyek vezetésén kivül, főleg az öböl faunájának és flórájának ismertetése. Megfigyelik napontai halászat közben az állatok lakóhelyeit, az ivás idejét, megjelenésüket és egyéb viszonyaikat, melyeknek pontos ismérete fölötte fontos, mert eddig bizony sokszor megesett, hogy a buvárok kedvezőtlen időben indultak el, vagy pénzáldozattal fáradoztak, s végre még sem a kellő helyet és időt keresték fel. Ezen tudósok eddig már oly sokat fedeztek fel, hogy egy ember azt mind megemészteni nem képes. Immár 15 ilyen állomás van; a nápolyi után legjelesb a villafrancai, melyet nem rég a kormány államivá változtatott. Francziaországnak azonkivül még négy ilyen intézete van. Amerikának is van kettő, az egyik Agassiz tanár védnöksége alatt áll, ki a darwinismus legélesebb ostromlója. Az angol buvárok ama

tetemes összegből, mely Darwin nevének megörökitése czéljából gyüjtés által létrejött, egy nagyszerü tengerparti állomást szándékoznak alapitani.

Valóban a tenger titkainak felfedezése, ha egynehány száz ilyen állomás fog állani a tudósok rendelkezésére, nem épen lehetetlen. Mi örvendezünk e tüneménynék, mert a czéltani érv ez által gyarapodni fog. Eddig csak a lég urai s a föld állataiban kerestük a czélszerű elrendezés, a bölcs alkotás nyomait, most a tengeri állatok, lakóhelyeikhez alkalmazott élete is kinyilvánittatik, s a bölcseséget ott is felismerhetjük. És akkor még döntőbb lesz az érv, melyet eddig is használtunk: ha nagy elme kell a természet titkainak megfigyelésére, annál nagyobb az elme, mely tervezte és megalkotta. Mert nagyobb dolog valamit megalkotni, mint azt megismerni. Legott példát is hozunk fel, melyet szerző az együttélés (commensalismus) példája gyanánt közöl, mi azonban azért, hogy kitünjék miszerint az állatok bölcsen berendezett életét más alkotta, az állatok helyett más gondolkozott, mikor őket ilyen együttélésre szánta.

„Ismeretes volt már régebben, hogy az u. n. remeterákok, (Pagurus), melyek üres csigahéjakban laknak, házukat még szép tengeri virágokkal, aktiniákkal is diszitik. Tudták jól, hogy a rák és az aktinia egymással jól megférnek, de e nagy barátság okát, mely ugyan nagyon egyszerű, biztosan megmagyarázni még sem tudták. Ez állatok számára az állomáson egy külön vízmedenczét rendeztek be, melyben öröm azok sürgését, forgását látni. Főleg dr. Eissig, az intézet első asszisztense vette őket szemügyre. Több remeterákot megfosztottak házától és egy külön medenczébe helyezték el őket, a hol héjas csigák éltek. Nemsokára sikerült konstatálni, hogy a rákok nekik megfelelő csigaházakra vetették szemüket és a ház gazdáját ollóikkal lassanként kicsipdesték. Tehát bebizonyult, hogy a remeterákok nemcsak üres héjakat keresnek fel lakóhelyül, mint eddig hitték, hanem olyanokat is, melyeknek birtokosa még él. Sike-

rült továbbá megfigyelni, hogy az aktiniák nem véletlenül kerülnek a remeterákok csigaházára, hanem hogy a rákok ollóikkal maguk emelik oda azokat anélkül, hogy az aktiniák legkevésbbé is protestálnának ellene, mert még karjaikat sem vonják be, mint máskor a legkisebb érintésre; sőt ha a Pagurus lakóhelyet változtat, igen készségesen plántálják át magukat az uj ház fedelére. A kölcsönös megférésnek azonban, bizonyos kölcsönösen jó oldalait is sikerült kideriteni. Tudvalevő, hogy az aktiniák állandóan egy helyhez vannak kötve, és igy csakis oly táplálékra vannak utalva, melyet a viz árja esetleg hozzájok sodor. Az által azonban, hogy az aktiniák a Pagurus házához vannak tapadva, vele együtt helyöket is változtatják és könnyebben jutnak táplálékukhoz. De igen sokszor volt alkalmunk megfigyelni még azt is, hogy a Pagurus maga nyujtott egy-egy husdarabot pajtásának. De viszont az aktinia is tesz a ráknak szolgálatot „csalánszervei" segélyével, mert megvédi őt ellenségeitől. Igen nagy Cephalophádák, melyek tudvalevőleg nagy ellenségei a Pagurusnak, sokszor villámgyorsasággal fordultak el zsákmányuktól, érezvén az aktiniák csalánszerveinek égető hatását. E kölcsönös együttélésnek köszönheti e két állat óriási elterjedését."

A tudomány több nemében vannak szólásmódok, melyek XIV. Lajos hires mondatának többé kevésbbé szeliditett utánzatai. A hires itész Planche, (30 év előtt) olyannyira azonositotta magát az itélettel, hogy önmagával beszélve, azt mondotta: la critique. Illustrálták is az élczlapok is, ahogy madame la critique kávézott boi de Boulogne-ban. Potet ur is vágyódott, hogy mondhassa: Le magnetisme c'est moi. Minden elbizakodott tudós mondhatja: „a tudomány nevében," „a tudomány törvényének nevében." De egy sem állítja azt oly biztosan, mint Haeckel s valahányszor az emberi családfáról beszél, mely a tengerben keresendő, önmagát érti, mint ezen nagy igazság hordnokát. Eisenachban tartott beszédben (1882.) is kimondotta, hogy a lények mind a

tenger mélyében keletkeznek, chemicomechanikus befolyások által egy ismeretlen ok folytán. Ez a tudomány bevitatott diadala. Az elmélet, szerinte nem is talál ellenségre, csakis némely elkésett tudós ostromlója. Ugyanott kimondotta, nincs más vallás mint a természet vallása. Tovább kifejti, hogy ez az atheismus, melynek Darwin azt a nevet adta: agnosticismus, (tudatlanság, t. i. a végső okok nem tudása.)

Az ősember körül is nagy a sürgés-forgás. „A lassan-lassan érkező hirek mindinkább megerősítik azt a nézetet, hogy a gerinczesek ősei férgek valának; és hogy az orsó halak, az Amphioxus és az ascidiák talán elsatnyult őshalak, vagyis a most élő halak utódai és nem viszont.“ (Természettudományi Közlöny 152. l.) Hogy férgekből származott az emberiség, az más tudósoknak is tetszik. Tehát most Amphioxus a jelszó. De Margó méltán mondja: „érdekes azon kérdés, vajjon az Amphioxus és Cyclostomák nem utódai-e valamely más, sokkal tökéletesebb szervezettel birt, de végkép kipusztult végtagok nélküli ős gerinczesnek. Ezt ezen állatok összehasonlitó boncztani és fejlődési viszonyai, nézetem szerint igen valószinüvé teszik.“

A fejlődés és visszafejlődés (elfajulás) oly mániája a tudósoknak, hogy akadt egy (hihetőleg gúnyból) merész természetbölcsész Németországban (Michelis), ki minden állatot visszafejlődés utján az emberből származottnak, azaz többé kevésbbé elfajult embernek tekint.

Az embert (homo sapiens) megelőzte az Anthropopitheus, az Haeckel szerint a 21. fokú állat az ember közvetlen elődje. Mások szerint elődjei voltak: Pliopithecus antiquus; Protopithecus; Dryopithecus. Tehát az Amphioxus lanceolatus, (a tengeri állat) és az ember között 21 állati fok vagyon, ennyi akadályon ugratta át ősapánkat a természet, mig elvégre ember lett belőle.

Mások igy okoskodnak. Az ember az elsődleges szervezetek (Monas)-tól számitva a 22. fokot foglalja el. A 17. fokon kezdődnek az ember előfutói a marsupiák,

azután jőnek a majmok, az embermajom, melynek nincs még beszédje, elvégre az ember. Ez az ember genealogiája. Ezt az eredményt adja elő a paleontologia (őslénytan), embryologia és az összehasonlitó vegytan. A teremtés annyi mint csuda; ezt pedig el nem fogadja a tudomány, ugymond Häckel. A homo sapiens földi élete 240 ezer évre tehető. Az előtte élő emberfajok száma vagy tiz, mindenik élt 20 vagy 100 ezer évig. Vajjon mi a chronometerjük? A képzelem mely valamely állkapocs láttára tüzelni kezd. „Mig nem érinti ujjam az Anthropotheust, addig nem hiszek!“ Ha vajjon mondhatják-e az urak, hogy: „boldog az aki hiszi, ha nem is látta?“

Hogy milyen hypothesisek boldogitják a transformistákat, mily kevéssel elégednek meg, példa rá a következő. Egy erdőben fán lakó majmok élnek. (Sok millió év előtt.) Nagy tüzvész elpusztitja az erdőt. Azonban egy megszabadul, (föl kell tenni, hogy nőstény s épen nehézkes.) A közeli vidék fa nélküli rónaság, ennélfogva a sikon jár s elfeledi a famászást. Ekképen lett plantigrad, s fiai többé nem gondolnak az ősi erdőkre. Ime igy támadt egyik ősünk s mi azóta vonakodunk őseink tornászati ügyességét megtanulni. (Komolyan állitották.)

Ezek után megállja sorát az én álmom is. Ugyanis a déli tenger fenekén járván, láttam a korallok csodálatos épitését, a polypok szép szinét, s mihelyt megzavartam vizöket, sötét szint öltöttek, mintegy eltüntek. Sok bolyongás után egy ős koral (Isis nobilis) megszólitott, elmondandó, hogy tagjai immár ezrek nyakán gyönyörüen kisimitva diszelegnek, muzeumokban sok ezer szemet gyönyörködtetnek, s mégis délczeg pompás faalakot mutat, ágai szelid pirban, kristálytiszta fényben csillámlanak. Tőlem származol — ugymond — te is bolygó halandó s ama fa, melyet a paradicsomba helyeztetek el, az én vagyok. Ágaimból lett Ádám és Éva, e fa alatt zendültek fel a létadó ellen; — kár, hogy megszólalt a csengetyű, az álom folytatása elmaradt, pedig egy vérkoral már izgett-mozgott s beszélni akart.

Kutassanak tehát a tudósok Libanon czedrusától kezdve a tenger mélyéig, de miután saját bevallásuk szerint a vivmányok még szegények a nagy czélra nézve, a tudományág maga még fiatal: ne döntsék el a kérdéseket, a priori, ne itéljen mint legfőbb törvényszék, hanem a vizsgáló biró szerepét viselje, s ekkor mi is nyujtunk neki babért. A rendszer alkotás lehet szellemi tornázás, de ne alkalmazzák az erkölcsi világ alapvető igazságainak megrenditésére.

S.

KIVÁNDORLÁS AMERIKÁBA S A KATH. EGYHÁZ ÁLLAPOTA.

(Vége.)

Az Egyesült-Államokban van jelenleg 12 érsekség és így 41 püspökség, 5 vikáriatusság. Mindössze 10 olyan egyházmegye van az Egyesült-Államokban, melynek lelkészei és hivei kizárólag írek, a többiekben németek is laknak. Az 11 érsekség közől a következők: bostoni, chicagoi, milwaukeei, philadelphiai és santa-féi, az utolsó 10 év alatt keletkeztek.

Mai napig 49 érsek és 120 püspök ült az Egyesült-Államok érseki és püspöki székein. Az érsekek között volt 33 világi pap és 16 szerzetes; a szerzetesek közől 5 esik a Jézus-társaságra, 4 a sz. Domonkos-rendre, 3 a Lazaristákra, 2 a Ferenczierekre és 1—1 az orátorianusokra és redemptoristákra. A püspökök között volt 98 világi és 22 szerzetes, ez utóbbiak között volt 5 Jézus-társaságbeli pap, 4—4 dominikánus és lazarista, 3—3 bence és pallionista és 1—1 augustinianus, kapucinus és redemptorista. A püspökök között van 2 osztrák, u. m. Mrack Ignácz és Vertin János, mindketten a laibachi egyházmegyéből. Az apostoli helynökök között is két osztrák

van, és pedig Jair Ottó, Ferencz-rendi áldozópap Tirolból és Katzer Frigyes, linc egyh. pap.

Az Egyesült-Államokban van jelenleg 2067 német világi és szerzetes pap, ezek között van 1 érsek, 15 püspök, 5 apát, 10 generális vikárius helynök.

Európából leginkább a következő egyházmegyék vannak képviselve: Münster 188 pappal, Paderborn 182, Freiburg 108, Köln 106, Rottenburg 95, Luxembourg 62, Osnabrück 54, Trier 53, Strassburg 48, stb, stb. Az Osztrák-Magyar Monarchia egyházmegyéi közől legerősebben van képviselve a brixeni egyházmegye, ugyanis 43 papja van az Egyesült-Államokban alkalmazva. Utánna következik Laibach 19, Lincz 11, Olmütz 9, Budweis 7, Prága 6, Seckau 6, Trient 6, Brünn 3, Königgrätz 3, Salzburg 3, Bécs 3 stb., Esztergom három szerzetessel és Kassa egy világi pappal.

1869-ben volt az Egyesült-Államokban 1111 német és 2239 más pap, összesen tehát 3350 pap; a plébániák száma volt 705 német és 51 vegyes (ir, mexikói és német) plébánia 951.285 lélekkel és 127.322 iskolás gyermekkel. Kath. német lap volt 10. Ma van 1446 plébánia 2067 pappal. Az idegenek, irek és mexikóiak nincsenek újból fölvéve, azonkivül van 240 missió állomás. A katholikus lapok száma 10-ről 28-ra szökött föl. A templomok száma 1126, melyek között több oly nagyszerü templom van, mely mind styljára, mind kivetelére nézve a világ legszebb templomaival versenyez. A legszebb góth-ízlésü templomok vannak New-Yorkban Sz. Louisban, Detróitban, Milwaukeeban a kapuczinusoknak és Adrianban. Minden templom a hivek adakozásából épült.

Az 1126 templom közől 341 van a boldogságos Szűz tiszteletére szentelve; azonkivül van 166 templom sz. József tiszteletére, 53 sz. Bonifácz t., 50 sz. Péter t., 47 Jézus Legszentebb Szivének t., 45 Péter-Pál t., ugyancsak 45 sz. Mihály t., 40 evang. sz. János t., 35 sz. Háromság t., 30 keresztelő sz. János t., ugyancsak 30 Patricius t., 24 Páduai sz. Antal t. és 22. szerafikus sz. Ferencz tisz-

teletére, továbbá a következő ritkábban előforduló szentek tiszteletére is emeltek templomokat; ilyek: IX. Lajos, Francziaország királya, I. Kelemen pápa, V. Pius pápa, Philomena, Ludger, Kosztka-Szaniszló, stb.

Mint mindenütt eddig, ugy az Egyesült-Államokban is a szereteseknek jutott a szerencse az ifjuság nevelését vezetni s minthogy az Egyesült-Államokban roppant kiterjedt mérvben foglalkoznak a szerzetesek és apáczák az ifjuság nevelésével, szükségesnek látjuk ezek statisztikáját is némi történeti adatokkal közölni.

Az Egyesült-Államokban a legrégibb idők óta, 1832. óta a Redemptoristák vannak, a legifjabb szerzetesek a Jézus-társaságiak, kik 1868-ban, legelőször is New-Yorkban telepedtek le. Hogy azonban mégis valami sorrendet tartsunk, adjuk a szerzetesrendeket a következő betürendben.

1. Augustinianusok. Csak egy szerzetes-tanár képviseli a rendet.

2. Sz.-Benedek rendje. E nagyérdemű rendet Wimmer Bonifácz, a bajorországi metteni kolostor volt tagja telepitette meg 1846-ban. 1869-ben 89 benczés volt az Egyesült-Államokban, ma már 465-re megy számuk és pedig:

1. Sz.-Vincze apátság 110 áldozópappal, 25 papnöv., 13 ujoncz és 71 fraterral. 2. Ludwig am See 43 áld., 10 papnöv., 32 frat. 3. Atchison 14 áld., 10 papnöv., 10 frat. 4. S. Meinrad 31 áld., 5 papnöv., 25 frat. 5. Conception 10 áld., 6 papnöv., 3 ujoncz, 12 frat. Összesen 208. áld., 56 papnöv., 16 ujoncz és 150 fraterral.

A Sz.-Benedek rendnek van ma az Egyesült-Államokban 5 collegiuma (gymnasium reáliskolával kapcsolatban), 2 hittani studiuma, 1 ipariskolája néger fiúk számára, 60 plébániája és 54 missió állomása.

3. Sz.-Domonkos rendje. Beniciában van egy kolostora, három szerzetessel.

4. Sz.-Ferencz rendje. 1844-ben Unterthiner Vilmos tiroli ferenczi telepitette le a rendet, azóta van „titulo S.

Joannis Baptistae" egy custodia és két Provinczia, az egyik „Sacratissimi Cordis Jesu", a másik az úgynevezett bajor Provinczia. Van e rendnek mindössze 9 kolostora, u. m.: Cincinnati, Cleveland, Louisville, Paterson, Quincy, S.-Bernard, S.-Louis, Teutopolis és West-Paterson. Az első kolostort Cincinnatiban alapitották. A „Custodia S. Joannis"-nak van 1 gymnasiuma, 1 studiuma és 4 iskolája 19 plébániával. A „Sacratissimi Cordis Jesu" Provinczianak van 2 collegiuma és 15 plébániája. A bajor Provinczia missióállomásokon müködik. Az összes ferenczek száma; 100 áldozópap, 67 növendékpap és 62 frater. Összesen 229.

5. Jézus-Társasága. 1868. óta vannak az E.-Államokban Jézus-társasági hittérők. A jezsuiták német missiója számit 55 papot, 35 növendéket és a kellő segédszemélyzetet. Az északamerikai Provinczia házai: Boston, Florissant, Loose, Creek, New-York, Richfountain, S. Louis, Washington (2) Westfália és 2 missió.

6. Kapuczinusok-rendje. E rendet 1857-ben két svájczi kapuczinus honositotta meg. Ma már 11 kolostoruk van, u. m.: Appleton, Calvary, Cumberland, Fond-lu-Lac, Fort-Lee, Metamna, Milwaukee, New-York, Peoria, Pittsburg és Summit. Az összes kapuczinusok kevés kivétellel bajorok és wesztfaliaiak. Van nekik 17 plébániájuk és 8 missiójuk. Létszámuk 68 áldozópap és 20 noviczius.

7. Veres-Keresztes lovagrend. Egy tagja által van képviselve.

8. Kármelita-rend. 1864-ben jöttek Bajorországból. Van két perjelségök és vikariatusságuk. Számuk 15.

9. Lazaristák. Igen kiválólag, hittéritői rend csakis vegyes népességü községekben állomásoz. Hatan vannak.

10. Prémontréiek. Mindössze ketten vannak, egyik Csehországból, másik Tirolból.

11. Passionisták. Négy plébániájuk van, ugyancsak hatan vannak.

12. Redemptoristák. Ez a legöregebb szerzetesrend az Egyesült-Államokban. 1832. óta vannak. Bádenből mentek át. 100-an vannak és a következő 10 helyen lak-

nak: Annapolis, Baltimore, Buffalo, Canton, Chicago, New-Orleans, New-York, Philadelphia, Pittsburg, és Rochester.

13. Minorita-rend. Két kolostorral, Chambersburgban és Syracuseban és 8 plébániával.

14. Congregatio Pretiosissimi Sanguinis. 1859-ben Svájczból költözködtek ki. Van 36 plébániájuk és 10 missióállomásuk.

15. Congregatio S. Spiritus. Poroszországból a kulturharcz idején költöztek ki. Van egy collegiumjuk és 6 ipariskolájuk.

Papnövelde van 17 és pedig 10 a világi papok, 3 a lazaristák, 1 a jezsuiták, 1 a sulpicziánusok, 1 a passionisták és egy a Sangvinisták vezetése alatt.

Egyetemek. Katholikus egyetem van négy és pedig a világi papoknak 1, és ugyancsak egy-egy a jezsuiták, sulpicziánusok és crucisták kezében.

Collegiumok. Egyháziak kezében és vezetése alatt épen 100 collegium és akadémia van, melyből 26-ot a jezsuiták birnak.

Szerzetes studium van 8, ezek közől 3 a jezsuitáké, kettő a redemptoristáké, a többi a ferenczieké, kapucinusoké és lazaristáké.

Apáczaiskolák. Huszonnyolcz-féle apáczarend vezetése alatt 481 nőakadémia van.

Kórházak. Tizenkétféle női és férfi szerzetesrend, mindösssze 112 kórházban ápolja a betegeket.

Lelenczházak és gyermek-menedékhelyek. Négyféle apáczarend 11 helyen müködik.

Árvaházak. Mindössze 158 árvaházban vannak az árvák apáczák gondozására bizva. Az apáczák 26-féle rendhez tartoznak.

Oreg és tehetetlen emberek menedékhelye. 24 ilynemü intézet van hatféle apácza-rend kezében.

Őrültek háza 6 van, mindannyiját apáczák vezetik.

Süketnémák-intézete is van, még pedig 4, és ugyancsak mind a négyben apáczák tanitanak.

Magdolna-intézetek. Megesett nők tartózkodó és bűnbánó helyei, nevelő intézetek, éjjeli megszállásra berendezett helyek nők részére; megesett cselédek, fiatal aszszonyok és cselédek kórházával. Ilyen intézet 24 van az apáczák kezelésében.

Jótékony-intézet van 14; szegények és árvák élelmeztetnek bennök ideiglenesen és szegény gyermekeket látnak el ruházattal és ha kell, tanitásban is részesitik.

A népiskolákon kivül tehát mintegy 946 fő- és középiskola és jótékony-intézet egyházi kézben; 23 olyan várost számlál, melyekben két parochia van; 4-et, melyekben három; 5, melyekben négy; 4, melyekben öt plébánia van. Továbbá Philadelphiában és Rochesterben 6—6, Louisvilleben és Milwaukeeban 7—7, Pittsburgban 9, Buffaloban 10, Broklyuban 11, New-York-Cityban 13, S.-Louisban 17 és Cincinnatiban 18 katkolikus plébánia van.

Az Egyesült-Államokban 195 község van a szentek nevéről elnevezve, ezek között van 20 a bold. Szüz nevéről, 13 Sz.-Jánosról, 15 Sz.-Józsefről, 7—7 Sz.-Károlyról és Sz.-Péterről, 6 Sz.-Lajosról, 5—5 Sz.-Pálról, Sz.-Vendelről és Sz.-Augusztáról, 4—4 Sz.-Ferenczről és Sz.-Mihályról stb. Európai és amerikai államférfiakról és tudósokról a következő városokat nevezték el: Bismarck, Buttler Casver, Chaam, Columbus, Cumberland, Franklin, Guttenberg, Hamilton, Humboldt, Kossuth, a (Manitowee grófságban, a Missouri államban). Ötven család lakja; van temploma és iskolája. Lafayette, Madison, Massilon, Manlius, Milton, Montpellier, Morrison, Melanchthon, Napoleon, Seneca, Seymour, Racine, Washington, Wellington, Windthorst és Ypsilanti. Európai és ázsiai városok is vannak második-harmadik kiadásban képviselve, igy: Arnheim, Attica, Brüssel, Bremen, Breslau-City, Berlin, Baden, Bavaria, Bethlehem, Belgrade, Cairo, Carthago, Delhi, Delphi, Egypt, Einsiedeln, Freiburg, Fulda, Genua, Geneva, Glasgov, Hamburg, Hannover, Heidelberg, Island, Jordan, Kiel, Krakau, Liverpool, Leipsig, London, Londonville, Luxembourg, Lancaster, Lyon, Loretto, Manchester,

Mont-Alverno, Mount-Carmely, Marathon, Memphis, Neu-Berlin, Neu-London, Neu-Strassburg, Neu-Bern, Neu-Vienna, Neu-Kassel, Neu-Orleans, Neu-Prague, Neu-Trier, Neu-Ulm, Navarre, Odessa, Oldenburg, Paderborn, Paris, Petersburg, Palos, Plymouth, Paradies, Roma, Sparta, Toledo, Utica, Waterloo, Westphalia és Vienna.

Végül jellemzésül fölemlitendőnek tartunk néhány adatot, melyek reclamszerűek, mintha csak arra valók volnának, hogy az ekkép megtisztelt férfiak a folyóirat leghűbb és leghálásb előfizetői és terjesztői legyenek.

Ebert József Lénárt, a legdrágább vér conregatiójából, klaszszikai tanulmányait nagy hírrel Bajorországban végezte, oly nagyszerű költői ere van, hogy a legritkább és legnagyobbszerű dolgokra képes. A „Stimme der Wahrheit-"ban a költészet kertjéből a legillatosabb rózsákkal kedveskedik.

Eisele Ciprián a pápai csalatkozhatatlanság dogmatizálásának felejthetetlen napján, 1870. julius 18-án szenteltetett pappá.

Gmeiner János abban a városban született, melyben a mostani regensburgi püspök, Senestrey Ignácz is született. Igen éles és ügyes tolla van. Irt egy igen érdékes kérdésről, „hogy közel vagyunk-e a világ végéhez?" (43.)

Goller Ferencznek olyan temploma, a milyen egész Amerikában alig van. (!)

Haas Ferencz, kapuczinus rendi állozópapé az a nagy érdem, hogy az annyira népszerű és napjainkban is alkalmazkodni tudó kapuczinus rendet az Egyesült-Államokban meghonositotta.

Hammer Bonaventura, ferencz-rendi, mint négy éves fiú épp akkor volt az atlanti Oczeán közepén, midőn Mastai-Feretti grófot IX. Pius néven római pápává választották. Olyan ügyes tolla van, melyet minden ország igen sokra becsülne.

Knoll Cirill, a lipcsei népcsata napján, midőn I. Napoleon saját nyakát szegte, 1813. okt. 18. született.

Nincs semmi tulzás a következő jellemzésben. Wen-

ninger Xaver Ferencz, S. J., 33 évi működése alatt valóban apostoli és szokatlan eredményeket tüntetett föl. Az Atlantis szélétől a Csendes-oczeánig, a jéghideg sarkoktól egész Floridáig többször bejárta Amerikát és franczia-, angol-, német és spanyol nyelven tartott beszédeivel ezreket térített meg. Egész halommal vannak alkalomszerű iratai, füzetei és hirlap czikkei.

Szőllősy Károly.

LEVELEK CHINÁBÓL.

I. Tchen-tin-fou. Oct. 1. Nagyon meginditott azon nagylelkü gondoskodástok, melylyel engem haza hozni törekedtek. De ne fáradjatok; nem tagadom, hogy öröm fogott el a viszontlátás hirére, de mégis itt maradok. Nem csak azért, mert ama 260 frankhoz, melyet deczemberben kapni fogok (mert akkorára jelezték,) egy zerus kivántatnék, hogy elegendő legyen a hazamenetelre, de azért is, mert hát quantum possumus, itt is laboramus. A küldeményt igen köszönöm, jobbra forditom, mint utazásra; nem csekély személyemre, hanem a lelkek üdvére, amint már meg is kezdettem. Küldöttem egy biztos embert a beteg kisdedek fölkeresésére, ki többféle gyógyszereket vive magával, mintha csak gyógyitás volna czélja, és midőn igy egyrészről gyógyszereket ad a kis betegeknek, a kiknek fölgyógyulását desperálja, szépen (alattomban) megkereszteli, az idén vagy 4—5 százra mehet számuk az ily megkereszteltelteknek! — Személyes szükségeim nincsenek. Habentes alimenta, et quibus tegamur. — Betegségem sem oly sulyos, hogy nagyobb ápolást igényelne; szép derült száraz időben azt hiszem, hogy semmi bajom, csak esős, ködös, havas, főleg nedves napok megviselik főleg lá-

baimat, nem is csoda ha roskadni indult, már félszázadnál több évek során hurczolja e nyomorult bünökkel terhelt grabatumot. Intra parenthesin mondva: ismétlem régi kérésemet. Ha nem esnék terhedre, küldj nekem csak 4—5 üvegecske homeopatia szert p. Chamomil-Belladonna, Aconit-pulsatil ect. Bacskádi úr igérete következtében talán fog valamit küldeni számomra, vele együtt ezen szereket elküldeni jó alkalom. Kiváncsi figyelemmel kisérjük mi is a magyarhoni zsidókkali pörnek végét, a pörnek mi csak töredékeit kapjuk meg a franczia lapok tuján, vajjon vége van-e már és miképen? — Az idén augusztus 26-án iszonyú vizáradásnak voltunk szemtanui, az eső nem látszott igen nagynak, de a hegyekben iszonyunak kellett lennie, a viz egyszerre tódult össze és pedig váratlanul éjjel, innét van a sok ember-halál, a viz vagy 2 magyar mértföldnyi szélességben folyt; reggel rémülve láttuk a sok — embert, barmot, háztetőt, malmot stb. a habok hullámaitól hurczolva. Csak városunk környékén száznál több holtat kihalásztak, az érett vetésnek hült helye, mert mindent beiszapolt, előtte való napon a nagy szél esővel a gabonát mind a földre fekteté, rájött az áradás — mindent eltemetett! — Mi is megkárosultunk, mert két kápolnát, a pap lakával együtt tisztán elsöpört a viz, pedig ahol megmaradt a vetés, igen szép aratásnak örvendettek. Ugy látszik hogy az eső-roham nem volt általános csak bizonyos lineában huzódott némely vidékekre, és igy bár szükebben eszünk az idén, az éhenhalástól — Istennek hála — megvagyunk mentve. Annak is hirét vettem, hogy az ezredéves nemzeti ünnepélyre nagy készületek tétetnek, talán a jövő 1884-ben leszen ezen ritka ünnep a nemzetek életében, én majd csak képzeletben fogom látni nagyszerüségét ezen ünnepélynek. Hitéletünk az idén valóban lohadóban van, nem is merül föl belőle valami jóravaló esemény, talán a mi lomhaságunknak következménye. „Timeo transeuntem Dominum!“ Dominus transivit, és mi nem kiáltottunk az ev. vakkal „Jesu f. D. miserere nobis!“

Bezárom levelemet azon őszinte ohajtásommal, hogy vajha teljesedésbe menne szent kivánságtok, hogy nemcsak az egyházmegyék, de bár az egész Magyarhon bekebelezstessenek az Úr Jézus szentséges Szivébe, hogy e sz. Sziv világositsa meg fiait, hogy legyen mindenek előtt egység a kath. sz. hitben, egység a szeretetben, örök élet mindenkiben. — Erdélyi."

II. Rokonainak ezeket irta: „A város, melyben most tartózkodom, neve Csen-tin-fu, elég nagy; vagy 3 órába kerül körüljárni, iszonyú kőfallal keritve, mely több, mint 2 ezer év előtt épült, és alkalmasint meg fogja érni a világ végét. A város maga vagy több felénél üres, lakatlan, posvány. Ép ablakunk előtt terül el egy nagy nádas, mint a gutai nádas föld. Ennélfogva egészségtelen. Residentiánk benne szinte tágas, majd órába kerül megkerülni. Gondolhatod is, minthogy télen, midőn az iskolák fölállittatnak, vagy egy ezer embert foglal magában. Nagy része ez azon kisdedeknek, kiket a pogány anyák születésök után eldobnak, keresztényeink fölszednek és behordják hozzánk. Évenként több százra megy számuk; természetes nagy része ezen csecsemőknek elhal. A leányok, ha felserdültek, férjhez adatnak. Gondold meg, mily sok pénzbe kerül táplálni, ruházni őket; 2 ezer zsák gabona nem elég; főleg Francziaország alamizsnája és pénze. Minap egy kocsi kis gyermeket vonszoltak hozzánk, nehány napra rá két kosárban két kettőst; egyébként a varjak és ebek is sokat esznek meg. A föld népe itt elég szegény; a nagy éhhalás óta (4 éve) egy kissé gyarapodott. Nálunk is sok ezer halt meg, de nem úgy, mint egy szomszéd tartományban, hol 10 millió halt meg éhen, tehát majd annyi, mint egész Magyarhon lakóssága, és mégis a föld népe igen sok, azért oly szegény. Itt nem található sem erdő, sem rét, mind szántóföld. Főtermése a köles, borsó sok neme, káposzta, ez főtápláléka; elég nyomorult. Nálatok a hízott sertés, jó háznál az eb jobban tápláltatnak, mint itt a nép. Adjatok hálát az Úrnak, hogy jó országgal áldott meg, és

még a mennyek országára is adott reményt. E nyomorult pogányok nagy irigységgel vannak irántunk; azt hiszik ugyanis, hogy mi kivájjuk a megholtak szemeit és szivét, s hamis ezüstöt varázsolunk belőlök, a miért is minden alkalommal készek bennünket kirabolni, de nem mernek. Sok országot megjártam és azt láttam, hogy mindenütt van kisebb-nagyobb nyomor, de a legkisebb Magyarhonban. — Imádkozzunk egymásért, hogy a siron túl ne lássunk nyomort. — Ignátz. (Ürge Ignátztól (Shangai) is kaptunk egy hosszu, érdekes levelet, azt jövő számra hagytuk. Szerk.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint tekintettel törvényhozásunk feladatára. Közönséges egyházi és hazai kutfők nyomán irta Kovács Gyula, jogtudor, hites ügyvéd, stb. Budapest, 1883. Eggenberger kiadásában. VIII. 328. l. Ára 3 frt.

Habár nem is érthetünk mindenben egyet a tudós szerzővel, azt meg kell engednünk, hogy alapos tanulmány után látott műve megirásához és kezdettől végig eredeti nyomokon halad, saját kutatásainak eredményét mutatja be az olvasó közönségnek s mind végig érdekes marad.

Ezen mű, mint maga szerző az előszóban előadja, a végből készült, hogy annak irója magát magántanárrá képesitse a budapesti egyetem jogi karánál az egyházi jogból. Már annyi bizonyos, hogy szerző nagyon megkönnyittette birálóinak a fáradságát, mert alapos munkát, érdekesen irt könyvet terjesztett eléjök.

Az egész munka nyolcz fejezetből és egy függelékből áll, melyben a házasságkötésre vonatkozó legfontosabb okmányok közöltetnek, ugymint: a József császárféle házassági patens, XIV. Benedek pápa declaratiója a hol-

and és belga vegyesházasságok tárgyában, Andrássy Báró rozsnyói püspöknek ugyanazon tárgyra vonatkozólag a zsinat congregatiójához intézett felterjesztése s attól vett válasza, XVI. Gergely pápának a magyarországi vegyesházasságokra vonatkozó breveje a Lambruschini-féle instructioval, Antonelli bibornok államtitkár egy levele 1860-ból az erdélyi püspökhöz szintén a vegyesházasságok tárgyában, végül egy a szerző által készitett törvénytervezet a keresztény és zsidó közötti házasságról annak indokolásával.

A nyolcz fejezetből a házasságkötéssel tulajdonkép csak hét foglalkozik, a nyolczadik egészen külön álló, s mint olyan nem is lett a jogi karhoz beterjesztve, ez inkább politikai dolgozat, mely a törvényhozás feladatát tárgyalja, a házassági jog szempontjából.

Én nem segithetek magamon, hanem a mű figyelmes elolvasása azon benyomást teszi rám, mintha ezen nyolczadik fejezet képezné az egész munka alapgondolatát, s az előre bocsátott hét fejezetnek csak az volna a rendeltetése, hogy indokolásul szolgáljon szerzőnek, a házassági jog állami törvényhozás utján végbemenendő refomjáról táplált eszméihez.

E szerint voltaképen iránymunkával volna dolgunk, melynek czélja az egyházi törvények hiányait feltüntetni a házassági jog terén, és érezhetővé tenni annak szükségét, hogy ezen kérdés az állami törvényhozás utján mint egységes jog szabályoztassék.

Én nem értem, hogy mi szükség volna arra nézve, hogy a házassági jog államilag rendeztessék; ha van az államnak valami rendezni valója a házasság körül, ugy szerény véleményem szerint az nem lehet egyéb, minthogy azon zürzavart, melyet az 1868-ik évi félszeg intézkedéseivel a vegyes házasságokra nézve létre hozott, megszüntesse, esetleg azon hitfelekezek számára, melyek rendezett házasságjogi törvényekkel, intézményekkel saját hitelveik alapján nem birnak, alkosson házassági jogot, törvényekkel, bíróságokkal, végrehajtó közegekkel.

A katholikusokkal szemben az állambeavatkozása a házassági jogban még soha és sehol egészséges állapotokat nem teremtett, hanem csak zavart, harczot az egyház és állam között, a jognak bizonytalanságát, a családi kötelékek felbomlását, a vallásosság megfogyatkozását az erkölcsök lazulását. Ily eredményekre nincsen szükségünk.

Egyébként Kovács fontoló ész s daczára annak, hogy államjogász a bölcs mérséklet kerékvágásából ki nem zökken sehol.

Nem melegedik ugyan neki sehol, hogy a katholikus egyház házassági jogát, intézményeit mint hivő keresztény gyermeki hévvel dicsérje, de nem is zárkozik el annak erkölcs nemesitő iránya elől, sőt azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy a házasságot az egyház kezéből kivenni annyit tenne, mint azt erkölcsi alapjától, fensőbb ihletétől megfosztani. Államférfiui bölcseséggel int, óv minden elhamarkodottságtól, hazai jogfejlődésünkkel való szakitástól, a házasságnak teljes elvilágiasitásától, vagy mint ő mondja, saecularisatiójától.

Vannak ugyan a kath. házassági jog ellen kifogásai és azokat a polgári törvényhozás utján kivánná orvosoltatni, de azok nagyobb részt nem oly természetüek, mintha azok miatt kivánná az állami rendezkezést, hanem mint államjogász azon nézetben van, hogy a jogállam, minő a liberalis aera kegyelméből mi is volnánk, nem lehet el tulajdon, önálló és egységes házassági jog nélkül, mely a polgárok házsaságát s a házasságból származó magánjogait, az állami rend köré ben van hivatva szabályozni.

A munkában szétszórva körülbelül a következők kifogásoltatnak a katholikus egyház házassági jogán: mindenek előtt nem tetszik neki a házasságkötés fogalma. Szerinte a házasság, midőn az a kath. egyházban megköttetik még nem teljes, nem befejezett állapot, nem egyszersmind a házas élet megkezdése, annak megvalósulása, hanem oly szerződés, mely foganatositásra vár, melyet végre kell hajtani. A vőlegény és menyasszony

a házasságkötés után is megmaradnak egymás irányában jegyesek, hogy házasokká legyenek, az elhálásra van szükség. Szerzőnek e kérdésre nézve igaza lehetne, ha a kath. egyház felfogása szerint a házasságnak más czélja nem volna, mint két nemre nézve különböző egyént a nemi életben egyesiteni. Azonban tudjuk, hogy a szentirásban azon szavak, melyek az első emberpárnak a nemi életben való egyesülését fejezik ki, mint Ádám szavai idéztetnek: „Dixitque Adam: hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea . . . . Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una.“ (Gen. 2, 23—24.); ellenben Isten, ki a házasságnak szerzője, midőn azt rendeli, sokkal tágabb kiterjedésben veszi a házassági viszonyt, m időn igy szól „Non est bonum esse hominem solum : faciamus ei adjutorium simile sibi.“ (U. o. 18.) Isten akarata szerint tehát ezen mutuum adjutorium képezi a házasság rendeltetését, lényegét, melyhez a copula carnalis mint alárendelt s az előbbiben már benfoglalt másodrendű czél sorakozik. Igaz ugyan, hogy kath. hitelvek szerint az elhálás teljesitésére a házasság megkötése után két hónapon át az uj házasok közül egyik sem kötelezhető, valamint az is, hogy az el nem hált házasság az ünnepélyes szerzetes fogadalmak valamint pápai felmentés által feloldható, ebből azonban nem az következik, hogy a házasság mindaddig mig el nincsen hálva, teljesen nem létesült, a házasélet tényleg nem érvényesült, hanem csupán az, hogy 1-ör az elhálásra való kötelezettség nem föltétlen, és szerző bizonyosan meg fogja engedni, hogy a fenti két hónapon kivül még egyéb idők és körülmények is vannak a házaséletben, midőn az elhálásra való jog és kötelesség fel van függesztve, — és 2-or, hogy az elhált házasság feltétlenül feloldhatlan, mig az el nem hált csak feltételesen. Ha a házasélet megvalósulásához vagyis a házasságkötés befejezettségéhez a házassági kötelék föltétlen föloldhatlansága kivántatnék akkor a protestansok között soha sem létezhetnék valódi házasélet, sem telje-

sen befejezett házasságkötés, mert hitelveik szerint a házasság még az elhálás után is több okból feloldható.

A kath. egyházban más házasság nem létezik, mint a mely egyszersmind szentség. A mint a szentség ki van szolgáltatva, a házasság is az ő teljességében megvan. Már pedig tudjuk, hogy a szentség lényege a házasságkötésben rejlik és nem az elhálásban. Nuptias non concubitus sed consensus facit.

Szerzőt tévedésbe ejtették a különböző népjogi fejlődések, melyek kétségkivül befolyással voltak a házasságkötésének módjára, a házasság polgári jogkövetkezményeire, de a házasságkötés lényegét, mely annak szentségi jellegében rejlik, nem érintették.

Az meg épenséggel téves, hogy a házasságot III. Sándor pápa tette volna feloldhatlanná; és hogy az ősegyháznak régi tanát a házasságkötés felbonthatóságáról akként sikerült különösen a transalpina és a gallicana ecclesia egymással ellenkező tanitásának egyeztetésével érvényre juttatni, hogy a desponsatió szavát a per verba de praesenti és de futuro megkülönböztetéssel átvitték a közönséges eljegyzés elnevezésére, s a mi azelőtt a felbonthatóság szempontjából a házasságkötésről volt mondva, azt kizárólagos értelmezéssel az eljegyzésről mondottra alkalmazták. Az apostoli szent atyák tanulmányozása más meggyőződésre vezette volna szerzőt. Hermesz, Jusztin, Athenagorasz, alexandriai Kelemen, stb. már az ős egyházban feloldhatlannak mondják a házasságot.

III. Sándor idejében nem a házassági kötelék feloldható- vagy fel nem oldhatósága, mint tantétel körül forgott a vita, hanem arról volt szó, hogy a pápa, kiről tudjuk, hogy bir feloldási hatalommal a matrimonium ratum vagyis el nem hált házasság köteléke alól, megengedi-e, hogy a cap. Licet praeter solitum. 3. X. de sponsa duorum. IV. 4. jelzett esetben, vagyis midőn valaki az első nejével a házasságot el nem hálva egy másodikkal frigyesül és ezen másodikkal testileg közösül, az első vagyis el nem hált házasság köteléke feloldottnak

tekintessék-e vagy sem? A gyakorlat ezen kérdésre ingadozott a szerint a mint annak hire egyes tartományokba eljutott, hogy a pápák egyes esetekben erre vonatkozólag majd igy majd amúgy határoztak, a kérdés tehát csupán a körül forgott, valjon az utóbbi elhált házasságnak meg van-e azon ereje, hogy az előbbit, mely el nem hálatott, ép ugy mint az ünnepélyes szerzetes fogadalom vagy pápai dispensatio feloldja vagy nem? Azon eseteket, midőn a pápák, kiknek határozatai szószerint különben nem ismeretesek, mert a régi törvénygyüjtemények egyikében sem fordulnak elő, a második vagyis elhált házasságot mondták ki érvényben levőnek az első el nem hált ellenében, ugy kell tekinteni, hogy azokban az el nem hált házasságot a pápa az őt megillető hatalmánál fogva feloldotta s ha valakinek még ezentul is aggályai volnának, ezen második házasságot, ugyancsak saját hatalmi erejéből gyökérben megorvosolta. Igy fel fogva a kérdést a mai közjogtól semmiben sem térnek el III. Sándor és elődjeinek egymással, habár egy és ugyanazon tárgyban kiadott ellenkező rendeleteik. V. ö. Covarruvias. De matrim. P. II. cap. 7. 5. 3. n. 5. Opera Omnia Francofurti ad Moenum. 1608. Tom. I. pag. 190. és Gonzalez Tellez. Commentaria perpetua in sing. text. quinque libr. Decret. Tom. IV. Lugduni. pag. 101.

Kifogásoltatik továbbá szerző által a tridenti zsinat házasságkötési formája, mely a papot csak mint tanut és nem mint tényked6t szerepelteti s ez által lehetségessé teszi, hogy a pap a felek által meglepetik s oly házasságok jöhetnek létre, melyeknek valamely tiltó akadály áll ellenében. Azonkivül nem tetszik neki a föltétel mellett végbemenő házasságkötés, az el nem hált házasságnak szerzetbe való lépés és pápai felmentvény utján való feloldhatósága, a kiskoruak házassági képessége szülői vagy gyámi engedély nélkül sat. mind oly kérdések, ezen utóbb emlitettnek kivételével, melyek nem sok vizet zavarnának, ha akár szerző felfogása szerint intéztetnének is el. Amit az alattomos házasság kötésekről mond szerző, az na-

gyobbrészt igen figyelemre méltó, de ugy látszik maga is érzi, hogy a trid. zsinatnak a Tametsi canonban foglalt azon intézkedése, mely szerint az alattomos házasságok érvénye bizonyos körülmények között — kétség kivül a 16. századbeli nagy hitszakadásra vonatkozólag — fentartatik, nagy törvényhozói bölcseségre vall és még nagyobb szeretetre — a hitben elvált testvéreink iránt. Egyébként helyén látom itt megjegyezni, hogy az épen imént annyira dicsőitett ugynevezett „reformatio“ a valódi reformatio elé mennyi és mily sulyos akadályokat gördített.

A házassági törvényhozás terén eszményképei Kovácsnak Kálmán magyar király, ki alatt, tehát ötödfél száz évvel a tridenti zsinat hires házasságkötési szabálya előtt, azon zsinati határozat hozatott, hogy a házasságkötés az egyház szine előtt, a pap jelenlétében, alkalmas tanuk előtt aliquo signo subarrhationis történjék; és II. József császár, ki hatalmas kézzel bele markolt és egy egységes minden vallás felekezetektől teljesen független polgári házassági törvényt hozott létre. Most is a magyar törvényhozásnak II. József császárt ajánlja utánzásul, de mégis ugy, hogy a József-féle házassági patensből vétessék el az egyháznak az állam által való feltétlen uralására irányuló elve, tehát épen az, a mi ezen pátensnek fulánkját képezi. Ne legyen kényszerülve az egyház közreműködni oly házasságkötéseknél, melyek hitelveivel meg nem egyeznek. E végre rendeljen az állam egy közeget, mely előtt az ily házasságok megköttessenek. Egyébiránt ne gördítsen akadályt az egyháznak sem a szentszéki biráskodás, sem a házassági akadályoktól való fölmentés körül, de mondja ki, hogy polgárjogi szempontból minden házassági ügy a világi bíróságok elé tartozik és minden polgárjogi házassági akadálytól a világi hatóságok vannak hivatva adni fölmentvényt. A házasság csak ugy birjon érvénynyel, ha vagy a pap vagy az illető állami közeg előtt köttetett és a háromszori hirdetés megtörtént vagy attól felmentés adatott. A papi rendet és

szerzetesi fogadalmat az állam szempontjából is bontó akadálynak kivánja tekintetni, ellenben a szüzi fogadásnak (helyesebben az ünnepélyes szerzetes fogadalomnak) az el nem hált házasságot illetőleg meglevő felbontó erejét mellőzni s a kiskoru házasságának érvényét a szülői vagy gyámhatósági egyezéstől függővé tenni ohajtaná. A kötelék nemcsak a tisztán katholikus, hanem a vegyes házasságokra nézve is felbonthatlan maradna és pedig az utóbbiakat illetőleg azért, mert mindenesetre kisebb baj, ha a protestans félre nézve bizonyos házasság felbonthatatlan, mintha a jog dualismusát a vegyes házasságra nézve fentartanók. Ez esetben a felbonthatlanságot nem a dogmatika, de a jogrendezés és pedig a jogrendezés opportunitása szempontjából kell méltányolni. Elitéli egyszersmind nemcsak az 1868: 48 tczikket, mely a jog dualismusát hozta be a házasságba, hanem az 1868: 53. tczikk azon rendelkezését is, mely szerint az áttértnek az áttérés pillanata óta minden cselekvénye, tehát az áttérés előtt való házasságkötés is az uj egyház elvei szerint itélendő meg. E két törvény házassági miseriáink főokozója. Ha számba se vennők azt, hogy az áttérés visszaható ereje a házasság intézményéből az állandóság minden jellegét elveszi, az a felekezeti (és pedig jó lett volna hozzá tenni specialiter protestans felekezeti) szempontnak való legnagyobb hódolás az állam részéről, midőn mindent az átállással takar.

Köszönettel tartozunk szerzőnek ezen férfias nyiltsággal kimondott nyilatkozataért; annyival inkább gerjeszt csodálatot, midőn ezen miseriák illustratiójára oly képzelt eseteket hoz fel a katholikus házassági jog rovására, melyek tagadhatlan előfordulhattak volna a vegyes házasságok körül, de biztositjuk szerzőt, hogy 1868 óta széles Magyarországon egy concret eset sem adta magát elé; mert sem vegyes házasságot kötött katholikus fél az elhálás előtt ünnepélyes szerzetes fogadalmat nem tett, sem föltételes házasságot nem kötött. A ki nem csak a theoriáját tudja ezen dolgoknak, hanem a gya-

korlati jogszolgáltatást is ismeri, tudja, hogy a legritkább esetek közé tartozik, hogy ilyesmi megtörténhessék. Hanem ott van azon tömérdek sok apostasia, mely elárasztja szentszékeinket és a világi bíróságokat házassági perekkel, ott van azon anomalia, hogy két élő nő törvényesen viseli egy és ugyanazon férfiúnak a nevét és rangját. Ennek nem a kath. házassági jogrend az okozója. Erről azután el lehet mondani, hogy „a házassági jogrendnek a legnagyobb mértékben való megbomlását fejezi ki, mely még az egész családi életbe is bele hat, a gyermekek családi állását is kétségessé teszi.“

Volna azonfelül Kováts polgári házassági jogrendje ellen még többrendbeli kifogásunk is, nevezetesen a logika szempontjából, mert nem látok abban következetességet, hogy mért kelljen a házasság megkötésénél respectálni az egyházat, s csakis midőn ez megtagadja közreműködését, rendelni egy állami közeget, ki előtt az megkötessék, ellenben a házassági biráskodásnál az egyház itéletétől a polgárjogi következményeket megtagadni, vagy felmentvényét csakis az egyházi jog terén respektálni. Ugy vélem, a következetesség ugy hozta volna magával, hogy valamint a házasságkötésnél a külön állami intézmény csak azon esetben alkalmazandó, midőn a házasság az egyház szine előtt létre nem jöhet, ugy a felmentési és igazságszolgáltatási jog is csak annyiban vonassék az állami hatalom intézkedései körébe, amennyiben kizárólag az állam által rendelt házassági akadályok vagy kizárólag a polgári hatóság előtt kötött házasságok forognak kérdésben.

Ezek körülbelül azon főbb irányelvek, melyeket szerző munkájában követ. Még csak nehány szót a munka belső berendezéséről. Mint már emlitettük, a mű nyolcz fejezetből és egy függelékből áll.

Az első fejezet a házasság kötésének módját tárgyazza a tridenti zsinat reformjáig, és azon eredményre jut, hogy Magyarországot kivéve, hol Kálmán király törvénye volt irányadó, a házasságkötésre nem volt az

egyház által külön forma előirva. Az egyházi jogforrásokban csak a benedictio nuptialisról, a házasság ünnepélyesitéséről, copulatióról van szó, mind oly szók, melyek a házasságkötés végbemenetét már korábbról feltételezik.

A második fejezetben a mai házasságkötési formák tárgyaltatnak. Ezek: a József-féle patens által előirt forma, mely rövid, alig négy évig tartó általános érvényben létele után nálunk csak a protestansokra nézve tartotta meg kötelező erejét s a tridenti zsinat formája. A következő fejezetben tárgyaltatnak azon lényeges különbségek, melyek e két házasságkötési formát jellegzik. A negyedik fejezet a vegyes házasságokról szól, mig az ötödikben a vegyes házasságok körül hazánkban fölmerült éles vitákat s az ezek folytán hozott hazai törvényeket ismerteti. A hatodik fejezetben a házasságkötés belső természetét iparkodik megvilágitani a római, german, frank jogfelfogás nyomán, amint ezen specialis népjogok átjátszottak az egyházjogba s annak fejlődésére befolytak. A hetedik fejezet a protestansok jogfejlődésének van szánva s a nyolczadikban szerző saját, általunk is ismertetett nézeteit mondja el hazánk törvényhozásának feladatáról a házassági jog terén.

Még csak annyit emlitek meg, hogy az épen imént tárgyalás alá vett zsidó-keresztény házasságokról szóló törvény javaslatot szerző is elitéli, habár máskülönben ugy vélekedik, hogy az állami törvényhozásnak a megalkotandó polgári házassági törvényben módját kellene ejtenie, hogy keresztények és nem keresztények között is érvényesen jöhessen létre házasság. Megemlitést érdemel szerzőnek azon felfogása, mely szerint azt véli, hogy alkalmas esetekben az egyház sem fogná megvonni közreműködését ezen uj fajta vegyes házasságoktól, természetesen a római pápától kikérendő felmentvény mellett és már azért is elhibázottnak véli az országház asztalán fekvő törvény javaslatot, mert ez nem volt tekintettel ezen eshetőségre. *Sajó.*

Vie de M. Dupont, morte en odeur de Sainteté. Par Janvier. Doyen du Chapitre de l'eglise metrop. de Tours. Paris. Lercheur kiadása. Nyolcz. 501 lap. Ára 5 frank.

(Vége.)

Az olvasó előtt tudva van, hogy Rómában sz. Péter templomában őriztetik azon kendő, melyben az Üdvözitő szenvedő ábrázata látható. Toursban megjelent egy füzet ily czim alatt: Veronique ou la Sainte Face. Notice Historique. Ezen füzetke nyomán a következőket tartjuk szükségesnek feljegyezni, mielőtt Dupont buzgóságáról tovább szóllanánk, melylyel az Üdvözitő szent ábrázatát, tiszteletét terjeszté, és a Reparation-féle művével szoros kapcsolatba hozta.

Boldog emlékű IX. Pius pápa uralkodásának negyedik évében a szent atya számüzve Rómából Gaetában tartózkodott, mint a nápolyi király vendége. Ő szentsége elrendelte, hogy a szent kép — Veronika kendője, Sudarium Christi karácsonytól vizkereszt ünnepéig nyilvános tiszteletre szent Péter templomában kitétessék. Január 6-án (1849) — három áldozár egyházi öltönyben fellép az álványra, hogy a bevett szokás szerint Veronika kendőjét az egybegyült ájtatos népnek megmutassa. Nagy sokaság volt jelen sz. Péter templomában. Midőn a szent kendő ismételten minden irányban fel lőn mutatva, a kanonok, ki azt kezeiben tartá, a szekrénybe visszahelyezé és letérdelt két társával, hogy mielőtt a szekrényt elzárná, rövid imában fejezze ki hódolatát. Mily nagy volt meglepetése, midőn felemelvén szemeit a szent kendőre — azon a szemeket, az arcz egyes vonalait mintegy kiemelkedni látta — de sőt az arczon gyenge rózsaszint vélt észre venni! Figyelmeztette kanonok társait, ezek is ugyanazt vették észre; előhivták a kézmüveseket, kik az ajtók gondos elzárása végett rendesen kéznél szoktak lenni. Ezek is ugyanazon feltünő változást vették a szent képen észre, mint a kanonokok. Hogy pedig az, mit láttak, nem volt csalódás, másnap egy jézusrendi tag is nyilatkozott, hogy ő, ki a templomban jelen vala, szintén

meghatottan szemlélte a szent ábrázaton rendkivüli változást, és a következő éjjen át távol volt szemeiről az álom, folytonosan a szent ábrázat, ugy mint azt az estvén látta, lebegett szemei előtt. Elterjedvén ezen csodálatos tünemény hire az egész városban, élénkebb lett a szent arcz tisztelete.

Francziaországba névszerint Tours városába is küldettek ezen facsimilékből. Vera effigies Sacri Vultus D. N. J. Chr. quae Romae in sacro sancta basilica S. Petri in Vaticano religiosissime asservatur et colitur. Az ottani Orsolyák főnöknője több példányt kapott Rómából. Ép jelen volt Dupont, midőn ezen sz. képek megérkeztek. A főnöknő két példányt ajándékozott a jámbor Dupontnak, ki ezeket örömmel fogadta és keretbe helyezvén azokat, egyikét az éjji imádásra készülők helyiségében, a másikat pedig saját lakásába helyezte el. Ez 1851. ép a nagy hét első napjaiban történt. Alig hogy a szent kép a falon függött, Dupont azon gondolatra jött, hogy tisztelete jeléül a kép előtt lámpát fog gyujtani. És mi történt? Mi történik 30 év óta ezen kép előtt? Egyetemesen tisztelték a képet s rendkivüli gyógyulások történtek az itt végzett imák folytán. Dupont a lámpában lévő olajjal kente meg a hozzá forduló betegek szenvedő részeit, és tapasztalta, hogy az olaj használatára döbbentő gyógyulások történnek. Kis üvegeket készittetett és ezekben is szétküldé a világ minden részeibe. Mielőtt az olajt használta a betegeknél, buzgón imádkozott a betegekkel a sz. kép előtt, különösen ajánlotta ama letenyét, melyet Mária nővér szerkesztett „Litanie, de la Sainte Face, en reparation des blasphemes et pour la conversion des Blasphemateurs. Janvier abbé, ki Dupont életét irta, számtalan gyógyulást sorol fel — ezek leirását mellőzzük; de szeretnők, ha valaki leforditaná Dupont életét; a magyar olvasó lelki épülésére válnék. Példányomat jelenleg egy jámbor öreg gróf olvassa, ki a napokban emlité előttem, hogy épülésére szolgál. Ezen mű szépen bizonyitja azt, hogy a világban is lehet szent életet élni!

Dupont elöregedett. Eltemette szeretett jó édes anyját s mindazokat, kiket szeretett. Neki is elérkezett a halál órája. Teljes életében gondosan, lelkiismeretesen készült ez órára. Nem lepte meg a halál — teljesen készen találta, hogy eljusson Annak szine látására, kinek szent ábrázata tiszteltetését itt e földön oly hévvel terjesztette!

1876. márc. 18., mely napon Francziaországban sz. Rafael ünnepét üli — kit Dupont egész életében különösen tisztelt, a jámbor férfiú a szentek halálával költözött át az örökkévalóságba. Élt 79 évet. Néhány hóval halála előtt szélhüdés érte őt. Betegségét a legnagyobb béketüréssel viselte. Kit életében ezerek látogattak, kinek ajkain annyian csüggtek, most is, midőn betegen pihent ágyában, mig ez az orvosok által megengedtetett, számosan látogatták. És senki sem találkozott, ki nem kérte volna a távozót, hogy a menyországban imádkozzék érette! Feltünt mindenkinek, hogy mialatt vagyonáról, de sőt egyes tulajdonát képező szent tárgyakról is intézkedett, a szent képről, melyet annyira kedvelt, a bibliáról, melyet naponta forgatott és mely előtt szintén naponta égetett lámpát — mert mint mondá „az Isten igéje megérdemli ezen tiszteletet“ — e két kedves tárgyról nem intézkedett. Midőn a képet illetőleg kérdezték, mit kiván, hogy halála után hová helyeztessék el Jézus szent ábrázatának képe? Egyszerüen azt felelé „Bizzuk azt a jó Istenre!“

Mi történt a szent képpel. Az Isten gondoskodott róla. Dupont háza ma szentély. Lakosztályai kápolnává alakitvák. A kápolna főoltárán — mert van két mellék oltár is — az Ecce homo szobra diszitve — az oltár evangeliumi oldalán, a régi helyén Veronika kendője és előtte a régi lámpa, függnek. Csakhamar látható volt, hogy a szent kép látogatása s tiszteltetése Dupont halálával nem szünt meg, de sőt növekedett. Tours érseke megengedte hogy egy papi congregatió alakuljon, a szent ábrázat oratoriuma. Ezen lelkes áldozárok élén Janvier abbé áll, a káptalan dékánja, Dupont szerető barátja és életének

ékes tollú irója. Ép midőn ezek irásával foglalkoztunk, a havonta megjelenő Annales hozza Toursból amaz örvendetes hirt, hogy Dupont Leó szentté avattatásának pöre, auctoritate Ordinarii f. évi október 2-án az őrzőangyalok vasárnapján, kiknek tiszteletét a szent életű Dupont szintén terjesztette, kiknek pártfogásába magát és látogatóit oly megnyerő szavakban ajánlotta — kezdetét vette. Az első gyülések már megtartattak. Janvier választatott pro postulatore causae!

Meszlényi Gyula.

Jakobus, des Bruder des Herrn und sein Brief. Übersetzt und erklärt von Dr. P. Schegg, Prof. der Theol. an der K. Universität München. 1883. I. r. 69. l. II. r. 279 l.

A termékeny müncheni tanár ismét egy kommentárral gazdagitotta a biblikus irodalmat. Ezuttal sz. Jakab levelét választotta kutatásainak tárgyául, s azok eredményét egy csinos kötetben bocsátotta közre. A könyv két részre oszlik; az első egészen sz. Jakab személyének s az ezzel kapcsolatban lévő kérdéseknek van szentelve, mig a többi, az introductióhoz tartozó pontok, u. m. kikhez, mily czélból mikor iratott a levél, továbbá annak jellemző sajátságai, authentiája a második rész elején, rövidebb paragraphusokban tárgyalvák. Ezeket követi maga az exegesis.

Hogy miért terjeszkedik ki Sz. jobban sz. Jakab személyét illetőleg, annak oka abban rejlik, mivel még mindig verseng a két eltérő nézet a biblikusok között, anélkül, hogy egyik a másik fölött végleges győzelemmel dicsekedhetnék, vajjon két vagy három Jakabot kell-e felvennünk, vagy máskép téve a kérdést, identicus-e az Alphäus név a Kleophással, vagy sem. Maga Sz., ugy látszik, eddig azon párthoz tartozott, mely a Zebedaeus fián kivül megelégszik még egy Jakabbal, kiben aztán ugy az „Alphäi filius," mint az „adelphotheos" és a „minor," „justus" czimek öszpontosulnak: míg a jelen műben, jeligéül véve Cassián mondását: „non oportet nos rigidos

irrevocabilesque manere in his, quae semel statuismus, sí matura ac prudens discretio invenerit rectius quid," a másik, három Jakabot elfogadó párthoz szegődik. Ennek folytán kénytelen hosszabb értekezéseket beleszőni tanulmányába az Ur Jézusnak „fivéreiről," kik természetesen nem értendők betüszerinti értelemben azoknak, miként Helvidius s egyéb, már sz. Jeromos által megcáfolt eretnekek akarták; sem nem származtak Józsefnek egy állitólagos előbbi házasságából, mint azt Origenes gondolta: hanem, mint az világosan kitünik az összevetett evangeliumi helyekből, Kleophasnak és Máriának gyermekei. Igyekszik Sz. továbbá nyelvtanilag kimutatni, hogy az Alphaeus név épen nem graecizált alakja a Kleopha aramäi névnek, következőleg ez két különböző név, két különböző személy. Igy aztán kijő a három Jakab, kik közől a Zebedaeus fia Heródes által karddal végeztetett ki, az Alphäuséről — Sz. szerint — nem tudunk közelebbi adatokat, mint egyéb apostolokról sem, s igy, ugymond, a „Jacobus, frater Domini," a jeruzsálemi püspök, e levélnek szerzője, ez a szent életű, a zsidóktól is „igaz"nak nevezett férfiu, ki Flavius és Hegesippus szerint megköveztetett, s egy posztószövő kallójától agyonsujtatott, nem is apostol a szó szoros értelmében, s hogy mégis igy neveztetik a szentirásban, az az „apostol" szónak, akkor még tágas fogalmából magyarázandó.

Vajjon sikerült e Sz.nek, mint előszavában kimondott célja vala, „több világosságot" hozni e kérdésbe, nem akarjuk eldönteni. Tény az, hogy a másik mindenesetre nem oly complicált nézetnek számos, és tekintélyes követői vannak. Sz. Pál apostol (Gal. 1. 19.) mondja: „mást pedig az apostolok közől senkit sem láttam, hanem csak Jakabot, az Úr atyjafiát." Ez ugyan Sz.t nem confundálja, mert — ugymond — nem mondja sz. Pál; ex duodecim," tágabb értelme is van az „apostol" névnek; ámde, ha az egész contextust figyelembe vesszük, azt olvassuk ki belőle, hogy sz. Pál be akarja bizonyitani, miszerint nem is volt alkalma az apostolokkal hosszasab-

ban társalogni, és tölök tanittatni, hiszen valamennyi közöl csak Pétert és Jakabot látta, és nem embertől vette vagy tanulta ő az evangeliumot, hanem Jézus Krisztus kijelentése által (Gal. 1. 12.)

Ami a második részt, a levél magyarázatát illeti, erre nincs más megjegyezni valónk, minthogy abban ismét az alapos, sokoldalu biblikust ismerjük fel, ki nemcsak az egyes részletekbe hatol be, hanem különösen szépen tudja az összefüggést a részletek között megvilágítani, ami már régebben megjelent evangelium-magyarázatainak is fő-előnye. Alapul a Lachmann és a Tischendorf-féle (8. kiad.) szöveget veszi, s nem csekély gondot fordit a nyelvtani deductiókra. Ajánljuk az uj munkát az érdeklődők figyelmébe.

Dr. Kereszty.

VEGYESEK.

(*Ő Emja adakozásai*) a lefolyt félév alatt is igen tekintélyes összeget tesznek ki; pedig a balkéz nem tudja azt mind, a mit a jobb mivelt. Sokszor a legéberebb szem figyelmét is elkerüli egyik-másik százas, melyet ő Emja ugy suttyomban a szükséget szenvedő kezébe nyom. S hogy mégis igen sok jótéteménye — magas akarata ellenére is — köztudomásra jut, ugy ennek egyrészt kitünő állása, a mely felé szüntelen igen sok szem tekint, másrészt pedig a hála az oka, a melynek a segélyezettek örömükben hangos kifejezést adni szoktak. — Az egyházmegye szegényebb káplánjainak felsegélyésére a mult félévben is szétosztott 5000 frton kivül, ő Emjának még a következő kegyes adományai jutottak tudomásunkra: Az esztergomi tanitóképezdének 355 frt; a nagyszombatinak 407 frt; a vágkirályfai plébániaházra 242 frt; a lévai tűzoltó-egyletnek 50 frt; a csesztvei orgonára

50 frt; a csattai templomra 210 frt; a vezekényi iskolára 200 frt; az oroszkai kápolnára 100 frt; a ságh-ujfalusi iskolára 100 frt; a kisbodaki iskolára 100 frt; a sz. Bertalan szigetén lakó római barátoknak 200 lira; mechitaristáknak 100 frt; Esztergom felszabadulásának kétszázéves jubileuma alkalmából az esztergomi szegényeknek 300 frt; a budapesti kath. legényegyletnek 300 frt; a kékkői iskolára 400 frt; a friesachi apáczáknak 100 frt; a budapesti apáczáknak 250 frtot; a verbóczi templom tornyának kijavitására 156 frt.

(*Ő Eminentiája*) utóbbi körlevelében lapunkat a ftdő. papságnak méltóztatott kegyesen ajánlni: Joannes Zádori, professor theologiae dogmaticae fundam. ac specialis in Seminario meo Archi-Eppali Strigoniensi, jam a quatuordecim annis redigit et typis vulgat scriptum periodicum, cui titulus „Uj Magyar Sion" quodve cum anno futuro tertium jam terminabait lustrum. Dictus redactor, adjutus opera et consilio plurium virorum doctorum, capiendo porro usum grandium bibliothecarum, in centro ADioecesis existentium nihil intermittit, quod ad propagandam veram scientiam, excitandum erga illam Cleri amorem inservire potest. Erudit simul et distrahit atque evolutionem statumque litteraturae ecclesiasticae, tam patriae, quam exterae, continua attentione prosequitur, quo fit, ut illi quoque, qui ob arcta adjuncta plures libros comparare non possunt, semper cognoscere valeant illa, quae scire ilorum maxime interest. In tanta, quantam tolorare cogimur, quia alterare non valemus, malorum scriptorum colluvie, nihil a nobis praestari potest salubrius utiliusve, quam si bona et ipsi protegamus, et aliis quoque commendemus. Scriptum hoc itaque, prout alias, ita hac quoque vice commendo, adjungendo pro singulo Districtu VADiaconali unam praenumerationalem philyram, ex qua simul patet, nihil a Redactore ejusque cooperatoribus tractari, quod non magna commendaretur utilitate.

(*Londonban*) fényes kath. templomot épitenek. Habár van Londonnak 118 kath. temploma, ámde a világ metro-

polisában nem volt a város nagyságához méltó kath. székesegyház. Évek előtt ajándékozott Manning bibornok helyet a templom számára, s a kath. nemesség unszolta is, hogy kezdjék meg az épitést, mert a gazdagok hatalmas összegeket irtak alá. Ámde a bibornok azt szokta mondani: „addig nem épitünk, mig egy kath. gyermek prot. iskolába jár; tehát legyen gondotok kath. iskolára.“ Most már hozzá kezdenek. Kitünt azonban, hogy a tér nem elegendő. Ennélfogva egy társasággal cseréltek, mely egy régi börtön helyiséget adott át, kapván kárpótlásul 20 ezer fontot a katholikusoktól. Az uj székesegyház a Montpeth és Ashley tér között fog épülni, talán jövő évben megkezdik. A tervet a boldogult Ferstel bécsi épitész készitette a bécsi votiv-templom mintájára. Hossza lesz 400 láb, szélessége 200 láb. A colossalis összeget, melyet a székesegyház elnyelni fog, már mind aláirták az angol főurak. Legtöbbet adott Sir Patton Sykey, aki Bécsben átvette a terveket a boldogult épitész fiától, s a kiviteli módozatok felett beható tanácskozások folynak.

(Jeruzsálemi hirek.) Emlitettük immár, hogy egy szegény görög czipész a Damaskus kapu melletti házhelyén ásván, egy régi István templom romjait fedezte fel. A dolog nagy feltünést okozott, s minden vallásbeli papok a talaj megszerzését óhajtották. A czipész, ki nem rég vásárolta a házhelyet, nagy árakat követelt, de folyton ásogatott, s kitünt, hogy a templom a keresztes-hadak idejéből származik; talaja egészen sértetlen. Előtüntek oszlopfejek, rakmüvek, cisterna, folyosók, sőt egy oltáralj, egy kőhasáb, melyen üde szinezetű képek látszottak. Minthogy ezek latin izlést árultak el, a görögök (oroszok) ezt szörnyen zokon vették. Barbár lelkületök azonnal kitünt, mert a képeket megsemmisitették. Ugyanis egy orosz archimandrita rávette a czipészt, (aki maga beszélte az esetet Ratisbonnenak) hogy majd ő (t. i. az orosz) megkeni valamivel, s a szinek üdesége még jobban kitünik. Engedett a czipész, de az orosz valami választó vizzel dörzsölte meg a képeket, s azok szerencsésen eltün-

tek. Ez a barbár-lelkület felháboritotta nemcsak a czipészt, hanem az egész lakosságot is. Eközben Lecomte párizsi dömés irt Ratisbonnenak, hogy a romok helyét minden áron szerezze meg; ugyanis a franczia bucsusokkal Jeruzsálemben járván, ismerte a helyet s annyi pénzt szerzett, hogy a telhetetlen czipészt is kielégithesse. Habár az ügy nehezen ment, de a nagybecsű hely a latinok kezében van. Az oroszok még most is tátják szájokat a csodálkozástól. „Das heilige Land" czimű folyóirat, honnét irjuk ezeket, (Köln, Bachem) történetét és térrajzát közli a templomnak. — Jeruzs. görög patriarcha lett a a thabori metropolita Nicodemus, orosz püspök. — Pétervárt Palestina-egylet alakult, melynek czélja szent földön az orosz befolyást uralomra vinni, amugyis már uralkodnak sok tekintetben. — Caesareaban pedig porosz gyarmat alakult, hol csupán luth. poroszok telepednek le, a porosz kormány közvetlen felügyelete alatt. — Az oláh zsidók Karmel hegye mellett vásároltak ezer holdat (Summerem faluban) s ott fognak gyarmatot alapitani; már is épitenek házakat. Eddig 40 család hagyta el Romániát. Más helyeken is 30—40 zsidó család telepedik le, és az utolsó 5 év alatt legnagyobb számban vándoroltak szent földre a zsidók. — Veronika kápolnáját (a Kereszt-uton) 70 ezer frankon vették meg a katholikusok; azonkivül 30 ezer frankot kölcsönvettek, hogy ott templomot épitsenek. — Ratisbonne kertjében egy szőllőtőn 100-nál több fürt termett; kertésze Ambrus, egy rajnai, német mondja, hogy még Palaestinában sem látott ilyent. Mihelyt kissé ápolják a földet, gazdagon fizet. — A leggazdagabb zsidóból lett protestans bankárnak a leánya ki Ratisbonne intézetében tanult, katholikus lett; szülei elkergették, kitagadták. Jun. 7. a patriarcha maga bérmálta.

(Spiritistikus hirek.) Ismert dolog, hogy az ujkori ördögidézés (Spiritismus) 1848. évben kezdődött és pedig Hydesville-ben (Északamerika.) Ugyanis Fox urnak volt két leánya, az öregebbik 9 éves volt, ez fedezte fel,

hogy a házban, (hol öt év előtt valakit megöltek) erős kopogás hallatszott, válaszok adattak, halottak megjelentek, szóval Kati nagyszerű medium lett, s bomlott a világ; e sorok irója is 1853. ült az asztalnál, várta a kopogást, de semmit sem hallott, szellemet sem látott. Utóbb Kati megúnta a szellemekkel való társalkodást, elhagyta apját, katholikus is lett. A szentszék 1855. évben megtiltotta az ördögidézést, de most is sokan vágyakodnak feketék közé. Több év előtt Slade nevű csaló fogásait hirdette a világ. Mégis ilyen válaszokat áhitoznak; sőt vannak emberek, kik minden tetteiket a szellemek intelmei szerint intézik. Angliában legujabban a „Dialectikus társaság," a spiritismus jelenségeit behatóbb vizsgálat alá vette. Ez is kedvező itéletet mondott róla, amennyiben kijelentette, hogy nem humbug, (fogás.) Dr. Edmund orvos, a bizottság tagja egy mediumtól kérdezé, hogy találja ki ama bankó számát, ami zsebében van s odaadja neki. De nem vállalkozott rá. Máskor azt a feltételt kivánta a medium, hogy egy más medium kezébe adassék a pénzjegy, mert laikus (avatlan) ember zsebében ki nem találja. De miután gyanitották a fogást, rá nem álltak. A productiók azonban folytattatnak, városról-városra járnak a mediumbeli tagok. Sajátos jelenség, hogy a Spiritisták közől sokan megbolondulnak. Bonnbon, a hires tébolydai orvos, Nosse mondotta, hogy az intézet lakóinak egy harmada a Spiritismus folytán vesztette el eszét. Budapesten is van ilyen társaság, de folyóirata nincs. Legnagyobb embere, Huszár Sándor, a nyáron meghalt.

(Az irlandi landliga,) mely Irland felszabaditását tüzte ki czélul, szept. 26. tartott gyülésén (Indianopolis, Északamerika) kitüntette, hogy egészen a communisták és nihilisták kezébe vetette magát; ugyanis kimondotta, hogy minden reményeik teljesitése végett, minden eszközt felhasználnak, gyilkot, mérget, forradalmat. Tehát kitünt, hogy a „győzhetetlenek" egylete azonosult a landligával. Ilyen társaságnak, mely az eszközök, czél általi szentelteté sét vallja, kath. ember tagja nem lehet. Egy másik

határozatban protestálnak a szentszék mindazon határozatai ellen, melyeket az Irlandra nézve hét század óta kibocsátott. Ilyformán különbek akarnak lenni Luther hiveinél; ezek csak az ellen protestálnak, ami 350 év óta történt, a landliga ugyanannyit hozzáad, hogy jobban hallják a nagy dobot, amit ezentul verni fog. Ezen s hasonló határozatok folytán Dwenger József (püspök, Fort Wayneben) kemény körlevelet bocsátott a landliga ellen, kijelentvén, hogy ilyen társaságnak, mely a gyilkolást megengedett eszköznek vallja, katholikus ember tagja nem lehet. Már is elhagyták azon katholikusok, kik egyházuknak hivei, s még templomba járnak.

(Bécs és Esztergom ünnepe.) A folyó évi szeptember, illetve október havában megtartott bécsi és esztergomi ünnepek alkalmából sok jeles munka és emlék-irat hagyta el a sajtót, melyek közül mi is egy-kettőt ismertetünk. Legujabban ismét jelent meg Rómában egy ily czim alatt: „Secondo centenario della Liberazione di Vienna stb. Ricordi storici raccolti da Filippo Lancellotti stb," mely az 1683. évi harczoknak és az abban szereplő főegyéniségeknek leirása után azon ünnepekről emlékszik meg, melyek kétszáz esztendő előtt, a nagyjelentőségű események alkalmából Rómában tartottak. Érdekes olvasni, hogy Róma mennyiben viselte szivén a keresztény népek sorsát, mily összegeket forditott a török uralom megtörésére s minő ünnepélyeket rendezett, midőn eljutott hozzá a bécsi győzelem hire. Az akkori Vicarius Urbis-nak a római néphez intézett fölszólitásai, istenitiszteletek tartására vonatkozó rendeletei, hű miniatur utánzatban, a főszereplők arczképei, aláirásai közöltetnek. Ezeken kivül számos képek, a többi között egy rajz, melyen Szent-Mihály lovon visznek egy törököt azon jóslatos fölirással „Isten veled Európa, én Ázsiába megyek," mely részben csakugyan be is teljesedett, itt töretvén meg voltaképen a török hatalom s alighanem egészen meg fog valósulni. Érdekes s olvasásra méltó munka.

(Megjelent.) 1. Tanulmányok Aquinói sz. Tamás böl-

csészetéről. Irta Gonsalez Serafin. Spanyol eredetiből forditva. 1. kötet. Budapest 1883. Tagilleték a Szent István-társulat részéről. Nyolcz. 673 lap. Ára 2 frt. Azt mondják, hogy e században Gonsalez, Aquinás legjobb értelmezője. — 2. A teremtés nagysága. Secchi Angelo után forditotta Szmida Victor. Eger 1884. Szolcsányi Gyula kiadása. Nyolcz. 74 lap. Ára 60 kr. Örülünk, hogy legalább e kis füzet jelent meg magyarul a hires tudós műveiből; a physcus bölcsészek élvezettel fogják olvasni. — 3. A képes szent olvasó. Klein János tanár rajzaival. Bécs 1883. Kiadja a kalocsai főtanodai Mária gyülekezet. Nyomatott Bécsben, Fromme-nál. Tizenhat. 39 lap. Gyönyörű finom képei mindenkit meglepnek. Ára 20 kr. — A magyar közönségnek magas műbecsű füzetkét ajánlunk a föntebbi cim alatt. A halhatatlan Klein, a bécsi műakademia tanárának gyönyörű képecskéi bizanci modorban tüntetik föl a sz. olvasó egyes titkait, melyekhez a magyarázat csatoltatott. Közben két Mária költemény s a végén a lorettoi letenye áll. Mint karácsonyi kis ajándék is kedves lesz, főkép a jámbor ifjuság számára. A jövedelmet a zambesi missionak, e vértanui vállalatnak szánták. Kapható Kalocsán Rosty Kálmán S. J. gyülekezeti elnöknél. — 4. A római pápa és a Péterfiillér. A magyar nép számára, közli Hujmann Ferencz, pécsmegyei áldor. Pécsett 1883. Nyolcz 102 lap. Ára 10 kr. A pápa arczképével. Ilyen olcsó könyv nem is jelent meg ezen évben. Ennek jövedelme a pápa ő szentségének van szánva; mert egy nagylelkű pécsi kanonok fizette a nyomdai költségeket. — 5. A zárda. Felvilágositások és buzditások a zárdaélet érdekében. Irta Tóth Mike, jézustársasági tag. Második kiadás. Kalocsán 1883. Ny. 286 lap. Számos jó lélek ezen utvezetés mellett eljutott rendeltetése helyére, hol boldogságot nyert. — 6. A sz. angyalok története, gondviselési szempontból. Irta Munkay János. Egyházi jóváhagyással. IV. kötet. Esztergom 1883. Nyolcz. 176 lap. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál. Több fametszet disziti. — 7. Készület a szent gyónás-

hoz; felnőttek számára. Esztergom 1883. Nyolcz 16 lap. Kiadta a plébániahivatal, hogy a hivek tökéletesen elkészülve járuljanak a sz. gyónáshoz. — 8. Egri Naptár a nép számára. 1884. szökőévre. Huszadik folyam. Szolcsányi bizománya. Nyolcz. 58 lap és vásárok XXII. Érdekes olvasmánynyal a nép számára és képekkel. Ára 25 kr. — 9. A sz. Család naptára 1884-re II-ik kiadásban, öt ezer példányban. Magvas tartalma, szép külseje- diszes képei, példátlan olcsósága tette, hogy belőle néhány hét alatt 10 ezer példányt elkapkodtak. A lelkes külpapság százával rendelte meg, s aki egyszer megismerkedett vele, ezzel óhajtja ellátni hiveit. Karácsonyi s ujévi ajándéknak nagyon beválik e naptár. Bolti ára 36 kr, mint eddigelé a szerzőknél Szakadáthon (u. p. Gyönk) és Regölön posta helyben. — 10. Katholikus legényegyleti szinmütár" I. füzet. A betlehemi csillag. Énekes karácsonyi játék 4 felvonásban. Pocci és Schwabl után szabadon magyar szinre alkalmazta Lehmann Ágoston, a budai kath. legényegylet elnöke. Zenéjét irta Rampis. Budapest 1883. Ára 40 kr. Az énekrész hozzá, diszes kiállitásban 4 rét 10 lap ára 2 frt. Ajánljuk az intézetek előljáróinak. — 11. Schematismus Or inis S. Francis. Capucinorum. Viennae 1884. Nyolcz. 20 és XII lap. Az osztrák-magyar tartomány tagjai 186 vannak, ezek közől áldozár 88, hittanhallgató növendékpap 15, laikus testvér 66. — 12 Vasár- és ünnepnapi beszédek. Jirsik Valerián után Ribényi Antal, kispesti plébános. Második füzet. Vácz 1883. Mayer nyomása. Ára 80 kr. Hatszáz példányban nyomatta s már is csak 60 példánynyal rendelkezik. Az egész mű ára 3 frt 20 kr. — 13. Diarium. Zsebnaptár kath. lelkészek számára 1884-re. Kiadta a Tettey-féle könyvkereskedés. Ára csinos vászonkötésben 1 frt 60 kr. Tartalma a következő: Naptár; bélyegtábla; az egyház központi kormánya Rómában; a magyar főpapság teljes czímtára püsp. megyék szerint; a sz. koronához tartozó czimz. püspökségek; Magy. orsz. szerzetesrendek; az erd. ideigl. bizottság; a tábori papság czimtára; m. kir. ministe-

riumok; védszentek; póstai levéldijak a külföldre; távirászati rendszabályzat; névnapok betürendben; budapesti utczák; és bérkocsidijak; kamattábla; külf. pénzek értéke; 1884. sorsjegyhuzások; beteglátogatási- és iskola-előmeneteli táblázatok; házassági és intentió rovatlapok; Napló stb;

(*Irodalmi dolgok.*) 1. Előfizetési felhivás Bougaud Emil orleans-i püspöki helynök „A kereszténység és korunk" cimü művének IV. kötetére. Az elismeréssel fogadott mü IV. kötete „ Az egyház" cím alatt felöleli mind ama nagy s a napirendről le nem szorithatò kérdéseket, melyek tárgyához tartoznak; mint: az egyház; az egyház és protestantismus; egyház és állam; egyház és mai társadalom; egyház és forradalom; a pápa stb. Ezek tárgyalásában is érvényesülnek szerzönk előnyei: szónoki hév, költői emelkedettség, elevenre tapintó, mélyre ható alaposság s mindvégig lebilincselő irály. A IV. kötet jövő évi februárban jelenik meg. Ára 1 frt 50 kr: papnövendékeknek a megjelenésig 1 frt 20 kr: gyüjtőknek minden 10 példány után tiszteletpéldánynyal szolgálunk. — Akik egy példányt (egy kötetet) rendelnek, 15 kr. többlet beküldése mellett keresztkötés alatt bérmentve kapják. Az I: kötet 2-ik kiadásban (8⁰ 532 lap,) továbbá a II. (8⁰ 620 l. 2-ik kiadása sajtó alatt) és III. kötet (8⁰ 532 l.) 1 frt 50 krjával még kapható. Mindennemü megkeresést Szentannai Gyula szentszéki jegyzőhöz Nagyváradra kérünk intézni. Dobos Lajos és Szentannai (Spett) Gyula. — 2. Dr. Germanus Konstantin: „Reformatorenbilder" c. munkája előfizetésére. Az európai sajtó széltében magasztalta, napi lapjaink ismertették, kivonatokat is közöltek ezen mondhatni páratlan műből s igy fel vagyunk mentve annak beható ismertetése, kritizálása alól. Ajánljuk e müvet mindenkinek, ajánljuk józanul gondolkodó Luther követőinek figyelmébe is, mert lehetetlen, hogy ily begyőző érvek láttára meg ne ismerjék az igazi reformatorokat s azok példája után ne induljanak. A mü 1884. év márczius havában fog megjelenni. Ára — az eredeti-

ben 21 ivre terjedő műnek — 2 frt. Segédlelkész, papnövendék és tanitó urak 1 frt, 50 kron szerezhetik meg. Hogy a nyomtatandó példányok száma iránt magamat tájékozhassam, kérem a megrendeléseket levelező lapon f. é. december hó végig alulirottnál eszközölni. Nagyszombat, 1883. Karácsonyhava 4-én. Dr. Komlóssy Ferenc, okl. főgym. tanár, a nagyszombati érs. sz. szék jegyzője a „Népnevelő" c. lapok szerkesztője. — 3. Midőn ezennel Jézus Szive tisztelőinek becses tudomására hozom, hogy „Jézus szentséges Szive hirnöke"-nek szerkesztését átvettem, bátorkodom egyszersmind kegyes pártolásukat kérni. — A folyóirat 1884-ben Kalocsán jelenik meg; ára egy évre 1 frt 50 kr. Tóth Mike, Jézus társaságának tagja. — 4. Megrendelési felhivás. Irodalmi tekintélyek fölszólítására elhatároztam, hogy a „Religio" 1882. II. és 1883. I. félévi folyamában megjelent „Philosophiai leveleimet" (I—XVI, melyeknek főtárgya: sz. Tamás és Kant ismerettani rendszerének méltatása az alapelvek szempontjából) önálló füzetben kiadom. A füzet 9—10 ivre fog terjedni; megjelenésének határideje: 1884. január hó; ára (bérmentes küldéssel, keresztkötés alatt) 1 forint, növendékpapok részére 80 kr. Előfizetési pénzt most nem fogadok el; a füzet árát csak annak megjelenése után kérem megküldeni. A megrendelés határideje: f. év. deczember vége. Gyüjtőknek 6 példány után tiszteletpéldánynyal szolgálok. Babarcz (Baranya megye, u. p. Német-Bóly) 1883. november 18. Vogl Márton, r. kath. káplán. — 5. Grimm Gusztáv könyvkiadótól Budapesten megkaptuk a Toussaint-Langenscheidt-féle franczia levelek 5-ikét. E hasznos gyakorlati vállalatot melegen ajánljuk mindazoknak, kik a franczia nyelvet aránylag könnyű módon akarják elsajátítani. Előfizetési ár a 40 levélből álló teljes műre 10 frt, 20 levélre 5 frt 50 kr., 10 levélre 3 frt; egyes levelek 30 krjával kaphatók minden könyvkereskedésben. — 6 Stokar Ferencz ódondász (Regensburg) kiadta hittani könyvjegyzékét (105. számút) hol (jobbára német) hittani munkáit olcsó áron kinálja.

(Külföldi kath. irodalom.) 1. Monumenta Reformationis lutherana. Ex tabulariis S. Sedis secretis (1521—1525.) Collegit, ordinavit, illustravit. Petrus Balan, praelatus domesticus S. Sanctitatis. Ratisbonae, 1883. Pustet. Fasciculus primus. Nyolcz. 320 lap. — 2. Martha oder die Fabriksarbeiterin. Von Madame Bourdon. Von franz. übersetzt von M. Hoffman. Freiburg, 1883. Herder. Az a czélja, hogy a gyárakban dolgozó nők romlásának gátat vessen; ezen gátra igyekszik feltűzni a kereszt jelét. — 3. De imitatione Christi libri quatuor. Ad editionem optimam Maurinorum, una cum appendice precum edidit Cael. Wolfsgruber. Tizenkettedrét 284 lap. Ára 1 mark 50 fillér. Diszmű, melyet Hattler müncheni intézete kiváló fénynyel állitott ki. Pompás bőrkötésben is árulják. — 4. Exempel-lexikon für Prediger und Katecheten. Begründet von Scherer, Benedictiner. Innsbruck, 1883. Wagner. Harmadik kötetnek 5. és 6. füzete. Egyik része ama vállalatnak, mely ilyen czim alatt adatik ki: Bibliothek für Prediger, s már 10 kötetből áll. — 5. Amberger, Pastoraltheologie negyedik kiadásából megjelent a 3. füzet. Ára 1 mark. Az egész mű 21 füzetből fog állani; kiadja Pustet Regensburgban. — 6. Evers müvéből, melyet Lutherről irt, megjelent a IV. füzet: Die altenburger Comödie. Ára 2 mark 25 fillér Kircheimnál.

(Franczia kath. irodalom.) 1. Princip de la critique historique, par De Smedt S. J. bollandiste. Liege. Librairie de la societe bibliographique belge. 1883. Nyolcz. II. és 292 lap. Ára 3 frank. — Minthogy a keresztény vallás történeten alapul, minden müvet, mely a józan itészet szabályait fejtegeti, örömmel üdvözlünk; hát ha még olyan irja, kit nem csak foglalkozása, hanem ösztöne, tanulmánya s elődeinek gyakorlata támogat kutatásaiban! — 2. Sainte Geneviève, patronne de Paris, Par d' abbé Vidieu. Paris, 1883. Fermin Didot. Negyedrét. Gyönyörű képekkel. Ára füzve 30 frank; japáni papiron 100 frank. Nem csak életét közli, hanem befolyását Francziaország sorsára. Amit a müvészet sz. Genovéva tiszteletére tett, azt

mind másolatban közli. A diszmunkák közt foglal helyet. — 3. La chevalerie. Par Leon Gautier. Paris, 1884. Palmé. Negyedrét. Ára 25 frank. Pompás kötésben 35 frank. A lovagkor kezdete, mivolta, vége, feladata izlésteljes képekben vázoltatik. 150 fametszet, azonkivül sok önálló történeti kép disziti a müvet. — 4. Lettres de s. Vincent de Paul. Két kötet. Itt szent Vinczének minden levele foglaltatik, mert egy missiotársasági pap adta ki. A szent egykoru arczképe disziti a müvet. Ára füzve 16 frank, szép kötésben 22 frank. — 5. Vie de s. Vincent de Paul, par Abelly. Nouvelle edition. Paris, 1882. Két kötet, füzve 7 fr. 50 cent.

(Halálozások.) 1. Gaetano Moroni, meghalt nov. 2. Rómában. Született ugyanott 1802. évben s borbély lett, önálló műhelyben dolgozott. Mint ilyen XVI. Gergely pápát borotválta, de szorgalmasan olvasgatott, s miután bámulatos emlékező tehetsége volt, a történelmet kiválólag szerette. A pápa halála után kizárólag a történelemnek élt, s éjjelét nappalát azon iróasztalánál töltötte, melyet boldogult kegyura hagyományozott neki. Ezen ur szorgalmának köszönheti az olasz papság most már híres művét: Dizionario di erudizione storico ecclesiastica, mely főleg az olaszországi egyháztörténelemnek valóságos kincsbányája. — 2. Lenormant Ferencz a híres asszíriologus és lelkes hitvédő. A régiségtani, nyelvészeti és történeti tudományok egy szakavatott ismerőt és fáradni nem tudó kutatót, a keresztény vallás egy erős hitű apologétát, az egyház egy hű fiút, Franczia ország egyik diszét veszté a megboldogultban. Azon kevés világiak egyike volt, kik jó és balsorsban egyaránt hiven ragaszkodnak az egyházhoz, és kiknek tudományok daczára nem derogál katholikusoknak lenni. Utolsó művének előszavában (Origines de l' histoire, I, VI. l.) számos gyönyörű, Pascalra emlékeztető gondolat között, a következő vallomást olvassuk: „Je suis un Chrétien, et maintenant que ma croyance peut être un titre à l' outrage, je tiens plus que jamais à la proclamer hautement." (Keresztény vagyok; s mivel ez

időszerint ezen vallomáson okul szolgálhat bántalomra, hangosan akarom bevallani.) Műveit — legalább részben — többször volt alkalmunk említeni; valamennyi a keresztény meggyőződés szilárd talaján áll, valamennyit a boldogító hitnek szelleme lengi át. Különösen megemlítjük a sok közül azokat, melyek a vallást közelebbről érintik: Premières civilisations 2 kötet; la magie 1 kötet; la divination 1 kötet; la langue primitive de la Chaldée 1 kötet; les Origines de l' histoire 2 kötet. Az örök világosság, mely őt e földön a hitetlen rendszerek tömkelegében, melyekben dolgozni kénytelen volt, eltévedni nem engedte, fényeskedjék neki a túlvilágon is, találjon irgalmas Biróra Abban, kinek dicsőségére szentelte fel életét. — 3. Chaignon Péter jézusrendi tag meghalt sept. 20. (szül. 1791. oct. 8. S. Pierre la cour franczia városban.) „Elmélkedései papok számára," sok európai nyelvre fordíttattak, németül már 5 kiadásban árultatnak (Triur, Lutz, 5 kötet.)

(*Americana.*) A Rómába ment amerikai püspökök útját mind a hivek fizették, nem is kérelem folytán, hanem egyes dúsgazdagok önkénytes adománya által. — Cincinnatiban és más városokban kath. clubbok keletkeznek, hogy a katholikusok irányadólag befolyhassanak a társadalmi kérdések megoldásában. Minden clubb lényeges része a könyvtár, melybe kizárólag katholikus művek szereztetnek. — Chicagoban egy templomot szentelt a püspök a cseh katholikusok számára. Ezen alkalommal 23 cseh községi egyesület volt képviselve az ünnepélyen s 11 zenekar járta keresztül a várost; mert a cseh Amerikában is muzsikus. Tiszta román izlésben s három év alatt épült a templom, melynek három hajója van s 144 láb a hossza. — Michigan (északamerikai tartomány) életbe léptette az iskolai kényszert. Azt parancsolja, hogy minden szülő, gyám, vagy aki 8—14 éves gyermekekre felügyel, köteles azokat minden iskolai évben, négy hónapon át, kezdve september első hétfőjén, a nyilvános iskolába küldeni. (Ez alatt a felekezeti iskolák zárva

lesznek.) — Egy canadai biró bizonyos eset alkalmából igy döntötte el a százados kérdést, mely szerint: a férjnek joga van megverni nejét, mihelyt ugy látja, hogy felesége megérdemelte a büntetést. — Amint nálunk a gyilkost és rablót fölmentik, mihelyt tagadja a bünteny t, ép ugy Amerikában is van a zsiványoknak mentő jelszavok; azt mondja ilyenkor a betyár, hogy a tény pillanatában nem volt önmagánál, vagy betudás állapotban, erkölcsileg beteg, (morally insane) volt. De csak elméleti pantheisták mennek lépre. — Stanley-ról irják az amerikai lapok, hogy Afrika fekete lakói közt a Congó folyó partjain királyságot alapitott. Már is szövetségre lépett szomszédaival, kik részben vazalljai lettek. Jorgo de Selo király országát legott hűbére alá rendelte, kizárólag Stanley üzhet benne kereskedést. Ennek fejében Jorgo kap két öltözetet évenkint. Ez az első eset, hogy ujságiróból király lett.

(Schäfer a vizözönről) három kisebb értekezést adott ki: 1. Das Diluvium in der Geologie. 2. Das Diluvium in der Tradition der Völker. 3. Das Diluvium der Bibel. (Frankfurt a. M. 1883. Foesser utódjánál.) Az elsőben azt bizonyitja, hogy azon tünemények közt, melyeket a földtan diluviumnak nevez, és a szentirás vízözöne között semmi összefüggést sem lehet kimutatni; hogy túlhaladott álláspont, ha sok hitvédő és homiletikus munka, még mindig hivatkozik Wisemannal a geológiai diluviumra, a szentirási vízözön létesitésének bizonyitásában, és helyesen mondja, hogy ideje volna már, hogy ezen álláspontot elhagyjuk. A másodikban alaposon bizonyitja be a vízözön valóságát a föld majd minden népének hagyományaiból. Igaz, hogy ezt Lüken már régen megtette, de Schäfer nem is szoritkozik annak recapitulálására, amit Lüken mondott, hanem azon ellenvetéseket is czáfolja, melyeket több protestáns tudós Lüken kutatásai ellen emelt. A harmadik érdekesen magyarázza a bibliai vízözön történetét.

(*Magyarosodás.*) A mely községben okos, türelmes

eljárás által folyik a magyarosodás, ott lassankint be lehet hozni az egyházi éneklésbe a magyar énekeket, és pedig először vegyesen más nyelvüekkel. Azon magyarhoni tót községek számára, hol szivesen veszik a szülék, ha gyermekeik magyarul tudnak, alkalmas énekeskönyv jelent meg immár harmadik kiadásban, melynek ez a czime: Magyar-tót énekkönyvecske. Nagyszombat. Winter Zsigmondnál. Tizenhatodrét 127 lap. Ára 30 kr.

(*Apró hirek.*) Denifle Henrik német dömés decz. 1 kapta kinevezési okmányát, mint vatikáni irattárnok (Balan helyére.) Vicearchivarius Tosti benczés tudós. — A kapuczinus rend tagjainak száma az egész világon 7722. A rendből származott 6 érsek és 16 püspök. Missiókon 316 áldor és 74 laikus testvér működik. — Mineapolis északamerikai államban levő baptista gyülekezet (Free Will baptists) mult hónapban ilyen határozatot hozott: Arthur elnöknél a szeszes italok élvezete növekedő aggodalmat okoz! — Londonban az idén először engedtetett meg, hogy imádkozhattak a katholikusok sz. Eduard király sirjánál, ki Westminsterben van eltemetve. A türelem e nagy bizonyitványát minden angol katholikus nagyrabecsüli. — Ismét indul franczia zarándoklat Jeruzsálembe sz. Benedek János (Labre) védnöksége alatt; indulás Marseilleből april. 24; megérkezés jun. 11. Megállapodás Rómában april. 25—28 napjaiban. Első hely 600 frank, második 450 frank. — Berlinben a mult évben 1060 gyermek vétetett fel az iskolába, kik nem voltak megkeresztelve, pedig szüleik keresztények. Mennyi gyermek elhal ekképen keresztség nélkül! — Connecticut államban, New-haven városban mindazt elfogja a rendőr, aki vasárnapon városban, vagy az arra vezető országuton kocsin megy, bérkocsin viteti magát bármerre, mert az 1702 évben kelt törvény rendeli (a kék törvények: blues laws) hogy aki napkelte és napnyugta közt ilyesmire vetemedik (kivéve az irgalmassági meneteket) azt meg kell birságolni, vagy börtön bezárni. Igy irja ezeket felháborodva a Wahrheitsfreund amer. kath. ujság.

TARTALOM.

I. Értekezések.

A Collegium Romanum háromszáz. évfordulója. 32. l.
Egri egyh. m. irod. egylet köréből. 447.
Egyházi festészet érdekében. 670.
Erény és tudomány az emberi társadalomban. 43, 101.
Franczia szerzetes életből. 275.
Gambetta Leo. 119.
Hegyi séták 452, 513, 591.
Hitélet és irodalom 674.
Johanna papissa 205, 298, 362, 422.
Karmel egyik disze 401, 481, 561.
Kath. egyh. irodalom repertoriuma. 507.
Kereszt diadala a félhold felett 1683-ban. 721.
Kereszténység és korunk 132, 183.
Kereszténység és socialismus 241.
Kismártoni missiók a XVIII. században 655.
Kivándorlás Amerikába s a kath. egyh. állapota 762, 916.
Legujabb ősnyelv 95.
Levelek Chinából 923.
Liturgicus képek 201.
Luther ünnepélyhez 814.
Magyar egyház napjai 581. (October)
Missio levél 504.
Modern Miracles 170.
Mutatvány az ezer műkereszt. cz. munkából 620.
Néhány szó a sz. irás alex. fordításáról 38.
Néhány vonás Jézus társ. jogi tört.-ből hazánkban 260, 343.
Nyelvészet és szentirás 357.
Az oltáriszentség és a bölcsészet 641, 801. 890.
Oroszországban a kath. egyház állapota 881.
Pázmány Péter szobra 3, 81.
Régi magy. irók arczképcsarnoka 112.
Schäfer hexaemeron magyarázata 852.
Szabadgondolkozók 760.

Szent István ünnepének jubileuma 503.
Taine és a franczia forradalom 321.
Transformismus legujabb jelenségei 755, 906.
Uti emlékek Olaszországból 836.
Zsidóság s az egyh. törvényhozás 24.

II. Irodalom és művészet.

Atzberger: Die Unsündlichkeit Christi 64.
Balan: Storia della Chiesa cat. dall an. 1846. — 623.
Balics: A kath. egyh. és ellenei. (sz. beszédek.) 386.
Bita D.: A kath. egyh. isteni szervezete 463.
Bougaud: A kereszténység és korunk 371.
Catalogue of ancient manuscriptts in the Britisch Museum 392.
Cursus theologicus — Cursus Philosoph. Thomisticus 673.
Dalgairns: Die heil. Communion 302.
Decreta authentica s. congr. indulgentiis sacrisque reliquiis praeposita 151.
Delitzsch: Wo lag das Paradies? 535.
Dilgskron: Leben des ehrwürd. Gerard Maria Majella 779.
Geburtsjahr Jesu Christi. 232.
Grandclaude: Jus canonicum 777.
Guigoni: J. Fioretti di San Francesco 138.
Guthe: Fragmente einer Lederhandschrift. 869.
Haupt: Der keilenschriftliche Sintfluthbericht. 535.
Janssen: Geschichte des deutschen Volkes. 214.
Janssen: Ein zweites Wort an meine Kritiker. 690.
Janvier: Vie de M. Dupont, morte en odeur de Sainteté. 866. 936.
Jedlicska: Kiskárpáti emlékek. 707.
Jungmann: Dissertationes selectae in historiam ecc. 532.
Karsch: A tizparancsolat és századunk 544.
Kaulen: Assyrien und Babylonien. 222.
Kováts Gyula: A házasságkötés Magyarországon 926.
Klopp: Das Jahr 1683. und der Türkenkrieg 783.
Lans: Offene Briefe über d. Congress v. Arezzo 627.

Lasserre: Les épisodes miraculeuses de Lourdes. 774.
Lille: La question Juive 228.
Pannonhalmi sz. Benedek rend névtára 870.
Róder: Ó és ujszöv. bibl. történetek a középtanodák stámára. 305.
Schanz: Commentar über das Evang. Lucas. 470.
Schegg: Jacobus, des Bruder des Herrn und sein Brief. 939.
Stuart: The funeral tent of an egyptian Queen. 147.
Taylor: Klytia 786.
Vier neue Sterne am Gimmel der kath. Kirche. 694.
Vigouroux: Mélanges Bibliques 60.
Windhorst három inditványának vázlata. 709.
Wolfsgruber: Septem motiva contra Th. kempis. 52.
Zánkay: Fel a szivekkel. 314.
Zschokke: Die bibl. Frauen des A. T. 58.
„ Das Weib im A. T. 312.
„ Historia sacra A. T. 781.

III. Vegyesek.

A Bibornok-Primás adokozásai 472, 943.
Americana 945, 953.
Chinai levél 77.
Cseh Ferencz halála 240.
Czél szentesiti az eszközöket 873.
Darwinról 717.
Dozous halála 556.
Érseki palota kápolnájának felszentelése 66.
Értesitők 554.
Éva alkotása 799.
Esztergom felszabadulásának évfordulója 790, 946.
Franczia kath. irodalom 796, 951.
Gerarchia cattolica 480.
Grotius Hugo születése 477.
Halálozások 952.
Hammerstein convertitáról 554.
Imitatio szerzője 798.

Izlamismus terjedése 76.
Jézus Szíve tisztelete Eccuadorban 877.
Jeruzsálemi templom edényei 557.
Jézusrend névtára 73.
Jézusrend általános főnöke 798.
Kereskedelmi utazó 877.
Kleutgen József halála 71.
Lasserre Henrik irodalmi működése 394.
Lateau Lujza halála 713.
Letenyére vonatkozó pápai határozat 158.
Lourdesi dolgok 153, 634, 872.
Liturgica 797.
Lourdes Konstantinápolyban. 155, 473.
Luther ünnepélyek 720, 877.
Lyoni anarchista pör 159.
Mormonokról 875.
Methodistákról 796.
Magyarok bejövetele 66.
Magyarország ásványai (Tóth Mike) 237.
Naptár irodalom 638, 794.
Névtárak 236.
Névtelen levél a gondviselés ellen 234.
Olasz forradalmárok 479.
Pantocsek József alapitványa 637.
Pápa ő szentségéről 552.
Protestantica 799, 879.
Ponyvairodalom 558.
Salvation arany felekezet 476.
Schneman Controversiae műve 399.
Simon Gyula műve Dieu, Patrie, Liberte 238.
Spanyol inquisitio 80.
Spiritismus 944.
Stolz Alban halála 792.
Szentföldi hirek 74, 715.
Tissot az orosz pópákról 720.
Tournay-i kiadványok 73.
Veuillot Lajos halála 315.

Whitackers almanach 157.
Zlathényi Béla halála 73.
Zsolosmai pápai döntvény 716.
Irodalom, külföldi kath. irodalom, apró hirek minden számban.

Tisztelt munkatársaink ezen évben.

Békesi Emil.
Dr. Csernoch János.
Dr. Csősz Imre.
Ferenczy György
Fraknói Vilmos.
Fok Dezső.
Gruber Gyula.
Halász Ágost.
Dr. Horváth Ferencz.
Kazaly Imre.
Dr. Kereszthy Győző.
Dr. Komlóssy Ferencz.
Meszlényi Gyula.
Mohl Adolf.
Nagy Alajos.
Némethy Lajos
Dr. Petheő Rudolf.
Péczely Győző.
Rajner Lajos.
Rémi Alphons.
Rosty Kálmán.
Séda Ernő.
Szentimrei Márton.
Szőllősy Károly.
Várnai.
Venczell Károly.
Vezekényi Károly.
Dr. Walter Gyula.

(Helyreigazgitások.) A „Modern Miracles“ cz. czikkbe (170 lap.) sajtóhibák csusztak be. A 170. lapon alulról a negyedik sorban, e szó után „mig“ teendő“ „más népeknél.“ A 173. lap jegyzete a 174. lapra való, jutván a csillag a lap közepe fölött lévő e szavak után „a czikket meghamisitsuk.“ A 178. lapon „fisztulás“ helyett „tisztulás.“ A 182. lapon a közepe fölött „kérdezhetik“ helyett „kérdezhetjük.“ A 221. lap utolsó sora annak első sorát képezi. A 808. lapon lévő első sor a 809. lapon első sornak tétessék. — Vale benevole Lector caeteris meis erroribus, si qui forte nec opinato exciderint, ignosce; meoque studio qualicumque rem sacram et eruditam juvandi, fave.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1883. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.